

AHKÂMU'L KUR'ÂN

KUR'ÂN-I KERÎM VE FIKHÎ TEFSÎRÎ

Prof. Dr. Hamdi Döndüren

2

 ERKAM
YAYINLARI

2. CİLT SÛRELER:

3. Âl-i İmrân Sûresi: 17
4. Nisâ Sûresi: 403

©Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince bu eserin yayın hakkı anlaşmalı olarak **Erkam Yayın San. ve Tic. A.Ş.**'ne aittir. İzinsiz, kısmen ya da tamamen çoğaltılıp yayınlanamaz.

Ahkâmu'l-Kur'ân

Kur'ân-ı Kerîm ve Fıkhî Tefsiri

Prof. Dr. Hamdi DÖNDÜREN

Erkam Yayın No : 737

Yayın Yönetmeni : Salih Zeki Meriç

Kapak : Altınolukgrafik / Muzaffer Çalışkan

İç Tasarım : Altınolukgrafik / Halil Ermiş

ISBN No : 978-605-302-866-6

Yayın ve Matbaa Sertifika No : 19891

Baskı - Cilt : Erkam Yayın ve San. Tic. A.Ş.

İkitelli Organize San. Bölğ. Mah.

Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım

No: 60/3 Başakşehir / İstanbul

Tel : (0212) 671 07 00

Faks : (0212) 671 07 48

İlk Baskı Tarihi : İstanbul / 2020

ERKAM
YAYINLARI

GENÇ
Kitaplığı

İD
Kitapları

Şebnem
Kitapları

ÖRNEK
Kitapları

ÖZEL ÇOCUK
Kitapları

BİZİMBAĞ
KITAPLARI

BAHÇEVAN
KITAPLARI

Kitaplar'dan "Kitab'a" ulaşsın yolunuz...

İkitelli Org. San. Bölgesi Mah. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3-C

Başakşehir / İstanbul Tel: (0212) 671 07 00 - Faks: (0212) 671 07 48

www.erkamyayinlari.com • www.kampanyakitaplari.com

AHKÂMU'L KUR'ÂN

KUR'ÂN-I KERÎM VE FIKHÎ TEFSİRİ

Prof. Dr. Hamdi DÖNDÜREN

2. Cilt

3. ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ / 17

◀ BÂB 1 ▶

ALLÂH'IN BÂZİ SIFATLARI, SEMÂVÎ KİTAPLAR, MUHKEM VE MÜTEŞÂBİH ÂYETLER, TE'VİL, DUÂ.....	19
İNSANIN YARATILIŞI.....	24
TE'VİL.....	26
MÜTEŞÂBİHLERDE GÜNCELLEME.....	30
A) Hz. Peygamber Dönemi.....	31
B) Sahâbe ve Müçtehit İmamlar Dönemi.....	35
C) Günümüzde Yeni Yaklaşımlar.....	42
D) Sosyal Değişime Göre İçerik Kazanan Bâzı Terimler.....	48

◀ BÂB 2 ▶

İNKÂRCILARIN SONU, BEDİR SAVAŞI, DÜNYA MALININ SÜSÜ, TAKVÂ SÂHİPLERİ, CENNET NÎMETLERİ.....	55
BEDİR SAVAŞI.....	59
NEFSİN İSTEKLERİ.....	62
TAKVÂ SÂHİPLERİ.....	64
İSLÂM DİNİNİN ÖZELLİKLERİ.....	70
TEBLİĞ.....	78

❖ BÂB 3 ❖

İSRÂİLOĞULLARI'NIN AŞIRILIĞI, MÜLKÜN SAHİBİ, KÂFİRLERİ DOST EDİNMEMEK, TAKİYYE YAPMAK, ALLÂH'IN İLMİ	79
CENNET VEYA CEHENNEM'DE KALIŞ SÜRESİ	85
TAKİYYE	89

❖ BÂB 4 ❖

ALLAH SEVGİSİ, PEYGAMBERLERDE SOY BİRLİĞİ, HZ. MERYEM, ZEKERİYYÂ VE OĞLU YAHYÂ	92
HZ. MERYEM VE FAZÎLETİ	99
KERÂMET	103
KEFÂLET	105
HZ. ZEKERİYYÂ'NIN ZÜRRİYETİ İÇİN DUÂSI	107
DUÂNIN AİLE FERTLERİ ÜZERİNDEKİ TESİRİ	108

❖ BÂB 5 ❖

HZ. MERYEM, İSÂ VE MÜCİZELERİ, HAVÂRÎLER	113
İSÂ - MESİH	117
HZ. İSÂ'NIN DOĞUMU	119
NECRAN HRİSTİYANLARI İLE GÖRÜŞME	121
HAVÂRÎLER	125

❖ BÂB 6 ❖

ALLÂH'IN İSÂ'YA SÖYLEDİKLERİ, ONUN GÖĞE KALDIRILMASI, YARATILIŞTA ÂDEM'LE KARŞILAŞTIRILMASI, HRİSTİYANLARLA MUBÂHALE	130
HZ. İSÂ'NIN YERYÜZÜNE İNMESİ	132
NECRAN HRİSTİYANLARI İLE GÖRÜŞME	135
MÜBÂHELE	138

BEDDUÂ.....	139
MÜLÂANE.....	141

﴿ BÂB 7 ﴾

EHL-İ KİTABI İSLÂM'A DAVET,	
HZ. İBRAHİM'İN HRİSTİYAN VEYA YAHUDİ OLMADIĞI.....	142
EHL-İ KİTABI İSLÂM'A DAVET.....	144
EHL-İ KİTAP.....	149
HANÎF, HANÎFLER.....	152

﴿ BÂB 8 ﴾

EHL-İ KİTABIN İYİLERİ VE KÖTÜLERİ,	
İSÂ'NIN ŞİRKİ EMRETMEMESİ.....	157

﴿ BÂB 9 ﴾

PEYGAMBERLERDEN ALINAN SÖZ,	
İSLÂM'DAN BAŞKA DİNİN KABUL EDİLMEMESİ,	
TEVBESİ KABUL OLMAYANLAR.....	166
DİNLERİN TASNİFİ.....	172
İSLÂM ÂLİMLERİNİN DİN TASNİFİ.....	174
1) Gerçek Dinler.....	174
2) Aslı Bozulmuş Dinler.....	174
3) Bâtıl Dinler.....	175
HAK DİNİN ÖZELLİKLERİ.....	176
TEVBENİN KABUL EDİLME ŞARTI.....	179

﴿ BÂB 10 ﴾

İNFAK, BİRR U İHSAN, VAKİF, İLK MÂBED, HAC,	
EHL-İ KİTABA İTAAT ETMENİN SONUCU.....	181
İNFAK VE BİRR U İHSAN.....	183
İSLÂM'DA VAKİF.....	184
VAKIFLA İLGİLİ HÜKÜMLER.....	188
OSMANLI DEVLETİ'NDE PARA VAKIFLARI.....	192

FÂİZSİZ BANKA VE FİNASMAN KULLANDIRMA YÖNTEMLERİ.....	196
Mudârebe Çeşitleri.....	197
a) Mutlak Mudârebe.....	197
b) Mukayyet Mudârebe.....	197
Fâizsiz Finansman Kullandırma Yöntemleri.....	197
1- Müşâreke.....	197
2- Mudârebe.....	198
3- Murabaha Yöntemi.....	198
4- Kârsız Satış (Tevliye).....	200
5- Zararına Satış (Vazîa).....	200
İSRÂİL VE İSRÂİLOĞULLARI.....	203
MEKKE-İ MÜKERREME.....	205
HAC VE FIKHÎ HÜKÜMLERİ.....	208
KÂBE'NİN TARİHÇESİ.....	211
İSLÂM'DA HACCIN FARZ OLUŞUNUN DELİLLERİ.....	216
HACCIN FEVRÎ VEYA ÖMRÎ OLUŞU.....	219
HACCIN FARZ OLMASININ ŞARTLARI.....	219
KADINLARLA İLGİLİ ÖZEL ŞARTLAR.....	221
HACCIN SIHHATİNİN ŞARTLARI.....	222
İHRAMA GİRME YERLERİ (MÎKATLER).....	222
Harem Bölgesinde Oturanlar.....	223
Hıll Bölgesinde Oturanlar.....	224
Mikâtlarin Çevrelediği Alan Dışından Gelenler (Âfâkî).....	224
İHRAM VE İHRAM YASAKLARI.....	226
İhramın Rükünleri.....	226
Harem Bölgesine İhramsız Girmenin Sonuçları.....	228
İhramlıya Yasak Olan Fiiller.....	229
HACCIN ÇEŞİTLERİ.....	231
1) İfrad Haccı.....	231
2) Temettü Haccı.....	232
3) Kıran Haccı.....	233
HACCIN RÜKÜNLERİ.....	234

1) Arafat Vakfesi.....	234
2) Ziyaret Tavafl.....	236
<i>Tavafl Çeşitleri</i>	237
<i>Tavafln Yapılışı</i>	239
HACCIN VÂCİPLERİ.....	240
HACCIN SÜNNETLERİ.....	248
HACDA VEKÂLET (NİYÂBET).....	251
UMRE.....	253
Umrenin Yapılışı.....	254

◀ BÂB 11 ▶

TAKVÂ, TOPLUCA ALLÂH'IN İPİNE SARILMAK,	
İYİLİĞİ EMREDİP KÖTÜLÜKTEN MEN ETMEK.....	258
TAKVÂ (ALLÂH'A KARŞI GELMEKTEN SAKINMAK).....	259
MA'RÛF VE MÛNKER.....	265

◀ BÂB 12 ▶

EN HAYIRLI ÜMMET,	
EHL-İ KİTABIN VE YAHUDİLERİN DURUMU,	
SIRDAŞLIK.....	269
ÜMMET TERİMİ.....	273

◀ BÂB 13 ▶

UHUD VE BEDİR SAVAŞI, MELEKLERİN YARDIMI.....	284
UHUD GAZVESİ.....	285

◀ BÂB 14 ▶

RİBÂ YASAĞI, TAKVÂ SÂHİPLERİ,	
MÛ'MİNLERİN ÜSTÜN OLUŞU,	
CİHAD VE SABRIN MÛKÂFATI.....	296
RİBÂ VE FÂİZ.....	299
TAKVÂ SÂHİPLERİNİN NİTELİKLERİ.....	304
SAVAŞIN KURALLARI.....	310

❖ BÂB 15 ❖

HZ. MUHAMMED'İN BİR PEYGAMBER VE ÖLÜMLÜ OLUŞU, PEYGAMBERLERİN ORTAK DUÂSI.....	313
---	-----

❖ BÂB 16 ❖

KÂFİRLERE İTAAT ETMENİN SONUCU, UHUD SAVAŞI.....	319
---	-----

❖ BÂB 17 ❖

ECEL OLAYI, İNSANLARA YUMUŞAK DAVRANMAK, İSTİŞÂRE, ALLÂH'IN DÎNİNE YARDIM EDENİN ÜSTÜN GELMESİ, GANÎMET AŞIRMAK.....	328
İSLÂM'DA İSTİŞÂRE.....	332
Hz. Peygamber'in İstişârelerine Örnekler.....	333
TEVEKKÜL.....	336

❖ BÂB 18 ❖

PEYGAMBER'İN GELİŞİ, BEDİR - UHUD SAVAŞI VE ŞEHİTLER.....	340
ŞEHİTLİK VE FAZÎLETİ.....	349

❖ BÂB 19 ❖

SAVAŞTA ALLÂH'A GÜVENMEK, DÜŞMANA SÜRE TANINMASI, İNFAKTA CİMRİLİK.....	353
GAYB BİLGİSİ.....	362
CİMRİLİKTEN KAÇINMAK.....	365

❖ BÂB 20 ❖

ALLÂH'IN MÜSTAĞNİLİĞİ, MÛCİZE, ECEL, MAL VE CANDAN HESÂBA ÇEKİLME.....	367
ECEL.....	373

❖ BÂB 21 ❖

KÂİNATIN YARATILIŞI, DUÂ, HİCRET,	
MÜ'MİN OLAN EHL-İ KİTABIN ECRİ, RÂBITA	380
KÂİNÂTIN YARATILIŞI ÜZERİNDE TEFEKKÜR ETMEK	384
KADINLARIN DUÂSI	392
Duâsı Kabul Edilen Bâzı Kadınlar	392
HABEŞİSTAN HİCRETİ	399
RÂBITA	401

4. NİSÂ SÛRESİ / 403

❖ BÂB 1 ❖

İNSANIN YARATILMASI, YETİM MALI YEMEK,	
EVİLİK, MEHİR, MİRAS PAYI	405
İNSANIN YARATILIŞI	407
YETİM MALI	411
YETİM KIZLA EVİLİK	413
MEHİR	414
VELÂYET VE FİKHÎ HÜKÜMLERİ	418
Velâyet Çeşitleri	419
Velâde Bulunması Gereken Nitelikler	423
YETİM MALI YEMEK	429

❖ BÂB 2 ❖

ANA, BABA, EŞ, ÇOCUK VE KARDEŞLERİN	
MİRAS PAYLARI	430
İSLÂM'DA MİRAS	432
Mirasın Dayandığı Deliller	433
Mirasın Rükünleri	437
Mirasçı Olmanın Sebepleri	438
Mirasçı Olmanın Şartları	439
Miras Konusu Mal ve Kapsamı	442

Mîras Malı Üzerindeki Haklar.....	443
Mîrasın Taksimi	445
Mîrasçılar Sekiz Sınıftır	445
Ashâbü'l-Ferâiz ve Payları	447
Asabenin Mîrasçılığı.....	452

❖ BÂB 3 ❖

FUHUŞ, KOCASI ÖLEN KADIN, MEHİR,	
ÜVEY ANNE İLE EVLENME YASAĞI	454
FUHUŞ - ZİNÂ.....	456
MA'RÛF (ÖRF).....	462
KADININ MÂLÎ HAKLARI.....	463
1) Mehîr.....	464
2) Nafaka.....	464
3) Mal Ayrılığı Rejimi.....	465

❖ BÂB 4 ❖

EVLENİLMESİ HARAM OLAN KADINLAR	
VE EVLİLİKLE İLGİLİ HÜKÜMLER.....	467
İSLÂM'A GÖRE EVLENME ENGELLERİ.....	469
1) Sürekli Evlenme Engelleri.....	469
2) Geçici Evlenme Engelleri.....	470
KUR'ÂN VE SÛNNETE GÖRE EVLİLİK HÜKÜMLERİ.....	472
Evlenmenin Hükümü.....	475
Nikâhın Rükünleri	476
Evlilikte Karı Kocanın Karşılıklı Hak ve Görevleri	480
Kadının Boşanma Hakkı (Tefvîz-i Talâk).....	484
Dînî Nikâh - Resmi Nikâh İkilemi	485

❖ BÂB 5 ❖

SORUMLULUKLARDA HAFİFLETME, MEŞRÛ TİCARET,	
BÜYÜK GÜNAHLARDAN SAKINMAK,	
ERKEK VE KADIN İÇİN MİRAS HAKKI.....	490

İSLÂM'DA TİCARET.....	493
SATIM AKDİ ÇEŞİTLERİ.....	495
Kendi Dışında Bir Sebep ile Yasaklanan Başlıca Muâmeleler.....	496
SARF AKDİ.....	498
Kabzdan Önce Satış Yasağı.....	500
Fiyat - Yesir ve Fâhiş Gabin.....	501
BÜYÜK GÜNAHLAR.....	504
MEVLÂ, MEVÂLÎ VE SİGORTA İLİŞKİSİ.....	508
1) Mevla'l-itâka.....	509
2) Mevla'l-muvâlât.....	509

❖ BÂB 6 ❖

AİLE İÇİ DİSİPLİN, HAKEM USÛLÜ, GEÇİMLİ OLMA, İNKÂRCININ İNFÂKİ.....	511
AİLE İÇİ DİSİPLİN.....	513
HAKEME BAŞVURMAK.....	516
CİMRİLİK.....	521

❖ BÂB 7 ❖

SARHOŞLUK VE NAMAZ, TEYEMMÜM ABDESTİ, YAHUDİLERİN HALKI SAPTIRMASI, ŞİRK DIŞINDAKİ GÜNAHLAR.....	527
ŞİRK VE BAĞIŞLANMA.....	535

❖ BÂB 8 ❖

EHL-İ KİTABA UYARI, EMÂNETİ EHLİNE VERMEK, İTAAT EDİLMESİ İSTENENLER, MÜ'MİNLER ARASINDA ANLAŞMAZLIK HÂLİNDE ÇÖZÜM YOLU.....	539
EMÂNET.....	546
ÂRİYET.....	549
LUKATA.....	550
ADÂLET.....	551
ALLÂH'A VE PEYGAMBER'E İTAAT.....	552

SÜNNET ÇEŞİTLERİ	553
ULÜ'L-EMR.....	554
HİLÂFET - İMÂMET	557

❖ BÂB 9 ❖

MÜNÂFİK LARIN NİTELİKLERİ, ALLAH VE RASÛLÜ'NE İTAATIN MÜKÂFATI	560
HAKEM KARARINA UYMAK	566

❖ BÂB 10 ❖

DÜŞMANA KARŞI HAZIRLIK, ŞEHİTLİK, SAVAŞTA MÜ'MİNLERE YARDIM	572
ASKERLİK VE SAVAŞ	573

❖ BÂB 11 ❖

ECEL, KÖTÜLÜĞÜN KAYNAĞI, PEYGAMBER'E İTAAT, KUR'ÂN'DA TUTARLILIK, KÖTÜ HABERİ İLGİLİYE İLETMEK, ARACILIK ETMEK, SELAMLAŞMAK	580
UĞUR - UĞURSUZLUK	583
ALLÂH'A VE PEYGAMBERE İTAAT	586
KUR'ÂN VE SÜNNETİN BİRBİRİNİ TAMAMLAMASI	587
Kitap - Sünnet Terimleri ve Kapsamı	587
Hz. Peygamber'in Söz, Fiil ve Takrirlerinin Delil Olması	589
Sünnetin Bir Hüküm Kaynağı Olması	590
Sünnetin Kitab'a Göre Yeri ve Fonksiyonu	591
İBADETLERDE SÜNNETİN YERİ	594
A) Abdestle İlgili Örnekler	594
B) Namazla İlgili Örnekler	596
C) Oruçla İlgili Örnekler	600
D) Hacla İlgili Örnekler	602
E) Zekâtla İlgili Örnekler	604
a) Altın, Gümüş ve Nakit Para Kaynaklarının Zekâtı	605

b) Tarım Ürünlerinin Zekâtı.....	605
c) Ticaret Mallarının Zekâtı.....	606

YASAKLANAN HAYVANSAL VE BİTKİSEL ÜRÜNLERDE

KUR'ÂN - SÜNNET BÜTÜNLÜĞÜ.....	606
A) Yasaklamada Getirilen Genel İlkeler.....	606
B) Yasaklanan Kara Hayvanları ve Kuşlar.....	607
C) Yasaklanan Deniz Hayvanları.....	609
D) Kur'ân'la Yasaklanan Bitkisel Ürün - Şarap.....	610
İSTİNBÂT.....	613
BAŞKASININ GÜNAHINI YÜKLENMEK.....	615
SELÂMLAŞMAK.....	617

❖ BÂB 12 ❖

MÜNÂFIKLARLA İLİŞKİLER.....	620
-----------------------------	-----

❖ BÂB 13 ❖

YANLIŞLIKLA VEYA KASTEN ADAM ÖLDÜRMEK,

ÂKİLE, DİYET, SAVAŞ VE ÖZÜRSÜZ SAVAŞA GİTMEK.....	626
YANLIŞLIKLA ÖLÜME SEBEBİYET VERMEK.....	629
Hiz. Peygamber Döneminde Uygulama Örnekleri.....	630
Kasâme.....	632
DİYETLE İLGİLİ FIKHÎ HÜKÜMLER.....	634
KASTEN BİRİNİ ÖLDÜRMEK.....	636

❖ BÂB 14 ❖

HİCRET EDEN VE ETMEYEN MÜ'MİNLERİN DURUMU.....	643
HİCRET.....	644
Hicret Edenler ve Ecirleri.....	650

❖ BÂB 15 ❖

SEFERİNİN NAMAZI, KORKU NAMAZI,

DÜŞMANI İZLEMEK.....	653
YOLCULUK VE FIKHÎ HÜKÜMLERİ.....	654

Vatan Üç Kısma Ayrılır.....	655
Yolcunun Namazı.....	656
Yolculukta İki Namazın Birleştirilmesi.....	657
KORKU NAMAZI.....	658
NAMAZ VAKİTLERİ.....	660
Beş Vakit Namazın Vakti.....	663
Diğer Namazların Vakitleri.....	667
NAMAZLA İLGİLİ FIKHÎ TEMEL BİLGİLER.....	668
Namazın Tarihçesi.....	668
Namazın Dayandığı Deliller.....	669
NAMAZIN FARZLARI.....	670
Namazın Farz Olmasının Şartları.....	670
Namazın Şartları.....	671
Namazın Rükünleri.....	673
NAMAZIN VÂCİPLERİ.....	676
NAMAZIN SÜNNETLERİ.....	680
NAMAZI BOZAN ŞEYLER.....	685

سُورَةُ آلِ عِمْرَانَ

ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ

Âl-i İmrân sûresi Medîne'de inmiştir. 200 âyettir. Adını, 34-37. âyetlerde sözü edilen Hz. İsa'nın mensup olduğu aileden almıştır. Arapça'da İmrân olarak kullanılan Amran, Hz. Mûsâ ve Hârûn'un babasıdır.¹ Baştaki kimi âyetlerin Yahudilerle, 62. âyetin sonuna kadar ise, Necran Hristiyanları ile ilgili olarak indirgi nakledilmiştir. Bu görüşme hicretin 9. yılında yapılmıştır.²

Bu sûrede başlıca; Allâh'ın kimi sıfatları, muhkem ve müteşâbih âyetler, hak yoldan ayrılanlara mal ve çocukların yarar sağlamaması, sabır, doğruluk, iffetli yaşam, kimi ibretli tabiat olayları, küfür ehlini dost edinmemek, Hz. Meryem'in ve Hz. İsa'nın doğuşu ve yetişmeleri, Havârilere, kitap ehlini ortak bir inanca çağrı, gerçek dinin İslâm oluşu, İncil ve Tevrat, iyiliği emir, kötülükten men, iyilerin ve kötülerin sonu, Bedir ve Uhud savaşı, katlanmış fâiz yasağı, münâfıkların nitelikleri, Allah yolunda olanların mükâfatı, küfür ehlinin cezası, Ehl-i kitap'tan kendi kitabına ve Kur'ân'a inananların durumu konuları yer alır.

Hiz. Peygamber, Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerinin okunmasını tavsiye ederek şöyle buyurmuştur: "Onlar iki nurdur. Kendilerini okuyanları kıyamet gününde gölgelendirecektir."³

1. Bk. Ahd-i Atik, Çıkış, VI, 18, 20.

2. Bk. İbn Sa'd, Tabakât, I, 358; Ebû Yûsuf, Kitâbü'l-Harâc, s. 72, 73.

3. Dârimî, Fazâilü'l-Kur'ân, 15; Ahmed bin Hanbel, Müsned, V, 348, 352, 361.

﴿ BÂB 1 ﴾

**ALLÂH'IN BÂZÎ SIFATLARI, SEMÂVÎ KİTAPLAR,
MUHKEM VE MÜTEŞÂBİH ÂYETLER, TE'VİL, DUÂ**

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْم ﴿١﴾ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ﴿٢﴾ نَزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابُ
بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنْزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ ﴿٣﴾ مِنْ قَبْلُ
هُدًى لِلنَّاسِ وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ ﴿٤﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ
شَدِيدٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ ﴿٥﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي
الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ﴿٦﴾ هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ
يَشَاءُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٧﴾ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ
مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي
قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا
يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ
عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٨﴾ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ
هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٩﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ
جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿١٠﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın adıyla.

1- Elif, Lâm, Mîm.

2- Allah, kendisinden başka ilâh olmayan, dâimâ diri ve her şey O'nunla var olandır.

3- Kitabı sana, gerçeğin ta kendisi ve önceki ilâhî kitapları doğrulayıcı olarak indiren Allah'tır. Tevrat ve İncili de O indirmiştir.

4- Daha önce, bu kitapları insanlara doğru yolu göstermek için (indirdiği gibi), hak ile bâtıl ayıran delilleri de O indirmiştir. Şüphesiz ki, Allâh'ın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah mutlak üstündür. O, inkârcılardan intikam alır.

5- Şüphesiz ki, ne yerde ne de gökte hiçbir şey Allâh'a gizli kalmaz.

6- Rahimlerde sizi dilediği gibi biçimlendiren O'dur. O'ndan başka ilâh yoktur. O mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibidir.

7- Sana Kitabı indiren O'dur. Onun bâzı âyetleri muhkem olup, onlar Kitabın aslıdır. Diğerleri de müteşâbih (birbirine benzeyip, çeşitli anlamlara gelebilen)lerdir. Kalplerinde eğrilik olanlar, sırf fitne çıkarmak ve kendilerine göre yorum (te'vil) yapmak için, ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Oysa onların yorumunu (te'vilini) Allah'tan başkası bilmez. İlimde derinleşmiş olan kimseler, "Biz ona îmân ettik, hepsi Rabbimiz katındandır!" derler. Üstün akıllılardan başkası düşünüp öğüt almaz!"

8- "Ey Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra, kalplerimizi saptırma, bize kendi katından bir rahmet bağışla! Çünkü Sen çok bağışta bulunansın!"

9- "Ey Rabbimiz! Sen insanları, geleceği hakkında hiçbir şüphe bulunmayan bir günde, bir araya toplayacaksın." Şüphesiz ki Allah verdiği sözden caymaz.

1-2. âyetlerde, Elif, Lâm, Mîm mukattaa harfleri denilen ve anlamı kesin olarak bilinmeyen sûre başlangıç harfleridir. “Hayy ve Kayyûm” Allâh’ın en büyük isimlerinden olup, birincisi Allâh’ın başlangıcı ve sonu olmayan bir hayat ile diri olduğunu, Kayyûm ise, her şeyin kendisiyle var olduğunu ve O’nun her şeyin yöneticisi bulunduğunu ifâde eder.¹

Enes b. Mâlik ؓ’ten rivâyete göre, Enes, Hz. Peygamber’le birlikte bulunduğu sırada, bir adam namaz kılıyordu. Sonra şöyle duâ etmişti: “Ey Allâhım Sen’den istiyorum, hamd Sana’dır, Sen’den başka hiçbir ilâh yoktur, Sen ihsânı bol olan, gökleri ve yeri yaratan, celâl ve ikram sahibisin. Ey hayy ve kayyum olan Allâhım!” Bunun üzerine Hz. Peygamber buyurdu ki: *“Biliyor musunuz bu zât ne ile duâ etti?”* Onlar da: Allah ve Rasûlü daha iyi bilir dediler. Rasûlullah buyurdu ki: *“Nefsîmî kudret elinde tutan Allâh’a yemin ederim ki o, Allâh’a en büyük ismiyle duâ etti. O, ism-i âzam (en büyük isim) ki onunla çağrıldığı zaman cevap verir ve onunla istenildiği vakit ihsanda bulunur.”*²

Allâh’ın Rasûlü bu hadiste Cenâb-ı Hakk’ın “Hayy ve Kayyûm” sıfatlarına dikkat çekmiştir. Sahâbeden Esmâ binti Yezîd, Ebû Umâme ve Übey bin Kâ’b ؓ’ten gelen bir rivâyete göre, Hz. Peygamber Allâh’ın en büyük isminin yani ism-i âzâmın şu üç sûrede aranmasını bildirmiştir: Bakara (2/255), Âl-i İmrân (3/1-2) ve Tâhâ sûresinde (20/111).³ Bu sûrelerde ortak olan isimler araştırıldığında Hayy ve Kayyûm olduğu görülür. Bu âyetler aynı zamanda Hz. İsa’nın tanrı olduğunu iddiâ edenlere de bir reddiyedir.

Diğer yandan Allâh’ın elçisi bir gün Hz. Âişe’ye, *“Kendisiyle duâ edildiğinde, Allâh’ın duâyı kabul ettiği en büyük ismini bana bildirdiğini biliyor musun?”* buyurmuş, Hz. Âişe’nin bu duâyı kendisine öğretmesini istemesi üzerine de; *“Ey Âişe! Onu sana bildirmem uygun olmaz. Çünkü onunla dünyaya âit bir şey istemen uygun düşmez.”* cevabını vermiştir. Hz. Âişe’nin bu duâyı bildirmesini ısrarla istemesine rağmen bunu ona bildirmemiştir. Bunun üzerine Hz. Âişe kalkıp abdest almış ve iki rekât namaz kıldıktan sonra, Hz. Peygamber’in işiteceği şekilde şöyle duâ etmiştir: *“Allâhümme innî ed’ûke Allah! Ve ed’ûke er-Rahmân! Ve ed’ûke el-Berre’r-Rahîm! Ve ed’ûke bi esmâike’l-husnâ küllihâ, mâalimtü minhâ ve mâ*

1. Bu isimler için bk. Bakara, 2/255.
 2. Ebû Dâvûd, Vitr, 23; Tirmizî, Deavât, 99; İbn Mâce, Duâ, 9; Nesaî, Sehv, 58; Ahmed b. Hanbel, III, 120, 158, 245, 265.
 3. Ebû Dâvûd, Salât, 358; Tirmizî, Deavât, 65; Ahmed bin Hanbel, Müsned, VI, 461.

lem a'lem! Entağfiralî ve terhamenî!" Duânın anlamı: "Ey Allâhım! Sana Allah, rahmân ve rahîm isimlerinle, bildiğim ve bilmediğim en güzel bütün isimlerinle duâ ediyorum. Beni bağışla ve bana merhamet et!" Bunun üzerine Rasûlullah ﷺ tebessüm etti ve "Bu, kendisiyle duâ ettiğin isimlerin içindedir." buyurdu.⁴

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **"Allah, O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O dâimâ diridir, yarattıklarını koruyup gözetendir. O'nu ne bir uyuklama ne de bir uyku tutar. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. İzni olmadan, O'nun katında şefaât edecek olan kimdir? O, kullarının önlerinde ve arkalarında ne varsa hepsini bilir. Onlar ise, O'nun ilminden, ancak O'nun dilediğini kavrarlar. O'nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kuşatmıştır. Onların her ikisini de koruyup gözetmek O'na ağır da gelmez. O çok yücedir, çok büyüktür."**⁵

"Allah, kendisinden başka ilâh olmayan, dâimâ diri ve her şey O'nunla var olandır."⁶

"(O gün) bütün yüzler, O diri ve her şeyi ayakta tutan Allâh'a boyun eğmiştir. Zulüm yüklenen kişi gerçekten hüsrâna uğramıştır. Mü'min olarak sâlih ameller yapan kimse ise, ne bir haksızlığa uğramaktan, ne de hakkının çiğnenmesinden korkar!"⁷

نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنزَلَ التَّوْرَةَ
وَالْإِنْجِيلَ ﴿٣﴾ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِلنَّاسِ وَأَنزَلَ الْفُرْقَانَ ۖ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۖ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ ﴿٤﴾

3- Kitabı sana, gerçeğin ta kendisi ve önceki ilâhî kitapları doğrulayıcı olarak indiren Allah'tır. Tevrat ve İncili de O indirmiştir.

4- Daha önce, bu kitapları insanlara doğru yolu göstermek için (indirdiği gibi), hak ile bâtıl ayıran delilleri de O

4. İbn Mâce, Duâ, 9.

5. Bakara, 2/255.

6. Âl-i İmrân, 3/2.

7. Tâhâ, 20/111-112.

indirmiştir. Şüphesiz ki, Allâh'ın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah mutlak üstündür. O, inkârcılardan intikam alır.

3-4. âyetlerde, Kur'ân'ın Hz. Muhammed'e gerçekleri bildirmek, önceki semâvî kitapları tasdik etmek ve hak ile bâtılı ayırt etmek için gönderildiği belirtilir. Daha önce Tevrat ve İncil'i de Allah Teâlâ'nın indirdiği, Allâh'ın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap olduğu ve O'nun inkârcılardan intikam alma gücüne sahip bulunduğu vurgulanır. Furkan, Kur'ân'ın diğer adı olup, "ayırıcı, hak ile bâtılı birbirinden ayıran" anlamına gelir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **"Allah, Îsâ'ya okuyup yazmayı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecektir."**⁸

"Ey kitap ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz? Oysa Tevrat da, İncil de ondan sonra indirilmiştir. Siz aklınızı kullanmaz mısınız? İşte siz böylesiniz! Hadi diyelim biraz bilginiz olan konuda tartıştınız, ya hiç bilginiz olmayan konularda niçin tartışıyorsunuz? Allah bilir, siz bilmezsiniz. İbrahim, ne Yahudi ne de Hristiyan'dı; fakat o, Allâh'ı bir tanıyan dosdoğru bir müslümandı, Allâh'a ortak koşanlardan da değildi."⁹

"Şüphesiz ki Allah katında tek din İslâm'dır. Ehl-i kitap ise, kendilerine (İslâm'ın ve peygamberin hak olduğuna dâir) bilgi geldikten sonra, sırf aralarındaki kıskançlık yüzünden ayrılığa düştüler. Her kim Allâh'ın âyetlerini inkâr ederse iyi bilsin ki, Allah hesâbı çabuk görendir!"¹⁰

"Allah geçmişte yapılanları affetmiştir. Ancak kim bu suça yeniden dönerse Allah onu cezâlandırır. Çünkü Allah çok güçlü olan, intikam alandır."¹¹

"Sakın Allâh'ın elçilerine verdiği sözden cayacağını sanma! Şüphesiz ki Allah, karşı konulmaz kudret sahibidir ve inkârcılardan intikam alandır."¹²

8. Âl-i İmrân, 3/48.

9. Âl-i İmrân, 3/65-67.

10. Âl-i İmrân, 3/19.

11. Mâide, 5/95.

12. İbrâhîm, 14/47.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ﴿٥﴾ هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ ۚ لَآ إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦﴾

5- Şüphesiz ki, ne yerde ne de gökte hiçbir şey Allâh'a gizli kalmaz.

6- Rahimlerde sizi dilediği gibi biçimlendiren O'dur. O'ndan başka ilâh yoktur. O mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibidir.

5-6. âyetlerde, Allah Teâlâ'ya hiçbir şeyin gizli kalmadığı, insanı anne rahminde dilediği gibi biçimlendirdiği belirtilir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Ey Rabbimiz! Sen bizim gizlediğimizi de açığa vurduğumuzu da bilirsin. Çünkü ne yerde ne de gökte hiçbir şey Allâh'a gizli kalmaz.”**¹³

“Sözünüzü ister gizleyin, ister açığa vurun; O, kalplerde olanı da bilir. Hiç yaratan yarattığını bilmez mi? O'nun bilgisi her şeyin inceliklerini kapsar ve O her şeyden haberdardır.”¹⁴

“O, gökleri ve yeri bir anlam ve amaca göre yaratmış ve size şekil vermiş ve şekillerinizi de güzel yapmıştır. Son dönüş ancak O'nadır.”¹⁵

“Ey insan! Engin kerem sahibi Rabbine karşı seni aldatan nedir? O Rabbin ki seni yarattı, sana güzel ve düzgün bir şekil verdi, dengeli ve ölçülü yaptı. Kendi dilediği gibi sana bir sûret verdi.”¹⁶

İNSANIN YARATILIŞI

İnsan vücudundaki hücreler, çoğalmalarını bölünerek yaparlar. Bu bölünme; mitoz ve mayoz olarak iki türlü gerçekleşir. Mitoz bölünmede hücre, bölününce eşit niteliklere sahip yine 46 kromozomlu iki kardeş hücre hâlini alır. Hücre bölünmesi en ileri teknoloji ile donatılmış bir kimya laboratuvarı çalışması gibi bir işlemle gerçekleşir. Şöyle ki; bir hücre bölünmesinde, cansız maddelerin en küçük yapıtaşı olan 20-30 çeşit “atom” kullanılır. Bu atomlardan yaklaşık yüz trilyon tanesi hücre içine alınır, hücre fabrikasında

13. İbrâhim, 14/38.

14. Mülk, 67/13-14.

15. Tegâbün, 64/3.

16. İnfitâr, 82/6-8.

yoğrularak dev moleküller sentez edilir. Sonra da bu moleküllerden hücreye âit organeller yapılır. Ana hücrenin içinde bulunan 46 kromozom aynen sentez edilir. Sonuçta kendisinin aynı olan iki hücre doğuverir. Biyolojik bakımdan canlı olan bir hücrenin, kendisi gibi bir hücreyi 100 trilyon cansız atom zerrelerinden inşâ etmesi esrarengiz bir olaydır. Bir insan vücudunda yaklaşık 100 trilyon hücre olduğuna göre, yiyecek ve içecekler aracılığı ile bedene giren trilyonlarca cansız atoma hücre içi sentezle canlılık kazandırıldığı anlaşılmaktadır. Erkek ve kadında ergenlik çağına kadar cinsiyet (sperm ve yumurta) hücreleri de yukarıdaki şekilde bölünmeye uğrar.

Ergenlik çağından itibaren erkek ve kadında yalnız cinsiyet hücreleri ayrı bir bölünmeye uğrar. “Mayoz” bölünme adını alan bu bölünmede ana hücre ikiye bölünürken kromozom sayısı yarıya düşer. Böylece erkek sperm ile kadına âit yumurta hücresi 23'er kromozomlu yavru hücre oluşturarak çoğalır.

İşte bir elmanın iki parçası gibi yarım hücre görünümünde ve eksik durumda olan erkek ve dişi hücreler aşılandıktan sonra yine 46 kromozomlu ana hücreyi meydana getirmektedir. Zigot adı verilen bu aşılanmış yumurta hücresi (alaka) insanın temel taşını oluşturacaktır.¹⁷

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ
مُتَشَابِهَاتٌ ۖ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ
الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ ۚ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ ۗ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ
يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا ۚ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٧﴾

7- Sana Kitabı indiren O'dur. Onun bâzı âyetleri muhkem olup, onlar Kitabın aslıdır. Diğerleri de müteşâbih (birbirine benzeyip, çeşitli anlamlara gelebilen)lerdir. Kalplerinde eğrilik olanlar, sırf fitne çıkarmak ve kendilerine göre yorum (te'vil) yapmak için, ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Oysa onların yorumunu (te'vilini) Allah'tan başkası bilmez. İlimde derinleşmiş olan kimseler, “Biz ona îmân ettik, hepsi Rabbimiz katındandır!” derler. Üstün akıllılardan başkası düşünüp öğüt almaz!

7. âyette, Kur'ân âyetlerinin muhkem ve müteşâbih olarak ikiye ayrıldığı, kalbinde eğrilik olanların müteşâbihlerin peşine düşerek, fitne çıkarmak isteyebilecekleri belirtilir.

وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ “İlimde uzman olanlar” ilâhî ifâdesinde “vav” harfi, yeni bir başlangıç cümlesi (isti'nâfiyye) veya bir önceki cümleye bağlama (atıf) olmak üzere iki türlü yorumlamaya elverişlidir.

a) Başlangıç cümlesi sayılması: Bu takdirde **إِلَّا** üzerinde söz tamam olmuş ve cümle sona ermiş olur, bu durumda vakf-ı lâzım, yani durmak gerekli olur. Zaten mushaflarda da durulması gerektiğini belirten (mim) işareti konulmuştur. Bu takdirde anlam: “Müteşâbih âyetlerin te'vilini Allah'tan başkası bilmez. İlimde uzmanlaşan âlimler ise şöyle derler” demek olur. Bu tefsir tarzı, Abdullah b. Abbâs, Hz. Âişe, Hasen', Mâlik b. Enes', Kisâi ve Ferra'dan ve birçok seleften rivâyet edilmiştir.

b) “Vav” harfinin atıf sayılması:

O zaman cümle ancak, وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ üzerinde tamam olur ki, “müteşâbih âyetlerin te'vilini Allah'tan ve ilimde uzmanlaşan âlimlerden başka kimse bilmez” demek olur. Bu da yine, Abdullah b. Abbâs, Mücâhid, Rabî' b. Enes'ten ve daha başkalarından rivâyet edilmiştir. Kelâmcıların ve müteahhir âlimlerin birçoğunun tercihi de budur.¹⁸

Biz meâlde, “vav”dan sonra cümleyi “başlangıç cümlesi” kabul eden görüşü esas alarak tercüme ettik.

TE'VİL

Sözlükte “döndürmek, çevirmek, varacağı yere vardırarak, eksiltmek, sonuç” gibi anlamlara gelir. Bir terim olarak te'vil; bir nassı, özellikle Kur'ân'daki bir ifâdeyi, iknâ edici bir delile dayanarak ilk anlaşılan (zâhir) anlamının dışında, muhtemel anlamlardan birine çekmek olarak tanımlanır. Kimi âlimler kesin delile dayalı açıklama için “tefsir”, muhtemel anlamlardan birini tercih etme anlamında ise “te'vil” terimini kullanmışlardır.

Bu konuda İbn-i Kesîr şöyle demiştir: “Bir kısım âlimlere göre te'vil, iki anlama gelir. Birinci anlamı, bir şeyin gerçeği demektir. Eğer 3/7. âyette geçen te'vil, bu anlamda alınırsa Allah lafzı üzerinde durmak gerekir. Çünkü işlerin gerçeğini ancak Allah bilir. İkinci anlamda te'vil ise, tefsir ve

18. Elmalılı, age, II, 316.

açıklama demektir. Yusuf Peygamber hapiste iken iki arkadaşının gördüğü rüyayı yorumlaması bize “te’vîl” hakkında bir fikir vermektedir. Âyetlerde şöyle buyrulur:

“Zindana, Yusuf ile birlikte iki genç daha girmişti. Onlardan biri, “Ben, rüyamda kendimi şarap sıkarken görüyorum.” dedi. Diğeri ise, “Ben de, kendimi başımın üstünde ekmek taşıırken görüyorum; kuşlar ondan yiyorlar.” dedi. (Her ikisi de Yusuf’a), “Bunu, bize yorumla. Çünkü biz, seni iyilik yapanlardan görüyoruz.” dediler.”¹⁹

“Ey zindan arkadaşlarım! İlkinizin (rüyasının yorumuna) gelince; biriniz (daha önce olduğu gibi) yine efendisine şarap sunmaya devam edecek, diğeri ise asılacak ve kuşlar onun başından (beynini) yiyecekler. İşte yorumunu istediğiniz konu, bu şekilde hükme bağlanmıştır.”²⁰ Kısaca sahih rüya denilen bu iki rüyadan ilkinin gören kimse, temize çıkıp saraya dönmüş, diğeri ise davayı kaybederek idam edilmişti.

Yukarıdaki âyette te’vîlden bu anlam kastedilirse, “ve’r-râsihûne fi’l-ilmi” üzerinde durmak gerekir. Çünkü ilimde derinleşen âlimler müteşâbihlerin anlamını tam olarak kavramasalar da, kendilerine hitâb edilen sözün anlamını açıklayabilirler.²¹

Muhkem lâfız: Anlamı açık olan ve herkes tarafından anlaşılabilen âyetlerdir. İbn-i Abbâs’a göre; muhkem âyetler, Kur’ân’ın nâsihi, helâli, haramı, hadler ve hükümleri ile emredilip yapılan bütün hükümleridir. Allah’tan başka ilâh olmadığına, O’nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve âhîret gününe îmânı bildiren âyetlerle, süreklilik ve kesintisiz devamlılık bildiren nasslar böyledir. Kısaca, Kur’ân’daki bütün emir ve yasaklar bu niteliktedir. Bu sözcükler tahsis ve te’vil kabul etmez, kimi zaman metinde hükmün sürekliliğine ve neshedilmeyeceğine dâir bir ifâde de bulunabilir. Kur’ân’da cennette veya cehennemde sürekli kalmayı hak edenlerle ilgili olarak “onlar orada ebedî olarak kalacaklardır.” ifâdesi böyledir.²² Şu âyetin anlamında da süreklilik ve devamlılık açıkça görülür: **“Allâh’ın Rasûlü’nü üzmeniz ve kendisinden sohra onun hanımları ile evlenmeniz câiz değildir.”**²³ “Cihad, kıyâmete kadar sürecektir.”²⁴

19. Yûsuf, 12/36.

20. Yûsuf, 12/41.

21. İbn Kesir, Tefsir, I, 347.

22. Bk. Tegâbün, 64/9; Talâk, 65/11; Cin, 72/23; Beyyine, 98/8.

23. Ahzâb, 33/53.

24. Ebû Dâvûd, Cihad, 33.

hadîsi de buna örnek verilebilir. Muhkem âyet ve hadislerin hükmü, gereği ile amel etmektir.

Müteşâbih lâfız: Kök olarak “benzer” anlamında ise de, bunlar anlamı insanların tamamına veya birçoğuna kapalı olan âyetlerdir.

Râgıp el-İsfahânî, müteşâbih âyetleri aşağıdaki şekilde üç bölüme ayırmıştır:

a) Bunların bir bölümü aşkın olan (aklın tam olarak kavrayamayacağı) kıyâmetin kopma zamanı, Dabbetu’l Arz’ın çıkış zamanı ve ne olduğu gibi âyetlerdir.

b) Bir bölümü Kur’ân’da yer alan garîb (alışılmamış) sözcükler ve kapalı hükümlerdir.

c) Üçüncü bölüm ise bunların arasında bir konumdadır. Bunları sadece bilimde uzman olan bâzı kişiler bilebilirler. Hz. Peygamber’in Hz. Ali ve İbn-i Abbâs için söylediği; *“Allâhım onu dinde araştırmacı yap ve ona yorumu öğret!”* sözleri bu uzman kişileri işaret etmektedir.²⁵

Kurtubî (ö. 671/1273), müteşâbih konusundaki açıklamasında benimsediği İbn-i Huveyzimendâd’ın görüşlerini özetle şöyle nakleder:

“Müteşâbihin birkaç şeklinden biri, iki âyetten hangisinin diğerini neshettiği husûsudur (Nesihte prensip olarak; neshedilen hüküm yerine konulacak yeni hükmün, onun benzeri veya daha iyisi olması gerekir). Mesela Hz. Ali ile İbn-i Abbâs, kocası vefât etmiş hâmile kadın hakkında (iki ayrı âyetle mevcut, kocanın vefâtı hâlinde dört ay on gün, hâmile ise doğuma kadar iddet beklemekten ibâret) iki bekleme süresinden daha uzun olanını iddet olarak bekleyeceği görüşündedirler. Hz. Ömer, Zeyd b. Sâbit ve İbn-i Mes’ud ve başkaları ise Talâk süresindeki âyetin, dört ay on günlük vefât iddeti bildiren âyetin hükmünü (belirtilen konuda) neshettiği görüşündedirler.

Yine, mîrasçıya vasiyetin nesh olunup olunmadığı ile ilgili ihtilaflar da bunun gibidir.

Ayrıca, nesih olup olmadığı bilinmeyip, nesih şartları bulunmayan birbirleri ile çelişkili iki âyetten hangisinin uygulanacağı konusundaki görüş ayrılıkları da bunun gibidir.”²⁶

25. İsfahânî, Râgıp, Müfredât, s. 444 vd.

26. Kurtubî, Câmi‘, IV, 9.

Buna göre, kimi sûrelerin başındaki *elif, lâm, mîm* gibi harfler, neshe-dilen âyetler, kıyâmetin kopması gibi âlimlerin bilemeyeceği âyetler bu gruba girer.

Âl-i İmrân sûresinin baştan 80 küsur âyetinin Hristiyanlar hakkında in-diği nakledilmiştir. Necran'dan gelen Hristiyan heyet, bir süre Medîne'de ka-lıp, Hz. Peygamber'le Allah inancı üzerinde münakaşalar yapmışlardı.²⁷ Bu âyet onların, kitabın esâsı olan açık âyetlerini bırakıp, müteşâbihlerin ardına düştüklerini ve bu yüzden yanıldıklarını vurgulamaktadır. Hristiyanların Hz. İsa'nın birtakım mucizelerini²⁸ ve Kur'ân'da O'nun için kullanılan "**Rûhullah** (Allâh'ın rûhu), **kelimetullah** (Allâh'ın kelimesi) ve **Rûhu'l-kudûs** (kutsal ruh) ile desteklenmesi" gibi özellikleri ilâhlık belirtisi sayması, müteşâbih âyetle-rin kötü yorumlanmasının, kitleleri nasıl yanıltabileceğini göstermektedir.

Hz. Âişe, Nebî ﷺ'in yukarıdaki âyeti okuduktan sonra şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "*Kur'ân'ın müteşâbih âyetlerinin ardına düşenleri gördüğünüzde bilin ki, Allâh'ın kitabında kastettiği kimseler onlardır. Bunlardan uzak durun!*"²⁹

Diğer yandan muhkem-müteşâbih konusunu aynı zamanda modern hukukçu gözüyle yüksek lisans tezinde inceleyen Av. Ömer Şerif Bilgin, birincileri "değişmez hükümler", ikincileri ise "değişime açık hükümler" olarak değerlendirip aşağıdaki sonuca ulaşmıştır:

"Ribâ, hilâfet, kelâle, dede mahrumiyeti ve müteşâbih âyetler" gibi açıkça tanımlanmayan kavramları sırf klasik fıkıh usûlü yöntemleriyle aydınlatmak mümkün görünmemektedir. Ancak bu yöntemlerin yanında Kur'ân'ın ve yerleşik sünnetin içindeki bütünsel gerçeklik ve ana amaçların belirlenip devreye sokulması ve varılan sonuçların bilimsel denetimden geçirilmesi ile çözüme ulaşılabilir.

Bu çerçevede "müteşâbih" konusuna bakıldığında Kur'ân'la ilgili durum şudur: Bu kavram, Kur'ân'da tanımlanan bir kavram olan "muhkem"den, "diğerleri" sözcüğü ile ayrılarak başka bir adla gösterildiğine göre; tanımlananın (muhkemin) karşıtı olan bir kavram olması gerekir. Muhkem âyetler kitabın (Kur'ân'ın) anası olarak ana gibi kaynak, üretken, vazgeçilmez, değişmez esas dinsel güçlü ana amaçlar olarak öne çıkarılmış olduklarına

27. Bk. 3/61; 5/110.

28. Bk. Âl-i İmrân, 3/49; Mâide, 5/46, 78, 110.

29. Buhârî, Tefsir, 3/1; Ebû Dâvûd, Sünnet, 2; İbn Mâce, Mukaddime, 7, H No: 47.

göre; “müteşâbih” âyetlerin bu vasıfları taşımayanlar olması gerektiği zorunlu sonuç olmaktadır.

Diğer yandan, bu âyette, kalbinde eğrilik olanların (kötü niyetlilerin) “müteşâbih” âyetleri güçlü ana amaçlar (muhkemler) dışında yorumlayarak bozgunculuk yaratabileceklerine dikkat çekilmesi sebebiyle değişime ve farklı yoruma açık olan âyetlerin “müteşâbihler” olduğu ayrıca belirtilmiş olmaktadır.

Yine bu âyette, “müteşâbih” âyetlerin doğru yorumunun (Kur’ân’da yer alan muhkem âyetler/güçlü ana amaçlar çerçevesinde mümkün olan yorum), ancak Allah tarafından ve âyetlerin tümünün Allah’tan geldiğine inanan temiz düşünceli ve bilimde uzmanlaşmış kişiler tarafından bilinebileceğinin vurgulanması, bunların yoruma açık olduğunu ve dolayısıyla uzman bilim adamlarınca bunların yorumlanması gerektiğini göstermekte olduğuna göre, bu tür âyetlerde; güçlü ana amaçlar çerçevesinde değişim kabul edilmiş olmaktadır.

Böylece ortaya konan verilerin tümü, Kur’ân’da yer alan “müteşâbih” âyetlerdeki hükümlerin (araç/vesâil niteliğindeki hükümler), güçlü ana amaç niteliğindeki âyetler (muhkem âyetler) ve bilim ışığında, yerlerine aynı veya daha üstün değerdeki hükümler (vesâil niteliğindeki araç niteliğindeki hükümler) konulmak koşuluyla; düzenlemeye açık olacağı sonucunu zorunlu kılmaktadır.”³⁰

MÜTEŞÂBIHLERDE GÜNCELLEME

Zamanın değişmesi ile hükümlerde değişiklik olur mu?

Türkiye Diyânet Vakfı’nca 24-26 Mayıs 2002’de Ankara’da düzenlenen “Çağımızda Sosyal Değişme ve İslâm” konulu sempozyumda bildiri olarak sunduğumuz “Sosyal Değişim ve İslâm Hukûku” konulu bir araştırmamızın ilgili bölümünü aşağıda vermeyi uygun bulduk:

“Sosyal değişim açısından bakıldığında İslâm 23 yıllık vahiy döneminde baş döndürücü bir sonuca ulaşmıştır. Güçlünün zayıfı ezdiği, hak ve adâlet kavramlarının tanınmadığı hicaz toplumunun ırk, renk, dil ve din farkı gözetilmeksizin evrensel değerlere sahip kılınması tarihin kaydettiği en önemli bir değişim sürecidir. Bu süreç birkaç yüzyıl içinde bütün Arabistan, ortadoğu, kuzey Afrika, Endülüs’ten Mâverâünnehir’e kadar çok geniş bir alandaki

30. Ö. Şerif Bilgin, “Kur’ân’da Yer Alan Hukuksal Amaçlar (İlk Beş Sûre)”, basılmamış Y. Lisans Tezi, Bursa 2007, s. 190, 191.

kültürleri içine almış, özümsemiş, kendi dönemlerinde ve günümüzde orijinalliğini koruyan sayısız kültür, sanat, medeniyet, vakıf ve yönetim sistem ve müesseseleri meydana getirmiştir.

İslâm'ın diğer inanç gruplarına kendi içinde yer vermesi, diyalog hâlinde birlikte yaşama esasları getirmesi, kadın haklarının gözetilmesini istemesi Allah'tan sakınma dışında Arab'ın Acem'e bir üstünlüğünün bulunmadığını bildirmesi, ekonomiyi fâizden arındırması, mal, can, nesil, akıl ve dîni korumak için gerekli önlemleri alması başlıca değişim alanlarındandır. Biz aşağıda sosyal değişimler karşısında İslâm'ın izlediği yolu belirlemeye çalışacağız.

İslâmî hükümler temelde aslî ve fer'î diye adlandırılan iki çeşit delile dayanır. Aslî deliller; kitap, sünnet, icmâ ve kıyastan ibârettir. Fer'î deliller ise; maslahat (yarar sağlama veya zararı önleme ilkesi), istihsan (bir şeyin fert veya toplum için iyi ve güzel bulunması), örf-âdet (nass'larla çelişmeyen sahih örfler), önceki şeriatler (önceki semâvî dinlere âit olup, Kur'ân ve sünnette yer alan ve yürürlükten kaldırıldığı belirtilmeyen hükümler), sahâbenin görüşü ve sedd-i zerâyi' (kötülüğe giden yolu kapama) metotlarıdır.

Kur'ân ve sünnette yer alan ve yükümlülük bildiren hükümlerden her birinin gerekçesi (esbâb-ı mûcibe) vardır. Sosyal ve ekonomik hayatla ilgili İslâmî hükümlerin temelde illet denilen bir gerekçeye sahip olduğu konusunda görüş birliği vardır. Bu illet ve hikmetlerdeki değişiklikler, sosyal hayatla ilgili konularda değişimi de beraberinde getirir. Bu yüzden biz aşağıda bu terimleri kısaca açıklayarak İslâm toplumlarındaki “sosyal değişime” ilişkin uygulama örnekleri vereceğiz:

A) Hz. Peygamber Dönemi

Hz. Peygamber döneminde dînî nitelikli problemlerin çözümü için iki kaynak vardı: Vahiy ve sünnet. Kimi zaman tecrübeye dayanan konularda, Allah elçisinin işi bilenlere danışarak daha önceki uygulamayı değiştirdiği de olurdu. Ancak toplumla ilgili problemlerin çözümünde “celb-i menâfi' ve def'i mefâsid” ilkesinin esas alındığında, illet, sebep ve hikmet gibi ortak niteliklerin gözetildiğinde de şüphe yoktur. Aşağıda bu değişim süreciyle ilgili uygulama örneklerini vereceğiz.

1) İslâm'ın, toplum problemlerinin çözümünde “danışma ilkesi” ni getirmesi.

Kur'ân'da Yemen kraliçesi Belkıs'ın, Hz. Süleyman'ın tehdit içeren mektubu üzerine izlenecek yol için komutanlarıyla istişâresinden söz edildiği

gibi,³¹ Mısır kralının da, çıkabilecek ekonomik krize karşı alınabilecek önlemler konusunda Hz. Yusuf'la istişâre ettiği ve onu Mısır hazinelerinin başına getirdiği bildirilir.³²

Mekke döneminde inen: **“Onların işleri, aralarında danışma ile-
dir.”**³³ âyetiyle mü'minlerin bundan böyle, savaş ve benzeri önemli konu-
larda istişâre ederek karar vermeleri istendi. Kimi fakihler bu âyete dayana-
rak “iktizânın delâleti” yoluyla İslâm toplumunun bir “şûrâ heyeti”ni seçip
işbaşına getirmesi gerektiğini söylemişlerdir.

Hicretin 2. yılında, Bedir savaşında suya uzak bir yere konaklamak is-
tenince sahâbeden Habbab İbnü'l-Münzir şöyle dedi: “Ey Allâh'ın Elçisi, bu
kendi görüşünüz mü, yoksa vahye dayalı bir hüküm mü?”. Hz. Peygamber
kendi görüşü olduğunu söyleyince, Habbab “Öyleyse su yakınına konakla-
mamızı uygun bulurum” dedi ve öyle yaptılar.³⁴ Burada Hz. Peygamber, is-
tişâre sonunda çevre şartlarını iyi bilen bir sahâbenin önerisini dikkate ala-
rak, kendi tasarladığı konaklama yerinden vazgeçerek, su yakınına konakla-
mıştır. Ancak yeni yere intikal etmeden yağmurun yağması, Cenâb-ı Hak'ın
mü'minlere yardım edeceğinin bir belirtisi olmalıdır.

Hicretin 3. yılında (M 625) Uhud savaşından sonra inen şu âyette ise,
Allah Elçisi'nin, ashâb-ı kirâmla istişâre etmesi istenmiştir: **“O vakit,
Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın. Şayet sen ka-
ba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz onlar çevrenden dağılıp gi-
derlerdi. Şu hâlde onları affet, bağışlanmaları için duâ et. İş konu-
sunda onlarla istişâre et. Kararını verdiğin zaman da, Allâh'a gü-
venip dayan, Çünkü Allah kendisine güvenip dayananları sever.”**³⁵

Uhud savaşı öncesinde Hz. Muhammed, ashâbıyla istişâre etmiş, ken-
di kanaati Medîne içinde kalarak savunma harbi yapma yolunda iken, özel-
likle çoğunluk gençlerin isteği doğrultusunda, şehir dışında meydan savaşı
yapılması karara bağlanmıştı. Savaşta kimi olumsuzlukların meydana gel-
mesi ve yetmiş kadar şehit verilmesi, Hz. Peygamber'in ilk teklifini haklı çı-
karmışsa da, toplumda sosyal gelişmenin tartışarak sağlanması gerektiğini
bilen Hz. Muhammed, bu konuda yumuşak davranmış ve çoğunluğun gö-
rüşüne îtibar etmiştir.

31. Bk. Neml, 27/23-44.

32. Bk. Yûsuf, 12/43. 46-55.

33. Şûrâ, 42/38.

34. Serahsî, Usûl, Kahire, 1372, II, 91.

35. Âl-i İmrân, 3/159.

2) Hz. Peygamber'in, sahâbe ile istişâre ederek görüş değiştirmesi:

Hendek Gazvesi bir ay kadar uzayınca Allâh'ın Rasûlü, sahâbenin korkusunu gidermek için, Gatafan Kabîlesi'nin liderleri Uyeyne b. Hısn ve Hâris b. Avf'la gizlice görüşerek Kureyş'e destek olmamaları karşılığında Medîne hurma hâsılatının üçte birini vermeyi teklif etmişti. Ancak antlaşmayı imzalamadan önce kendileriyle istişâre ettiği Sa'd b. Muâz (ö. 5/626) ile Sa'd b. Ubâde (ö. 14/635), bunun vahye değil Allah Elçisinin düşmanın gücünü bölmek düşüncesine dayandığını öğrenince, Sa'd b. Muâz şöyle dedi: "Biz ve onlar Allâh'a ortak koşar ve putlara tapardık. O dönemde onlar bizim misafirimiz olmadıkça veya satın almadıkça bir tek hurmamıza bile göz dikemezdi. Şimdi İslâm'la şereflendiğimiz bu sırada mı onlara mallarımızı vereceğiz?" Bunun üzerine anlaşma yapmaktan vazgeçildi.³⁶ Burada Hz. Peygamber Sa'd'ı haklı bularak kendi görüşünde ısrar etmemiştir.

3) Toplumun refah düzeyine bağlı olarak yapılan değişim:

Hz. Peygamber Medîne'de ilk kurban kesimi yıllarında, dışarıdan gelen yoksul göçebeleri görerek, kurban etlerinin üç günden fazla saklanmamasını istemişti. Ancak daha sonraki yıllarda, toplumun refah seviyesi yükselince, bu konuda kurban kesenleri serbest bırakmış, normal şartlarda üçte birini yoksullara verme, üçte birini eş ve dostlarla yeme, geri kalanını da aile ihtiyâcına ayırma uygulaması getirilmiştir.³⁷ Burada ilk yasağın, toplumdaki yoksulluk illetine dayandığı, bu durum değişince de Hz. Âişe'nin sorusu üzerine, Allah Elçisi'nin: "*Bundan böyle yiyin, biriktirin ve tasadduk edin.*" buyurduğu nakledilmiştir.³⁸

4) İnançların yerleşmesi üzerine yapılan değişiklik:

Hz. Peygamber önceleri kabir ziyaretini yasaklamış ve bunun nedenini de şöyle açıklamıştır: "*Allah Yahudi ve Hristiyanlara lânet etsin. Onlar nebîlerinin kabirlerini mescid edindiler.*"³⁹ Daha sonra inançlar kökleşince kabir ziyareti serbest bırakılmış ve bu ziyaretlerin âhireti hatırlatacağı da belirtilmiştir.⁴⁰

36. Serahsî, Usûl, II, 91, 92; Buhârî, Keşf, III, 930.

37. Müslim, Edâhî, 24.

38. Buhârî, Et'ime, 27; Müslim, Edâhî, 28; Ebû Dâvûd, Deâvâ, 10.

39. Müslim, Mesâcid, 19, 22; Mâlik, Muvatta, Sefer, 85.

40. Ebû Dâvûd, Cenâiz, 77.

5) İkinci evliliğe yapılan müdâhale:

Hiz. Ali (ö. 40/660), eşi Hiz. Fatîma'nın (ö. 10/632) üzerine, ikinci eş olarak Ebû Cehil'in kızı ile evlenmek istemişti. Bunu haber alan Hiz. Muhammed bu evliliğe şiddetle karşı çıkmış, *“Ali benim kızımı boşamak isterse bu mümkündür. Kızımı üzen şey beni de üzer, Allah düşmanın kızı ile Allah elçisinin kızı bir araya gelemes. Ancak bununla birlikte ben helâl olan bir şeyi haram kılmış da olmuyorum.”* buyurmuştur.⁴¹ Burada İslâm'a göre meşrû olan bir işin uygulanması durumunda, birtakım zararlar ortaya çıkabilecekse bu konuda sınırlama ya da yasaklama getirilebileceği görülmektedir.

6) Araştırma ve uzmanlığa teşvik:

İslâm, inananları okuyup bilgilenmeye ve mesleğinde en başarılı noktaya ulaşmaya teşvik eder. Kur'ân'da şöyle buyrulur: **“Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Bunu ancak akıl sahipleri tam olarak düşünür.”**⁴² Hadislerde şöyle buyrulur: *“Biriniz bir iş yapınca, onu en iyi ve sağlam yapmasını Allah Teâlâ sever.”*⁴³ *“Allah mesleğinde becerikli ve uzman olanları sever.”*⁴⁴

Hiz. Peygamber Medîne'ye hicret edince bahçe sahiplerinin hurmalarını aşıladıklarını görmüş ve buna karşı çıkmıştı. Hasat zamanı, aşı yapmayanların iyi ürün alamaması üzerine *“Ben bir zanda bulunmuştum. Bundan dolayı beni sorumlu tutmayın. Dünya işlerini siz benden daha iyi bilirsiniz.”*⁴⁵ buyurmuştur. Burada Allah Elçisinin insanları deney ve tecrübeye teşvik ettiği görülür.

Pezdevî'ye (ö. 493/1099) göre Hiz. Peygamber'in içtihatlarının yanlışlığı ve yanılığının üzerinde devam ihtimali yoktur. Çünkü O, içtihadında yanlışlığı takdirde Allah Teâlâ tarafından uyarılır.⁴⁶

İbn-i Haldûn'a (ö. 808/1405) göre ise, Hiz. Peygamber şer'î hükümleri tâlim için gönderildiğinden, bu nitelikte olmayan dünyevî meselelerde tecrübeye dayanarak konuşabildiği için yanılması mümkündür.⁴⁷

41. Bedruddîn Aynî, Umdetu'l-Kârî, Âmirâ 1308-1311, IX, 513.

42. Zümer, 39/9.

43. Süyûtî, el-Câmiu's Sağîr, II, 286.

44. Süyûtî, age, II, 286.

45. Serahsî, Usûl, II, 92.

46. Pezdevî, Usûl, İstanbul 1307, III, 929 vd.

47. İbn-i Haldûn, Mukaddime, Terc. S. Uludağ, Emel Mat., 1982-1983, II, 1172.

B) Sahâbe ve Müçtehit İmamlar Dönemi

Dört halife ve müçtehit imamların yaşadığı ilk iki hicret yüzyılı, İslâm hükûkunun oluşum dönemidir. Bu dönemde, gelişen toplum şartlarına ve yeni ihtiyaçlara göre İslâmî hükümlerin uygulanması bize, İslâm'ın sosyal konularda ne ölçüde güncelleşebileceğini göstermektedir. Biz aşağıda buna âit uygulama örnekleri vereceğiz:

1) Müellefe-i kulûbla ilgili zekât uygulaması:

Kur'ân'a göre, zekâtın verilebileceği sekiz sınıftan birisi de müellefe-i kulûb, yani kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenen kimselerdir.⁴⁸ Hz. Peygamber Mekke'nin fethinde yeni İslâm'a girmiş bâzı kimselere zekâtı pay vermişti. Bunların içinde henüz İslâm'a girmeyenler ve zengin olanlar da vardı. Burada amaç onların imanlarını güçlendirmek, kimilerini hayra yöneltmek ve kimilerinin de kötülüğüne engel olmaktır. Bu uygulama Hz. Ebûbekir'in halîfeliğinin ilk yılında da sürdü.

Bu sınıftan Uyeyne bin Hısn ve Akra bin Hâbis'in halîfeden hak istediğine tanık olan Hz. Ömer uygulamaya karşı çıkmış ve bunlara İslâm zayıfken pay verildiğini, şimdi ise şartların değiştiğini, İslâm ve müslümanlar güçlendiği için, uygulamanın durdurulması gerektiğini savunmuştur. Yapılan istişâre sonunda uygulama durdurulmuştur. Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî'ye göre, müellefe-i kulûbla ilgili hüküm, toplum şartları dikkate alınarak, yöneticilerin takdirine bırakılmıştır.

Nitekim Emevî Halîfesi Ömer bin Abdülaziz (ö. 101/719), Hristiyanların dînî lideri Patrik'e bin dinar para vermiş ve yine diğer bâzı Hristiyanlara da bu fondan para aktardığı nakledilmiştir⁴⁹ Burada Ömer bin Abdülaziz'in, âyetin illetini "Müslümanların zayıf olması" ile sınırlı görmeyerek, "kalplerin İslâm'a ısındırılması" olarak anladığı görülür.

2) Haşimoğullarına zekât yasağının kaldırılması:

Hadiste şöyle buyrulur: *"Bu sadakalar ancak insanların kirleridir. Bu yüzden Muhammed'e ve ailesine helâl olmaz."*⁵⁰ Hz. Peygamber'in hayatında ve dört halife döneminde aile fertlerine beytü'l-mâlden payları veriliyordu. Ancak Emevîler ve Abbâsîler döneminde ihtiyaç sahibi olan ehl-i beyte daha önce verilmekte olan bu payın kesildiği görülür. Bu yeni durum karşısında Ebû Hanîfe (ö. 150/767) toplum şartlarının değiştiğini, beytü'l-mâlden

48. Tevbe, 9/60.

49. Tevbe, 9/60.

50. Müslim, Zekât, 167; Ebû Dâvûd, İmâre, 20; Şelebî, Ta'lîl, s. 311, 362.

olan hakların sahiplerine gitmediğini ve bu yüzden Hâşimoğulları'na zekât-tan pay verilmesinin gerektiğine fetvâ vermiştir.⁵¹

3) Fey' ve mîrî arâzî uygulaması:

Hiz. Ömer (ö. 23/643) döneminde Irak, Suriye ve Mısır toprakları fethedilince, savaşa katılan gâziler, ganîmet olarak toprakların beşte dördünün kendilerine paylaştırılmasını istemişlerdi.⁵² Hiz. Ömer ise bunun ileride büyük sosyal problemleri birlikte getireceğini düşünüyordu. Konuyu on kadar Ensâr'la görüşti. Onlar da aynı endişeyi paylaştılar. Uzun araştırma ve tartışmalardan sonra, Kur'ân'daki ganîmet⁵³ ve fey'⁵⁴ âyetleri ile Hiz. Peygamber'in fethedilen topraklara âit uygulamaları dikkate alınarak, bu yerler gâzilere dağıtılmadı ve "fey' arâzisi" statüsü ortaya çıktı. Buna göre, toprakların kuru mülkiyeti devlete âit olacak, ancak daha önceki sahiplerinin bu topraklar üzerinde yararlanma ve ekip-biçme (intifa) hakkı buluncaktı. Buna karşılık da, devlete "harac" vergisi ödeyecekler ve bu vergi fey' âyetinde belirlenen yerlere verilecekti.⁵⁵

Hiz. Ömer'in bu uygulaması, Osmanlı toprak sisteminde önemli bir yeri olan "mîrî arâzî" uygulamasının da temelini oluşturmuştur. Ebussuud Efendi (ö. 982/1574), müslümanların elinde bulunan mîrî arâzîler konusunda, devletle topraktan yararlanan kimse arasındaki hukûkî ilişkiyi "kira ilişkisi" olarak nitelemiş ve bu topraklar için devletin belirleyeceği nakit para ya da üründen alınacak bedeli de "kira bedeli" olarak kabul etmiştir.⁵⁶ Nüfusun artışı karşısında, yüzölçümü sâbit kalan toprak kaynağının adâletli biçimde dağılımını sağlamak için günümüzde de birtakım çalışmalar yapılması gerektiğinde şüphe yoktur. Nitekim beşeri hukuk uzmanlarından, Türkiye'deki toprak meselesini çözebilmek için Osmanlı mîrî arâzî statüsünden yararlanmak gerektiğini savunan müellifler de vardır.⁵⁷

4) Şûf'a (ön alım) hakkı uygulaması:

Satılan bir malı o mala ortak veya komşu olan kişinin satış bedelini ödeyerek zorla geri alabilme hakkıdır. Hadislerde şöyle buyrulur: "*Bir ortağın*

51. Bk. Müslim, Zekât, 168; Zeylâi, Nasbu'r-Râye, II, 404.

52. Bk. Enfâl, 8/41.

53. Enfâl, 8/41.

54. Haşr, 59/6-10.

55. Bk. Ebû Yûsuf, Harâc, Mısır 1352 H, s. 75, 83, 85; Ebû Ubeyd, Emvâl, Kahire 1968, s. 94; Cassâs, Ahkâmü'l-Kur'ân, Beyrut 1405/1985, V, 318-320; Muhsin Koçak, İslâm Hukukunda Hükümlerin Değişmesi Açısından Hiz. Ömer'in Bâzı Uygulamaları, Samsun 1997, s. 6-44.

56. Ebussuud, Ma'ruzât, Altıncı Mesele; Ahmet Akgündüz, Osmanlı Kanunnâmeleri, IV, IV, 82.

57. Sıddık Sami Onar, İdare Hukukunun Umumi Esasları, 3. baskı, İstanbul, t.y., II, 1298, 1290.

diğer ortağına haber vermeden kendi payını satması helâl olmaz. Bu durumda diğer ortak dilerse alır, dilerse bırakır. Eğer habersiz satmışsa ortağı o mala en fazla hak sahibidir.”⁵⁸ “Komşu komşunun şüf’asına başkalarından daha fazla hak sahibidir. Eğer iki komşunun yolları bir ise, komşu kayıp olduğu zaman dönüşüne kadar bekleme vardır.”⁵⁹

Komşu (câr) terimi, Emevîler devrine kadar “gayrimenkule ortak olan komşu” şeklinde anlaşıldığı hâlde, Ömer bin Abdülaziz’in Mısır kadısı İyaz b. Abdullâh’a yazdığı mektupta, satılan bir gayrimenkule ortak olmasa bile “bitişik komşu”nun da şüf’a hakkından yararlanmasının uygun olacağını bildirmiştir. Burada “gayrimenkulün kötü komşuya satılmasına engel olma” illetinin bitişik komşuda da gerçekleştiği düşünülmüştür. Böylece daha önce uygulanmayan bir hüküm uygulamaya konulmuştur.

Hanefiler bu delil ve uygulamaları dikkate alarak şüf’a için üç sebep belirlemiştir. Öncelik sırasına göre bunlar; a) Satılan akarda şâyi ortaklık (gayrimenkulün dörtte birine ortak olmak gibi), b) Satılan akara âit su alma, atık su geçirme ve geçit hakkı gibi irtifak haklarında ortak olmak, c) Bitişik komşu olmak.

Osmanlı İmparatorluğu uygulamasında kat mülkiyeti ortaya çıkınca bir apartmanda alt, üst veya yanlardan bitişik komşuya da şüf’a hakkı tanınmıştır. Hatta kapıları aynı çıkmaz aralığa açılan ve başka yolu bulunmayan mesken sahiplerinin, bu çıkmaz aralıkta bir yer satılınca şüf’a (ön alım) haklarının bulunduğu da düşünülürse, İslâm hukûkunun toplumdaki gelişmelere uyarlanmaya ne kadar elverişli bulunduğu anlaşılır. Nitekim Mecelle’de şüf’a konusu 36 madde içinde düzenlenmiştir.⁶⁰

5) Mülkiyet hakkının kötüye kullanılmasını engelleme:

Hız. Ömer döneminde Dahhak bin Halîfe, kendi arâzisine Muhammed bin Mesleme’nin (ö. 43/663) tarlasından su kanalı geçirmek isteyince, aralarındaki anlaşmazlık Halîfe Ömer’e gelmişti. Ömer, İbn-i Mesleme’ye bu kalandan kendisinin de yararlanabileceğini söyleyerek, engel olmamasını, aksi durumda kanalın zor kullanılarak açtırılacağını bildirmiştir.⁶¹

Ebû Hanîfe’ye göre, mülk sahibi mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunabilir. Buna bir sınırlama getirilemez. Buna göre, komşuya doğru pencere

58. Bk. Müslim, Musâkât, 135; Tirmizî, Ahkâm, 32; İbn Mâce, Şuf’a, 1; Ebû Dâvûd, Buyû’, 73.

59. Tirmizî, Ahkâm, 32; Ebû Dâvûd, Buyû’, 73.

60. Bk. Mecelle, Mad. 1008-1044.

61. M. Hudarî, İslâm Hukuk Tarihi, s. 150.

açabilir ya da komşusunun bahçe sınırına yakın yere kuyu kazdırabilir. Buna engel olmak mülkiyet hakkının rûhuna aykırıdır.⁶² Ebû Hanîfe kendi dönemindeki ahlâk anlayışına göre, bu konuda komşuya zarar vermeyi diyâneten haram saymakla yetinmiştir. Çünkü o dönemde dînin etkisi, kazâ gücünün etkisinden daha üstündür.⁶³

Ancak daha sonra ahlâkın bozulması üzerine, (Yaklaşık 13. yüzyıl) müteahhirûn (sonra gelen) fakihler, “fâhiş zarar” söz konusu olunca, mülkiyet üzerindeki tasarrufa devletin (kazâ organı) de müdâhale edebileceğine fetvâ vermişlerdir. Delil, istihsan ilkesidir. Nitekim Mecelle 1197. maddede bunu şu şekilde kânunlaştırmıştır: “Hiç kimse, mülkünde tasarruftan men olunamaz. Meğerki ahara zarar-ı fâhişi ola..” Maddeyi şu şekilde sâdeleştirebiliriz: “Başkasına büyük bir zarar verme dışında, kimse kendi mülkünde dilediği gibi tasarruftan men edilemez.”

6) Gayrimüslim ülkede had cezâlarının uygulanmaması:

Hadiste “*Seferde el kesilmez.*” buyurulmuş,⁶⁴ Tirmizî’de (ö. 279/892) ise “sefer” yerine “gazâ” sözcüğü yer almıştır.⁶⁵ Buna göre, burada hırsızın elinin kesilmemesi “sefer ve gazâ” illetine bağlanmış, ancak bunun hikmeti açıklanmamıştır. Ashâb-ı kirâm bu illetin hikmetini araştırmış ve hükmün kapsamını genişletmiştir. Ebû Yusuf’un (ö. 182/798) naklettiğine göre Zeyd bin Sâbit (ö. 45/665) şöyle demiştir: “Düşmana sığınmasından korkulduğu için, dâru’l-harpde haddi gerektiren bir suç işleyen müslümana had cezâsı uygulanmaz.”⁶⁶ Buna göre Zeyd bin Sâbit, gayrimüslimlerin hâkim olduğu ülkede (dâru’l-harp) bulunmayı, “savaş hâli içinde bulunma” olarak nitelemiş ve el kesme cezâsının kapsamını da tüm had cezâlarına teşmil etmiştir.

Hiz. Ömer (ö. 23/643) ordu komutanlarına, düşman üzerine gidildiği sırada askere had cezâsı uygulamamalarını bildirmiştir. Burada da illetin yanından düşmana sığınma endişesi hikmetine dayanıldığı görülür.⁶⁷

Huzeyfe İbnü’l-Yemân (ö. 36/656) ise, ordu komutanı Velîd bin Ukbe’nin, Rum topraklarında bulundukları sırada içki içmesi üzerine had cezâsının uygulanmamasını “düşmana cesâret verme ve onların saldırıya geçmesine yol açma” endişesine dayandırmıştır.⁶⁸

62. Bk. Serahsî, Mebsût, XV, 21; Kâsânî, Bedâyi’, VI, 264.

63. Ebû Zehra, Ebû Hanîfe, s. 412.

64. Ebû Dâvûd, Hudûd, 19.

65. Bk. Tirmizî, Hudûd, 20.

66. Ebû Yusuf, er-Reddu alâ Siyeri’l-Evzâ’i, Mısır t. y., s. 81.

67. İbnü’l-Kayyim, İ’lâm, III, 6.

68. İbnü’l-Kayyim, age, III, 6.

7) Hz. Osman'ın yanlış anlaşılmaya yol açmamak için yolculukta namazı tam kılması:

Kur'ân ve sünnette, yolculuk sırasında dört rekâtlı farz namazların kısa olarak kılınması bildirilir.⁶⁹ Hz. Ebûbekir, Ömer ve Osman gibi büyük sahâbîlerin uygulaması da böyle olmuştur.⁷⁰

Ancak Hz. Osman halîfe iken bir hac yolculuğu sırasında Mina'da namazları tam olarak kıldırmış ve bunun sebebini hacılara şöyle açıklamıştır: "Bu yıl hacda anlayışsız ve bilgisiz kimseler çoğaldı. Onların namazın kısal-dığını sanarak sürekli olarak iki rekât kılmalarından korktum."⁷¹

Burada Hz. Osman namazın kısa kılınmasının meşrû olduğunu kabul etmekle birlikte, kimi zararların ortaya çıkmasından korktuğu için tam kılma yoluna gitmiştir.⁷²

8) Hz. Ömer'in, halîfeliği sırasında temettü haccını yasaklaması:

Hz. Peygamber'in yaptığı Vedâ Haccında, katılan hacıların durumuna göre üç çeşit hac yapılmıştı. İfrad (tek hac), temettü (önce umre sonra ye-niden ihrama girerek hac yapmak) ve kıran (tek ihramla önce umre sonra hac yapmak). Temettü haccı uygulaması şöyle olur: Hac aylarında önce ih-ramlı olarak umre yapılır, ihramdan çıkılır ve Arefe gününden önce yeni-den ihrama girilerek hac ibadeti yapılır.

Hz. Ömer, hacla birlikte umre yapılırınca insanların daha sonra Beytullah'ı ziyarete gelmeyerek hicazın insansız ve garip kalacağını düşünmüş ve yıl bo-yunca umre ziyaretlerinin devamını arzu etmiştir.⁷³ Bu yüzden hacıların te-mettü haccına niyet etmelerini yasaklamıştır. Hz. Osman'ın da bu konuda Ömer رضي الله عنه gibi düşündüğü ve kendi döneminde Hz. Ali karşı çıkmasına rağ-men hacıları kıran veya ifrad haccına teşvik ettiği nakledilmiştir.⁷⁴

Ancak şunu hemen belirtelim ki, ne Hz. Ömer ve ne de Hz. Osman te-mettü haccının meşrû olmadığını söylememiş, belki insanları daha fazîlet-li olan amele yöneltmek istemişlerdir. Burada sahâbenin nassları illet, hik-met ve maslahat açısından ne kadar inceledikleri ve şâriin maksadını anla-maya çalıştıklarını görmekteyiz.

69. Bk. Nisâ, 4/101; Müslim, Müsâfirin, 4; Tirmizî, Tahâre, 4, 20.

70. İbn Mâce, İkâme, 75.

71. Bk. Mâlik, Muvatta, Hac, 19; Şevkânî, Neylu'l-Evtâr, IV, 345.

72. Bk. A. b. Hanbel, Müsned, I, 62; Serahsî, Mabsût, I, 240.

73. Mâlik, Muvatta, Hac, 21.

74. Şelebî, Ta'lîlu'l-Ahkâm, Mısır 1947, s. 48.

9) Hz. Ömer'in, gayrimüslim kadınla evliliğe engel olması:

Kur'ân'da müslüman bir erkeğin ehl-i kitap bir kadınla evlenmesine izin verilmiştir.⁷⁵ Hz. Ömer, İslâm ülkesi vatandaşı olan ehli kitap bir kadınla, müslüman bir erkeğin evlenmesini câiz görmekle birlikte Medâyin'e vâli olarak gönderilen Huzeyfe'nin (ö. 36/656) bir Yahudi kızı ile evlenmesi üzerine, bu evliliğin müslüman kadınların aleyhine sonuçlar verebileceğini düşünerek yasaklamış ve ayrılımlarını istemiştir.⁷⁶

Günümüzde özellikle askerlik mesleğinde olanlar için ülke güvenliği bakımından yabancı bayanlarla evlenme yasağı bulunduğu bilinmektedir. Hz. Ömer'in uygulaması da bunun benzeri bir önlemdir.

10) Hz. Ömer'in, ehl-i kitaba kimi meslekleri yasaklaması:

İlgili nasslara göre ehl-i kitabın kestikleri yenir ve kendileriyle haram olmayan her türlü alışveriş yapılabilir. Hz. Peygamber ve Ebûbekir döneminde uygulama da bu yönde olmuştur.

Hz. Ömer Halîfeliği sırasında bir genelge yayınlayarak, çeşitli yerleşim birimlerinde Yahudi ve Hristiyanların sarraflık ve kasaplık mesleklerinden uzaklaştırılmalarını istemiştir. Gerekçesi şudur: Yüce Allah müslümanları onlara muhtaç olmaktan kurtarmıştır. Onlar fâizli muâmeleyi câiz görür, domuz eti yer ve kendi dindaşlarına bunları satarlar. Dolayısıyla müslümanların arasına da bunları sokmaya kalkışabilirler.⁷⁷

Burada Hz. Ömer'in ileride doğabilecek bâzı zararları dikkate alarak böyle bir yasaklama yoluna gittiği anlaşılmaktadır.

11) Kadınların mescide çıkmalarını engelleme:

Hz. Peygamber döneminde kadınlar da erkekler gibi düzenli olarak beş vakit namaz için mescide çıkıyordu. Nitekim hadiste şöyle buyrulur: *"Sizden izin istediklerinde kadınlarınızın mescidlere gitmelerini önlemeyin."*⁷⁸ Genel ahlâktaki değişiklik nedeniyle bu konuda Hz. Âişe (ö. 57/676) şöyle demiştir: *"Eğer Allâh'ın Rasûlü bugünkü kadınları görseydi, İsrâiloğulları'nın kadınlarının mescidlerden men edildiği gibi bunları da"*

75. Mâide, 5/5.

76. Bk. Mâide, 5/6; Cassâs, Ahkâmu'l-Kur'ân, Âsitâne, 1338, II, 397.

77. Bk. Şelebî, Ta'lîl, s. 43.

78. Buhârî, Cuma, 13; Müslim, Salât, 136.

men ederdi.”⁷⁹ Ancak Hz. Âişe'nin üslûbundan, bu konuda farklı düşünenlerin de bulunduğu anlaşılmaktadır.

Abdullah bin Ömer'in (ö. 73/692) oğlu Vâkıd, Hz. Peygamber kadınların mescide çıkmalarına izin vermesine rağmen, şartların değiştiğini ve bu durumun kötüye kullanılabileceğini öne sürerek özellikle gece namazları na izin verilmemesi gerektiğini savunmuştur.⁸⁰ Hz. Âişe'nin de aynı görüşü paylaşması sonunda kadınlar giderek cemaatle namazdan uzaklaşmıştır.

Nitekim ilk Hanefî müçtehitleri fitneden korunmak için genç hanımların mescide devam etmesini mekruh görürken, müteahhirûn fakihler zamanın bozulması yüzünden bütün hanımların namazlarını evde kılmalarının daha uygun olduğuna fetvâ vermişlerdir.⁸¹ Hz. Peygamber'in şu hadîsinin de bu fetvâda etkili olduğunda şüphe yoktur: “Kadınları mescidlere gitmekten alıkoymayın, bununla birlikte onlar için evlerinin içi daha hayırlıdır.”⁸²

12) Eşya fiyatlarına narh uygulamasının başlaması:

Enes b. Mâlik'ten nakledildiğine göre Medîne'de eşya fiyatları yükselince Allâh'ın Rasûlü'ne çeşitli zamanlarda narh koyması için başvurulmuş fakat o her defasında bu istekleri geri çevirmiş ve sonunda şöyle buyurmuştur: “Şüphe yok ki, fiyat koyan, darlık ve bolluk veren, rızkı veren Allah'tır. Ben mal ve can konusunda sizden hiçbirinizin beni arayıp sormadığı bir hâlde Rabbime kavuşmak isterim.”⁸³

Bu uygulamaya rağmen tâbiîn müçtehitlerinden Saîd bin el-Müseyyeb (ö. 94/712), Rabîa bin Abdurrahman (ö. 136/753) ve Yahyâ bin Saîd el-Ensârî (ö. 143/760) toplumun ihtiyacı olan bâzı maddelere narh konulabileceğine dâir fetvâ vermişlerdir.⁸⁴ Sünnete ve sahâbe uygulamasına uymamasına rağmen yeni şartlar karşısında bu âlimlerin “maslahat” prensibine dayanarak narha fetvâ verdikleri görülür.

Osmanlı Devleti de büyük şehirlerin piyasalarında geniş ölçüde narh uygulaması yoluna gitmiştir.⁸⁵

79. Buhârî, Ezân, 163, I, 220; Muvatta, Kible, 15, I, 198.

80. Müslim, Salât, 139; Ayrıntı için bk. Müslim, Salât 134-138.

81. İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr, I, 529; Meydânî, Lübâb, I, 83; İbn Âbidîn, age, I, 529.

82. Şevkânî, Neylu'l-Evtâr, III, 130; bk. A. b. Hanbel, VI, 297, 301; Hamdi Döndüren, Delilleriyle İslâm İlmihali, s. 293, 294.

83. Ebû Dâvûd, Buyû'49; Tirmizî, Buyû', 73; İbn Mâce, Ticârât, 27 Dârimî, Buyû'13.

84. Bâcî, Müntekâ, Mısır 1331, V, 18. Ayrıntı için bk. Hamdi Döndüren, Delilleriyle Ticaret ve İktisat ilmi, Erkam Yayınevi, İstanbul 1993, s. 283 vd.

85. Bk. Mübahat Kütükoğlu, Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1940 Tarihli Narh Defteri, İstanbul 1983.

13) Devlet başkanının Kureyş'ten olması meselesi:

Hadiste “İmamlar (Halîfeler) Kureyş'tendir.” buyurulmuştur.⁸⁶ Ünlü İslâm düşünürü İbn-i Haldûn (ö. 809/1406) bunun Kureyş'in asabiyet ve galibe çalma gücü ile ilgili olduğunu, bu yüzden daha sonraki yüzyıllarda Kureyş'ten daha güçlü toplulukların bu nitelikleri taşıması durumunda halîfenin başka milletlerden de olabileceğini söylemiştir.⁸⁷

C) Günümüzde Yeni Yaklaşımlar

1) Necmüddin et-Tûfî'nin görüşü:

Hanbelî bilgini olan Tûfî (ö. 716/1316) şer'î hükümlerde maslahatın asıl olduğunu, maslahatla hükmün çatışması durumunda, maslahatın tercih edilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Maslahat, usûl âlimlerince şöyle târif edilmiştir: Hükmün kendisine bağlanması ve üzerine hüküm binâ edilmesi insanlara bir yarar sağlayan veya onlardan bir zararı gideren; fakat geçerli ya da geçersiz olduğuna dâir belirli bir delil bulunmayan durumlara denir.

Tûfî'ye göre şer'î hükümler ikiye ayrılır:

a) Aklın, illetlerini detaylı bir biçimde kavrayamadığı hükümler. İbadetler ve miktarları belirlenmiş bulunan hükümler bu niteliktedir. Bunlarda kitap, sünnet ve icmâ esas alınır ve kıyas yoluna gidilmez. Mesela; akıl namaz, oruç ve haccın illetini kavrayamadığı gibi, sabah namazının niçin iki rekât, öğlen namazının ise yine niçin dört rekât kılındığını ortak bir nitelik olarak hükme bağlayamaz. Bu durum içkinin yasaklanma illeti olan “iskâr (sarhoş etme)” niteliğinin kolaylıkla anlaşıldığı gibi her akıl sahibince açıklıkla kavranamaz.

b) Aklın anlam ve maksatlarını anlayabildiği muâmeleler ve dünya siyaseti ile ilgili hükümler. Bunlarda îtibar maslahat olup, bu da “menfaatin celbi ve zararın def'i”nden ibârettir. Şâriin herhangi bir olay hakkında belirli bir hükmü yoksa, o konuda uygun bir hüküm konulur. Şâriin koyduğu bir hüküm aklımızla uyum hâlinde ise bu uygulanır. Fakat nass veya icmâ'ın hükmü akılla kavranamazsa, bu durumda îtibar maslahatadır.⁸⁸

Tûfî maslahata îtibar konusunda aşırı gidenlerin başında gelir. O, Şiilik ve Râfîzîliğe meyletmekle itham edilmiştir. Kimi büyük sahâbelere sataşması

86. Buhârî, Ahkâm, 1; Dârimî, Siyer, 78; A. b. Hanbel, Müsned, III, 129; İbn Hazm, Muhallâ, IX, 359.

87. İbn-i Haldûn, Mukaddime, I, 479, 542, 543.

88. Hallâf, Masâdir, Kuveyt 1972, s. 96 vd.

ve aşırı görüşleri yüzünden çeşitli cezâlara çarptırılmış, sürgün edilmiş ve hapse atılmıştır.⁸⁹ O'nu en sert biçimde eleştirenlerin başında gelen Zâhid el-Kevserî (ö. 1371/1951), maslahatın ancak hakkında nass bulunmayan konularda dikkate alınabileceğini belirttikten sonra şöyle demiştir: “Şimdi bu fâcire sor ve de ki: Kendi kafandaki şerîati, üzerine binâ etmeyi düşündüğün maslahat nedir? Eğer kastettiğin, şer’î maslahatlar ise bunu bilmenin yolu vahiydir. Hatta akıllı esas alan Mu’tezile ekolüne göre bile durum böyledir. Eğer maslahattan kastedilen, herkesin kişisel anlayışına göre farklılık gösteren dünyevî maslahatlar ise, nasslarla çeliştiği takdirde bunların bir değeri yoktur. Çünkü akıl, çoğu kere şer’iatin aksine mefsedeti (zararlı olanı) maslahat sanabilir. Fıkıh usûlünde ele alınan “mesalih-i mürselenin (mürsel maslahatlar)”, hakkında nass bulunmayan konulara ilişkin oluşunda, müslüman âlimlerin görüş birliği vardır. Bu yüzden şer’î delillerle çelişen bir maslahatın dikkate alınması düşünülemez.”⁹⁰

Kişiyeye göre değişen maslahatlarla nassların çeliştiğini öne sürmek ve sonuçta birtakım nassları devre dışı bırakmak zaman içinde İslâm’ı terke yol açar. Bu yüzden Tûfî’nin görüşü kişisel bir yaklaşımdan ibârettir. Tarih içinde bu görüşe İslâm âlimlerinin rağbet etmemesi dikkate alınmaya değer görülmediğini gösterir.

2) Fazlurrahman’ın görüşü:

Nass’ların yorumunda “târihî unsur”u dikkate almanın gerektiğini savunan Fazlurrahman, Kur’ân’daki hüküm ifâde eden nass’ları “yasamanın rûhu ile ilgili olanlar” ve “fiilî yasama ile ilgili olanlar” olmak üzere ikiye ayırır. Bu konuda şöyle der: “Kur’ân’daki yasama rûhu, hürriyet ve sorumluluk gibi genel beşeri değerlerin, her zaman yeni bir yasama biçimine bürünmesi şeklinde açık bir yön ortaya koyduğu hâlde, Kur’ân’daki fiilî yasama, Kur’ân’ın indirildiği o günkü Arap toplumunu, başvurulacak bir örnek olarak almak zorunda kalmıştır. Bununla, Kur’ân’daki fiilî yasamanın ezeli olduğu kastedilmiş olamaz. Bunun Kur’ân’ın kadim oluşu ile de bir ilgisi bulunamaz. Durum böyle iken İslâm fakihleri ve kelâmcıları çok geçmeden meseleyi karıştırarak Kur’ân’ın hukukla ilgili emirlerinin; şartları, yapısı ve iç bünyesi ne olursa olsun herhangi bir topluma uygulanacağını sanmışlardır.”⁹¹

89. Hallâf, age, s. 96.

90. Kevserî, Makâlât, s. 94, 259; bk. Şâtîbî, age, II, 315.

91. Fazlurrahman, İslâm, Terc. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın, İstanbul 1981, s. 47, 48.

Fazlurrahman'ın "İslâm" adlı eserini tercüme eden Mehmet Dağ ve Mehmet Aydın'ın eklediği önsözde belirttiklerine göre, müellif Kur'ân ve sünnetteki had cezâları yerine, hükmün güttüğü gâyeyi gerçekleştirmek için başka tedbirlerin alınabileceğini savunur. Çünkü o, Kur'ân'ın uygulandığı ilk dönemi tarihsellik içinde değerlendirir.⁹²

Bu mantıkla yola çıkıldığı takdirde, kısa süre içinde İslâm'ın değişmeyen hükmü kalmaz. Ancak özden uzaklaşan böyle bir yaklaşımın İslâm'ı İslâm olmaktan çıkaracağında şüphe yoktur. Sonuçta yeni oluşan hukuk, "beşeri hukuk" niteliğinde olur. Çünkü İslâm'ın düzenleme getirdiği tüm sosyal konularda beşeri hukûkun da kendi hukuk mantığı içinde çözümler getirdiği bilinmektedir.

3) Cemâleddin Efgânî'nin sosyal değişim konusuna yaklaşımı:

Hemedan'da dünyaya gelen Efgânî (ö. 1897 M) babasının işlerinin bozulması üzerine, küçük yaşta ailesiyle Afganistan'a yerleşmiştir. On sekiz yaşına kadar öğrenimini orada yaptıktan sonra, İran'a geçmiş, Şîi müçtehit Şeyh Murtazâ el-Ensârî'den ders almış, Irak'ta da dört yıl kaldıktan sonra, Avrupa bilim ve edebiyatı ile tanıştığı Hindistan'a gitmiştir. Tarih, din, dil, matematik, felsefe ve siyaset konularıyla ilgilenen Efgânî; Afganistan, Hindistan, İran, Mısır, İstanbul, Rusya, Paris ve Londra arasında gidip geldi. Her gittiği yerde çoğu zaman sınır dışı edilen Efgânî, sevenlerince "yanlış anlaşılma" mazur sayıldı.

Efgânî, 1870'te geldiği İstanbul Dâru'l-Fünûn'unda verdiği bir konferans- ta; toplum hayatını canlı bir bedene benzetmiş, toplumun ihtiyaçlarını karşılayan sanatları da insan bedeninin organları mesabesinde görmüştür. Bu arada "nübüvvet ve hikmet (felsefe)"i, bu bedenin rûhu gücünde bir sanat çeşidi olarak nitelemesi, dinleyenlerce "nübüvvet bir sanattır" şeklinde anlaşılmış ve Efgânî'nin İstanbul'dan çıkarılmasına karar verilmiştir. Mısır'a giden Efgânî burada sekiz yıl kaldı. Orada İskoç mason locasına girdi. Bu locanın politikaya girmek istememesi üzerine ortaya çıkan sürtüşme sonunda locadan çıkarıldı. Bundan sonra o, French Grand Orient'a bağlı millî bir loca kurdu, bu loca Efgânî'nin teklifi üzerine çeşitli şubeler açtı, her şube Mısır'da bir bakanlığı denetleme görevini üstlendi. Ancak bu durumdan rahatsız olan Mısır yönetimi, gizli cemiyet kurmak suçundan dolayı Efgânî'yi ülke dışına sürdü. Oradan Hindistan'a gitti. Kısa süre sonra oradan da önce

⁹² Fazlurrahman, İslâm, Önsöz, s. IX, X; Erdoğan, age, s. 50-51.

Londra'ya, daha sonra Paris'e gitmek zorunda kaldı. Orada bulunduğu Mısırlı Muhammed Abduh ile birlikte "el-Urvetu'l-Vuskâ (en sağlam kulp)" adıyla Arapça bir gazete çıkarmaya başladılar. Aynı adla gizli bir cemiyet de kurdular. On sekiz sayı kadar çıkan ve parasız dağıtılan bu gazete daha sonra kapatılmıştır. Zaman zaman İran'a giden ve baş vezirlik gibi önemli görevlere getirilen Efgânî'yi anlamak gerçekten güçtür. Bu derece hareketli olan ve her gittiği yerden de genellikle sınır dışı edilen bir kimsenin kimin ve neyin adına hareket ettiğini tespit etmek zordur.

Efgânî'nin mezhep görüşü oldukça hoşgörülüdür. O şöyle der: "Ben mezhep imamlarını kendimden büyük görmüyorum ki birinin yoluna gireyim. Bir meselede onlardan birinin görüşünü benimsiyorsam birçok meselede muhâlif kalabiliyorum."⁹³ O'na göre, büyük müçtehitler kendi dönemlerinde yapılması gerekenleri yapmışlar ve başarılı olmuşlardır; ancak kitap ve sünnetten çıkarılabilecek bilgi ve hükümler yanında onlarınki denizden damla kadardır. Bilen içtihat yapmalı, içtihat edemeyen de bilinçli olarak seçmelidir.⁹⁴

Efgânî henüz hayatta iken, hatta gençlik dönemlerinde dinsizlik ve sapıklıkla itham edildiği gibi, vefâtından sonra da benzer ithamlar Nebhânî, şeyhülislâm Mustafa Sabri, Elie Kedourie, Nikki R. Keddie gibi doğulu ve batılı müelliflerce devam ettirilmiştir.⁹⁵

Kanaatimizce, Cemâleddin el-Efgânî ilimden çok toplumsal ve siyasal nitelikli konularla uğraşmış, felsefeye dalmış ve benzetmeli konuşmalarında yanlış anlamalara elverişli söylemleri olmuştur. Nitekim yakın dostu Reşid Rıza (ö. 1935) O'ndan söz ederken şöyle demiştir: "Aklî ilimlerde yüksek olan kimseleri anlayamıyorlar, dinsizlikle itham ediyorlar. İbn-i Sinâ, İbn-i Rüşd, Ebû'l-Hasen eş-Şâzelî, Muhyiddîn İbnü'l-Arabî ve İmam Gazâlî hep benzer ithamlarla karşılaştılar."⁹⁶ Diğer yandan komitacı ve ihtilalci yapısı yüzünden her gittiği yerde oranın yönetimi ile ilgili konulara girmeyi ve müdâhale etmeyi mutad hâle getiren Efgânî'nin, Hindistan'daki İngiliz sömürsüne karşı Rusya'dan yardım istemesi gibi davranışları uluslararası ilişkiler açısından değerlendirildiğinde, pasaportlu bir turistin böyle bir pazarlığını

93. Mirza Lütfullah Han Esedâbâdî, Hakikatu Cemaliddîn Efgânî, I, 106, 128; Abdullah Kudsizâde, XIII/5-7, s. 364.

94. Mahzûmî, Hâtîrât, s. 165-167.

95. FA Tansel, "Elie Kedourie, Afgani and Abduh", TTK, Belleten, XXXII/125, yıl: 1968, s. 83 vd.

96. M. Reşid Rıza, Târihu'l-Ustâz İmâm, I, 51; Osman Keskiöğlü, Cemâleddin Efgani, AÜİF Dergisi, 1962, s. 91-101.

anlamak güçtür. Bunu ileri bir İslâmî idealle yaptığını düşünmek en iyimser bir düşünce olsa gerektir. Diğer yandan, mason localarının da böyle bir ideal için Efgânî'ye yardımcı olmak üzere seferber olduklarını düşünmek ise safdillik olsa gerektir.

4) Mecelle çizgisinin konuya yaklaşımı:

İslâm'ın ilk dönemlerinde ve mezheplerin olduğu sıralarda yapılan yorum ve uygulama örnekleri sosyal değişim karşısında İslâm hukûkunun ölçü ve sınırlarını ortaya koymaktadır. Buna göre hükümlerde asıl olan maksat ve maslahat olmakla birlikte sözcükler de önemlidir. Çünkü sözcükler (nass) rûhu ayakta tutan beden gibidir. Kısaca, zamanın değişmesi kimi hükümlerin değişmesine yol açabilir. Mecelle'de "Ezmanın tagayyürü ile ahkâmın tagayyürü inkâr olunamaz (zamanın değişmesi ile hükümlerin değişmesi inkâr olunamaz)"⁹⁷ şeklinde ifâde edilen bu prensibi Ali Haydar Efendi (ö. 1355/1936) özet olarak şöyle açıklamaktadır:

"Zaman değiştikçe insanların ihtiyaçları, durumları, örf ve âdetleri, kullarımları değişeceği için delile dayanmayıp, örfe dayanan cüz'î hükümler değişir. Ancak küllî hükümler kalıcı olup değişikliğe uğramaz. Burada zamana bağlı değişiklik, delile dayalı değişikliği birbirinden ayırmak gerekir. Örnekler:

a) Önceki fakihlere göre, ev satın alacak olan bir kimse için, odalardan birisini görünce "görme muhayyerliği" hakkı düşerken, sonraki fakihler döneminde ise, bütün odaları görmedikçe bu hakkın düşmeyeceği ilkesi benimsenmiştir. Çünkü önceleri standart olan oda yapıları sonraki dönemde değişikliğe uğramıştır. Burada küllî hüküm "satın alınacak mal hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olma"dır. Bu bilgilenme değişik devirlerde farklılık gösterebilecektir.

Nitekim günümüzde, belediyeden îmarlı ve tasdikli mühendis projesine dayalı ve standart kalitede inşaat malzemesi kullanılarak yapılan binâlarda, projeyi ve satış sözleşmesindeki şartları inceleme, satın alınacak dâireyi tanımada yeterli bilgiyi verebilmektedir. Bu yüzden peşin para karşılığında, teslim tarihi de belirlenerek, tapu kayıtları ve proje üzerinden yapılacak böyle bir "dâire satış taahhüdü" klâsik İslâm hukûkunda yer alan "selem akdi" ile örtüşecektir.

97. Mecelle, mad. 39; bk. Zeylaî, Tebyîn, V, 125; Hâmidî, Mecâmi', s. 328; Şelebî, Ta'lîl, s. 312.

b) Ebû Hanîfe mala yönelik davalarda şâhitlerin tezkiyesine gerek olmadığı görüşünde iken Ebû Yusuf ve İmam Muhammed şâhitlerin gizli ve açık tezkiyelerinin yapılması gerektiğini söylemişlerdir. Çünkü Ebû Hanîfe döneminde insanların ahlâkı düzgün iken, öğrencileri olan iki imam döneminde değişiklik ve yalan hâlleri görüldüğünden buna ihtiyaç duyulmuştur.

Günümüzde nüfus, tapu, trafik tescil ve kayıtları ile sabıka kaydı, şahide yemin ettirme, sanığı çelişkiye düşürerek konuşturma, ses ve görüntü kaydı, parmak izi, özel dedektif tutma, DNA testi yaptırma gibi yeni ispat araçları “muhâkeme usûlünü” daha standart hâle getirmektedir. Suçun işlendiğini ispata yardımcı olan bu gibi yeni argümanların İslâm fıkıh usûlünün “istihsan ilkesi” kapsamına girdiğinden şüphe yoktur.

c) Önceleri mal gaspında, “yararlanmanın tazmini (ecr-i misl)” gerekli görülmezken, sonraki fakihler döneminde yetim ve vakıf mallarına saldırıların artması üzerine, insanların bu konudaki hırslarını kesmek için, ecr-i misl ile fetvâ verilmiştir.⁹⁸

Günümüz beşeri hukuklarında da başkasına âit malın gasp ve işgalinde belli bir süreye âit (son beş yıl gibi) ecr-i misl isteme hakkı kabul edilmektedir.

Nass (kesin âyet ve hadis) ile sâbit olan hükümler ise zamanın değişmesi ile bir değişikliğe uğramaz. Çünkü nass hiçbir zaman bâtil üzere bulunmazken, örfler “bâtil” üzerinde oluşabilir. Bu yüzden günlük hayatta kesin nasslarla çelişen fâsit veya bâtil örfler İslâmî bir hükme delil teşkil edemez..⁹⁹

5) 1917 Tarihli Hukuk-u Aile Kararnâmesi:

Kararnâmenin baş tarafında hazırlanış gerekçesi şöyle açıklanır: “Mecelle'nin aile hukuku ile ilgili hükümleri kapsamaması yüzünden, ülkemizde bu konuda, değişik din ve milletlerden, her bir gruba kendi din ve mezheplerine âit hükümlerin uygulanması ve bu hükümleri hâkimlerin bilmemesi nedeniyle, gayrimüslimlerin rûhânî reislerine yargı yetkisinin verilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Hâlbuki devlete âit olan yargı yetkisinin, ciddi bir denetime tâbî olmayan fert veya heyetlere verilmesi, birçok sakıncaları da beraberinde getirir.”

157 maddeden ibâret olan kararnâme, müslümanların aile hükümleri yanında, ayrı bölümler hâlinde Hristiyan ve Musevîlerin de evlenme, boşanma, nafaka, drahoma vb. aile mevzuatını kapsadığı için, çok hukuklu bir

98. Bk. Mecelle, mad. 596.

99. Ali Haydar, Dürârü'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm, İstanbul 1330, I, 101, 102.

sistemin, tek yargı sistemi içinde yer almasının tipik bir örneğidir. Her din mensubunun kendi inancına göre ibadet ve amel yapabilmesi Osmanlı'nın bu son kânun metninde bir daha vurgulanmıştır. İnancına uygun olarak evlenme ve buna göre boşanma, aile içi ilişkilerin yine bu inanca göre düzenlenmesi, 21. yüzyıl toplumlarının ulaşmayı hedefledikleri bir özgürlük biçimidir.¹⁰⁰

Hukuk-u Aile Kararnâmesi'nin, 1926'da Türk Medenî Kânunu yürürlüğe girinceye kadar Anadolu'da, 1953 yılına kadar Suriye'de ve günümüze kadar da kısmen Lübnan, Filistin ve İsrâil'de, yine 1951 yılına kadar Ürdün'de uygulandığı görülür. Günümüz Suriye, Ürdün ve Irak aile kânunları üzerinde Osmanlı Hukuk-u Aile Kararnâmesi etkili olmuş ve onlar için bir model teşkil etmiştir.¹⁰¹

Günümüz ABD, İngiltere ve İskandinav ülkelerinde toplum, dînî veya medenî nikâhtan dilediğini seçme hakkına sahiptir. Eşlerin tercihinine göre kilise veya havrada ya da resmî nikâh memuru önünde akdedilen nikâhla ilgili belgeler nüfus kütüklerinde birleşmiş olur.¹⁰² Sözü edilen bu ileri ülkelerin uygulamaları ile Hukuk-u Aile Kararnâmesi arasındaki yakın benzerlik dikkat çekicidir.

Kararnâmede Hanefî mezhebi esas alınmakla birlikte, 21 kadar meselede Mâlikîler başta olmak üzere başka mezheplerden görüşlerin alınması, evlenme yaşının kızlarda 17, erkekte 18 olarak belirlenmesi, bu yaşın altındakiler için hâkim izninin şart koşulması, müslüman, Hristiyan veya Musevîlerin nikâh akdini, ikâmet ettikleri yerin kazâ hâkimi veya nâibinin tanzim ve tescil etmesi,¹⁰³ bütün bunların ülkenin üniter yapısına zarar vermeyecek bir biçimde düzenlenmesi uzun bir devlet geleneğinin ve sosyal yapı değişiminin ürünü olmalıdır.

D) Sosyal Değişime Göre İçerik Kazanan Bâzı Terimler

1) Ma'rûf ve münker terimleri:

Ma'rûf sözlükte; aklın, bilim ve dînin güzel gördüğü, örflenen, toplumda iyi bilinen şey demektir. Münker ise akıl, bilim ve dînin çirkin ve kötülük

100. HAK metni için bk. Ceride-i İlmiyye, Yıl: 4, Sy. 34, Sh. 1004; Takvîm-i Vekâyi, 31, Teşr'in-i Evvel 1333. Değerlendirme için bk. Hamdi Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, İstanbul 1995, s. 126, 127.

101. Halil Cin-Ahmet Akgündüz, Türk Hukuk Tarihi, Konya 1989, s. 59, 60; Mehmet Akif Aydın, İslâm-Osmanlı Aile Hukuku, İstanbul 1985, s. 225 vd.; Döndüren, age, s. 125.

102. Bk. Halil Cin, İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, Ankara 1975, s. 133; Döndüren, age, s. 151.

103. Bk. HAK mad. 4-12, 35-39, 40-43.

olarak gördüğü, haram ve mekruhları kapsar. Kur'ân'da 30 kadar âyette ve pek çok hadiste kullanılan ma'rûf, İslâm'ın sosyal ve ekonomik konularda sürekli olarak güncelleşmesini sağlayacak formül bir sözcüktür. Çünkü ma'rûf toplumdaki değişimlere göre içerik kazanır. Sözcüğün hemen bütün kullanımlarının belirtme takısıyla "el-ma'rûf (o toplumda iyi bilinen)" şeklinde olması dikkat çekicidir. İslâm'ın genel hükümleriyle çelişmeyen örfler bu kapsamda olup, toplumsal değişimde gelişen bu nitelikteki yeni örf ve kültürlerin etkisi önemli bir yer tutar.

Ma'rûf, Kur'ân ve sünnette sürekli olarak emredilen ve toplumun da titizlikle koruması istenen bir değerdir. Kur'ân'dan bâzı örnekler vereceğiz:

"İçinizden hayra çağıran, iyiliği (ma'rûf) emredip, kötülükten (münker) vazgeçirmeye çalışan bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşu erenlerdir."¹⁰⁴

"Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışırsınız ve Allâh'a îman edersiniz..."¹⁰⁵

Bu âyetin ilk bölümü kimi âlimlerce icmâ-ı ümmetin, İslâm'ın hüküm kaynaklarından biri olduğuna delili gösterilmiştir.

"Onlar yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları ümmî nebî olan o peygambere uyanlardır. O, onlara iyiliği emrediyor, onları kötülükten alıkoyuyor, temiz şeyleri kendilerine helâl Tevrat'la yasaklanan iç yağ gibi;¹⁰⁶ yine çirkin şeyleri de üzerlerine haram kılıyor (Kan, domuz eti, leş, fâiz ve rüşvet gibi). Onların ağır yüklerini ve sırtlarında olan zincirleri indiriyor..."¹⁰⁷

Kocanın, eş ve çocuklarının geçim harcamalarında da ma'rûfa uyması istenir. Burada ma'rûf "eşlerin sosyal durumuna, erkeğin gelir düzeyine uygun bir harcama yapması" kastedilir.¹⁰⁸ Bunu da toplumun genel sosyal ve ekonomik yapısının belirlediği, İslâm'ın konuya yalnız israf ve cimrilik açısından kimi kısıtlamalar getirdiği bilinmektedir.¹⁰⁹

Ma'rûf ve münker sözcükleri hadislerde de benzer anlamlarda kullanılmıştır. Hadislerde şöyle buyrulur:

104. Âl-i İmrân, 3/104.

105. Âl-i İmrân, 3/110.

106. Bk. Nisâ, 4/160; Mâide, 5/4; A'râf, 7/32.

107. A'râf, 7/157.

108. Bakara, 2/233; Talâk, 65/7.

109. Bk. İsrâ, 17/26, 27, 29.

“Sizden kim münkeri (haram veya mekruh sayılan bir fiilin işlendiği-ni) görürse; onu eliyle değiştirsin. Buna gücü yetmezse, diliyle, buna da gücü yetmezse kalbiyle karşı çıksın. Ancak bu sonuncusu îmânın en za-yıf yanıdır.”¹¹⁰ Kimi âlimlere göre, burada eliyle değiştirme devlet yönetici-lerine, diliyle değiştirme âlimlere ve kalbiyle karşı çıkma da halka âit bir gö-revdir. Kimisi de bunu, içinde bulunulan şartların belirleyeceğini söylemiştir.

“Nefsimi kudret elinde tutan Allâh’a yemin olsun ki, ya iyiliği emre-dip, kötülükten vazgeçirmeye çalışırsınız, ya da Allâh’ın kendi nezdinden size bir azap göndermesi uzun sürmez. Sonra duâ edersiniz, fakat duâ-larınız kabul olunmaz.”¹¹¹

Yukarıdaki âyet ve hadisler toplumdaki değişim sürecinin, sürekli ola-rak olumlu yönde gelişmesini sağlayacak mesajı içermektedir.

2) Şûrâ ilkesi ve demokrasi açılımı:

Kur’ân’da; **“Onların işleri, aralarında danışma iledir.”**¹¹² **“İş konu-sunda onlarla istişâre et. Kararını verdiğin zaman da, Allâh’a güve-nip dayan, çünkü Allah kendisine güvenip dayananları sever.”** âyet-leri,¹¹³ Hz. Peygamber ve sahâbenin uygulamaları fert veya toplumla ilgili önemli problemlerin istişâre yoluyla çözülmesi gerektiğini göstermektedir.

Hz. Peygamber’in uzmanlık gerektiren kimi konularda tek kişinin gö-rüşüne göre karar vermesi yanında, Uhud Savaşı kararında olduğu gibi ço-ğunluğun görüşüne uyduğu da olmuştur. Hz. Ömer’in önce konuyu uzman heyetine incelettirip, toplumun bu heyetin görüşüne katılmasını sağlayarak, uygulamalarda bulunduğu bilinmektedir. Yukarıda onun fey’ arâzîsi uygula-masından söz etmiştik.

Şûrâ ilkesinin günümüz sosyal değişim açısından asıl uygulama alanı ilk dört halifenin işbaşına gelme yöntemlerinde görülür. Hz. Peygamber’in vefâtının hemen ardından Benî Saîde Sakîfesi’nde toplanan Ensâr ken-di aralarından birisinin halife olmasını tartışırken, oraya gelen Ebûbekir, Ömer ve Ebû Ubeyde’nin konuya yeni bir açılım getirdikleri görülür. Bu da halifenin Kureyş’ten, yani muhâcirlerden olması talebidir. Dayandıkları gerekçe, Arap yarımadasının Kureyş’i tanınması ve ona itaatinin kolay ol-masıdır. Daha sonra, **“İmamlar (Halîfeler) Kureyş’tendir.”**¹¹⁴ anlamında

110. Müslim, İman, 78, Salât, 232; Nesâî, İman, 17.

111. Bk. Tirmizî, Fiten, 9; İbn Mâce, Fiten, 20.

112. Şûrâ, 42/38.

113. Âl-i İmrân, 3/159.

114. Buhârî, Ahkâm, 1; Dârimî, Siyer, 78; A. b. Hanbel, Müsned, III, 129; İbn Hazm, Muhallâ, IX, 359.

kimi hadisler nakledilmişse de, bunların en gerekli olduğu bir sırada rivâyet edilmemiş olması kuşku doğurmuş ve bunlar eleştiriye uğramıştır. ¹¹⁵ Ancak bu ilk seçim ve tercihte “yönetimin arkasında güçlü bir kamuoyu desteğinin bulunması düşüncesi” önemli bir demokrasi ilkesidir. Nitekim yukarıda da belirttiğimiz gibi, ünlü İslâm düşünürü İbn-i Haldûn (ö. 809/1406) bunun Kureyş'in asabiyet ve galebe çalma gücü ile ilgili olduğunu, bu yüzden daha sonraki yüzyıllarda Kureyş'ten daha güçlü toplulukların bu nitelikleri taşıması durumunda halîfenin başka milletlerden de olabileceğini söylemiştir. ¹¹⁶

Hiz. Ömer'in halife seçimini altı kişilik bir şûrâyâ bırakması ve onların aralıksız toplantılar yaparak kendi içlerinden Hiz. Osman'ı halife seçmesi, bundan sonra halkın kendisine bey'at etmesi, günümüz demokrasi-lerinde yadırganmayacak bir yöntemdir. Diğer yandan Hiz. Ömer'in, kendi oğlu Abdullâh'ı seçici kurula aldığı hâlde “aday olmamasını şart koşması” yönetimlerin en zayıf yanı olan “hânedan saltanatına” kapı açmak için olmalıdır. ¹¹⁷

3) Evrensellik ilkesi:

İslâm ırk, renk, dil ve servet farkı gözetmeksizin insana insan olarak değer vermiş, üstünlüğün ancak îman, takvâ ve ahlâk güzelliğinden dolayı olabileceğini belirtmiştir. Bu yüzden Arabın Arap olmayana, beyazın siyaha takvâ dışında bir üstünlüğü yoktur. Bütün insanlar Hiz. Âdem'in soyundan gelmiş ve Âdem de topraktan yaratılmıştır.

Kur'ân'da şöyle buyrulur: **“Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık, birbirinizi tanımanız için de sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Sizin Allah katında en üstününüz, O'ndan en çok korkanınızdır.”**¹¹⁸

Allah Elçisi'nin vefâtından üç ay kadar önce yaptığı son haccı sırasında ilan ettiği şu sözleri de evrensel insan hakları bildirisi gibidir: **“Ey insanlar! Canlarınız, mallarınız ve ırzlarınız kutsaldır, dokunulmazdır. Emânet, sahibine verilmelidir. Fâizin her çeşidi ve kan davaları kaldırılmıştır. Kadın hakları gözetilmelidir. Hepiniz Âdem'densiniz, Âdem de topraktır. Arabın Arap olmayana takvâ dışında bir üstünlüğü yoktur...”**

¹¹⁵. Bk. Mehmet Hatipoğlu, Hilâfetin Kureyşiliği, A. Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, c. XXIII, s. 121-213.

¹¹⁶. İbn-i Haldûn, Mukaddime, I, 479, 542, 543.

¹¹⁷. İbn Sa'd, Tabakât, III, 61, 62; İbnü'l-Esir, Kâmil, III, 34 vd.

¹¹⁸. Hucurât, 49/13.

İslâm'ın koruma altına alınmasını istediği beş şey vardır: Mal, can, nesil, akıl, din ve vicdan özgürlüğü. Bunlar bugün, bütün dünya toplumlarının korumak için önlemler aldığı ve yaptırımlar uyguladığı evrensel değerlerdir.

1948 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannâmesi'nin 2-a maddesinde yer alan ilkeler yukarıdaki mesajla örtüşmektedir. Madde şöyledir: "Herkes, ırk, renk, cins, dil, din, siyâsî veya diğer herhangi bir inanç, millî veya içtimâî menşeyi, servet, doğuş veya diğer herhangi bir fark gözetmeksiz, işbu beyannâmede ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir."

Batıda insan hakları kavramı ilk olarak 18. Yüzyılda ortaya atılmış, o dönemin felsefecileri, siyaset adamları ve devrimcileri tarafından savunulmuştur. Bu konuda ilk bildiri 1789'da Fransız Kurucu Meclisi'nce ilan edilmiş ve 1791 tarihli Fransız Anayasası'nın giriş bölümünde yer almıştır.

İslâm'ın insan hakları konusunda batı toplumlarından 13 asır kadar bir önceliğe sahip olduğunu belirtmekle yetinelim.

Sonuç olarak, yukarıda dönemlere göre verdiğimiz uygulama örneklerinden de anlaşılacağı gibi toplumdaki kimi değişiklikler İslâmî hükümler üzerinde etkisini göstermektedir. Ancak zamanın değişmesiyle ortaya çıkan bu değişimin, İslâmî usûl kuralları çerçevesinde gerçekleştiği de târîhî bir vâkiydir. Nitekim illeti ortadan kalktığı için yürürlüğü durdurulan bir hükmün daha sonraki bir dönemde yeniden uygulamaya konulması, hükümlerde devamlılığı göstermektedir. Kanaatimizce toplumdaki yeni değişim ve gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan yeni meseleler yeniden değerlendirilmeli ve bu konuda kitap, sünnet, icmâ ve kıyas delilleriyle, tâlî delil ve metotların kullanılması yanında sahâbe ve müçtehit imamların yorum ve uygulamalarından da yararlanılmalıdır."¹¹⁹

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً
إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٨﴾

8- "Ey Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra, kalplerimizi saptırma, bize kendi katından bir rahmet bağışla! Çünkü Sen çok bağışta bulunansın!"

¹¹⁹. Hamdi Döndüren, "Sosyal Değişim ve İslâm Hukuku", İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi, (Hakemli Dergi), sy. 1, yıl: 2003-Konya.

8. âyetle, müteşâbih âyetleri Cenâb-ı Hakk'ın hoşnut olmayacağı bir şekilde yorumlama hatâsına düşmemek için duâ edilmesi ve kendi tarafından bir rahmetle muâmele etmesi istenmektedir. Çünkü Allâh'ın lûtfu boldur.

Bu âyetler hidâyet ve dalâletin Allah tarafından olduğuna, bir nîmet vermişse, bir lûtuf olarak verdiğine de delâlet eder. Allah ezeli ilminde neleri vereceğini vaad etmişse bunlar aynen yerine getirilir. Çünkü Allah verdiği sözden caymaz.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Allah sözün en güzelini, âyetleri birbiriyle uyumlu ve tutarlı, bıkılmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak parça parça indirdi. Rab’lerinden korkanların, onu işittiklerinde tüyleri ürperir, derken Allâh’ı anmakla, hem bedenleri ve hem de gönülleri yumuşayıp rahatlar. İşte bu kitap Allâh’ın, dilediğini kendisiyle doğru yola ilettiği bir hidâyet rehberidir. Allâh’ın şaşırttığını ise doğru yola getirecek yoktur.”**¹²⁰

“Sen sevdiğini doğru yola iletemezsin. Fakat Allah dilediğini doğru yola iletir ve doğru yola girecek olanları en iyi O bilir.”¹²¹

“Sen ne kadar istesen de, insanların çoğu yine de îmân edecek değildir.”¹²² **“Şüphesiz ki senin Rabbin kendi yolundan sapanları çok iyi bilir; doğru yolu bulanları da en iyi bilen O’dur.”**¹²³

رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٩﴾

9- “Ey Rabbimiz! Sen insanları, geleceği hakkında hiçbir şüphe bulunmayan bir günde, bir araya toplayacaksın.”
Şüphesiz ki Allah verdiği sözden caymaz.

9. âyetle geçen, “Allâh’ın verdiği söz”den kastedilenin, dünya hayatından sonra bir âhiret hayatının olacağı, insanların hesâba çekileceği, iyilerin cennete, kötülerin cehenneme sevk edileceği gibi Allah Teâlâ’nın vaad ettiği ve mü’minlerin bunların gerçekleşeceğine inandıkları hususlardır. Diğer yandan Mekke’nin fethi, ehl-i küfür karşısında peygamberlerin üstün geleceği vaadi gibi, bizzat peygamberlere bildirilen vaatler de olmuştur.

120. Zümer, 39/23. Bk. Gâfir, 4/33.

121. Kasas, 28/56.

122. Yûsuf, 12/103.

123. En’âm, 6/117.

“Allah kendinden başka bir ilâh bulunmayandır. O hakkında hiçbir şüphe olmayan kıyâmet gününde, elbette sizi bir araya toplayacaktır. Allah’tan daha doğru sözlü kim vardır?”¹²⁴

“Îmân edenler hâlâ anlamadılar mı ki Allah dileseydi, bütün insanları doğru yola iletti? Fakat o kâfirlerin yaptıkları kötülükler yüzünden, başlarına ağır felâketler gelmesi veya bunların yurtlarının yakınına inmesi, Allâh’ın verdiği söz yerine gelinceye kadar sürüp gidecektir. Çünkü Allah, asla sözünden dönmez.”¹²⁵

“Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi îmân ederdi. Yoksa sen mü'min olsunlar diye insanları zorlayacak mısın?”¹²⁶ “Ey Rabbimiz! Sen insanları, geleceği hakkında hiçbir kuşku bulunmayan bir günde, bir araya toplayacaksın. Allah, gerçekten verdiği sözden caymaz.”¹²⁷

“Ey Rabbimiz! Peygamberlerin aracılığıyla bize vaad ettiklerini de bize ver ve kıyâmet günü bizi rezil etme! Şüphesiz ki Sen, verdiğin sözden caymazsın!”¹²⁸

“Ama o Rab’lerinden sakınıp korkanlar için (cennette), altlarından ırmaklar akan, üst üste yapılmış yüksek köşkler vardır. Bu Allâh’ın verdiği sözdür. Allah verdiği sözden caymaz.”¹²⁹

124. Nisâ, 4/87.

125. Ra'd, 13/31.

126. Yûnus, 10/99.

127. Âl-i İmrân, 3/9.

128. Âl-i İmrân, 3/194.

129. Zümer, 39/20.

﴿ BÂB 2 ﴾

**İNKÂRCILARIN SONU, BEDİR SAVAŞI, DÜNYA MALININ
SÜSÜ, TAKVÂ SÂHİPLERİ, CENNET NÎMETLERİ**

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا
 وَأُولَٰئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ ۝ (۱۰) كَذَابِ آلِ فِرْعَوْنَ ۖ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
 كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ۖ فَآخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ ۖ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝ (۱۱)
 قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُخْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ ۖ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ۝ (۱۲)
 قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِتْنَتِ الثَّقَاتِ ۖ فَتَةٌ تَقَاتُلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ
 يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأَى الْعَيْنِ ۖ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصَرِهِ مَن يَشَاءُ ۖ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ
 لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ ۝ (۱۳) زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ
 وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ
 وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ۖ ذَٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَبَإِ
 ۝ (۱۴) قُلْ أُوتِيتُكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذَٰلِكُمْ ۖ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرَىٰ
 مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ ۖ
 وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ۝ (۱۵) الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّنَا أَمَتٌ فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا
 وَفِنَا عَذَابَ النَّارِ ۝ (۱۶) الصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُتَّقِينَ
 وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالسَّحَارِ ۝ (۱۷) شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۖ وَالْمَلَائِكَةُ
 وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ ۖ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝ (۱۸)

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ ۚ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ۚ وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩﴾ فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ ۚ وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ ءَأَسْلَمْتُمْ ۚ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا ۖ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ ۚ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠﴾

10- Şüphe yok ki inkâr edenleri, ne malları ne de çocukları Allâh'ın azâbından hiçbir şekilde kurtaramaz. İşte onlar cehennemin yakıtıdır.

11- (Onların hâli), tıpkı Firavun ailesinin ve onlardan öncekilerin hâli gibidir. Onlar Bizim âyetlerimizi yalanlamışlardı da, Allah kendilerini günahları yüzünden yakalay-vermişti! Allâh'ın azâbı çok şiddetlidir.

12- İnkâr edenlere de ki: “Siz mutlaka yenilgiye uğrayacaksınız ve topluca cehenneme sürüleceksiniz. Orası ne kötü dölşektir!”

13- Hiç şüphesiz (Bedir savaşında) karşı karşıya gelen iki toplulukta sizin için bir ibret vardır. Onlardan biri Allah yolunda savaşıyordu. Diğer i ise inkârcı olup, mü'minleri kendilerinin iki katı olarak görüyordu. Allah dilediğini yardımıyla destekler. Şüphesiz bunda akıl sahipleri için apaçık bir ibret vardır.

14- Kadınlara, oğullara, yığın hâlinde biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere olan aşırı sevgi insanlara süslü gösterildi. Oysa bunlar, dünya hayatının geçici nîmetleridir. Asıl varılacak güzel yer ise, Allah katındadır.

15- De ki: “Size, bütün bunlardan daha hayırlı olanını bildireyim mi? Allâh'a karşı gelmekten sakınanlar için, Rab'leri katında, altlarından ırmaklar akan, içinde sürekli kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allâh'ın hoşnutluğu vardır.” Allah, kullarını görmektedir.

- 16- (O sakınanlar), **“Ey Rabbimiz! İmân ettik, artık bizim günahlarımızı bağışla ve bizleri o ateş azâbından koru!”** diyenler,
- 17- **Sabredenler, doğru olanlar, huzurda dîvan duranlar, hayra harcayanlar ve seher vakitlerinde Allah’tan bağışlanma isteyenlerdir.**
- 18- **Kendisinden başka hiçbir ilâh olmadığına bizzat Allah şâhittir; ayrıca melekler ve adâletten ayrılmayan ilim adamları da buna şâhittirler. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibidir.**
- 19- **Şüphesiz ki Allah katında tek din İslâm’dır. Ehl-i kitap ise, kendilerine (İslâm’ın ve peygamberin hak olduğuna dâir) bilgi geldikten sonra, sırf aralarındaki kıskançlık yüzünden ayrılığa düştüler. Her kim Allâh’ın âyetlerini inkâr ederse iyi bilsin ki, Allah hesâbı çabuk görendir!**
- 20- **Eğer onlar seninle tartışmaya girerlerse, de ki: “Ben, bana uyanlarla birlikte kendimi Allâh’a teslim ettim.” Kendilerine kitap verilenlere de verilmeyenlere de: “Siz de teslim oldunuz mu?” diye sor. Eğer müslüman olurlarsa doğru yolu bulmuş olurlar. Müslüman olmayıp yüz çevirirlerse, sana düşen sadece tebliğ etmektir! Allah, kullarını zaten görmektedir.**

10-11. âyetlerde, inkârcı olarak bu dünyadan ayrılanlara, kıyâmet günü ne mallarının ne de çocuklarının bir fayda vermeyeceği, bunların durumunun Firavun ailesine ve daha öncekilerin hâllerine benzediği, cezâ olarak cehenneme girecekleri belirtilmektedir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“İnkâr edenlere gelince; şüphesiz onların ne malları ne de çocukları, Allâh’a karşı kendilerine hiçbir yarar sağlamayacaktır. İşte onlar, cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır. Onların bu dünya hayatında harcadıklarının durumu, kendilerine zulmeden bir toplumun ekinlerini vuran ve onları yok eden soğuk bir rüzgârın durumu gibidir. Allah onlara zulmetmedi; ama onlar, kendilerine zulmediyorlar.”**¹³⁰

130. Âl-i İmrân, 3/116-117.

“Onların ne malları ne de çocukları, kendilerini Allâh’a karşı koruyamaz. Onlar cehennemliklerdir, orada sürekli olarak kalacaklardır.”¹³¹

“Biz hangi ülkeye uyarıcı bir peygamber göndermişsek, oranın refah içinde şırmış ileri gelenleri: “Biz size gönderilmiş olan şeyi inkâr ediyoruz.” demişlerdir. Ve yine demişlerdi ki: “Biz malca da evlatça da sizden daha çoğuz. Dolayısıyla biz azâba uğratılacak değiliz.”¹³²

“Sizi Bize yaklaştıracak olan ne mallarınız ne de çocuklarınızdır. Ancak îmân edip sâlih amel işleyen müstesnâdır. Onlar için, yaptıklarına karşılık kat kat mükâfat vardır. Onlar cennetin yüksek köşklerinde güven içinde olurlar.”¹³³

“O gün ne mal fayda verir ne de çocuklar. Ancak Allâh’a temiz bir kalp ile gelen müstesnâ.”¹³⁴

“Eğer kulumuz (Muhammed)’e indirdiğimizden bir şüphe içinde iseniz, onun benzeri bir sûre de siz getirin! Eğer doğru sözlü iseniz, Allah’tan başka tanıklarınızı (yardımcılarınızı) da çağırın! Eğer bunu yapamazsanız -ki asla yapamayacaksınız- öyleyse kâfirler için hazırlanmış bulunan, yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden sakının!”¹³⁵

قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ ۖ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٢﴾

12- İnkâr edenlere de ki: “Siz mutlaka yenilgiye uğrayacaksınız ve topluca cehenneme sürüleceksiniz. Orası ne kötü dölsektir!”

12. âyet, Mekke’de puta tapanların ve bir rivâyete göre Yahudilerin yakın bir gelecekte, müslümanlar karşısında yenileceklerini Hz. Peygamber’e bildirmektedir. Bu sonuç gerçekten Bedir, Uhud, Hendek savaşları ve Mekke’nin fethi gibi süreçlerle müslümanların lehine gerçekleşmiş; Yahudilerden Nâdir, Kaynukâ ve Kurayzaoğulları’nın, müslümanlarla yaptıkları antlaşmaları

131. Mücâdele, 58/17.

132. Sebe’, 34/34-35.

133. Sebe’, 34/37.

134. Şuarâ, 26/88-89.

135. Bakara, 2/23-24.

bozmaları ya da ihân etmeleri sonucunda bu bölgelerden sürgün edilmele-riyle de, Hicaz bölgesi, İslâm'ın güvenli merkezi hâline gelmiştir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“İnkâr edenlere söyle: Eğer yaptıklarından vazgeçerlerse, geçmiş günahları bağışlanacaktır. Ancak geri dönerlerse, geçmiş ümmetlerin başına gelenler gözlerinin önündedir! O hâlde, fitne tamamen yok edilinceye ve din tam olarak Allâh'ın oluncaya kadar onlarla savaşın! Eğer vazgeçerlerse, şüphesiz Allah onların yapmakta olduklarını görmektedir.”**¹³⁶

قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلِهِمْ رَأَى الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ ﴿١٣﴾

13- Hiç şüphesiz (Bedir savaşında) karşı karşıya gelen iki toplulukta sizin için bir ibret vardır. Onlardan biri Allah yolunda savaşıyordu. Diğeri ise inkârcı olup, mü'minleri kendilerinin iki katı olarak görüyordu. Allah dilediğini yardımıyla destekler. Şüphesiz bunda akıl sahipleri için apaçık bir ibret vardır.

13. âyetin nüzûl sebebi hakkında çeşitli nakiller varsa da, Râzî, buradaki iki grubun Bedir'de karşı karşıya gelen müslümanlarla Mekke müşrikleri olduğu konusunda görüş birliği bulunduğunu belirtir.¹³⁷ Âyetin hükmü, her dönemde müslümanların taraf olduğu savaşları da kapsar.

BEDİR SAVAŞI

Hz. Peygamber'le Mekkeli müşrikler arasındaki ilk savaş olup, hicretin 2. yılında (M 624) vukû bulmuştur. Bedir, Medîne'nin 160 km kadar güneybatısında, Kızıldeniz sahiline 30 km uzaklıkta, Medîne-Mekke yolunun Suriye kervan yoluyla birleştiği yerde küçük bir kasaba idi. Hicretin 2. yılında Kureyşlilerden birçok kimsenin katıldığı büyük bir ticaret kervanı Ebû Süfyan yönetiminde Suriye'ye gitmişti. Bu kervanın geliri daha sonra müslümanların aleyhine kullanılabilecekti. Bunu bilen Allâh'ın Rasûlü Bedir'de

136. Enfâl, 8/38-39.

137. Râzî, Tefsir, VII, 189. Bedir savaşı için bk. 3/123, 127, 165; 8/8.

kervanın önünü kesmek için sahâbeyi sefere davet etti. 12 Ramazan günü yerine Abdullah b. Ümmi Mektûm'u bırakarak Medîne'den hareket etti.

İslâm ordusunun sayısı 74'ü Muhâcir, geri kalanı Ensâr'dan olmak üzere 305 kişi idi. Suriye'den dönmekte olan Ebû Süfyan yolda Hz. Peygamber'in baskın yapacağını haber almış ve Kureyşlilerden yardım istemek üzere Damdam b. Amr el-Gıfârî'yi Mekke'ye göndermişti. Kendisi de pusuya düşmemek için normal yolunu değiştirip, sahil yolunu izlemişti. Bu haber üzerine Kureyş Kabîlesi'nin bütün kollarından toplanan 1000 kişilik bir güç, Ebû Cehil komutasında Mekke'den yola çıktı. Cuhfe'ye geldiklerinde kervanın kurtulduğunu öğrenince, bâzı tereddütlere rağmen yoluna devam etti. İki ordu Bedir'de birbirine yaklaşıncaya kadar birbirlerinden habersiz idiler.¹³⁸

17 Ramazan günü İslâm ordusu Bedir kuyularına Kureyş'ten önce ulaştı ve Habbab b. Eret'in tavsiyesi üzerine en önemli su kaynağının yanına konuşlandı. Hz. Peygamber Kureyş'e Hz. Ömer'i elçi olarak gönderip, savaş yapmadan geri dönmeleri konusunda sulh teklifinde bulundu. Kureyş bu teklifi kabul etmedi. Savaş, ilk ikili çarpışmaların ardından yapılan genel saldırı sonucunda ikindiye doğru müslümanların kesin zaferiyle sonuçlandı. Başta komutan Ebû Cehil olmak üzere yetmiş müşrik öldürüldü, yetmiş kişi de esir alındı. Müslümanlar on dört şehit verdi. Hz. Peygamber şehitlerin namazını kılarak onları defnettirdi. Kureyş ölülerini de gömdürdü.

Bu savaşta müslümanları Allah Teâlâ'nın ve melek ordularının desteklediği Kur'ân'da şöyle haber verilir.

“O vakit siz, (Bedir) vâdisinin beri yamacında idiniz, onlar da öte yamacında (Medîne tarafında) idiler. Kervan da tam sizden daha aşağıda (deniz sahilinde) idi. Öyle ki (savaş için) onlarla sözleşmiş olsaydınız, zamanı konusunda mutlaka anlaşmazlığa düşerdiniz. Ama Allah, yapılması gereken bir işi yerine getirmek için böyle takdir etti ki bununla ölenin niçin öldüğü, yaşayanın da niçin yaşadığı apaçık ortaya çıksın! Çünkü Allah her şeyi işitendir, bilendir. O vakit Allah sana onları rüyanda az gösterdi. Eğer sana onları çok gösterseydi korkacaktınız ve savaş konusunda birbirinizle anlaşmazlığa düşecektiniz. Ama Allah, sizi bundan kurtardı. Çünkü O, kalplerde olanı hakkıyla bilendir. Allah düşmanla karşılaştığınızda, yapılması

gereken bir işi yerine getirmek için, onları sizin gözlerinize az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu! Bütün işler Allâh'a döndürülür. Ey îmân edenler! Düşman bir toplulukla karşılaştığınız zaman direnin ve Allâh'ı çok zikredin ki başarıya ulaşasınız!"¹³⁹

"Andolsun, sizler güçsüz olduğunuz hâlde Allah size Bedir'de yardım etmişti. O hâlde, Allah'tan sakının ki O'na şükretmiş olasınız! O zaman sen mü'minlere şöyle diyordun: "İndirilen üç bin melek Rabbinizin size yardım etmesi, sizin için yeterli değil midir? Evet siz sabreder ve Allâh'a karşı gelmekten sakınırsanız, düşmanlarınız da ansızın saldırırlarsa, Rabbiniz size, nişanlı beş bin melek yardım edecektir. Allah bunu, sırf size bir müjde olsun ve bu sayede kalpleriniz yatışsın diye yaptı. Çünkü yardım sadece, mutlak üstün, tam hüküm ve hikmet sahibi olan Allah katındandır. (Allah bu yardımı), inkâr edenlerden bir bölümünün kökünü kessin veya onları perişan etsin de umutsuz bir hâlde dönüp gitsinler (diye yaptı)."¹⁴⁰

Bedir savaşında Kureyşlilerin de cezâlandırıldığı görülür. Nitekim **"Biz büyük bir şiddetle yakalayacağımız gün, mutlaka intikamımızı alırız."**¹⁴¹ âyetinin Kureyş'in bu hezimetini ile ilgili olduğu müfessirlerce kabul edilir. Esirlere karşı iyi davranılmasını isteyen Allâh'ın Rasûlü, onlara yapılacak uygulama ile ilgili sahâbenin görüşünü aldı. Hz. Ömer ve Sa'd b. Muâz gibi sahâbeler, bunların en yakın hısımları tarafından öldürölmelerini, Hz. Ebûbekir ise fidye karşılığı serbest bırakılmalarını teklif etti. Hz. Peygamber bu ikinci teklifi uygun bularak esirlerin mâlî durumlarına göre 1000-4000 dirhem arasında fidye ödemelerini şart koştu. Bâzı esirlerin karşılıksız olarak, okuma yazma bilenlerin ise on müslümana okuma yazma öğretme karşılığında serbest bırakılmaları kararlaştırıldı.

Ele geçirilen savaş ganîmetleri bir araya toplanarak savaşa katılanlara eşit şekilde dağıtıldı. Çeşitli görev ve mâzeretleri sebebiyle bu savaşa katılmayan muhâcirlerden üç, Ensâr'dan beş kişiye, katılanlar gibi ganîmetten pay verilmiştir.

Savaşı kaybettiklerini haber alan Mekkeliler Ebû Cehil'in yerine başkanlığa getirdikleri Ebû Süfyan ile birlikte müslümanlardan intikam almak için yemin ettiler.

139. Enfâl, 8/42-45.

140. Âl-i İmrân, 3/123-127.

141. Duhân, 44/16.

Bedir Gazvesi müslümanlara büyük îtibar kazandırdı ve İslâm'ın yayılmasına yardımcı oldu. Bedir ehlinin günahlarının bağışlandığı müjdelendi.¹⁴²

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ
مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ
الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَبَٰئِ (١٤)

14- Kadınlara, oğullara, yığın hâlinde biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere olan aşırı sevgi insanlara süslü gösterildi. Oysa bunlar, dünya hayatının geçici nîmetleridir. Asıl varılacak güzel yer ise, Allah katındadır.

14. âyette, nefse hoş ve cazip gelen şeyler sayılmış ve insan bu konuda uyarılmıştır.

NEFSİN İSTEKLERİ

Âyette, dünyada aşırı istek duyulan ve önemsenen değerlere dikkat çekilmiştir. İlk başta kadının zikredilmesi şu hadîsi akla getirmektedir: “Benden sonra, erkekler için kadınlardan daha zararlı bir fitne bırakmadım.”¹⁴³ Buradaki fitne sözcüğü, Türkçe’deki anlamı dışında “imtihan aracı” demektir. Toplum sürekli olarak kadınlarla birlikte yaşadığı için, insanın günlük yaşayışında ve amellerinde kadının önemli ölçüde olumlu veya olumsuz etkileri olur. Ancak iffetli kalma, nesli sürdürme ve toplumu eğitime için kadınlar en hayırlı bir konumdadır. Hadislerde şöyle buyrulur: “Dünya geçim yeridir. Ondan geçimin en hayırlısı da sâliha kadındır. Erkek ona baktığında mutlu olur, emrettiğinde kadın ona itaat eder. Kocasının istemediği bir şeyi yapmaz, kocası uzağa giderse, onun malını korur.”¹⁴⁴ “Bana dünyada üç şey sevdirdi: Kadın, güzel koku ve gözümün nûru namaz.”¹⁴⁵ Çocuklar, biriktirilmiş büyük servetler ve lüks araçlar da günümüzde övünme vesilesi olan dünya geçimlidir. Nakit paranın övünme vesilesi sayılması için, altmış bin dinara (1 dinar yaklaşık 4 gr altın para) ulaşan rakamlar

142. Bk. Buhârî, Megâzî, 9, 46; Müslim, Fazâilü's-Sahâbe, 161.

143. Buhârî, Nikâh, 17; Müslim, Zikir, 97; Tirmizî, Edeb, 31; İbn Mâce, Fiten, 19.

144. Müslim, Radâ', 59, 64; İbn Mâce, Nikâh, 5; Ebû Dâvûd, Zekât, 32; Nesâî, Nikâh, 15; Ahmed bin Hanbel, II, 168.

145. Nesâî, İşretü'n-Nisâ, 1; Ahmed bin Hanbel, III, 128, 199, 285.

verilmişse de, kişiyi meşgul eden, Allâh'ın rızasından uzaklaştıran servet az da olsa kişi için zararlı olabilir. Hadiste şöyle buyurulmuştur: “İyi mal, sâlih kişinin elinde ne kadar güzeldir!”¹⁴⁶

Ancak şunu da belirtelim ki; âyette kadın, çocuk, büyük servetler, at, davar ve ekinler olarak belirtilen, insanın sahip olmak için çalıştığı ve dünya hayatında sapıklığa düşmesine de yol açabilen bu değerler insana yasaklanmış değildir. Çünkü bu sayılanları elde etmenin ve bunlar üzerinde tasarrufta bulunmanın ölçüsü yine Kur'ân ve sünnette belirlenmiştir. Kadına karşı ilgi duyma ve ona sevgi besleme, aile yuvasının devamı için önemli olduğu gibi, neslin devamı da çocuk sahibi olmaktan geçer. Allah Rasûlü'nün, “Evlilik benim sünnetimdir, kim bundan yüz çevirirse benden değildir.” gibi hadisleri buna teşvik eder. Meşrû yoldan kazanılan servet zekâtı verildiği ve infâka devam edildiği sürece kişi için âhiret mahrumiyeti değil, saâdeti getirir. Ancak bütün bunları hırs ve tamah ile şehvet derecesinde istekle helâl-haram gözetmeden elde etmeye çalışmak ve meşrû olmayan şekilde tasarruf etmek kişinin dünyasını ve ahretini felâkete çevirebilir. Sakınılması gereken şehvet hâli bu olsa gerektir. Yoksa bu gibi değerlerden el etek çekerek, dünyadan yüz çevirmek değildir.

قُلْ أُوْنِبْتُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذَلِكُمْ ۖ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿١٥﴾ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّا أَمْنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٦﴾ الصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ ﴿١٧﴾

15- De ki: “Size, bütün bunlardan daha hayırlı olanını bildireyim mi? Allâh'a karşı gelmekten sakınanlar için, Rab'leri katında, altlarından ırmaklar akan, içinde sürekli kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allâh'ın hoşnutluğu vardır.” Allah, kullarını görmektedir.

16- (O sakınanlar), “Ey Rabbimiz! İmân ettik, artık bizim günahlarımızı bağışla ve bizleri o ateş azâbından koru!” diyenler,

17- Sabredenler, doğru olanlar, huzurda dîvan duranlar, hay-ra harcayanlar ve seher vakitlerinde Allah'tan bağışlanma isteyenlerdir.

15-17 âyetlerde dünya hayatının geçici süslerine değer vermeyip, Allah'tan sakınan takvâ sahiplerinin nitelikleri şöyle belirlenir:

TAKVÂ SÂHİPLERİ

Takvâ; ibadet ve iyi işler yaparak haram ve mekruhlardan kaçınmak demektir. Yukarıdaki âyetlerde takvâ sahiplerinin nitelikleri şöyle sıralanır:

- 1) Allâh'a sağlam bir îmanla bağlanıp, günahlarının affını ve ateş azâbından korunmayı isterler.
- 2) Sabrederler.
- 3) Söz ve davranışlarında dürüst olurlar.
- 4) Allâh'ın emirlerine itaat ederler.
- 5) Allah yolunda infakta bulunurlar.
- 6) Seher vakitlerinde istiğfâr ederler.

İlgili âyetlerde takvâ sahiplerin mükâfatı şöyle açıklanır: **“Şüphesiz ki Allâh'a karşı gelmekten sakınanlar cennetlerde ve pınar başlarında dırlar. Rab'lerinin kendilerine verdikleri nîmetleri alırlar. Çünkü onlar, bundan önce iyilik yaparlardı. Geceleri pek az uyurlardı. Seher vakitlerinde Allah'tan bağışlanma dilerlerdi. Onların mallarında, isteyen ve istemeyen yoksullar için bir hak vardır.”**¹⁴⁷

“Îmân edip sâlih ameller işleyenlere, altlarından ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele! Orada, ne zaman kendilerine bir meyve rızık olarak yedirilse, “Bu, daha önce de bize rızık olarak verilen şeydir.” derler. Bu rızıklar, onlara (dünyadakine) benzer olarak verilmiştir. Onlar için cennette tertemiz eşler de vardır. Ve onlar orada sürekli olarak kalacaklardır.”¹⁴⁸

“Allah, mü'min erkeklerle mü'min kadınlara, içlerinden ırmaklar akan, sürekli olarak kalacakları cennetler ve Adn cennetlerinde

147. Zâriyât, 51/15-19.

148. Bakara, 2/25.

hoş meskenler vaad etmiştir. Allâh'ın rızası ise daha büyüktür. İşte büyük kurtuluş budur.”¹⁴⁹

Âyetlerde seher vaktinde Allâh'a duâ edenlerin övülmesi, bu vaktin fazîletini belirtir. İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Şüphesiz ki Allâh'a karşı gelmekten sakınanlar cennetlerde ve pınar başlarındadırlar. Rab'lerinin kendilerine verdikleri nîmetleri alırlar. Çünkü onlar, bundan önce iyilik yaparlardı. Geceleri pek az uyurlardı. Seher vakitlerinde Allah'tan bağışlanma dilerlerdi. Onların mallarında, isteyen ve istemeyen yoksullar için bir hak vardır.”¹⁵⁰**

Rivâyete göre Yâkub عليه السلام çocukları Mısır'dan dönünce, kendisinden Cenâb-ı Hakk'a duâ etmesini istemişlerdi. O, **“Sizin için Rabbime daha sonra duâ edeceğim.”¹⁵¹** diyerek duâyı seher vaktine geciktirmiştir. Lût عليه السلام'ın ailesi de seher vaktinde kurtarılmıştı. **“Lût kavmi de uyarıcı peygamberleri yalanladı. Biz de üzerlerine taş yağdıran bir rüzgâr gönderdik. Ancak katımızdan bir nîmet olarak Lût ailesini seher vakti kurtardık. Biz şükredenleri işte böyle mükâfatlandırırız.”¹⁵²**

Hadiste şöyle buyrulur: “Allah Teâlâ her gece, gecenin son üçte birinde en yakın semadan şöyle seslenir: Bana duâ eden yok mu, duâsını kabul edeyim! Benden isteyen yok mu, istediğini vereyim! Benden bağışlama dileyen yok mu, onu affedeyim!”¹⁵³

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۖ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ
لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾

18- Kendisinden başka hiçbir ilâh olmadığına bizzat Allah şâhittir; ayrıca melekler ve adâletten ayrılmayan ilim adamları da buna şâhittirler. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibidir.

149. Tevbe, 9/72.

150. Zâriyât, 51/15-19.

151. Yûsuf, 12/98.

152. Kamer, 54/33-34.

153. Buhârî, Teheccüd, 14, Deavât, 14; Müslim, Müsâfirin, 168-170; Ebû Dâvûd, Sünnet, 19; Tirmizî, Salât, 211, Deavât, 78; İbn Mâce, İkâme, 182.

18. âyetin iniş sebebi şudur: Rivâyet olunduğuna göre Şam Hristiyan râhiplerinden iki kişi Medîne'ye gelmişti. Kendi aralarında konuşarak, “Bu kasaba âhir zamanda çıkacak o peygamberin kasabasına ne kadar benziyor.” dediler. Sonra Hz. Peygamber'in huzûruna gelince onu kendisine mahsus sıfat ve özelliklerden tanıdılar. Hz. Peygamber'e, “Sen Muhammed'sin?” dediler. “Evet.” buyurdu. “Hem de Ahmed'sin?” dediler. Hz. Peygamber, “Ben Muhammed ve Ahmed'im.” buyurdu.¹⁵⁴ Bunun üzerine, “Biz sana bir şey soracağız, haber verirken îmân edeceğiz.” dediler. “Sorunuz.” buyurdu. Onlar da, “Bize Allâh'ın kitabında en büyük şâhitliği haber ver.” dediler. İşte yukarıdaki âyet bunun üzerine nâzil oldu ve her ikisi de müslüman oldular. Buna göre, yukarıdaki âyetin inmesi Necran heyetinin Medîne'ye gelişinden öncedir.¹⁵⁵

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: “(Kâfirler şâhitlik etmese de) **Allah sana indirdiğine şâhitlik ediyor. Çünkü Allah onu bilerek indirmiştir. Melekler de buna şâhitlik ediyor. Zaten şâhit olarak Allah yeter.**”¹⁵⁶ “(O günde) **şâhitlik edene ve şâhitlik edilene yemin olsun.**”¹⁵⁷

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ ۚ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ۚ وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩﴾

19- Şüphesiz ki Allah katında tek din İslâm'dır. Ehl-i kitap ise, kendilerine (İslâm'ın ve peygamberin hak olduğuna dâir) bilgi geldikten sonra, sırf aralarındaki kıskançlık yüzünden ayrılığa düştüler. Her kim Allâh'ın âyetlerini inkâr ederse iyi bilsin ki, Allah hesâbı çabuk görendir!

19. âyette Allah katında tek dînin “İslâm” dîni olduğu, ancak insanların kıskançlık yüzünden ayrılığa düştükleri vurgulanır.

Din; Arapça bir kelime olup, sözlükte “örf ve âdet, cezâ ve karşılık, mükâfat, itaat, hesap, boyun eğme, hâkim olma ve üstün olma, saltanat ve mülkiyet, hüküm ve ferman, millet, şeriat” gibi anlamlara gelir.

154. Âlûsî, age, II, 104.

155. Elmahlı, age, II, 328.

156. Nisâ, 4/166.

157. Burûc, 85/3.

Günümüzde batı dillerinde din karşılığı olarak kullanılan “religion” kelimesinin aslı Latince olup, “bir şeyi görev edinmek, tekrar tekrar yapmak ve okumak” anlamı yanında, “insanı Allâh’a bağlayan bağ” anlamını da içine alır. Her dînî kültürün, din kavramını ifâde etmek üzere seçtiği kelimelerin ortak noktası “yol, inanç, âdet, kulluk”ta birleştiği söylenebilir. İslâm, îman ve ihsan kavramları da din kapsamına girer. İslâm, “selime” kökünden, if’âl vezninde bir mastar olup; teslim olmak, müslüman olmak ve sulh akdi yapmak anlamlarına gelir. Âyetteki İslâm sözcüğü ile, Hz. Âdem ﷺ’den bu yana Allâh’ın gönderdiği bütün ilâhî mesaj yanında, bu mesajın son halkasını oluşturan “İslâm dîni” kastedilmiştir. Âyette “Kitap”tan maksat, Kitab-ı Mukaddes, “ayrılığa düşenler” ise Hristiyanlar ve Yahudilerdir.

Biz aşağıda “Delilleriyle İslâm İlmi hali” kitabımızın din ve İslâm’la ilgili bölümünü vereceğiz:

“Kur’ân-ı Kerîm’de “din” kelimesi ile aynı kökten gelen ve “borç” anlamına gelen “deyn” kelimesi ve türevleri bir yana bırakılacak olursa, din ve türevleri doksan beş yerde geçmektedir. Din kelimesinin Kur’ân’da kullanıldığı başlıca anlamlar şunlardır: Mutlak olarak itaat, boyun eğme, ibadet; kıyâmet ve cezâ günü; Allâh’ın dîni, İslâm, tevhid; kânun, hüküm, şerîat.¹⁵⁸

Mekke’de inen âyetlerde din sözcüğü daha çok, din günü, dosdoğru din, İbrahim’in dîni gibi, insanları tevhid inancı çevresinde toplamaya yönelik anlamlarda kullanılır.¹⁵⁹ Medîne döneminde inen âyetlerde bu kelime, artık mü’minleri bir İslâm toplumu olmaya yönlendirmiş,¹⁶⁰ “hak din” ifâdesiyle, muharref ve bâtil dinlere üstün kılınacağı müjdelenmiştir.¹⁶¹ Şu âyetlerle de bu üstünlük açıkça vurgulanmıştır: **“Allah katında din, şüphesiz İslâm’dır.”**¹⁶² **“Bugün dîninizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nîmetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm’ı seçtim.”**¹⁶³ **“Kim İslâm’dan başka bir dîne yönelirse, onun dîni kabul edilmez, o âhîrette de kaybedenlerden olur.”**¹⁶⁴ **“Yoksa onlar Allâh’ın dîninden başka bir din mi arıyorlar? Hâlbuki göklerde ve yerde olanların hepsi**

158. Bk. M. Fuad Abdülbâkî, Mu’cemu’l Müfehres li Elfâzı'l-Kur'ân, “Dyn” mad.; Beşir Eryaysoy, “Din” mad., Şâmil İslâm Ansiklopedisi.

159. Fâtiha, 1/14; Zâriyât, 51/6; En'âm, 6/161.

160. Bk. Hac, 22/48.

161. Tevbe, 9/29, 33; Fetih, 48/28; Saf, 61/9.

162. Âl-i İmrân, 3/19; Bakara, 2/193.

163. Mâide, 5/3.

164. Âl-i İmrân, 3/85.

ister istemez Allâh'a boyun eğip, teslim olmuşlardır ve sonunda hepsi O'na döndürüleceklerdir."¹⁶⁵

Din kelimesi Kur'ân'da yalnız müslümanların değil, başkalarının da inançlarını ifâde etmek üzere kullanılmış olmakla birlikte, özel anlamda İslâm'la dînin âdeta eş anlamlı iki kelime sayıldığı ve bütün peygamberlerin getirdiği dînin İslâm olduğu ifâde edilir.¹⁶⁶

Hadis-i şerîflerde de, "din" kökünden türeyen sözcüklerin başlıca şu anlamlarda kullanıldığı görülür: Boyun eğmek, itaat ve ibadet etmek; *"Akıllı kişi, nefesine boyun eğdiren ve onu (Allâh'a) ibadet ettirendir."*¹⁶⁷ Bu hadiste, "dâne" fiili "boyun eğdiren, hesâba çeken" anlamına gelir. İnanç ve ibadet etmek; *"Kureyş ve onlar gibi inanıp ibadet edenler (dâne, dînehüm) Müzdelife'de vakfe yaparlardı."*¹⁶⁸ Hayır olsun, şer olsun karşılığını görmek; *"Nasıl davranırsan, öyle karşılık görürsün."*¹⁶⁹ Kahretmek, mecbur etmek anlamında. Allâh'ın "Deyyân" ismi, egemen ve hâkim olan anlamına gelir.¹⁷⁰

Kur'ân ve sünnette din kelimesi ile eş anlamda kullanılan sözcükler de vardır. "*Millet*" ve "*şeriat*" sözcükleri böyledir. Peygamberler getirdikleri dîni ümmetlerine yazdırdıkları ve hep aynı yolu izledikleri için, millet sözcüğü şeriat anlamında da kullanılmıştır. "Küfür tek millettir." sözünde olduğu gibi "bâtıl din" hakkında da kullanılır. Râgıb el-İsfahânî bu konuda şöyle demiştir: Millet, anlam olarak dîne benzer, aralarındaki fark şudur: Millet kelimesi genel olarak peygamberlere izâfe edilerek kullanılır. **"Atalarım İbrahim'in, İshâk'ın ve Yâkub'un millete (dînine) uydum."**¹⁷¹ âyetinde bu anlam görülür. Mesela, "Allâh'ın milleti, Zeyd'in milleti" denilmez. Millet, Allâh'ın peygamberler aracılığı ile gönderdiği şeriatın adıdır.¹⁷²

Bu genel bilgilerden sonra gerçek dîni şöyle tanımlamak mümkündür: **Din, Allah Teâlâ'nın, insanları iyiliğe yönleltmek ve kötülükten alkoymak için, Peygamberleri vasıtasıyla bildirdiği emir ve hükümlerdir.** Ayrıca din şu şekilde de tanımlanmıştır: Din, akıl sahibi insanları kendi tercihleriyle bizzat hayırlı olan şeylere götüren ilâhî bir kânundur. Din bu anlamda hem inanç, hem de amel konularını kapsamaktadır. İnsanla Yüce Rabbi

165. Âl-i İmrân, 3/83.

166. Bk. Âl-i İmrân, 3/85, 99; Nisâ, 4/125; Mâide, 5/3; Şûrâ, 42/13.

167. Tirmizî, Kıyâmet, 25; İbn Mâce, Zühd, 31.

168. Buhârî, Tefsir, sûre 3, baba, 35; Müslim, Hac, 151.

169. Buhârî, Tefsir, sûre, 1, bâb, 1.

170. İbnü'l-Esir, en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadis, Beyrut 1399/1979, II, 148, 149.

171. Yûsuf, 12/38.

172. İsfahânî, Müfredât, Kahire 1381/1961, s. 471, 472; Ebû'l-Bekâ, Külliyyât, Âmire, 1287, s. 327, 328.

arasındaki ilişkileri düzenlediği gibi, insanla insan, insanla eşya arasındaki ilişkileri de düzenler. Her insan akıl yoluyla bu kâinatın bir yaratıcısı olduğunu kavrayabilir. İnsana bu yetenek verilmiştir. Onun fıtratı temizdir ve Yaratıcısını bulabilecek güce sahiptir. Nitekim Hz. İbrahim çocukluk yaşında, aya, güneşe ve yıldızlara bakarak önce bunların Rab olabileceğini düşünmüş, fakat kaybolup gittiklerini görünce, onların arkasındaki yüce Allâh'ı sezerek gerçeğe ulaşmıştır.¹⁷³

İnsan akıllı, tabiat olayları üzerinde düşününce bunların kendiliğinden var olamayacağını ve bu tabiat güçleri arasındaki hassas dengeyi kendiliğinden kurulamayacağını kabul eder. Böylece akıl, evrenin arkasındaki gizli yaratıcı gücü kavrayabilir. Bu bir önbilgiyi de gerektirmez. İki sayısının birden büyük olduğunu, büyüklük kavramını bilen kişi, önceden bunu hiç konuşmasa bile, mantıkla bilir. Çünkü içi bununla doludur, bunu tasdik ve kabul etmektedir. İşte Allah Teâlâ'yı bilmek de bunun gibi insanın doğasında vardır.

Kur'ân-ı Kerîm'de bu mantık olgusuna şöyle işaret edilir: **“Eğer kâfirlerle, gökleri ve yerleri kim yarattı, diye sorarsan, onlar; Allah yarattı diyeceklerdir.”**¹⁷⁴ Başka bir âyet-i kerîmede; **“Öyleyse sen, yüzünü tek Allah inancıyla, Allah insanları hangi doğa üzere yaratmışsa, o doğrallıkla, dine çevir.”**¹⁷⁵ buyrulur. Kureyş müşriklerinden Âs bin Vâil'in, Allâh'ın Rasûlü'ne; “Çürümüş, dağılmış bu kemikleri kim diriltebilir?” sorusuna cevap olan şu âyette de, aynı iknâ gücünü görmek mümkündür: **“De ki: Onları daha önce ilk yaratan diriltecektir. O yaratmayı tam olarak bilendir.”**¹⁷⁶ Zor olan ilk yaratmadır. Bir şeyi ilk defa meydana getirenin, onu ikinci kez meydana getirmeye de gücü yeter. İnsanı dünyaya getiren güç, onu kıyâmet günü niçin yeniden diriltemesin?

İnsanın yaratılışında mevcut olan temizlik, çevrenin etkisi ve şeytanın kötülüğü telkin etmesi sonucunda bozulur. İnsanın kalbi, başlangıçta ilâhî görüntülere açık, temiz bir ayna gibi iken, dünya hırsı, sınır konulmayan şehvet ve günahların üstünlük sağlayıp yerleştiği, kirli, paslı bir kalp aynası ortaya çıkar. Hadiste şöyle buyurulmuştur: **“Her çocuk fıtrat üzere doğar. Sonra annesi, babası onu Yahudi, Hristiyan veya Putperest yapar.”**¹⁷⁷

173. Bk. En'âm, 6/75-78.

174. Lokmân, 31/25.

175. Rûm, 30/30.

176. Yâsîn, 36/78, 79.

177. Buhârî, Cenâiz, 30, 80.

Diğer yandan insanın akıl yoluyla Rabbinin varlığını düşünüp, onaylaması yeterli olmaz. O'nu gerçeği ve nitelikleri ile tanıması gerekir. Bu da kendini tanımasını gerektirir. Bu yüzden, “nefsini, kendi gerçeğini bilen, Rabbinin tanır” denilmiştir. Bu konuda Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: **“Onun gerçek olduğu, iyice ortaya çıkıncaya kadar, hem dış dünyada, hem de kendi içlerinde âyetlerimizi onlara, yakında göstereceğiz. Rabbinin her şeye tanık olması yetmez mi?”**¹⁷⁸

Dînî duygulardan yoksun olan insanın kendisi hakkında bildiği şeyler; bedeninden görebildiği kısımlar ve iç organlarla ilgili dışardan öğrendiği bilgilerden ibârettir. Rûhî hayatıyla ilgili olarak bildiği ise; acıktığı zaman yemek, kızdığı zaman saldırmak, cinsel isteği artınca eşine yaklaşmaktan fazla bir şey değildir. Duyguların bu kadarı diğer hayvanlarda da vardır. Bu yüzden insanın kendi gerçeğini araştırması gerekir. **“İnsan nedir, nereden gelmiştir, nereye gidecektir, bu dünyaya niçin gelmiştir, niçin yaratılmıştır, dünya ve dünya ötesi mutluluğa ermenin yolu nedir?”** Bütün bu sorulara cevap arayan insanoğlu artık bunların cevabını kendi mantık çizgisi içinde bulamaz. Bunların cevabını “din” verir. Gerçek dînin sahibi ve kaynağı da bizzat Cenâb-ı Hak'tır. Ancak insan, doğrudan Allah Teâlâ ile temas kurma, onunla konuşma yeteneğine sahip olmadığı için, Allâh'ın kendisine neleri emredip, neleri yasakladığını bilemez. Cenâb-ı Hak insanlarla kendisi arasında elçilik yapmak üzere peygamberler göndermiştir. İşte peygamberler aracılığı ile insanlara gönderilen ilâhî emir ve hükümlere “din” adı verilir.”¹⁷⁹

İSLÂM DİNİNİN ÖZELLİKLERİ

1) İslâm Dîni, ezberlenen ve orijinal el yazması belgelerle tespit edilen vahye yani Kur'ân'a dayanır. Hz. Peygamber âyetler indikçe, bunları, hangi sûreye yazılacağını da belirterek, sayıları otuzu aşan vahiy kâtiplerine bizzat yazdırmış ve yazılan metni bir defa okutarak kontrolünü yapmıştır. Deri, tahta, mermer veya hurma yaprağı gibi malzeme üzerine yazılan bu ilk belgeler, Peygamberimiz ﷺ hayatta iken tek kitap hâline getirilmemiş, ancak onlarca sahâbe tarafından bütünü ya da çoğu sûreler ezberlenmiştir. Hz. Ebûbekir (ö. 13/634) döneminde Yemâme savaşında (12/634) beş yüzün üzerinde sahâbe şehit düşünce, Hz. Ömer, Kur'ân'ın zâyî olmasından korktu. Halife Ebûbekir'le bu konuyu görüştü. Sonuçta Zeyd bin Sâbit (ö. 45/665) başkanlığında toplanan bir komisyon, bütün yazılı Kur'ân belgelerini topladı ve

178. Fussilet, 41/53.

179. Hamdi Döndüren, Delilleriyle İslâm İlmihali, s. 15-18.

bunların Hz. Peygamber'in huzûrunda yazıldığını, en az iki tanıkla teyid ettirerek, bir nüsha "Mushaf-ı Şerîf" kaleme alındı.

Buna göre Kur'ân'ın tespiti; a) Yazılı belge, b) İki şâhit, c) Kur'ân hâfız sahâbilerin belleği olmak üzere, "üçlü bir denetimle" yapılmıştır. Hz. Ebûbekir, Ömer ve ondan sonra kızı Hafsa (ö. 41/244) yanında korunan bu "İmam Nüsha"dan, Hz. Osman döneminde yine Zeyd bin Sâbit başkanlığında kurulan ikinci bir komisyon tarafından, "okuma farkı", kimi harf ya da sözcüklerde görülen "yazım farkı" gibi, kimi bölgelerde ortaya çıkan farklılıklar, bir çeşit edisyon kritik yöntemiyle, çoğaltılan altı nüshaya yansıtılmıştır. Bu nüshalar Mekke, Kûfe, Basra, Şam, Yemen ve Bahreyn'e gönderilmiş, bunlara göre eğitim için de buralara birer muallim görevlendirilmiştir. Bu nüshalardan kimisinin, ya da bizzat bu nüshalardan çoğaltılan el yazması metinlerin, günümüzde İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul Türk-İslâm Eserleri Müzesi, Taşkent, Kahire el-Meşhedü'l-Huseynî gibi yerlerde bulunduğu bilinmektedir.¹⁸⁰

Son araştırmalar Tayyar Altıkulaç'a âittir. Onlara atıfta bulunulabilir.

Diğer semâvî kitaplar böyle bir titizlikle korunamamış ve değişikliğe uğradıkları için orijinallikleri kalmamıştır.

2) İslâm, Hz. Âdem'den beri devam eden tevhid zincirinin son halkasını teşkil eder. Yeryüzündeki bütün insanları tek Allah inancına çağırır ve son Peygamber Hz. Muhammed'in etrafında toplanmaya davet eder.¹⁸¹

3) Fitrî ve evrensel bir dîndir. Diğer semâvî dinler belli bölge veya belli asırların ihtiyâcına göre indirilmişken, İslâm bütün yeryüzü halkının kıyâmete kadar olan ihtiyaçları dikkate alınarak indirilmiştir. Son din olduğu için de en mükemmeldir. Onun esasları insan yaratılışına uygundur, pozitif bilimlerin belirlediği prensiplerle de çelişmez. Çünkü dünyayı, gökleri ve bunlardaki her şeyi yaratan Allah Teâlâ'dır. Kur'ân-ı Kerîm'i indiren de O'dur. Kaynak bir olunca bunların arasında çelişme söz konusu olamaz.

4) Hz. Peygamber, insanların ve cinlerin peygamberidir. Diğer peygamberlere veya ümmetlerine verilmeyen bâzı üstünlükler ona ve ümmetine verilmiştir. Bütün peygamberlerde ortak olarak bulunan emânet, sıdk, fetânet, ismet, tebliğ sıfatlarından ayrı olarak, Hz. Muhammed'e beş sıfat daha

180. Bk. Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 763; Zâhit el-Kevserî, Makâlât, s. 12-13; Salâhaddin el-Müneccid, Dirâsât fî Târihi'l-Hattî'l-Arabî, s. 50-55.

181. Bakara, 2/21; Enbiyâ, 21/107.

verilmiştir. Âlemlere rahmet oluşu, şefaât makâmının verilışı, yeryüzünün onun ümmetine mescid yapılması, savaş ganîmetlerinin helâl kılınması ve bir aylık mesâfedeki düşmanın kalbine korku salmasıyla yardım olunması bunlar arasındadır. Önceki peygamberlerden farklı olarak verilen bu değerleri Rasûlullah ﷺ Tebûk Gazvesi sırasında ashâb-ı kirâma şöyle açıklamıştır: “Benden önce hiçbir Peygambere verilmeyen beş haslet bana verilmiştir. Bunlar şunlardır: a) Bir aylık mesâfedeki düşmanın kalbine korku salmakla yardım olundum. b) Yeryüzü bana mescid ve temiz kılındı, ümmetimden bir kişiye nerede namaz vakti olursa, orada namazı kılsın. c) Bana ganîmetler helâl kılındı. d) Önceki peygamberler belli bir kavme gönderilirken, ben bütün insanlara gönderildim. e) Bana şefaât makâmı verildi.”¹⁸² Ancak bu üstünlüklerine rağmen Hz. Peygamber övünmeyi ve övülmeyi sevmezdi.¹⁸³

5) İslâm ırk, renk, dil ve servet farkı gözetmeksizin insana insan olarak değer vermiş, üstünlüğün ancak îman, takvâ ve ahlâk güzelliğinden dolayı olabileceğini belirtmiştir. Bu yüzden, Arab’ın Arap olmayana, beyazın siyaha takvâ dışında üstünlüğü yoktur. Herkes Hz. Âdem’in soyundan gelmiştir ve Âdem de topraktan yaratılmıştır. Allah Teâlâ Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurmuştur: **“Ey insanlar, Biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık, birbirinizi tanımanız için de sizi milletlere ve kabîlelere ayırdık. Allah katında en şerefliiniz takvâda en üstün olanınızdır.”**¹⁸⁴

6) İslâm içkiyi, kumarı, tefeciliği, zinâyı, yalan söylemeyi, zulüm ve haksızlık yapmayı yasaklamış, iyiliği, yardımlaşmayı, adâleti, yoksulları ve düşkünleri gözetmeyi emretmiştir. Rasûlullah ﷺ; komşusu açken, tok olarak sabahlayanın; kendisi için sevip arzu ettiği şeyleri, diğer mü’min kardeşleri için de sevip arzu etmeyenin gerçek mü’min olamayacağını haber vermiştir.

7) İslâm beden ve ruh temizliğini istemiştir. Günde beş vakit namaz için alınan abdest ve haftada en az bir defa alınan boy abdesti ile elbise ve ibadet yapılacak yerlerin temiz tutulması, küçük ve büyük abdest bozduktan sonraki temizlikler, yemekten önce ve sonra ellerin yıkanması, dişlerin temizlenmesi maddî temizlik örneklerindendir. Namaz abdesti ile boy abdesti aynı zamanda manevî temizlik niteliğindedir.

182. Buhârî, Salât, 56, Çağrı neşri, I, 113.

183. Bk. Tirmizî, Tefsir, 17/18; İbn Mâce, Zühhd, 37.

184. Hucurât, 49/13.

İnsanın beden temizliğinin îmânın yarısı olduğu, temiz olanın rızkının genişleyeceği ve sağlık kazanacağı hadîs-i şerîfle bildirilmiştir. Hz. Peygamber de temizliği sever, temiz giyinir, koku sürünür, saçlarını tarar, yemekten önce ve sonra ellerini yıkardı. Yüce Allâh'ın ona ilk emirlerinden biri; **“Ey örtüye bürünen! Kalk ve insanları uyar. Rabbini büyük tanı ve giysilerini temizle.”**¹⁸⁵ olmuştur. Câbir bin Abdullah ؓ'ten rivâyete göre Nebî ؑ şöyle buyurmuştur: **“Ümmetime güçlük olmayacağını bilseydim, her namazda misvak kullanmalarını emrederdim.”**¹⁸⁶

İnsanın rûhu, özünü ve aslını teşkil eder. Beden yalnız rûha kılıf ve onu madde ve fizik âlem olan dünyada taşıyıcılık görevi ifâ eder. Dünyada bedenle yapılan ibadet, tâat, hayır, hasenât ve diğer sâlih ameller rûhun terbiye ve yücelmesi içindir. Allah Teâlâ'ya kulluk, zikir, şükür, hamd ve tesbih sayesinde kalbin tasfiye ve tezkiyesi mümkün hâle gelir. Kalp bu sayede gurur, kibir, haset, yalan, kin, gaflet ve dalâlet kirlerinden arınır. İlâhî nurla aydınlanır. Kendini tanıyınca Rabbini tanır. Kalbin huzûra kavuşması ancak Yüce Allâh'ı zikirle gerçekleşir. Kur'ân-ı Kerîm'de; **“Dikkat et, kalplerin huzûra kavuşması, mânevî rahatlığa ermesi, ancak Allâh'ın zikri ile olur.”**¹⁸⁷ buyrulur.

8) İslâm, ilim öğrenmeyi, rızık için çalışıp kazanmayı ibadet saymış, dünya ile âhiret arasında bir denge kurarak her ikisi için çalışmayı emretmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de ilk inen âyette; **“Yaratan Rab'ının adıyla oku!”**¹⁸⁸ buyurulmuştur. Rasûlullah ؑ, ilim istemenin her müslümana farz olduğunu bildirmiş,¹⁸⁹ dünyası için âhiretini, âhireti için dünyasını terk etmeyen kişinin, en hayırlı kimse olduğunu haber vermiştir. Yüce Allah, dünya ve âhirete yönelmenin ölçüsünü şöyle belirlemiştir: **“Allâh'ın sana vermiş olduğu nîmetlerle âhiret yurdunu gözet. Dünyadaki nasîbini de unutma. Allâh'ın sana yaptığı iyilik gibi, sen de başkalarına iyilikte bulun. Yeryüzünde bozgunculuk çıkarma. Çünkü Allah bozguncuları sevmez.”**¹⁹⁰

9) İslâm'da amellerin makbûl olması için hür irâdeyle yapılması gerekir. Korku ve tehdit altında işlenen fiilden dolayı sorumluluk bulunmaz. Bu

185. Müddessir, 74/1-4.

186. Müslim, Tahâre, 15.

187. Ra'd, 13/28.

188. Alak, 96/1.

189. İbn Mâce, Mukaddime, 17.

190. Kasas, 28/77.

zorlama îmanla ilgili olsa bile, işkence gören kimse, ruhsata uyma hakkına sahiptir. Nitekim Mekke müşrikleri, işkence ile öldürülen ilk İslâm şehitleri Yâsir ve Sümeyye'den sonra, oğulları Ammar bin Yâsir'e zorla din-den çıkmayı gerektiren sözler söyletmek istediler. İşkenceye dayanamayan Ammar ؓ, onların isteğini yerine getirdi. Sonra gelip durumu arz edince, Peygamber ؐ kendisine; *"Ey Ammar! Arkanda ne vardı?"* diye sormuş, o da; *"kötülük vardı; seni kötülükle, onların tanrılarını da iyilikle anmadıkça beni bırakmadılar."* cevabını vermiştir. Hz. Peygamber; *"kalbini nasıl buldun"* demiş; Ammar ise; *"İmanla dolu buldum."* cevabını verince, Hz. Peygamber ؐ; *"Onlar sana aynı şeyi yaparlarsa, sen de aynı şeyi tekrar edebilirsin"* buyurmuştur.¹⁹¹ Silâhla zorlanan kimsenin söylediği sözlerden dolayı bir sorumluluğunun bulunmadığı Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle açıklanır: ***"Kalbi îmanla dolu olduğu hâlde, inkâra zorlanan dışındakim, kim îmân ettikten sonra Allâh'ı inkâr eder, kalbini inkâra açarsa, Allâh'ın hışmı onların üzerindedir. Onlar için, büyük bir azap vardır."***¹⁹²

Yine Mekke müşrikleri iki müslümanı ölümle tehdit etmişler, birisini dininden dönmediği için öldürmüşler, diğeri dıştan küfrü kabul ederek ölüm-den kurtulmuştu. Durum Rasûlullah ؐ'e arz edilince, öldürülen şahıs hakkında; *"O şehitlerin en üstünü ve cennette benim arkadaşımdır."*¹⁹³ buyurmuştur.

10) İslâm'a davet metodunda zorlama, baskı, korkutma ve işkence yoktur. İnsanların sevgi ve iknâ yoluyla İslâm'a gönül vermesi asıldır. Hz. Peygamber'in irşad sırasında kendisine sert, kaba ve saygısızca davrananlara karşı bile yumuşak, merhametli ve nazik davrandığı bilinmektedir. Kur'ân'da onun güzel davranışı şöyle belirtilir: ***"Allah'tan olan bir rahmet sayesinde, onlara yumuşak davrandın. Eğer sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç kuşkusuz onlar çevrenden dağılıp giderlerdi. Öyleyse onları bağışla ve onlar için bağışlanma dile..."***¹⁹⁴

Allâh'ın Elçisi, Mekke döneminde İslâm'ı tebliğ için gittiği Tâif'te, çok kötü karşılanmış, dönüşte taşlandığı ve ayakları kan içinde kaldığı hâlde, onların helâki için bedduâ etmemiş ve görevli meleğe; *"Ben insanları helâk etmek için değil, onlara rahmet olarak geldim. Bunlar gerçeği*

191. Serahsî, Mebsût, Kâhire 1324/1331, XXIV, 43.

192. Nahl, 16/106.

193. Buhârî, Keşfü'l Esrâr alâ Usûli'l-Pezdevî, İstanbul 1308, II, 636, 637; Serahsî, age, XXIV, 44.

194. Âl-i İmrân, 3/159.

bilmiyorlar. Belki bunların neslinden Allâh'a ibadet edecekler gelir." diye cevap vermiştir.¹⁹⁵

Kur'ân-ı Kerîm'de İslâm'a davet metodu şöyle ifade edilir: **"İnsanları Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütlerle çağır; ve onlarla en güzel şekilde mücâdele et.."**¹⁹⁶ İslâm'a davetin zorlama ve baskı yaparak değil insanların akıllarına hitâb ederek yapılması gerektiği şu âyetle açıkça ifade edilmiştir: **"Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğru yol ile eğrisi birbirinden ayrılmıştır. Öyleyse kim azgın şeytanı inkâr edip Allâh'a inanırsa o, kopmayan sağlam bir kulpu tutmuştur. Allah her şeyi işitendir, bilendir."**¹⁹⁷

11) İslâm, toplumun sağlıklı bir yapıya kavuşup, bu durumun sürekli olarak devamını sağlamak için "iyiliği emir ve kötülükten nehiy" ilkesini getirmiştir. Bir İslâm toplumunda, müslüman dâimâ iyi, güzel ve hayırlı olan işlerin yanındadır. Kötü, çirkin ve zararlı olan işlerin de tabii olarak karşısındadır. Böylece İslâm toplumunda iyilikler kendiliğinden güç bulur ve yayılır. Kötülükler ise güçlenme imkânını bulamaz. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur: **"..İyilik ve takvâda birbirinizle yardımlaşın, günahı ve aşırılığı gitmede yardımlaşmayın.."**¹⁹⁸ **"İnanan erkekler ve kadınlar birbirinin dostudurlar. Onlar iyiliği emrederler, kötülükten alıkoyarlar. Namazı kılarlar, zekâtı verirler. İşte Allah, onlara rahmet edecektir."**¹⁹⁹ **"Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı bir toplumsunuz. İyiliği emreder, kötülükten sakındırır ve Allâh'a inanırsınız.."**²⁰⁰ Başka bir âyetle, tarihte İsrâiloğulları'nın, işlemekte oldukları kötülüklerden birbirini vazgeçirmeye çalışmaması, isyan etmesi ve aşırılığı gitmesi yüzünden lânete uğradıkları bildirilir.²⁰¹

Kötülüğe engel olmada izlenecek yolu Rasûlullah ﷺ şöyle belirlemiştir: **"Sizden biriniz bir kötülük gördüğü zaman onu eliyle değiştirsin. Buna gücü yetmezse diliyle, onun kötü olduğunu söylesin. Buna da gücü yetmezse kalbiyle o işi kötü görsün. Bu sonuncusu îmânın en zayıf derecesidir."**²⁰²

195. Kâmil Mîras, Tecrîd-i Sarîh Terc., IV, 314.

196. Nahl, 16/125.

197. Bakara, 2/256.

198. Mâide, 5/2.

199. Tevbe, 9/71.

200. Âl-i İmrân, 3/110.

201. Mâide, 5/78, 79.

202. Müslim, İman, 20.

12) Bir İslâm ülkesinde müslim ve gayrimüslim bütün halk hâkim önünde eşit haklara sahip olurlar. Zimmet ehli sayılan gayrimüslim vatandaşlar, kendi dinlerinin sağladığı haklardan da yararlanırlar. Evlenmeleri, boşanmaları, ibadet ve tâatleri kendi dinlerine göre devam eder.

13) İslâm kendi aleyhimize olsa bile doğruluktan ayrılmamayı istemiştir. Hz. Peygamber ﷺ, Allâh'ın hükümlerini uygulamada insanlar arasında hiçbir zaman bir ayrıcalık gözetmemiştir. Nitekim soylu bir aileye mensup olan Esved kızı Fâtıma, hırsızlık yapmıştı. Buna cezâ verilmesi, Kureyş'e ağır geldi ve affedilmesi için Allah Elçisi'ne çok sevdiği Üsâme bin Zeyd'i aracı olarak gönderdiler. Bu durumdan hoşnut olmayan Allâh'ın Rasûlü şöyle buyurdu: *"Sizden öncekiler şu yüzden helâk olmuşlardır: Soylu biri suç işlediği zaman onu affettiler, zayıf biri suç işlediği zaman ise onu cezâlandırdılar. Allâh'a yemin olsun ki, Muhammed'in kızı Fâtıma da çalsa şüphesiz elini keserdim."*²⁰³

Hz. Ebûbekir, ilk halife seçildiği gün, göreve başlarken mü'minlere şöyle hitâb etmişti: *"Sizin en zayıfınız, başkası üzerinde bulunan hakkını alıp kendisine verinceye kadar yanımda en güçlünüzdür. En güçlünüz de, onun üzerinde bulunan bir hakkı alıp hak sahibine verinceye kadar yanımda en zayıfınızdır."*²⁰⁴

14) İslâm bütün mü'minleri kardeş ilan etmiştir. **"İnananlar ancak kardeşirler. Öyleyse, iki kardeşinizin arasında barışı sağlayın ve Allah'tan sakının. Belki size merhamet edilir!"**²⁰⁵ âyeti bunu açıkça ifâde eder. Nitekim Mekke'den Medîne'ye hicretle, muhâcirlere kapılarını açan yerli müslümanlar, onlarla malını paylaşmış, öz kardeşten ileri yarıdlaşma örnekleri yaşanmıştır. Nesep kardeşliği, îman kardeşliği ile birleşmediği takdirde iki kan kardeşin yolları ayrılır. Dünyada dost olamadıkları gibi âhirette de kendi sıkıntıları ile baş başa kalırlar. **"O gün kişi, kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve oğullarından kaçacaktır."**²⁰⁶ âyetleri bunu anlatır.

Îman kardeşliği ise, gönülden sevgiye dayanır, dostluk doğurur. Allah için sevmeyi ve seilmeyi öğretir. Kişi de âhirette sevdiği ile beraberdir.²⁰⁷ İşte

203. Buhârî, Fazâil, 18; Müslim Hudûd, 2, H No: 8.

204. Bk. İbn Sa'd, Tabakât, III, 178 vd.; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, Beyrut 1400/1980, 220 vd.; Şiblî, Asr-ı Saâdet, IV, 33-40.

205. Hucurât, 49/10.

206. Abese, 80/34-36.

207. Buhârî, Edeb, 96; Müslim, Birr, 165; Tirmizî, Zühhd, 50; Deavât, 98.

ashâb-ı kirâm birbirini sevmeye ve Allah Rasûlü'nün etrafında toplanmada bir binânın tuğlaları gibi birbirlerine kenetlenmişlerdi. Bu birlik ve kardeşlikten güç alarak kendilerinden kat kat üstün düşmanı yeniyorlardı. Çünkü onlar Allâh'ın ipine topluca sarılmış ve Allâh'ın yardımına mazhar olmuş seçkin bir topluluktur.

İşte birkaçına işaret ettiğimiz bu genel çizgiler İslâm'ın evrensel nitelikli bir din olduğunu göstermektedir. *İnsan Hakları Evrensel Beyannâme*si'nde yer alan ilkeler ve benzeri pek çok prensip daha yedinci miladi yüzyılda İslâmiyet tarafından ortaya konulmuştur. İnsanlığın bugün ulaşamadığı; ırk, renk, dil ve din gibi ayrılıklardan dolayı insanların kınanmaması ve farklı muâmeleye tâbî tutulmaması esasını İslâm başarıyla gerçekleştirmiştir. Siyahın beyazla, Arap'ın Arap olmayanla, zenginin yoksulla, âmirin memurla yan yana ve omuz omuza beş vakit ve cuma namazında aynı safta buluşması, dünyanın çeşitli ülkelerinden yılda bir kez Mekke'ye hac için gelen müslümanların bu kaynaşmayı daha evrensel biçimde gerçekleştirmesi sınırları aşan kardeşlik görüntüleridir.²⁰⁸

فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ ۖ وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ ءَأَسْلَمْتُمْ ۖ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا ۖ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا
عَلَيْكَ الْبَلَاغُ ۖ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠﴾

20- Eğer onlar seninle tartışmaya girerlerse, de ki: “Ben, bana uyanlarla birlikte kendimi Allâh’a teslim ettim.” Kendilerine kitap verilenlere de verilmeyenlere de: “Siz de teslim oldunuz mu?” diye sor. Eğer müslüman olurlarsa doğru yolu bulmuş olurlar. Müslüman olmayıp yüz çevirirlerse, sana düşen sadece tebliğ etmektir! Allah, kullarını zaten görmektedir.

20. âyette Hz. Peygamber'e kendisiyle Allah konusunda tartışmaya girenleri İslâm'a davet etmesi, hak dîni kabul etmeyip yüz çevirirlerse, peygamberin görevinin tebliğden ibâret olduğu belirtiliyor.

TEBLİĞ

Yukarıdaki âyet gelince Rasûlullah ﷺ bunu Yahudilere okumuş, “İslâm’ı kabul ettiniz mi?” demiş, onlar “kabul ettik” deyince; “İsâ’nın Allâh’ın kelimesi, kulu ve elçisi olduğuna şâhitlik eder misiniz?” dedi. Yahudiler bunu reddetti. Aynı soruyu Hristiyanlara sordu. Onlar da “İsâ, kul olur mu?” diyerek eski inançları üzere kaldılar. Hadiste şöyle buyrulur: *“Muhammed’i kudret elinde tutan Allâh’a yemin olsun ki; bu ümmetten ister Yahudi, ister Hristiyan olsun, beni işitip de, kendisiyle gönderildiğim şeylere îmân etmeden ölen kimse ateş ashâbından olur.”*²⁰⁹

Hz. Peygamber’in tebliği görevi şu âyetlerde açıkça görülür: ***“Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan, O’nun mesajını tebliğ etmemiş olursun! Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah kâfirler topluluğunu doğru yola iletmez.”***²¹⁰

“De ki: İşte benim yolum budur. Basîret üzere Allâh’a davet ediyorum, işte ben ve bana uyanlar böyleyiz. Ben Allâh’ı tesbih ediyorum ve ben müşriklerden değilim.”²¹¹

Diğer yandan, Hz. Peygamber’e abdest alırken yardımcı olan bir Yahudi genci hastalanınca, Peygamberimiz ﷺ onun ziyaretine gitmiş ve kendisine “kelime-i şehâdet” getirmesini söylemiş, babasının izin vermesi üzerine kelime-i şehâdet getiren bu kimse için, Allâh’ın elçisi şöyle buyurmuştur: *“Bu genci, benim yüzümden cehennemden çıkaran Allâh’a hamd olsun!”*²¹²

209. Müslim, İman, 240.

210. Mâide, 5/67.

211. Yûsuf, 12/108. Bk. Mâide, 5/92; Ra’d, 13/40; Yâsîn, 36/16, 17.

212. Ahmed bin Hanbel, III, 175. Bk. Dinde zorlama olmaması, Bakara, 2/256.

﴿ BÂB 3 ﴾

İSRÂİLOĞULLARI'NIN AŞIRILIĞI, MÜLKÜN SAHİBİ, KÂFİRLERİ DOST EDİNMEMEK, TAKİYYE YAPMAK, ALLÂH'IN İLMİ

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ حَقٍّ ۖ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ ۖ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢١﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۖ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٢٢﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ ۖ وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾ فَكَيْفَ إِذَا جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ ۖ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٥﴾ قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكُ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَن تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّن تَشَاءُ ۖ وَتُعِزُّ مَن تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَن تَشَاءُ ۖ بِيَدِكَ الْخَيْرُ ۖ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٦﴾ تُوَلِّجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُوَلِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ ۖ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ ۖ وَتَرْزُقُ مَن تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢٧﴾ لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۚ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَن تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقْيَةً ۚ وَيَحْذَرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ ۖ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾ قُلِ إِن تَخَفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمُهُ اللَّهُ ۖ وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾

يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا ۖ وَمَا عَمِلَتْ مِنْ
 سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا ۚ وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ ۗ وَاللَّهُ
 رَؤُوفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٣٠﴾

- 21-** Allâh'ın âyetlerini inkâr edenler, haksız yere peygamberleri öldürenler ve insanlar içinde adâleti emredenleri de öldürenler yok mu? Bunları can yakıcı bir azapla müjdele!
- 22-** İşte bunlar, dünyada da âhirette de amelleri boşa giden kimselerdir. Onların hiçbir yardımcısı da yoktur!
- 23-** Kendilerine kitaptan bir pay verilmiş olanları görmedin mi? Onlar, aralarında hakem olması için Allâh'ın kitabına çağrıldıklarında, içlerinden bir kısmı yüz çevirerek dönüp gidiyor.
- 24-** Bunun sebebi, onların, “Sayılı birkaç gün dışında, bize ateş dokunmaz!” demeleridir. Uydurmuş oldukları yalanlar, dinleri konusunda onları aldatmaktadır!
- 25-** Geleceğinde hiçbir şüphe olmayan bir günde kendilerini bir araya topladığımız zaman hâlleri nice olacak? Çünkü o gün herkes hayır şer ne yapmışsa karşılığını tam olarak alacak, onlar haksızlığa uğratılmayacaktır.
- 26-** De ki: “Ey mülkün sahibi Allâhım! Sen mülkü dilediğine verir ve dilediğinden de onu geri alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini alçaltırsın. Hayır yalnız Senin elindedir. Şüphesiz Sen her şeye kâdirsin!”
- 27-** “Geceyi gündüze katarsın, gündüzü geceye katarsın. Ölüden diriye çıkarırsın, diriden de ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de hesapsız rızık verirsin!”
- 28-** Mü'minler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost ve yardımcı edinmesinler. Kim böyle yaparsa, Allah'tan ilişkisini kesmiş olur. Ancak onlardan gelecek bir zarardan korkarsanız onlara dostluk gösterebilirsiniz. Ama yine de Allah sizi asıl kendisine karşı gelmekten sakındırmaktadır. Sonunda dönüş Allâh'adır.

29- De ki: “İçinizdekini gizleseniz de, açığa vursanız da Allah onu bilir. O, göklerde ve yerde olan her şeyi bilir. Allah her şeye kâdirdir.”

30- Kıyâmet gününde herkes dünyada iken yaptığı iyiliği ve kötülüğü karşısında hazır bulacak; ama yaptığı kötülüklerin kendisinden çok uzaklarda bulunmasını isteyecek! Allah sizi kendisine karşı gelmekten sakındırıyor. Çünkü Allah, kullarına karşı çok şefkatlidir.

21-22. âyetlerde, Allâh'ın âyetlerini inkâr edip, peygamberleri ve adâleti emreden insanları öldürenlerin acı bir azapla karşılaşacağı ve iyi amellerinin dünyada da âhirette de boşa gideceği haber verilmektedir. Bu âyetlerde belirtilen, peygamberleri ve adâleti emredenleri öldürenler Yahudilerdir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Onlara, ‘Allâh'ın indirdiklerine inanın’ denildiğinde: Biz, sadece bize indirilmiş olana inanırız, derler ve ondan başkasını inkâr ederler. Oysa o (Kur'ân), onların yanlarında bulunanı (Tevrat'ı) doğrulayan gerçektir. O zaman sen onlara: Eğer siz gerçekten inanıyor idiyse, daha önceleri, Allâh'ın peygamberlerini niçin öldürüyordunuz? diye sor.”**²¹³

“Hani Mûsâ'ya: ‘Ey Mûsâ! Biz bir tek yemekle yetinemeyiz. Bizim için Rabbine duâ et de, bize yerin bitirdiği şeylerden; sebze, acur, sarımsak, mercimek ve soğandan versin!’ demiştiniz. Bunun üzerine Mûsâ, ‘Daha iyiyi, daha kötü olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyleyse kasabaya (Mısır'a) geri dönün; çünkü istedikleriniz sizin için orada var.’ dedi. İşte böylece onların üzerlerine aşağılık ve yoksulluk damgası vuruldu ve Allâh'ın gazabına uğradılar. Çünkü onlar, Allâh'ın âyetlerini inkâr ediyorlar ve peygamberleri haksız yere öldürüyorlardı. Bütün bunlar, sadece isyan etmeleri ve taşkınlık yapmaları yüzünden idi.”²¹⁴

“Onlar (Yahudiler), Allâh'ın ipine sarılıp, insanların (mü'minlerin) himâyesine sığınmadıkça, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, üzerlerine alçaklık damgası vurulmuştur. Onlar Allâh'ın hışmına uğradılar ve üzerlerine de miskinlik damgası vuruldu. Bunun sebebi, Allâh'ın

213. Bakara, 2/91.

214. Bakara, 2/61.

**âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmeleri-
dir. Onlar ayrıca isyan etmişti ve sınırı aşıyorlardı. Bununla birlik-
te onların hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde doğruluk üzere olan
bir ümmet (topluluk) vardır ki, gecenin saatlerinde secdeye kapana-
rak, Allâh'ın âyetlerini okurlar. Onlar, Allâh'a ve âhiret gününe ina-
nır, iyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışır ve hayırlı işler-
de birbirleriyle yarışır. İşte bunlar, sâlih kullardandır. Onlar ne
hayır işlerlerse, karşılıksız bırakılmayacaktır. Allah, kendisine kar-
şı gelmekten sakınanları bilir.”²¹⁵**

Yukarıdaki 22. âyette bu özelliğe sahip olanların bütün yaptıklarının
dünyada da âhirette de boşa gideceği ve kendilerini kurtaracak hiçbir yar-
dımcı bulamayacakları vurgulanır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“İnkâr edenlere gelince; onların işle-
ri, ıssız bir çöldeki seraba benzer, susayan onu su sanır; ama oraya
varınca hiçbir şey olmadığını anlar ve yanında Allâh'ı bulur. Allah
da onun hesâbını görür. Allah hesâbı çabuk görendir.”²¹⁶**

**“Âyetlerimizi ve âhiret gününe kavuşmayı yalanlayanların bü-
tün amelleri boşa gitmiştir. Onlar, yapmakta olduklarından başka
bir şeyle mi cezâlandırılacaklardı?”²¹⁷**

**“Sizden kim, dîninden döner ve kâfir olarak ölürse, onların yap-
tıkları işler dünyada da âhirette de boşa gitmiştir. İşte onlar cehen-
nemliklerdir. Onlar orada sürekli olarak kalacaklardır.”²¹⁸**

**“İnkâr edenleri dünyada da âhirette de şiddetli bir şekilde cezâ-
landıracağım. Onları koruyacak yardımcıları da olmayacak.”²¹⁹**

**“İnkâr eden ve kâfir oldukları hâlde de ölenler, yeryüzü dolusu
altın fidye verseler bile, hiçbirisinden asla kabul edilmez. İşte on-
lar için acı bir azap vardır. Onların hiçbir yardımcıları da yoktur.”²²⁰**

Başka âyetlerde, dinden dönenlerin (mürted) aynı sonla karşılaşacak-
ları ve münâfıkların yaptıklarının da boşa gideceği ve ziyâna uğrayacakla-
rı şöyle belirtilir:

215. Âl-i İmrân, 3/112-115.

216. Nûr, 24/39.

217. A'râf, 7/147.

218. Bakara, 2/217.

219. Âl-i İmrân, 3/56.

220. Âl-i İmrân, 3/91.

“Sana, savaşmanın haram edildiği ayda savaşmanın hükmünü soruyorlar. De ki: “O ayda savaşmak büyük günahdır. Ancak insanları Allah yolundan alıkoymak, O’nu inkâr etmek, Mescid-i Haram’ı ziyaret etmeyi engellemek ve orada oturanları yerlerinden, yurtlarından çıkarmak ise Allah katında daha büyük günahdır. Fitne adam öldürmekten daha büyük bir günahdır.” Onlar, güçleri yetse, sizi dininizden döndürünceye kadar, sizinle savaşsınlar. Sizden kim, dininden döner ve kâfir olarak ölürse, işte öylelerinin dünya ve âhirete yönelik bütün işleri boşa çıkmıştır. Onlar cehennemliktir ve orada sürekli olarak kalacaklardır.”²²¹

“O zaman mü’minler birbirlerine şöyle derler: “Sizinle beraber olduklarına dâir Allâh’a bütün güçleriyle yemin edenler bunlar değil miydi!” Onların bütün yaptıkları boşa gitmiş, böylece onlar en büyük ziyâna uğrayanlardan olmuşlardır. Ey îmân edenler! Sizden kim dîninden dönerse, Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allâh’ı severler; onlar mü’minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar; Allah yolunda cihâd ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar. İşte bu, Allâh’ın dilediğine verdiği lûtfudur. Allah lûtfu geniş olan, her şeyi hakkıyla bilendir.”²²²

Günümüz Kitab-ı Mukaddesi’nde de çeşitli Hristiyan ve Yahudilerin bâzı katliamlarına âit bilgiler vardır.²²³

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيًّا مِنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾

23- Kendilerine kitaptan bir pay verilmiş olanları görmedin mi? Onlar, aralarında hakem olması için Allâh’ın kitabına çağrıldıklarında, içlerinden bir kısmı yüz çevirerek dönüp gidiyor.

23. âyet zinâ eden iki Yahudi hakkında inmiştir. Yahudiler onlar hakkında Hz. Peygamber’in hakemliğine başvurmuşlardı. O, Tevrat’ın hükmüne

221. Bakara, 2/217.

222. Mâide, 5/53-54.

223. Bk. Matta, 14/1-12 Tevrat, Krallar, 13-25.

göre recmedilmelerini emredince, itiraz ettiler ve “Tevrat’ta böyle bir hüküm yok.” dediler. Allâh’ın Rasûlü, bir Tevrat getirmelerini ve okumalarını söyledi. O hüküm okununca da dağılıp gittiler. Başka âyetlerde Yahudilerin bu özelliği şöyle anlatılır: **“Kendilerine kitaptan pay verilmiş olanları görmedin mi? Onlar sapıklığı satın alıyorlar ve sizin de yoldan çıkmanızı istiyorlar!”**²²⁴

“Kendilerine kitaptan bir pay verilmiş olanları görmedin mi? Onlar birtakım bâtil şeylere ve şeytânî güçlere inanırlar; kâfirler için de; ‘Bunlar, mü’minlerden daha doğru bir yolda’ derler.”²²⁵

Hiz. Peygamber Yahudilerin dershanelerine giderek, kendilerini İslâm’a çağırıştı. Yahudilerin, “sen hangi dindensin?” sorusuna Allâh’ın elçisi, “İbrahim’in dîni üzereyim” diye cevap verince, “İbrahim Yahudi idi” dediler. Hiz. Peygamber, “Tevrat aramızda hakem olsun” deyince de bu teklifi kabule yanaşmadılar. Hiz. İbrahim’in durumu bir âyette şöyle açıklanır: **“İbrahim, ne Yahudi ne de Hristiyan’dı; fakat o, Allâh’ı bir tanıyan dosdoğru bir müslümandı, Allâh’a ortak koşanlardan da değildi.”**²²⁶

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّا اَيَّامًا مَّعْدُوْدَاتٍ ۚ وَغَرَّهُمْ فِى دِيْنِهِمْ مَا كَانُوْا يَفْتُرُوْنَ ﴿٢٤﴾ فَكَيْفَ اِذَا جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِىْهِ وُوفِيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿٢٥﴾

24- Bunun sebebi, onların, “Sayılı birkaç gün dışında, bize ateş dokunmaz!” demeleridir. Uydurmuş oldukları yalanlar, dinleri konusunda onları aldatmaktadır!

25- Geleceğinde hiçbir şüphe olmayan bir günde kendilerini bir araya topladığımız zaman hâllere nice olacak? Çünkü o gün herkes hayır şer ne yapmışsa karşılığını tam olarak alacak, onlar haksızlığa uğratılmayacaktır.

24-25. âyetlerde, Yahudilerin kendilerine birkaç günden fazla azap dokunmayacağına inandıkları, ancak herkese yaptığıının karşılığının verileceği günde durumlarının ne olacağını düşünmeleri gerektiği hatırlatılıyor.

224. Nisâ, 4/44.

225. Nisâ, 4/51.

226. Âl-i İmrân, 3/67.

CENNET VEYA CEHENNEM'DE KALIŞ SÜRESİ

Kıyâmet günü mahşer yerinde toplanacak olan insanlar, hesâbın görülmemesinin ardından cennet veya cehennemde yerini alınca, oradaki süreler kişinin dünyadaki durumuna göre şekillenir. Çok kısa süre azaptan sonra cennete geçenler olacağı gibi, uzun süre azap gördükten sonra geçenler de olacaktır. Hadislerde, hardal tanesi kadar bile olsa Allah inancı olanların sonunda cennete girecekleri ifâde edilir.

Ancak âyetlerde Allâh'ın kimseye kısa süreli bir azâbın arkasından cennete gireceği sözünü vermediği belirtilir. Yukarıdaki âyetten başka şu âyet de bu anlam görülür:

“(İsrâiloğulları) sayılı birkaç gün dışında bize ateş asla dokunmayacak, demişlerdi. O hâlde (onlara) de ki: Böyle olacağına dâir Allah'tan bir söz mü aldınız? Eğer böyle bir söz varsa, iyi bilin ki, Allah verdiği sözden dönmez. Ya da Allah hakkında bilmediğiniz bir şey mi söylüyorsunuz.”²²⁷

Onlar bu azap süresini yedi veya kırk gün olarak ifâde etmişlerdir. Yedi gün görüşü; dünyanın ömrü yedi bin yıldır. Her bin yıl için bir gün azap görülür, esasına dayanır. Kırk gün de, Hz. Mûsâ Tûr'a çıkınca kırk gün süreyle buzağıya tapmalarının cezâsı olarak ileri sürülmüştür. Buzağıya tapanların cehennem ateşine girecekleri haber verilince Yahudi bilginlerinin böyle bir yoruma gittikleri nakledilir.²²⁸

Hz. Peygamber, Hayber'in fethinden sonra Yahudilere, “Kimler cehennemliktir?” diye sormuş, onlar da, “Biz orada az bir süre kalacağız. Sonra biz çıkacağız, bizim yerimize oraya siz gireceksiniz.” deyince, Allâh'ın Rasûlü onlara: “Bizden uzak durun! Biz asla oraya sizin yerinize girmeyeceğiz.” buyurmuştur.²²⁹

Kur'ân'da birçok âyette cennet veya cehennemde kalma süresiyle ilgili olarak “hâlidîne fihâ” ifâdesi kullanılır. Arapça “halede-yahludu-hulden ve hulûden” fiili, “devam etmek, kalmak, uzun süre kalmak” anlamlarına gelir. Bu durum Cenâb-ı Hakk'ın uygun bulacağı süre kadar kişi cehennemde kalır, anlamına müsâittir. Çeşitli âyetlerde de “hâlidîne fihâ” ifâdesine “ebeden” kelimesinin eklendiği görülür. Ancak “ebediyyen, sonsuza kadar”

227. Bakara, 2/80.

228. Bk. İbn Kesîr, age, I, 82, 83; Elmalılı, age, I, 329.

229. Buhârî, Cizye, 7, Tıb, 55; Ahmed bin Hanbel, Müsned, II, 451.

anlamlarına gelen ve sürekli olarak kalışı güçlendiren bu ifâde büyük ölçüde cennet ehlinin cennette kalışıyla ilgili olarak kullanılmıştır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Biz, îmân edip iyi amel işleyenleri, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacağız; onlar orada ebedî olarak kalacaklardır. Onlar için orada tertemiz eşler vardır. Onları koyu bir gölgeliğe koyarız.”**²³⁰ **“Biz, îmân edip iyi işler yapanları, içinde ebedî kalmak üzere, altından ırmaklar akan cennetlere koyarız. Allah bunu gerçek bir söz olarak vaad etmiştir. Allah’tan daha doğru sözlü kim olabilir?”**²³¹ âyetlerini örnek gösterebiliriz.

Bir de kâfir olup, o şekilde vefât edenlerle ilgili olarak kullanıldığı âyetler vardır: **“Şüphesiz, inkâr edip zulmedenleri Allah asla bağışlayacak değildir. Onları doğru bir yola iletecek de değildir. Ancak onları içinde sonsuza kadar kalacakları cehennemden yoluna iletir. Bu da Allâh’a göre çok kolaydır.”**²³² **“Şu bir gerçek ki Allah kâfirlere lânet etmiş ve onlar için çılgın bir ateş hazırlamıştır. Onlar orada ebedî olarak kalırlar, ne koruyucu bir dost, ne de bir yardımcı bulabilirler!”**²³³

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعْزِزُ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ ۚ بِيَدِكَ الْخَيْرُ ۚ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٦﴾ تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَمِيتِ وَتُخْرِجُ الْمَمِيتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢٧﴾

26- De ki: “Ey mülkün sahibi Allâhım! Sen mülkü dilediğine verir ve dilediğinden de onu geri alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini alçaltırsın. Hayır, yalnız Senin elindedir. Şüphesiz Sen her şeye kâdırsın!”

27- “Geceyi gündüze katarsın, gündüzü geceye katarsın. Ölüden diriye çıkarırsın, diriden de ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de hesapsız rızık verirsın!”

230. Nisâ, 4/57.

231. Nisâ, 4/122.

232. Nisâ, 4/168, 169.

233. Ahzâb, 33/64-65.

26-27. âyetlerde bütün yüceliğin, güç ve saltanatın Allâh'ın elinde olduğu, bunları dilediğine verdiği, dilediğinden de geri aldığı vurgulanır.

İnsanların dünya hayatında aziz ve zelil oluşlarıyla ilgili başka âyetler de vardır. Şöyle ki: **“Allah kimi hor ve hakir kıalarsa, artık onu değerli kılacak bir kimse yoktur. Şüphesiz ki Allah dilediğini yapar.”**²³⁴ **“Göklerin ve yerin hükümlerini yalnız O'na âittir. O, hiç çocuk edinmemiştir, mülk ve saltanatında bir ortağı da yoktur. Her şeyi yaratan ve onun bir ölçü ile kaderini belirleyen O'dur.”**²³⁵

“O, geceyi gündüze, gündüzü de geceye katar. Güneşi ve ayı da buyruğu altına almıştır. Her biri belli bir süreye, belli bir gâyeye doğru akıp gider. İşte bu gördüklerinizi yapan Allah sizin Rabbinizdir. Mülk O'nundur. O'ndan başka taptıklarınız ise, bir çekirdeğin zarfına bile sahip olamazlar.”²³⁶

“Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allâh'ı tesbih etmektedir. O, mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibidir.”²³⁷

“Tohumu ve çekirdeği çatlatan şüphesiz Allah'tır. Ölüden diriye çıkarır; diriden ölüyü çıkaran da O'dur. İşte Allah budur! O hâlde nasıl olur da O'ndan yüz çevirirsiniz?”²³⁸

“O, ölüden diriye, diriden de ölüyü çıkarır; yeryüzünü ölümünün ardından O diriltir. İşte siz de kabirlerinizden böyle çıkarılacaksınız!”²³⁹

“Onlar öyle yiğit kimselerdir ki, ne ticaret ne de alışveriş, onları Allâh'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymaz. Onlar, kalplerin ve gözlerin dehşetle döneceği bir günden korkarlar. Allah (o günde), onlara işledikleri amellerin en güzeliyle mükâfatını verecek ve lûtfundan onlara fazlasını da ihsan edecektir. Allah dilediğine hesapsız rızık verir.”²⁴⁰

234. Hac, 22/18.

235. Furkan, 25/2.

236. Fâtır, 35/13.

237. Saf, 61/1.

238. En'âm, 6/95.

239. Rûm, 30/19.

240. Nûr, 24/37-38.

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ وَمَنْ يَفْعَلْ
 ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقْيَةً وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ
 نَفْسَهُ وَاللَّهُ الْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾ قُلْ إِنْ تَحُفُّوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ
 يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ
 شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾

28- Mü'minler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost ve yardımcı edinmesinler. Kim böyle yaparsa, Allah'tan ilişkisini kesmiş olur. Ancak onlardan gelecek bir zarardan korkarsanız onlara dostluk gösterebilirsiniz. Ama yine de Allah sizi asıl kendisine karşı gelmekten sakındırmaktadır. Sonunda dönüş Allâh'adır.

29- De ki: "İçinizdekini gizleseniz de, açığa vursanız da Allah onu bilir. O, göklerde ve yerde olan her şeyi bilir. Allah her şeye kâdirdir."

28-29. âyetler, kimi sahâbilerin Yahudilere veya Mekke müşriklerine karşı ilgi ve dostluklarını sürdürmek istemeleri üzerine inmiştir. Bir rivâyete göre Yahudilerle dost olan ve onlara müslümanların sırlarını taşıyan Abdullah bin Übey ve adamları hakkında inmiştir. İlk âyetteki "velî"; dost, yönetici, koruyucu, hâkim, komutan ve hükümdar gibi anlamlara gelir. Çoğulu "evliyâ"dır. Takıyye; malını, canını veya ırzını düşmanın kötülüklerinden korumak için, ondan sakınmak demektir. Gerek böyle bir korunma ve gerekse İslâm'a hizmeti sürdürürebilmek için kişinin harama düşmeyecek biçimde kendisini gizlemesi câiz görülmüştür.²⁴¹

Yukarıdaki âyette, kâfirlerle olan ilişkilere getirilen sınırlama, her şeyden önce müslüman toplumunun yararını gözeterek zarar görmesini önlemeye yöneliktir. Bu amaç Âl-i İmrân sûresi 3/118. âyetinde şöyle açıklanır: **"Ey îmân edenler! Kendi dışınızdakilerden sırdaş edinmeyin; çünkü onlar, sizi bozmak için ellerinden geleni yaparlar, sizin sıkıntıya düşmenizi isterler. Kin ve düşmanlıkları ağızlarından (dökülen sözlerden) belli olur. Kalplerinde gizledikleri ise, daha da büyüktür. Eğer düşünüp anlıyorsanız, âyetlerimizi size böylece açıklamış bulunuyoruz!"**

241. krş. Âl-i İmrân, 3/100; Tevbe, 9/23; Mücâdele, 58/22; Mümtahine, 60/1.

Zararın söz konusu olmadığı ve toplumsal kararlara uygun olduğu durumlarda karşılıklılık (mütekâbiliyet) ölçüleri içerisindeki insânî ilişkiler yasaklanmış değildir.²⁴²

Elmalılı bu durumu "...Mü'minler hiç kimseye karşı iyi davranışlardan, adâletli ve yararlı olmaktan engellenmiş değildirler. Hukûka riâyet, sözün de durma, ciddiyet, mertlik, acıma, îmânın gereği olan her çeşit güzel ah-lâk mü'minin şîarıdır..." sözleriyle ortaya koymuştur.²⁴³

TAKIYYE

Takiyye sözlükte, korunmak, gizlenmek, saklamak, ihtiyat tedbiri almak gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise, güçlü olan kâfirlerin karşısında can, mal, ırz, namus ve her türlü kutsal değerleri tehlike karşısında olan müslümanların, söz konusu olumsuz durumdan kendilerini kurtarmak ve zarara uğramamak için îmânlarını gizlemelerini ifâde eden ve özellikle Şiî müslümanlarca benimsenen bir ilkedir. Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şeriflerde çok açık ifâdelerle izin verilen takiyye bütün mezhepler tarafından helâl kabul edilmiş, zorluk karşısında îmânın gizlenebileceği bildirilmiştir.

İslâm'ın Mekke döneminde güçsüz müslümanlar, ileri gelen Mekke müşriklerinin işkencesi altında ezilirken, îmânla küfür, Allah ile putlar, Hz. Peygamber ile müşrikler arasında tercih yapmaya zorlanmışlar, "Allah birdir" dedikçe işkencelerin dozu arttırılmıştı. Bu müslümanlardan Habbab bin Eret ve Bilal-i Habeşî ağır işkencelere rağmen inancından taviz vermemişlerdir.

Yalancı peygamber Müseylemetü'l-Kezzab'ın adamları tarafından işkence edilen Habib bin Zeyd bin Asım, Müseyleme'nin peygamber olmadığını söylemeye devam etmiş ve şehîd edilmiştir. İslâm tarihinde ilk şehîd olan Hz. Sümeyye de Ebû Cehil'in işkencesi altında can vermiştir.

Babası Yâsir ile annesi Sümeyye işkenceyle şehîd edilip kendisi de aynı işkenceler altında ölümle karşı karşıya gelen Ammar bin Yâsir işkenceye dayanamaz, müşriklerin istediği sözleri tekrarlar ve ölümünden kurtulur. Ağlayarak Allâh'ın Rasûlü'ne gelir ve "Ey Allâh'ın Rasûlü! Ben senin hakkında kötü konuşmadan ve ilâhlarını övmeden beni bırakmadılar." diyerek özür beyan eder. Hz. Peygamber ona, "Peki o an gönlünde neyi hissettin?" diye sorduğunda kalbinin îmânla dolu olduğunu bildirince Rasûlullah, aynı durumla karşılaşması hâlinde yine böyle davranmasına izin verir. Ardından

242. Ö. Şerif Bilgin, ag. tez, s. 193, 194.

243. Elmalılı, age, II, 1073.

şu âyet-i kerîme iner: **“Kalbi îmanla yatışmış olduğu hâlde inkâra zorlanan kişi (kurtulmuştur), fakat kim inandıktan sonra Allâh’ı tanımaz ve küfre kalbini açarsa, Allâh’ın gazabı onların başındadır, onlar için büyük azap vardır. Bu onların, dünya hayatını âhirete tercih etmelerinden ötürüdür ve Allah inkâr eden bir topluluğu doğru yola iletmez.”**²⁴⁴

Diğer yandan mü’minleri dost bilmek şartıyla küfür ehline karşı takıyye yapılmasına da şu âyetle izin verilmiştir: **“Mü’minler mü’minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesinler. Kim böyle yaparsa Allah’tan ilişiği kesilmiş olur. Ancak onlardan sakınmak amacıyla yapılanlar bunun dışındadır. Allah size kendisinden korkmanızı emrediyor. Sonunda dönüş Allâh’adır.”**²⁴⁵

Bununla birlikte asıl korkulmaya lâyık olanın yüce Allah olduğu da şöyle vurgulanır: **“Ey îmân edenler! Ne sizden önce kitap verilenlerden dîninizi oynacak ve eğlence yapanları, ne de diğer kâfirleri (zararlarından kurtulmak için) dost edinmeyin. Eğer gerçek mü’minlersiniz (onlardan değil) Allah’tan korkun.”**²⁴⁶

Dünya hayatında mü’minlere derece kazandıracak sıkıntılardan da şöyle söz edilir: **“Yoksa siz sizden önce geçenlerin hâli başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız? Onlara öyle musîbet ve yoksulluklar gelip çattı ve çeşitli belâlarla sarsıldılar ki; hatta peygamberleri emrindeki mü’minlerle birlikte; Allâh’ın yardımı ne zaman? diyordu...”**²⁴⁷

Diğer mezheplerden farklı olarak Şîî müslümanlar arasında takıyye çok yaygınlık kazanmış, hatta îmân esaslarından sayılmıştır; onlarda “takıyye vâciptir ve onu terk eden, namazı terk etmiş gibi olur” anlayışı hâkimdir. Ancak başka bir görüşe göre ise; Emevî ve Abbâsî iktidarlarının ilim adamlarına ve özellikle ehl-i beyt yanlısı kimselere karşı uyguladıkları zulümler ister istemez takıyyeyi biraz daha ileri bir dereceye taşımıştır. Hatta öyle aşırı bir şekilde takıyyeye sarılan kimselerin bunu ehl-i sünnetin muttakilerine karşı kullandıkları görülmüştür. İlk dönemlerde can güvenliği için izin verilmiş olan takıyye, daha sonraları kendilerinden olmayan

244. Nahl, 16/106, 107.

245. Al İmrân, 3/28.

246. Mâide, 5/57.

247. Bakara, 2/214.

herkese karşı siyâsî ve îtikâdî anlayışlarını gizleme maksadıyla uygulanmıştır. Takıyye can ve ırz tehlikesi olduğu zaman zâlim ve kâfirlere karşı kullanılacak bir silahtır. Ancak ayrı anlayışta olan bir başka müslüman kesime karşı kullanılamaz. Ayrıca kişinin çıkarından çok ümmetin çıkarı dikkate alınarak uygulanması gerekir.²⁴⁸

Diğer yandan takıyye yapıyorum diye haram bir fiil işlenemez. Mesela; namaz, oruç ve zekât terk edilemez, belki gizli amel edilmesi yoluna gidilebilir.

يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّخْصَرًا ۖ وَمَا عَمِلَتْ
مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا ۖ وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ
وَاللَّهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٣٠﴾

30- Kıyâmet gününde herkes dünyada iken yaptığı iyiliği ve kötülüğü karşısında hazır bulacak; ama yaptığı kötülüklerin kendisinden çok uzaklarda bulunmasını isteyecek! Allah sizi kendisine karşı gelmekten sakındırıyor. Çünkü Allah, kullarına karşı çok şefkatlidir.

30. âyette, kıyâmet günü dünyada işlenen “iyilik veya kötülük” ne varsa hepsinin kişinin karşısına çıkacağı, Allâh'ın kullarına karşı çok şefkatli olduğu belirtiliyor. Aşağıdaki âyette bu verilerin yazılı belge olarak insanın karşısına çıkacağı şöyle belirtilir: “(Kıyâmet günü) **amel defterleri ortaya konulmuştur. Günahkârların, onun içinde yazılı olanlardan korkarak, “Eyvah bize! Bu nasıl bir defter ki küçük büyük demeden hiçbir şey bırakmamış, hepsini sayıp dökmüş!” dediklerini görürsün. Onlar bütün yapmış olduklarını karşılarında bulurlar. Senin Rabbin hiç kimseye haksızlık etmez.**”²⁴⁹

248. Bk. Şâmil İslâm Ansik. “Takıyye” mad.

249. Kehf, 18/49.

﴿ BÂB 4 ﴾

**ALLAH SEVGİSİ, PEYGAMBERLERDE SOY BİRLİĞİ,
HZ. MERYEM, ZEKERİYYÂ VE OĞLU YAHYÂ**

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ^ط
وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣١﴾ قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ^ع فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ
اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ
وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ^ل ﴿٣٣﴾ ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ^ط وَاللَّهُ
سَمِيعٌ عَلِيمٌ^ع ﴿٣٤﴾ إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا
فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي^ع إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا
وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَى^ط وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ^ط
وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَى^ع وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا
مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٣٦﴾ فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا
حَسَنًا^ل وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا^ط كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ^ل وَجَدَ
عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكَ هَذَا^ط قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ^ط
إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾ هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ^ع
قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً^ع إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٨﴾
فَنَادَتْهُ الْمَلَكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ^ل أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى
مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٣٩﴾

قَالَ رَبِّ اَنۡى يَكُونُ لِىٓ غُلَامٌ وَّ قَدْ بَلَغَنى الْكِبَرَ وَاُمۡرَاۤتِى عَاقِرٌ قَالَ
كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفۡعَلُ مَا يَشَآءُ ﴿٤٠﴾ قَالَ رَبِّ اجۡعَلْ لِّىٓ اٰيَةً قَالَ اٰيَتُكَ
اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا رَمۡزًا وَاذۡكُرْ رَبَّكَ كَثِيۡرًا وَسَبِّحْ بِالۡعَشِيِّ
وَالۡاِبۡكَارِ ﴿٤١﴾

- 31- De ki: “Eğer siz Allâh’ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.”
- 32- De ki: “Allâh’a ve Peygamber’e itaat edin.” Eğer yüz çevirirlerse, şüphe yok ki Allah inkâr edenleri sevmez!”
- 33- Gerçek şu ki Allah, Âdem’i, Nûh’u, İbrahim ailesini ve İmrân ailesini âlemler üzerine seçkin kıldı.
- 34- Bunlar soy olarak birbirinden gelmişlerdir. Allah her şeyi işitendir, bilendir.
- 35- Hani İmrân’ın karısı, “Ey Rabbim! Karnımdakini Senin yoluna adadım. Benim bu adağımı kabul eyle! Şüphesiz Sen işitensin, bilensin.” demişti.
- 36- Onu doğurunca dedi ki: “Rabbim! Ben onu kız doğurdum.” -Oysa Allah onun ne doğurduğunu zaten biliyordu- “Erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş olan şeytanın şerrinden, onu ve soyunu senin korumana emânet ediyorum.”
- 37- Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir şekilde kabul etti ve onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi ve Zekeriyyâ’yı da onu bakmakla görevlendirdi. Zekeriyyâ ne zaman, kızın bulunduğu mihraba girse, onun yanında yeni bir yiyecek bulur ve ona, “Ey Meryem! Bu sana nereden geliyor?” deyince, o da, “Bu, Allah katındandır.” derdi. Şüphesiz Allah, dilediğine hesapsız rızık verir.
- 38- Orada Zekeriyyâ Rabbine şöyle duâ etti. “Ey Rabbim! Bana katından temiz bir nesil ver. Şüphesiz Sen duâyı işitensin!” dedi.
- 39- Zekeriyyâ, mâbette durmuş namaz kılariken melekler ona: “Allah sana, kendinden gelen bir Kelime’yi doğrulayıcı,

efendi, iffetli ve iyilerden bir peygamber olarak Yahyâ'yı müjdeliyor.” diye seslendiler.

40- Zekerıyyâ: “Ey Rabbim, dedi, ben artık iyice kocamış, karım da kısır iken, nasıl bir oğlum olabilir?” Allah dedi: “Böyledir; Allah dilediğini yapar.”

41- Zekerıyyâ, “Ey Rabbim! O hâlde, (oğlum olacağına dâir) bana bir alâmet göster!” dedi. Allah dedi: “Senin için alâmet, insanlara üç gün boyunca, işaretten başka söz söylememendir. Ayrıca Rabbini çok an, sabah akşam tesbih et!”

31-32. âyetlerde, bir kimse Allâh'ı sever ve O'nun Peygamberi Hz. Muhammed'e uyarsa, Allâh'ın da onu seveceği ve günahlarını bağışlayacağı, Allâh'a ve peygamberine itaat etmeyen kâfirleri Allâh'ın sevmediği bildirilmektedir.

Yukarıdaki âyetler Yahudi ve Hristiyanların şu sözlerine karşılık inmiştir: Yahudiler: “Biz Allâh'ın oğulları ve sevgili kullarıyız.”, Necran'dan Medîne'ye Hz. Peygamber'le görüşmek üzere gelen Hristiyan heyet de: “Biz Allâh'a olan sevgimizden dolayı İsâ Mesih'i mâbut ediniyoruz.” demişlerdi. Daha önce Mekke müşrikleri de puta tapmalarının gerekçesi olarak şöyle diyorlardı: “Biz Allâh'a olan sevgimizden dolayı bizi iyice O'na yaklaştırsınlar diye putlara tapıyoruz.”

İlgili âyetlerde Allah sevgisi ve O'na itaatin ölçüsü şöyle belirtilmiştir: **“İnsanlardan bâzıları Allah'tan başkasını, Allâh'a denk tanrılar edinir de onları Allâh'ı sever gibi severler. İmân edenlerin Allâh'a olan sevgileri ise çok daha fazladır.”**²⁵⁰

“O Peygamber size ne verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan da kaçının.”²⁵¹ **“Peygambere itaat eden, Allâh'a itaat etmiş olur. İtaat etmeyenlere ise aldırış etme. Çünkü Biz seni onların üzerine bir bekçi olarak göndermedik.”**²⁵²

“Ey imân edenler! Allâh'a itaat edin, Peygambere itaat edin ve sizden olan ulül'emr (yöneticilere) de itaat edin! Eğer bir konuda

250. Bakara, 2/165.

251. Haşr, 59/7.

252. Nisâ, 4/80.

anlaşmazlığa düşerseniz, Allâh'a ve âhiret gününe gerçekten inanıyorsanız, o hususta Allâh'a ve Rasûlü'ne başvurunuz! Böyle yapmanız daha hayırlı ve sonuç bakımından daha güzeldir.”²⁵³

“De ki: “Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak olan bir söze gelin: Allah’tan başkasına kulluk etmeyelim; O’na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allâh’ı bırakıp da birbirimizi Rabler edinmeyelim!” Eğer yine yüz çevirirlerse, deyin ki: “Şâhit olun, biz müslümanlarız!” Ey kitap ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz? Oysa Tevrat da, İncil de ondan sonra indirilmiştir. Siz aklınızı kullanmaz mısınız?”²⁵⁴

“Allâh'a itaat edin, Peygamber'e de itaat edin ve Allâh'a karşı gelmekten sakının! Eğer (itaatten) yüz çevirerseniz, bilin ki Rasûlümüzün görevi, sadece apaçık tebliğden ibârettir.”²⁵⁵

“Allâh'a karşı gelmekten sakının ve aranızdaki ilişkileri düzeltin; eğer mü'minler iseniz, Allâh'a ve Peygamber'ine itaat edin!”²⁵⁶

“Biz, gönderdiğimiz her peygamberi, Allâh'ın izniyle yalnız kendisine itaat edilsin diye göndermişizdir. Şayet onlar kendilerine zulmedince hemen sana gelip Allah’tan günahlarının bağışlanmasını dileselerdi ve Peygamber de onlar için mağfiret dileyseydi, elbette Allâh'ı affedici ve çok merhametli bulurlardı.”

Hayır! Rabbine andolsun ki, onlar aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp, sonra da senin vereceğin hükme karşı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan tam olarak teslim olmadıkça gerçekte mü'min olamazlar.”²⁵⁷

“Ey îmân edenler! Allah ve Rasûlü sizi, size hayat verecek şeylere çağırdığı zaman onlara cevap verin. Bilin ki Allah kişi ile onun kalbi arasına girer. Siz sonunda, mutlaka O'nun huzûrunda toplanacaksınız.”²⁵⁸

Peygamber Efendimiz ﷺ şöyle buyurmuştur: “İstemeyenler dışında ümmetimin tamamı cennete girecektir.” Sahâbenin, “Ey Allâh'ın Rasûlü!

253. Nisâ, 4/59.

254. Âl-i İmrân, 3/64-65.

255. Mâide, 5/92.

256. Enfâl, 8/1.

257. Nisâ, 4/64-65.

258. Enfâl, 8/24. Bk. Nûr, 24/54; Muhammed, 47/33; Mücâdele, 58/13; Tegâbün, 64/12.

Cennete girmeyi kim istemez ki?” diye sorması üzerine: “İtaat eden cennete girecektir. Bana karşı gelenler cenneti istememiş olurlar.”²⁵⁹

Hiz. Peygamber’in, bize sağlam yollarla ulaşan, din adına ortaya koyduğu emir ve yasaklar bağlayıcıdır. Bir beşer olarak yaptığı alelâde fiilleri bağlayıcı olmaz.²⁶⁰

إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ
﴿٣٣﴾ ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾

33- Gerçek şu ki Allah, Âdem’i, Nûh’u, İbrahim ailesini ve İmrân ailesini âlemler üzerine seçkin kıldı.

34- Bunlar soy olarak birbirinden gelmişlerdir. Allah her şeyi işitendir, bilendir.

33-34. âyetlerde, peygamberlerin birbirinin soyundan saf ve temiz bir süzgeçten geçtikten sonra geldikleri belirtilir. Bu süzüp arındırma ameliyesinin Âdem, Nûh, İbrahim ailesi ile İmrân ailesinde sürüp gittiği vurgulanır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Güçlü ve basîret sahibi kullarımız İbrahim, İshak ve Yâkub’u da an! Biz onları temiz bir hasletle, âhîret yurdunu düşünen ihlaslı kimseler kıldık. Çünkü onlar, katımızda seçkin iyi kimselerdendir. İsmâil, Elyesea ve Zülkifl’i de an! Hepsi de iyi kimselerdendir.”²⁶¹**

“Seçkin olma” özelliğini Ebû Abdullah el-Halîmî (ö. 403/1012) gibi İslâm filozofları şöyle açıklamıştır: Peygamberler, gerek cismânî kuvvetlerde, gerek rûhânî kuvvetlerde başkalarına benzemezler. Dış ve iç duyuları gibi idrâk güçleri, görme, işitme, koklama, tatma ve dokunma duyuları, hafıza ve zekâ gibi zihinsel güçleri, yalnızca derece bakımından değil, nitelik bakımından da diğerlerinden farklı bir mükemmelliğe ve ulaşılacak en üst düzeye sahiptir. Mesela, peygamberler uzakları görmekle kalmazlar, arkadan ve perde gerisinden de görebilirler. Başkalarının işitemediği sesleri, duyamadığı kokuları işitir ve duyarlar.²⁶²

259. Buhârî, İ’tisâm, 2.

260. Bk. Müslim, Fazâil, bâb: 38.

261. Sâd, 38/45-48.

262. Halîmî, el-minhâc fî Şuabî'l-İmân (Neşr. Hilmi M. Fûde), Beyrut 1399/1979, I-III; Metin Yurdağür, “Halîmî” mad. TDV Ans., XV, 340.

Fahreddin Râzî der ki: Cenâb-ı Allah yeryüzünde bulunan canlılar arasında ve hatta melekler de dâhil olmak üzere bütün yaratılmışlar arasından Âdem'i seçip tercih etti. Beşer soyu üzerinden henüz bir üreme aşaması geçmediği hâlde onu, o zamanki yaratılmışlar arasında ve hepsinden seçkin, saf ve temiz bir fitrat üzere yarattı. Bilmek gerekir ki, "insan insandan doğar" mûtat kuralı ezeli ve zorunlu değildir. Başlangıçta insan insandan doğmadı. Bunun başka bir yaratılmıştan doğduğunu farz etmekle, "insan insandan doğar" kuralının genelliği, ezeliği ve zorunluluğu sağlanmış olmaz. Her ne olursa olsun, en az başlangıçta bir insan vardır ki, işte o insandan doğmamıştır. Bu konuda zorunlu, ezeli olan ve hiçbir istisnâ kabul etmeyen bilimsel ve genel bir kural varsa, o da şudur:

"Her insanı Allah yaratmıştır." diyen ve buna inanan hiç yanılmaz. "Her insan insandan doğar." diye inanan ise yanılır. Çünkü Hz. Âdem'le Havva daha önceki bir insandan doğmuş değildir. Sonra Cenâb-ı Allah, rûhânî kuvvetlerin gelişmesini ve kemâle ermesini Âdem'in soyundan belli bir kısmına nasip etti, onların üremelerini sağladı. Sonra Nûh'a, daha sonra İbrahim'e geldi. Sonra İbrahim'den İsmâil ve İshak olmak üzere iki kola ayrıldı. İsmâil, Hz. Muhammed'in kudsi rûhunun zuhûruna ve seçilmesine başlangıç oldu. İshak da çocuktan çocuğa ta İmrân Ailesi'ne kadar, Yâkub soyundan peygamberliğe ve İys silsilesiyle mülke başlangıç oldu ve bu durum Hz. Muhammed'in gelişine kadar sürüp gitti. Bütün peygamberler zaman içinde âlemlerin en seçkinleri idiler. Sonunda Hz. Muhammed'in gelişi ile gerek nübüvvet nûru, gerek mülk şerefi, Hz. Muhammed ﷺ'a intikal etti." ²⁶³

إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي ۖ إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٥﴾

35- Hani İmrân'ın karısı, "Ey Rabbim! Karnımdakini sırf Senin hizmetine adadım. Benim bu adağımı kabul eyle! Şüphesiz Sen işitensin, bilensin." demişti.

35. âyete göre, Hz. Meryem'in annesi İmrân'ın karısı Hanna, hâmile olduğunu anlayınca doğacak çocuğu Beytü'l Makdis'in hizmetine adanmış, ancak kız olarak doğunca bu hizmeti nasıl yerine getireceği konusunda

tereddüde düşmüştü. Onun annesi Hanna, babası ise İmrân bin Metan'dır. Yahut "İmrân'lı o kadın", "İmrân'ın soyundan gelen kadın" demektir. Burada kastedilen kişi, Hz. Mûsâ'nın babası İmrân değildir.²⁶⁴ Bunların so-
yu Hz. İshak vasıtasıyla Hz. İbrahim'e dayanır. Hz. Muhammed'in soyu da
İsmâil ﷺ vasıtasıyla yine Hz. İbrahim'e dayanır. Böylece Hz. Îsâ ile Hz.
Muhammed'in soyları yukarıda birleşir.

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ اِنِّیْ وَضَعْتُهَا اُنْثٰی ۚ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ ۚ
وَلَیْسَ الذَّكَرُ کَالْاُنْثٰی ۚ وَاِنِّیْ سَمَّیْتُهَا مَرْیَمَ ۚ وَاِنِّیْ اَعِیْذُهَا بِکَ وَذُرِّیَّتَهَا
مِنَ الشَّیْطَانِ الرَّجِیْمِ ﴿٣٦﴾

**36- Onu doğurunca dedi ki: "Rabbim! Ben onu kız doğur-
dum." -Oysa Allah onun ne doğurduğunu zaten biliyor-
du- "Erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim.
Kovulmuş olan şeytanın şerrinden, onu ve soyunu senin
korumana emânet ediyorum."**

36. âyete göre, Hanna, doğacak çocuğu, yalnız Allâh'a kul olmaya vak-
fedeceğini adanmış ve adını da Meryem koymuş, ayrıca Yüce Allah'tan, ço-
cuğunu şeytanın şerrinden korumasını da istemiştir. Buna göre kişi kendisi
için de nesli için de Allah'tan iyilik ister. Nitekim ana-babaya iyilikte bulun-
mayı bildiren âyetin sonunda şu duâya işaret edilir:

**"Ey Rabbim! Bana ve ana-babama lûtfettiğin nîmetlerin şükür-
nü yerine getirmeyi ve seni hoşnut edecek güzel işler yapmayı ba-
na nasip eyle! Soyumdan gelenlere de iyilik ver! Ben Sana yönel-
dim. Şüphe yok ki ben müslümanlardanım."**²⁶⁵

Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "Doğan hiçbir ço-
cuk yoktur ki, doğum sırasında şeytan ona dokunmuş (messetmiş) olma-
sın. Çocuk doğar doğmaz şeytanın bu dokunuşundan dolayı imdat iste-
yerek ağlar. Ancak Meryem ve oğlu (Îsâ) bunun dışındadır."²⁶⁶ Bu hadis,
Hz. Îsâ'nın temiz yaratılışına işaret eder.

264. İbn Kesir, Tefsir, I, 359.

265. Ahkâf, 46/15.

266. Buhârî, Tefsir, 3/2; Müslim, Fazâil, 40.

Peygamberler genel olarak mâsumdur, şeytan onları etkisi altına alamaz,²⁶⁷ fakat vesvese vermeye çalışabilir.²⁶⁸

فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا^١ وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا ط كُلَّمَا
دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ^٢ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكَ
هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾

37- Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir şekilde kabul etti ve onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi ve Zekerıyyâ'yı da onu bakmakla görevlendirdi. Zekerıyyâ ne zaman, kızın bulunduğu mihraba girse, onun yanında yeni bir yiyecek bulur ve ona, "Ey Meryem! Bu sana nereden geliyor?" deyince, o da, "Bu, Allah katındandır." derdi. Şüphesiz Allah, dilediğine hesapsız rızık verir.

37. âyette Hz. Meryem'in yetişmesi, Mescid-i Aksa hizmeti ve meleklerin ona hizmeti anlatılır. Dönemin peygamberi Zekerıyyâ ﷺ, Hz. Meryem'in teyzesinin kocası idi. Hz. Zekerıyyâ Beytü'l Makdis'te "mihrab" denilen özel bir oda tahsis ederek, Hz. Meryem'in bakımını üstlenmişti. Bu onun geçimini sağlamak için bir çeşit kefâlettir.²⁶⁹ Mihrap sözlükte; oda, köşk, başköşe, bir meclisin çok özel yeri anlamlarına gelir.

HZ. MERYEM VE FAZİLETİ

Hız. İsâ'nın annesi olup, Dâvud ﷺ'in soyundan bir bilgin olan İmrân'ın kızıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de iyi örnek gösterilen kadınların başında Hız. Meryem'le Firavun'un karısı Âsiye gelir. Ayrıca iki kadın da kocaları peygamber olduğu hâlde onlara tâbî olmayan kötü birer örnek olarak gösterilir. Bunlar Nûh'un karısı ile Lût peygamberin karısıdır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **"Allah, inkâr edenlere, Nûh'un karısı ile Lût'un karısını örnek verdi. Bu ikisi, kullarımızdan iki sâlih kulun nikâhı altında idiler. Onlara hıyânet ettiler. Kocaları Allah'tan gelen hiçbir şeyi onlardan savamadı. Onlara: Haydi, ateşe girenlerle birlikte siz de girin!" denildi. Allah mü'minlere de Firavun'un**

267. Bk. Yûsuf, 12/24; Hicr, 15/42; Abese, 80/1.

268. Peygamberlerin sıfatları için bk. Bakara, 2/285; Mâide, 5/67.

269. Bk. Âl-i İmrân, 3/44.

karısını örnek gösterdi. O şöyle demişti: “Rabbim! Bana katında, cennette bir ev yap; beni Firavun’dan ve onun yaptıklarından kurtar ve beni şu zâlim toplumdaki kurtar!” İffetini korumuş olan, İmrân kızı Meryem’i de (Allah örnek gösterdi). Biz ona rûhumuzdan üfledik ve Rabbinin sözlerini ve kitaplarını tasdik etti. O Allâh’a gönülden itaat edenlerdendi.”²⁷⁰

“İrzini korumuş olan Meryem’i de an. Biz ona rûhumuzdan üfledik; onu ve oğlunu bütün âlem için bir ibret kıldık.”²⁷¹ “(Ey Meryem!) O, seni tertemiz yarattı ve seni bütün dünya kadınlarına tercih etti.”²⁷²

İmrân’ın eşi Hanna, kısır bir kadın olup hiç çocuğu olmamıştı. Bir gün bir ağacın gölgesinde otururken yavrusunu doyurmaya çalışan bir kuş görmüş ve bu durum onda çocuk sahibi olma arzusunu alevlendirmişti.²⁷³ Allah Teâlâ’ya, çocuk ihsan etmesi için duâ etti ve çocuğu olursa, bunu Beytül Makdis’e (Mescid-i Aksa) hizmetçi olarak adadığını bildirdi.²⁷⁴ Ancak o, bu adağı yaparken çocuğun erkek olarak doğacağını düşünmüştü. Meryem dünyaya gelince, kız çocuğunun mescid hizmetinde zorluklarla karşılaşabileceğini düşündü, bununla birlikte adağına uyararak, belli bir yaşa gelince Meryem’i Beytül Makdis’e götürerek görevlilere teslim etti. Çocuğun gözetilmesi görevini devrin peygamberi ve aynı zamanda Hz. Meryem’in teyzesinin kocası olan Zekeriyâ عليه السلام üstlendi.²⁷⁵

Zekeriyâ عليه السلام, Meryem için mescidde özel bir yer (mihrab) tahsis etmişti. O, burada sürekli olarak ibadet ve duâ ile meşgul oluyordu. Zekeriyâ bir ihtiyaç nedeniyle Meryem’in yanına her girişinde değişik yiyeceklerle karşılaşılıyordu. Üstelik bunlar o mevsimin ve o beldenin yiyeceklerine benzemiyordu. Hz. Meryem Yüce Allâh’ın ve meleklerin ikrâmına mazhar olmuştu.

Allah Teâlâ’nın üstün meziyetler verdiği ve meleklerine hizmet ettirdiği Hz. Meryem’in bir peygamber mi, yoksa Cenâb-ı Hakkın velî bir kulu mu olduğu konusu âlimler arasında tartışılmıştır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Erkeklerden kemâle erenler çoktur. Kadınlardan ise

270. Tahrîm, 66/10-12; bk. Kurtubî, age, IV 47.

271. Enbiyâ, 21/91.

272. Âl-i İmrân, 3/42.

273. İbnü'l-Esir, Kâmil, Beyrut 1979, I, 298.

274. Âl-i İmrân, 3/5.

275. Bk. İbnü'l-Esir, age, I, 299.

Meryem binti İmrân ile Firavun'un karısı Âsiye'den başka kemâle eren yoktur. Kadınlar üzerine Âişe'nin üstünlüğü, tiridin diğer yiyeceklere üstünlüğü gibidir.”²⁷⁶

Bâzı âlimler bu hadîsi delil alarak Âsiye ile Meryem'in peygamber olduklarını söylemişlerdir. Çünkü insan türünün en olgunları önce peygamberler, sonra velîler, sıddıklar ve şehitlerdir. Ancak bu görüşe çoğunluk müçtehitler karşı çıkmış, hadisteki “kemâl sahibi” ifâdesinin; Âsiye ile Hz. Meryem'in kadınlar arasında bütün fazîletlerin en üstün derecesine vardıkları anlamına geldiğini söylemişlerdir.

Kirmanî; “Kadınlardan peygamber gelmediği konusunda görüş birliği (icmâ) vardır.” demiştir. Ancak bir akîde imâmı olan İmam Eş'arî'ye göre, kadınlardan altı peygamber gelmiştir. Bunlar: Hz. Havva, Hz. İbrahim'in eşi Sâre ve Hacer, Hz. Mûsâ'nın annesi, Firavun'un eşi Âsiye ve Meryem'dir.²⁷⁷ Kurtubî (ö. 671/1273) şöyle demiştir: “Sağlam görüşe göre Hz. Meryem peygamberdir. Çünkü Allah Teâlâ ona melek aracılığı ile vahiy göndermiştir. Âsiye'ye gelince, onun peygamberliğine delâlet eden bir nakil yoktur.”²⁷⁸

Firavun'un karısı, Âsiye binti Muzahim olup, öldürülme korkusuyla Hz. Mûsâ'yı annesi bir sandık içinde ırmağa atınca, onu sular alıp sarayın yakınına götürmüş ve ilgililer tarafından bulunarak saraya getirilmişti. Bütün erkek çocuklarını öldürten Firavun, eşinin şu sözleri üzerine Mûsâ'yı saraya almıştır.

İlgili âyette şöyle buyrulur: **“Firavun'un karısı şöyle dedi: ‘Bana ve sana bir göz aydınlığı (olacak bir çocuk)! Onu öldürmeyin, belki bize yararı olur ya da onu evlat ediniriz.’ Oysa onlar, (işin sonunun) farkında değillerdi!”**²⁷⁹ Hz. Mûsâ peygamber olduktan sonra Âsiye ona inanmış, kocası Firavun'un işkencelerine rağmen îmânından dönmemiştir. Sonunda, Firavun onun el ve ayaklarını dört kazığa bağlatmış, göğsüne büyük bir taş konulmuş ve öylece yakıcı güneşte bırakılmıştı. Yukarıdaki niyazının arkasından rûhu kabz olunmuştur. Onun vefâtı sırasında yaptığı duâ Kur'ân'da şöyle bildirilir:

276. Bk. Buhârî, Enbiyâ, 32, 46, Fazâilu Ashâbi'n-Nebî, 30. At'ime, 25; Müslim, Fazâilü's-Sahâbe, 70; Tirmizî, At'ime, 31; İbn Mâce, At'ime, 14; Ahmed b. Hanbel, IV, 394, 409.

277. Ahmed Davudoğlu, Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi, İstanbul 1979, X, 286.

278. Kurtubî, age, IV, 53, 54; Davudoğlu, age, X 286.

279. Kasas, 28/9.

“Allah mü’minlere Firavun’un karısını örnek gösterdi. O şöyle demişti: ‘Rabbim! Bana katında, cennette bir ev yap; beni Firavun’dan ve onun yaptıklarından kurtar ve beni şu zâlim toplumdaki kurtar!’”²⁸⁰ Âyette, “Firavun’un karısı” diye söz edilen Âsiye’nin adı, hadislerde açıkça ifâde edilmiştir.²⁸¹

Sonuç olarak kadınlardan peygamber gelip gelmediği konusunda görüş ayrılığı bulunmakla birlikte, çoğunluk bilginler gelmediği kanaatindedir. Bu duruma göre Hz. Meryem’in Yüce Allâh’ın “veli” bir kulu olduğunda şüphe yoktur. Kur’ân ve Sünnetin bu derece önem verdiği ve gerçek yönlerini ortaya koyduğu Hz. Meryem ve Hz. Îsâ’nın Hristiyanlarca yanlış algılanması ve özellikle Hz. Îsâ’nın “Allâh’ın oğlu” olarak nitelendirilmesi kiliselerin çözmesi gereken önemli bir problemdir. Nitekim Hristiyanların önemli bir bölümü “tevhid” inancına ulaşmakla birlikte, diğer bölümü günümüzde de “teslis (üçleme)” inancını korumaktadır. Bu üç ilâh; baba (Allah), oğul (Hz. Îsâ) ve Rûhu’l-kudüs’ten ibârettir. Hz. Îsâ’nın tebliğ ettiği din tevhîde yani Allâh’ın birliği esasına dayandığı hâlde, Hristiyanların sonraki yorumları böyle bir kargaşaya yol açmıştır. Kur’ân-ı Kerîm’de de belirtildiği gibi “Allâh’ın kelimesi” ve “Allâh’ın rûhu” ifâdeleri onların yapılma noktasını teşkil etmiştir.

Âyette şöyle buyrulur: **“Ey ehli kitap! Dîninizi husûsunda aşırı gitmeyin. Allâh’a karşı yalnız hakkı söyleyin. Meryem oğlu Îsâ Mesih, sadece Allâh’ın peygamberidir. Meryem’e ilka ettiği kelimesi ve O’ndan bir rûhtur. Allâh’a ve peygamberlerine îmân edin. “Allah üçtür” demeyin. Bundan vazgeçin. Bu sizin için daha hayırlıdır. Allah ancak bir tek ilâhtır. O çocuk sahibi olmaktan münezzektir. Göklerde ve yerde ne varsa O’nundur. Vekil olarak Allah yeter.”**²⁸²

Burada, İzmir’in Efes ilçesinde Meryem Ana’ya izâfe edilen yeri ziyaretimizle ilgili bir hâtıramızı nakletmek isteriz: Yüce Allâh’ın bu derece faziletinden söz ettiği Hz. Meryem’in ve bir peygamber olan Hz. Îsâ’nın elbette İslâm ümmetinin gönlünde ve kalbinde önemli bir yeri vardır. Mü’min olmanın şartları arasında Hz. Îsâ’ya peygamber olarak inanmak da vardır. Ziyaret sırasında Hristiyanlığı tanıtıcı bir broşür vermek için yanımıza gelen yaşlı ve tesettürlü bir rahibe hanıma Hz. Meryem ve Hz. Îsâ ile ilgili İslâm’ın getirdiği mesajı anlatmaya çalıştık. Bu arada Hz. Meryem’in bir peygamber

280. Tahrîm, 66/11.

281. Bk. Buhârî, Enbiyâ, 32, 46.

282. Bk. Nisâ, 4/171.

olduğunu söyleyenler bile olmuş, ama en azından onun bir “evliya (azîze)” olduğunda İslâm âlimleri arasında görüş birliği oluşmuştur” sözlerimiz üzerine gözyaşlarını tutamayan rahibe, bu konuda birkaç kelime daha duyabilmek için, aracımızın yanına kadar gelmiş ve bizi yolcu etmişti. Demek ki, Hristiyanlık ve Yahudilik âleminde İslâm'ı tanıma noktasında önemli bir bilgi eksikliği vardır. Tarafsız bir yaklaşımla, İslâm'ı ve Kur'ân'ı inceledikleri zaman tevhid inancına kavuşacaklarında şüphe yoktur.

Hz. İsa kendisinin bir peygamber olduğunu söylemiş ve insanları hak dine çağırmıştır. Kur'ân'da onun insanlara şöyle seslendiği bildirilir: **“Size bir delil getirdim, Allah’tan korkun bana itaat edin. Şüphe yok ki, Allah benim de sizin de Rabbinizdir. O’na ibadet edin, bu doğru yoldur.”**²⁸³

Aşağıda kerâmet ve başkasının işini ve borcunu üstlenen kefile ilgili kısaca bilgi vereceğiz:

KERÂMET

Hz. Meryem mescide hizmet ettikçe melekler de ona hizmet eder olmuştu. Nitekim Hz. Zekeriyâ onun yanına her girişinde, o mevsimde o bölgede yetişmeyen çeşitli yiyecekler görüyordu. Bunlar Rabbi tarafından gönderilen rızıklardı. Bu âyet, evliyânın kerâmetinin gerçek olduğunu gösterir. Buna göre, Yüce Allâh'ın kimi sâlih kullarına bu gibi ikramları olabilir.

Kerâmet sözlükte; izzet, şeref, iyilik ve güzellik demektir. Terim olarak, bağlı olduğu gerçek semâvî dînin hükümlerine titizlikle uyan, peygamberine gönülden bağlı olan ve Allâh'ın sevgisini kazanmış bulunan kimi velî kişilerin elinde meydana gelen olağanüstü hâllere “kerâmet” denir.²⁸⁴ İnançlarından dolayı zulme uğrayan ve kasabalarını terk ederek bir mağaraya sığınan, orada kış uykusuna çekilmiş gibi yıllarca kaldıktan sonra, Yüce Allah tarafından yeniden hayata döndürülen Ashâb-ı Kehf'in durumu bir kerâmet hâlidir.²⁸⁵ Hz. Süleyman'ın isteği üzerine, bir kulun, Belkıs'ın tahtını göz açıp kapayıncaya kadar getirmesi,²⁸⁶ mağarada mahsur kalan üç kişinin geçmiş güzel amellerini öne sürerek kurtulması birer kerâmettir.²⁸⁷ Yine Hz. Ömer'in hilâfeti sırasında, Medîne'de îrâd ettiği bir cuma hutbesinde Nihâvend'de savaşmakta olan komutanı Sâriye'ye, “Ey Sâriye dağa

283. Âl-i İmrân, 3/50. Teslis inancını reddeden âyetler için bk. Mâide, 5/17, 72-73.

284. Taftazânî, Şerhu'l-Mekâsid, İstanbul 1305, II, 203.

285. Bk. Kehf, 18/9-12.

286. Neml, 27/38-40.

287. Buhârî, İcâre, 12.

çık dağal!” diye seslenmiş, bunu gerek Medîne’de cuma namazında bulunanlar ve gerekse yüzlerce kilometre uzaktaki komutanı Sâriye işitmiş ve bu uyarı onun savaşı kazanmasına sebep olmuştur. Bu olay da Hz. Ömer ve Sâriye için birer kerâmettir.²⁸⁸

Hadis-i şerifte şöyle buyrulur: “*Erkeklerden kemâle erenler çoktur Kadınlardan ise Meryem binti İmrân ile Firavun’un karısı Âsiye’den başka kemâle eren yoktur.*”²⁸⁹ İmam Eş’arî ile İmam Kurtubî gibi bâzı âlimler Hz. Meryem’e meleklerin gelişini, ona olan hizmetini, Allah Teâlâ’dan haber getirdiklerini bildiren âyetlerdeki olayları mucize gücünde görerek, onun bir peygamber olduğunu söylemişlerdir. Çoğunluk İslâm müçtehitleri ise kadınlardan peygamber gelmediğini, bütün peygamberlerin erkeklerden olduğunu,²⁹⁰ ancak Kur’ân’da meleklerle uzun görüşmesi ve Allah’tan kendisine haber verilmesini dikkate alarak,²⁹¹ Hz. Meryem’in, kerâmetleri Kur’ân âyetleri ile sâbit bir “evliyâ (azîze)” olduğunu söylemişlerdir.²⁹²

Kur’ân-ı Kerîm’de “velî-evliyâ” kelimesi ile ifâde edilen Allah dostları ile ilgili olarak çeşitli âyetler vardır. Bu âyetlerde, Allah dostunun sağlam bir îmâna ve takvâya sahip olması gerektiği vurgulanmıştır.²⁹³ Çünkü onlar îmân ile ma’rifetullaha, takvâ ile de üstün ahlâka ulaşmış olduklarından her türlü korku, endişe ve ümitsizlikten kurtulmuş olurlar.

Takvâ sahiplerinin özellikleri bir âyette şöyle sıralanır: a) Allâh’a, âhîret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere îmân etmek, b) Malını Allah sevgisiyle (veya mala olan sevgisine rağmen) akrabaya, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere, köle ve esiri kurtarmaya vermek, c) Namazını dosdoğru kılmak, d) Zekâtını vermek, e) Sıkıntı, hastalık ve savaşın kızıştığı zamanlarda sabır ve direnç göstermek.²⁹⁴

Saîd bin Cübeyr ؓ’ten rivâyete göre, Hz. Peygamber bir soru üzerine Allâh’ın velî kullarını şöyle tanımlamıştır: “*Onlar, öyle kimselerdir ki, görüldükleri zaman Allah hatıra gelir.*”²⁹⁵ “**Secde izinden meydana gelen nişanları, onların yüzlerindedir...**”²⁹⁶ âyetinde buna işaret edilir.

288. Gölcük, İslâm Akâidi, Konya 1989, s. 171.

289. Buhârî, Enbiyâ, 32, 46; Müslim, Fazâilü’s-Sahâbe, 70; Tirmizî, At’ime, 31.

290. Bk. Yûsuf, 12/109; Nahl, 16/43; Enbiyâ, 21/7.

291. Bk. Âl-i İmrân, 3/37.

292. Bk. Kurtubî, Câmi’, IV, 53, 54; A. Davudoğlu, Sahih-i Müslim Terc. ve Şerhi, İst. 1979, X, 286.

293. Bk. Bakara, 2/257; A’raf, 7/196; Yûnus, 10/62-64.

294. Bakara, 2/177.

295. Elmalılı, Hak Dini Kur’ân Dili, IV, 2731.

296. Fetih, 48/29.

H. Ömer'den rivâyet edildiğine göre Nebî ﷺ, kıyâmet gününde peygamberlerin ve şehitlerin bile gıpta edecekleri Allah dostlarının dünyadaki hâllerini şöyle açıklamıştır:

*“Bunlar öyle bir topluluktur ki, aralarında bir hısımlık veya yararlanma olmaksızın sırf Allah rızası için ve Allah yolunda birbirlerini severler. Allâh'a yemin ederim ki, onların yüzleri bir nur gibidir ve onlar nurdan bir minber üzerindedirler. İnsanlar korktukları zaman onlar korkmazlar. İnsanlar üzüldükleri zaman, bunlar üzülmazler.”*²⁹⁷ Rasûlullah ﷺ devamla şu âyeti okumuştur: **“Bilesiniz ki, Allâh'ın velî kullarına korku yoktur. Onlar üzülmeyecekler de. Onlar îmân edip takvâya ermiş olanlardır...”**²⁹⁸

KEFÂLET

Sözlükte birleştirmek ve ilâve etmek. Terim olarak ise kefâlet, bir borcun îfâsı veya bir hakkın yerine getirilmesi konusunda kefilin zimmeti ile asıl borçlunun zimmetini birleştirmektir. Yani bir borcun ödenmesinde asıl borçlu ile kefil birlikte sorumlu olurlar. Buna göre kefil de -asıl borçlu ödemediği zaman- bir borcun ödenmesini üzerine alan kimsedir. Kefâlete; zemet, kabale, hamale, daman da denir.

İslâm hukûkunda bâzı işlerin, asıl sorumlular adına başkaları tarafından, yerine getirilmesi câizdir. Nitekim kefil, vekil, vasî ve velî başkaları adına akit yapan ve bu akdin gereğini yerine getiren şahıslardır. İşte kefil de başkasının üzerinde olan bir borç veya bir hakkın sağlanmasını üstlenen şahsa denir.

Dışarıda mevcut veya zimmette sâbit bir mala kefillik ikiye ayrılır: 1) Bir malın ayn'ına kefil olmak, 2) Bir kimsenin borcuna kefil olmak. Bir işin yapılması için bir kimseye kefil olunduğunu gösteren belgeye “Kefâlet mektubu” veya “Teminat mektubu” denir. Bu mektubun âhiret ecri için verilir, borçluya yardımcı olunması asıl ise de, bunun mümkün olmaması durumlarında zarûret veya ihtiyaç hâlinde bir ücret karşılığında kefâlete de günümüz fakihlerince fetvâ verilmiştir.²⁹⁹

297. Tâcu'l-Usûl fî Ahâdisi'r-Rasûl, V, 83.

298. Bk. Yûnus, 10/62-64; Râzî, Mefâtihi'l-Gayb, İstanbul, 1307, V, 14; İbn Kesir, Tefsir, II, 422; Elmalılı, age, IV, 2731.

299. Bilgi için bk. Yûsuf, 12/72 tefsiri.

Kefâlet, âyet ve hadisle sâbittir. Yukarıdaki âyetle, **“Zekeriyyâ’ın onun (Meryem’in) bakımı ile görevlendirdi.”**³⁰⁰ Yani Zekeriyyâ ﷺ Hz. Meryem’i kendi ailesine kattı, himâyesine aldı, ona kefil oldu demektir. Başka bir âyetle Yusuf ﷺ’in kardeşi Bünyamin’i geri göndermemek için planladığı, değerli bir kabı onun yükü içinde saklama olayında, bu tası bu-lana vaad edilen ödüle kefil olmaktan şöyle söz edilir: **“Dediler ki: Kral’ın su kabını arıyoruz. Onu getirene bir deve yükü (ödül) verilecek. Ben de buna kefilim.”**³⁰¹

Hız. Peygamber geldiğı zaman insanlar birbirine kefil oluyordu. Allâh’ın Rasûlü buna bir şey söylemeyip bir mânâda tasvip ediyordu.³⁰² Bir hadiste, **“Ben ve yetime kefil olan, cennette beraberiz.”**³⁰³ buyurulmuştur.

Kefil olma, kefile sevap kazandıran tâat kabilinden bir ameldir. Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyrulur: **“İyilik ve takvâ üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerinde yardımlaşmayın.”**³⁰⁴ **“İyiliğın karşılığı ancak iyilikten başka bir şey değildir.”**³⁰⁵

Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: **“Bir kimse mü’min kardeşinin yardımında bulunduğú sürece, Allah Teâlâ da o kimsenin yardımındadır.”**³⁰⁶

Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed’e göre kefâletin rûknü, kefilin tekli-fi ve alacaklının kabulünden ibârettir. Çoğunluk İslâm hukukçularına göre ise, kefil olacak kimsenin “ben kefilim” demesi yeterli olup, kabul bir rûkûn değildir. Çünkü Rasûlullah ﷺ, Ebû Katâde’nin, ölen bir kimsenin borcunu üstlenmesine karşı çıkmamıştır.³⁰⁷ Ancak borçlunun rızasının gerekmediğı konusunda İslâm hukukçuları arasında görüş birliğı vardır. Çünkü başkasının borcunu izinsiz ödemek câiz olunca, bu borca kefil olmak öncelikle câiz olur. Diğer yandan iflas etmiş olarak ölen bir kimseye kefâletin geçerli olduğunu, Ebû Hanîfe dışındaki bütün fakihler kabul ederler.³⁰⁸

300. Âl-i İmrân, 3/37.

301. Yûsuf, 12/72.

302. Serahsî, Mebsût, 19/161.

303. Buhârî, Talâk, 25.

304. Mâide, 5/2.

305. Rahmân, 55/60.

306. Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 274.

307. Bk. Buhârî, Havâlât, 3, 6.

308. Kâsânî, age, VI, 2; İbnü'l-Hümâm, age, V, 390; Mevsilî, İhtiyâr, II, 167; İbn Âbidin, age, IV, 260; Şirazî, Mühazzeb, I, 340; İbn Kudâme, Muğnî, 3. baskı, Kahire, t.y., V, 535; Hamdi Döndüren, Şâmil İslâm Ansik. “Kefâlet” mad.; Abdullah Kahraman, İslâm Borçlar Hukukunda Kefâlet Sözleşmesi, İstanbul 2008.

هٰنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ ۖ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً ۚ
 إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٨﴾

38- Orada Zekeriyyâ Rabbine şöyle duâ etti. “Ey Rabbim! Bana katından temiz bir nesil ver. Şüphesiz Sen duâyı işitensin!” dedi.

38-40. âyetlerde, Hz. Zekeriyyâ'nın Cenâb-ı Hak'tan tertemiz bir çocuk istediği duâsı anlatılır.

HZ. ZEKERİYYÂ'NIN ZÜRRİYETİ İÇİN DUÂSI

Zekeriyyâ, Îsâ ve Yahyâ aynı dönemin peygamberleridir. Bunların soyları da Dâvud ve Yâkub ﷺ aracılığı ile Hz. İbrahim'e dayanır. Hz. Îsâ'ya İncil verildiği ve bağımsız bir din getirdiği için daha ünlü olmuştur.

Zekeriyyâ ﷺ'in karısı Işâ, Hz. Meryem'in teyzesi idi. Bu yüzden, Mes-cid-i Aksa'nın hizmetine adanan Meryem'in maişeti ile ilgilenme işi devrin peygamberi Zekeriyyâ ﷺ'e verilmişti.

Zekeriyyâ ﷺ Hz. Meryem'e Cenâb-ı Hakk'ın ve Meleklerin bâzı ikramlarını görünce, her şeye gücü yeten yüce Allâh'ın dilerse kısır ve yaşlı olan eşine bir çocuk verebileceğini düşündü. Yüce Rabbinden şöyle istekte bulundu: **“Ey Rabbim! Kemiklerim zayıfladı, saçlarım ağardı. Sana yaptığım duâ sayesinde daha önce hiç bedbaht olmadım. Doğrusu ben, arkamdan iş başına geçecek olan yakınlarımdan endişe ediyorum. Karım da kısırdır. Tarafından bana bir velî (oğul) ver. Ki, bana vâris olsun; Yâkub hânedanına da vâris olsun. Rabbim, onu rızana lâayık kıl.”**³⁰⁹

Zekeriyyâ ﷺ'in duâsı kabul olundu ve melekler, mihrapta namaz kılmaya durduğu sırada Yahyâ adlı bir çocuğu müjdelediler. Üstelik bu çocuğun toplumun efendisi, nefsine hâkim ve sâlih bir peygamber olacağını da bildirdiler.³¹⁰ Zekeriyyâ bu müjde karşısında şaşırды ve şöyle dedi: **“Rabbim! Karım kısır, ben de son derece yaşlı iken nasıl oğlum olabilir?”**³¹¹

309. Meryem, 19/4, 5, 6; bk. Âl-i İmrân, 3/38; Enbiyâ, 21/89.

310. Âl-i İmrân, 3/39; bk. Meryem, 19/7.

311. Meryem, 19/8.

Rivâyete göre çocuk müjdelendiği tarihte Hz. Zekeriyâ yüz yirmi, eş ise doksan sekiz yaşlarında idi. Başka bir rivâyette, duâ ile çocuğun müjdelendiği tarih arasında kırk yıl geçtiği belirtilmiştir.³¹²

Zekeriyâ müjde üzerine,³¹³ bunu pekiştirecek bir belirti verilmesini istedi.³¹⁴ Allah Teâlâ çocuğun doğacağını bir belirtisi olarak üç gün süreyle in-sanlarla işaretten başka bir şekilde konuşmamasını ve sabah-akşam Rabbini zikredip hamd etmesini bildirdi.³¹⁵

Bu bir çeşit susma orucu olup, bâzı âlimler, bunun; üç gün oruca niyet edip, bu süre içinde Allâh'ı zikir ve tesbih dışında bir söz söylememek ve zarûret hâlinde de, insanlarla işaret yoluyla anlaşmak şeklinde uygulanabileceğini söylemişlerdir.

Kimi âlimler, susma orucunun Hz. Peygamber'den nakledilen “Geceye kadar bir gün süreli susma yoktur.”³¹⁶ hadisi ile neshedildiğini öne sürmüş-se de, çoğunluk bunun neshedilmediği kanaatindedir.³¹⁷ Ancak “susma” kendi başına bir ibadet olmadığı için, bu konuda yapılacak bir adak da geçerli bulunmaz. Belki çok önemli bir sıkıntının aşılması için oruçla birlikte, sürekli olarak ibadet, tâat, tesbih ve zikir hâlinde Yüce Allâh'ın yardımı istenir. O, dilediği kimselere ve dilediği zaman yardım eder. Diğer yandan ki-şi, toplum ve İslâmî maslahat olan bir konuda belli bir süre susma da “susma orucu”nun hikmetleri arasında sayılabilir. Günümüz beşeri hukûkunda “susma hakkını kullanma” da bu niteliktedir.

DUÂNIN AİLE FERTLERİ ÜZERİNDEKİ TESİRİ

Duâ, mü'minin Rabbi ile iletişim kurma hâlidir. Kul ister, Rabbi uygun bulursa o anda veya sonraki bir tarihte cevap verir, kimi zaman da cevap âhi-rette kalır. Doğrudan âhirete yönelik olan duâların sonucu da âhirette görülür.

Kur'ân-ı Kerîm'de aile fertlerinin birbirine yaptıkları duâlara âit çeşitli örnekler bulunur. Burada birkaç tanesini vereceğiz: Geçmiş günahlarına tevbe ederek, yeni bir îman ve azimle Allah yoluna yönelenlerin şu şekilde duâ edebilecekleri belirtilir: **“Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak eş-ler ve zürriyetler bağışla ve bizi takvâ sahiplerine önder kıl, derler.”**³¹⁸

312. Kurtubî, age, IV, 51.

313. Bk. Meryem, 19/9; Enbiyâ, 21/90.

314. Meryem, 19/10.

315. Âl-i İmrân, 3/41.

316. Kurtubî, age, IV, 53.

317. Kurtubî, age, IV, 51.

318. Furkan, 25/74.

İbrahim ؑ, Hz. Hacer'i ve İsmâil'i, o devirde kimsenin yaşamadığı ıssız bir yer olan Hicaz'da bırakırken şu duâyı yapmıştı: **“Ey Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için ben, neslimden bir bölümünü senin Beyt-i Haram'ının yanında, tarım yapılmayan bir vâdiye yerleştirdim. İnsanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir ve meyvelerden bunlara rızık ver, umulur ki nîmetlere şükrederler.”**³¹⁹ **“Ey Rabbim! Beni ve soyumdan gelecekleri namazı sürekli kılanlardan eyle, ey Rabbimiz! Duâmı kabul et. Ey Rabbimiz! Hesap olunacağı gün beni, ana-babamı ve mü'minleri bağışla.”**³²⁰ İbrahim'in ؑ başka bir duâsı da şöyledir: **“Ey Rabbimiz! Bizi Sana boyun eğenlerden kıl, neslimizden de Sana itaat eden bir ümmet çıkar.”**³²¹

Lokmân ؑ'ın oğluna yaptığı öğütler de mürşid ve eğitimciler için her devirde önemini koruyan, altın değerinde öğütlerdir. Kendi adını taşıyan sûrede açıklanan bu öğütlerden bâzıları şunlardır: **“Yavrucuğum! Allâh'a ortak koşma! Doğrusu şirk büyük bir zulümdür.”**³²²

“Yavrucuğum! Yaptığın iş (iyilik veya kötülük), bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa ve bu, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yerin derinliklerinde bulunsa yine de Allah onu (senin karşına) çıkarır. Doğrusu Allah, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır. Yavrucuğum! Namaz kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, başına gelenlere sabret. Doğrusu bunlar azmedilmeye değer işlerdir. Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenmiş övünüp duran kimseleri asla sevmez. Yürüyüşünde tabii ol, sesini alçalt. Unutma ki seslerin en çirkini merkeplerin sesidir.”³²³

Ancak hak dinden yüz çeviren ya da ilâhî mesaja kalbi kapalı bulunan kişi için yapılacak duânın da bir yararı olmayabilir. Nitekim bâzı peygamberlerin en yakınları için yaptıkları bir kısım duâların geri çevrildiği Kur'ân'da bildirilmektedir. Nûh ؑ'ın oğlu ve Lût ؑ'ın eşi için yaptıkları duâlar buna örnek verilebilir. Hz. Nûh'un oğlu için; **“Ey Nûh! O, senin aileden değildir, çünkü kötü bir iş işlemiştir. Öyleyse hakkında bilgin olmayan**

319. İbrâhim, 14/37.

320. İbrâhim, 14/40, 41.

321. Bakara, 2/128.

322. Lokmân, 31/13.

323. Lokmân, 31/16-19.

bir şeyi benden isteme.³²⁴ buyurulmuş ve oğlu yükselen sularla boğulmuştur. Hz. Lût'un eşi de, eşcinsellerle mücâdelesinde kocasına yardımcı olmamış ve Lût ﷺ îmân edenlerle birlikte kasabayı terk ederken o geride kalmış ve Sodom halkı ile birlikte helâk olmuştur.³²⁵

Hz. Peygamber ﷺ çok sevdiği ve iyiliklerini gördüğü Amcası Ebû Tâlib'in İslâm'a girmesini arzu etmiş ve onun ölümüne yaklaştığı bir sırada “şehâdet kelimesini” söylemesini, böylece kıyâmet günü yardım etmesinin mümkün olabileceğini bildirmişse de, Ebû Tâlib; “Kureyş kadınları; ölümünden korktu da Ebû Tâlib îmân etti” diye, alay ederler korkusu ile bu teklifi de reddetmişti. Bunun üzerine şu âyet inmiştir: **“Sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Bunun aksine, Allah dilediğine hidâyet verir ve hidâyete girecek olanları en iyi o bilir.”**³²⁶

Sonuç olarak mü'min, aile fertlerinin iffet, salâh ve fazîlet sahibi olmaları için gerekli eğitim, terbiye ve irşad yollarına başvurma yanında, sonucu Yüce Allah'tan istemelidir. Çünkü kişi önce kendisini, sonra aile fertlerini cehennem ateşinden korumakla yükümlüdür.³²⁷ Nitekim Enes b. Mâlik رضي الله عنه'i annesi Hz. Peygamber'in hizmetine verirken, duâ etmesini istemiş ve Allah elçisi şöyle duâ etmiştir: “*Allâhım! Enes'in malını çoğalt, ona çok çocuk ihsan et ve vereceğin şeyleri ona mübârek kıl.*”³²⁸

Diğer yandan 40. âyet, yaşlılık veya kısırlık durumunda da çocuk sahibi olmanın mümkün olduğunu gösterir. Burada, tıp biliminin araştırmalarını sürdürmesine teşvik vardır.

فَنَادَتْهُ الْمَلِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمَحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٣٩﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿٤٠﴾ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْرًا وَاذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ﴿٤١﴾

324. Hûd, 11/46, bk. 42, 43 ve 45. âyetler.

325. Bk. Şuarâ, 26/169; Hicr, 15/58-60; Hûd, 11/81; Neml, 27/57-59; Ahmet Özgen, 'Lût' mad. Şâmil İslâm Ansik. İst. 1991, IV, 31.

326. Kasas, 28/56.

327. Bk. Tahrîm, 66/6.

328. Kurtubî, age, IV 47.

**39- Zekerıyyâ, mâbette durmuş namaz kılarken melekler ona: “Allah sana, kendinden gelen bir Kelime’yi doğru-
layıcı, efendi, iffetli ve iyilerden bir peygamber olarak
Yahyâ’yı müjdeliyor.” diye seslendiler.**

**40- Zekerıyyâ: “Ey Rabbim, dedi, ben artık iyice kocamış,
karım da kısır iken, nasıl bir oğlum olabilir?” Allah de-
di: “Böyledir; Allah dilediğini yapar.”**

**41- Zekerıyyâ, “Ey Rabbim! O hâlde, (oğlum olacağına dâir)
bana bir alâmet göster!” dedi. Allah dedi: “Senin için
alâmet, insanlara üç gün boyunca, işaretten başka söz
söylememendir. Ayrıca Rabbini çok an, sabah akşam
tesbih et!”**

39. âyette sözü edilen Zekerıyyâ peygamberin oğlu Hz. Yahyâ, Îsâ عليه السلام’dan altı ay, başka bir rivâyette üç yaş büyük olup, teyze çocuklarıdır. Hz. Yahyâ çok efendi, günah ve hatâlardan arınmış, çok iffetli bir peygamberdir. Hz. Îsâ’nın göğsü kaldırılmasından önce şehîd edilmiştir. Hz. Yahyâ’nın babası Hz. Zekerıyyâ da üstün meziyetleri bulunan bir peygamberdir. O da kin ve iftiralar sonucu şehîd edilmiştir.

Hz. Zekerıyyâ’nın yaptığı duâ kabul edilerek ilerlemiş yaşına ve eşinin de kısır olmasına rağmen kendisine bir erkek çocuğu ihsan edilmiştir: Meryem sûresinde bu konu şöyle haber bildirilir:

“Bu, Rabbinin Zekerıyyâ kuluna olan rahmetini anmadır. Hani o, Rabbine gizli bir sesle nidâ etmiş ve şöyle demişti ki: “Ey Rabbim! İşte ben, şüphesiz ki benim kemiklerim zayıfladı, yaşlılıktan saçlarım ağardı. Ey Rabbim! Sana yaptığım duâ sayesinde hiç bedbaht olmadım. Gerçekten ben arkamdan yerime geçecek yakınlarımdan endişe ediyorum. Karım da kısırdır. Bu yüzden bana katından, yerime geçecek bir velî (oğul) ver. Ki o, bana vâris olsun ve Yâkuboğulları’na da vâris olsun! Hem de onu ey Rabbim rızana lâ-yık kıl!” Allah dedi: “Ey Zekerıyyâ! Biz sana bir oğul müjdeliyoruz, adı Yahyâ’dır. Bundan önce ona kimseyi adaş yapmadık!” Zekerıyyâ dedi: “Ey Rabbim! Karım kısır ve ben de yaşlılığın son sınırına varmışken, benim nasıl oğlum olabilir?” Dedi: “Öyledir ama Rabbin diyor ki: O bana göre kolaydır, nitekim bundan önce de, sen hiçbir şey değilken seni yarattım!” Zekerıyyâ dedi: “Ey Rabbim! Öyleyse bana bir işaret ver!” Allah da, “Senin işaretin, sağlam olduğun hâlde

üç gün boyunca, insanlarla konuşmamandır.” dedi. Bunun üzerine, Zekeriyyâ mâbetten kavminin yanına çıkıp onlara, “Sabah akşam Allâh’ı tesbih edin!” diye işaret etti.”³²⁹

Hız. Muhammed ﷺ, “Geceye kadar gün boyunca susma yoktur.”³³⁰ hadîsiyle susma yoluyla tutulacak orucu yasaklamıştır.

Diğer yandan Hız. İbrahim’in de Sâre’den yaşlılık döneminde çocuğu olacağı âyetlerde şöyle bildirilir: **“Andolsun ki, İbrahim’e elçilerimiz müjde ile geldiler ve “Selâm” dediler. O da “Selâm” dedi ve hemen gidip onlara kızartılmış bir buzağı getirdi. Fakat onların o buzağıya el sürmediklerini görünce, tuhafına gitti ve içinde onlara karşı bir korku uyandı. Onlar, “Korkma, biz Lût’un kavmine gönderildik.” dediler. O sırada ayakta onları dinleyen İbrahim’in karısı buna güldü. Biz de ona İshâk’ı ve onun ardından da Yâkub’u müjdedik.” O zaman (İbrahim’in karısı), “Vay başıma gelenler! Ben yaşlı bir kadın, eşim de yaşlı biri iken çocuk mu doğuracağım! Bu gerçekten şaşılacak bir şey!” dedi. Bunun üzerine elçiler: “Allâh’ın işine mi şaşıyorsun? Allâh’ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinize olsun, ey ev halkı! Hiç şüphe yok ki, O Allah övülmeye lâyıktır, şânı çok yücedir.” dediler.”**³³¹

329. Meryem, 19/2-11.

330. Ebû Dâvûd, Vasâyâ, 9.

331. Hûd, 11/69-73.

﴿ BÂB 5 ﴾

HZ. MERYEM, ÎSÂ VE MÛCİZELERİ, HAVÂRÎLER

وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى
 نِسَاءِ الْعَالَمِينَ ﴿٤٢﴾ يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ
 الرَّاكِعِينَ ﴿٤٣﴾ ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ
 إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ
 ﴿٤٤﴾ إِذْ قَالَتِ الْمَلَكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ
 الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ
 ﴿٤٥﴾ وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٤٦﴾ قَالَتْ
 رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمَسِّنِي بَشَرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا
 يَشَاءُ إِذَا قَضَى أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٧﴾ وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ
 وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ ﴿٤٨﴾ وَرَسُولًا إِلَى بَنِي إِسْرَآئِيلَ أَنِّي قَدْ
 جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ أَنِّي أَخْلَقْتُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ
 فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ وَأُخِي الْمَوْتَى بِإِذْنِ
 اللَّهِ وَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدْخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً
 لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٤٩﴾ وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَلِإِحْلَالِ
 لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ
 وَأَطِيعُوا ﴿٥٠﴾ إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٥١﴾

فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ
 الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِاللَّهِ وَأَشْهَدُ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٥٢﴾
 رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥٣﴾
 وَمَكْرُوهًا وَمَكْرَهُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٥٤﴾

42- Melekler şöyle demişti: “Ey Meryem! Allah seni seçti, seni tertemiz kıldı ve seni alemlerdeki kadınlara üstün eyledi.”

43- “Ey Meryem! Rabbine itaat et ve secdeye kapan ve rükû edenlerle birlikte rükû et!”

44- Bunlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Çünkü içlerinden hangisi Meryem’i himâyesine alıp koruyacak diye kur’a çekmek üzere kalemlerini atarlarken, sen onların yanında değildin. Onlar bu konuda tartışırken de yanlarında değildin!

45- Yine melekler demişti ki: “Ey Meryem! Allah sana kendinden bir Kelime’yi müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsrâ Mesih’tir. Dünyada da âhirette de şerefli ve Allâh’a çok yakın olanlardandır.”

46- “O, beşikte iken de, yetişkin çağında da insanlara konuşacak ve iyilerden olacaktır.”

47- Meryem dedi: “Ey Rabbim! Bana bir insan dokunmamışken, benim nasıl çocuğum olur?” (Allah) dedi: “Allah dilediğini yaratır. O, bir şeyin yaratılmasını dilediğinde, ona sadece ‘ol!’ der, o da hemen olur.”

48- Allah İsrâ’ya okuyup yazmayı, hikmeti, Tevrat’ı ve İncil’i öğretecektir.

49- O, İsrâîloğulları’na bir peygamber olarak gelip (şöyle diyecek): “Şüphesiz ben size Rabbinizden bir mûcize getirdim. Size çamurdan bir kuş sûreti yapar, ona üfleirim ve Allâh’ın izniyle kuş olur. Yine Allâh’ın izniyle anadan doğma körü ve alaca (cüz zam) hastasını iyileştirir ve ölüleri diriltirim. Evlerinizde ne yiyor ve neleri

biriktiriyorsanız size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz, şüphesiz bunda sizin için bir ibret vardır.”

- 50- “Ben size benden önce gönderilen Tevrat’ı tasdik etmek üzere ve daha önce size haram kılınan bâzı şeyleri helâl kılmak için (gönderildim). Size Rabbinizden açık bir mûcize getirdim. O hâlde, Allâh’a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin!”**
- 51- “Şüphe yok ki Allah benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse O’na kulluk edin. İşte dosdoğru yol budur.”**
- 52- Îsâ, onlardaki inkârcılığı hissedince, “Allah yolunda benim yardımcılarım kim?” dedi. Havârîler, “Allah yolunda yardımcılar biziz. Biz Allâh’a îmân ettik. Şâhit ol ki biz gerçekten müslümanlarız.” dediler.**
- 53- “Ey Rabbimiz! Senin indirdiğine îmân ettik ve o peygambere de uyduk; öyleyse bizi şâhitlerle beraber yaz!”**
- 54- (Yahudiler Îsâ’yı öldürmek için) gizlice tuzak kurdular. Allah da onların tuzaklarını boşa çıkardı. Çünkü Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır!**

42-43. âyetlerde melekler tarafından Hz. Meryem’e, kendisini Allah Teâlâ’nın tertemiz yarattığı, dünya kadınları üzerine seçkin kıldığı, yalnız Rabbine itaat edip namaz kılması gerektiği bildirilmektedir.

Hadislerde şöyle buyrulur: *“Erkeklerden kemâle erenler çoktur. Kadınlardan ise Meryem binti İmrân ile Firavun’un karısı Âsiye’den başka kemâle eren yoktur.”*³³² *“Cennet kadınlarının en hayırlısı dört kadındır: Bunlar Huveylid kızı Hatice, Muhammed kızı Fâtıma, İmrân kızı Meryem ve Firavun’un karısı olan Müzâhim kızı Âsiye’dir.”*³³³

Cumhura göre kadınlardan peygamber gelmemiştir. Ancak Hz. Meryem kerâmetleri Kur’ân âyetleri ile sâbit bir “evliyâ (azîze)” dir.

İmam Eş’arî’ye (ö. 260/873) göre, kadınlardan altı peygamber gelmiştir. Hz. Havva, Sâre, Hz. Mûsâ’nın annesi, Firavun’un karısı Âsiye, Hz.

332. Buhârî, Enbiyâ, 32, 46; Müslim, Fazâilü’s-Sahâbe, 70.

333. Ahmed bin Hanbel, Müsned, I, 293, 316.

İbrahim'in eşi Hacer ve Meryem. Kurtubî, yalnız Hz. Meryem'in peygamber olduğu görüşünü benimser.³³⁴

43. âyetle, dönemin peygamberi olan Hz. Zekeriyyâ, Mescid-i Aksa'da namaz kıldırırken, mescid hizmetine adanan Hz. Meryem'in "mihrab" denilen yerde ona uyarak cemaatle namaz kılması istenmektedir. Bu âyet, Hristiyanlık'ta da rükû ve secdeli namazın emredildiğini belirtir. Çünkü rükû ve secde, namazın ana unsurları olup, bununla genel olarak namaz kastedilir.

Aşağıdaki âyetle de rükû ve secdeden namazın kastedildiği görülür. **“Ey îmân edenler! Rükû edin, secde edin, Rabbinize ibadet edin ve hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz!”**³³⁵

ذَٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ ۖ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَقُولُونَ أَفَلَا مَهْمُ
أِيَّاهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ ۖ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٤﴾

44- Bunlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Çünkü içlerinden hangisi Meryem'i himâyesine alıp koruyacak diye kur'a çekmek üzere kalemlerini atarlarken, sen onların yanında değildin. Onlar bu konuda tartışırken de yanlarında değildin!

44. âyetle yukarıda belirtilen Hz. Meryem, Zekeriyyâ, Yahyâ ile ilgili haberlerin gayb haberi olduğu vurgulanır. Akıl ve duygularla bilinmeyen şeylere gayb denir. Çeşitli âyetlerde gayb örnekleri verilir. Hûd sûresinde Nûh Tûfânı ve Hz. Nûh'un îmân etmeyen oğlu ile ilgili olaylar anlatıldıktan sonra şöyle buyrulur:

“İşte bu, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir! Çünkü bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin. Artık sabret! Çünkü güzel sonuç sakınanlarındır.”³³⁶ Yusuf عليه السلام kissası anlatıldıktan sonra da şöyle buyrulur: **“İşte bu, sana vahyettiğimiz gayb haberlerdendir. Onlar, (Yusuf'a karşı) planlar yapmak üzere görüş birliğine vardıklarında, sen onların yanlarında değildin!”**³³⁷

334. Bk. Kurtubî, Câmi', IV, 53-54.

335. Hac, 22/77.

336. Hûd, 11/49.

337. Yusuf, 12/102.

إِذْ قَالَتِ الْمَلَكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ
عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٥﴾

45- Yine melekler demişti ki: “Ey Meryem! Allah sana kendinden bir Kelime’yi müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsa Mesih’tir. Dünyada da âhirette de şerefli ve Allâh’a çok yakın olanlardandır.”

45. âyetteki “kelime” Hz. İsa için kullanılan bir sıfattır. Kelime sözcüğü nekre (lâm-ı târifsiz) geldiği için belirsiz ve yaygın fertleri ifâde eder. Allah Teâlâ’nın daha başka kelimeleri bulunduğu unutulmamalıdır. Bir âyetle şöyle buyrulur: **“De ki: Rabbimin kelimelerini yazmak için deniz mürekkep olsa ve bir o kadarını daha getirip katsak, Rabbimin kelimeleri tükenmeden önce, deniz tükenir.”**³³⁸

İSÂ - MESİH

Yukarıda, 45. âyetteki kelimeden kastedilenin Meryem oğlu İsa olduğu belirtilmiştir. Yani bu, Allah’tan başka bir kelimedir. Hristiyanların “ekânîm-i selâse” (üç esas: Baba, oğul, Rûhu’l-kudüs) diye tanrılaştırdıkları ve üç şahıs dedikleri İsa’nın kimliği budur. Buna göre İsa bir oğuldur, fakat Meryem’in oğludur. Hâşâ Allâh’ın oğlu değildir. İsa Mesih’tir, mübârektir, Rûhu’l-kudüs ile desteklenmiştir. İsa, Allah’tan bir kelimedir, fakat kelimelerin tümü değildir. Hem de tektir, çoğul değildir. Allah’tan bir kelimeye, Allâh’ın bir kelimesi denebilirse de, Allah denemez. İsa bir kelime olmak üzere, Allâh’a bağlıdır. Bir oğul, bir çocuk olmak üzere ise ancak Meryem’e bağlıdır.

Âyetteki “Mesih” sözlükte; bir şey üzerinde el yürütmek, bir şeydeki eseri gidermek, elle dokunmak anlamlarına gelir. Hz. İsa’ya “Mesih” denmesinin sebeplerini Kurtubî şöyle sıralar: 1) O, yeryüzünü meshetti, yani dünyada çok kısa bir süre kaldı. 2) Elini sürdüğü hastaları iyileştirdi. 3) Bereket yağı (esansı) kullanırdı. Çok hoş olan o kokuyu peygamberler sürünürdü. 4) Onu güzellik meshetmişti. O, yaratılıştaki çok güzel bir insandı. 5) O, bütün günahlardan temizlenmişti. 6) Mesih İbrânî dilinde mübârek demektir. Cenâb-ı Hak onun şânını yüceltmek için bu unvânı vermiştir.³³⁹

Kıyâmete yakın zamanda çıkacağı bildirilen Deccal’e de mesih denir. Bunun sebepleri; bütün dinlere savaş açıp, yeryüzünden Allah inancını

338. Kehf, 18/109.

339. Kurtubî, Câmi’, IV, 88-90.

silmeye çalışması, bir gözünün silik olması yani yalnız dünyayı görüp âhireti görmemesi, yeryüzünü dolaşıp dünyayı fesâda vermeye çalışmasıdır.

Bu duruma göre Hz. İsâ “Hidâyet Mesîhi”, Deccal ise “Sapkınlık Mesîhi”dir. Sâlim’in, babası Abdullah b. Ömer ؓ’den rivâyet ettiğine göre, Hz. Peygamber bir kere uyurken rüyasında Kâbe tavaflı sırasında Hz. İsâ’yı “kara yağız, salınmış düz saçlı, başından su damlar hâlde” gördüğünü, o sırada Deccal’ı ise “kırmızı benizli, irice kıvrıkcık saçlı, bir gözü kör, gözü salkımdan uğramış üzüm tanesi gibi bir hâlde” gördüğünü haber vermiştir.³⁴⁰

وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٤٦﴾

46- “O, beşikte iken de, yetişkin çağında da insanlara konuşacak ve iyilerden olacaktır.”

46. âyete göre, Hz. İsâ babasız doğunca, Hz. Meryem’in iffetinden kuş-kuya düşen topluma karşı, Allâh’ın izniyle beşikte konuşmuş ve şunları söylemiştir: **“Meryem çocuğu gösterdi. Onlar dediler: “Biz beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz? Çocuk dedi: Şüphesiz ben Allâh’ın kulum. O bana kitap verdi ve beni bir peygamber yaptı. Nerede olursam olayım, beni mübârek kıldı. Yaşadığım sürece bana namaz kılmayı ve zekât vermeyi emretti. Beni anneme karşı saygılı kıldı ve beni azgın bir zorba yapmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve di-ri olarak kabirden kaldırılacağım gün bana selam olsun!” İşte gerçek söze göre, hakkında (Yahudilerle Hristiyanların) çekişip durdukla-rı Meryem oğlu İsâ budur!”**³⁴¹

Böylece Hz. İsâ ilk söz olarak Allâh’ın kulu ve peygamberi olduğunu, kendisine kitap verildiğini ve Allah tarafından mübârek kılındığını söylemiştir.

قَالَتْ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمَسِّنِي بَشَرٌ ۚ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٧﴾

340. Müslim, İman 277.

341. Meryem, 19/29-34.

47- Meryem dedi: “Ey Rabbim! Bana bir insan dokunmamış-ken, benim nasıl çocuğum olur?” (Allah) dedi: “Allah dile-diğini yaratır. O, bir şeyin yaratılmasını dilediğinde, ona sadece ‘ol!’ der, o da hemen oluverir.”

47. âyette Hz. Îsâ'nın babasız olarak dünyaya geldiği bildirilir. Çünkü Allah Teâlâ, Meryem'in babasız olarak bir çocuk dünyaya getirmesini tak-
dir etmişti.

HZ. ÎSÂ'NIN DOĞUMU

Bir gün melekler Hz. Meryem'e Allâh'ın emri ile gelerek bir çocuk do-ğuracağını ve adının da Meryem oğlu Îsâ Mesih olacağını bildirdiler. Ayrıca bu çocuğun dünya ve âhirette şerefli ve Allâh'ın rızasını kazanan bir kul ola-
cağını, beşikte iken konuşacağını da haber verdiler.³⁴²

Hz. Meryem bu durum karşısında, kendisinin hiçbir erkekle ilişkisi ol-
madığı hâlde, nasıl çocuk sahibi olacağını sormuş ve kendisine Yüce Allah
şöyle buyurmuştur: **“Bu böyledir. Allah dilediğini yaratır. O, bir şe-
yin olmasına hükmedince ona sadece “ol” der ve o da hemen olu-
verir.”**³⁴³ Bir gün Cebrâil عليه السلام genç bir erkek sûretinde gelmiş,³⁴⁴ korkuya
kapılan Meryem; **“Ben senden, Rahmân olan Allâh'a sığınırım. Eğer
Allah'tan korkuyorsan bana dokunma.”** demişti.³⁴⁵ Cebrâil عليه السلام; temiz
ve yetenekli bir erkek çocuk bağışlamak için, Allâh'ın emri ile geldiğini bil-
dirince,³⁴⁶ Hz. Meryem yine; **“Benim nasıl çocuğum olabilir. Bana hiç-
bir beşer dokunmamıştır. Ben iffetsiz de değilim”**³⁴⁷ diyerek Melekten
açıklama istedi. Melek; Yüce Allâh'ın emir ve takdirinin böyle olduğunu,
Yüce Allah için bunun kolay bir hadîse olduğunu bildirdi.³⁴⁸

Allah Teâlâ Hz. Meryem'e rûhundan melek aracılığı ile üflemiş ve o
gebe kalmıştı. Çoğunluk âlimlere göre, normal gebelik süresi geçince Hz.
Meryem, Îsâ'yı عليه السلام dünyaya getirmiştir.³⁴⁹ Doğum sırasında ve sonrasında
melek tarafından sükûnete kavuşturulan Meryem, çocuk kucağında top-
lumun içine dönünce sert eleştiri ve ithamlarla karşılaştı. Kendisine zinâ

342. Âl-i İmrân, 3/45-46.

343. Âl-i İmrân, 3/47.

344. Bk. Meryem, 19/16.

345. Meryem, 19/18.

346. Meryem, 19/19.

347. Meryem, 19/20.

348. Meryem, 19/21.

349. İbn Kesîr, Tefsir, İst. 1985, V, 216.

isnâd edilmek isteniyordu.³⁵⁰ Böyle sıkıntılı ve kem gözlerin üzerine çevrildiği bir günde Hz. Meryem'den savunma yerine susması ve şöyle demesi istendi: **“Ben susma orucu adadım, bugün kimseyle konuşmayacağım.”**³⁵¹ Ancak bir açıklama bekleyenlere kucağındaki çocuğu göstererek, onunla konuşmalarını işaret etmekle yetindi. Bir mûcize olarak beşikteki İsâ ﷺ şunları söylemişti: **“Ben, şüphesiz Allâh'ın kuluyum. O, bana kitap verecek ve beni peygamber yapacaktır. Nerede olursam olayım, beni mübârek kıldı. Yaşadığım sürece de namaz kılmamı ve zekât vermemi emretti. Beni, anneme saygılı kıldı; beni bedbaht bir zorba yapmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve yeniden dirileceğim gün esenlik banadır.”**³⁵²

Yüce Allah, Hz. İsâ'nın durumunu, Âdem ﷺ'in durumuna benzetmiştir: **“Allah katında İsâ'nın durumu da Âdem'in durumu gibidir. Allah Âdem'i topraktan yarattı, sonra ona “ol” dedi ve o oluverdi.”**³⁵³

وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ ﴿٤٨﴾ وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَآئِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ ۖ أَنِّي أَخْلَقْتُ لَكُم مِّنَ الطَّيْنِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَانْفُخْ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ ۖ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ وَأُخِي الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ اللَّهِ ۖ وَأَنْتَبِئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدْخِرُونَ ۖ فِي بُيُوتِكُمْ ۖ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لَّكُم إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿٤٩﴾

48- Allah İsâ'ya okuyup yazmayı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecektir.

49- O, İsrâilîoğulları'na bir peygamber olarak gelip (şöyle diyecek): “Şüphesiz ben size Rabbinizden bir mûcize getirdim. Size çamurdan bir kuş sûreti yapar, ona üfleirim ve Allâh'ın izniyle kuş olur. Yine Allâh'ın izniyle anadan doğma körü ve alaca (cüz zam) hastasını iyileştirir ve ölüleri diriltirim. Evlerinizde ne yiyor ve neleri

350. Bk. Meryem, 19/24-28.

351. Meryem, 19/26.

352. Meryem, 19/30-33.

353. Âl-i İmrân, 3/59.

biriktiriyorsanız size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz, şüphesiz bunda sizin için bir ibret vardır.”

48-49. âyetlerde, Hz. Îsâ'nın ileride peygamber olacağı, kendisine hikmet, kitap ve birtakım mucizeler verileceği bildirilmektedir.

NECRAN HRİSTİYANLARI İLE GÖRÜŞME

Mukâtil bin Süleyman'a göre, bu sürenin baştan kimi âyetleri Yahudilerle, İbn-i İshâk'a göre ise 62. âyetin sonuna kadar Hristiyanlarla ilgili olarak inmiştir. 60 kişilik Necran Hristiyan heyeti ikinci namazı sırasında Medîne'ye gelmiş, mescidde Hz. Peygamber'in izni ile Hristiyan usûlünce kendi duâlarını yapmışlar ve üç kişilik temsilci heyeti birkaç gün Medîne'de kalarak Peygamber Efendimiz ﷺ ile görüşmüştü. Bu sırada Hz. Îsâ'dan “Allah”, “Allâh'ın oğlu”, “üçün üçüncüsü” olarak söz ediyorlar ve “ölüleri diriltmesini, hastaları iyi etmesini, gâipten haber vermesini, çamurdan kuş yapıp canlandırmasını” delil getiriyorlardı. Gelen âyetlerde olayların doğru olduğu, ancak bunların Hz. Îsâ'nın birer mucizesi olduğu bildirilmiştir.³⁵⁴

Gelen heyet, Kur'ân'da yer alan “Hz. Îsâ'nın Allâh'ın kelimesi ve O'ndan bir ruh olduğu” nitelemesini,³⁵⁵ kendi anlayışları yönünde yorumlayarak, müslüman olmadılar ve özel statüde bir topluluk olarak varlıklarını sürdürdüler. İşte bu görüşme sonunda, Hz. Peygamber doğru olanı bulmak için, 61. âyette sözü edilen “lânetleşme” yi teklif etmiş, fakat Hristiyanlar buna da cesâret edememişti.

Görüşmeler sonunda Allâh'ın elçisi, Necran heyeti ile ödeyecekleri yıllık bir vergi karşılığında, kendilerine inanç hürriyeti tanımış, mal, can ve ırz güvencesi vermiştir. Muğîre bin Şu'be ؓ'in yazdığı bu eman belgesinin tercümesi şu şekildedir: “... Onların mallarına, canlarına, dînî hayat ve tatbikatına, hazır bulunanlarına, bulunmayanlarına, ailelerine, mâbetlerine ve az olsun çok olsun onların mülkiyetlerinde bulunan her şeye şâmil olmak üzere Allâh'ın himâyesi ve Rasûlullah Muhammed'in zimmeti Necranlılar ve onlara bağlı etraftakiler üzerine bir haktır. Hiçbir piskopos kendi vazife mahalli dışına, hiçbir papaz vazife gördüğü kilisenin dışına, hiçbir râhip içinde yaşadığı manastırın dışına bir yere alınıp gönderilmeyecektir...”³⁵⁶

354. Bk. Âl-i İmrân, 3/49, 62; Mâide, 5/110.

355. Bk. 3/39, 45; 4/171.

356. M. Hamidullah, Mecmûatü'l-Vesâik, Beyrut 1407/1987, No: 94, İslâm Peygamberi, trc. Sâlih Tuğ, İst. 1990, 5. Baskı, I, 622; Ahmet Yaman, İslâm Hukukunda Uluslararası İlişkiler, Fecr Yayınları, Ankara 1998, s. 236, 256.

Hız. İlsâ'nın yukarıdaki mûcizelerini, ilâhlık niteliğı olarak algılayan kilise görüşü, günümüzde değışmemiştir. Bu, kiliselerin çözmesi gereken bir problemdir.³⁵⁷

Yukarıdaki âyette yer alan mûcizelerin Kitab-ı Mukaddes'teki kaynakları şöyledir:

a) Kuşla ilgili olan: Evangile de L'Enfance'te yer alır.

b) Körün iyileştirilmesi: İncil'in birkaç yerinde Hız. İlsâ'nın körü iyi ettiğinden söz edilir. "İlsâ, yolda anadan doğma kör bir adam gördü. Şakirtleri ona sordular: Rabbi, bu adamın kör doğması için kim günah işledi, bu mu yoksa ana-babası mı? İlsâ cevap verdi: Ne bu günah işledi, ne de ana-babası. Ancak Allâh'ın işleri onun üzerinde gösterilsin diye böyle oldu. Sonra İlsâ yere tükürdü, tükürükle çamur yaptı, çamuru onun gözlerine sürdü ve ona dedi: Git, Silolama havuzunda yıkan. O da gidip yıkandı ve gözleri açılmış olarak geldi."³⁵⁸

c) Alaca ten (Cüzzam) hastalığını iyileştirmesi: "İlsâ dedi: Gidin, gördüğünüz ve işittiğiniz şeyleri Yahyâ'ya bildirin: Körlerin gözleri açılıyor, topallar yürüyor, cüzzamlılar temizleniyor, sağırılar işitiyor, ölüler kıyam ediyor..."³⁵⁹

d) Ölüyü diriltmesi: Hız. İlsâ'nın birkaç ölüyü dirilttiğine dâir tefsirlerdeki bilgiler yanında, İncil'de de bâzı diriltme olayları şöyle nakledilir:

Meryem ve Marta adlı iki kız kardeşin erkek kardeşi olan Lazar hasta olmuştu. Kent dışında oturan bu aileye karşı İlsâ'nın özel ilgisi ve sevgisi vardı. Kız kardeşler İlsâ'ya haber saldılar. O geldi ve iki gün kalıp ayrıldı. Ancak o gidince, Lazar öldü. Dört gün sonra geldi. Kız kardeşler, sen burada olsaydın, Lazar'ı iyileştirebilirdin dediler. Onların çok üzüntülü olduklarını gören İlsâ, onlara acıdı ve Lazar'ın mağara gibi yerdeki mezarına gittiler. İlsâ, "Taşı kaldırın, dedi. Ölenin kız kardeşi Marta ona dedi: Ya Rab, o artık kokmuştur, çünkü dört günlüktür. İlsâ dedi: Sana; eğer îmân edersen, Allâh'ın izzetini göreceksin, demedim mi? Bundan sonra taşı kaldırdılar. (Bu arada İlsâ ölünün dirilmesi için Allâh'a duâ etti). Sonra yüksek sesle: Lazar, dışarı gel, diye bağırdı. Ölü de elleri ve ayakları sargılı, yüzünde mendilli olarak çıktı. İlsâ, onlara, onu çözün ve bırakın gitsin, dedi."³⁶⁰

357. Bu mûcizeler için bk. Mâide, 5/110, 112-115.

358. Yuhanna, 9/6-7; bk. Luka, 7/21.

359. Luka, 7/21-22.

360. Yuhanna, 12/1-44.

Başka bir diriltme olayı şöyledir: Dul bir kadının genç yaşta ölen oğlunun tabutu götürülürken, gözü yaşlı annenin durumuna üzülen İsâ, tabutu meshederek, “Ey genç, sana diyorum, kalk, dedi, ölü kalktı, oturdu ve konuşmaya başladı.”³⁶¹

وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْ مِنَ التَّوْرَةِ وَلِأَحِلَّ لَكُم بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ﴿٥٠﴾ إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ۖ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٥١﴾

50- “Ben size benden önce gönderilen Tevrat’ı tasdik etmek üzere ve daha önce size haram kılınan bâzı şeyleri helâl kılmak için (gönderildim). Size Rabbinizden açık bir mûcize getirdim. O hâlde, Allâh’a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin!”

51- “Şüphe yok ki Allah benim de Rabdim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse O’na kulluk edin. İşte dosdoğru yol budur.”

50-51. âyetlere göre, daha önce İsrâiloğulları’na zulüm ve isyanları yüzünden getirilen kimi yasaklar ve haram kılınan bâzı şeyler, Hz. İsâ’nın şerîati tarafından kaldırılmıştır. Bu durum, Tevrat’la İncil arasında neshin cereyan ettiğini gösterir. İlgili âyetlerde şöyle buyrulur:

“Bir kısım Yahudilerin zulmetmeleri ve birçok kimseyi Allah yolundan çevirmeleri yüzünden kendilerine helâl kılınmış olan bâzı temiz ve güzel şeyleri onlara haram kıldık. Yine (Tevrat’ta) yasaklanmalarına rağmen fâiz almaları ve insanların mallarını haksız yere yemeleri yüzünden (bu haramları koyduk). İçlerinden inkâr edenlere can yakıcı bir azap hazırladık.”³⁶²

“Yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık. Sığır ve koyun cinsi hayvanların iç yağlarını haram ettik, yalnız sırtlarının ve bağırsaklarının taşıdığı ya da kemiğe karışan yağları bundan müstesnâdır. Saldırganlıkları yüzünden onları böyle cezâlandırıdık. Biz elbette doğruyu söyleriz.”³⁶³

361. Luka, 7/13-15.

362. Nisâ, 4/160-161.

363. En’âm, 6/146.

“Sana sözünü ettiğimiz şeyleri, daha önce Yahudilere de haram kılmıştık. Biz onlara zulmetmedik, fakat onlar kendilerine haksızlık ediyorlardı.”³⁶⁴

Yukarıdaki 50. âyete göre Hz. Îsâ, “Bana itaat ediniz.” dediği zaman, “Beni Rab olarak tanıyınız, bana kul olunuz.” demiyordu. Ancak “Benim de sizin de Rabbiniz olan Allâh’a kul olunuz, yalnız onu ma’bud tanıyınız, doğru yol budur.” diyordu. Doğru yol, gerçek din olan İslâm’dan başka bir şeye davet etmiyor. Bu davet Hz. Muhammed ﷺ’in aşağıdaki âyetlerde bildirilen davetinden başkası değildir: **“Eğer siz Allâh’ı seviyorsanız, bana tâbî olunuz ki, Allah da sizi sevsin.”**³⁶⁵ **“Allâh’a itaat edin, peygamberine de itaat edin.”**³⁶⁶ **“Ben de kendimi Allâh’a teslim ettim, bana uyanlar da.”**³⁶⁷ **“Müslüman olunuz.”**³⁶⁸ O ayrıca, **“Allah katında din ancak İslâm’dır.”**³⁶⁹ gerçeğinden başka bir iddiâda bulunmuyordu.

Elmalılı’nın da belirttiği gibi özetle, Îsâ’nın kelimesinin, kelime-i tevhîd-den başka hiçbir anlamı yoktu. İlâhî kitapların güçlü metinlerine karşı, “Biz onun rûhunu ararız, rûhuna bakarız.” diye müteşâbih âyetlerin arkasında dolaşmak isteyenlerin bilmesi gerekir ki, işte Tevrat’ın ve İncil’in de yegâne rûhu bu tek Allah inancından ibârettir.

Îsâ ancak bu mânâ, bu ruh bakımından Allâh’ın rûhu (rûhullah) idi. Bu kelimeye bu anlamda, bu ruhta Yahyâ nasıl Îsâ’yı tasdik eden bir müjdeci olarak gelmişse, Îsâ da Muhammed ﷺ’i öylece tasdik ederek gelen bir müjdeciydi.³⁷⁰ Sonra Hz. Muhammed de işte bu kitapla, hak ile batılı ayıran (Furkan) ile her şeyi tasdik edici olarak gelmiştir. Îsâ, “Şüphesiz yok ki Allah, benim de Rabbinizdir. O hâlde O’na ibadet ediniz.” derken Mûsâ gelseydi, “hayır” diyemez, Îsâ’yı önceden tasdik ettiği gibi tasdik ederdi. Şimdi Allâh’ın Rasûlü Muhammed, **أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ** “Allâh’a itaat edin, Peygamber’e de itaat edin.” diyerek bu gerçeği tebliğ ederken, bütün peygamberlerle birlikte Îsâ da gelseydi “evet” diye Hz. Muhammed’i tasdik ve onun tebliğine uymaktan başka bir şey yapmazlardı.³⁷¹

364. Nahl, 16/118.

365. Âl-i İmrân, 3/31.

366. Âl-i İmrân, 3/32; Nisâ, 4/59.

367. Âl-i İmrân, 3/20.

368. Hac, 22/34; Zümer, 39/54.

369. Âl-i İmrân, 3/19.

370. Saf, 61/6.

371. Elmalılı, age, II, 366.

فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ
الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِاللَّهِ وَأَشْهَدُ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٥٢﴾
رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥٣﴾

52- Îsâ, onlardaki inkârcılığı hissedince, “Allah yolunda benim yardımcılarım kim?” dedi. Havârîler, “Allah yolunda yardımcılar biziz. Biz Allâh’a î mân ettik. Şâhit ol ki biz gerçekten müslümanlarız.” dediler.

53- “Ey Rabbimiz! Senin indirdiğine î mân ettik ve o peygambere de uyduk; öyleyse bizi şâhitlerle beraber yaz!”

52-53. âyete göre, Hz. Îsâ, İsrâiloğulları’nın kendisini inkâr ettiklerini anlayınca, ona inanmış olan Havârîler, yardım edeceklerini vaad ettiler. İsrâiloğulları ise, Hz. Îsâ’yı ortadan kaldırmak için planlar yapıyor, tuzaklar kuruyorlardı. Sonunda onu çarmıha germeye karar verdiler.

HAVÂRİLER

Allâh’ın yardımcısı sıfatıyla anılan Havârîlerle ilgili olarak başka bir âyette şöyle buyrulur: **“Ey î mân edenler! Allâh’ın yardımcıları olun. Nitekim Meryem oğlu Îsâ da Havârîlere, “Allâh’a (giden yolda) benim yardımcılarım kimdir?” demişti. Havârîler (ona), “Biz Allâh’ın yardımcılarıyız.” dediler. İsrâiloğulları’ndan bir grup (Îsâ’nın mesajına) î mân etmiş, bir grup da inkâr etmişti. Sonunda biz, î mân edenleri düşmanlarına karşı destekledik. Böylece onlar üstün geldiler.”**³⁷² Burada peygamberin yardımcısı yerine, bütün mü’minler öncelikle “Allâh’ın yardımcısı” olmaya davet edilmektedir.

Hız. Îsâ’nın havârîleri (elçi, apostolos) 12 tane olup,³⁷³ bunlar Hız. Îsâ adına konuşurlardı.³⁷⁴ Kilise bu düşünceden yararlanarak kendini, Havârî Petrus aracılığı ile doğrudan Hız. Îsâ’ya bağlamıştır. Başka bir anlatımla, Katolik kilisesinin başında kendini Petrus’un ve dolayısıyla Îsâ Mesih’in vekili olarak gören yanılmaz papa bulunmaktadır.³⁷⁵

372. Saf, 61/14.

373. Luka, 6/13.

374. Bk. Markos, 9/38-41.

375. Bk. Matta, 16/18-19; Luka, 22/31-32; Yuhanna, 20/21-23.

Bu 12 havârî Matta'ya (10/12) göre şunlardır: 1) Petrus (Simun), 2) Andreas, 3) Yâkub (Zebedi'nin oğlu), 4) Yuhanna (Yâkub'un kardeşi), 5) Filip, 6) Bartolomeus, 7) Tomas, 8) Matta (Vergi mültezimi), 9) Yâkub (Alfeus'un oğlu), 10) Taddeus, 11) Gayyur Simun, 12) Yahuda İskariyot. Bu sonuncusu, Hz. İsa'yı ele veren kişi olduğu için, 12'ler arasına, Yahuda yerine Mattias seçilir.³⁷⁶ Bu 12 havârînin dışında Pavlus kendini havârî ilan etmiş ve Yahudi menşeli olmayan Hristiyanlar onu, Musevî-Hristiyan geleneği ise Barnaba'yı havârî saymıştır. Havârîler kiliseye "rûh"un bir hediyesidir.³⁷⁷ Gerçek havârî, mucizeler gösterir ve olağanüstü işler yapar.³⁷⁸ Havârîler, kilisenin bir parçası olarak görülür.³⁷⁹

53. âyete göre, Havârîler Hz. İsa ile söyleşilerini yukarıdaki duâ ile bitirmişlerdi. Burada peygamberden kastedilen Hz. İsa, tanıklardan kastedilen ise, Allâh'ın birliğine tanıklık eden inananlar ya da, ümmetlerine tanıklık eden elçilerdir.³⁸⁰

Havârîler bu duâlarında, "bizi yalnız bir şahit olan İsa ile değil, senin birliğine şahitlik eden bütün şehadet ehli ile birlikte yaz." demişlerdi. Yani melekler, peygamberler, ilim sahipleri ve özellikle, **"Siz insanlara şahit olasınız, peygamber de size şahit olsun diye.."**³⁸¹ âyeti uyarınca, âhirette bütün ümmetlere şahit olacak olan o peygamber Muhammed ve ümmeti ile yaz. Görülüyor ki, الشَّاهِدِينَ "şâhitlerden" demediler, مَعَ الشَّاهِدِينَ "şâhitlerle beraber" dediler. Çünkü onlar biliyorlardı ki kendileri şâhitlerden değildiler. Hz. İsa, Havârîlerin İslâm'ına ve bu duâsına şahit olduğu gibi, Hz. Muhammed ve ümmeti de buna şahitlik eder. Havârîler manevî bakımdan, Muhammed ümmeti ile beraberdir. Muhammed ümmeti de, Hz. Muhammed ile birlikte peygamberlerin tümüne, **"Peygamberlerden hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz."**³⁸² diye şahitlik yaptıklarından, Hz. Muhammed ve ümmeti, Hz. İsa'yı ve Havârîleri beraberlerine almışlardır.³⁸³

376. Bk. Resullerin İşleri, 1/26.

377. Bk. Korintoslular'a 2. Mektup, 12/11-13; Efesliler'e, 4/10-13.

378. Bk. Korintoslular'a 2. Mektup, 12/11-13.

379. Bk. Efesosolular'a 2. Mektup, 2/20-22). Bk. Kur'an Yolu, Heyet, DİB. Yayını, I, 427-428; S. Ateş, Çağdaş Tefsir, II, 47-48. Havârîler için ayrıca bk. Kur'an, 5/111-113; 61/14; 57/27.

380. Zemahşerî, age, I, 191.

381. Bakara, 2/143.

382. Bakara, 2/285.

383. Elmalılı, age, II, 369.

وَمَكْرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٥٤﴾

54- (Yahudiler Îsâ'yı öldürmek için) gizlice tuzak kurdular. Allah da onların tuzaklarını boşa çıkardı. Çünkü Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır!

54. âyetteki mekr; kötü iş düzenlemek, tuzak kurmak demektir. Genellikle, planlanan kötü şeyler gizli tutulduğu için, bu kelime kötü tuzaklar için kullanılmıştır. Fakat kimi zaman iyi ve güzel tedbir için de “el-mekru'l-hasen” denir. Allah, işlenen bir suçu benzeri bir cezâ ile engeller. Buna edebiyatta “müşâkele” denir. İşte O, kötü bir tuzağı, en uygun bir tedbirle etkisiz kılar. Nitekim; Yahudiler Hz. Îsâ'yı ansızın öldürmek için tuzak kurmuşlar; ancak Îsâ'yı öldürmek isteyen kişi ona benzetilerek öldürülmüş, Îsâ da göğe kaldırılarak, düşmanın tuzağı boşa çıkarılmıştır.

Bu tuzak Kur'ân'da şöyle açıklanır: **“Allâh'ın elçisi Meryem oğlu Îsâ Mesih'i biz öldürdük!” demeleri yüzünden (onları lânetledik). Oysa onlar Îsâ'yı ne öldürdüler, ne de çarmıha gerdiler, ama öldürülen kişi onlara öyle gösterildi. Onun hakkında görüş ayrılığına düşenler, bundan dolayı tam bir kararsızlık içindedirler. Onların bu konuda, zanna uyma dışında bir bilgileri yoktur ve onu kesinlikle öldürmediler. Aksine Allah onu (Îsâ'yı) kendi nezdine kaldırmıştır. Allah mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibidir.”**³⁸⁴

Hz. Peygamber'e karşı da inkârcılar tarafından çeşitli tuzaklar kurulmuş, fakat bunlar Allâh'ın yardımı ve uyarısı sayesinde etkisiz kalmıştır. Bunların içinde ölüm tuzağı da vardır.

Nitekim Mekke'de müşriklerinin baskısı son haddine ulaşınca, Medîne'ye hicret izni çıkmıştı. Müslümanlar hicret ederken Hz. Muhammed'in de hicret etmesi durumunda, Medîne'de bir güç oluşturmamasından korkan Mekke müşrikleri Dârü'n-Nedve denilen meclislerinde toplanarak konuyu tartıştılar. Üç teklif ortaya çıktı: a) Hz. Peygamber'i tutuklayıp ölünceye kadar bir yerde hapsedmek, b) Sürgün etmek, c) Her kabîleden seçilecek gençlerin kılıçları ile öldürmek. Sonuncu teklif üzerinde ittifak ettiler. Gece vakti bir grup silahlı genç Allah Rasûlü'nün evini kuşattı. Ancak daha önce bunu Cebrâil عليه السلام vasıtasıyla haber alan Allâh'ın Rasûlü kendi yatağına Hz. Ali'yi bırakarak, Allâh'ın yardımı ile kimseye görünmeden evi terk etti ve

Hız. Ebûbekir'le birlikte hicret yolculuğuna çıktı. Allâh'ın, tuzak kuranlara karşı hiç kimseye zarar vermeden en hayırlı karşı tuzağı bu şekilde gerçekleşmiş oldu.³⁸⁵

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Hani, kâfirler seni tutuklayıp hapsetmek veya öldürmek yahut da seni yurdundan çıkarmak için tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kurarlarken Allah da onlara karşı tuzak kuruyordu. Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır!”**³⁸⁶

“Seni halkının çıkardığı bu beldeden daha güçlü nice beldeler vardı ki, Biz onları helâk ettik de onlara bir yardım eden de çıkmadı.”³⁸⁷

“O kâfirler seni yurdundan çıkarmak için sıkıştırıp duracaklar; ama sen ayrıldıktan sonra kendileri de orada fazla kalamazlar!”³⁸⁸

Sâlih peygamberin de kavminin tuzağından kurtuluşu Kur'ân'da şöyle haber verilir: **“O kentte dokuz kişilik bir çete vardı ki, bunlar yeryüzünde bozgunculuk yapar, iyiliğe bir türlü yanaşmazlardı. Allâh'a yeminleşerek birbirlerine şöyle dediler: “Gece ona ve ailesine bas-kın yapalım, sonra da yakınlarına: ‘Biz, onlar öldürülürken orada değildik; inanın ki biz gerçekten doğru söylüyoruz’ diyelim.”**

“Onlar böyle bir tuzak kurdu, ama onlar hiç farkında olmadan Biz de bir tuzak kurduk. İşte bak! Tuzaklarının sonu nice oldu! Biz onları da, kavimlerini de toptan yerle bir ettik. İşte yapmış oldukları zulümleri yüzünden çökmüş, boş kalmış evleri! Şüphesiz bunda bilen bir toplum için büyük bir ibret vardır! Biz îmân eden ve Allâh'a karşı gelmekten sakınanları ise kurtardık.”³⁸⁹

Buna göre, Allah Teâlâ'nın koruduğu kişi ve toplumlara karşı, düşmanlarının haksız yere kurduğu birtakım tuzaklar her zaman olabilir. Buna karşı elbette sürekli uyanık ve tedbirli olmak gerekir. Ancak kişinin gücünü aşan birtakım gizli tuzak ve hilelere karşı Allah Teâlâ'nın yardımının dâimâ mü'minlerin yanında olduğunu bilmek ve buna inanmak gerekir. Aşağıdaki âyetlerde de bu mesajı görmek mümkündür:

385. İbn Hişâm, Sîre, II, 123-128.

386. Enfâl, 8/30.

387. Muhammed, 47/13.

388. İsrâ, 17/76.

389. Neml, 27/48-53.

“Kendilerine dokunan bir sıkıntıdan sonra, insanlara bir rahmet tattırdığımız zaman, bir de bakarsın ki, onların âyetlerimiz hakkın-da bir tuzağı vardır. De ki: Allâh’ın tuzağı daha çabuktur. Şüphesiz melek elçilerimiz kurduğunuz tuzakları yazıyorlar!”³⁹⁰

“Onlardan öncekiler de tuzak kurmuşlardı. Fakat bütün tuzak-ları tersine çevirmek Allâh’ın elindedir. Herkesin ne kazandığını O bilir. Bu dünyanın sonunda güzel hayatın kime âit olduğunu kâfir-ler de yakında anlayacaklar!”³⁹¹

“Onlar tuzaklarını kurdular. Oysa dağları yerinden oynatacak güçte tuzaklar olsa bile, Allah onların bütün düzenlerini bilmekte-dir!”³⁹²

“Onlar kendilerine uyarıcı bir peygamber gelirse, başka hiçbir ümmetin erişemeyeceği kadar doğru yolda olacaklarına dâir olan-ca güçleriyle Allâh’a yemin etmişlerdi. Kendilerine uyarıcı geldiğin-de ise, bu onların haktan daha çok uzaklaşmalarına yol açtı. Çünkü onlar yeryüzünde büyüklük taslıyor ve kötülük tuzakları kuruyorlar-dı. Oysa kötü tuzak sahibine geri döner. O hâlde onlar daha önce-kilere uygulanan ilâhî kânundan başka bir şey mi bekliyorlar? Sen Allâh’ın kânununda (sünnetinde) asla bir değişme bulamazsın. Sen Allâh’ın kânununda asla bir sapma da bulamazsın.”³⁹³

390. Yûnus, 10/21.

391. Ra'd, 13/42.

392. İbrâhim, 14/46.

393. Fâtır, 35/42-43.

﴿ BÂB 6 ﴾

ALLÂH'IN ÎSÂ'YA SÖYLEDİKLERİ, ONUN GÖĞE KALDIRILMASI, YARATILIŞTA ÂDEM'LE KARŞILAŞTIRILMASI, HRİSTİYANLARLA MUBÂHALE

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ارْقُطْ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ ثُمَّ إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَأَعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٥٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿٥٧﴾ ذَلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ ﴿٥٨﴾ إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٦٠﴾ فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَابْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ ﴿٦١﴾ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾

55- Hani Allah şöyle demişti: “Ey Îsâ! Şüphesiz seni vefât ettireceğim, seni katıma yükselteceğim, seni inkâr edenlerden uzak tutacağım ve sana uyanları, kıyâmet gününe kadar inkâr edenlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz banadır. İşte o zaman, ayrılığa düştüğünüz konularda aranızda ben hüküm vereceğim.”

- 56- “İnkâr edenleri dünyada da âhirette de şiddetli bir azâba çarptıracağım. Onların yardımcıları da olmayacak.”
- 57- “Îmân edip iyi ameller işleyenlere gelince, Allah onların mükâfatlarını tam olarak verecektir. Çünkü Allah haksızlık yapanları sevmez.”
- 58- İşte sana bu okuduklarımız, âyetlerden ve hikmet dolu Kur'ân'dandır.
- 59- Allah katında Îsâ'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir. Allah Âdem'i topraktan yarattı ve sonra ona, “ol!” dedi, o da oluverdi.
- 60- Gerçek, Rabbinden gelendir; öyleyse kuşkuya düşenlerden olma!
- 61- Sana gelen bu bilgiden sonra, artık kim bu konuda seninle tartışacak olursa, de ki: “Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra da lânetleşelim ve Allâh'ın lânetinin yalancılara olmasını dileyelim!”
- 62- İşte (Îsâ ile ilgili) gerçek kıssa budur. Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Hiç şüphesiz Allah mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibidir.
- 63- Eğer onlar yüz çevirirlerse, hiç şüphe yok ki Allah bozguncuları bilir.

55-59. âyetlerde, Allah Teâlâ'nın Hz. Îsâ'ya bildirdiği ve ileride gerçekleşecek bâzı hakikatler haber verilir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

- a) Îsâ, vakti geldiğinde vefât ettirilip kendi katına yükseltilecek.
- b) Îsâ, inkâr edenlerden ve onların çirkin davranışlarından uzak tutulacak.
- c) Îsâ'ya tâbî olanlar, kıyâmet gününe kadar inkâr edenlere üstün kılınacak.
- d) Sonunda herkes Allâh'a dönecek ve aralarında anlaşmazlık konuları hakkında hüküm verilecek.
- e) İnkâr edenler dünyada da âhirette de şiddetli bir şekilde cezâlandırılacak.

f) Onları koruyacak bir yardımcıları da bulunmayacak.

g) Sâlih amel işleyenlerin mükâfatı eksiksiz verilecek.

h) Allah zâlimleri sevmez.

i) Îsâ hakkında anlatılan bu kıssalar onun peygamberliğini gösteren mucizelerdir.

j) Bunlar hikmet dolu Kur'ân'da bildirilmiştir.

k) Babasız dünyaya gelme bakımından Îsâ'nın durumu Âdem'in durumu gibidir. Allah Âdem'i topraktan yaratmış, sonra ona "ol" deyince oluvermiştir.

Yukarıdaki 55. âyette cümleleri birbirine bağlayan "vav harfleri", Dahhâk ve Katâde gibi kimi âlimlere göre tertip (birbirini zorunlu izleme) ifâde etmez. Bu takdirde, meâl şöyle olur: "Ey Îsâ! Şüphesiz ki Ben seni kendime yükselteceğim, seni inkâr edenlerden arındıracağım, seni gökten inişinden sonra vefât ettireceğim..." Çoğunluk müfessirler ise buradaki "tevefenî"nin, vefât ettirmek değil, "uyku hâli" anlamında olduğunu söylemişlerdir.³⁹⁴ Buna göre, "innî müteveffike" ifâdesi, "innî münevvimuke (seni uyutacağım)" demek olur. Bu yoruma göre Hz. Îsâ'nın asıl ölümü dünyaya inişinden sonra olacaktır.

Hz. Îsâ'nın öldürülmediği ve asılmadığı Kur'ân'da şöyle haber verilir: **"Allâh'ın peygamberi Meryem oğlu Îsâ Mesih'i biz öldürdük!" demeleri yüzünden (onları lânetledik). Oysa onlar Îsâ'yı ne öldürdüler, ne de çarmıha gerdiler, ama öldürülen kişi onlara öyle gösterildi. Onun hakkında görüş ayrılığına düşenler, bundan dolayı tam bir kararsızlık içindedirler. Onların bu konuda, zanna uyma dışında bir bilgileri yoktur ve onu kesinlikle öldürmediler. Fakat Allah onu kendisine yükseltti. Çünkü Allah mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibi olandır. Ehl-i kitaptan hiç kimse yoktur ki, ölümünden önce Îsâ'ya inanmış olmasın. O, kıyâmet gününde, onlar aleyhine tanıklık edecektir."**³⁹⁵

HZ. ÎSÂ'NIN YERYÜZÜNE İNMESİ

Zuhurf sûresi 43/61. âyette, **"O (Îsâ'nın inişi), kıyâmet bilgisidir."** buyrulur. Âyetteki "ilmun" kelimesi işaret, alâmet anlamına gelen "âlemûn" şeklinde de okunmuştur. Başka bir âyette de, vefâtından önce her bir Yahudi

394. Bk. En'âm, 6/60; Zümer, 39/42.

395. Nisâ, 4/157-159

ve Hristiyan'ın Hz. Îsâ'nın, Allâh'ın bir kulu ve peygamberi olduğuna î mân edeceği bildirilir.³⁹⁶ Diğer yandan kıyâmete yakın bir dönemde, Hz. Îsâ'nın yeryüzüne inerek kitap ehli ile İslâm ümmeti arasında adâletle hakemlik yapacağı, haç'ı kıracağı, domuzu öldüreceği, cizye kabul etmeyeceği ve malının kimsenin dönüp bakmayacağı derecede artacağı çeşitli hadislerle bildirilmiştir.³⁹⁷

Ebû Dâvûd'da yer alan bir hadiste, Meryem oğlu Îsâ'nın gelişi, kıyâmetin on alâmetinden biri olarak sayılmakla birlikte, bununla dünyaya babasız bir peygamber olarak gelişi mi, gökten inerek dünyaya gelişi mi kastedilmiştir, bir açıklık bulunmaz.³⁹⁸ Ancak Hz. Îsâ'dan altı asır sonra, Hz. Muhammed'in son peygamber olarak geleceği düşünülürse, bu hadiste Hz. Îsâ'nın kıyâmete yakın gökten ineceğinin kastedildiği düşünülebilir. Nitekim Tirmizî'nin naklettiği iki hadisten birinde Hz. Îsâ'nın Şam'da Ak Minare yakınına ineceği, ikincisinde de, Deccal'ı, Ludd (Lût) kapısında öldüreceği bildirilir.³⁹⁹

Müslim'in naklettiği Deccal'dan söz eden bir hadiste de, Meryem oğlu Îsâ'nın geleceği, Allâh'ın onu Deccal'den koruyacağı, Allâh'ın vahyi ile mü'minleri Tûr'a çıkaracağı, sonra Ye'cüc ve Me'cüc'ün zuhûr edip Taberiye gölüne doğru yürüyecekleri, Îsâ ve adamlarının kuşatılacağı, sonra Îsâ ve adamlarının dağdan yere inecekleri, yerde her şeyin bollaşacağı ve sonunda kıyâmetin kopacağı anlatılır.⁴⁰⁰

Lâfızları birbirinden farklı olan bu hadislerin anlamlarında da birlik yoktur. Hz. Îsâ'nın ineceğine inanmak itikâdî bir meseledir. Bu yüzden sağlam bir delile dayanması gerekir. Bu konudaki rivâyetler, hadisçilerce mütevâtir ve meşhur hadîsin altında ve hasen hadis gücünde âhad haberler olarak değerlendirilmişlerdir. Bunlar, Ehl-i Bey'ten Mehdî adında bir imâmın geleceğini bildiren hadislerle benzer niteliklere sahiptir.

Ancak Kur'ân ve sünnette bu kadar geniş yer tutan ve ilim ehlince yüzyıllarca tartışılan bu konunun aşağıdaki şekilde sonuca bağlanması mümkündür.

Ebû Hanîfe, kendi döneminde tartışılan bu konu için "Îsâ'nın inmesi bir gerçektir." sözleriyle görüşünü açıklamıştır.⁴⁰¹

396. Bk. Nisâ, 4/159.

397. Bk. Buhârî, Enbiyâ, 49, Buyû', 102, Mezâlim, 31; Müslim, İman, 242, 243; Tirmizî, Fiten, 54, 59, 62; İbn Mâce, Fiten, 33; Ahmed bin Hanbel, II, 240-272, 294, 411, 482; Kurtubî, el-Câmi', IV, 64, 65; İbn Kesîr, Muhtasar, 276; Elmalılı, Azim, II, 371 vd.

398. Ebû Dâvûd, Melâhim, 12, H No: 4311.

399. Tirmizî, Fiten, 59, 62.

400. Müslim, Fiten, 100.

401. Bk. Fikh-ı Ekber, Aliyyü'l-Kârî şerhi, terc. Y. V. Yavuz, İst. 1979, s. 284, 285.

Elmalılı bu konuda şu tespiti yapar: Hz. İsâ'nın Allâh'a yükseltilen cismi, semaya yükseltilen de henüz kabz edilmemiş olan rûhudur, diyebiliriz. Bu sema, dünya seması olan maddî sema değil, rûhânî dördüncü kat semadır ki, Mîraç gecesinde Rasûlullah ﷺ Hz. İsâ'yı orada, Hârûn'u beşinci, Mûsâ'yı altıncı, İbrahim'i yedinci katta görmüştü... Hz. Muhammed geldikten sonra İsâ da diğer peygamberler gibi Muhammed ﷺ'in rûhu maiyetindedir. Bir gün gelecek, Muhammed ümmetinin daraldığı bir dönemde, Allâh'ın garib bir kelimesi olan İsâ'nın rûhu ortaya çıkacak, Hz. Muhammed'in rûhu maiyetinde hizmet edecek ve fakat kıyâmetten önce vefât edecektir.”⁴⁰²

Süleyman Ateş konu ile ilgili hadisleri eleştirdikten sonra, “eğer bu nakiller gerçekse” diyerek, özetle şu sonuca ulaşır: İslâm'ın gerçek yüzü tebliğ edilemediği için günümüzde büyük bir Hristiyan kitlesi gerçeğe ulaşmamaktadır. Ancak tarafsız bilim adamlarının çabaları sonucunda, İslâm'ın gerçek yüzü ortaya çıkacak, bunu anlayan Hristiyan toplumlar İslâm'a girecektir. Son yıllarda Avrupa ve Afrika kıtalarında İslâm'ın giderek yayılması bunu göstermektedir.”⁴⁰³

Sonuç olarak Hz. İsâ'nın kıyâmete yakın yeryüzüne ineceğini, Hz. Muhammed'e ve İslâm'a tâbî olarak, yeryüzünde gaflete düşmüş İslâm âlemi dışındaki büyük kitleleri son din olan İslâm'a davet edeceğini belirtmemiz gerekir.

الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٦٠﴾ فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ ﴿٦١﴾ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾

60- Gerçek, Rabbinden gelendir; öyleyse kuşkuyla düşenlerden olma!

61- Sana gelen bu bilgidен sonra, artık kim bu konuda seninle tartışacak olursa, de ki: “Gelin, oğullarımızı ve

402. Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, 2. baskı, İst. 1960, II, 1112-1113.

403. S. Ateş, ag Tefsir, II, 55.

oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağırırım, sonra da lânetleşelim ve Allâh'ın lânetinin yalancılara olmasını dileyelim!”

62- İşte (Îsâ ile ilgili) gerçek kıssa budur. Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Hiç şüphesiz Allah mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibidir.

63- Eğer onlar yüz çevirirlerse, hiç şüphe yok ki Allah bozguncuları bilir.

60-63. âyetler, Necran Hristiyanlarından Medîne'ye gelip, Hz. Peygamber'le görüşen 60 kişilik heyetle ilgili olarak inmiştir. Âyetlerde, Hz. Muhammed'e anlatılan bu kıssaların gerçek olduğu, bundan sonra ehl-i kitap kendisiyle Îsâ hakkında münakaşa edecek olursa, Allâh'ın lâneti yalan söyleyenlerin üzerine olmak üzere onlarla en değerli varlıkları olan kendisi, çocukları ve kadınları üzerine mübâhale yapabileceği, buna rağmen söylenenleri kabul etmezlerse üzülmemesi gerektiği, çünkü Allah Teâlâ'nın fitne çıkaranları bildiği haber verilmektedir.

NECRAN HRİSTİYANLARI İLE GÖRÜŞME

Yukarıdaki 49. âyetin tefsîrinde de açıkladığımız gibi Necran Hristiyan heyeti içinden kimi “Îsâ Allah'tır.”, kimi “Îsâ Allâh'ın oğludur.” Kimi “Îsâ üçten biridir.” diyordu. Allâh'ın Rasûlü onları gerçeği kabule, İslâm'a girmeye davet etti. Onlar, “Peki Îsâ'nın babası kimdir, ya Muhammed?” dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ Âl-i İmrân sûresinin başından ilk seksen âyeti indirdi. Hz. Peygamber onlarla münazaraya başladı.

Âlûsî tefsîrinde heyet adına konuşan Piskopos Ebû Hârîse, Âkîb Abdulmesih, el-Eyhem Seyyid, bu üçünün birkaç gün Medîne'de kalarak Hz. Peygamber'le münazarasını şöyle nakleder:

“Onlar bu konuşmalar sırasında Hz. Îsâ'ya Allah diyorlar, bazen Allâh'ın oğlu diyorlar, bazen de üçün üçüncüsü anlamına gelen “sâlisü selâseh” diyorlardı. Allah demelerine, “Çünkü Îsâ ölüleri diriltir, hastaları iyi eder, gâipten haber verir, çamurdan kuş şekli yapar, ona üfler, o da canlanır uçardı.” diye delil getiriyorlardı. Onlar Allâh'ın oğlu iddiâlarına, “Çünkü Îsâ'nın belli bir babası yoktu.” diye cevap verirken, “sâlisü selâse (Allah üçün üçüncüsü)” iddiâlarına da, “Çünkü Allah ‘yaptık, kıldık’ diyor. Eğer bir tek olsaydı, ‘yaptım’ derdi.” diyerek delil getiriyorlardı.

Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara, “İslâm’a giriniz!” buyurdu. Onlar, “Biz senden önce İslâm’a girmişiz.” dediler. Rasûlullah ﷺ, “Yalan söylediniz, siz Allâh’a oğul isnâd edip dururken İslâm’a girmeniz nasıl geçerli olur!” buyurdu. Onlar, “İsâ Allâh’ın oğlu değilse, o hâlde babası kim?” dediler. Daha sonra Hz. Peygamber onlarla şöyle bir münazaraya başladı: “Bilmiyor musunuz, Allah diri ve ölümsüzdür. İsâ’ya yokluk ârız olur mu?” diye sordu. Onlar: “Evet” dediler. “Bilmiyor musunuz, babasına benzerliği olmayan hiçbir çocuk yoktur.” sorusuna, yine, “Evet yoktur.” dediler. Allâh’ın elçisi, “Bilmiyor musunuz, Rabbimiz her şey üzerine kayyûmdur (görüp, gözeten ve yönetendir), onu korur, rızıklandırır; Hâlbuki İsâ bundan hiçbir şeye mâlik midir?” Onlar: “Hayır, mâlik değildir.” dediler.

Rasûlullah: “Bilmiyor musunuz, Allah Teâlâ’ya yerde ve gökte hiçbir şey gizli değildir, İsâ ise Allâh’ın bildirdiğinden başka bunlardan bir şey bilebilir mi?” dedi. Onlar: “Hayır, bilemez.” dediler.

Rasûlullah: “Rabbimiz, İsâ’yı ana rahminde dilediği gibi şekillendirdi, bunu biliyor musunuz?” dedi. Onlar: “Evet, biliyoruz.” dediler. Rasûlullah: “Rabbimiz yemez, içmez, hadesten münezzektir, bunu da bilmiyor musunuz?” dedi. Onlar: “Evet.” dediler.

Rasûlullah: “İsâ’ya anası, bir kadının hâmile olduğu gibi hâmile olmuş ve onu bir kadının çocuk doğurması gibi doğurmuş, İsâ’da herhangi bir çocuğun gıda aldığı gibi beslenmişti. Sonra da yine yerd, içerd ve hades yapardı, bunu da biliyorsunuz, değil mi?” dedi. Onlar: “Evet” dediler.

Rasûlullah: “O hâlde İsâ, sizin sandığınız gibi nasıl olur?” buyurdu. Bunun üzerine onlar susmuşlardı.⁴⁰⁴

Bununla birlikte sonra yine inat ettiler de, “Ey Muhammed! Sen onun, ‘Allâh’ın kelimesi ve O’ndan bir ruh’ olduğu görüşünde değil misin?” dediler. Hz. Peygamber “Evet” dedi. Onlar da, “Eh bu bize yeter.” diye inkârlarında direndiler. Allah da bu sûrenin başından seksen küsur âyet indirdi ki, bunlar içinde, **“Ama kalplerinde eğrilik olanlar, ondan müteşâbih âyetlere uyarlar.”**⁴⁰⁵ âyeti işte bu inkârla ilgilidir. Allah sonunda, **“Haydi öyleyse, getirin çocuklarımızı, çocuklarınızı...”**⁴⁰⁶ âyeti ile onları mübâheleye, yani açıktan lânetleşmeye davet etmesini Hz. Peygamber’e emretti.

404. Âlûsî, Rûhu'l-meânî, II, 75.

405. Âli İmrân, 3/7.

406. Âli İmrân, 3/61.

Allâh'ın Rasûlü bu âyetin inmesi üzerine ehl-i beytten Hasan, Hüseyin, kızı Fâtıma ve Ali ile birlikte Necran heyetinin yanına gitmiş ve yukarıdaki âyeti okuyarak onları mübâheleye davet etmişti. Necranlılar kısa bir istişâreden sonra Hz. Muhammed'in peygamber olma ihtimalini göz önünde bulundurarak, "Ey Eba'l-Kasım! Bizi bırak, şimdi işimizi görelim de sonra gelir, dediğini yaparız." deyip lânetleşmeyi göze alamadılar, cizye ödemek şartıyla anlaşma yaptılar ve ülkelerine döndüler.

Kendi aralarında konuştukları zaman o üç büyükten birisi, "Anladığınız gibi, Muhammed gerçekten gönderilmiş bir peygamberdir. Îsâ efendimiz hakkındaki anlaşmazlığı ne güzel çözüme kavuşturdu. Bilirsiniz ki, herhangi bir kavim, bir peygamberle mülâaneye kalkışırsa büyüğü, küçüğü hepsi mahvolur, eğer bunu yaparsanız kökünüz kazınır. Mâdemki sahip olduğunuz dinde kalmak istiyorsunuz, bu zâtla karşılıklı barış antlaşması yapınız ve ülkenize dönünüz." demiş, bunun üzerine gelerek, "Ey Eba'l-Kasım! Biz seninle mülâane etmemeye ve seni kendi dîninle baş başa bırakıp, biz de kendi dînimizde kalmaya karar verdik. Binâenaleyh ashâbından bize birini gönder, o da mal ve mülk konusunda, aramızda anlaşamadığımız şeylerde bize hakem olsun, çünkü biz senden râzıyız." dediler.⁴⁰⁷

Şiîler, Hz. Peygamber'in mübâhele âyetinde geçen "oğullarımız"a karşılık Hasan ve Hüseyin'i, "kadınlarımız"a karşılık Fâtıma'yı ve "kendimiz"e karşılık da Ali'yi alıp Hristiyanların karşısına çıkmasını ehl-i beytin fazileti ve halîfeliğin Hz. Ali'nin hakkı olduğuna delil getirmişler ve mübâhele günü olan, Zilhicce'nin 21. gününü bayram ilan etmişlerdir. Ehl-i sünnet ise hilâfet konusunu fazîlet esasına bağlamanın doğru olmadığını belirtmiştir.⁴⁰⁸

İbn-i İshak, bu lânetleşme olayını şöyle nakleder: "Allâh'ın Rasûlü, onları, gerçeği kabul etmedikleri takdirde mülâaneye davet edince Hristiyan heyet kendi aralarında şöyle konuştular: Muhammed'in, peygamber olduğunda şüphe yoktur. Eğer biz onunla lânetleşmeye girsek, bir peygamberin lânet okuduğu kavim mahvolur, dediler. Ertesi gün Hz. Peygamber'e gelip şöyle dediler:

"Ey Muhammed, biz sana lânet etmeyiz. Sen kendi dîninde kal, biz de kendi dînimizde kalalım. Yalnız bize râzı olduğun bir elçi gönder de, ayrılığa düştüğümüz konularda aramızda hüküm versin."

407. Elmalılı, Hak Dini Kur'ân Dili, II, 288, 299.

408. Mustafa Fayda, Diyânet İ. A, Mübâhele mad.

Hiz. Peygamber bunun üzerine Necran'a Ebû Ubeyde'yi gönderdi ve kendisi hakkında, "Ebû Ubeyde bu ümmetin emindir (güvenilir kişisidir)." buyurdu.⁴⁰⁹

MÜBÂHELE

Ailece bütün varlığını ortaya koyarak, eğer söyledikleri yalana dayanıyorsa Allâh'ın lânetini üzerine çekmektir. Bu konu ile ilgili yukarıdaki Âl-i İmrân 3/61. âyet Necran Hristiyanlarından Medîne'ye gelip, Hiz. Peygamber'le görüşen 60 kişilik heyetle ilgili olarak inmiştir. Hristiyan heyeti içinden kimi "İsâ Allah'tır.", kimi "İsâ Allâh'ın oğludur." Kimi "İsâ üçten biridir." diyordu. Allâh'ın Rasûlü onları gerçeği kabule, İslâm'a girmeye davet etti. Onlar, "Peki İsâ'nın babası kimdir, ya Muhammed?" dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ Âl-i İmrân sûresinin başından ilk seksen kadar âyeti indirdi. Hiz. Peygamber onlarla münazaraya başladı. Onların iddiâlarına şu âyetle cevap verdi:

"İsâ, İsrâiloğulları'na bir peygamber olarak gelip (şöyle diyecek): Size Rabbinizden bir mûcize getirdim. Size çamurdan bir kuş sûreti yapar, ona üflerim ve Allâh'ın izniyle kuş olur. Yine Allâh'ın izniyle anadan doğma körü ve alaca (cüz zam) hastasını iyileştirir ve ölüleri diriltirim. Evlerinizde ne yiyor ve neleri biriktiriyorsanız size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz, şüphesiz bunda sizin için bir ibret vardır."⁴¹⁰ Gelen âyetlerde Hristiyan heyetinin haber verdiği olayların doğru olduğu, ancak bunların Hiz. İsâ'nın birer mûcizesi olduğu ve Allâh'ın izni ile gerçekleştiği bildirilmiştir.⁴¹¹

Gelen heyet, Kur'ân'da yer alan "Hiz. İsâ'nın Allâh'ın kelimesi ve O'ndan bir ruh olduğu" nitelemesini,⁴¹² kendi anlayışları yönünde yorumlayarak, müslüman olmadılar ve özel statüde bir topluluk olarak varlıklarını sürdürdüler. İşte bu görüşme sonunda, Hiz. Peygamber doğru olanı bulmak için, Âl-i İmrân 61. âyette sözü edilen "Haydi öyleyse, getirin çocuklarımızı, çocuklarınızı..." diyerek, "lânetleşme"yi teklif etmişti.⁴¹³

Allâh'ın Rasûlü bu âyetin inmesi üzerine ehl-i beyten Hasan, Hüseyin, kızı Fâtıma ve Ali ile birlikte Necran heyetinin yanına gitmiş ve yukarıdaki

409. Bk. İbn Hişam, Sîre, I, 657; Süleyman Ateş, Çağdaş Tefsir, II, 56, 57.

410. Âl-i İmrân, 3/49.

411. Bk. Âl-i İmrân, 3/49, 62; Mâide, 5/110.

412. Bk. 3/39, 45; 4/171.

413. Âlûsî, Rûhu'l-meânî, II, 75.

âyeti okuyarak onları mübâheleye davet etmişti. Necranlılar kısa bir istişâreden sonra Hz. Muhammed'in peygamber olma ihtimalini göz önünde bulundurarak, "Ey Eba'l-Kasım! Bizi bırak, şimdi işimizi görelim de sonra gelir, dediğini yaparız." deyip lânetleşmeyi göze alamadılar, cizye ödemek şartıyla anlaşma yaptılar ve ülkelerine döndüler.⁴¹⁴

BEDDUÂ

Nisâ sûresi, 4/148. âyette şöyle buyrulur: **"Allah, zulme mâruz kalınması dışında çirkin sözün açık söylenmesini sevmez. Allah hakkıyla işiten ve bilendir."**

Bu âyetin inmesiyle ilgili şöyle bir olay nakledilir: Hz. Ebûbekir, kendisine söven bir adama, bir süre sustuktan sonra cevap vermişti. Orada hazır bulunan Allâh'ın Rasûlü, hoşnut olmadığını belirtmek üzere kalkıp gidince, Ebûbekir ﷺ sebebini sordu. Allah elçisi şöyle buyurdu: "Sen sabrettikçe, senin yerine ona bir melek cevap veriyordu. Fakat sen de karşılık vermeye başlayınca melek gitti, şeytan geldi. Şeytan gelince de ben kalktım." O sırada bu âyet inmiştir.⁴¹⁵

Hadislerde şöyle buyrulur: "Kavgayı ilk başlatan günahkâr olur, ancak haksızlığa uğrayan kişinin sınırı aşması durumu müstesnâdır."⁴¹⁶ "Sadaka malı eksiltmez, Allah affedenin izzetini artırır. Allah için alçak gönüllülük yapanı Allah yükseltir."⁴¹⁷

İbn-i Abbâs bu âyet için şöyle demiştir: "Allah, bir kimsenin başkası aleyhine bedduâ etmesini sevmez. Ancak zulme uğrayan bunun dışındadır. Çünkü ona, bu âyetle bedduâ etmesi konusunda ruhsat verilmiştir. Ancak bununla birlikte, sabretmesi kendisi için daha hayırlıdır." Çirkin söz kapsamına; arkadan konuşma, söz taşıma, yalan söz, iftira, sövme gibi sözler girer. Ancak haksızlığa uğrayanın, başkalarını sakındırmak veya mahkemede hakkını dile getirmek için kimi kötülükleri dile getirmesi "kötü söz" niteliğinde sayılmaz.

Bedduâ; Farsça kötü anlamına gelen "bed" ile Arapça dileme, isteme anlamına gelen "duâ" kelimelerinin birleşiminden meydana gelen bir kelimedir. Hz. Peygamber'in Mekke'de müslümanlara baskı ve şiddet uygulayan

414. Elmalılı, Hak Dini Kur'ân Dili, II, 288-299.

415. Râzî, Mefâtiḥ, III, 496.

416. Müslim, Birr, 68; Ebû Dâvûd, Edeb, 39; Tirmizî, Birr, 51; Ahmed bin Hanbel, II, 235.

417. Müslim, Birr, 69; Tirmizî, Birr, 82.

bâzı müşriklere bedduâ ettiği nakledilir. Ebû Cehil, Ümeyye bin Halef, Utbe bin Rabîa, Şeybe bin Rabîa ile Ukbe bir Ebî Muayt'ın da içinde bulunduğu yedi kişiye bedduâ etmiş, Abdullah bin Mes'ud'dan rivâyete göre bunların hepsi Bedir Savaşı'nda öldürülmüştür.⁴¹⁸ Diğer yandan Allah Rasûlü'nün dünya malına taparcasına düşkün olan ve ana-babaya âsî olan bâzı kimselere isim vermeden bedduâ ettiği de bilinmektedir.⁴¹⁹ O, Muâz b. Cebel'i Yemen'e vali olarak gönderirken, "Mazlumun bedduâsında sakın! Çünkü onunla Allah arasında perde yoktur." diyerek kendisini uyarmıştır. Hadislerde kabul edilecek duâlar şöyle sıralanmıştır: a) Misafirin duâsı, b) Babanın çocuğu hakkındaki duâsı, c) Adâletli devlet başkanının duâsı, d) Oruçlu kimsenin duâsı, e) Mazlumun bedduâsı.⁴²⁰ Allâh'ın Rasûlü, bizzat mazlumun bedduâsından Allâh'a sığınmıştır.⁴²¹

Hicretin 4. yılında Uhud Gazvesi'nden 4 ay sonra Necid reisi Ebû Berâ Medîne'ye gelip, Hz. Peygamber'den, henüz müslüman olmayan kavmini irşâd için muallim istedi ve gelecek muallimler için güvence verdi. Hz. Peygamber 70 kişi gönderdi. Ancak bu arada daveti yapan Ebû Berâ vefât etmiş ve yeğeni Âmir b. Tufeyl kabîle yönetimini devralmıştı. Bi'ru mâune suyu başında heyete saldırdı. İki kişi dışında tamamı şehîd edildi. Olayı Cebrâil عليه السلام dan haber alan Allâh'ın Rasûlü çok üzüldü ve bir aya yakın sabah namazın son rükûundan doğrulunca bu suçu işleyenler için "bedduâ" etti. Ancak daha sonra Cebrâil عليه السلام gelerek artık bedduâyı bırakmasını bildirdi.

Buna göre artık kötülüklerle karşılaşınca bedduâ yerine sabır, af ve ihsana öncelik verilmesiydi. Âyetlerde şöyle buyrulur: **"Kim sabreder ve bağışlarsa işte bu, şüphesiz ki büyüklere yaraşan yüce davranışlardanır."**⁴²² **"Bir kötülüğün karşılığı onun dengi bir kötülüktür. Bununla birlikte bu kimse bağışlar ve iyilik yolunu tutarsa, artık onu mükâfatlandırmak Allâh'a âittir."**⁴²³ Diğer yandan Hz. Peygamber'in genel olarak İslâm'a direnenlere karşı bedduâ etmek yerine, hidâyete ermeleri için Allâh'a duâ ettiği bilinmektedir.⁴²⁴ Buna göre kötülük karşısında bedduâ etmek yerine, affedici olmak ve hidâyet istemek İslâm ahlâk ve edebine daha uygundur.

418. Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 393, 397.

419. Buhârî, Cihâd, 70, Rikâk, 10; Müslim, Birr, 8; Müsned, II, 346.

420. İbn Mâce, Sıyâm, 7, Duâ, 11.

421. İbn Mâce, Duâ, 20; A. b. Hanbel, Müsned, V, 82-83.

422. Şûrâ, 42/43.

423. Şûrâ, 42/40.

424. Bk. Buhârî, Deavât, 59.

MÜLÂANE

İsnat edilen bir fiili inkâr hâlinde, her iki tarafın doğru söylediğini, eğer söylenen doğru değilse Allâh'ın lânetini ve gazabını kendi üzerine çekmesidir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Karılarına zinâ isnâdında bulunup da kendilerinden başka şâhitleri olmayan kimselere gelince, onlar dan her birinin şâhitliği kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dâir dört defa Allah adına yemin edip, şâhitlik etmesidir. Beşinci defa, eğer yalan söyleyenlerden ise, Allâh'ın lânetinin kendi üzerine olmasını diler. Kadının da, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna dâir dört defa Allah adına yemin ve şâhitlik etmesi kendisinden cezâyı kaldırır. Beşinci defa, eğer kocası doğru söyleyenlerden ise, Allâh'ın gazabının kendi üzerine olmasını diler.”**⁴²⁵

Yukarıdaki âyetlerde karısını zinâ ile suçlayıp kendisinden başka şâhit bulunmayan kimsenin izleyeceği yol gösterilmektedir. Âyette gösterilen muhâkeme usûlüne “lian veya mülâane” denir.

İbn-i Abbâs'tan rivâyete göre, Hilâl bin Ümeyye, kendi eşinin zinâ ettiğini söyleyerek Nebî ﷺ'e şikâyetle bulundu. Bunu dört şâhitle ispat edemeyince, dördüncü âyetle bildirilen kazf suçunu işlemiş yani eşine zinâ iftirası atmış durumuna düştü. Bunun üzerine inen Nûr sûresinin yukarıdaki âyetleriyle eşler arasında “karşılıklı lânetleşme” anlamına gelen “mülâane usûlü” getirildi. Hilâl ve eşi karşılıklı olarak yeminleştiler.⁴²⁶

Lian-mülâane: Bir erkek, eşine karşı zinâ suçlamasında bulunur ve kendisinden başka şâhit bulamazsa, hâkimin önünde dört defa, “Allâh'a yemin olsun ki, bu kadına isnâd ettiğim sözde, doğru olduğuma şâhitlik ederim.” dedikten sonra, beşincide, “Eğer yalan söylüyorsam, Allâh'ın lâneti üzerime olsun.” der. Kadın da buna karşılık dört defa, “Billâhi kocam yalan söylüyor.” dedikten sonra, beşincide, “Eğer kocam doğru ise, Allâh'ın gazabı üzerime olsun.” der. Bu şekilde yemin etmesi kadından cezâyı kaldırır ve Hanefîlere göre evlilik “bain (kesin ayırıcı) talâk”la sona erer. İsnatla ilgili olarak doğan çocuk varsa, onun nesebi de reddedilmiş olur.

İftiraya uğrayan kadın, namuslu (muhsane) değilse, kazf cezâsı düşer, onun yerine ta'zîr cezâsı (devletin koyacağı bir cezâ) geçer.

425. Nûr, 24/6-9.

426. Buhârî, Tefsir, 24/3.

﴿ BÂB 7 ﴾

**EHL-İ KİTABI İSLÂM'A DAVET, HZ. İBRAHİM'İN
HRİSTİYAN VEYA YAHUDİ OLMADIĞI**

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا
اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ
فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٦٤﴾ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ
تُحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنْزِلَتِ التَّوْرَةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ أَفَلَا
تَعْقِلُونَ ﴿٦٥﴾ هَا أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ حَاجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّونَ
فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ مَا كَانَ
إِبْرَاهِيمَ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ
الْمُشْرِكِينَ ﴿٦٧﴾ إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٨﴾ وَدَّتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ
لَوْ يَضِلُّونَكُمْ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٩﴾ يَا أَهْلَ
الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٧٠﴾ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ
لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٧١﴾

**64- De ki: “Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak olan
bir söze gelin: Allah’tan başkasına kulluk etmeyelim;
O’na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allâh’ı bırakıp da**

birbirimizi Rabler edinmeyelim!" Eğer yine yüz çevirirlerse, deyin ki: "Şâhit olun, biz müslümanlarız!"

65- Ey kitap ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz? Oysa Tevrat da, İncil de ondan sonra indirilmiştir. Siz aklınızı kullanmaz mısınız?

66- İşte sizler böylesiniz! Hadi diyelim biraz bilginiz olan konuda tartıştınız, ya hiç bilginiz olmayan konularda niçin tartışıyorsunuz? Allah bilir, siz bilmezsiniz.

67- İbrahim, ne Yahudi ne de Hristiyan'dı; fakat o, Allâh'ı bir tanıyan dosdoğru bir müslümandı, Allâh'a ortak koşanlardan da değildi.

68- Doğrusu insanların İbrahim'e en yakın olanı, ona uyanlar, şu Peygamber ve îmân edenlerdir. Allah mü'minlerin dostudur.

69- Ehl-i kitaptan bir grup, sizi doğru yoldan saptırmak istemektedir; oysa onlar sırf kendilerini saptırırlar da farkına bile varmazlar!

70- Ey kitap ehli! Sizler (gerçeği) görüp bildiğiniz hâlde niçin Allâh'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?

71- Ey kitap ehli! Niçin hakkı bâtıla karıştırıyor ve bile bile gerçeği gizliyorsunuz?

64. âyette, bütün semâvî dinlerin ve peygamberlerin davet ettiği ortak ilkelere dikkat çekilir. Bunları üç maddede toplayabiliriz: a) Tek Allâh'a îmân etmek, b) Yalnız O'na kulluk etmek, c) İnsanların birbirini Rab edinmemesi.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **"Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz. Belki böylece Allâh'a karşı gelmekten sakınırsınız!"**⁴²⁷

"Biz senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki ona: "Benden başka ilâh yoktur, öyleyse bana kulluk edin!" diye vahyetmiş olmayalım."⁴²⁸

427. Bakara, 2/21.

428. Enbiyâ, 21/25.

“Andolsun ki Biz her ümmete: “Allâh’a kulluk edin ve azgın şeytandan sakının!” diye uyarın bir peygamber gönderdik. Allah onlardan bir kısmını doğru yola iletti; kimi de doğru yoldan sapmayı hak etti. Yeryüzünde gezip dolaşın da, inkâr edenlerin sonu nasıl olmuş, bakın!”⁴²⁹

EHİ-İ KİTABI İSLÂM'A DAVET

Kur'ân-ı Kerîm'de ehl-i kitap kavramından, daha çok Yahudi ve Hristiyanlar anlaşılmakta, “kendilerine kitap verilenler” ifâdesine Zebur'a tâbî olan Sâbiîler de girmektedir. Hz. Muhammed ﷺ Şam'da bulunan Bizans İmparatoru Herakliyus'a, Dihye bin Ebî Halîfe el-Kelbî'yi elçi olarak göndermiş ve ona verdiği mektupta şunları yazmıştı: “Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın adıyla. Allâh'ın elçisi Muhammed'den Rum büyüğü Herakl'e. Doğru yola uyana selam olsun. İslâm'a gir, kurtul. İslâm'a gir, Allah sana mükâfatını iki kat olarak verecektir. Eğer yüz çevirirsen, sana uyanların günahı da senin üzerindedir.” Bundan sonra mektup yukarıdaki âyetle sona ermiştir (bk. Kurtubî, İbn-i Kesîr). Ticaret için o sırada Şam'da bulunan Ebû Süfyân'ın da Hz. Muhammed hakkında güzel sözler söylemesi üzerine Herakliyus inancını açıklamak üzere iken, üst düzey komutanlarından sesler yükselmesi üzerine, mektup amacına ulaşamamıştır.

Âyette yer alan “insanların birbirini ilâh edinmesi”, Allâh'ın belirledikleri dışında helâl ve haramlar koyup, bunlara uymak olarak tefsir edilmiştir. Nitekim Hristiyan iken İslâm'a giren Adiy bin Hâtîm'in yukarıdaki âyetin inmesiyle: “Ey Allâh'ın Rasûlü! Biz din büyüklerimize tapmazdık.” demesi üzerine, Allâh'ın Rasûlü, Tevbe sûresinin şu âyetini okumuştur:

“Gerçekten onlar, Allah'tan başka hahamlarını, râhiplerini ve Meryem oğlu İsrâ'yı rabler edindiler. Oysa onlar ancak bir olan Allâh'a ibadet etmekle emrolunmuşlardı. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur; O, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır.”⁴³⁰ Bunun üzerine Adiy, “Ey Allâh'ın elçisi! Onlar, bunlara ibadet etmezlerdi.” deyince, Rasûlullah ﷺ şöyle buyurmuştur: “Onlar, Allâh'ın helâl kıldığına haram derler, siz de haram tanımaz mıydınız? Allâh'ın haram kıldığına da helâl derler, siz de helâl saymaz mıydınız?” Ben de, “Evet” dedim. “İşte bu, onların Rab tanıyıp kulluk etmesidir.”⁴³¹

429. Nahl, 16/36.

430. Tevbe, 9/31.

431. Tirmizî, Tefsir, IX, 10.

Kazimirski yukarıdaki âyette “rab ve rabbî” gibi ifâdelere “dînî lider” anlamı verir. Ancak yukarıda verdiğimiz hadislerden anlaşılacağı gibi, Hz. Peygamber, bu âyetle kastedilen “rabler”i; “dînî yasa ve kurallar îcâd etme, var olanları değiştirme ve din adamlarını yanılmaz kabul etme” olarak açıklamıştır.⁴³²

Hız. Peygamber hayatta iken Hristiyanlarla üç kez diyalog sağlanmıştır. Aşağıda bu üç diyalogtan tarih sırasına göre söz etmek istiyoruz:

a) Bunlardan ilki Habeşistan hicreti sırasında gerçekleşmiş ve Habeş Kırallı Necâşî'nin İslâm'a girmesi ile sonuçlanmıştır.

Mekke'de büyük bir baskıya uğrayan ilk müslümanlar Hız. Peygamber'in izniyle Habeşistan'a hicret etmişti. Mekke Kureyş müşrik yönetimi, bu ilk muhâcirlerin îade edilmelerini Habeş Kırallı'ndan istemişti. Habeş Kırallı Necâşî, keşiş ve râhiplerle bir toplantı yaparak, Kureyş heyetini ve müslümanları bu toplantıya çağırmişti. Müslümanlara seslenerek: “Kitabınızda Hız. Meryem'den söz ediliyor mu?” diye sormuş, Câfer bin Ebî Tâlib, “Evet, O'nun adına nisbet edilen Meryem sûresi var.” demiş ve sûreyi baştan başlayarak, 34. âyet olan “İşte Meryem oğlu İsâ budur” âyetine kadar okumuş, arkasından Tâhâ sûresinin de baştan ilk dokuz âyetini okumuştur. Bunları dinleyen Necâşî gözyaşları içinde “yemin olsun ki İsâ'ya gelenle, bunlar aynı kaynaktır.” demiştir. Bundan sonra Necâşî Medîne'ye Hız. Muhammed'e yetmiş kişilik bir grup göndermiş, Rasûlullah ﷺ onlara Yâsin sûresini okumuş, aynı şekilde onlar da gözyaşları içinde îmân etmişlerdi.⁴³³

Rivâyete göre, aşağıdaki dört âyet Habeş Kırallı Necâşî ve arkadaşları hakkında inmiştir. **“İmân edenlere karşı düşmanlık bakımından insanların en şiddetlisi olarak, Yahudileri ve Allâh'a ortak koşanları bulursun. Yine îmân edenlere sevgi bakımından en yakın olarak da; “Biz Hristiyanlarız” diyenleri bulursun. Çünkü onların içinde keşişler ve râhipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar.” Peygambere indirileni dinledikleri zaman, hakkı tanıdıklarından dolayı, onların gözlerinin yaşla dolduğunu görürsün. Onlar şöyle derler: “Ey Rabbimiz! İmân ettik, bizi de şâhitlerden yaz! Biz, Rabbimiz'in bizi sâlihler topluluğuna katmasını umarken, neden Allâh'a ve bize gelen gerçeğe îmân etmeyelim?” Bu söylediklerinden dolayı Allah onlara, altlarından**

432. krş. Ahd-i Cedid, Resullerin İşleri, 15/28; Matta, 5/17-19. Bk. Elmalılı. Hak Dini Kur'ân Dili, IV, 317-320.

433. Elmalılı, Azim baskısı, III, 328.

irmaklar akan, içinde sürekli olarak kalacakları cennetler verdi. Güzel davrananların mükâfatı işte budur!”⁴³⁴ Âyetlerin açık anlamı genel olduğundan, her dönemde kitap ehli ile ilgili benzer durumlar olabilir.

b) İkincisi Necran Hristiyanları temsilcileri ile Allah elçisinin görüşmesi olayıdır. Necran Hristiyan topluluğu, Arabistan'ın güney kısmında yaşayan ve İstanbul (Konstantin) kilisesine bağlı olan bir topluluktur. İslâm'ın Hicaz bölgesi dışında yayıldığını görünce, Hz. Muhammed'le özel bir görüşme yapmak istediler. Aralarından seçtikleri 60 kişilik bir heyetle Medîne'ye geldiler. Mescid-i Nebevî'de ikinci namazı kılınırken içeri girdiler. Mescidde Hz. Peygamber'in izni ile kendi namazlarını kıldılar ve üç kişilik temsilci heyeti birkaç gün Medîne'de kalarak Hz. Muhammed'le görüştü. Görüşme sırasında Hz. İsmâ'dan söz ederken hâşâ “Allah”, “Allâh'ın oğlu”, “Üçün üçüncüsü” gibi sözler söyleyince Hz. Peygamber kendilerini uyarmış, bu ifâdelerin ve bu inancın yanlış olduğunu bildirmişti. Onları bu inanca iten delillerini sorunca da; Hz. İsmâ'nın çamurdan kuş şekli yapıp canlandırmasını, ölüleri diriltmesini, gözleri görmeyeni ve alacatenlik hastalığını iyileştirmesini, gâipten haber vermesini” delil getirmişlerdi. Hz. Peygamber bu söylediklerinin doğru olduğunu, fakat bunların bir ilâhlık belirtisi değil, Hz. İsmâ'nın elinde, Allâh'ın izniyle gerçekleşen birer mûcize olduğunu bildirmiş ve bununla ilgili olarak aşağıdaki âyetleri okumuştur:

“Allah o zaman şöyle diyecektir: “Ey Meryem oğlu İsmâ! Sana ve annene olan nîmetimi hatırla! Hani seni Kutsal Ruh'la desteklemiştim! Beşikte iken de, yetişkin iken de insanlarla konuşuyordun. Hani sana kitabı (yazmayı), hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretmiştim. Benim iznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yapıyor, içine üflüyordun da benim iznimle kuş oluyordu. Anadan doğma körü, alaca hastalığı olanı da yine benim iznimle iyileştiriyoordun. Ölüleri iznimle kabirden çıkarıp diriltiyordun. İsrâiloğulları'nı da senden savmıştım. Hani sen onlara açık deliller getirdiğin zaman, içlerinden inkâr edenler: Bu, apaçık büyüden başka bir şey değildir, demişti.”⁴³⁵

Bu görüşmenin sonunda, gelen heyetten kimisi İslâm'a girmişse de, kimisi Kur'ân'da yer alan “Hz. İsmâ'nın Allâh'ın kelimesi ve O'ndan bir ruh olduğu” nu bildiren âyetleri,⁴³⁶ kendi anlayışları yönünde yorumlayarak, müslüman olmadılar ve özel statüde bir topluluk olarak varlıklarını sürdürdüler.

434. Mâide, 5/82-85. Habeşistan hicreti için bk. Nahl, 16/14.

435. Mâide, 5/110. Benzer âyet için bk. Âl-i İmrân, 3/62.

436. Bk. Âl-i İmrân, 3/39, 45; Nisâ, 4/171.

İşte bu görüşme sonunda, Hz. Peygamber doğru olanı bulmak için, aşağıdaki âyetle sözü edilen “lânetleşme” yi teklif etmiş, fakat Hristiyanlar buna da cesâret edememişti.

“Artık sana bu bilgi geldikten sonra, kim bu konuda seninle tartışacak olursa de ki: Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra da lânetleşelim; Allâh’ın lânetinin yalancılara olmasını dileyelim.”⁴³⁷

c) Üçüncüsü Bizans İmparatoru Herakliyus’a Şam’da bulunduğu sırada, Dihye bin Ebî Halîfe ؓ’in elçi olarak gönderilmesidir. Hz. Peygamber ؐ, Dihye’ye verdiği mektuba yukarıdaki şu âyeti yazdırmıştır: **“De ki: Ey kitap ehli! Bizim ve sizin aranızda eşit olan bir söze gelin: Allah’tan başkasına tapmayalım; O’na hiçbir şeyi ortak koşmayalım; Allâh’ı bırakıp da kimimiz kimimizi Rabler edinmesin. Eğer yüz çevirirlerse deyin ki: Şâhit olun, biz müslümanlarız.”**⁴³⁸

Bu âyetle bütün semâvî dinlerin ve peygamberlerin davet ettiği ortak ilkeler yer almıştır.⁴³⁹ Mektubun özeti şöyledir: “Rahmân ve Rahîm olan Allâh’ın adıyla. Allâh’ın Elçisi Muhammed’den Rum büyüğü Herakl’e. Doğru yola uyana selâm olsun. İslâm’a gir, kurtul. İslâm’a gir, Allah sana mükâfatını iki kat olarak verecektir. Eğer yüz çevirirsen, sana uyanların günahı da senin üzerindedir.” (bk. Kurtubî, İbn-i Kesîr). Ticaret için o sırada Şam’da bulunan Ebû Süfyân’ın da Hz. Muhammed hakkında güzel sözler söylemesi üzerine, Herakliyus inancını açıklamak üzere iken, üst düzey komutanlardan sesler yükselmesi üzerine, mektup amacına ulaşamamıştır.

Sonuç olarak İslâm, önceki bütün semâvî dinleri birleştiren, onların insan eliyle değiştirilen yerlerini açıklayan evrensel bir mesaja sahiptir. Hristiyanlık ve Yahudilikle ilgili doğru bilgiler öz olarak Kur’ân ve sünnette yer almıştır. Avrupa Birliği’ne giriş sürecinde, kilise ve havralarla yüzleşmede, konuları müzakere etmede, mü’minlerin elinde sağlam bir Kur’ân mesajı ve Hz. Peygamber’in elimize ulaşan sünneti mihenk taşı vazifesi görecektir. Elimizde değişikliğe uğramamış böyle ilâhî bir mesajın varlığı, misyonerlerin zayıf tezlerini çürütmeye yeterlidir. Allah, mü’minlerin dostu ve yardımcısıdır.⁴⁴⁰

437. Âl-i İmrân, 3/61.

438. Âl-i İmrân, 3/64.

439. Bk. Enbiyâ, 21/25; Nahl, 16/36.

440. Bk. H. Döndüren, Altınoluk Dergisi, Tarih: 2004, sy. 225.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنزِلَتِ التَّوْرَةُ وَالْإِنْجِيلُ
إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٥﴾ هَا أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ حَاجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ
بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا
تَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾

65- Ey kitap ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz?
Oysa Tevrat da, İncil de ondan sonra indirilmiştir. Siz
aklınızı kullanmaz mısınız?

66- İşte sizler böylesiniz! Hadi diyelim biraz bilginiz olan ko-
nuda tartıştınız, ya hiç bilginiz olmayan konularda niçin
tartışyorsunuz? Allah bilir, siz bilmezsiniz.

65-66. âyetlerde, Hz. İbrahim'in Tevrat ve İncil indirilmeden önce ya-
şadığı, bu yüzden onun Yahudi veya Hristiyan oluşunun söz konusu olama-
yacağı, bu konuda akli kullanmanın yeterli olabileceği belirtilir. Bu gibi ko-
nulara hiçbir sağlam bilgiye dayanmadan tartışmanın anlamsızlığına dik-
kat çekilir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Yoksa siz, İbrahim’in, İsmâil’in, İshâk’ın, Yâkub’un ve torunların Yahudi ya da Hristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz? De ki: “Siz mi daha iyi bileceksiniz, yoksa Allah mı? Allâh’ın tanıklık ettiği bir gerçeği, bilerek gizleyenden daha zâlim kim olabilir? Allah, yapmakta olduklarınızdan haberdardır.”**⁴⁴¹

“Şimdi siz başkalarına iyiliği emredip de, kendinizi unuttur mu-
sunuz? Oysa kitab (Tevrat)ı okuyup duruyorsunuz! Hâlâ aklınızı kul-
lanmayacak mısınız?”⁴⁴²

“Hoşunuza gitmese de, savaş size farz kılındı. Ama hoşunuza
gitmeyen bir şey sizin için hayırlı olabilir. Hoşunuza giden bir şey
de sizin için kötü olabilir. Gerçeği Allah bilir, siz bilmezsiniz.”⁴⁴³

“Mü’minler arasında çirkin şeylerin yayılmasını arzu edenler
için, hiç şüphesiz dünyada da âhirette de can yakıcı bir azap var-
dır. Allah bilir, siz bilmezsiniz.”⁴⁴⁴

441. Bakara, 2/140.

442. Bakara, 2/44.

443. Bakara, 2/216.

444. Nûr, 24/19.

EHL-İ KİTAP

İslâm literatüründe Yahudiler ve Hristiyanlar için kullanılan bir tâbir olup, kitap ehli, kitap sahibi demektir. Kur'ân-ı Kerîm, birçok yerde Yahudi ve Hristiyanlardan, ehl-i kitap diye söz eder; hadislerde de bu tâbir sık sık kullanılmıştır. Böylece vahiy yoluyla nâzil olmuş Tevrat, Zebûr ve İncil'e sahip bulunan Yahudi ve Hristiyanlar, bu kitaplar değişikliğe uğramasına rağmen, müşriklerden ayırt edilmiş ve kendilerine farklı bir statü tanınmıştır.

İslâmî hükümlere göre, bir İslâm toplumu içinde yaşayıp, yönetimi kabul ederek tebeadan olduktan sonra ehl-i kitaba ibadetlerini serbestçe yapabilme serbestliği tanınır. Antlaşma şartlarına uymaları ve adâlet ölçüsünde kendileri için belirlenen cizyeyi (baş vergisini) ödedikleri sürece, kendilerinin mal ve can güvenlikleri sağlanır.

Hz. Peygamber ve ilk dört halifeden itibâren tüm âdil İslâm yönetimlerinde ehl-i kitaba bu hakların eksiksiz verildiği, bu hususların antlaşma metinlerine titizlikle yazıldığı ve uygulandığı görülür. Ehl-i kitaba karşı haksızlık yapan müslümanlar, büyük bir günah işlemiş sayılırlar. Nitekim bu konuda Allâh'ın Rasûlü şöyle buyurmuştur: *“Bir zımmîye zulmedenin... kıyâmet gününde hasmı benim!”*⁴⁴⁵

Sefere çıkan ordu komutanlarına ve vâlilere halifeler tarafından verilen tâlimâtlarda, “antlaşmalı, zimmet ehli ve zimmîler” sıfatıyla ehl-i kitabın haklarını gözetmeleri, kendilerine ibadet serbestliği verilmesi ve insanca davranılması sıkı sıkıya emredilmiştir.⁴⁴⁶

İlk halifeler döneminde ehl-i kitabın, Arap Yarımadası'ndan sürülüp çıkarılması, Hz. Peygamber'in, *“Arap Yarımadası'nda iki din birarada bulunmayacaktır.”*⁴⁴⁷ şeklindeki bir hadîsine dayandırılırsa da bunun yanında ehl-i kitabın, antlaşma şartlarına uymamaları ve huzursuzluk çıkarmalarının da bu uygulamaya esas teşkil ettiğini göz önünde bulundurmak gerekir.

Hz. Peygamber'in, Yahudi ve Hristiyan olmadıkları hâlde Hecer ve Bahreyn'deki İranlılardan cizye almış olması, ilk dönemlerde Mecûsîlerin de

445. Ebû Dâvûd, İmâret, 33; ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Cihad 153.

446. Bk. Ebû Yûsuf, Kitâbü'l-Harâc ve Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm'ın, Kitâbü'l-Emvâl isimli eserlerinin ehl-i kitap hakları ile ilgili bölümler.

447. Muvatta, Medîne, 18, 19.

ehl-i kitap adı ile anılmalarına değilse bile, ehl-i kitaba uygulanan ahkâm ile muâmele görmelerine yol açmıştır. Ayrıca Arap Yarımadası'nın dışında kalan bölgelerde Yahudilik ve Hristiyanlıktan başka dinlere mensup olanların ehl-i kitaba tanınan haklara sahip olup olamayacakları husûsu, İslâm âlimlerince farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bu sebeple İslâm tarihinin çeşitli dönemlerinde Arap Yarımadası'nın dışındaki putperestlerden ve diğer din mensuplarından da cizye alınıp kendilerine ehl-i kitab gibi muâmele edildiği olmuştur. Ancak bu husus, ehl-i kitab tâbirinin zamanla anlam değiştirdiği ve kapsamının genişletildiği anlamına gelmez.

Nitekim Kur'ân; Yahudi ve Hristiyanlar gibi, -sonradan bozulmuş olsa da-, bir hak dîne inananların yiyeceklerini müslümanlara helâl kılmıştır:

“Bugün size temiz ve yararlı olan şeyler helâl kılındı. Kitap verilenlerin yiyecekleri size, sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir.”⁴⁴⁸

Bu âyetin mânâsı genel olup, domuz, şarap, içki, ölü hayvan gibi aslı haram olan yiyeceklerin dışında kalanları içine alır.

Yahudi ve Hristiyanlar dışında kalanlar müşrik hükmünde olup, kestikleri yenmez. Yahudi ve Hristiyanların kesim şekli kendi dinlerinin kabul ettiği bir şekilde oluyorsa, böyle kesilen hayvanlar yenir; dinlerinin kabul etmediği bir kesme ve öldürme şekliyle öldürülmüşse, böyle hayvanların etleri yenilmez.

İslâm, müslüman bir erkeğin kâfir veya müşrik bir kadınla evlenmesine izin vermezken, kitap ehlinden olan, yani Yahudi veya Hristiyan bir kadınla evlenmesine izin vermiştir. Çünkü bunların dîni, aslı bozulmuş olsa da semâvî bir dîndir. Bu konuda Kur'ân'ı Kerîm'de şöyle buyrulur:

“Kitap verilenlerin yemeği size helâl, sizin yemeğiniz de onlara helâldir. Mehirleri verdiğiniz takdirde, imân eden hür ve iffetli kadınlar ve sizden önce kitap verilenlerin hür ve iffetli kadınları, zinâ etmemek ve gizli dost tutmamak şartıyla size helâldir.”⁴⁴⁹

Bu, kitap ehline İslâm'ın bir müsâmahasıdır. Kitâbî kadınlarla evlenmek bir ruhsat olup, azîmet değildir. Yani aslanan, müslüman bir erkeğin kitâbî kadınla evlenmesi değil, evlenebilir olmasıdır. Fakat müslüman bir kadın, Yahudi ve Hristiyan da olsa gayrimüslim bir erkekle evlenemez, bu haramdır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, müslüman bir erkek için mü'min

448. Mâide: 5/5.

449. Mâide: 5/5.

bir kadın şüphesiz, kitâbî bir kadından daha iyidir. Doğacak neslin inanç, terbiye ve yetiştirilmesinde tehlike görülürse kitâbî kadınlarla evlenilmemeli. Müslümanların azınlık durumunda olduğu memleketlerde müslüman nüfusun artması, kitâbî erkeklerle evlenemeyeceklerinden müslüman kızların açıkta kalmaması için, kitâbî kadınlarla evlenebilme hükmünün geçici olarak kısıtlanması da mümkündür.⁴⁵⁰

Nitekim Hz. Ömer, İslâm Devleti vatandaşı olan ehli kitap bir kadınla, müslüman bir erkeğin evlenmesini câiz görmekle birlikte Yemame'ye vâli olarak gönderilen Huzeyfe İbnü'l Yemân'ın (ö. 36/656) bir Yahudi kızı ile evlenmesi üzerine, bu evliliğin müslüman kadınların aleyhine sonuçlar verebileceğini düşünerek yasaklamış ve ayrılımlarını istemiştir.⁴⁵¹

مَا كَانَ إِبْرَاهِيمَ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُّسْلِمًا وَمَا كَانَ
مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٦٧﴾

67- İbrahim, ne Yahudi ne de Hristiyan'dı; fakat o, Allâh'ı bir tanıyan dosdoğru bir müslümandı, Allâh'a ortak koşanlardan da değildi.

67. âyette, Hz. İbrahim'in ne Yahudi de Hristiyan ve ne de Allâh'a ortak koşan biri olmadığı, onun tek Allâh'a inanan bir Hanîf olduğu vurgulanır.

İlgili âyette şöyle buyrulur: **“Onlar: Yahudi veya Hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız, dediler. De ki: Doğrusu biz, tek Allâh'a inanan İbrahim'in hanîf dinine uyarız. O, Allâh'a ortak koşanlardan olmadı. Yine deyin ki: Biz; Allâh'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmâil'e, İshâk'a, Yâkub'a ve torunlara indirilmiş olana, Mûsâ ve Îsâ'ya verilenlerle Rab'leri tarafından diğer peygamberlere verilenlere, onlardan hiçbirisi arasında fark gözetmeksizin îmân ettik ve sadece Allâh'a teslim olduk. Eğer onlar da sizin inandığınız gibi inanırlarsa doğru yolu bulmuş olurlar. Ancak yüz çevirirlerse, mutlaka anlaşmazlık içine düşmüş olurlar. Onlara karşı Allah sana yeter. Çünkü o, her şeyi işitendir, bilendir.”**⁴⁵²

450. Ahmet Önkâl, Şâmil İslâm Ansiklopedisi, “Ehl-i Kitap” mad.

451. Bk. Mâide, 5/6; Cassâs, Ahkâmu'l-Kur'ân, Âsitâne, 1338, II, 397.

452. Bakara, 2/135-137.

HANÎF, HANÎFLER

Hız. İbrahim'in tebliğ ettiğı tek Allah inancını koruyan ve Hız. Peygamber'in peygamber olarak gönderilmesinden önce Allâh'ın birliğine îman edenlere "hanîfler" denir, hanîf'in çoğulu hunefâ'dır.

Dînî bir terim olarak hanîflik; bütün bâtil inançlardan İslâm'a meyletmektir. Bütün peygamberlere îman ve her dîni içine almak da bununla olur. Bütün kitaplar ve Peygamberler dîni yanlış inançlardan kurtararak, **"Allah katında gerçek din İslâm'dır."**⁴⁵³ âyetinde belirtildiğı gibi tek Allah inancını tebliğ ederek insanlığı kurtuluşa erdirmek için gönderilmişlerdir. Ehl-i Kitab da bununla emrolunmuşlardı.

İbn-i Abbâs ؓ'ten rivâyete göre, Necran heyeti Medîne'de iken, bir ara Yahudi hahamları da toplantıya katılmışlar ve Hız. Peygamber'in huzûrunda tartışmışlardı. Yahudiler, "İbrahim Yahudi'dir." derken, Hristiyanlar da, "İbrahim Hristiyan'dır." diyorlardı. Allah Teâlâ yukarıdaki âyetlerle işin gerçeğini bildirdi. Çünkü Yahudilik, Tevrat'ın inişinden sonra, Hristiyanlık da İncil'in inişinden sonra ortaya çıkmış dinlerdi. Buna göre, onlardan çok önce yaşamış olan İbrahim, her ikisinden de olamazdı. Diğer yandan, Hız. İbrahim'in getirdiğı vahiy mesajı, tek Allah inancına dayalı olan İslâm inancından ibâretti. Yahudiler, evrenin yaratıcısını millîleştirerek, Hristiyanlar da, Allâh'a oğul isnâd ederek ve O'nun üç esastan oluştuğunu öne sürerek, İbrahim'in tevhid dîninden fikren ayrı düşmüşlerdi. Hız. İbrahim'in izinden gidenler, Hız. Muhammed ve ona tâbî olanlardı. Kısaca, Yahudi ve Hristiyanların kendi aralarında yaptıkları bu tartışma anlamsızdı.

Kur'ân-ı Kerîm'de "hanîf" kelimesi on yerde, "hanîfler" olarak ise iki yerde zikredilmiştir.⁴⁵⁴ Öte yandan, Kur'ân'da hanîf kelimesi, İslâm'la eş anlamlı olarak da kullanılmıştır.⁴⁵⁵ Nitekim Abdullah bin Mes'ud kıraatinde, **"Allah katında, yegâne din, İslâm'dır."**⁴⁵⁶ âyetindeki "İslâm" yerine, "Hanefiyye" kelimesini koymuştur. Bu takdirde âyetin anlamı şöyle olur: **"Allah katında yegâne din hanefîliktir."**⁴⁵⁷

453. Âl-i İmrân, 3/19.

454. Hanîf kelimesi için bk. Bakara, 2/135; Âl-i İmrân, 3/67, 95; Nisâ, 4/125; En'âm, 6/79, 161; Yûnus, 10/105; Nahl, 16/120, 123; Hac, 22/31; Rûm, 30/30.

455. Âl-i İmrân, 3/67.

456. Âl-i İmrân, 3/19.

457. Ebû Hayyan el Endülüsî, el-Bahru'l-Muhît, Beyrut 1983, II, 410.

Kur'ân-ı Kerîm'de hanîf kelimesinin müslim kelimesiyle birlikte zikredildiği her yerde, hanîf kelimesi “hac yapan, hacı” anlamına gelir. Ancak, yalnız başına zikredildiği yerde ise müslüman anlamında kullanılmıştır.”⁴⁵⁸

Şu âyetleri buna örnek verebiliriz: **“İbrahim ne bir Yahudi ne de Hristiyanı. Fakat Allâh'ı bir tanıyan (hanîf) dosdoğru bir müslüman dı.”**⁴⁵⁹ **“İyilik yaparak kendisini Allâh'a teslim edip Hakka yönelen tek Allâh'a inanan İbrahim'in dînine uyandan din bakımından daha iyi kim olabilir? Allah İbrahim'i dost edinmiştir.”**⁴⁶⁰

Hadislerde hanîf, hanîfler ile fitrat kelimesi arasında bir bağlantı olduğu görülür. Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği bir hadiste şöyle buyrulur: **“Şüphesiz her doğan çocuk İslâm fitratı üzere doğar. Sonra anası ile babası ona Yahudi veya Hristiyan Yahut Mecûsi yaparlar. Nasıl ki, her hayvanın yavrusu tam a'zalı olarak doğar. Hiç o yavrunun burnunda, kulağında eksik, kesik bir şey görülür mü?”** Sonra Ebû Hüreyre şu âyeti okumuştur: **“O hâlde yüzünü bir hanîf olarak dîne, Allâh'ın, insanları kendisine göre yarattığı temiz fıtrata çevir. Allâh'ın yaratışında hiçbir değişme olmaz. İşte dosdoğru din budur. Ama insanların çoğu bilmezler.”**⁴⁶¹

Fıtrat dîni İslâm dînidir, tevhid dînidir ve bir Allâh'a îmân edenlerin dînidir. Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e gelinceye kadar bütün peygamberler İslâm dîni esaslarını ve tevhid inancını tebliğe memur edilmişlerdir.

Bir kudsî hadiste şöyle buyrulur: **“Ben kullarımı hanîfler olarak istikâmet ve selâmet üzere yarattım.”**⁴⁶²

Her doğan çocuğun İslâm fitratı üzerine doğması demek, elest bezminde Yüce Allâh'a verdikleri söz üzere doğmaları anlamına gelir ki, Allah onlara, **“Ben sizin Rabbiniz değil miyim? ‘Evet, sen bizim Rabbimizsin.’ dediler.”**⁴⁶³ âyetinde buna işaret edilmiştir.

Günümüzdeki Yahudilik de Hristiyanlık da bozulmuş, asıl orijinalliğini kaybetmişlerdir. Artık bunlar doğru yolu bulma kaynağı ve rehberi özelliğine sahip değildirler. Hidâyet yolu Hz. İbrahim'in izlediği ve sonraki kuşaklara

458. H. Basri Çantay, Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, I, 40.

459. Âl-i İmrân, 3/67.

460. Nisâ, 4/125.

461. Rûm, 30/30. Bk. Buhârî, Cenâiz, 80.

462. Aynî, Umdetü'l-Kârî, VIII, 179.

463. A'râf, 7/172.

öğütlediği hanîf dîni inancıdır. İşte bu temiz inanç ve doğru yol İslâm'la ortaya konulmuştur.

إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا
وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٨﴾

68- Doğrusu insanların İbrahim'e en yakın olanı, ona uyanlar, şu Peygamber ve îmân edenlerdir. Allah mü'minlerin dostudur.

68. âyette, insanların Hz. İbrahim'e en yakın olanları üç maddede toplanmıştır: a) Kendi döneminde Hz. İbrahim'e uyanlar, b) Hz. Muhammed, c) Allâh'a ve Hz. Muhammed'e îmân edenler. Âyetin sonunda Allâh'ın da îmân edenlerin velîsi (dostu) olduğu belirtilir. Nahl sûresinin ilgili âyetlerinde Hz. İbrahim'in birtakım güzel hâllerinden şöyle söz edilir:

“İbrahim gerçekten Allâh'a itaat eden, O'nu tek ilâh kabul eden bir önderdi. O hiçbir zaman müşriklerden olmadı. Allâh'ın nîmetlerine şükredici idi. Allah onu seçmiş ve dosdoğru yola iletmmişti. Ona bu dünyada iyilik verdik. Şüphesiz o, âhirette de iyilerdendir. Sonra da sana şunu vahyettik: 'Allâh'ı bir tanıyarak İbrahim'in dînine uy. Çünkü o, müşriklerden olmadı.’”⁴⁶⁴

Hz. İbrahim'in bu üstün meziyetleri Kur'ân'da zikredilerek, Hz. Muhammed'in ve ümmetinin de onun tertemiz dînine uyması istenir.

Allah Teâlâ'nın bütün mü'minlerin dost ve yardımcısı olduğu çeşitli âyetlerde vurgulanmıştır: **“Allah, îmân edenlerin dostu yardımcısıdır; onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlerin dostu ise şeytânî güçler (Tâğût) olup, onları aydınlıktan karanlıklara sürüklerler. İşte onlar cehennemliklerdir ve orada sürekli kalacaklardır.”**⁴⁶⁵

“Sizin dostunuz ve yardımcınız ancak Allah, O'nun peygambere, bir de Allâh'ın emrine boyun eğerek, namazı dosdoğru kılan ve zekâtı veren mü'minlerdir.”⁴⁶⁶

464. Nahl, 16/120-123.

465. Bakara, 2/257.

466. Mâide, 5/55.

“Dikkat edin, Allah dostlarına ne korku vardır ne de keder. Onlar, îmân eden ve O’na karşı gelmekten sakınanlardır. Dünya hayatında da âhirette de onlara müjdelere vardır. Allâh’ın sözlerinde, asla bir değişiklik olmaz. İşte büyük kurtuluş budur!”⁴⁶⁷

Abdullah bin Mes‘ud ؓ’ten rivâyete göre, Rasûlullah ﷺ şöyle buyurmuştur: “Sizden hiçbiriniz yoktur ki, cinlerden ve bir de Meleklerden bir dostu olmasın. Senin de mi üzerinde cinlerden bir dostun var? sorusuna: “Evet benim de var, fakat Allah ona karşı bana yardım eder ve ben selâmette olurum. O bana hayırdan başkasını emredemez.”⁴⁶⁸

Başka bir hadiste de şöyle buyurulmuştur: “Her nebî için diğer nebîlerden bir dost vardır. Benim dostum da atam ve Rabbimin dostu olan İbrahim ؑ’dır. Bundan sonra Hz. Peygamber yukarıdaki 3/68. âyeti okumuştur.”⁴⁶⁹

وَدَّتْ طَائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّوكُمْ ۖ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ
وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٩﴾ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأَنْتُمْ
تَشْهَدُونَ ﴿٧٠﴾ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ
الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٧١﴾

69- Ehl-i kitaptan bir grup, sizi doğru yoldan saptırmak istemektedir; oysa onlar sırf kendilerini saptırırlar da farkına bile varmazlar!

70- Ey kitap ehli! Sizler (gerçeği) görüp bildiğiniz hâlde niçin Allâh’ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?

71- Ey kitap ehli! Niçin hakkı bâtıla karıştırıyor ve bile bile gerçeği gizliyorsunuz?

69-71. âyetlere göre, ehl-i kitaptan bâzılarının müslümanları doğru yoldan saptırmak istedikleri belirtilir. Bu saptırma işi, ehl-i kitap, münâfıklar ve müşrikler tarafından mü’minleri küfre düşürme isteği olarak görülür.

467. Yûnus, 10/62-64.

468. Ahmed bin Hanbel, I, 401.

469. Tirmizî, Tefsir, 3/3.

Bununla ehl-i kitabın hakla bâtilı karıştırdığı, gerçeği gizleyerek mü'minleri yanıltmaya çalıştığı belirtilir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Ehl-i kitaptan birçoğu, sizi îmânınızdan vazgeçirip yeniden kâfir yapmak isterler.”**⁴⁷⁰

“Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nîmetimi hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü tutun ki, Ben de size verdiğim sözü tutayım. O hâlde yalnız Benden korkun! Yanınızdakini (Tevrat'ı) tasdik edici olarak indirdiğim (Kur'ân)a îmân edin, onu inkâr edenlerin ilki siz olmayın, benim âyetlerimi az bir değer karşılığında değişmeyin ve ancak Bana karşı gelmekten sakının! Gerçeği bâtila karıştırıp, bile bile gerçeği gizlemeyin!”⁴⁷¹

“O münâfıklar kendileri kâfir oldukları gibi, sizin de kâfir olmanızı ve böylece onlarla eşit hâle gelmenizi isterler.”⁴⁷²

“Eğer onlar sizi ele geçirecek olsalar, hepinize düşman kesilirler ve size ellerini ve dillerini kötülükle uzatırlar ve inkâr edivermenizi isterler.”⁴⁷³ Bu son âyette kastedilenler Mekke müşrikleridir.

470. Bakara, 2/109.

471. Bakara, 2/40-42.

472. Nisâ, 4/89.

473. Mümteherine, 60/2.

﴿ BÂB 8 ﴾

EHL-İ KİTABIN İYİLERİ VE KÖTÜLERİ,
İSÂ'NIN ŞİRKİ EMRETMEMESİ

وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمَنُوا بِالَّذِي أُنزِلَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا
وَجَهَ النَّهَارِ وَاکْفُرُوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَا تَتُومِنُوا إِلَّا لِمَنْ
تَبَعَ دِينَكُمْ ۚ قُلْ إِنَّ الْهُدَىٰ هُدَىٰ اللَّهِ ۚ أَنْ يُؤْتَىٰ أَحَدٌ مِّثْلَ مَا أُوتِيتُمْ أَوْ
يُحَاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ ۚ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ
وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَن يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ
﴿٧٤﴾ وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَن إِنْ تَأْمَنَهُ بَقِنطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ ۚ وَمِنْهُمْ مَن
إِنْ تَأْمَنَهُ بَدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ۚ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ
قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّينَ سَبِيلٌ ۚ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ
يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ بَلَىٰ مَن أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ وَاتَّقَىٰ فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧٦﴾
إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ
فِي الْآخِرَةِ وَلَا يَكْلِمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ ۚ
وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٧﴾ وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُنَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ
لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ ۚ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ
وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ۚ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾

مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِينَ بِمَا كُنتُمْ تَعْلَمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّنَ أَرْبَابًا أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨٠﴾

72- Ehl-i kitaptan bir kısmı kendi aralarında şöyle konuşmuşlardı: “Mü’minlere indirilen Kur’ân’a sabahleyin inanıp, akşamleyin inkâr edin. Bu durum belki onların dinlerinden dönmelerine sebep olur!”

73- “Sizin dîninize uyanlardan başkasına sakın güvenmeyin!” De ki: “Şüphesiz doğru yol, ancak Allâh’ın yoludur.” (Yine birbirlerine): “Size verilenin benzerinin başka birine verildiğine de, Rabbinizin huzûrunda o müslümanların, aleyhinize delil getirip sizi yeneceklerine de (inanmayın, derler).” De ki: “Lûtuft ve ihsan Allâh’ın elindedir; onu dilediğine verir. Allâh’ın rahmeti geniştir, O her şeyi bilir.”

74- O, rahmetini dilediğine ihsan eder. Allah büyük lûtuft ve kerem sahibidir.

75- Ehl-i kitaptan öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emânet etsen, onu sana eksiksiz geri verir. Öylesi de vardır ki, kendisine bir dinar bile emânet etsen, başına dikilip durmadıkça, onu sana geri vermez. Çünkü onları, “Bizden olmayanlara karşı yaptıklarımızdan dolayı bize bir vebâl yoktur!” derler. Onlar, Allah hakkında bile bile yalan söylerler.

76- Hayır, öyle değil! Kim verdiği sözü yerine getirir ve günahattan korunursa, şüphesiz ki Allah kendisine karşı gelmekten sakınanları sever.

77- Allâh’a karşı verdikleri sözü ve yeminlerini önemsiz bir dünya menfaati karşılığında değiştirenlere gelince, işte onların âhirette bir nasîbi yoktur. Allah kıyâmet gününde onlarla konuşmayacak, onların yüzlerine bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için can yakıcı bir azap vardır!

78- Ehl-i kitaptan bir kısmı; aslında kitapta olmadığı hâlde, sizin kitapta sanmanız için, kitabı okurken dillerini eğip bükerek. Böylece çarpıttıkları şey, Allah katından olmadığı hâlde, onun Allah katından olduğunu söylerler. Onlar, bile bile Allâh adına yalan uydururlar.

79- Allâh'ın kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik verdiği bir kimsenin, insanlara, “Allâh'ı bırakıp da bana kul olun!” demesi yakışmaz. Aksine onun, “Öğrettiğiniz ve okuduğunuz kitap gereğince Rabbe kulluk edenler olunuz!” (demesi uygundur).

80- Ve hiçbir zaman size: “Melekleri ve peygamberleri Rabler edinin!” diye de emretmez. Siz, müslüman olduktan sonra, size inkârcı olmanızı mı emredecek?

72-74. âyetlere göre, ehl-i kitaptan bâzıları, münâfıklar gibi, önce müslüman olduğunu söyleyip, daha sonra İslâm'dan ayrıldığını ilan ederek, müslüman toplumu şüpheye düşürmek amacıyla bir plan hazırlamışlar ve kendi dinlerinden olanlardan başkasına güvenmemeleri, onlara verilen Tevrat'ın benzerinin başkasına verilmediğine inanmak gerektiğini söylemişlerdi. Onların bu fikir karmaşası oluşturma hazırlıklarına karşılık, Allah Teâlâ Hz. Peygamber Efendimiz ﷺ'den, Allâh'ın lûtf ve rahmetinin bol olduğunu, onu dilediğine vereceğini, O'nun her şeyi bildiğini onlara haber vermesi istenmektedir. İslâm toplumunda bu gibi bozguncuların sözleri insanları aldatma ve yanıltma amacına yöneliktir.

Yukarıdaki âyetlerle ilgili olarak nakledildiğine göre Hayber veya Ureyneli Yahudi hahamlarından on kişi kendi aralarında anlaşmışlar, şöyle konuşmuşlardı: “Haydi bir gün sabahtan sözde ve yalnız dille Muhammed'in dinine girelim, akşam üzeri de kitaplarımıza baktık, bilginlerimize danıştık, şimdi Muhammed'in (Tevrat'ta anlatılan) o Peygamber olmadığını anladık, onun söyledikleri yalan ve dîni de bâtılmış, der ve inkâr edip çıkarız. Böyle yaparsak, Muhammed'in arkadaşları da şüpheye düşerler.”

Yine aynı şekilde Kiblenin değişmesi meselesinde Kâb b. Eşref isimli Yahudi hahamı da kendine uyanlara, günün başlangıcında kibleye karşı namaz kılmayı ve günün sonunda caymayı telkin etmişti ki, yukarıdaki âyetler bunu haber veriyor. Buna göre 69-74 arası âyetler, ehl-i kitaptan bir grubun,

müslümanları şüpheye düşürüp, onları dinlerinden döndürmek için başvurduğu tuzaklara işaret etmektedir.

İlgili âyette şöyle buyrulur: **“Ehl-i kitaptan olsun, müşriklerden olsun, kâfirlerin hiçbiri size Rabbinizden bir hayır indirilmesini istemezler. Allah ise rahmetini dilediğine verir. Allah büyük lûtufta hibidir.”**⁴⁷⁴

Diğer yandan, müfessirlerin ortak kanaatine göre, bu sûrenin baştan seksen küsur âyeti, hicretin dokuzuncu yılında, Necran Hristiyanlarının Hz. Peygamber’le tartışması üzerine inmiştir. Bu sırada, Kaynukâ, Nadir ve Kurayza Yahudileri Medîne çevresinden sürgün edilmişti. Hicretin 6. yılında Hayber de fethedilip, halkı itaat altına alınmıştı.

Müfessirler yukarıdaki 73-74. âyetler üzerinde çeşitli yorumlar yapmışlardır: Burada îman, inanmak anlamında değil, güvenmek anlamındadır. Aksi hâlde “bi” harfi cerri ile geçişli olması gerekirdi. Oysa “li” ile geçişli olmuştur. Buna göre, anlam; “Yahudi olmayandan başkasına inanmayın.” değil, “Sizin dininize uymayandan başkasına güvenmeyin, onlara sır vermeyin.” demektir. Âyette “en yû’tâ” daki “en” mastariyye, “hüdallâhi hüve’l-hüdâ” cümle-i mu’terize (ara cümlesi) olarak değerlendirilmiştir. Buna göre, “en yû’tâ”dan sonrasının anlamı şöyle olur: **“Size verilenin benzerinin bir başkasına da verileceğine dâir inancınızı veya Rabbinizin katında aleyhinize delil olarak kullanacakları şeyleri müslümanlara açıklamayın.”** Baştaki “en” edatını, “in” olarak olumsuzluk (nâfiye) anlamında değerlendirenler de olmuştur.⁴⁷⁵

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِنطَارٍ يُودِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ
بِدِينَارٍ لَا يُودِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ
عَلَيْنَا فِي الْأَمِّينَ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾
بَلَى مَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ وَاتَّقَى فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧٦﴾

75- Ehl-i kitaptan öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emânet etsen, onu sana eksiksiz geri verir. Öylesi de vardır ki,

474. Bakara, 2/105.

475. Bk. Kurtubî, Câmi‘, IV, 72-74.

kendisine bir dinar bile emânet etsen, başına dikilip durmadıkça, onu sana geri vermez. Çünkü onları, “Bizden olmayanlara yaptıklarımızın bir günahı yoktur!” derler. Onlar, Allah hakkında bile bile yalan söylerler.

76- Hayır, öyle değil! Kim verdiği sözü yerine getirir ve günahtan korunursa, şüphesiz ki Allah kendisine karşı gelmekten sakınanları sever.

75-76. âyetlerde sözü edilen kitap ehli içinde, çok dürüst, sözünde duran, hangi inançtan olursa olsun ayırım yapmadan, hakları gözetenler olduğu gibi, öyleleri de vardır ki ona bir dinarı emânet etsen, başına dikilip zorlamadıkça almak mümkün olmaz. Hatta onların arasında “ümmîlerin (Arapların) mallarını yemek, bize günah değildir.” diyenler de vardır. Hz. Peygamber Yahudilerin bu şekilde ileri geri konuşması ve yukarıdaki âyetlerin inmesi üzerine şöyle buyurmuştur: “Allah düşmanları yalan söylemişler. Câhiliye döneminin kötü olan her şeyi ayaklarımın altındadır. Emânete gelince, sahibi iyi olsun kötü olsun o yerine verilir.”⁴⁷⁶

Aşağıdaki âyetlerde verilen sözde durulması ve emânetlerin ehline verilmesi istenirken muhâtabın ırkı veya dîni üzerinde durulmadığı görülür. **“Verdiğiniz sözü yerine getirin. Çünkü verilen sözde sorumluluk vardır.”**⁴⁷⁷

“Şüphesiz Allah size emânetleri ehline vermenizi, insanlar arasında hüküm verdiğiniz de adâletle hükmetmenizi emreder. Allâh'ın size verdiği öğüt ne güzeldir! Şüphesiz Allah her şeyi işiten, her şeyi görendir.”⁴⁷⁸

İbn-i Abbâs'a bir adam, gazvelerde zimmet ehline âit “tavuk, koyun” gibi malları almanın hükmünü sorunca, o, yukarıdaki âyeti delil getirerek; “Zimmîler cizye verdikleri zaman, onların malları kendi rızaları dışında size helâl olmaz.” demiştir.⁴⁷⁹

Buna göre Allah Teâlâ hiç kimseye veya zümreye başkalarının haklarını gasbetme izni vermemiştir. Bu konuda kendilerinin imtiyaz sahibi olduğunu iddiâ edenler Allâh'a iftira etmiş olurlar. Ehl-i kitaptan birtakım din istirmacılarının ileri sürdüğü bu yöntemin ilâhî dinlerde bir dayanağının

476. İbn Mâce, Menâsik, 84; Ebû Dâvûd, Menâsik, 54; İbn Atıyye, I, 458.

477. İsrâ, 17/34.

478. Nisâ, 4/58.

479. İbn Kesîr, Tefsir, I, 374; Taberî, Tefsir, III, 318, 319.

bulunmadığı açıktır. Böyle bir anlayışın toplumlar arasında sosyal barışı tehdit eden büyük bir tehlike teşkil ettiği gözden uzak tutulmamalıdır. Nitekim İslâm toplumlarının içinde yaşayan ehl-i kitaptan zimmet ehline mal, can, ırz ve inanç özgürlüğü güvencesi verildiği, buna karşılık kendilerinden cizye ve haraç vergisi alındığı bilinmektedir. Savaş şartları içinde de yaşlılara kadınlara, çocuklara ve din adamlarına dokunulmaması, sadece fiilen savaşan muharib gücün muhâtap alınması İslâm'ın getirdiği ve yüzyıllardır uygulanan ilkelerdendir.

إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٧﴾

77- Allâh'a karşı verdikleri sözü ve yeminlerini önemsiz bir dünya menfaati karşılığında satanlara gelince, işte onların âhirette bir payı yoktur. Kıyâmet gününde Allah onlarla konuşmayacak, onların yüzlerine bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için can yakıcı bir azap vardır!

77. âyet aşağıdaki olayla ilgili olarak inmiştir. Eş'as bin Kays ؓ'ın birisi ile bir arâzî anlaşmazlığı olmuştu. Hz. Peygamber delil istedi, delil getiremeyince, davalıya yemin vermek istedi. Ancak davacı durumundaki Eş'as'ın, hasmının fâcir olduğunu ve yemin etmekten çekinmeyeceğini söyleyerek, yemin verdirmek istememesi üzerine, Allâh'ın Rasûlü şöyle buyurdu: "Kim haksız olarak bir müslümanın malını alırsa, kendisine gazaplı olduğu hâlde Allâh'a kavuşur."⁴⁸⁰

İlgili âyetlerde şöyle buyurulur: **"Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden, "Bu kitabı insanlara mutlaka açıklayacak, onu asla gizlemeyeceksiniz" diye söz almıştı. Onlar ise, bu sözü önemsemeyip arkalarına attılar ve onu değersiz bir dünya menfaatine karşılık değiştirdiler. Yaptıkları alışveriş ne kötüdür!"**⁴⁸¹

480. Buhârî, Tefsir, 3/3; Tirmizî, Tefsir, 3/4.

481. Âl-i İmrân, 3/187.

“Allâh’a verdiğiniz sözü, az bir dünya menfaatine karşılık değiştirmeyin. Eğer bilerseniz, Allah katındaki (sevap) sizin için daha hayırlıdır.”⁴⁸²

Ebû Zer رضي الله عنه’ten rivâyete göre Allâh’ın Rasûlü şöyle buyurmuştur: “Üç sınıf insan vardır ki, Allah kıyâmet günü onlarla konuşmaz, yüzlerine bakmaz, onları temize çıkarmaz. Onlar için can yakıcı bir azap vardır.” Bu sözü üç kez tekrarlayan Allâh’ın Rasûlü şöyle devam etti: “Bunlar: Elbisesini kibirle yerde sürüyen, yaptığı iyiliği başa kakan ve yalan yere yemin ederek ticaret malını iyi bir fiyatla satmaya çalışandır.”⁴⁸³

Yukarıdaki âyette Allâh’a verilen sözler ve O’nun adına yemin edilerek yapılan beyanlar, dünyevî çıkar uğruna yalan yere yapılmış olursa, bunların âhirette bir payının olmayacağı, Allah Teâlâ’nın onların yüzüne bakmayacağı ve onları temize çıkarmayacağı vurgulanır.

Buna göre, bir davada haksız olarak lehine hüküm verilen kişinin gerçeği bilmesi durumunda, hâkimin objektif delillere dayanarak verdiği kararla haksız bir kazanç helâl hâle gelmez.⁴⁸⁴

وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُنَ أَلْسِنَتَهُم بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾

78- Ehl-i kitaptan bir kısmı; aslında kitapta olmadığı hâlde, sizin kitapta sanmanız için, kitabı okurken dillerini eğip bükerek. Böylece çarpıttıkları şey, Allah katından olmadığı hâlde, onun Allah katından olduğunu söylerler. Onlar, bile bile Allâh adına yalan uydururlar.

78. âyete göre, Yahudilerin sözleri, kasten yanlış telâffuz edip yerlerini değiştirerek, dili eğip bükme sûretiyle tahrif ettikleri anlaşılmaktadır. Müfessirlerin naklettiğine göre Yahudiler, “Lâ esma’te mekrûhen (Kötü söz işitmeyesin!)” duâ cümlesi yerine, “Gayra müsmiin (İşitmeyesice!)” demişlerdi ki, bu hakaret için kullanılırdı. Yine Arapça’da birinin yardımını istemek

482. Nahl, 16/95.

483. Müslim, İman, 171; Tirmizî, Buyû’, 5; Nesâî, Zekât, 69.

484. Kurtubî, el-Câmi’, IV, 120.

için kullanılan “Unzurnâ” kelimesi yerine, İbrânice bir sövme kelimesi olan “Râinâ” sözünü kullanmışlardı. Hz. Peygamber’e selâm verdikleri zaman, lâm harfini gizleyerek, “es-Sâmu aleyke (Sana ölüm olsun!)” diyorlar ve Hz. Muhammed ﷺ’in bunu fark etmediğini sanıyorlardı.⁴⁸⁵

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Yahudiler içinde, sözleri bağlamlarından koparan, dillerini eğip bükerek ve dîni yererek, ‘İşittik ve karşı geldik; kulak vermeden dinle ve bizi gözet (râinâ)’ diyenler vardır. Şayet onlar: ‘İşittik ve itaat ettik, dinle ve bizi de gözet!’ demiş olsalardı, elbette kendileri için daha iyi ve daha doğru olurdu. Ancak Allah, inkârlarından dolayı, onları lânetlemiştir. Artık onlar, pek azı dışında, inanmazlar.”**⁴⁸⁶

“Elleriyle bir kitap yazıp, sonra onu az bir bedel karşılığında satmak için, ‘Bu, Allah katındandır!’ diyenlerin vay hâline! Vay onların yazdıklarından dolayı onlara, vay kazandıkları o vebâl yüzünden onlara! Bir de: ‘Sayılı birkaç gün dışında bize asla ateş dokunmayacak!’ dediler. De ki: ‘Böyle olacağına dâir Allah katından bir söz mü aldınız? -ki Allah verdiği sözden dönmez- yoksa Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?’”⁴⁸⁷

“Allah adına yalan uydurandan daha zâlim kim vardır?”⁴⁸⁸

مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّنَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّنَ أَرْبَابًا ۚ أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨٠﴾

79- Allâh'ın kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik verdiği bir kimsenin, insanlara, “Allâh'ı bırakıp da bana kul olun!” demesi yakışmaz. Aksine onun, “Öğrettiğiniz ve okuduğunuz kitap gereğince Rabbe kulluk edenler olunuz!” (demesi uygundur).

485. Buhârî, Edeb, 35, 38; Müslim, Selâm, 10, 11, 13; Tirmizî, Siyer, 40; Dârimî, İsti'zân, 7.

486. Nisâ, 4/46.

487. Bakara, 2/79-80.

488. Saf, 61/7.

80- Ve hiçbir zaman size: “Melekleri ve peygamberleri Rabler edin!” diye de emretmez. Siz, müslüman olduktan sonra, size inkârcı olmanızı mı emredecek?

79-80. âyetlerde, peygamberlerin yalnız tevhid inancını ve gerçeği tebliğle görevli oldukları, bunun dışında insanları şirke düşürecek telkinde bulunamayacakları belirtilir.

79. âyetteki “rabbânî” kelimesi, Sîbeveyh’e göre “Rabbe mensup, gerçek kul” demektir. Kelimedeki, elif, nûn harfi fazlalığı, anlamı güçlendirir. Rabbâniyyûn, bu kelimenin çoğulu olup, Müberrid’e göre, ilim sahibi olanları, İbn-i Zeyd’e göre ise, insanları terbiye eden, eğitenleri ifâde eder. Rabbânîler, ümmetin velileridir. Nitekim Muhammed bin Hanefiyye, İbn-i Abbâs’ın vefât ettiği gün için: “Bugün, bu ümmetin rabbânîsi vefât etti.” demiştir.

Hristiyanlar, Hz. İsa’nın gerçek dininde bulunmadığı hâlde, O’na ilâhlık isnâd etmişlerdi. Hâlbuki Hz. İsa sürekli olarak kendisinin Allâh’ın kulu ve peygamberi olduğunu söylemiş ve kendisinin de annesi Meryem’in de tanrılığını şiddetle reddetmiştir.⁴⁸⁹

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“O gün Allah herkesi huzûrunda toplayacak. Sonra da meleklerle: “Bunlar size mi tapıyordu?” diye soracak. (Melekler de): Sen yücesin, bizim dostumuz onlar değil, sensin. Belki onlar cinlere tapıyorlardı, çoğu onlara inanmıştı; diyecekler. Melekler der ki: “Seni tenzih ederiz! Bizim onlara karşı sığınacak velimiz sensin. Hayır, onlar cinlere tapıyorlardı. Çoğu onlara inanmışlardı.”**⁴⁹⁰

489. Bk. Meryem, 19/30-36; Mâide, 3/116, 117.

490. Sebe’, 34/40-41.

﴿ BÂB 9 ﴾

**PEYGAMBERLERDEN ALINAN SÖZ,
İSLÂM'DAN BAŞKA DİNİN KABUL EDİLMEMESİ,
TEVBESİ KABUL OLMAYANLAR**

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّنَ لَمَا آتَيْتُكُم مِّنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ ۚ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي ۚ قَالُوا أَقْرَرْنَا ۚ قَالَ فَاشْهَدُوا ۚ وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨١﴾ فَمَنْ تَوَلَّىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٨٢﴾ أَفَغَيَّرَ دِينَ اللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾ قُلْ أَمَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ ۖ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٨٤﴾ وَمَنْ يَتَّبِعْ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ ۖ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٨٥﴾ كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيْمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ ۚ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٦﴾ أُولَٰئِكَ جَزَاؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ۖ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ۖ ﴿٨٧﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٨٨﴾

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ أَزْدَادُوا كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوْ افْتَدَى بِهِ ۚ أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٩١﴾

- 81- Hani Allah peygamberlerden şöyle söz almıştı: “Ben size kitap ve hikmet verdim, sonra yanınızda bulunanı tasdik eden bir peygamber geldiğinde, ona mutlaka inanacak ve ona yardım edeceksiniz! Bunu kabul ettiniz mi? Ve bu konuda ağır ahdimi yüklediniz mi?” demişti. Onlar, “Kabul ettik.” dediler. Allah da dedi ki: “Öyleyse şahit olun, Ben de sizinle beraber şahit olanlardanım.”
- 82- Artık bundan sonra, her kim yüz çevirirse, işte onlar, doğru yoldan çıkmış olanlardır.
- 83- Yoksa onlar, Allâh'ın dîninden başka bir din mi arıyorlar? Hâlbuki göklerde ve yerde olanların hepsi ister istemez O'na boyun eğip teslim olmuşlardır; ve sonunda hepsi O'na döndürüleceklerdir.
- 84- De ki: “Allâh'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmâil'e, İshâk'a, Yâkub'a ve Yâkuboğulları'na indirilmiş olana; Mûsâ'ya, Îsâ'ya ve peygamberlere Rab'leri tarafından verilenlere îmân ettik. Biz, onlar arasında bir ayrım yapmayız. Biz ancak O'na boyun eğen müslümanlarız.”
- 85- Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, aradığı din ondan asla kabul edilmeyecektir ve o kimse, âhirette ziyâna uğrayanlardan olur.
- 86- Apaçık âyetler kendilerine geldikten, îmân edip, Peygamber'in gerçek olduğuna tanıklık ettikten sonra inkâra düşen bir toplumu Allah nasıl doğru yola iletir? Allah zâlimler topluluğunu doğru yola ulaştırmaz.
- 87- İşte bunların cezâsı, Allâh'ın, meleklerin ve bütün insanların lânetine uğramalarıdır.
- 88- Onlar, bu lânetin içinde sürekli olarak kalırlar; onların ne azapları hafifletilir ne de yüzlerine bakılır!

89- Ancak, bundan sonra tevbe edip durumlarını düzeltenler bunun dışındadır. Çünkü Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir.

90- İmân ettikten sonra inkâra sapanların, ardından küfürlerini daha da artıranların tevbeleri asla kabul edilmeyecektir; çünkü onlar doğru yoldan sapmış olanların ta kendileridir.

91- İnkâr eden ve kâfir olarak ölenler, yeryüzü dolusu altın fidye verseler bile, hiçbirisinden asla kabul edilmez. İşte onlar için can yakıcı bir azap vardır. Onların hiçbir yaradıcıları da yoktur.

81-83. âyetlerde sözü edilen, peygamberlerin verdikleri söz, ümmetleri adına olup, Hz. Muhammed dışında, her peygamberin kendinden sonra, yeni bir peygamberin geleceğine inanması ve bunu bildirmesi istenmiştir. Önceki peygamberler bu görevi yerine getirmiş olup, müfessirler, İslâm'dan önceye âit, kutsal metinlerden referanslar vermişlerdir. Kim bu gerçeği kabul etmez ve haktan yüz çevirirse, doğru yoldan çıkmış olacağı belirtilir ve inkârcıların Allâh'ın dininden başka bir din mi aradıkları sorusu sorulur, göklerde ve yerde olanların hepsinin Allâh'a boyun eğdiği hatırlatılır.

Kur'ân'da Hz. İlsâ'nın Hz. Muhammed'in geleceğini haber vermesi şöyle bildirilir: **“Hani Meryem oğlu İlsâ da, “Ey İsrâiloğulları! Ben size Allâh'ın elçisiyim. Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir Peygamber'i müjdeleyici olarak gönderildim.” demişti. Ancak o (İlsâ'nın müjdelediği elçi) onlara apaçık kanıtlar getirince, “Bu, apaçık bir sihirdir.” dediler.”**⁴⁹¹

Bu âyette, Hz. İlsâ'nın, İsrâiloğulları'na kendisinin Allâh'ın elçisi olduğunu söylediği ve kendisinden sonra Ahmed adında bir elçinin geleceğini müjdelediği belirtilir. Hadiste şöyle buyrulur: **“Benim çeşitli isimlerim vardır. Ben Muhammed'im, ben Ahmed'im, ben toplayıcıyım, ben sonuncuyum.”**⁴⁹²

Abdullah bin Sâbit ten rivâyete göre, bir gün Hz. Ömer Allâh'ın Rasûlü'nün huzûruna girerek, **“Kurayzalı birinin yanına gitmişim. Bana**

491. Saf, 61/6.

492. Buhârî, Tefsir, 61/1, Menâkıb, 17; Tirmizî, Edeb, 67; Dârimî, Rikâk, 59; Muvatta, Esmâü'n-Nebî, 1.

Tevrat'tan bâzı bölümler yazdı, onları size arz edebilir miyim?" Hz. Peygamber'in yüz rengi değişti. Durumu fark eden Ömer: "Rab olarak Allâh'a, din olarak İslâm'a ve Rasûl olarak da Muhammed'e râzı olduk." diyerek Allâh'ın Rasûlü'nü rahatlattı. Ondan sonra Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Muhammed'in canını kudret elinde tutan Allâh'a yemin ederim ki, Hz. Mûsâ aranızda olsaydı, siz de beni bırakıp ona tâbî olsaydınız, şüphesiz sapıklığa düşmüş olurdunuz. Ümmetlerden benim payıma düşen siz, peygamberlerden sizin payınıza düşen de benim."⁴⁹³

Son peygamber olarak Hz. Muhammed'in geleceği, günümüz İncil ve Tevrat nüshalarında da yer alır. Yuhanna İncili'ndeki şu ifâdeler böyledir: "Ben, Baba'ya duâ edeceğim ve O size başka bir önder (imam) gönderecektir."⁴⁹⁴ Hristiyanların "Tesellici" diye tercüme ettikleri, "parakletus" kelimesi aynı zamanda, "önder-imam" anlamına gelir. Daha açık olarak Yuhanna, 16/13'te şöyle denir: "Gerçeğin rûhu olan Önder (imam) gelince, o sizi yönetecektir. Çünkü o, kendiliğinden konuşmayacaktır." Hristiyan kökenli rivâyetler daha bunun gibi İşaya'nın ağzından ve aynı gerekçeyle, Hz. İsa'dan, kendisinden sonrasına ilişkin pek çok haber nakletmişlerdir.⁴⁹⁵

Günümüz Tevrat'ında çeşitli peygamber haberleri için şu yerlere bakılabilir: İbrahim ﷺ için, Yaratılış, 12/1-3 ve 16-20; Yâkub ﷺ için Yaratılış, XLIX, 10; Mûsâ ﷺ için, Tensiye, 18/18, 33/2; Daniel için, Danilel, 2/31-37, 7/13-14; Dâvud için, Mezmurlar, 14/13-18; İşaya, 21/6-7, 13-16; XLII, 9 vd., XLIII, 1,6; Habacuc için, bâb, 3/3; Yahyâ için, 1/21, 14/15, 16, 15/26, 27, 16/7-16.

قُلْ أَمَّا بِاللّٰهِ وَمَا أُنزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٨٤﴾

84- De ki: "Allâh'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmâil'e, İshâk'a, Yâkub'a ve Yâkuboğulları'na indirilmiş olana;

493. Ahmed bin Hanbel, Müsned, IV, 265-266.

494. Bk. Yuhanna, 14/16.

495. Bk. İşaya, 8/22 (Matta, 4, 15/16); İşaya, XLII, 1-4 (Matta, 8/17); Kur'ân, Âl-i İmrân, 3/81. Hindu ve Zerdüşterin literatürü için bk. Şuarâ, 26/196; M. Hamidullah, Aziz Kur'ân çeviri, Âl-i İmrân, 3/81, dipnot: 3.

**Mûsâ'ya, İsâ'ya ve peygamberlere Rab'leri tarafından ver-
rilenlere îmân ettik. Biz, onlar arasında bir ayırım yap-
mayız. Biz ancak O'na boyun eğen müslümanlarız."**

84. âyetinde, Hz. Peygamber'e, bir ayırım yapmaksızın bütün peygamber-
lere inandığını ve Allâh'a teslim olduğunu söylemesi emrediliyor. Diğer bü-
tün müslümanlardan da bir ayırım yapmadan bütün peygamberlere îmân
etmeleri istenir. Âyetteki "esbât", sıbt'ın (torun) çoğulu olup, İbrânice'de
Yâkuboğulları'ndan türemiş olan kollar ve kabîleler için kullanılır. Hz.
Yâkub'un soyundan 12 kol türemiştir. Yâkub'un adı İsrâîl olduğu için, içle-
rinden birçok peygamberler gelen bu kollara İsrâiloğulları denilmiştir. Hz.
Muhammed ﷺ'in mensup olduğu Kureyş Kabîlesi de, Yâkub'un amcası olan
Hz. İsmâîl'den türemiştir.

Hz. İsmâîl annesi Hacer ile birlikte şimdiki Mekke'nin olduğu yere, ba-
bası İbrahim ﷺ tarafından iskân edildikten sonra, Yemen tarafından ge-
len Cürhumî Arap aşireti gelip, orasını beğenmiş ve Hacer'le oğlu İsmâîl'i
himâyelerine almışlardı. Daha sonra İsmâîl ﷺ Cürhumîlerden evlilik
yapmış ve böylece onun soyu Araplardan devam ede gelmiştir. İşte Hz.
Peygamber'in soyu da Hz. İsmâîl aracılığı ile Hz. İbrahim'e dayanır. Buna
göre Hz. İbrahim'den sonra peygamberler onun iki oğlu İsmâîl ve İshak ko-
lundan gelmiştir. İshak ﷺ'in soyu İsrâiloğulları olarak devam etmiş ve on-
lardan birçok peygamber gelmiştir. Hz. İsmâîl'in soyundan yalnız son pey-
gamber olarak Hz. Muhammed gelmiştir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **"Gerçek şu ki Allah, Âdem'i, Nûh'u,
İbrahim ailesini ve İmrân ailesini âlemler üzerine seçkin kıldı.
Bunlar soy olarak birbirinden gelmişlerdir. Allah her şeyi işiten-
dir, bilendir."**⁴⁹⁶

**"O Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene îmân etti,
mü'minler de (îmân ettiler). Her biri Allâh'a, meleklerine, kitaplarına
ve peygamberlerine îmân ettiler. Allâh'ın peygamberleri arasında
bir ayırım yapmayız. Ve yine şöyle dediler: İştittik ve itaat ettik. Ey
Rabbimiz, bağışlamayı dileriz. Dönüş ancak Sanadır."**⁴⁹⁷

**"Siz şöyle deyin: "Biz; Allâh'a, bize indirilene, İbrahim'e,
İsmâîl'e, İshak'a, Yâkub'a ve torunlara indirilmiş olana, Mûsâ ve**

496. Âl-i İmrân, 3/33-34.

497. Bakara, 2/285.

İsâ'ya verilenlerle Rab'leri tarafından diğer peygamberlere verilenlere, onlardan hiçbirisi arasında fark gözetmeksizin îmân ettik ve sadece Allâh'a teslim olduk." Eğer onlar da sizin inandığınız gibi inanırlarsa doğru yolu bulmuş olurlar. Ancak yüz çevirirlerse, mutlaka anlaşmazlık içine düşmüş olurlar. Onlara karşı Allah sana yeter. Çünkü o, her şeyi işitendir, bilendir."⁴⁹⁸

وَمَنْ يَتَّبِعْ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٨٥﴾

85- Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, aradığı din ondan asla kabul edilmeyecektir ve o kimse, âhirette ziyâna uğrayanlardan olur.

85. âyette İslâm'dan başka geçerli bir din olmadığı vurgulanıyor. Mücâhid ve Süddî'ye göre bu âyet Hâris bin Süveyd ve 12 arkadaşı hakkında inmiştir. Bunlar İslâm'ı terk edip Mekke müşriklerine sığınmıştı. Bu âyet inince Hâris, kardeşi Ensâr'dan, İbn-i Süveyd'i tevbe için Hz. Peygamber'e gönderdi. İbn-i Abbâs, onun sonradan İslâm'a döndüğünü söyler.⁴⁹⁹

Müslümanlar, Hz. Âdem'den bu yana gelen bütün peygamberlere inandığı gibi, bu peygamberlere gelen vahiy mesajına, Zebur, Tevrat ve İncil ile Kur'ân-ı Kerîm'e inanırlar. Böylece, bütün dinlerin özü ve özeti İslâm'da birleşir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Şüphesiz ki Allah katında hak din İslâm'dır.”**⁵⁰⁰ **“Allah, sizi bundan önce de, bu Kur'ân'da da müslümanlar olarak isimlendirdi.”**⁵⁰¹

Hz. Âişe'den rivâyet edildiğine göre Allâh'ın Rasûlü şöyle buyurmuştur: **“Kim, bizim bu dînimize olmayan bir şey ortaya çıkarırsa, o şey kabul edilmez.”**⁵⁰²

498. Bakara, 2/136-137.

499. Bk. Kurtubî, Câmi', 3/85.

500. Âl-i İmrân, 3/19.

501. Hac, 22/78.

502. Buhârî, Sulh, 5; Müslim, Akdiye, 17-18.

DİNLERİN TASNİFİ

Dinlerle ilgili olarak yapılan bilimsel araştırmalara paralel olarak, çeşitli kıstaslara göre din tasnifleri yapılmıştır. Bu konuda daha çok Tanrı kavramı, sosyoloji-tarih ve coğrafya-tarih kriter olarak alınmıştır.

Tanrı kavramı esas alınarak yapılan tasnif: a) Tek tanrılı dinler: İlâhî kökenli dinler. b) İki tanrılı (düalist) dinler: Mecûsîlik gibi. c) Çok tanrılı dinler: Eski Yunan, Roma ve Mısır dinleri gibi. d) Tanrı konusunda açık ve net olmayanlar. Budizm, Şintoizm gibi.

Sosyolojik-tarihî açıdan yapılan din tasnifi: a) Kurucusu belli olan dinler: Yahudilik, Hristiyanlık, İslâm ve Budizm gibi. b) Geleneksel dinler (kimin tebliğ ettiği belli olmayan dinler, ilkel dinler: Eski Yunan, Eski Mısır dinleri gibi.

Başka bir tasnif de şöyledir: a) İlkel dinler. İlkel kabîle dinleri. Nuer, Dinka, Ga dinleri gibi. Bâzı bilginler, animizm (ruhlara, özellikle de ecdâd ruhlarına tapınma), natürizm (tabiat güçlerini kutsal sayma), totemizm (büyüye, bitki ve hayvanların kutsallığına inanma), fetişizm (ilkel toplumların putlara tapınması) gibi inançları dînî gelişmenin ilk basamağı olarak görürler. b) Milli dinler. Genellikle bir kurucusundan söz edilmeyen, sadece bir millete âit olan geleneksel dinlerdir. (Eski Yunan, Mısır, Roma dinleri bu niteliktedir). c) Dünya dinleri. Hristiyanlık ve İslâm gibi.

Coğrafî-tarihî açıdan ise dinler şu şekilde tasnif edilebilir: a) Ortadoğu ve Sâmî grubu dinler (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm). b) Hint grubu dinler (Hinduizm, Budizm, Jainizm gibi). c) Çin-Japon grubu dinler (Konfüçyüsçülük, Taoizm, Şintoizm gibi). d) Afrika grubu dinler.

Batıda XVI. yüzyıldan başlayarak, ilkel kabîlelerin hayat ve dinlerine ilgi duyulmuş, XVIII. yüzyıldan itibaren de dînin kaynağı konusunda, kutsal kitapların verdiği bilgilerin dışında, yapılan arkeolojik ve antropolojik çalışmalar değerlendirilerek geçmişteki milletlerin, hatta tarih öncesi toplumların dinleri ve inançları üzerine bâzı tezler ileri sürülmüştür. İlk toplumların tabiat olaylarının etkisi altında kalarak, onlara kutsallık atfettiği (natürizm), ruhlara ve özellikle ecdâd ruhlarına tapındığı (animizm), büyüye, bitki ve hayvanların kutsallığına inandığı ve bu gibi inançların ileri dönem dinlerinin temelini oluşturduğu ileri sürülmüştür. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Batı'da etkili olan pozitivist ve materyalist propagandalar

sonunda, evrim teorisi öne çıkarılarak, kutsal kitaplarla çelişen iddiâ ve faraziyeler yayılmıştır. Bu teoriye göre dinin kaynağı, hurâfe türünden inançlar, bâtil îtikadlar ve çok tanrıcılık olup, evrim sonunda insanlık tek Tanrı inancına ulaşmıştır.

Ancak evrim teorisi yanında, yine aynı bilimsel metodu kullanarak farklı sonuçlara ulaşan bilim adamları da olmuştur. İlkel monoteizm adını alan bu teoriye göre ise, insanoğlunun en eski inancı tek Tanrı inancıdır. Taylor'un animizm nazariyesine karşı ilk ciddi itirazda bulunan öğrencisi Ardrew Lang, Güneydoğu Avustralya ilkel kabilelerinde animizme rastlanmadığını, fakat insanların ahlâkî âdâba uyup uymadıklarını denetleyen ve gökte bulunan bir yüce Tanrı kavramına her yerde rastlandığını ortaya koydu. Buna benzer bir ilkel tek tanrıcılık inancı, Wilhelm Schmidt tarafından da savunuldu. O, bütün ilkel kabilelerde bir yüce varlık inancının delilleri bulunduğunu ispat etti. Evrim teorisinin aksine, târihî-kültürel değişimler sonunda bu tek ilah inancının ruhlara tapınma veya çok tanrı inancı gibi değişim ve bozulmalara uğradığı tezi ilmî çevrelerce açıklandı.

İnsanda din duygusu doğuştandır. Kendi başına düşünecek, tefekkür edecek yaşa gelen insan çevresine bakarak hiçbir şeyin kendi kendine var olmadığını, bir başkası (yaratıcı) vasıtasıyla meydana geldiğini müşahade eder. Akıl, zincirleme sebepleri düşünerek, ilk insana, hayvan ve bitki türlerinin ilk başlangıcına, dünya, ay, gezegen ve yıldızların ilk olarak yaratılmasına yönelir. Doğmayan, doğurmayan, başlangıcı ve sonu olmayan, sonsuz güç sahibi yüce varlığı zorunlu olarak kabul eder. İşte dinler hakkında hiçbir bilgiye sahip olmayan, bu konuda henüz hiçbir şey öğrenmemiş bulunan kimseler, kendi akıl ve mantık gücünü kullanarak Yüce Allâh'a ulaşabilir. Zaten İslâm'da, peygamber gönderilmemiş veya hak din ve peygamberle hiçbir ilgisi olmamış bulunan insanların "fetret devresi" mensubu sayılarak, yalnız Allah Teâlâ'ya îmanla yükümlü oldukları kabul edilmiştir. Kur'ân'da şöyle buyrulur: **"Biz bir peygamber göndermedikçe cezâlandırarak değiliz."**⁵⁰³

Gerçek din, Allah Teâlâ'nın peygamberleri vasıtasıyla insanlara duyurduğu emir, yasak ve hükümlerdir. İnsanlar bu ilâhî kânunun hükümlerine uydukları sürece doğru yolu bulmuş, hidâyet üzere bulunmuş olurlar. Bunun sonucunda dünyada da, âhirette de mutluluğa kavuşurlar.

İSLÂM ÂLİMLERİNİN DİN TASNİFİ

Dinler genel olarak üçe ayrılır.

1) Gerçek Dinler

Bunlar, Allah Teâlâ tarafından peygamberleri vasıtasıyla insanlara bildirilmiş olan dinlerdir. Bunlara “ilâhî din”, “hak din” veya “semâvî din” adı verilir.

Semâvî dinler, Hz. Âdem ﷺ’le başlayıp, Hz. Muhammed ﷺ’le son bulan tevhid inancını telkin etmiştir. Allâh’a, meleklerle ve âhiret gününe inanmak bütün semâvî dinlerin ortak özelliğidir. Peygamber, kitap veya sahifelerle bildirilen ilâhî kaynaklı dînin her ümmet için kendi devrine ve peygambere göre olması tabiidir. Dinler arasında sadece bâzı ibadetler, beşerî münasebetler ve muâmeleler bakımından farklar olmuştur. Bu da kültür ve medeniyetin gelişmesi, nüfus artışı ve ihtiyaçların çoğalması ile yakından ilgilidir. Hz. Îsâ’ya kadar olan ilâhî mesajın, sonradan bozulmuş, asılları kaybolunca, Allah Teâlâ en son ve en mükemmel din olan İslâm’ı, Hz. Muhammed ﷺ vasıtasıyla insanlık âlemine göndermiştir.

Bugün yeryüzünde gerçek din, ancak İslâm dînidir. Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulur: **“Şüphesiz, Allah katında din, İslâm’dır. Kitap verilenler, kendilerine ilim geldikten sonra, yalnızca aralarındaki azgınlık yüzünden ayrılığa düştüler. Kim, Allâh’ın âyetlerini inkâr ederse, şüphesiz Allah hesâbı çok çabuk görendir.”**⁵⁰⁴ **“Yüce Allah, Rasûlü’nü hidâyetle ve diğer bütün dinlerden üstün kılmak üzere, hak din ile göndermiştir.”**⁵⁰⁵ **“Kim İslâm’dan başka bir din ararsa, bu ondan asla kabul edilmeyecek ve âhirette kayba uğrayanlardan olacaktır.”**⁵⁰⁶

2) Aslı Bozulmuş Dinler

Bunlar yukarıda da belirtildiği gibi aslı bakımından birer gerçek din iken, sonradan bozulmuş, dayandıkları kutsal kitapların orijinali ortadan kalkmış olan dinlerdir. Yahudilik ve Hristiyanlık gibi.

Tevrat, Zebur ve İncil, kendi dönemlerinde, kutsal kitap olarak amel edilen metinler olmakla birlikte, târihî süreç içinde değişikliğe uğramışlardır. Günümüz kitap ehlinin elinde bulunan Tevrat, Zebur ve İncil’i içine alan “Kitab-ı Mukaddes”; Muhammed Hamidullah’ın dediği gibi, değişik dönemlerde yaşamış, farklı üslûplara sahip yazarlara âit kitaplardan meydana

504. Âl-i İmrân, 3/19.

505. Tevbe, 9/33; Fetih, 48/28; Saf, 61/9.

506. Âl-i İmrân, 3/85.

gelmiştir. Bunların içinde tarihsel kitaplar, dinsel ve politik söylevler, saf dualar, hikmet kitapları, peygamber kıssaları, felsefî diyaloglar ve yasa metinleri bulunmaktadır. Kendisinin sonraki dönemlerde kaleme aldığı, dinî öğeler taşıyan bir metne; bilge bir kimsenin “Süleyman”, ilhama mazhar tarihçinin “Mûsâ” ve kehânet sahibi kişinin de “İşaya” imzasını attığı açık bir gerçektir. Hz. İsmâ'nın üslûbu biraz farklıdır. O yazmaz, sürekli konuşur. Bu yüzden daha sonra kaleme alınan İncil metinleri Hz. İsmâ'nın biyografisinden ibârettir. Bu biyografide Hz. İsmâ'nın söyledikleri veya yaptıkları ile İncil yazarının başka kaynaklardan öğrendiği bilgiler yer alır. Buna göre İncil ne Kur'ân'a benzer, ne de hadislere. Bir bölümü sahâbe dönemine, bir bölümü ise daha sonraki dönemlere âit siyer kitaplarına veya Hz. Muhammed'in biyografilerine benzediği söylenebilir. İncillerin çok sayıda -yaklaşık altmış kadar- nüshası bulunmaktadır ki, bunlardan Matta, Markos, Luka, Yuhanna İncilleri kiliselerce genel kabul görmüştür. Geri kalanlar ise uydurma olarak ilan edilmiş olup, bunlardan Barnabas İncil'i özel ilgi çeker.⁵⁰⁷

Bu dinlerin ilâh inancında da tevhid akîdesinden uzaklaşma görülür. Kendi din adamları tarafından büyük ölçüde katmalar ve çıkarmalar yapılmış olan Tevrat, bugün Yahudiliğe millî bir karakter kazandırmış, yerin ve göğün sahibi olan Allâh'ın (Yahova), yalnız İsrâiloğulları'nın ilâhı olduğu, başka milletlerin, onlara tâbî olmak için yaratıldığı inancı telkin edilmiştir. Günümüz Tevrat'ının birçok yerinde bu gibi telkinlere rastlamak mümkündür.⁵⁰⁸ Hristiyanlık'ta da, Hz. İsmâ'yı Allah ve Allâh'ın oğlu kabul etme yahut üç ilâhtan birisi (teslis) sayma, onları şirk ve küfre düşüren noktalardandır.⁵⁰⁹

3) Bâtıl Dinler

Bunlar, asılları bakımından tevhid inancı ile ilgisi bulunmayan dinlerdir. Bunların kaynağı vahiy değil, insandır. Bâzı toplumların din adıyla uydurup, ortaya attıkları şeylerdir. Bunlarda akla, hikmete ve toplum yararına uygun bâzı hükümler bulunsa bile kökende Yüce Allâh'a ve O'nun bir peygamberine dayanmadığı için kutsallık yönleri olmaz. Aya, güneşe, yıldızlara, kutsal saydıkları bâzı hayvanlara, kendi elleriyle yaptıkları putlara veya bâzı tabiat güçlerine tapmak bu niteliktedir. Tarihte görülen Hinduizm, Budizm, Mecûsilik ve Şamanizm bunlar arasında sayılabilir.⁵¹⁰

507. M. Hamidullah, Azîz Kur'ân, Beyan Yayınevi, İstanbul, t.y., s. 22-23.

508. Kitab-ı Mukaddes (Tevrat ve İncil) İstanbul, 1958, s. 73 vb. sayfalara bk; Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ankara, 1988, s. 114 vd.

509. Bk. Mâide, 5/72-73; Tümer-Küçük, age, s. 142, 148 vd.

510. Bk. Tümer-Küçük, age, s. 45, 64, 91 vd.

HAK DÎNİN ÖZELLİKLERİ

1) İslâm'ın en mükemmel bir din olması: Toplumların gelişme süreci dikkate alınınca, en son gelen dînin öncekilere göre en mükemmel olması gerekir. Âyette şöyle buyrulur: **“Bugün size dîninizi kemâle erdirdim, üzerinize olan nîmetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim.”**⁵¹¹ İslâm son din olduğu gibi, onun peygamberi de son peygamberdir. Diğer dinler İslâm'a göre önceki dinler konumundadır.

2) Allah inancı: İslâm Tek Allah inancına dayanır ve O'na ibadet edilmesini ister. Varlıklar âleminin Allah Teâlâ tarafından yaratıldığını haber verir. Yahudilik Allâh'ın birliği üzerinde ısrarla durmasına rağmen, tarihin çeşitli dönemlerinde ona beşerî nitelikler nisbet etmişler ve Yahova'yı millî bir Tanrı olarak görmüşler, Üzeyir ﷺ'in Allâh'ın oğlu olduğunu söylemişlerdir. Hristiyanlar ise Hz. İsa'ya Allah ve Allâh'ın oğlu diyerek, onu tanrılaştırmışlardır.

3) Melek inancı: İslâm melek denilen latîf varlıklara inanmayı ister. Diğer ilâhî kökenli dinlere ise, meleklerin Allâh'ın oğulları ve kızları olduğu inancı girmiştir. İslâm bu inancı reddetmiştir.

4) Kutsal kitaplara inanmak: İslâm inancına göre, Yüce Allah Hz. Âdem ﷺ'den beri kimi peygamberlere sahifeler hâlinde mesajını duyurmuştur. Hz. Dâvud'a Zebur'u, Hz. Mûsâ'ya Tevrat'ı, Hz. İsa'ya İncil'i ve Hz. Muhammed ﷺ'e da Kur'ân'ı indirmiştir. Kur'ân-ı Kerîm, 23 yılda parça parça indirilmiş ve hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze ulaşmıştır. Diğer iki kutsal kitap ise çeşitli müdâhalelerle değişikliğe uğramış ve orijinalleri yok olduğu için, eldeki İncil ve Tevrat nüshalarını ana metinden kontrol yapma imkânı da kalmamıştır. Ancak bunlardan sonra gelen Kur'ân-ı Kerîm, Tevrat ve İncil'de insan eliyle yapılan ana değişiklikleri açıklamıştır. Bu değiştirilen yerler, Kur'ân-ı Kerîm'den izlenerek, bu kitaplarda yer alan ana mesaj ortaya konulabilir. Ancak bu takdirde semâvî kökenli kitap mensupları arasında gerçek bir diyalogdan söz edilebilir. Bu da İslâm'ın getirdiği mesajdan başkası olmaz.

Diğer yandan, Yahudi ve Hristiyanlar birbirinin kitaplarını kabul etmedikleri gibi, İslâm'ın kutsal kitabı Kur'ân'ı da reddetmişlerdir. İslâm ise Hz. Âdem'den son peygambere kadar geçen bütün ilâhî mesajın bir çeşit özünü ve özetini verdiği, bunları onayladığı için, önceki dinlere bağlılığını

sürdürenlere sürekli olarak diyalog kapısını açık tutmuştur. Hatta onları küfür ehlinde ayrı tutarak “ehl-i kitap” statüsünde görmüştür.

5) Peygamberlik inancı: İslâm, Kur'ân'da adı geçen 28 peygamberi ve Allâh'ın, adı anılmayan elçilerini bütün olarak kabul eder. Yahudilik ve Hristiyanlık ise sonradan bozuldukları için, peygamberler hakkında çeşitli iddiâ ve iftiralarda bulunarak, kendilerinden sonra gelen peygamberi kabul etmemişlerdir.

6) Âhiret inancı: Bu inanç bütün semâvî dinlerde ortaktır. Yahudilikte dünya hayatına, Hristiyanlıkta ise âhiret ve manevî hayata daha fazla ağırlık verilirken, İslâm her ikisi arasında dengeyi kurmuştur. **“Allâh'ın sana verdiğiinden âhiret yurdunu iste, ama dünyadan da nasîbini unutma.”**⁵¹²

كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيْمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ ۖ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٦﴾ أُولَئِكَ جَزَاءُ هُمُ الَّذِينَ عَلَىٰ لُغْنَةِ اللَّهِ وَالْمَلَكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿٨٧﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٨٩﴾

86- Apaçık âyetler kendilerine geldikten, îmân edip, Peygamber'in gerçek olduğuna tanıklık ettikten sonra inkâra düşen bir toplumu Allah nasıl doğru yola iletir? Allah zâlimler topluluğunu doğru yola ulaştırmaz.

87- İşte bunların cezâsı, Allâh'ın, meleklerin ve bütün insanların lânetine uğramalarıdır.

88- Onlar, bu lânetin içinde sürekli olarak kalırlar; onların ne azapları hafifletilir ne de yüzlerine bakılır!

89- Ancak, bundan sonra tevbe edip durumlarını düzeltenler bunun dışındadır. Çünkü Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir.

86-89. âyetlerde, Allâh'ın âyetleri kendisine ulaştıktan ve peygamberin gerçek olduğuna tanıklık ettikten sonra inkâr eden toplumun doğru yola ulaştırılmayacağı, bunların sürekli olarak bir lânetin içinde kalacağı, azaplarının hafifletilmeyeceği, ancak tevbe edip durumlarını düzelterenlerin müstesnâ olduğu bildirilmektedir.

İbn-i Abbâs'a göre, Ensâr'dan bir adam müslüman olmuş, sonra irtidat ederek müşriklere sığınmış, sonra pişman olup toplumu içine dönmüş ve kendisi için bir tevbe hakkı olup olmadığının Hz. Peygamber'den sorulmasını istemiştir. Bunun üzerine yukarıdaki 3/86-89 arası âyetler *“..tevbe edenler ve durumunu düzelterenler bunun dışındadır..”* âyetinin sonuna kadar topluca inmiştir. Başka bir rivâyete göre, bu âyetler müslüman olduktan sonra dinden çıkarak Medîne'den kaçan ve Mekke müşriklerine sığınan birkaç kişi hakkında inmiştir. Bu âyetler, dîni terk edip, sonradan samimî olarak dönüş yapan herkes için tevbe kapısının açık olduğunu ifâde eder.

Allah Teâlâ'nın zâlimler topluluğunu, bu zulümlerinden vazgeçip tevbe etmedikleri sürece doğru yola iletmeyeceğini bildiren birçok âyet vardır.⁵¹³

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ أَزْدَادُوا كُفْرًا لَّنْ تَقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ ﴿٩٠﴾

90- İmân ettikten sonra inkâra sapanların, ardından küfürlerini daha da artıranların tevbeleri asla kabul edilmeyecektir; çünkü onlar doğru yoldan sapmış olanların ta kendileridir.

90. âyet, Katâde, Atâ' ve Hasen'e göre, Hz. İsmâ'yı ve İncil'i inkâr eden, daha sonra da Hz. Muhammed'i ve Kur'an'ı inkâr ederek küfrünü artıran Yahudiler hakkında inmiştir. Ebû'l-Âliye'ye göre ise Hz. Muhammed'in niteliklerini kendi kitaplarında görüp inandıktan sonra inkâr eden tüm kitap ehli hakkında inmiştir. Burada “tevbenin kabul edilmemesi”, “ölüm sırasında yapılacak tevbe” olarak açıklanmıştır. Çünkü başka âyetlerde tevbe kapısının ömür boyu açık olduğu ifâde edilmiştir.⁵¹⁴

513. Bk. Bakara, 2/258; Mâide, 5/51; En'âm, 6/144; Tevbe, 9/19; Kasas, 28/50; Ahkâf, 46/10; Saf, 61/7; Cuma, 62/5.

514. Bk. Tevbe, 9/104.

Aşağıdaki âyetlerde tevbenin kabul edilme şartları şöyle belirlenmiştir: **“Allâh'ın kabul edeceği tevbe, bilmeden bir kötülük yapıp da, ardından hemen tevbe edenlerin tevbesidir. İşte Allah bunların tevbelelerini kabul eder. Allah her şeyi bilen, tam hüküm ve hikmet sahibi olandır. Öyleyse, kabul edilecek tevbe, kötülükleri işlemeye devam edip de, kendilerine ölüm ânı gelip çattığı sırada, “İşte ben şimdi tevbe ettim.” diyenlerle, kâfir olarak ölenlerin tevbesi değildir. İşte Biz bunlar için can yakıcı bir azap hazırlamışızdır.”**⁵¹⁵

“Îmân edip sonra inkâr edenleri, sonra tekrar inanıp yine inkâr edenleri, sonra da inkârlarını arttıranları Allah ne bağışlar ne de doğru yola iletir!”⁵¹⁶

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ
الْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوْ افْتَدَى بِهِ ۚ أُؤْتِيكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُمْ مِنْ
نَاصِرِينَ ﴿٩١﴾

91- İnkâr eden ve kâfir olarak ölenler, yeryüzü dolusu altın fideye verseler bile, hiçbirisinden asla kabul edilmez. İşte onlar için can yakıcı bir azap vardır. Onların hiçbir yardımcıları da yoktur.

91. âyette, küfür üzere ölenin dünyadaki hiçbir hayrının kendisine bir yarar sağlamayacağı haber verilmektedir.

TEVBENİN KABUL EDİLME ŞARTI

Dünyada yapılan iyilik ve güzel amellerin âhirette mükâfatını alabilmek için îmân etmek şarttır. Aksi hâlde kişinin dünya dolusu malı olsa bunu fe-da etse kurtuluşa eremez.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“İnkâr eden, halkı Allah yolundan alıkoyan ve sonra da kâfir olarak ölenleri Allah asla bağışlamayacaktır.”**⁵¹⁷

515. Nisâ, 4/17-18.

516. Nisâ, 4/137.

517. Muhammed, 47/34.

“İnkâr edenler, yeryüzünde olan her şey ve bunun yanında bir o kadarı daha onların olsa, kıyâmet gününün azâbından kurtulmak için, bütün bunları fidiye olarak verseler, asla kabul edilmez. Onlar için, can yakıcı bir azap vardır.”⁵¹⁸

“Yeryüzünde ne varsa hepsi, hatta bir o kadarı daha o zulmedenlerin olsa, kıyâmet gününde başlarına gelecek o kötü azaptan kurtulmak için, hepsini feda ederlerdi. Çünkü hiç hesâba katmadıkları şeyler, Allah tarafından karşılına çıkmıştır.”⁵¹⁹

Hadiste şöyle buyrulur: “Allah Teâlâ kıyâmet gününde azâbı en hafif olan birisine: ‘Yeryüzünde ne varsa senin olsaydı, azaptan kurtulmak için onları verir miydin?’ diye soracak. Adam, evet diye cevap verecek. Bunun üzerine Allah Teâlâ ona: ‘Baban, Âdem’in sulbünde iken, Ben senden, bundan daha kolayını istedim. Allâh’a hiçbir şeyi ortak koşmayacaksın, diye senden söz aldım. Ama sen Allâh’a ortak koşmakta diretin.’ diyecektir.”⁵²⁰

Hız. Âişe Allâh’ın Rasûlü’ne şöyle demiştir: Ey Allâh’ın Rasûlü! Abdullah bin Cüd’ân câhiliye döneminde silâ-i rahim yapar, yoksulları doyurur, köleleri özgürlüğüne kavuştururdu. Bunun ona bir faydası olacak mı? Rasûlullah şu cevabı verdi: “Hayır! O, bir gün olsun, Rabbim! Cezâ ve hesap gününde hatâlarımı bağışla, dememiştir.”⁵²¹

Hadiste şöyle buyrulur: “Kıyâmet günü, cehennemlik birisine sorulur: ‘Dünya dolusu altının olsa, buradan çıkmak için feda eder miydin?’ ‘Evet’, der. Kendisine; ‘Biz dünyada çok daha azını istemiştik, sen yalanlamıştın.’ denilir.”⁵²²

518. Mâide, 5/36.

519. Zümer, 39/47.

520. Buhârî, Enbiyâ, 1, Rikâk, 49, 51; Müslim, Kıyâmet, 51.

521. Müslim, İman, 214. Bk. Bakara, 2/48; Mâide, 5/36.

522. Buhârî, Rikâk, 49; Müslim, Münâfikîn, 52; Ahmed bin Hanbel, III, 218.

﴿ BÂB 10 ﴾

**İNFAK, BİRR U İHSAN, VAKIF, İLK MÂBED, HAC,
EHL-İ KİTABA İTAAT ETMENİN SONUCU**

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ ۚ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٩٢﴾ كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلالًا لِّبَنِي إِسْرَآئِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَآئِيلُ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَةُ ۚ قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَةِ فَاتْلُوهَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٣﴾ فَمَنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٩٤﴾ قُلْ صَدَقَ اللَّهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٥﴾ إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ ۚ ﴿٩٦﴾ فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ ۚ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا ۚ وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا ۚ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٩٧﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ۚ وَاللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٨﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ تَبِعُونَهَا عِوَجًا وَأَنْتُمْ شُهَدَاءُ ۚ وَاللَّهُ بِعَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا فَرِيقًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ ﴿١٠٠﴾ وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنْتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُ ۚ وَمَنْ يَعْتَصِم بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۚ ﴿١٠١﴾

- 92- Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça gerçek iyiliğe ulaşamazsınız! Her ne harcarsanız Allah onu bilir.
- 93- Tevrat indirilmeden önce, İsrâil'in (Yâkub) kendine haram kıldıkları dışında, bütün yiyecekler İsrâiloğulları'na helâl idi. De ki: "Eğer doğru söylüyorsanız, haydi Tevrat'ı getirip okuyun!"
- 94- Artık bundan sonra, her kim Allâh'a karşı yalan uydurursa, işte onlar, zâlim olanlardır!
- 95- De ki: "Allah doğruyu söylemiştir. Öyleyse, tek Allâh'a îmân ederek İbrahim'in dînine uyun. O, Allâh'a ortak koşanlardan değildir."
- 96- Şüphesiz ki insanlar için yapılan ilk mâbed, Mekke'deki çok mübârek ve âlemlere hidâyet kaynağı olan Beyt (Kâbe)dir.
- 97- Onda apaçık deliller, İbrahim'in makâmı vardır. Oraya giren kimse güvenlik içinde olur. Ona gitmeye gücü yetenlerin, o beyti haccetmesi Allâh'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır. Artık kim (Allâh'ın emrini) inkâr ederse, Allah bütün âlemlerden müstağnîdir!
- 98- De ki: "Ey kitap ehli! Allah yaptıklarınızı görüp dururken niçin Allâh'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?"
- 99- De ki: "Ey kitap ehli! Gerçeği görüp bildiğiniz hâlde, niçin Allâh'ın yolunu eğri göstermeye çalışarak, mü'minleri Allâh'ın yolundan çevirmeye kalkışıyorsunuz? Allah, yapmakta olduklarınızdan habersiz değildir."
- 100- Ey îmân edenler! Ehl-i kitaptan herhangi bir gruba uyarmanız, onlar, îmânınızdan sonra, sizi dîninizden döndürüp inkârcı yaparlar.
- 101- Size Allâh'ın âyetleri okunup dururken, üstelik O'nun Rasûlü de aranızda bulunurken, nasıl inkârcı olursunuz? Allâh'ın dînine sımsıkı sarılan kimse, şüphe yok ki dosdoğru bir yola iletilmiş olur.

92. âyetinde, “infak” hayır yapmak, Allah için yoksullara yardım etmek, Allah yolunda mal harcamaktır. Bu terim zekâtı ve nâfile sadakaları kapsadığı gibi, yakın hısımlara verilen nafakayı ve vakıf tesis etmeyi de kapsar. Nitekim devamı âyetlerde en eski ve ilk vakıf eser sayılan Kâbe'nin inşâsına ve hac ibadetine yer verilir.

İNFAK VE BİRR U İHSAN

İslâm'da farz olan zekât infak kapsamına girdiği gibi, farzın dışında yapılan hayır hasenât, özellikle kişinin vefâtından sonra da devam edecek olan vakıf gibi hayırlar da infak kapsamındadır. Âyet ve hadislerde “birru ihsan” diye ifâde edilen ve zorunlu olmadığı hâlde sırf daha fazla ecir kazanmak için Allah rızası için yapılan bu hayırlar, Ashâb-ı kirâmın “hayırda yarışmasına” sebep olmuştur. Sahâbe bu hayrı özellikle çok sevdiği maldan yapmayı tercih etmiştir. Yukarıdaki âyetinde: **“Siz sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça “iyiye (birr’e)” eremezsiniz. Her ne harcarsanız, Allah onu çok iyi bilir.”**⁵²³ buyurularak, infâkın birru ihsan derecesinde yapılanına dikkat çekilmiştir.

Birr sözlükte; iyilik, iyilikseverlik, erdemlilik, ihsan ise çok hayır ve iyilik sahibi olmak demektir. Yukarıdaki âyetinde “birr” sözcüğü, terim olarak insanı Allâh'a yaklaştıran ve cennete ulaştıracak olan her türlü iyilik, hayır ve tâat demektir. İslâm'da vakfa teşvik eden âyet budur. En güzel davranış ve iyi amel için “ihsan” terimi de kullanılır. Hadiste Cebrâil عليه السلام'ın sorusu üzerine Allah Rasûlü'nün ihsan tanımı şöyledir: **“İhsan, Allah Teâlâ'yı görüyormuşsun gibi O'na ibadet etmendir. Her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da O seni görmektedir.”**⁵²⁴

Yukarıdaki âyet inince, Ensâr'ın zenginlerinden Ebû Talha رضي الله عنه Nebî ﷺ'e gelerek, Mescid-i Nebvî'nin karşısında çok sevdiği hurma bahçesini bağışlamak istediğini söyledi. Allâh'ın elçisi şöyle buyurdu: **“İşte kazançlı mal budur, kazançlı mal budur! Bunun mükâfatı cennettir. Ancak buranın gelirini senin akrabaların arasında ihtiyaç sahiplerine taksim etmeni uygun bulurum.”** buyurdu. Bunun üzerine Ebû Talha, bu bahçeyi vakıf hâline getirip, gelirini ihtiyaç sahibi olan akrabası ve amcaoğulları arasında bölüştürdü.⁵²⁵ Hz. Ömer, Hz. Osman gibi pek çok sahâbenin sevdiği mallarını

523. Âl-i İmrân, 3/92.

524. Buhârî, İman, 37; Müslim, İman, 1.

525. Buhârî, Zekât, 42, 44, Tefsir, 3/5.

Allah yolunda infâk ettikleri bilinmektedir. Aşağıda vakıf konusu içinde bunlardan söz edeceğiz.

Birr terimi aşağıdaki âyette daha açık olarak tanımlanır ve kişinin nasıl birru ihsan derecesine ulaşacağı şöyle belirtilir:

“Yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz iyilik (birr) değildir. Asıl iyilik (birr); Allâh’a, âhiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere î mân edenler, sevmelerine rağmen, mallarını yakınlarına, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve köle âzâdına harcayanlar, namazı kılanlar, zekâtı verenler, söz verdiklerinde, sözlerini yerine getirenler, zorda, darda ve savaşta güçlülere karşı sabredenlerdir. İşte onlar, doğru olanlar ve işte onlar, Allâh’a karşı gelmekten sakınanlardır.”⁵²⁶

Yukarıdaki âyetle ilgili olarak Allâh’ın Rasûlü şöyle buyurmuştur: “Kim bu âyetle amel ederse, î mânını kemâle erdirmiş olur.”⁵²⁷

Bu âyette dikkati çeken hususlardan birisi de, “sevmelerine rağmen mallarını yakınlarına, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve köle âzâdına harcayanlar” buyurulduktan sonra, “zekâtı verenler” farızasının ayrıca zikredilmesidir.

Buna göre, bir öncesinde altı madde hâlinde belirtilen yardım sınıflarına zekâtın dışında nâfile tasadduklarla yardım edilmesi istenmektedir. Birr derecesine ancak bu sayede ulaşılabilceğine işaret edilmiştir. Nitekim ec-dâdımızın, sosyal yardımlaşmayı, toplumun bütün ihtiyaç kesimlerine ulaştırın vakıf medeniyeti, bunun en güzel delilidir. Yetimler, yoksullar, dullar, şehit aileleri, sağlık hizmetleri, eğitim kurumları, kışın göç edemeyen kuşların korunmasına varıncaya kadar, her canlı bu medeniyetten yararlanmıştı.

İSLÂM'DA VAKIF

Kur’ân’da müslümanlar helâl ve temiz olarak kazandıkları mallarından severek sarf etmeye teşvik edilmiştir. Yukarıda zikrettiğimiz gerek Bakara sûresi 2/177, gerekse Mâide sûresi 5/92. âyetlerde, mü’minlerin sadece kibleye yönelmeleriyle, yani namaz, oruç ve hac gibi ibadetleri yerine getirmeleriyle işin bitmediğine, İslâm’da yapılacak başka önemli inanç ve amel konularının da bulunduğu dikkat çekilmiştir. Mü’minlerin ancak bu görevleri

526. Bakara, 2/177.

527. Nesefî, Medârikü’t-Tenzil, I, 249.

yapması durumunda, doğru sözlü ve takvâ sahibi sayılabilecekleri belirtilmiştir. Böylece özellikle Bakara 2/177 âyetin başında bildirilen birr hâlinin yaşanması sonunda, takvâ derecesine ulaşılabileceği vurgulanmıştır.

Sözünü ettiğimiz âyette cennete ulaştıracak amellerin beş grupta toplandığı görülür: a) İman sahibi olmak. b) Sevmesine rağmen malını belirlenen yerlere vermek. c) Namaz kılıp, zekâtı vermek. d) Verdiği sözü yerine getirmek. e) Sıkıntı, hastalık ve şiddet zamanında sabretmek. Bu nitelikleri taşıyan mü'minlerin samimî ve takvâ sahibi olduklarına dikkat çekilmiştir.⁵²⁸

Takvâ sahibi mü'minlerin nitelikleri arasında sayılan, “**...Kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcarlar.**”⁵²⁹ âyeti de bu konuda genel bir çerçeve çizmektedir. Kısaca bu ve benzeri âyetlerde vakfın gelirinin harcama yerlerine ışık tutulmuştur. Buna göre âyetler farz olan infak ve zekâtı kapsadığı gibi, nâfile olan yardımları ve hayra süreklilik kazandıran vakıfları da kapsamaktadır.

İslâm vakıf yapılmasını teşvik etmiştir. Sırf dünyevî amaçlar için vakıf yapılması mübah; hem dünyevî ve hem de uhrevî amaçla, Allah Teâlâ'ya yaklaşmak amacıyla vakıf yapılması mendub ve müstehab sayılmıştır. Çünkü Allâh'ın Rasûlü bizzat vakıf yapmış ve ashâbını da buna teşvik etmiştir.

Hadiste şöyle buyrulur: “Âdemoğlu ölünce ameli kesilir. Üç kişi bunun dışındadır: Sadaka-i câriye (çeşme, yol, köprü, mescid, okul ve vakıf gibi), yararlı ilim ve kendisine hayır duâ eden sâlih çocuk bırakan. Bunlardan insanlar yararlandıkça amel defteri kapanmaz.”⁵³⁰

Abdullah b. Ömer ؓ'ten nakledildiğine göre Hz. Ömer, Rasûlullah ﷺ döneminde “semg” denilen bir hurma bahçesini tasadduk etti. Ömer dedi ki: “Ey Allâh'ın Rasûlü! Hayber'de daha önce hiç sahip olmadığım değerli bir mala sahip oldum. Bana ne emredersiniz?” Hz. Peygamber buyurdu: “İstersen, aslını vakfet ve gelirini tasadduk et.” Bunun üzerine Ömer ؓ, bu hurma bahçesini, “Satılmamak, başkasına bağışlanmamak ve mîrasla da geçmemek üzere, gelirini yoksullara, yakın hısımlara, köle âzâdına, yolda kalmışa, misafire ve Allah yolunda savaşanlara vakfetti. Vakıf mütevellisi bunlardan ma'rûf ölçüsünde yiyebilecek, alıp götürmemeleri şartıyla

528. Bk. İnsân, 76/8; Âl-i İmrân, 3/91; Haşr, 59/9; Müslim, Zekât, 93; Nesâî, Zekât, 60, Vasâyâ, 1; İbn Mâce, Vasâyâ, 4.

529. Bakara, 2/3.

530. Müslim, Vasiyye, 14; Ebû Dâvûd, Vasâyâ, 14.

arkadaşına yedirebilecekti.”⁵³¹ Hz. Ömer bu konuda bir vakıfnâme düzenleyerek kızı Hafsa'ya (ö. 41/244), sonra da nesline teslim ve vasiyet eyledi.

İmam Zuhri'den (ö. 124/741) nakledildiğine göre Hz. Ömer'e âit bu ilk vakıf senedi şöyle düzenlenmiştir: “Ömer vefât edince, hayatta olduğu sürece kızı Hafsa müteveli olacak ve vakfın gelirini Allâh'ın istediği şekilde sarf edebilecektir. Onun ölümünden sonra ailesinden en dirâyetli kimse müteveli olacaktır. Vakfa kim müteveli olursa olsun, onun aslını ebediyyen satmayacak ve bağışlamayacaktır. Vakfın gelirini dışarıya çıkartmamak ve kazanç sağlamaya yönelmemek şartıyla kendisinin yemesinde veya arkadaşlarına yedirmesinde bir sakınca yoktur. Vakfın gelirleri Allâh'ın rızasına uygun olarak düşkünlere, yoksullara, misafirlere, yakın akrabaya, yolculara ve Allah yolunda savaşanlara dağıtılacaktır. Tasadduk edilen bu hurma bahçesi ve gelirleri Allah Rasûlü'nün bir emri ve sünneti olarak vakfedilmiştir. Hz. Ömer'in bu vakfına daha sonra kızı Hafsa ve oğlu Abdullah b. Ömer de vakıf ilâvesinde bulunmuşlardır.”⁵³²

Hz. Ebûbekir çeşitli gazveler için büyük bağışlar yaptığı ve sağlığını da iken malını ihtiyaç sahiplerine dağıtmayı tercih ettiği bilinmektedir. Hz. Ömer çoğu kez yardım bağışında onu geçmeyi hedeflemiş, fakat Ebûbekir bu konuda hep önde olmuştur. Diğer yandan Hz. Ebûbekir'in Mekke'deki evlerini vakfettiği nakledilmiştir. Çocuklarından ve neslinden Mekke'de bulunanlar bunlarda oturuyor ve mîrasla paylaşma yoluna gitmiyorlardı. Hısım akrabasının bir çeşit devre mülk gibi bu yerleri kullanması vakfa benzemektedir.⁵³³

Hz. Osman zengin bir sahâbe olup, İslâm'ı malıyla destekleyerek Allah ve Rasûlü'nün hoşnutluğunu kazanmıştır. Onun Medîne'de su kıtlığı bulunan bir yılda Rûme kuyusunu satın alıp vakfetmesi şöyle nakledilir: Bu kuyu bir Yahudi'ye âitti. Allah Rasûlü şöyle buyurdu: “Kim Rûme kuyusunu cennette göreceği hayır karşılığında satın alır ve kendi kovasını müslümanların kovası ile eşik kılar?” buyurdu. Bunun üzerine Hz. Osman 12 bin Dirheme (5 Dirhem bir kurbanlık koç parası) kuyunun yarı hissesini satın aldı ve kendi nöbetinde serbestçe su alınabileceğini ilan etti. Müslümanlar

531. Buhâri, Vasâyâ, 22, 28, Şurût, 19, Eymân, 33; Müslim, Vasiyyet, 5, 15, 16; Tirmizî, Ahkâm, 36. Tirmizî, hadis için “hasen-sahih” demiş ve ne sahâbeden ne de başkalarından, mütekaddimün arasında, arâzi ve başka şeylerin vakfının câiz olduğu konusunda bir görüş ayrılığı olduğunu bilmiyoruz, demiştir.

532. Ebû Dâvûd, Vasâyâ, 13; Elmalılı M. Hamdi, İrsâdü'l Ahlâf fî Ahkâmî'l-Evkâf, İstanbul 1330, s. 148, 149; Nazif Öztürk, Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar, Ankara 1995, s. 127.

533. Hassâf, Ahkâmü'l-Evkâf, Mısır 1904, s. 5; Hamdi Döndüren, Günümüz Vakıf Meseleleri, Erkam Yayını, İstanbul 1998.

tüm su ihtiyâcını Hz. Osman'ın nöbetinde karşılamaya başlayınca, su satışı yapamayan ortağı öbür payı da 8 bin Dirheme satmıştır. Böylece Hz. Osman zengin yoksul ayırımı yapmadan herkesin bu kuyudan yararlanmasını bildirmiştir.⁵³⁴

Medîne'ye hicret edince ihtiyaç hatta zarûret üzerine ortaya çıkan bu uygulama içme suyunun, ticaret konusu yapılmaksızın hayır, sebil ve vakıf yoluyla sağlanması gereğine işaret etmektedir. Büyük şehir ve kasabalar-da kurulacak vakıf baraj, gölet ve su kuyuları önceki yüzyıllarda en değerli hayrattan olan çeşmelerin yerini almalı, kullananlardan alınacak su bedeli maliyeti aşmayacak bir seviyede belirlenmelidir.

Su, özel mülke konu olmadığı sürece kullanımı mübahdır. Mübah olan bir şeyde ise herkesin hakkı vardır.

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Müslümanlar üç şeyde ortaktır-lar: Su, ot ve ateş.”⁵³⁵ Ancak kişilerin mülklerinde yer alan su kaynakları ve kaplara doldurulmuş bulunan sular sahipli kabul edilerek bunların gerektiğinde para karşılığı satılabileceği câiz görülmüştür.⁵³⁶

Vakıdî (ö. 207/822), Hz. Osman'ın torunu Abdurrahman'ın nezdinde gör-düğü bir vakfiye metnini şöyle nakleder: “Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın adıyla. Bu, Osman bin Affan'ın sağlığında iken yaptığı bir sadaka (vakıf) tır. Osman , Hayber'de “İbn-i Ebî'l-Hakîk” diye bilinen taşınmazını aslı-nı, satılamaz, başkasına bağışlanamaz ve mîras yoluyla da geçmez şekilde vakfedip, mütevelliliğini oğlu Abban'a bırakmıştır. Vakfiyeyi Usame b. Zeyd Yazmış ve Ali b. Ebî Tâlib ile birlikte şahit olmuşlardır.”⁵³⁷

Hz. Ali'nin Yenbu'daki vakfettiği arâzisine âit vakfiye esasları da şöyle nakledilmiştir: “Allâh'ın, benim yüzümü ateşten koruması, beni cennetine girdirmesi ve benden râzı olması için Yenbu'daki bütün malımı aslı satılma-mak, bağışlanmamak ve mîrasla da geçmemek üzere, sulh veya savaş hâl-inde yoksullara, düşkünlere, uzak ve yakın akrabaya, yolculara infak (vakf) ettim. Benim ölümünden sonra kölelerimden Rabah, Ebû Nizyer ve Cübeyr bu malımdan kendileri ve aileleri yemek, içmek şartıyla beş yıl süreyle çalış-tıktan sonra hürriyetlerine kavuşacaklardır.” Bugün Medîne kenarında Mikat

534. Bk. Tirmizî, Menâkıb, 18; Âsım Köksal, İslâm Tarihi, İstanbul, t.y, VIII, 193, 194; K. Miras, Tecrid-i Sarih Tercümesi, Ankara 1970, 2. Baskı, VIII, 237.

535. Ebû Dâvûd, Buyû', 60; İbn Mâce, Ruhûn, 16; Ahmed b. Hanbel, V, 364.

536. Hamdi Döndüren, Delilleriyle Ticaret İlmihali, s. 182, 183.

537. Hassâf, age, s. 9; Ali Haydar, Tertîbü's-Sunûf fi Ahkâmî'l-Vukûf, İstanbul 1340, s. 5.

yeri olan Zülhuleyfe'nin bir diğer adı "Âbâr-ı Ali (Ali'nin su kuyuları)" olup, bunlar Hz. Ali'nin vakfettiği yerlerdir.⁵³⁸

Hâlid b. Velid (ö. 21/641) Medîne'deki evini vakfetmiş ve vefâtına yakın zırh, at, kılıç gibi savaş âletlerini de vakfettiği bildirilmiştir.⁵³⁹

Zeyd b. Sâbit ؓ'in şöyle dediği nakledilmiştir: "Gerek diri gerekse ölü için vakıftan daha hayırlı bir şey görmedim. Ölüye sürekli olarak sevap kazandırır, diriye malı hapsolunup satılmaz, bağışlanmaz, mîras kalmaz ve bu yüzden de mülkten çıkarılmasına güç yetmez olur."

Hız. Peygamber'in eşlerinden Hız. Âişe (ö. 57/676), Ümmü Seleme (ö. 20/640), Ümmü Habîbe (ö. 44/664), Hız. Hafsa (ö. 41/244) ve Safiyye'nin (50/670) de ya oturdukları evi ya da başka bir taşınmazlarını vakfettikleri nakledilmiştir.⁵⁴⁰

Câbir b. Abdullah'tan rivâyete göre, Medîneli müslümanlardan varlık sahibi olup da vakıf yapmayan kalmamıştır.⁵⁴¹

VAKIFLA İLGİLİ HÜKÜMLER

Ebû Hanîfe'ye göre vakıf, mülk olan bir aynı, vakfedenin mülkünde alıkoymak ve gelirini bir hayır cihetine tasadduk etmektir. Başlangıçta âriyet hükmünde olan bu muâmelenin hâkim tarafından tescili, vasiyet olarak yapılan vakıfta vakfedenin ölümü ile vakıf kesinleşir. Mescid ve kabristan vakfında, bir kişinin bile olsa mescidde namaz kılması, bir cenâzenin defnedilmesi ile vakıf meydana gelir.⁵⁴²

Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e, Şâfiîlere ve Hanbelîlerde tercih edilen görüşe göre vakıf, yararlanmak mümkün olan bir malın mülkiyetini temlik ve temellükten men ederek, bunun gelirini Allah rızası için mübah bir hayır yönüne tahsis etmektir. Buna göre, vakfedilen malın mülkiyeti vakfedenden çıkar ve Allah Teâlâ'nın mülkü hâline gelir. Hanefîlerde fetvâya esas olan görüş budur.⁵⁴³ Mâlikîlere göre ise, vakıfta süreklilik (ebedîlik) şart olmayıp,

538. Beyhakî, Sünen, VI, 160, 161; Elmalılı, age, s. 153, 154; Hüseyin Hatemî, Önceki ve Bugünkü Hukukumuzda Vakıf Kurma Muâamelesi, İstanbul 1969, s. 35.

539. Bk. Buhârî, Cihâd, 89, Zekât, 49; Müslim, Zekât, 11; Elmalılı, age, s. 155.

540. Bk. Hassâf, age, s. 9 vd.; Elmalılı, age, s. 154 vd.; Öztürk, age, s. 130, 131.

541. İbn Kudâme, Muğnî, IV, 4.

542. Serahsî, age, XII, 27; İbnü'l-Hümâm, age, VII, 37-40; Kübeysî, age, I, 96 vd.; İbn Âbidîn, age, III, 391; Meydânî, Lübâb, İstanbul t.y., II, 180.

543. İbnü'l-Hümâm, age, V, 37 vd.; İbn Âbidîn, age, III, 391; Zühaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuh, VIII, 154, 155; el-Fetâvâ'l-Hindiyye, II, 350.

kısa süreli vakıf da geçerli olur. Bir ev, dükkân, işyeri ve benzeri akarı kira-ya verip, kira gelirini hayır yoluna sarf etmek gibi. Burada vakıf malın mülkiyeti, sahibinin üzerinde devam eder.⁵⁴⁴

Vakıf mallarda genel olarak süreklilik (ebedîlik) esas alındığı için, vakfedilecek şeyin arsa, arâzî, işyeri, dükkân, ev gibi gayrimenkul olması asıldır. Ancak Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre menkul malların bir gayrimenkule bağlı ve tâbî olarak vakfedilmesi de geçerlidir. Arsa ile birlikte binâyı, arâzî ile birlikte bâzı hayvanları ve tarım âletlerini vakfetmek gibi tamamlayıcı parçalar,⁵⁴⁵ ile yol, geçit, su içme, su alma gibi irtifak hakları da gayrimenkule bağlı olarak kendiliğinden vakfedilmiş sayılır. Mâlikîlere göre intifa hakkı sınırlı bâzı aynî haklar bağımsız olarak da vakfedilebilir.⁵⁴⁶

İmam Muhammed'e göre hakkında nass (âyet-hadis) bulunmasa da vakfedilmesi teâmül hâline gelen menkullerin kendi başına vakfedilmesi de geçerlidir. Kitap, ev, gelinlik elbise, mutfak eşyası, mushaf, bâzı kitaplar, nakit para (dinar, dirhem) ve mislî (standard) menkuller bunlar arasında sayılabilir. İmam Muhammed bu konuda istisnâ' akdinde (eser sözleşmesi) olduğu gibi "istihsan" deliline dayanarak kıyası terk etmiştir.⁵⁴⁷

Bir taşınır veya taşınmaz malı vakfeden kimse, vakıf yönetimi, gelirin kimlere verileceği, mütevellinin emeğinin karşılığı ne olacağı ve benzeri konuları yazılı olarak belirleyebilir. Vakıfla ilgili esasları kapsayan bu belgeye "vakfiye, vakıfnâme veya vakıf senedi" denir. Vakfiyede yer alan ve şer'î hükümlerle çelişmeyen esaslar geçerli ve bağlayıcı olur. İleriki uzun dönemlerle ilgili böyle bir belgenin düzenlenmesi sünnet veya müstehap hükmündedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur: **"Ey îmân edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman onu yazın. Bir kâtib onu doğrulukla yazsın... (Önemli bir) alışveriş yaptığınızda iki şahit tutun."**⁵⁴⁸

Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Müslümanlar kendi aralarında belirledikleri şartlara uyarlar."⁵⁴⁹ Tirmizî'de şu ilâve vardır: "Ancak helâlî haram, haramı helâl kılan şart müstesnâdır."⁵⁵⁰

544. Mâlik, Müdevvene, VI, 98. Vd.; Kübeysî, age, I, 78 vd.

545. İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr, V, 48; İbn Âbidîn, Reddü'l-Muhtâr, IV, 361; Ömer Hilmi, Ahkâmü'l-Evkâf, mad. 59.

546. el-Fetâvâ'l-Hindiyye, II, 363; Ömer Hilmi, age, mad. 94-98.

547. Serahsî, Şerhu's-Siyerî'l Kebîr, V, 2083, 2087; Kübeysî, age, I, 371.

548. Bakara, 2/282.

549. Buhârî, İcâre, 14; Ebû Dâvûd, Akdiye, 12; İbn Mâce, Ahkâm, 23.

550. Tirmizî, Ahkâm, 17.

Diğer yandan Hz. Ömer, Osman ve Ali ﷺ gibi sahâbelerin vakıf işlemini yazılı olarak yaptıkları ve vakfın işleyişi ile ilgili şartları bu vakfiyeye yazdırdıkları nakledilmiştir.⁵⁵¹ Vakfiye düzenlemesi yüzyıllar içinde amacın genişliğine, vakfedilen malın azlığına ve çokluğuna göre kapsam bakımından değişmektedir. Kimi zaman bir vakfiye tek sayfa hâlinde yazıldığı gibi, kimi zaman üç beş yüz sayfalık defterler hâlinde de hazırlandığı görülür. Nitekim pâdişah, vezir veya geniş imkânlı vakıfların vakfiyeleri kitap şeklinde, ciltlenmiş defterlerde yazılıdır. 19. yüzyıl vakıflarından II. Mahmud, Abdülmecid, II. Abdülhamid, Âdile Sultan. Bezm-i âlem ve genellikle vâlide sultanlara âit vakıflar defter hâlinindedir.⁵⁵²

Osmanlı Devleti uygulamasında genel olarak vakfiyelerde şu temel bilgilere yer verilmiştir:

Mahkemede tescil sırasında yazılmakla birlikte vakfiyenin en başında İslâm hâkiminin ve bâzı durumlarda sultanın tasdik yazıları, imza ve mühürleri bulunur. Bundan sonra Allâh'a hamd, Hz. Peygamber'e ve ashâbına salât ve selâm yanında genellikle şu ifâdelere rastlanır: "Seçkin kullarını, mallarını hayır yoluna harcamakla aziz kılan, çeşitli çeşitli iyilik ve övgüleri kazanmalarına yardım eden Allâh'a hamd olsun! O'nun elçisi, peygamberi ve kâinatın en hayırlısı olan Hz. Muhammed'e, onun ailesine ve ashâbına kıyâmete kadar salâtü selâm olsun!"

Bundan sonra dünya hayatının geçiciliği ve hayır hasenât yapmanın gerekliliği belirtildikten sonra bununla ilgili âyet ve hadislerle yer verilir.

Vakfedenin adı, baba adı, mesleği ve kişisel nitelikleri diye getirildikten sonra asıl konuya geçilir. Önce vakfın kuruluş gâyesi, buna duyulan ihtiyaç, vakfedilen taşınır, taşınmaz malların listesi, yürütülecek hizmetler, taşınmazın nasıl işletileceği, vakıfta çalışacak personelin nitelikleri, çalışma esasları, kendilerine verilecek ücretin cins ve miktârı, vakıf binâlarının bakım ve onarımı, müteveli ve nâzırla ilgili hususlar ve ileride bunların seçimi ile ilgili esaslar vakfiyede yer alır.

Son bölümde ise vakfiye şartlarını sonsuza kadar aynen uygulayanlara vakfedenin duâsı ve uymayanlara ya da vakfiyeyi değiştirenlere bedduası yer alır.

551. Hamdi Döndüren, Günümüzde Vakıf Meseleleri, Erkam Yayınevi, İstanbul 1998, s. 26-31.

552. Öztürk, age, s. 22. Dipnot, 3, 4.

Nitekim Fatih Sultan Mehmed'in yaptığı geniş kapsamlı vakfın, ticârî ve zirâî gelirlerinin Fatih Külliyesi, Ayasofya, Zeyrek, İmâret, Galata, Şeyh Vefa, Külliye-i Cedîde câmileri ile Kalenderhâne zâviyesi giderlerine harcanmasını istemiş ve sonunda bu şartları değiştiren veya değiştirmeye kalkışanlarla ilgili şu bedduâda bulunmuştur: *“Kim bu vakfiyeyi değiştirirse, bir maddesini tebdil eder, fâsit bir yorumla veya hîle ile vakıf hükmünü yürürlükten kaldırmayı kasteder, aslını değiştirir, ayrıntısına itiraz eder veya bunları yapana yol gösterir ve yardım eder veya sahte belge düzenleyerek mütevellilik hakkı gibi şeyler ister veya onu kendi bâtil defterine kaydeder veya yalan yere kendi hesâbına geçirirse haram işlemiş olur, günah kazanır. Allâh'ın, meleklerin ve bütün insanların ebediyyen lâneti böyle kimse üzerine olsun. Azâbı hafiflemesin, haşr gününde yüzlerine bakılmasın. Kim bunu işittikten sonra değiştirirse, günahı değiştirenlerdir. Allah her şeyi işitendir, bilendir.”*⁵⁵³

Vakfiyeler hukûkî bir belge olması yanında, âit oldukları toplumun yapısını, kültür seviyesini ve değer hükümlerini yansıtan çok önemli belgelerdir. Çünkü Osmanlı toplumunun devlet yönetim biçimi ve mülkiyet anlayışı arşiv belgeleri, “Defter-i Hâkânî” ve “Tahrîr Defterleri”nde; adâlet anlayışı “Şer'iyye Sicilleri”nde; sanat anlayışı ve bedîi zevkleri, engin cömertlik ve yardımseverlik nitelikleri, sayıları 35.000'i aşan “Vakfiye”lerde bulunmaktadır.⁵⁵⁴

Bu yüzden Osmanlı İslâm toplumunu içtimâî, iktisâdî, mâlî ve kültürel açılardan tanımak isteyen araştırmacıların bu temel belgeleri tanımaları ve batı kültürünün yönlendirici rüzgârına karşı, bu engin belgelere dayalı bilgilerle karşı durmalıdır.

Sonuç olarak Osmanlı döneminden intikal eden vakıfların vakfiyelerinde İslâm'a uygun olan şartlar geçerliliğini korumakla birlikte, güncelleme gereken birtakım yeni şartlar da ortaya çıkmış olabilmektedir. Nitekim “istibdâl” şartları gerçekleşince İslâm mahkemesi kararıyla vakıf mal râyiç bedelle satılır ve yerine daha yararlı olacak başka bir taşınmaz satın alınır. Böylece vakfın sürekliliği korunmuş olur. Vakfiyede İslâmî hükümlerle çelişen maddeler veya vakıftan yararlanacak olanların maslahatına ters düşen maddeler geçersiz sayılır. Mesela vakfiyede, “Mütevelli yolsuzluk yapsa bile azledilemez.” diye bir madde olsa bu geçersizdir. Yine vakfeden vakıf

553. Fatih Vakfiyesi, Topkapı, 1835/144-149); VGM, Fatih Mehmed II Vakfiyesi, 1938: 369-370/269.

554. İbn Âbidîn, age, IV, 433, 434; Kadri Paşa, Kanunü'l-Adl, mad, 101.

personelinin maaşlarını çok düşük olarak belirlemiş veya paranın değer kaybetmesi yüzünden maaşlar yetersiz kalmışsa, bunların hâkim kararı ile güncellenmesi câiz olur.⁵⁵⁵ Nitekim “Zamanın değişmesi ile hükümlerin değişmesi inkâr olunamaz.” Mecelle kuralı vakfiyedeki şartları değerlendirmede bize ölçüyü vermektedir.⁵⁵⁶

Eskiden câmi vakfiyelerinde mum, hasır, yağ kandili gibi o dönemin kullanım malzemelerinin şart koşulduğu vakfiyelerin elden geçirilerek câmilerin elektrik ve doğalgaz harcamaları olarak günümüze uyarlanması gerektiğinde şüphe yoktur. Diğer yandan vakfiyede açık maddelerin bulunması ve vakıf gelirlerinin yeterli olması durumunda imam, müezzin ve kayyım maaşlarının, görevlinin kamu görevi hakları ve sosyal güvenlik kurumu standartları korunarak vakıftan hazineye iâdesi konusu da düşünülmelidir.

Vakfiyede mütevellinin azledilmeyeceği maddesi varsa, müteveli yolsuzluk yapınca bu madde uygulanmadığı gibi, sadece belli yoksullara yardım şartı konulmuşsa, onlardan daha muhtaç olanlar bulununca bu şarta da uyulmayabiliyor. Yine kira süreleri “bir yıllık olur” denmişse, bir yıllığına tutan kiracı bulunmayınca bu maddeden de sarf-ı nazar edilebiliyor.

İmam Muhammed’e göre, teâmül hâline gelmesi durumunda, istihsan deliline dayanarak nakit paranın da vakfedebileceğinin câiz görülmesi üzerine, Osmanlı Devleti döneminde büyük ölçüde altın ve gümüş nakit paraların vakfedildiği ve yüzyıllarca bu para kaynaklarının İslâmî ölçüler içinde finansman olarak kullandırıldığı bilinmektedir. Günümüz “fâizsiz bankacılık” sektörünün de dayanağını teşkil eden bu konu hakkında bilgi vereceğiz:

OSMANLI DEVLETİ’NDE PARA VAKIFLARI

Vakıf, belli gâyelerin gerçekleşmesi için menkul veya gayrimenkul malın kendisinin veya gelirinin bir hayır amacına tahsisidir. Vakfiye ise, vakfın kuruluş gâyesini, vakfedilen malların dökümünü ve bunların işletilme şeklini, vakfın gelirlerinin sarf yerlerini gösteren ve yargıç kararıyla tescil edilen bir vesikadır. Osmanlı Devleti döneminde vakfiyeler, İslâm’a uygunluğu denetlenip, kadı siciline kaydedildikten sonra kesinleşirdi.⁵⁵⁷

555. Serahsî, age, XII, 46; İbn Âbidîn, age, IV, 387; Ö. Hilmi, age, mad. 167.

556. Mecelle, Mad. 39.

557. Ömer Hilmi, Ahkâmü’l-Evkâf, İstanbul 1307/1889; Özcan, Tahsin, Osmanlı Para Vakıfları Kanunî Dönemi Üsküdar Örneği, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.

Vakıflarda “ebedîlik” niteliği arandığı için, nakit paranın vakfedilip edilemeyeceği uzun süre tartışılmış, şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin (ö. 982/1574) “nakit para vakfında, malın cinsinin (mislin) devamı, kendisinin (aynının) devamı hükmündedir.” fetvâsı ile para vakıflarının önü açılmıştır.

Osmanlılarda ilk bilinen para vakfı, Fatih Sultan Mehmed'in (ö. 886/1481) geliri yeniçeri ocaklarına verilen etlerin sübvansiyonunda kullanılmak üzere vakfettiği 20.000 altın tutarındaki vakıftır.⁵⁵⁸ İstanbul'da Fatih'ten itibaren, 1456-1551 yılları arasında 1161 para vakfı vardı.⁵⁵⁹

Yine İstanbul'un et ihtiyâcı için Kanunî Sultan Süleyman (ö. 974/1566) kendinden önce bu amaçla tesis edilen para vakıflarını birleştirerek, 698 bin akçelik bir vakıf oluşturmuştu.⁵⁶⁰ Bu paralar İstanbul kasaplarına kredi olarak veriliyordu. Para vakıfları o kadar gelişmişti ki, bunları “Vakıf bankalar” olarak isimlendirmek mümkündür.

Para vakıflarında toplanan fonlar, vakfiyelerindeki şartlara göre işletilmesi gerekiyordu. Fonların işletilmesinde kullanılan başlıca yöntemler şunlardır:

Karz (ödünç vermek), Mudârebe (emek sermaye ortaklığı), Murabaha (vakıf para ile peşin mal alıp vâdeli satmak yoluyla kâr elde etmek) ve Bidâa (vakıf parayı hayır amacıyla işletip kârın tamamını vakfa vermek). Bunlardan en çok kullanılan yöntem “Murabaha”dır.

Târihî süreçte, para vakıflarından kredi kullanan kimi girişimciler, kervan ve gemilerle uzak ülkelere giden ve kârlı ticaret yapan büyük tüccarlardı. Bunlar elde ettikleri kârdan sermaye sahiplerine pay veriyorlardı.⁵⁶¹

Osmanlı devleti resmî kayıtlarına göre 1456-1546 arası 90 yıllık dönemde vakfedilen nakit para toplamı 18 milyon akçeye ulaşmaktadır. Bunların diğer vakıf çeşitlerine göre yüzde ortalaması ise, vakıf sayısı içinde %26, toplam nakit değerler içinde ise %44,3'tür.⁵⁶²

Aynı döneme âit, 933/1527 yılı Osmanlı Devleti vergi gelir toplamı 537 milyon 927 bin akçe kadardır. Bundan eyaletlere, has, tımar ve zeamet teşkilatlarına verilen paylar düşüldükten sonra, merkezde toplanan bütçe gelirlerinin %12 kadarını, vakıf paraların oluşturduğu görülür.⁵⁶³

558. Uzunçarşılı, Kapıkulu Ocakları, I, 254.

559. Barkan-Ayverdi, 1970. İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri, H 953/M 1546.

560. Altınay, A. Refik, 16. Asır İstanbul Hayatı, İstanbul 1935, s. 87.

561. İnalcık, Halil, The Otoman Empire, The Classial Age 1300-1600, London 1673, s. 162, 319.

562. Barkan-Ayverdi, age, s. XXX-XXXI.

563. Barkan-Meriçli, Hüdavendigar Livası Tahrir Defteri, I, 5; Döndüren, Hamdi, Günümüzde Vakıf Meseleleri. İstanbul 1998, s. 97.

Para vakıfları Osmanlı'nın son dönemlerine kadar önemini korumuştur. Nitekim 18 ve 19. yüzyıllarda kurulan vakıflar üzerinde yapılan incelemelerden, 18. yüzyıl vakıflarının %31,7'sinin, 19. yüzyıl vakıflarının ise %56,8'inin para vakıfları olduğu tespit edilmiştir.⁵⁶⁴

Osmanlı Devleti'nde son yüzyıla kadar tedavülde altın veya gümüş paranın kullanılması, enflasyonun çok düşük seyretmesine neden olmuştur. Çünkü mâden değeri ile piyasada dolaşan para sisteminde enflasyon yoktur.⁵⁶⁵ Paradaki değer kaybı günümüze oranla asırlara göre hesaplandığında çok düşüktür. Mesela ilk Osmanlı akçesinin basıldığı 1326 M yılından 1740 yılına kadar 414 yıllık süre içinde değer kayıp oranı %84,3 idi. Buna göre yıllık ortalama değer kaybı %0.24'te kalmıştır.⁵⁶⁶

Vakıf paraların ekonomide bir istikrar unsuru olması, bunların vakıf mütevellileri tarafından standart ölçülerde işletilmesi ile yakından ilişkilidir. Şöyle ki:

İslâm kültüründe vakıflara, yetimlere ve kamuya âit bütün mal ve nakit para varlıkları râyiç piyasa fiyatları ölçü alınarak yönetilir. Bunların satımı veya kiraya verilmesi durumunda fâhiş gabin (aşırı aldanma) ölçüsünde ucuza verilmesi, satım veya kira akdini geçersiz kılar. Gerektiğinde bunları yöneten müteveli, velî veya kayyım, ortaya çıkan zararı tazmin etmekle yükümlü olur.⁵⁶⁷

İlk olarak Belh fakihlerinden Nusayr b. Yahyâ (ö. 268/881), râyiç piyasa fiyatlarının dışına çıkmayı ifâde eden "fâhiş gabin" ölçülerini, gayrimenkullerde %20, hayvanlarda %10 ve menkul mallarda %5 olarak tespit etmiştir. Osmanlı Devleti piyasasında yüzyıllarca ölçü alınan bu miktarlar, 1876 tarihli Mecelle'nin 165. maddesi ile kânunlaştırılmıştır.⁵⁶⁸

Osmanlı ekonomik yapısında hâkim olan bu fiyat standartlarının, para vakıflarının "Vakfiye"lerinde de standart ölçülere bağlandığı görülür.

Aşağıda vereceğimiz iki vakfiye örneği bu standartlığa işaret eder:

564. Yediyıldız, Bahaeddin, "XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadi Boyutu" VD, XVIII, 5-41; Öztürk, Nazif, Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi, TDV Yayını, Ankara 1995, s. 138.

565. Tabakoğlu, Ahmet, "İslâm Dünyasında Para ve Bankacılık Tecrübesi", İslâm Dünyasında Para ve Bankacılık Tecrübesi, Albaraka Türk Yayını-17, İst. 2000, s. 153.

566. Tabakoğlu, Ahmet, "Osmanlı İktisat Tarihinde Enflasyon Meselesi (1300-1750)", MÜİ ve İBF Der., Sy. II, İst. 1985, s. 245. Bir başka hesâba göre 1326-1755 arasında 429 yılda akçenin değer kaybı %91,3, yıllık ortalama değer kaybı yine %0,2 yani binde 2'dir.

567. krş. En'âm, 6/152; İsrâ, 17/34.

568. Ali Haydar, Duraru'l-Hukkâm, İstanbul 1330 H, I, 165, 166.

a) 1517 M tarihli, II. Bayezid'in oğlu Şehinşah'ın oğlu Mehmed'in karısına âit, 91.000 gümüş dirhemlik paranın vakfiyesinde işletilme şekli şöyle belirlenmiştir: "Yukarıda adı geçen vakfedici kadın, miktârı belirtilen 91.000 gümüş dirhem, ne eksik ne de fazla olmamak üzere, yılda her 10 dirheme, 1,25 dirhem (yıllık %12,5) hesâbı üzere, fâiz (ribâ) ve fâiz şüphesinden uzak bir şekilde İslâm'a uygun bir muâmele (muâmele-i şer'iyye) ve günlük râyiç bedeller (murabaha-i mer'iyye) uygulanarak, kâr (ribh) getirecek şekilde işletilmesini şart koştu. Bu muâmele sağlam rehin veya varlıklı kefil güvencesi ile güçlendirilir."⁵⁶⁹

Bu vakfiyeye göre, vakfın konusu olan para fonu, yıllık %12,5 kârla işletilecektir. Mesela; İstanbul kasapları için hayvan yetiştiricilerinden peşin parayla satın alınacak hayvanlar, %12,5 yıllık kârla kasaplara satılacak, kasaplar ödemeyi para vakfına bir yıl sonra yapacaktır. Bunun, günümüz fâizsiz bankalarında uygulanmakta olan "Murabaha"dan ibâret olduğunda şüphe yoktur.

Osmanlı dönemi fıkıh literatürü ve para vakfı vakfiyeleri incelendiğinde, bu çeşit vakıflara âit anaparanın; Karz-ı hasen (ödünç verme), Mudârebe (emek-sermaye ortaklığı yoluyla işletme), Müşâreke (sermaye ortaklığı), Murabaha (malı peşin fiyatla satın alıp yıllık belli kârla alıcıya devretme), Bidâa (vakıf parayı Allah rızası için meccanen işletip kârın ve anaparanın tamamını vakfa verme), veya bey' bi'l-vefa (mülkiyeti muhafaza kayıtlı geçici satış) yöntemlerinden birisiyle veya birkaçı ile işletildiği görülür. Böyle bir kredi kullanımı sonucunda elde edilecek gelir, vakfın hayır cihetine harcanır.

b) Kanunî Sultan Süleyman, çeşitli para vakıflarını birleştirerek oluşturduğu 698.000 akçe vakıf paranın "Murabaha" yoluyla işletilmesini ve elde edilecek kârın (ribh) İstanbul kasaplarına sermaye olarak kullandırılmasını şart koşmuştur.⁵⁷⁰

Bu uygulamalara göre, vakıf paraların Murabaha yoluyla yıllık %10-15 arası kârlarla işletilerek, bir çeşit bankacılık faaliyeti sürdürülmüştür. Ancak para vakıflarının arka planında, "Murabaha" yöntemi görülür.

Yıllık olarak eklenen bu fazlalığı fâiz olarak değerlendirenler de olmuştur. Ömer Lütfü Barkan ve John E. Mandaville bunlar arasındadır. Ancak Ömer Lütfü Barkan son dönemde, bu konuda yanıldığını ve bu fâiz görüşünü değiştirdiğini Sabahaddin Zaim hocaya bildirdirmiştir..⁵⁷¹

569. Bk. Bursa Şer'iyye Sicilleri, A, 21/27, 33a.

570. Altınay, A. Refik, age, s. 87.

571. Barkan-Meriçli, age, I, 129 vd.; Murat Çizakça, Para Vakıfları, İst. 1993, s. 69.

FÂİZSİZ BANKA VE FİNASMAN KULLANDIRMA YÖNTEMLERİ

Fâizsiz bankacılık sistemi temelde “mudârebe” esasına dayanır. Banka mevduat sahiplerinin parasını İslâm’a uygun fâizsiz alanlarda işletip, emeğinin karşılığı kârdan pay almayı hedefler. Günümüz dünya piyasalarında bu kâr paylaşımı %20 işletmecinin, %80 mevduat sahiplerinin olmak üzere uygulanmaktadır.

Sermaye, işletmeci bankanın elinde emânet (vedia/mevduat) hükümlerine tâbidir. İşletmeci, mudârebe sözleşmesindeki şartlara uymaz veya kasıt, kusur veya ihmâl (teaddî) sonucu zarara sebebiyet verirse, bu zararı tazmin etmesi gerekir.⁵⁷² Eğer zarar, işletmecinin kasıt, kusur veya ihmâli bulunmaksızın meydana gelmişse bir tazmin sorumluluğu bulunmaz. Ancak bu takdirde işletmeci emeğinin karşılığını alamayarak zarara girmiş olur. Bu durum, işletmeciyi sürekli olarak kâr etmeye zorlar. Ancak günümüzde bankacılık sektörünü güçlendirmek amacıyla alınan munzam karşılıklarla, 100 bin TL’ye kadar olan katılım hesapları TMSF güvencesine alınmıştır. Sermaye sahibine “rabbû’l-mal (sermaye sahibi)”, parayı çalıştıran işletmeciyi “mudârib (işletmeci)” denir.

Başkasına sermaye kullandırmada kârın tamamının sermaye sahibine âit olacağı şart koşulursa, bu muâmele “bidâa” adını alırken, kârın tümü işletmeye şart koşulmuşsa “karz-ı hasen (güzel ödünç)” muâmelesi söz konusu olur.⁵⁷³

Mudârebenin meşrûluğu Kitap, sünnet ve sahâbe uygulaması delillerine dayanır. Kur’ân-ı Kerîm’de, yeryüzünde dolaşarak ticaret yapmanın meşrû olduğunu bildiren âyetlerin genel anlamı ile ticaretin genel olarak meşrû bir kazanç yolu olduğunu ifâde eden bâzı âyetler mudârebeyi de kapsamına alır.⁵⁷⁴

Abdullah bin Abbâs (ö. 68/687) şöyle demiştir: “Abbâs, mudârebe yoluyla sermaye verdiği zaman, ortağına bu sermaye ile deniz yolculuğuna çıkmamasını, tehlikeli bir vâdide konaklamamasını ve canlı hayvan ticareti yapmamasını şart koşardı. Eğer bunları yapar ve zarar ederse anaparıyı tazmin edecekti. Onun mudârebede öne sürdüğü bu şartlar Hz. Peygamber’e ulaşmış ve o buna izin vermiştir.”⁵⁷⁵

Diğer yandan Hz. Ömer’in (ö. 23/643) yetimlere âit malı, Hz. Osman’ın (ö. 35/655) ise kendi malını mudârebeye verdiği, Câbir bin Abdullâh’ın (ö. 74/693) mudârebe ortaklığında bir sakınca görmediği nakledilmiştir.⁵⁷⁶

572. Serahsî, age, XXII, 19; Kâsânî, age, VI, 87; İbn Rüşd, age, II, 234; Şirâzî, age, I, 388.

573. Bk. Serahsî, age, XXII, 18; İbnü’l-Hümâm, age, VII, 57 vd.; İbn Âbidîn, age, IV, 504; Zühaylî, age, IV, 836.

574. Bk. Müzzemmil, 73/20; Cuma, 62/10; Bakara, 2/198; Kureyş, 106/1-4.

575. Zeylaî, Nasbu’r-Râye, IV, 114; Heysemî, Mecmau’z-Zevâid, IV, 161.

576. Zeylaî, age, IV, 114, 115. Bk. Mâlik, Muvatta, Krâz, 1; Zeylaî, age, IV, 113.

Mudârebe Çeşitleri

a) Mutlak Mudârebe

Sermaye sahibinin işletmeciyi, herhangi bir kayıt koymaksızın ticaret içinde serbest bırakmasıdır. Burada yalnız kârın paylaşılma şeklini ve zamanını belirlemekle yetinilir.

b) Mukayyet Mudârebe

Sermaye sahibi, anaparayı işletmeciyeye verirken; ticaret yapılacak beldeyi, ticaret çeşidini ve ortaklık süresini belirleme gibi şartlar öne sürebilir ve bunlara uyulmasını ister. Nitekim yukarıda zikrettiğimiz İbn-i Abbâs hadisinde, Hz. Abbâs'ın (ö. 32/652) işi yürütene benzer şartlar koyduğu ve Hz. Peygamber'in de bunu onayladığı belirtilmiştir.⁵⁷⁷

İmam Şâfiî (ö. 204/819) ve Mâlik'e (ö. 179/795) göre mudârebeye süre belirleme, mal alınıp-satılacak kimseleri tespit etme ve akdi gelecek zamana izâfe etme gibi şartlar geçerli olmaz. Çünkü bunlar kârın amaçlandığı serbest ticaret anlayışıyla ve işletmecinin menfaati ile çelişir.⁵⁷⁸

Mudârebe akdinde, zararın tamamen veya kısmen işletmeciyeye âit olacağı şart koşulsa, Hanefî ve Hanbelîlere göre böyle bir şart bâtıl olur, mudârebe sözleşmesi ise geçerliliğini sürdürür. Şâfiî ve Mâlikîlere göre ise, bu durumda mudârebe sözleşmesi fâsit olur. Çünkü bu şart akdin niteliği ile çelişen bir garar (risk) hâli olarak eklenmiş bulunur.⁵⁷⁹

Fâizsiz Finansman Kullandırma Yöntemleri

Fâizsiz bankacılık sektöründe genel olarak dört çeşit finansman kullandırma yöntemi uygulanır. Müşâreke, Mudârebe, Murabaha ve Leasing. Ancak bunların içinde en yüksek oranda kullanılan yöntem "murabaha"dır.

1- Müşâreke

Müşâreke "sermaye ortaklığı" demektir. Finans kuruluşu bâzı projeler için kendi özsermayesi ile vâdesi uygun olan katılım fonundan da sermaye koyarak, yatırım yapabilir. Elde edilen kâr, ana sözleşmeye ve müşâreke ortağı müşteri ile yapılacak sözleşme hükümlerine göre paylaşılır.

577. Heysemî, age, IV, 161.

578. İbn Kudâme, Muğnî, V, 62; Şirâzî, age, I, 386.

579. İbn Rüşd, age, II, 236; İbn Kudâme, age, V, 25.

2- Mudârebe

Fâizsiz bankacılık sistemi temelde, mevduat sahiplerinin katılım hesaplarını işletmeci (mudârib) sıfatıyla işletmesi ve dönem sonunda oluşacak kârı yaklaşık %20 emeğin, %80 sermaye payı olarak paylaşım esasına göre faaliyet gösterdiğini yukarıda belirtmiştik. Katılım bankası, katılım havuzunda ki mevduatı kârlı birtakım yatırımlar için alt mudârebe, selem, istisna' akdi (eser sözleşmesi), sukuk uygulaması gibi yollarla, başarılı girişimcilere kullandırabilir. Oluşan kâr anaparayla birlikte sözleşme esaslarına göre katılım havuzuna döner. Ancak günümüz fâizsiz bankaları bu murabaha dışı yöntemleri çok az kullanmaktadırlar. Mevduat vâdelerinin çok kısa oluşu ve risk unsuru, sermayenin belirlenen tarihte dönmeme riski bu yöntemin önünde başlıca engeller olarak gösterilmektedir.

Mesela; mevsiminde 300 bin Dolarlık bir çay ihracatı için masraflar dışında 400 bin Dolar net satış bedeli söz konusu olsa, ihracatçı emek ve tecrübesini, fâizsiz banka da 300 bin Dolar sermayeyi koyarak, ortak ihracat yapsalar, iki ayda akredifli işlemle 400 bin Doların dönüşü olunca, kâr, %20, %80 olarak paylaşılacaksa, iki ay gibi kısa bir sürede ihracatçı 20 bin, banka ise 80 bin Dolar gelir elde edecektir. Fâizsiz bankanın iki ayda döviz bazında %27 gibi bir gelir elde etmesi havuzu güçlendirecek ve fâizin çok üstünde kâr dağıtma sebebiyle sistem güçlenecektir.

3- Murabaha Yöntemi

İslâm fıkhında alım-satım (bey' akdi) şekli olarak dört çeşit yöntem uygulanır. Musâvemeli satış, Tevliye satışı, Vazîa satışı ve Murabahalı satış. Bunlar hakkında kısaca bilgi vereceğiz:

a) Serbest pazarlıkla yapılan satış (musâveme): Müşteriye önceki alış fiyatı veya malın maliyeti açıklanmaksızın, bir satış bedeli üzerinde serbest pazarlıkla yapılan satışa "musâvemeli satış" denir. Mesela; bir kimse 500 TL maliyeti olan bir mala 800 lira bedel koyarak, pazarlık sonucunda 700 liraya satarsa, musâvemeli satış söz konusu olur. Yalan ve aldatma ihtimalini azalttığı için İslâm fakihlerinin çoğu bu çeşit satış şeklini tavsiye ederler.⁵⁸⁰

b) Kâr miktârı açıklanarak yapılan satış (murâbaha): Satıcının önceki alış fiyatını veya maliyeti açıklayarak ve üzerine eklediği kâr oranını da belirtmek sûretiyle yapılan alışverişe "murâbahalı satış" denir. Burada, kâr

580. Kâsânî, Bedâiyu's-Sanâyi', V, 134; Ali Haydar, Durar, I, 469, Mecelle, md. 298.

miktârı 100 lira gibi belli bir meblâğ olabileceği gibi, yüzde on veya yüzde yirmi gibi, malın önceki alış fiyatının veya maliyetinin yüzdesi olarak da belirlenebilir. Ancak kârın, yüzde olarak belirlenmesi durumunda, malın anaparasının ya mislî (standart) mal, ya da nakit para niteliğinde olması gerekir. Murâbahalı satışla, aşağıda açıklayacağımız kârsız (tebliye) veya zararına satışlarda alıcı, satıcının açıkladığı bilgilere güvenerek malı almaya karar verdiği için, bu üç çeşit satışa “bey’u’l emâne (emânet satışı, güvene dayalı satış)” adı verilmiştir. Bunlarda, satışın yalan ve hıyânete karşı korunmasının şart koşulduğu kabul edilir.

Günümüz, fâizsiz katılım bankaları büyük ölçüde Murabaha yöntemi-ni kullandıkları ve klâsik bankaların fâiz oranlarına yakın kâr payı verdikleri için, fâizcilik yaptıkları ithamı ile karşılaşmaktadırlar. Bu yüzden, onların Mudârebe, Müşâreke ve risk sermayesi gibi daha kârlı alanlara yönelmesi beklenir.

Uygulanan murabahada İslâmî ölçülerin gözetilmesi gerekir. Bu da finans kurumu ile vâdeli mal alımı yapacak kimse arasındaki “muâmele-i şer’iyye”nin şu nitelikleri taşımasını gerekli kılar:

a) Finans kurumuna bir malı peşin bedelle almasını emreden kişi, bu malı vâdeli olarak satın alma vaadini de yapmaktadır.

b) Malı peşin bedelle satın alan finans kurumu, mal müşteriye teslim edilinceye kadar olan hasar riskini, teslimden sonra da malın iâdesini gerektirecek nitelikteki ayıp riskini üstlenmelidir.

c) Malı alım vaadinde bulunan müşteri, ön anlaşması yapılan vâdeli fiyat üzerinden malı teslim almalıdır.

İslâm Teşkilatı Konferansı İslâm Fıkıh Akademisi’nin 10-15 Aralık 1988’de Kuveyt’te yaptığı beşinci dönem toplantısında aldığı 2 ve 3 nolu kararında da aynı esasları ölçü aldığı görülür:

Akademi’nin “Vaadin bağlayıcılığı ve alımı emredene murabahalı satım” başlıklı kararı şöyledir:

a) Alımı emredene murabahalı satım, emredilenin mülkiyetine geçmiş ve şer’an aranan kabz şartı gerçekleşmiş bulunan bir mal üzerinde yapılmışsa, teslimden önce telef olma sorumluluğu (hasar) ve teslimden sonra gizli ayıp ve benzeri iâde sebeplerinden dolayı iâdenin hukûkî sonuçları emredilene âit olduğu, satımın diğer şer’î şartlarını haiz ve engellerinden de arındırılmış bulunduğu sürece câiz bir akittir.

b) Vaad (emreden veya emredilenden tek taraflı olarak sâdır olan beyan), bir özür olmadığı sürece vaatte bulunarı diyâneten bağlar. Vaat, bir sebebe bağlanmış ve kendisine vaad edilen vaad sonucu bir külfete girmişse, kazaen de bağlayıcı olur. Bu durumda bağlayıcılığın hükmü, ya vaadin aynen îfâsı, ya da vaadi özürsüz olarak îfâ etmeme sebebiyle fiilen meydana gelen zararın tazmin edilmesidir.

c) Her iki tarafa veya taraflardan yalnız birine muhayyerlik tanınması şartıyla murabahalı satımda tarafların karşılıklı vaatleşmesi câizdir. Eğer muhayyerlik bulunmuyorsa câiz değildir. Çünkü murabahalı satımda bağlayıcı vaatleşme aynen satım akdine benzer. Bu durumda ise, -Hz. Peygamber'in, kişinin yanında olmayarı satmasına ilişkin yasağına aykırılık taşımaması için satıcının satılan mala mâlik olması şartı aranır.

4- Kârsız Satış (Tevliye)

Bir malı alış fiyatına veya maliyetine satmaya tevliye satışı denir. Satıcı bazen malı elinden çıkarmak, para darlığı yüzünden onu nakde çevirmek, malın modasının geçmekte olması, mevsim sonunun gelmesi gibi nedenlerle hiç kârsız satış yapabilir. İslâm'da bir malın kârsız satışı da mümkün ve câizdir. Hz. Peygamber, Medîne'ye hicret etmek isteyince, Hz. Ebûbekir iki tane deve satın alıp, birisini Allah elçisine bağışlamak istedi. Bunun üzerine Rasûlullah ﷺ şöyle buyurmuştur: *"Bu iki deveden birisini, aldığın fiyatla bana devret."*⁵⁸¹ Hz. Peygamber'in burada deveyi kârsız olarak satın alma teklifinde bulunması, bunun câiz olduğunu gösterir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, tevliye satışı güvene dayanan satışlardandır.

5- Zararına Satış (Vazîa)

Bir malı alış fiyatından veya maliyetinden daha düşük bir bedelle satışa "zararına satış" denir. Bir kimse malını belirli bir kârla satabileceği gibi, hiç kârsız hatta zararına da satabilir. Hiç bedelsiz bağışlama yetkisi bile bulunduğu göre, az veya çok bedelle satışı öncelikle câiz olur. Ancak önceki iki satış türü olan murabahalı ve tevliye satışlarında olduğu gibi, zararına satış da, "güvene dayalı bir satış" türüdür. Bu yüzden satıcının önceki alış fiyatı veya maliyetle ilgili olarak vereceği bilgiler doğru olmalıdır.

Diğer yandan Hz. Ali'den en nakledildiğine göre, Allâh'ın Rasûlü, darda kalan kimsenin satışını yasaklamıştır.⁵⁸² Ebû Dâvûd'un Sünen'ini şerheden

581. Kâsânî, age, V, 220.

582. Ebû Dâvûd, Buyû', 25; Ahmed bin Hanbel, I, 116.

el-Hattabî (ö. 388/998) “darda kalan satıcı”yı şöyle açıklamıştır: Kişi ya tehdit altında malını satmak zorunda kalır ki böyle bir satış fâsittir. Yani isterse tehdit kalkınca satışı bozabilir. Ya da ağır bir borç yükü altında bulunur. Böyle bir durumda onun malını ucuza almaya çalışmak yerine ona yardımcı olmalı, ödünç para vermeli veya borcunu, ödeyebileceği bir zamana kadar ertelemelidir. Ancak bununla birlikte tehdit dışındaki bir sıkıntı yüzünden yapılacak bir mal satışı feshedilemez. Böyle bir satış çoğunluk fakihlerce “mekruh (çirkin)” sayılmıştır.⁵⁸³

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حَلَالًا لِّبَنِي إِسْرَآئِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَآئِيلُ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَةُ ۚ قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَةِ فَاتْلُوهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٣﴾ فَمَنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٩٤﴾ قُلْ صَدَقَ اللَّهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٥﴾

93- Tevrat indirilmeden önce, İsrâil'in (Yâkub) kendine haram kıldıkları dışında, bütün yiyecekler İsrâiloğulları'na helâl idi. De ki: “Eğer doğru söylüyorsanız, haydi Tevrat'ı getirip okuyun!”

94- Artık bundan sonra, her kim Allâh'a karşı yalan uydurursa, işte onlar, zâlim olanlardır!

95- De ki: “Allah doğruyu söylemiştir. Öyleyse, Allâh'ı birleyici olarak İbrahim'in dînine uyun. O, Allâh'a ortak koşanlardan değildir.”

93-95. âyetlerde, İsrâiloğulları'na Hz. Yâkub'un kendine haram kıldıkları dışında, her türlü yiyeceğin helâl kılındığı, Tevrat'ın aslında bu bilginin bulunduğu, Allah adına yalan uyduranın zâlim olduğu, bu konuda Allâh'a hiçbir zaman ortak koşmayan İbrahim'in dînine uyulması gerektiği hatırlatılmaktadır.

Yukarıdaki 93. âyette “İsrâil”den kastedilen Yâkub عليه السلام’dır. Hz. Yâkub, Tevrat'ta da bu adla anılır.⁵⁸⁴ Hz. Peygamber'e gelen bir Yahudi heyeti, Hz.

583. Hattabî, Malimse-Sünen, Beyrut 1400/1980, V, 47; Ebû Dâvûd'un Sünen'i ile bir arada.

584. Bk. Yaratılış, 9/4, 32/28.

Yâkub'un (İsrâil) kendisine haram kıldığı yiyeceklerin neler olduğunu sormuştu. O şöyle cevap verdi: “Hz. Yâkub (İsrâil) bir ara çok şiddetli bir hastalığa yakalanmıştı. Hastalığı uzayınca: Eğer Allah bana şifâ verirse en sevdiğim yiyecek ve içecek bana haram olsun, diye adakta bulundu. O'nun en sevdiği yiyecek deve eti, sevdiği içecek ise onun sütü idi.”⁵⁸⁵

Başka bir rivâyete göre yukarıdaki âyetin iniş sebebi şudur: Yahudiler Hz. Peygamber'e: “Sen, İbrahim dînine mensup olduğunu iddiâ ediyorsun. İbrahim deve eti yemez, deve sütü içmezdi. Hâlbuki sen bunları yiyip içiyorsun.” demişlerdi. Hz. Peygamber onlara şu cevabı verdi: “Bu yiyecekler İbrahim'e de helâldi. Biz de onları helâl kabul ediyoruz.”⁵⁸⁶

Yahudilere getirilen bu özel yasakla ilgili olarak Kur'ân'da şöyle buyrulur:

“Yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık. Sığır ve koyunun sırt, bağırsak ve kemik yağları dışındaki iç yağlarını da onlara haram kıldık. Zulûmleri yüzünden Biz onları böyle cezâlandırıdık. Şüphesiz Biz doğruyu söyleriz.”⁵⁸⁷

Bu âyette, sözü edilen “tırnaklı hayvanlar”dan kasıt, İbn-i Abbâs'a göre, deve ve deve kuşudur.⁵⁸⁸ Ancak burada haram kapsamına sığır ve koyun dışında diğer tek veya çift tırnaklı hayvanların hepsi girer. İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Bir kısım Yahudilerin zulmetmeleri ve birçok kimseyi Allah yolundan çevirmeleri yüzünden kendilerine helâl kılınmış olan bâzı temiz ve güzel şeyleri onlara haram kıldık. Yine (Tevrat'ta) yasaklanmalarına rağmen fâiz almaları ve insanların mallarını haksız yere yemeleri yüzünden (bu haramları koyduk). İçlerinden inkâr edenlere can yakıcı bir azap hazırladık.”**⁵⁸⁹

Burada sığır ve koyunun yasaklanan iç yağları; gömlek yağı denilen don yağı ile böbreklerin taşıdığı yağlardır. Yahudiler bir zamanlar bıldırcın etleriyle beslenmişlerdi. Sonra peygamberlerini öldürme, fâiz alma, hak yolundan engelleme, haram yeme, helâli haram, haramı helâl sayma gibi Allâh'ın gazabını çeken fiil ve davranışları sebebiyle, birçok temiz rızıklardan mahrum edildiler. Onların bu durumu aşağıdaki âyette şöyle açıklanır: **“Böylece onların üzerlerine aşağılık ve yoksulluk damgası vuruldu ve Allâh'ın**

585. Ahmed bin Hanbel, I, 273, 278.

586. Begâvî Tefsiri, II, 67.

587. En'âm, 6/146.

588. Buhârî, Tefsir, 6/6). krş. Ahd-i Atik, Levililer, III, 3, 17; Tesniye, 14/7, 15 vd.

589. Bk. Nisâ, 4/160-161.

gazabına uğradılar. Çünkü onlar, Allâh'ın âyetlerini inkâr ediyorlar ve peygamberleri haksız yere öldürüyorlardı. Bütün bunlar, sadece isyan etmeleri ve taşkınlık yapmaları yüzünden idi.”⁵⁹⁰

Câbir b. Abdullah رحمه الله’ten rivâyete göre, o Allâh'ın Rasûlü'nü Mekke'nin fetih gününde şöyle derken işitmiştir: “Şüphesiz Allah ve Rasûlü şarabın murdar ölmüş hayvan etinin, domuzun ve putların satışını haram kılmıştır.” Denildi ki: “Ey Allâh'ın Rasûlü! Murdar ölmüş hayvanın yağları hakkında ne dersiniz? Çünkü onunla gemiler ve deriler yağlanıyor, insanlar aydınlatmada kullanıyor.” Hz. Peygamber buyurdu ki: “Hayır o da haramdır. Sonra şöyle devam etti: Allah Yahudileri kahretsin! Allah onlara hayvan yağlarını haram kılınca, onu erittiler, sonra satıp parasını yediler.”⁵⁹¹ İslâm dîninde eti yenen hayvanların iç yağları da helâl kılınmıştır.⁵⁹²

İSRÂİL VE İSRÂİLOĞULLARI

İsrâil, Hz. Yâkub'un lâkabıdır. İbrânîcede bunun anlamı safvetullah ve ya Abdullah demektir. Bunlar Hz. Yâkub عليه السلام'ın on iki oğlunun soyundan gelenlerdir.⁵⁹³

Yâkub soyundan gelen İbrânîlere “İsrâiloğulları” denir. İshak oğlu Yâkub'un en büyük oğlu “Judo veya Yahuda”dır. Bunlara Yahuda'nın ismine izâfeten Yahud da denirdi. Yahudi ülkesinin sakinlerine de Yahudi denilmiştir. Bu ırk her ne kadar Hz. İbrahim'e dayanıyorsa da, onları Firavun'un zulmünden kurtararak bir toplum olarak organize olmalarını sağlayan büyük peygamber Hz. Mûsâ'dır. Hz. Mûsâ'ya inanan, bağlanan anlamına İsrâiloğulları'na Musevî de denilir.

Eski Ahit ve tarihî belgeler, İsrâiloğulları'nın da İbrânîler gibi geçirdikleri kıtlık yıllarında, Hz. Yusuf'un daveti üzerine Mısır'a gittiklerini belirtirler.

Kur'ân-ı Kerîm'de İsrâiloğulları'nın ilk katliama maruz bırakılması şöyle anlatılır: **“Biz îmân edecek bir toplum için, Mûsâ ile Firavun kıssasından bir kısmını sana gerçek şekliyle anlatacağız. Çünkü Firavun o (Mısır) beldesinde gerçekten azmış, halkını çeşitli sınıflara ayırmıştı. Onlardan bir sınıfı güçsüz buluyor, bunların**

590. Bakara, 2/61.

591. Buhârî, Buyû', 103, 112; Müslim, Mûsâkât, 71-74.

592. Bk. Müslim, Cihâd, 72; Ebû Dâvûd, Cihâd, 127; Nesâî, Dahâyâ, 38.

593. Elmalılı, Hak Dini Kur'ân Dili, I, 334.

oğullarını boğazlıyor, kızlarını ise sağ bırakıyordu. Çünkü o, bozgunculardandı. Biz de istiyorduk ki, o yerde ezilmekte olanlara lûtufta bulunalım, onları önderler yapalım ve onları (ötekilere) mî-rasçılar kılalım."⁵⁹⁴

Yukarıdaki âyetlerde sözü edilen zayıf bırakılan toplum İsrâiloğulları'dır. Çünkü bir kâhinin, Firavun'a İsrâiloğulları'ndan doğacak bir erkek çocuğun saltanatını elinden alacağını söylemesi üzerine, tüm doğan erkek çocuklar öldürülmeye başlanmıştı. İşte Hz. Mûsâ, bu dönemde dünyaya gelmiş ve Cenâb-ı Hakk'ın verdiği ilham üzerine, annesi onu bir sandık içinde Nil neh-rine bırakmış, Nil kenarında olan Firavun sarayı görevlilerince, fark edilerek alınmış, böylece ölümden kurtularak, Firavun'un sarayında yetiştirilmiştir.

Hz. Mûsâ daha sonra yetişkinlik çağına gelen bir olayın arkasından Mısır'ı terk edip, Medyen'e gidecek ve Şuayb عليه السلام'ın yanında 8-10 yıl kadar kaldıktan sonra Peygamber olarak tekrar Mısır'a dönecek ve İsrâiloğulları'nı Firavun'un esâretinden kurtaracaktır.

Kur'ân-ı Kerîm'de İsrâiloğulları'nın başına gelen olaylarla ilgili pek çok âyet vardır. Üzerlerine dağın kaldırılması,⁵⁹⁵ arz-ı mukaddes'e girmekten men edilmeleri,⁵⁹⁶ hezimete uğramaları ve tabut'un ellerinden alınması,⁵⁹⁷ bir hükümdar istemeleri,⁵⁹⁸ sapkınlıkları,⁵⁹⁹ Hz. İsâ'ya olan düşmanlıkları,⁶⁰⁰ bunlar arasında sayılabilir.

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ ﴿٩٦﴾

96- Şüphesiz ki insanlar için yapılan ilk mâbed, Mekke'deki çok mübârek ve âlemlere hidâyet kaynağı olan Beyt (Kâbe)dir.

96. âyetteki "Bekke", Mekke'yi ifâde eder. Coğrafyacılar göre Mekke, şehrin kurulduğu bütün vâdiyi ifâde ederken, Bekke, Kâbe'nin üzerine kurulduğu alanı belirtir.⁶⁰¹

594. Kasas, 28/3-5.

595. Bakara, 2/63, 64.

596. Mâide, 5/20-26.

597. Bakara, 2/58-59.

598. Bakara, 2/246.

599. Nisâ, 4/16, 161.

600. Nisâ, 4/157.

601. krş. Kitab-ı Mukaddes, Hâkimler, 18/31.

MEKKE-İ MÜKERREME

Allah Teâlâ'nın rızası için yeryüzünde ilk inşâ edilen mescid olan Beytullah'ın bulunduğu kutsal şehir. Mekke adının geçtiği en eski belge Batlamyus'un II. Yüzyıla âit Coğrafya adlı eseridir. Burada Mekke, Macoraba adıyla anılır. Fakat bu tarihten çok daha önce Mekke'nin diğer adı olan Bekke Tevrat'ta (Ahd-i Atik) yer aldığı, ancak bunun çeviriler sırasında tahrif edildiği ileri sürülmüştür.⁶⁰² Tevrat'ta Hz. İbrahim'in hayatı anlatılırken yapılan tasvirlerle, Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İbrahim'in ailesiyle birlikte Mekke'ye gelişine dâir bilgiler arasında büyük benzerlik vardır.⁶⁰³ Hatta Tevrat'ta Hz. İbrahim'in eşi Hacer'den söz edilirken, "Rabbin meleği Hacer'i çölde bir pınarın, sur yolundaki pınarın başında buldu." ifâdelerinde anlatılan,⁶⁰⁴ Mekke'deki zemzem kuyusu olmalıdır.⁶⁰⁵

Kur'ân-ı Kerîm'de Mekke'ye, Kâbe'yi barındırması ve kutsal bir belde sayılması sebebiyle pek çok adlar verilmiştir. Mekke,⁶⁰⁶ Bekke,⁶⁰⁷ Ümmülkurâ,⁶⁰⁸ bunlar arasındadır. Yine bâzı âyetlerde Mekke için Karye,⁶⁰⁹ Meâd,⁶¹⁰ el-Beledü'l-Emîn,⁶¹¹ el-Beled,⁶¹² gibi adlar da kullanılmıştır.

Mekke'nin asıl önemi, Allâh'a kulluk amacıyla yapılmış ilk mâbed olan Kâbe'nin burada bulunmasından kaynaklanmaktadır.⁶¹³ Kur'ân'da Allâh'ın evi kabul edilen Kâbe'nin yer aldığı Mekke ve çevresinin güvenli bir bölge, harem bölgesi olduğu ve insanların mânen temizlenip arındığı bir yer bir mahal olduğu belirtilmiştir. Bu güvenli belde oluş, Hz. İbrahim'in o belde için yaptığı duânın kabul edilmesiyle gerçekleşmiştir.

Kur'ân'da şöyle buyrulur: **"O vakit İbrahim demişti ki: "Ey Rabbim! Burasını güvenli bir belde kıl! Halkından, Allâh'a ve âhiret gününe imân edenleri çeşitli meyvelerle rızıklandır!" Allah dedi: "Kim inkâr ederse, onu az bir süre yararlandırır, sonra onu cehennem azâbına sürüklerim. Orası ne kötü varılacak yerdir."**⁶¹⁴

602. Bk. Mezmurlar, 84/6; Şibli Nu'mânî, I, 113-115.

603. Bk. İbrahim, 14/37.

604. Tekvîn, 16/14, 21/19.

605. Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 28.

606. Fetih, 48/24.

607. Âl-i İmrân, 3/96.

608. En'âm, 6/92; Şûrâ, 42/7.

609. Nahl, 16/112.

610. Kasas, 28/85.

611. Tîn, 95/3.

612. Beled, 90/1.

613. Âl-i İmrân, 3/96.

614. Bakara, 2/126.

“Bir zaman İbrahim şöyle demişti: Ey Rabbim! Bu şehri (Mekke’yi) güvenli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut!”⁶¹⁵ “Ey Rabbimiz! Ben neslimden bir bölümünü senin Haram Evi’nin yanında, tarıma elverişli olmayan bir vâdiye yerleştirdim. Ey Rabbimiz, namazı dosdoğru kılsınlar diye (böyle yaptım). Artık sen de birtakım insanların gönüllerini onlara yönelt ve kendilerine meyvelerden rızık ver! Umulur ki şükrederler.”⁶¹⁶

Mekke, Arap yarımadasının Hicaz bölgesinde Kızıldeniz kıyısındaki Cidde limanının 100 km doğusunda olup güneyinde aynı uzaklıkta sayfiye yeri olan Tâif şehri bulunmaktadır. Medîne’ye olan uzaklığı ise yaklaşık olarak dört yüz elli km’dir. Yengeç dönencesinin güneyinde, 21° 30’ enlem ve 40° 20’ boylamları arasında bulunmaktadır. Mekke, doğu tarafındaki Ebû Kubeys dağı ile batı yönündeki diğer dağlar arasında güneye meyilli dar bir vâdide, adı geçen dağın eteğinde bulunmaktadır.

Mekke’nin Hz. İbrahim ve ailesinin buraya gelmesinden önceki tarihi hakkında fazla bilgi yoktur. Kur’ân-ı Kerim’de Hz. İsmâil’in babası İbrahim tarafından Mekke’ye getirildiği ve Kâbe’nin yapımında birlikte çalıştıkları bildirilir.⁶¹⁷ Hz. İbrahim’in üç defa Mekke’ye geldiği ve üçüncüsünde oğlu İsmâil ile birlikte Kâbe’yi inşâ ettikten sonra insanları hac için davet edip, görevini tamamladıktan sonra, oğlu İsmâil’i orada bırakarak Filistin’e döndüğü rivâyet edilmektedir. **“İnsanlar arasında haccı ilan et! Gerek ya-ya, gerek uzak yoldan, yorgun argın develer üstünde sana gelsinler!”⁶¹⁸** âyeti buna işaret eder.

Rivâyete göre ana yurtları Yemenli aslî Arap olan Cürhümlüler Mekke civarında zemzem suyunun bulunmasından sonra gelip oraya yerleşmişlerdi. Hz. İsmâil Arapçayı onlardan öğrenmiş, onlardan yaptığı evlilikle nesli onlardan devam etmiştir. Arim selinden sonra Mekke’ye gelen Huzâa ve Kinanoğulları Mekke’ye saldırarak yönetimi ele geçirmiş, Huzâa Kabîlesi’nden Amr b. Luhay Mekke ve Kâbe yönetimini ele alınca tevhid inancından uzaklaşarak putperestliği yaygınlaştırmıştır. V. Yüzyılın ilk yarısında Kusay b. Kilâb Mekke’ye hâkim oldu. Böylece Mekke ve Kâbe’nin yönetimi Kureyş’e geçti ve bu durum İslâm’ın çıkışına kadar bu şekilde devam

615. İbrâhim, 14/35.

616. İbrâhim, 14/37.

617. Bakara, 2/125, 127; İbrâhim, 14/37.

618. Hac, 22/27.

etti. Kusay Kureyş'in çeşitli kollarını Mekke'ye yerleştirdi, böylece kabîle yarını göçebelikten yerleşik şehir hayatına geçti.

İslâm'ın çıkışına yakın yıllarda Habeşistan'ın bağımsız Yemen vâlisi Ebrehe el-Eşrem Arapların Kâbe ziyaretini engellemek için San'a'da bir kilise yaptırmış, kilise rağbet görmeyince fillerin de katıldığı bir orduyla Mekke'ye saldırmıştı. Ancak Ebâbil kuşlarının saldırısıyla bu ordu amacına ulaşamamış ve helâk olmuştur.⁶¹⁹ Bu dönemde Mekke ve çevresinde yaklaşık 10 bin kişi yaşıyordu.⁶²⁰ Putperestlerin hâkim olduğu kentte, tevhid inancına sahip hanîfler ile az sayıda Hristiyan bulunuyordu. Kâbe ve çevresinde sayıları 360'ı bulan putlar dışında evlerin çoğunda da put vardı.

Hız. Muhammed ﷺ 610 M yılında peygamber olunca İslâmiyet'i önceleri gizlice tebliğ etti, Peygamberliğin 4. yılından itibaren müslümanların belli bir sayıya ulaşması ve güven duygusunun yayılması üzerine davet bütün şehri kapsadı. Ebû Cehil, Ebû Leheb, Ebû Süfyan gibi kentin önde gelenlerinin şiddetli saldırı ve işkencelerine maruz kalan bâzı müslümanlar Habeşistan'a hicret etti. Bunların sayısı 103'e kadar ulaştı. İçlerinde kadınlar da vardı. Mekke'de kalan müslümanlar, müşriklerin baskı ve işkencelerinin yanı sıra üç yıl kadar Ebû Tâlib mahallesinde toplumdan tecrit edilmiş bir şekilde ve büyük bir mahrumiyet içinde yaşadılar. İslâm'ın Mekke'de tebliğine imkân kalmadığını gören Allâh'ın Rasûlü, Akabe bey'atlerinden sonra Medîne'ye hicret etmeye karar verdi. Özür sahibi bâzı kişiler dışındaki herkesin ardından 622 M tarihinde kendisi de hicret etti. Bundan sonra 10 yıl süreyle Medîne'de genel olarak tebliğ görevine devam etti. Mekkelilerle her biri Medîne yakınında savunma savaşı niteliğinde Bedir, Uhud, Hendek savaşı gibi çatışmaların ardından, 632 M yılında Mekke'yi muhasara etti ve birkaç kişi dışında kent halkına mal, can, ırz ve can güvenliği verilerek Mekke fethi tamamlandı.⁶²¹

Mekke'de Kâbe ve çevresine "Harem bölgesi" denir.⁶²² Nitekim hadislerde, bu beldenin dünyanın yaratıldığından, kıyâmetin kopmasına kadar, Allâh'ın saygın kılmasıyla, kutsal olarak kalacağı bildirilmiştir.⁶²³ Yine hadislerde, dışarıdan hac veya umre ziyareti için gelenlerin burada kılacağı

619. Bk. Fil sûresi, 105/1-5; İbnü'l-Esîr, age, I, 442.

620. Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 27.

621. Bk. Necati Bozkurt, Mustafa Sabri Küçükaşçı. Diyânet İsl. Ansik. "Mekke-i Mükerrerme" mad.; Ömer Tellioglu, Şâmil İsl. Ansik. "Mekke-i Mükerrerme" mad.

622. Bk. Bakara, 2/125, 126; Âl-i İmrân, 3/96, 97; Kasas, 28/57; Ankebût, 29/67.

623. Buhârî, İlim, 37, Cenâiz, 76, Hac, 43, Sayd, 8-10; Tirmizî, Hac, 1.

namazın, başka yerlere göre yüz bin kat daha ecirli olduğu haber verilmiştir.⁶²⁴

فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ ۚ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا ۗ وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حُجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا ۚ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٩٧﴾

97- Onda apaçık deliller, İbrahim'in makâmı vardır. Oraya giren kimse güvenlik içinde olur. Ona gitmeye gücü yetenlerin, o beyti hacetmesi Allâh'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır. Artık kim (Allâh'ın emrini) inkâr ederse, Allah bütün âlemlerden müstağnîdir!

97. âyette, Mekke'de Beytullah, İbrahim'in makâmı gibi apaçık deliller olduğu, oraya girenin güvende bulunduğu, oraya gitmeye gücü yetenlerin, hac yapmasının mü'minlere farz olduğu bildiriliyor.

HAC VE FIKHÎ HÜKÜMLERİ

Hac sözlükte “kastetmek, yönelmek” anlamına gelir. Bir fıkıh terimi olarak şöyle târif edilir: “Mekke kentindeki Kâbe'yi ve çevresindeki kutsal sayılan özel yerleri, belirli vakitte, önceden hac niyetiyle ihrama girerek usûlüne göre, yani vakfe ve tavaf yaparak ziyaret etmekten ibâret olan ve İslâm'ın şartlarından birisini teşkil eden mâlî ve bedenî bir ibadettir.”

Ziyaret edilecek olan yerler; Kâbe, Arafat ve çevresidir. Zamanı ise hac ayları adı verilen; Şevval, Zilkâde ve Zilhicce aylarıdır. Hac'da her fiil için özel zamanlar vardır. Ziyaret tavafının, Kurban Bayramı sabahından, ömrünün sonuna; Arafat'ta vakfenin ise, Arefe Günü zevâlden, Kurban Bayramı sabahı şafak sökünceye kadar yapılabilmesi gibi. Diğer yandan bu büyük ziyarete hac niyetiyle ve ihramlı olarak yönelmek de gereklidir. Hac süresince yapılan bu fiil ve ziyaretlere “hac menâsiki” denir ki, hac törenleri demektir.

Mekke ve Medîne çevresinde belirli bir alana “Haremeyn (iki harem bölgesi)” denir. Mekke haremi veya Harem bölgesi; Mekke'ye Medîne yolundan yaklaşık 5.5 km; Yemen yolundan 13 km; Tâif ve Arafat yolu üzerindeki Nemîre vâdisinden 13 km; Ci'râne yolundan 16.6 km; Cidde üzerinden

⁶²⁴. İbn Mâce, İkâme, 195, H No: 1406.

18.5 km uzaklıktaki alanın çevrelediği bölgeyi içine alır. Mekke haremının sınırlarını Cebrâil ﷺ, Hz. İbrahim'e göstermiş; Rasûlullah ﷺ aynı sınırları yenilemiş; Hz. Ömer, Hz. Osman bu nirengi noktalarının günümüze ulaşmasında rol oynamışlardır. Buna göre Mekke haremî çok eskilere dayanır. Nitekim Hz. Peygamber, Mekke fethedildiği zaman şöyle buyurmuştur:

*“Burası Allâh'ın gökleri ve yerleri yarattığı günde saygın (haram) kıldığı bir beldedir. Burası kıyâmet gününe kadar da Allâh'ın saygın kılmasıyla saygınlığı sürecek olan bir yerdir.”*⁶²⁵

Mekke'de Kâbe ve Mescid-i Haram, harem bölgesinin merkezini oluşturur. Yeryüzünde, insanların ibadet etmesi için ilk inşâ edilen ibadet yeri, Kâbe-i Muazzama'dır. Buna Beytü'l Haram veya Beytullah (Allâh'ın evi) de denir.

Hac veya umre gibi bir maksatla Mekke'ye gelmek isteyen bir müslümanın, Mîkat denilen yerde ihrama girmesi gerekir. Bundan sonra ihram yasakları başlar. Mesela, eşyle cinsel ilişkide bulunamaz, tıraş olamaz, avlanamaz, harem bölgesindeki yeşil ot ve bitkileri koparamaz.

Harem bölgesinin dış çevre sınırları ile ihrama girme yerleri olan Mîkatler arasında kalan alana da “Hıll bölgesi” denir.

Medîne şehrinin çevresinde de harem bölgesi vardır. Bu bölge kentin güney ve kuzeyinde Ayr dağı ile Sevr dağı arasındaki alanla, doğu ve batıdaki kara taşlık alanı içine alır. Hz. Peygamber'in: *“Medîne Ayr'dan Sevr'e kadar haremdir”* hadîsi ile *“Rasûlullah ﷺ Medîne'nin doğu ve batısındaki kara taşlık arasındaki alanları haram (kutsal) kıldı.”* hadîsi bunun delilleridir.⁶²⁶

Medîne harem bölgesi de kutsal bir bölge sayıldığı için burada yapılan ibadetler Mekke hariç başka yerde yapılanlardan daha fazîletlidir. Hac büyük harcama ve zorluklarla yapılan bir ibadet olduğu için, fazîleti de o derece büyüktür.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: ***“İnsanlar için yeryüzünde kurulan ilk ev (mâbed), Mekke'de bulunan mübârek ve âlemler için hidâyet kaynağı olan Kâbe'dir. Orada apaçık deliller, İbrahim'in makâmı vardır. Kim oraya girerse güvende olur. Oraya gitmeye gücü yeten***

625. Bk. Buhârî, İlim, 37, Cenâiz, 76; Hac, 43, Sayd, 8-10, Cizye, 22, Megâzî, 51, 53; Tirmizî, Hac, 1.

626. Buhârî, Cihâd, 71, 74, Medîne, 1, Buyû', 53, Enbiyâ, 10; Müslim, Hac, 445, 446, 455; Tirmizî, Menâkıb, 67.

herkesin o evi haccetmesi, Allâh'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.”⁶²⁷
“İbrahim şöyle dedi: Ey Rabbim! Bu beldeyi güvenli kıl.”⁶²⁸ **“Biz Kâbe’yi insanlar için bir toplanma mahalli ve güvenli bir yer kıldık.”⁶²⁹**

“Biz onları, kendi katımızdan bir rızık olarak, her şeyin ürünlerinin toplanıp getirildiği, kutsal, güvenli bir yere (Mekke’ye) yerleştirmedik mi?”⁶³⁰ **“Çevrelerinde, insanlar kaçırılıp götürülürken, Bizim (Mekke’yi) kutsal, güvenli bir yer yaptığımızı görmediler mi?”⁶³¹**

Hadislerde şöyle buyrulur: “Hac menâsikini benden alın, haccı benden gördüğünüz gibi yapın.”⁶³² Allah elçisine hangi amelin daha fazîletli olduğu sorulunca: “Allâh’a ve Rasûlü’ne îman, sonra Allah yolunda cihad ve sonra mebrûr hac.” cevabını vermiştir.⁶³³

“Umre, ikinci bir umreye kadar olan günahlara kefârettir. Mebrûr hacın karşılığı ise ancak cennettir.”⁶³⁴ Mebrûr hac, kendisine günah karışmayan, eksiksiz olarak îfâ edilen ve Cenâb-ı Hak tarafından kabul edilen hac demektir. Başka bir hadiste hac ve umrenin fazîleti şöyle belirtilir:

“Hac ve umre yapanlar Allâh'ın misafirleridir. O'ndan bir şey isterlerse, onlara cevap verir. Af isterlerse onları affeder.”⁶³⁵

Şevkânî (ö. 1255/1839) amellerin fazîleti ile ilgili birbirinden farklı olan hadisleri, Hz. Peygamber’e soru soran muhâtabın durumuna göre verilmiş cevaplar olarak değerlendirir.⁶³⁶ İmam Mâlik’e (ö. 179/795) göre, farz hatta nâfile hac, düşmanla savaşmaktan daha fazîletlidir. Ancak düşman korkusu olursa, savaşmak nâfile hacdan önde gelir.⁶³⁷

Hac, kişiyi günahlarından arındırır. Hadiste şöyle buyurulmuştur: “Kim Allah için hacceder de (bu sırada) kötü söz ve fiillerden ve Allâh’a karşı gelmekten sakınırsa, (kul hakkı dışında) annesinin onu doğurduğu gün-deki gibi (hacdan) döner.”⁶³⁸ Kadı İyaz (ö. 544/1149) şöyle demiştir: Ehli sün-

627. Âl-i İmrân, 3/96-97.

628. Bakara, 2/126.

629. Bakara, 2/125.

630. Kasas, 28/57.

631. Ankebût, 29/67.

632. Müslim, Hac, 310.

633. Buhârî, Cihâd, 1, Hac, 4, 34, 102, Umre, 1; Müslim, İman, 135, 140; Tirmizî, Mevâkit, 13, Hac, 6, 14, 88.

634. Buhârî, Umre, 1; Nesâî, Hac, 3, Zekât, 6; Ahmed bin Hanbel, I, 387, III, 114.

635. İbn Mâce, Menâsik, 5.

636. Şevkânî, Neylül-Evtâr, Mısır, (t.y.), IV, 282 vd.

637. Zühaylî, el-Fıkhul-İslâmî ve Edilletuh, III, 11.

638. Buhârî, Hac, 4, Muhsar, 9, 10; Müslim, Hac, 438; Nesâî, Hac, 4; İbn Mâce, Menâsik, 3; Dârimî, Menâsik, 7; Ahmed bin Hanbel, II, 229, 410, 484.

net âlimleri, haccın büyük günahlara, ancak tevbe edilirse kefâret olacağı konusunda görüş birliği içindedirler. Nitekim namaz ve zekât gibi Allâh'a âit veya para borcu gibi kula âit bir borcun düştüğünü söyleyen bilgin yoktur. Kul hakları zimmette borç olarak devam eder. Allah Teâlâ kıyâmet gününü hak sahiplerini, haklarını almak üzere toplar. Ancak Cenâb-ı Hakk'ın bu hak sahiplerine vereceği birtakım nîmetlerle onları râzı etmesi ve bir ikram olmak üzere borçlulara müsamaha göstermesi de mümkündür.⁶³⁹

Hac ibadeti, dünyanın çeşitli yörelerinden ırk, renk, dil ve ülke ayırımı gözetilmeksizin, milyonlarca müslümanı bir araya getirir. Tanışıp, görüşmelerini sağlar. Ticaret, iktisat, kültür ve ortak düşmana karşı tavır konularında fikir alışverişine ve yardımlaşmalarına zemin hazırlar.

Hac, inananların bir çeşit güç gösterisidir. Dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan mü'minler arasında kardeşlik bağlarını güçlendirir. İnsanlar, gerçekten eşit olduklarını birlikte yaşayarak gösterirler. Arap olanla olmayanın, beyazla siyahın takvâ dışında bir üstünlüğünün bulunmadığı inancı vicdanlara yerleşir.

KÂBE'NİN TARİHÇESİ

Kâbe; Mekke kentinde, Mescid-i Haram'ın ortasında yaklaşık 13 m yüksekliğinde, 12 m boyunda ve 11 metre genişliğinde taştan yapılmış dört köşe binâyâ Kâbe denilir. Bununla Beytullah (Allâh'ın evi)" kastedilir. Ayrıca iki âyette, kutsal ev anlamında "el-Beytü'l-Haram"⁶⁴⁰, iki âyette de eski ev anlamında "el-Beytü'l-Atik" ifâdesi yer alır.⁶⁴¹ Kâbe ismi ise Kur'ân'da sadece iki yerde geçer.⁶⁴²

Kur'ân-ı Kerîm'den öğrendiğimize göre yeryüzünde ilk yapılan mâbed Beytullah'tır. **"İnsanlar için yeryüzünde kurulan ilk ev (mâbed), Mekke'de bulunan mübârek ve âlemler için hidâyet kaynağı olan Kâbe'dir."**⁶⁴³ Hz. Peygamber, ashâb-ı kirâmdan Ebû Zer 'ın bir sorusu üzerine, yeryüzünde ilk inşâ edilen mescidin "Mescid-i Haram", ikinci inşâ edilenin ise "Mescid-i Aksa" olduğunu ve bu ikisi arasında kırk yıl süre bulunduğunu bildirmiştir.⁶⁴⁴ Allah, Beytullah'ı yüce gâyelerin gerçekleştirilme-

639. Zühaylî, age, III, 12.

640. Mâide, 5/2, 97.

641. Hac, 22/29.

642. Mâide, 5/95, 97.

643. Âl-i İmrân, 3/96. Bk. Kitab-ı Mukaddes, Mezmurlar, LXXXIV, 6, 7, Hâkimler, XVIII, 31.

644. Buhârî, Enbiyâ, 10.

si için toplanma ve güven yeri kılmıştır. Âyette, **“Biz Beytullah’ı insanlara toplantı ve güven yeri yaptık.”** buyrulur.⁶⁴⁵

Rivâyete göre Kâbe ilk olarak melekler tarafından nurdan inşâ edilmiş, Hz. Âdem ve Şit عليه السلام yapı olarak inşâ etmiş, ancak mâbedin binâ olarak yeri, Nûh Tûfânî’ sırasında kaybolmuştur.

Kur’ân-ı Kerîm’de Kâbe’yi yapanın Hz. İbrahim’le oğlu İsmâil olduğu bildirilir. Bu, ikinci inşâ olmalıdır.⁶⁴⁶ Bu iki peygamberin Hicaz bölgesine geçişi şöyle olmuştur. Hz. İbrahim’in peygamberliği Irak ve güney Anadolu yöresinde başlamış, kendisini ilâh ilan eden Nemrud’la karşılaşmasının ve bu kavmin helâk olmasının ardından Filistin’e geçmiş, tebliğ ve irşad görevini uzun süre orada sürdürmüştür. İlk eşi Sâre ile sonradan evlendiği Hacer arasındaki duygusal rekâbet ve kıskançlık sonucunda, Hz. Hacer’i başka bir yöreye yerleştirmesi gerekti. Hz. İbrahim Hacer’i ve küçük yaştaki oğlu İsmâil’i alarak Hicaz’a, şimdiki zemzem kuyusunun bulunduğu yere getirdi. Henüz Mekke şehri ve o yörede insan yoktu. Bir kırba su ve bir miktar yiyeceklerle onları orada bırakmak isteyince; Hz. Hacer bu hicretin Allâh’ın emriyle olup olmadığını sordu. Hz. İbrahim, vahiyle bıraktığını söyleyince Hacer; “Öyleyse, Allah kulunu zâyî etmez, gidebilirsin” diyerek tevekkül ve teslimiyet göstermişti.

Hz. Hacer ve İsmâil’in Filistin’den ayrılması, Tevrat da benzer şekilde anlatılır. Şöyle ki; Sâre, İshâk’ı doğurmuş ve onun sütten ayrılması için verilen ziyafette, 14 yaşlarında olan İsmâil’in bâzı davranışlarına kızarak İbrahim عليه السلام’a şöyle demiştir: “Bu câriyeyi ve oğlunu başka yere gönder; çünkü bu câriyenin oğlu, benim oğlum İshak’la birlikte mîrasçı olamaz.” Bunun üzerine Hz. İbrahim, Allâh’ın da emriyle, Hacer ile oğlu İsmâil’i göndermiş, onlar da Beer-Şeba çölüne gidip orada yaşamaya başlamışlardır.⁶⁴⁷ Tevrat’ta belirtilen yer Hicaz yöresi olmalıdır.

Hz. İbrahim Hacer’le oğlu İsmâil’in yanından ayrılırken şöyle duâ etmişti: **“Ey Rabbimiz! Soyumdan bir bölümünü, saygın ve kutsal evinin yanındaki çorak vâdiye, namaz kılmaları için yerleştirdim. Rabbimiz! İnsanların kalplerini onlara meylettir. Onları meyvelerle rızıklandır ki, şükretsiner.”**⁶⁴⁸

645. Bakara, 2/125.

646. Zebîdî, age, VI, 13.

647. Bk. Tevrat, Tekvîn, 21/1-5, 8-21; Ahmet Güç, Çeşitli Dinlerde ve İslâm’da Kurban, Düşünce Kitabevi, Bursa 2003, s. 149.

648. İbrâhim, 14/37.

Hız. Hacer su aramak için Safâ ile Merve tepecikleri arasında gidip gelirken, Cenâb-ı Hakk'ın bir ikrâmı olarak, oğlu İsmâil'in bulunduğu yerden su kaynamaya başlamıştı. Bunu gören Hacer, suyun akıp gitmesini önlemek için “zem-zem (dur-dur)” diye sesleniyordu. Hâlbuki, bu sıcak bölgeye dünya durdukça kesilmeyecek kaliteli bir su verilmişti. Kısa süre sonra kuşların hareketinden buradaki suyun varlığını anlayan, hareket hâlindeki, aslen Arap olan Cürhumî Kabîlesi, yolunu değiştirerek oraya gelmiş, Hız. Hacer onlara su almaları için izin verirken, onlar da Hacer'in ve oğlunun süt ve gıda ihtiyâcını üstlenmişlerdi. İşte Nûh Tûfânı'ndan sonra terk edilmiş bir vâdi hâline gelen bu Mekke vâdisine yerleşen Cürhumîler, Mekke şehrinin de ilk kurucuları ve ilk halkını teşkil etmişlerdir.⁶⁴⁹

Hız. İbrahim bundan sonra zaman zaman Hicaz'a gelmiş, oğlu İsmâil büyüyünce, bir gelişinde, meleğin bildirdiği temeller üzerine onunla birlikte Kâbe'yi inşâ etmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de olay şöyle anlatılır: **“Bir zaman Biz, İbrahim'e Kâbe'nin yerini gösterip şöyle vahyetmiştik: Bana hiçbir şeyi ortak koşma. Evim olan Kâbe'yi tavaf edenler, rûkû edenler ve secdeye varanlar için temiz tut.”**⁶⁵⁰

Kâbe inşâ edilirken Hız. İsmâil çevreden taş taşır, Hız. İbrahim de Kâbe duvarlarını örerdı. Duvarlar yükselip, yerden erişilmez olunca, İsmâil ؑ günümüzde “Makâm-ı İbrahim” diye ziyaret edilen taşı getirdi. Hız. İbrahim bu taşı iskele olarak kullandı. Ebû Kubeys dağından getirilen “Hacerü'l-Esved (siyah taş)” adı verilen taş da tavafa başlama yerine işaret olmak üzere, hâlen bulunduğu köşeye yerleştirildi.

Mâbedin duvarları yükselince, İbrahim ve İsmâil ؑ şöyle duâ ettiler: **“İbrahim ve İsmâil Kâbe'nin temellerini yükseltirken, Rab'lerine şöyle duâ ettiler: “Rabbimiz! Bunu bizden kabul buyur. Şüphesiz Sen her şeyi işitensin, bilensin. Rabbimiz! İkimizi de Sana teslim olmuş kimseler kıl ve soyumuzdan da Sana teslim olmuş bir toplum meydana getir. Bize ibadet edeceğimiz yerleri göster. Tevbemizi kabul et. Çünkü sen, tevbeleri çok kabul edensin, çok merhametlisin! Rabbimiz! Kendilerine içlerinden bir peygamber gönder ki, onlara Senin âyetlerini okusun, Kitab'ı ve hikmeti öğretsin ve onları kötülüklerden arındırsın. Gerçekten mutlak üstün, tam hüküm ve hikmet sahibi olan Sensin.”**⁶⁵¹

649. Zebîdî, Tecdîd-i Sarîh, Terc. Kamil Mîras, Ankara 1984, VI, 13 vd.

650. Hac, 22/26.

651. Bakara, 2/127-129.

Hız. İbrahim'in bu duâsı kabul edilmiş ve kendisinden sonraki peygamberler onun soyundan gelmiştir. Buna göre Hız. İsâ'ya kadar olan peygamberler, yukarıda İshak ﷺ aracılığı ile babası Hız. İbrahim'e, son Peygamber olan Hız. Muhammed'in soyu da Hız. İsmâil aracılığı ile Hız. İbrahim'e dayanır. Bu yüzden Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Ben, babam İbrahim'in duâsına, kardeşim İsâ'nın müjdesine ve annemin de rüyasına mazhar olmuşumdur."*⁶⁵² Diğer yandan İbn-i Ucre'nin naklettiği bir hadiste, müslümanların bütün namazlarda, "tehiyyât" ve "Allâhümme salli-bârik" duâlarını okuyarak, Hız. İbrahim'e ve nesline hayır-duâda bulunmalarının, Hız. İbrahim'in bu eski duâsına karşı bir teşekkür niteliğinde olduğu belirtilmiştir.⁶⁵³ Bu duâlar, İslâm'la önceki semâvî dinler arasında sürekli olarak bir bağ vazifesi görmektedir.⁶⁵⁴

Kâbe'nin inşası bitince, Hız. İbrahim'den bütün insanları hacca çağırması istenmiştir: ***"İnsanları hacca çağır ki, gerek yaya olarak gerekse uzak yollardan gelen çeşitli vasıtalarla sana varsınlar."***⁶⁵⁵

Bundan sonra Hız. İbrahim Ebû Kubeys dağına çıktı. Dört bir yana seslenerek Allâh'ın Kâbe'yi ziyaret etmeyi ve hac ibadetini insanlara farz kıldığını bildirdi.⁶⁵⁶

Hız. İbrahim bu ilanı yaptıktan sonra Cebrâil ﷺ gelerek kendisine haccın nasıl yapılacağını, sa'yi, vakfe'yi, şeytan taşlama gibi hac menâsikini bizzat yerlerini göstererek öğretmiştir. Bu arada Harem-i şerifin sınırlarını göstererek, ayırıcı bir işaret olmak üzere de birer taş dikmesini önermiştir. Bu önemli bir uygulama eğitimi idi. Haccın bu usûl ve erkânı, daha sonra peygamber olan Hız. İsmâil tarafından Hicaz halkına öğretilirdi. Bu arada İshak peygamber Hicaz'a gelerek büyük kardeşi İsmâil ﷺ ile birlikte hac yaptı.

Bundan sonra yüzyıllar boyunca, çeşitli peygamberler döneminde Kâbe ve Kudüs'teki Mescid-i Aksa kutsal yerler olarak ziyaret edilmeye devam edildi. İslâm'dan önce Kâbe putlarla dolu olduğu hâlde çevre halkı, Yemenliler ve İran (Fürs) hükümdarlarınca ziyaret edilmiştir.⁶⁵⁷

652. Ahmed bin Hanbel, IV, 127, 128, V, 262.

653. Zebîdî, age, VI, VI, 18-19.

654. Bu duâlar için bk. Buhârî, Tefsir, 33/10, Enbiyâ, 10, Deavât, 31, 32; Müslim, Salât, 65, 66, 69; Ebû Dâvûd, Salât, 179; Nesâî, Sehv, 49.

655. Hac, 22/27.

656. Zebîdî, age, VI, 20, 21.

657. Zebîdî, age, VI, 21.

Kâbe ilk inşâ edildiğinden günümüze kadar birçok kez tamir görmüş-tür. Bunlardan kimisi basit tamir olurken kimisi de temelden yapılan tamir-lerdir. Nitekim Hz. Peygamber'in büyük dedesi Kusay zamanında tamir edilen Kâbe, Hz. Muhammed 35 yaşlarında iken de, yangın ve sel baskı-nı sonunda harap olmuştu. Bu yüzden Kureyş, Kâbe'yi yeniden inşâyâ ka-rar verdi. Ancak kimse duvarlarını yıkmaya cesâret edemiyordu. Velîd bin Mugîre, "Biz daha iyisini yapmak istiyoruz, kötü bir niyetimiz yok" diyerek yıkıma başlamıştı. Yapım devam ederken, Hacerü'l-Esved'in yerine konul-masında anlaşmazlık çıktı. Her kabîle bunu kendisi yerleştirmek istiyordu. Anlaşmazlık çözülemeyince, mescidin Safâ kapısından ilk kim girerse, onu hakem seçtiler. Biraz sonra Hz. Muhammed'in oradan geldiği görüldü. O, taşı bir yaygı üzerine koydu, kabîle temsilcileri yanlarından tutarak yerine koydular ve her biri bu şerefi paylaşmış oldu.

Abdullah bin Zübeyr'in (ö. 72/691) **Kâbe inşâsı:** Emevî Halîfesi Yezid, 63. hicret yılında Mekke'ye bir ordu gönderdi. Kâbe mancınıklarla taşlan-dı, yangın çıktı. Mekke işgal edilemedi, ordu geri döndü. Mekke emîri olan Abdullah bin Zübeyr رضي الله عنه, Kâbe'nin temellerini bir buçuk adam boyu açtır-dı. Hz. İbrahim'in büyük taşlarla örülü ana temele ulaşıldı. Temeller hal-kın görmesi için 8 gün açık tutuldu. Hatîm (Hicr) alanından 5 zira'lık bir bölüm Kâbe'ye eklendi ve batı tarafa da bir kapı açtırdı. Çünkü hicr deni-len yarım hilâl şeklindeki duvarın iç kısmının da kâbe'ye dâhil olduğu ko-nusunda hadisler vardır. Burada Hz. İsmâil ve Hacer'in kabirlerinin bu-lunduğu da nakledilmiştir. Bu yüzden tavaflar bu yarım hilâl duvarın dış kısmından yapılır.

Haccac'ın Kâbe inşâsı: Emevî Halîfesi Abdülmelik bin Mervan (ö. 86/705), Haccac bin Yusuf es-Sekafî'yi (ö. 95/714) bir ordu ile Mekke'ye gön-derdi. Haccac Kâbe'yi harap etti ve Mekke'ye girdi. Mekke emîri Abdullah bin Zübeyr katledildi. Durumu Abdülmelik'e bildirdi. Halîfe, Abdullah bin Zübeyr'in yaptığı ilâvelerin eski hâline çevrilmesini ve Kâbe'nin yeni baştan tamir edilmesini bildirdi.

IV. Murad'ın Kâbe tamiri: Osmanlı Pâdişahı IV. Murad devrinde, ya-ğan şiddetli yağmurlarla Harem-i Şerîf'e su girmiş, bâzı duvarlar yıkılmış ve zemin bir adam boyu taş ve kumla dolmuştu. Durum İstanbul'a bildirilmiştir. Nakîbü'l-eşraf Ankaralı Mehmed Efendi Hicaz'a gönderildi. Hz. İbrahim'in koyduğu temel taşlarına ulaşılarak tamir yapıldı. Hacerü'l-Esved'in üst kıs-mı kırılmıştı. Tamir edilerek bakır muhafaza içine alındı.

İSLÂM'DA HACCIN FARZ OLUŞUNUN DELİLLERİ

Beytullah'ı, Hz. İbrahim ve oğlu İsmâil عليهما السلام ile birlikte inşâ ettikleri ve ilk hac uygulamasına o dönemde başlandığı için, hac ibadetinin kökenleri Hz. İbrahim'in uygulamalarına dayanır. Aşağıdaki âyetlerde haccın başlangıcı hakkında şöyle buyrulur:

“Bir zamanlar İbrahim’e, Beytullah’ın yerini hazırlamış ve (ona şöyle demiştik): Bana hiçbir şeyi ortak koşma. Beyt’imi tavaf edenler, namaz kılanlar, rukû ve secde edenler için temiz tut.”⁶⁵⁸

“İnsanları hacca çağır. Gerek yaya, gerek her uzak yoldan gelen, vasıtalarla sana gelsinler!”⁶⁵⁹

“Böylece onlar kendilerine âit birtakım faydalara tanık olsunlar ve (Allâh’ın) kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlar üzerine belirli günlerde (kurban keserken) Allâh’ın adını ansınlar. Artık onlardan yiyin ve sıkıntı içinde olan yoksula da yedirin. Sonra kirlelerinden arınsınlar, adaklarını yerine getirsinler. Eski evi (Kâbe) tavaf etsinler.”⁶⁶⁰

Mekke kenti 630 M yılında fethedilinceye kadar, Kâbe putlarla dolu olup, müşriklerce kendi usullerine göre ziyaret ediliyordu. Bu konuda ilk olarak hicretin 6. yılında hac ve umre ile ilgili şu âyet inmiştir:

وَاتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ ۖ فَإِنْ أُخْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ۚ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ ۖ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ ۚ فَإِذَا أَمِنتُمْ ۖ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ۚ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامٌ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ۚ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ ۚ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٩٦﴾

658. Hac, 22/26.

659. Hac, 22/27.

660. Hac, 22/28, 29.

“Hac ve umreyi Allah için tamamlayın! Eğer (hac veya umreden) engellenirseniz, kolayınıza gelen bir kurban gönderin ve bu kurban, kesileceği yere varıncaya kadar, başlarınızı tıraş etmeyin! İçinizden kim hasta olur veya başında bir rahatsızlığı bulursunsa, fidiye olarak oruç tutması veya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir. Sonra engel kalkıp güvene kavuştuğunuzda, her kim hac zamanına kadar umreden yararlanmak isterse, kolayına gelen bir kurban kesmesi gerekir. Kurban bulamayan kimse, üç gün hac sırasında, yedi gün de döndüğünde olmak üzere, tam on gün oruç tutar. Bu hüküm, ailesi Mescid-i Haram çevresinde oturmayan kimseler içindir. Allah’tan korkun ve bilin ki, Allâh’ın azâbı çok şiddetlidir.”⁶⁶¹

Âyette başlanmış olan hac ve umrenin tamamlanması ve hacla ilgili bir takım hükümler yer almaktadır. Bu arada Allâh’ın Rasûlü gördüğü bir rüyayı o yıl umre yapacakları şeklinde yorumlayarak, 1400 kadar sahâbe ile birlikte umre için ihrama girmiş, Medîne’den Hudeybiye’ye kadar gitmişti. Bu rüya Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle doğrulanır: **“Andolsun ki Allah, Peygamber’inin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse siz güven içinde saçlarınızı tıraş etmiş ve kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram’a elbette gireceksiniz!”**⁶⁶²

Ancak Mekke müşriklerinin o yıl umreye izin vermemesi üzerine, “Hudeybiye Antlaşması” nı imzalayarak geri dönmüşlerdi. Bu antlaşma gereği ertesi yıl, bu eksik kalan umre kazâ edilmiştir.

Hicretin 8. yılı Şevval ayında Mekke fethedilmiş, Allâh’ın Rasûlü Mekke çevresini kontrol altına aldıktan sonra ordusuyla Medîne’ye dönmüştür. Hicretin 8. yılı Mekke vâlisi olarak Attab b. Esîd görevlendirilmiş ve müşriklerin de katıldığı ilk hac yapılmıştır.

Sağlam görülen görüşe göre, İslâm’da ilk hac, hicretin 9. yılında farz kılınmıştır. Dayandığı delil şu âyettir: **“Beytullah’a gitmeye gücü yeten herkesin o evi haccetmesi, Allâh’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.”**⁶⁶³ O yıl Hz. Peygamber, Ebûbekir ؓ’ı hac emîri olarak görevlendirmiş, kendisi hacca katılmamıştır. 10. hicret yılında yaptığı “Vedâ Haccı”, onun yaptığı tek hacdır.

661. Bakara, 2/196.

662. Fetih, 48/27.

663. Âl-i İmrân, 3/97.

Hadislerde şöyle buyrulur:

“İslâm beş esas üzerine binâ edilmiştir: Allah’tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed ﷺ’in Allâh’ın elçisi olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Beytullah’ı hacetmek ve Ramazan orucunu tutmak.”⁶⁶⁴

Yukarıda verdiğimiz, haccın farz olduğunu bildiren âyet inince, Allâh’ın Rasûlü ashâb-ı kirâma hitâb ederek şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz Allah size haccı farz kıldı, haccı îfâ ediniz.” Bir adam, “her yıl mı?” diye sormuş, Rasûlullah ﷺ susunca, bu soruyu üç kez tekrarlamıştı. Bunun üzerine Allâh’ın elçisi şöyle buyurmuştur: “Eğer evet deseydim, hac üzerinize her yıl farz olurdu, buna da güç yetiremezsiniz. Sonra şunları ekledi: Ben sizi bıraktığım sürece, siz de beni kendi hâlime bırakın. Çünkü sizden öncekiler, peygamberlerine çok soru sormaları ve görüş ayrılıklarına düşmeleri yüzünden helâk olmuşlardır. Ben size bir şeyi emredince onu gücünüzün yettiği ölçüde yapınız, size bir şeyi yasaklayınca da onu bırakınız.”⁶⁶⁵

İbn-i Abbâs ؓ dan yapılan Rivâyette, soru soranın Akra’ bin Habis olduğu belirtilir ve şu ilâve yer alır: “Kim birden fazla hac yaparsa, bu nâfile hac olur.”⁶⁶⁶ Bu hadis, haccın farz olarak tekrarının gerekmediğini gösterir. İslâm hukukçuları, haccın bir defadan fazla farz olmadığı ve fazla haccın nâfile sayılacağı konusunda görüş birliği içindedirler.⁶⁶⁷

Başka bir hadiste şöyle buyrulur: “Hac ve umreyi birbirinin ardından yapın, çünkü bunlar körüğün demir, altın ve gümüşten kiri, pası gidermesi gibi, yoksulluğu ve günahları giderir. Makbûl bir haccın karşılığı ise ancak cennettir.”⁶⁶⁸

Bâzı durumlarda birden fazla hac yapmak gerekebilir. Adak haccı ve bozulan bir nâfile haccı kazâ etmek bu niteliktedir. Kimi zaman ise hac haram olur; haram para ile hacetmek gibi. Kimi zaman da mekruh olur; hizmete muhtaç olan ana-babanın iznini almadan hacetmek gibi. Ebeveyn bulunmayınca dede ve nineden, borcunu ödeyecek başka bir malı bulunmayan borçlu ve kefilin, alacaklılardan izinsiz hac yapması da mekruhtur. Hanefîler’e göre bu, harama yakın bir kerahettir.

664. Buhârî, İman, 1, 2; Müslim, İman, 19-22; Tirmizî, İman, 3; Nesâî, İman, 13.

665. Müslim, Hac, 412; Nesâî, Menâsik, 1; Ahmed bin Hanbel, II, 508.

666. İbn Hanbel, II, 508; Nesâî, Menâsik, I; Şevkânî, age, IV, 279.

667. İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr, Kahire 1316, II, 122; Şevkânî, age, IV, 280.

668. Tirmizî, Hac, 2; Nesâî, Hac, 6; İbn Mâce, Menâsik, 3.

Hanefî, Şâfiî ve Mâlikîlere göre haram para ile yapılacak hac ibadeti, çirkin olmakla birlikte geçerli olur. Bu üç mezhep, böyle bir haccı, gasp edilen arâzî üzerinde kılınan namaza kıyas etmiştir. Her ne kadar ecir ve fazîleti azalsa da, o kimsenin üzerinden farz veya nâfile hac düşer. Hanbelîler'e göre ise, haram malla yapılacak hac geçerli olmaz. Çünkü bu mezhep, gasp edilen arâzî üzerinde kılınacak namazı da geçerli saymaz.⁶⁶⁹

HACCIN FEVRÎ VEYA ÖMRÎ OLUŞU

Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf, İmam Mâlik ve Ahmed bin Hanbel'e göre hac, fevrîdir. Yani gerekli şartları taşıyan hac yükümlüsünün bu ibadeti önündeki ilk hac mevsiminde edâ etmesi gerekir. Haccı, sonraki yıllara geciktirirse günahkâr olur ve mahkemedeki tanıklığı geçerli sayılmaz. Çünkü haccı geri bırakmak küçük günahlardan olup, bunda yıllarca ısrar etmek kişiyi fıska götürür. Haccın geciktirilmeden îfâsına, hacla ilgili âyetler delâlet ettiği gibi, şu hadisler de bunu destekler: *“Hac yapmakta acele ediniz. Çünkü sizden biriniz ölümün kendisine ne zaman geleceğini bilmez.”*⁶⁷⁰ *“Bir kimseyi hastalık, açık bir ihtiyaç, bir sıkıntı veya inanca karşı baskı uygulayan bir sultanın engellemesi olmaksızın, hac yapmazsa ister Yahudi, ister Hristiyan olarak ölsün.”*⁶⁷¹

Şâfiîlere ve İmam Muhammed'e göre, hac ömrî (terâhî)dir. Yani hac için gerekli şartları taşıyan yükümlü, bu ibadeti ilk yılda yapmak zorunda değildir. Ancak bu kimsenin hac veya umreyi, geciktirmeksizin yapması sünnettir. Çünkü tâat sayılan amelleri geciktirmeden yapmak, hayırlı işlerde acele etmek İslâm'ın tavsiye ettiği hususlardandır. Âyette; **“Siz hayır işlerinde yarışın.”** buyrulur.⁶⁷² Diğer yandan hac, hicretin 9. yılında farz kılındığı hâlde Hz. Peygamber bunu, bir özür olmaksızın 10. yıla geciktirmesi, böyle bir geciktirmenin câiz olduğunu gösterir. Bu görüş, müslümanlara kolaylık sağlayacağı için daha uygundur.⁶⁷³

HACCIN FARZ OLMASININ ŞARTLARI

Bir kimseye haccın farz olması, başka bir deyimle hacla yükümlü sayılması için şu şartların bulunması gerekir.

669. Kâsânî, Bedayiu's-Sanâyi', II, 223; Zühaylî, age, III, 223.

670. Ebû Dâvûd, Menâsik, 5; İbn Mâce, Menâsik, 1; İbn Hanbel, I, 214, 225.

671. Şevkânî, age, IV, 284.

672. Bakara, 2/148.

673. Şîrâzî, Mûhezzeb, I, 199; Zühaylî, age, III, 17, 18.

1) Müslüman olmak: Gayrimüslimler hac ile yükümlü değildirler. Bir müslüman hac ettikten sonra dinden çıkıp, daha sonra tevbe ederek İslâm'a dönse, diğer şartlar bulununca, onun da yeniden hac yapması gerekir.

2) Ergen ve akıllı olmak: Çocuklar ve akıl hastaları hac ile yükümlü değildirler. Çünkü bunlar dînî hükümlerle yükümlü tutulmamışlardır. Hadiste şöyle buyrulur: “Üç kişiden kalem kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, ergenlik çağına girinceye kadar çocuktan, iyileşinceye kadar akıl hastasından.”⁶⁷⁴

3) Hür olmak: Köleye, esire ve hapiste bulunana hac farz değildir. Çünkü özgürlüğü olmayan veya kısıtlı bulunan kimsenin bunu îfâ etmeye gücü yetmez.

4) Vakit: Hac yılda bir kez ve İslâm'ın belirlediği zamanda yapılabilir. Bu yüzden kişi, Arafat'ta vakfe ve ziyaret tavafı için belirli vakitlere yetişmedikçe kendisine hac farz olmaz. Âyetlerde şöyle buyrulur: “**Sana yeni doğan ayları (hilâlleri) sorarlar. De ki: Onlar, insanlar ve özellikle hac için vakit ölçüleridir.**”⁶⁷⁵ “**Hac, bilinen aylardadır.**”⁶⁷⁶ Hz. Peygamber Vedâ Haccını ashâbıyla birlikte Zilhicce ayında yapmış ve hac ile ilgili şu çağrıda bulunmuştur: “**Hac menâsikini benden alın, hacı benden gördüğünüz gibi yapın.**”⁶⁷⁷ Hanefî ve Hanbelîler'e göre, hac ayları; Şevval ve Zilkâde ayları ile Zilhicce'nin ilk 10 günüdür. Mâlikîlere göre, hac ayları tam 3 aydır. Hac için ihrama girmenin vakti, Şevval ayının başından, yani Ramazan Bayramı'nın ilk gecesinden itibaren başlar, Kurban Bayramı sabahı şafak söküne kadar devam eder. Bir kimse bayram sabahı tan yeri ağarmazdan önce bir an, ihramlı olarak Arafat'ta dursa hacca yetişmiş olur. Geride ziyaret tavafı ve sa'y gibi hac menâsiki kalır.⁶⁷⁸

5) Hacı îfâya gücün yetmesi (istitâa): Bu; beden, mal veya yol güvenliği ile ilgili olabilir. Âyette, “**Oraya gitmeye gücü yeten herkesin o evi hac yaparak ziyaret etmesi, Allâh'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.**” buyrulur.⁶⁷⁹ Bu âyetteki “hacca yol bulabilen, hacca gitmeye gücü yeten” ifâdesi, Hanefîler'e göre “beden ve mal olarak güç yetirme (istitâa)

674. Ebû Dâvûd, Hudûd, 17; İbn Mâce, Talâk, 15.

675. Bakara, 2/189.

676. Bakara, 2/197.

677. Müslim, Hac, 310.

678. İbnü'l-Hümâm, age, II, 220 vd.; İbn Kudâme, age, III, 271; Şîrâzî, Mühezzebe, I, 200; Zühaylî, age, III, 63-65.

679. Âl-i İmrân, 3/97.

ve yol güvenliği” unsurlarını kapsar. Bunlar haccın edâsının şartlarıdır. İbn-i Abbâs “istitâa”yı, yol azığı (zâd) ve binitin (râhile) bulunması olarak tefsir etmiştir. “Yapabilme ve güç yetirme” anlamına gelen “istitâa”; hac yolculuğuna çıkacak kişinin gidip dönünceye kadar kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin geçimlerini sosyal seviyelerine uygun olarak sağlayacak mâlî güce ve hac için yeterli zamana sahip olmasını ifâde eder.

Yoksul olup mikatlerin dışından gelen kimse işçi, şoför, muâvin, kâsâp gibi bir görevle veya başkasının sağladığı imkânlarla en geç arefe günü Mekke'ye ulaşsa, Mekkeli gibi olur ve hac yapacak güce kavuştuğu için farz haccını ifâ etmiş olur.⁶⁸⁰

KADINLARLA İLGİLİ ÖZEL ŞARTLAR

Haccın edâsıyla doğrudan ilgisi olmamakla birlikte, sadece kadınlara ilişkin başka hükümlerin bir sonucu olarak iki şart daha eklenmiştir. Yanlarında eş veya bir mahreminin bulunması, iddetli olmaması. Aşağıda bunları kısaca açıklayacağız.

1) Kadının yanında eş veya başka bir yakınının bulunması: Hanefîler'e göre, seferilik hükümlerinin uygulanacağı uzaklıktaki bir mesâfeyi katetmek durumunda olan kadınlar, tek başlarına hac yolculuğuna çıkamazlar. Böyle bir durumda kendilerine haccın farz olması için yanlarında eş veya mahrem bir hısımının bulunması gereklidir. Hadislerde, “*Kadının, yanında kocası veya mahremi olmadıkça üç günden uzun yola çıkması helâl olmaz.*”⁶⁸¹ “*Bir kadın, yanında kocası bulunmadıkça hac yapmasın.*”⁶⁸² buyrulur.

Şâfiîler ise kadına, güvenilir kadınlarla birlikte olunca, haccı gerekli görürler. Yol arkadaşı olarak tek kadın yeterli değildir. Mâlikîlere göre ise kadın, yalnız kendilerine emânet edilmiş kadın arkadaşları veya yalnız erkekler yahut da erkek-kadın karışık bir toplulukla birlikte hac yapabilir. Bu iki mezhebin dayandığı delil; “**Oraya gitmeye gücü yeten herkesin, o evi hac yaparak ziyaret etmesi, Allâh'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.**”⁶⁸³ âyetinin genel anlamıdır. Bu yüzden, kadın kendisi aleyhine kötülükten güvende olunca, diğer şartlara da sahipse, ona hac farz olur.

680. İbn Âbidîn, age, IV, 424.

681. Buhârî. Taksîr, 4; Müslim, Hac, 413; Ebû Dâvûd, Menâsik, 2.

682. Şevkânî, age, IV, 491.

683. Âl-i İmrân, 3/97.

2) İddetli olmaması: Hac yapacak kadının boşanma veya vefattan dolayı iddetli olmaması gerekir. Boşanan kadın, üç hayız ve temizlenme süresince,⁶⁸⁴ kocası vefât eden kadın 4 ay 10 gün süreyle,⁶⁸⁵ hâmile kadın ise doğuma kadar iddet bekler.⁶⁸⁶ Kur'ân'da şöyle buyrulur: **“Boşadığınız kadınları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar.”**⁶⁸⁷ Haccin başka bir vakitte edâsı mümkündür. İddet ise ancak özel bir vakitte söz konusu olur.⁶⁸⁸ Hanefîler'e göre edâ şartı olan bu durum, diğer mezheplerde yükümlülük şartı sayılmıştır.

HACCIN SIHHATİNİN ŞARTLARI

Yapılacak haccın geçerli olması için dört şartın bulunması gereklidir.

1) Müslüman olmak: Bu, haccın hem farz olmasının, hem de sıhhati- nin şartıdır.

2) Özel yerler: Haccın yer olarak Arafat, Kâbe ve çevresinde yerine getirilmesi.

3) Özel vakit: Arafat'ta vakfe, arefe günü zevâlden itibâren, Kurban Bayramı sabahı tan yeri ağarınca; ziyaret tavafı ise, bayram sabahından, ömür sonuna kadar yapılabilir. Ancak ziyaret tavafını bayramın ilk üç gününde yapmak vâcip olduğu için, ziyaret tavafını bundan sonraya bırakana, vâcibi terk ettiği için, kurban cezâsı gerekli olur.

4) İhram: Kişinin, hac veya umre niyetiyle, diğer zamanlarda helâl olan bir kısım fiil ve davranışları, kendisine hac veya umre süresince haram kılması demektir. Halk arasında ihramlı erkeğin örtündüğü iki parça örtüye de “ihram, ihram havlusu” denilmektedir.

İHRAMA GİRME YERLERİ (MÎKATLER)

Mîkat, ihrama girme yeri ve zamanı demektir. Çoğulu mevâkî'tir. Bir terim olarak; Mekke çevresinde, çeşitli bölge ve ülkelerden hacca gelenlerin ihrama girecekleri özel yerleri ifâde eder. Bir kimsenin, hac veya umre için, mîkatleri ihramsız geçmesi câiz olmaz. Aksi hâlde Mîkat yerine dönmek veya kurban cezâsı gerekir.

684. Bakara, 2/228.

685. Bakara, 2/234.

686. Talâk, 65/4.

687. Talâk, 65/1.

688. Zühaylî, age, III, 36, 37.

Diğer yandan Hanefîler'e göre, ihrama mîkat yerinden önce girmek câizdir. Hatta bir sakınca doğmayacaksa ihramı öne almak daha fazîletlidir. **“Hac ve umreyi Allah için tamamlayınız.”**⁶⁸⁹ âyetinde buna delâlet vardır.

Diğer üç mezhebe göre ise ihrama Mîkat sınırında girmek sünnete uygun olduğu için daha fazîletlidir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Kâbe'ye “el-beytü'l-haram”,⁶⁹⁰ onu çevreleyen mescide “el-mescidü'l-haram”⁶⁹¹ denildiği gibi, bu mescidin içinde bulunduğu Mekke kenti ve çevresi de “harem” yani “saygın, saygıya değer bölge” adını alır.⁶⁹² Böylece Kâbe'nin çevresini kuşatan bölgeler, yakından uzağa doğru “harem bölgesi”, “hıll bölgesi” ve “âfâk” olmak üzere üçe ayrılır. Hac veya umre niyetiyle hicaza gelecek kişilerin, bu üç bölgede oturma veya burarlardan geliş durumuna göre ihrama girme yerleri aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir.⁶⁹³

Harem Bölgesinde Oturanlar

Mekke ile çevresinde, sınırları belirli saygın ve güvenli bölgeye “Harem bölgesi” denir. Mekke'de oturanlar; hac için bulundukları yerden veya Harem bölgesi sınırları içinde kalan herhangi bir yerden ihrama girerler. Hz. Peygamber Mekke'de oturan sahâbîlere hac için ihrama, Mekke'nin içinden girmelerini emir buyurmuştur.⁶⁹⁴ Mekke dışında, harem dâhilinde evi olanlar da böyledir.

Mekkeliler umre için Hıll bölgesine çıkarak, mesela Ten'im veya Arafat gibi Harem bölgesi dışındaki bir yerden ihrama girerler. Ancak umrede ihrama girmek için Hıll'ın en fazîletli yeri Hanefî ve Hanbelîler'e göre “Ten'im”, sonra “Ci'râne”, sonra “Hudeybiye”dir. Nitekim Rasûlullah ﷺ, Vedâ Haccında Hz. Âişe'nin âdetli olması yüzünden eksik kalan umresini, Kurban Bayramı'ndan sonra, Ten'im'den ihrama girerek yapmasını bildirmiştir. Bu sırada Hz. Âişe'ye, kardeşi Abdurrahman eşlik etmiştir.⁶⁹⁵ Ten'im, Mekke merkezine 8 km kadar uzaklıkta, Hıll bölgesi-

689. Bakara, 2/196.

690. Mâide, 5/2.

691. İsrâ, 17/1.

692. Kasas, 28/57; Ankebût, 29/67.

693. Kâsânî, age, II, 163-167; İbnü'l Hümmâm, age, II, 131-134; Meydânî, Lübbâb, I, 178 vd.

694. Zeylaî, Nasbü'r-Râye, III, 16.

695. Buhârî, Cihâd, 125, Umre, 6; Müslim, Hac, 135, 136; Ahmed bin Hanbel, III, 309, 394; Tirmizî, Hac, 91.

nin Kâbe'ye en yakın bir yeri olup, Mekke yerlilerinin umre için ihrama girdikleri yerdir.

Mekkeli olmayan kişiler (Âfâkî veya Hill bölgesinden gelenler) hac veya umre yapıp ihramdan çıktıktan sonra yeniden umre yapmak istediklerinde, aynı şekilde Hz. Âişe gibi Harem dışına çıkarak mesela Ten'im veya Arafat'tan ihrama girerler.

Hill Bölgesinde Oturanlar

Harem bölgesiyle, beş Mîkat yerinin çevrelediği alan arasındaki bölgeye "Hill" denir. Bu bölgede oturanlara "Mîkatî veya Hillî" denir. Hill'de oturanların hac veya umre için ihrama girme yeri (Mîkat), ailelerinin bulunduğu yer veya bu yerle Harem arasında kalan, Hillden dilediği herhangi bir yerdir. Delil, hac ve umreyi tamamlamayı emreden âyettir.⁶⁹⁶ Hz. Ali ve İbn-i Mes'ud'un görüşü böyledir. Hanefiler bu görüşü benimsemiştir. İmam Mâlik'e göre bunların Mîkat yeri kendi evleridir.

Mîkatlerin Çevrelediği Alan Dışından Gelenler (Âfâkî)

Arabistan'da Mîkatler dışında oturanlarla, dış ülkelerden hac veya umre niyetiyle Hicaz'a gidenler için geldiği bölge veya ülkeye göre ihramsız geçmemeleri gereken beş nokta Hz. Peygamber tarafından belirlenmiştir. Bunlardan her birine "mîkat", bu noktaların sınırladığı ve Hill bölgesinin dışında kalan yerlere "Âfâk", bu yerlerde yaşayan insanlara da "Âfâkî" denir. İbn-i Abbâs ؓ'tan şöyle dediği nakledilmiştir:

*"Rasûlullah ؐ'in ihrama girme yeri olarak belirlediği noktalar şunlardır: Medîneliler için Zülhuleyfe, Şamlılar için Cuhfe, Necidliler için Karnülmenâzil ve Yemenliler için Yelemlem. Bunlar, hac ve umre yapmak isteyenlerden, belirtilen bölge veya ülkeler yönünden gelen diğer belde yolcuları için de Mîkat yeridir. Mîkat sınırları içinde oturanlar, ailelerinin bulunduğu yerden ihrama girerler. Mekke halkı ise Mekke'den ihrama girer."*⁶⁹⁷

Câbir bin Abdullah ؓ'ten merfû olarak rivâyet edilen Müslim hadîsinde bunlara, Iraklılar için Mîkat yeri olarak Zâtü'r-k ilâve edilmiştir.⁶⁹⁸

696. Bakara, 2/196.

697. Buhârî, Hac, 5, 7, 9, 11, 12, Sayd, 18; Müslim, Hac, 11, 12; Ebû Dâvûd, Menâsik, 8; Nesâî, Menâsik, 19, 20-23; Ahmed bin Hanbel, I, 238.

698. Müslim, Hac, 18; bk. Buhârî, Hac, 13; Ebû Dâvûd, Menâsik, 8.

Zülhuleyfe: Mekke'ye Medîne üzerinden gelenlerin Mîkatı olup, Medîne'ye yaklaşık 10 km, Mekke'ye ise 450 km mesâfededir.

Cuhfe: Türkiye, Suriye, Mısır, Mağrib ve Avrupa tarafından deniz yoluyla gelenlerin Mîkatı olup, Mekke'ye yaklaşık 187 km uzaklıktadır.

Zâtürk: Irak yönünden ve diğer doğu ülkelerinden gelenlerin mîkatı olup, Mekke'ye uzaklığı yaklaşık 94 km'dir.

Karnülmenâzil: Necid ve Kuveyt yönünden gelenlerin Mîkatı olup, günümüzde Seyl adını alır ve Mekke'ye yaklaşık 96 km uzaklıktadır.

Yelemlem: Yemen'den gelenlerin Mîkatı olup, Mekke'nin güneyinde bulunur ve Mekke'ye uzaklığı yaklaşık 54 km'dir. Mekke'ye en yakın Mîkat budur.

Süveyş yönünden Kızıldeniz yolu ile gelenler, Cuhfe yakınında Râbiğ denilen yerin hizasında ihrama girerler. Hava yolu ile Cidde'ye gelenler ise, geldikleri yöndeki Mîkatın hizasını geçmeden, niyet ve telbiye getirerek ihrama girerler.

İhrama girme yerlerini Hz. Peygamber tâyin ettiği için hac, umre, ticaret, çalışma, tedavi veya başka bir amaçla gelen her müslümanın buralarda veya daha önce ihrama girmiş olması gerekir. Eğer yol, bu noktalardan geçmiyorsa buraların hizalarından ihrama girilir.

Mîkatlerden içerde bulunan kimseler, ihramsız Mekke'ye girebilirler. Fakat hac veya umre yapmak istediklerinde bulundukları yerden ihrama girmeleri gerekir. Mîkat içinde, fakat Mekke dışında bulunanlar, bulundukları yerde; Mekke'nin içinde oturanlar ise, kaldıkları evde ihrama girerler. Hill bölgesi ile Harem bölgesinde oturanların umre için ihrama girme yeri, hill bölgesinin herhangi bir yeridir.

Dışarıdan hac veya umre için gelen kimse Mîkatı ihramsız geçerse ya bir kurban keser veya geri dönüp Mîkat yerinde ihrama girer. Mekke'ye girme niyeti olmaksızın Mîkatı ihramsız geçene ise bir şey lâzım gelmez. Günümüzde gezi, görev veya ticaret gibi bir amaçla Cidde'ye gidenlerin veya kara ya da hava yoluyla Mîkat sınırlarının içinden transit olarak geçenlerin durumu böyledir. Bunlar Mîkat sınırları içinde iken, sonradan hac veya umre yapmaya karar verirse, Hill bölgesinde bulunma durumlarına göre, bulundukları yerden ihrama girerler.

İHRAM VE İHRAM YASAKLARI

İhram sözlükte; “haram kılmak, kendini mahrum etmek, saygı duyulacak yer ve zamana girmek ve bunlara saygı duymak” anlamlarına gelir. Bir hac terimi olarak şöyle târif edilebilir: Hac veya umre yapmaya niyet eden kişinin, diğer zamanlarda mübah olan bâzı fiil ve davranışları, hac ve ya umrenin sonuna kadar kendisine haram kılmasıdır. İhrama girmek bir çeşit “hacca başlama tekbiri”dir. Bununla, hac veya umre dışında yapılması mübah olan bâzı şeyler haram hâle gelir. Kötü söz ve davranışları bırakma, kılık-kıyafet, cinsel hayat, avlanmak ve çevredeki bitki örtüsüyle ilgili olmak üzere başlıca beş grupta toplanabilen “ihram yasakları”nın ihlâli, yasağın çeşidine göre değişen cezâları gerektirir. Kurban kesmek, sadaka vermek veya oruç tutmak bunlar arasındadır.

Hanefiler’e göre, ihram haccın rüknü değil şartıdır. Bu da niyet ve telbiye ile gerçekleşir. Hac veya umreye yahut her ikisine niyet etmek ve Allah için telbiye getirerek ihrama girmekle bu ibadetin süreci başlamış olur.

İhramın Rükünleri

Hanefiler’e göre ihramın niyet ve telbiye olmak üzere iki rüknü vardır. Diğer üç mezhebe göre ise ihrama girmiş olmak için sadece niyet yeterlidir.

1) Niyet: Hac veya umre yapmaya karar vermek, hangisini yapacaksa onu belirlemekle olur. Niyeti dil ile söylemek müstehaptır. Niyet herkesin kendi ana diliyle yapılabilir. Nitekim Hz. İbrahim ve oğlu İsmâil عليهما السلام Kâbe’yi inşâ ederken **“Bunu bizden kabul buyur, şüphesiz Sen her şeyi işiten-sin, bilensin.”**⁶⁹⁹ diye duâ etmişlerdi.

Hac ve umre menâsiki ihrama girmekle başlar. Mîkat yerinde boy abdesti veya namaz abdesti aldıktan sonra, kerahet vakti değilse iki rekât ihram namazı kılınır. Bu namazın ilk rekâtında Fâtiha’dan sonra “Kâfirûn”, ikinci rekâtında ise “İhlâs” sûrelerini okumak daha fazîletlidir. Bundan sonra, yalnız hac (ifrad haccı) yapacak olan kişi: “Allâhım! Senin rızan için hac yapmak istiyorum. Onu bana kolay kıl ve benden kabul eyle.” diye sadece hacca niyet eder. Temettü haccı yapacak kimse ise: “Senin rızan için umre yapmak istiyorum. Onu bana kolay kıl ve benden kabul eyle.” diye niyet eder. Arafat’a çıkmadan önce, Mekke’de hac için ihrama girerken de yukarıdaki gibi hacca niyet eder. Kıran haccı yapacak kimse ise umre ve haccı tek ihramla ve birlikte yapacağı için şöyle niyet eder: “Allâhım! Senin rızan için umre ve hac yapmak istiyorum. Bunları bana kolay kıl ve benden kabul eyle.”

699. Bakara, 2/127.

Bir kimse Kâbe'yi ve çevresindeki kutsal yerleri ziyaret için niyet edip, ihrama girdiği sırada, hacca mı yoksa umreye mi yahut her ikisine birden mi niyet ettiğini kalp ve dili ile belirlemese bile, Hanefiler'e göre bu kişinin ihramı geçerli olur. Böyle bir kişinin tavafa başlamadan önce, yapacağı ibadetin hac mı yoksa umre mi olduğunu belirlemesi yeterlidir. Böyle bir belirleme yapmadan tavafa başlarsa, umre için ihrama girmiş sayılır. Tavaf yapmadan, Arefe günü doğrudan Arafat'a çıkarak "vakfe" yapsa, bu ihramı hac için olur ve yapacağı hac da "ifrad haccı" olur.

Şâfiîlere göre ise bu durumda, hac ve umre ile ilgili menâsikten herhangisi birine, mesela tavafa başlamadan önce niyetteki belirsizliğin giderilmiş olması gerekir. Aksi durumda yapılan menâsik, hac veya umre olarak değer kazanmaz. Çünkü bir ibadet ancak niyetle yapılırsa geçerli olur.

Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'a göre, farz haccını ifâ etmeyen kimse, nâfile hacca niyet etse, bu haccı nâfile olur. Nitekim başkası yerine hacca veya adak haccına niyet etmek de farz haccını etkilemez, niyet ettiği haccı yapmış olur. İmam Muhammed ve Şâfiî'ye göre ise, bu durumda nâfile niyetle yapılacak hac farz yerine geçer.⁷⁰⁰ Delil, haccı, Ramazan ayında nâfile oruca niyet etmeye kıyastır. Nitekim Ramazan ayında nâfile oruca niyet edilse bile, tutulacak oruç Ramazan orucu sayılır.

2) Telbiye: Hac veya umre sürecinin başlama ânını belirleyen, belirli sözlerin söylenmesinden ibârettir. Telbiye, bir çeşit namazdaki iftitah tek-biri yerindedir. Hz. Peygamber'in telbiyeyi iki rekât ihram namazı kıldıktan sonra yaptığı nakledilir.⁷⁰¹

Yukarıdaki şekilde uygun niyetten sonra şu telbiye getirilir:

لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ ،
إِنَّ الْحَمْدَ وَ النِّعْمَةَ لَكَ وَ الْمُلْكُ ، لَا شَرِيكَ لَكَ .

*"Lebbeyk, Allâhümme lebbeyk. Lebbeyke lâ şerîke leke lebbeyk. İnnel-hamde ve'n-ni'mete leke ve'l-mülke, lâ şerîke lek."*⁷⁰²

Anlamı: "Çağrına uyarak sözüm ve özümle geldim Allâhım, emrin baş üstüne. Çağrına uyarak sözüm ve özümle geldim ey hiçbir ortağı olmayan

700. İbn Âbidîn, age, IV, 483, 484.

701. Zeylaî, age, III, 21.

702. Buhârî, Hac, 26, Libâs, 69; Müslim, Hac, 19, 147, 269, 271; Dârimî, Menâsik, 22, Tirmizî, Hac, 97.

sen! Emrin baş üstüne. Hamd senin, nîmet senin, mülk de senin. Yoktur senin hiçbir ortağın.”

Niyet ve telbiyenin Farsça, Türkçe veya başka bir dilde yapılması câizdir.⁷⁰³ Telbiyeyi ihrama girerken en az bir defa söylemek gereklidir. Ancak bu gereklilik bizzat telbiye sözcüklerini söylemek değil, Allâh'ı yüceltmek (ta'zîm) için söylenen sözü ifâde eder. Hz. Âişe'nin bir soru üzerine, “*İhram'a ancak tehlîl ve telbiye ile girilir.*”⁷⁰⁴ dediği nakledilmiştir. Tehlîl, kelime-i tevhîdi söylemek, yani “Lâ ilâhe illâllah (Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur)” demektir.

Hanefiler'e göre bir kimse Mîkatta niyet ederek telbiye getirince ihrama girmiş olur. Yolun iniş çıkışlarında, yol arkadaşlarıyla karşılaşmalarda, seher vaktine, yani gecenin son altıda birine ulaşıldığında ve namazlardan sonra çokça telbiye getirmek ve zaman zaman sesi yükseltmek müstahaptır. Tavaf ve sa'y yaparken telbiye getirilmez. Kadınlar gerek telbiye gerekse diğer duâ, zikir ve tesbihlerde seslerini fazla yükseltmezler.

Telbiye, Mâlikîler dışında çoğunluğa göre, Kurban Bayramı'nın birinci günü Akabe cemresine ilk taşın atılmasıyla kesilir. Çünkü Hz. Peygamber böyle yapmıştır.⁷⁰⁵ Umre yapan ise tavafa başlayınca telbiyeyi keser.

Harem Bölgesine İhramsız Girmenin Sonuçları

Hanefî ve Mâlikîlere göre ne maksatla olursa olsun, Mîkat sınırları dışından gelerek, Harem bölgesine, mesela Mekke'ye gidecek olan Âfâkîler'in, Mîkat sınırını geçmeden ihrama girmeleri gerekir. Çünkü ihram, bu kutsal yere saygı için vâcip kılınmıştır. Bu konuda hac veya umre için gelenlerle, ticaret, ziyaret veya tedavi gibi başka maksatlar için gelenler arasında bir fark yoktur. Bunlar hac veya umre yaptıktan sonra ihramdan çıkarlar.

Mîkat sınırını normal giysileriyle geçen kimse, bir gün veya bir gece bu şekilde kalırsa, bir gün süreyle ihram yasağını çiğnemiş sayılır, yeniden mîkate dönerek ihrama girmezse, kurban cezâsı gerekir.

Şâfiîler'e göre ise, hac ve umre kastı olmaksızın uzaklardan gelenlerin (Âfâkîler) Harem bölgesine ihramlı olarak girmeleri vâcip değil müstehap hükmündedir. Hill bölgesi halkı hac veya umre yapmayacakları zaman, Harem bölgesine ihramsız girip çıkabilirler. Harem bölgesinde bulunanlar,

703. İbn Âbidîn, Reddül-Muhtâr terc. IV, 476.

704. Mâlik, Muvatta, Hac, 52.

705. Nesaî, Menâsik, 229, İbn Mâce, Menâsik, 69; Ebû Dâvûd, Menâsik, 27, 28; Tirmizî, Hac, 78, 79.

ister Mekkeli isterse uzaklardan gelenlerden olsun, Hıll bölgesine, mesela Arafat veya Cidde'ye gittiklerinde, Harem bölgesine ihramsız dönebilirler.

Medîne ziyaretini hacdan önce yapmak üzere Mikat sınırını ihramsız geçenler, Cidde'ye indikten sonra, önce Mekke'ye gitmek zorunda kalırlarsa, Cidde'de -Harem bölgesi sınırını geçmeden- ihrama girerler.⁷⁰⁶

İhramlıya Yasak Olan Fiiller

İhrama giren kimselere, ihramdan çıkıncaya kadar yasak olan bâzı fiil ve davranışlar vardır. Bunlara “ihram yasakları” denir. Bu yasakları aşağıdaki şekilde gruplandırmak mümkündür:

1) Vücutla ilgili yasaklar: a) Saç veya sakal tıraşı olmak, bıyıkları kesmek. Âyette şöyle buyrulur: **“Kurban (hedy) yerine ulaşmadan başını-zı tıraş etmeyin.”**⁷⁰⁷ b) Kasık ve koltuk altı tıraşı olmak. c) Tırnakları kesmek. d) Vücuda veya ihram örtüsüne güzel koku sürmek, kokulu sabun kullanmak. Hadiste şöyle buyrulur: **“İhramlı kimse, koku ve za'feranla kokulanmış elbise giymesin.”**⁷⁰⁸ Ebû Hanîfe'ye göre, kokulu veya kokusuz yağ sürünmek, tam bir uzvu kapsarsa cezâ gerekir,

İhramlı kişi bir özürden dolayı tıraş olur veya bir elbise giyerse, cezâ olarak aşağıdaki durumlardan birisini seçebilir. Âyette şöyle buyrulur: **“Sizden biri hasta olur veya başından rahatsız bulunursa, fidye olarak oruç tutsun veya sadaka versin ya da kurban kessin.”**⁷⁰⁹ Bu âyet başından rahatsız olan Kâ'b bin Ucre ؓ'in tıraş olmasıyla ilgili olarak inmiş ve Allâh'ın Rasûlü kendisine şöyle buyurmuştur: **“Başını tıraş et. Sonra üç gün oruç tut veya üç sâ' yiyeceği altı yoksula tasadduk et yahut da bir koyun kurban kes.”**⁷¹⁰

Hanefîler'e göre yukarıda belirtilen cezâlar arasında seçme hakkı, yalnız hastalık, trafik kazâsı veya güneş çarpması gibi semâvî nitelikli özürler için söz konusu olur. Buna göre bilmeme, yanılma, unutma veya baskı (tehdit) gibi semâvî nitelikli olmayan özürlerle işlenen yasaklar için seçimlik hak yoktur. Bunlar için yalnız kurban cezâsı uygulanır. Diğer üç mezhepte kişi ihram yasaklarında uymama durumunda, yukarıdaki cezâlardan birini seçme hakkına sahiptir.

706. Komisyon, İlmihal, Diyânet, I, 522.

707. Bakara, 2/196.

708. Buhârî, Hac, 21, Libâs, 8, 13; Müslim, Hac, 1, 2.

709. Bakara, 2/196.

710. Buhârî, Muhsar, 6, 7; Müslim, Hac, 70, 80, 85.

Hac ve umrede işlenen bir cinâyetin cezâsını ödemek için belirli bir süre yoktur. Ömrün sonuna kadar her zaman ödenebilir. Çünkü bütün kefâretler gecikmeli (terâhî) üzere yapılabilecek vâcip türündendir. Ancak böyle bir kusuru bir an önce gidermek daha fazîletlidir. Kefâreti vefâtına kadar ödemeyen veya ödenmesini vasiyet de etmeyen kişi günahkâr olur. Vasiyet olmaksızın, mîrasçıların bağış olarak ödemeleriyle de borç edâ edilmiş sayılır.

2) Giyim ve giyim eşyası ile ilgili yasaklar: Giyimle ilgili yasaklar yalnız erkeklere yöneliktir. Kadınlar normal elbiselerini giyerler, yalnız yüzlerini örtmezler. a) Dikişli elbise ve iç çamaşırı türü giyim eşyasını giymek. b) Baş ve yüzü örtmek, takke ve benzeri şeyler giymek, başa sarık sarmak.

Hz. Peygamber hac sırasında devesinden düşüp vefât eden ihramlı sahâbe için şöyle buyurmuştur *“Onun başını örtmeyiniz. O, kıyâmet günü telbiye getirerek diriltilir.”*⁷¹¹

Hadiste şöyle buyrulur: *“İhramlı kadın yüzünü örtecek şekilde başını bağlamasın ve eldiven takmasın.”*⁷¹² Kadın, ihramda üç konuda erkekten ayrılır: 1. Dikişli elbise giymek, 2. mest giymek ve başını örtmek. 3. Eldiven, çorap ve topukları kapatan ayakkabı giymek.

3) Cinsel konularla ilgili yasaklar: a) Cinsel ilişki ve genellikle cinsel ilişkiye götüren öpme, oynaşma, şehvetle tutma gibi davranışlarda bulunmak. Kur’ân’da şöyle buyrulur: **“Kim hac aylarında ihrama girerek hac-cı kendisine farz kılarsa, hacda kadına yaklaşmak, günah işlemek ve kavga etmek yoktur.”**⁷¹³ Âyetteki; “refes”; cinsel temas ve buna götüren davranışlar için kullanılan kinâyeli bir sözcüktür. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *“Kim hac yapar, hac sırasında cinsel temastan kaçınır ve günah işlemmezse, annesinden doğduğu gündeki gibi günahlarından kurtulur.”*⁷¹⁴

4) Av yasağı: Gerek Harem bölgesi içinde, gerek dışında eti yenen ve ya yenmeyen her türlü kara avını avlamak, avcıya avını göstermek ve avlanmasına yardımcı olmak veya av hayvanlarına zarar vermek yasaktır.⁷¹⁵

Deniz hayvanlarını avlamak yasak olmadığı gibi, tavuk, koyun, sığır gibi evcil hayvanların kesilmesi de ihram yasağına girmez.

711. Buhârî, Cenâiz, 20, 21; Müslim, Hac, 93, 94, 97-103; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 80.

712. Buhârî, Sayd, 13; Ebû Dâvûd, Menâsik, 31; Tirmizî, Hac, 18; Nesâî, Menâsik, 33, 39.

713. Bakara, 2/197.

714. Buhârî, Hac, 4; Muhsar, 9, 10; Müslim, Hac, 438; Nesaî, Hac, 4; İbn Mâce, Menâsik, 3; Ahmed bin Hanbel, II, 229, 410, 484.

715. Bk. Mâide, 5/1, 2, 95-97.

5) Harem bölgesiyle ilgili yasaklar: Mekke kenti ve çevresindeki Harem denilen bölgedeki av hayvanlarının avlanması, bitkilerinin kesilmesi veya koparılması ister ihramlı ister ihramsız herkes için yasaktır. Bu yasakların mü'minler için bir çeşit çevreyi koruma eğitimi olduğunda şüphe yoktur.

6) Allâh'a karşı isyan ve insanlara karşı kötü davranışta bulunmak: Allah Teâlâ şöyle buyurur: **“Hac sırasında, kadına yaklaşmak, günah işlemek ve kavga etmek yoktur.”**⁷¹⁶ Hadiste de, bu şekilde korunarak hac yapanın annesinden doğduğu gündeki gibi günahlarından kurtulacağı bildirilmiştir.⁷¹⁷

HACCIN ÇEŞİTLERİ

Hac; farz, vâcip ve sünnet olmak üzere üç kısıma ayrılır. Gerekli şartlara sahip olan her müslümanın ömründe bir defa haccetmesi farzdır. Yükümlü olmadığı hâlde hac yapmayı adayan kimsenin bu adağını yerine getirmesi vâciptir. Yine, diğer nâfile ibadetlerde olduğu gibi, başlanmışken bozulan nâfile bir haccı kazâ etmek de vâciptir. Farz haccı yapmış olan kimsenin, birden fazla yapacağı haclarla, henüz yükümlü olmayan çocuğun yapacağı hac nâfile sayılır. Umre ise, hac ayları dışında da yapılabilen sünnet bir ibadettir. Gerek farz, gerek vâcip, sünnet veya nâfile hac yapılış biçimine göre üçe ayrılır. İfrad, temettü ve kıran haccı.

Bu üç çeşit haccın delili âyet ve hadistir:

فَإِذَا أَمِنتُمْ مِمَّنْ تَمْتَعُ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ

“Güvene kavuştuğunuz zaman hac zamanına kadar kim umreden yararlanmak isterse, kolayına gelen kurbanı kessin.”⁷¹⁸

Hz. Peygamber Vedâ Haccında aşağıdaki üç çeşit haccın uygulamasını göstermiş ve **“Hac ile ilgili ibadetlerinizi (menâsiki) benden alınız.”**⁷¹⁹ buyurarak hac ibadetini kavli ve fiilî sünnet olarak açıklamıştır.

1) İfrad Haccı

İfrad haccı umresiz olarak yapılan hacca denir. Sadece hac ibadeti yapıldığı için bu adı almıştır. Hac ayları içinde, hacdan önce umre yapmayıp,

716. Bakara, 2/197.

717. Buhârî, Hac, 4; Muhsar, 9, 10; Müslim, Hac, 438; Nesaî, Hac, 4; İbn Mâce, Menâsik, 3; Ahmed bin Hanbel, II, 229, 410, 484.

718. Bakara, 2/196.

719. Ahmed bin Hanbel, III, 318, 366.

hac niyetiyle ihrama giren ve sadece haccı edâ edenler, ifrad haccı yapmış olurlar. İster Mîkat sınırı içinde, ister dışında otursun, herkes ifrad haccı yapabilir. Bu haccı yapan, bayramın ilk günü Akabe cemresine taş atıncaya kadar ihramda kalır. Bundan sonra tıraş olarak veya saçlarını kısaltarak ihramdan çıkabilir. İfrad haccında, haccın gerektirdiği şükür kurbanı kesilmesi şart değildir. Ancak isteyenler nâfile olarak sevabı için kurban kesebilirler. İfrad haccında, hacdan önce umre yapılmaz. İhrama girerken yalnız hac yapmaya niyet edilir ve bayramın birinci günü tıraş oluncaya kadar ihramdan çıkılmaz. İfrad haccı yapanların Mekke'ye geldiklerinde ilk yapacakları tavaf, “kudüm tavafı”dır. Mekke'li ve Mekke'li hükmünde olanlar yalnız ifrad haccı yaparlar. Temettü veya kıran haccı yaparlarsa kötü bir iş yapmış olurlar.

Kur'ân'da haccın farz olduğunu bildiren, **“Oraya gitmeye gücü yeten herkesin o evi haccetmesi, Allâh'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.”**⁷²⁰ âyeti öncelikle ifrad haccını içine alır. Hz. Peygamber'in Vedâ Haccında yalnız ifrad haccına niyet ettiği Hz. Âişe ve İbn-i Ömer gibi sahâbilerden nakledilmişse de,⁷²¹ O'nun temettü veya kıran haccı yaptığına dâir de güçlü rivâyetler vardır.⁷²²

2) Temettü Haccı

Hac aylarında önce umre için ihrama girip, umreyi tamamladıktan sonra, aynı yılın hac aylarında hac için yeniden ihrama girerek yapılan hacca “temettü haccı” denir. Burada umre ve hac ayrı ihramla îfâ edilmektedir.

Temettü haccı yapacak olan kimse, Mîkatta umre niyetiyle ihrama girer. Mekke'ye ulaşınca tavaf ve sa'y yapar, tıraş olur veya saçlarını kısaltır. Böylece umreyi tamamlayıp ihramdan çıkar. Normal elbiselerini giyer, ihramlı olmayanlara mübah olan şeylerden yararlanır. Sonra Zilhicce'nin 8. günü, Harem bölgesinde bulunduğu yerden, hacca niyet ederek ihrama girer ve hac amellerini tamamlar. Bir haccın temettü haccı sayılması için, umre ile haccın aynı hac mevsimi içinde yapılması gereklidir. Hac mevsiminden önce umre yapıp, sonra hac mevsiminde hac yapmak, temettü haccı olmadığı gibi, bir yıl umre, sonraki yıl hac yapmakla da temettü meydana gelmez.

Mîkatlerin dışında kalan belde ve ülkelerden gelen hacılar (âfâkîler), uzun süre ihramda kalmamak için, daha çok temettü haccını tercih ederler.

720. Âl-i İmrân, 3/97.

721. Bk. Müslim, Hac, 122; 184.

722. Müslim, Hac, 185.

Burada umre ile hacı, aynı hac mevsiminde yapmaya muvaffak kıldığından dolayı, Allah Teâlâ için bir şükür kurbanı kesilir. Bu kurban, Akabe cemresi atıldıktan sonra, tıraştan veya saçları kısaltmazdan önce, Kurban Bayramı günlerinden birinde kesilir. Kurban kesmeye gücü yetmeyen kimse, hac sırasında bayramdan önce üç, bayram günleri çıktıktan veya kendi beldesine döndükten sonra yedi olmak üzere toplam on gün oruç tutar.

3) Kıran Haccı

Kıran hacı, aynı yılın hac ayları içinde umre ve hacı tek ihramla birleştirerek yapılan haktır. Burada umre ve hac tek ihramla yapıldığı için “birleştirmeli hac” anlamında bu ad verilmiştir. Kişi, “umreye ve hacca” diye niyet ederek, umre ile hacı birlikte yapmak üzere ihrama girer; umreyi tamamlar, ihramdan çıkmaz; ihramın gereklerine riâyet ederek hac fiillerine başlar, kudüm tavafını yapar, Arafat'ta durur, bayramın birinci günü Akabe cemresini attıktan sonra kurbanını kesip tıraş olur, ihramdan çıkar.

Temettü veya kıran hacı yapanların şükür kurbanı kesmesi vâciptir. İfrad hacı yapanın böyle bir yükümlülüğü yoktur, dilerse nâfile kurban kesebilir. Temettü ve kıran haccında şükür kurbanı kesemeyen kimse, bayramdan önce üç gün, evine döndükten sonra yedi gün olmak üzere, on gün oruç tutar. Delili şu âyettir: **“Güvene kavuştuğunuz zaman hac zamanına kadar kim umreden yararlanmak isterse, kolayına gelen bir kurbanı kessin; kurbanı bulamayan, üç gün hacda, yedi gün de döndüğünüz zaman olmak üzere tam on gün oruç tutar. Bu, ailesi Mescid-i Haram civarında oturmayanlar içindir.”**⁷²³

Hiz. Âişe , Vedâ Haccında Hiz. Peygamber'in ve sahâbenin yaptığı haccın çeşidiyle ilgili olarak şöyle demiştir: “Biz, Vedâ Haccı yılında Rasûlullah ile birlikte çıktık. Kimimiz umre, kimimiz hacla birlikte umre, kimimiz de yalnız hac için niyet ederek telbiye getirdik. Allâh'ın Rasûlü de yalnız hac için telbiye getirmişti. Yalnız hac için niyet edip telbiye getirenler veya hacla umreyi birleştirenler, Kurban Bayramı gününe kadar ihramdan çıkmadılar.”⁷²⁴ Burada, ihramdan çıkmaksızın, tek ihramla yapılan hac ve umre “kıran hacı” adını alır.

Abdullah bin Ömer de, Nebî 'in Vedâ Haccında hacla umreyi birleştirerek temettü hacı yaptığını nakletmiş, umreyi yaptıktan sonra ihramdan

723. Bakara, 2/196.

724. Buhârî, Hac, 34.

çıkmaaksızın haccı edâ ettiğini, Kurban Bayramı gününde Hedy Kurbanını kestikten sonra farz tavafı îfâ ederek ihramdan çıktığını nakletmiştir.⁷²⁵

Mekkelilerin ve Mikat sınırları içinde oturanların temettü veya kıran haccı yapmaları câiz değildir. Onlar yalnız ifrad haccı yapacaklarından şükür kurbanı kesmeleri gerekmez.⁷²⁶

HACCIN RÜKÜNLERİ

Hac süresince yapılan, farz, vâcip veya sünnet niteliğindeki haccın fiillerine “Menâsik” denir. Hanefîler’e göre haccın; ihram, Arafat vakfesi ve ziyaret tavafı olmak üzere üç farzı vardır. Hac bu farzların sıraya uyularak yerine getirilmesiyle edâ edilmiş olur. Bu farzlardan ihram şart, diğer iki si ise rükündür.

Mâlikî ve Hanbelîler’e göre, haccın rükünleri; İhram, Safâ ile Merve arasında yedi şavtlık sa’y, Arafat’ta vakfe ve ziyaret tavafı olmak üzere dört tanedir. Şâfiîler bu dört rükne, saçların tıraş edilmesini veya kısaltılmasını ilâve etmişler ve bunların ilk üçünde sırayı gözetmenin farz olduğunu söylemişlerdir.⁷²⁷

1) Arafat Vakfesi

Arafat, Mekke’nin yaklaşık 25 km güneydoğusunda Harem sınırları dışında bir bölgedir. Vakfe; bir yerde bir süre durmak veya beklemek demektir. Arefe günü, güneşin zevâlinden, Kurban Bayramı’nın birinci günü şafak sökünçeye kadar, Arafat’ta kısa bir süre de olsa, durmanın, haccın temel bir rükünü olduğunda, İslâm âlimleri görüş birliği içindedir. Hadiste; “*Hac Arafat’tan ibârettir.*”⁷²⁸ buyrulur. Bu yüzden, vakfe yapamayan kimse, haccı kaçırmış olur ve ertesi yıl yeniden hac yapar.

Hadiste “*Arafat’ın tamamı vakfe yeridir.*”⁷²⁹ buyurulmuş, ancak şeytan vâdisi denilen Urene vâdisi vakfe yeri dışında tutulmuştur.⁷³⁰

Vakfenin zamanı, Zilhicce’nin 9. arefe günü zevâl vaktinden, yani güneşin tepe noktasından batıya yönelmesinden itibâren bayramın ilk günü

725. Buhârî, Hac, 104; bk. Müslim, Hac, 176.

726. Kâsânî, Bedâyi’, II, 167; İbnü’l-Hümâm, Fethu’l-Kadir, II, 199 vd.; Zeylaî, Nasbu’r-Râye, III, 99, 113; Zühaylî, age, III, 133 vd.

727. Zühaylî, el-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletüh, Dımaşk 1985, III, 91 vd.

728. Tirmizî, Tefsir, 2/3, 22; Ebû Dâvûd, Menâsik, 57, 68; İbn Mâce, Menâsik, 57; Dârimî, Menâsik, 54.

729. Müslim, Hac, 149; Ebû Dâvûd, Savm, 5, Menâsik, 56, 64; Tirmizî, Hac, 54.

730. İbn Mâce, Menâsik, 55, 73.

“fecr-i sâdık” denilen tan yeri ağarmaya başladığı zamana kadar geçen süredir. Bu konuda mezhepler arasında görüş birliği vardır. Sadece Hanbelîler’e göre vaktin ilk ânı, arefe günü fecr-i sâdıkla başlar.

Vakfenin geçerli olması için niyet, akıl ve bilme şart olmadığından, belirtilen süre içinde şuurlu, şuursuz, uykuda veya uyanık, abdestli veya abdestsiz, hangi durumda olursa olsun, bir an Arafat sınırları içinde bulunan ya da oradan geçen kimse vakfeyi yapmış olur.

Hanefî, Mâlikî ve Hanbelîler’e göre, Arafat’ta gece ile gündüzün arasını birleştirmek için güneş batıncaya kadar kalmak vâciptir. Çünkü Hz. Peygamber ﷺ böyle yapmış ve “*Hac ile ilgili ibadetlerinizi benden alınız.*”⁷³¹ buyurmuştur. Aksi hâlde, güneşin gurûbundan önce Arafat’tan ayrılan kurban cezâsı gerekir. Şâfiîler gurûba kadar kalışı sünnet saydıkları için, güneş batmadan ayrılanlara cezâ gerekmez.

Ancak Mâlikîler gündüz ve gecenin her ikisinde, az da olsa Arafat’ta bulunmayı gerekli gördükleri için, yalnız gündüz veya yalnız gece kısmında vakfe yapan kimse o yılın haccına yetişmiş sayılmaz. Buna göre, hacca gelen kimse, arefe günü güneş batmadan az önce de olsa, Arafat’a girmiş olmalı ve gecenin bir bölümünü de orada geçirmiş bulunmalıdır.

İslâm âlimleri arasında, vakfe için abdest, setr-i avret, kıbleye dönme ve niyetin şart olmadığı konusunda herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. Bu duruma göre, abdestsiz ya da cünüp kişinin veya âdetli ya da loğusa olan kadının yapacağı vakfe de geçerlidir. Çünkü Hz. Âişe, Rasûlullah ﷺ’in emriyle, âdetli iken vakfe yapmıştır.⁷³²

Arefe günü Arafat’ta öğle ve ikinci namazlarını öğle vakti içinde birleştirerek birlikte kılmak sünnettir. Buna “cem’i takdim (sonraki namazı vak-tinden öne alarak birleştirmek)” denir.

Ebû Hanîfe’ye göre bu namazların cem’i takdim ile kılınabilmesi için iki şart gerekir. a) Arefe günü hac için ihramlı olarak Arafat’ta bulunmak, b) Nemîre Mescidinde büyük cemaatle kılmak. Aksi hâlde her namaz kendi vaktinde kılınır.

Diğer üç mezhep ile Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’e göre ise, arefe günü hac için ihramlı olanların, Arafat’ta öğle ve ikinci namazlarını ister

731. Ahmed bin Hanbel, Müsned, III, 318, 366.

732. Kâsânî, age, II, 125, 127; Meydânî, age, I, 191 vd.; İbn Âbidîn, age, II, 237; İbn Rüşd, age, I, 335-337.

Nemîre Mescidi'nde, ister çadırlarda, ister cemaatle, isterse yalnız olarak cem'i takdimle kılmaları sünnettir.

Bu namazların cem'i takdimle kılınışı şöyle olur: Öğle ezanı okununca önce öğle namazının ilk sünneti kılınır. Sonra kâmet getirilerek öğlenin farzı kılınır. Sonra yeniden kâmet getirilir ve ikindinin farzı kılınır. İkinci namazı için ayrıca ezan okunmaz ve iki farz arasındaki sünnetler kılınmaz. Müzdelife'deki akşam ve yatsı namazlarının birleştirilmesinde ise tek ezan ve tek kâmet yeterlidir. Her iki farzdan sonra telbiye ve teşrik tekbirleri okunur.

Vakfe'yi yaptıktan sonra vefât eden kimse, haccın tamamlanmasını vsaiyet etmişse, bir deve kurban etmekle haccı tamam olmuş bulunur.⁷³³

2) Ziyaret Tavafı

Tavaf, bir şeyin çevresinde dolaşmak, dönmek demektir. Bir terim olarak ise tavaf, Hacerü'l-Esved'in bulunduğu köşeden veya hizasından başlayıp, Kâbe'nin çevresinde yedi defa dönmektir. Her bir dolanıma "şavt" denir. Yedi şavt bir tavaf olur. Ziyaret tavafı farz olup haccın iki rüknünden biridir. Buna "ifâda tavafı" da denir. Kur'ân'da şöyle buyrulur: **"Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve o Beyt-i Atik'i (Kâbe) tavaf etsinler."**⁷³⁴ Tavaf bir çeşit namazdır. Hadiste şöyle buyrulur: *"Tavaf, Allah Teâlâ'nın kendisinde, yani tavaf yaparken konuşmayı mübah kıldığı bir namazdır."*⁷³⁵

Yapılmak istenen bir amele kalben niyet etmek yeterlidir. Ayrıca dille söylemek müstehaptır. Tavaf niyeti olmaksızın Kâbe'nin çevresinde dolaşmak tavaf sayılmaz. Niyette tavafın çeşidini belirlemek gerekmez. Mutlak tavaf niyeti yeterlidir. Çünkü bayram günlerinde yapılacak ilk tavaf, ziyaret tavafı, Âfâkiler'in, ifrad ve temettü haccı yapanların Arafat'ta vakfeden önce yapacakları Kâbe tavafı da kudüm tavafı sayılır.

Hanefî ve Mâlikîlere göre ziyaret tavafının başlangıç vakti, Kurban Bayramı'nın ilk günü fecr-i sâdıktan itibâren başlar. Şâfiî ve Hanbelîler'e göre ise, arefe günü gece yarısından itibâren başlar. Ziyaret tavafı bu ilk vaktinden sonra, ömür boyu her zaman yapılabilirse de Ebû Hanîfe'ye göre kurban kesme günlerinde yani bayramın üçüncü günü güneş batıncaya

733. İbn Âbidîn, age, IV, 6.

734. Hac, 22/29.

735. Nesâî, Menâsik, 36; Dârimî, Menâsik, 32; Ahmed bin Hanbel, III, 414, IV, 64, V, 377.

kadar, Mâlikîlere göre ise, Zilhicce ayının sonuna kadar yapılması vâciptir. Bir özür olmaksızın bundan sonraya bırakılırsa kurban cezâsı (dem) gerekir.

Ebû Yusuf, İmam Muhammed ile Şâfiî ve Hanbelîler'e göre ise, ziyaret tavafinın bayramın ilk üç gününde yapılması vâcip değil sünnet hükmündedir. Bir özür olmaksızın daha sonraya bırakılması mekruh ise de cezâ gerektirmez.

Ziyaret tavafinın bayramın ilk gününde yapılması daha fazîletlidir.

Hanefîler'e göre, tavafta şavtların yarıdan çoğunu, yani en az dördünü yapmış olmak tavafin geçerlilik şartı olup, son üç şavt eksik kalsa, tavaf yine geçerli olur. Ancak farz veya vâcip tavaflarda eksik kalan şavtların tamamlanması vâciptir. Bu yapılmadığı takdirde, her şavt için cezâ gerekir. Diğer üç mezhebe göre ise, yedi şavtın hepsi rükün olup, bütün şavtlar yapılmadıkça tavaf geçerli olmaz.

Tavaf sırasında namaz kılanların önünden geçmekte bir sakınca görülmemiştir. Nitekim Hz. Peygamber Hacerü'l-Esved'in karşısında namaz kılarlarken, önünden erkek veya kadınların geçtiği, önünde bir sütne bulunmadığı nakledilmiştir. Bunu Kâbe'de namaz kılanın önünden geçmek câizdir, şeklinde yorumlayanlar da olmuştur.⁷³⁶

Tavaf sırasında farz namaza başlansa, imamla birlikte ilk rekâta yetişme umudu varsa, şavt tamamlanır, aksi durumda şavt yarıda kesilerek imâma uyulur ve namazdan sonra yarım şavta devam edilir.

Bir kimse, tavaf ve sa'y yaparken, şavtların arasını bir gün gibi bir süreyle ayırsa şavt, tavaf veya sa'y bâtil olmaz, fakat yeniden başlaması müstehap olur.

Tavaf sırasında bir şey yemek mekruh, sa'y sırasında ise câizdir. Ancak her ikisinde de su içmek câiz görülmüştür.⁷³⁷

Tavaf Çeşitleri

a) Kudüm tavafı: Kudüm, "geliş ve varış" anlamına gelir. Buna göre kudüm tavafı Mekke'ye geliş ve selâmlama tavafı olup, hükmü sünnettir. Fakihlerin çoğunluğuna göre Arafat'ta vakfeden önce Mekke'ye Mîkat sınırları dışından gelen (Âfâkî)lerden yalnız hacca niyet edenlerin yapacağı

⁷³⁶. İbn Âbidîn, age, IV, 521.

⁷³⁷. İbn Âbidîn, age, IV, 511.

ilk tavaf “kudüm tavafı”dır. Temettü ve kıran haccına niyet eden âfâkiler’in ilk yapacağı tavaf “umre tavafı”dır. Kıran hacısı, tek ihramla haccı da tamamlayacağı için kudüm tavafına ihtiyâcı olmaz. Temettü hacısı ise, arefe-den bir gün önce hac için ihrama girince, ihramlı olarak kudüm tavafı yapar ve isterse ardından, hacca âit sa’yi de yapabilir.

b) Ziyaret tavafı (ifada veya farz tavaf): Bütün hac çeşitlerinde rükun olan ziyaret tavafı olmaksızın hac tamam olmaz. Bu tavafın ilk dört dolanımı farz, sonraki üç dolanımı ise vâciptir. Kur’ân’da, “..**Beyt-i Atik’i** (Kâbe) **tavaf etsinler.**”⁷³⁸ âyetiyle hac yapanların Kâbe’yi tavaf etmeleri istenir.

c) Vedâ tavafı (sader): Vedâ tavafı Mekkeli olmayan ve bu hükümden bulunmayan, uzak yerlerden gelen âfâkî hacıların Mekke’den ayrılmadan önce yapmaları gereken en son tavaftır. Bu tavaf Mâlikîlere göre mendup, diğer mezheplere göre ise vâciptir. Buna kader tavafı da denir. Sader, “ayrılmak, vedâ etmek” demektir.

Mekke’de, Harem bölgesi içinde ve Mikat sınırları içinde oturanların vedâ tavafı yapması gerekmediği gibi, henüz vedâ tavafını yapmadan âdet gören veya loğusa olan ve temizlenemedi Mekke’den ayrılmak durumunda kalan kadınlardan da bu vedâ tavafı düşer. Fakat bu bayanlar, Mekke’den ayrılmadan önce temizlendikleri takdirde, yola çıkmadan önce vedâ tavafını yapmaları gerekir.

Vedâ tavafını yapmadan Mekke’den ayrılan âfâkî, Mikat sınırından çıkmadan önce geri dönüp ihramsız olarak bu tavafı yaparsa cezâ düşer. Mikat dışına çıkmışsa, yeniden ihrama girerek, umre yapar ve arkasından vedâ tavafını kazâ edebilir. Aksi takdirde vâcibi terk ettiği için kurban cezâsı gerekir.

Arafat vakfesinden sonra bayram günlerinde veya sonrasında ilk yapılan tavaf hangi niyetle yapılırsa yapılsın ziyaret tavafı olur. Ziyaret tavafından sonra yapılan her tavaf da vedâ tavafı sayılır.

Şâfiî ve Hanbelîler’e göre vedâ tavafı Mekke’den ayrılırken yapılır, daha önce yapılmışsa iâdesi gerekir.⁷³⁹

d) Tehiyyetü’l mescid tavafı: Kâbe’ye gelen tavaf yapacaksa bu, tehiyye namazı yerine geçer. İhramsızsa tehiyye tavafı olur. Bir mescide girildiğinde kılınması tavsiye edilen tehiyyetü’l-mescid namazı yerine, Mescid-i

738. Hac, 22/29.

739. Bk. Kâsânî, age, II, 125-133, 143 vd.; Meydânî, age, I, 184, 189, 191; İbn Kudâme, age, III, 370, 440, 442, 444, 458-465.

Haram'a girildiğinde mescide saygınlık ve selâmlama için bir tavaf yapmak müstehap görülmüştür. Buna selâmlama anlamında “tehiyyetü'l-mescid tavafı” denir. Hac veya umre gereği yapılacak olan tavaf bunun yerini tutar.⁷⁴⁰

e) Nâfile tavaf: Mekke'de bulunulan süre içinde hac ve umre ile ilgili olarak yapılan tavaflar dışında, fırsat buldukça yapılan fazla tavaflar bu nite liktedir. Diğer nâfile ibadetler gibi, başlanılmış olan nâfile bir tavafı tamam lamak da vâcib olur. Uzak yerlerden gelmiş olanların (âfâkî) nâfile tavaf yap maları, Mescid-i Haram'da tavaf süresince kılacakları nâfile namaz miktâr ından daha fazîletlidir. Çünkü namaz her yerde kılınabilirken, tavaf yalnız Kâbe'de olabilir. Hac mevsimi dışında Mekkeliler için de hüküm böyledir.

Bunların dışında adak ve umre tavafı da vardır. Umre tavafının ilk dört dolanımı, umrenin rükünlerinden olup, umrede kudüm veya vedâ tavafı bu lunmaz.

Tavafın Yapılışı

Kur'ân'da, hac veya umre ziyaretçilerinin Beytullah'ı tavaf etmeleri is tenir.⁷⁴¹ Diğer yandan Allâh'ın elçisi, tavafın bir çeşit namaz hükmünde ol duğunu, ancak kendisinde konuşmanın mübah kılındığını bildirmiştir.⁷⁴²

Hız. Peygamber tavafın her dolanımında, Hacerü'l-Esved'le Hatîm ara sında “Rabbenâ âtinâ...” duâsını okumuş ve Yemen (Rükn-i Yemânî) köşe sinden itibâren aşağıdaki duâyı okuyana yetmiş meleğin “âmîn” diyecek lerini bildirmiştir: “Allâhümme innî es'elüke'l-afve ve'l-âfiyete fî'd-dünyâ ve'l-âhireti. Rabbenâ âtinâ, fî'd-dünyâ haseneten ve fî'l-âhireti haseneten ve kınâ azâbe'n-nâr.” Anlamı: Ey Allâhım! Şüphesiz ben, senden dünya ve âhirette, affımı ve esenliğimi isterim. Ey Rabbimiz! Bize dünyada iyilik, âhi rette de iyilik ver ve bizi ateş azâbından korusun.⁷⁴³

Ebû Hüreyre'den rivâyete göre, Nebî ﷺ şöyle buyurmuştur: “Kim Beytullah'ı yedi dolanımla, başka bir şey konuşmaksızın, “Sübhânallâhi ve'l-hamdü lillâhi velâ ilâhe illâllâhü, Allah ekber. Velâ havle velâ kuvve te illâ billâhi.” diyerek tavaf ederse, on tane seyyiâtı silinir, on hasene ya zılır ve makâmı on derece yükseltilir.”⁷⁴⁴

740. İbn Âbidîn, age, IV, 499.

741. Hac, 22/29.

742. Nesâî, Menâsik, 36; Dârimî, Menâsik, 32; A, İbn Hanbel, III, 414, IV, 64, V, 377.

743. İbn Mâce, Menâsik, 32.

744. İbn Mâce, Menâsik, 32.

HACCIN VÂCİPLERİ

Hanefîler'e göre, hacda, kendi başına vâcip olan beş ibadet vardır. Sa'y, Müzdelife vakfesi, şeytan taşlama, tıraş veya saçları kısaltma ve vedâ tavafı. Bunlardan başka, haccın rükün, farz veya şartlarını tamamlayıcı nite-likte olmak üzere on tane daha vâcip vardır. Bunları kısaca açıklayacağız.⁷⁴⁵

1) Sa'y yapmak: Sa'y sözlükte "hızlı yürümek, koşmak ve çaba gös-termek" gibi anlamlara gelir. Hac ve umre ile ilgili bir terim olarak ise sa'y; Kâbe'nin doğu tarafında bulunan Safâ ile Merve adlı iki tepe arasında, Safâ'dan başlanıp Merve'de sona ermek üzere, sa'y niyetiyle yaya olarak yedi defa gidip gelmeyi ifâde eder. Dört gidiş ve üç gelişle sa'y tamamlanır. Bu iki tepe arasındaki mesâfe yaklaşık 350 metredir.

Sa'y, yalnız hac veya umre için vâcip olup, nâfile, kudüm veya vedâ ta-vaflarının sa'yi yoktur. Bu yüzden hac veya umre yapanın farz veya nâfile bir tavaftan sonra sa'y yapmaya niyet ederek, Safâ tepesine Kâbe'nin görü-leceği yere kadar çıkılır. Kâbe'ye doğru dönerek eller kaldırılır duâ ve niyaz-da bulunulur. Tekbîr, tehlîl, duâ ve salâvât-ı şerîfe getirilerek Merve'ye doğru yürünür. Merve tepesinde de Kâbe'nin görüleceği yere kadar çıkılır. Kâbe'ye dönerek tekbîr, tehlîl, salâvât-ı şerîfe okunur ve eller kaldırılarak duâ edilir. Sa'yin yedi şavtı bu şekilde yapılmaya devam edilir.

Hanefîler dışında üç mezhebe göre sa'y, haccın bir rüknüdür. Kur'ân'da şöyle buyrulur: **"Şüphesiz Allah size sa'yi farz kıldı, sa'y yapınız."**⁷⁴⁷ Sa'yin aslı, Hz. İsmâîl'in annesi Hacer'in su aramak maksadıyla bu iki tepe arasında koşmasını sembolize etmek esasına dayanır.⁷⁴⁸

Sa'yin ihrama girdikten sonra yapılması gerekir. Çünkü ihrama girme-den önce hac veya umre menâsikinden hiçbirini yapılamaz. Bununla birlik-te sa'yin ihramlı olarak yapılması şart değildir. Nitekim hac için ihrama gi-ren kimse, Kurban Bayramı'nın ilk günü fecr-i sâdıktan önce ihramdan çı-kamayacağı için, hac sa'yini Arafat vakfesinden önce yapmak isterse, nâfile bir tavafın ardından ihramlı olarak yapabilir. Arafat dönüşü farz tavaftan

745. Kâsânî, age, II, 125, 133, 143, vd.; 148.

746. Bakara, 2/158.

747. Şevkânî, Neylül'Evtâr, V, 50.

748. Bk. Buhârî, Enbiyâ, 4/142.

sonra yapmak isterse, ihramsız olarak da yapabilir. Sünnete uygun ve daha faziletli olan budur. Umre sa'yinin ihramlı olarak yapılması ise vâciptir.

Sa'y tek başına bağımsız bir ibadet olmadığı için, geçerli bir tavaftan sonra, ona bağlı olarak yapılabilir. Farz tavaftan önce yapılmak istenen sa'yin, nâfile bir tavafın ardından yapılmasının sebebi budur.

Hanefiler'e göre sa'yin yedi şavtından dördü rükün, üçü vâciptir. Diğer üç mezhepte bütün şavtlar rükündür.

Sa'yin, yürüyerek Safâ'da başlayıp Merve'de bitirilmesi ve yedi şavt hâlinde Safâ ile Merve arasındaki mesâfeyi tam olarak kapsaması gereklidir.⁷⁴⁹

2) Müzdelife vakfesi: Müzdelife, Arafat ile Mina arasında, Harem sınırları içinde bir bölgedir. Hac yapan kişinin bayramın birinci günü tan yerinin ağarmasından itibaren güneşin doğmasına kadar, Müzdelife'de bir an bile olsa bulunması vâcip, geceyi orada geçirmesi sünnet, Meş'ar-i Haram adı verilen Kuzah tepesine gitmesi ise müstehaptır.

Âyetle şöyle buyrulur: **“Arafat'tan çıktığınızda Meş'ar-i Haram'da Allâh'ı anın ve sizi nasıl doğru yola ilettiyse siz de O'nu öylece anın.”**⁷⁵⁰ Hadiste şöyle buyrulur: **“Kim bizim şu sabah namazımızda hazır bulunur, biz ayrılincaya kadar bizimle birlikte vakfe yapar ve daha önce gece veya gündüz Arafat vakfesini de yapmış olursa, onun haccı tamam olur.”**⁷⁵¹

Müzdelife vakfesinin zamanı: Hanefiler'e göre bayramın birinci günü tan yerinin ağarmaya başlamasından güneşin doğmasına kadar olan süredir. Mâlikîlere göre arefe günü akşamı güneşin batışından bayram sabahı fecr-i sâdık kadar olan süre; Şâfiî ve Hanbelîler'e göre ise, gecenin yarısından itibaren fecr-i sâdık kadar geçen süredir. Gece yarısı, güneşin batışı ile fecr-i sâdık arasındaki sürenin ortasıdır.

Müzdelife vakfesinde de Arafat vakfesindeki gibi niyet ve bilme şart olmayıp, yukarıda belirtilen süreler içinde uykuda, uyanık veya baygın olarak Müzdelife sınırları içinde bulunan veya buradan geçenler bu vecibeyi yerine getirmiş olurlar.

Geceyi Müzdelife'de geçirip sabah namazını erkence kılmak, namazdan sonra telbiye, tekbir, tehlîl, zikir, duâ ve istiğfâr ile vakfeyi ortalık

749. Kâsânî, age, II, 134 vd.; İbn Âbidîn, age, II, 234; İbn Kudâme, age, III, 385-389.

750. Bakara, 2/198.

751. Nesâî, Menâsik, 211; Tirmizî, Hac, 57.

aydınlanıncaya kadar sürdürmek ve güneş doğmadan Mina'ya hareket etmek ise bütün mezheplerde sünnettir.

Hac yapanların arefe günü akşamı Müzdelife'de akşam ve yatsı namazlarını tek başına veya cemaatle, yatsı vakti içinde cem'i tehirle kılmaları Hanefîler'e göre vâcib; Şâfiîler'e göre ise sünnettir. Bu namazlar Arafat'ta veya Müzdelife'ye ulaşmadan önce yolda kılınır ve yatsı vakti çıkmadan önce Müzdelife'ye ulaşırsa, Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre yeniden kılınması gerekir. Ebû Yusuf'a göre ise, Müzdelife dışında kılınması mekruh ise de iâdeleri gerekmez. Birleştirilerek kılınan namazlarda, iki farz namaz arasında nâfile namaz kılınması mekruh olduğu için, akşamın sünneti ile yatsının ilk sünneti terk edilir. Bir ezan ve bir kâmetle akşam ve yatsı namazları birlikte kılınır. Burada yatsı kendi vaktinde kılındığı için, kâmet yoluyla ikinci bir bildirime gerek olmaz.

Müzdelife vakfesi bir özür sebebiyle terk edilirse bir şey gerekmez. Çünkü Hz. Peygamber ﷺ bu vakfeyi yapamayan zayıf ve güçsüz kimsele- rin doğrudan Mina'ya geçebileceklerini bildirmiş ve kefâreti emretmemiştir. Özürsüz terk ise kurban cezâsını gerektirir.⁷⁵²

3) Mina'da şeytan taşlamak: Dilimizde “şeytan taşlama”nın Arapça karşılığı “remyu'l cemerât (cemrelere taş atma)”tır. Câbir rahîmullah şöyle demiştir: “Rasûlullâh'ı rahîmullah, Kurban Bayramı gününde, biniti üzerinde şeytan taşlar- ken (cemrelere taş atarken) gördüm. O, şöyle diyordu: “Hac menâsikini (ibadetlerini) benden alınız. Ben bu haccımdan sonra hac yapıp yapama- yacağımı bilmiyorum.”⁷⁵³

Hac yapanların bayram günleri Mina'da Küçük Cemre, Orta Cemre ve Akabe Cemresi denilen, halk dilinde küçük, orta ve büyük şeytan adı da ve- rilen taş kümelerine “Bismillâhi Allâhu ekber” diyerek (Hasan bin Ziyâd'a göre taş atarken; “Allâhu ekber rağmen li's-şeytan ve hizbihi”; kimilerine göre ise “Allâhım, Haccımı mebrûr, sa'yimi meşkûr ve günahımı mağfûr ey- le.” denilir), yedişer tane küçük taş atmaları vâciptir. İlk gün yalnız Akabe cemresine yedi taş atılır. Mina, Müzdelife ile Mekke arasında, Harem sınırları içinde bir bölgedir. Hanefîler'e göre şeytan taşlama günlerinde Mina'da geceleme sünnettir. Diğer üç mezhebe göre ise mâzereti olmayanların bu

752. Kâsânî, age, II, 135. vd.; İbnü'l-Hümâm, age, II, 169; Meydânî, age, I, 186 vd.; İbn Kudâme, age, II, 417-426, 450-456.

753. Müslim, Hudûd, 12, 13; Ebû Dâvûd, Hudûd, 23; Nesaî, Menâsik, 220; Şevkânî, age, V, 65.

gecelerden her birinin yaridan çoğunda Mina'da bulunmaları vâciptir. Aksi hâlde cezâ gerekir.

Cemrelere taş atma, Hz. İbrahim, eşi Hacer ve oğlu İsmâil'in o yörede şeytan taşlamasının bir sembolüdür. Şeytan o sırada onlara İsmâil'in kurban edilmemesi için vesvese vermeye çalışıyordu.⁷⁵⁴

Taşların elle, her birinin ayrı ayrı atılması ve taş havuzunun içine veya yakınına düşmesi gerekir. Gücü yetenler taşları bizzat atmalıdır. Gücü yetmeyen vekil aracılığı ile de attırabilir. Namazını ayakta durarak kılablecek durumda olanlar şeytan taşlamada vekil tutamazlar. Buna göre yürüyemeyecek kadar hasta veya yaşlı olanlarla, zarar görmesinden korkulan hâmile kadınlar vekil yoluyla taş attırabilirler. Ancak taş atma süresi içinde iyileşme veya تنها zamanda atma imkânı olanların, bizzat taş atmaya çalışması daha uygundur.

Taş atma zamanı: Bayramın ilk günü fecr-i sâdıktan, dördüncü günü güneş batıncaya kadar olan süredir.

Bayramın birinci günü: Bugünde yalnız Akabe Cemresi'ne yedi taş atılır. Hanefiler'e göre bu ilk günde taş atma zamanı, fecr-i sâdıktan, erte- si günün fecr-i sadığına kadar olan süredir. Bu süre içinde, güneşin doğması ile öğle vaktine kadar yapılacak taşlama sünnet, zevâlden güneş batıncaya kadar taş atmak mübah, sabah güneşin doğmasından önce veya akşam güneşin batmasından sonra yapılacak taşlama ise mekruhtur. Bayram günü fecir doğmazdan önce şeytan taşlamanın geçerli olmadığı konusunda görüş birliği vardır. Diğer yandan zayıflık, çobanlık ve görevli bulunmak gibi bir özürlü olanlar fecr-i sâdıktan sonra güneş doğmadan önce veya geceleyin de taş atabilirler. Diğer yandan, gece taş atmanın uygun bulunmayışının sebebi, karanlıkta taş atmanın zorluğudur. Ancak günümüzde aydınlatma yüzünden bu güçlük kalkmış olup, gündüz taşlamada zorlanacak olan yaşlıların ve kadınların taşlamayı bu vakitlerde yapmaları, hem kendileri ve hem de gündüz izdihamını azaltacağı için daha uygun görülmüştür.

Mâlikîlere göre şeytan taşlama vakti, bayramın birinci günü tan yerinin ağarmasıyla başlar ve güneş batıncaya kadar devam eder. Şâfiî ve Hanbelîler'e göre ise, bu vakit gecenin yarısından itibâren başlar ve ertesi gün tan yeri ağarınca kadar sürer. Bu sürenin herhangi bir ânında taş atmak yeterli olur. Ancak henüz güneş doğmadan taş atılması mekruh,

güneşin doğuşu ile zevâl arasında atılması sünnet, zevâlden güneş batınca-ya kadar kerahetsiz câiz ve mâzeretsiz güneş battıktan sonraya ertelemek ise mekruhtur.

Bayramın ikinci ve üçüncü günleri: Bugünlerde her cemreye yedişer olmak üzere toplam 21 taş atılır. Bu iki günde taş atma zamanı zevâlden iti bâren ertesi günün fecr-i sadığına kadar olan süredir. Belirtilen bu sürenin içinde her an taş atma yapılabilir. Bu iki günde zevâlden önce taş atılması câiz olmaz.

Bayramın dördüncü günü: Ebû Yusuf, İmam Muhammed ve diğer üç mezhep imâmına göre dördüncü gün de şeytan taşlamanın süresi bir önceki iki gün gibidir Ebû Hanîfe'ye göre ise dördüncü gün şeytan taşlamanın zamanı fecr-i sâdıkla başlar. Ancak taşların henüz güneş doğmadan atılması mekruh, güneşin doğuşundan zevâle kadar olan sürede câiz ve zevâlden sonra atılması ise sünnettir.

Dördüncü gün Mekke'den ayrılmak ve yol hazırlığı yapmak gibi bir meşgûliyeti olanlar son günün taşlarını atmayabilirler. Bayramın dördüncü günü taş atmayacak olanların, Hanefîler'e göre, dördüncü gün fecr-i sâdıktan önce, diğer üç mezhebe göre ise üçüncü gün güneş batmadan önce Mina'dan ayrılmış olmaları gerekir.

Atılacak taş sayısı; ilk gün Akabe cemresine 7, diğer günlerde sırasıyla küçük, orta ve Akabe (büyük) cemrelerine 7'şerden günde 21 taş atılır ki, bunların toplamı 70 olur. Son günün taşları atılmazsa bu sayı 49'a düşer. Her bir taş atılırken "Bismillâhi Allâhu ekber" denilir. Taş yerine ulaşmaz veya uzağa düşerse, onun yerine başkası atılır. Artan taşlar ihtiyâcı olana verilir veya uygun bir yere bırakılır. Toprağa gömmek gerekmez.

İzdiham yüzünden gündüz cemrelere yaklaşma imkânını bulamayanlar, taşlarını gece تنها zamanda atabilirler. Gece taş atabilecek durumda olanların vekille taş attırması câiz olmaz. Vekil, önce kendi taşını daha sonra vekili olduğu kişinin taşını atar.

Taş atma günlerinde her günün taşını kendi vakti içinde atmak vâcib olduğu gibi, vaktinde atılamayan taşların taş atma süresi içinde kazâ edilmesi de vâciptir. Bayramın dördüncü günü güneş batınca artık edâ ve kazâ olarak atılacak taş geçerli olmaz.

Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik'e göre vaktinde atılamayan taşlar taşlama süresi içinde kazâ edilse de cezâsı düşmez. Ebû Yusuf, İmam Muhammed,

İmam Şâfiî ve Hanbelîler'e göre, vaktinde atılamayan taşlar, en geç bayramın dördüncü günü güneş batmadan önce atıldığı takdirde, kazâ değil edâ sayılır ve gecikmeden dolayı da cezâ gerekmez. Nitekim cemrelere taş atmayı unutan bir kişiye Allâh'ın Rasûlü, *"Taşları şimdi at, zorluk yok."*⁷⁵⁵ Ebû Saîd el-Hidri, Ebû Ümâme ve Târik bin Şihab'dan, bir sahabinin *"En fazîletli cihad nedir?"* sorusuna Allâh'ın Rasûlü şu cevabı vermiştir: *"Zâlim bir sultanın yanında hakkı söylemektir."*⁷⁵⁶

Yedi taşın çoğu veya tümü terk edilse cezâ kurbanı gerekir. Taşların iki, üç taş gibi azı terk edilirse, her taş için bir sadaka vermek gerekir. Yedi taşın Müzdelife'den toplanarak ilk gün Akabe cemresine atılması müstehap olup, geri kalan 63 taşın toplanması için özel bir yer yoktur.⁷⁵⁷

4) Tıraş olmak veya saçları kısaltmak (halk veya taksîr): Hac veya umrenin sonunda saçların tıraş edilmesi veya kısaltılması ihramdan çıkmanın bir sembolüdür. Bu fiil yapılmadıkça ihramdan çıkılmaz.

Ebû Hüreyre'den rivâyete göre, Hz. Peygamber, ihramdan çıkarken başını tıraş edene, Allah'tan iki defa mağfiret isteyerek duâ etmiş, saçını kısaltanlar için de duâ etmesi istenince, üçüncüde onlara duâ etmiştir.⁷⁵⁸ Bu yüzden ihramdan çıkarken saçları tıraş etmek, kısaltmaktan daha fazîletlidir.

Âyette şöyle buyrulur **"Siz, Allah dilerse, güven içinde, başlarınızı tıraş etmiş ve saçlarınızı kısaltmış olarak, Mescid-i Haram'a korkmadan mutlaka gireceksiniz."**⁷⁵⁹ Hz. Peygamber ﷺ, Hudeybiye seferinden önce, bu âyette haber verilen durumu rüyasında görmüş, böylece Mekke'nin fethini ve yapılacak umreyi ve haccı ashâbına müjdelemiştir. Abdullah bin Ömer رضي الله عنه, *"Sonra kirlerini gidersinler."*⁷⁶⁰ âyetindeki "tefes" in, saçları tıraş etmek ve ihramdan çıkıp elbiseleri giymek anlamına geldiğini söylemiştir.

İfrad haccı yapanların Mina'da, bayramın ilk günü, Akabe cemresine yedi taş attıktan sonra, temettü ve kıran hacılarının ise, bu taşlamanın arkasından şükür kurbanlarını kestikten sonra, Mekke Harem'inde ve bayramın ilk üç gününden birinde saçlarının en az dörtte bir kadarını tıraş etmesi

755. Heysemî, Mecma', VIII, 258; Taberânî, I, 183.

756. İbn Mâce, Sünen, II, 1329, H No: 4011; II, 1330, H No: 4012; Nesâî, Sünen, VII, 144; A. b. Hanbel, Müsned, IV, 314.

757. İbn Âbidîn, age, IV, 552, 553.

758. Şevkânî, age, V, 69.

759. Feth, 48/27.

760. Hac, 22/29.

veya kısaltması vâciptir. Saçların tamamının tıraş edilmesi veya kısaltılması ise sünnettir.

Şâfiîlerde vâcibin îfâsı için üç tel saçın, Mâlikî ve Hanbelîler'e göre ise saçların tamamının tıraş edilmesi veya kısaltılması vâciptir. Mezhepler tıraş edilecek veya kısaltılacak saçın miktârını, abdestte başın meshi miktârına kıyas etmişlerdir.

Kadınlar saçlarının dörtte bir kadarının ucundan biraz keserler. Böylece ihramdan çıkmış olurlar.

5) İhramdan çıkmada sırayı gözetmek: Hz. Peygamber, Vedâ Haccında bayramın ilk günü Mina'da önce Akabe cemresine yedi taş atmış, sonra kurbanlarını kesmiş, daha sonra tıraş olmuş ve aynı gün Mekke'ye gidip ziyaret tavafını yapmış ve arkasından yine Mina'ya dönmüştür.⁷⁶¹

Ebû Hanîfe'ye göre bunların ilk üçünde sıralamaya uymak vâciptir, aksi hâlde kurban (dem) gerekir. Ebû Yusuf, İmam Muhammed ve diğer üç mezhebe göre ise burada sıralamaya uymak sünnettir. Uyulmaması mekruh ise de cezâ kurbanı gerektirmez. Ancak Mâlikîlere göre Akabe cemresine taş atmanın tıraş ve ziyaret tavafından önce olması gerekir. Ziyaret tavafında ise, sırayı gözetmenin vâcip değil sünnet olduğu konusunda görüş birliği vardır. Bu duruma göre ifrad haccı yapanlar bayramın ilk günü Akabe cemresine taş attıktan sonra, temettü ve kiran haccı yapanlar ise taş atıp şükür kurbanını kestikten sonra tıraş olup ihramdan çıkarlar.

6) Vedâ tavafı (sader): Mîkatlerin dışından gelenlerin, haccı tamamladıktan sonra Mekke'den ayrılacakları zaman, son olarak Kâbe'yi Muazzama'yı tavaf etmeleri vâciptir. Hz. Ömer'den şöyle nakledilmiştir: *"Kim hac yaparsa, onun son niyeti Beytullah olsun. Ancak hayızlı kadın müstesnâdır. Rasûlullah ﷺ onlara ruhsat verdi."*⁷⁶² Buna göre vedâ tavafının şartları; hacının Hicaz'a dışardan gelmiş olması, âdetli veya loğusa bulunmaması, tavafa niyet etmesi ve ziyaret (îfada) tavafından sonra yapmasıdır.⁷⁶³

Haccın rükün veya şartlarını tamamlayıcı nitelikteki diğer bâzı vâcibler de şunlardır:

7) İhrama Mîkat denilen yerlerden başlamak: Mîkat sınırları dışından gelip (âfâkî) hac veya umre yapacak kimselerin Mîkatı ihramsız geçmemesi

761. Şevkânî, age, V, 68.

762. Zeylaî, Nasbu'r-Râye, III, 89.

763. Kâsânî, age, II, 127 vd., 142 vd.; İbn Kudâme, age, III, 370, 440, 442, 444, 458-465.

gerekir. Mikatı ihramsız geçen kimse, geri dönüp Mikatta ihrama girer ve telbiye getirirse bir şey gerekmez. Kurban cezâsı düşer. İbn-i Abbâs Mikattan sonra ihrama giren kimseye şöyle demiştir: “*Mikata geri dön ve telbiye getir. Aksi hâlde hac etmiş olmazsın.*”⁷⁶⁴ Ancak Hanefîler’e göre ihramın Mikattan önceye alınması câiz görülmüş, hatta daha fazîletli sayılmıştır.

8) İhramlıya yasak olan şeyleri terk etmek: Hac veya umre için ihrama giren kimsenin, ihramda kaldığı sürece “ihram yasakları” denilen birtakım kurallara uyması da gereklidir. Aksi hâlde kurban, sadaka veya oruç tutma gibi cezâlardan birisini yerine getirmesi gerekebilir. İhramlı iken dikişli elbise giymek, av avlamak, saçları kesmek veya kısaltmak, kırıncı söz ve davranışlarda bulunmak bu yasaklar arasındadır.

9) Arafat’ta güneşin zevâlinde, gurûbuna kadar durmak:

10) Ziyaret tavafını, Kurban Bayramı’nın birinci, ikinci veya üçüncü gününde yapmak. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’e göre ise bu sünnet hükümündedir.

11) Tavaf sırasında abdestli olmak ve avret yerleri örtülü bulunmak. Abdestsiz yapılacak bir turluk dönüşün, yeniden abdestli olarak yapılması gerekir.

12) Tavaf sırasında Kâbe’yi sol yanına alıp, kendisi Kâbe’nin sağında olacak şekilde yürümek. Özürlü olanlar tavafı binitli olarak yapabilirler.

13) Tavafa Hacerü'l-Esved’den veya hizasından başlamak.

14) Tavafı, hatîmin dışından dolaşarak yapmak. Çünkü hatîm denilen yarım hilâl şeklindeki fazlalık Kâbe’den sayılır.

15) Dört şavtı (dolanımı) farz olan ziyaret tavafını, yedi şavta tamamlamak.

16) Her tavaftan sonra iki rekât namaz kılmak. Bu namazı kerahet vakti değilse, hemen tavafın peşinden, ara vermeden kılmak müstehaptır. Daha sonra kılınsa da edâ olur. Çünkü bu, vitir namazı gibi bağımsız vâcib bir namaz olup, haccın veya tavafın vâciblerinden değildir.

Arada tavaf namazını kılmadan peş peşe tavaf yapmak mekruhtur. Tavaf namazını İbrahim makâmının arkasında kılmak müstehaptır. Orada yer bulunmazsa, mescidin içinde uygun olan başka bir yerde kılınır. İhram

764. Kâsânî, age, II, 165-167; Zühaylî, age, III, 76.

namazında olduğu gibi bu namazın da ilk rekâtında Kâfirûn, ikinci rekâtında ise İhlâs sûresini okumak müstehaptır. Tavaf için mekruh vakit yoksa da, Hanefîler'e göre güneş doğarken, tepe noktasında iken, batarken, bir de sabah ve ikindi namazlarının farzları edâ edildikten sonra tavaf namazı kılınmaz, geriye bırakılır.

Tavaftan sonra kerahet vakti girerse, önce akşam namazı, sonra tavaf namazı ve sonra sünnet namaz kılınır. Farz, kazâ veya adak namazı tavaf namazı yerine geçmez. Küçük çocuğa tavaf ettirilse, onun adına tavaf namazı gerekmez.

Şâfiî mezhebine göre ise, kerahet vaktinde tamamlanan tavafla ilgili tavaf namazı o anda kılınabilir.

Haccın vâciplerinden birini terk etmek, haccın sıhhatine engel olmaz. Bundan dolayı cezâ olarak yalnız kurban kesmek gerekir. Bununla birlikte, terk edilen bir vâcip yeniden yapılırca cezâ düşer. Abdestsiz yapılan bir tavafı, abdestli olarak yeniden yapmak gibi. Kurbanın eti Mekke-i Mükerreme yoksullarına dağıtılır.

HACCIN SÜNNETLERİ

1) İhram için, temizlik amacıyla boy abdesti veya namaz abdesti almak. Hz. Peygamber'in Vedâ Haccı için Zülhuleyfe'de ihrama girerken boy abdesti aldığı nakledilir.⁷⁶⁵ Bu, temizlik için olduğundan, hac veya umre için ihrama girecek âdetli veya loğusa kadınlar da bunu yaparlar. İbn-i Abbâs'ın merfû olarak naklettiği bir hadiste şöyle buyrulur: *"Âdetli ve loğusa kadınlar boy abdesti alır, ihrama girer, Beytullah'ı tavaf dışında, haccın bütün menâsikini ifâ ederler."*⁷⁶⁶ Nitekim Vedâ Haccı için Zülhuleyfe'de ihrama girilirken, doğum yapan Esmâ binti Umeys'e, Allâh'ın Rasûlü şöyle buyurmuştur: *"Boy abdesti al, bir kuşakla karnını sımsıkı bağla ve ihrama gir."*⁷⁶⁷

2) İki rekât ihram namazı kılmak. Niyet ve telbiyenin bu namazdan sonra yapılması daha fazîletlidir. Nitekim hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Nebî ﷺ, Zülhuleyfe'de iki rekât namaz kıldı, sonra ihrama girdi."*⁷⁶⁸ Bu namazın birinci rekâtında Kâfirûn, ikinci rekâtında ise İhlâs sûresini okumak sünnettir.⁷⁶⁹

765. Zeylaî, Nasbu'r-Râye, III, 17.

766. Tirmizî, Hac, 98; Ahmed bin Hanbel I, 364; Ebû Dâvûd, Menâsik, 9.

767. Müslim, Hac, 109, 110, 147.

768. Zeylaî, age, III, 30 vd.

769. İbn Âbidîn, age, IV, 473.

3) İhram için beyaz ve yeni peştamal ile omuz havlusu örtünmek. Erkeklerin bütün elbise ve çamaşırlarını çıkararak,⁷⁷⁰ alt ve üst iki parça örtüye bürünmesi sünnettir.

Baş açık, ayaklar çıplak olup, terlik veya nalın giyilebilir. Hadiste şöyle buyrulur: “Sizden biriniz, bir izar (alt peştamal) bir ridâ (üst peştamal) ve iki nalınla ihrama girsin. Nalın bulamazsa, mest giysin, mestlerin topuklarından aşağısını ayırsın.”⁷⁷¹

İhrama giren kadınlar, elbiselerini çıkarmazlar, başlarını açık bulundurmazlar. Yalnız yüzleri açık bulunur, telbiye getirirken seslerini yükseltmezler.

4) İhramdan önce gül yağı gibi güzel kokulu bir şey sürünmek. Hz. Âişe'den şöyle dediği nakledilmiştir: “Ben Nebî ﷺ'i, ihrama girerken bula bildiğim en güzel koku ile kokuluyordum.”⁷⁷² Buna göre, kokunun eserinin ihramlı iken devam etmesinde bir sakınca bulunmaz. Ancak artık ihram süresince yeniden kokulanmak, hatta kokulu sabun kullanmak câiz görülmemiştir.

5) İhramdan sonra her seher vaktinde, her namaz kılıшта, her yokuşa iniş çıkışta, her yolcu kâfilesine rast gelişte orta bir sesle üç kere, “Lebbeyk, Allâhümme lebbeyk...” diye telbiyede bulunmak.

Mâlikîler dışında çoğunluğa göre telbiye, Kurban Bayramı günü Akabe cemresine ilk taşın atılmasıyla kesilir. Çünkü Hz. Peygamber böyle yapmıştır.⁷⁷³ Umre yapan ise tavafa başlamakla telbiyeyi keser.

6) Telbiyeden sonra Rasûlullah ﷺ'e çokça salâtü selâmda bulunmak.

7) Salât ü selâmdan sonra Allah Teâlâ'ya duâda bulunmak.

İmam Muhammed, el-Asl adlı eserde şöyle demiştir: “Hac yerleri için belirli bir duâ zikredilmemiştir. Çünkü belirleme rikkati giderir. Ancak teber-rüken, nakledilmiş zikri (duâyı) okursa iyi olur.” Bu mutlak zikir olup, Kur'ân okumaktan daha fazîletlidir. Çünkü Hz. Peygamber'in tavaf sırasında Kur'ân okuduğu sâbit değildir. Ancak iki rükün arasında “Rabbenâ âtinâ fi'd-dün-ya...” duâsını okumuştur.⁷⁷⁴

8) Mekke'ye girmek için yıkanmak ve gündüz girmek. Kâbe-i Muazza-ma'yı görünce duâ etmek.

770. Buhârî, Hac, 21, 23.

771. Şevkânî, age, IV, 305.

772. Buhârî, Hac, 18, Libâs, 79, 81; Müslim, Hac, 37; Dârimî, Menâsik, 10; Tirmizî, Hac, 77.

773. Nesâî, Menâsik, 229, İbn Mâce, Menâsik, 69; Ebû Dâvûd, Menâsik, 27, 28; Tirmizî, Hac, 78, 79.

774. İbn Âbidîn, age, IV, 511.

9) Kudüm tavafı yapmak.

10) Remel yapmak. Erkeklerin, ardından sa'y yapılacak tavafların ilk üç dolanımında "remel" yapması sünnettir. Remel; tavafta kısa adımlarla koşarak ve omuzları silkerek çalımli ve çabuk yürümektir. Kadınlar remel yapmazlar.⁷⁷⁵ Vedâ tavafında remel yapılmaz.

11) İzdıba yapmak. Remel yapılması gereken tavaflarda erkeklerin "ızdıba" yapması sünnettir. İzdıba; tavafa başlamadan önce üzerine aldığı havlunun bir ucunu sağ kolun altından geçirip sol omuz üzerine atarak sağ kol ve omuzu açıkta bırakmaktır.

12) Hervele yapmak. Erkeklerin Safâ ile Merve arasında sa'y ederken iki yeşil direk arasını koşarcasına geçmesine hervele denir.

13) Hac süresince çokça nâfile tavaf yapmak.

14) Zilhicce'nin 7. günü öğle namazından sonra Mekke'de hutbe okunması ve hac ibadeti hakkında bilgi verilmesi.

15) Zilhicce'nin 8. günü güneş doğduktan sonra Mina'ya gitmek ve o gece orada kalmak.

16) Zilhicce'nin 9. günü, güneş doğduktan sonra Mina'dan Arafat'a çıkmak. O gün arefe olup, öğle ile ikindi namazı öğle vaktinde Arafat'ta (cem-i takdîm) ve akşamla yatsı namazı yatsı vaktinde Müzdelife'de (cem'i tehir) birleştirilerek kılınır.

17) Arafat'ta hac emîrinin, zevâlden sonra birleştirilerek kılınacak olan öğle ve ikindi namazlarından önce iki hutbe okuması.

18) Kurban Bayramı'nın ilk gününde bir hutbe okunarak haccın geri kalan ibadetlerinin açıklanması. Böylece, hutbeler üç tane olmuş olur.

19) Arafat'ta ve Müzdelife'de namazlarda, huşû ve hudû içinde kendisi, ana-babası ve diğer mü'minler için hayır duâda bulunması.

20) Güneş battıktan sonra Arafat'tan ağır ağır inmek ve Müzdelife'ye varıldığında, Meş'ar-i Haram denilen Kuzah tepesi yakınına konmak.

21) Bayram gecesi Müzdelife'de kalıp, bayram sabahı Mina'ya gitmek ve Kurban Bayramı günlerinde eşyasıyla birlikte Mina'da kalmak.

⁷⁷⁵. Bk. Müslim, Hac, 39, H No: 240.

22) Mina'da taşlar atılırken Mina'yı sağa, Mekke'yi sola almak, ilk ve orta cemreyi yaya, büyük (akabe) cemreyi ise binitte taşlamak. Günümüzde, üçüncü cemre de yaya taşlanabilmektedir.

23) Taşlamayı ilk gün, güneşle zevâl arasında, diğer günlerde zevâl ile gurûb arasında yapmak.

24) Mina'dan Mekke'ye acele gitmek isteyen kimsenin, bayramın üçüncü günü, güneş batmazdan önce Mina'dan ayrılması.

25) Mina'dan Mekke'ye gelirken "Muhassab" denilen yerde bir süre durmak.

26) Mekke'ye gelip, vedâ tavafını yaptıktan ve tavaf namazını kıldıktan sonra Beytullah'a bakarak ayakta zemzem suyundan bol bol içmek ve üzerine dökmek.

27) Hacerü'l Esved ile Kâbe kapısı arasında bulunan Mültezem'e göğsünü ve yüzünü koymak.

28) Kâbe örtüsüne yapışıp dilediği duâyı yapmak Kâbe'nin içine girmek mümkün olursa, kemâl-i edeple iki rekât namaz kılmak.

29) Medîne-i Münevvere'ye gidip Rasûl-i Ekrem ﷺ Efendimiz'i ziyaret etmek.

Haccın sünnetlerini terk eden kimse, fazîlet ve sevabından mahrum kalırsa da, kendisine kurban cezâsı gerekmez.

HACDA VEKÂLET (NİYÂBET)

İbadetler, başkasının yerine yapıpıp yapılmaması bakımından üçe ayrılır:

a) Sırf mâlî ibadet: Zekât, kefâret ve kurban kesip etini dağıtmak gibi mâlî nitelikli ibadetlerin başkasına yetki verilerek, yaptırılması mümkün ve câizdir. Bunun için bir özrün, zarûret veya ihtiyâcın bulunması da gerekmez.

b) Sırf bedenî ibadet: Namaz, oruç gibi. Bunlarda niyâbet câiz değildir. Çünkü bu ibadetlerin amacı nefsi eğitmektir. Bu ise, başkasının bizim adımıza namaz kılması veya oruç tutması ile gerçekleşmez.

c) Hem bedenî hem mâlî yönü bulunan ibadet: Hac gibi. Mâlikîler dışında, İslâm hukukçularının büyük çoğunluğuna göre, acz veya zarûret hâlinde, hac'da niyâbet câizdir. Çünkü hacdaki zorluklar, kişinin kendi fiiliyle meydana geleceği gibi, hac masraflarını karşılayacak olan başka birisinin (hac naibi) fiiliyle de gerçekleşir. Mâlikîler ise hayatta olanın farz veya nâfile hac için, kendi yerine başkasını göndermesini câiz görmezler.

Üzerine farz olduğu hâlde haccetmeden ve yerine vekil de göndermeden vefât eden kimsenin, kendi yerine haccetmek üzere bir bedel gönderilmesi ni vasiyet etmesi gerekir. Mîras malının üçte biri hac masraflarını karşıladığı hâlde, mîrasçılar bedel göndermezse Allah katında sorumlu olurlar. Ölenin bu konuda vasiyeti olmaz veya yaptığı vasiyeti olup da, malının üçte biri bedel masraflarını karşılamazsa, mîrasçılar bedel göndermek zorunda bulunmazlar. Bununla birlikte ölen kimsenin çocukları kendi mallarıyla bizzat gidecek veya bedel göndererek hac yaptırırsalar, vefât eden için bu da yeterli olur.

Şâfiîlere göre ise, üzerine hac farz olduğu hâlde, haccetmeden ölen kişinin, bu konuda vasiyeti olmasa ve mîrasının üçte biri hac masraflarını karşılamasa bile, mîrasçılar mîrasın tamamı ile onun adına haccetmek veya ettirmekle yükümlüdürler. Çünkü Hz. Peygamber haccı diğer kul borçlarına benzetmiş ve Allah hakkının ödenmeye daha lâayık olduğunu bildirmiştir.⁷⁷⁶

İslâm âlimleri duâ, sadaka ve kurban gibi ibadetlerin sevabının bağışlanan ölüye ulaşacağına görüş birliği içindedirler. Delil şu hadistir: *“İnsan öldüğü zaman ameli kesilir. Üç şey müstesnâdır Sadaka-i câriye, faydalı ilim ve kendisi için duâ eden hayırlı çocuk.”*⁷⁷⁷

Hacda vekâletin sünnet delili şu hadistir: Has'am Kabîlesi'nden bir kadın Hz. Peygamber'e gelerek, babasının binek üzerinde duramayacak kadar yaşlı olduğunu söylemiş ve kendisinin onun yerine haccedip edemeyeceğini sormuş, Allâh'ın Elçisi de buna izin vermiştir.⁷⁷⁸

Hanefîler'e göre kötürümlük, felç, körlük, aşırı yaşlılık ve iyileşmeyen hastalık, yurt dışına çıkış yasağı gibi bir özür sebebiyle hac kendisine bizzat farz olmayan zengin müslümanın, kendi yerine başkasını hacca göndermesi gerekir. Bu, ona hac olarak yeterlidir. Hac'da niyâbet yalnız acz hâlinde câizdir. Ayrıca bu hâlin ölüme kadar devam etmesi de şarttır.

Hac vekilliği kazanç sağlamak amacıyla yapılmaz, mutad harcamadan artan paranın iâde edilmesi gerekir.

Vekilin haccı fâsit olursa, hac masraflarını asîle iâde eder ve kendisi kazâ ile yükümlü olur.

Kendi haccını îfâ etmemiş olan kimsenin, başkası yerine hac yapması câiz ise de, hac yapıp, haccın menâsikini bilen kimsenin vekil yapılması

776. Buhârî, Cezâü's-Sayd, 22.

777. Dârimî, Mukaddime, 46.

778. Buhârî, Hac, 1; Müslim, Hac, 407.

daha uygundur. Çünkü yaşlılığı yüzünden hac yapamayan babasının yerine hac yapıp yapamayacağını soran Has'am'lı kadına Hz. Peygamber, "Onun yerine hac yap." buyurmuştur.⁷⁷⁹ Bu hadîsin mutlak anlamına göre, Hz. Peygamber kadının daha önce kendi farz haccını îfâ edip etmediğini sormamıştır. Mâlikîlere göre, böyle bir hac mekruhtur.

Şâfiî ve Hanbelîler'e göre ise, kendi farz haccını îfâ etmemiş olan kim-
senin başkasının yerine hac yapması sahih değildir. Çünkü Şübrüme'nin ye-
rine telbiye getiren bir adama Rasûlullah ﷺ, "Önce kendi yerine hac yap,
sonra Şübrüme için hac yaparsın." buyurmuştur.⁷⁸⁰

UMRE

Umre; ihrama girerek tavaf ve sa'y yaptıktan sonra tıraş olup ihramdan çıkmaktan ibâret bir ibadettir. Hanefî ve Mâlikîlere göre müslümanın ömründe bir kere umre yapması müekked sünnet, Şâfiî ve Hanbelîler'e göre ise farzdır.

Hanefîler'e göre umrenin farzları ihram ve tavaf olmak üzere ikidir. Bunlardan ihram şart, tavaf ise rükündür. Şâfiî ve Hanbelîler'e göre ise umrenin dört rüknu vardır. Bunlar da; ihram, tavaf, sa'y ve tıraştır. Mâlikîlere göre bunlardan ilk üçü rükündür, tıraş olmak ise vâciptir.

Kur'ân-ı kerîm'de şöyle buyrulur:

"Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın. Eğer hacdan engellenmiş olursanız, size gücünüzün yettiği bir kurban gerekir. Kurban, kesileceği yere varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. Sizden kim hasta olur veya başında bir rahatsızlık bulunursa tıraş olabilir. Ve bunun için oruç tutmak veya sadaka vermek yahut da kurban kesmek sûretiyle fidye versin. Sonra güvene kavuştuğunuzda, hac zamanına kadar umre yapana, gücünün yettiği bir kurban gerekir. Kurban bulamayan kimseye hac sırasında üç gün, döndüğünüzden sonra da yedi gün oruç tutması gerekir. Bu, tam on gündür. Bu, ailesi Mescid-i Haram çevresinde oturmeyen kimseler içindir. Allah'tan korkun ve bilin ki, Allah cezâsı çetin olandır."⁷⁸¹

Bu âyet, Hudeybiye antlaşmasından sonraki yılda yapılan Kazâ umresi yılında inmiştir. Haccın farz olduğunu kesin olarak îfâde etmeyip, başlanmış

779. Buhârî, Hac, 1, Sayd, 22-24, Megâzî, 77, İsti'zân, 2; Ebû Dâvûd, Menâsik, 25, Vasâyâ, 12; Tirmizî, Hac, 54, 84, 85; Nesaî, Hac, 2.

780. Şevkânî, age, IV, 292.

781. Bakara, 2/196.

olan hac ve umrenin tamamlanmasının vâcip olduğunu bildirir. Başında rahatsızlık bulunan Kâ'b bin Ucre'nin ihramlı iken Hz. Peygamber'e başvurması üzerine inmiştir. Bunun üzerine Allâh'ın elçisi, ona tıraş olmasını, bu arada -yukarıdaki âyetin ikinci bölümü inince de- üç gün oruç tutmasını veya altı yoksulu doyurmasını yahut da kolayına gelen bir kurban kesmesini başka rivâyette; kurbanın koyun olmasını veya üç sâ' (1 farak) yiyeceğin altı yoksula tadadduk edilmesini bildirmiştir.⁷⁸²

Sa'yin dayandığı delil şu âyettir: **“Şüphe yok ki, Safâ ile Merve, Allâh'ın nişanlarındandır. Kim hac için Kâbe'yi ziyaret eder veya umre yaparsa, Safâ ile Merve'yi tavaf etmesinde, kendisine bir sakınca yoktur...”**⁷⁸³

Hz. Âişe'den rivâyete göre, Ensâr, Safâ ile Merve arasında yapacağı sa'y için Mina'dan itibâren tehlil getirerek başlar ve bu da zorluk meydana getirirdi. Durumu Hz. Peygamber'e sorunca, yukarıdaki âyet inmiş ve sa'y kolaylaşmıştır. Safâ ile Merve, Kâbe'nin doğusunda iki tepedir. Hz. Hâcer oğlu İsmâil'e su ararken bu iki tepecik arasında yedi kere gidip geldiği için İslâm, bunun sembolü olarak sa'y usûlünü koymuştur. Hac ve umre'de Safâ'dan Merve'ye dört gidiş ve üç geliş yolculuğuna “sa'y” denir. Sa'y haccın vâciblerinden, umre'nin ise esas menâsikindendir.⁷⁸⁴

Umre için belirli bir zaman yoktur, her zaman yapılabilir. Ramazan'da yapılması daha fazîletlidir. Ancak Hanefîler'e göre, “teşrik günleri” denilen yılda beş gün yani arefe günü sabahından, Kurban Bayramı'nın 4. günü güneş batıncaya kadarki süre içinde umre yapmak tahrîmen mekruhtur. Diğer üç mezhebe göre ise, o yıl hac yapmayan kişilerin teşrik günleri dâhil her zaman umre yapmaları kerâhetsiz câizdir. Hac yapanlar ise, Mâlikîler'e göre bayramın 4. günü güneş batıncaya kadar, Şâfiîler'e göre ise, vedâ tavafı dışında, haccın bütün menâsiki tamamlanmadıkça umre yapamazlar.

Umrenin Yapılışı

Bulunulan yere göre Mekke'de veya Mîkat sınırları içinde oturanlar Harem bölgesi dışında bir yerde, iki rekât ihram namazı kılar ve umre niyetiyle telbiye getirerek ihrama girer. Erkek, giysilerini çıkararak alt ve üst ihram bezi ile örtünür. Yol boyunca aralıklarla telbiyeye devam edilir ve

782. Bk. Buhârî, Muhsar, 6, 7; Müslim, Hac, 70, 80, 85.

783. Bakara, 2/158.

784. Hac ve umre için ayrıca bk. Bakara, 2/196-200; Âl-i İmrân, 3/96, 97.

ihram yasaklarına uyulur. Harem-i şerîfe gelince; “Allâhım! Senin rızanı kazanmak için umre tavafını yapmak istiyorum. Onu bana kolay eyle ve kabul buyur.” diye niyet ederek umre tavafını yapar. Her dolanımında Hacerü'l-Esved'i selâmlar ve ilk üç dolanımında hızlı yürür. Yedi dolanımı tamamladıktan sonra, iki rekât tavaf namazı kılar. Bundan sonra; “Allâhım! Senin rızanı kazanmak için umrenin sa'yini yapmak istiyorum. Onu bana kolay eyle ve kabul buyur.” diye niyet ederek, Safâ ile Merve arasında umre sa'yi yapar. Bu sa'y, hacda olduğu gibi Safâ'dan Merve'ye dört gidiş ve Merve'den Safâ'ya üç geliş olmak üzere yedi şavtı kapsar. Merve'de sa'y biter ve saçlar tıraş edilerek veya kısaltılarak umre tamamlanmış ve ihramdan çıkılmış olur.

Artık Mekke'de kaldığı sürece Kâbe'yi nâfile olarak tavaf edebilir. Normal elbiselerini giyer ve kendisine daha önce helâl olan şeyler yine helâl olmuş olur.

Umrenin rüknü tavaftır. Âyette; **“Onlar o Beyt-i Atîk'i tavaf etsinler.”**⁷⁸⁵ buyrulur. Vâcipleri ise; Safâ ile Merve arasında sa'y yapmak, tıraş olmak veya saçları kısaltmaktan ibârettir. Tavafin ilk şavtında, Hacerü'l-Esved selâmlandığı andan itibâren telbiye kesilir.⁷⁸⁶

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٨﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ مَن أَمَنَ تَبَغُّونَهَا عِوَجًا وَانْتُمْ شُهَدَاءُ ۚ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾

98- De ki: “Ey kitap ehli! Allah yaptıklarınızı görüp dururken niçin Allâh'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?”

99- De ki: “Ey kitap ehli! Gerçeği görüp bildiğiniz hâlde, niçin Allâh'ın yolunu eğri göstermeye çalışarak, mü'minleri Allâh'ın yolundan çevirmeye kalkışıyorsunuz? Allah, yapmakta olduklarınızdan habersiz değildir.”

98-99. âyetlerde kitap ehline hitâb edilmektedir. Onların, Hz. Muhammed'in bir peygamber olduğunu, niteliklerinden bildikleri hâlde, sırf gurur ve menfaat yüzünden ona karşı çıkmaları kınanmaktadır.

⁷⁸⁵. Hac, 22/29.

⁷⁸⁶. Kâsânî, Bedâyi'us-Sanayî, II, 226 vd.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“O zâlimler, insanları Allâh’ın yolundan alıkoyar ve o yolu kötü göstermeye çalışır ve âhiret hayatını da inkâr ederlerdi.”**⁷⁸⁷

“İmân edenleri tehdit etmek, onları Allâh’ın yolundan alıkoymak ve bu doğru yolu eğri göstermek maksadıyla yol başlarını tutmayın!”⁷⁸⁸

“Allah adına yalan uydurandan daha zâlim kim olabilir? Onlar (kıyâmet gününde) Rab’lerinin huzûruna getirilirler, şâhitler de, “Rab’lerine karşı yalan söyleyenler işte bunlardır!” derler. Bilin ki Allâh’ın lâneti zâlimlerin üzerinedir.”⁷⁸⁹

“Allah adına yalan uyduran veya O’nun âyetlerini yalan sayanlardan daha zâlim kim olabilir? Hiç şüphe yok ki, zâlimler kurtuluşta ermezler!”⁷⁹⁰

“Cennet ehli cehennem ehline: ‘Biz, Rabbimiz’in bize vaad ettiğinin gerçek olduğunu gördük; siz de Rabbinizin size vaad ettiğinin gerçek olduğunu gördünüz mü?’ diye seslenir. Onlar, ‘Evet!’ derler ve içlerinden bir münâdi: ‘Allâh’ın lâneti zâlimlerin üzerine olsun!’ diye seslenir.”⁷⁹¹

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا فَرِيقًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ
إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ ﴿١٠٠﴾ وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنْتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ
وَفِيكُمْ رَسُولُهُ ۚ وَمَنْ يَعْتَصِم بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٠١﴾

100- Ey îmân edenler! Ehl-i kitaptan herhangi bir gruba uyar-sanız, onlar, îmânınızdan sonra, sizi dîninizden döndü-rüp inkârcı yaparlar.

101- Size Allâh’ın âyetleri okunup dururken, üstelik O’nun Rasûlü de aranızda bulunurken, nasıl inkârcı olursu-nuz? Şüphe yok ki, Allâh’ın dînine sımsıkı sarılan kim-se, dosdoğru bir yola iletilmiş olur.

787. A'râf, 7/45.

788. A'râf, 7/86. Bk. Hûd, 11/18, 19; Bakara, 2/146.

789. Hûd, 11/18.

790. En'âm, 6/21.

791. En'âm, 6/44.

100-101. âyetlerde, mü'minler kitap ehline uyma konusunda uyarılmakta, aksi hâlde, onların kendilerini yeniden küfre düşürebilecekleri uyarısı yapılmaktadır. Artık, Allâh'ın peygamberi aralarında iken ve Allâh'ın kelâmı okunup dururken, mü'minlerin nasıl küfre dönecekleri, sorusu sorulmaktadır. Kısaca, mü'minlerin, Allâh'ın bildirdiği doğru yolda yürümeleri ve O'nun ipi olan Kur'ân'a sınıksız sarılmaları istenmektedir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Ehl-i kitaptan birçoğu, gerçek kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan dolayı, sizi îmânınızdan sonra küfre döndürmek isterler. Siz Allâh'ın buyruğu gelinceye kadar (onları) bağışlayın ve hoşgörülü olun. Hiç kuşkusuz Allah, her şeye kâdirdir.”**⁷⁹²

“Sen onların dînine uymadıkça, ne Yahudiler ne de Hristiyanlar senden asla râzı olmazlar. (Onlara) de ki: “Asıl doğru yol, Allâh'ın yoludur. Sana vahiyle gelen bu kadar ilimden sonra, eğer onların arzu ve isteklerine uyarsan, Allah'tan sana ne bir koruyucu ne de bir yardımcı bulunur.”⁷⁹³

“Ey îmân edenler! Yahudileri ve Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostudurlar. Sizden kim onları dost edinirse, o da onlardan olur. Çünkü Allah, zulmeden bir toplumu doğru yola ulaştırmaz.”⁷⁹⁴

Bu âyetteki, “velî” sözlükte; dost, arkadaş, yardımcı, koruyucu, birisinin işini üstlenen yönetici ve ermiş kişi anlamlarına gelir. Çoğulu “evliyâ”dır. Buna göre mü'minlerin gücü yeten ve hâkim oldukları yerlerde dost ve yöneticilerini kendi inancında olan kimselerden tercih etmesi öğütlenmektedir.

“Ey îmân edenler! Eğer inkâr edenlere uyarsanız, sizi topuklarınız üstünde gerisin geriye çevirirler de, büsbütün ziyâna uğrayanlardan olursunuz. Oysa sizin Mevlânız Allah'tır. O, yardım edenlerin en hayırlısıdır.”⁷⁹⁵

792. Bakara, 2/109.

793. Bakara, 2/120.

794. Mâide, 5/51.

795. Âl-i İmrân, 3/149-150.

﴿ BÂB 11 ﴾

**TAKVÂ, TOPLUCA ALLÂH'IN İPİNE SARILMAK,
İYİLİĞİ EMREDİP KÖTÜLÜKTEN MEN ETMEK**

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾ وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا ۚ وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا ۚ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠٣﴾ وَلَتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ ۚ وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٥﴾ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ ۖ أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١٠٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٠٧﴾ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ تَنْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۚ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعَالَمِينَ ﴿١٠٨﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَالِلَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿١٠٩﴾

102- Ey îmân edenler! Allâh'a karşı gelmekten O'na yaraşır bir şekilde sakının ve ancak müslümanlar olarak can verin!

- 103-** Hepiniz, Allâh'ın ipine sımsıkı sarılın, parçalanıp ayrılmayın. Allâh'ın, üzerinizdeki nîmetini düşünün! Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah kalplerinizi birleştirmiş ve O'nun nîmeti sayesinde kardeşler oluvermiştiniz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle apaçık bildiriyor ki doğru yolu bulasınız.
- 104-** Sizden hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten vazgeçirmeye çalışan bir topluluk bulunsun! İşte bunlar, kurtuluşa erenlerdir.
- 105-** Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte bunlar için büyük bir azap vardır.
- 106-** Bir gün ki nice yüzler ağaracak, nice yüzler de karacaktır; yüzleri kararanlara, "İman ettikten sonra kâfir mi oldunuz? Öyle ise inkâr etmiş olmanız yüzünden tadın azabı!" (denir).
- 107-** Yüzleri ağaranlara gelince, onlar Allah'ın rahmeti içindedirler; orada onlar ebedî kalacaklardır.
- 108-** İşte bunlar Allâh'ın, sana dosdoğru olarak okumakta olduğumuz âyetleridir. Allah hiç kimseye haksızlık yapmak istemez.
- 109-** Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allâh'ındır. Bütün işler, ancak Allâh'a döndürülür.

102. âyette, Allah'tan O'na yaraşır şekilde emir ve yasaklarına karşı gelmekten sakınmanın ve bunlara uymanın, müslüman olarak bu dünyadan ayrılmaya sebep olabileceğine işaret edilir.

TAKVÂ (ALLÂH'A KARŞI GELMEKTEN SAKINMAK)

Abdullah bin Mes'ud ؓ takvâyı şöyle açıklamıştır: "Allah'tan korkmak; Allâh'a âsî olmadan itaat üzere bulunmak, nankörlük etmeksizin şükretmek ve O'nu unutmaksızın hep hatırdâ tutmak, demektir."⁷⁹⁶

Buna göre Allâh'a karşı gelmekten sakınmak, O'nun korumasına girmek, emir ve yasaklarına uyarak azâbından korunmak bir takvâ hâlidir.

Âl-i İmrân, 3/133-136 arası âyetlerde, takvâ sahiplerinin nitelikleri ve âhiretteki mükâfatları şöyle sıralanır: a) Onlar, bollukta ve darlıkta mallarını Allah yolunda harcarlar. b) Öfkelerine hâkim olurlar. c) İnsanları affederler. d) Sürekli olarak iyilik yaparlar. e) Bir günah işleyince, Allâh'ı hatırlayıp hemen tövbe ederler. f) Kötülükte ısrar etmezler. İmanla yapılacak, yukarıda belirtilen bu iyi amellerin, kişiyi cennete götüreceği açıkça ifâde edilmiştir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Mallarınız ve çocuklarınız bir imtihan vesilesidir. Büyük mükâfat ise Allah katındadır! Öyleyse gücünüz yettiği kadar Allâh'a karşı gelmekten sakının. Dinleyin, itaat edin ve kendi iyiliğiniz için bağışta bulunun. Kim nefsinin hevâsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”**⁷⁹⁷

“Mü'minler Allah yolunda, kâfirler ise tâğût (şeytan) yolunda savaşırlar. O hâlde siz, şeytanın dostlarına karşı savaşın! Gerçekten şeytanın hilesi çok zayıftır.”⁷⁹⁸ **“Andolsun ki (Hudeybiye'de) ağacın altında sana bey'at ederlerken Allah o mü'minlerden râzı olmuştur. Allah onların kalplerinde olanı bildi de üzerlerine huzur ve güven indirdi ve onları yakın bir fetihle mükâfatlandırdı.”**⁷⁹⁹

“Bu dîni, İbrahim kendi oğullarına vasiyet ettiği gibi, Yâkub da vasiyet etti. Ey oğullarım! Allah, sizin için bu dîni seçti, öyleyse sadece müslüman olarak can verin, dedi.”⁸⁰⁰ **“Öyleyse gücünüz yettiği kadar Allâh'a karşı gelmekten sakının. Dinleyin, itaat edin ve kendi iyiliğiniz için sadaka verin. Kim nefsinin tutkularından korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”**⁸⁰¹

Cuma namazı hutbesinden sonra cemaate tebliğ mahiyetinde bütün câmilerde okunan aşağıdaki âyette verilen mesaja uyanlar, takvânın önemli bir derecesine kavuşmuş olurlar: **“Şüphesiz ki Allah adâleti, iyilik yapmayı ve yakınlarla (muhtaç oldukları şeyi) vermeyi emreder; çirkin**

797. Tegâbün, 64/15-16.

798. Nisâ, 4/76.

799. Fetih, 48/18.

800. Bakara, 2/132.

801. Tegâbün, 64/16.

işleri, kötülük ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.”⁸⁰²

Hadislerde de şöyle buyurulmuştur: “Allah Teâlâ sizin yaptığınız üç şeyden hoşnut olur, üç şeyden ise hoşnut olmaz. Hoşnut oldukları şunlardır: Sizin sadece O'na kulluk etmeniz. O'na hiçbir şeyi ortak koşmamanız. Allâh'ın ipine sımsıkı sarılıp ayrılığa düşmemeniz. Hoşlanmadıkları şunlardır: Dedikodu yapmanız. Çok soru sormanız. Malı telef etmeniz.”⁸⁰³

“Kim cehennemden uzaklaştırılıp, cennete konulmayı isterse, ölüme Allâh'a ve âhiret gününe îmân etmiş olarak kavuşsun. Bir de başkalarının kendisine nasıl davranmasından hoşlanıyorsa, kendisi de başkalarına öyle davransın.”⁸⁰⁴

“Îmân edip iyi işler yapanlara bundan böyle korundukları ve îmân edip iyi işler yaptıkları; sonra yasaklardan sakınıp (onların yasaklandığına) inandıkları ve yine korunup iyilik ettikleri takdirde daha önce yediklerinden dolayı bir günah yoktur.”⁸⁰⁵

Bu son âyet-i kerîmede takvânın bu üç derecesini şöyle sıralanmıştır: a) Îmân edip sâlih ameller işleyerek Allâh'a karşı gelmekten sakınmak, b) Yasaklardan sakınıp, bunların haram olduğuna inanmak, c) Yine Allâh'a karşı gelmekten sakınıp, insanlara iyilik yapmak.

Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edilen bir hadiste şöyle buyurulur: “Dünya tatlı ve çekicidir. Allah onu sizin kullanmanıza verecek ve nasıl davranacağınıza bakacaktır. Dünyaya aldanmaktan sakının! Kadınlara kapılmaktan korunun! Çünkü İsrâiloğulları'nda ilk fitne kadınlar yüzünden çıkmıştır.”⁸⁰⁶

İbn-i Abbâs ؓ'ten rivâyete göre, Rasûlullah ﷺ yukarıdaki: “Ey îmân edenler! Allah'tan, O'na yaraşır bir şekilde sakının ve ancak müslümanlar olarak can verin!” âyetini okumuş, sonra şöyle buyurmuştur: “Zakkum'un bir damlası yeryüzüne düşse, dünyada yaşayanların geçim vasıtalarını mahvederdi. Ya zakkumdan başka yiyeceği olmayanın hâli nice olur?”⁸⁰⁷

802. Nahl, 16/90.

803. Müslim, Akdiye, 10; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 327, 360, 367.

804. Müslim, İmâret, 46; Nesâî, Bey'at, 25.

805. Mâide, 5/93.

806. Müslim, Zikir, 99.

807. Tirmizî, Cehennem, 4; İbn Mâce, Zühd, 38; Ahmed bin Hanbel, I, 300.

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا ۚ وَادْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ
إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا ۚ وَكُنْتُمْ
عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُم مِّنْهَا ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ
لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠٣﴾

103- Hepiniz, Allâh'ın ipine sımsıkı sarılın, parçalanıp ayrılmayın. Allâh'ın, üzerinizdeki nîmetini düşünün! Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah kalplerinizi birleştirmiş ve O'nun nîmeti sayesinde kardeşler oluvermiştiniz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle apaçık bildiriyor ki doğru yolu bulasınız.

103. âyette, “Allâh'ın ipi”; Allâh'ın dîni, emanı, güvencesi ve zimmeti anlamına geldiği gibi, Kur'ân-ı Kerîm anlamına da gelir.

Yukarıda 98-103 arası âyetlerin, Medîne'nin yerlisi olan Evs ve Hazrec kabîleleri ile ilgili olarak indiği rivâyet edilmiştir. İslâm'ın gelişinden önce birbiriyle 120 yılın üzerinde sürekli düşmanlık ve savaş içinde bulunan bu iki kabîle, İslâm sayesinde barışmış, Ensâr topluluğunu oluşturarak İslâm'a büyük hizmetler yapmıştır.

Yukarıdaki âyette ateş çukurunun kenarına gelmiş birbirine düşman bir toplumu, İslâmî değerlerin nasıl kardeş yaptığı hatırlatılarak, toplumun bu değerler etrafında bir ittifak sağlanarak toplanması, kenetlenmesi ve bölücülükten kaçınması gerektiği belirtilmiştir. Kurtubî, Bu konuda Allâh'ın sadece bozgunculuğa yol açan ayrılığı yasakladığını, Hz. Peygamber'in arkadaşlarının farklı düşünceler ortaya koyabildiklerini bildirmiştir.⁸⁰⁸ Sonuç olarak düşünce hürriyeti ve çoğulculuk, bölücülüğe ve yıkıcılığa âlet edilmedikçe, yasaklanması bir yana; her önemli toplum işinde şûrâyı gerçekleştirerek güçlü ana amacın özendirildiği söylenebilir.⁸⁰⁹

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Allâh'ın dînine sımsıkı sarılan kimse, şüphe yok ki dosdoğru bir yola iletilmiş olur.”**⁸¹⁰ **“Allâh'a**

808. Kurtubî, Câmi', IV, 312.

809. Ö. Şerif Bilgin, age. s. 196, 197.

810. Âl-i İmrân, 3/101.

îmân edip O'na sımsıkı sarılanlara gelince; Allah onları, rahmeti ve lûtfu içine koyacak ve onları kendine ulaşan dosdoğru bir yola iletecektir.”⁸¹¹

“Kitaba sarılanlara ve namazı dosdoğru kılanlara gelince; işte Biz, böyle iyiliğe çalışanların mükâfatını zâyî etmeyiz.”⁸¹²

“Allâh'a ve Rasûlü'ne itaat edin. Birbirinizle çekişmeyin; yoksa içinize korku düşer ve gücünüz gider. Sabırlı olun; çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.”⁸¹³

“Allah yolunda gereği gibi cihâd edin. O sizi seçti ve dinde size bir güçlük yüklemedi. Babanız İbrahim'in dinine (uyun). Allah, bundan önce de, bu kitapta (Kur'ân'da) da size “müslümanlar” adını verdi ki Peygamber size karşı şâhit olsun, siz de bütün insanlara karşı şâhit olasınız. Artık namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Allâh'a sımsıkı sarılın. Çünkü sizin Mevlâ'nız O'dur. O, ne güzel Mevlâ, ne güzel yardımcıdır!”⁸¹⁴

“Allah Nûh'a emrettiği şeyi sizin için de din olarak yasalaştırdı. Aynı şeyi: “Dîni dosdoğru ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin” diye sana da vahyettik; İbrahim'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya da emrettik.”⁸¹⁵

“Mü'minlerin kalplerini birbirine ısındıran da O'dur. Eğer yeryüzündeki bütün imkânları harcamış olsaydın, sen yine onların kalplerini birbirine ısındıramazdın. Ama Allah onları birbirine sevdirdi. Çünkü O, mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibidir.”⁸¹⁶

“Hem içinizde Allâh'ın elçisi olduğunu bilin! Eğer o, birçok işte size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz. Fakat Allah size îmânı sevdirdi ve onu kalplerinize güzel gösterdi; inkârı, fıskı ve isyanı ise size çirkin gösterdi. İşte doğru yolda olanlar bunlardır. Bu, Allâh'ın bir lûtfu ve nîmetidir. Allah hakkıyla bilen, tam hüküm ve hikmet sahibi olandır.”⁸¹⁷

811. Nisâ, 4/175.

812. Nisâ, 4/170.

813. Enfâl, 8/46.

814. Hac, 22/78.

815. Şûrâ, 42/13.

816. Enfâl, 8/63.

817. Hucurât, 49/7-8.

“Umulur ki Allah sizinle düşman olduklarınız arasında bir sevgi ve dostluk meydana getirir! Allah her şeye kâdirdir. Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.”⁸¹⁸

“Mü'minler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allâh'a karşı gelmekten sakının ki size rahmet edilsin!”⁸¹⁹

“Ve Allah sizin için âyetleri apaçık beyân ediyor ve Allah alîmdir, hakîmdir.”⁸²⁰

Hadislerde şöyle buyrulur: “Kur’ân, Allâh’ın sağlam ipi ve O’nun dos-doğru yoludur.”⁸²¹ “Allâh’ın Kitabı, gökten yeryüzüne uzatılmış bir iptir.”⁸²²

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ
عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ
تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ
عَظِيمٌ ﴿١٠٥﴾

104- Sizden hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten vazgeçirmeye çalışan bir topluluk bulunsun! İşte bunlar, kurtuluşa erenlerdir.

105- Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte bunlar için büyük bir azap vardır.

104-105-. âyetlerde, müslümanların içinde insanları iyiliğe çağıran ve onları kötülüklerden vazgeçirmeye çalışan bir topluluğun bulunması, İslâm toplumunun bu kadar açık mucizeler ortada iken ayrılığa düşüp birbiriyle çekişmemesi gerektiği, aksi hâlde can yakıcı bir azapla karşılaşacakları hatırlatılmaktadır.

Buna göre, İslâm toplumunda duyarlı bir grubun “iyiliği emretme ve kötülükten vazgeçirmeye çalışma” işini üstlenmesi gerekir.

818. Mümtetine, 60/7.

819. Hucurât, 49/10.

820. Nûr, 24/18.

821. Tirmizî, Sevu'ül-Kur'ân, 14; Dârimî, Fazâilu'l-Kur'ân, 1.

822. Tirmizî, Menâkıb, 31; Müslim, Fazâilu's-Sahâbe, 37.

MA'RÛF VE MÛNKER

Ma'rûf; bilinen, iyi bilinen, örfleşmiş, doğru ve yararlı ortak insanlık değeri, “münker” ise bunların zıddını ifâde eder. Bu iki kavramın bir araya getirilmesi ile oluşturulan “ma'rûfu yaptırma ve münkerden sakındırma” kurallı Kur'ân'da çokça tekrar edilecek bir ilke olmuştur. Bu âyetle ise bu Kur'ân ilkesinin topluma hâkim kılınmasını sağlayacak topluluklar (sivil, bilimsel ve siyâsî toplum kuruluşları) oluşturulması; bir hukuksal güçlü ana amaç olarak ortaya konmuştur.⁸²³

İbn-i Esîr'in ma'rûf tanımını şöyledir: “Allâh'a itaati, O'na yaklaşmayı, insanlara iyilik olarak bilinen her şeyi ve dînin yapılmasını mendup kıldığı bütün iyilikleri, yasakladığı tüm kötülüklerden kaçınmayı kapsayan bir isim olup, insanlar onu gördükleri zaman ret ve inkâr etmezler. Başka bir deyimle ma'rûf; adâlet, ev halkı ve diğer insanlarla iyi ilişkiler kurmaktır. Bunun zıddı münkerdir.”⁸²⁴

Râgıb el-İsfahânî 'ye göre ma'rûf; güzelliği akıl veya din aracılığı ile bilinen her türlü fiilin adıdır. Münker ise akıl veya din aracılığı ile karşı çıkılan, reddedilen her türlü fiile denir.⁸²⁵

Kur'ân'da 39 kadar âyetle “ma'rûf”, bir yerde de aynı anlamda “urf” sözcüğü geçer.⁸²⁶ İlgili âyetlerden bâzıları şunlardır:

“Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışır ve Allâh'a inanırsınız. Eğer kitap ehli de inanmış olsaydı, elbette kendileri için daha hayırlı olurdu. Gerçi içlerinden inananlar da var, ama onların çoğu yoldan çıkmış kimselerdir.”⁸²⁷

“Bununla birlikte onların hepsi bir değildir. Ehl-i kitap içinde doğruluk üzere olan bir ümmet (topluluk) vardır ki, gecenin saatlerinde secdeye kapanarak, Allâh'ın âyetlerini okurlar.”⁸²⁸

“Onlar, Allâh'a ve âhiret gününe inanır, iyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışır ve hayırlı işlerde birbirleriyle yarışır. İşte onlar, iyi olanlardır.”⁸²⁹

823. Ö. Şerif Bilgin, ag. tez, s. 197, 198.
 824. en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs, Mekke, ty, II, 216.
 825. İsfahânî, Müfredât, s. 999.
 826. A'râf, 7/199.
 827. Âl-i İmrân, 3/110.
 828. Âl-i İmrân, 3/113.
 829. Âl-i İmrân, 3/114.

“Mü'min erkeklerle mü'min kadınlar birbirinin dostları (ve koruyucuları)dırlar. Onlar iyiliği emreder, kötülüğü men ederler, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, Allâh'a ve elçisine itaat ederler. İşte Allah, bunlara rahmet edecektir. Allah mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibidir.”⁸³⁰

Sehl b. Sa'd rahme'ten rivâyete göre, Hayber gazvesi günü Allâh'ın Rasûlü sancak için şöyle buyurdu: “Bu sancağı öyle birisine vereceğim ki, Allah onun eliyle fetih nasîb edecektir. O, Allâh'ı ve Rasûlü'nü sever, Allah ve Rasûlü de onu sever.” Sahâbe bu sözleri çok önemseyerek o geceyi sancağın kime verileceğini merak ederek geçirdiler. Sabah olunca sancağın verileceği umuduyla Rasûlullâh'ın huzûruna geldiler. Hz. Peygamber: “Âlî b. Ebî Tâlib nerede?” diye sordu. “Gözlerinden rahatsız.” dediler. Hz. Ali'yi çağırdılar. Allâh'ın Rasûlü gözlerine tükürüğünden sürdü. Hz. Ali iyileşti, ağrısı kalmadı. Sancağı ona verdi. Hz. Ali dedi ki: “Ey Allâh'ın Rasûlü! Hayberlilerle onlar bizim gibi oluncaya kadar savaşaacağım.” Allâh'ın Rasûlü buyurdu: “Görüşmek için onların yanına git. Kendilerine İslâm'a davet et ve onlara Allâh'ın haklarından gerekli olan şeyleri haber ver. Allâh'a yemin olsun ki, Allâh'ın bir kimseyi senin aracılığıyla doğru yola iletmesi, senin için o kızıl develerden daha hayırlıdır.”⁸³¹

Ebû Saîd el-Hudrî rahme'ten rivâyete göre, Rasûlullah rahme şöyle buyurmuş-
tur: “Sizden kim münkeri (haram veya mekruh sayılan bir şeyi/fiili) görür-
se; onu eliyle değiştirsin. Buna gücü yetmezse, diliyle, buna da gücü yet-
mezse kalbiyle karşı çıksın. Ancak bu sonuncusu îmânın en zayıf yanıdır.”⁸³²
Kimi âlimlere göre, burada eliyle değiştirme devlet yöneticilerine, diliyle de-
ğiştirme âlimlere, kalbiyle karşı çıkma da halka âit bir görevdir. Kimisi de
bunu, içinde bulunulan şartların belirleyeceğini söylemiştir.

Başka hadislerde bu görevin önemi ve sonuçları şöyle açıklanır: “Nefsimi kudret elinde tutan Allâh'a yemin olsun ki, ya iyiliği emredip, kötülük-
ten vazgeçirmeye çalışırsınız, ya da Allâh'ın kendi katından size bir azap göndermesi uzun sürmez. Sonra duâ edersiniz, fakat duâlarınız kabul olunmaz.”⁸³³

830. Tevbe, 9/71. Diğer âyetler için bk. Nisâ, 4/19; 9/112; Hûd, 11/116; Hac, 22/41; Lokmân, 31/17.

831. Buhârî, Fazâilü ashâbi'n-nebî, 9; Müslim, Fazâilü's-Sahâbe, 34.

832. Müslim, İman, 78, Salât, 232; Tirmizî, Fiten, 11; Nesâî, İman, 17.

833. Bk. Tirmizî, Fiten, 9; İbn Mâce, Fiten, 20.

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ
 أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١٠٦﴾
 وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٠٧﴾
 تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۖ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعَالَمِينَ ﴿١٠٨﴾
 وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿١٠٩﴾

106- Bir gün ki nice yüzler ağaracak, nice yüzler de kararacaktır; yüzleri kararanlara, “İman ettikten sonra kâfir mi oldunuz? Öyle ise inkâr etmiş olmanız yüzünden tadın azabı!” (denir).

107- Yüzleri ağaranlara gelince, onlar Allah'ın rahmeti içindirler; orada onlar ebedî kalacaklardır.

108- İşte bunlar Allâh'ın, sana dosdoğru olarak okumakta olduğumuz âyetleridir. Allah hiç kimseye haksızlık yapmak istemez.

109- Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allâh'ındır. Bütün işler, ancak Allâh'a döndürülür.

106-109. âyetlerde, îmân ettikten sonra inkâra sapanların kıyâmet gününde yüzlerinin kararacağı ve azâba uğrayacakları; yüzleri parıl parıl olanların ise, Allâh'ın rahmetinin tecelli ettiği cennetlerde olacakları, göklerde ve yerde ne varsa hepsinin Allâh'a âit olduğu, sonuçta her şeyin O'na döneceği haber verilmektedir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Kötülük yapanlara yaptıkları kötülüğe denk bir cezâ verilir. Onların yüzlerini bir utanç ve aşağılık duygusu kaplar.”**⁸³⁴

“O kıyâmet gününde, Allah adına yalan söyleyenlerin yüzlerini simsiyah görürsün! Büyüklük taslayanlar için cehennemde yer mi yok? Allah takvâ sahiplerini ise başarılarından dolayı kurtuluşa erdirir. Onlara kötülük dokunmaz ve onlar üzülmezler de.”⁸³⁵

834. Yûnus, 10/107.

835. Zümer, 39/60-61.

“O gün birtakım yüzler ışık saçar; güleçtir, müjde almıştır. Birtakım yüzler de o gün toza toprağa bürünmüş; kapkara kesilmiştir. İşte bunlar inkârcılardır, günahkârlardır.”⁸³⁶

“Bir de öyle yüzler var ki, o gün nîmetle mutludur; (dünyadaki) çalışmasından dolayı hoşnuttur. Yüksek bir cennettedir.”⁸³⁷

“İyi işler yapanlara, en güzel mükâfat, bir de fazlası vardır. Onların yüzlerine ne bir toz bulaşır, ne de bir aşağılanma. İşte onlar cennet ehlidir. Orada sürekli olarak kalacaklardır. Kötülük yapanlara yaptıkları kötülük kadar cezâ verilir. Onların yüzlerini bir utanç ve aşağılık duygusu kaplar. Onları, Allâh’a karşı koruyacak hiç kimse yoktur. Yüzleri, sanki karanlık bir gece parçasıyla kaplanmış gibidir. İşte bunlar, cehennemliktir ve orada sürekli olarak kalacaklardır.”⁸³⁸

“Kim sâlih bir amel işlerse, bu kendi yararınadır. Kim de bir kötülük yaparsa, o da kendi zararınadır. Yoksa Rabbin kullarına zulmedici değildir.”⁸³⁹

“Gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş’a egemen olan O’dur. O, yere gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir. Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir. Allah sizin yapmakta olduklarınızı görür. Göklerin ve yerin mülkü O’nundur. Bütün işler ancak O’na döndürülür. O, geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katar. O, kalplerde olanı bilir.”⁸⁴⁰

“Allah, düşmanla karşılaştığınızda yapılması gereken bir işi yerine getirmek için, onları sizin gözlerinize az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu! Bütün işler Allâh’a döndürülür.”⁸⁴¹

836. Abese, 80/38-42.

837. Gâşiye, 88/8-10.

838. Yûnus, 10/26-27.

839. Fussilet, 41/46.

840. Hadid, 57/4-6.

841. Enfâl, 8/44. Bk. Hac, 22/76; Fâtır, 35/4.

﴿ BÂB 12 ﴾

EN HAYIRLI ÜMMET, EHL-İ KİTABIN VE
YAHUDİLERİN DURUMU, SIRDAŞLIK

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمْ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١١٠﴾ لَنْ يَضُرُّوكُمْ إِلَّا أَذًى وَإِنْ يُقَاتِلُوكُمْ يُؤْلُوكُمْ الْأَدْبَارُ ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١١١﴾ ضَرَبْتَ عَلَيْهِمُ الدِّلَّةَ أَيْنَ مَا تَقِفُوا إِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللَّهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ وَبَآؤُ بِغَضَبِ اللَّهِ وَضَرَبْتَ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةَ ذَلِكَ بَانَهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿١١٢﴾ لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٤﴾ وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿١١٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١٦﴾ مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتَهُ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ أَنْفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٧﴾

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا ۖ
وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ ۚ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ ۚ وَمَا تُخْفَىٰ صُدُورُهُمْ
أَكْبَرُ ۚ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١١٨﴾ هَا أَنْتُمْ أُولَٰئِ
تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ ۚ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا ۖ
وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ ۚ قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ ۚ
إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١١٩﴾ إِنْ تَمَسَسْكُمُ حَسَنَةٌ تَسُوءُهُمْ ۚ وَإِنْ
تُصِيبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا ۚ وَإِنْ تَضَرُّوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ
شَيْئًا ۚ إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿١٢٠﴾

110- Siz, insanlar için yeryüzüne çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. Çünkü iyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışır ve Allâh'a inanırsınız. Eğer ehl-i kitap da inanmış olsaydı, elbette kendileri için hayırlı olurdu. Gerçi içlerinden inananlar varsa da, onların çoğu yoldan çıkmış kimselerdir.

111- Onlar size, dilleriyle incitmekten başka bir zarar veremezler; sizinle savaşıacak olsalar arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra kendilerine yardım da edilmez.

112- Allah'tan bir ipe ve insanlardan bir ipe tutunmadıkça, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, onlara alçaklık damgası vurulmuş; Allah'ın gazabına uğramışlar ve aşağılanmaya mahkûm olmuşlardır. Bu, onların Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmeleri yüzündendir. Bu (cüretleri de) onların isyan etmiş ve haddi aşmış bulunmalarındandır.

113- Bununla birlikte yine de onların hepsi bir değildir. Ehl-i kitabın içinde geceleyin secdeye kapanarak Allâh'ın âyetlerini okuyup duranlar da vardır.

114- Onlar, Allâh'a ve âhiret gününe inanırlar, iyiliği emredip, kötülükten sakındırırlar ve hayırlı işlerde birbiriyle yarışır. İşte bunlar, sâlih kullardandır.

- 115- Onların yaptığı hiçbir hayır karşılıksız bırakılmayacaktır. Allah, kendisine karşı gelmekten sakınanları bilir.**
- 116- İnkâr edenlere gelince; şüphesiz onların ne malları ne de çocukları, kendilerini Allâh'ın azâbından hiçbir şekilde kurtaramayacaktır. İşte onlar, cehennemliktir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.**
- 117- Onların bu dünya hayatında harcadıkları şeyler, kendilerine zulmeden bir toplumun ekinlerini kasıp kavuran bir fırtınaya benzer. Aslında Allah onlara zulmetmemiş; ama onlar, kendi kendilerine zulmetmişlerdir.**
- 118- Ey îmân edenler! Sizden olmayanları sakın, dost ve sırdaş edinmeyin. Çünkü onlar, size kötülük yapmaktan asla geri durmazlar, hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Size olan kin ve nefretleri ağızlarından taşmaktadır; kalplerinde gizlemiş oldukları düşmanlık ise daha da büyüktür. Eğer aklınızı kullanırsanız, işte size âyetlerimizi böylece açıklamış bulunuyoruz!**
- 119- (Ey mü'minler!) Siz onları seversiniz, oysa onlar, Allâh'ın indirdiği bütün kitaplara inanmanıza rağmen sizi sevmeyiz. Onlar sizinle karşılaştıklarında, "Biz de îmân ettik" derler; birbirleriyle baş başa kaldıklarında ise size olan kinleri yüzünden parmaklarını ısırırlar. De ki: Kininizden dolayı kahrolup gidin! Çünkü Allah kalplerde olan her şeyi bilmektedir.**
- 120- Size bir iyilik dokunsa, bu onları üzer; başınıza bir kötülük gelince de buna sevinirler. Ama siz sabreder, Allah'tan korkar ve O'na kulluğa devam ederseniz, onların hîlesi size asla zarar vermez. Çünkü Allah, onların yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır.**

110-111. âyetlerde, mü'minlerin iyiliği emredip kötülükten sakındırma özelliği yüzünden dünyaya gelmiş en hayırlı bir toplum oldukları, ehl-i kitap da bu şekilde îmân etse kendileri için hayırlı olacağı, içlerinden îmân edenler varsa da, çoğunun yoldan çıktığı, onların mü'minlere, savaş yoluyla değil, sadece dilleriyle inciterek zarar verebilecekleri belirtilir.

Yukarıdaki ilk âyette müslüman topluma, uluslararası bir sorumluluk olarak, yeryüzünde “iyiliği emredip teşvik etmek ve kötülükten de sakındırmak” görevi verilmiş ve bunun tüm insanlık yararına kullanılması istenmiştir. Kur’ân’da şöyle buyrulur: **“Allah yolunda harcayın, kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayın ve iyilik edin, yaptığınızı güzel yapın. Çünkü Allah, iyilik eden ve işini güzel yapanları sever.”**⁸⁴²

“İyilik ve Allâh’a karşı gelmekten sakınma konusunda birbirinizle yardımlaşın. Günah işlemek ve düşmanlık konusunda yardımlaşmayın. Allah’tan sakının, çünkü Allah azâbı çok şiddetli olandır!”⁸⁴³

Diğer yandan yukarıdaki âyette, bu ortak insanlık değerlerini savunmayı kitap ehlinin de yerine getirebileceğine vurgu yapılmıştır. Çünkü ehl-i kitap içinde iyiler olduğu gibi, onların çoğunun fâsık olduğu belirtilir. Yahudilerin pek azı dışında inanmayacakları bildirildiği gibi, yine pek azı dışında haktan döndükleri ve hâlâ da yüz çevirmeye devam ettikleri vurgulanır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Ey kitap ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz? Oysa Tevrat da, İncil de ondan sonra indirilmiştir. Siz aklınızı kullanmaz mısınız? İşte sizler böylesiniz! Hadi diyelim biraz bilginiz olan konuda tartıştınız, ya hiç bilginiz olmayan konularda niçin tartışıyorsunuz? Allah bilir, siz bilmezsiniz.”**⁸⁴⁴

“Mûsâ’nın kavmi arasında hak sözle insanlara doğru yolu gösteren ve doğrulukla adâleti uygulayan bir topluluk vardı.”⁸⁴⁵

“Ehl-i kitaptan öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emânet etsen, onu sana eksiksiz geri verir. Öylesi de vardır ki, kendisine bir dinar bile emânet etsen, başına dikilip durmadıkça, onu sana geri vermez. Çünkü onları, “Bizden olmayanlara yaptıklarımızın bir günahı yoktur!” derler. Onlar, Allah hakkında bile bile yalan söylerler.”⁸⁴⁶

“Yahudilerden bir kısmı da, sözleri bağlamlarından koparıp, dillerini eğip bükerek ve dîne saldırarak, “Sözünü işittik ve karşı geldik; dinle, dinlemez olası, râinâ” derler. Şayet, “İşittik ve itaat ettik,

842. Bakara, 2/195.

843. Mâide, 5/2.

844. Mâide, 5/65-66.

845. A’raf, 7/159.

846. Âl-i İmrân, 3/75.

dinle ve bizi de gözet!” deselerdi, elbette kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olurdu. Ancak Allah inkârlarından dolayı onlara lânet etmiştir. Artık pek azı dışında, îmân etmezler.”⁸⁴⁷

“Bir zamanlar İsrâiloğulları’ndan: “Allah’tan başkasına kulluk etmeyeceksiniz, anaya-babaya, yakın akrabaya, yetimlere ve yoksullara iyilik edeceksiniz ve insanlara güzel söz söyleyeceksiniz; namazı dosdoğru kılacaksınız, zekâtı vereceksiniz!” diye kesin söz almıştık. Sonra pek azınız dışında sözünüzden döndünüz. Hâlâ da yüz çevirmektesiniz!”⁸⁴⁸

Bununla birlikte bâzı âyetlerde ehl-i kitap, kâfirlerden ayırt edilerek şöyle tanımlanmıştır: **“Eğer kitap ehli îmân edip Allah’tan sakınsalardı, Biz onların günahlarını örter ve kendilerini nîmeti bol cennetlere sokardık. Eğer onlar Tevrat’ı, İncil’i ve Rab’lerinden kendilerine indirilmiş olanı tam olarak uygulamış olsalardı, kuşkusuz üstlerindeki ve ayaklarının altındaki nîmetlerden yerlerdi. Gerçi onların içinde orta yolu tutan bir topluluk vardır. Ama çoğunun yapmakta oldukları ne kötüdür.”⁸⁴⁹**

“Onlar (İsrâiloğulları) Allâh’a, Peygamber’e ve ona indirilen (kitaba) îmân etmiş olsalardı, onları (müşrikleri) dost edinmezlerdi. Ama onların çoğu fâsıktırlar.”⁸⁵⁰

ÜMMET TERİMİ

Ümmet kelimesi sözlükte; ana, yol, din, cemaat, nesil, boy ve zaman gibi anlamlara gelir. İstilahta ise, kendi irâdeleriyle veya bir zorunluluk neticesinde aynı yerde, aynı zamanda veya aynı dîne tâbî olma neticesinde bir arada yaşayan insan topluluğudur. Âlimlerin çoğu, ümmet kelimesini aynı dîne tâbî olanlar yani müslümanlar için kullanmışlardır. Arapça bir kelime olup, “emme” fiilinden isimdir. Çoğulu “ümem”dir.⁸⁵¹

Ümmet kelimesi, çoğulu olan “ümem” ile birlikte Kur’ân’da altmış küsur yerde geçmekte ve birçok hadîs-i şerîfte de konu edilmektedir. Ümmetin içinde koordineli bir şekilde hareket etmesinin gereği hadiste şu örneklerle

847. Nisâ, 4/46.

848. Bakara, 2/83.

849. Mâide, 5/65-66.

850. Mâide, 5/81.

851. İsfahânî, Müfredât, İstanbul 1986, 27, “emme” mad.

açıklanır: “Allâh’ın çizdiği sınırları çiğneyenle çiğnemeyen şuna benzer: Bir gemiye binmek için kur’a çeken bir topluluktan bir kısmı üst kata, diğer kısım alt kata yerleşse, alt kattakilerin su ihtiyâcı için üst kata çıkmalarına izin verilirse bir sorun yaşanmaz. İzin verilmez, onlar gemiyi delerek su almak isterlerse, gemi batmakla karşı karşıya kalır ve üst kattakilerle birlikte helâk olurlar. Eğer alt kattakilerin delik açmasını önlemiş olurlarsa, hem kendileri kurtulur, hem de onları kurtarmış olurlar.”⁸⁵²

Yüce Allah; **“Yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, (onlar da) sizin gibi birer ümmet olmasınlar.”**⁸⁵³ diyerek, hayvan topluluklarının da birer ümmet olduklarını bildirmiştir. Hz. Muhammed ﷺ de, köpeklerin bir ümmet olduklarını belirtmiştir.⁸⁵⁴

Diğer bir hadiste de: “Karıncı, ümmetlerden biridir.” diye buyurmuştur.⁸⁵⁵

Ümmet, imam kelimesi ile aynı kökten gelmektedir. Her peygamber, birer imam, rehber olarak kabul edilir ve ona tâbî olanlara da onun ümmeti denir.

Allah Teâlâ Kur’ân’da, insanların önceleri tek bir ümmet olduğu hususunda şöyle buyurmuştur:

“İnsanlar tek bir ümmet idi. Allah, peygamberleri müjdeciler ve uyarıcılar olarak gönderdi. Anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında hükümler diye o peygamberle beraber, gerçekleri içinde taşıyan kitap indirdi. Oysa kendilerine kitap verilmiş olanlar, kendilerine açık deliller geldikten sonra, sırf aralarındaki kıskançlıktan ötürü, o kitap hakkında anlaşmazlığa düştüler. Bunun üzerine Allah, kendi izniyle inananları, onların üzerinde ihtilaf ettikleri gerçeğe iletti. Allah, dilediğini doğru yola iletir.”⁸⁵⁶

Âlimler bu âyeti değişik şekilde yorumlamışlardır. Bâzı âlimlere göre, bütün insanlar önce hak yolda, Allâh’ın yoluna tâbî idiler. Sonradan aralarına ayırmıcılık girdi, tek ümmet olmaktan çıktılar. Diğer bâzı âlimlere göre ise, insanlar tevhid inancının dışında, küfür yolunda idiler. Küfür de tek ümmet idi.⁸⁵⁷

852. Buhârî, Şirket, 6.

853. En’âm, 6/38.

854. Ebû Dâvûd, Edâhî, 22; Tirmizî, Sayd, 16, 17; Neseî, Sayd, 10; İbn Mâce, Sayd, 2.

855. Müslim, Selam, 148.

856. Bakara, 2/213.

857. Mâverdî, en-Nuketü ve’l-Uyûn, Beyrut, 1992, I, 271.

Buna göre; küfür yolundaki insanlar bir ümmettirler ve Hz. Muhammed ﷺ'e î mân eden, onun yolunda olan insanlar da, onun ümmetidir. Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

*“Bu ümmet (İslâm ümmeti), diğer ümmetlere karşı üstün kılındı.”*⁸⁵⁸

Diğer bir hadiste Rasûlullah ﷺ: *“Her ümmet kendi peygamberine tâbi olur.”*⁸⁵⁹ diyerek, her peygamberin, kendisine tâbi olan ümmetinin bulunduğunu haber vermiştir.

Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde ümmet hakkında açıklamada bulunmuştur. Bu âyetlerden bâzılarının meâli şöyledir:

“İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten men eden bir ümmet (topluluk) olsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.”⁸⁶⁰

“Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmet oldunuz. İyiliği emreder, kötülükten men edersiniz ve Allâh'a inanırsınız.”⁸⁶¹

“Hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde, gece saatlerinde ayakta durup Allâh'ın âyetlerini okuyarak secdeye kapanan bir ümmet (topluluk) da vardır.”⁸⁶²

“Yarattıklarımızdan (öyle) bir ümmet var ki, hakka iletirler ve hak ile adâlet yaparlar.”⁸⁶³

İslâm ümmetinin birçok ırkı barındırması, herhangi bir probleme sebep olmaz. Kur'ân-ı Kerîm, ırkların çokluğunu kabul etmiş, bunları kaynaşma vesilesi olarak haber vermiştir:

“Ey insanlar, Biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Allâh'ın yanında en üstün olanınız, (Allâh'ın buyruklarının dışına çıkmaktan) en çok korunmanızdır. Allah her şeyi bilir ve her şeyden haberdardır.”⁸⁶⁴

Hz. Muhammed ﷺ'in ümmetinin arasında, hiçbir ırkın veya rengin diğerine üstünlüğü düşünülemez. Üstünlüğün tek ölçüsü, takvâdır; yani Allâh'ın emir ve yasaklarına uygun hareket etmektir. Son Peygamber'in

858. Ahmed bin Hanbel, V, 383.

859. Buhârî, Tefsir, 17/11.

860. Âl-i İmrân, 3/104.

861. Âl-i İmrân, 3/110.

862. Âl-i İmrân, 3/113.

863. A'râf, 7/181.

864. Hucurât, 49/13.

Araplar içinde ve onlardan biri olarak gelmesi, Araplara ümmet içinde bir ayrıcalık getirmemiştir. Onlar da diğer ırklar gibidirler. Hz. Muhammed ﷺ vedâ hutbesinde Arap kelimesini özellikle kullanmış; Arabın Arap olmaya-na ve Arap olmayanın da Araba karşı üstünlüğü gibi bir yaklaşımı reddet-miştir. İslâm'a göre, ırkları Allah yaratmıştır. Bu ırklar, kaynaşmaya ve yar-dımlaşmaya bir yoldur. İnsanların hepsi bir babadandır. O baba da toprak asıllıdır. Üstünlük beşerî ölçülerle değildir. Yukarıda ifâde edildiği gibi, üs-tünlük takvâ ile dir.

İslâm, ümmet kapsamına giren her milletin kendi dilini, edebiyatını, şi-irini, kültürünü yaşayıp devam ettirmesini çok tabii olarak kabul etmiştir. Ancak ümmet olarak müslümanların ibadet dili Arapçadır. Ezanı, namaz-da ki sûre ve duâları Arapça okurlar. Kur'ân ve sünnetin Arapça olması, bu dilin ümmet içinde tabii bir şekilde yükselmesini sağlamıştır.

Ümmetin siyâsî yapısında, başta halife bulunur. Ona imam veya Emîru'l-Mü'minîn de denir. Halkı, İslâm esaslarına göre yönetir. Halife, dokunul-mazlık gibi olağanüstü vasıflar taşımaz. O da toplumun bir ferdidir. Ümmet içinde yönetenler ve yönetilenler diye bir sınıflaşma yoktur. Ümmet içinde-ki her fert, Allâh'ın bir kuludur. Her kul, İslâm ölçüleri dâhilinde kulluğunu yerine getirmekte ve eşit haklara sahip bulunmaktadır.⁸⁶⁵

Hz. İbrahim, tevhid inancını tebliğ etmiş, Allâh'ı bir sayan hanifliği son-ra ki tüm kuşaklara geçecek şekilde yaymaya çalışmıştır. Gerçekten onun soyundan birçok elçiler gelmiştir. Nitekim Hz. İsâ'nın soyu ana tarafından, Hz. Muhammed'in soyu ise baba tarafından Hz. İbrahim'e dayanır.

ضَرَبْتُ عَلَيْهِمُ الدِّلَّةَ أَيْنَ مَا تُقِفُوا إِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللَّهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ
وَبَأْوُ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَضَرَبْتُ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةَ ذَلِكُ بَأْنَهُمْ كَانُوا
يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ذَلِكُ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا
يَعْتَدُونَ ﴿١١٢﴾

**112- Allah'tan bir ipe ve insanlardan bir ipe tutunmadık-
ça, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, onlara alçaklık
damgası vurulmuş; Allah'ın gazabına uğramışlar ve**

aşağılanmaya mahkûm olmuşlardır. Bu, onların Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmeleri yüzündendir. Bu (cüretleri de) onların isyan etmiş ve haddi aşmış bulunmalarındandır.

112. âyette, kastedilen Yahudi toplumdur. Râzî'ye göre, Allâh'ın ipin den maksat cizye olup, kitap ehli bu vergiyi verince “mal, can, ırz ve inanç-larını” güvence altına almış olurlar. İnsanların ipi de, İslâm toplumu ile ya-pacakları “zimmet sözleşmesi”dir. Bu sözleşmenin sınırları hakkaniyete uy-gun olarak İslâm devletince belirlenir.⁸⁶⁶

Başka bir âyette bu zilletin sebebi şöyle açıklanır: **“İşte böylece onla-rın üzerlerine aşağılık ve yoksulluk damgası vuruldu ve Allâh'ın ga-zabına uğradılar. Çünkü onlar, Allâh'ın âyetlerini inkâr ediyorlar ve peygamberleri haksız yere öldürüyorlardı. Bütün bunlar, sadece is-yan etmeleri ve taşkınlık yapmaları yüzünden idi.”**⁸⁶⁷

Ancak bu durum, İslâm toplumu içinde yaşayan Yahudi ve Hristiyan azınlıkla ilgilidir. Başka toplumların içinde yaşayan ehl-i kitap, İslâm toplu-mu ile ikili anlaşmalar yapabilir.

İslâm'ın çıkışından önceki yüzyıllarda, Allâh'a karşı isyanları, kimi pey-gamberleri öldürdükleri için, Yahudi toplumu üzerine, bulunduğu her yer-de zillet ve âcizlik damgası vurulmuştur. Yahudi tarihinde bu zilletin örnek-leri çoktur. Örneğin, Milat'tan önceki Bâbil esâreti, MS 70'te, Doğu Roma İmparatorluğu'nun Kudüs'ü uzun süre işgal altında tutması ve Yahudilerin dünyanın dört bir yanına sürgün edilmesi, Hz. Ömer döneminde (16/638) Kudüs'ün müslümanlar tarafından fethedilmesi sonucunda da 2000 yıl gibi uzun bir süre kendi millî devletlerini kuramamış olması bu zilletin örnekle-ridir. Günümüzden 5 asır önce İspanya'da katliama uğrayan ve sürgün edi-len Yahudiler, Osmanlı Devleti'nin yardımı ve korumasıyla Osmanlı yurdu-na yerleştirilmişler ve böylece yok olmaktan kurtulmuşlardır. Yine II. Dünya Savaşı'nda Nazi katliamına uğrayan Almanya Yahudilerinin önemli bölümü de Türkiye Cumhuriyeti'ne sığınmışlardır.⁸⁶⁸

866. Râzî, Tefsir, VIII, 185.

867. Bakara, 2/61.

868. Heyet, Kur'ân Yolu, DİB. Yayını, I, 485; bk. Bakara, 2/61, 65, 66, 74; Elmalılı, age, I, 310.

لَيْسُوا سَوَاءً ۖ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ ۚ وَأُولَٰئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٤﴾ وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ ۚ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿١١٥﴾

113- Bununla birlikte yine de onların hepsi bir değildir. Ehl-i kitabın içinde geceleyin secdeye kapanarak Allâh'ın âyetlerini okuyup duranlar da vardır.

114- Onlar, Allâh'a ve âhiret gününe inanırlar, iyiliği emredip, kötülükten sakındırırlar ve hayırlı işlerde birbirleriyle yarışır. İşte bunlar, sâlih kullardandır.

115- Onların yaptığı hiçbir hayır karşılıksız bırakılmayacaktır. Allah, kendisine karşı gelmekten sakınanları bilir.

113-115 arası âyetler, müslümanların vasıflarını belirten âyetlerden sonra, Ehl-i kitaptan inanmış kişilerin kişiliğinden söz etmektedir.

Bu âyetlerde “ma'rûfu emretme ve münkerden sakındırma” ilkesinin bâzı ehl-i kitap topluluklarca da benimsenip uygulandığı ve onların başkalarıyla hayırda yarıştıkları hatırlatılarak, müslümanların bu yarışta öncü olmaları istenmiştir.

Çeşitli âyetlerde Yahudi ve Hristiyan grupların bâzı farklı nitelikleri şöyle belirtilir: **“Gerçi onlardan aşırılığa kaçmayan orta yolda olanlar da vardır.”**⁸⁶⁹

“Elbette Yahudileri ve Allâh'a ortak koşanları, îmân edenlere düşmanlık bakımından insanların en şiddetlisi bulursun. Biz Hristiyanız, diyenleri ise, îmân edenlere sevgide insanların en yakını bulursun. Bu da onların içinde birtakım keşişler ve râhipler bulunması ve onların büyüklük taslamamaları yüzündendir. Bu yüzden, sen onların Peygamber'e indirileni dinlediklerinde, tanıdıkları gerçekten dolayı, gözlerinin yaşla dolup taşığını görürsün. Derler ki: “Ey Rabbimiz! Îmân ettik, bizi (gerçeğe) şâhitlik edenlerle beraber yaz! Rabbimiz'in bizi iyiler arasına katmasını umup dururken,

Allâh'a ve bize gelen gerçeğe niçin inanmayalım?" Söyledikleri (bu sözden dolayı, Allah da onlara, içinde sürekli kalacakları, altlarından ırmaklar akan cennetleri mükâfat olarak verdi. İşte iyi davrananların mükâfatı budur."⁸⁷⁰

Buna göre, onlardan çoğu entrikacı ve fâsık olmakla birlikte, hepsinin bir olmadığı, bunların içinde geceleri kalkıp Allâh'ın âyetlerini okuyan, secde eden, Allâh'a ve âhirete inanan, iyiliği emredip kötülüğe engel olmaya çalışan, hayır işlerine koşan kimselerin bulunduğu ve bunların yaptıkları iyiliklerin karşılığını bulacakları bildirilmektedir.⁸⁷¹

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا
وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١٦﴾ مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي
هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا
أَنْفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٧﴾

116- İnkâr edenlere gelince; şüphesiz onların ne malları ne de çocukları, kendilerini Allâh'ın azâbından hiçbir şekilde kurtaramayacaktır. İşte onlar, cehennemliktir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.

117- Onların bu dünya hayatında harcadıkları şeyler, kendilerine zulmeden bir toplumun ekinlerini kasıp kavuran bir fırtınaya benzer. Aslında Allah onlara zulmetmemiş; ama onlar, kendi kendilerine zulmetmişlerdir.

116-117. âyetlerde, müfessirlerden kimine göre müşrikler, kimine göre ise, Kurayza ve Nadiroğulları Yahudileri kastedilmiştir. Bu âyetlerde onların yakın gelecekte bozguna uğrayacakları ve dünyada yaptıkları harcamaların bir hayrını görmeyecekleri haber verilir. İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **"Şüphe yok ki kâfirleri, ne malları ne de çocukları Allâh'ın azâbından asla kurtaramayacaktır. Onlar cehennemin yakıtlarıdır."**⁸⁷²

⁸⁷⁰. Mâide, 5/82-85.

⁸⁷¹. Kurtubî, el-Câmi', IV, 112, 113; İbn Kesîr. age, I, 312; S. Ateş, age, II, 93, 94; bk. Bakara, 2/62, 69, 121.

⁸⁷². Âl-i İmrân, 3/10.

“İşte bunlar Allâh’ın âyetleridir ki, sana dosdoğru bir şekilde bildiriyoruz. Allah hiçbir kimseye zulmetmek istemez.”⁸⁷³

Yukarıdaki 117. âyette, “rîh” rüzgâr, “sırr” ise, fırtına demektir. Âyette asıl kendisine benzetilen, rüzgâr değil, rüzgârın mahvettiği ekin- dir. Zemaşşerî, harcanan malların, mahvedilen ekine değil, ekini mahve- den rüzgâra benzetildiğini söyleyerek, âyetin ilgili bölümüne şu anlamı ve- rir: “Onların harcadığı malların helâk olması, dondurucu rüzgârın helâk etmesi (mahvetmesi) gibidir.”⁸⁷⁴ Buna edebiyatta “mürekkeb teşbih” denir. Aşağıdaki âyette, küfür ehlinin yaptığı iyiliklerin boşa gideceği açıkça ifâ- de edilir: **“Onlar, dünyada da âhirette de amelleri boşa gitmiş kim- selerdir.”**⁸⁷⁵

Ancak şunu da belirtelim ki, hangi inançta olursa olsun, ya da ate- ist bulunsun, her insanın gerçek dîne ulaşması, hidâyete ermesi ve tev- be edip günahlardan arınması, -ölüm gelip çatıncaya kadar- her zaman mümkündür.⁸⁷⁶

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِّنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا ۖ
وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ ۚ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ ۚ وَمَا تُخْفَىٰ صُدُورُهُمْ
أَكْبَرُ ۚ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١١٨﴾ هَآ أَنتُمْ أَوَّلَاءُ
تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ ۚ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا ۚ
وَإِذَا خَلَوْا عَصَوْا عَالِيَكُمْ الْأُنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ ۚ قُلْ مُؤْتُوا بِغَيْظِكُمْ ۚ
إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١١٩﴾ إِن تَمَسَسْكُمُ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ
وَإِن تُصِيبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا ۚ وَإِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ
شَيْئًا ۚ إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿١٢٠﴾

118- Ey î mân edenler! Sizden olmayanları sakın, dost ve sır- daş edinmeyin. Çünkü onlar, size ellerinden gelen kötü- lüğü yapmaktan çekinmezler. Sizin sıkıntıya düşmenizi

873. Âl-i İmrân, 3/108.

874. Zemaşşerî, Keşşâf, I, 212.

875. Âl-i İmrân, 3/22; Bakara, 2/217.

876. Bk. Âl-i İmrân, 3/22, 90-91.

isterler. Size olan kin ve nefretleri ağızlarından taşmaktadır; kalplerinde gizlemiş oldukları düşmanlık ise daha da büyüktür. Eğer aklınızı kullanırsanız, işte size âyetlerimizi böylece açıklamış bulunuyoruz!

119- (Ey mü'minler!) Siz onları seversiniz, oysa onlar, Allâh'ın indirdiği bütün kitaplara inanmanıza rağmen sizi sevmezler. Onlar sizinle karşılaştıklarında, "Biz de îmân ettik" derler; birbirleriyle baş başa kaldıklarında ise size olan kinleri yüzünden parmaklarını ısırırlar. De ki: Kininizden dolayı kahrolup gidin! Çünkü Allah kalplerde olan her şeyi bilmektedir.

120- Size bir iyilik dokunsa, bu onları üzer; başınıza bir kötülük gelince de buna sevinirler. Ama siz sabreder, Allah'tan korkar ve O'na kulluğa devam ederseniz, onların hilesi size asla zarar vermez. Çünkü Allah, onların yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır.

118-120. âyetlerde, küfür ehli, kitap ehli ve tutkularına uyanların dost ve sırdaş edinilmemesi, görüş ve işlerin onlara havâle edilmemesi istenmekte, onların mü'minleri sevmedikleri, müslümanlara bir iyilik gelince üzüldükleri, kötülük gelince ise sevindikleri haber verilmektedir. Onların bu davranışları karşısında müslümanların sabredip, Allâh'a karşı gelmekten sakındıkları sürece, onların hile ve tuzaklarının boşa çıkacağı belirtilmektedir.

Yukarıdaki 118. âyette, dost (bitâne) tutulmaması istenen kimseler, müslüman olmayan herkes değil, müslümanlara düşmanlıkları, hıyânetleri belli olan, davranışlarıyla bunu ortaya koymuş bulunan kimselerdir. Âyette şöyle buyrulur: **"Mü'minler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesin. Kim böyle yaparsa, Allah'tan ilişiği kesmiş olur. Ancak, onlardan (gelebilecek bir zarardan) korunmanız durumu müstesnâdır. Allah sizi, asıl kendisine karşı gelmekten sakındırıyor. Sonunda dönüş Allâh'adır."**⁸⁷⁷

Ancak bu durum ilim, hikmet ve sanat konusunda gayrimüslimden yararlanmaya engel olmaz. Âyette şöyle buyrulur: **"Allah, din uğrunda sizinle savaşmayan, sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik**

yapmanızı ve onlara karşı adâletli davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah, adâletli olanları sever. Allah, ancak dîninizden dolayı sizinle savaşılanları, sizi yurtlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanıza yardımcı olanları dost edinmenizi yasaklar. O hâlde, kim onları dost edinirse, işte onlar, zâlim olanlardır.”⁸⁷⁸

Hiz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: “Hikmet mü'minin yitiğidir, onu nerede bulursa alır.” buyurmuştur.⁸⁷⁹

Buna göre, müslümanın dâimâ ihtiyatlı olması, dost görünen fakat iç-yüzü itibârıyla düşman olan herkese hemen aldanmaması, müslümanların sırrını herkese açmaması gerekir. Ancak Nisâ 4/144 ve Mâide, 5/51. âyetlerde, dostluk tercihinin müslümandan yana kullanılması açıkça ifâde edilir.

Hadiste şöyle buyrulur: “Kişi arkadaşının dîni üzeredir. Sizden biriniz dost edineceği kimseye dikkat etsin!”⁸⁸⁰ Hiz. Ömer'den şöyle dediği nakle-dilmiştir: “Ehl-i kitabı yönetici yapmayınız. Çünkü onlar rüşveti helâl sayarlar. İşleriniz ve yönetiminiz altındaki kişiler için, Allah'tan korkan kim-selerden yardım isteyiniz.”⁸⁸¹

Yukarıdaki 119. âyete göre, inananlar gerek Kur'ân'a gerekse ondan önceki semâvî kitapların aslına inanırlar. Bu yüzden, asıl eksikli olan, İncil ve Tevrat'a inansalar bile Kur'ân'a inanmayan ehl-i kitaptır. Diğer yandan inanmadıkları hâlde, müslümanların yüzüne karşı “biz de inandık” diyerek onları aldatmaya çalışanlar münâfıklar olup, onlarla ilgili uyarıcı âyetler gelmiştir.

Bâzi müfessirlerce âyet şöyle yorumlanmıştır: Siz onları seversiniz; yani onların müslüman olmalarını istersiniz. Çünkü İslâm her şeyden hayırlıdır. Bu hayırdan onların da yararlanmasını arzu edersiniz. Fakat onlar sizi sevmezler, ancak siz onların kalpteki niyetlerini bilmezsiniz, onlar sizin küfre dönmenizi veya kâfir olmanızı isterler. Kâfir olmak ise her şeyden kötüdür. İşte Allah Teâlâ onların kalplerinde olanı en iyi bilendir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Sana bir iyilik erişse, bu onları üzer. Şayet sana bir musîbet erişse, “Biz tedbirimizi önceden almıştık.” derler ve sevinerek dönüp giderler. De ki: “Allah bizim için ne**

878. Mümtetine, 60/8-9.

879. Tirmizî, İlim, 19; İbn Mâce, Zühhd, 15.

880. Ebû Dâvûd, Edeb, 16; Tirmizî, Zühhd, 45; Ahmed bin Hanbel, II, 303.

881. Kurtubî, Câmi', IV, 115.

yazdıysa başımıza ancak o gelir. O, bizim Mevlâ'mızdır. Mü'minler sadece Allâh'a güvenip dayansınlar!"⁸⁸²

İnsanın başına gelen bütün iyilik veya kötülüklerin daha önceki bir kader programına dayandığı âyetlerde şöyle açıklanır: **"Yeryüzünde vukû bulan ve sizin başınıza gelen hiçbir musîbet yoktur ki, Biz onu yaratmazdan önce bir kitapta (Levh-i Mahfûz'da) yazılmış olmasın! Şüphesiz ki bu Allâh'a göre kolaydır."**⁸⁸³ **"Allâh'ın izni olmaksızın hiçbir musîbet isâbet etmez. Kim Allâh'a inanırsa, Allah onun kalbini doğru yola iletir. Allah her şeyi bilendir."**⁸⁸⁴

"Onlar, mü'minlerle karşılaştıkları zaman: Biz de îmân ettik, derler. Şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında ise: Hiç şüphesiz biz sizlerle birlikteyiz. Biz, onlarla sadece alay ediyoruz, derler. Oysa Allah, taşkınlıkları içinde serserice dolaşmalarına fırsat vererek, onlarla alay etmektedir."⁸⁸⁵

"Onlar, îmân edenlerle karşılaştıkları zaman: 'Biz de inandık!' derler. Birbirleriyle baş başa kalınca da: 'Rabbimiz katında, size karşı delil olarak kullanmaları için mi, Allâh'ın size açıkladıklarını, onlara anlatıyorsunuz? Buna aklınız ermiyor mu?' derler."⁸⁸⁶

882. Tevbe, 9/50-51.

883. Hadid, 57/22.

884. Tegâbün, 64/11.

885. Bakara, 2/14-15.

886. Bakara, 2/76.

﴿ BÂB 13 ﴾

UHUD VE BEDİR SAVAŞI, MELEKLERİN YARDIMI

وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ ۖ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۝۱۲۱ إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا ۖ وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا ۖ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ۝۱۲۲ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۝۱۲۳ إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنَزَّلِينَ ۝۱۲۴ بَلَىٰ ۖ إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فُورِهِمْ هَذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ ۝۱۲۵ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِ ۖ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ۝۱۲۶ لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خَائِبِينَ ۝۱۲۷ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ۝۱۲۸ وَاللَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ يَعْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ ۖ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝۱۲۹

121- Hani sen, mü'minleri savaş mevzilerine yerleştirmek için bir sabah evinden çıkmıştın. Allah her şeyi hakkıyla işiten ve bilendir.

122- O sırada içinizden iki birlik usanmış, geri çekilmeye niyetlenmişti. Oysa Allah onların dostu ve yardımcısı idi. Mü'minler yalnız Allâh'a güvenip dayansınlar.

- 123- Andolsun, siz düşmana göre çok zayıf bir durumda iken Allah size Bedir'de yardım etmişti. O hâlde, Allâh'a karşı gelmekten sakının ki O'na şükretmiş olasınız!**
- 124- O zaman sen mü'minlere şöyle diyordun: "İndirilen üç bin melekla Rabbinizin size yardım etmesi, sizin için yeterli değil midir?"**
- 125- Evet siz sabreder ve Allâh'a karşı gelmekten sakınırsanız, düşmanlarınız da ansızın saldırırlarsa, Rabbiniz size, özel işaretli beş bin melekla yardım edecektir.**
- 126- Allah bu yardımı, sırf size bir müjde olsun ve bu sayede kalpleriniz yatışsın diye yaptı. Çünkü yardım sadece, mutlak üstün, tam hüküm ve hikmet sahibi olan Allah katındandır.**
- 127- (Yine bu yardımı), inkâr edenlerden bir bölümünün kökünü kessin veya onları perişan etsin de umutsuz bir hâlde dönüp gitsinler (diye yaptı).**
- 128- Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur. Allah ya onların tevbesini kabul eder ya da onlara, kendileri zâlim kimseler oldukları için, azap eder.**
- 129- Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allâh'ındır. O, dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.**

121. âyette, Hz. Peygamber'in bir sabah, Uhud savaşı hazırlıkları için orduyu savaş mevzilerine yerleştirmek üzere evinden çıktığı belirtilmektedir. Bundan sonraki 129. âyete kadar Uhud savaşının safhalarından söz edilmektedir. Aşağıda bu savaşla ilgili bilgi vereceğiz.

UHUD GAZVESİ

Müslümanlarla Mekkeli müşrikler arasında Bedir savaşından sonra yapılan ikinci büyük savaş olup, hicretin 3. yılında (M.625) vukû bulmuştur. Gazveye adını veren Uhud dağı Medîne'nin kuzeyinde, Mescid-i Nebevî'ye yaklaşık 5 km mesâfededir. Bedir Gazvesi yenilgisini unutamayan Kureyş, müslümanlardan intikam almak için harekete geçti. İhâneti yüzünden Benî

Kaynukâ'nın sürgün edilmesi, diğer Yahudi kabilelerinin müslümanlara kin beslemesine yol açmıştı. Yahudi liderlerinden Kâ'b b. Eşref Mekke'ye gidip Kureyş'i tahrik etti ve müslümanlara karşı yardım vaadinde bulundu. Ebû Süfyân'ın yönettiği ve Bedir'de saldırıdan kurtulan kervanın bütün geliri bu yeni saldırı için tahsis edilmişti. 2000'i ücretli, toplam 3000 kişilik bir ordu teşkil edildi. Ebû Süfyân'ın komutasındaki orduda 700 zırhlı, 200 atlı asker ve 3000 deve vardı. Kocalarını teşvik için Hind binti Utbe dâhil birtakım kadınlar da orduya katılmıştı. Hz. Peygamber'in amcası Abbâs bu hazırlıkları Mekke'den Gifar Kabîlesi'ne mensup bir bedevî aracılığı ile Hz. Peygamber'e ulaştırdı. Huzaa Kabîlesi'nden Amr b. Sâlim de birkaç arkadaşıyla Medîne'ye gelip Kureyş ordusu hakkında Hz. Peygamber'e bilgi verdi. 25 Ramazan'da Mekke'den hareket eden Kureyş ordusu, 5 Şevval'de Zülhuleyfe'ye ulaştı.

Hz. Peygamber düşmanla savaşın nerede ve nasıl olacağı konusunu sahâbe ile istişâre etti. Kendisi Medîne için şehir savunması yapılması kanaatinde idi. Özellikle Bedir Gazvesi'ne katılamayan gençler, Hz. Hamza, Sa'd b. Ubâde ve Nu'man b. Mâlik düşmanla şehir dışında savaşılmasında ısrar ettiler. Hz. Peygamber çoğunluğun görüşüne uydu ve düşmanı Uhud'da karşılamaya karar verildi. Ancak Allah Rasûlü hazırlıklarını yapıp gelince, daha önce meydan savaşında ısrar edenler, pişmanlıklarını belirttiler ve Rasûlullâh'ın görüşü yönünde şehir savunması yapılabileceğini bildirdiler. Ancak Allâh'ın Rasûlü onlara şöyle buyurdu: *"Bir peygamber zırhını giydikten sonra Allah onunla düşmanları arasında hüküm verinceye kadar çıkarmaz. Eğer sabreder ve görevinizi yaparsanız Allah zaferi size ihsan edecektir."*⁸⁸⁷

Rasûlullah ﷺ Medîne'de vekil olarak Abdullah b. Ümmi Mektum'u bırakarak, ikisi atlı 100'ü zırhlı 1000 kişilik bir güçle yola çıktı. Bu arada Abdullah b. Übey'in müttefiki 600 kişilik bir Yahudi birliği orduya katılmak istediyse de Hz. Peygamber bunu kabul etmedi. İslâm ordusu 7 Şevval 3'te (M 23 Mart 625) Cumartesi sabahı Uhud dağına ulaştı. Abdullah b. Übey, "Ben meydan savaşı taraftarı değildim, Muhammed çoluk çocuğun sözüne uydu, bizim sözüme itibar etmedi." diyerek 300 kişilik taraftarıyla birlikte ordudan ayrılarak Medîne'ye döndü. Onun ve taraftarlarının Uhud'a varmadan ordudan ayrıldığı da nakledilir. Hz. Peygamber en büyük sancağı Mus'ab b. Umeyr'e verdi, orduyu savaş düzenine sokarken, düşmanın arkadan kuşatmasını engellemek için Ayneyn (Okçular) Tepesi'ne Abdullah b. Cübeyr komutasında

887. Vâkıdî, Megâzî, I, 214.

elli okçuyu yerleştirdi. Kendilerine şu tâlimatı verdi: “Oklarınızla bizi savunun, sakın düşmanın arkamızdan gelmesine izin vermeyin, yensek de yenilsek de hiçbir şekilde yerinizden ayrılmayınız. Kuşların etlerimizi gaga-ladığını görseniz bile sakın yerinizi terk etmeyiniz.”⁸⁸⁸

Ebû Süfyan komutasındaki Kureyş ordusu Uhud’a yaklaşırken, Halid b. Velid emrindeki bir süvâri birliği ordudan ayrılıp, çevreyi kontrole çıkmıştı. Ebû Süfyan’ın yanında karısı Hind ve iki put da bulunmakta idi. Orduya katılan kadınlar def çalıp, Bedir’de öldürülen yakınları için ağıtlar yakarak Kureyşlileri savaşa teşvik ediyorlardı. Savaş mübâreze ile başlamış, savaşın kızışmasıyla müslümanlar düşman ordusunun merkezine kadar ilerleyip yirmiden fazla müşriği katletmiş ve düşmanı savaş alanından uzaklaştırmaya kadar kovalamıştı. Kesin zafer kazanıldığı düşüncesiyle ganîmetleri toplamaya başladılar. Onları gören okçuların çoğu da kesin zafer düşüncesiyle yerlerinden ayrılıp ganîmet toplamaya başladı. Bu sırada müslümanları arkadan vurmak için fırsat kollayan Hâlid b. Velid harekete geçti. Yerlerinden ayrılmayan Abdullah b. Zübeyr ve on arkadaşını şehîd ettikten sonra ganîmet toplamakla uğraşan müslüman askerlerin üzerine ânî bir baskın yaptı. Bunu gören Kureyş ordusu da geri dönüp baskına katıldı. Müslümanlar toparlanıp harekete geçinceye kadar o gün 70 kadar şehit verildi. Bu arada Hz. Hamza, Vahşi b. Harb tarafından şehîd edildi. İbn-i Kamîe, Hz. Peygamber’in yanına kadar sokulup bir kılıç darbesiyle onu yüzünden yaraladı, miğferi ikiye bölünce halkaları yüzüne battı. Utbe b. Ebî Vakkas’ın attığı taşla alt dudağı yarıldı ve bir dişi kırıldı. Abdullah b. Şihab’ın darbesiyle de alınından yaralandı. Hz. Ebûbekir, Ömer ve Ali ile birlikte bir grup sahâbi Hz. Peygamber’i korumak için çevresinde halka oluşturdular. Bu arada Mus’ab b. Umeyr İbn-i Kamîe tarafından şehîd edildi. İbn-i Kamîe Hz. Peygamber’i öldürdüğünü sanmış ve bunu yaymaya başlamıştı. Müslümanlar bu haberle bir dağınıklık yaşadı. Kâ’b b. Mâlik, “Ey mü’minler! Rasûlullah burada!” diye nidâ edince, müslümanlar toparlandı. Hz. Peygamber etrafında sahâbeler olduğu hâlde Uhud kayalıklarına çekildi ve yaklaşmak isteyen düşman taşlanarak uzaklaştırıldı. Savaş böylece sona erdi. Hz. Âişe, Fatıma, Ümmü Eymen, Ümmü Süleym ve Ümmü Ümâre’nin de aralarında bulunduğu on veya on dört kadar kadın sahâbî savaş alanına yiyecek ve su getirdi, yaralıların tedavisi ile ilgilendi. Rasûlullah yaralı olduğu için öğle namazını oturarak kıldı.

Ebû Süfyan savaş meydanından ayrılmadan önce Hz. Muhammed'in, Ebûbekir ve Ömer'in sağ olup olmadığını merak ediyordu. İsimlerini seslenerek cevap istedi. Hz. Ömer, "Saydıklarının hepsi sağdır ve hayattadır." deyince, Ebû Süfyan, "Gelecek yıl sizinle Bedir'de buluşalım ve savaşalım." diye meydan okudu. Hz. Peygamber'in emriyle Hz. Ömer, "Olur inşâallah!" dedi. Bir yıl sonra Hz. Peygamber ashâbıyla Bedir'e gelip bir hafta kadar beklemiş, ancak Ebû Süfyan ve ordusu savaş meydanına gelme cesâreti gösterememişti.

Uhud Savaşı'nda sahâbenin biri Hz. Peygamber'e: *"Ey Allâh'ın Rasûlü! Eğer savaşta öldürülürsem nerede olurum?" diye sordu. Rasûlullah da: "Cennette" diye cevap verdi. Bunun üzerine bu sahâbe elinde yemekte olduğu birkaç hurmayı bırakarak savaşa girdi ve şehit düştü.*⁸⁸⁹

Uhud'da şehit düşen yetmiş sahâbi ikişer üçer kişi olarak aynı kabre, kefensiz ve üzerindeki elbiselerle birlikte defnedilmiştir.⁸⁹⁰ Uhud'da yaşanan hezimet sebebiyle Medîne'de Yahudi ve münâfıklar müslümanlar hakkında küçültücü ve incitici sözler söylemeye başladılar. Duruma üzülen Hz. Ömer, Allâh'ın Rasûlü'nün yanına gelerek bu gibi Yahudi ve münâfıkların öldürülmesi için izin istedi. Hz. Peygamber izin vermedi ve Allâh'ın İslâm'a yardım edip, onu üstün kılacağını belirttikten sonra Yahudiler için, *"Onlar bizim zimmetimizdedir, ben onları öldüremem."* Münâfıklar için de, *"Ben, lâ ilâhe illâllah Muhammedü'r-Rasûlullah diyen kişiyi öldürmekten nehyolundum."* buyurmuştur.⁸⁹¹

Uhud şehitliğinin bir kısmının sel yatağına yakın olması ve Medîne'nin su ihtiyâcını karşılayan kanalın buradan geçmesi sebebiyle bâzı kabirler kırk altı yıl sonra Cennetü'l-Bakî'e nakledilmiş, Hz. Hamza ile birlikte şehitlerin çoğu orada kalmıştır.

Rasûl-i Ekrem ﷺ Uhud şehitlerini her yıl ziyaret etmiş, onlara Allah'tan mağfiret dilemiş, vefâtına yakın da şehitlere bir ziyarette bulunmuştur. Kendisinden sonra Hulefâ-i Râşidîn ve diğer birçok sahâbî de bu uygulamayı sürdürmüştür. Uhud dağının ve yöresinin böyle bir savaşa sahne olması, güzide pek çok sahâbe şehîdinin orada bulunması sebebiyle Allâh'ın Rasûlü Uhud'la ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Uhud bizi sever, biz de Uhud'u"*

889. Buhârî, Megâzî, 17; Müslim, İmâre, 143.

890. İbn Hişam, Sîre, III, 102-103.

891. Vâkıdî, Megâzî, I, 317, 318.

severiz.”⁸⁹² Hz. Peygamber bir gün Ebû Zer el-Gifârî ile Harre mevkiinde yürürken Uhud dağına doğru bakmış ve “Ey Ebâ Zer! Şu Uhud dağı kadar altınım olsa, üç gün sonra ödenecek borçlarım için ayırdıklarım dışında, elimde tek dinar dahi bırakmadan hepsini infâk ederdim.”⁸⁹³

Hz. Peygamber bir gün, Ebûbekir, Ömer ve Osman’la birlikte Uhud dağına çıktığı sırada dağ sallanınca, “Ey Uhud! Sakin ol. Senin üzerinde bir peygamber, bir sıddık ve iki şehit var.” demiştir.⁸⁹⁴

إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا ۖ وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا ۖ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾

122- O sırada içinizden iki birlik usanmış, geri çekilmeye niyetlenmişti. Oysa Allah onların dostu ve yardımcısı idi. Mü'minler yalnız Allâh'a güvenip dayansınlar.

122. âyette, sözü edilen Uhud savaşı olup, bu savaşta Mekke müşrik ordusunun sayısı üç bin, müslümanların sayısı ise başlangıçta bin kişidir. Ancak Abdullah bin Ubey'e bağlı, Evs ve Hazrec'ten üç yüz kişilik bir kuvvet savaşın başında ayrılıp gitmiştir. Münâfıkların etkisinde kalan Hâriseoğulları ile Selemeoğulları'nın da ordu saflarından ayrılmak istedikleri, ancak Allâh'ın yardımı ve sahâbenin kararlılığı sayesinde bu düşünceden vazgeçtikleri nakledilir. Âyette, geri dönmeye niyetlenen bu iki topluluğa işaret edilir. Bu savaşta müslümanlar 70 şehit vermiş, fakat sonunda savaşı kazanmışlardı.

Mü'minlerin en zor şartlar altında bile Allah'tan ümit kesmemesi gerekir. Savaşta kendine düşen tedbirleri aldıktan sonra Allâh'a güvenip dayanmanın zafer için önemli olduğuna işaret eden pek çok âyet vardır. Bâzıları şunlardır: “(Yâkub dedi): **Ey oğullarım! Haydi gidin! Yusuf ile kardeşini arayıp bulmaya çalışın. Sakın Allâh'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirlerden başkası Allâh'ın rahmetinden ümit kesmez.**”⁸⁹⁵

892. Buhârî, Megâzî, 27; Müslim, Hac, 503, 504.

893. Müslim, Zekât, 32.

894. Buhârî, Ashâbü'n-Nebî, 5; Tirmizî, Menâkıb, 18; Ahmed bin Hanbel, Müsned, III, 112. Geniş bilgi için bk. Muhammed Hamidullah-Casim Avcı, TDV Ansik. ve Hüseyin Algül, Şâmil İslâm Ansiklopedisi, “Uhud Gazvesi” mad.

895. Yûsuf, 12/87.

“Melekler: “Sana gerçeği müjdeledik, umut kesenlerden olma!” dediler. İbrahim dedi: “Rabbinin rahmetinden, sapkınlardan başka kim umut keser!”⁸⁹⁶

“Bir de Biz insanlara bir rahmet tattırdığımız zaman, ona güvenirler de, kendi işledikleri yüzünden, başlarına bir kötülük gelirse hemen ümitsizliğe düşerler.”⁸⁹⁷

“De ki: “Ey kendileri aleyhine sınırı aşan kullarım! Allâh’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin; çünkü Allah, bütün günahları bağışlar. O, gerçekten çok bağışlayan, çok merhametli olandır.”⁸⁹⁸

“İş konusunda onlarla istişâre et! Bir işi yapmaya karar verince de, Allâh’a güvenip dayan. Çünkü Allah, kendine güvenip dayananları sever.”⁸⁹⁹ “Eğer inanan kimselerseniz, yalnız Allâh’a güvenip dayanın.”⁹⁰⁰

Hz. Peygamber’in Allâh’a teslimiyet için şu şekilde duâ ettiği nakledilmiştir: “Allâhım! Sana îmân ettim, Sana teslim oldum, Sana güvenip dayandım, Sana yöneldim. Düşmana karşı senin yardımınla savaştım. Allâhım! Senin izzetine sığınıyorum, beni yolumu şaşırmaktan koru! Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Sen ölmeyen dirisin. Hâlbuki insanlar ve cinler ölürler.”⁹⁰¹

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرِ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾

123- Andolsun, siz düşmana göre çok zayıf bir durumda iken Allah size Bedir’de yardım etmişti. O hâlde, Allâh’a karşı gelmekten sakının ki O’na şükretmiş olasınız!

123. âyette, sözü edilen Bedir savaşı, hicretin ikinci yılında vukû bulmuştu. İslâm ordusu 305 kişi, Mekke müşrik ordusu ise bin kişi kadardı. İslâm’da savaş izni verildikten sonra yapılan bu ilk savaş,⁹⁰² tam bir zaferle sonuçlanmış ve düşman 70 kayıp vermiştir. Müslümanların şehit sayısı ise 14’tür.⁹⁰³

896. Hicr, 15/55-56.

897. Rûm, 30/36.

898. Zümer, 39/53.

899. Âl-i İmrân, 3/159.

900. Mâide, 5/23. Bk. 5/11; Tevbe, 9/51; İbrâhim, 14/11; Ahzâb, 33/3; Mucâdele, 58/10; Tegâbün, 64/13.

901. Buhârî, Tevhid, 35; Müslim, Zikir, 67.

902. Savaş izni için bk. Hac, 22/39; Nisâ, 4/71; Enfâl, 8/39.

903. Bedir savaşı için bk. Âl-i İmrân, 3/13.

Savaşlarda İslâm ordusunun sayısı veya savaş gücü az bile olsa, çok daha güçlü düşman orduları karşısında zafer kazandıkları bilinmektedir. Bu konuda, mü'minlerin kendilerine düşen olanca gücünü kullandıktan sonra Allâh'a güvenip dayanmaları gerekir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Az sayıdaki nice topluluk, çok sayıdaki nice topluluğu Allâh'ın izniyle yenmiştir.”**⁹⁰⁴

“Yeryüzünde az sayıda ve zayıf olduğunuz, (bu yüzden) insanların sizi kapıp götürmesinden korktuğunuz günleri hatırlayın! Allah, şükretmeniz için, sizi barındırmış, yardımıyla sizi desteklemiş ve size güzel rızıklar vermiştir.”⁹⁰⁵

“Sonra şunu da hatırlayınız: Siz yeryüzünde sayıca az ve çâresiz idiniz; insanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz da, Allah sizi barındırdı, yardımıyla sizi destekledi ve şükredesiniz diye sizi iyi ve temiz nîmetlerle rızıklandırdı.”⁹⁰⁶

Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Hayır işlemekte acele ediniz. Çünkü yakın bir gelecekte karanlık geceler gibi birtakım fitneler ortalığı kaplayacaktır. O zamanda kişi mü'min olarak sabaha çıkar, kâfir olarak akşamlar; mü'min olarak geceye girer ve kâfir olarak sabaha çıkar. Dînini küçük bir dünyalık için satar.”⁹⁰⁷

إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُزِيلِينَ^{١٢٤} بَلَىٰ ۚ إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فُورِهِمْ هَذَا يُمِدِّدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ^{١٢٥} وَمَا جَعَلَ اللَّهُ إِلَّا بَشْرًا لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِ^{١٢٦} وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ^{١٢٧} لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خَائِبِينَ^{١٢٨}

904. Bakara, 2/249.

905. Enfâl, 8/26.

906. Enfâl, 8/26.

907. Müslim, İman, 186.

124- O zaman sen mü'minlere şöyle diyordun: "İndirilen üç bin melekla Rabbinizin size yardım etmesi, sizin için yeterli değil midir?"

125- Evet siz sabreder ve Allâh'a karşı gelmekten sakınırsanız, düşmanlarınız da ansızın saldırırlarsa, Rabbiniz size, özel işaretli beş bin melekla yardım edecektir.

126- Allah bu yardımı, sırf size bir müjde olsun ve bu sayede kalpleriniz yatışsın diye yaptı. Çünkü yardım sadece, mutlak üstün, tam hüküm ve hikmet sahibi olan Allah katındandır.

127- (Yine bu yardımı), inkâr edenlerden bir bölümünün kökünü kessin veya onları perişan etsin de umutsuz bir hâlde dönüp gitsinler (diye yaptı).

124-127. âyetlerde, önce üç bin, daha sonra beş bin melekla yardım edileceği bildirilir. Allah katından yapılan bu yardımın amacının da, mü'minlerin kalplerini yatıştırmak, inkâr edenlerin bir bölümünün kökünü kesmek ve onları perişan edip, umutsuz bir hâlde dönüp gitmelerini sağlamak olduğu haber verilir.

125. âyette "müsevvimîn" düşman üzerinde yara izi meydana getiren, anlamına gelir. Bu konuda ilk inen âyette melek sayısı bin olarak belirtilir: **"Hani siz Rabbinize duâ edip yardım istiyordunuz, O da: Birbirini izleyen bin melekla size yardım edeceğim, demişti."**⁹⁰⁸

Mekke'nin fethinden sonra vukû bulan Huneyn savaşındaki bozgunun sonra mü'minlere verilen moral gücü şöyle bildirilir: **"(Bu yenilgiden) sonra Allah, Peygamberinin ve mü'minlerin üzerine gönül huzûrunu indirdi. Sizin görmediğiniz askerler gönderdi. Böylece kâfirleri cezâlandırırdı. İşte kâfirlerin cezâsı budur."**⁹⁰⁹

Hendek savaşında bir tabiat olayı ile yardım edilmesi de dikkat çekicidir: **"Ey îmân edenler! Allâh'ın sizin üzerinizdeki nîmetini hatırlayın. Hani bir zaman üzerinize ordular gelmişti de Biz onların üzerine bir rüzgâr ve sizin görmediğiniz ordular salıvermiştik. Çünkü Allah yaptıklarınızı görmekteydi."**⁹¹⁰

908. Enfâl, 8/9.

909. Tevbe, 9/26.

910. Ahzâb, 33/9.

Meleklerle desteğin sebebi şöyle açıklanır: **“Allâh’ın bu yardımı, si-ze müjde olması ve onunla kalplerinizin huzûra kavuşması içindi. Yardım ancak Allah katındandır. Çünkü Allah, mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibidir.”**⁹¹¹

Allâh’ın peygamberine olan yardımının her zaman olabileceği aşağıdaki âyette şöyle belirtilir: **“Eğer siz o peygambere yardım etmezseniz, Allah ona bir zamanlar yardım ettiği gibi yine edecektir. Hani o inkâr edenler, onu Mekke’den çıkardıklarında, sadece iki kişiden biri iken, ikisi de mağarada bulundukları sırada arkadaşına, “Üzülme! Çünkü Allah bizimle beraberdir.” diyordu. O zaman Allah onun kalbine sekînetini indirdi. Onu göremediğiniz bir orduyla destekledi ve kâfirlerin şirke çağıran sözlerini alçalttı. Çünkü en yüce söz Allâh’ın sözüdür. Allah mutlak üstündür, tam hüküm hikmet sahibidir.”**⁹¹²

Mekke’den Medîne’ye hicret sırasında müşrikler tarafından takip edilen Hz. Peygamber ve Hz. Ebûbekir bir ara Sevr mağarasına sığınmışlardı. Müşriklerin ayak seslerini işitiyorlardı. Ancak rivâyete göre müşrikler mağaranın ağzında örümcek ağı ve güvercin yuvasını görünce içeride insan olmadığı kanaatine vardılar ve geri döndüler. O gün Allâh’ın yardımı ve düşmanı yanıltması bu şekilde tecelli etmişti.

لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٢٨﴾
 وَاللَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ يُغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ
 مَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٩﴾

128- Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur. Allah ya onların tevbesini kabul eder ya da onlara, kendileri zâlim kimseler oldukları için, azap eder.

129- Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allâh’ındır. O, dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.

128-129. âyetlerde, Hz. Peygamber’in görevinin tebliğden ibâret olduğu, onların tevbelerin kabul etmek veya kabul etmeyip, cezâlandırmak kararını

911. Enfâl, 8/10.

912. Tevbe, 9/40.

verecek olanın Allah Teâlâ olduğu, göklerde ve yerde ne varsa hepsinin Allah Teâlâ'ya âit olduğu, O'nun da mülkünde dilediği gibi tasarruf edebileceği hatırlatılır.

Hz. Peygamber Uhud'da dışı kırılıp yaralanınca, “Nebîlerinin dışını kırıp başında yara açan böyle bir topluluğu Allah nasıl kurtuluşa erdirir?” diye bedduâ etmişti. Bu arada özellikle sabah namazının son rekâtında dört kişinin adını vererek kunut duâsı yapıyordu. Yukarıdaki âyet inince bedduâyı bıraktı. Çünkü bugün müşrik olan düşmanın, yarın İslâm'a girmesinin mümkün olduğunu anladı. Nitekim çok geçmeden Hâlid bin Velid, Amr İbnü'l-Âs ve İkrime gibi zâtlar İslâm'a girmiş ve İslâm'a büyük hizmetler vermişlerdir. Bundan sonra Cebrâil عليه السلام'ın öğrettiği kunut duâsını okumaya başladı.

Hanefilere göre, kunut duâsı yalnız vitir namazının son rekâtında okunurken, Hanbelilere göre sıkıntı dönemlerinde akşam ve sabah namazlarının son rekâtlarında da okunabilir.⁹¹³

Hz. Ömer ile oğlu Abdullah رضي الله عنه'dan rivâyet edilen ve Hanefî ve Mâlikîlerce tercih edilen kunut duâsının şekli şudur:⁹¹⁴

اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْتَغِيثُكَ وَ نَسْتَغْفِرُكَ وَ نَسْتَهِدُكَ * وَ نُؤْمِنُ بِكَ وَ نَتُوبُ
إِلَيْكَ * وَ نَتَوَكَّلُ عَلَيْكَ * وَ نُثْنِي عَلَيْكَ الْخَيْرَ كُلَّهُ نَشْكُرُكَ
وَ لَا نَكْفُرُكَ * وَ نَخْلَعُ وَ نَتْرُكُ مَنْ يَفْجُرُكَ.

اللَّهُمَّ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَلَكَ نُصَلِّي وَنَسْجُدُ * وَإِلَيْكَ نَسْعَى وَنَحْفِدُ *
نَرْجُو رَحْمَتَكَ وَنَخْشَى عَذَابَكَ * إِنَّ عَذَابَكَ بِ الْكُفَّارِ مُلْحِقٌ.

“Allâhümme! İnnâ nesteînüke ve nesteğfiruke ve nestehdik; ve nü'minü bike ve netûbü ileyke ve netevakkellü aleyke ve nüsnî aleyke'l-hayra küllehü neşkuruke, velâ nekfürük; ve nahleu ve netrukü men yefcürük.

Allâhümme! İyyâke na'büdü ve leke nusallî ve nescüdü ve ileyke nes'â ve nahfidü nercû rahmeteke ve nahşâ azâbek. İnne azâbeke bi'l-küffâri mülhık.”

Anlamı: “Allâhım! Biz şüphesiz Senden yardım ve mağfiret ister, Senden hidâyet dileriz. Seni tasdik eder, günahlarımıza tövbe eder, Sana

913. Bk. Buhârî, Tefsir 3, bâb, 9; Kurtubî, Câmi', IV, 128, 129.

914. Kâsânî, age, I, 273 vd; İbnü'l-Humâm, age, I, 309 vd; Meydânî, age, I, 78 vd; İbn Âbidîn, age, I, 626; Zühaylî, age, I, 810.

dayanırız. Seni bütün hayırlar ile senada zikirde bulunur, nîmeti îtiraf ile sana şükrederiz. Seni inkâr etmeyiz. Sana isyan edip duranları reddeder, terk ederiz, kendileriyle ilişkimizi keseriz. Allâhım! Biz ancak Sana ibadet ederiz, Senin için namaz kılarız, Sana secde ederiz. Senin rızanı ve kul-luğunu elde etmek için çalışır, koşarız. Senin rahmetini umar, azâbından korkarız. Şüphe yok ki, Senin gerçek olan azâbın kâfirlere erişecektir.”

Kunut duâsını okuyamayan kimse “Rabbenâ âtinâ” duâsını okur ve-ya üç kere “Allâhümmeğfir lî (Allâhım! Beni bağışla)” yahut üç kere “Yâ Rabbi (Ey Rabbim)” der.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Onları doğru yola iletmek senin görevin değildir; ancak Allah dilediğini doğru yola iletir. Yaptığınız her hayır kendiniz içindir. Hayrı sadece Allah rızası için yapmalısınız. Yaptığınız her hayrın karşılığı size tam olarak verilecek ve siz hiç haksızlığa uğratılmayacaksınız.”**⁹¹⁵

“Savaştan geri kalan başka bir grubun işi de Allâh’a kalmıştır. İster onlara azap eder, dilerse tövbelerini kabul eder. Allah her şeyi bilen, tam hüküm ve hikmet sahibi olandır.”⁹¹⁶

“Allah doğru söyleyenleri, doğruluklarıyla mükâfatlandırarak, münâfıklara ise dilerse azap edecek, dilerse tevbe nasip edecektir. Şüphesiz ki Allah çok bağışlayan, çok merhametli olandır.”⁹¹⁷

“Bilmez misin ki, göklerin ve yerin mülkü Allâh’ındır. O, dilediğine azap eder, dilediğini de bağışlar. Çünkü Allah her şeye kâdirdir!”⁹¹⁸

“Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allâh’ındır. Bütün işler, ancak Allâh’a döndürülür.”⁹¹⁹

“Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allâh’ındır. İçinizde olanı açığa vursanız da, onu gizleseniz de Allah onunla sizi hesâba çeker. Sonra dilediğini bağışlar, dilediğine de azap eder. Allah her şeye kâdirdir.”⁹²⁰

915. Bakara, 2/272.

916. Tevbe, 9/106.

917. Ahzâb, 33/24.

918. Mâide, 5/40.

919. Âl-i İmrân, 3/109.

920. Bakara, 2/284.

﴿ BÂB 14 ﴾

**RİBÂ YASAĞI, TAKVÂ SÂHİPLERİ, MÜ'MİNLERİN
ÜSTÜN OLUŞU, CİHAD VE SABRİN MÜKÂFATI**

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٣٠﴾ وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ۖ ﴿١٣١﴾ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ۖ ﴿١٣٢﴾ وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ ۖ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ۖ ﴿١٣٣﴾ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ۖ ﴿١٣٤﴾ وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ ۖ وَمَنْ يَغْفِرِ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ ۖ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ۖ ﴿١٣٥﴾ أُولَٰئِكَ جَزَاؤُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْرَىٰ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۖ وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ۖ ﴿١٣٦﴾ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ ۖ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ ۖ ﴿١٣٧﴾ هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ ۖ ﴿١٣٨﴾ وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا ۚ وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۖ ﴿١٣٩﴾ إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ ۖ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ ۖ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ۖ ﴿١٤٠﴾ وَلِيَمِحْصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ ۖ ﴿١٤١﴾

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ
الصَّابِرِينَ ﴿١٤٢﴾ وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَتُّونَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ
رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿١٤٣﴾

130- Ey î mân edenler! Kat kat arttırılmış olarak fâiz yemeyin! Allâh'a karşı gelmekten sakının ki, kurtuluşa erersiniz.

131- İnkâr edenler için hazırlanmış olan ateşten sakının!

132- Allâh'a ve peygamberine itaat edin ki, size merhamet edilsin!

133- Rabbinizden bir bağış, genişliği gökler ve yer kadar olan ve takvâ sahipleri için hazırlanmış olan cennet için yarışın!

134- O takvâ sahipleri, bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar; öfkelerini yenerler ve insanların kusurlarını affederler. Allah iyilik edenleri sever.

135- Yine o takvâ sahipleri çirkin bir iş yaptıkları veya kendilerine zulmettikleri zaman, Allâh'ı hatırlayarak hemen günahlarının bağışlanmasını isterler. Zaten günahları, Allah'tan başka kim bağışlayabilir? Bir de onlar, işledikleri (günahta) bile bile ısrar etmezler.

136- İşte bunların mükâfatı, Rab'leri tarafından bağışlanma ve altlarından ırmaklar akan, içlerinde sürekli kalacakları cennetlerdir. İyi işler yapanların mükâfatı ne güzeldir!

137- Sizden önceki milletlere nice ilâhî kânunlar uygulanmıştır. Yeryüzünde gezip dolaşın da peygamberleri yalayanların başlarına neler geldiğini bir görün!

138- Bu (Kur'ân), insanlar için bir açıklama, Allâh'a karşı gelmekten sakınanlar için bir yol gösterme ve bir öğüttür!

139- Gevşeklik göstermeyin ve (Uhud bozgunundan ötürü) üzüntüye de kapılmayın; eğer gerçekten inanmışsanız, üstün gelecek olan sizsiniz!

140- Eğer sizler (Uhud'da) yara aldıysanız, o düşmanınız da (Bedir'de) benzeri bir yara almıştır. Biz, bu savaş günlerini bazen yenme bazen de yenilme olarak, insanlar arasında evirip çeviririz. Allah îmân edenleri ortaya çıkarmak ve içinizden şâhitler edinmek için böyle yapar. Allah zâlimleri sevmez.

141- Bir de Allah bütün bunları mü'minleri tertemiz yapmak, inkâr edenleri de yok etmek için böyle yapar.

142- Yoksa siz, aranızda cihâd edenleri ve davası uğrunda sabredip direnenleri Allah ortaya çıkarmadan, cennete gireceğinizi mi sandınız?

143- Andolsun ki siz ölümle karşılaşmadan önce, onu temenni ediyordunuz. İşte şimdi onu gördünüz, ama bakıp duruyorsunuz!

130-132. âyetlerde, katlanmış fâizin yasaklandığı, yukarıdaki âyetlerde inkâr edenler için hazırlanmış olan azaptan kurtulmak için, fâiz konusunda Allah ve Rasûlü'ne itaat etmek gerektiği hatırlatılır. Genel fâiz yasası Bakara, 2/275-279. âyetlerde bildirilmiştir.

Yukarıdaki âyette, yasağa konu olan ve ribânın özel bir şekli olarak belirtilen kat kat ribânın taraflarca kararlaştırılmasında, borçlunun sağlıklı bir irâdesinin olamayacağı olağan hayat şartlarının ortaya koyduğu bir gerçektir. Böylece yasağın amacının, borçlunun irâdesi dışında sömürülerek ekonomik esâret altına alınmasını önlemek olduğu anlaşılmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında, Bakara sûresi 2/275. âyetteki ribâ yasağı ile bu âyetlerdeki ribâ yasağının aynı olan haksız kazancı önleme ortak amacına hizmet ettiği söylenebilir. Ancak bu âyette getirilen yasağın, başlangıçta sağlam bir irâde ile oluşturulmuş getirili bir borçlanma olsa da ödeme güçlüğü içindeki borçluya ödeme süresini uzatma karşılığında baskı ile kat kat ek getirinin kabul ettirilmesini önlemeyi amaçlamaktadır. Yani borcunu ödeyemeyen borçlunun kabul edeceği her türlü ek ödemenin sağlam bir irâdeye dayanamayacağı gerçeği esas alınarak; bu konumdaki borçludan elde edilecek her tür getirinin önlenmesi amaçlanmıştır.⁹²¹

921. Bk. Ö. Şerif Bilgin, Kur'ân'da Yer Alan Hukuksal Amaçlar (İlk Beş Sûre), basılmamış Y. Lis. Tezi, Bursa 2007, s. 201, 202.

RİBÂ VE FÂİZ

Ribâ, sözlükte; artma, çoğalma, şişme gibi anlamlara gelir. Türkçe'de fâiz ve ribâ eş anlamlıdır. Bir fıkıh terimi olarak; ölçü veya tartı ile alıp satılan mislî malların, altın, gümüş ve nakit paranın aynı cinsten miktârını, ziyâde bir bedelle mübâdele etmektir. Herhangi bir akitte taraflardan birine karşılıksız olarak şart koşulup sağlanan fayda ile fâsit olan her türlü alışveriş de ribâ denilmiştir.

Ribâ üç kısma ayrılır: Câhiliye, fazlalık ve nesîe ribâsı.

Câhiliye ribâsı: Vâde dolduğu hâlde borcun ödenmemesi durumunda borcun arttırılarak sürenin uzatılmasıdır.

Fazlalık ribâsı: Aynı cinsten ribevî malların (ölçü veya tartı ile alıp satılan mallar) birbiriyle mübâdelesi hâlinde taraflardan birinin diğerinden fazla olmasıdır. Mesela; on iki kilogram yemeklik buğdayı, on kilogram tohumluk buğdayla değişmek gibi. Aynı buğdayların para değeri üzerinden değişimi ise alım-satım sayılır ve fâizle ilgisi kalmaz. Buradaki yasağın sebebinin, mal takaslarının para değeri üzerinden yapılmasını sağlamak olduğunda açıklık vardır. Farklı cins para değişimlerinde de değişim sırasında ki kur üzerinden hesaplama yapıp, çıkan bedellerin peşin değişimi hâlinde fâiz söz konusu olmaz.

Nesîe ribâsı: Vâde karşılığında şart koşulan fazlalıktır. Aynı cinsten ribevî malların birbiriyle mübâdelesi hâlinde taraflardan birinin veresiye olması bu çeşit ribâyı doğurur. Aynı ribevî malların peşin değişimi ve cinsler bir olunca değişimin eşit miktarda yapılması hâlinde ribâ söz konusu olmaz. Usûlüne uygun “mal takası” yapılmış olur.

İslâm'ın çıkışı sırasında ödünç verilen asıl borca “re'sü'l-mal (anapara), vâde sonunda ödenecek ziyâdeye ise “ribâ” denilirdi. Borçları ertelerken eklenecek fazlalık da bu niteliktedir.

İslâm'da ve önceki semâvî dinlerde, fâizcilik, üretime dayalı olmayan, emek veya ticaret riski de bulunmayan bir “haksız kazanç” yolu sayılarak yasaklanmıştır.

Mekke'de inen bir âyette ribânın sevap kazandıran bir amel olmadığına işaret edilirken,⁹²² Mîraç'la ilgili hadislerde de ribânın kötülendiği ve azâba sebep olabileceği bildirilir.⁹²³

922. Rûm, 30/39.

923. İbn Mâce, Ticârât, 58; Ahmed bin Hanbel, II, 353, 363.

Medîne’de konuyla ilgili olarak ilk inen âyette Yahudilerin başına gelen sıkıntıların nedenleri arasında, kendilerine yasaklandığı hâlde fâiz yemeleri gösterilir.⁹²⁴ Hristiyanlıkta, kilise 13. M yüzyılın ortalarına kadar fâizli krediler aleyhine tavır almıştır. Bu olumsuz yaklaşım ve “paranın para doğurmayacağı” ilkesi, Aristo’ya (MÖ 384-322) kadar dayanır. Ancak, Hristiyanlıkta fâizin meşrû ilan edilmesi, Katoliklerin büyük simâlarından Saint Thomas d’Aquin’in (MS 1225-1274); “Ticaret ve kredi rizikosunu göze almış ve parasını tehlikeye atmış kimseler lehine kâr ve kazanç hakkı tanınmanın gerektiğini” söylemesiyle gerçekleşmiştir.⁹²⁵

Ancak, Saint Thomas’ın sözlerinde yer alan, “sermaye riski, kâr ve kazanç” kavramları, sermayeyi kâr-zarar ortaklığı çerçevesinde işletmeyi içerir. Böyle bir işlem ise İslâm’da, sermayenin ya “sermaye ortaklığı” ya da “emek sermaye ortaklığı (mudârebe)” sözleşmesiyle işletilmesi anlamına gelir ki artık elde edilecek kazancın adı fâiz değil, kâr (rıbh) olur.

İslâm’da ilk fâiz yasağı 3. hicret yılında “katlanmış fâizin yasaklanması” ile başlamıştır.⁹²⁶ Bundan sonra Hayber’in fethi yılında (7/629) inen Bakara sûresi 275-279 arası âyetlerle uygulama genelleştirilmiştir. Hz. Peygamber’in hadisleri fâizin kapsamını genişletmiş ve uygulama şartlarını belirlemiştir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Fâiz yiyenler, kıyâmet günü kabirlerinden şeytan çarpmış kimseler gibi kalkacaklardır. Bu, onların, ‘Alışveriş de fâiz gibidir.’ demeleri yüzündendir. Oysa Allah alışverişi helâl, fâizi haram kılmıştır.”**⁹²⁷

“Allah fâizli kazançların bereketini giderir, zekât ve sadakaları ise bereketlendirir. Allah hiçbir günahkâr nankörü sevmez.”⁹²⁸

“Ey îmân edenler! Allâh’a karşı gelmekten sakının ve gerçekten îmân etmişseniz, fâizden doğan, ancak henüz tahsil etmediğiniz kazançları almaktan vazgeçin. Eğer bunu yapmazsanız, Allah ve Rasûlü ile savaş hâlinde olduğunuzu bilin! Eğer tevbe ederseniz, anaparanız sizindir. Böylece ne haksızlık etmiş ne de haksızlığa uğramış olursunuz.”⁹²⁹

924. Nisâ, 4/160-161.

925. Feridun Ergin, İktisat, 38-39.

926. Âl-i İmrân, 3/130.

927. Bakara, 2/275.

928. Bakara, 2/276.

929. Bakara, 2/278-279.

“Eğer borçlu darlık içindeyse, eli genişleyinceye kadar ona süre vermek vardır. Eğer bilerseniz, bunu sadakaya saymanız, sizin için daha hayırlıdır.”⁹³⁰

Kur'ân'da sözü edilen ribâ, o gün piyasada kullanılan altın veya gümüş para borçlarından doğan ve adına “câhiliye ribâsı” denilen çeşittir. Hz. Peygamber'in aşağıdaki hadîsiyle bütün standart (misli) malların mübâdelesi de fâiz kapsamına alınmıştır.

“Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurmayla ve tuz tuzla misli misline, eşit ve peşin şekilde trampa edilir. Farklı cinsler birbiriyle mübâdele edilirse, peşin olmak şartıyla dilediğiniz gibi satış yapınız.”⁹³¹ Bu hadîsin Tirmizî'deki rivâyetinde şu ilâve vardır: **“Her kim bu şekildeki mübâdelede fazla verir veya alırsa şüphesiz ribâ yapmış olur.”**⁹³²

Hız. Peygamber döneminde altının para birimi Dinar (yaklaşık 4 gr), gümüşün Dirhem (yaklaşık 2,8 gr) idi. Bunlar kendi cinsinden olan altın veya gümüş ziynet eşyası alım satımında kullanılacaksa, aynı ağırlıkta işlem yapılması gerekiyordu. Böyle bir değerli mâdenin, işçilik dışında fazlalıkla değişiminin reel fâizi oluşturduğunda şüphe yoktur. Burada fâiz yasağı, değerini öz mâdeninden alan “sağlam para”nın ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Nitekim Hayber ganîmetleri arasında bulunan altın ve boncuk dizili bir gerdanlığı 12 dinara (yaklaşık 48 gr altın para) satın alan Fudâle bin Ubeyd رضی اللہ عنہ, bu alışverişten şüpheye düşünce, durumu Allâh'ın elçisine sormuştur. Hız. Peygamber gerdanlıktaki altın kısmının diziden çıkarılarak ayrıca tartılmasını ve altın parayla ağırlık olarak denkleştirilmesini, geri kalan kısım için de fiyat takdiri yapılmasını bildirmiştir.⁹³³

Buna benzer bir uygulama gümüş para ile ilgili olarak da nakledilir. Muâviye'nin, Şam vâlisi olduğu sırada, gümüş bir kabın, gümüş para olan dirhemle tartılmadan mübâdele edildiğini gören sahâbeden Ubâde bin Sâmî رضی اللہ عنہ buna itiraz etmiş ve yukarıdaki altı maddenin zikredildiği hadîsi rivâyet ederek muâmeleyi bozdurmuştur.⁹³⁴

930. Bakara, 2/280.

931. Müslim, Mûsâkât, 81; Ebû Dâvûd, Buyû', 18; Ahmed bin Hanbel, V, 314, 320.

932. Tirmizî, Buyû', 23.

933. Müslim, Mûsâkât, 17.

934. Müslim, Mûsâkât, 80; İbn Mâce, Mukaddime, 2.

H. Ömer'in, altın ve gümüş parayı birbiriyle mübâdele etmek için o günün kuru üzerinde anlaşılan Mâlik bin Evs ile Talha bin Ubeydillâh'ın alış-verişine müdâhale ettiği nakledilir. Çünkü Talha, değişimini yaptığı paranın bedelini peşin değil, birkaç saat gecikmeli olarak teslim edebileceğini söylemişti. Bu olayla ilgili olarak H. Ömer şöyle demiştir: *“İki cins parayı mübâdele ederken, alıcı bedeli almak üzere, senden eve girip çıkınca ya kadar izin istese bile izin verme. Çünkü sizin için “ramâ”dan yani fâizle düşmenizden korkuyorum.”*⁹³⁵

Günümüzde altın veya döviz satışlarında günde birkaç kez değişen kur fiyatları yüzünden, böyle bir vâdenin taraflardan birisi için haksız kazanca yol açabildiği sıkça görülmektedir. Bu yüzden altın, gümüş veya döviz satışlarının peşin yapılması gereklidir. Veresiye satış yapıldığı takdirde, vâde farkı eklenmese bile “neşie ribâsı” na düşülmüş olur.

Cins birliği olan mallar arasındaki mübâdele konusunda Bilal el-Habeşî'den ﷺ şu olay nakledilir: Bilal'in, Allâh'ın elçisine ikram etmek üzere iki ölçek kalitesiz hurmayı, bir ölçek kaliteli hurma ile değişim yaptığını öğrenen H. Peygamber: *“Vah vah ribânın ta kendisi. Bunu böyle yapma, fakat hurma satın almak istersen, kendi hurmanı sat, onun satış bedeli ile istediğin hurmayı satın al.”*⁹³⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de sözü edilen ribâ ile ilgili olarak İbn-i Rüşd (ö. 520/1126) şöyle der: “Câhiliye ribâsı, üzerinde ittifak edilen ribâ çeşidi olup yasaklanmıştır. Onlar fazlasını almak üzere ödünç verirler ve vâde tanırırlardı. Bu işlem şöyle oluyordu; borçlu alacaklıya, “bana vâde tanı, ben de sana olan borcumu arttırıyım” diyordu. İşte H. Peygamber'in Vedâ Haccındaki sözlerinde kastettiği ribâ çeşidi budur.”⁹³⁷

Ribâ yasağının illet ve hikmeti, zayıf durumda olan borçluyu korumak ve haksız kazanca engel olmaktır. Darda olanın ribâyâ râzı olması ancak “irâde fesadı sonucu” olur. Bu da fâiz anlaşmasını, serbest irâdeyle yapılan “satım akdi”nden ayırır.

935. Buhârî, Buyû', 76; Mâlik, Muvatta, Buyû', 33.

936. Buhârî, Vekâle, 11.

937. İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müçtehid, II, 111.

وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ
 أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاظِمِينَ
 الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٤﴾ وَالَّذِينَ
 إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ
 وَمَنْ يَغْفِرِ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ ۚ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ
 ﴿١٣٥﴾ أُولَٰئِكَ جَزَاؤُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا
 الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۖ وَنِعَمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿١٣٦﴾

133- Rabbinizden bir bağış, genişliği gökler ve yer kadar olan ve takvâ sahipleri için hazırlanmış olan cennet için yarışın!

134- O takvâ sahipleri, bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar; öfkelerini yenerler ve insanların kusurlarını affederler. Allah iyilik edenleri sever.

135- Yine o takvâ sahipleri çirkin bir iş yaptıkları veya kendilerine zulmettikleri zaman, Allâh'ı hatırlayarak hemen günahlarının bağışlanmasını isterler. Zaten günahları, Allah'tan başka kim bağışlayabilir? Bir de onlar, işledikleri (günahta) bile bile ısrar etmezler.

136- İşte bunların mükâfatı, Rab'leri tarafından bağışlanma ve altlarından ırmaklar akan, içlerinde sürekli kalacakları cennetlerdir. İyi işler yapanların mükâfatı ne güzeldir!

133-136 arası âyetlerde, takvâ sahiplerinin nitelikleri belirtilmekte ve bu nitelikleri taşıyanların mükâfatının bağışlanma ve sürekli olarak kalacakları içinden ırmaklar akan cennetler olacağı müjdelanmaktadır. Takvâ sahipleri bu büyük mükâfata kavuşmak için hayırda yarışmaya teşvik edilmiştir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Rabbinizden erişecek bir bağışlanmaya; Allâh'a ve peygamberlerine îmân edenler için hazırlanmış olup genişliği gök ile yerin genişliği kadar olan cennete ulaşmak için yarışın. İşte bu Allâh'ın lûtfu olup, onu dilediğine verir. Allah, gerçekten büyük lûtf sahibidir.”**⁹³⁸

**“Kötülükten sakınanlara vaad edilen cennetin durumu şöyle-
dir: İçinde bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakla-
rı, içenlere zevk veren şarap ırmakları ve saf bal ırmakları vardır.
Orada her türlü meyve onlarındır. Rab’lerinden de bağışlanma var-
dır. Hiç bu nîmetlere erişenlerle, ateşte sürekli kalacak olan ve kay-
nar su içirilip de bağırsakları parçalanan kimseler bir olur mu?”⁹³⁹**

TAKVÂ SÂHİPLERİNİN NİTELİKLERİ

Allâh’ın emirlerine uyan ve yasaklarından sakınan kimseye “muttaki” denir. Yukarıdaki âyetlerde bunların nitelikleri şöylece özetlenebilir:

a) Onlar, bollukta da darlıkta da mallarını Allah yolunda harcarlar. Mü’minlerin vasıflarının başında Allah için mal harcamak gelir. İlgili âyet-lerde şöyle buyrulur: **“Asıl iyilik sahibi olanlar; Allâh’a, âhiret günü-
ne, meleklere, Kitab’a ve bütün peygamberlere îmân edip, sevmesi-
ne rağmen malını akrabaya, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa,
dilenenlere ve esirleri kurtarmaya verenlerdir.”⁹⁴⁰**

**“Onlardan önce Medîne’yi yurt edinmiş ve gönüllerine îmânı yer-
leştirmiş olanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara
verilenlerden dolayı, içlerinde hiçbir sıkıntı duymazlar. Kendileri
büyük bir ihtiyaç içinde bulunsalar bile, onları kendilerine tercih
ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtulu-
şa erenlerdir.”⁹⁴¹**

b) Öfkelerine hâkim olurlar. Öfkeyi yenebilmek bir insan için önemli bir meziyettir. Allâh’ın Rasûlü, Abdülkaysoğulları’ndan Eşecc’e şöyle buyur-
du: **“Sende Allâh’ın sevdiği iki özellik var: Biri yumuşak huylu olman, di-
ğeri bir işi yaparken acele etmemendir.”⁹⁴²** Abdullah b. Mes’ud ’ın nak-
lettiğine göre, bir defasında Allâh’ın Rasûlü, bir peygamberin gönderildi-
ği kavim tarafından dövülüp yüzünden yaralandığı sırada şöyle duâ ettiğini
haber vermiştir: **“Ey Allâhım! Halkımı bağışla! Çünkü onlar bilmiyorlar.”⁹⁴³**

Yine Allâh’ın Rasûlü şöyle buyurmuştur: **“Asıl pehlivan, güreşte rakibi-
ni yenen değil, kızdığı zaman öfkesine hâkim olabilen kimsedir.”⁹⁴⁴**

939. Muhammed, 47/15.

940. Bakara, 2/177.

941. Haşr, 59/9.

942. Müslim, İman, 25-26.

943. Buhârî, Enbiyâ, 54; Müslim, Cihâd, 105.

944. Buhârî, Edeb, 76, 102; Müslim, Birr, 107, 108; Ebû Dâvûd Edeb, 3.

“Bir kimse, öfkesinin gereğini yapmaya gücü yettiği hâlde, onu yutkunur ve yenerse, Allah kıyâmet gününde, herkesin önünde o kişiyi çağırır, onu dilediği hûriyi almakta serbest bırakır.”⁹⁴⁵

Muâz bin Cebel ؓ anlatıyor: “İki kişi, Allâh'ın elçisinin yanında kavga edip birbirine sövmeye başladılar. Birinin yüzünde kızgınlık belirdi. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Ben bir kelime biliyorum, eğer şu adam bunu söylerse öfkesi geçer. O kelime: Eûzübillâhimineşşeytânirracîm (Kovulmuş olan şeytandan Allâh'a sığınırım.), cümlesidir.”⁹⁴⁶ Başka bir hadiste de şöyle buyrulur: “Öfke şeytandandır, şeytan da ateşten yaratılmıştır. Ateş ancak su ile söndürülür. Bu yüzden, biriniz kızdığı zaman abdest alsın.”⁹⁴⁷

c) İnsanları affederler. Affetmek yüce Allâh'ın güzel sıfatlarından birisidir. Âyetle insanların da affedici olması takvâ belirtisi olarak zikredilir. Başka bir âyetle, **“Onlar affetsinler, vazgeçip iyi muâmelede bulunsunlar. Allâh'ın sizi bağışlamasını istemez misiniz?”** buyrulur.⁹⁴⁸ Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: “Dünya ve âhiretin en üstün ahlâkı, sana gelmeye gitmen, vermeye vernen ve sana karşı haksızlık yapanı affetmendir.”⁹⁴⁹

d) Sürekli olarak iyilik yaparlar. İlgili âyetle şöyle buyrulur: **“Allah yolunda mal harcayın, kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayın ve iyilik yapın; çünkü Allah, iyilik yapanları sever.”**⁹⁵⁰

e) Bir günah işleyince, Allâh'ı hatırlayıp hemen tevbe ederler. “O îmân edenler, büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınırlar, kızdıkları zaman da onlar (kusurları) bağışlarlar.”⁹⁵¹

Şeddad b. Evs ؓ'ten rivâyete göre Nebî ﷺ şöyle buyurmuştur: “İstiğfârın en üstünü (seyyidülistiğfâr) kulun şöyle demesidir:

اَللّٰهُمَّ اَنْتَ رَبِّيْ لَا اِلَهَ اِلَّا اَنْتَ خَلَقْتَنِيْ وَاَنَا عَبْدُكَ وَاَنَا عَلَى عَهْدِكَ
وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ * اَعُوْذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ اَبُوْءُ لَكَ
بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ وَاَبُوْءُ بِذَنْبِيْ فَاغْفِرْ لِيْ * فَاِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوْبَ اِلَّا اَنْتَ

945. Ebû Dâvûd, Edeb, 4.

946. Tirmizî, Deavât, 52.

947. Ebû Dâvûd, Edeb, 4.

948. Nûr, 24/22.

949. Ahmed b. Hanbel, III, 438.

950. Bakara, 2/195.

951. Şûrâ, 42/37.

“Allâhümme ente rabbî! Lâ ilâhe illâ ente, halaktenî ve ene abdûke ve ene alâ ahdike ve va'dike ma'steta'tü. Eûzü bike min şerri mâ sana'tü, ebûü leke bi ni'metike aleyye ve ebûü bi zenbî fağfirli, fe innehû lâ yağfiru'z-zünûbe illâ ente.”

Anlamı: “Allâhım! Sen benim Rabbimsin. Senden başka ibadete lâayık hiçbir ilâh yoktur. Beni Sen yarattın. Ben Senin kulunum. Ezelde Sana verdiğim sözü tutmak için gücüm yettiği kadar çalışıyorum. İşlediğim günahların şerrinden sana sığınırım. Bana lûtfettiğin nîmetleri yüce huzûrunda minnetle anar, günahlarımı îtiraf ederim. Beni affet! Şüphe yok ki günahları Senden başka affedecek yoktur.”

Rasûl-i Ekrem sözüne devamla şöyle buyurmuştur: “Kim bu seyyidülistiğ-fârı sevabına ve fazîletine bütün kalbiyle inanarak gündüz okur da, o gün akşam olmadan ölürse cennetlik olur. Yine her kim, sevabına ve fazîletine gönülden inanarak gece okur da sabah olmadan ölürse cennetlik olur.”⁹⁵²

f) Kötülükte ısrar etmezler. Hadiste şöyle buyrulur: “Bir kul günah işledikten sonra güzelce abdest alır, iki rekât namaz kılar ve Allah'tan o günahının bağışlanmasını isterse, Cenâb-ı Hak onu mutlaka bağışlar.” Bundan sonra Allâh'ın Rasûlü, Âl-i İmrân 135. âyeti okumuştur.⁹⁵³

İmanla yapılacak, yukarıda belirtilen bu iyi amel ve davranışlara sahip olanların Allah tarafından bağışlanacağı, altlarından ırmaklar akan cennetlere girecekleri ve orada ebedî kalacakları açıkça ifâde edilmiştir.

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ ۖ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ ﴿١٣٧﴾

137- Sizden önceki milletlere nice ilâhî kânunlar uygulanmıştır. Yeryüzünde gezip dolaşın da peygamberleri yalayanların başlarına neler geldiğini bir görün!

137. âyette, daha önceki milletler Allâh'ın emirlerine uymamaları, dönemin peygamberine isyan etmeleri yüzünden çeşitli imtihanlar geçirmiş, Âd, Semûd ve Lût kavimleri gibi toplumlar helâk olmuşlardı. Nûh عليه السلام döneminde de yeryüzü sularla kaplanarak umumî bir felâket yaşanmış, sadece Nûh'un gemisine alınanlar kurtulmuştu.

952. Buhârî, Deavât, 2, 16; Ebû Dâvûd, Edeb, 100-101; Tirmizî, Deavât, 15; Nesâî, İstiâze, 57.

953. Ebû Dâvûd, Vitir, 26; Tirmizî, Salât, 298, Tefsir, 4/14; İbn Mâce, İkâmet, 193.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Onlar hiç yeryüzünde dolaşıp da kendilerinden öncekilerin sonu nasıl olmuş, bakmadılar mı? Oysa onlar kendilerinden daha güçlü idiler, toprağı işlemişler ve yeryüzünü bunlardan daha fazla îmar etmişlerdi. Peygamberleri bunlara da apaçık deliller getirmişti. Allah elbette ki onlara bir haksızlık edecek değildi; fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı.”**⁹⁵⁴

“Senden önce gönderdiğimiz peygamberler de, o ülkelerin halından kendilerine vahiy indirdiğimiz erkeklerden başkası değildi. Şimdi o yerlerde şöyle gezip görmediler mi? Kendilerinden önce gelip geçenlerin sonunun nasıl olduğuna bir baksalar! Hâlâ, aklınızı kullanmayacak mısınız?”⁹⁵⁵

“Andolsun ki Biz her ümmete: ‘Allâh’a kulluk edin ve azgın şeytandan sakının!’ diye uyarın bir peygamber gönderdik. Allah onlardan bir kısmını doğru yola iletti; kimi de doğru yoldan sapmayı hak etti. Yeryüzünde gezip dolaşın da, inkâr edenlerin sonu nasıl olmuş, bakın!”⁹⁵⁶

“Onlar yeryüzünde hiç gezip dolaşmazlar mı? Eğer gezip dolaşsalar, bunları düşünecek kalplere, işitecek kulaklara sahip olurlardı! Çünkü gözler kör olmaz, fakat göğüslerin içindeki kalpler kör olur.”⁹⁵⁷

“Kendilerinden önce yeryüzünde size vermediğimiz imkânları verdiğimiz nice nesilleri helâk ettiğimizi görmediler mi? Biz onların üzerlerine gökten bol yağmur indirmiş ve ırmakları altlarından akar duruma getirmiştik. Sonra günahları yüzünden onları helâk ettik ve onların ardından başka nesiller var ettik.”⁹⁵⁸

هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾

138- Bu (Kur'ân), insanlar için bir açıklama, Allâh'a karşı gelmekten sakınanlar için bir yol gösterme ve bir öğüttür!

138. âyette, Kur'ân'ın bir rehber ve bir öğüt olduğu vurgusu yapılır. Kur'ân'ın bu özelliklerine başka âyetlerde de şöyle dikkat çekilir:

954. Rûm, 30/9.

955. Yûsuf, 12/109.

956. Nahl, 16/36.

957. Hac, 22/46.

958. En'âm, 6/6.

“Kendisinde hiçbir şüphe bulunmayan kitap işte budur. O, takvâ sahiplerine doğru yolu gösterir.”⁹⁵⁹

“Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, kalplerinizdeki (hastalığa) bir şifâ ve mü’minler için bir hidâyet ve rahmet gelmiştir.”⁹⁶⁰

“Biz Kur’ân’dan mü’minlere şifâ ve rahmet olacak, zâlimlerin de kaybını artıracak şeyler indirmekteyiz.”⁹⁶¹

وَلَا تَهْنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾

139- Gevşeklik göstermeyin ve (Uhud bozgunundan ötürü) üzüntüye de kapılmayın; eğer gerçekten inanmışsanız, üstün gelecek olan sizsiniz!

139. âyette, Uhud’daki yenilgiye rağmen üzülmeyin, ümitsizliğe de düşmeyin. Gerçek îman sahipleri iseniz, sonunda mutlaka üstün geleceksiniz, denilerek, mü’minlere moral verilmektedir. **“Düşman birliklerini takip etmekte gevşeklik göstermeyin! Çünkü siz acı çekiyorsanız, şüphesiz onlar da sizin acı çektiğiniz gibi acı çekmektedir. Ama siz, Allah’tan, onların beklemedikleri şeyleri beklemektesiniz. Allah hakkıyla bilen, tam hüküm ve hikmet sahibi olandır.”**⁹⁶²

“Siz düşmanlarınızdan üstün iken gevşeyip de barış istemeyin. Çünkü Allah sizinle beraberdir. O, sizin amellerinizi asla eksiltmeyecektir.”⁹⁶³

Savaş sürecinde görülen bu üstünlük, kimi muâmelelerde de kendini gösterir. Hadislerde şöyle buyrulur: **“İslâm yücedir, onun üzerine yücelinmez.”**⁹⁶⁴ **“İslâm arttırır, eksiltmez.”**⁹⁶⁵ Bu delillere dayanarak Muâz bin Cebel ve Muâviye ile Tâbiîlerden Mesrûk bin el-Ecda’, Saîd bin el-Müseyyeb ve İbrahim en-Nehaî gibi fakihler müslümanın kitap ehline mîrasçı olabileceğini, fakat bunun aksinin olamayacağını söylemişlerdir.⁹⁶⁶

959. Bakara, 2/2.

960. Yûnus, 10/57.

961. İsrâ, 17/82.

962. Nisâ, 4/104.

963. Muhammed, 47/35.

964. Buhârî, Cenâiz, 80.

965. Ebû Dâvûd, Ferâiz, 10; Ahmed bin Hanbel, V, 230, 236.

966. Bk. Askalânî, Bulûgu’l-Merâm, Terc. A. Davudoğlu, İst. 1967, III, 206.

إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ ۚ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا
 بَيْنَ النَّاسِ ۚ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ ۗ وَاللَّهُ
 لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ۚ ﴿١٤٠﴾ وَلِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَمْحَقَ
 الْكَافِرِينَ ۚ ﴿١٤١﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ
 جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ ۚ ﴿١٤٢﴾

140- Eğer size (Uhud'da) bir yara dokunmuşsa, o topluma da (Bedir'de) o yaranın benzeri dokunmuştur. O günler ki, Biz onları insanlar arasında döndürür dururuz. (Bu da) Allâh'ın î mân edenleri ayırt etmesi ve içinizden şahitler edinmesi içindir. Allah zâlimleri sevmez.

141- Bir de Allâh'ın, mü'minleri tertemiz yapıp, inkâr edenleri yok etmesi içindir.

142- Yoksa siz, aranızda cihâd edenleri ve davası uğrunda sabredenleri Allâh'ın ortaya çıkarmadan cennete gireceğinizi mi sandınız?

140-142. âyetlere göre, Yüce Allah, zafer günlerini toplumlar arasında dolaştırır; böylece inananla inanmayanı ortaya çıkarır ve şehitlik derecesi kazananlar belli olur. Mü'minler günahlardan temizlenir, kâfirler mahvolur. Allah, sabredip cihâd edenleri ortaya çıkarmadan cennete girelemeyeceğini hatırlatmaktadır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Yoksa siz, kendinizden önce gelip geçenlerin başına gelen sıkıntıları çekmeden, cennete gireceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluklar öyle sıkıntılar dokundu ve öyle sarsıldılar ki, sonunda Peygamber ve beraberindeki î mân edenler: “Allâh'ın yardımı ne zaman?” derlerdi. Dikkat edin! Allâh'ın yardımı yakındır!”**⁹⁶⁷

“Yoksa siz, Allah içinizden savaşanları, Allah'tan, Peygamberinden ve mü'minlerden başkasını sırdaş edinmeyenleri ortaya çıkarmadan, kendi başınıza bırakılacağınızı mı sandınız? Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır!”⁹⁶⁸

967. Bakara, 2/214.

968. Tevbe, 9/16.

“İnsanlar, imtihan edilmeden sadece “îmân ettik.” demekle serbest bırakılacaklarını mı sandılar? Andolsun ki, Biz onlardan öncekileri de imtihan ettik. Allah elbette doğru söyleyenleri ortaya çıkaracak, yalan söyleyenleri de ortaya koyacaktır. Yoksa kötülük yapanlar, Bizden kaçabileceklerini mi sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar!”⁹⁶⁹

SAVAŞIN KURALLARI

Savaşta zafer kazanmak için; çalışmak, gerekli askeri eğitimleri yapmak, disiplinli ordular hazırlamak, düşmana karşı gücünün yettiği ölçüde askeri güç çıkarmak, kendine düşen bütün hazırlık ve tedbirleri aldıktan sonra da Yüce Allâh’a güvenip dayanmak gerekir.

Yukarıdaki âyette “müdâvele” (döndürüp dolaştırma)nın kökü “devlet” ve “devle” olup, aynı anlamla ilişkisi vardır. Günleri toplumlar arasında döndürüp dolaştırmanın birçok gizli hikmetleri vardır. Bu cümleden olarak, yukarıdaki **“Allah sizden îmân edenleri bilsin ve sizden şehitler alsın ve şâhitler tutsun diyedir ki, böyle yapar. Ve bilindiği gibi Allah zâlimleri sevmez.”** âyeti buna işaret eder. Eğer bu döndürüp dolaştırma olmamış ve kâfirler sürekli olarak sıkıntı ve şiddet içinde kalmış olsalardı, îmânın isteğe (ihtiyara) bağlı olmasının bir değeri kalmaz, zorunlu bir iş olurdu. Teklifin, sevap ve cezânın bir anlamı kalmaz, her şekilde ilâhî zorlama ve kudret, hükmünü icrâ ederdi. Çalışma ve seçime, isteğe bağlı olan sayısız ilerleme ve seçme (istıfa) kânunu bulunmazdı.

Yukarıdaki âyette, **“Allah, içinizden îmân edenleri bilmesi için..”** ifâdesi, O’nun olayların öncesinde bilgisi olup olmadığı açısından farklı yorumlara neden olmuştur:

Kur’ân-ı Kerîm’de, **“Yoksa siz, Allah, içinizden cihâd edenleri bilmeden, sabredenleri bilmeden...”**⁹⁷⁰ **“Elbette Allah doğruları bilecek, yalancıları bilecek...”**⁹⁷¹ **“İki zümreden hangisinin, kaldıkları süreyi daha iyi hesâb edeceğini bilelim.”**⁹⁷²

“Andolsun, Biz sizi deneyeceğiz ki, içinizden cihâd edenleri ve sabredenleri bilelim.”⁹⁷³ **“Allah, hanginizin daha güzel iş yapacağını**

969. Ankebût, 29/2-4.

970. Âl-i İmrân, 3/142.

971. Ankebût, 29/3.

972. Kehf, 18/12.

973. Muhammed, 47/31.

denesin.”⁹⁷⁴ ve Bakara sûresinde geçen, **“Biz, peygambere uyanı bilelim.”**⁹⁷⁵ âyetlerindeki Allâh’a âit bilginin anlamı dikkate değer görülmüştür. Hatta Mu'tezile mezhebinden olan Hişam b. Hakem, bu âyetlerin açık anlamını delil getirerek, “Allah Teâlâ olayların meydana gelişini ancak olduğu ânında bilir, çünkü bu âyetler Allah Teâlâ'nın bu şeyleri ancak oluşları sırasında bildiğini ifâde ediyor.” demiştir. Hâlbuki Allâh'ın ilminin ezeli oluşu, aklî ve naklî kesin delillerle sâbit ve ilâhî ilimde değişme mümkün olmayacağı için tefsirciler bu âyetlerdeki ilme özetle şu anlamları vermişlerdir:

Burada ilim, sebep olma ve sebebiyet verme ilgisiyle ayırt etmekten mecazdır ki, îmanları kuvvetli ve sâbit olanları diğerlerinden ayırt etmek demek olur. Nitekim, **“Allah mü'minleri, pisi temizden ayırt edinceye kadar, şu üzerinde bulunduğunuz hâlde bırakacak değildir.”**⁹⁷⁶ buyurulmuştur.

Yine ilim, gereklilik ve sonucu bilmekten mecaz olup, cezâ veya mükâfat anlamınadır. Nitekim dilimizde: “İyiliği yap, denize at, balık bilmezse Hâlik (yaratıcı) bilir.” atasözünde kastedilen “Allah takdir eder, mükâfatını verir.” demektir ki, O'nun mükâfatı, en büyük rızadır. Birçok âyetlerde ilmin bu anlama geldiği de olmuştur. Nitekim, **“Allah için yaptığınız her harcamayı, yahut adadığınız her adağı Allah bilir.”**⁹⁷⁷ ifadesi bu niteliktedir. Allâh'ın ilmi ile ilgili bu açıklama ve değerlendirme açık ve uygun bir yorumdur.⁹⁷⁸

وَلَقَدْ كُنتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ ۖ فَقَدْ رَآيْتُمُوهُ وَآنتُمْ
تَنْظُرُونَ ﴿١٤٣﴾

143- Andolsun ki siz ölümle karşılaşmadan önce, onu temenni ediyordunuz. İşte şimdi onu gördünüz, ama bakıp duruyorsunuz!

143. âyette, müslümanların, bu savaştan önce ölümü yani şehitliği temenni ettiklerine, fakat arkadaşlarının şehîd olduklarını görünce, şaşkınlık içine düştüklerine işaret edilir.

974. Mülk, 67/2.

975. Bakara, 2/143.

976. Âl-i İmrân, 3/179.

977. Bakara, 2/270.

978. Bk. Elmalılı, age, II, 428-431.

Savaş hazırlıkları yapılırken, kimi tecrübeli sahâbeler, Medîne dışına çıkmayıp içeride savunma harbi yapmayı önerirken, çoğunluğu oluşturan gençler, özellikle Bedir'e katılmamış olanlar, Kureyş'in bulunduğu Uhud'a gitmeyi ve meydan savaşı yapmayı istediklerini bildirmişlerdi. Bu savaşta, Ensâr'dan yetmiş, muhâcirlerden 13 kadar şehit verilmiştir.

Hadiste şöyle buyrulur: *“Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin. Allah'tan âfiyet isteyin. Ancak düşmanla karşılaştığınızda da sabredin. Biliniz ki, cennet kılıçların gölgesi altındadır.”*⁹⁷⁹

Temenni geleceğe âit bir şeyin hemen gerçekleşmesini dilemektir. Ölümü temenni etmek de zamanından önce onun gelmesini istemektir.

Hadiste şöyle buyurulmuştur: *“Sizden biriniz ölümü temenni etmesin. Eğer kişi iyi bir insan ise, hayır işleyerek sevabını arttırır. Kötü bir insan ise belki tevbe edip Allah'tan af ve mağfiret diler.”*⁹⁸⁰

*“Sizden biri, kendisine isâbet eden bir sıkıntı sebebiyle ölümü temenni etmesin. (İllâ bir istekte bulunacaksa), “Allâhım! Eğer yaşamak benim için hayırlı ise beni yaşat, ölmek benim için hayırlı ise beni öldür.” diye duâ etsin.”*⁹⁸¹

Ölümü temenni etmemekle birlikte, sürekli olarak ölümü hatırd tutarak, âhiret için hazırlıklı olmak gerekir. Nitekim hadiste, *“İştahı kesen ölümü çok hatırlayınız.”* buyurulmuştur.⁹⁸²

979. Buhârî, Cihâd, 112, 156; Müslim, Cihâd, 19, 20; Ebû Dâvûd, Cihâd, 89.

980. Nesâî, Cenâiz, 1.

981. Tirmizî, Cenâiz, 3.

982. Nesâî, Cenâiz, 3.

﴿ BÂB 15 ﴾

HZ. MUHAMMED'İN BİR PEYGAMBER VE ÖLÜMLÜ OLUŞU, PEYGAMBERLERİN ORTAK DUÂSI

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٥﴾ وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيِّ قَاتَلَ مَعَهُ رَبُّيُونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٦﴾ وَمَا كَانَ قَوْلُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٤٧﴾ فَآتَاهُمُ اللَّهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْآخِرَةِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤٨﴾

144- Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şayet o ölür veya öldürülürse, (eski dîninize) geri mi döneceksiniz? Her kim geri dönerse Allâh'a hiçbir zarar veremez. Allah şükredenlerin mükâfatını verecektir.

145- Allâh'ın izni olmadıkça, hiç kimseye ölmek yoktur. Ölüm, belirli bir süreye göre yazılmış bir yazıdır. Kim dünya nîmetini isterse, ondan kendisine veririz; kim de

âhiret nîmetini isterse, ona da bundan veririz. Biz şükredenlerin mükâfatını vereceğiz.

146- Nice peygamberler beraberlerinde birçok Allah erleri bulunduğu hâlde savaştı. Onlar Allah yolunda başarılarına gelen sıkıntılardan dolayı yılmadılar, gevşeklik göstermediler, düşmana boyun eğmediler. Allah sabredenleri sever.

147- Onların söyledikleri sadece şuydu: “Ey Rabbimiz! Bizim günahlarımızı ve işlerimizdeki aşırılıkları bağışla. Savaşta ayaklarımızı sâbit kıl ve inkârcı topluma karşı da bize yardım et!”

148- Böylece Allah da onlara hem dünya nîmetini hem de âhiret nîmetinin en güzelini verdi. Çünkü Allah güzel iş yapanları sever.

144. âyette, Hz. Muhammed'in daha önce gelip geçen peygamberler gibi sadece bir peygamber olduğu, o bir gün ölür veya öldürülürse, bugün mü'min olanların eski dinlerine mi döneceği sorusu soruluyor. Kim böyle bir şey yapmaya kalkarsa, kendisinin zararlı çıkacağı, Allâh'a bir zarar veremeyeceği belirtilir.

Bu âyetin, Uhud Gazvesi sırasında Hz. Peygamber'in yaralanıp düşman tarafından onun öldürüldüğünün ileri sürülmesi ve müslümanların da, okçuların yerlerinden ayrılması yüzünden sıkıntı yaşadıkları bir süreçle ilgili olarak indiği rivâyet edilmiştir. Benzer ifâde Hz. İsâ için de kullanılmıştır: **“Meryem oğlu Mesih sadece bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmişti.”**⁹⁸³ **“De ki: Peygamberlerin ilki ben değilim.”**⁹⁸⁴

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: **“Mü'min taze ekin gibidir, rüzgâr esince yatar, fakat yine doğrulur kalkar. Kâfir ise çam ağacına benzer, rüzgâr esince gürlür, ama bir kere yıkılırsa bir daha kalkamaz.”**⁹⁸⁵ Çünkü kâfir sonu olana, mü'min ise dâimâ diri olan Allâh'a bağlanmıştır.

Hz. Peygamber'in 632 M Yılında vefâtı üzerine bütün ashâb-ı kirâm çok üzülmüş ve âdeta şaşırmış durumda idiler. Hz. Ömer bile, **“Peygamber vefât**

983. Mâide, 5/75.

984. Ahkâf, 46/9.

985. Buhârî, Tevhid, 31; Ahmed bin Hanbel, II, 523; Dârimî, Rikâk, 36.

etmedi, etmez, her kim Muhammed vefât etti derse vururum.” demeye başlamıştı. Hz. Ebûbekir yukarıdaki 3/144. âyeti okuyarak şöyle demiştir: “Ey mü'minler Kim Muhammed'e ibadet ediyorsa, şüphesiz ki Muhammed vefât etmiştir. Kim de Allâh'a ibadet ediyorsa, bilsin ki o diridir, ölmez.”⁹⁸⁶ Bu âyet, sahâbe üzerinde öyle bir etki yapmıştı ki, sanki onu ilk olarak işitiyorlar ve âyet o gün için inmiş gibi etkili olmuş ve sahâbe sükûnet bulmuştur.⁹⁸⁷

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ
الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا وَسَنَجْزِي
الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٥﴾

145- Allâh'ın izni olmadıkça, hiç kimseye ölmek yoktur. Ölüm, belirli bir süreye göre yazılmış bir yazıdır. Kim dünya nîmetini isterse, ondan kendisine veririz; kim de âhiret nîmetini isterse, ona da bundan veririz. Biz şükredenlerin mükâfatını vereceğiz.

145. âyette, Uhud savaşı sırasında, düşmanın bir ara “Muhammed öldürüldü!” diye ilan etmesi ve bu haberin müslümanlar arasında yayılması durumuna işaretle deniliyor ki, her canın belli bir eceli vardır, o belirli vâde gelmedikçe ölmek yoktur. Duâsında yalnız dünyalık isteyene bu verilir, âhiret nîmetini isteyene de bu verilir. Yukarıdaki âyette Allah'tan istekte bulunurken hem dünya hem de âhiret için istekte bulunmanın uygun olduğu belirtilir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“İnsanlardan öyleleri var ki, “Ey Rabbimiz! Bize dünyada ver!” derler. Öylelerinin âhirette bir payı yoktur. Bâzıları da, “Ey Rabbimiz! Bize dünyada güzellik, âhirette de güzellik ver ve bizi ateş azâbından koru!” derler. İşte yaptıkları iyiliğin karşılığını görecektir olanlar bunlardır. Allah hesâbı çabuk görendir.”**⁹⁸⁸

“Her kim âhiret kazancını isterse, onun kazancını arttırırız. Kim de dünya kazancını isterse, ona da bundan veririz. Ama onun âhirette bir payı olmaz.”⁹⁸⁹

986. Buhârî, Cenâiz, 3; Fazâilu Ashâbi'n-Nebî, 5, Megâzî, 83; İbn Mâce, Cenâiz, 65.

987. İbn Kesîr, Tefsir, I, 409.

988. Bakara, 2/200-202.

989. Şûrâ, 42/20.

“Rabbinizin sizi bağışlamasını isteyin ve O’na tevbe edin! O da sizi belli bir süreye kadar güzel bir şekilde yaşatsın ve fazîletli kişilere iyi davranışlarının karşılığını versin. Eğer yüz çevirerseniz, sizin için büyük bir günün azâbından korkarım!”⁹⁹⁰

“Öldükten sonra huzûrumuza çıkacaklarına inanmayan, dünya hayatından memnun olup, ona bağlananlarla, Bizim âyetlerimize ilgisiz kalanlara gelince; kazandıkları günahlar yüzünden onların varacakları yer cehennemdir! İmân edip sâlih ameller işleyenleri ise, Rab’leri, imân ettikleri için doğru yola iletecektir. Onlar, içinde nehirlerin çağlayıp aktığı nîmeti bol cennetlerde olacaklardır.”⁹⁹¹

Uhud savaşında bir ara düşmanın bozguna uğradığını gören okçular grubu, Hz. Peygamber’in kesin tâlimatına rağmen yerlerini bırakıp ganimet toplamaya yönelmişti. Geri kalan sekiz okçuyu şehîd eden düşman, müslümanları bozguna uğratmış, Hz. Peygamber yüzünden yaralanmış, O’nun öldüğü haberi yayılmıştı. Bunun üzerine bir kısım sahâbe dağılmış ve Medîne’nin yolunu tutmuştu. Hâlbuki **“Allah seni insanlardan korur.”**⁹⁹² âyetine göre Allâh’ın elçisi koruma altında idi. Çünkü ecel vakti gelmeden ölüm söz konusu değildi. Kur’ân’da şöyle buyrulur: **“(Nûh dedi ki): Allâh’a kulluk edin, O’na karşı gelmekten sakının ki, Allah da sizin günahlarınızın bir kısmını bağışlasın ve sizi belli bir süreye kadar ertelesin! Ancak Allâh’ın belirlediği ecel gelince, artık ertelenmez. Keşke bunu bilseydiniz!”**⁹⁹³

Sonradan yeniden toparlanan İslâm ordusu düşmanı dağıtmıştır. Kureys ordusu, savaş meydanından ayrıldıktan sonra, müslümanların kökünü kesmek için yeniden geri dönmüş ve hazırlık yapmaya başlamıştı. Allâh’ın elçisi bunu bildiği için, yaralı, yorgun ve üzüntülü olan müslümanlara yeniden toparlanarak düşmanı izleme görevi verdi. Onlar, Hamrâûl-esed denilen yere kadar geldiler, ancak Kureys ordusunun uzaklaştığını görerek geri döndüler. Hz. Peygamber’in ve sahâbenin bu kararlı tutumu daha sonraki zaferlerin başlangıcı olmuştur.

990. Hûd, 11/3.

991. Yûnus, 10/7-9.

992. Mâide, 5/67.

993. Nûh, 71/4.

وَكَايِنَ مِنْ نَبِيِّ قَاتِلٍ مَعَهُ رِيثُونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٦﴾ وَمَا كَانَ قَوْلُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٤٧﴾ فَاتَّيَهُمُ اللَّهُ ثَوَابِ الدُّنْيَا وَحُسْنُ ثَوَابِ الْآخِرَةِ ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤٨﴾

146- Nice peygamberler beraberlerinde birçok Allah erleri bulunduğu hâlde savaştı. Onlar Allah yolunda başlarına gelen sıkıntılardan dolayı yılmadılar, gevşeklik göstermediler, düşmana boyun eğmediler. Allah sabredenleri sever.

147- Onların söyledikleri sadece şuydu: “Ey Rabbimiz! Bizim günahlarımızı ve işlerimizdeki aşırılıkları bağışla. Savaşta ayaklarımızı sâbit kıl ve inkârcı topluma karşı da bize yardım et!”

148- Böylece Allah da onlara hem dünya nîmetini hem de âhiret nîmetinin en güzelini verdi. Çünkü Allah güzel iş yapanları sever.

146-148. âyetlerde, geçmiş peygamberlerin yanında birçok Allah erleri (ribbiyyûn) savaşmış, Allah yolunda birçok sıkıntılara göğüs germişler ve sabredip âhiretlerini dünyaya tercih etmişlerdi. Bunlar Allah' Teâlâ'dan üç şey istiyorlardı: a) Günahlarının bağışlanması, b) Kendilerine düşman karşısında direnme gücü vermesi, c) Zafere ulaşmak için yardım etmesi. Allah da onlara dünya ve âhiretin en güzel nîmetlerini ecir olarak vermiştir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Ey îmân edenler! Eğer siz Allâh'a yardım ederseniz, O da size yardım eder ve ayaklarınızı sağlam tutar.”**⁹⁹⁴

“Andolsun ki peygamber olarak gönderilen kullarımız hakkın da Bizim geçmişte verdiğimiz şöyle bir söz vardır: Onlara mutlaka yardım erişecektir. Ve sonunda üstün gelen, kesinlikle Bizim ordumuz olacaktır.”⁹⁹⁵

994. Muhammed, 47/7.

995. Sâffât, 37/171-173.

“Allâh’a ve Rasûlü’ne karşı çıkanlar, en aşağı olanların arasındadırlar. Allah, “Şüphesiz ki Ben ve elçilerim üstün geleceğiz.” diye yazmıştır. Şüphesiz ki Allah çok güçlüdür, mutlak üstündür.”⁹⁹⁶

“Biz elçilerimize de, îmân edenlere de hem dünya hayatında, hem de şâhitlerin hazır bulunacağı kıyâmet gününde elbette yar-dım edeceğiz.”⁹⁹⁷

“Allah yolunda harcayın, kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayın ve iyilik edin, yaptığınızı güzel yapın. Çünkü Allah, iyilik eden ve işini güzel yapanları sever.”⁹⁹⁸

“O takvâ sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah yolunda har-carlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah iyilik eden-leri sever.”⁹⁹⁹

“Ancak verdikleri sözü tutmadıkları için, onları lânetledik ve kalplerini de katılaştırdık. Onlar (Tevrat’ta) kelimelerin yerlerini de-ğiştirerek (anlamını bozdular). Kendilerine verilen öğütlerden bir pay almayı unuttular. İçlerinden pek azı dışında, onlardan hep hâinlik görürsün. Yine de sen onları affet ve aldırış etme! Çünkü Allah iyi-lik edenleri sever.”¹⁰⁰⁰

Sahâbeden Habbab bin Eret ؓ’ten rivâyete göre, Mekke dönemin-de Hz. Peygamber Kâbe’nin gölgesinde dinlenirken, müşriklerin kendileri-ne yaptıkları zulüm ve haksızlıklar karşısında şikâyetle bulunarak, Allâh’ın Rasûlü’ne, Allah’tan yardım için duâ etmeyecek misiniz? diye sormuşlardı. Bunun üzerine Rasûlullah ﷺ şöyle buyurmuştur:

“Önceki ümmetler içinde mü’minlerden yakalanıp hendeklere gömü-len, sonra da bedeni testere ile ikiye biçilerek, eti kemiği tırmıklarla tara-nanlar oldu. Fakat bütün bu yapılanların hiçbirisi onları dinlerinden dön-düremedi. Yemin olsun ki, Allah bu dîni mutlaka hâkim kılacaktır. Öyle bir zaman gelecek ki, bir atlı, Allah’tan ve sürüsüne kurt saldırmamasından başka hiçbir şeyden korkmaksızın San’a’dan Hadramut’a kadar güven içinde gidecek. Ne var ki, siz sabırsızlanıyorsunuz.”¹⁰⁰¹

996. Mücâdele, 58/20-21.

997. Mü’min, 40/51.

998. Bakara, 2/195.

999. Âl-i İmrân, 3/134.

1000. Mâide, 5/13.

1001. Buhârî, Menâkıb, 25, İkra, 1; Ebû Dâvûd, Cihâd, 97.

﴿ BÂB 16 ﴾

KÂFİRLERE İTAAT ETMENİN SONUCU, UHUD SAVAŞI

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يُرْذُوكُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ
فَتَنفَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿١٤٩﴾ بَلِ اللَّهُ مَوْلَاكُمْ ۖ وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ ﴿١٥٠﴾
سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ ۖ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ
بِهِ سُلْطَانًا ۖ وَمَا وَلِيَهُمْ النَّارُ ۖ وَبِئْسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ ﴿١٥١﴾ وَلَقَدْ
صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُونَهُمْ بِأَذْنِهِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا فَسِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ
فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِمَّن بَعْدَ مَا أَرْيَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ ۖ مِنْكُمْ مَن يُرِيدُ
الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَن يُرِيدُ الْآخِرَةَ ۖ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ ۖ وَلَقَدْ
عَفَا عَنْكُمْ ۖ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥٢﴾ إِذْ تُصْعِدُونَ
وَلَا تَلْوُونَ عَلَىٰ أَحَدٍ ۖ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَايَكُم فَأَثَابَكُمْ غَمًّا
بِغَمٍّ لِّكَيْلًا تَحْزَنُوا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ ۖ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا
تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾ ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُم مِّن بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا يَغْشَى
طَآئِفَةً مِّنْكُمْ ۖ وَطَآئِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ
ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ ۖ يَقُولُونَ هَل لَّنَا مِنَ الْأَمْرِ مِن شَيْءٍ ۗ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ
كُلَّهُ لِلَّهِ ۖ يُخْفُونَ فِي أَنفُسِهِم مَّا لَا يُبْدُونَ لَكَ ۖ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا
مِن الْأَمْرِ شَيْءٌ مَّا قُتِلْنَا هَهُنَا ۗ قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ
كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَىٰ مَضَاجِعِهِمْ ۖ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ
وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ ۖ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾

إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ
بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا ۖ وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٥٥﴾

149- Ey îmân edenler! Eğer inkâr edenlere uyarsanız, sizi topuklarınız üstünde gerisin geriye çevirirler de, büsbütün ziyâna uğrayanlardan olursunuz.

150- Oysa sizin Mevlâ'nız Allah'tır. O, yardım edenlerin en hayırlısıdır.

151- Biz Allâh'ın, hakkında hiçbir delil indirmeddiği şeyleri O'na ortak koşmaları yüzünden, inkâr edenlerin kalplerine korku salacağız. Onların varacakları yer cehen-nemdir. Zâlimlerin dönüp varacağı yer ne kötüdür!

152- Siz Allâh'ın izniyle (Uhud'da) düşmanlarınızı yok etmek üzere iken, Allah size olan vaadini yerine getirmiştir. Ancak Allah size sevdiğiniz şeyi (zafer ve ganîmeti) gösterince gevşediniz. Peygamber'in emrine uyup uymama konusunda birbirinizle tartıştınız, emre itaatsizlik ettiniz ve zayıfladınız. Sizden kiminiz dünyayı, kiminiz de âhireti istiyordu. Sonra Allah sizi denemek için onları sizin elinizden kurtardı. Ama O, sonunda yine de sizi bağışladı. Çünkü Allah, mü'minlere karşı büyük lû-tuf sahibidir.

153- O zaman siz dönüp hiç kimseye bakmadan yukarı doğru çekiliyordunuz; peygamber ise arkanızdan sizi çağırıyordu, kaybettiklerinizin ve başınıza gelenlerin üzüntüsüne katlanabilmeniz için (söz tutmamanıza karşılık) Allah size tasa üstüne tasa verdi. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

154- Sonra Allah, bu kederin ardından size bir güven duygusu, bâzılarınızı kendinden geçiren bir uyku hâli indirdi. Bu arada bir grup insan da kendi derdine düşmüş, Allah hakkında, haksız bir şekilde, câhiliye dönemi insanları gibi gerçek dışı şeyler düşünüyor ve "Bu konuda bizim fikrimizi mi sordular?" diyorlardı.

De ki: “İş (zafer) tamamen Allâh’a âittir.” Onlar sana açıklayamadıkları şeyleri içlerinde gizliyorlar ve “Bu konuda bize fikrimiz sorulsaydı, burada öldürülmezdik!” diyorlar. De ki: “Siz evlerinizde bile olsaydınız, kendilerine ölüm takdir edilmiş olanlar, düşüp ölecekleri yere mutlaka çıkıp giderlerdi!” Allah bunu, içinizdeki samimiyeti denemek ve kalplerinizdekini temizlemek için yaptı. Çünkü Allah göğüslerin içinde olanı hakkıyla bilir.

155- İki ordunun karşılaştığı (Uhud) gününde şeytan, işlemiş oldukları bâzı hatâlardan dolayı, içinizden sizi terk edip uzaklaşanların ayaklarını kaydırmak istedi. Yine de Allah onları affetti. Çünkü Allah çok bağışlayan, cezâ vermede acele etmeyendir.

149-150. âyetlerde, mü'minlerin inkâr edenlere uymaları hâlinde, küfere düşüp hüsrâna uğrayabilecekleri, onlara inanmak ve güvenmek yerine, Allâh'ın yardımına sığınmak gerektiği hatırlatılmaktadır.

Uhud savaşında “Muhammed öldürüldü” şeklindeki yalan haber üzerine kimi münâfıklar, İslâm askerlerine, “Eski dîninize dönün. Eğer Muhammed, peygamber olsaydı öldürülmezdi!” demeye başlamışlardı. Burada, inananlar küfür ehlinin ve münâfıkların bu gibi sözlerine karşı uyarılmıştır. Çünkü onlara inanmak ve güvenmek mü'minleri zillete düşürür. Mü'minler bu konuda ehl-i kitâba karşı da uyarılmıştır:

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Ey îmân edenler! Ehl-i kitaptan herhangi bir gruba uyarsanız, onlar, îmânınızdan sonra, sizi dîninizden döndürüp yeniden kâfir yaparlar.”**¹⁰⁰²

“Allah, îmân edenlerin dostu, yardımcısıdır; onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlerin dostu ise şeytânî güçler (Tâğût) olup, onları aydınlıktan karanlıklara sürüklerler. İşte onlar cehenemliklerdir ve orada sürekli kalacaklardır.”¹⁰⁰³

“Sizin dostunuz ve yardımcınız ancak Allah, O'nun peygambere, bir de Allâh'ın emrine boyun eğerek, namazı dosdoğru kılan ve

1002. Âl-i İmrân, 3/100.

1003. Bakara, 2/257.

zekâtı veren mü'minlerdir. Kim de Allâh'ı, Peygamber'ini ve îmân edenleri dost edinirse, hiç şüphesiz üstün gelecek olanlar Allâh'ın taraftarlarıdır.”¹⁰⁰⁴

سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَأْوِيَهُمُ النَّارُ وَبِئْسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ ﴿١٥١﴾

151- Biz Allâh'ın, hakkında hiçbir delil indirmedığı şeyleri O'na ortak koşmaları yüzünden, inkâr edenlerin kalplerine korku salacağız. Onların varacakları yer cehennemdir. Zâlimlerin dönüp varacağı yer ne kötüdür!

151. âyette, küfür ehlinin kalbindeki şirk, onların mü'minler karşısında korkuya kapılmalarının asıl nedenidir. Bu yüzden büyük moral gücüne sahip olan inananlar savaş meydanında kat kat düşmana karşı zafer kazanırlar.

İlgili âyette şöyle buyrulur: **“Ehl-i kitaptan kâfir olanları ilk sür-günde yurtlarından çıkaran O'dur. Siz onların çıkacaklarına ihtimal vermemiştiniz; onlar da kalelerinin kendilerini Allâh'a karşı koruyacağını sanmışlardı. Ama Allâh'ın azâbı onlara hiç beklemedikleri bir yerden geliverdi ve kalplerine korku saldı! Öyle ki, onlar evlerini kendi elleriyle ve mü'minlerin elleriyle yıkıyorlardı. Öyleyse ey akıl sahipleri, ibret alınız!”¹⁰⁰⁵**

Câbir bin Abdullah رضي الله عنه in naklettiği bir hadiste şöyle buyrulur: **“Beş şey vardır ki, yalnız bana verilmiş ve benden önce hiçbir peygambere verilmemiştir: Ben bir ay uzaklıktaki düşmanın kalbine korku salmakla yardım olundum. Yeryüzü benim için mescid ve temiz kılındı. Ganîmetler bana helâl kılındı. Bana şefaât makâmı verildi. Önceki peygamberler kendi toplumlarına gönderilmişken, ben genel olarak herkese gönderildim.”¹⁰⁰⁶** Nitekim Hz. Peygamber, Uhud savaşında Ebû Süfyân'ın ve müşriklerin kalplerine korku düştüğü için, yeniden saldırmaya cesâret edemediklerini ve Mekke'ye döndüklerini bildirmiştir.¹⁰⁰⁷

1004. Mâide, 5/55-56.

1005. Haşr, 59/2.

1006. Buhârî, Teyemmüm, 1, Salât, 56, Cihâd, 122; Müslim, Mesâcid, 3, 5-8; Dârimî, Siyer, 28.

1007. İbn Kesîr, Muhtasar, I, 324, 325.

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُونَهُمْ بِأَذْنِهِ حَتَّى إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَزَّعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تَحِبُّونَ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥٢﴾

152- Siz Allâh'ın izniyle (Uhud'da) düşmanlarınızı yok etmek üzere iken, Allah size olan vaadini yerine getirmiştir. Ancak Allah size sevdiğiniz şeyi (zafer ve ganîmeti) gösterince gevşediniz. Peygamber'in emrine uyup uymama konusunda birbirinizle tartıştınız, emre itaatsizlik ettiniz ve zayıfladınız. Sizden kiminiz dünyayı, kiminiz de âhireti istiyordu. Sonra Allah sizi denemek için onları sizin elinizden kurtardı. Ama O, sonunda yine de sizi bağışladı. Çünkü Allah, mü'minlere karşı büyük lû-tuf sahibidir.

152. âyete göre, Uhud savaşında başlangıçta disiplinli saldırıyla düşman püskürtülmüştü. Hz. Peygamber, arkadan düşman saldırısını önlemek için, Abdullah bin Cübeyr'in komutasında 50 okçuyu, Ayneyn tepesi üzerinde özel bir mevziye yerleştirmiş ve "Oklarınızla bizi savunun, sakın düşmanın arkamızdan gelmesine izin vermeyin, yensek de yenilsek de hiçbir şekilde yerlerinizden ayrılmayın. Kuşların etlerimizi gagaladığını görseniz bile sakın yerinizi terk etmeyin!" diye emir vermişti.¹⁰⁰⁸

Ancak bir ara düşmanın bozguna uğraması üzerine, savaş meydanında bıraktığı ganîmetleri toplamak isteyen bir kısım okçular, mevzilerini terk etmeye kalkışınca, kumandanla aralarında münakaşa olmuş, buna rağmen mevzileri terk ederek aşağıya inmişlerdi. Allah Rasûlü'nün kesin emrine rağmen, yedisi veya sekizi dışında okçular ganîmetten pay almak için yerlerini terk ettiler. Bu durumu görerek toparlanan düşman bu geçitteki birkaç İslâm askerini şehîd ederek orya hâkim oldu ve İslâm ordusunu arkadan kuşattı. Böylece yenilmiş durumda iken, gâlip duruma geçti ve müslümanlara büyük zarar verdi. 70 kadar sahâbe şehit düştü. Çünkü düşmanın arkadan saldırmasına fırsat verilmiş ve Uhud meydanında, iki ateş arasında kalan müslümanlar riske sokulmuştu. Öyle ki, Allâh'ın elçisi de yaralandı, hatta ölüm tehlikesi geçirdi. Dağılan müslümanlar, can kaygısıyla dağa

doğru çekilmeye başlamıştı. Kimi sahâbeler de canı pahasına Allâh'ın elçisini savunmaya gayret gösteriyordu.

إِذْ تَضِعُونَ وَلَا تَلُونَ عَلَى أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أَخْرِيكُمْ
فَأَتَابَكُمْ غَمًّا بِغَمِّ لَكَيْلًا تَحْزَنُوا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ
وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾

153- O zaman siz dönüp hiç kimseye bakmadan yukarı doğru çekiliyordunuz; peygamber ise arkanızdan sizi çağırıyordu, kaybettiklerinizin ve başınıza gelenlerin üzüntüsüne katlanabilmeniz için (söz tutmamanıza karşılık) Allah size tasa üstüne tasa verdi. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

153. âyete göre, Uhud savaşında ilk hezimet yaşanır ve İslâm ordusu geriye çekilirken, Allâh'ın Rasûlü metânet ve cesâretini kaybetmemiş, müslümanları kendi çevresinde toplanmaya çağırarak, “Ey Allâh'ın kulları bana geliniz!” diye seslenmişti.

Sa'd bin Ebî Vakkas, Uhud gününü şöyle anlatmıştır: “O gün, Hz. Peygamber'in sağında ve solunda iki adam gördüm. Onları daha önce hiç görmediğim gibi, daha sonra da görmedim. Bunlar, Allâh'ın Rasûlü nü savunuyorlar ve onun çevresinde şiddetle çarpışıyorlardı.”¹⁰⁰⁹

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Yeryüzünde vukû bulan ve sizin başınıza gelen hiçbir musîbet yoktur ki, onu Biz daha yaratmadan önce o bir kitapta yazılı olmasın. Şüphesiz ki bu Allâh'a göre kolaydır. Kaybettiklerinizle üzülmeyin, Allâh'ın size verdiği nîmetlerle de sevinip şımarmayın diye böyle yaptık. Çünkü Allah, kendini beğenip övünen kimseleri sevmez.”**¹⁰¹⁰

“Ey îmân edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adâletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluk hakkındaki öfkeniz sizi adâletsizlik yapmaya sevk etmesin. Adâletli olun, çünkü adâlet takvâya daha yakındır. Allâh'a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.”¹⁰¹¹

1009. İbn Kesîr, age, I, 415.

1010. Hadîd, 57/22-23.

1011. Mâide, 5/3. Allâh'ın her şeyden haberdar olduğu konusu için bk. Tevbe, 9/16; Nûr, 24/53; Mücâdele, 58/13; Haşr, 59/18; Münâfikûn, 63/11.

ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُم مِّن بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا يَغْشَى طَائِفَةً مِّنْكُمْ ۖ وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَل لَّنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ ۗ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلّهِ يُخْفُونَ فِي أَنفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَهُنَا قُلْ لَوْ كُنتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحَّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾ إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٥٥﴾

154- Sonra Allah, bu kederin ardından size bir güven duy-gusu, bâzılarınızı kendinden geçiren bir uyku hâli in-dirdi. Bu arada bir grup insan da kendi derdine düş-müş, Allah hakkında, haksız bir şekilde, câhiliye dö-nemi insanları gibi gerçek dışı şeyler düşünüyor ve “Bu konuda bizim fikrimizi mi sordular?” diyorlardı. De ki: “İş (zafer) tamamen Allâh’a âittir.” Onlar sana açıklayamadıkları şeyleri içlerinde gizliyorlar ve “Bu konuda bize fikrimiz sorulsaydı, burada öldürülmez-dik!” diyorlar. De ki: “Siz evlerinizde bile olsaydınız, kendilerine ölüm takdir edilmiş olanlar, düşüp ölecek-leri yere mutlaka çıkıp giderlerdi!” Allah bunu, içiniz-deki samimiyeti denemek ve kalplerinizdekini temiz-lemek için yaptı. Çünkü Allah göğüslerin içinde ola-nı hakkıyla bilir.

155- İki ordunun karşılaştığı (Uhud) gününde şeytan, işle-miş oldukları bâzı hatâlardan dolayı, içinizden sizi terk edip uzaklaşanların ayaklarını kaydırmak istedi. Yine de Allah onları affetti. Çünkü Allah çok bağışlayan, cezâ vermede acele etmeyendir.

154-155. âyetlerde, Uhud savaşı sırasında mü'minlerin içinde bulun-dukları psikolojik durum anlatılır. O günde Allâh'ın mü'minlere yardımı

yanında şeytan da boş durmuyor ve münâfıklara vesvese vererek ayaklarını kaydırmak istiyordu. Âyetteki, “nuâs” uyku hâli demektir. Uhud savaşı sırasında bir gruba gelen uyku hâli ile yorgunluk, endişe, stres ve uykusuzluk durumu yok oluyor ve sahâbe sükûnet içinde yeniden canlılık kazanıyordu. Bu durum Cenâb-ı Hakk’ın inananlara bir yardımudur. Nitekim İbn-i Abbâs; “Uyku hâli (nuâs) savaşta Allah’tan, namazda ise şeytandır.” demiştir.

Ebû Talha şöyle demiştir: “Uhud savaşında uyuklayanlardan biri de bendim. Elimden kılıç yere düşüyor, uzanıp onu alıyorum. Tekrar elimden düşüyor, bir daha uzanıp alıyorum. Muattib bin Kureys’in, “Bize bu işten bir yarar olsaydı burada öldürülmezdik!” dediğini rüyada gibi işitiyordum.”¹⁰¹² İkinci grup ise münâfıklar olup, moral bozucu sözler onlara âittir. Bu âyetle sözü edilen uyku hâli Bedir savaşında da olmuştur. **“O zaman sizi, Allah’tan bir güven olmak üzere hafif bir uyku bürüyor-du.”** âyeti¹⁰¹³ bunu bildirir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Hani onlar hem yukarınızdan, hem aşağıınızdan üstünüze gelmişlerdi. O vakit gözler kaymış, yürekler ağızlara gelmişti. Allah hakkında türlü türlü zanlarda bulunuyordunuz! İşte orada mü’minler imtihan edilmiş ve şiddetli bir sarsıntı ile sarsılmışlardı! İşte o vakit münâfıklar ve kalplerinde hastalık bulunanlar, “Meğer Allah ve Peygamber’i, bize boş vaatle bulunmuş!” diyorlardı.”**¹⁰¹⁴

Yukarıdaki 155. âyetle bütün bu karışık duygulara rağmen savaş meydanından kaçmayıp, düşmanla çarpışanları Allah Teâlâ’nın affettiği, çünkü O’nun çok bağışlayan ve kullarına karşı çok yumuşak davranan olduğu belirtilmiştir.

“Allah hakkında kötü zan besleyen münâfık erkekleri ve münâfık kadınları, müşrik erkek ve müşrik kadınları da cezâlandırır. O kötülük onların başlarına gelsin! Allah onlara gazap etmiş, onları lânetlemiş ve onlar için cehennemi hazırlamıştır. Orası ne kötü bir yerdir!”¹⁰¹⁵

1012. Buhârî, Megâzî, 20, Tefsir, 3/11; Müslim, Cihâd, 136; Ahmed bin Hanbel, IV, 349; İbn Kesir, Muhtasar, I, 329.

1013. Enfâl, 8/11.

1014. Ahzâb, 33/10-12.

1015. Fetih, 48/6.

“Allâh’ın izni olmadıkça, hiç kimseye ölmek yoktur. Ölüm, belirli bir süreye göre yazılmış bir yazıdır.”¹⁰¹⁶

“Nerede olursanız olun, isterseniz sarp ve sağlam kaleler içinde bulunun, yine ölüm sizi bulur!” Onlara bir iyilik dokunsa, “Bu, Allah’tan.” derler. Başlarına bir kötülük gelince de, “Bu, senin yüzünden.” derler. De ki: “Hepsi Allah katındandır.” Bu topluma ne oluyor ki, neredeyse hiçbir sözü anlamıyorlar?”¹⁰¹⁷

“De ki: “Eğer ölmekten veya öldürülmekten kaçırıyorsanız, kaçmanın size bir yararı olmayacaktır. Kaçsanız bile çok kısa bir süre yaşatılırsınız.”¹⁰¹⁸

“De ki: “Kaçıp durduğunuz ölüm sizi mutlaka bulacaktır. Sonra, görülmeyeni ve görüleni bilen Allâh’a döndürüleceksiniz. O, size yaptıklarınızı haber verecektir.”¹⁰¹⁹

1016. Âl-i İmrân, 3/145.

1017. Nisâ, 4/78.

1018. Ahzâb, 33/16.

1019. Cuma, 62/8.

﴿ BÂB 17 ﴾

**ECEL OLAYI, İNSANLARA YUMUŞAK DAVRANMAK,
İSTİŞÂRE, ALLÂH'IN DÎNİNE YARDIM EDENİN
ÜSTÜN GELMESİ, GANÎMET AŞIRMAK**

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا
ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُرًى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا
لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَاللَّهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٥٦﴾ وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ
اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿١٥٧﴾ وَلَئِنْ مُتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ لَإِلَى اللَّهِ
تُحْشَرُونَ ﴿١٥٨﴾ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيظَ
الْقَلْبِ لَأَنَّفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ
فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ
﴿١٥٩﴾ إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي
يَنْصُرْكُم مِّنْ بَعْدِهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾ وَمَا كَانَ
لِنَبِيِّ أَنْ يَغْلُظَ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَمَةِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ
مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾ أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانُ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ
بِسَخَطِ اللَّهِ وَمَا أُوِيهُ جَهَنَّمَ وَيُسَّ الْمَصِيرُ ﴿١٦٢﴾ هُمْ دَرَجَاتٌ
عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٣﴾

156- Ey îmân edenler! Sizler, sefere çıkan veya savaşılan kardeşleri için, “Eğer bizim yanımızda kalsalardı, ölmezler, öldürülmezlerdi!” diyen kâfirler gibi olmayın. Sonunda Allah bu düşüncüyü onların kalplerine pişmanlık hâline

getirecektir. Hâlbuki yaşatan da öldüren de Allah'tır. Allah, yapmakta olduklarınızı görmektedir.

157- Andolsun, Allah yolunda öldürülür veya ölürseniz, bilin ki, Allah'tan bir bağışlanma ve bir rahmet, onların dünyada kalıp topladıkları şeylerden daha hayırlıdır.

158- Andolsun ki, siz ölseyiz de öldürülseyiz de mutlaka Allâh'ın huzûrunda toplanacaksınız.

159- O vakit sırf Allah'tan bir rahmet sayesinde onlara yumuşak davrandın! Eğer sen kaba, katı yürekli olsaydın, şüphesiz onlar senin çevrenden dağılıp giderlerdi. Öyleyse onları affet ve onlar için Allah'tan mağfiret dile! İş konusunda onlarla istişâre et! Bir işi yapmaya kesin karar verince de, Allâh'a güvenip dayan. Çünkü Allah, kendisine güvenip dayananları sever.

160- Eğer Allah size yardım ederse, artık sizi yenecek yoktur. Eğer sizi yardımsız bırakırsa, artık ondan sonra size kim yardım edebilir? Mü'minler yalnız Allâh'a güvenip dayansınlar!

161- Bir peygamber için, emânete hıyânet etmesi olacak şey değildir! Her kim (devlet malına) hıyânet ederse, kıyâmet günü, aşırıldığını boynuna yüklenerek gelir. Sonra herkese kazandığının karşılığı tam olarak verilir, onlara hiçbir haksızlık da yapılmaz!

162- Allâh'ın rızasını kazanmaya çalışan kimse, hiç Allâh'ın gazabına uğrayan ve varacağı yer cehennem olan kimse gibi olur mu? cehennem ne kötü varış yeridir!

163- Onların Allah katındaki dereceleri farklı farklıdır. Allah onların yapmakta olduklarını görmektedir.

156-158. âyetlerde, bir kimsenin kendisi için takdir edilen eceli gelmedikçe savaşta da olsa ölmeyeceği, ancak Allah yolunda ve savaşta olacak ölümün kendisine şehitlik derecesi kazandıracağına, bunun geride kalıp dünya malı toplamaktan çok daha değerli olduğuna dikkat çekilmiştir.

Yukarıdaki âyetlerin de Uhud savaşı ile ilgili olarak indiği rivâyet edilmiştir. Çünkü bu savaşa katılmadan yoldan dönen 300 kadar münâfık, Allâh'ın

elçisiyle savaşa katılan tanıdık ve akrabalarından ölenleri duydukça, “Eğer bizim yanımızda olsalardı, bugün hayatta bulunurlardı!” demişlerdi. Onların bu çeşit söz ve tesellileri kendilerine hiçbir yarar sağlamaz, sadece yüreklerindeki pişmanlığı arttırır. Çünkü insanın kaderi dikkate almadan, her şeyin kendi hesap ve programına göre yürüdüğünü düşünmesi, onu bir gün bunalıma sokar. İnsan evde veya savaş meydanında eceli geldiği takdirde ve belirlenen zamanda ölür. Bu ne öne alınır, ne de geri bırakılır. Buna göre, hiçbir kimse için eceli gelmeden yolculukta veya savaşta ölme olmadığı gibi, eceli gelince de evinin içinde bile olsa ecel onu bulur. Ya da ölmesi takdir edilen yere gider ve orada ölür.

Hız. İbrahim Nemrud’la tartışırken, **“Benim Rabbim diriltten ve öldürendir.”** demişti.¹⁰²⁰ Nitekim Nemrud onu öldürmek için uzaktan mancınıklarla ateşe attırdı, ama atıldığı yer, Cenâb-ı Hakk’ın: **“Ama Biz: Ey ateş! İbrahim için serin ve zararsız ol! dedik.”** emriyle,¹⁰²¹ güvenli hâle geldi ve İbrahim’e zarar vermedi.

Savaşlardaki sıkıntılar imtihanın bir parçasıdır. Âyette şöyle buyrulur: **“(Bedir’de) düşmanlarınıza verdiğiniz iki misli zarar, (Uhud’da) kendi başınıza gelince: “Bu, nasıl oldu?” diye soruyordunuz. De ki: Bunun sebebi sizsiniz! Şüphe yok ki Allah her şeye kâdirdir.”**¹⁰²² **“İçinizden savaştan alıkoyanları ve kardeşlerine, “Bize gelin!” diyenleri Allah bilmektedir. Zaten bunların pek azı savaşa gelir.”**¹⁰²³

Allah Teâlâ kendi yolunda ölen veya öldürülenlere rahmetini vaad etmiş, onlara “şehit” unvânını vermiş, peygamberlerden sonra en üstün âhîret derecesini onlara takdir etmiştir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Allah yolunda öldürülenlere, ‘Ölüler’ demeyin; çünkü onlar diridirler, ancak siz (bunu) anlayamazsınız!”**¹⁰²⁴

“Eğer Allah yolunda öldürülür veya ölürseniz, bilin ki, Allâh’ın bağışlaması ve sevgisi, onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır.”¹⁰²⁵

“Allah yolunda öldürülmüş olanları sakın ölüler sanmayın. Hayır, onlar Rab’leri katında diridirler; öyle ki, Allâh’ın lûtfundan

1020. Bakara, 2/258.

1021. Enbiyâ, 21/69.

1022. Âl-i İmrân, 3/165.

1023. Ahzâb, 33/18.

1024. Bakara, 2/154.

1025. Âl-i İmrân, 3/157.

kendilerine verdikleri ile sevinerek rızıklandırılar. Arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olan şehit kardeşlerine de, bir korku olmayacağını ve üzülmeyeceklerini müjdelemek isterler!”¹⁰²⁶

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾

159- O vakit sırf Allah'tan bir rahmet sayesinde onlara yumuşak davrandın! Eğer sen kaba, katı yürekli olsaydın, şüphesiz onlar senin çevrenden dağılıp giderlerdi. Öyleyse onları affet ve onlar için Allah'tan mağfiret dile! İş konusunda onlarla istişâre et! Bir işi yapmaya kesin karar verince de, Allâh'a güvenip dayan. Çünkü Allah, kendisine güvenip dayananları sever.

159. âyette, Hz. Peygamber'in çevresindekilere yumuşak davranması övülmekte, kaba ve katı davransaydı, insanların kendisinden uzaklaşabileceği hatırlatılmakta; dâimâ affedici olması, insanlar için mağfiret dilemesi, tecrübeye dayanan dünya işlerinde işi bilenlerle istişâre etmesi, kesin karar verince de artık Allâh'a güvenip dayanması istenmektedir. İlgili âyette şöyle buyrulur: **“O takvâ sahipleri, bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar; öfkelerini yenerler ve insanların kusurlarını affederler. Allah iyilik edenleri sever.”¹⁰²⁷**

Özellikle toplumu yöneten kimselerin kaba ve katı kalpli olması, kendilerinde başka faziletler olsa bile toplumda nefret uyandırır, insanlar onu dinlemek istemezler. İslâm gibi evrensel bir mesaj getiren, âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olan,¹⁰²⁸ en yüce ahlâk üzere bulunduğu bildirilen,¹⁰²⁹ bir peygamberin bu kötü vasıfları taşıması düşünülemez. Yukarıdaki âyet Hz. Peygamber'in büyüklüğünü, ahlâkının üstünlüğünü, kalbinin şefkat ve merhametle dolu olduğunu göstermektedir.

1026. Â-i İmrân, 3/169-170.

1027. Â-i İmrân, 3/134.

1028. Enbiyâ, 21/107.

1029. Kalem, 68/4.

İslâm'ın eğitim metotlarından birisi de affedici olmaktır. Çünkü yerine göre af, cezâdan daha etkilidir. Nitekim Uhud savaşında komutanların emrine uymamak yüzünden bir bozgun yaşanmış ve 70 kadar şehit verilmiş, İslâm ordusu sonradan yeniden toparlanıp zafere ulaşmıştır. İşte Allah Teâlâ yukarıdaki 152. âyetle bu bozguna sebep olanları affettiğini ilan etmiş, 159 âyetle de Hz. Peygamber'e onları affetmesini, Allah tarafından bağışlanmaları için de duâ etmesini emretmiştir. Onun sahâbeye karşı yumuşak ve merhametli davranması büyük etki yapmış, bu hatâyı yapıp affedilen sahâbiler, daha sonra girdikleri bütün savaşlarda Hz. Peygamber'in ve komutanlarının emrine titizlikle uyarak zaferler kazanmışlardır.

Yüce Allah, peygamberine önemli dünya işlerinde karar vermeden önce işi bilen arkadaşlarına danışmasını, sonunda karar verince de Allâh'a güvenip dayanmasını emretmiştir. Aşağıda istişâre ile ilgili bir araştırmamızı vereceğiz:

İSLÂM'DA İSTİŞÂRE

İstişâre; danışma, görüş alma demektir. Yukarıdaki âyetle vahyin bulunmadığı, re'y ve içtihadı dayalı -savaş gibi- toplumun işlerine yönelik konularda, yöneticinin işi bilenlerle istişâre etmesi ilkesine yer verilmektedir.

Kur'ân'ın 42. sûresine ad verilerek çok önemsendiği ayrıca gösterilen "şûrâ" kavramının, müslümanlar tarafından sadece danışma yani bir konu hakkında bilgi edinme olarak kabul edilmesi yüzünden, onun düzenleyici ve yaratıcı gücünden yararlanılamamıştır. Yani toplumların yönetiminde doğru kararın özgür düşünce ortamında alınması ve alınan kararın uygulanması şeklindeki demokratik yaklaşıma ulaşamamıştır.¹⁰³⁰

Yukarıdaki âyetle dünyaya âit, tecrübeye dayalı işlerde işi bilenlerle istişâre edildikten sonra, bir karara varılınca artık o kararın azimli bir şekilde uygulanması ve bu konuda Allâh'a güvenip dayanmanın gereği belirtilmektedir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **"Onlar büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınırlar; öfkelendiklerinde de kusurları bağışlarlar. Onlar Rab'lerinin davetine uyarlar ve namazı dosdoğru kılarlar. Onların işleri, aralarında şûrâ ile olur. Kendilerine verdiğimiz rızık-tan da Allah yolunda harcarlar."**¹⁰³¹

"Mü'minler ancak Allâh'a ve Peygamberine inanmış kimselerdir. Onlar o Peygamberle birlikte önemli bir işle meşgulken ondan

1030. Ö. Şerif Bilgin, ag. Tez, s. 204-205.

1031. Şûrâ, 42/37-38.

izin almadan bırakıp gitmezler. Şu senden izin isteyenler, gerçekten Allâh'a ve elçisine îmân etmiş kimselerdir. Öyle ise, bâzı işleri için senden izin istediklerinde, sen de onlardan dilediğine izin ver ve kendileri için Allah'tan bağışlanma dile. Çünkü Allah, çok bağışlayan, çok merhametli olandır.”¹⁰³²

Hız. Ali'den rivâyete göre, 159. âyetteki “azm”ın ne olduğu Hız. Peygamber'e sorulmuş, “Azm'den maksat; rey sahipleriyle istişâre edip bir karara varmaktır.” buyurmuştur (İbn-i Merdeveyh'ten). Buna göre, “Müşâvere heyetinin vardığı sonuç, mü'minlerin emîrini bağlayıcıdır.” diyen fakihler bu hadîse dayanmıştır.

İmam Kurtubî, istişâre ile ilgili nassları açıkladıktan sonra, “İstişâreyi terk ederek zorbalığa ve zulme sapan imâmın azledilmesi gerekir.” demıştır. Kurtubî bu âyeti tefsir ederken İbn-i Atıyye'nin: “Şûrâ, dînin uyulması gereken en büyük hükümlerindendir. Her kim, ilim ve din ehli ile istişâre etmezse, onun azledilmesi vâciptir.”¹⁰³³ şeklindeki görüşüne yer vererek, bu konuda görüş ayrılığı olmadığını ve Allâh'ın Mekke'de inen Şûrâ sûresi 42/38. âyette, “Ve onların işleri kendi aralarında şûrâ iledir...” diyerek inananları övdiğünü belirtir. Kurtubî, toplumun karşılaşılabileceği en büyük meselelerden biri olan hilâfet meselesini çözme işini Hız. Ömer'in şûrâyaya havâle etmesine de dikkat çekmiştir.¹⁰³⁴ Nitekim dört halîfe de, mübah dünya işlerinin en uygun olanını tespit etmek için, ehil kimselerle istişâre etmişlerdir.¹⁰³⁵ Hız. Ömer'in, önemli konuları istişâre için, Medîne'den ayrılımlarını istemediği bir “danışma kurulu” edindiği bilinmektedir.

Hız. Peygamber döneminde dînî nitelikli problemlerin çözümü için iki kaynak vardı. Vahiy ve sünnet. Kimi zaman tecrübeye dayanan konularda, Allah elçisinin işi bilenlere danışarak daha önceki uygulamayı değiştirdiği de olurdu. Ancak toplumla ilgili problemlerin çözümünde “celb-i menâfi” ve def'i mefâsid” ilkesinin esas alındığında, illet, sebep ve hikmet gibi ortak niteliklerin gözetildiğinde de şüphe yoktur. Aşağıda bu değişim süreciyle ilgili uygulama örnekleri vereceğiz.

Hız. Peygamber'in İstişârelerine Örnekler

Kur'ân-ı Kerîm'de Yemen kraliçesi Belkıs'ın, Hız. Süleyman'ın tehdit içeren mektubu üzerine izlenecek yol için komutanlarıyla istişâresinden söz

1032. Nûr, 24/62.

1033. Kurtubî, Câmi', IV, 439.

1034. Kurtubî, age, II, 597 vd.

1035. Bk. Buhâri, İ'tisam, 28.

edildiği gibi,¹⁰³⁶ Mısır kralının da, çıkabilecek ekonomik krize karşı alınabilecek önlemler konusunda Hz. Yusuf'la istişâre ettiği ve onu Mısır hazine-lerinin başına getirdiği bildirilir.¹⁰³⁷

Mekke döneminde inen: **“Onların işleri, aralarında danışma ile-
dir.”**¹⁰³⁸ âyetiyle mü'minlerin bundan böyle, savaş ve benzeri önemli konu-
larda istişâre ederek karar vermeleri istendi. Kimi fakihler bu âyete dayana-
rak “iktizânın delâleti” yoluyla İslâm toplumunun bir “şûrâ heyeti” ni seçip
işbaşına getirmesi gerektiğini söylemişlerdir.

Hicretin 2. yılında, Bedir savaşında suya uzak bir yere konaklamak is-
tenince sahâbeden Habbab İbnü'l-Münzir şöyle dedi: “Ey Allâh'ın Elçisi, bu
kendi görüşünüz mü, yoksa vahye dayalı bir hüküm mü?” Hz. Peygamber
kendi görüşü olduğunu söyleyince, Habbab “Öyleyse su yakınına konakla-
mamızı uygun bulurum.” dedi ve öyle yaptılar.¹⁰³⁹ Burada Hz. Peygamber,
istişâre sonunda çevre şartlarını iyi bilen bir sahâbenin önerisini dikkate ala-
rak, kendi tasarladığı konaklama yerinden vazgeçerek, su yakınına konakla-
mıştır. Ancak bu arada yeni yere intikal etmeden yağmur yağdığı bildirilmiş-
tir. Bu durum peygamberin tercihiine uyulması hâlinde de Cenâb-ı Hakk'ın
mü'minlere yardım edeceğinin, onları suya muhtaç bir durumda bırakma-
yacağının bir belirtisi olmalıdır.

Hicretin 3. yılında (M 625) Uhud savaşından sonra inen yukarıdaki âyet-
te ise, Allah Elçisi'nin, ashâb-ı kirâmla istişâre etmesi istenmiştir: **“O vakit,
Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın. Şayet sen kaba,
katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz onlar çevrenden dağılıp giderler-
di. Şu hâlde onları affet, bağışlanmaları için duâ et. İş konusunda
onlarla istişâre et. Kararını verdiğin zaman da, Allâh'a güvenip da-
yan, Çünkü Allah kendisine güvenip dayananları sever.”**¹⁰⁴⁰

Uhud savaşı öncesinde Hz. Muhammed ﷺ, ashâbıyla istişâre etmiş,
kendi kanaati Medîne içinde kalarak savunma harbi yapma yolunda iken,
özellikle çoğunluk gençlerin isteği doğrultusunda, şehir dışında meydan sa-
vaşı yapılması karara bağlanmıştı. Savaşta kimi olumsuzlukların meydana
gelmesi ve yetmiş kadar şehit verilmesi, Hz. Peygamber'in ilk teklifini haklı
çıkarmışsa da, toplumda sosyal gelişmenin tartışarak sağlanması gerektiğini

1036. Bk. Neml, 27/23-44.

1037. Bk. Yûsuf, 12/43, 46-55.

1038. Şûrâ, 42/38.

1039. Serahsî, Usûl, Kahire, 1372, II, 91.

1040. Âl-i İmrân, 3/159.

bilen Peygamber Efendimiz ﷺ, bu konuda yumuşak davranmış ve çoğunluğun görüşüne itibar etmiştir.

Hendek Gazvesi bir ay kadar uzayınca Allâh'ın Rasûlü, sahâbenin korkusunu gidermek için, Gatafan Kabîlesi'nin liderleri Uyeyne b. Hısn ve Hâris b. Avf'la gizlice görüşerek Kureyş'e destek olmamaları karşılığında Medîne hurma hâsîlatının üçte birini vermeyi teklif etmişti. Ancak antlaşmayı imzalamadan önce kendileriyle istişâre ettiği Sa'd b. Muâz (ö. 5/626) ile Sa'd b. Ubâde (ö. 14/635), bunun vahye değil Allah Rasûlü'nün düşmanın gücünü bölmek düşüncesine dayandığını öğrenince, Sa'd b. Muâz şöyle dedi: "Biz ve onlar Allâh'a ortak koşar ve putlara tapardık. O dönemde onlar bizim misafirlerimiz olmadıkça veya satın almadıkça bir tek hurmamıza bile göz dikemezdi. Şimdi İslâm'la şereflendiğimiz bu sırada mı onlara mallarımızı vereceğiz?" Bunun üzerine anlaşma yapmaktan vazgeçildi.¹⁰⁴¹ Burada Hz. Peygamber Sa'd'ı haklı bularak kendi görüşünde ısrar etmemiştir. Nitekim Hendek savaşı, bir gece çıkan şiddetli çöl fırtınasının düşmanın çadırlarını yerle bir etmesi ve büyük bir kargaşa yaşanması, Beni Kurayza'nın desteğini çekmesi sonunda Kureyş ordusu geri çekilmiş ve bu savaş da zaferle sonuçlanmıştı.

Burada da ilâhî yardımın tecelli ettiği Kur'ân'da şöyle haber verilir: **"Ey îmân edenler! Allâh'ın sizin üzerinizdeki nîmetini hatırlayın. Hani bir zaman üzerinize ordular gelmişti de Biz onların üzerine bir rüzgâr ve sizin görmediğiniz ordular salıvermiştik. Çünkü Allah sizin ne yaptığınızı çok iyi görüyordu! Hani onlar hem yukarıınızdan, hem aşağıınızdan üstünüze gelmişlerdi. O vakit gözler kaymış, yürekler ağızlara gelmişti. Allah hakkında türlü türlü zanlarda bulunuyordunuz! İşte orada mü'minler imtihan edilmiş ve şiddetli bir sarsıntı ile sarsılmışlardı!"**¹⁰⁴²

İstişâre ile ilgili bâzı hadisler: "Yöneticileriniz hayırlı olanlarınız, zenginleriniz hoşgörülüleriniz olduğu ve işleriniz aranızda istişâre ile yürütüldüğü zaman sizin için yerin üstü altından daha hayırlıdır. Bunların aksi olduğu zaman ise, sizin için yerin altı üstünden daha hayırlıdır."¹⁰⁴³

Ebû Saîd el-Hudrî'den Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu nakledilmiştir: "Allâh'ın gönderdiği her peygamberin ve tâyin ettiği her halîfenin iki çeşit yakın adamları bulunur. Bunlardan biri ona iyiliği emreder ve onu

1041. Serahsî, Usûl, II, 91, 92; Buhârî, Keşf, III, 930.

1042. Ahzâb, 33/9-11.

1043. Tirmizî, Fiten, 78, H No: 1714.

yapmaya teşvik eder. Diğerisi ise kötülüğü emreder ve onu işlemesine teşvik eder. Mâsum olan ancak Allâh'ın mâsum kıldığı kimsedir.”¹⁰⁴⁴

“Kim bilmeden fetvâ verirse, yapılan işin günahı, o fetvâ verene gider. Kim müslüman kardeşine bile bile yanlış yol gösterirse, ona hıyânet etmiş olur.”¹⁰⁴⁵

“Bilgisine başvurulduğu zaman bildiğini söylemeyenin ağzına kıyâmet gününde ateşten gem vurulur.”¹⁰⁴⁶ “Anlaşmazlık çıktığı zaman gelip bildiklerini haber veren şâhit, en hayırlı şâhittir.”¹⁰⁴⁷

Rasûlullah ﷺ, Hz. Ebûbekir ve Ömer’e hitâb ederek şöyle buyurmuş-
tur: „Siz bir danışmada oy birliğine varırsanız, ben size aykırı hareket etmem.”¹⁰⁴⁸ “Benim ümmetim dalâlet üzerinde birleşmez. Allâh'ın eli toplum üzerindedir.”¹⁰⁴⁹

إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ ۖ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ
مِنْ بَعْدِهِ ۗ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾

**160- Eğer Allah size yardım ederse, artık sizi yenecek yoktur. Eğer sizi yardımsız bırakırsa, artık ondan sonra si-
ze kim yardım edebilir? Mü'minler yalnız Allâh'a güvenip dayansınlar!**

160. âyette, Allâh'ın yardım ettiğini kimsenin yenemeyeceği ve mü'minlerin Allâh'a güvenip dayanmaları gerektiği bildirilmektedir.

TEVEKKÜL

Allâh'ın yardımını ise, mü'minlerin kendine düşeni yaptıktan sonra tecelli eder. **“Ey îmân edenler! Eğer siz Allâh'a yardım ederseniz, Allah da size yardım eder ve ayaklarınızı sağlam bastırır.”** âyetinde,¹⁰⁵⁰ “Allâh'a yardım”dan kastedilen; O'nun emir ve yasaklarına uymak, dünya işlerinde de “sünnetullah” gereği, işi bilenlere danışarak ve emâneti ehline vererek,

1044. Buhârî, Ahkâm, 42.

1045. Ebû Dâvûd, İlm, 8, H No: 3657.

1046. Ebû Dâvûd, İlim, 9; Tirmizî, İlim, 3; İbn Mâce, Mukaddime, 24.

1047. Müslim, Akdiye, 19; Ebû Dâvûd, Kadâ, 13; Tirmizî, Şehâdât, 1; İbn Mâce, Ahkâm, 28.

1048. Ahmed bin Hanbel, Müsned, V, 227.

1049. Tirmizî, Fiten, 7, H No: 2168.

1050. Muhammed, 47/7.

kendisine düşen her türlü tedbiri almak ve bundan sonra Allâh'a güvenip dayanmaktır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Mü'minler yalnız Allâh'a güvenip dayansınlar.”**¹⁰⁵¹ **“İşte Rabbiniz Allah budur. O'ndan başka ilâh yoktur. Her şeyi yaratan O'dur. Artık O'na kulluk edin. O, her şeye vekildir.”**¹⁰⁵²

“Artık onlar yine de yüz çevirirlerse de ki: “Bana Allah yeter! O'ndan başka ilâh yoktur. Ben yalnız O'na güvenip dayandım ve O, yüce Arş'in sahibidir.”¹⁰⁵³

“Mûsâ, “Ey kavmim! Eğer Allâh'a îmân etmiş ve kendinizi O'na teslim etmişseniz, o hâlde, yalnız O'na güvenip dayanın!” dedi.”¹⁰⁵⁴

“Ben ancak benim de Rabbin, sizin de Rabbiniz olan Allâh'a güvenip dayandım. Çünkü yürüyen hiçbir canlı yoktur ki Allah onun alnından tutmuş olmasın! Şüphesiz Rabbin dosdoğru yoldadır.”¹⁰⁵⁵

“Şuayb dedi:... Ben sadece gücümün yettiğince işleri düzeltmek istiyorum. Fakat başarılı olmam ancak Allâh'ın yardımı ile. Ben yalnız O'na güvenip dayandım ve ancak O'na yöneliyorum!”¹⁰⁵⁶

Hız. Peygamber Allâh'a güvenip dayananların, hesapsız ve azapsız bir şekilde cennete girebileceklerini haber vermiş,¹⁰⁵⁷ duâlarında Allâh'a tevekkül etmiştir.¹⁰⁵⁸

Allâh'ın Rasûlü bir hadisinde şöyle buyurmuştur: **“Eğer siz Allâh'a gereği gibi güvenip dayansaydınız, Allah Teâlâ sabahları boş kursakla çıkıp akşamları dolu kursakla yuvalarına dönen kuşları doyurduğu gibi sizleri de doyururdu.”**¹⁰⁵⁹

Fahrüddin Râzî der ki: **“Tevekkül bâzı câhillerin sandığı gibi, insanın kendini ihmâl etmesi değildir. Böyle olsaydı, istişâre emri, tevekküle engel olurdu. Tevekkül insanın görünür dünyevî sebeplere uyması ve fakat kalbini onlara bağlamayıp Allah Teâlâ'nın korumasına dayanıp**

1051. Âl-i İmrân, 3/122. Bk. 160; Mâide, 5/11; Tevbe, 9/51; İbrâhim, 14/11; Mücadele, 58/10; Tegâbün, 64/13.

1052. En'âm, 6/102.

1053. Tevbe, 9/129.

1054. Yûnus, 10/84.

1055. Hûd, 11/56.

1056. Hûd, 11/88.

1057. Buhârî, Tîb, 17, 42, Rıkâk, 50; Müslim, İman, 374.

1058. Buhârî, Teheccüd, 11, Tevhid, 8, 35; Müslim, Zikir, 68.

1059. Tirmizî, Zühed, 33; İbn Mâce, Zühed, 14; Ahmed bin Hanbel, I, 30, 52.

güvenmesi demektir..." Uhud'da okçular, bulundukları mevzii terk edip ganîmete koşmalarına sebep olarak, "Rasûlullah, herkesin aldığı kendisinin olsun der de ganîmetleri paylaştırmaz, diye korktuk, nitekim Bedir'de taksim etmemişti." demişler, Rasûl-i Ekrem de: "*Demek ki ganîmetleri size paylaştırmayacağız da hâinlik yapacağız sandınız!*" buyurmuştu. Nitekim sonraki âyetlerde gizli ganîmet aşırmanın büyük günah olduğuna işaret edilmiştir.¹⁰⁶⁰

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ ۚ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَمَةِ ۚ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾ أَفَمَنْ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ وَمَا لَهُ جَهَنَّمَ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦٢﴾ هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ ۖ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٣﴾

161- Bir peygamber için, emânete hıyânet etmesi olacak şey değildir! Her kim (devlet malına) hıyânet ederse, kıyâmet günü, aşırıldığını boynuna yüklenerek gelir. Sonra herkese kazandığının karşılığı tam olarak verilir, onlara hiçbir haksızlık da yapılmaz!

162- Allâh'ın rızasını kazanmaya çalışan kimse, hiç Allâh'ın gazabına uğrayan ve varacağı yer cehennem olan kimse gibi olur mu? cehennem ne kötü varış yeridir!

163- Onların Allah katındaki dereceleri farklı farklıdır. Allah onların yapmakta olduklarını görmektedir.

161-163. âyetlerde, emânete hıyânetin kötülüğünden söz edilmekte, emânete hıyânet edenin kıyâmet günü bu günahı yüklenerek geleceği, Allâh'ın rızasını kazanan kimse ile gazabına uğrayan kimsenin bir olamayacağı hatırlatılmaktadır.

Yukarıdaki 161. âyetin, Bedir'de kaybolan bir savaş ganîmeti için, münâfikların, "Herhalde Muhammed almıştır" sözleri üzerine indiği nakledilmiştir.¹⁰⁶¹ O zaman Allâh'ın elçisi: "*Bizim ganîmetleri gizleyip size bölüştürmeyeceğimi mi sandınız?*" buyurmuştur.¹⁰⁶²

1060. Fâhru'r-Râzî, age, IX, 69, 70; Elmalılı, age, II, 455.

1061. Ebû Dâvûd, Hurûf, 3; Tirmizî, Tefsir, 3/17.

1062. Kurtubî, Câmi', IV, 255.

Âyetteki “gulûl”, ganîmet malından gizli bir şey aşırarak, emânete hıyânet etmek olup, genelde devlet mallarında sû-i istimal (kötüye kullanma) de bu niteliktedir. Allâh'ın Rasûlü, gulûlü büyük günahlardan saymıştır.

Kıyâmet günü kimsenin haksızlığa uğratılmadan herkesin hakkını alacağı çeşitli âyetlerde bildirilir. Fâiz âyetlerinin sonunda da pişmanlık duyup fâizcilikten vazgeçenlerle ilgili olarak şöyle buyrulur:

“Ey îmân edenler! Allâh'a karşı gelmekten sakının ve gerçekten îmân etmişseniz, fâizden doğan, ancak henüz tahsil etmediğiniz kazançları almaktan vazgeçin. Eğer bunu yapmazsanız, Allah ve Rasûlü ile savaş hâlinde olduğunuzu bilin! Eğer tevbe ederseniz, anaparanız sizindir. Böylece ne haksızlık etmiş ne de haksızlığa uğramış olursunuz.”¹⁰⁶³

“Allâh'ın huzûruna çıkarılacağınız günden sakının! O gün herkese kazandığının karşılığı tam olarak verilir ve onlar asla haksızlığa uğratılmazlar!”¹⁰⁶⁴

“Şüphe yok ki Allah, zerre kadar haksızlık yapmaz. Ama eğer zerre kadar da bir iyilik yapılsa, onun sevabını kat kat arttırır ve ayrıca kendi katından da büyük bir mükâfat verir.”¹⁰⁶⁵

“Herkesin yaptıkları işlere göre dereceleri vardır. Rabbin onların yapmakta olduklarından habersiz değildir.”¹⁰⁶⁶

Sevbân ﷺ, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “Kim şu üç şeyden uzak olarak vefât ederse cennete girer. Kibir, emânete hıyânet (gulûl) ve borçlu olarak ölmek.”¹⁰⁶⁷

Devlet görevlileriyle ilgili olarak da bir hadiste şöyle buyurulmuştur: “Bizim bir işimize tâyin edilen kimse, evi yoksa ev edinsin, eşi yoksa evlensin, hizmetçisi yoksa hizmetçi edinsin, bineği yoksa binit edinsin, bundan başka (devlet malından) bir şey alan kimse, ya zimmetine mal geçirmiş veya hırsızlık yapmış olur.”¹⁰⁶⁸

1063. Bakara, 2/278-279.

1064. Bakara, 2/281.

1065. Nisâ, 4/40.

1066. En'âm, 6/132.

1067. Tirmizî, Siyer, 21; İbn Mâce, Sadaka, 12; Dârimî, Büyü', 52; Ahmed b. Hanbel, V, 276-277.

1068. Ahmed bin Hanbel, Müsned, IV, 229.

﴿ BÂB 18 ﴾

PEYGAMBER'İN GELİŞİ, BEDİR - UHUD SAVAŞI VE ŞEHİTLER

لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿١٦٤﴾ أَوَلَمَّْا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا^١ قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ^٢ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٥﴾ وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ التَّتَى الْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ^٣ ﴿١٦٦﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ ادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَا تَبْغَيْنَاكُمْ^٤ هُمْ لِلْكَفَرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ^٥ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿١٦٧﴾ الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا قُلْ فَادْرُؤْا عَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٦٨﴾ وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ^٦ ﴿١٦٩﴾ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ^٧ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ^٨ أَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ^٩ ﴿١٧٠﴾ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةِ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ^{١٠} وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ^{١١} ﴿١٧١﴾

164- Andolsun ki Allah, mü'minlere içlerinden, onlara kendi âyetlerini okuyan, onları arındıran ve onlara kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber göndermekle büyük

bir lûtufta bulunmuştur. Hâlbuki onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içindeydiler.

- 165-** (Bedir'de) **düşmanlarınıza verdiğiniz iki misli zarar, (Uhud'da) kendi başınıza gelince: “Bu, nasıl oldu?” diye soruyordunuz. De ki: “Bunun sebebi sizsiniz! Şüphe yok ki Allah her şeye kâdirdir.”**
- 166-** (Uhud'da) **iki ordunun karşılaştığı gün sizin başınıza gelenler, Allâh'ın izniyle olup, Allâh'ın, mü'minlerin (sabırını) belirlemesi içindi.**
- 167-** **Bir de münâfıklık edenleri ayırt etmesi içindi. Onlara, “Gelin, Allah yolunda savaşın veya (hiç değilse) savunma yapın!” denildiği zaman, “Savaşmayı bilseydik, sizin peşinizden gelirdik!” dediler. O gün onlar, îmandan çok, küfre yakındılar. Ağızlarıyla kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Oysa Allah onların gizledikleri şeyi daha iyi bilendir.**
- 168-** **Onlar, kendileri (evlerinde) oturup kaldıkları hâlde, kardeşleri için, “Eğer bize uysalardı öldürülmezlerdi!” dediler. Onlara de ki: “Eğer doğru söylüyorsanız, ölümü kendinizden uzaklaştırın!”**
- 169-** **Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanmayın. Hayır, onlar Rab'leri katında diridirler, rızıklanmaktadırlar.**
- 170-** **Allâh'ın lûtfundan kendilerine verdikleri ile sevinirler ve arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olan şehit kardeşlerine de, bir korku olmayacağını ve üzülmeyeceklerini müjdelemek isterler.**
- 171-** **Ve yine onlar, Allâh'ın nîmetini, lûtfunu ve Allâh'ın mü'minlerin ecrini zâyî etmeyeceğini müjdelemek isterler.**

164. âyette, Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderilmesinin Allâh'ın bir lûtfu olduğu belirtildikten sonra, onun kendi toplumunun içinden gelmesi, âyetleri okuyan, onları günahlardan arındıran, kitap ve hikmeti öğreten vasıflarına dikkat çekilmiştir.

Hz. Peygamber'in yukarıdaki âyette zikredilen misyonunu şöyle açıklayabiliriz:

a) Apaçık bir sapkınlık içinde bulunan Kureyş toplumuna Hz. Peygamber'in kendi içlerinden gönderilmesi, herkesin onu güvenilir bir kişi olarak tanınması, kırk yaşına kadar toplum içinde üstün bir ahlâka sahip bir kişi olarak yerini alması, toplumun onu benimsemesi bakımından önemli bir sosyolojik olaydır. İlgili âyetle şöyle buyrulur: **“Andolsun ki size kendi içinizden, izzet ve şeref sahibi bir Peygamber gelmiştir. Sizin sıkıntıya düşmeniz ona ağır gelir. O size çok düşkün, mü'minlere karşı çok şefkatli ve çok merhametlidir.”**¹⁰⁶⁹

b) Hz. Muhammed ﷺ, Kur'ân kendisine indirildikçe, onun âyetlerini okuyup tebliğ eden, hatta günlük hayatta namazlarda okunan Kur'ân bölümleriyle kutsal kitabın içindeki mesajı sürekli olarak toplumuna duyuran bir peygamberdir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Biz, her peygamberi, dîni iyice açıklasın diye kendi toplumunun diliyle gönderdik. Allah, dilediğini sap-tırır, dilediğini de doğru yola iletir. O, çok güçlüdür, tam hüküm ve hikmet sahibidir.”**¹⁰⁷⁰

“De ki: “Allâh'a itaat edin, Peygambere de itaat edin!” Eğer yüz çevirseniz, bilin ki Peygamberin sorumluluğu ancak ona yüklenen, sizin sorumluluğunuz da size yüklenendir. Eğer ona itaat ederse-niz, doğru yolu bulmuş olursunuz. Peygambere düşen sadece apaçık bir tebliğden ibârettir.”¹⁰⁷¹

“Eğer (size tebliğ edileni) yalan sayarsanız, bilin ki sizden önceki birçok ümmetler de yalan saymışlardı. Peygamberin görevi ise apaçık tebliğden ibârettir!”¹⁰⁷²

Ebû Hanîfe'ye (ö. 150/767) göre, Kur'ân'ın mucizelik yönü, lafzı gibi anlamında da gerçekleştiği için, Kur'ân meâlî ve tefsîri ile meşgul olanlar Kur'ân'ın Arapça metnini okumuş gibi ecre nâil olurlar.¹⁰⁷³

c) Toplumuna haramları tebliğ ederek, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak sûretiyle, onları günahlardan arındırmak o peygamberin başlıca vasıflarındandır.

1069. Tevbe, 9/128.

1070. İbrâhim, 14/4.

1071. Nûr, 24/54.

1072. Ankebût, 29/18.

1073. Bk. Serahsî, Mefsût, 3. baskı, Beyrut 1398/1978, I, 37; Abdülazîz el-Buhârî, Keşfu'l-Pezdevî, I, 25.

Hız. Peygamber'e de helâl ve haramı açıklama ve gerektiğinde bunlara ilâve yapma yetkisi tanınmıştır.

İlgili âyette şöyle buyurulur: **“O peygamber onlara temiz olan şeyleri (tayyibât) helâl, pis olan şeyleri (habâis) de haram kılar.”**¹⁰⁷⁴

Hız. Peygamber'in, kendisine verilen bu yetkiyi, “temiz olan gıda madelerinin yenmesi, pis ve zararlı olanların ise yasaklanması” ölçüleri içinde kullandığında şüphe yoktur. Hadiste şöyle buyurulur:

“Nebî ﷺ köpek dişi olan yırtıcı hayvanları yemeyi yasakladı.”¹⁰⁷⁵
“Allâh'ın Rasûlü, köpek dişi olan yırtıcı hayvanları ve tırnaklı yırtıcı kuşları yemeyi yasakladı.”¹⁰⁷⁶

Câbir rahîmullah'ın rivâyetine göre de, “Allâh'ın elçisi Hayber günü ehli merkeplerin etlerini yemeyi yasaklamıştır.”¹⁰⁷⁷

Deniz hayvanları için, **“Size deniz avı helâl kılındı.”**¹⁰⁷⁸ âyetiyle getirilen genel helâllik kriterini, Hız. Peygamber'in şu hadîsinin sınırladığı görülür:

“Bizim için iki ölü ve iki kan helâl kılındı. Ölüler; çekirge ve balık. Kanlar da karaciğer ve dalaktır.”¹⁰⁷⁹

Buna göre balık şeklinde ve niteliğinde olmayan; ahtapot, deniz aygırı, denizaslanı, yengeç, midye, istiridye, istakoz, salyangoz, su kaplumbağası gibi hayvanlar “habâis” kapsamında mekruh sayılır. Hanefîlere göre âyette deniz avıyla kastedilen; sadece balığın her çeşididir.

Ancak Şâfiî mezhebi, yukarıdaki âyetin genel anlamını ve Hız. Peygamber'in, **“Denizin suyu temiz ve temizleyicidir, ölüsü helâldir.”**¹⁰⁸⁰ hadîs-i şerîfini delil alarak gerek balık türünden olsun, gerek olmasın suda yaşayabilen ve denizden avlanan her hayvanın helâl olduğunu söylemiştir.

d) Hız. Peygamber aynı zamanda toplumuna kitabı ve hikmeti öğreten bir muallimdir. Toplumun amel edebilmesi için önce bilgilendirilmesi gerekir. Bunu da tebliğ görevi gereğince Hız. Peygamber her âyet veya sûre geldikçe

1074. A'râf, 7/157.

1075. Buhârî, Zebâih, 28, 29; Müslim, Sayd, 12-15.

1076. Müslim, Sayd, 15, 16; Ebû Dâvûd, At'ime, 32; Tirmizî, Sayd, 9, 11.

1077. Buhârî, Megâzî, 38, Zebâih, 27, 28; Müslim, Sayd, 36, 37; Ebû Dâvûd, At'ime, 25, 33.

1078. Mâide, 5/96.

1079. İbn Mâce, Sayd, 9, At'ime, 31; A. b. Hanbel, II, 97.

1080. Ebû Dâvûd, Tahâre, 41; Tirmizî, Tahâre, 52; Nesâî, 46, Sayd, 35; İbn Mâce, Tahâre, 38, Sayd, 18; Mâlik, Muvatta, Tahâre, 12, Sayd, 12; Dârimî, Vudû', 53, Sayd, 6; Ahmed b. Hanbel, II, 237, 361, 378, 393, V, 365.

vahiy kâtiplerine yazdırmış, bunu sahâbilerden ezberleyenler olmuştur. Yine Kur'ân'da yer alan peygamber kıssaları, hikmetli olaylar sahâbenin muhâkeme gücünü geliştirmiştir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütlerle çağır. Onlarla en güzel şekilde mücâdele et.”**¹⁰⁸¹

“Kitap ehli olanlarla en güzel metotla mücâdele ediniz. Ancak onlardan zulme sapanlar bunun dışındadır.”¹⁰⁸²

“Hani Allah peygamberlerden şöyle söz almıştı: “Ben size kitap ve hikmet verdim, sonra yanınızda bulunanı tasdik eden bir peygamber geldiğinde, ona mutlaka inanacak ve ona yardım edeceksiniz! Bunu kabul ettiniz mi? Ve bu konuda ağır ahdimi üzerinize aldınız mı?” demişti. Onlar, “Kabul ettik.” dediler. Allah da dedi ki: “Öyleyse şâhit olun, ben de sizinle beraber şâhit olanlardanım.”¹⁰⁸³

“Allah, Îsâ'ya, kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecek, onu İsrâiloğulları'na bir elçi olarak (gönderecektir). O da, onlara şöyle diyecektir: Size Rabbinizden bir mûcize getirdim. Size çamurdan kuş şeklinde bir şey yapacağım, sonra ona üfleyeceğim, o da, Allâh'ın izniyle bir kuş olacaktır. Yine Allâh'ın izniyle körü ve alacaten hastalığını iyileştireceğim, ölüleri dirilteceğim. Evlerinizde yediklerinizi ve biriktirdiklerinizi de size haber vereceğim...”¹⁰⁸⁴

Hikmet sözlükte; yarar, maslahat, eşyanın gerçeğini olduğu gibi bilmek ve gereğince amel etmek anlamlarına gelir. Fıkıh usûlünde hikmet; “hükümün meyvesi” yani şer'î hükmün uygulanması sonucunda ortaya çıkacak olan maslahatı ifâde eder.¹⁰⁸⁵ Usûlde maslahat ise, yalnız iyi ve yararlı şeyler için değil, genel anlamda “celb-i menâfi” ve def'i mefâsid (yarar sağlamak ve zararı önlemek)” anlamında kullanılmıştır. Şer'î hükümler hikmetler sebebiyle konulmuştur. Ancak bu hükümler hikmetler üzerine değil, illetler üzerine binâ edilmiştir. Bu yüzden hikmetle illet arasında birtakım ayrılıklar vardır. İlet gerektirici (mûcib) olduğu hâlde, hikmette bu nitelik yoktur.¹⁰⁸⁶ Mesela, yolcunun namazı kısaltarak kılmasının illeti “mücerred yolculuk (sefer)”, hikmeti ise “güçlük”tür. Yolcu güçlükle karşılaşmasa da na-

1081. Nahl, 16/125.

1082. Ankebût, 29/46.

1083. Âl-i İmrân, 3/81.

1084. Âl-i İmrân, 3/49; bk. Mâide, 4/110.

1085. Gazâlî, el-Mustasfâ, Beyrut 1324, II, 332.

1086. Kerhî, Usûl, Kahire, t. y, s. 118.

mazını kısaltabilir. Burada güçlük hâli illet yapılsaydı, yolculuk dışındaki güçlük durumlarında da namazı kısa kılmak söz konusu olurdu ki, bu takdirde maksadı aşan bir sonuç ortaya çıkardı. Buna göre hikmetin olmaması, hükümün varlığını ortadan kaldırmaz.¹⁰⁸⁷ Hikmet çoğu kere sübjektif bir nitelik taşıdığı hâlde, illet objektif niteliklidir.

Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Hikmet mü'minin yitiğidir, onu nerede bulursa alır.*”¹⁰⁸⁸ Buna göre günümüzde keşif, icad ve yeni teknolojiler hikmet niteliğindedir. Bunlardan herkesin yararlanma hakkı bulunur. Ancak bu konuda patent, lisans, te'lif ve benzeri hak sahibi olan kişi bunu insanlığın hizmetine bedava sunabileceği gibi, para karşılığı da devredebilir. Böyle bir durumda hak sahibinin izni olmadan kopyalama ve korsan yayınlı ticaretini yapmak câiz olmaz. Çünkü te'lif ve patent hakkı bir çeşit mal niteliğindedir. Ancak bundan ilim amacıyla bir nüsha kopyalama hikmet kapsamına girebilir.

أَوَلَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٥﴾

165- (Bedir'de) **düşmanlarınıza verdiğiniz iki misli zarar,** (Uhud'da) **kendi başınıza gelince: “Bu, nasıl oldu?” diye soruyordunuz. De ki: “Bunun sebebi sizsiniz! Şüphe yok ki Allah her şeye kâdirdir.”**

165. âyet, Uhud savaşıyla ilgilidir. Bedir savaşında düşmana Uhud'da yaşanan zararın iki katı verildiği belirtilir. Nitekim düşman Uhud'da 70 kişiyi şehîd etmiş, buna karşılık müslümanlar Bedir'de 70 düşman askerini öldürmek yanında, 70 tanesini de esir almışlardı.¹⁰⁸⁹

Yukarıdaki âyetlerde, savaştaki olayların Allâh'ın izin ve dilemesiyle meydana geldiği bildirilmektedir. Allâh'ın dilemesi iki türlüdür: Biri cebrî irâde olup, hiçbir sebep ve şarta bağlı olmaksızın, bir şeyi Yüce Allah “Cebbâr” ismiyle diler ve o şey olur. Bu bir çeşit, bütün evrene boyun eğdirme gücünü ifâde eder. Bu irâdenin önüne geçecek güç yoktur. İkincisi; sebep ve şarta bağlı olup, kulun irâdesiyle birlikte cereyan eder. Bu irâde, kulun işine izin

1087. Kerhî, age, s. 118.

1088. Tirmizî, İlim, 19; İbn Mâce, Zühd, 15.

1089. Buhârî, Megâzî, 10.

verme, onun işini yürütme, kula bir iş yapması için güç verme şekillerinde gerçekleşir. Bu işlerde istek kuldan geldiği için, sorumluluk da ona âittir.

İşte, Uhud savaşında kimi olumsuzluklar, savaşanların irâdesini o yönde kullanması ve Allâh'ın bu istek yönünde izin ve güç vermesi ile gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber'den bu gibi olumsuzluklar için üzülmemesi istenmektedir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Sana gelen her iyilik Allah’tan, başına gelen her kötülük de senin kendindendir. Biz seni bütün insanlara peygamber olarak gönderdik. Buna şahit olarak da Allah yeter.”**¹⁰⁹⁰

“Başınıza gelen herhangi bir musîbet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir. Üstelik günahlarınızın birçoğunu da Allah affeder.”¹⁰⁹¹

“Ey Peygamber! Dilleriyle inanan, kalpleriyle inanmayan (münâfıklardan) olup küfre koşanlarla, Yahudilerden yalanı can kulağı ile dinleyen ve gelmemiş bir toplum adına casusluk yapanlar seni üzmesin.”¹⁰⁹²

وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ التَّتَى الْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٦٦﴾
وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْ قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ ادْفَعُوا
قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَا تَبْغُنَاكُمْ ۖ هُمْ لِلْكَفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ
يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ ۖ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿١٦٧﴾
الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا قُلْ فَادْرَأُوا عَنْ
أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٦٨﴾

166- (Uhud'da) iki ordunun karşılaştığı gün sizin başınıza gelenler, Allâh'ın izniyle olup, Allâh'ın, mü'minlerin (sabrını) belirlemesi içindi.

167- Bir de münâfıklık edenleri ayırt etmesi içindi. Onlara, **“Gelin, Allah yolunda savaşın veya (hiç değilse) savunma yapın!”** denildiği zaman, **“Savaşmayı bilseydik,**

1090. Nisâ, 4/79.

1091. Şûrâ, 42/30.

1092. Mâide, 5/41.

sizin peşinizden gelirdik!” dediler. O gün onlar, îmandan çok, küfre yakındılar. Ağızlarıyla kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Oysa Allah onların gizledikleri şeyi daha iyi bilendir.

168- Onlar, kendileri (evlerinde) oturup kaldıkları hâlde, kardeşleri için, “Eğer bize uysalardı öldürülmezlerdi!” dediler. Onlara de ki: “Eğer doğru söylüyorsanız, ölümü kendinizden uzaklaştırın!”

166-168. âyetlerde, Uhud savaşında düşman karşısında yaşanan bâzı olumsuzlukların Allâh'ın izniyle meydana geldiği ve mü'minlerin bu yol-la imtihan edildiği bildirilmektedir. Bunun hikmetinin; gerçek mü'minleri belirlemek ve ordu içindeki münâfıkları ortaya çıkarmak olduğu belirtilir. Çünkü savaşa katılmayan münâfıklar şehit düşen arkadaş ve yakınları için, “Bizi dinleseler ve savaşa gitmeselerdi, bugün aramızda olurlardı.” gibi sözler ediyorlardı. Kendilerine, “Bu sözünüzde samimî iseniz, yani ölümü engelleme gücünüz varsa, bunu yapın bakalım!” denilerek ecelin gerçeği hatırlatılmaktadır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Sizi bir çamurdan yaratan, sonra bir ecel belirleyen O'dur. O'nun katında belirlenmiş bir ecel daha vardır. Siz ise hâlâ şüphe edip duruyorsunuz!”**¹⁰⁹³

“Her ümmetin bir eceli vardır. Vâdesi dolunca ne bir an geciktirebilir, ne de öne alabilirler.”¹⁰⁹⁴

“Geceleyin sizi uyutan, gündüzün ne yaptığınızı bilen O'dur. Sonra belirlenmiş olan ecel gelinceye kadar sizi uykudan kaldırır. Dönüşünüz O'nadır. Sonunda işlemiş olduklarınızı size haber verecektir.”¹⁰⁹⁵

“Ey Peygamber! Kalpleri inanmadığı hâlde ağızlarıyla “inandık” diyen kimselerden kâfirlikte birbiriyle yarışanlar da, Yahudilerden yalanı can kulağıyla dinleyen ve sana gelmemiş bir topluluk hesâbına casusluk yapanlar da seni üzmesin. Onlar kitaptaki (Teurat) kelimelerin yerlerini ve anlamlarını değiştirirler ve dindaşlarına: “Eğer size şu hüküm verilirse denileni yapın; başka türlü hüküm verilirse

1093. En'âm, 6/2.

1094. A'râf, 7/34.

1095. En'âm, 6/60.

kabul etmeyin!” derler. Allah, bir kimseyi fitneye düşürmek isterse, artık sen onu Allâh’ın elinden kurtaramazsın. Onlar Allâh’ın kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir. Onlar için dünyada bir rezillik, âhirette de büyük bir azap vardır.”¹⁰⁹⁶

“Bedevîlerden, (Hudeybiye seferine) katılmayanlar sana diyecekler ki: “Bizi mallarımız ve ailelerimiz alıkoydu. Artık bizim için Allah’tan mağfiret dile.” Onlar dilleriyle, kalplerinde olmayanı söylerler. De ki: “Allah size bir zarar veya bir yarar vermek isterse, Allâh’a karşı sizin için kim bir şeye sahip olabilir? Hayır, Allah yaptıklarınızdan haberdardır!”¹⁰⁹⁷

Huzeyfe رضي الله عنه’ten rivâyete göre, Nebî ﷺ yatağına yatarken şöyle duâ ederdi: “Ey Allâhım! Ben Senin isminle yaşar ve Senin isminle ölürüm.” Sabah olunca da şöyle derdi: “Ölümümüzden sonra bize hayat veren Allâh’a hamd olsun! Son dönüş O’nadır.”¹⁰⁹⁸

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا ۚ بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿١٦٩﴾ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۚ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ ۚ أَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٧٠﴾ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ ۚ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٧١﴾

169- Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanmayın. Hayır, onlar Rab’leri katında diridirler, rızıklanmaktadırlar.

170- Allâh’ın lûtfundan kendilerine verdikleri ile sevinirler ve arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olan şehit kardeşlerine de, bir korku olmayacağını ve üzülmeyeceklerini müjdelemek isterler.

171- Ve yine onlar, Allâh’ın nîmetini, lûtfunu ve Allâh’ın mü’minlerin ecrini zâyî etmeyeceğini müjdelemek isterler.

1096. Mâide, 5/41.

1097. Fetih, 48/11.

1098. Buhârî, Tevhid, 13.

169-171. âyetlerin Uhud şehitleri hakkında indiği rivâyet edilmiş olup, bunların ölü sanılmaması, Rab'leri yanında rızıklanmakta oldukları bildirilmektedir. Ayrıca bu şehitlerin daha sonra kendilerine katılacak mücahitlerin de bu şehitlik sevabından istifâde edecekleri için sevindikleri belirtilir.

ŞEHİTLİK VE FAZÎLETİ

Şehitlik büyük bir derecedir. Allah yolunda canını feda eden bir müslümana “şehit” denir. Ona bu adın verilmesinin sebebi, cennetlik olduğuna şahitlik edilmiş olması yahut şehîdin Rabbi huzûrunda yaşıyor bulunması yahut da ölümü sırasında meleklerin şahit ve hazır olmasıdır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Allah yolunda öldürülenlere, “ölüler” demeyin. Hayır, onlar diridirler, fakat siz anlayamazsınız! Elbette sizi birtakım korkularla, biraz açlıkla, mal, can ve ürünlerden bir miktar eksiltmekle deneriz. Sabredenlere müjdele! Onlar, başlarına bir belâ gelince: “Biz Allah’tan geldik ve sonunda O’na döneceğiz.” derler.”**¹⁰⁹⁹

Mesrûk , İbn-i Abbâs’a yukarıdaki âyetlerde zikredilen şehitlerin durumunu sormuş, İbn-i Abbâs Hz. Peygamber’den şu hadîsi nakletmiştir: “Şehitlerin rûhu yeşil kuşların içinde cennet sularından sulanır, meyvelerinden yer ve Arş’ın altında asılı altın kandillere gidip dinlenirler. Bu güzel nîmetlerin tadını alınca; ‘Ne olurdu geride kalan kardeşlerimiz de bu nîmetleri haber alsalar da savaşmaktan geri durmasalar!’ derler.”¹¹⁰⁰

Tirmizî’nin “hasen”, Hâkim ve diğerlerinin “sahih” olarak Câbir b. Abdullah’tan naklettikleri bir hadiste şöyle buyrulur: “Câbir dedi ki: Allâh’ın Rasûlü bana rastladı. ‘Ey Câbir! Seni üzgün görüyorum, sebebi nedir?’ dedi. ‘Ey Allâh’ın Rasûlü, babam şehîd oldu, çoluk çocuk ve borç bıraktı.’ Buyurdu ki: Allah Teâlâ babanı ne şekilde kabul buyurdu, sana haber vereyim mi? Evet, dedim. Buyurdu ki: Allah Teâlâ hiç kimseye perde arkasından başka bir şekilde kelâm söylemedi. Babanı ise diriltti de, yüzüne karşı ona, ‘Ey kulum, dile benden ne dilersen, vereyim sana.’ dedi. O da: ‘Ey Rabbim, bana hayat ver de senin yolunda ikinci defa öldürüleyim.’ dedi. Rabbi Teâlâ da: “Helâk ettiğimiz bir belde için (mamur olmak) imkânsızdır, çünkü onlar artık geri dönmeyeceklerdir.”¹¹⁰¹ diye söyledi,

1099. Bakara, 2/154-156.

1100. Müslim, İmâre, 121; Ebû Dâvûd, Cihad, 25; Tirmizî, Tefsir, 3/19; İbn Mâce, Cenâiz, 4; Dârimî, Cihâd, 18; Ahmed b. Hanbel, I, 266, VI, 386.

1101. Enbiyâ, 21/95.

buyurdu. O da ‘Ey Rabbim, arkamdan buradaki nîmetleri tebliğ et!’ dedi. Allah Teâlâ da bu âyeti indirdi.”¹¹⁰²

Bu ikisinin gerçekleşmesi mümkün olduğu gibi bu, bir âyet; diğeri birkaç âyet hakkında olması açısından iki rivâyet arasında bir zıtlık yoktur. Ve bu âyetlerin Uhud şehitleriyle ilgili olarak inmiş olduğu hakkında haberler açıktır. Nitekim **“Allah yolunda öldürülenlere ‘ölüler’ demeyiniz.”**¹¹⁰³ âyeti Bedir şehitleri sebebiyle inmiştir.¹¹⁰⁴

Hanefilere göre şunlar şehit sayılır: Savaş sırasında düşman tarafından öldürülen veya âsiler, yol kesen eşkıya eliyle öldürülen yahut gece veya gündüz evine giren hırsızların ağır bir cisim veya kesici bir âlet kullanarak öldürdükleri kimseler. Yine savaş alanında üzerinde kırık, yanık, kesik gibi yaralarla gözünden, kulağından kanlar akar bir durumda bulunan veya bir müslüman tarafından kesici âletle haksız yere kasten öldürülen kimse de şehittir.

Diğer yandan şehîdin müslüman, akıllı ve ergen olması, hayızlı, nifaslı ve cünüp olmaması, vurulduktan hemen sonra ölmüş bulunması da gerekir. Bu kısma giren şehitler tam şehîd olup, hem dünya hem de âhiret bakımından şehittirler. Bunlardan her birine “hakiki şehit” denir. Bunlar yıkanmaz, kefenlenmez ve elbiseleriyle gömülürler. Cenâze namazları kılınır.¹¹⁰⁵

Şehidin kullara âit maddî borçları dışında bütün günahları bağışlanmış sayılır. Ona cennette büyük derece ve makamlar hazırlandığı âyet ve hadislerle sâbittir.

Hiz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Cennete giren hiçbir kimse, dünya üzerindeki her şey kendisine verilse bile, dünyaya dönmek istemez. Ancak şehit bunun dışındadır. O, göreceği ikramdan ötürü yeniden dünyaya döndürölüp, on defa daha öldürölmeyi temenni eder.”¹¹⁰⁶

“Muhammed’in nefsi kudret elinde olan Allâh’a yemin ederim ki, Allah yolunda savaşmak ve öldürölmek, sonra savaşmak ve yine öldürölmek, sonra yine savaşmak ve öldürölmek isterdim.”¹¹⁰⁷

Şehitlerle ilgili fikhî hükümler: Şehitlerin yıkama, kefenleme, namaz kılınması ve defin bakımlarından diğer cenâzelerden farkları vardır.

1102. Tirmizî, Tefsir, 3/18; İbn Mâce, Mukaddime, 13.

1103. Bakara, 2/154.

1104. Elmalılı, age, II, 463, 464.

1105. İbn Âbidîn, age, I, 848; Şürûnbülâfî, age, s. 103; Meydânî, age, I, 135-137; Şirbînî, age, I, 350.

1106. Buhârî, Cihâd, 6; Müslim, İmâre, 108, 109; Nesâî, Cihâd, 33.

1107. Buhârî, İman, 26; Müslim, İmâre, 103, 107; Nesâî, Cihâd, 18, 30.

Şehit, elbiseleriyle kefenlenir, kanı yıkanmaz, üzerinde fazlalık olan kürk, palto, parke, silah, mest, ve benzerleri çıkarılıp öylece gömülür. Rasûlullah ﷺ şöyle buyurmuştur: “Şehitleri yıkamayınız. Çünkü her yara ve her kan damlası kıyâmet günü etrafa misk kokusu yayar.”¹¹⁰⁸ Nitekim Allah elçisinin emriyle, Uhud şehitleri yıkanmamış, kanlı elbiseleriyle gömülmüş ve üzerlerine namaz da kılınmamıştır.¹¹⁰⁹

Savaş alanında kâfirler tarafından öldürülen şehitler yıkanmaz, sadece kefen olmaya uygun bir elbiseyle kefenlenir. Elbise eksik gelirse tamamlanır. Sünnet kefeni üzere fazla gelen elbise ise çıkarılır. Kanları ile gömülür. Hanefîler'e göre, cenâzeye namaz kılınabilir.

Cünüp, hayız ve nifas durumundaki kimselere gelince, bunlar savaş sırasında şehîd olurlarsa Ebû Hanîfe'ye göre, çocuk ve akıl hastalarında olduğu gibi yıkanılır. Dayandığı delil Hanzala ﷺ ile ilgili şu hadistir: “Hanzala bin Ebi Âmir ؓ Uhud'da şehîd olunca Hz. Peygamber ﷺ şöyle buyurdu: “Arkadaşınız Hanzala'yı melekler yıkamaktadır. Eşine sordular. Eşi, onun cünüp iken, boy abdesti almaya vakit bulamadan orduya katıldığını, haber verince, Allâh'ın elçisi; bu yüzden melekler onu yıkadılar, buyurmuştur.”¹¹¹⁰

Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise şehîd olan kimse; cünüp, hayızlı veya nifaslı yahut müslüman çocuğu da olsa yıkanmaz. Eğer yıkamak farz olsaydı, bütün Âdemoğulları'na farz kılınırdı ve meleklerin yıkanması ile yetinilmezdi.

Hanefîler dışındaki çoğunluk fakihlere göre, şehit yıkanmaz, kefenlenmez ve üzerine cenâze namazı kılınmaz. Ancak kandan başka kirlilik varsa bunları yıkamakla yetinilir. Çünkü Câbir ؓ hadisinde şöyle buyurulmuştur:

“Hz. Peygamber Uhud şehitlerinin kanlarıyla gömülmelerini emretti. Onları yıkamadı, üzerlerine cenâze namazı da kılmadı.”¹¹¹¹

Kalbinde nifak bulunduğu hâlde dış görünüş bakımından savaşta müslümanların saflarında bulunduğu sırada düşman tarafından öldürülen kimse yalnız dünya bakımından şehit muâmelesi görür. Buna da “hükmi şehit” denir. Bunlar da yıkanmaz, üzerine namaz kılınıp, elbiseleriyle gömülür.

1108. Ahmed bin Hanbel, III, 299.

1109. Ahmed bin Hanbel, III, 299, V, 431; Nesâî, Cenâiz, 82, Cihâd, 37.

1110. Şevkânî, Neylül'Evtâr, IV, 29.

1111. Buhârî, Cenâiz, 72, 75, 78; Megâzî, 26; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 62; İbn Mâce, Cenâiz, 28.

Şâfiilere göre sırf ganîmet veya gösteriş için savaşa katılan veya ganîmet mallarından çalan bir müslüman da savaş sırasında öldürülünce yalnız “dünya şehîdi” sayılır. Aynı zamanda “îlâ-yı kelimetullah (Allâh’ın adını yüceltmek)” için savaşmış olması hükmü değiştirmez. Bunun dış görünüşüne bakarak şehit muâmelesi yapılır.

Bâzı şehitler de yalnız âhiret hükmü bakımından şehit sayılırlar. Mesela; hatâ yoluyla öldürülen ve vârislerine diyet verilmesi gereken kimse ile savaş veya isyancılarla çatışma sırasında yaralanıp da, çatışma bittikten sonra bir tarafa çekilerek biraz yiyip içtikten, konuştuktan veya uyuduktan yahut ilaç kullandıktan yahut da akli başında olarak üzerinden bir namaz vakti geçtikten sonra vefât eden müslüman yalnız âhiret bakımından şehit sayılır. Bunlar diğer ölümler gibi yıkanır, kefenlenir, ve namazı kılındıktan sonra defnedilir.

Diğer yandan suda boğulan, ateşte yanan, çığ, toprak veya binâ altında kalan; veba, tâun gibi bir salgın hastalıktan yahut akrep sokmasından ölen, yine gurbette veya ilim yolunda yahut cuma gecesinde vefât eden müslüman da aynı hükümdedir. Yine doğum sancısından ölüm de böyledir. Bunlara “hakiki şehit” de denir.

Savaş dışında ölüp de şehit hükmünde olanların bâzıları hadîs-i şerîflerde zikredilmiştir. Mesela, veba hastalığı, kolera, boğulma, üzerine bir şey yıkılma, yangında ölme, nifas hâlinde ölme, akciğer hastalığından ölme bunlar arasında sayılabilir.¹¹¹²

Sonuç olarak şehitlik büyük bir nîmettir. Bir müslümanın İslâm’ı yaşayıp, sonunda şehîd olarak vefât etmesi kendisi için en büyük hayır ve mutluluktur. Âhiret için büyük ve akıllı bir yatırımdır. Ancak şehitlik pek az kimseye kısmet olduğu veya buna pek az fırsat çıktığı için mü’minin gönlünde böyle bir şuurun bulunması da yeterli görülmüştür. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Şehîd olmayı Allah Teâlâ’dan samimî olarak dileyen kimseyi, Allah Teâlâ, rahat yatağında vefât etse bile, şehitlerin derecesine eriştirir.”¹¹¹³

1112. Bk. Buhârî, Ezân, 32, Cihâd, 30; Müslim, İmâre, 164; Tirmizî, Cenâiz, 65, Fazâilü'l-Cihâd, 14; Ahmed bin Hanbel, I, 22, 23, II, 325, 523.

1113. Müslim, İmâre, 156, 157; Ebû Dâvûd, İstiğfar, Vitir, 26; Nesâî, Cihâd, 36; İbn Mâce, Cihâd, 15.

﴿ BÂB 19 ﴾

SAVAŞTA ALLÂH'A GÜVENMEK, DÜŞMANA SÜRE
TANINMASI, İNFAKTA CİMRİLİK

الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ ۚ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقُوا أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٢﴾ الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴿١٧٣﴾ فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةِ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمَسْسَهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿١٧٤﴾ إِنَّمَا ذَلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ ۖ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٧٥﴾ وَلَا يَحْزُنكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حِطًّا فِي الْأَخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٧﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمَلَّى لَهُمْ خَيْرٌ لِنَفْسِهِمْ ۖ إِنَّمَا نُمَلَّى لَهُمْ لِيَزَادُوا إِثْمًا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٧٨﴾ مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ ۚ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ۚ وَإِنْ تَوَمَّنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٩﴾

وَلَا يَخْسِبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرٌ لَّهُمْ
بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ ۗ وَاللَّهُ مِيرَاثُ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٨٠﴾

- 172- Onlar, savaşıta onca yara aldıktan sonra bile, Allâh'ın ve Rasûlü'nün davetine olumlu cevap vermişlerdi. İşte bu güzel davranışlarda bulunanlarla, Allâh'a karşı gelmekten sakınanlar için büyük bir mükâfat vardır!
- 173- Bâzı kimseler onlara: "Düşmanlar sizinle savaşmak için ordular topladı, onlardan korkun!" demişti de, ancak bu onların îmânını artırmış ve şöyle demişlerdi: "Allah bize yeter! O, ne güzel vekildir!"
- 174- Sonra onlar savaştan kendilerine hiçbir zarar gelmeden, Allâh'ın nîmet ve lûtfuyla geri döndüler; böylece onlar Allâh'ın hoşnutluğunu kazandılar. Allah çok büyük lûtf sahibidir.
- 175- İşte o şeytan sizi dostlarıyla korkutmaya çalışır. Siz onlardan korkmayın, eğer gerçekten mü'min iseniz Benden korkun!
- 176- İnkârda birbirleriyle yarışanlar seni üzmesin. Çünkü onlar, Allâh'a hiçbir şekilde zarar veremezler. Allah onlara âhirette bir pay vermek istememektedir. Onlar için büyük bir azap vardır.
- 177- İmânı inkârla değiştirenler, Allâh'a hiçbir şekilde zarar veremezler. Onlar için can yakıcı bir azap vardır.
- 178- Kâfirler, sakın kendilerine süre vermemizin, haklarında hayırlı olduğunu sanmasınlar. Çünkü Biz onlara, ancak günahlarını artırmaları için fırsat veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır.
- 179- Allah, mü'minleri şu içinde bulunduğunuz durumda bırakacak değildir; sonunda iyi ile kötüyü ayıracaktır. Allah size, gaybı da göstermez ki, mü'mini kâfiri

ayırabilesiniz. Ancak Allah, bunun için peygamberlerinden dilediğini seçer. Öyleyse Allâh'a ve peygamberlerine îmân edin! Eğer îmân eder, Allâh'a karşı gelmekten sakınırsanız sizin için büyük bir mükâfat vardır.

180- Allâh'ın kendilerine ihsan ettiği nîmetlerde cimrilik edenler, bunun kendileri hakkında hayırlı olduğunu sanmasınlar! Aksine bu onlar için kötüdür. Çünkü o cimrilik ettikleri şeyler, kıyâmet günü boyunlarına dolanacaktır. Kaldı ki göklerin ve yerin mîrası Allâh'ındır. Allah yapmakta olduğunuz her şeyi bilmektedir.

172. âyete göre, Uhud Savaşı'nda yaralanmış olmalarına rağmen, Allah ve Rasûlü'nün çağrısına uyararak, düşmanı izlemeye çıkan, yiğit mü'minlerin durumundan söz edilmektedir. Şöyle ki; Uhud'dan geri çekilen Kureyş ordusu, Revhâ denilen yerde toplanmış ve yeni bir saldırı planlamıştı. Bunu haber alan Hz. Muhammed ﷺ, “Dün Uhud'da bizimle birlikte olanlar düşman ordusunu izlemeye çıksın!” demiş, çoğu yaralı yetmiş kadar sahâbe bu çağrıya uyararak Medîne'ye 8 km kadar mesâfedeki Hamrâü'l-esed denilen yere kadar gitmişti. Kureyş, içlerine korku düşmesi üzerine saldırmaya cesâret edemedi Mekke'ye dönmüştür. İşte yukarıdaki âyet bu “düşmanı izleme” olayı ile ilgili olarak inmiştir. Buna göre savaşa katılan ve şehîd olmayan yaralı gâzilerden iyi hâl gösteren ve Allâh'a karşı gelmekten sakınanlara özel bir mükâfat verilecektir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Onlar Rab'lerinin davetine uyarlar ve namazı dosdoğru kılarlar. Onların işleri aralarında istişâre esasına dayanır. Onlara rızık olarak verdiğimiz şeylerden de Allah yolunda harcarlar.”**¹¹¹⁴

“İyi işler yapanlara en güzel mükâfat, bir de fazlası vardır.”¹¹¹⁵
“Bu dünyada iyilik yapanlara güzel bir mükâfat vardır. Âhiret yurdu ise elbette daha hayırlıdır. Takvâ sahiplerinin varacağı yer ne güzeldir!”¹¹¹⁶

1114. Şûrâ, 42/38.

1115. Yûnus, 10/26.

1116. Nahl, 16/30.

“De ki: “Ey îmân eden kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının! Bu dünyada iyilik yapanlara iyilik vardır. Allâh’ın yeryüzü geniştir. Ancak sabredenlere mükâfatları hesapsız verilecektir.”¹¹¹⁷

الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ
إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴿١٧٣﴾

173- Bâzı kimseler onlara: “Düşmanlar sizinle savaşmak için ordular topladı, onlardan korkun!” demişti de, ancak bu onların îmânını artırmış ve şöyle demişlerdi: “Allah bize yeter! O, ne güzel vekildir!”

173. âyette, mü'minleri korkutmak için çıkarılan, “Düşman toplanmış, saldırıya geçerse sadece kaçanlar kurtulur!” gibi sözlerin, gerçek mü'minlerin îmanlarını artıracığı ve onların böyle bir durum karşısında, “Hasbünallâhü ve ni'me'l-vekil” duâsını okuyarak, kendilerine düşen fedakârlığı gösterecekleri bildirilir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Allah her şeyin yaratıcısıdır. O, her şeyin üzerinde vekildir.”¹¹¹⁸ “Göklerin ve yerin anahtarları O'na âittir. Allâh’ın âyetlerini inkâr edenlere gelince, işte onlar ziyâna uğrayacak olanlardır.”¹¹¹⁹**

“Göklerin ve yerin anahtarları O'na âittir. O dilediğine rızkı bol verir, dilediğine de daraltır. O her şeyi hakkıyla bilir.”¹¹²⁰

“Biz Mûsâ'ya da kitabı verdik ve İsrâiloğulları'na: “Beni bırakıp başkasını güvenilip dayanılan bir rab edinmeyin.” diyerek bu kitabı doğru yolu gösteren bir rehber kıldık.”¹¹²¹ “O, doğunun ve batının Rabbidir. O'ndan başka ilâh yoktur. Öyleyse sen de yalnız O'nu kendine vekil edin!”¹¹²²

1117. Zümer, 39/10.

1118. Zümer, 39/62.

1119. Zümer, 39/62.

1120. Şûrâ, 42/12.

1121. İsrâ, 17/2.

1122. Müzzemmil, 73/9.

İbn-i Abbâs ؓ'ten şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!” sözünü ateşe atıldığı zaman Hz. İbrahim söylemişti. Bu âyette belirtildiği üzere Uhud yenilgisinden sonra düşmanın yeniden saldırmaya hazırlandığı ileri sürüldüğü zaman Rasûl-i Ekrem Efendimiz de aynı sözü söylemiştir.”¹¹²³

فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَّمْ يَمَسَّهُمُ سَوْءٌ ۖ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ
وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿١٧٤﴾ إِنَّمَا ذَلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَآءَهُ
فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿١٧٥﴾

174- Sonra onlar savaştan kendilerine hiçbir zarar gelmeden, Allâh'ın nîmet ve lûtfuyla geri döndüler; böylece onlar Allâh'ın hoşnutluğunu kazandılar. Allah çok büyük lûtf sahibidir.

175- İşte o şeytan sizi dostlarıyla korkutmaya çalışır. Siz onlardan korkmayın, eğer gerçekten mü'min iseniz Benden korkun!

174-175. âyetlerin inme nedeni şudur: Mekke düşman ordusu, Uhud savaşı sonrası bölgeden ayrılırken, “bir yıl sonra yine burada savaşa hazır olun!” gibi sözler sarf etmişti. Allâh'ın elçisi, Uhud'da konuşulan bu sözleri dikkate alarak Kureyş ordusunu, askeri bir birlikle Bedir'de bir hafta kadar bekledi. Ebû Süfyan bir miktar askerle oraya geldiyse de çatışma olmadan geri döndü. Müslümanlar da kârlı alışveriş yaparak geri döndüler. Âyet bu olayı anlatmaktadır.

Bu arada 173. âyette sözü edilen, “Size karşı toplanan ordudan korkun!” diye haber getiren Kureyş lideri Ebû Süfyan'ın casusu, müşrik ordusunun geri dönüp Medîne'ye baskın yapacağı ve müslümanların kökünü kazıyacağı haberini yayarak onları korkutmaya çalışıyordu. Allah Teâlâ bu kişiyi ve onu göndereni “şeytan” olarak niteleyip, eğer Allâh'a ve âhiret gününe gerçekten inanıyorlarsa müşriklerden değil, kendisinden korkmalarını emretmektedir. Buradaki şeytandan maksat, “insan şeytani” olabileceği

¹¹²³. Bk. Buhâri, Tefsir, 3/13; Kurtubî, el-Câmi', IV, 180; İbn Kesîr, age, I, 339.

gibi, insana vesvese veren “cin şeytani” da olabilir. Buna göre 175. âyette “mü’minleri buna benzer olumsuz propagandalarla korkutmaya çalışanların şeytanları dostları olduğu” belirtilerek, bunlardan korkmamak, Allah’tan korkmak gerektiği vurgulanmıştır. Küfür ehli, genel olarak şeytanın dostları olduğu için, onların tuzaklarına karşı gerekli önlemleri aldıktan sonra, Allâh’a sığınmak gerekir. Çünkü Allah her şeye kâdirdir, zafer de yenilgi de O’nun elindedir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Eğer Allah size yardım ederse, artık sizi yenecek yoktur. Eğer sizi yardımsız bırakırsa, artık ondan sonra size kim yardım edebilir? Mü’minler yalnız Allâh’a güvenip dayansınlar!”**¹¹²⁴

“Şeytan onları etkisi altına almış ve onlara Allâh’ı anmayı unutturmuştur. İşte onlar şeytanın taraftarlarıdır. İyi bilin ki şeytanın taraftarları en büyük ziyâna uğrayanlardır. Allâh’a ve Rasûlü’ne düşman olanlar, en aşağı olanların arasındadırlar.”¹¹²⁵

“Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nîmetimi hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü tutun ki, Ben de size verdiğim sözü tutayım. O hâlde yalnız Benden korkun! Yanınızdakini (Tevrat’ı) tasdik edici olarak indirdiğim (Kur’ân)a îmân edin, onu inkâr edenlerin ilki siz olmayın, benim âyetlerimi az bir değer karşılığında değişmeyin ve ancak Bana karşı gelmekten sakının!”¹¹²⁶

“Verdikleri sözü bozan, Peygamberi (yurdundan) çıkarmaya kalkışanlarla savaşmayacak mısınız? Üstelik size karşı savaşı ilk önce onlar başlattılar. Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Eğer gerçek mü’minler iseniz, bilin ki Allah, kendisinden korkmanıza daha lâyıktır.”¹¹²⁷

“Allah kuluna yeterli değil midir? Onlar seni Allah’tan başkasıyla korkutuyorlar. Allah kimi doğru yoldan saptırırsa, artık ona doğru yolu gösterecek olmaz. Allah kimi doğru yola iletirse, artık onu da doğru yoldan saptıracak kimse olmaz. Allah, inkârcılardan intikam alan karşı konulmaz güce sahip olan değil midir?”¹¹²⁸

1124. Âl-i İmrân, 3/160.

1125. Mucâdele, 58/19-20.

1126. Bakara, 2/40-41.

1127. Tevbe, 9/13.

1128. Zümer, 39/36-37.

“Hayır, öyle değil! Kim verdiği sözü yerine getirir ve gûnahtan korunursa, şüphesiz ki Allah kendisine karşı gelmekten sakınanları sever.”¹¹²⁹

“Onlar sırf, “Rabbimiz Allah’tır.” demeleri yüzünden haksız yere yurtlarından çıkarıldılar. Eğer Allah bir kısım insanların (kötü lüğünü), diğer bir kısmıyla savmasaydı, içlerinde Allâh’ın ismi çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler yıkılıp giderdi. Allah kendine yardım edene elbette yardım edecektir. Şüphe yok ki Allah çok güçlüdür, mutlak üstündür.”¹¹³⁰

“Ey îmân edenler! Eğer siz Allâh’a yardım ederseniz, O da size yardım eder ve ayaklarınızı sağlam tutar. İnkâr edenlere gelince; onlar için yıkım vardır. Allah, onların işlerini boşa çıkarmıştır.”¹¹³¹

وَلَا يَحْزُنُكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَن يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حِطًّا فِي الْأَخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾
 إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَن يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا وَلَهُمْ عَذَابٌ
 أَلِيمٌ ﴿١٧٧﴾

176- İnkârda birbirleriyle yarışanlar seni üzmesin. Çünkü onlar, Allâh’a hiçbir şekilde zarar veremezler. Allah onlara âhirette bir pay vermek istememektedir. Onlar için büyük bir azap vardır.

177- İmânı inkârla değiştirenler, Allâh’a hiçbir şekilde zarar veremezler. Onlar için can yakıcı bir azap vardır.

176-177. âyetlerde, Hz. Peygamber’den müşriklerin hâline üzülmemesi ve onların Allâh’a hiçbir zarar verme gücüne sahip olmadıkları belirtilir. Allâh’ın Rasûlü’nü bu anlamda teselli eden çeşitli âyetler vardır.

1129. Nisâ, 4/76.

1130. Hac, 22/40.

1131. Muhammed, 47/7-8.

Yukarıdaki 176. âyet, küfür ehlinin Allâh'ın velî kullarına bir zarar veremeyeceği şeklinde de tefsir edilmiştir. Nitekim velîlere zarar vermeye kalkışmak, Allâh'a zarar vermeye kalkışmak anlamında bir mecazdır. Âyet Hz. Peygamber'i teselli etmekle ilgili olduğu için tefsircilerin çoğu bu anlamı tercih etmişlerdir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Onlar îmân etmiyorlar diye neredeyse kendini helâk edeceksin!”**¹¹³²

“Sen, onlar bu Kur’ân’a inanmıyorlar diye, arkalarından üzülerek neredeyse kendini helâk edeceksin!”¹¹³³

“İnkâr edenin inkârı seni üzmesin. Onların dönüşü Bizedir; o vakit Biz bütün yaptıklarını onlara haber vereceğiz. Şüphesiz ki Allah, kalplerde olan her şeyi bilir.”¹¹³⁴

“Yoksa bir zamanlar Mûsâ’dan istendiği gibi, siz de peygamberinizi sorguya çekmek mi istiyorsunuz? Her kim îmânı inkârla değiştirirse, hiç şüphesiz doğru yoldan sapmış olur. Ehl-i kitaptan birçoğu, kendilerine gerçek apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlık yüzünden, sizi îmânınızdan sonra küfre döndürmek isterler. Siz Allâh'ın buyruğu gelinceye kadar (onları) bağışlayın ve hoşgörülü olun. Şüphesiz ki Allah, her şeye kâdirdir.”¹¹³⁵

Ebû Zer ’ten nakledilen bir hadiste şöyle buyrulur: **“Allah Teâlâ buyuruyor ki, öncekileriniz ve sonrakileriniz, cinleriniz ve insanlarınız, içinde Allah’tan en çok korkan adamın kalbi üzere olsaydı, bu benim mülküm bir şey ilâve etmezdi. Bunun tersine, öncekileriniz ve sonrakileriniz, cinleriniz ve insanlarınız, içinde en kötü olan adamın kalbi üzere olsaydı, bu da benim mülküm bir şey eksiltmezdi.”**¹¹³⁶

وَلَا يَحْسِبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمَلِّى لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ إِنَّمَا نُمَلِّى
لَهُمْ لِيُزِدَادُوا إِثْمًا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٧٨﴾

1132. Şuarâ, 26/3.

1133. Kehf, 18/6.

1134. Lokmân, 31/23. Bk. Kehf, 18/6.

1135. Bakara, 2/108-109.

1136. Tirmizî, Kıyâmet, 48.

178- Kâfirler, sakın kendilerine süre vermemizin, haklarında hayırlı olduğunu sanmasınlar. Çünkü Biz onlara, ancak günahlarını artırmaları için fırsat veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır.

178. âyete göre Allah Teâlâ'nın inkârcıları helâk etmeyip, onlara süre tanınması kendileri için hayır değildir. Bu durum imtihan süreci devam ettiği için tevbe etmeyip inkârda ısrar etmeleri giderek günahlarının ve âhiret sorumluluklarının artmasına yol açar. Bu yüzden kişi güçlü bir îman, güzel bir ahlâk ve sâlih bir amel sahibi olduğu zaman, Allah Teâlâ'nın ona verdiği fırsat, uzun ömür ve bol servet faydalı olur. Ancak inkârcıların îmânı ve buna dayalı güzel amelleri bulunmadığı için, ömürlerinin uzun ve servetlerinin çok olması günahlarını artırmaktan başka bir şeye yaramaz.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Âyetlerimizi yalan sayanları, farkında olmayacakları bir biçimde, yavaş yavaş helâke sürükleyecegiz! Ben onlara süre veririm, ama benim tuzağım güç yetirilemeyecek kadar ağırdır.”**¹¹³⁷

“Sen onları bir süre gafletleriyle baş başa bırak! Onlar sanıyorlar mı ki kendilerine verdiğimiz mal ve oğullar ile onlara faydalar sağlamak için can atıyoruz? Hayır, onlar yanıldıklarının farkında değiller!”¹¹³⁸

مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ ۚ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِيٰ مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ۚ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٩﴾

179- Allah, mü'minleri şu içinde bulunduğunuz durumda bırakacak değildir; sonunda iyi ile kötüyü ayıracaktır. Allah size, gaybı da göstermez ki, mü'mini kâfiri ayırabilesiniz. Ancak Allah, bunun için peygamberlerinden

1137. A'râf, 7/182-183.

1138. Mü'minûn, 23/54-56.

dilediğini seçer. Öyleyse Allâh'a ve peygamberlerine îmân edin! Eğer îmân eder, Allâh'a karşı gelmekten sakınırsanız sizin için büyük bir mükâfat vardır.

179. âyete göre, Yüce Allah insanları denemeden bırakmaz. Onları çeşitli sınavlardan geçirir ki, böylece iyi ile kötü birbirinden ayırt edilmiş olsun. Bu âyetten, Allâh'ın bâzı elçilerini seçip, onlara gayb bilgileri verdiği anlaşılmaktadır. Ancak bu bilgiler, peygambere ulaşan vahiy ve ilham kabulinden olur.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“İnkâr edenler, Allâh'ın yoluna engel olmak için mallarını harcarlar, daha da harcayacaklar. Ancak bu harcanan mal, kendilerine bir pişmanlık sebebi olacak. Çünkü sonunda yenilecekler ve inkârda ısrar edenler cehenneme sürüleceklerdir! Böylece Allah kötüyü iyiden ayırt eder, sonra kötülerini üst üste koyup yığar ve hepsini cehenneme atar! İşte, ziyâna uğrayanlar bunlardır!”**¹¹³⁹

“Dileseydik Biz onları sana gösterirdik de sen onları yüzlerinden tanırdın. Ama sen onları konuşma biçimlerinden de tanırsın. Allah ise bütün yaptıklarınızı bilir.”¹¹⁴⁰

“De ki: “O tehdit edildiğiniz şey (azap) yakın mıdır, yoksa Rabbim onun için bir süre mi tanır, onu da bilemem! Gaybı bilen O'dur; hiç kimseye gayb bilgisini açık bir şekilde bildirmez.” Ancak seçip bildirmek istediği bir peygamber müstesnâ. Onun da önüne ve arkasına gözcüler koyar.”¹¹⁴¹

GAYB BİLGİSİ

Kur'ân-ı Kerîm'de beş şeyin bilgisinin Allah katında olduğu, bunların önceden başka varlıklar tarafından bilinemeyeceği şöyle belirtilmiştir: **“Şüphesiz ki kıyâmet vakti hakkındaki bilgi Allah katındadır. Yağmuru O yağdırır, rahimlerde olanı O bilir ve hiç kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Hiç kimse de nerede öleceğini bilmez. Şüphesiz ki Allah, her şeyi bilir, her şeyden haberdardır.”**¹¹⁴²

1139. Enfâl, 8/36-37.

1140. Muhammed, 47/30.

1141. Cin, 72/25-27.

1142. Lokmân, 31/34.

Ancak bunlardan bâzılarının belirtilerinin ortaya çıkması ve pozitif bilim tarafından tespit edilmesi nesnel verilerle ilgilidir. Yağmurun yağacağı- nın bulutların hareketinden meteoroloji tarafından önceden hesaplanması, anne karnındaki ceninin kız mı erkek mi olacağı, ölüm hastasının o yerde ve o yatakta öleceğinin kesinleşmesi en son verilerdir. Bunlarla ilgili yıllar öncesinden kader bilgisi olarak planlama ve sonuca ulaştırma gücü Allâh'ın elinde ve kudretindedir.

Gayb bilgisi ile ilgili kimi âyetler şunlardır:

“O âyetler, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir.”¹¹⁴³

“Allah, râzı olduğu elçiden başkasına gaybını açık bir şekilde bildirmez. Seçtiği peygamberin önüne ve arkasına da gözetleyiciler koyar.”¹¹⁴⁴

“De ki: Ben size, yanımda Allâh'ın hazineleri olduğunu söylemiyorum. Ben, gaybı da bilmem; size melek olduğumu da söylemiyorum. Ben, ancak bana vahyolunana uyuyorum.”¹¹⁴⁵

“Sana, kıyâmetin ne zaman kopacağını soruyorlar? De ki: ‘Onun bilgisi yalnızca Rabbimin katındadır. Bu yüzden, onun zamanını, O’ndan başkası açıklayamaz. O, göklere de yere de ağır gelmiştir. O, size ansızın gelecektir!’ Onlar, sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: ‘Onun bilgisi yalnızca Allâh'ın katındadır.’ Ama insanların çoğu bilmezler. De ki: Ben, Allah dilemedikçe, kendime ne bir yarar sağlayabilirim, ne de zarar verebilirim. Gaybı bilseydim, daha çok mal mülk edinirdim ve başıma da hiçbir kötülük gelmezdi. Ben inanacak bir toplum için, bir uyarıcıdan ve müjdeciden başka bir şey değilim!”¹¹⁴⁶

وَلَا يَخْسِبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرٌ لَّهُمْ
بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخُلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ ۗ وَاللَّهُ مِيرَاثُ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٨٠﴾

1143. Hûd, 11/49.

1144. Cin, 72/26-27.

1145. En'âm, 6/50; Hûd, 11/31.

1146. A'râf, 7/187-188; bk. Nâziât, 79/42, 44; Sebe', 34/14.

180- Allâh'ın kendilerine ihsan ettiği nîmetlerde cimrilik edenler, bunun kendileri hakkında hayırlı olduğunu sanmasınlar! Aksine bu onlar için kötüdür. Çünkü o cimrilik ettikleri şeyler, kıyâmet günü boyunlarına dolanacaktır. Kaldı ki göklerin ve yerin mîrası Allâh'ındır. Allah yapmakta olduğunuz her şeyi bilmektedir.

180. âyete göre, Allâh'ın verdiği nîmetleri cimrilik ederek elinde tutan, durmadan mal yığan, zekâtını verip yoksulu gözetmeyen kimse, malının dünya ve âhirette hayrını görmez. Üstelik göklerde ve yerde olan her şeyin gerçek sahibi Allah'tır, dünyada bu nîmetlerden nasip ettiği kimselelerin, yoksulun hakkını vererek, cimrilik etmemesi gerekir. Aksi hâlde cimrilik edip, zamanında vermediği yoksulun hakkı olan, zekât, sadaka borçları ve kul hakları kıyâmet günü birikmiş olarak karşısına çıkar, hak sahipleri, onun başka iyi amelleri varsa, haklarını bunlardan alırlar. Kişi, bu hakların dağıtılması sonucunda müflis durumuna düşebilir. Çünkü alacaklı kişi, borçlunun elinde vereceği ameli kalmayınca, günahını yüklenmesi yoluyla da hak istemeye devam edebileceği için, kişi dünya hayatında tahmin edemeyeceği kadar sıkıntılarla karşılaşabilir.

Ebû Hüreyre ؓ'ten rivâyet edildiğine göre, Allâh'ın Rasûlü, ashâbına: “Müflis (iflas etmiş) kimdir bilir misiniz” diye sordu. Ashab: “Bizim aramızda müflis, hiçbir dirhemi ve eşyası olmayan kimsedir.” dediler. Bunun üzerine Rasûlullah ؐ şöyle buyurdu: “Benim ümmetimden müflis o kimsedir ki kıyâmet gününde namaz, oruç ve zekâtla gelecek, ancak şuna sövmüş; buna zinâ iftirasında bulunmuş; bunun malını yemiş; bunun kanını dökmüş; diğerini de dövmüş olarak gelecek; dolayısıyla şuna hasenâtından (iyiliklerinden) buna da hasenâtından verilecek, üzerindeki borçlar bitmeden hasenâtı tükenecek. Sonunda onların günahlar, bunun üzerine yüklenecek ve cehenneme gönderilecek. İşte asıl müflis böyle bir kişidir.”¹¹⁴⁷

“Kıyâmet gününde haklar, mutlaka sahiplerine ödenecektir; öyle ki boynuzsuz koyun için dahi boynuzlu koyundan hakkı alınacaktır.”¹¹⁴⁸

İslâm âlimleri günahattan tevbe etmenin kabul olunması için üç şart görmüşlerdir: a) O günahı terk etmek. b) Onu işlediğine pişman olmak. c)

1147. Müslim, Birr, 59, (H No: 2581); Tirmizî, Kıyâmet, 2.

1148. Müslim, Birr, 60 (H No: 2582).

O günahı bir daha işlememeye kesin kararlı olmak. Eğer hak, kul hakkı ise buna dördüncü olarak, hak sahibine hakkını verip helâlleşmesi şartı aranır. Eğer hak sahibi bilinmiyorsa, onun adına tasadduk bir çeşit helâlleşme yolu sayılmıştır. Çünkü böyle bir sadakanın eciri, kıyâmet gününde hak sahibini memnun edecektir.

CİMRİLİKTE KİTİLMENİN KÂFİRİ

Kur'ân'da cimriliği kötöleyen çeşitli âyetler vardır: Nisâ sûresi 36. âyet- te on kadar hısım, akrabaya ve yakınlar zikredilerek bunlara yardım ve iyilik yapılması istendikten sonra, âyetin sonunda bunlara karşı iyilikte bulunmayanlar şöyle nitelendirilir: **“Allah, kendini beğenenleri ve övünüp duranları sevmez.”** Bundan sonraki âyette de bu sonunculardan şöyle söz edilir: **“Bunlar cimrilik eden, insanlara da cimriliği tavsiye eden ve Allâh'ın kendilerine lûtfundan verdiği şeyleri gizleyen kimselerdir. Biz, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır.”**¹¹⁴⁹

Ancak cimrilik kötülenirken malı saçıp savurma da şöyle kötülenir: **“Onlar harama yaptıkları zaman ne israfa kaçarlarsa, ne de cimrilik ederler. Bu ikisi arasında orta bir yol tutarlar.”**¹¹⁵⁰

Cimriliği kötöleyen başka bir âyette de şöyle buyrulur: **“Allâh'ın, lûtfundan kendilerine verdiği şeylerde cimrilik edenler, sakın bu tutumlarının kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar! Hayır, bu kendileri için kötüdür. Çünkü cimrilik ettikleri şeyler, kıyâmet günü boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mîrası Allâh'a âittir. Allah yapmakta olduklarınızdan haberdardır.”**¹¹⁵¹ **“Kim cimrilik eder ve kendisini Allâh'a muhtaç görmezse ve en güzel olanı da yalanlarsa, ona da kötülük yolunu kolaylaştırırız.”**¹¹⁵²

Cimrilik edip zekâtını vermeyenlerle ilgili olarak da Yahudi hahamları ve Hristiyanların râhipleri örnek verilir: **“Ey îmân edenler! Şüphe yok ki, Yahudi hahamlarının ve Hristiyan râhiplerinin birçoğu insanların mallarını haksız yere yerler. (İnsanları) Allah yolundan saptırırlar. Altın ve gümüşü biriktirip, Allah yolunda harcamayanlara can**

¹¹⁴⁹. Nisâ, 4/37.

¹¹⁵⁰. Furkan, 25/67.

¹¹⁵¹. Âl-i İmrân, 3/180.

¹¹⁵². Leyl, 92/8-10. Bk. Muhammed, 47/38; Hadid, 57/24.

yakıcı bir azâbı müjdele! O gün o altın ve gümüşün üstü, cehennem ateşinde kızdırılıp alınları, yanları ve sırtları onunla dağlanacak, “İşte bu, kendiniz için saklayıp biriktirdiğiniz şeydir. Haydi, tadın bakalım şu biriktirdiğinizin tadını!” (denilir).”¹¹⁵³

“Size ne oluyor ki, Allah yolunda bağışta bulunmuyorsunuz? Oysa göklerin verin gerçek sahibi Allah’tır.”¹¹⁵⁴

Hadiste şöyle buyrulur: “Allâh’ın kendisine mal verdiği kişi, zekâtını vermezse, kıyâmet günü malı siyah benekli kel yılan şekline girerek boynuna sarılır ve “Ben senin malınım, senin biriktirdiğin servetim!” der. Rasûlullah ﷺ bundan sonra yukarıdaki âyeti okumuştur.”¹¹⁵⁵

Hiz. Peygamber’in duâlarında şu hususlarda Allâh’a sığındığı nakledilmiştir: 1) Cimrilikten, 2) Tembellikten, 3) Çok yaşlanıp bunamaktan yani erzel-i ömürden, 4) Kabir azâbından, 5) Deccal’ın fitnesinden, 6) Hayatın ve ölümün getireceği huzursuzluktan.¹¹⁵⁶

1153. Tevbe, 9/34-35.

1154. Hadid, 57/10.

1155. Buhârî, Tefsir, 3/14.

1156. Buhârî, Tefsir, 16/1.

﴿ BÂB 20 ﴾

ALLÂH'IN MÜSTAĞNİLİĞİ, MÛCİZE, ECEL,
MAL VE CANDAN HESÂBA ÇEKİLME

لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ سَنَكْتُبُ مَا
 قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۖ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿١٨١﴾
 ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيَكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴿١٨٢﴾ الَّذِينَ قَالُوا
 إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَا أَلاَّ نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّىٰ يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ ۖ قُلْ قَدْ
 جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالَّذِي قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ كُنْتُمْ
 صَادِقِينَ ﴿١٨٣﴾ فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ رَسُولٌ مِنْ قَبْلِكَ جَاءُوا بِالْبَيِّنَاتِ
 وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ﴿١٨٤﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ۖ وَإِنَّمَا تُوَفَّقُونَ
 أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ ۖ فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ۖ
 وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَمْتَاعٌ الْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾ لَتُبْلَوُنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ
 وَلَتَسْمَعَنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا
 أَذًى كَثِيرًا ۖ وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾
 وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ
 فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ فَبُخْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٧﴾
 لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا آتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا
 فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨٨﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٨٩﴾

- 181- “Allah yoksul, biz zenginiz!” diyenlerin sözünü Allah elbette işitmiştir. Biz onların bu sözünü de, haksız yere peygamberleri öldürmelerini de yazacağız ve “Tadın bakalım o yakıcı azâbı!” diyeceğiz.
- 182- Bu yakıcı azap, dünyada iken kendi yaptığınız amel-ler yüzündendir. Yoksa Allah, kullarına karşı zulmedi-ci değildir.
- 183- “Şüphesiz Allah bize, gökten inen bir ateşin yakacağı bir kurban getirinceye kadar hiçbir peygambere îmân etmemeyi bize emretti!” diyenlere de ki: “Benden önce birçok peygamber, size mûcizeler ve o söylediğiniz şeyi getirmişti. Eğer doğru söylüyorsanız, o peygamberleri niçin öldürdünüz?”
- 184- Eğer onlar seni yalanlarsa, bil ki senden önce, apaçık deliller, hikmetli sayfalar ve aydınlatıcı kitap getirmiş olan birçok peygamberler de yalanlanmıştı.
- 185- Her nefis ölümü tadacaktır. Kıyâmet gününde yaptıklarınızın karşılığı size eksiksiz verilecektir. O gün kim cehennemden uzaklaştırılır da, cennete konursa, gerçekten kurtuluşa ermiştir. Bu dünya hayatı, geçici bir yararlanmadan başka bir şey değildir.
- 186- Andolsun ki, siz mallarınız ve canlarınız konusunda sınanacaksınız. Ve yine şüphesiz, sizden önce kendilerine kitap verilmiş olanlardan ve müşriklerden incitici birçok söz işiteceksiniz. Eğer sabreder ve Allâh’a karşı gelmekten sakınırsanız, elbette bu, azimli ve kararlı olunması gereken işlerdendir.
- 187- Hani Allah ehl-i kitaptan: “Bu kitabı insanlara mutlaka açıklayacak, onu asla gizlemeyeceksiniz” diye söz almıştı. Onlar ise, bu sözü önemsemeyip arkalarına atmış ve onu değersiz bir dünya menfaatine karşılık değiştirmişlerdi. Yaptıkları alışveriş ne kötüdür!
- 188- Sakın yaptıkları çirkin davranışlarla sevinen ve yapmadıkları ile de övülmekten hoşlananların azaptan kurtulacaklarını sanma! Çünkü onlar için can yakıcı bir azap vardır.

189- Göklerin ve yerin hükümranlığı Allâh'ındır. Allah, her şeye kâdirdir.

181-182. âyetlerde, Allah Teâlâ'nın varlıklı mü'minlerin mallarından hayır için harcamalarını istemesi üzerine bâzı kimseler "Allah yoksul. Biz zenginiz." demişler ve kendilerinin Allah'tan müstağnî olduğunu söylemişlerdi. Özellikle Allâh'a güzel ödünç vermenin ecrinden söz eden, **"Verdiğinin kat kat fazlasını kendisine geri vermesi için kim Allâh'a ödünç para vermek ister?"**¹¹⁵⁷ âyeti inince Yahudiler, "Ey. Muhammed! ﷺ Senin Rabbin ihtiyaç içinde, bu yüzden kullarından borç mu istiyor?" diye sormuşlardı. İşte yukarıdaki âyetler bunun üzerine inmiştir.

Rivâyete göre bir gün Hz. Ebûbekir Yahudilerin dershanesine gitmiş ve onların orada Yahudi bilgini Fenhas'ın çevresinde toplandıklarını görmüş ve ona hitâben: "Yazık ey Fenhas, Allah'tan kork ve müslüman ol. Vallâhi şüphesiz sen bilirsin ki, Muhammed, Allâh'ın Rasûlü'dür. Siz onu, yanınızdaki Tevrat'ta yazılmış bulursunuz." demişti. Fenhas: "Bizim Allâh'a ihtiyâcımız yok, o bize muhtaç. Ve biz ona, onun bize yalvardığı kadar yalvarmıyoruz, herhalde biz ondan müstağnî ve daha zenginiz. O zengin olsaydı arkadaşınızın sandığı gibi bizden borç (karz-ı hasen) almaya tenezzül etmezdi. O bizi ribâdan men ediyor, ama bize ribâ vaad ediyor. Zengin olsaydı, bize ribâ vermezdi." diye konuştu. Hz. Ebûbekir öfkeleni ve Fenhas'ın yüzüne bir tokat vurdu ve dedi ki: "Nefsim kudret elinde olan Yüce Allâh'a yemin ederim ki, bizimle senin arandaki anlaşma olmasaydı boynunu vururdum!" Bunun üzerine Fenhas, Peygamberimiz'e gidip şikâyetle bulundu. Rasûlullah ﷺ, Hz. Ebûbekir'e: "Seni bu yaptığına sevk eden nedir?" diye sordu. O da: "Ey Allâh'ın Rasûlü! Büyük bir edepsizlikte bulundu. Öyle sanıyor ki, şâni yüce olan Allah Teâlâ yoksul, bunlar ondan daha zengin imişler, bunu söyleyince Allah için kızdım ve yüzüne bir tokat vurdum." dedi. Fenhas: "Ben öyle bir şey söylemedim." diye inkâr etti. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ Hz. Ebûbekir'i doğrulamak üzere yukarıdaki âyeti indirdi. Bu rivâyet; İbn-i Abbâs, İkrime, Süddî, Mukatîl ve İbn-i İshak'tandır. Buna göre sözü söyleyen bir kişi iken, bu sözün, الذَّيْنُ قَالُوا "şöyle diyenler" şeklinde topluluğa isnâdı, onların da bu görüşe katılmaları sebebiyledir.¹¹⁵⁸

1157. Bakara, 2/245.

1158. Şevkânî, Fethu'l-Kadir, I, 452, 454; Elmalılı, II, 1238; S. Ateş, age, II, 151. Fenhas'ın kötü te'vilde bulunduğu karz-ı hasen âyetleri için bk. Bakara, 2/245; Mâide, 5/12; Hadid, 57/11, 12, 18; Tegâbün, 64/17; Müzzemmil, 73/20. Ribâ için bk. Bakara, 2/276.

Yahudiler bu gibi sözleri başka vesilelerle de söylemişlerdi. İlgili âyetlerden şöyle buyrulur:

“Yahudiler, “Allâh’ın eli sıkıdır.” dediler. Bunu söyleyenlerin kendi elleri bağlansın, onlara lânet olsun! Hayır! Allâh’ın iki eli de açıktır, dilediği gibi harcar. Rabbin tarafından sana indirilen (Kur’ân), onlardan bir çoğunun azgınlığını ve inkârını daha da artıracaktır. Biz de onların arasına, kıyâmet gününe kadar sürecek bir düşmanlık ve kin soktuk. Onlar ne zaman bir savaş ateşi körüklemek istedilerse, Allah onu söndürdü. Onlar, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışırlar; Allah ise bozguncuları sevmez.”¹¹⁵⁹

Yukarıdaki 182. âyete göre kişinin âhirette karşılaşacağı yakıcı azap, dünyada yaptıklarının cezâsı olarak karşısına çıkacaktır. Âyette şöyle buyrulur: **“Kim iyi bir amel işlerse kendi yararınadır. Kim de bir kötülük işlerse kendi zararınadır. Yoksa Rabbin kullarına kesinlikle hakısızlık yapmaz.”**¹¹⁶⁰

Hz. Peygamber bir hadîsinde şöyle buyurmuştur: “Kıyâmet gününde Allah Teâlâ her birinizle aracısız konuşacaktır. Kişi sağına ve soluna bakacak âhirete gönderdiklerinden başka bir şey göremeyecek. Önüne bakacak, karşısında cehennemden başka bir şey göremeyecek. O hâlde artık yarım hurma ile de olsa kendinizi cehennem ateşinde koruyun. Bunu da bulamayan güzel bir sözle kendini korusun.”¹¹⁶¹

الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَا أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّى يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالَّذِي قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٨٣﴾

183- “Şüphesiz Allah bize, gökten inen bir ateşin yakacağı bir kurban getirinceye kadar hiçbir peygambere îmân etmemeyi bize emretti!” diyenlere de ki: “Benden önce birçok peygamber, size mucizeler ve o söylediğiniz şeyi getirmişti. Eğer doğru söylüyorsanız, o peygamberleri niçin öldürdünüz?”

1159. Mâide, 5/34.

1160. Fussilet, 41/46.

1161. Buhârî, Zekât, 9, Rikâk, 49, Tevhid, 36.

183. âyete göre, Yahudiler inanmamak için, âyetteki yakılacak kurbanla ilgili sözü söylemişlerdi. Oysa daha önce onlara, mucize olarak, kesilen bir kurbanı gökten inen ateşle yakan peygamberler gelmiş, onlara da inanmamışlardı.¹¹⁶² Kur'ân'da, Âdem ﷺ'in iki oğlu Hâbil ile Kâbil'in kurban takdim ettikleri, bunlardan yalnız Allah'tan sakınanın sadakasının kabul edildiği bildirilir.¹¹⁶³

Kurban takdim edip, gökten inen ateşin bunu yakması uygulamasının Hz. Îsâ ile kaldırıldığı nakledilir. Kimi Yahudilerin Hz. Muhammed'e inanmaması, yakılan kurban töreninin bulunmamasına dayandırılır.¹¹⁶⁴

Yakılan bir kurban olayı, günümüz Tevrat'ında, özetle şöyle anlatılır: İsrâiloğulları arasında puta tapma yaygınlaşınca, kral Ahab ile karısı İzabel döneminde, İlya ile Ba'l (put) peygamberleri arasında bir tartışma çıkar. Gerçek peygamberi belirlemek için, iki taraf da, ayrı yerlere odunlar yığarak, kestikleri boğa kurbanını üstüne koyarlar ve inandıkları tanrıya duâ ederler. Ba'l'in kurbanına ateş inmezken, İlya'nın kurbanına inen Rabbin ateşi odunları, taşları ve toprağı yeyip bitirir ve hendekte olan suyu yalar.¹¹⁶⁵

Kur'ân'da, gördükleri mucizeye rağmen peygamberlerini öldürenler şöyle tehdit edilir: **“Allâh'ın âyetlerini inkâr eden, haksız yere peygamberleri öldüren ve insanlar içinde adâleti emredenleri de öldürenler yok mu? Bunları can yakıcı bir azapla müjdele!”**¹¹⁶⁶

فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ رَسُولٌ مِنْ قَبْلِكَ جَاءُوا بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ
الْمُنِيرِ ﴿١٨٤﴾

184- Eğer onlar seni yalanlarsa, bil ki senden önce, apaçık deliller, hikmetli sayfalar ve aydınlatıcı kitap getirmiş olan birçok peygamberler de yalanlanmıştı.

184. âyette, önceki peygamberlerin de yalanlandığı, bu nedenle Hz. Peygamber'den sabırlı olması istenmektedir. Âyetteki “zübür” sayfalar anlamına

1162. Taberî, IV, 197.

1163. Bk. Mâide, 5/27-31.

1164. Bk. Ahd-i Atik, Yaratılış, XV, 17, Levililer, I, 7 vd., Tesniye, XV, 16, I. Krallar, XVIII, 38.

1165. I. Krallar, bâb, 18, s. 361.

1166. Âl-i İmrân, 3/21.

gelir. Bununla Hz. Âdem, İdrîs, Şit ve İbrahim'e indirilen suhuf, "aydınlatici kitap"la da Tevrat, İncil ve Zebur kastedilmiştir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **"Senden önce de birçok peygamber yalanlandı. Ama onlar, kendilerine yardımımız gelinceye kadar, bu yalanlanmalara ve eziyetlere karşı sabrettiler. Allâh'ın sözlerini de-ğiştirecek bir güç yoktur. O peygamberlerin başından geçen bâzı haberler sana da geldi."**¹¹⁶⁷

"Eğer seni yalanlarlarsa, de ki: "Rabbiniz geniş bir rahmet sa-hibidir. Bununla birlikte, O'nun azâbı da, günahkârlar toplumun-dan geri çevrilemez."¹¹⁶⁸

"Onlar seni yalanlıyorlarsa (üzülme), onlardan öncekiler de ya-lanlamışlardı. Onlara peygamberleri apaçık mûcizelerle, sahifeler-le ve aydınlatici kitapla gelmişlerdi."¹¹⁶⁹

"Eğer onlar seni yalanlıyorlarsa, bil ki onlardan önce Nûh, Âd ve Semûd kavimleri de (kendi elçilerini) yalanlamıştı."¹¹⁷⁰

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ۖ وَإِنَّمَا تُوَفَّقُونَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ ۖ فَمَنْ زُحِرَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ۖ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾

185- Her nefis ölümü tadacaktır. Kıyâmet gününde yaptık-larınızın karşılığı size eksiksiz verilecektir. O gün kim cehennemden uzaklaştırılır da, cennete konursa, ger-çekten kurtuluşa ermiştir. Bu dünya hayatı, geçici bir yararlanmadan başka bir şey değildir.

185. âyette, her canlının ölümü tadacağı ve kıyâmet gününde dünya-da yaptıklarının karşılığını eksiksiz olarak alacağı, cennete girenin kurtulu-şa ereceği, dünya hayatının geçici bir yararlanmadan ibâret olduğu haber verilmektedir.

1167. En'âm, 6/34.

1168. En'âm, 6/147.

1169. Fâtır, 35/25.

1170. Hac, 22/42.

ECEL

Canlı için dünyada yaşama sürecini ifâde eder. O süre dolunca canlının rûhu ile bedeni yollarını ayırır. Beden toprağa döner, ruh ise ruhlar âleminde yerini alır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Biz senden önce de hiçbir insanı ölümsüz kılmadık. Şimdi sen ölürsen, onlar bâkî mi kalacaklar? Her canlı ölümü tadacaktır. Bir deneme olarak Biz sizi hayırla da şerle de sınayacağız. Sonunda bize döndürüleceksiniz.”**¹¹⁷¹

“Her nefs ölümü tadacaktır. Sonra yalnız Bize döndürüleceksiniz.”¹¹⁷² **“Şüphesiz sen de öleceksin, onlar da ölecekler. Kıyâmet gününde Rabbinizin katında davalâşacaksınız.”**¹¹⁷³

Hadiste şöyle buyrulur: “Zevkleri bıçak gibi kesen ölümü çok hatırlayın!”¹¹⁷⁴ Rivâyete göre, **“Yeryüzündeki her canlı yok olacaktır. Yalnız celâl ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâkî kalacaktır.”**¹¹⁷⁵ âyeti inince, melekler; **“Yeryüzündekiler öldü!”** demişler, yukarıdaki 185. âyet inince ise, **“Biz de öldük.”** demişlerdi. Bu iki âyet bütün ruhların ölümünü akla getiriyorsa da; **“Allâh'ın diledikleri dışında, göklerde ve yerde kim varsa hepsi düşüp ölmüş olacak.”** âyeti,¹¹⁷⁶ Cenâb-ı Hakk'ın dilediği ruhların, ölmeksizin devam edeceğini bildirmektedir. Çoğunluk İslâm âlimlerinin görüşü de böyledir. Buna göre dünyadaki ölüm olayı, biyolojik bir olay olup, rûhun bedeni terk etmesinden ibârettir.¹¹⁷⁷

Hız. Peygamber cennetin ne kadar önemli bir yer olduğunu belirtmek için şöyle buyurmuştur: **“Cennette birinizin kamçısı kadar küçük bir yeri olması dünyadan ve dünyada bulunan her şeyden daha hayırlıdır. İsterseniz ‘O gün kim cehennemden uzaklaştırılır da, cennete konursa, gerçekten kurtuluşa ermiştir.’**¹¹⁷⁸ âyetini okuyun.”¹¹⁷⁹

Elmalılı merhumun bu âyetle ilgili değerlendirmesi şöyledir: “Nefs” zât ve ruh anlamlarına geldiği için, bundan bâzı kimseler rûhun ebedî olduğu

1171. Enbiyâ, 21/34-35.

1172. Ankebût, 29/57.

1173. Zümer, 39/30-31.

1174. Tirmizî, Zühd, 4; İbn Mâce, Zühd, 31.

1175. Rahmân, 55/26.

1176. Zümer, 39/68.

1177. İbn Kesîr, age, I, 343.

1178. Âl-i İmrân, 3/185.

1179. Buhârî, Cihâd, 73; Tirmizî, Tefsir, 3/22; Dârimî, Rikâk, 99.

mânâsını anlamışlardır. Çünkü tatmak, bir hayat eseridir. Ve zevk sırasında tadan kişinin kalıcı (bâkî) olduğunu anlatır, yoksa zevk tasavvur olunamaz. O hâlde anlam: “*Her nefs bedeninin ölümünü tadacaktır.*” demek olur. Bu da nefsin bedenden ayrı ve başka olduğunu ve bedeninin ölümüyle onun ölmeyeceğini anlatır. Şu hâlde ölüm zorunluluğu cismânî hayata mahsus olup, soyut ruhların yok olmadığını söylerler. Onlar âhiret meselesini bu şekilde rûhun ebedî oluşuna dayanan ruhlara âit bir hayat olarak tasavvur etmişlerdir. Fakat diğer yandan birçok tefsirci ve âlimler demişlerdir ki, bu şekil yorum bir zorlamadır. “Ölümü tadıcıdır” demenin, ölecektir demek olduğu açıktır. Belli ki tadan kim ise, ölen o olacaktır. Evet bedenin ölmesiyle nefis ve rûhun büsbütün yok oluvermeyip bir süre kalabileceği, başka delillerden açıkça anlaşıyor ise de, genelde ruhların ölmedikleri davası, ne aklen, ne de naklen zorunlu olarak sâbit değildir. Önce, “zâiku’l-mevt” herhalde tadan nefsin ölümünü ifâde etmektedir. Rivâyetler de bu mânâyı göstermektedir.

Özetle rûhun ebedî oluşu inkâr edilemez. Ve fakat bu umum için zorunlu değildir. Kıyâmet kelimesi de tamamen yok oluşu ve ondan sonra kıyam (öldükten sonra dirilme), neşr ve haşri ifâde eder ki, ölüm ve yeniden dirilme, özetle âhiret inancı, bir ebedî olma inancıdır. Fakat bu ebedîlik ilk oluşum değil, ikinci oluşumdur.

Evet her canlı ölümü tadacak, dünyanın ne üzüntüsü ne de sevinci kalmayacak, “*Ve sevaplarınızın size tam olarak ödenmesi de kıyâmette olacaktır.*” Dünyada iyi veya kötü bütün işlerin sevap veya cezâsını yine dünyada elde etmek mümkün değildir. Mesela şehitlerin kanlarıyla kazanılan savaşların başarı meyvelerinden o şehitlerin dünyada istifâde etmelerini düşünmek bir çelişki olur ki, bütün faziletler de böyledir. Gerçi dünyada hiçbir ücret de verilmez değildir. Dünyada bâzı çalışmaların karşılığını alma da vardır. Fakat dünya hayatının sonunda ölüm ve yok olma muhakkak olduğu için gelen herhangi bir menfaat ve tad, kesilme ve sona erme korkusuyla karışık ve şüphesiz gam ve kederle çevrilidir. Gamsız sevinç, korkusuz güven, acısız tad, kesintisiz ebedî mutluluk ancak kıyâmet gününde meydana gelir. Tartı ve hesâbın temizlenmesi oradadır. Bunun için, “*Cehennem ateşinden uzaklaştırılıp cennete sokulan her kim ise, işte o kendini kurtarmış ve her muradına ermiştir.*” Yoksa, “*Dünya denilen o fani hayat, müşterisini aldatan gurur sermayesinden başka bir şey değildir.*” Serap gibi parıldar, bulut gibi geçer gider.

مَتَاعُ “Meta”: Satılık kumaş, kullanacak âletler ve avadanlıklar veya gerek âletler ve avadanlıklar, gerek mallar ve diğer genel olarak faydalanmaya yarayan az çok gerekli şey anlamlarına gelir ki, dilimizde “matah” dediğimiz zaman bu üçüncü mânâyı kastederiz. غُرُور “Garûr”: Aldanmak demek olduğu gibi, “el-Gâru”nun çoğulu olarak “aldatıcılar” demek de olabilir. Gurur metaı, müşteriyi kandırmak için allanıp pullanarak güzel gösterilen ve alındıktan sonra değersiz olduğu anlaşılan meta’ demektir. İşte dünya hayatı böyledir. Bunun alıcısı olanlar, bütün bakış ve ümidini buna dikenler, ne mutluluk görülecekse bunda görülecek sananlar aldanmış olurlar.

Burada, bu gurur metaına aldanıp da inkârcılık, yalanlama, aldatma ve bozmanın arkasında koşan düşmanların rahatsız etmelerine karşı Allâh’ın Rasûlü’ne ve ona tâbî olan mü’minlere bir teselli ve öğüt vardır.”¹¹⁸⁰

تُبْلَوْنَ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَلَسَّمَعَنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيرًا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾

186- Andolsun ki, siz mallarınız ve canlarınız konusunda sınanacaksınız. Ve yine şüphesiz, sizden önce kendilerine kitap verilmiş olanlardan ve müşriklerden incitici birçok söz işiteceksiniz. Eğer sabreder ve Allâh’a karşı gelmekten sakınırsanız, elbette bu, azimli ve kararlı olunması gereken işlerdendir.

186. âyette, mü’minlerin çeşitli sınavlara tâbî tutulacağı bildirilmektedir. Hicretten sonra Medîne’de, müslümanları, sözleriyle inciten Yahudiler ve müşrikler vardı. Bu âyet, Yahudi şâiri Kâ’b b. Eşref veya münâfıkların başı Abdullah b. Übey hakkında inmiştir. Bedir savaşıdan önce Hz. Peygamber, hasta olan Sa’d bin Ubâde’yi ziyaret için, Üsâme bin Zeyd’le birlikte bir eşeğe binerek Hârisoğulları yurduna gitmişti. Yolu, içlerinde Abdullah bin Übey’in bulunduğu bir topluluğa uğradı. Abdullah henüz İslâm’a girmemişti. Onu Allâh’a îmân etmeye çağırdı. Abdullah eşeğin kokusundan rahatsız olduğunu söyledi ve burnunu kapattı. “Eğer bu söylediklerin doğru ise,

meclislerimizde bizi bununla rahatsız etme!” diyerek hakarette bulundu. Henüz savaş izni çıkmadığı için, âyetle Hz. Peygamber’e sabretmesi ve karşılık vermemesi tavsiye edildi.¹¹⁸¹

Mü'minlerin dünyadaki imtihanı ile ilgili çeşitli âyetler vardır. **“Andolsun, Biz sizi biraz korku, biraz açlık, biraz mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltme ile deneriz. Sabredenlere müjdele!”**¹¹⁸²

“Ehl-i kitaptan birçoğu, gerçek kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan dolayı, sizi îmânınızdan sonra küfre döndürmek isterler. Siz Allâh’ın buyruğu gelinceye kadar (onları) bağışlayın ve hoşgörülü olun. Hiç kuşkusuz Allah, her şey kâdirdir.”¹¹⁸³

“Bununla birlikte kim sabreder ve bağışlarsa, işte bu, sabredilmesi ve kararlı olunması gereken işlerdendir.”¹¹⁸⁴

Lokmân عليه السلام’ın şu öğütünde de kararlı olma ilkesi yer alır: **“Yavrucuğum! Namazı dosdoğru kıl, iyiliği emret, kötülükten sakındırmaya çalış, başına gelen sıkıntılara sabret. İşte bunlar, sabredilmesi ve kararlı olunması gereken işlerdendir.”**¹¹⁸⁵

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لُبِّيْنَهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ
فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبُئْسَ مَا يَشْتَرُونَ

﴿١٨٧﴾

187- Hani Allah ehl-i kitaptan: “Bu kitabı insanlara mutlaka açıklayacak, onu asla gizlemeyeceksiniz” diye söz almıştı. Onlar ise, bu sözü önemsemeyip arkalarına atmış ve onu değersiz bir dünya menfaatine karşılık değiştirmişlerdi. Yaptıkları alışveriş ne kötüdür!

187. âyetle ehl-i kitabın İncil ve Tevrat’ı tahrif ettikleri belirtilir. Başka âyetlerde bunu yapanlar şöyle kınanır: **“İndirdiğimiz açık delilleri ve**

1181. Buhârî, Tefsir 3, bâb, 15; Kurtubî, Câmi‘, IV, 193; bk. Bakara, 2/109.

1182. Bakara, 2/155.

1183. Bakara, 2/109.

1184. Şûrâ, 42/43.

1185. Lokmân, 31/17.

doğru yolu, insanlara kitapta açıklamamızdan sonra gizleyenlere gelince; onlara hem Allah lânet eder, hem de lânet edenler lânet ederler.”¹¹⁸⁶

“Allâh'ın indirdiği kitabın bâzı kısımlarını gizleyenler ve onu az bir paha ile değişenler yok mu, işte onların yiyip de, karınlarına doldurdukları ateşten başka bir şey değildir. Kıyâmet günü Allah onlarla konuşmaz ve onları temize de çıkarmaz. Onlar için can yakıcı bir azap vardır.”¹¹⁸⁷

“Allâh'a karşı verdikleri sözü ve yeminlerini önemsiz bir dünya menfaati karşılığında değiştirenlere gelince, işte onların âhirette bir nasîbi yoktur. Allah kıyâmet gününde onlarla konuşmayacak, onların yüzlerine bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için can yakıcı bir azap vardır!”¹¹⁸⁸

Allah Teâlâ'nın İsrâiloğulları'ndan aldığı sözler aşağıda âyetlerde şöyle belirtilmiştir:

“Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nîmetimi hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü tutun ki, Ben de size verdiğim sözü tutayım. O hâlde yalnız Benden korkun! Yanınızdakini (Tevrat'ı) tasdik edici olarak indirdiğim (Kur'ân)a îmân edin, onu inkâr edenlerin ilki siz olmayın, benim âyetlerimi az bir değer karşılığında değişmeyin ve ancak Bana karşı gelmekten sakının! Gerçeği bâtıla karıştırıp, bile bile gerçeği gizlemeyin! Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve rükû edenlerle birlikte rükû edin!”¹¹⁸⁹

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا آتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا
فَلَا تَحْسَبْنَهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨٨﴾

188- Sakın yaptıkları çirkin davranışlarla sevinen ve yaptıkları ile de övülmekten hoşlananların azaptan kurtulacaklarını sanma! Çünkü onlar için can yakıcı bir azap vardır.

1186. Bakara, 2/159.

1187. Bakara, 2/174.

1188. Âl-i İmrân, 3/77.

1189. Bakara, 2/40-43.

188. âyete göre, yaptıkları çirkin davranışlarla sevinen ve yapmadıkları ile de övülmekten hoşlananların Yahudiler olduğu rivâyet edilmiştir. Savaşa gitme imkânı olduğu hâlde, gitmeyen ve bunu bir başarı ve kurtuluş yolu gibi görenler de bu âyet kapsamına girebilir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Savaştan geri kalanlar, Allâh’ın Rasûlü’ne muhâlefet ederek, evlerinde oturmaktan pek memnun kaldılar ve mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda savaştan çıkmayı çirkin gördüler ve “Bu sıcakta savaşa çıkmayın!” dediler. De ki: “Cehennem ateşi çok daha sıcaktır!” Keşke anlasalardı! Öyleyse kazandıkları günahlar yüzünden az gülsünler, çok ağlasınlar!”**¹¹⁹⁰

Ebû Saîd el-Hudrî رضی اللہ عنہ’ten rivâyete göre, Hz. Peygamber savaşa gidince, birtakım münâfiklar gitmemiş, gitmediklerine de pek sevinmişlerdi. Allâh’ın Elçisi savaştan dönünce onun yanına gelip bu tavırlarından dolayı özür dilemişler, böylece yapmadıklarıyla övünmüşlerdi.¹¹⁹¹

Buhârî’nin Sahîh’inde kaydettiğine göre, Medîne vâlisi Mervan b. Hakem, kapıcısı Rafi’e şöyle demiştir: İbn-i Abbâs’a git de şöyle sor: “Kur’ân’da bildirildiği üzere; kendisine verilen dünyalıkla sevinen ve yapmadığı bir işle övünmekten hoşlanan her kişi azap olunacaksa, bütün müs-lümanlar herhalde azap göreceklerdir, demektir?”

İbn-i Abbâs bu soruya şöyle cevap vermiştir: ‘Bu âyetle sizin ne ilginiz var? Yukarıdaki âyet Yahudiler hakkında inmiştir. Bir keresinde Hz. Peygamber, Yahudileri çağırıp onlara (Tevrat’taki vasıflarıyla ilgili) bir soru sordu. Onlar da sorunun gerçek cevabını bildikleri hâlde gizlemişler, başka şeyler söylemişler ve buna da sevinmişlerdi. Bundan sonra İbn-i Abbâs yukarıdaki 187 ve 188. âyetleri okumuştur.¹¹⁹²

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۖ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿١٨٩﴾

189- Göklerin ve yerin hükümrânlığı Allâh’ındır. Allah, her şeye kâdirdir.

¹¹⁹⁰. Tevbe, 9/81-82.

¹¹⁹¹. Buhârî, Tefsir, 3/16: Müslim, Münâfikûn, 7-8.

¹¹⁹². Buhârî, Tefsir, 3/16, H No: 4568; Müslim, Münâfikîn, 7, 8, H No: 2778; Tirmizî, Tefsir, 3/14; A. b. Hanbel, I, 298.

189. âyette göklerin ve yerin sahibinin Allah olduğu belirtilir. Bununla insanların sahip olduğu dünyaya âit güç ve zenginliklere güvenerek kibre kapılmaması gerektiği vurgulanmak istenir. Bunu hatırlatan pek çok âyet vardır. Bâzıları şunlardır:

“Bilmez misin ki, göklerde ve yerde ne varsa hepsinin mülkiyeti Allâh’a âittir. O, dilediğine azap eder, dilediğini bağışlar. Allah her şeye kâdirdir.”¹¹⁹³

“Bilmez misin ki göklerin ve yerin mülkü Allâh’ındır. Sizin Allah’tan başka ne bir dostunuz ne de bir yardımcınız vardır!”¹¹⁹⁴

“Göklerin ve yerin sahibi sadece O’dur. Bütün işler Allâh’a dönecektir.”¹¹⁹⁵ **“Göklerin ve yerin sahibi sadece O’dur. O diriltir ve öldürür. O her şeye kâdirdir.”**¹¹⁹⁶

1193. Mâide, 5/40.
 1194. Bakara, 2/107.
 1195. Hadid, 57/5.
 1196. Hadid, 57/2. Bk. Bakara, 2/107; Burûc, 85/9.

﴿ BÂB 21 ﴾

KÂİNATIN YARATILIŞI, DUÂ, HİCRET, MÜ'MİN OLAN EHL-İ KİTABIN ECRİ, RÂBITA

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولَى
 الْأَلْبَابِ ﴿١٩٠﴾ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ
 وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا
 سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تَدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ
 أَخْرَجْتَهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿١٩٢﴾ رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي
 لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا
 وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾ رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا
 يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿١٩٤﴾ فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا
 أَضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ بَغْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَالَّذِينَ
 هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُودُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا
 لَا كُفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَا دُخِلَتْهُمْ جَنَّاتُ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
 ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾ لَا يَعْرَنَكَ تَقَلُّبُ
 الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ ﴿١٩٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَاؤُهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ
 الْمِهَادُ ﴿١٩٧﴾ لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتُ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا
 الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِلْأَبْرَارِ ﴿١٩٨﴾
 وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ
 خَاشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتَرُونَ بَايَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ أُولَٰئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ

عِنْدَ رَبِّهِمْ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩٩﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا
وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢٠٠﴾

190- Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardından gidip gelişinde, akıl sahipleri için nice deliller vardır.

191- O akıl sahipleri ayakta iken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allâh'ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. (Ve şöyle derler:) “Ey Rabbimiz! Sen bütün bunları boş yere yaratmadın. Seni tesbih ve tenzih ederiz. Bizi ateş azâbından koru!”

192- “Ey Rabbimiz! Sen kimi cehennem ateşine sokarsan, onu elbette perişan etmişsindir. Zâlimlerin yardımcısı da yoktur!”

193- “Ey Rabbimiz! Biz, ‘Rabbimize inanın!’ diyerek, îmâna çağıran davetçiyi işittik ve hemen îmân ettik. Ey Rabbimiz! O hâlde Sen, bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört! Canımızı da iyilerle birlikte al!”

194- “Ey Rabbimiz! Peygamberlerin aracılığıyla bize vaad ettiklerini bize ver ve kıyâmet günü bizi rezil etme! Şüphesiz ki Sen, verdiğin sözden caymazsın!”

195- Bunun üzerine, Rab’leri de onların duâlarına şöyle karşılık verdi: “Ben sizden, erkek olsun kadın olsun hiçbir çalışanın emeğini boşa çıkarmayacağım. Çünkü hepiniz birbirinizdensiniz. Hicret edenlere, yurtlarından çıkarılanlara, yolumda ezâyâ uğratılanlara, savaşanlara ve bu uğurda öldürülenlere gelince; elbette ben, katımdan bir karşılık olarak onların günahlarını örteceğim ve onları altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacağım. Karşılığın en güzeli, Allah katındadır!”

196- İnkârcıların (refah içinde) diyar diyar gezip dolaşması, sakın seni aldatmasın!

197- Çünkü bu, kısa süreli bir yararlanmadır! Sonra onların varacakları yer cehennemdir. Ne kötü varış yeridir orası!

198- Ancak Rab'lerinden korkan ve O'na karşı gelmekten sakınanlar için, Allah katından bir bağış olmak üzere, altlarından ırmaklar akan, içinde sürekli kalacakları cennetler vardır. Allah katında olanlar, iyi kişiler için daha hayırlıdır.

199- Gerçekten ehl-i kitap içinde öyleleri vardır ki, Allâh'a îmân ettikleri gibi, O'na boyun eğerek size indirilene ve kendilerine indirilene de îmân ederler. Allâh'ın âyetlerini az bir değer karşılığında satmazlar. İşte bunlar, mükâfatları Rab'leri katında olanlardır. Şüphesiz Allah, hesâbı çabuk görendir.

200- Ey îmân edenler! Sabırlı olun, sabırda düşmanlarınızı geride bırakın ve dâimâ birbirinizle irtibatlı olun! Allâh'a karşı gelmekten sakının ki, kurtuluşa eresiniz!

190. âyette, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün uzunluk kısalık, soğukluk sıcaklık bakımından farklı oluşunda ve birbiri ardından gelişinde akıl sahipleri için nice deliller bulunduğu ve bunlar üzerinde düşünülmesi gerektiği hatırlatılmaktadır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, insanlara yararlı olan şeylerle denizde yüzen gemilerde, Allâh'ın gökten bir su indirip de onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltmesinde, orada her türlü canlıyı yaymasında, rüzgârları ve yerle gök arasında emre hazır bekleyen bulutları evirip çevirmesinde, elbette düşünen bir toplum için nice deliller vardır!”**¹¹⁹⁷

“Gece ile gündüzün gelip gitmesinde, Allâh'ın göklerde ve yerde yarattığı şeylerde, sakınan bir toplum için nice ibretler vardır.”¹¹⁹⁸

“Gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde ve Allâh'ın gökten rızık sebebi olan (suyu) indirip onunla, ölümünden sonra yeri diriltmesinde, rüzgârları evirip çevirmesinde, aklını kullanan bir toplum için nice ibretler vardır.”¹¹⁹⁹

¹¹⁹⁷. Bakara, 2/164.

¹¹⁹⁸. Yûnus, 10/6.

¹¹⁹⁹. Câsiye, 45/5.

“Biz geceyi ve gündüzü varlığımızı gösteren birer delil kıldık. Sonra gecenin karanlığını giderip, Rabbinizin lûtfunu aramanız, yolların sayısını ve hesâbını bilmeniz için eşyayı aydınlatan gündüzün aydınlığını getirdik. İşte Biz her şeyi uzun uzun anlattık.”¹²⁰⁰

“De ki: Hiç düşündünüz mü? Eğer Allah, üzerinizde geceyi kıyâmet gününe kadar uzatacak olsa, Allah’tan başka size aydınlık getirecek ilâh kimdir? Hâlâ iştirmeceksiniz? De ki: Hiç düşündünüz mü? Eğer Allah, üzerinizde gündüzü, kıyâmet gününe kadar uzatacak olsa, Allah’tan başka size dinleneceğiniz geceyi getirecek ilâh kimdir? Bu gerçeği görmeyecek misiniz?” Kullarına merhametinden dolayı Allah, sizin için gece ve gündüzü yarattı ki, gece sükûnete erip dinlenesiniz, gündüz de Allâh’ın lûtfundan rızınızı arayıp şükredesiniz!”¹²⁰¹

“Gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde ve Allâh’ın gökten rızık sebebi olan (yağmuru) indirip onunla, ölümünden sonra yeri diriltmesinde, rüzgârları evirip çevirmesinde, aklını kullanan bir toplum için nice ibretler vardır. İşte bunlar Allâh’ın âyetleridir ki, sana onları doğru bir şekilde bildiriyoruz. Artık onlar Allâh’a ve O’nun âyetlerine îmân etmedikten sonra, hangi söze inanacaklar?”¹²⁰²

Abdullah b. Ömer رضي الله عنه, demiştir ki: “Hz. Âişe’ye, Rasûlullâh’tan gördüğün şeylerin en şaşırtıcı olanını bana haber ver.” dedim. Bunun üzerine ağladı ve uzun bir süre ağladı da sonra dedi ki: “Onun her işi şaşırtıcı idi. Bir gün bana geldi, yorganına girdi, hatta tenini tenime dokundurdu, sonra da buyurdu ki: “Ey Âişe! Bu gece bana Rabbime ibadet etmek için izin verir misin?” Ben de: “Ey Allâh’ın Rasûlü! Ben senin yakınlığını severim, isteklerini de severim, izinlisin.” dedim. Kalktı, odadaki su kırbasına vardı, abdest aldı, suyu çok da dökmedi, sonra namaza durdu. Kur’ân okudu ve ağlıyordu. Sonra iki elini kaldırdı, yine ağlıyordu. Hatta gözyaşlarının yeri ıslattığını gördüm. Sonra Bilal geldi, kendisine sabah namazını bildiriyordu. Baktı ki ağlıyor, “Ey Allâh’ın Rasûlü, dedi. Allah Teâlâ senin geçmiş ve gelecek günahlarını affetmiş olduğu hâlde ağlıyor musun?” Ey Bilal, buyurdu. (E felâ ekûnü abden şekûren) “Ben, çok şükreden bir kul olmayayım mı?” Bundan sonra buyurdu ki: “Nasıl ağlamayayım? Allah Teâlâ bu gece şunu indirdi, buyurdu ve yukarıdaki Âl-i İmrân sûresinin **إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ** başlayan son on âyetini okudu ve sonra da:

1200. İsrâ, 17/12.

1201. Kasas, 28/71-73.

1202. Câsiye, 45/5-6.

“Vay bunu okuyup da, bu konuda düşünmeyene!” Başka bir rivâyette: “Vay bunu çeneleri arasında çiğneyip de bu konuda düşünmeyenlere!” buyurdu.¹²⁰³

İbn-i Abbâs ؓ, teyzesi ve Allah elçisinin eşi olan Meymûne'nin yanında geçirdiği bir geceyi şöyle anlatır: “Nebî ﷺ, bir saat kadar ailesiyle konuştu, sonra uyudu, gecenin son üçte birinde kalktı, göğsüne bakarak, Âl-i İmrân sûresinin yukarıdaki son on âyetini okudu, abdest aldı, dişlerini misvakla temizledi, namaz kıldı, ben de onun yaptığını yaptım, ağladı, ikişer ikişer on rekât ve bir rekât da vitir olmak üzere namaz kıldı, sonra Bilal ezan okuyunca iki rekât namaz kıldı, sonra çıkarak sabah namazını kıldırdı.¹²⁰⁴ Başka bir rivâyette; Âl-i İmrân sûresinin sonundan on âyeti okuduğu, sonra abdest alıp, on üç rekât namaz kıldıktan sonra müezzin gelinceye kadar yatağa yaslandığı nakledilir.¹²⁰⁵

KÂİNÂTIN YARATILIŞI ÜZERİNDE TEFEKKÜR ETMEK

Yukarıdaki âyetler gibi Kur'ân'da pek çok âyet insanları kâinatın yaratılışı üzerinde düşünmeye çağırmaktadır.

Âyetlerdeki “tefekkür” sözcüğü; fikir üretmek, düşünülen konuda en ileri, yeni ve orijinal fikirler ortaya koymak, keşif ve icad ufuklarını açmak anlamlarını kapsar. Bu metotla düşünen kişi de mütefekkir adını alır. Âyetlerdeki düşüncenin konusu “dünya ve göklerin yaratılışı”dır. Bu yaratılıştaki yüksek sanatı, zerreden küreye var olan ince düzeni, ince hesaplara dayanan dengeyi, bu yüce ilim ve hikmeti günümüz fizik, kimya, biyoloji, botanik, tıp ve astronomi gibi pozitif bilimleri araştırmaktadır. Bu araştırmalar sonunda pozitif bilim, bu yaratılışın ve ince düzenin arka planındaki yüce varlığa ulaşacak ve “Ey Rabbimiz! Sen bunları boş yere yaratmadın!” diyecektir. Gecenin sessizliğinde, eşyadaki yaratılış sırlarını görebilen son Peygamber'i ağlatan da böyle bir tefekkür olmalıdır.

Gece ile gündüzün oluşması: Gece ve gündüz dünyanın kendi eksenini etrafında dönmesiyle oluşur. Dünya kendi çevresinde (23 saat, 56 dakika, 4.091 saniye) ve güneş çevresinde (365 gün, 6 saat, 48 dakika) hareket eder. Günlük ve yıllık hareketlerine bağlı olarak gece, gündüz, mevsimler ve diğer canlılık ve biyolojik olaylar gerçekleşir. Mevsimlerin oluşmasında etken ise 23 derecelik eksen eğikliğidir.

1203. Bk. Buhârî, Teheccüd, 6; Müslim, Münâfikûn, 79-81; Tirmizî, Salât, 187; Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl, 17; İbn Mâce, İkâme, 200; Ahmed b. Hanbel, IV, 251, 255, VI, 155; İbn Kesîr, Tefsir, I, 440-444.

1204. Buhârî, Tefsir, 3, bâb, 17-18.

1205. Buhârî, Tefsir, 3/19-20.

Hareketleri: Sürekli olarak hareket eden dünyanın iki çeşit hareketi vardır. Bu hareketlerden birisi kendi eksenini etrafında olur ve batıdan doğuya doğrudur. Bu dönmesini 24 saatte tamamlar. Dünyanın kendi eksenini etrafındaki bu dönmesi ile birlikte olan ikinci hareketi, güneş etrafındadır. Güneş etrafında dünya, elips şeklinde çok geniş bir yörünge üzerindeki hareketini de 365 1/4 günde, yani bir yılda tamamlar. Dünyanın kendi eksenini etrafındaki ve güneş etrafındaki bu iki hareketi, iki önemli olaya sebep verir. Kendi eksenini etrafında dönmesi ile gece ve gündüz, güneşin etrafında dönmesi ile mevsimler meydana gelir. Dünyanın yüzeyi: Dünyanın yüzölçümü 509.200.000 kilometrekaredir. Bunun %70'i denizler (360.600.000 kilometrekare), %30'u karalardır (148.600.000 kilometrekare). Kuzey kutup çevresinde karalarla çevrilmiş bir deniz, Güney Kutup çevresinde denizlerle kuşatılmış bir kara parçası vardır.

Dünya'nın yuvarlak olmasından dolayı güneşe bakan yüzü aydınlık, diğer yüzü karanlıkta kalır. Dünya'nın dönmesiyle gece ve gündüz birbirini izler. Ancak yer ekseninin yörünge düzlemine dik olmamasından dolayı gece gündüz süreleri yıl içerisinde değişir. Dünya'nın aydınlık ve karanlık kısımlarını birbirinden ayıran sınıra aydınlanma çemberi denir. Dünya'nın batıdan doğuya doğru dönmesi, güneşin doğudan doğmasına ve batıdan batmasına neden olur. Buna bağlı olarak da ana yönler oluşur.

Güneş sistemindeki olağanüstü hassas dengeyi keşfeden Kepler, Galile gibi astronomlar ise, bu sistemin çok açık bir tasarımı gösterdiğini ve Allâh'ın evrene olan hâkimiyetinin ispatı olduğunu belirtmişlerdir. Güneş Sistemi'nin yapısı hakkında önemli keşiflerde bulunan -ve 'yaşamış en büyük bilim adamı' sayılan- Isaac Newton ise şöyle yazmıştır:

“Güneş'ten, gezegenlerden ve kuyruklu yıldızlardan oluşan bu çok hassas sistem, sadece akıl ve güç sahibi bir Varlık'ın amacından ve hâkimiyetinden kaynaklanabilir... O, bunların hepsini yönetmektedir ve bu egemenliği dolayısıyladır ki O'na, 'Üstün kuvvet sahibi Rab' denir.”¹²⁰⁶

Dünya'nın yeri: Güneş Sistemi'ndeki bu muhteşem dengenin yanı sıra, üzerinde yaşadığımız Dünya gezegeninin bu sistem ve genel olarak uzay içindeki yeri de, yine kusursuz bir yaratılışın varlığını göstermektedir.

Son astronomik bulgular, sistemdeki diğer gezegenlerin varlığının, Dünya'nın güvenliği ve yörüngesi için büyük önem taşıdığını göstermiştir.

1206. Michael A. Corey, God and the New Cosmology: The Anthropic Design Argument, Maryland: Rowman & Littlefield.

Jüpiter'in konumu buna bir örnektir. Güneş Sistemi'nin en büyük gezegeni olan Jüpiter, varlığıyla aslında Dünya'nın dengesini sağlamaktadır. Astrofizik hesaplamalar, Jüpiter'in bulunduğu yörüngedeki varlığının, sistemdeki Dünya gibi diğer gezegenlerin yörüngelerinin istikrarlı olmasını sağladığını ortaya çıkarmıştır. Jüpiter'in Dünya'yı koruyucu ikinci bir işlevini ise, gezegen bilimci George Wetherill "Jüpiter Ne Kadar Özel" adlı bir makâlede şöyle açıklar:

"Jüpiter'in bulunduğu yerde eğer bu büyüklükte bir gezegen var olmasaydı, Dünya, gezegenler arası boşlukta gezinen meteorlara ve kuyruklu yıldızlara yaklaşık bin kat daha fazla hedef olurdu... Eğer Jüpiter olduğu yerde olmasaydı, şu anda biz de Güneş Sistemi'nin kökenini araştırmak için var olamazdık."¹²⁰⁷

Kısacası Güneş Sistemi'nin yapısı, her türlü ayrıntısıyla birlikte canlılar için özel bir tasarıma sahiptir. Bir başka deyişle, evrenin fiziksel yasaları gibi Dünya'nın uzaydaki konumu da, bu evrenin insan yaşamı için tasarlanmış olduğunu gösteren kanıtlar içermektedir. Yapılan tüm araştırmalar bu kusursuz düzenin ve tasarımın sonsuz bir güç ve akıl sahibi olan Allah tarafından yaratıldığını tasdik etmektedir. Kimi insanların bunu kavrayamamalarının nedeni ise samimî ve ön yargısız bir biçimde düşünememeleridir. Oysa samimî olarak düşünen her akıl sahibi insan, evrende hiçbir şeyin amaçsız ve başboş olmadığını, **"Biz gökyüzünü, yeryüzünü ve ikisi arasında bulunan şeyleri bâtil (boşuna) olarak yaratmadık. Bu, inkâr edenlerin zannıdır..."** âyetiyle bildirildiği gibi, Allah tarafından canlılar için yaratılmış ve düzenlenmiş olduğunu anlar.¹²⁰⁸

Ancak bu tefekkürün soyut bir düşünceden ibâret olmayıp, günlük hayata yansımaları gereken sonuçları Ra'd sûresinde şöyle sıralanmıştır:

"Rabbinden sana indirilenin gerçek olduğunu bilen kimse, o (inkâr eden) kör kimse gibi olur mu? Ancak akıl sahipleri düşünüp öğüt alır. Onlar Allâh'a verdikleri sözü yerine getirirler ve antlaşmayı bozmazlar. Allâh'ın gözetilmesini emrettiği şeyleri gözetirler, Rab'lerinden sakınırlar ve kötü hesaptan korkarlar. Onlar Rab'lerinin hoşnutluğunu kazanmak için sabrederler, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık olarak (hayır yolunda) harcarlar ve kötülüğe iyilikle karşılık verirler. İşte şu dünya yurdunun (güzel) sonu sadece onlarındır."¹²⁰⁹

1207. Publishers, Inc., 1993, s. 259; G. W. Wetherill, "How Special is Jupiter?", Nature, vol. 373, 1995, s. 470.

1208. Sâd, 38/27.

1209. Ra'd, 13/19-22.

Yukarıdaki âyette yer alan bu davranış programını şöylece on madde-de toplayabiliriz:

1) Akıl sahiplerinin düşünüp öğüt alması. **“De ki: Hiç bilenlerle bil-meyenler bir olur mu? Doğrusu ancak temiz akıl sahipleri düşünüp öğüt alır.”**¹²¹⁰

2) Allâh’a verilen sözü yerine getirmek. **“Söz verdiğiniz zaman, Allâh’a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin ve Allâh’ı üzerinize şahîh tutarak, iyice pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın.”**¹²¹¹

3) Sözleşme esaslarına uymak. **“Ey îmân edenler! Yaptığınız sözleş-meleri yerine getirin.”**¹²¹²

4) Allâh’ın gözetilmesini istediği şeyleri gözetmek. **“Kesin söz verdik-ten sonra Allâh’a verdikleri sözü bozanlar, Allâh’ın emrettiği sıla-i rahmi (akraba ziyaretini) kesenler ve yeryüzünde bozgunculuk yapan-lar, işte bunlar ziyâna uğrayanlardır.”**¹²¹³

“Allâh’a kesin söz verdikten sonra, sözlerinden dönenler, O’nun korunup gözetilmesini emrettiği şeyleri (akrabalık bağlarını) ihmâl edenler ve yeryüzünde bozgunculuk yapanlar; işte lânet de bunlar içindir, dünya yurdunun kötü sonu da bunlar içindir!”¹²¹⁴

5) Allah’tan sakınmak. **“Ey îmân edenler! Allah’tan, O’na yaraşır bir şekilde sakının ve ancak müslümanlar olarak can verin!”**¹²¹⁵

6) Âhirette kötü hesapla karşılaşmaktan korkmak. **“Rab’lerinin buy-ruğuna uyanlar için mükâfatın en güzeli vardır. O’nun buyruğuna uymayanlar ise, yeryüzünde bulunan her şey ve bunun bir o kada-rı kendilerinin olsa, (azaptan kurtulmak için) hepsini fidye olarak ve-rirlerdi. Onların hesabı çok kötüdür, gidecekleri yer de cehennem-dir, o ne kötü bir yataktır!”**¹²¹⁶

“Zulmeden kimseler, yeryüzündeki bütün servete sahip olsa, o gün canını kurtarmak için hepsini feda eder. Onlar azâbı gördük-lerinde için için büyük bir pişmanlık duyarlar. Aralarında adâletle hüküm verilir ve onlar haksızlığa uğratılmazlar.”¹²¹⁷

1210. Zümer, 39/9.

1211. Nahl, 16/91.

1212. Mâide, 5/1.

1213. Bakara, 2/27.

1214. Ra’d, 13/25.

1215. Âl-i İmrân, 3/102.

1216. Ra’d, 13/18.

1217. Yûnus, 10/54.

“Kimin kitabı sağından verilirse; hesâbı kolayca görülecek ve sevinçle yakınlarına dönecektir. Kimin kitabı da arkasından verilirse; o da yok olmayı isteyecek ve alevli bir ateşe girecektir.”¹²¹⁸

7) Sabırlı olmak. **“Ey îmân edenler! Sabredin, (savaş sırasında) sebat edin ve birbirinizle bağlantılı olun! Allah’tan sakının ki, kurtuluşa eresiniz.”**¹²¹⁹

8) Namazı kılmak. **“Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, rükû edenlerle birlikte rükû edin!”**¹²²⁰

9) Gizli ve açık hayır yapmak. **“Onlar mallarını gece ve gündüz gizli ve açık olarak Allah yolunda harcarlar.”**¹²²¹

10) Kötülüğe iyilikle cevap vermek. **“Sen kötülüğü en güzel bir şekilde sav! Biz onların senin hakkındaki asılsız yakıştırmalarını çok iyi bilmekteyiz. De ki: Ey Rabbim! Şeytanların kışkırtmalarından sana sığınırım. Ey Rabbim! Onların yanımda bulunmasından da sana sığınırım.”**¹²²²

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ
النَّارِ ﴿١٩١﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تَدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ
أَنْصَارٍ ﴿١٩٢﴾ رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ
فَأَمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ
﴿١٩٣﴾ رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَمَةِ
إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿١٩٤﴾

191- O akıl sahipleri ayakta iken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allâh’ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. (Ve şöyle derler:) “Ey Rabbimiz! Sen bütün bunları boş yere yaratmadın. Seni tesbih ve tenzih ederiz. Bizi ateş azâbından koru!”

1218. İnşikâk, 84/7-12.

1219. Âl-i İmrân, 3/200.

1220. Bakara, 2/43.

1221. Bakara, 2/274.

1222. Mü’minûn, 23/96-98.

192- “Ey Rabbimiz! Sen kimi cehennem ateşine sokarsan, onu elbette perişan etmişsindir. Zâlimlerin yardımcıları da yoktur!”

193- “Ey Rabbimiz! Biz, ‘Rabbimize inanın!’ diyerek, îmâna çağıran davetçiyi işittik ve hemen îmân ettik. Ey Rabbimiz! O hâlde Sen, bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört! Canımızı da iyilerle birlikte al!”

194- “Ey Rabbimiz! Peygamberlerin aracılığıyla bize vaad ettiklerini bize ver ve kıyâmet günü bizi rezil etme! Şüphesiz ki Sen, verdiğin sözden caymazsın!”

191-194. âyetlerde, yaratılış hikmeti üzerinde düşünen kimsenin dünya-daki davranışları ve Rabbine yaptığı bâzı duâ örnekleri verilir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Biz göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık. Bu, kâfirlerin zannıdır. Cehennem ateşinden dolayı, kâfirlerin vay hâline!”**¹²²³

“Gökleri ve yeri bir anlam ve amaca göre yaratan O’dur. “Ol!” dediği gün her şey oluverir. O’nun sözü gerçektir. Sûr’a üfürüleceği gün de hükümler O’nundur. O, görülmeyeni de görüleni de bilir, tam hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyden haberdardır.”¹²²⁴

“Allah, gökleri ve yeri gerçek olarak yaratmıştır ki, herkese kazandığının karşılığı verilsin ve kimseye haksızlık yapılsın!”¹²²⁵

Tefekkür; düşünmek ve yararlı düşünce üretmek demektir. İnanan her durumda Allâh’ı anmalıdır. Hasan el-Basrî şöyle demiştir: “Yararlı bir konuda bir saat düşünmek, gece boyunca nâfile ibadetten daha hayırlıdır.” Bîşr el-Hafî şöyle demiştir: “İnsanlar Allâh’ın yüceliğini düşünseler, Allâh’a isyan etmezlerdi.”¹²²⁶

Allah Teâlâ’nın hiçbir şeyi boş yere yaratmamış olması, bütün canlı veya cansız varlıkların bir yaratılış hikmeti bulunmasını gerektirir. Bugün için en gereksiz ve yararsız gibi görülen bir bitki, hayvan veya câmit¹²²⁷ bir varlığın yeni bir keşif ve icad sonunda nice yararlarının bulunduğunu gördüğümüz olaylardır.

1223. Sâd, 38/27.

1224. En’âm, 6/73.

1225. Câsiye, 45/22.

1226. İbn Kesîr, age, I, 346, 347.

1227. Câmit: Cansız, canlı olmayan (varlık).

Yukarıdaki dört âyette yer alan tefekkür sahiplerinin davranış ve duâ-larını şöylece on madde hâlinde ifâde edebiliriz:

1) Onlar ayakta iken, otururken ve yataarken dâimâ Allâh'ı zikrederler. **“Ey îmân edenler! Allâh'ı çok anın. Ve O'nu sabah-akşam tesbih edin. Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için üzerinize rahmetini indiren O'dur. O'nun melekleri de size duâ eder. O, mü'minlere karşı çok merhametlidir.”**¹²²⁸

2) Göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler. **“Gökleri, gördüğünüz şekilde direksiz olarak yükselten Allah'tır. O, Arş'a egemen olmuş, güneşi ve ayı buyruğu altına almıştır. Bunların her biri belirlenmiş bir süreye göre akıp giderler. Allah her işi düzenler, âyetleri açıklar. Umulur ki Rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanırsınız. Yeryüzünü yayıp döşeyen, onun üzerinde sâbit dağlar ve ırmaklar var eden, orada her çeşit üründen çift çift yaratan ve gündüzü geceyle örten O'dur. Bütün bunlarda düşünen bir toplum için nice deliller vardır.”**¹²²⁹

3) Bütün bunların boş yere ve hikmetsiz yaratılmadığını söylerler. **“Biz gökleri, yeri ve bu ikisinin arasındakileri bir anlam ve amaca göre yarattık. Kıyâmet mutlaka kopacaktır. İşte bu sebeple sen, onlara güzel davran!”**¹²³⁰

4) Allâh'ın cehenneme sokacağı kişinin rezil olacağını ve zâlimlere hiçbir yardımcının bulunmayacağını kabul ederler. **“Zâlimlerin ne bir dostu vardır, ne de yardımcısı.”**¹²³¹

5) Peygamber'in davetine uyarak “îmân ettik” derler. **“Doğru yolu gösteren Kur'ân'ı işitir işitmez biz ona îmân ettik. Kim Rabbine îmân ederse, ne hakkının eksik verilmesinden korkar, ne de kendisine kötülük edilmesinden.”**¹²³²

6) Allah'tan büyük günahların affını, küçük günahların örtülmesini isterler. Yusuf عليه السلام şöyle duâ etmişti: **“Ey Rabbim! Gerçekten Sen bana mülk ve saltanat verdin ve rüya tâbirini öğrettin. Ey göklerin ve yerin yaratıcısı! Sen, dünyada da âhirette de benim işlerimi görendersin!”**¹²³³

1228. Ahzâb, 33/41-43.

1229. Ra'd, 13/2-3.

1230. Hicr, 15/85.

1231. Şûrâ, 42/8.

1232. Cin, 72/13.

1233. Yûsuf, 12/101.

7) İyilerin ölümü gibi ölüm isterler. **“(Ey Rabbim!) Beni müslüman olarak öldür ve beni sâlihler arasına kat!”**¹²³⁴

8) Allah Teâlâ’dan, Peygamberler aracılığı ile vaad ettiği mükâfatları isterler. **“Ey Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra, kalplerimizi saptırma, bize kendi katından bir rahmet bağışla! Çünkü Sen çok bağışta bulunansın! Ey Rabbimiz! Sen insanları, geleceği hakkın-da hiçbir şüphe bulunmayan bir günde, bir araya toplayacaksın.” Allah, gerçekten verdiği sözden caymaz.”**¹²³⁵

9) Allah’tan, kıyâmet günü rezil olmamayı isterler. **“İnsanların diriltileceği gün, beni utandırma. O gün ne mal fayda verir ne de çocuklar. Ancak Allâh’a temiz bir kalp ile gelen müstesnâ.”**¹²³⁶

10) Allâh’ın verdiği sözden caymayacağına inanırlar. **“Sakın Allâh’ın peygamberlerine verdiği sözden cayacağını sanma! Şüphesiz ki Allah, karşı konulmaz kudret sahibidir ve inkârcılardan intikam alandır.”**¹²³⁷

Humeyd bin Abdurrahman bin Avf ؓ’den rivâyete göre, Rasûlullah ﷺ ashâbıyla birlikte yolculuk yaparken, geceleyin uykudan uyandığında gökyüzüne bakarak Âl-i İmrân sûresinin 3/191. âyetteki: “Ey Rabbimiz! Sen bunları boş yere yaratmadın.” ifâdesinden başlayarak, sûre sonuna kadar okurdu.¹²³⁸

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ
بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ ۖ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُودُوا فِي
سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرَى
 مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ۖ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾

195- Bunun üzerine, Rab’leri de onların duâlarına şöyle karşılık verdi: “Ben sizden, erkek olsun kadın olsun hiçbir çalışanın emeğini boşa çıkarmayacağım. Çünkü sizler birbirinizdensiniz. Hicret edenlere, yurtlarından

1234. Yûsuf, 12/101.

1235. Âl-i İmrân, 3/8-9.

1236. Şuarâ, 26/87-89.

1237. İbrâhim, 14/47.

1238. Nesâî, Kıyâmu'l-leyl, 12.

çıkarılanlara, yolumda ezâyâ uğratılanlara, savaşanlara ve bu uğurda öldürülenlere gelince; elbette ben, katımdan bir karşılık olarak onların günahlarını örteceğim ve onları altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacağım. Karşılığın en güzeli, Allah katındadır!”

195. âyet, kadın erkek ayırımı yapılmaksızın, bütün Âdemoğlu ve kızlarının, Yüce Allâh’a göklerin ve yerin yaratılışını düşünerek yaptıkları yukarıdaki duâlara bir cevap olmak üzere inmiştir.

KADINLARIN DUÂSI

Hız. Peygamber’in eşi Ümmü Seleme ؓ, “Ey Allâh’ın Rasûlü! Biz, Allâh’ın hicret konusunda hiç kadınlardan söz ettiğini işitmiyoruz.” demişti. Yukarıda 191-194 arası âyetlerde, fikir üreten ve aklını kullanan erkek veya kadın mü’minlerin duâsı verildikten sonra, böyle bir duâyâ cevap niteliğinde olmak üzere bu 195. âyet inmiştir.

Nitekim Allah Teâlâ, mü’min erkek veya kadının duâsını geri çevirmeyeceğini aşağıdaki âyetlerle de bildirmiştir: **“Kullarım, sana beni sorunca; şüphesiz ki, Ben çok yakınımdır. Duâ edenin duâsını, duâ ettiğinde kabul ederim. O hâlde onlar da benim emrime uysunlar ve bana îmân etsinler ki, doğru yolu bulmuş olalar.”**¹²³⁹

“Mü’min olmak şartıyla erkek veya kadın, sâlih amel işleyenler cennete girecek ve en küçük bir haksızlığa uğratılmayacaklardır.”¹²⁴⁰

“Erkek olsun kadın olsun kim mü’min olarak sâlih amel işlerse, elbette ona güzel bir hayat yaşatırız. Onlara mükâfatlarını da hiç şüphesiz fazlasıyla veririz.”¹²⁴¹

Duâsı Kabul Edilen Bâzı Kadınlar

1- Hız. Meryem ve annesi Hanna’nın duâsı: Kur’ân-ı Kerîm’de bu kıs-
sa şöyle anlatılır:

“Hani İmrân’ın karısı, “Ey Rabbim! Karnımdakini sadece Sana hizmet etmek üzere adadım. Adağımı kabul et! Şüphesiz ki Sen, her şeyi işiten, her şeyi bilensin.” demişti.¹²⁴²

1239. Bakara, 2/186.

1240. Nisâ, 4/124.

1241. Nahl, 16/97.

1242. Âl-i İmrân, 3/35.

“Onu doğurduğunda, Allah onun ne doğurduğunu (ondan) da ha iyi bildiği hâlde, yine de o, “Ey Rabbim! Ben onu kız doğurdum. Oysa erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş olan şeytana karşı, onu ve soyunu Senin korumana havâle ediyorum.” demişti. ¹²⁴³

“Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir şekilde kabul etmiş ve onu güzel bir bitki gibi yetiştirmiş ve Zekerıyyâ’yı da onu bakmakla görevlendirmişti. Zekerıyyâ her ne zaman, hücresinde iken onun yanına girdiyse, yanında bir rızık bulur ve ona, “Ey Meryem! Bu sana nereden geliyor?” diye sorardı. O da, “Bu, Allah katındandır. Çünkü Allah, dilediğine hesapsız rızık verir.” derdi. ¹²⁴⁴

“Hani melekler de şöyle demişti: “Ey Meryem! Allah seni seçti, seni tertemiz kıldı ve seni bütün kadınların üzerinde bir konuma yükseltti.” ¹²⁴⁵

“(Allah) İffetini korumuş olan, İmrân kızı Meryem’i de (örnek gösterdi). Biz ona rûhumuzdan üfledik ve Rabbinin sözlerini ve kitaplarını tasdik etti. O Allâh’a gönülden itaat edenlerdendi.” ¹²⁴⁶

Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Erkeklerden kemâle erenler çoktur. Kadınlardan ise Meryem binti İmrân ile Firavun’un karısı Âsiye’den başka kemâle eren yoktur.” ¹²⁴⁷ Çoğunluk İslâm âlimleri kadınlardan peygamber gelmediğini, ancak, Kur’ân’da onun meleklerle uzun görüşmesini ve meleklerin Allah’tan kendisine haberler getirdiğinin bildirilmesini dikkate alarak, Hz. Meryem’in, kerâmetleri Kur’ân âyetleri ile sâbit bir “evliyâ (azîze)” olduğunu söylemişlerdir. ¹²⁴⁸

2- Hz. Hacer’in duâsı: İbrahim ﷺ, Allah Teâlâ’nın emriyle eşi Hacer ve oğlu İsmâil’i Filistin’den alıp Hicaz’a götürmüş, şimdiki Beytullah’ın yakınında bir yere bırakmıştı. Yanlarında bir kırba su ve bir miktar da yiyecek vardı. O dönemde Mekke şehri yoktu, çünkü Nûh Tûfânı’nda Âdem ﷺ dan beri gelen Kâbe-i Muazzama’nın izleri de kaybolmuştu. Her taraf ıssız ve susuz idi.

1243. Âl-i İmrân, 3/36.

1244. Âl-i İmrân, 3/37.

1245. Âl-i İmrân, 3/42.

1246. Tahrim, 66/12.

1247. Buhârî, Enbiyâ, 32, 46; Müslim, Fazâilü’s-Sahâbe, 70; Tirmizî, At’ime, 31.

1248. Bk. Kurtubî, Câmi’, IV, 53, 54; A. Davudoğlu, Sahîh-i Müslim Terceme ve Şerhi, İst. 1979, X, 286.

Hız. İbrahim Hacer'i ve kucağındaki küçük İsmâil'i orada bırakıp, Filistin'e dönmek üzere hazırlanırken, Hız. Hacer; "Ey İbrahim! Bizi bu ısızsız ve kimsesiz vâdide bırakıp da nereye gidiyorsun?" dedi. İbrahim ؑ'in sustuğunu görünce, bu ferasetli ve ihlaslı kadın yeniden sordu; "Bizi burada bırakmanı sana Allah mı emretti? Hız. İbrahim; "Evet Allah emretti" deyince, Hacer; "Öyleyse yüce Allah bize yeter, O bizi korur." diyerek Allâh'a tevekkül etti.¹²⁴⁹ Bu arada Hız. İbrahim oradan ayrılırken, orada bıraktığı eşi ve nesli için duâ etmiş ve bu duâsı kabul edilmiştir.¹²⁵⁰

Nitekim Allah Teâlâ Hız. Hacer'i ve oğlu İsmâil'i zâyî etmemiş, yukarıdaki duânın sonucu, kısa sürede tecelli etmiştir. Çocuğun su ihtiyacı için yüksekçe yer olan Safâ tepesine, oradan Merve'ye koşan Hacer ؑ, buradan çevreye bakarak su araştırmış ve iki tepe arasındaki gidiş-gelişi yedi defa olmuştur. Su bulmaktan ümidini kesen Hacer, İsmâil'in yanına döndü ve orada bir su kaynağının akmakta olduğunu gördü. Suyun akıp gitmemesi için önünü kesmeye çalıştı. Yüce Allah onlara böylece "zemzem" suyunu bir daha kesilmemek üzere ikram etmişti. Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah, İsmâil'in annesi Hacer'e merhametiyle muâmele etsin. Eğer o zemzemi kendi hâline bıraksaydı akarsu meydana gelirdi."¹²⁵¹

Hız. Hacer'in suyu bulmasından sonra Mekke vâdisinden geçmekte olan Yemenli Cürhümlüler Kabilesi, kuşların hareketinden vâdide su bulunduğunu anlamış ve Hacer'den izin alarak oraya yerleşmeye karar vermişlerdi. İşte Mekke'nin ilk yerlileri bu kabîle ile, daha sonra Hız. İsmâil'in cürhümlülerle evlenmesi sonucu meydana gelecek nesillerinden ibârettir.

Böylece, zemzem suyundan yararlanma karşılığında Cürhümlüler Hacer'in ve oğlu İsmâil'in ihtiyaçlarını karşılamayı üstlenmişlerdi. Hız. Hacer'in tevekkülü kısa bir süre içinde meyvesini vermiş ve kendilerini ısızsız vâdide güvenli bir topluluk içinde bulmuşlardı.

3- Hız. Sâre'nin duâsı: Hız. İbrahim, Nemrut'la Kuzey Irak yöresinde yaşanan olaylardan sonra eşi Sâre ve yeğeni veya amca oğlu Lût ؑ ile birlikte Irak'tan ayrılarak bereketli bir ülke olan Şam ve Filistin yöresine geçmişti. İbrahim ؑ buradan da bir ara irşad gâyesiyle, eşi Sâre ile birlikte Mısır'a gitmiştir.

1249. İbnü'l-Esir, Kâmil fi't-Târih, Beyrut 1965, I, 101 vd.; K. Mîras, Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi, 7. baskı, Ankara 1984, VI, 14, 15.

1250. Bk. İbrâhim, 14/35-37; Kasas, 28/57.

1251. Buhârî, Enbiyâ, 9; Kâmil Mîras, age, VI, 15.

Hız. Peygamber ﷺ bu yolculuk sırasında Hız. Sâre'nin başından geçen bir olayı şöyle anlatmıştır: “Erdûn kasabasına geldiklerinde, şehrin kralı İbrahim'in güzel bir kadınla şehre girdiğini öğrenmiş ve Hız. Sâre'ye göz koymuştu. Onu sarayına getirtti ve ırzına göz dikti. Sâre kalkıp abdest aldı ve namaz kılıp şöyle duâ etti: “Ey Allâhım! Ben sana ve senin peygamberine î mân etmiş ve iffetimi kocam dışında herkesten korumuşsam, bana bu kâfiri musallat etme”. Kralın nefesi kesildi ve çırpınmaya başladı. Bunun üzerine Sâre, “Allâhım, eğer bu adam ölrse Sâre öldürdü derler, bu yüzden ölmesini istemiyorum” deyince kral canlandı ve bu durum üç kere yenilendi. Kral adamlarına; siz bana bir insan değil, şeytan getirmişsiniz; diyerek Sâre'yi serbest bıraktı ve Hacer'i de hediye olarak verdi.”¹²⁵²

Burada, iffetini koruyan îmanlı bir kadının zorda kalınca Yüce Allâh'a sığınabileceğine bir işaret vardır. Sığınanın niyet ve samimiyetine göre Yüce Allah kurtuluş yolları gösterir.¹²⁵³

4- Firavun'un hanımı Âsiye'nin duâsı: Firavun'un gördüğü bir rüya üzerine, doğacak bütün erkek çocukları öldürme kararı alması üzerine, bu sırada dünyaya gelen Hız. Mûsâ'yı annesi bir sandığa koyarak Nil Nehrine bırakmış, suyun, sandığı Firavun'un sarayına yakın bir yere sürüklemesi üzerine, Mûsâ saraya alınmış ve peygamber olabileceğı yaşa kadar sarayda yetişmişti. Hız. Mûsâ peygamber olduktan sonra Âsiye binti Mûzâhim, Mûsâ'ya inanmış, kocası Firavun'un işkencelerine rağmen î mânından dönmemiştir. Sonunda, Firavun onun el ve ayaklarını dört kazığa bağlatmış, üzerine büyük bir kaya parçası atılacağı sırada Allah Teâlâ'ya şöyle duâ etmiştir:

“Ey Rabbim!. Bana kendi katında, cennetin içinde bir ev yap, beni Firavun'dan ve onun (kötü) içinden kurtar. Ve beni şu zâlim toplumdan kurtar.”¹²⁵⁴

Hız. Âsiye'nin duâsı kabul edilmiş, o sırada cennetteki makâmı gösterilmiş ve hiçbir acı duymaksızın rûhu alınmış, üstüne konulan kaya ruhsuz kalan cesedinin üzerine dışmıştır. Böylece o, şehâdet şerbetini içmiş, Cennetü'l-Mevâ'daki ebedî dinlenme yerini seyrederek bu dünyadan ayrılmıştır. Selman el-Fârîsî şöyle demiştir: “Âsiye'ye güneşin altında işkence edilirken, güneş sıcaklığı ezâ verince, melekler kanatları ile güneşe gölge yapıyorlardı.”¹²⁵⁵

1252. Buhârî, Buyû, 100, Enbiyâ, 8, Hibe, 36.

1253. Bk. Ankebût, 29/69.

1254. Tahrîm, 66/11.

1255. Bk. Kurtubî, age, XVIII, 132; Elmalılı, Tefsir, VIII 168, 169.

5- Havle binti Mâlik'in duâsı: İslâm'da Medîne döneminin dört veya beşinci yılında Havle binti Mâlik'i, Ensâr'dan olan kocası, Evs bin Sâbit bir tartışma sırasında, zihar yemini denen yolla, eşini kendi annesi gibi haram hâle getirerek, eşiyle kendisi arasında, süresiz bir cinsel yasak sürecini başlatmıştı. Havle, kocasının yaşlılığını, yoksulluğunu, küçük kız çocuklarının perişan olacağını öne sürerek, Hz. Peygamber'den buna bir çâre bulmasını istedi. Allâh'ın elçisi, kendisine bu konuda bir emir gelmediğini ve amcaoğlu olan Evs'e iyi davranmasını bildirdi. Ancak isteğinde ısrar eden Havle, Cenâb-ı Hakk'a da şikâyetle bulunarak, bu câhiliye âdetinin kaldırılmasını istedi. Onun duâsının kabul edildiği Kur'an'da şöyle bildirildi:

“Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allâh'a şikâyetle bulunan kadının sözünü işitmiştir. Allah sizin ikinizin karşılıklı konuşmanızı da işitiyordu. Çünkü Allah her şeyi işitendir, görendir. İçinizden zihar yapanların hanımları onların anaları değildir. Onların anaları, ancak kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz ki onlar çok çirkin ve asılsız bir söz söylüyorlar. Allah gerçekten çok affedici, çok bağışlayıcıdır.”¹²⁵⁶

Daha sonraki âyetlerde belirtildiğine göre, zihar yapan kimse: a) Gücü varsa bir köle âzâd edecek. b) Buna gücü yetmezse, iki ay aralıksız oruç tutacak. c) Buna da gücü yetmezse, altmış yoksulu doyuracaktı.¹²⁵⁷

6- Sa'd b. Rabi'nin hanımının mîrasla ilgili duâsı: Ensâr'dan Sa'd b. Rabi' ؓ Uhud'da şehit düşünce, geride karısı, iki kızı ve bir erkek kardeşi kalmıştı. Câhiliye âdetine göre erkek kardeşi bütün mîrasa el koymuş, eşine ve iki yetime bir şey vermemişti. Sa'd'ın eşi Allâh'ın Rasûlü'ne gelerek “Bu iki kızın babası Uhud'da şehit düştü. Bunların amcası bütün malı aldı ve bu kızlara bir şey vermedi. Bunların yetişmesi ve evliliği ancak mal ile olur.” dedi. Hz. Peygamber, “Bu konuda Allah hüküm verecektir.” buyurdu. Bunun üzerine Nisâ sûresindeki mîras âyetleri indi.¹²⁵⁸ Allâh'ın elçisi Sa'd'ın kardeşini çağırarak şöyle buyurdu: “Sa'd'ın iki kızına üçte iki, annelerine sekizde bir ver. Geri kalan da (asabe sıfatıyla) sana âittir.”¹²⁵⁹

¹²⁵⁶. Talâk, 65/1-2.

¹²⁵⁷. Bk. Ebû Dâvûd, Talâk, 16, 17; Nesâî, Talâk, 33; Ahmed bin Hanbel, VI, 410-411; Şevkânî, Neyl, VI, 262; Hamdi Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, İstanbul 1995, s. 442-445.

¹²⁵⁸. Nisâ, 4/11, 12 ve 176.

¹²⁵⁹. Tirmizî, Ferâiz, 3; İbn Mâce, Ferâiz, 2.

لَا يَغُرُّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ ﴿١٩٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَاهُمْ
جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٩٧﴾

196- İnkârcıların (refah içinde) diyar diyar gezip dolaşması, sakın seni aldatmasın!

197- Çünkü bu, kısa süreli bir yararlanmadır! Sonra onların varacakları yer cehennemdir. Ne kötü varış yeridir orası!

196-197. âyetlere göre, Küfür ehlinin refah, sevinç ve neşe içinde bulunması, zevk ve safâ içinde gezip dolaşması kimi inananların kalbini meşgul edebilir. Cenâb-ı Hak bir sonraki âyetle bunların geçici ve aldatıcı şeyler olduğunu bildirmekte, inananların daha gerçekçi ve insanca bir yaşam sürmelerini özendirmektedir.

“Öyleyse, onlardan bâzı kimselere verdiğimiz dünyalığa imrenerek bakma! İmân etmiyorlar diye de üzülme! Ancak, mü'minlere şefkat kanatlarını indir.”¹²⁶⁰

“O hâlde kâfirlerden bir kısmına, kendilerini denemek için, dünya hayatının debdebesi olarak verdiğimiz şeylere imrenerek bakma! Çünkü Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha sürekli.”¹²⁶¹

“Onlara de ki: Dünya hayatı pek kısadır, âhiret ise Allâh'ın emir ve yasaklarına uyanlar için çok daha hayırlıdır. Size zerre kadar haksızlık yapılmaz.”¹²⁶²

“Rab'lerinin buyruğuna uyanlara en güzel (mükâfat) vardır. O'nun buyruğuna uymayanlar ise, yeryüzünde bulunan her şey ve bunun bir o kadarı kendilerinin olsa, (azaptan kurtulmak için) hepsini fidye olarak verirlerdi. Onların hesâbı çok kötüdür, gidecekleri yer de cehennemdir, o ne kötü varış yeridir orası!”¹²⁶³

“Kâfirlerden başkası Allâh'ın âyetleri hakkında tartışmaya girmez. Onların diyar diyar gezmesi gezip dolaşması seni aldatmasın!”¹²⁶⁴

1260. Hicr, 15/88.

1261. Tâhâ, 20/31.

1262. Nisâ, 4/77.

1263. Ra'd, 13/18.

1264. Mü'min, 40/4.

“De ki: “Dünyanın faydası pek azdır; âhiret ise Allâh’a karşı gelmekten sakınanlar için daha hayırlıdır ve size en küçük bir haksızlık yapılmaz.”¹²⁶⁵

“Dünyada az bir yararlanma vardır, sonra onların dönüşü Bizedir. Sonra biz, inkâr ettiklerinden dolayı, onlara çok şiddetli azâbı tattıracağız!”¹²⁶⁶

“Rab’lerinin buyruğuna uyanlar için mükâfatın en güzeli vardır. O’nun buyruğuna uymayanlar ise, yeryüzünde bulunan her şey ve bunun bir o kadarı kendilerinin olsa, (azaptan kurtulmak için) hepsini fidiye olarak verirlerdi. Onların hesâbı çok kötüdür, gidecekleri yer de cehennemdir, o ne kötü bir yataktır!”¹²⁶⁷

Hadiste şöyle buyurulmuştur: “Âhirete göre dünya hayatı, birinizin parmağını denize daldırıp çıkardığı zaman parmağındaki ıslaklık gibidir.”¹²⁶⁸

لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نَزْلاً مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِلْأَبْرَارِ ﴿١٩٨﴾

198- Ancak Rab’lerinden korkan ve O’na karşı gelmekten sakınanlar için, Allah katından bir bağış olmak üzere, altlarından ırmaklar akan, içinde sürekli kalacakları cennetler vardır. Allah katında olanlar, iyi kişiler için daha hayırlıdır.

198. âyetle iyi kulların âhiret mükâfatının cennet olduğu bildirilir. Çeşitli âyetlerde bu müjdeyi görmek mümkündür: **“Sizin yanınızdaki tükenir, Allâh’ın katındakiler ise tükenmez. Elbette biz, o sabredenlere ecirlerini, yaptıkları amelin en güzeliyle vereceğiz.”¹²⁶⁹**

“Ama o Rab’lerinden sakınıp korkanlar için, altlarından ırmaklar akan, üst üste yapılmış yüksek köşkler vardır. Bu Allâh’ın verdiği sözdür. Allah verdiği sözden caymaz.”¹²⁷⁰

1265. Nisâ, 4/77.

1266. Yûnus, 10/70.

1267. Ra’d, 13/18.

1268. Müslim, Cennet, 55.

1269. Nahl, 16/96.

1270. Zümer, 39/20.

“Rab’lerine karşı gelmekten sakınanlar ise, bölük bölük cennete sevk edilirler. Sonunda oraya varıp da kapıları açıldığında, cennetin bekçileri onlara şöyle derler: Selâm size, hoş geldiniz! Artık temelli kalmak üzere girin buraya!”¹²⁷¹

“Günahlarından arınan ve Rabbinin adını anıp namaz kılan kurtuluşa erdi. Fakat siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz! Oysa âhîret hayatı daha hayırlı ve daha kalıcıdır.”¹²⁷²

وَأَنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتَرُونَ بَيِّنَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ أُولَٰئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۖ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩٩﴾

199- Gerçekten ehl-i kitap içinde öyleleri vardır ki, Allâh’a îmân ettikleri gibi, O’na boyun eğerek size indirilene ve kendilerine indirilene de îmân ederler. Allâh’ın âyetlerini az bir değer karşılığında satmazlar. İşte bunlar, mükâfatları Rab’leri katında olanlardır. Şüphesiz Allah, hesâbı çabuk görendir.

199. âyette, ehl-i kitaptan Kur’ân’a ve kendilerine indirilene inanan ve Allâh’a gönülden bağlı olup, O’nun âyetlerini dünya menfaati ile değişmeyenler için de Rab’leri katında ecirleri olduğu bildirilmiştir. Yukarıdaki âyetin Habeş Necâşisi Ashame ile ilgili olarak indiği rivâyet edilmiştir.

HABEŞİSTAN HİCRETİ

Habeş Kralı Ashame Habeşistan’da vefât edince, Allâh’ın Rasûlü bunu ashâbına haber vermiş ve gıyâbî cenâze namazı kıldırılmıştı. Kimi münâfıklar bu konuyu istismar ederek, Muhammed bir Hristiyan’ın namazını kılıyor, demişlerdi. Âyet bunun üzerine inmiştir.¹²⁷³

Mekke döneminde, müşriklerin baskısı artınca müslümanların bir bölümü Habeşistan’a hicret ettiklerinde, Câfer bin Ebî Tâlib, Necâşî Ashame ve patriklerinin huzûrunda Meryem sûresinin baş tarafını okuduğu zaman,

¹²⁷¹. Zümer, 39/73.

¹²⁷². A’lâ, 87/14-17.

¹²⁷³. Bk. Müslim, Cenâiz, 21/62-67.

Hız. Meryem'in hâlleri, Hız. İsâ'nın babasız dünyaya gelişi, Hız. Meryem'in iffetsizlikle itham edilmesinin arkasından, beşikteki İsâ'nın söylediği şu gerçekler karşısında Necâşî ve yanındakiler, gözyaşlarını tutamamışlardı.

“Meryem çocuğu gösterdi. Onlar dediler: “Biz beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz? Çocuk dedi: “Şüphesiz ben Allâh'ın kulum. O bana kitap verdi ve beni bir peygamber yaptı. Nerede olursam olayım, beni mübârek kıldı. Yaşadığım sürece bana namaz kılmayı ve zekât vermeyi emretti. Beni anneme karşı saygılı kıldı ve beni azgın bir zorba yapmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve diri olarak kabirden kaldırılacağım gün bana selam olsun!” İşte gerçek söze göre, hakkında (Yahudilerle Hristiyanların) çekişip durdukları Meryem oğlu İsâ budur!”¹²⁷⁴

Necâşî, okunan âyetlerin İncil'le aynı ilâhî kaynaktan olduğunu belirterek, Mekke yönetiminin “suçlu saydıkları muhâcirlerin iâdesi (iâde-i mücrimin)” isteğini geri çevirmiş ve müslümanları yıllarca koruması altında tutmuştu.¹²⁷⁵

Aşağıdaki âyetler de, insaflı kitap ehlini övmektedir: **“Sen onların, Rasûl'e indirileni (Kur'ân'ı) dinlediklerinde, tanıdıkları gerçekten dolayı, gözlerinin yaşla dolup taşıdığını görürsün. Ve onlar derler ki: Ey Rabbimiz! İmân ettik, bizi de (gerçeğe) tanıklık edenlerle birlikte yaz!”¹²⁷⁶**

“..Şüphe yok ki, kitap ehli, bunun Rab'lerinden gelen bir gerçek olduğunu bilirler.”¹²⁷⁷ “Ama onların hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde, gece vakitlerinde, secde ederek, Allâh'ın âyetlerini okuyup duran bir topluluk vardır. Onlar, Allâh'a ve âhiret gününe inanır, iyilik (yapılmasını) söyler ve kötülüğe engel olur ve hayırlı işlerde birbirleriyle yarışır. İşte onlar, iyi olanlardır. Onlar, ne iyilik yaparlarsa yapsınlar, karşılığını mutlaka göreceklerdir. Çünkü Allah, sâkinanları hakkıyla bilendir.”¹²⁷⁸

Bu âyetler yukarıdaki 199. âyetin açıklaması gibidir. **“Kendilerine verdiğimiz kitabı gereğince okuyanlar, ona (o Kur'ân'a) inanırlar.”¹²⁷⁹**

1274. Meryem, 19/29-34.

1275. Bk. Müslim, Cenâiz, 21/62-67; Tirmizî, Cenâiz, 48; Nesâî, Cenâiz, 57; İbn Mâce, Cenâiz, 33.

1276. Mâide, 5/83.

1277. Bakara, 2/144.

1278. Âl-i İmrân, 3/113-115.

1279. Bakara, 2/121.

Ancak, müfessirlerce kitap ehli ile ilgili bütün bu âyetlerin, Yahudilerden Abdullah bin Selâm ve arkadaşları ile Câfer bin Ebî Tâlib'le birlikte Habeşistan'dan gelip İslâm'a giren kırk kişilik topluluk ve diğer İslâm'ı kabul eden kitap ehli ile ilgili olduğu ileri sürülmüştür. Ancak âyetlerin metninde böyle bir detaya yer verilmediği de bir gerçektir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢٠٠﴾

200- Ey îmân edenler! Sabırlı olun, sabırda düşmanlarınızı geride bırakın ve dâimâ birbirinizle irtibatlı olun! Allâh'a karşı gelmekten sakının ki, kurtuluşa eresiniz!

200. âyette, mü'minlere başarı ve kurtuluş için; sabır, direnme, savaşta hazırlıklı olma, uyanık bulunma ve Allah'tan korkma öğütlenmektedir.

RÂBİTA

Âyetteki “râbitû (direnin-bağlantılı olun) ifâdesi farklı şekilde yorumlanmıştır. Müfessirler buradaki râbitaya; düşmana karşı disiplin içinde direnme, sınırda veya düşman karşısında nöbet tutmak, bir namazdan sonra diğer namazı beklemek gibi anlamlar vermişlerdir.¹²⁸⁰ “Rabata” kökünden; insanı sabır, sükûnet ve metânetle sâbit kılmak, ona bu duyguyu vererek rahata erdirmek anlamlarında başka âyetler de vardır. Bâzıları şunlardır: **“Ey îmân edenler! Düşman bir toplulukla karşılaştığınız zaman direnin ve Allâh'ı çok anın ki kurtuluşa eresiniz.”**¹²⁸¹

“Ey îmân edenler! Allah'tan korkun. O'na yaklaşmak için yol (ve-sile) arayın ve O'nun yolunda savaşın ki, kurtuluşa eresiniz.”¹²⁸²

Mutasavvıflara göre râbîta; mürîdin şeyhini düşünerek kalbinden dünya ile ilgili şeyleri çıkarması, şeyhi vasıtasıyla kalbini Hz. Peygamber'e ve Yüce Allâh'a bağlamasını ifâde eder. Genel olarak her tarîkatta râbîta vardır. Daha çok Nakşibendiliğin terimlerindenendir. Tasavvuf ehli râbîta için:

¹²⁸⁰. Bk. Taberî, Câmi', Mısır 1954, IV, 221; Kurtubî, Câmi', IV, 323; Râzî, Tefsir, IX, 156.

¹²⁸¹. Enfâl, 8/45. Bk. Cuma, 62/10.

¹²⁸². Mâide, 5/35. Bk. Kehf, 18/4; Kasas, 28/10; Enfâl, 8/11, 60.

“..sâdıklarla birlikte olunuz.”¹²⁸³ gibi âyetlerle “Kişi sevdiği ile beraberdir.” hadîsine dayanırlar.¹²⁸⁴

Buna göre tasavvuftaki râbita dolaylı yoldan Allâh’a gitmek ve aracılar vasıtasıyla O’nunla manevî bağ kurmaktır. Doğrudan Yüce Allah ile manevî bağ kuramayanlara bu şekildeki râbita tavsiye edilmiştir. Aksi durumlarda buna gerek görülmemiştir.¹²⁸⁵

Hadislerde râbita ve ribat daha çok hudut nöbeti anlamlarda kullanılmıştır. “Allah yolunda bir gün hudut nöbeti tutmak, dünya ve dünyada bulunan her şeyden daha hayırlıdır.”¹²⁸⁶

“Kim bir günlük hudut nöbetinde bulunursa, bir aylık oruç ve ibadetten daha çok ecir kazanmış olur.”¹²⁸⁷

“Her ölenin amel defteri kapanır. Ancak Allah yolunda nöbet tutarken ölen kimsenin amel defteri kıyâmete kadar sürekli büyür, bu kimse kabir fitnesinden de güvende olur.”¹²⁸⁸

Âyet ve hadislerdeki ribat ve râbita sözcüğü dikkatlice incelendiğinde; kişinin bir yere, bir komutana bağlı olarak disiplin içinde ve bir topluluk arasında, sınır nöbetinde veya düşman karşısında direnmesi anlamı görülür. Tasavvufta da kişinin birbirini sevmesi, Peygamber ve Allah sevgisinde bütünleşmesi, birbiriyle bağlantılı olduğu bilincinde buluşması, nefis ve şeytanın olumsuz etkilerine karşı “disiplinli, manevî bir duruş ve direniş” göstermesi anlamında kullanılmıştır.

1283. Tevbe, 9/119.

1284. Buhârî, Edeb, 96; Müslim, Birr, 165; Tirmizî, Zühd, 50. Bk. S. Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, “Râbita” mad.

1285. Bk. S. Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul 1990, s. 447.

1286. Buhârî, Cihâd, 73; Müslim, İmâre, 163; Nesâî, Cihâd, 39.

1287. Nesâî, Cihâd, 39; Tirmizî, Fazâilu'l-Cihâd, 35; İbn Mâce, Cihâd, 7.

1288. Ebû Dâvûd, Cihâd, 16; Tirmizî, Fazâilu'l-Cihâd, 2; Ahmed bin Hanbel, Müsned, VI, 20.

سُورَةُ النِّسَاءِ

NISÂ SÛRESİ

Medîne’de hicretin 3-5. yılları arasında inmiştir. 176 âyettir. “Nisâ”, kadınlar demektir. Büyük bir bölümü kadın haklarından ve kadının aile ve toplum içindeki konumundan söz ettiği için bu adı almıştır. Sûrede: İnsanın yaratılışı, yetimlerin korunması, evlilik, karı-kocanın birbirlerine karşı hak ve görevleri, kadın hakları, düşmana karşı hazırlıklı bulunma, müslümanlarla gayrimüslimler arasında vukû bulabilecek savaş, insanlara iyilik etmek, cimrilikten sakınmak, mîras, mehir, zinâdan sakınma, emânetlerin ehline verilmesi, Allâh’a, Peygamber’e ve ulü’l-emre itaat, anlaşmazlıklarda Allah ve elçisinin hakem kılınması, Allâh’ın şirk dışında bütün günahları bağışlayabileceği, küfür ehlinin dost edinilmemesi gibi konular yer alır. Hadiste şöyle buyrulur: “Kur’ân’ın en uzun yedi sûresini inceleyip öğrenen kimse ‘âlim’ sayılır.”¹

1. Ahmed bin Hanbel, VI, 73; Hâki, II, 305.

﴿ BÂB 1 ﴾

**İNSANIN YARATILMASI, YETİM MALI YEMEK,
EVLİLİK, MEHİR, MÎRAS PAYI**

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴿١﴾ وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَبْدِلُوهَا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ ۚ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ ۚ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا ﴿٢﴾ وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَّةَ وَرُبَاعَ ۚ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۚ ذَلِكَ أَدْنَىٰ ۚ أَلَّا تَعُولُوا ﴿٣﴾ وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدَقَاتِهِنَّ نِحْلَةً ۚ فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا ﴿٤﴾ وَلَا تُوْثَرُوا الشُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٥﴾ وَابْتَلُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ ۚ فَإِنْ أَنْسَمْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ ۚ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا ۚ وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ ۚ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا ﴿٦﴾

لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرُ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿٧﴾
وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٨﴾ وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكَوْا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿١٠﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın adıyla.

- 1- Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratıp bu ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretip yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının! Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının! Şüphesiz ki Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.
- 2- Yetimlere mallarını verin. Kötü olanı iyi olanla değiştirmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza karıştırıp yemeyin. Çünkü bu büyük bir günahdır.
- 3- Eğer yetim kızlarla evlendiğinizde, adâletli davranamaktan korkarsanız, hoşunuza giden helâl olan diğer kadınlardan ikiye, üçe ve dörde kadar alın. Eğer adâletli davranamamaktan korkarsanız, o zaman bir tane ile veya elinizin altındaki (câriye) ile yetinin. Haksızlık yapmanız için bu daha uygundur.
- 4- Kadınlara mehirlerini gönül rızası ile verin. Eğer onlar, gönül hoşluğu ile size ondan bir şey bağışarlarsa onu da âfiyetle yiysin!
- 5- Allâh'ın, geçiminize dayanak kıldığı mallarınızı akli zayıf olanlara vermeyin. Ancak bu mallarla onları yedirin-içirin ve giydirin. Onlara güzel söz söyleyin!
- 6- Evlenme çağına gelinceye kadar yetimleri gözetip deneyin. Eğer onlarda akılcı olgunlaşma ve rüşd hâli görürseniz,

mallarını geciktirmeden kendilerine verin; büyüyüp de, sizden geri alacaklar diye onların mallarını israf ederek, tez elden yemeyin! Yetimin velîsi zengin ise, onun malını yemekten kaçınsın; yoksul olan da örfe uygun olarak yesin! Onlara mallarını teslim ederken yanlarında şâhit bulundurun! Hesap görücü olarak Allah yeter.

7- Ana-baba ve en yakın akrabanın mîras olarak bıraktıklarında erkekler için bir pay olduğu gibi, ana-baba ve en yakın akrabanın mîras olarak bıraktıklarında kadınlar için bir pay vardır. Bunlar az olsun çok olsun, farz kılınmış bir paydır.

8- Mîras paylaşımı sırasında (mîrasçı olmayan) yakınlar, yetimler ve yoksullar hazır bulunurlarsa, onlara bir şeyler verin ve kendilerine güzel söz söyleyin.

9- Kendileri geride güçsüz evlatlar bıraktıkları takdirde, onların geleceğinden endişe duyacak olanlar, aynı endişeyi diğer insanlar için de duysunlar! Allah'tan sakınsınlar ve gerçeği söylesinler.

10- Yetimlerin mallarını haksızlıkla yiyenler, ancak karınlarına ateş doldurmuş olurlar. Yarın onlar, alev alev yanan bir ateşe gireceklerdir.

1. âyette, insan hayatının başlangıcına ve insanların bir tek kişiden (nefs) ürediğine ve o kişinin eşinin de kendisinden yaratıldığına dikkat çekilmektedir.

İNSANIN YARATILIŞI

Yaratılıştan söz eden bu ilk âyette, “Ey insanlar...” hitâbı iki cinsi de kapsar. Buna göre kadınlar da erkekler gibi birer insan olup yaratılıştaki erkeğe tam anlamıyla eşittirler. Çünkü bütün erkek ve kadınlar birbirlerinden üremişlerdir.¹ Aklın ve bilimin ortaya koyduğu bu insanlık vasfı, insanlar arasında ırk, renk, dil ve kültürel ayrılıklardan önceliklidir. Öyleyse adını kullanarak birbirinizden istekte bulunduğunuz Allah'tan sakının ve bu eşitliğin gereklerini yerine getirin, demektir.

1. Bk. Âl-i İmrân, 3/200.

İnsan türünün ilk ataları olan Hz. Âdem ve Havva'nın Cenâb-ı Hak tarafından yaratılması ve dünya hayatında ilk aile yuvasının kurulması ile yeni bir çoğalma yolu ortaya çıkmıştır. Bu da bölünme, üreme ve doğum yoludur. Bütün canlı varlıkları, cinleri ve bitkileri de kapsayan dişi ve erkek cinsler, türlerde sürekliliği sağlamıştır. Bu da tek hücreli canlılarda bölünme, bitkilerde tozlaşma, insan ve hayvanlarda ise doğum yolu ile olagelmıştır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“O sizi bir tek nefisten yarattı, ondan da eşini var etti.”**² **“Sizi bir tek nefisten yaratan, gönül huzûru bulacağı eşini de ondan yaratan, var eden Allah’tır.”**³ **“Allah size, kendi cinsinizden eşler yaratmış ve eşlerinizden de size çocuklar ve torunlar bahşetmiş ve sizi iyi ve temiz gıdalarla rızıklandırmıştır. Onlar hâlâ bâtıla inanıp Allâh’ın nîmetlerine nankörlük mü ediyorlar?”**⁴

“Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O’nun delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.”⁵

“Allah sizi önce topraktan, sonra bir damla sudan yarattı, sonra da sizi erkek dişi olarak çiftler hâline getirdi. Onun bilgisi olmandan hiçbir dişi ne gebe kalır ne de doğurur! Bir canlıya ömür verilmesi de, onun ömründen azaltılması da mutlaka bir kitaptadır. Şüphesiz bunlar, Allâh’a kolaydır.”⁶

“Ey insanlar! Doğrusu Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz ki Allah yanında en şerefliiniz O’ndan en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olandır.”⁷ **“Şüphesiz ki rahime atıldığında spermden (nutfe), erkek ve dişiden ibâret olan iki çifti O yarattı.”**⁸

“O, rahime akıtılan meninin içinden bir nutfe (sperm) değil miydi? Sonra bu, alaka (aşılanmış yumurta-zigot) olmuş, derken Allah onu yaratıp şekillendirmişti. Ondan da iki eşi yani erkek ve dişi var etmişti.”⁹

2. Zümer, 39/6.

3. A'râf, 7/189.

4. Nahl, 16/72.

5. Rûm, 30/21.

6. Fâtır, 35/11.

7. Hucurât, 49/13.

8. Necm, 53/45-46.

9. Kiyâmet, 75/37-39.

Diğer yandan yedi âyette insanlık âlemine “Âdemoğulları”,¹⁰ bir yerde ise “Âdem’in zürriyeti”,¹¹ diye hitâb edilerek ilk menşe’e dikkat çekilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de helâl kılınan dört çift hayvandan söz edilirken bunların erkeğine, dişisine ve doğacak yavrularına işaret edilmiştir. Bunlar koyun, keçi, deve ve sığırdır. Erkekli dişili düşünüldüğünde sayı sekiz olur.¹²

Yeryüzünde her şey çift yaratılmıştır: **“Düşünüp ibret alasınız diye, Biz her şeyi çift çift yarattık.”**¹³ **“Sen yeryüzünü kupkuru görürsün, fakat Biz oraya su indirdiğimiz zaman harekete geçer, kabarır ve her çiftten güzel güzel bitkiler bitirir”**¹⁴

Bütün bu ve benzeri âyetlerdeki “zevc” terimi, sözlükte; karı, koca, eş, kadının erkeği, erkeğin kadını, sınıf gibi anlamlara gelir. Bir terim olarak ise zevc; cinsinden bir diğeri ile birlikte bulunan demek olup, bunlardan her biri, diğerine göre zevc, yani “eş”, kendi başına ise “fert” adını alır. Bu duruma göre zevc, tam anlamıyla, Türkçe'deki “çift” sözcüğünü değil, “eş” yani çiftin her bir tek'ini ifâde etmektedir.¹⁵ Ancak bu eş'lerden birisi erkek, diğeri dişidir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, erkek bitki tohumlarının, dişi bitkilere rüzgâr yoluyla aşılınması şöyle ifâde buyrulur: **“Biz, rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik ve gökten bir su indirdik de onunla su ihtiyâcınızı karşıladık.”**¹⁶

Bütün öteki canlılar gibi bitkiler de, kendi türlerini devam ettirebilmek için ürerler. Bu üreme genel olarak eşeysiz ve eşeyli üreme olmak üzere ikiye ayrılır.

Eşeysiz üreme çok basit bir üreme şekli olup, bitki önce parçalara ayrılır, sonra her parça yeni bir bitki hâline gelir. Bâzı yosun türleri ile bakterilerin ikiye bölünerek çoğalması böyledir.

Eşeyli üreme, bitkiler dünyasının büyük bir bölümünü oluşturan çiçekli bitkilerde çiçekler aracılığı ile olur. Ergin hâle gelen bir bitkinin tam olan çiçeğinde erkek ve dişi nitelikli çiçekler birlikte bulunur. Kimi bitkilerde yalnız erkek, kimisinde ise yalnız dişi çiçekler bulunur. Gül çiçeği, bâdem, menekşe gibi bitkilerde erkek ve dişi organlar aynı çiçektedir. Fındıkta erkek ve dişi

10. Bk. A'râf, 7/26, 27, 31, 35, 172; İsrâ; 17/70; Yâsîn, 36/60.

11. Bk. Meryem, 19/58.

12. En'âm, 6/14-144.

13. Zâriyât, 51/49.

14. Enbiyâ, 21/15.

15. Elmalılı, age, III, 530; İbnü'l-Manzûr, Lisânü'l-Arab, 'Zevc' mad.

16. Hicr, 15/22.

çiçekler aynı bitkinin üzerinde ise de, başka başka yerlerdedir. Söğütte ise erkek çiçekler bir ağaçta, dişi çiçekler başka bir ağaçta olur. İşte çiçekli bitkilerde üremenin olması için erkek ve dişi nitelikli çiçeklerin birleşmesi gerekir. Buna “tozlaşma” denir. Bunun için, olgun hâle gelen erkek nitelikli çiçekler ya rüzgârla, ya da kuş, arı veya böceklerle bir bitkiden ötekine taşınır. Böyle bir aşılama sonucunda tohum ve onun gelişmesi ile de meyve meydana gelir. Çiçeksiz bitkilerin çoğalmasında ise “spor” adı verilen üreme hücreleriyle olur.¹⁷

Sûrenin bu ilk âyetindeki, “erhâm”, rahm kelimesinin çoğulu olup, rahm kadının çocuk yatağıdır. Bu deyim, sıla kelimesiyle birleştirilerek “sıla-i rahim” şeklinde terkip yapılarak; akrabayı ziyaret, onlarla ilgilenme, “kat’ı rahim” ise akraba ile ilgiyi kesmek anlamında kullanılır. İslâm’da akraba ziyaretine çok önem verilmiş olup, evlenme yasağı bulunacak derecede veya mîrasçı olacak ölçüde yakın hısımları belli aralıklarla ziyaret etmek vâcip hükmünde görülmüştür. Çünkü akrabalık bağlarının gözetilmesini ve bunun kesintiye uğratılmamasını bildiren çeşitli âyetler¹⁸ ve Hz. Peygamber’den nakledilen birçok hadis bulunmaktadır. “Yoksula yapılan yardım bir sadaka, akrabaya yapılan ise iki sadakadır. Biri sadaka, diğeri sıla-i rahim ecridir ki bu da sadakadır.” hadîsi bunlardandır.¹⁹

Diğer yandan Ebû Hanîfe tarafından, Kur’ân ve sünnette gösterilmeyen asabe mîrasçılarla, bu iki ana kaynakta payları açıklanan belirli pay sahipleri (ashâbu’l-ferâiz) bulunmaması hâlinde “zevî’l-erhâm’ın (uzak akrabanın)” mîrasçı yapılması Nisâ sûresinin bu ilk âyetine dayandırılmıştır.²⁰

وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ ۖ وَلَا تَأْكُلُوا
أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ ۚ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا ﴿٢﴾

2- Yetimlere mallarını verin. Kötü olanı iyi olanla değiştirmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza karıştırıp yemeyin. Çünkü bu büyük bir günahdır.

2. âyette, yetimlerin evlilik çağına gelinceye kadar denenmesi, eğer kendilerinde olgunluk (rüşd) hâli görülürse, mallarının kendilerine verilmesi,

17. Bk. Yeni Hayat Ansiklopedisi, Neşr. Doğan Kardeş, ‘Bitkiler’ ve ‘Tozlaşma’ mad.

18. Bk. Nisâ, 4/1; Ra’d, 13/21, 25; Muhammed, 47/22, 23.

19. Tirmizî, Zekât, 26. Bk. Buhârî, Zekât, 1, Edeb, 11-12.

20. Kurtubî, age, IV, 553.

büyüyüp de alacaklar diye tez elden onların mallarının yenmemesi ve israf edilmemesi, eğer velî yoksulsa örfe göre yiyebileceği, malı teslim ederken de şâhitle tespit yapılması istenmektedir.

YETİM MALI

Yetâmâ, yetim kelimesinin çoğuludur. Bu kavramı genel olarak güçsüz ve kimsesiz insanlar için kullanılır. İslâm'ın çıkışı sırasında bu güçsüzlük küçük yaştaki çocukların babasının ölmesi veya kocası ölen kadının dul kalması ile ortaya çıkıyordu. İşte ataerkil bir toplum yapısında, böyle bir çocuk ve kadın üzerinde kamu erkinin yetki devri yoluyla görevli saydığı velî ve vasînin, temsil ettikleri zayıf kişilere âit malları, kendi malları ile karıştırarak veya başka şekilde zarar vermemeleri ve bu malları kendi yararları için harcamamaları gerektiği vurgulanmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de yetimlerle ilgili 23 kadar âyet vardır. Onlardan bazıları şunlardır: ***"Yetimin malına, en olgun yaşına ulaşınca kadar, en güzel olanın dışında yaklaşmayınız..."***²¹

"Hayır! Doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz. Birbirinizi yoksulu doyurmaya teşvik etmiyorsunuz. Haram helâl demeden mîrası yiyorsunuz."²²

"Onlar, Allah sevgisiyle yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler."²³ ***"O, seni yetim bulup barındırmadı mı?"***²⁴

"İyilik, sevdiği maldan yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere harcayan kimsenin iyiliğidir."²⁵

"Sana yetimler hakkında soruyorlar. De ki: Onları iyi yetiştirmek daha hayırlıdır."²⁶ ***"Yetimlere mallarını verin, temizi pis olanla karıştırmayın."***²⁷ ***"Şüphe yok ki, haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler, ancak karınlarına taş doldurmuş olurlar. Onlar, alevli bir ateşe gireceklerdir."***²⁸

21. En'âm, 6/152; İsrâ, 17/34.

22. Fecr, 89/17-19.

23. İnsân, 76/8.

24. Duhâ, 93/8.

25. Bakara, 2/177.

26. Bakara, 2/220.

27. Nisâ, 4/2.

28. Nisâ, 4/10.

“Biliniz ki, (savaşa) ganîmet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allâh’a, Rasûlü’ne, onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolcuya âittir.”²⁹

Çeşitli hadislerde yetimin himâye edilmesi istenmiş ve malını yemek şiddetle yasaklanmıştır. Hadiste şöyle buyurulmuştur: “Helâk edici yedi günah tan sakınınız. Ey Allâh’ın Rasûlü! Bunlar nedir? sorusuna şu cevabı vermiştir: Allâh’a şirk koşturmak, sihir yapmak, haklı durum dışında Allâh’ın haram kıldığı bir cana kıymak, fâiz yemek, yetim malını yemek, şiddet günü savaştan kaçmak, mü’min ve iffetli bir kadına zinâ iftirası atmak.”³⁰

Hiz. Peygamber, “Ben ve yetimi himâye eden kimse, kıyâmet günü cennette beraber bulunacağız, buyurarak, şehâdet parmağı ile orta parmağını işaret etmiştir.”³¹ Yine Allâh’ın Rasûlü yetim hakkıyla ilgili olarak şu uyarılarda bulunmuştur: “Allâhım! İki zayıf kimsenin, yetim ile kadının hakkını yemekten sakınmaları için herkesi şiddetle uyarıyorum.”³² “Yetim ve kadın, bu iki zayıf hakkında Allah’tan sakınınız.”³³

Yetim malını yönetmenin güç ve sorumluluk gerektiren bir iş olduğunu göstermek için Allâh’ın Rasûlü Ebû Zer el-Gıfârî’ye şöyle buyurmuştur: “Ey Ebâ Zer! Senin zayıf olduğunu görüyorum. Kendim için neyi istiyorsam, senin için de onu isterim. İki kişiye bile olsa sakın başkan olma! Yetim malına da yöneticilik yapma!”³⁴

وَأِنْ حِفْظُكُمْ أَلَّا تُفْسِدُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ
مَتْنِي وَتِلْكَ وَرَبَاعٌ فَإِنْ حِفْظُكُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةٌ أَوْ مَا مَلَكَتْ
أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ آذَنِي أَلَّا تَعُولُوا ﴿٣٠﴾

3- Eğer yetim kızlarla evlendiğinizde, adâletli davranamaktan korkarsanız, hoşunuza giden helâl olan diğer kadınlardan ikiye, üçe ve dörde kadar alınız. Eğer adâletli davranamaktan korkarsanız, o zaman bir tane ile veya elinizin altındaki (câriye) ile yetinin. Haksızlık yapmanız için bu daha uygundur.

29. Enfâl, 8/41.

30. Buhârî, Vasâyâ, 24, Hudûd, 44; Müslim, İman, 145.

31. Buhârî, Talâk, 25, Edeb, 24.

32. İbn Mâce, Edeb, 6; Ahmed bin Hanbel, Müsned, II, 439.

33. Ebû Dâvûd, Menâsik, 56; İbn Mâce, Menâsik, 84.

34. Müslim, İmâret, 17; Ebû Dâvûd, Vasâyâ, 4; Nesâî, Vasâyâ, 10.

3. âyetinde, velînin himâyesinde bulunan yetim kızlarla evlilikte kadın haklarının ihlâl edilmemesi için velîler uyarılmakta, evlilik için himâye altındaki yetimle değil, başka kadınlarla evlilik tavsiye edilmektedir.

YETİM KIZLA EVLİLİK

Yukarıdaki âyetin nüzûl sebebi şudur: Urve bin Zübeyr رضي الله عنه, teyzesi olan Hz. Âişe'den bu âyetin açıklamasını istedi. Hz. Âişe bu âyete, velîsinin himâyesinde bulunan ve onun mal hissesine ortak olan yetim kızlardan söz edildiğini söylemiş ve konuyu şöyle açıklamıştır: Savaş sonrasında bir yetim veya dul kadına velî olan kimse, sırf malları için onlarla evlenir, hakkı olan mehri vermez, onlara karşı haksızlık yapardı. İşte âyet, bu durumdaki zayıf kadınları korumak amacıyla inmiştir. Çünkü böyle bir velî güzelliği hoşuna giden kadını, hem ona âit malı elinin altında tutmak, hem de başkalarının vereceği mehir kadar mehir vermeden evlenmek ister. Böylece ona karşı adâletsiz davranmış olur. Buna fırsat vermemek için, böyle velîlerin eşler arasında adâletli davranmak şartıyla hoşuna giden diğer kadınlarla evlenmeleri tavsiye edilmektedir.

Yukarıdaki âyet nâzil olunca insanlar Hz. Peygamber'e gelerek fetvâ sorular. Bunun üzerine cevap olarak Nisâ sûresinin şu âyeti indi: **“Senden, kadınlar hakkında fetvâ istiyorlar. De ki: Allah, size onlar hakkında ki hükmünü açıklıyor: Kitapta kendileri için yazılan (mîrası) vermeyip evlenmek istediğiniz yetim (dul) kadınlar, çâresiz çocuklar ve yetimlere karşı adâletli davranmanız konusunda size okunan âyetler (Allâh'ın hükmünü ortaya koymaktadır). Hayırdan ne yaparsanız şüphesiz ki Allah onu bilmektedir.”**³⁵ Buna göre velînin, sırf malı ve güzelliği sebebiyle evlenmek istediği yetim kızlara karşı adâletli davranamayacaksa, onlarla evlenmesi yasaklanmaktadır.³⁶

Günümüzde istismar edilen konulardan birisi de “birden çok evlilik (ta-addüd-i zevcât)” meselesidir. İslâm'ın gelişinden önce Mekke toplumunda eş sayısında herhangi bir sınırlama yoktu. İsteyen istediği sayıda kadınla evlenebiliyordu. Ancak kadınlar arasında adâlet gözetilmediği gibi, kadın hakları da zâyî oluyordu. İslâm bunu dörtle sınırladı ve çok ağır şartlara bağladı. Bu da emir değil bir ruhsattır. Diğer yandan Nisâ sûresi 3. âyetin sonunda, eşler arasında adâletin gözetilmesinin çok güç olduğuna işaret edilerek,

35. Nisâ, 4/127.

36. Buhâri, Şerike, 7, Tefsir, 4/1, 23; Nikâh, 1, 16, 36, 37, 43; Müslim, Tefsir, 6-8.

tek kadınla evlilik özendirilmiştir. Âyetteki, **“Bunlar arasında da adâleti sağlayamamaktan korkarsanız o zaman bir kadınla evlenin veya sahip olduğunuz câriyelerle yetinin.”** ifâdesinin tek evliliğe teşvik olduğunda açıklık vardır. Burada amaç geçimi sağlama, eşit süre ayırma, ilgi gösterme gibi konularda zâhirî adâleti sağlamaktır. Çünkü kalpteki sevgi konusunda gizli adâleti sağlamak insan gücünü aşabilir. Erkeklerin isteseler de buna güçlerinin yetmeyeceği âyette şöyle bildirilmiştir:

“Ne kadar isteseniz de, kadınlar arasında adâleti sağlamaya asla güç yetiremezsiniz. Öyleyse birine büsbütün yönelip de diğerini (kocasızmış gibi) askıda bırakmayın. Eğer durumunuzu düzeltir ve Allah’tan korkarsanız, (bilin ki) Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir.”³⁷

Merhum Muhammed Hamidullah’a göre, burada birden çok evliliğe, evdeki yetim çocuklara bakma güçlüğü yüzünden ruhsat verilmiştir. İslâm, evliliğe ilk olarak sınır getiren bir dindir. Daha önce Tevrat ve İncil’de böyle bir sınırlama getirilmemiştir.³⁸

وَاتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً ۚ فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا
فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا ﴿٤﴾

4- Kadınlara mehirlerini gönül rızası ile verin. Eğer onlar, gönül hoşluğu ile size ondan bir şey bağışlarsa onu da âfiyetle yiyin!

4. âyette, evlenen erkeklerin, üzerinde anlaştıkları mehri eşlerine vermeleri, bununla birlikte mehir alacaklısının bu hakkından vazgeçebileceği bildirilmektedir.

MEHİR

Kur’ân ve sünnette sadâk, nihle, ecir (çoğulu üçûr) de denilen mehir, erkeğin evlenirken karısına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para veya mala denir. Kur’ân’da, **“Aldığınız kadınların mehirlerini cömertçe veriniz.”** buyrulur.³⁹ Mehir evliliğin rükün veya şartlarından olmayıp, nafaka gibi kocaya

³⁷. Nisâ, 4/129.

³⁸. M. Hamidullah, Aziz Kur’ân, Nisâ, 4/3 tefsiri.

³⁹. Nisâ, 4/4. Bk. 4/24.

vâcip olan mâlî bir haktır. Allâh'ın elçisi, kendi eş ve kızları için 480 dirheme varan ölçüde mehir uygulamıştır.⁴⁰

Mehir, kadınlara verilen değer ve onlara karşı gösterilen rağbetin bir sembolü olduğu gibi, evli bir kadın için bir teminat, bir çeşit sosyal güvencedir. Çünkü daha önce peşin verilmeyen mehrin, boşanma sırasında peşine dönüşmesi boşanmayı zorlaştırdığı gibi, boşandıktan sonra kendi ekonomik gücüyle ayakta durma imkânı olmayan bir kadın için, bir süre ihtiyaçcını karşılamada bir güvencedir.

Birçok toplumda erkek tarafının, evleneceği kızın ailesine para ya da sair bir mal verme geleneği vardır. Eski Türkler'de "kalın" uygulaması da bu niteliktedir. Yalnız Hristiyanlıkta mehrin aksine, kadının ailesi erkeğe drahma adıyla bir meblâğ verir.

Mehir nikâh sırasında belirlenip belirlenmemesine göre ikiye ayrılır. Evlilik sırasında miktârı belirlenmişse buna "mehr-i müsemma" denir.⁴¹ Evlilik akdi sırasında mehrin belirlenmemesi durumunda, mehir miktârını bilirkişi belirler. Buna "mehr-i misil veya emsal mehir" denir. Yine evlilik sırasında peşin ödenen mehre "mehr-i muaccel", ödenmesi sonraya bırakılan mehre ise "mehr-i müeccel" adı verilir. Ancak mehrin ödenme zamanı belirlenmemişse, ilke olarak boşanma ânında veya eşlerden birisinin ölümü durumunda mehrin vâdesi gelmiş sayılır.

Ebû Hanîfe'ye göre mehrin en az miktârı 10 dirhem (5 dirhem yaklaşık bir koyun bedeli), İmam Mâlik'e göre üç dirhemdir. Şâfiî ve Ahmed bin Hanbel'e göre ise en azı için bir sınır yoktur. Mehrin en çok miktârı için bir sınır getirilmemiştir. Âyette, **"Onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız bile, ondan bir şey almayınız."** buyrulur.⁴² Hz. Ömer mehrleri 400 dirhemle sınırlamak istemiş, fakat bir kadının yukarıdaki âyeti okuyarak karşı çıkması üzerine sınırlamadan vazgeçmiştir.⁴³

Kadın, nikâh sırasında bir mehir belirlenmişse buna, belirlenmemişse aileden emsal kızların mehri kadarına hak kazanır. Mehir, evlenecek olan kadının hakkıdır. Baba veya dede mehri teslim alabilir, fakat ona mâlik olmaz. Kadın râzı olmadığı takdirde velîye ödenecek mehir yeterli olmaz.

40. Ebû Dâvûd, Nikâh, 35; Nesâî, Nikâh, 76; Ahmed bin Hanbel, I, 80; Şevkânî, Neyl, VI, 168; Heysemî, Mecma', Mısır, t.y., IV, 283 vd.

41. Bk. Bakara, 2/237.

42. Nisâ, 4/20.

43. Şevkânî, Neyl, VI, 168; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, Mısır, ty, IV, 283 vd.

Kadın; sahih hâlvat (nikâhlı iken eşiyile baş başa kalmak),⁴⁴ zifafa girmek⁴⁵ veya eşlerden birinin ölümü durumlarında, mehrin tamamına hak kazanır.⁴⁶

Geçerli bir evlilik, sahih hâlvat veya cinsel birleşmeden önce sona ermişse, kadın belirlenen mehrin yarısına hak kazanır.⁴⁷ Eğer bu durumda daha önce mehir belirlenmemişse, kadına mut'a denilen bir teselli hediye si vermek gerekir.⁴⁸ Müt'a, mehr-i mislin yarısını geçmeyen mal, giysi veya ev eşyası şeklinde olabilir.⁴⁹

Nişanın bozulması durumunda mehrin hükmü: Erkek, nişan sırasın da mehrin tamamını veya bir bölümünü vermişse, nişan bozulduğu takdir de bunlar mevcutsa aynen, değilse kıymet olarak geri verilmelidir. Çünkü kadın sırf nikâh akdi yapıldıktan sonra boşanma olursa, miktarı belirlenen mehrin yarısına, fiilen zifaf olunca da tamamına hak kazanır. Mehrin mik târı belirlenmemişse, birinci durumda mut'a denilen bir teselli hediyesine, ikinci durumda ise emsal mehre hak kazanır.

Hanefîler'e göre, nişanlıların ve ailelerinin birbirine verdiği hediyeler bağış (hibe) hükümlerine tâbîdir. Bu yüzden bağışlanan şeyin tüketilmesi, gi yilip eskitilmesi veya başkasına temlik edilmesi gibi bağıştan dönmeyi en gelleyen bir durum bulunmadıkça, bunlar nişanın bozulması durumunda ta raflarca bağıştan dönme yoluyla geri alınabilir. Bu yüzden erkek veya kadın verdiği hediyeler duruyorsa, bunları geri alabilir. Tüketilmiş veya giyilip es kitilmişse tazmin edilmeleri gerekmez.

Mâlikîler'e göre, nişanı erkek bozmuşsa hiçbir hediye yi geri alamaz. Eğer kız tarafı bozmuşsa, erkek hediyeleri geri alabilir, hatta tüketilenin be delini de tazmin ettirebilir.

Şâfiî ve Hanbelîler'e göre ise, nişan bozulunca daha önce bağış ola rak verilen hediyeler geri alınamaz. Çünkü bağıştan dönülemez. Fakat evli lik umuduyla emânet olarak verilenler geri alınabilir, hatta tüketilmişse taz min ettirilebilir.⁵⁰

44. Nisâ, 4/21.

45. Nisâ, 4/20-21.

46. İbn Rüşd, Bidâye, II, 20.

47. Bakara, 2/237.

48. Bakara, 2/236.

49. Serahsî, Mebsût, V, 82-83.

50. Mevsilî, İhtiyâr, III, 48; Bilmen, Hukuk-ı İslâmiyye ve İstilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, IV, 262 vd.

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا
وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٥﴾

5- Allâh'ın, geçiminize dayanak kıldığı mallarınızı akli zayıf olanlara vermeyin. Ancak bu mallarla onları yedirin-içirin ve giydirin. Onlara güzel söz söyleyin!

5. âyetteki “sefih” kelimesi, akli veya dîni eksik olan, aklın veya dînin aksine davranışlarda bulunan ahmak veya fâsık demektir. Bir fıkıh terimi olarak; harcamalarda ölçüsüz davranan, malını akılcıca kullanma yeteneğinden mahrum bulunan kişi anlamında kullanılır. Bu, yaş küçüklüğü, akıl hastası, bunama derecesinde yaşlılık, malı akılsızca saçıp savurma gibi durumlarda ortaya çıkar. Bu kişiye bir vasî tâyin edilir. Normal durumlarda çocukların velîleri aynı zamanda vasîleridir.

Vasî kısıtlının malını korur ve ma'rûfa göre yönetir. Rüşd yaşına ulaşınca, kendi malını yönetebilecek yeteneği kazanmışsa, malı kendisine teslim edilir. Böyle bir yeteneği yoksa onun üzerindeki velâyet veya vesâyet kontrolü ömür boyu devam edebilir. Daha önce kendi malını yönetmede yetenekli olan kişi hastalık veya bunama gibi bir sebeple mal varlığını yönetemeyecek duruma düşerse, ona da bir vasî tâyin edilerek mahkeme kontrolü altında malının yönetimi sağlanmış olur.

وَابْتَلُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ ۚ فَإِنْ أَنْسَمْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا
إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ ۚ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا ۚ وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا
فَلْيَسْتَغْفِرْ ۚ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ
أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا ﴿٦﴾

6- Evlenme çağına gelinceye kadar yetimleri gözetip deneyin. Eğer onlarda akılcıca olgunlaşma ve rüşd hâli görürseniz, mallarını geciktirmeden kendilerine verin; büyüüp de, sizden geri alacaklar diye onların mallarını israf ederek, tez elden yemeyin! Yetimin velîsi zengin ise, onun malını yemekten kaçınsın; yoksul olan da örfe uygun olarak yessin! Onlara mallarını teslim ederken yanlarında şâhit bulundurun! Hesap görücü olarak Allah yeter.

6. âyetinde, velî ve vasîlere tevdi edilen kısıtlıların mallarının kendilerine verilebilmesi için yeteri kadar denenmeleri gerektiği ve rüştlarını ispatladıkları takdirde mallarının şahitler huzûrunda kendilerine teslim edilmesi gerektiği, velî ve vasîler ihtiyaçlı bulundukları takdirde ma'rûf (ortak insanlık değerleri) ölçüsünde kısıtlıların mallarından yararlanabilecekleri, eğer ihtiyaçlı değil lerse, yetime âit maldan yararlanma yoluna gitmemeleri öğütlenmektedir.⁵¹

VELÂYET VE FIKHÎ HÜKÜMLERİ

Velâyet sözlükte; idâre etmek, düzenlemek, işi üzerine almak, yardım etmek ve sevmek gibi anlamlara gelir. Bir terim olarak ise şöyle târif edilebilir: Ergin, akıllı ve reşid olan bir kimsenin, edâ ehliyeti hiç olmayan veya eksik bulunan başka birisinin şahsına veya mallarına ilişkin işlerini gözetip yürütmek üzere onun yerini tutmasıdır. Velî, küçük yaştaki çocuk, akıl hastası, ölüme götüren bir hastalığa yakalanan ya da bunama gibi bir nedenle kendi şahsı veya malı ile ilgili iş ve muâmelelerini bizzat yürütmeye gücü yetmeyen kimseler adına bizzat muâmeleler yapmak veya onun yapacağı bâzı muâmelelere icâzet vermek gibi önemli bir toplum hizmetini üstlenmiş olur. Bu ise bir hısımlık, sevgi, yardım gâyesi gibi duygularla yapılır. Bu yüzden velâyet kelimesinde sevgi ve yardım anlamı vardır. Nitekim Kur'ân'da "velî" ve çoğulu "evliyâ" kelimeleri "dost, yardımcı ve idâreci" anlamında kullanılmıştır. Çeşitli âyetlerde mü'minlerin mü'minleri bırakıp kâfirleri ya da Yahudi veya Hristiyanları dost ve idâreci (evliya) edinmemesi istenmiştir.⁵² Başka bir âyetinde ise İslâm'ı alay konusu yapan ehl-i kitabın dost edinilmemesi ayrıca vurgulanmıştır.⁵³

Yaş küçüklüğü, akıl hastalığı, akıl zayıflığı, sefihlik, ölümle sonuçlanan hastalık ve borca batık olma gibi kısıtlılık nedenlerinden birisi bulununca, ehliyetsiz veya eksik ehliyetli duruma düşen kimsenin velîye ihtiyâcı olur. Bu velâyet kısıtlının ya şahsı ile ilgili işler için ya da mallarına ilişkin muâmeleler için söz konusu olur. Malla ilgili velâyete daha çok vesâyet ve bu işi üstlenen kişiye de "vasî" denir. Ehliyetsizi dışarıda temsil edecek olan velî ile ilgili olarak Kur'ân'da şöyle buyrulur: **"Üzerinde hak bulunan kimse sefih veya zayıf akıllı olur yahut bizzat yazmaya gücü yetmezse velisi doğrulukla yazsın."**⁵⁴

51. Bk. Buhârî, Tefsir, 4/2.

52. Bk. Nisâ, 4/139, 144; Mâide, 5/51, 56.

53. Bk. Mâide, 5/57.

54. Bakara, 2/282.

Buna göre akıllı ve ergin kişinin kendi malını yönetebilmesi için reşid olması beklenir. Rüşd yaşı akıl olgunluğu olup, malını saçıp savurmamak ve kârını, zararını ayırt etmekle anlaşılır. Çoğunluğa göre kişi yaşı ne olursa olsun reşid oluncaya kadar malı kendisine verilmez. Ebû Hanîfe'ye göre ise, akıllı ve ergin kimse en geç 25 yaşına ulaşınca artık malı kendisine teslim edilir. Çünkü bu, dede olabilecek bir yaştır. Âyetle şöyle buyrulur: **“Yetimin malına, rüşd yaşına ulaşincaya kadar, en güzel olanın dışında yaklaşmayın.”**⁵⁵ Osmanlıların son döneminde rüşd yaşı 20, günümüz Türkiye MK uygulamasında ise 18 yaştır. Yetim bu yaşa gelinceye kadar velî veya vasi onun malını rasyonel ve rantabl biçimde işletmek zorundadır. Bu da yetimin malını satma veya kiraya vermede râyiç bedellerin gözetilmesiyle gerçekleşir. Bu yüzden râyicin dışında fâhiş gabin (aşırı aldanma) kadar piyasa fiyatı dışına çıkmak akdi bâtil hâle getirir. Mecelle'de, kira veya satışlarda, râyiç piyasa fiyatları dışına çıkma anlamına gelen fâhiş gabin oranları; taşınmazlarda %20, taşınır mallarda %5, hayvanlarda %10 ve daha fazla olan miktarlardır. Bütün vakıf ve kamu malları da tasarruf bakımından yetim malı hükmünde sayılmıştır.

Velâyet Çeşitleri

Velâyet aile ve maliye konuları dikkate alındığında üç kısma ayrılır. Şahıs üzerinde velâyet, mal üzerinde velâyet ve hem şahıs hem de mal üzerinde velâyet. Bunları aşağıda açıklayacağız.

a) Şahıs üzerinde velâyet: Bu çeşit velâyet küçüklerin veya diğer kısıtlı olan kişilerin bizzat şahsı ile ilgili iş ve ihtiyaçları hakkında söz konusu olur. Eğitim, öğretim, terbiye, meslek öğretimi, eş seçiminde ve evlenmesinde yardımcı olma bu niteliktedir.

Hanefilere göre şahıs üzerindeki velâyet yetkisi mîrastaki sıraya göre “asabe” denilen erkek hısımlardır. Bunlar bir kimsenin araya kadın girmeksizin nesep bakımından bağlı olduğu, belirli derecedeki erkek hısımlarıdır. Mîrastaki sıraya göre velâyet yetkisine sahip olurlar. Bu sıra şöyledir: Oğul, oğlun... oğlu, baba, dede, ana-baba bir veya baba bir erkek kardeşler veya bunların erkek çocukları, ana-baba bir veya baba bir amca yahut bunların erkek çocukları.⁵⁶ Bunlardan yakın olan hısım varken uzakta kalanlar velâyet yetkisini kullanamaz. Mesela; akıl hastası bir kadının

55. En'âm, 6/152.

56. Ali Haydar, age, I, 131; Kadri Paşa Kodu, mad. 420-434; İbn Âbidîn, Reddül-Muhtâr, II, 427; Zühaylî, el-Fikhu'l-İslâmî, IV, 141-142.

akıllı ve ergin bir oğlu ile babası bulunsa, onun şahsı ile ilgili bakım, tedavi, hastaneye yatırma ve çıkarma gibi muâmelelerini yapmaya oğlu yetkili bulunur. Çünkü en yakın erkek hısımlı oğlu olup, ondan sonra baba ve diğer erkek hısımlara sıra gelir.

Mâlikîlere göre ise velâyet şu sıraya göre sâbit olur: Önce erkek çocuk ve onun oğlu, sonra baba, sonra onun vasî tâyin ettiği, sonra öz veya yalnız baba bir erkek kardeş ve bunların oğulları, sonra dede, sonra amca ve onun oğludur.⁵⁷

Şahıs üzerindeki velâyetin sona ermesi: Akıllı ve kendisine güveni olan bir erkek çocuğun on beş yaşına girmesi veya erginlik belirtilerinin ortaya çıkması ile şahıs üzerindeki velâyet sona erer.

Kız çocuklarının şahsı üzerindeki velâyet ise evleninceye kadar devam eder. Evlendikten sonra onu tutma hakkı kocasına geçer. Eğer evlenmezse kendisine güven duyulacak yaşa kadar başkasının velâyeti altında kalır. Bundan sonra annesi ile birlikte veya tek başına bir evde oturması câiz olur. Hanefîler güven duyulacak yaş için bir sınırlama getirmemiş, bunun çevre, kültür ve yetiştirme şartlarına göre belirlenmesini yöneticilere bırakmışlardır. Nitekim günümüz Türk mevzuatında ve Suriye’de 18, Mısır’da 21 yaşını tamamlayan kız çocukları ayrı bir meskende kalma hakkını elde etmiş sayılırlar. Ancak Suriye ve Mısır bu konuda kadının güvenilir olması ve fitne korkusunun bulunmamasını şart koşarken, Türk uygulamasında böyle bir şart da öngörülmemiştir.

Mâlikîlere göre, şahıs üzerindeki velâyet, bunu gerekli kılan sebep ortadan kalkınca sona erer. Velâyeti gerektiren nedenler; yaş küçüklüğü ile bu anlamdaki akıl hastalığı, bunaklık ve hastalıktan ibârettir. Kadın üzerindeki velâyet, evlenip kocası ile zifafa girince sona erer.⁵⁸

b) Mal üzerinde velâyet: Ehliyetsizin veya eksik ehliyetli olan kimsenin malı üzerinde velâyet yetkisi bulunan kişiye “vasî” veya “mal üzerinde velî” denir. Küçüklerin rüşd yaşına ulaşıncaya kadar malları ile ilgili işlerde onların temsil edilmesine “vesâyet”, bu yetkiyi üstlenen velîye de “vasî” denir.

Hanefîlere göre mal üzerindeki velâyet önce babaya, sonra onun belirleyeceği vasîye, sonra dedeye (babanın babası), sonra onun belirleyeceği vasîye, sonra hâkime ve onun tâyin edeceği vasîye geçer. Mecelle’nin 974. maddesinde vasîler şöyle sıralanmıştır. Madde sâdeleştirilerek alınmıştır:

57. İbn Cüzâ, el-Kavâninü’l-Fıkhiyye, Matbaatü’n-Nehda, Fas, t.y. s. 198.

58. Zühaylî, age, VII, 749.

“Küçüğün bu konuda velîsi önce babası, sonra babasının hayatta iken belirleyip tâyin ettiği vasî, bu vasî de vefât edince, onun hayatta iken tâyin ettiği vasî, dördüncü sırada küçüğün babasının babası veya onun babası yahut onun hayatta iken belirleyip tâyin ettiği vasî veya hut bu vasînin tâyin edeceği vasî, sonra hâkim veya onun tâyin edeceği vasîdir.”⁵⁹

Şâfiîlere göre, mâlî velâyet önce babaya, sonra dedeye sonra onun belirleyeceği vasiye, sonra hâkime veya onun tâyin edeceği vasiye geçer. Bu duruma göre baba veya hâkimin görevlendirmesi dışında küçük çocukların kardeş, amca veya anne gibi hısımlarına mal üzerinde velâyet yetkisi geçmez.

Mal üzerinde velâyet, kısıtlı rüşd yaşına ulaşıncaya kadar devam eder. Reşid olduktan sonra akıl hastalığı ve bunama gibi bir ehliyet ârızası meydana gelirse Hanefî ve Şâfiîlere göre velâyet ve vesâyet geri gelir. Çünkü velâyeti gerektiren illet (gerekçe) bulununca, velâyet de onunla birlikte yeniden söz konusu olur.

Mâlikî ve Hanbelîlere göre yukarıdaki durumda velâyet yetkisi artık hâkime geçer. Çünkü akıllı ve ergin olmakla velâyet kalkmış olup, kalkan velâyet de geri gelmez.

Rüşd çağına girdikten sonra meydana gelen ehliyet ârızası, malı saçıp savurma gibi sefihlik şeklinde ise, çoğunluk fakihlere göre velâyet hâkime veya onun tâyin edeceği vasiye geçer. Çünkü artık burada gâye malı korumaktır. İnsanların yararını korumak ise hâkimin görevleri arasındadır.⁶⁰

c) Şahıs ve mal üzerinde velâyet: Baba veya onun yokluğu durumunda, babanın babası kısıtlının hem şahsı ve hem de malı üzerinde velâyet yetkisine sahip olur. Ancak baba ve dede dışında başka hısımların iki çeşit velâyeti birlikte kullanma yetkileri yoktur. Baba veya dedenin ya da hâkimin bunları mal üzerinde ayrıca vasî tâyin etmesi durumu müstesnâdır.⁶¹

Velînin mal üzerindeki tasarrufları: Velînin, kısıtlıya âit mallar üzerindeki tasarrufu, kısıtlının maslahatı ile sınırlıdır. Bu yüzden zararlı olan tasarruflarda bulunması geçersizdir. Kısıtlının malını bağışlaması, tasadduk etmesi veya aşırı aldanma (fâhiş gabin) ölçüsünde alışveriş yapması bu niteliktedir.

59. Bk. Ali Haydar, age, III, 61-65; Kadri Paşa, age, mad. 420-434.

60. Zühaylî, age, VII 750.

61. Hamdi Döndüren, Delilleriyle İslâm Hukuku, İstanbul 1983, s. 147.

Ancak bağış, sadakayı veya lehine vasiyeti kabul etmek gibi sırf yararlı olan tasarrufları geçerlidir. Alışveriş, kiraya verme veya kiralama, ortaklık kurma veya ortak malı paylaşma gibi hem yarar ve hem de zarar söz konusu olabilen tasarruflarda da bulunabilir. Delil şu âyettir: **“Rüşd yaşına ulaşınca-ya kadar yetimin malına en güzel bir yolla yaklaşın.”**⁶²

Babanın tasarrufları: Babanın eksik ehliyetli çocuklarının malı üzerinde velâyet yetkisinin bulunduğu görüş birliği vardır. O, dinden çıkma, malı saçıp savurma, israf etme gibi davranışları görülmedikçe bu yetkisini kullanmaya devam eder. Aksi durumda velâyet ondan alınır ve tâyin ettiği vasi varsa malların yönetimi ona geçer.

Hanefî ve Mâlikîlere göre mal üzerinde velî olan baba, eksik ehliyetlinin taşınır veya taşınmaz mallarını satış bedelinin misli ile yahut insanların aldanmayı normal saydıkları (yesir gabin) kadar bir farkla alıp-satabilir. Ancak insanların normal saymadıkları fâhiş gabin ölçüsündeki bir farkla satış veya alış, kısıtlı için yürürlük kazanmaz. Hanefîlerde fetvâya esas olan görüşe göre yalnız böyle bir mal alımı velînin kendisi hakkında yürürlük kazanır. Çünkü onun bu alım akdini ifâya gücü yeter. Satış ise kısıtlının açıkça aleyhine olduğu için yürürlük kazanamaz.

Diğer yandan baba, eksik ehliyetliye âit malı satış bedelinin misli veya yesir gabin kadar eksiği ile kendisine satın alabilir ve kendi malını ona aynı şekilde satabilir. Burada velî, akdin iki tarafını temsil eder ve onun ifâdesi icap ve kabul yerine geçer. Babanın çocuğuna olan acıma duygusunun tam olması nedeniyle, mâlî akitlerde bulunması gereken iki taraf prensibi, bu konuda istisnâ edilmiştir.

Baba küçük çocuğunun malını başkasına teberru edemeyeceği gibi, bunu kendisine veya başkasına karz-ı hasen olarak da veremez. Çünkü burada bağış kısıtlının aleyhine bir tasarruf, karz vermek ise malın artışını engelleyen bir muâmeledir.

Ebû Hanîfe ve Muhammed eş-Şeybanî'ye göre baba, küçük çocuğunun malını, kendi borcu için rehin verebilir. Delil; çocuğuna âit malı emânet (vedia) olarak verebilmesine kıyastır. Ebû Yusuf ve İmam Züfer'e göre ise böyle bir rehin câiz değildir. Çünkü bunda maldan yararlanmayı engelleme söz konusu olur.⁶³

62. En'âm, 6/152.

63. Zühaylî, age, VII, 752-753.

Velâde Bulunması Gereken Nitelikler

a) Tam ehliyetli olması: Akıllı, ergin ve hür kimse tam ehliyetlidir. Bu yüzden başkasına velî olması mümkündür. Küçük, akıl hastası, bunak, sarhoş veya zayıf akıllı kimse ile kölelerin velî olma hakları yoktur. Çünkü bunlar kısıtlılık nedeniyle kendileri ehliyetsiz veya eksik ehliyetli oldukları için başka birisine velî olamazlar. Bunun nedeni idrâk eksikliği ve güç yetirememekten ibârettir.⁶⁴

b) Din birliğinin bulunması: Velî ile velâyet altındaki kişinin aynı dinden olması gerekir. Buna göre bir gayrimüslimin, müslüman üzerinde veya bir müslümanın gayrimüslim üzerinde velâyet yetkisi yoktur. Bu yüzden Hanefî ve Hanbelîlere göre, müslüman olmayan bir kimse velî sıfatıyla bir müslüman kadını evlendiremez, bir müslüman da gayrimüslim kadını evlendiremez.

Şâfiîlere göre, gayrimüslim bir erkeğin velî sıfatıyla, gayrimüslim bir kadını, müslüman ya da gayrimüslim bir erkekle evlendirmesi câizdir.

Dinden çıkan (mürted) kimsenin ne müslüman ve ne de bir gayrimüslim üzerinde velâyet yetkisi yoktur. Müslümanla gayrimüslim arasında velâyetin cereyan etmemesi âyet ve hadis delillerine dayanır. Kur'ân'da şöyle buyrulur: **“Erkek ve kadın mü'minler birbirlerinin velîleridir.”**⁶⁵ **“Kâfir olanlar da birbirlerinin velîleri ve yardımcılarıdır.”**⁶⁶ **“Allah kafirlerle mü'minler aleyhine bir yol (bir imkân) verecek değildir.”**⁶⁷

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: **“İslâm yücedir, onun üzerine yücelinmez.”**⁶⁸ Velî ile velâyeti altındaki kişi arasında din birliğinin bulunması, müslümanın gayrimüslimin velâyeti altında kalıp da zillete ve zayıf duruma düşmesine engel olma hedefine yöneliktir. İslâm Devlet başkanı ve temsilcisi ise bütün mü'minler üzerinde genel velâyet yetkisine sahiptir.

c) Erkek olması: Hanefîlere göre velînin erkek olması şart değildir. Bu yüzden çocuklar üzerinde velâyet yetkisini kullanma sırası kendisinde bulunan kadının, temsil ettiği erkek veya kız çocuğunu velî ya da vekil sıfatıyla evlendirmesi mümkün ve câizdir.

Çoğunluk müçtehitlere göre ise, kadın kendi başına evlenemediği gibi, başkasını da velî sıfatıyla evlendiremez. Bu konuyu ve delillerini aşağıda inceleyeceğiz:

64. Kâsânî, age, II, 239; Şirbinî, Muğnîl-Muhtâc, Mısır, t.y., III, 154 vd.; Şirâzî, Mühezzeb, Mısır, t.y., II, 36.

65. Tevbe, 9/71.

66. Enfâl, 8/73.

67. Nisâ, 4/141.

68. Buhârî, Cenâiz, 80.

d) Adâletli olması: Hanefî ve Mâlikîlere göre velînin adâlet sıfatına sahip olması şart değildir. Adâlet sıfatı, bir kimsenin İslâm'ın kesin emirlerine uyması ve zinâ, içki, ana-babaya isyan gibi yasaklardan kaçınması ile gerçekleşir. Büyük günahlardan kaçınmak ve küçük günahlarda ısrarlı olmamak gerekir. Adâletli olmayana “fâsık” denir. Şâfiî ve Hanbelîlere göre, velînin adâletli olması şarttır. Aksi durumda bu yetki onun elinden alınır. Delil, İbn-i Abbâs'tan nakledilen şu hadistir: “*Bir velî ve iki adâletli şahit hazır bulunmadıkça nikâh olmaz.*”⁶⁹ Bu hadis ‘merfû’dur. Fâsık, malda velî olmadığı gibi nikâhta da olamaz.

Hanefî ve Mâlikîlere göre ise velînin adâletli olması şart değildir. Çünkü velînin fâsık oluşu, temsil ettiği hısımlarına karşı sevgi, şefkat ve onun yararını gözetmede kusurlu davranacağı anlamına gelmez. Nitekim ne Hz. Peygamber ve ne de sonraki dönemlerde, bir velînin fâsıklığı nedeniyle evlendirmeden men edildiği görülmemiştir. Tercih edilen görüş de budur. Hanefîler yukarıda sözünü ettiğimiz İbn-i Abbâs hadîsinin zayıf olduğunu söylerler.⁷⁰

e) Reşid olması: Rüşd hâlinin erkek ve kadında belli bir eğitim, tecrübe ve toplumu tanıma sonucu elde edilebildiğini, bunun erginlikten sonra da ortaya çıkabileceğini yukarıda belirtmiştik.

Hanefî ve Mâlikîlere göre rüşd yalnız mal üzerinde velâyet için gerekli ise de, evlendirme konusunda rüşd şart değildir. Bu yüzden kısıtlı olan sefih kimse de nikâh velâyetine sahiptir.

Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise velînin rüşd çağına ulaşması gerekir. Çünkü sefihliği yüzünden kısıtlı olan kimse, kendisi velîsiz evlenemediği gibi, başkasını evlendirmeye de yetkili değildir. Ancak sefih, kısıtlı değilse Şâfiîlerin sağlam görüşüne göre başkasını evlendirebilir.⁷¹

Sonuç olarak Hanefîlere göre velînin şartları dört tane olup şunlardır: Akıl, erginlik, hür olma ve din birliği. Adâlet ve rüşd niteliğinin bulunması ise şart değildir. Bu konuda Hanbelîler de Hanefîler gibidir.⁷²

69. (Ebû Dâvûd, Nikâh, 19; Dârimî, Nikâh, 11.

70. Zühaylî, age, VII, 197.

71. Kâsânî, age, II, 239; Şirbînî, age, III, 154 vd.; Şirâzî, age, II, 36.

72. Hamdi Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, Erkam Yayını, 2006, s. 280-286.

لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ ۖ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿٧﴾

7- Ana-baba ve en yakın akrabasının mîras olarak bıraktıklarında erkekler için bir pay olduğu gibi, ana-baba ve en yakın akrabasının mîras olarak bıraktıklarında kadınlar için bir pay vardır. Bunlar az olsun çok olsun, farz kılınmış bir paydır.

7. âyet, kadınlara terekeden, erkeklere eşit şekilde pay verilmesini gerektğini gösteren ilk genel ve temel âyettir. Bu âyet o günkü toplumda hiç mîras alamayan kadınların, gerek vâlideyn (ana-baba ve çocuklar), gerekse akrabân (eş, kardeş ve diğer yakınlar) olanlardan mîras payları almaları ve dolayısıyla onlara mîras bırakmaları gerektiğini ortaya koymaktadır. Burada “vâlid” Kurtubî’nin de belirttiği gibi baba yanında aynı zamanda çocuk (veled) anlamına gelir.⁷³ Yukarıdaki âyetten önce anne, baba, çocuklar ve diğer yakın hısımlara ma’rûf (ortak insanlık değerleri) ölçüsünde vasiyetle mal bırakmayı emreden aşağıdaki âyet inmişti:

“Sizden, mal bırakabilecek durumda olanlara ölüm ânı yaklaştığında, ana-babalarına ve yakın hısımlarına, örfe uygun bir biçimde vasiyette bulunmak farz kılınmıştır. Bu, Allah’tan sakınanların yerine getirmesi gereken bir haktır.”⁷⁴

İslâm mîras hukûkunun Kur'an-ı Kerim'deki dayanaklarını beşeri hukuk tecrübesine dayanarak açıklayan Ö. Şerif Bilgin'in değerlendirmesini aşağıya alıyoruz:

“Gerek vasiyet âyetinde, gerek bu âyetle ana-babanın anılmış olması modern hukûka ışık tutacak değerdedir. Çünkü çocuklarına her şeyini veren ana-babalar, modern hukukta onlara birinci derecede mîrasçı olamamaktadır. Yani ölenin birinci derece mîrasçı kabul edilen çocuk veya torunu varsa, ana-babası hiç mîras alamamaktadır.⁷⁵

Ensâr'dan Evs bin Sâbit'in vefâtı üzerine iki erkek yeğeni malına el koymuş, eşi ve üç kız çocuğuna bir şey verilmemişti. Eşinin Hz. Peygamber'e

73. Kurtubî, Câmi', V, 578.

74. Bakara, 2/180.

75. Bk. MK Mad. 495, 496.

başvurması üzerine inen,⁷⁶ yukarıdaki 7. âyete göre mîras bırakanın karısı ve kız çocuklarına pay verilmesi gerektiğini söyleyen Hz. Peygamber'e mîrasa el koyan akraba erkekleri Süveyd ve Arfece'nin aşağıdaki cevabı o günkü ataerkil toplum yapısı hakkında fikir vermektedir: "Ey Allâh'ın Rasûlü, bu kadının çocukları (mîras bırakanın kız çocukları) ne ata biner, ne zayıf düşmüş birine yardım edebilir, ne de bunların düşmana bir zararı dokunabilir."⁷⁷ Asabe erkeklerin bu cevabı, Hz. Peygamber döneminde "var olan hukukta" kadınlarla erkekler arasında mîras eşitliğinin neden gerçekleştirilemediğini ve daha sonraki Nisâ sûresinin 11 ve 12. âyetlerinde yer alan sadece bâzı mîrasçıların ve paylarının belirtildiği ve gelişme yönünde değişime açık ve geçici olan hükümlerin neden "tavsiye" sözcüğü ile başlayarak böyle geldiğini açıklayıcı çaptadır.

Bu duruma göre, İslâm mîras hukûkunun Nisâ sûresi 1 ve 7. âyetlerinde erkek kadın eşitliği ile mîras bırakana yakınlık gibi doğal gerçekliklere dayandırıldığı görülür. Nitekim, Osmanlı Devleti uygulamasında çeşitli Arâzî Kânunnâmelerinde, taşınmazların verâset ve intikâlinde kadın erkek eşitliğinin sağlandığı görülür.⁷⁸

Ancak aşağıda açıklayacağımız 11, 14 ve 176. âyetlerle, mîras konusunda özellikle kadınların hakları belirlenerek güvence altına alınmıştır. Şunu da belirtelim ki, mîrasçıların kendi aralarında anlaşarak sulh yoluyla kadınlara âit bu payları artırması da mümkün ve câiz olur.

وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ
وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٨﴾

8- Mîras paylaşımı sırasında (mîrasçı olmayan) yakınlar, yetimler ve yoksullar hazır bulunurlarsa, onlara bir şeyler verin ve kendilerine güzel söz söyleyin.

8. âyette sözü edilenler, mîrasçı olmayan yakınlar, yetimler ve yoksullardır. İslâm'ın başlangıcında bunlara mîrastan bir şeyler verilmesi vâcib iken, mîras âyetlerinin gelişinden sonra mîrasçı olamayan hısımlarla, âyette sayılan diğerlerine -ihtiyaç sahibi iseler- yardım yapılması müstehap sayılmıştır.⁷⁹

76. İbn Kesîr, I, 360.

77. Kurtubi, age, IV, 610.

78. Aktan, Hamza, İslâm Mîras Hukuku, İstanbul 1991, s. 285.

79. Bk. Buhârî, Tefsir, 4/8.

Günümüzde özellikle “dede yetimi” denen yakın akrabaya bu âyete göre bir pay verilebileceği gibi, mûris hayatta iken, mîrasçı olamayan bu gibi yakın hısımlara vasiyetle mal bırakabilir. Mesela; mîras bırakandan iki oğlu olsa, bunlardan birisi mûristen önce vefa edip, geride erkek veya kız çocukları olsa, bunlar dede yetimi sayılarak mîrasçı olamamaktadır. Mûris bu durumu dikkate alarak, onlara babaları hayatta olsaydı alabileceği mîras payı kadar vasiyetle mal bıraksa, böyle bir vasiyet geçerli olur. Böylece akrabalar arasında mîras dengesi kurulmuş olur.

Mîras taksiminde yoksul yakınların gözetilmesi şu âyeti akla getirmektedir: **“Bunlardan her biri ürün verince, meyvesinden yiyin. Hasat edildiği gün de hakkını (zekâtını ve sadakasını) verin. Fakat israf etmeyin; çünkü Allah, israf edenleri sevmez.”**⁸⁰

وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكَوْا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ
فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٩﴾

9- Kendileri geride güçsüz evlatlar bıraktıkları takdirde, onların geleceğinden endişe duyacak olanlar, aynı endişeyi diğer insanlar için de duysunlar! Allah’tan sakınsınlar ve gerçeği söylesinler.

9. âyette, öleceğini düşünerek malını hayır yerlerine vasiyet etmek isteyen kimseye, eğer geride mağdur olabilecek mîrasçıları varsa, geride bırakacağı ailesini ve çocuklarını düşünmesi gerektiğini tavsiye etmektedir. Nitekim Vedâ Haccı yılında Mekke’de çok hastalanan Sa’d bin Ebî Vakkas’ı Allâh’ın Rasûlü ziyarete gittiğinde aralarında şöyle bir konuşma geçmişti:

“Ey Allâh’ın Rasûlü! Gördüğünüz gibi çok hastayım. Ben varlıklı bir kimseyim. Bir kızımdan başka da mîrasçım yok. Malımın üçte ikisini sadaka olarak dağıtayım mı?” deyince, Hz. Peygamber yarısını bile dağıtmasını uygun bulmamış, “Üçte birine ne buyurursun?” sorusuna, “Üçte birini dağıtabilirsin, hatta o bile çok. Çünkü senin mîrasçılarını zengin bırakman, başkalarına muhtaç bir şekilde bırakmandan daha hayırlıdır.” buyurmuştur.⁸¹

80. En’âm, 6/141.

81. Buhârî, Cenâiz, 36, Vasâyâ, 2, Nafakât, 1, Radâ, 16, Deavât, 43, Ferâiz, 6; Müslim, Vasiyyet, 5.

Buna göre İslâm'da vasiyetle ilgili düzenleme yapılmadan önce bâzı yakın hısımlara vasiyette bulunmayı emretti. Kur'ân'da şöyle buyrulur: **“Sizden birine ölüm gelince, eğer geriye mal bırakacaksa anneye, babaya ve yakın akrabaya ma'rûf şekilde vasiyette bulunmak, takvâ sahipleri üzerine bir hak olarak yazıldı.”**⁸²

Ancak Nisâ sûresindeki mîras âyetleri gelince vasiyet konusunda iki sınırlama getirildi.

a) Mîrasçı lehine vasiyet yasağı. Allâh'ın elçisi Vedâ Haccı sırasında hutbesinde şöyle buyurmuştur: **“Yüce Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Bu yüzden mîrasçıya vasiyet yoktur.”**⁸³ Diğer yandan mîrasçılar kabul edince böyle bir vasiyet geçerli olur. Anne, baba ve diğer yakın hısımların mîras payları belirlendiği için artık bunların ayrıca vasiyetle arttırılması yasaklanmıştır. Mîrasçı olmayanlara vasiyet ise mendup hükmünde kaldı.

b) Vasiyetin, mal varlığının üçte biri ile sınırlanması. Mîrasçı olarak bir tane kızı bulunan Sa'd bin Ebî Vakkas ؓ'ın, malının üçte ikisini veya yarısını vasiyetle başkasına bırakmak istemesi üzerine, Allah Rasûlü'nün bunu üçte birle sınırlandırıldığını yukarıda belirtmiştik.⁸⁴

Buna göre mîras malının üçte ikisi mîrasçıların korunmuş payıdır. Ancak kendi rızaları ile bu payın da başkasına vasiyet edilmesini mîrasçılar kabul edebilirler.

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا
وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿١٠﴾

10- Yetimlerin mallarını haksızlıkla yiyenler, ancak karınlarına ateş doldurmuş olurlar. Yarın onlar, alev alev yanan bir ateşe gireceklerdir.

10. âyette yetim malı yiyenlerin, karınlarına ateş doldurdıkları ve kıyâmet günü ateş azâbı ile karşılaşacakları hatırlatılmaktadır.

82. Bakara, 2/180.

83. Ebû Dâvûd, Büyû, 88; Tirmizî, Vasâyâ, 5; İbn Mâce, Vasâyâ, 6.

84. Buhârî, Cenâiz, 37, Menâkıbu'l-Ensâr, 49, Merdâ, 16; Müslim, Vasiyye, 5; İbn Mâce, Vasâyâ, 5; Mâlik, Muvatta, Vasiyye, 4.

YETİM MALI YEMEK

Yetim bir terim olarak; babası olmayan, erginlik çağına ermemiş çocuk, erginlik çağına girdiği hâlde, henüz rüşdüne ulaşmamış çocuk ve kocası ölmüş olan kadın anlamlarına gelir.⁸⁵

İslâm dîni, yetimlere iyi davranılmasına, onların mallarının korunmasına son derece önem vermiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in 21 yerinde doğrudan veya dolaylı olarak yetimlerin gözetilmesi istenir. İlgili âyetlerde yetim malı yemekten maksat; onların mallarına el koyup sahiplenmek, haklarını yemektir.

Yetim malı yemek büyük günahlardan birisidir. **“Yetimin malına, o rüşd yaşına ulaşıncaya kadar, en güzel olanın dışında yaklaşmayın. Ölçü ve tartıyı tam adâletle yapın...”**⁸⁶ **“Yetimlere mallarını verin. Kötü olanı iyi olanla değiştirmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza karıştırıp yemeyin. Çünkü bu büyük bir günahdır.”**⁸⁷

Hız. Peygamber ashâbına, **“Helâk edici yedi günahdan sakınınız. Bunlardan birisi de yetim malı yemektir.”** buyurdu.⁸⁸

Hız. Muhammed yetim olarak dünyaya gelmiştir. O, henüz ana karnında altı aylık iken babası Abdullah vefât etmişti. Sonra altı yaşında iken annesi Âmine de vefât etti. Daha sonra da sekiz yaşında iken dedesi Abdülmuttalib vefât edince, onun vasiyeti üzerine amcası Ebû Tâlib vasîsi olarak onun sorumluluğunu üslenip yanına aldı. Delikanlılık çağında dul ve varlıklı bir bayan olan Hız. Hatice ile evlendi ve 40 yaşlarında iken peygamberlik geldi.

Aşağıdaki Duhâ sûresi âyetlerinde bütün bu durumlar Hız. Peygamber'e şöyle hatırlatılır: **“O, seni yetim bulup barındırmadı mı? Seni şaşırmış bulup yol göstermedi mi? Seni yoksul bulup zengin etmedi mi? Öyleyse sen de yetime sakın kötü davranma! Sakın yetimi ezme, dilenciği azarlama!”**⁸⁹

85. Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, VIII, 5505.

86. En'âm, 6/152.

87. Nisâ, 4/2.

88. Buhârî, Vasâyâ, 23; Müslim, İman, 38; Ebû Dâvûd, Vasâyâ, 10.

89. Duhâ, 93/6-10.

﴿ BÂB 2 ﴾

ANA, BABA, EŞ, ÇOCUK VE KARDEŞLERİN MİRAS PAYLARI

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ ۚ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ ۚ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ ۚ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ ۚ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ آبَاؤُهُ فَلِلْأُمِّهِ الثُّلُثُ ۚ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِلْأُمِّهِ السُّدُسُ ۚ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۚ أَبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ ۚ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا فَرِيضَةٌ مِنَ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١﴾ وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ ۚ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلِكُمُ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِيَنَّ بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۚ وَلَهُنَّ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ ۚ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكَتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۚ وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورِثُ كِلَا أُمْرَأَةٍ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ ۚ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ ۚ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۚ غَيْرِ مُضَارٍّ ۚ وَصِيَّةً مِنَ اللَّهِ ۚ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٢﴾ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ ۚ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٣﴾ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا ۚ وَلَهُ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٤﴾

11- Allah size, çocuklarınız konusunda, erkeğe iki kızın payı kadar (mîras) vermenizi emir ve tavsiye eder. Eğer çocuklar, ikiden fazla kız iseler, ölenin geriye bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer mîrasçı tek kız ise, mîrasın yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı mîrastan, ana-babasının her biri için altıda bir pay vardır. Eğer ölenin çocuğu bulunmayıp da, mîrasçı olarak ana ve babası kalmışsa, anasının payı üçte birdir. Eğer ölenin birden çok kardeşi varsa anasının payı altıda birdir. Bu paylar, ölenin yapacağı vasiyetin yerine getirilmesinden veya borcunun ödenmesinden sonradır. Siz, babalarınızdan ve çocuklarınızdan hangilerinin, yararlılık bakımından size daha yakın olduklarını bilemezsiniz. Bunlar, Allah tarafından belirlenmiş farzlardır (paylardır). Şüphesiz ki Allah her şeyi bilen, tam hüküm ve hikmet sahibi olandır.

12- Eğer hanımlarınızın çocukları yoksa bıraktıkları mîrasın yarısı sizindir. Şayet çocukları varsa, o zaman mîrasın dörtte biri sizindir. Bu paylar, yapacakları vasiyetin yerine getirilmesinden veya borcun ödenmesinden sonradır. Eğer sizin çocuğunuz yoksa bıraktığınız mîrasın dörtte biri hanımlarınızındır; çocuğunuz varsa, bıraktığınız mîrasın sekizde biri onlarındır. Bu paylar, yapacağınız vasiyetin yerine getirilmesinden veya borcun ödenmesinden sonradır. Eğer ölen bir erkek veya kadının çocuğu ve babası bulunmadığı hâlde kelâle olarak mîrasına konulur ve kendisinin bir tane erkek veya kız kardeşi bulunursa, bunlardan her birinin mîras payı terekenin altıda biridir. Eğer bu kardeşler ikiden çok iseler, üçte bire ortaklırlar. Bu paylar, zarar verici olmaksızın, yapılan vasiyetin yerine getirilmesinden veya borcun ödenmesinden sonradır. Bunlar, Allah tarafından (size) bir vasiyettir. Allah her şeyi bilen, cezâ vermede acele etmeyendir.

13- İşte bu hükümler Allâh'ın belirlediği sınırlardır. Kim Allâh'a ve Rasûlü'ne itaat ederse, Allah onu altlarından ırmaklar akan, içinde sürekli kalacakları cennetlere koyar. İşte büyük kurtuluş budur!

14- Buna karşılık kim de, Allâh'a ve Rasûlü'ne isyan edip, O'nun belirlediği sınırları aşarsa, Allah onu sürekli olarak kalacağı ateşe sokar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır.

11-12. âyetlerde, en yakın hısımlardan belli mîrasçılar ve bunların pay oranları belirtilmiştir.

İSLÂM'DA MÎRAS

“Mîras” ve “Ferâiz” terimleri: Ölenin geride bıraktığı mal ve haklara mîras denir, Çoğulu “mevâris”tir. “vrs” kökünden “irs” mastarı, bir kimsenin mal varlığının ölümünden sonra şer’î mîrasçılara intikal etmesi demektir. Aynı kökten “tevârüs” karşılıklı mîrasçı olmak veya bir kimsenin diğerine mîrasçı olması; “vâris” mîrasçı; “mûris” mîras bırakan; “terike veya tereke” ölenin bıraktığı mîras anlamlarında kullanılır.

Mîras ilmi anlamında kullanılan başka bir terim de “Ferâiz”dir. Bunun tekili olan “farîza”, farz, belirli pay ve hisse demektir. Ferâiz, İslâm mîras hükümleri anlamında kullanıldığı zaman “belirli mîras payları” nı ifâde eder. Bu ilme “Ferâiz” denmesi, mîras âyetindeki; “*bu paylar Allah’tan birer farîzadır.*”⁹⁰ ifâdesi ile “*Ferâiz ilmini öğreniniz ve onu başkalarına da öğretiniz.*” hadîsindeki “Ferâiz” terimi sebebiyledir.⁹¹

Mîras veya Ferâiz ilmi, fıkıh terimi olarak; ölenin geride bıraktığı mal ve hakların belli ölçülerle, şer’î mîrasçılara bölünmesinden söz eden bir ilimdir. Ferâiz ilminin gâyesi, hak sahiplerine haklarını ulaştırmaktan ibârettir.

Mîrasla ilgili âyetler Medîne döneminde Uhud gazvesinden (3/625) sonra inmiştir. Câhiliye devrinde ve İslâm’ın ilk döneminde ölen bir kimsenin mîrası yalnız eli silâh tutan erkek hısımlarına gider, kadınlar ve küçük çocuklar mîrasçı olamazdı. Bu durum hicretin üçüncü yılına kadar sürdü. Câbir bin Abdullah ؓ’ten nakledildiğine göre Sa’d İbnü’r-Rabî ؓ Uhud’da şehit düşünce, erkek kardeşi tüm mîrasına el koymuş, eşine ve iki yetim kızına bir şey bırakmamıştı. Sa’d ؓ Medîne’nin sayılı zenginlerinden idi. Hicretten sonra Muhâcirlerin Ensâr’la kardeşleştirildiği sırada Abdurrahman bin Avf ؓ’i kardeş edinmiş ve servetinin yarısını muhâcir kardeşine vermeyi teklif etmişti. Ancak Mekke-i Mükەرreme’den ticaret tecrübesi olan Abdurrahman

90. Nisâ, 4/11.

91. Tirmizî, Ferâiz, 2; İbn Mâce, Ferâiz, 1.

ﷺ bu teklifi kabul etmemiş ve çarşının yolunu göstermesini istemişti. İşte bu Sa'd ﷺ'in karısı Allâh'ın Rasûlü'ne gelerek, "Bu iki kızın babası Uhud'da şehîd oldu. Bunların amcası bütün malı aldı ve bu kızlara bir şey vermedi. Bunlar ancak mal ile nikâhlanır." dedi. Hz. Peygamber, "Bu konuda Allah hüküm verecektir." buyurdu. Bunun üzerine Nisâ sûresindeki mîras âyetleri indi. Allâh'ın elçisi Sa'd'ın kardeşini çağırarak şöyle buyurdu: "Sa'd'ın iki kızına üçte iki, annelerine sekizde bir ver. Geri kalan da (asabe sıfatıyla) sana âittir."⁹²

Hz. Peygamber'in bu ilk mîras meselesinde şu delillere dayandığında şüphe yoktur: **"Eğer çocuklar, ikiden fazla kız iseler, ölenin geriye bıraktığının üçte ikisi onlarındır."**⁹³ ve **"Sizin çocuğunuz varsa, bıraktığınız mîrasın sekizde biri hanımlarınızdır."**⁹⁴ Kalanı da en yakın erkek hısım olan erkek kardeşe asabe sıfatıyla vermiş ve bu konuda şöyle buyurmuştur: "Mîras paylarını, hak sahiplerine veriniz. Kalan miktar, en yakın erkek hısımdır."⁹⁵

Câbir bin Abdullah ﷺ'ten rivâyete göre, ağır bir hastalığa yakalandığı sırada Allâh'ın Rasûlü, ziyaret için Hz. Ebûbekir'le birlikte Benî Seleme yurdundaki evine gelmişti. Câbir kendine gelince: "Ey Allâh'ın Rasûlü! Malımı mîrasçılara nasıl bırakmamı emredesiniz?" diye sordu. Hz. Peygamber bu soruya cevap vermemiş, ardından Nisâ sûresindeki, "Allah size çocuklarınız hakkında erkek için iki kız hissesi kadar mîras emir ve tavsiye etmektedir." âyetleri inmiştir.⁹⁶

Mîrasın Dayandığı Deliller

Mîras; kitap, sünnet ve icmâ delillerine dayanır. Bu konuda icmâ (görüş birliği) bulunmadıkça kıyas veya içtihat yoluna gidilmez.

1) Kur'ân'dan deliller: İslâm'ın mîras esasları Nisâ ve Enfâl sûrelerinin toplanmıştır. Hısımların durumuna göre mîras âyetlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Çocuklar ve ana-babanın mîrası: **"Allah size, çocuklarınız konusunda, erkeğe iki kızın payı kadar (mîras) vermenizi emir ve tavsiye eder. Eğer çocuklar, ikiden fazla kız iseler, ölenin geriye bıraktığının**

92. Tirmizî, Ferâiz, 3; İbn Mâce, Ferâiz, 2.

93. Nisâ, 4/11.

94. Nisâ, 4/12.

95. Buhârî, Ferâiz 5, 7, 9, 10; Müslim Ferâiz, 2-3.

96. Buhârî, Ferâiz, 1, 13, Vudû, 44, Tefsir, 4/4; Merdâ, 5, Tib, 21, İ'tisâm, 8.

**üçte ikisi onlarındır. Eğer mîrasçı tek kız ise, mîrasın yarısı onun-
dur. Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı mîrastan, ana-babasının
her biri için altıda bir pay vardır. Eğer ölenin çocuğu bulunmayıp
da, mîrasçı olarak ana ve babası kalmışsa, anasının payı üçte birdir.
Eğer ölenin birden çok kardeşi varsa anasının payı altıda birdir. Bu
paylar, ölenin yapacağı vasiyetin yerine getirilmesinden veya borcu-
nun ödenmesinden sonradır. Siz, babalarınızdan ve çocuklarınızdan
hangilerinin, yararlılık bakımından size daha yakın olduklarını bile-
mezsiniz. Bunlar, Allah tarafından belirlenmiş farzlardır (paylardır).
Şüphesiz Allah her şeyi bilen, tam hüküm ve hikmet sahibi olandır.”⁹⁷**

Ölenin çocukları varken, ana-babaya mîras hakkı tanımak, özellikle ka-
dın hakları konusunda günümüz medeniyetinin henüz ulaşamadığı bir ge-
lişmedir.

b) Karı-kocanın mîrası: **“Eğer hanımlarınızın çocukları yoksa bırak-
tıkları mîrasın yarısı sizindir. Şayet çocukları varsa, o zaman mîra-
sın dörtte biri sizindir. Bu paylar, yapacakları vasiyetin yerine geti-
rilmesinden veya borcun ödenmesinden sonradır. Eğer sizin çocu-
ğunuz yoksa bıraktığınız mîrasın dörtte biri hanımlarınızındır; ço-
cuğunuz varsa, bıraktığınız mîrasın sekizde biri onlarındır. Bu pay-
lar, yapacağınız vasiyetin yerine getirilmesinden veya borcun öden-
mesinden sonradır.**

**Eğer ölen bir erkek veya kadının çocuğu ve babası bulunmadı-
ğı hâlde kelâle olarak mîrasına konulur ve kendisinin bir tane er-
kek veya kız kardeşi bulunursa, bunlardan her birinin mîras pa-
yı terekenin altıda biridir. Eğer bu kardeşler ikiden çok iseler, üç-
te bire ortaktırlar. Bu paylar, zarar verici olmaksızın, yapılan vasi-
yetin yerine getirilmesinden veya borcun ödenmesinden sonradır.
Bunlar, Allah tarafından bir emirdir. Allah her şeyi bilen, çok yu-
muşak davranandır.”⁹⁸**

c) Kardeşlerin mîrası: “Kelâle” adı verilen kardeşlerin mîrası, ana bir
kardeş veya ana-baba bir yahut baba bir kız kardeş olmak üzere iki statüde
toplanmıştır. Kardeşlerin mîrasçı olmasında ön şart, mîras bırakanın baba
veya erkek çocuklarının bulunmamasıdır. Çünkü bunlar bulununca kardeş-
ler mîrasçı olamaz.

97. Nisâ, 4/11.

98. Nisâ, 4/12.

Ana bir kardeşlerin mîrası şöyle belirlenmiştir: **“Eğer ölen bir erkek veya kadın, erkek usûl veya fûrûu bulunmaksızın mîrasçı oluyorsa, kendisinin (ana bir) erkek veya (ana bir) kız kardeşi bulunuyorsa, bunlardan her birinin mîras payı terekenin altıda biridir. Eğer bu kardeşler bundan daha çok iseler, bu takdirde kardeşler mîrasın üçte birini zarara uğratılmaksızın aralarında eşit olarak paylaşırlar. Bu paylar, ölenin vasiyeti yerine getirilip ve varsa borcu ödendikten sonra verilir? Bunlar, Allah tarafından bir emirdir. Allah her şeyi bilen ve yarattıklarına çok yumuşak davranandır.”**⁹⁹

İbn-i Abbâs şöyle demiştir: “Başlangıçta mîras malı erkek çocuklara âitti. Ana-baba için de vasiyetle mal bırakılması istenmişti.¹⁰⁰ Allah bunu, daha sonra bundan daha güzeli ile neshetti. Erkek çocuğu için iki kız payı, anne-babadan her biri için altıda bir ve üçte bir, karı için sekizde bir ve dörtte bir, koca için ise dörtte bir ve ikide bir hükmetti.”¹⁰¹

Öz veya baba bir kız kardeşin mîrası ise şöyle düzenlenmiştir: **“Ey Peygamber! Senden fetvâ isterler. De ki: Size usûl ve furû bırakmadan ölen kimse hakkında Allah şöyle fetvâ veriyor. Eğer bir kimse ölür ve onun çocuğu bulunmaz da, sadece bir kız kardeşi bulunursa, bıraktığı mîrasın yarısı onundur. Ölen kız kardeş ise ve çocuğu da yoksa erkek kardeşi terekenin hepsini alır. Eğer mîrasçılar iki kız kardeş ise, terekenin üçte ikisini alırlar. Eğer kardeşler erkek ve kadın olmak üzere ikiden çok iseler, bir erkeğin payı, iki kadının payı kadardır. Allah size sapıklığa düşmemeniz için bunları açıklıyor. Allah her şeyi çok iyi bilendir.”**¹⁰²

12. ve 176. âyetlerde geçen “kelâle” kelimesinin anlamı üzerinde bâzı tereddütler olmuşsa da, Hz. Ebûbekir’in, bu terimi, “babası ve çocuğu olmaksızın vefât eden kişi” olarak tanımlamasından sonra, bu konuda görüş birliğine varılmış ve icmâ’ın olduğu söylenmiştir. Baba kapsamına, babanın.. babası girdiği gibi, çocuk (veled-evlâd) kapsamına, oğul, kız, oğlun.. oğlu ve kızı da girer.¹⁰³

Diğer yandan Hz. Ömer’in şöyle dediği nakledilmiştir: **“Üç şey vardır ki, Rasûlullâh’ın onları tam olarak açıklamış olması benim için dünyadan**

99. Nisâ, 4/12.

100. Bk. Bakara, 2/180, 240.

101. Buhârî, Tefsir, Nisâ, 4/5.

102. Nisâ, 4/176.

103. Elmahlî, Tefsir, III, 1540, 1541.

*ve dünyadaki her şeyden daha sevimli olacaktı. Bunlar; kelâle, ribâ ve hilâfet meseleleridir.”*¹⁰⁴

Başka bir rivâyette ise Hz. Ömer’in kelâleyi Hz. Peygamber’e sorduğu ve ilginç bir cevap aldığı anlatılır. Hz. Ömer şöyle diyor: “*Rasûlullâh’a kelâleye dâir soru sordum, bu hususta bana gösterdiği sertlik kadar hiç bir hususta sertlik göstermiş değildir. O kadar ki, parmağı ile böğrümü yahut göğsümü dürttü, sonra şöyle buyurdu: Ey Ömer sana, Nisâ sûresinin sonlarında nâzil olan yaz (mevsimi) âyeti yetmiyor mu?*”¹⁰⁵ Nitekim kelâle durumundaki kız kardeş bir tane olunca Nisâ 4/12. âyete göre 1/6 pay alırken, aynı sûrenin sonundaki 176. âyete göre bu pay 1/2 ye yükselmiştir. İki ve daha çok sayıda olunca ise, ilkinde göre 1/3 ü eşit paylaşırlarken, 176. âyete göre 2/3 ü eşit paylaşırlar.

d) Zevî’l-erhâm’ın mîrası: Âyet veya hadislerde mîras payları veya mîrasçılık esasları belirlenmiş bulunanların dışında kalan diğer hısımlar için şu şekilde bir genel düzenleme yapılmıştır: **“Nesep akrabası olanlar, Allâh’ın kitabına göre birbirlerine daha yakındırlar. Şüphesiz ki Allah, her şeyi çok iyi bilendir.”**¹⁰⁶

Şu âyet de genel olarak mîras haklarından söz eder: **“Ana-baba ve hısımların mîras olarak bıraktıklarında erkeklerin hissesi vardır. Kadınların da ana-baba ve hısımların bıraktıklarında hisseleri vardır. Bunlar az olsun çok olsun farz kılınmış bir hissedir.”**¹⁰⁷

Mîrastan çevredeki bâzı muhtaç kimselerin de yararlandırılması konusunda şöyle buyrulur: **“Mîras taksim olunurken, vâris olmayan akrabalar, yetimler ve yoksullar da bulunursa, mîrastan onlara da verin ve onlara güzel söz söyleyin.”**¹⁰⁸

2) Sünnet delili: Hz. Peygamber’den mîrasla ilgili çeşitli hadisler nakledilmiştir. Bâzıları şunlardır: **“Mîras paylarını, hak sahiplerine veriniz. Kalan miktar, en yakın erkek hısımdır.”**¹⁰⁹ **“Müslüman kâfire, kâfir de müslümana mîrasçı olamaz.”**¹¹⁰ **“İki farklı dîne mensup olanlar birbirine mîrasçı olamaz.”**¹¹¹

104. İbn Mâce, Ferâiz, 5.

105. Müslim, Ferâiz, 9; İbn Mâce, Ferâiz, 5.

106. Enfâl, 8/75.

107. Nisâ, 4/7.

108. Nisâ, 4/8.

109. Buhârî, Ferâiz 5, 7, 9, 10; Müslim Ferâiz, 2, 3; Tirmizî, Ferâiz, 8.

110. Buhârî, Hac, 44, Megâzî, 48, Ferâiz, 26; Müslim, Ferâiz, 1.

111. Ebû Dâvûd, Ferâiz, 10; Tirmizî, Ferâiz, 16; İbn Mâce, Ferâiz, 6; Dârimî, Ferâiz, 29.

Ubâde b. Sâmit ؓ'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Hz. Peygamber, mîrastan iki nineye, bunu aralarında paylaşmak üzere mîrasa hükmetti.”¹¹² Hz. Peygamber'in, mûrisin kızı, oğul kızı ve kız kardeşiyle ilgili bir uygulamasından şu şekilde söz eder: “Rasûlullah ؐ, ölenin kızı için yarım, oğul kızı için üçte ikiye tamamlamak için altıda bir ve geri kalanın kız kardeşe verilmesine hükmetti.”¹¹³

Mikdâm b. Ma'dikerîb (ö. 87/705) zevi'l-erham'la ilgili şu hadîsi nakletmiştir: “Kim bir mal bırakırsa, bu mîrasçılarındandır. Ben, mîrasçısı olmayanın mîrasçısıyım. Gerekli durumda diyetini öderim ve mîrasçısı olurum. Dayı, mîrasçısı olmayanın mîrasçısıdır. Onun diyetini öder ve ona mîrasçı olur.”¹¹⁴

3. İcmâ delili: Bir tane ninenin (mûrisin annesinin annesi veya babasının annesi) tek başına altıda bir pay alacağı, ikiden fazla ninelerin altıda bir hisseyi aralarında eşit olarak paylaşacakları prensibi sahâbe ve tâbiîlerin icmâi ile sâbittir. Hz. Ebûbekir'in (ö. 13/634) halîfeliği sırasında bu konu tartışılmış, Hz. Peygamber'den, altıda bir uygulaması nakledilince, bu yönde görüş birliği oluşmuştur.¹¹⁵

Ferâiz ilminin önemi büyüktür. Çünkü hayatta iken yaptığı muâmelelerin, ölümünden sonra devamı niteliğindedir. Hadîs-i şerifte şöyle buyurulmuştur: “Ferâiz ilmini öğreniniz ve onu insanlara öğretiniz. Çünkü o, ilmin yarısıdır, unutulur ve o, ümmetimden kaldırılan ilimlerin ilki olacaktır.”¹¹⁶ “Sizin Ferâiz ilmini en çok bileniniz, Zeyd b. Sâbit'tir.”¹¹⁷

Mîrasın Rükünleri

1) Mûris: Vefât edip, geride mîras bırakan kimsedir. Buna müteveffâ da denir.

2) Vâris: Kendisine mîras intikal eden, yani terikede hissesi olan kimsedir.

3) Terike: Ölenin mal veya kısas, alacak ve ipotekli malı hapsetme gibi geride bıraktığı haklar olup, buna “mîras”, “mevrûs” ve “irs” adı da verilir. Bu üç rükünden birisinin bulunmaması hâlinde mîras söz konusu olmaz.

112. Şevkânî, Neylül'Evtâr, Mısır, t.y. VI, 59. Abdullah b. Mes'ud (ö. 32/652).

113. Şevkânî, age, VI, 58.

114. Ebû Dâvûd, Ferâiz, 8, Tirmizî, Ferâiz, 12.

115. Mevslî, İhtiyâr, Kahire, t.y. V, 90; Hamdi Döndüren, Delilleriyle İslâm Hukuku, s. 483 vd.

116. Tirmizî, Ferâiz, 2; İbn Mâce, Ferâiz, 1.

117. Tirmizî, Menâkıb, 32; İbn Mâce, Mukaddime, 11.

Mîrasçı Olmanın Sebepleri

Mîrasın söz konusu olabilmesi için üç şeyin bulunması gerekir. Mîrasın sebep ve şartlarının bulunması, mîras engellerinin ise bulunmaması gereklidir.

Mîrasçı olmanın sebepleri üçtür: Nesep hısımlığı, evlilik ve velâ sahibi olmak.

1) Hısımlık: Vârisin, mîras bırakana mîrasçı olabilmesi için aralarında hısımlık bağının bulunması gerekir. Usûl, fûrû, yani ana-baba, dede ve nene gibi kendi neslinden gelinenlerle; çocuk, torun gibi kendi neslinden gelenler; yine ölenin kardeşleri ile amcalar bu hısımlardandır. Bunlar mûrise yakınlık derecesine göre mîrasçı olurlar. Daha uzak olanın mîrasçı olması- nı önlerler, buna “hacbetme” denir.

Bu hısımlardan erkek vasıtasıyla mûrise bağlanan erkek hısımlara “asabe” denir. Ölenin babası, babasının babası veya oğlu ya da oğlunun oğlu gibi. Bir de payları muayyen mîrasçılar vardır ki, bunlara “ashâbü'l-ferâiz” (farz sahipleri) denir. Bunlardan kalan mîrası asabe alır. Sadece asabe varsa, mîrasın tamamı bunlara kalır. Farz sahipleri ve asabe yoksa, bunların dışında kalan ve ölenin uzaktan kan hısımları olan “zevî'l-erhâm” mîrasçı olur. Hala, dayı, kızın kızı gibi.

2) Evlilik: Geçerli bir nikâh akdi eşler arasında mîras hakkı doğurur. Cinsel temasın olup olmaması sonucu etkilemez. Bu yüzden, zifaktan önce eşlerden birisinin ölümü hâlinde, diğeri ona mîrasçı olur. Eşlerin mîras haklarını belirleyen âyetin genel anlamı¹¹⁸ ile Hz. Peygamber'in, cinsel temastan önce kocası ölen Berva' binti Vâşık'ı ölen kocasına mîrasçı yapması bunun delilidir.¹¹⁹

Ric'î (cayılabilir) talâktan dolayı iddet bekleyen kadın, iddetli iken, ölen kocasına mîrasçı olur. Çünkü ric'î boşamada evlilik iddet süresince devam eder. Sağlıklı kocası tarafından bâin talâkla (kesin ayrılcı boşama) boşanan kadın, iddet beklerken kocası ölse, ona mîrasçı olamaz. Çünkü bu durumda o, karısını mîrastan mahrum etmek için boşamakla itham edilemez. Eğer karısını, ölüm hastası olan bir erkek bâin talâkla boşamışsa ve kadın iddet beklerken de ölürse, bu kadın ona mîrasçı olur. Burada mîrastan mahrum etmek gâyesiyle boşama ithamı söz konusudur.

3) Velâ sahibi olmak: Bu, İslâm'ın belirlediği hükmî bir yakınlık olup, köleyi âzâd eden efendinin âzâd ettiği köleye mîrasçı olmasını ifâde eder.

118. Bk. Nisâ, 4/12.

119. Zühaylî, Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletüh, Dımaşk 1985, VIII, 250.

Hadiste; “*Velâ, nesep bağı gibi bağ meydana getirir, satılmaz ve hibe edilmez.*” buyrulur. İbn-i Hibbân ve Hâkim bu hadîsi sahih olarak değerlendirmişlerdir. Hanefiler buna, “*mevla'l-muvâlât*”ı da eklediler. Bu, iki kişinin birbirine koruyucu ve diyet ödemede yardımcı olmak ve buna karşılık birbirine mîrasçı olmak üzere anlaşmasıdır.

Mîrasçı Olmanın Şartları

Mîrasta hakkın sâbit olması için üç şartın gerçekleşmesi gerekir. Mûrisin ölümü, mîrasçının hayatta olması ve bir mîras engeli bulunmaması.

1) Mûrisin ölmesi: Mîrasın söz konusu olması için, mûrisin gerçek, hükmi veya takdiri olarak ölmüş bulunması gerekir. Gerçek ölüm, rûhun bedenden ayrılması ile gerçekleşir. Görme, işitme veya başka bir delille sâbit olur. Hükmi ölüm; hayatta olduğu bilinen veya muhtemel bulunan kimse- nin ölümüne hâkimin hükmetmesiyle ortaya çıkar. Hayatta olduğu bilinen mürteddin (dîninden dönen) dâru'l-harbe kaçması hâlinde hâkim ölü sayılmasına hüküm verir. Bunun mîrası, hüküm tarihine kadar mîrasçı olan hısımları arasında taksim edilir.

Hayatta olması ihtimali bulunan kayıp kişinin (mefkûd) durumu mahkemeye intikal edince, gerekli süreler geçmişse, hâkim vefâtına hükmeder. Eşi iddet bekler ve serbest kalır. Mîrası da hüküm sırasında hak sahibi olan vârislere paylaştırılır. Takdiri ölüm, kişinin takdiren ölü kabul edilmesidir. Hâmile kadın darb edilse ve bunun sonucunda cenin ölü olarak doğsa, suçluya elli dinar (yaklaşık iki yüz gram altın para) gurre cezâsı tazminat olarak ödettirilir. Bu, tam diyetin yirmide biri kadar bir tazminattır. Ebû Hanîfe'ye göre, cenin mîrasçı olur ve kendisine mîrasçı olunur. Çünkü onun suç işleme sırasında diri olduğu kabul edilir.¹²⁰

2) Mîrasçının hayatta olması: Mûrisin ölümü sırasında vârisin hayatta olması gerekir. Bu yüzden, mûristen önce ölen bir hısım, daha sonra ölen mûrisine mîrasçı olamaz. Mûris vefât ettiği zaman, ana karnında bulunan çocuğu da (cenin) sağ doğmak şartıyla mîrasçı olur.

3) Mîras engeli bulunmaması: Mîras engelleri şunlardır:

a) Öldürme: Mûrisini öldüren bir kimsenin, bir an önce onun servetini elde etmek için öldürme ithamı vardır. Hısımını öldüren kimsenin onun mîrasından mahrum olacağı konusunda mezheplerin görüş birliği vardır. Ancak

120. İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadir, IV, 440 vd.; İbn Kudâme, Muğni, VI, 320; Zühayli, age, VIII, 253.

hangi çeşit öldürmelerin mîras engeli olacağı husûsu mezhepler arasında ihtilâflıdır. Hadiste: “*Mîras bırakanını öldüren katil için mîras yoktur.*” buyrulur.¹²¹ Hanefîlere göre, kısas veya kefâret cezâsını gerektiren öldürme çeşitleri mîrasa engel olur. Bunlar da şu çeşit öldürmelerdir:

Kasten öldürme: Mûrisi silâh veya kesici bir âletle kasten öldürmek gibi. Buna günah ve kısas gerekir, kefâret gerekmez. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’e göre, insan öldürebilecek büyük taş vb. her şeyle, kasten öldürme suçu meydana gelir.

Kasta benzer şekilde öldürme: İnsan öldürmede kullanılmayan, sopa, değnek gibi bir şeyle vurup öldürmek gibi. Cezâsı: Kefâret, âkile üzerinde diyet ve günahtır. Birisini yanlışlıkla öldürme: Ava atıp, insanı öldürmek gibi. Cezâsı; kefâret, âkile üzerine diyetdir. Âhiretteki günahı kaldırılmıştır.

Hatâ sayılan öldürme: Uykuda veya uyanık iken birisinin üzerine düşüp ölümüne sebep olmak gibi. Cezâsı; hatâen öldürmenin aynıdır.¹²²

Dolaylı yoldan ölüme sebebiyet vermek (tesebbüb), mükellef olmayanın öldürmesi, meşrû savunma hâlinde öldürme ve mükrehin öldürmesi mîras engeli değildir.

İmam Şâfiî’ye göre, öldürme fiilini işleyen herkes öldürülene mîrasçı olamaz. Kastın bulunup bulunmaması, öldürenin mükellef olup olmaması sonucu etkilemez. Mâlikîler ise, katilde kasıt ve tecâvüzü esas alırlar. Buradaki görüş ayrılığı, mîras engeli bildiren hadisteki “katil” sözcüğünün kapsamındaki belirsizlikten doğmuştur.¹²³

b) Din farkı: Mûrisle vârisin ayrı dinlerden oluşu bir mîras engelidir. Bu konuda İslâm hukukçularının görüş birliği vardır. Müslüman kâfire, kâfir de müslümana nesep hısımlığı veya evlilik akdi bulunsa bile mîrasçı olamaz. Delil şu hadislerdir: “*Müslüman kâfire, kâfir de müslümana mîrasçı olamaz.*”¹²⁴ “*İki ayrı dîne mensup olanlar, birbirine mîrasçı olamaz.*”¹²⁵ Bunun sebebi, müslümanla gayrimüslim arasında velâyet bağının kesik olmasıdır.

Bu duruma göre, mesela; müslüman bir erkekle gayrimüslim olan karısı arasında mîrasçılık cereyan etmeyeceği gibi, bunlardan doğan çocuklar

121. Ebû Dâvûd, Diyât, 18; Tirmizî, Ferâiz, 17; İbn Hanbel, I, 49.

122. Serahsî, Mebsût, XXV, 59 vd.; Kâsânî, Bedâyi’, VII, 234, 254; M. Cevat Akşit İslâm Cezâ Hukuku, s. 55, 56.

123. Bk. M. Ebû Zehra, Usûlü’l-Fıkh, Kahire, t.y. s. 126, 127.

124. Buhârî Hac, 44, Megâzî, 48, Ferâiz, 26; Müslim, Ferâiz, 1; Ebû Dâvûd, Ferâiz, 10.

125. Ebû Dâvûd Ferâiz 10; Tirmizî, Ferâiz, 16; İbn Mâce, Ferâiz, 6.

da babaya tâbî olarak müslüman sayılacaklarından onlarla gayrimüslim olan anneleri arasında da mîrasçılık cereyan etmez.

Ancak Muâz b. Cebel ve Muâviye ile Tâbiilerden Mesrûk b. el-Ecdâ', Saîd b. el-Müseyyeb, İbrahim en-Nahaî ve diğer bâzı âlimler aksi görüştedir. Bunlara göre; müslüman, kâfire mîrasçı olur. Fakat kâfir, müslümana mîrasçı olamaz. Dayandıkları delil şu hadislerdeki genel anlamdır: *“İslâm yücedir, onun üzerine yücelinmez.”*¹²⁶ *“İslâm artırır, eksiltmez.”*¹²⁷ Bu konuda sahâbe uygulaması da vardır. Bir Yahudi vefât edince, biri Yahudi diğeri müslüman olan iki oğlu kalmıştı. Yahudi olan oğlu bütün mîrası almak isteyince, müslüman olan oğlu mahkemeye başvurdu ve hak istedi. Davaya bakan Muâz b. Cebel (ö. 18/639) müslümanı Yahudiye mîrasçı yapmıştır.¹²⁸

Çoğunluk İslâm hukukçuları, müslümanla kâfir arasında mîrasın olamayacağını ifâde eden hadisleri bu konuda ana delil kabul etmiş, azınlığın dayandığı hadisleri doğrudan mîrasla ilgili görmemişlerdir.

Diğer yandan gayrimüslimler birbirine mîrasçı olabilirler. Çünkü küfür ehli tek millet sayılır. *“Ehl-i küfür birbirinin velîsidir.”*¹²⁹ âyetinin genel anlamı bütün gayrimüslimleri kapsamına alır. *“Hakkın dışında sapıklıktan başka ne vardır.”*¹³⁰ âyeti de bunu ifâde eder. Yalnız Mâlikîler, *“İki ayrı dîne mensup olanlar birbirine vâris olamaz.”* hadîsinin, Hristiyan ve Yahudilerin kendi aralarındaki mîrasçılığını kapsadığını da söylerler.

Mürtedin mîrası: İslâm'ı terk eden kimseye “mürted” denir. Mürted mânen ölmüş sayıldığı için, o ne müslüman ve ne de kâfire mîrasçı olamaz. Mürtedin mîrasının başkalarına intikâli konusunda ise görüş ayrılıkları vardır.

Ebû Hanîfe'ye göre, irtidattan önce kazandığı mal varlığı müslüman vârislerine gider. Sonra kazandıkları ise beytü'l-mâle (İslâm Devleti hazinesi-ne) “fey” geliri olarak kaydedilir. Mürted kadınsa, bütün mîrası müslüman mîrasçılarına intikal eder.

İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre, irtidattan önce ve sonra kazandığı malları müslüman vârislerine intikal eder. Bu iki müçtehit, erkek ve kadın mürted arasında mîras bakımından bir ayırım yapmaz.

126. Buhârî, Cenâiz, 79.

127. Ebû Dâvûd, Ferâiz, 10; İbn, Hanbel, Müsned, V, 230, 236.

128. Askalânî, Bulûgu'l-Merâm, Terc. ve Şerh, A. Davudoğlu, İstanbul 1967, III, 206.

129. Enfâl, 8/73.

130. Yûnus, 10/32.

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre, aslî inkârcıda olduğu gibi mürted mîrâşçı olamaz ve ona da başkası mîrâşçı olamaz. Bütün malı, beytü'l-mâl için fey' geliri olarak kaydedilir. Çünkü o, irtidat etmekle, İslâm toplumu-na karşı harp ilan etmiş sayılır ve servetine de harbinin malına uygulanan hükümlerin uygulanması gerekir. Ancak bu hükümler, mürted irtidadı üze-re ölürse uygulanır. Hayatta olduğu sürece malı bekletilir. İslâm'a dönerse, malı kendisine verilir.¹³¹

c) Tebealık farkı (İhtilâfu'd-dâr): Müslümanlar hangi devletin tebeası olurlarsa olsunlar birbirine mîrâşçı olurlar. Müslüman için farklı devletin va-tandaşı (tebeası) olmak mîrâs engeli değildir. Mesela; Türkiye'deki bir müslü-man, Mısır'daki müslüman bir hısımlına mîrâşçı olabilir. Çünkü Dâru'l-İslâm müslümanlar için tek vatan sayılır. Daha sonra kâfirlerin Daru'l-İslâm'a ege-men olması ve buralarda ayrı sistemlerin ve rejimlerin olması veya bağlantı-nın kopuk olması da sonucu değiştirmez. Bu yüzden, bir müslüman Dâru'l-Harpte ölse, ona Dâru'l-İslâm'da yaşayan vârisleri mîrâşçı olur.

Ülke ayrılığı gayrimüslimler için bir mîrâs engeli teşkil eder. Mesela; İslâm tebeasındaki bir gayrimüslim, yabancı tebealı gayrimüslim bir hısımlı-na mîrâşçı olmaz. Burada, mîrâşçılık “velâyet bağı” esasına dayanır. Bu bağı kopunca mîrâşçılık hakkı da ortadan kalkmaktadır. Ancak ülkeler sulh an-laşmaları yaparak, karşılıklı mîrâs ilişkilerini düzenleyebilirler.

Mâlikî, Hanbelî ve Zâhirîlere göre tebealık farkı hiçbir şekilde mîrâs en-geli doğurmaz.¹³²

Yukarıdakilere mûrisin ölüm tarihinin veya mîrâşçının kim olduğunun bilinmemesi gibi başka engeller de eklenmiştir.¹³³

Mîrâs Konusu Mal ve Kapsamı

Mîrâs malına terike, Türçe'de “tereke” denilir. Bunlar mûrisin geride bıraktığı ve mîrâşçılarına intikal eden şeylerdir..

Hanefîlere göre, yalnız mallar ve mala bağlı olan haklar tereke kapsamı-na girer. Menkul ve gayrimenkul mallar, mûrisin alacakları ile lehine tahak-kuk etmiş bulunan diyet ve tazminat bedelleri gibi mâlî haklar, satılan mal

131. İbnü'l-Hümâm, age, IV, 390 vd.; İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müçtehid, Mısır, t.y., II, 322-329; Zühaylî, age, VIII, 263-266.

132. Zühaylî, age, VIII, 266 vd.; Sibâî, Şerhu Kanuni'l-Ahvâlî'sh-Shahsiyye, Dimaşk 1959, II, 46, 47.

133. Bk. Meydânî, Lübâb, Kahire, t.y., IV, 188, 197; Zeylaî, Tebyinü'l-Hakâik, Matbaatü'l-Emîriyye Tab'î, VI, 239 vd.; İbn Âbidîn, Reddû'l-Muhtâr, Mısır, t.y., V, 541 vd.

veya rehini hapis hakkı gibi haklar, geçme, su ve sulama, su içme, su geçirme gibi irtifak hakları bunlar arasındadır. Kira akdi gibi, yararlanma hakkı mîrasçıya geçmez. Yine, velâyet, vekâlet, hıdâne, vazife, hilâfet gibi şahsa bağlı haklarla, mâlî ve şahsî haklar beraber bulunur ve şahsî hak üstün olursa, bu haklar da terekeye girmez. Muhayyerlik hakkı, şüf'a hakkı gibi...

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre, bütün mal ve sâbit olan mutlak haklar tereke kapsamına girer, irtifak hakları gibi aynî haklar; intifa hakkı gibi menfaatler; ve şüf'a yahut muhayyerlik hakkı gibi şahsî haklar bunlar arasında sayılabilir.¹³⁴

Mîras Malı Üzerindeki Haklar

1) Techiz ve tekfin harcamaları: Terikeden önce mûrisin kefenlenme ve gömülme masrafları çıkarılır. Bunlar israf ve kısıntı yapmaksızın İslâmî ölçülere göre yerine getirilir. Techiz ve tekfin, hayattaki tesettürün devamı niteliğinde olduğu için diğer haklardan önde gelir.¹³⁵ Nitekim Rasûlullah ﷺ hac sırasında devesinden düşerek boynu kırılan ve vefât eden sahâbe için şöyle buyurmuştur: “Onu iki kumaş parçasıyla kefenleyiniz.”¹³⁶

Peygamber Efendimiz ﷺ bu sahâbenin borcu olup olmadığını sormamıştır. Terike bu masrafları karşılamazsa, sağlığında iken mûrisin nafakası kimin üzerine vâcipse, bu masraflar da ona âit olur. Hiç kimsesi yoksa beytül-mâl tarafından karşılanır.

2) Borçların ödenmesi: Techiz ve tekfin masrafları çıkarıldıktan sonra, terikenin tamamından mûrisin borçları ödenir. Vasiyetin yerine getirilmesi bundan sonra gelir. Çünkü Hz. Alî ؑ. Rasûlullah ﷺ'in, mîras taksimine, vasiyetin îfâsından önce, borcu ödemekle başladığını nakletmiştir.¹³⁷ Âyetle şöyle buyrulur: “(Bütün mîras hükümleri, mûrisin) **yapacağı vasiyetin uygulanmasından veya borcun ödenmesinden sonradır.**”¹³⁸ Burada vasiyetin önce zikredilmesi dikkati çekmek içindir. Çünkü vasiyetin uygulanması mîrasçılara daha ağır gelir. Borçlar Allah hakkı ve insanlara âit olmak üzere ikiye ayrılır.

a) Allah hakkı olan borçlar: Zekât, kefâret ve adak gibi Allah ve Rasûlünün emriyle sâbit olan borçlar, Hanefîlere göre, dünya hukûku bakımından

134. Zühaylî, age, VIII, 269 vd.

135. Bk. Furkan, 25/27.

136. Zühaylî age, VIII, 269 vd.

137. Zühaylî, age, VIII, 273.

138. Nisâ, 4/11.

düşer. Ödenmesi gerekmez. Çünkü bunlar mükellefin niyetle bizzat veya vekil aracılığı ile yerine getireceği borçlardır. Hâlbuki ölen kimse ne niyet edebilir ve ne de vekâlet verecek durumdadır. Ancak mûrisin vasiyet etmesi hâlinde bunlar terikenin üçte birinden ödenir.

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise bu çeşit zekât, kefâret ve adak gibi borçların terikeden ödenmesi gerekir. Çünkü bunlar ölenin borçları olup, niyete muhtaç değildir ve nîmetin külfeti niteliğindedir.

b) İnsanlara olan borçlar: Mûrisin sıhhatli olduğu sıralarda veya hastalığı sırasında doğmuş olup da, sağlam delillerle sâbit olmuş bulunan borçlar terikeden ödenir. Hastalık hâlinde, hastanın ikrarı ile sâbit olan borçlar, diğer borçlardan sonra ödenir.

Kul borçlarına terike yeterli oluyorsa, tamamı ödenir. Yeterli olmazsa, oranlarına göre ödeme yapılır. Ödenemeyen borçlar dünya bakımından düşer. Mîrasçılar bunu ödemek zorunda değildir.

Şâfiîlere göre, Allah hakkı olan borçların önce ödenmesi gerekir. Çünkü Allâh'ın hakkı ödenmeye daha lâyıktır.¹³⁹ Mâlikîler ise, kul borçlarına öncelik tanır. Onlara göre, Allah müstağnî, kul ise muhtaçtır. Ayrıca Allâh'ın mağfireti umulur. Hanbelîler, her iki çeşit borcu ödeme bakımından eşit kabul ederler.¹⁴⁰

3) Vasiyetlerin yerine getirilmesi: Yukarıda belirtilen haklar ödendikten sonra geri kalan malın üçte birinden vasiyetlerin yerine getirilmesi gerekir. Çünkü mîras hükümlerinin sonunda, “*yapılan vasiyetin ifâsından ve borçların ödenmesinden sonra*” buyurulmuştur.¹⁴¹ Ölenin vasiyetle başkasına bırakabileceği mal, borçlar düşüldükten sonraki kısmın üçte biri kadardır. Bunu aşan vasiyet mîrasçıların icâzeti bulunmadıkça yürürlük kazanmaz. Lehine vasiyet yapılan mîrasçı olsun, yabancı bulunsun hüküm değişmez. Eğer icâzet verirlerse vasiyet uygulanır. Mîrasçılardan bâzısı icâzet verir, bâzısı vermezse, icâzet verenlerin hissesi oranında uygulanır.

Mûris ölmeden önce, zekât, kefâret, adak gibi Allah hakkı olan borçlarını vasiyet etse, bu arada insanlara da birtakım borçları bulunsa, kul hakkı olan borçlar önde gelir. Çünkü bunlar daha kuvvetlidir. Kul borçlarından mal artarsa, bunun üçte birinden Allah hakkı olan borçlar ödenir.

139. Bk. Buhârî, Savm, 42.

140. Zühaylî, age, VIII, 274 vd.; Cürcânî, Şerhu's-Sirâciyye, s. 3, 4.

141. Nisâ, 4/11.

Mûris kaçırdığı namazlar için fidye vasiyet etse, vitir namazı dâhil her namaz için, mîrasın üçte birinden fakirlere yarım sâ' buğday veya bunun bedelini (bir sâ', şer'î dirheme göre 2.917 kg, örfî dirheme göre 3.333 kg lık bir ağırlık ölçüsü) vermek gerekir. Yolculuk veya hastalık nedeniyle kaçırdığı ramazan oruçlarını, kazâ etmeye gücü yettiği hâlde kazâ edemeden ölse ve yoksulların doyurulmasını vasiyet etse, mîrasçıların malın üçte birinden her gün için yarım sâ' buğday veya bedelini fakirlere vermeleri gerekir. Hac vasiyet edilse bunun da üçte bir malla edâsı gerekli olur.¹⁴²

4) Mîrasçıların hakkı: Yukarıda belirtilen haklar yerine getirildikten sonra, geri kalan terike, mîrasçılar arasında derecelerine göre paylaştırılır. Mûris, hiçbir mîrasçısını mîrastan düşüremeyeceği gibi, mîras engellerinden birisi bulunmadıkça diğer vârisler de birbirini mîrastan düşüremez.

Böylece techiz ve tekfin masrafları ve borçlar ödenip, vasiyet de îfâ edildikten sonra kalan mîras kitap, sünnet ve icmâ hükümleri uyarınca mîrasçılar arasında bölüştürülür.

Mîrasın Taksimi

1) Rıza ile taksim: Hepsi akıllı olup, rüşd yaşına ulaşmış bulunan mîrasçıların kendi aralarında anlaşarak mîrası taksim etmeleri mümkündür. Ferâiz hükümlerine göre taksimi kendileri yapamıyorlarsa, bunu ilim ehli olan birine sormaları gerekir. Mîrasçılar kendi aralarında anlaşıp helâlleşme yoluyla içlerinden birisine veya daha çoğuna farklı hisse verebilirler. Ya da bâzı vârisler kendi haklarının tümünü diğerine bırakabilirler. Bu takdirde “sulh ve tehâruc” esasına göre işlem yapılır.

2) Kazâ yoluyla taksim: Mîrasçıların arasında küçük çocuk, akıl hasta sı veya kayıp kimse varsa yahut da hepsi akıllı ve ergen olmakla birlikte içlerinden birisi hâkime başvurduğu takdirde, mîras, mahkeme yoluyla Ferâiz hükümlerine göre paylaştırılır.

Nisâ sûresi 11-12 ve 176. âyetlerde yer alan sekiz sınıf mîrasçı, as-hâbü'l-ferâiz ve asabe grupları ve mîras payları aşağıda belirtilmiştir:

Mîrasçılar Sekiz Sınıftır

1) Belirli pay sahipleri: Alacakları paylar Kitap, sünnet veya icmâ ile belirlenmiş olan bu sınıfa “ashâbu'l ferâiz” denir. Bunların sayısı 12 olup

142. Kâsânî, age, VII, 370; İbnü'l-Hümâm, age, VIII, 415 vd.; es-Sibâî, Ahvâlü's-Şahsiyye, II, 91; ez-Zühaylî, age, VIII, 276, 277; Döndüren, age, s. 429 vd.

şunlardır: Mîras bırakanın; kocası, karısı, babası, annesi, dedesi, kızı, oğul kızı, anne-baba bir kız kardeşi, baba bir kız kardeşi, sahih ninesi, anne bir erkek kardeşi ve anne bir kız kardeşi. Bunlar için belirlenen paylar Nisâ, 11, 12 ve 176. âyetlerde belirtilmiş olup; 1/2, 1/3, 1/4, 2/3, 1/6 ve 1/8 olmak üzere belirlenmiştir.

2) Asabe: Araya kadın girmeden, mîras bırakana doğrudan bağlanan erkek hısımlardır. Oğul, oğlun oğlu, baba, babanın babası gibi. Bunlar belirli pay sahibi mîrasçı yoksa bütün mîrası, varsa onlardan kalanı alan mîrasçılardır. Aynı hizadaki kadınla bulununca ise onun iki katı mîras alırlar. Asabenin mîrasçılığı şu hadîse dayanır: *“Âyetlerde belirlenmiş olan mîras paylarını sahiplerine verin. Kalan miktar ise, en yakın erkek hısımdır.”*¹⁴³

3) Red yoluyla, artan mîrası almak: Belirli pay sahiplerinden artan mîrası alacak bir asabe (erkek hısım) bulunmazsa, eş dışındaki belirli pay sahipleri artan mîrası da payları oranında yeniden alırlar. Bu işleme “red” veya “reddiye” denir.

4) Zevî'l-erhâm: Mûrisin ne asabe ve ne de farz sahiplerinden vârisleri yoksa malı bu sınıfa gider. Asabe olmayan ve farz sahibi de bulunmayan fakat mûrise nesep bakımından bir yakınlığı olan kimselere “zevî'l-erhâm” denir. Teyze, hala, dayı gibi...

5) Velâ sahibi olmak (mevla'l-muvâlât): Mevlâ; efendi, seyyid, köle veya câriyenini sahibi, kölesini âzâd eden kimse anlamlarına gelir. Âzâdlı kölenin hısım akrabası bulunmayabilir. Bu yüzden onun eski efendisi diyet, erş, fidyе gibi cezâları tazmin etmeyi üstlenir ve buna karşılık da bu 5. sırada mîrasçı olur.

6) Kendisi üzerine nesep ikrar olunan kimse: Bir kimsenin nesebi baba bakımından sâbit değilken, bir erkek; “Bu benim oğlumdur” diyerek ikrarda bulunsun ve bu ikrarı üzere vefât etse, çocuk bu erkeğe altıncı sırada mîrasçı olur. Bu çeşit mîrasçılık nadir olarak ortaya çıkabilir.

7) Vasiyetle mal bırakılan kimse. Âyette şöyle buyrulur: *“Sizden birine ölüm gelince, eğer geriye mal bırakacaksa anneye, babaya ve yakın akrabaya ma'rûf şekilde vasiyette bulunmak, takvâ sahipleri üzerine bir hak olarak yazıldı.”*¹⁴⁴ Ancak daha sonra inen mîras âyetleriyle, 12 kadar hısımların mîras payları belirlendiği için bu vasiyete aşağıdaki

143. Buhârî, Ferâiz, 5, 7, 9, 10; Müslim, Ferâiz, 2, 3.

144. Bakara, 2/180.

hadisle sınırlama getirildi. *“Allah Teâlâ her hak sahibine hakkını vermiştir. Bu yüzden mîrasçıya vasiyet yoktur.”*¹⁴⁵

Mîrasçı olmayana yapılacak vasiyet de mal varlığının üçte biri ile sınırlandı. Çünkü Hz. Peygamber, Sa'd b. Ebî Vakkas'ın malının üçte ikisi veya yarısı için yapmayı düşündüğü vasiyete şu sınırlamayı getirmiştir: *“Üçte biri gelince, bu olur. Gerçi üçte bir de çoktur. Çünkü senin, mîrasçıların varlıklı olarak bırakman, insanlara el açacak muhtaç bir durumda bırakmandan daha hayırlıdır.”*¹⁴⁶

8) Beytü'l-mâl: Yukarıda sayılan mîrasçılardan hiçbirisi bulunmazsa, bir İslâm toplumunda mîras beytü'l-mâle intikal eder.

Ashâbü'l-Ferâiz ve Payları

1) Kocanın mîrasçılığı: Kocanın ölen eşinin malında şu ölçülere göre mîras hakkı bulunur:

a) Fûrûu (mûrisin oğlu veya kızı, oğlunun ilânihaye oğlu veya kızı) ile birlikte bulunursa $\frac{2}{4}$ pay alır.

b) Bunlar bulunmazsa $\frac{1}{2}$ pay alır. Örneğin; yalnız koca ve oğul mîrasçı kalsa; koca $\frac{1}{4}$, oğul da asabe sıfatıyla, kalan $\frac{3}{4}$ 'ü alır. Koca ve baba birlikte bulunsun, koca $\frac{1}{2}$, kalanı da baba alır.

2) Karının mîrasçılığı: Kadın ölen eşinin malına şu ölçülere göre mîrasçı olur:

a) Ölen eşinin fûrûu ile birlikte $\frac{1}{8}$ pay alır.

b) Bunlar bulunmazsa $\frac{1}{4}$ pay alır. Karı ve oğul mîrasçı kalsa; karı $\frac{1}{8}$, oğul da asabe sıfatıyla kalan $\frac{7}{8}$ payı alır.

Eşlerin bu pay oranları âyetle şöyle ifâde edilir: ***“Eğer hanımlarınızın çocukları yoksa bıraktıkları mîrasın yarısı sizindir. Şayet çocukları varsa, o zaman mîrasın dörtte biri sizindir. Bu paylar, yapacakları vasiyetin yerine getirilmesinden veya borcun ödenmesinden sonradır. Eğer sizin çocuğunuz yoksa bıraktığınız mîrasın dörtte biri hanımlarınızındır; çocuğunuz varsa, bıraktığınız mîrasın sekizde biri onlarındır. Bu paylar, yapacağınız vasiyetin yerine getirilmesinden veya borcun ödenmesinden sonradır.”***¹⁴⁷

145. Ebû Dâvûd, Büyû, 88; Tirmizî, Vasâyâ, 5; İbn Mâce, Vasâyâ, 6.

146. Buhârî, Cenâiz, 37, Menâkibu'l-Ensâr, 49. Merdâ, 16; Müslim, Vasiyye, 5; İbn Mâce, Vasâyâ, 5; Mâlik, Muvatta, Vasiyye, 4.

147. Nisâ, 4/12.

3) Baba: Mîrasta üç hâli vardır. a) Ölenin erkek fûrûu ile $1/6$, b) Kızı ve ya oğul...kızı ile $1/6$ ve ek olarak kalanı alır. c) Ölenin fûrûu yoksa baba asabe olur. Yani başka mîrasçı yoksa bütün mîrası, varsa onlardan kalanı alır.¹⁴⁸

4) Anne: Mîrasta üç hâli vardır.

a) Mîras bırakanın mîrasçı olabilen fûrûu ile veya birden çok kardeşiy le bulunduğu zaman $1/6$ alır.

b) Mîras bırakanın eşi ve babasıyla birlikte bulununca, eşten kalanın $1/3$ 'ünü alır. Örn. Koca, anne ve baba mîrasçı kalsa; koca $1/2$, anne $1/2 \times 1/3 = 1/6$, baba ise asabe sıfatıyla kalan $2/6$ 'yı alır.

c) Anne, bunların dışındakilerle, bütün mîrasın $1/3$ 'ünü alır.

Ana-babanın mîrasçı olması âyette şöyle ifâde edilir: **“Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı mîrastan, ana-babasının her biri için altıda bir pay vardır. Eğer ölenin çocuğu bulunmayıp da, mîrasçı olarak ana ve babası kalmışsa, anasının payı üçte birdir. Eğer ölenin birden çok kardeşi varsa anasının payı altıda birdir. Bu paylar, ölenin yapacağı vasiyetin yerine getirilmesinden veya borcunun ödenmesinden sonradır.”**¹⁴⁹

5) Dedenin (sahih dede) mîrasçılığı: Burada kastedilen dede, araya kadın girmeyen yani baba cihetinden dededir. Mîras bırakanın babasının babası, onun babası gibi. Dedenin mîrasta dört hâli vardır. İlk üç hâl, babanın hâllerinin aynısıdır. Çünkü baba bulunmadığında, dede onun yerine geçer. Delil sünnettir. İki kız ve dede kalan bir mîrasta Hz. Peygamber dedeye: *“Sana $1/6$ var.”* demiş, *adam dönüp giderken; “Sana bir altıda bir daha var.”* buyurmuştur.¹⁵⁰ Dördüncü hâli ise; mîras bırakanın babası ile bulununca dedenin düşmesidir. Çünkü asabede yakın olan erkek hısım uzakta kalanı düşürür. Delil şu hadistir: *“Belirli payları sahiplerine ulaştırın. Kalan ise, en yakın erkek hısımındır.”*¹⁵¹

6) Kızın mîrasçılığı: Kızın mîrasta üç hâli vardır.

a) Mîras bırakanın bir tane kızı varsa $1/2$ pay alır.

b) İki ve daha çok sayıda kızları birlikte bulunsa $2/3$ pay alırlar ve bunu aralarında eşit olarak paylaşırlar.

148. Bk. Nisâ, 4/11; Buhârî, Ferâiz, 5 7, 9, 10; Müslim, Ferâiz, 2, 3.

149. Bk. Nisâ, 4/11.

150. Bk. Tirmizî, Ferâiz, 9; Ahmed bin Hanbel, IV, 428, 438.

151. Buhârî, Ferâiz, 5, 7, 9, 10; Müslim, Ferâiz, 2, 3; Tirmizî, Ferâiz, 8.

c) Oğul ile kız birlikte bulunursa, kalan mîrası ikili birli paylaşılır. Buna “müşterek asabelik hâli” denir.

Kızların mîrasçılığı âyetle şöyle ifâde edilir: **“Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe iki kızın payı kadar (mîras) vermenizi emir ve tavsiye eder. Eğer çocuklar, ikiden fazla kız iseler, ölenin geriye bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer mîrasçı tek kız ise, mîrasın yarısı onundur.”**¹⁵²

7) Oğul kızının mîrasçılığı: Oğlun kızı veya oğlun ilânihaye.. kızı için mîrasta altı hâl vardır. Mîras bırakanın:

a) Bir tane oğul kızı bulunsa 1/2 pay alır.

b) İki ve daha çok sayıda oğul kızı bulunsa 2/3 alırlar ve bunu aralarında eşit paylaşılır. Öz kız bulunmayınca, oğul kızları onun yerine geçer.¹⁵³

c) Mîras bırakanın bir tane kızıyla birlikte oğul kızı bulunsa 1/6 pay alır. İlke olarak kızlar asabe olamadıkları zaman, toplam 2/3 ten fazla mîras alamaz. Burada bir kıza 1/2 verilince, geride 1/6 pay kalır. Delil şu hadistir: *Abdullah bin Mes'ud'dan nakle göre, Hz. Peygamber; kız, oğul kızı ve kız kardeş olan bir meselede, “Kıza 1/2, oğul kızına 2/3'e tamamlamak için 1/6 ve kız kardeşe de asabe yaparak kalanı vermiştir.”*¹⁵⁴

d) Oğul kızı, oğlun oğlu ile birlikte bulununca müşterek asabe olur ve kalanı ikili birli paylaşılır.¹⁵⁵

e) Mîras bırakanın iki ve daha çok sayıda kızı bulunursa, bunlar 2/3'ün tamamını alacakları için oğul kızına mîras payı kalmaz. Buna “mîrasçı olamama (ademü'l-irs)” hâli denir.¹⁵⁶ f) Oğul kızlarının mîrasta düşmesi. Mîras bırakanın oğlu veya derecede mîras bırakana yakın durumdaki oğlun oğlu ile bulunan oğul kızı düşer.

8) Anne-baba bir kız kardeşlerin mîrasçılığı: Bunlar mîrasta beş hâlde bulunurlar.

a) Mîras bırakanın bir tane öz kız kardeşi bulunursa 1/2 alır.

b) İki ve daha çok sayıda öz kız kardeşi varsa 2/3 alırlar ve bunu aralarında eşit olarak paylaşılır.

152. Bk. Nisâ, 4/11.

153. Bk. Nisâ, 4/11.

154. Buhârî, Ferâiz, 4; İbn Mâce, Ferâiz, 2.

155. Bk. Nisâ, 4/11.

156. Bk. Nisâ, 4/11.

c) Öz erkek ve kız kardeş birlikte mîrasçı olursa, müşterek asabe olarak kalan mîrası ikili birli paylaşır. Onların bu üç hâli kelâle âyetine dayanır: **“Onlar senden kelâle hakkında hüküm istemektedirler. De ki: Allah size, kelâle (babası ve çocuğu olmayan kimse)nin mîrası konusunda ki hükmü şöyle açıklamaktadır: Eğer bir kişi çocuksuz (ve babasız) olarak ölüp geride sadece (ana-baba bir veya baba bir) bir kız kardeşi kalırsa, bıraktığı mîrasın yarısı onundur. Ve o kişi (erkek kardeş) çocuksuz (ve babasız) ölen kız kardeşinin tüm mîrasını alır. Eğer (çocuksuz ve babasız olarak) ölen kişinin (anne-baba bir veya baba bir), iki kız kardeşi varsa, bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kardeşler erkek ve kız karışık iseler, bir erkeğin payı, iki kadının payı kadardır. İşte Allah, sapmamanız için, (hükümlerini böylece) açıklamaktadır. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.”**¹⁵⁷

d) Öz kız kardeş, mîras bırakanın kızı veya oğlunun kızı ile birlikte bulunursa sırf asabe olur ve kalanı alır. Delil şu hadistir: “Kız kardeşleri, kızlarla birlikte bulununca asabe yapınız.”¹⁵⁸

e) Mîrasta düştükleri hâl. Öz kız kardeşler; mîras bırakanın oğlu, oğlunun... oğlu veya babası yahut sahih dedesi ile birlikte bulununca düşerler. Çünkü kelâle mîrasçıdan söz edebilmek için ölenin; oğul, oğlun oğlu veya baba ya da dede gibi kardeşleri mîrasta düşüren bir hısımin bulunmaması gerekir. Hz. Ebûbekir’in halîfeliği sırasında kelâle ilgili sorulan bir soruya bu şekilde cevap verdiği nakledilir. “Kelâle: Babası ve çocuğu olmayan kimsedir.”

9) Baba bir kız kardeşin mîrasçılığı: Anne-baba bir kız kardeş bulunmayınca, baba bir kız kardeşin aynı şartlarla onun yerine geçip mîrasçı olacağına görüş birliği vardır.

Anne-baba bir veya baba bir kız kardeşin mîras durumu, Nisâ, 4/176. âyetle “kelâle” adıyla şöyle düzenlenmiştir. Anne bir erkek ve kız kardeşlerin mîras durumunun ise yine “kelâle” adıyla Nisâ, 4/12. âyetle düzenlendiği konusunda görüş birliği (icmâ) vardır. Bu âyetle şöyle buyrulur: **“Eğer ölen bir erkek veya kadının çocuğu ve babası bulunmadığı hâlde kelâle olarak mîrasına konulur ve kendisinin bir tane erkek veya kız kardeşi bulunursa, bunlardan her birinin mîras payı terekenin altıda biridir. Eğer bu kardeşler ikiden çok iseler, üçte bire ortaklırlar.**

¹⁵⁷. Nisâ, 4/176.

¹⁵⁸. Buhârî, Ferâiz, 12; Dârimî, Ferâiz, 4.

Bu paylar, zarar verici olmaksızın, yapılan vasiyetin yerine getirilmesinden veya borcun ödenmesinden sonradır.¹⁵⁹

Baba bir kız kardeşin yedi hâli vardır: Öz kız kardeş bulunmayınca, yu-
karıda verdiğimiz a, b ve c, şıklarındaki şartlarla, baba bir kardeş öz kız kar-
deş gibi mîras alır. d) Baba bir kız kardeş, baba bir erkek kardeşle birlikte
bulunursa müşterek asabe olarak kalanı ikili birli paylaşırlar. e) Ademü'l-irse
maruz kalma. Baba bir kız kardeş, birden çok anne-baba bir kız kardeşle
birlikte bulunursa, 2/3'ü öz kız kardeşler alacağı için, baba bir kız kardeşe
pay kalmaz¹⁶⁰ f) Baba bir kız kardeş, kendisini düşüren hısımlar bulunma-
mak şartıyla, mîras bırakanın kızı veya oğul kızıyla birlikte bulunursa, sırf
asabe olarak kalanı alır. g) Baba bir kız kardeş; mîras bırakanın oğlu, oğlu-
nun... oğlu, babası, sahih dedesi, ana-baba bir erkek kardeşi veya asabe du-
rumundaki öz kız kardeşi ile bulununca mîrastan düşer.¹⁶¹

10) Sahih ninenin mîrasçılığı: Araya fâsit dede girmeyen ninedir. Annenin annesi...onun annesi; babanın annesi, onun annesi gibi. Bunların mîrasta iki hâli vardır.

a) Nine bir tane olsun, aynı hizada birden çok olsun 1/6 alır. Annenin annesi ve babanın annesi birlikte torununun mîrasçısı olsa bu 1/6'yı eşit paylaşırlar. Delil sünnettir.¹⁶²

b) Ninenin düştüğü hâl. Anne sağ olunca hiçbir nine mîrasçı olamaz. Baba ve dededen nineler baba ve dede sağ ise düşerler, yine batın bakımın-
dan yakın nine uzakta olanı düşürür.

11) Anne bir erkek ve kız kardeşlerin mîrasçılığı: Bunların üç hâli vardır.

a) Mîras bırakanın bir tane anne bir erkek veya kız kardeşi varsa 1/6 alır.¹⁶³

b) İki ve daha çok sayıda anne bir kardeş varsa 1/3'ü aralarında eşit paylaşırlar. Anne bir kardeşlerde asabelik niteliği bulunmadığı için ikili birli paylaşma söz konusu olmaz.¹⁶⁴

c) Düşükleri hâl. Anne bir erkek veya kız kardeş mîras bırakanın oğlu veya kızı yahut oğlunun... oğlu veya kızı yahut babası veya sahih dedesi ile düşerler. Bu ilke "kelâle" terimiyle ifâde edilmiştir.¹⁶⁵

159. Nisâ, 4/12.

160. Bk. Nisâ, 4/176.

161. Bk. Nisâ, 4/176.

162. Bk. İbn Mâce, Ferâiz, 4.

163. Nisâ, 4/12.

164. Bk. Nisâ, 4/12.

165. Bk. Nisâ, 4/12 ve 176.

Asabenin Mîrasçılığı

Kendi başına asabe olanlar dört sınıf olup sırasıyla şunlardır: a) Ölenin erkek fûrûu. Oğul, oğlun...oğlu gibi. b) Erkek usûlü. Baba, babanın babası... gibi. Nisâ, 4/11'de bu sıralama görülür. c) Ölenin öz veya baba bir erkek kardeşleri ile bunların araya kadın girmeyen erkek fûrûu.¹⁶⁶ d) Ölenin öz veya baba bir amcalarıyla, bunların erkek fûrûu. Delil sünnettir.¹⁶⁷

Asabeye mîras verilirken şu esaslara uyulur: Yukarıda belirttiğimiz dört sınıftan, yakın olan sınıf uzakta olanları düşürür. Bir sınıf içinde yakın ba-tında olan uzakta olanı düşürür. Sınıf aynı olursa, hısımlığı kuvvetli olan za-yıfı düşürür. Ana-baba bir erkek kardeşin, baba bir erkek kardeşi düşürme-si gibi. Yukarıdaki ilkeler Nisâ, 4/11, 12 ve 176. âyetlerine ve aşağıdaki ha-dislere dayanır: “Belirli payları sahiplerine ulaştırın. Kalan miktar ise, en yakın erkek hısımdır.”¹⁶⁸ “Kız kardeşleri kızlarla birlikte bulununca, asa-be yapınız.”¹⁶⁹

Mîras âyetlerinin ilki olan 11. âyetin, **“Şüphesiz ki Allah her şeyi bi-len, tam hüküm ve hikmet sahibi olandır.”**¹⁷⁰ ifâdesiyle sona ermesi dik-kat çekicidir. Nitekim hüküm âyetlerinin çokça yer aldığı bu sûrede bu ifâ-de yedi defa tekrarlanmıştır.¹⁷¹

Kitab-ı Mukaddes'te mîras ve mîrasçılarla ilgili bir hayli hükümler yer alır. Bunların önemli bir bölümü, İsrâiloğulları'nın topraklarıyla ilgili genel mîras konularıdır.¹⁷² Mîrasçılık konusunda da, “Evimdeki bir uşak mîrasçım olacak..”,¹⁷³ “..Öz çocuğun mîrasçın olacak..”,¹⁷⁴ “Keşke İsmâil'i mîrasçım kabul etseydin!”,¹⁷⁵ “Biz, Tanrının mîrasçılarıyız, ..Mesih'le ortak mîrasçı-larız.” gibi,¹⁷⁶ genel ifâdeler yer alır.¹⁷⁷

166. Nisâ, 4/176.

167. Bk. Mevsilî, İhtiyâr, V, 93.

168. Buhârî, Ferâiz, 5, 7, 9, 10; Müslim, Ferâiz, 2, 3.

169. Buhârî, Ferâiz, 12; Dârimî, Ferâiz, 4.

170. Nisâ, 4/11.

171. Nisâ, 4/11, 17, 24, 92, 104, 111, 170.

172. Bk. Yaratılış, 15/7, 8, 21/10, 31/14, 48/6; Çıkış, 32/13, 34/9; Levililer, 25/24, 46; Sayılar, 14/12, 24, 18/20, 24, 27/7-11.

173. Yaratılış, 15/3.

174. Yaratılış, 15/4.

175. Yaratılış, 17/18.

176. Romalılar, 8/17.

177. Bk. “Mîras ve Mîrasçı” mad., Kutsal Kitap Dizini, K. Mukaddes Şirketi, İstanbul 2004.

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ
تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٣﴾ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ
وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٤﴾

13- İşte bu hükümler Allâh'ın belirlediği sınırlardır. Kim Allâh'a ve Rasûlü'ne itaat ederse, Allah onu altlarından ırmaklar akan, içinde sürekli kalacakları cennetlere koyar. İşte büyük kurtuluş budur!

14- Buna karşılık kim de, Allâh'a ve Rasûlü'ne isyan edip, O'nun belirlediği sınırları aşarsa, Allah onu, sürekli olarak kalacağı ateşe sokar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır.

13-14. âyetler bir önceki mîras düzenlemesinin arkasından, müeyyide niteliğindedir. Yukarıda belirtilen mîras hükümlerine uyanların cennete girecekleri belirtilirken, 14. âyette Allâh'ın belirlediği sınırları aşanların ise cehennemle tehdit edildiği görülür.

Allah ve Rasûlü'ne itaat edenlerin mükâfatı ile ilgili pek çok âyet vardır: **“Kim Allâh'a ve Peygamber'e itaat ederse işte onlar, Allâh'ın kendilerine nîmet verdiği peygamberler, sıddıklar, şehitler ve iyilerle birlikte dirler. Bunlar ne güzel arkadaştır!”**¹⁷⁸ **“Her kim Allâh'a ve elçisine itaat eder, Allah'tan korkar ve O'ndan korunursa, işte bunlar kurtuluşa erenlerdir!”**¹⁷⁹ **“Her kim de yüz çevirirse, onu da can yakıcı bir azâba uğrattır.”**¹⁸⁰

İtaat etmeyenlerin de cezâyâ çarpacakları belirtilir: **“Benim görevim, Allah tarafından gönderileni tebliğ etmekten ibârettir. Artık kim, Allâh'a ve Rasûlü'ne karşı gelirse, bilsin ki ona, içinde ebedî kalacakları cehennem ateşi vardır.”**¹⁸¹

178. Nisâ, 4/69.

179. Nûr, 24/52.

180. Fetih, 48/17.

181. Cin, 72/23.

﴿ BÂB 3 ﴾

FUHUŞ, KOCASI ÖLEN KADIN, MEHİR,
ÜVEY ANNE İLE EVLENME YASAĞI

وَالَّتِي يَأْتِيَنَّ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ
فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّيَهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ
اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا ﴿١٥﴾ وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِيَا مِنْكُمْ فَأُذَوْهُمَا^١ فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا
فَاعْرِضُوا عَنْهُمَا^٢ إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا ﴿١٦﴾ إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ
لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّوْءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَئِكَ يَتُوبُ
اللَّهُ عَلَيْهِمْ^٣ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧﴾ وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ
يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ^٤ حَتَّى إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ^٥ الْكُفْرَ
وَالَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ^٦ أُولَئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٨﴾
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا^٧ وَلَا تَغْضُلُوهُنَّ
لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ^٨ وَعَاشِرُوهُنَّ
بِالْمَعْرُوفِ^٩ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ
فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ﴿١٩﴾ وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ^{١٠} وَآتَيْتُمْ
إِحْدِيَهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا^{١١} اتَّأَخُّذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا ﴿٢٠﴾
وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا
غَلِيظًا ﴿٢١﴾ وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفُ^{١٢}
إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا^{١٣} وَسَاءَ سَبِيلًا ﴿٢٢﴾

- 15- Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı, aranızdan dört şâhit getirin. Bunlar şâhitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde tutun.
- 16- Sizden bu çirkin fiili işleyen her iki tarafa da cezâ verin; eğer tevbe eder, durumlarını düzeltirlerse, artık onlara cezâ vermekten vazgeçin! Çünkü Allah, tevbeleri çok kabul eden, çok merhametli olandır.
- 17- Allâh'ın kabul edeceği tevbe, bilmeden bir kötülük yapıp da, ardından hemen tevbe edenlerin tevbesidir. İşte Allah bunların tevbelerini kabul eder. Allah her şeyi bilen, tam hüküm ve hikmet sahibi olandır.
- 18- Ölüm ânına kadar günah işlemeye devam edip de, kendisine ölüm gelip çattığında: "İşte ben şimdi tevbe ettim." diyenlerle kâfir olarak ölenlerin tevbeleri kabul edilmez. İşte Biz bunlar için can yakıcı bir azap hazırlamışızdır.
- 19- Ey îmân edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl olmadığı gibi, verdiğiniz mehrin bir kısmını geri almak için onları sıkıştırmanız da helâl değildir. Ancak apaçık bir fuhuş işlemleri durumu müstesnâdır. Onlarla iyi bilinen örfe göre geçinin! Eğer kendilerinden hoşlanmadıysanız, olabilir ki siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda birçok hayır takdir etmiş bulunur!
- 20- Eğer bir eşi boşayıp yerine başka bir eş almak isterse, öncekine yükler dolusu mehir vermiş olsanız bile, ondan hiçbir şey geri almayın. Siz iftira ederek ve açık bir günah işleyerek mi verdiğinizizi geri alacaksınız?
- 21- Siz onlarla baş başa kalmış, birbirinizle beraber olmuşken ve onlar da sizden kesin bir söz almışken, verdiğinizizi nasıl geri alabilirsiniz?
- 22- Babalarınızın nikâhladığı kadınlarla evlenmeyin. Ancak daha önce geçen geçmiştir. Şüphe yok ki bu pek çirkin, iğrenç bir şeydi ve kötü bir yoldu!

15. âyette, evlilik dışı cinsel ilişkiye girenlerle ilgili bir düzenleme getirilmiştir. Bu da fiil dört şâhitle sâbit olursa, kadını ölünceye veya Allah kendisine bir yol açıncaya kadar evlerde hapsedme cezâsıdır.

FUHUŞ - ZİNÂ

Yukarıdaki âyette kadınların evlilik dışı cinsel ilişkiye girmesi (fuhuş) büyük bir suç olarak görülmele birlikte, bu suçun ortaya çıkarılması ve cezâlandırılması son derece zorlaştırılmıştır. Çünkü suçun ispatının, işlendiği sırada dört görgü tanığı ile ispat edilmesi şartına bağlanması bunu gösterir. Ancak suçun açıkça işlenmesi anlamına gelen durumlarda, topluma verebileceği zarar dikkate alınarak bu insanların toplumdan uzaklaştırılması ve ev hapsinde veya başka bir yolla ıslah edilerek vazgeçmelerinin sağlanması amaçlanmıştır. Elmalılı'nın da belirttiği gibi buradaki dört şâhit şartı, Nûr sûresindeki zinânın ispatı için de gereklidir.¹⁸²

Diğer yandan zinâ cezâsına daha sonra eklenen sürgün (nefy) cezâsı, had cezâlarında caydırıcılığın esas alındığını gösterir.¹⁸³

İncil ve Tevrat'ta da şâhit sayısı dördtür. Diğer hukuk ve cezâ davalarının da ise iki şâhitle yetinilir.¹⁸⁴

“Fuhuş” ahlâksızlık demektir. Burada zinâ etmek veya eşini aldatmak anlamına gelir. İslâm'ın başlangıcında zinâ eden kadın, bir eve hapsedilir ve ölünceye kadar dışarı çıkamazdı. İbn-i Abbâs'a göre “Allâh'ın zinâ edene yol açması”, Nûr sûresi 24/2 âyetinin inmesi yani bekâra yüz değnek ve evliye recm cezâsı şeklinde olmuştur.¹⁸⁵

Zinâ, had cezâsını gerektiren büyük günahlardandır. Akıllı ve ergin bir erkekle, yine akıllı ve ergin veya kendisine cinsel istek duyulan bir yaştaki kadının, evlilik dışı cinsel ilişkide bulunmasına “zinâ” denir. Zinâ fiilini yasaklayan bâzı âyetler şunlardır: **“Zinâyâ yaklaşmayın. Çünkü o, kötü bir iş ve kötü bir yoldur.”**¹⁸⁶ **“...Onlar zinâ da etmezler. Kim bunları yaparsa cezâyâ çarpar. Ona kıyâmet gününde kat kat cezâ verilir. Ve orada alçaltılmış olarak sürekli kalır.”**¹⁸⁷

182. Elmalılı, age, II, 1315.

183. Kurtubî, Câmi', V, 53 vd. Zinâ iftirası için krş. Nûr, 24/4.

184. Bk. Bakara, 2/282.

185. Bk. İbn Mâce, Hudûd, 7; Kurtubî, age, V, 56, 57; İbn Kesîr, Muhtasar, I, 366; krş. Ahd-i Atik, Levililer, XIX, 20, XX, 10, 14, XXI, 9; Tesniye, XXII, 21, 24; Yuhanna, VIII, 5 vb.

186. İsrâ, 17/32.

187. Furkan, 25/68, 69.

Bundan sonraki iki âyette, tevbe edip îmânını yenileyen ve güzel amel işleyenlerin bu azaptan kurtulabilecekleri belirtilir.¹⁸⁸ Yine Nûr sûresinin yukarıdaki 30 ve 31. âyetlerinde mü'min erkek ve kadınların, gözlerini haramdan sakınmaları ve cinsel organlarını korumaları istenir.

Diğer yandan, Hz. Peygamber'in zinâyı büyük günahlar arasında sayan,¹⁸⁹ zinâ eden kişinin mü'min olarak zinâ etmiş olamayacağını bildiren¹⁹⁰ ve zinânın açıkta işlenişinin kıyâmet âlâmetlerinden olduğunu bildiren hadislerini örnek verebiliriz.¹⁹¹

Zinâ haddi bildiren Nûr sûresindeki, **“Zinâ eden kadın ve zinâ eden erkekte her birine yüz değnek vurun! Gerçekten Allâh'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allâh'ın cezâsını uygulama konusunda bunlara acıyacağınız tutmasın! Mü'minlerden bir topluluk da, bunların cezâlarına şâhit olsun! Zinâ eden erkek, zinâ eden veya müşrik olan kadından başkasıyla evlenmez; zinâ eden kadınla da zinâ eden veya müşrik olan bir erkekte başkasıyla evlenemez. Bu, mü'minlere haram kılınmıştır.”**¹⁹² âyetlerinin inmesiyle, Nisâ sûresi 15 ve 16. âyetlerin neshedildiği kabul edilir. Kurtubî, bu konuda görüş birliği olduğunu belirtir.¹⁹³

Ubâde bin Sâmit ؓ'ten rivâyete göre, Rasûlullah ﷺ şöyle buyurmuştur: **“Benden alınız, benden alınız! Allah zinâ edenler için bir çıkış yolu belirlemiştir.”**¹⁹⁴ Bekârlara yüz değnek vurulur ve bir sene bulunduğu yerden sürgün edilir. Evli olup zinâ edenlere de yüz değnek vurulur ve recmedilir.”¹⁹⁵

Katâde'den gelen aynı hadîsin rivâyetinde sadece **“bekârın zinâsında celde vurulur ve sürgün edilir, evlinin zinâsında celde vurulur ve recmedilir.”** ifâdeleri yer alır, **“bir yıl sürgün veya yüz değnek”** ilâvesi bulunmaz.¹⁹⁶

Nûr, 24/2. âyet zinâ eden erkek ve kadının cezâsını yüz değnek olarak belirlemiştir. “Celde”; ete geçmeyecek, sadece deriyi etkileyecek ölçüde ve elin dirsekten hareketi ile uygulanan sembolik bir vurmadır. Uygulama sırasında kişinin üzerinden sadece kürk, manto ve palto gibi üst giysileri çıkarılır.

188. Bk. Furkan, 25/70-71.

189. Bk. Buhârî, Vasâyâ, 23, Edeb, 6; Müslim, İman, 38; Ebû Dâvûd, Vasâyâ, 10.

190. Ebû Dâvûd, Sünne, 15; krş. Tirmizî, İmân 11.

191. Buhârî, Hudûd, 22, Talâk, 11; Ebû Dâvûd, Hudûd, 17.

192. Nûr, 24/2-3.

193. Bk. Kurtubî, Câmi', XII, 107.

194. Hadisteki bu ifâde, yukarıdaki Nisâ, 4/15. âyete işaret eder.

195. Müslim, Hudûd, 12-14; Ebû Dâvûd, Hudûd, 23; Tirmizî, Hudûd, 8; İbn Mâce, Hudûd, 7.

196. Müslim, Hudûd, 14.

Çoğunluk fakihler, buna ek olarak, bir yıllık sürgün cezâsını da gerekli görürler. Delil; bekâr bir işçinin, kendi patronunun karısı ile zinâ etmesi olayında, Hz. Peygamber'in ona, celde yanında, bir yıl süreyle "o beldeden uzaklaşma (sürgün)" cezâsı vermesidir.¹⁹⁷ Bu hadîsi Ebû Hüreyre ile Zeyd bin Hâlid el-Cühenî nakletmiştir.

Ebû Hanîfe'ye göre ise, bu hadisteki bir yıl sürgün, celde âyetine ilâve niteliğinde olup, âyet inince, bu ilâve kısım neshedilmiştir. Ancak bir İslâm ülkesinde bu bir "ta'zîr cezâsı" olarak uygulanabilir. Toplumda aşağılanan ve kötü duruma düşen bir kimsenin, çevre değiştirmesi kendi ruh ve beden sağlığı için de önemli olmalıdır. Ancak yeni çevreye intibakı için, gerekli önlemlerin de kamu tarafından alınması gerekir.

Had uygulanırken üç veya tanık sayısı olan dört kişi, ya da İbn-i Abbâs'a göre dörtten kırka kadar kişinin hazır bulunması gerekir.

Kur'ân ve sünnetteki bu zinâ cezâsı hükümlerini, Tevrat, Tesniye, XXII, 22, 28, 29, XXIII, 17; Süleyman'ın Meselleri, VI, 25, 26, 32-35; Levililer, XX, 10-21 ile karşılaştırınız. Yukarıdaki âyette yer alan celde cezâsı, Tensiye, XXII, 28-29'daki Tevrat hükmünü kaldırmıştır.

وَالَّذَانِ يَأْتِيَانَهَا مِنْكُمْ فَادُّوهُمَا^ع فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا^ط
إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا ﴿١٦﴾

16- Sizden bu çirkin fiili işleyen her iki tarafa da cezâ verin; eğer tevbe eder, durumlarını düzeltirlerse, artık onlara cezâ vermekten vazgeçin! Çünkü Allah, tevbeleri çok kabul eden, çok merhametli olandır.

16. âyette sözü edilen ezâ ve eziyet, İbn-i Abbâs'a göre onur kırıcı söz söylemek ve elle vurarak eziyet etmektir. Mücâhid'den bu âyetin, eşcinsellik ile ilgili olduğu görüşü nakledilmiştir. Hasan el-Basrî'ye göre, zinâ cezâsı için ilk inen âyet bu olup, ikinci sırada inen bir önceki 15. âyettir. Son inen ise Nûr 24/4 ve 2. âyetidir. Diğer yandan Nisâ sûresindeki bu iki âyetin Nûr, 24/2. âyetle neshedildiği de belirtilmiştir.¹⁹⁸

197. Buhârî, Hudûd, 3, 38; Müslim, Hudûd, 25.

198. Bk. Kurtubî, Câmi', V, 56-60, XII, 107; İbn Kesîr, Muhtasar. I, 366, 367; Elmalılı, age. II, 531; Çantay, Meâl, Nisâ, 4/16 dipnot; krş. Ahd-i Atik, Levililer, XX, 13.

Fâhişe-fuhuş kelimesi, Kur'ân'da, aynı cinsler arasındaki cinsel ilişki için de kullanılmıştır.¹⁹⁹ Bu anlam esas alındığında, 15. âyetteki fuhuş kadınların kendi aralarında yaptıkları sevicilik, lezbiyenlik gibi fiilleri de kapsar. Yukarıdaki âyetle de erkeklerin kendi aralarında yaptıkları livata, homoseksüellik gibi fuhuştan söz edilir ki bunun cezâsı kamu erkine bırakılmıştır.²⁰⁰

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ الشُّوَاءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَٰئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ۖ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧﴾ وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ ۖ اللَّهُ لَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ ۚ أُولَٰئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٨﴾

17- Allâh'ın kabul edeceği tevbe, bilmeden bir kötülük yapıp da, ardından hemen tevbe edenlerin tevbesidir. İşte Allah bunların tevbelerini kabul eder. Allah her şeyi bilen, tam hüküm ve hikmet sahibi olandır.

18- Ölüm ânına kadar günah işlemeye devam edip de, kendisine ölüm gelip çattığında: “İşte ben şimdi tevbe ettim.” diyenlerle kâfir olarak ölenlerin tevbeleri kabul edilmez. İşte Biz bunlar için can yakıcı bir azap hazırlamışızdır.

17-18. âyetlerde, her nasılsa fuhuş suçu işlemiş olanların, bir daha işlememek üzere pişmanlık duymaları hâlinde affedilerek topluma kazandırılmaları istenmiştir. Tevbe ve pişmanlık hâlinde verilecek cezânın kaldırılmasını öngören Nisâ sûresi 4/16. âyetten sonra peş peşe gelen bu âyetlerde de tevbenin niteliği üzerinde durulması, insanların en büyük zaaflarının cinsel olabileceğini ve vazgeçmelerinin sağlanması gerektiğini göstermektedir.

Ayrıca bu âyetlerde tüm suçlarla ilgili genel pişmanlık ve af kavramlarına ışık tutularak pişmanlık (tevbe), erteleme (tecil) ve af gibi yollarla suçluyu yeniden topluma kazandırmak gerektiği güçlü ana amaç olarak ortaya konduğu gibi, tüm cezâların, caydırma yanında pişmanlığı da sağlayacak şekilde düzenlenmeleri gerektiği güçlü ana amaçlar olarak ortaya konmuş bulunmaktadır.²⁰¹

199. Bk. Ankebût, 29/28.

200. Bk. Müslim, Hudûd, 16-33; Mâlik, Muvatta, Hudûd, 2-6; Komisyon, Kur'ân Yolu, TDV yayını, II. 20, 21; S. Ateş, age, II, 224-232; Tevrat, Levililer, 20, 24/16, Tensiye, 22/13 vd.

201. Ö. Şerif Bilgin, ag tez, s. 241.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Onlar îmân etmek için kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbinin gelmesini mi yahut Rabbinin göndereceği bâzı âyetlerinin gelmesini mi bekliyorlar? Ancak daha önce îmân etmemiş veya îmân ettiği hâlde îmânında bir hayır kazanmamış olan kimseye, Rabbinin bâzı alâmetlerinin geldiği gün, îmân etmesi bir fayda vermez. De ki, “Bekleyin bakalım, şüphesiz biz de beklemekteyiz!”**²⁰²

“Gazabımızı gördükleri zaman inanmaları, kendilerine bir yarar sağlamaz.”²⁰³ **“Onlar, ille de buluttan gölgeler içinde Allâh’ın ve meleklerin gelmesini mi bekliyorlar? Hâlbuki iş bitirilmiştir. Çünkü bütün işler yalnızca Allâh’a döndürülür.”**²⁰⁴

“Onlar, kıyâmet gününün kendilerine ansızın gelmesini mi bekliyorlar? Şüphesiz onun alâmetleri belirmiştir. Öyleyse, o kıyâmet kendilerine gelip çattıktan sonra, artık öğüt almaları neye yarar?”²⁰⁵

“Ancak azâbımızı gördükleri zamandaki imanları onlara fayda verecek değildi! Allâh’ın kulları hakkında, eskiden beri yürürlükte olan yasası budur. İşte kâfirler bu noktada ziyâna uğradılar.”²⁰⁶

Bu gibi kimselerin tevbesinin kabul edilmemesi konusunda en çok tercih edilen görüş şudur: Böyleleri ölüm belirtisini görüp hayattan ümidini kesmedikçe tevbe edip îmâna gelmezler. Hâlbuki hayattan umudunu kesip, ölmek üzere olan kimsenin îmânı makbûl değildir. Yukarıdaki 18. âyet bunu açıklıkla ifâde etmektedir.

Hadislerde şöyle buyrulur: **“Günahına tevbe eden kimse, hiç günahı olmayan kimse gibidir.”**²⁰⁷ **“İblis dedi ki: İnsanlar hayatta oldukları sürece onları baştan çıkarmaya çalışacağım. Allah şöyle buyurdu: Yemin olsun ki, onlar benden af diledikleri sürece onları affedeceğim.”**²⁰⁸

“Şüphesiz ki Allah, perde düşmedikçe kulun tevbesini kabul eder ve onu affeder. Perde nedir? sorusuna Allâh’ın Rasûlü şu cevabı vermiştir: “Perde kişinin müşrik olarak ölmesidir.”²⁰⁹

202. En’âm, 6/158.

203. Mü’min, 40/85.

204. Bakara, 2/210.

205. Muhammed, 47/18.

206. Mü’min, 40/85.

207. İbn Mâce, Zühd, 30.

208. Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 29, 41.

209. Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 174.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا ۖ وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ
لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ ۚ وَعَاشِرُوهُنَّ
بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ
خَيْرًا كَثِيرًا ﴿١٩﴾

19- Ey îmân edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl olmadığı gibi, verdiğiniz mehrin bir kısmını geri almak için onları sıkıştırmanız da helâl değildir. Ancak apaçık bir fuhuş işlemeleri durumu müstesnâdır. Onlarla iyi bi-linen örfe göre geçinin! Eğer kendilerinden hoşlanmadınızsa, olabilir ki siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda birçok hayır takdir etmiş bulunur!

19. âyetin inme sebebi İbn-i Abbâs'a göre şudur: Câhiliye devrinde, ölenin kan hısımlı, malına mîrasçı olduğu gibi, dul hanımına da mîras yoluyla sahip oluyor, isterse onunla evleniyor ya da mehrini kendisi alarak başkasıyla evlendiriyordu. Hatta dilerlerse hiç evlendirmezlerdi. Onlar, kendilerini o kadın üzerinde ailesinden daha çok hak sahibi kabul ediyorlardı. Âyet bu uygulamayı kaldırmak için inmiştir.²¹⁰

Yukarıdaki âyette, “kadının, açık bir şekilde karı-koca arasını açacak bir edepsizlik veya zinâ yapması durumunda kocanın muhâlea yoluna giderek, boşama için bir bedel isteyebileceğine işaret edilmiştir. Çünkü böyle bir durumda boşanmaya kadın sebep olmuş bulunur.

Kadının haklarıyla ilgili olarak aşağıdaki âyette ölçü şu şekilde belirlenmiştir:

“Onlara verdiklerinizden bir şey almanız size helâl olmaz. Ancak eşlerin, Allâh'ın sınırlarını koruyamayacaklarından korkmaları durumu bunun dışındadır. Karı kocanın, Allâh'ın sınırlarını koruyamayacaklarından korkarsanız, kadının ayrılmak için fidye vermesinde, ikisine de günah yoktur! İşte bunlar Allâh'ın belirlemiş olduğu sınırlardır; sakın bunları aşmayın! Her kim Allâh'ın sınırlarını aşarsa, işte onlar zâlimlerdir.”²¹¹

210. Buhârî, Tefsir, Nisâ, 4/6.

211. Bakara, 2/229.

MA'RÛF (ÖRF)

19. âyette kadınlarla “iyi bilinen örfe (ma'rûf) göre geçim sağlanması” istenmektedir. Kur'ân'da, “ma'rûf” kelimesi otuz dokuz yerde, “örf” sözcüğü ise bir yerde geçer. Hadislerde de bu iki kelimenin sık sık kullanıldığı görülür. Her devir ve dönemde, toplumda iyi bilinen, nasslarla çelişmeyen, or tak evrensel insanlık değerleri bu terimin içinde saklıdır. İbn-i Esîr'in ma'rûf tanımı şöyledir: “Allâh'a itaati, O'na yaklaşmayı, insanlara iyilik olarak bilinen her şeyi ve dînin yapılmasını mendup kıldığı bütün iyilikleri, yasakladığı tüm kötülüklerden kaçınmayı kapsayan bir isim olup, insanlar onu gördükleri zaman ret ve inkâr etmezler. Başka bir deyimle ma'rûf; adâlet, ev halkı ve diğer insanlarla iyi ilişkiler kurmaktır. Bunun zıddı “münker”dir.”²¹²

Râgıb el-İsfahânî 'ye göre ma'rûf; güzelliği akıl veya din aracılığı ile bilinen her türlü fiilin adıdır. Münker ise akıl veya din aracılığı ile karşı çıkılan, reddedilen her türlü fiile denir.²¹³

İslâm, özellikle aile hukûkunda ve toplumla olan ilişkilerde ma'rûfun gözetilmesini istemiştir. Eşlerin karşılıklı olarak ma'rûfu gözetmek sûretiyle geçinmeleri,²¹⁴ eşin ve çocukların bakım harcamalarının kocanın üzerine ma'rûf ölçülerine göre gerekmesi,²¹⁵ boşamada ve boşama sonrası hakların gözetilmesinde ma'rûfa göre davranılması buna örnek verilebilir.²¹⁶ Bir şeyin toplumda iyi bilinmesi ve yaygın örf olarak kullanılması yüzyılların içinde değişebileceği için, ma'rûf ölçüleri de toplumun anlayışına, ekonomik imkânların gelişmesi veya daralması, yine toplumun eğitim düzeyinin artması durumlarına göre değişiklik gösterir.

Hız. Peygamber aile içi geçimle ilgili olarak şöyle buyurmuştur: “Sizin en hayırlınız, aile fertlerine karşı en iyi olanınızdır.”²¹⁷ “Hiç kimse hanımına karşı kin beslemesin! Çünkü onun bir huyunu beğenmezse, mutlaka başka bir huyunu beğenir.”²¹⁸

Örf, ilk dönemlerden itibaren, İslâm fıkhdında, kitap, sünnet, İcmâ ve kıyas delillerinde açık bir hüküm bulunmayan dînî nitelikli bir konuda hüküm kaynağı olarak başvuru olan bir metot olmuştur. Buna göre örf bir terim

212. en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs, Mekke, ty, II, 216.

213. İsfahânî, Müfredât, s. 999.

214. Bakara, 2/228; Nisâ, 4/19.

215. Bakara, 2/233.

216. Talâk, 65/2.

217. İbn Mâce, Nikâh, 50; Tirmizî, Menâkıb, 64.

218. Müslim, Radâ, 61.

olarak şöyle târif edilmiştir: İnsanların benimseyip alışkanlık hâline getirdikleri işler veya duyulduğunda zihne başka anlam gelmeyecek derecede özel bir anlamda kullanılmayı alışkanlık hâline getirdikleri lâfızlardır. Buna göre örf, amelî ve kavî olmak üzere ikiye ayrılır. İnsanların çoğu ekmek, gazete gibi günlük bâzı emtiayı satın alırken hiç konuşmadan parayı bırakıp malı alması uygulaması amelî örfe (teâtî) örnek olduğu gibi, halk arasında “et” lafzının, bildiğimiz eti yenen hayvanların eti anlamında kullanılması, balık etini içine almaması da sözlü örfün örneklerindendir. Oysa âyette balık eti için de “lahm (et)” kelimesi kullanılmıştır.²¹⁹

Örf geçerli olup olmaması bakımından da sahih ve fâsit olmak üzere ikiye ayrılır. İslâmî hükümlerle çelişmeyen, temiz, yaratılışa uygun düşen örfler sahih adını alır. Sanatkârla, sipariş sözleşmesi yapmak (istisnâ' akdi) teâmül deliline dayanır ve meşrû sayılır. Toplumda içki içmek, kumar oynamak, ribâ işlemleri yapmak, tesettürü terk etmek gibi temelde İslâmî hükümlerle çelişen örfler ise “fâsit örf” adını alır ve bunlar geçerlilik kazanamaz.

وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَيْهِنَّ قِنطَارًا
فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا ۖ أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا ﴿٢٠﴾

**20- Eğer bir eşi boşayıp yerine başka bir eş almak isterse-
niz, öncekine yükler dolusu mehir vermiş olsanız bile,
ondan hiçbir şey geri almayın. Siz iftira ederek ve açık
bir günah işleyerek mi verdiğinizizi geri alacaksınız?**

20. âyete göre, İslâm'dan önce, eşinden ayrılmak isteyen bir erkek, mehir geri alabilmek için ona iftira atar ve bu yolla kadını baskı altında tutardı. Âyette bu çirkin davranış yasaklanmıştır.

KADININ MÂLÎ HAKLARI

Yukarıdaki âyette “yükler dolusu mehir vermiş olsanız bile...” ifâdesindeki “bir kınar” bin altın lira olup,²²⁰ bu da yaklaşık 4 kg 22 ayar altın kadar bir bedeldir. Bu, günümüzde iyi bir dâireyi satın alabilecek bir paradır. Hatta Hz. Ömer, halifelîği sırasında, mehir miktârını 400 dirhemle (5 dirhem, bir kurbanlık koyun bedeli) sınırlamak isteyince, bunu işiten Kureyşli

²¹⁹. Nahl, 16/14.

²²⁰. Bk. Âl-i İmrân, 3/75.

bir kadın mescide gelmiş ve yukarıdaki âyeti delil göstererek, bu sınırlamanın Allâh'ın kitabına aykırı olduğunu söylemişti. Bunun üzerine Hz. Ömer, evlenecek olanları, mehrin üst sınırı konusunda serbest bırakmıştır.²²¹

Kadının mâlî haklarını üç maddede toplayabiliriz:

1) Mehir

Erkeğin evlenirken karısına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para veya mala “mehir” denir. Kur’ân’da, **“Aldığınız kadınların mehirlerini cömertçe veriniz.”** buyrulur.²²² Mehir evliliğin rükün veya şartlarından değil, nafaka gibi kocaya vâcip olan mâlî bir haktır. Hz. Peygamber, Ali عليه السلام’a kızı Fâtıma’ya mehir olarak fazla bir zırhını vermesini bildirmiştir.²²³

Kadın; nikâh sırasında bir mehir belirlenmişse buna, belirlenmemişse aileden emsal kızların mehri kadarına hak kazanır. Mehir kadının hakkı ve onun için iktisadî bir destektir. Onu velî alıp, kendisi için sarf edemez.

2) Nafaka

Evlilik içinde kadının yiyecek, giyecek ve mesken masrafı kocasına âittir. Evin tefrişi ve ev eşyasının temini de erkeğin görevidir. İslâm toplumlarında örf gereği, kadının da yeni evine belirli bir çeyiz getirmesi ve ev eşyası alımına katkıda bulunması yaygın hâle gelmişse de, özellikle Hanefiler’e göre kadın böyle bir katkıya zorlanamaz. Kocanın eve harcamaları örf ve karı kocanın sosyal durumuna göre belirlenir.

Kur’ân’da şöyle buyrulur: **“Annelerin yiyecek ve giyeceği gücünün yettiği ölçüde çocuğun babasına âittir.”**²²⁴ **“Varlıklı olan kimse, nafakayı varlığına göre versin. Rızkı kendisine daraltılan yoksul da nafakayı Allâh’ın ona verdiğiinden versin. Allah, hiç kimseye ona verdiğiinden başka bir şey yüklemes. Allah, bir güçlüğün arkasından kolaylık verir.”**²²⁵ **“Boşanan kadınları, gücünüzün yettiği kadar ikâmet ettiğiniz yerin bir bölümünde oturtun..”**²²⁶

Kocanın ev masraflarını karşılamaması durumunda kadın mahkemeye başvurarak kendisine nafaka takdir ettirebilir. Bunun belirlenmesinde karı kocanın mâlî ve sosyal durumları birlikte dikkate alınır. Yalnız kocanın

221. Şevkânî, Neyl, VI, 180; İbn Kesîr, age, I, 467; Mehir için bk. Nisâ, 4/4.

222. Nisâ, 4/4. Bk. 4/24.

223. Ebû Dâvûd, Nikâh, 35; Nesâî, Nikâh, 76; Ahmed bin Hanbel, I, 80.

224. Bakara, 2/233.

225. Talâk, 65/7.

226. Talâk, 65/6.

durumu dikkate alınır, diyen fakihler de vardır. Kadın takdir edilen nafakayı gerektiğinde icrâ yoluyla alır. Nafakayı ödemeyen koca hapisle zorlanabilir. Ancak yoksul olan kocayı hapisle zorlama uygun olmaz. Çünkü Kur'ân'da, dara düşen borçluya, eli genişleyinceye kadar süre tanınması tavsiye edilir.²²⁷

Karı-koca, nafaka borcu ve miktârı üzerinde anlaşmamışsa veya hâ kim tarafından takdir yapılmamışsa, taraflardan birinin ölümü, boşanma veya kadının itaatsiz (nâşize) duruma düşmesi ile ödenmeyen nafaka düşer.

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise nafaka hâkimin takdiri-ne bağlı olmaksızın kuvvetli bir alacak sayılır ve ancak ödenmekle veya nafaka alacaklısının kendi hakkından vazgeçmesi (ibrâ) ile düşer.

3) Mal Ayrılığı Rejimi

İslâm'da genel olarak eşler arasında mal ayrılığı rejimi esas alınmıştır. Koca gelir getirici bir işte çalışarak kendisinin, eşinin ve çocuklarının geçimini sağlamakla yükümlüdür. Kadın, geliri olduğu takdirde bu harcamalara katılmaya zorlanamaz. Ancak kendi isteğiyle çalışarak veya mîras yoluyla elde ettiği geliriyle aile harcamalarına katılırsa, bu onun ahlâkının güzelliğinden olup, ayrıca sadaka ecri alacağında şüphe yoktur. Nitekim kocanın İslâmî ölçüler içinde aile fertleri için yaptığı bütün harcamaların da ona sadaka ecri kazandırdığı hadislerle sâbittir.

Bununla birlikte kadın, kendisine âit gelirleri aile harcamalarına karıştırmayarak tasarruf da edebilir. Bunları karz (ödünç) olarak kocasına kullandırabilir. Kendisine âit parayla satın alınan taşınır veya taşınmaz malların kendi mülkiyetinde kalmasını isteyebilir. Kocasının ölümü veya boşanma durumunda, kendisine âit mal ve haklarını ayrıca hesaplattırarak, mîras dışı kalmasını sağlayabilir.

وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذَنَّ مِنْكُمْ مِيثَاقًا
غَلِيظًا ﴿٢١﴾

21- Siz onlarla baş başa kalmış, birbirinizle beraber olmuşken ve onlar da sizden kesin bir söz almışken, verdiğinizi nasıl geri alabilirsiniz?

21. âyet, sahih hâlvet veya cinsel birleşme durumunda kadının mehrin tamamına hak kazandığını bildirir. Bir süre de olsa, her şeyini kocasıyla paylaşan bir kadından ayrılırken, daha önce konuşulan mehrin verilmemesi, ya da verilen mehrin geri alınması ne kadar çirkin bir davranıştır!

Burada, kadının erkekten kesin söz alması (mîsak) Kur'ân ve sünnet üzere yapılan nikâh akdi ve hükümleri olup, bununla **“ya kadınları iyi bilinen örfe (ma'rûfa) göre tutmak veya iyi geçim olamıyorsa, güzellikle memnun ederek boşamak”**²²⁸ sözü verilmiştir. Hz. Peygamber ﷺ de evliliğin önemini şu hadisleriyle belirtmişlerdir: **“Evlilik benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse o benim ümmetimden değildir.”**²²⁹

“Kadınlara iyi davranmanızı tavsiye ederim. Çünkü siz onları Allâh'ın emâneti olarak aldınız ve Allâh'ın kelimesi ile helâl edindiniz.”²³⁰

وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ
فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا ﴿٢٢﴾

22- Babalarınızın nikâhladığı kadınlarla evlenmeyin. Ancak daha önce geçen geçmiştir. Şüphe yok ki bu pek çirkindi, iğrenç bir şeydi ve kötü bir yoldu!

22. âyetten itibâren 24. âyete kadar, evlenilmesi haram olan kadınlar açıklanmaktadır. Bunların başında üvey anne gelir. Ensâr'dan bir adam ölünce, oğlu Kays, babasının karısıyla evlenmek istemişti. Kadının, üvey oğlunu, kendi oğlu gibi saydığını söyleyerek, Allâh'ın elçisine başvurması üzerine, böyle bir evliliği yasaklayan 22. âyet inmiştir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Açık olsun, gizli olsun hiçbir günaha ve kötülüğe yaklaşmayın.”**²³¹ **“Zinâyâ yaklaşmayın. Çünkü o yüz kızartan bir iş ve kötü bir yoldur.”**²³²

228. Bakara, 2/229.

229. Buhârî, Nikâh, 1; Müslim, Nikâh, 5; Nesâî, Nikâh, 4; Dârimî, Nikâh, 3; Ahmed b. Hanbel, III, 241, 259, 285, V, 409.

230. Müslim, Hac, 147; Ebû Dâvûd, Menâsik, 34; İbn Mâce, Menâsik, 84; Dârimî, Menâsik, 34; Ahmed b. Hanbel, V, 72.

231. En'âm, 6/151.

232. İsrâ, 17/32.

﴿ BÂB 4 ﴾

**EVLENİLMESİ HARAM OLAN KADINLAR
VE EVLİLİKLE İLGİLİ HÜKÜMLER**

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعُمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ
وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأَخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُم مِّنَ
الرِّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَّائِكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُم مِّن نِّسَائِكُمُ
الَّتِي دَخَلْتُم بِهِنَّ فَإِن لَّمْ تَكُونُوا دَخَلْتُم بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ
وَخَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَن تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ
إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٢٣﴾ وَالْمُحْصَنَاتُ
مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۚ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَأُحِلَّ لَكُم مَّا
وَرَاءَ ذَلِكَ أَن تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ ۖ فَمَا
اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً ۖ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ
فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٢٤﴾
وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَن يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ
مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ۚ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَيْمَانِكُمْ
بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ ۚ فَانكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ
بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ ۚ

فَإِذَا أُخْصِنَ فَإِنَّ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ
 مِنَ الْعَذَابِ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ ۚ وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَّكُمْ
 وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٥﴾

- 23-** Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşinizin kızları, kız kardeşinizin kızları, sizi emziren sütannelerinizi, sütkardeşleriniz, eşlerinizin anneleri, kendileriyle gerdeğe girdiğiniz karılarınızdan olup da evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer üvey kızlarınızın anneleri ile (nikâhlanıp da) gerdeğe girmemişseniz, kızlarıyla evlenmeniz size bir sakınca yoktur. Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleriyle evlenmeniz ve iki kız kardeşi birlikte nikâhlamanız da size haram kılındı. Ancak daha önce geçen geçmiştir. Şüphe yok ki Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir.
- 24-** Sahip olduğunuz câriyeler dışında, evli bulunan kadınlarla evlenmeniz de size haram kılındı. Allâh'ın size buyruğu budur. Bunların dışındakilerle, iffetli davranıp zinâ etmemek ve mallarınızla mehirlerini vermek sûretiyle evlenmek size helâl kılındı. Onlardan yararlanmanıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini veriniz. Ancak mehir belirlendikten sonra karşılıklı rıza ile artırıp eksiltmeniz size bir günah yoktur. Şüphesiz ki Allah her şeyi bilen, tam hüküm ve hikmet sahibi olmandır.
- 25-** İçinizden hür olan mü'min kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyen kimse, ellerinizin altında bulunan mü'min genç kızlarınız (sayılan) câriyelerinizden alsın. Allah sizin îmânınızı daha iyi bilir. Çünkü siz, aynı kökten gelmesiniz. Öyleyse sahiplerinin izni ile ve mehirlerini örfe göre vermek sûretiyle câriyelerden iffetli olan, zinâ etmeyen ve gizli dostlar edinmeyenle evlenin. Evlendikten sonra zinâ yaparlarsa, onlara hür kadınlara uygulanan cezânın yarısı vardır. Bu hükümler, içinizden günaha düşmekten sakınanlar içindir. Sabretmeniz ise, sizin için daha hayırlıdır. Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir.

23. âyetinde, evlenilmesi ebediyyen haram olan kan, sıhrî ve süt hısımları açıklanmaktadır. Bunlar; usûl, fûrû, hala, teyze, kardeşlerin kızları, sütanne, süt kız kardeş, eşin annesi, üvey kızlar ve gelinlerden ibârettir.

İSLÂM'A GÖRE EVLENME ENGELLERİ

Bunları sürekli ve geçici olarak ikiye ayırabiliriz:

1) Sürekli Evlenme Engelleri

Bunlar yukarıdaki âyetinde topluca belirtildiği gibi üç grupta toplanabilir:

a) Kan hısımları: Anneler, nineler, kızlar, kız kardeşler, erkek ve kız kardeşlerin kızları, halalar ve teyzeler, büyük hala ve teyzeler bu gruba girer. Yalnız baba bir veya ana bir kardeşler de bu kapsamdadır.

b) Süt hısımları: Süt hısımlığı câhiliye dönemine kadar uzanır. Araplar genellikle çocuklarını iki yaşına kadar sütanneye bırakırlardı. Hristiyanların "vaftiz" geleneği de, vaftiz baba ve vaftiz anne ile vaftiz edilen çocuk arasında mânevî bir hısımlık ve dolayısıyla evlenme yasağı doğurur. Bu konuda ilk yasağı Jüstinyen getirmiştir.

Yukarıdaki âyetinde yalnız sütanne ve sütkardeşle evlenme yasağından söz edilmiş, Hz. Peygamber'in, "*Nesepçe haram olanlar süt yoluyla da haram olurlar.*"²³³ hadîsi kapsamı genişletmiştir. Buna göre sütanne, sütnine, süt hala, süt teyze ve sütkardeş veya yeğenle evlenme yasağı vardır.

Süt hısımlığı için, sütün emme süresi içinde emilmesi gerekir. Bu süre Ebû Hanîfe'ye göre iki buçuk yıl,²³⁴ çoğunluğa göre ise iki yıldır.²³⁵ Emme miktârı, çoğunluğa göre, en az bir keredir. İmam Şâfiî'ye göre ise, en az beş doyurucu ve fâsıllı emme gereklidir. Aksi durumda hısımlık doğmaz.²³⁶ Günümüzde özellikle başlangıçta süt hısımlığına dikkat etmeksizin evlenip, yıllar sonra bunun farkına varanlarda İmam Şâfiî'nin bu görüşü kolaylık sağlamaktadır. Buna göre sadece bir veya iki defa emzirmekle akrabalığın doğmaması bu konuda her nasılsa evlenmiş olanların aile yuvasının devamına imkân sağlamaktadır.

Nitekim Hz. Âişe'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "*Allah, Kur'ân'da önce: 'On defa belirli emme ile haramlık doğar.' (âyetini) indirmişti. Daha*

²³³. Buhârî, Şehâdât, 7; Müslim, Radâ, 1.

²³⁴. Bk. Ahkâf, 46/15.

²³⁵. Bk. Bakara, 2/233; Buhârî, Nikâh, 21.

²³⁶. Bk. Müslim, Radâ, 24, 25; Ebû Dâvûd, Nikâh, 10; Tirmizî, Radâ, 3; İbn Rüşd, Bidâye, II, 31.

sonra inen: ‘Belirli beş emme ile haramlık doğar.’ (âyeti) ile önceki hüküm neshedilmiştir. Bu sonuncusu Kur’ân’da okunurken Hz. Peygamber vefât etmiştir.”²³⁷ İmam Şâfiî, Hz. Âişe’nin bu ifâdesini, Kur’ân âyeti olarak almasa da, bunu hadis olarak değerlendiren, yukarıdaki içtihamı belirlemiştir.

Süt emme, yalnız süt emen çocuğun kendisi ile süt emziren kadının hısımları arasında, süt emen çocuk sanki o ailenin çocuğu imiş gibi akraba çevresi belirlenerek evlenme yasağı doğurur. Bu hısımlık nafaka ve mîras hakkı doğurmaz.²³⁸

c) Evlilik yoluyla haram olanlar: Bunlara “sıhrî hısımlık” denir. Üvey kızlar, kayın vâlideler, baba ve dedenin karıları ile oğul veya torunların karıları bu grupta yer alır.

Yukarıda belirtilen kimselerle olan evlenme yasağı -sıhrî hısımlığı doğuran evlilik sona erse bile- ebedî olarak devam eder.

2) Geçici Evlenme Engelleri

Bunlar şartlar değişince ortadan kalkabilen geçici engeller olup şunlardır:

a) Başkasının eşi olma: İslâm kadın için tek evlilik esasını benimsemiştir. Bu yüzden başkası ile evli bulunan bir kadın, bu erkekten ayrılıp, iddetini tamamlamadıkça yeniden evlenemez. Kur’ân’da, “**..Kocalı kadınlarla evlenmeniz size haram kılındı.**” buyrulur.²³⁹

b) İki akraba ile birden evlenme: Sıla-i rahmin kesilebileceği endişesiyle yakın bâzı hısımların bir nikâh altında toplanması yasaklanmıştır. Kur’ân’da, “**İki kız kardeşi birlikte almanız da size haram kılındı.**” buyrulur.²⁴⁰ Yasağın kapsamı ortak illet sebebiyle aşağıdaki hadislerle genişletilmiştir: “Bir kimsenin karısı ile bu karısının hala veya teyzesi bir nikâh altında toplanamaz.”²⁴¹

c) İddete bağlı evlenme engeli: Evliliğin ölüm, boşanma veya fesih sebeplerinden biriyle sona ermesi durumunda kadının yeniden evlenebilmesi için beklemek zorunda olduğu süreye “iddet” denir. Neseplerin karışmaması için günümüz beşerî hukuklarında da iddet süreleri konulmuştur. Kocas

237. Bk. Müslim, Radâ, 24, 25; Dârimî, Nikâh, 49; Ebû Dâvûd, Nikâh, 10; Tirmizî, Radâ, 3; Mâlik, Radâ, 18.

238. Anne sütü ve tıbbî değeri hakkında geniş bilgi için bk. Bakara, 2/233.

239. Bk. Nisâ, 4/22, 23; Buhârî, Şehâdât, 7; Müslim, Radâ, 1.

240. Nisâ, 4/23.

241. Buhârî, Nikâh, 27; Müslim, Nikâh, 33, 34, 36, 40.

ölen kadının iddet süresi 4 ay 10 gün,²⁴² boşanan kadının iddeti, üç hayız ve temizlenme süresi,²⁴³ gebe kadının iddeti ise her durumda doğuma kadardır. Henüz âdet görmeyen kız çocukları ile menopoz dönemindeki kadınların iddeti ise üç aydır.²⁴⁴

Hanefiler'e göre, kocası kaybolan ve sağ olup olmadığı da bilinemeyen bir kadın, kocasının akrabası olan kişiler ölünceye kadar bekler. Mâlikî ve Hanbelîler'e göre ise 4 yıl bekler ve bundan sonra eşi mahkemeden kayıplık kararı alarak, 4 ay 10 gün ölüm iddeti bekleyerek serbest kalır.²⁴⁵ 1917 tarihli Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi, bu konuda 127. maddesiyle Mâlikî mezhebinin görüşünü kânunlaştırmıştır. Savaş şartları içinde kaybolmalar da bekleme süresi bir yıldır.

Müslüman bir erkekle evli bulunan Hristiyan veya Yahudi kadını iddet konusunda müslüman kadın gibidir. Buna göre, müslüman bir kadın evlilik sona erince hangi süre ve ölçülerde iddet beklerse müslümanla evli bulunan ehl-i kitap kadın da aynı ölçüde iddete tâbî bulunur.

Diğer yandan gayrimüslimler kendi aralarındaki evliliklerde kendi dinlerinde bu konuda öngörülen bir prensip varsa buna uyarlar. Delil şu hadistir: Allâh'ın elçisi şöyle buyurmuştur: "*Onları (ehl-i kitabı) kendi dinleri üzere bırakınız.*"²⁴⁶ Ancak böyle bir kadın gebe olursa doğuma kadar iddet beklemesi gerekir. Doğumdan önce başka bir erkekle evlenemez. Çünkü nesebi sâbit olan ceninin hakkını gözetmek gerekir.

Ebû Yusuf, İmam Muhammed, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre ise zimmet ehli gayrimüslim kadınların da müslüman kadınlar gibi iddet beklemesi gerekir.²⁴⁷

d) Üç kere boşanma: İslâm'da bir erkeğin eşi üzerinde en çok üç boşama hakkı vardır. Eşini üçüncü kez boşayan erkeğin bu kadınla yeniden evlenebilmesi için bu kadının, başka bir erkekle, boşanma amacı olmaksızın evlenmesi ve bu ikinci evlilik sona ererse, iddet sürelerini de gözetmesi şartıyla, yeniden ilk kocasına dönebileceği esası getirilmiştir. Bu geçici yasağı ortadan kaldırmaya yönelik muâmelelere "tahlîl (helâl kılma)" veya kısaca "hulle" denir.

242. Bakara, 2/234.

243. Bakara, 2/228.

244. Talâk, 65/4.

245. İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadir, IV, 440 vd.; İbn Âbidîn, age, III, 160; İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müçtehid, II, 52.

246. Mevsilî, İhtiyâr, Kahire, ty; Bilmen, age, II, 384.

247. Bilmen, age, II, 384. Bk. 1917 tarihli HAK mad. 148-149. Hamdi Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, s. 463-464.

Kur'ân'da şöyle buyrulur: **“Boşama iki kezdir. Bundan sonra ya iyilikle evliliği sürdürmek veya güzellikle ayrılmak vardır.”**²⁴⁸ Bir sonraki âyette üçüncü boşama ayrıca zikredilmiş ve yaptırımını da şöyle belirtilmiştir: **“Erkek karısını (üçüncü kez) boşarsa, bundan sonra kadın, bu kocadan başka bir erkekle evlenmedikçe, ona helâl olmaz. Eğer bu ikinci koca da onu boşarsa, onlar Allâh'ın sınırlarını ayakta tutacakları kanaatinde iseler, birbirlerine dönmelerinde ikisi için de bir sakınca yoktur.”**²⁴⁹

e) Din ayrılığı: Müslüman erkek veya kadın ateist veya Allâh'a ortak koşan kimselerle, bu durumu devam ettiği sürece evlenemez. Delil şu âyettir: **“Allâh'a ortak koşan kadınlarla -onlar îmân edinceye kadar- evlenmeyin... Müşrik erkekleri de -onlar îmân edinceye kadar- (mü'min kadınlarla) evlendirmeyin.”**²⁵⁰ Ancak müslüman erkeğin ehl-i kitap bir kadınla evlenmesine aşağıdaki âyetle izin verilmiştir. **“Kendilerine sizden önce kitap verilenlerden, hür ve iffetli kadınlar da, siz onların mehirlerini verip nikâh edince...(size helâl kılındı).”**²⁵¹ Buradaki düzenleme, erkek esas alınarak yapılmış ve yukarıdaki âyetin, müşriklerle evlenme yasağını bildiren, Bakara sûresi 2/221. âyeti tahsis ettiği kabul edilmiştir. Kadının gayrimüslim erkekle evlenip evlenemeyeceği konusuna ise âyette yer verilmemiştir.

Bunların dışında kalanlarla hısımların evlenmek câizdir. Nitekim Hz. Peygamber ﷺ halasının kızı olan Hz. Zeynep ile evlenmiş, kendi kızı olan Hz. Fâtıma'yı ise amcasının oğlu Hz. Ali ile evlendirmiştir. Ancak yabancı ile evlenmek için tavsiyede bulunmakta bir sakınca yoktur. Hatta Şâfiîlerde yakın akraba ile evlenmek tenzihen mekruh sayılmıştır.²⁵²

KUR'ÂN VE SÜNNETE GÖRE EVLİLİK HÜKÜMLERİ

Nikâh terimi ve kapsamı: Nikâh sözcüğü Arapça “nekeha” fiilinden bir mastar olup, erkeğin kadınla evlenmesi ve onunla cinsel temasta bulunması anlamına gelir. Bu sözcüğün “evlilik akdi” anlamı mecaz, “cinsel temas” anlamı ise gerçek anlamdır.

Bir fıkıh terimi olarak nikâh; şer'an evlenme engeli bulunmayan bir kadının, cinsel yönlerinden yararlanmayı erkeğe mübah kılan rizaî bir akittir. Müteahhırûn (12. M yüzyıldan sonraki) fakihlerinin târifi ise şöyledir; nikâh

248. Bakara, 2/229.

249. Bakara, 2/230.

250. Bakara, 2/221.

251. Mâide, 5/5.

252. Sahih-i Müslim, terc. A. Davudoğlu, VII, 443; Askalânî, Bulûğu'l-Meram, terc. A. Davudoğlu, III, 367.

kasten mülk-i mut'ayı ifâde eden bir akittir. Yani erkeğe kadının cinsel yönlerinden yararlanma mülkiyeti hakkı veren bir sözleşmedir. Evlilik, nitelikleri dikkate alınarak aşağıdaki şekilde târif edilebilir: Evlenmeleri yasak olmayan bir erkekle bir kadın arasında yapılan, birbirinin cinsel yönlerinden yararlanmayı meşrû kılan, ortak hayat ve nesli sürdürmek için bir bağ meydana getiren akittir.²⁵³

İslâm'da nikâh akdi hem medenî bir muâmele ve hem de bir ibadettir. Çünkü nikâhın rûkûn ve şartlarını İslâm belirler ve eşlerin evlilik nedeniyle pek büyük ecirlere ulaşacağını haber verir. Evliliğin niteliğini İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457) şöyle belirtir: *"Nikâh ibadetlere daha yakındır. Hatta evlenmek, sırf ibadet niyetiyle bekâr kalmaktan daha üstündür."*²⁵⁴

Son devir fakihlerinden İbn-i Âbidîn (ö. 1252/1836) ünlü Reddû'l-Muhtar adlı eserinde nikâh konusuna şu cümlelerle başlar: *"Bizim için Hz. Âdem'den günümüze kadar meşrû olmuş, sonra cennette de devam edecek, nikâh ile îmandan başka ibadet yoktur."*²⁵⁵

Nikâhın mescid içinde akdedilmesi ve uygun olursa cuma gününe rastlatılması müstehaptır. Bu durum da onun ibadet yönünü güçlendirir.²⁵⁶

Şâfiîlere göre evlilik, alışveriş gibi dünyaya âit alelade işlerden olup, ibadet niteliğinde değildir. Dayandıkları delil, gayrimüslimlerin nikâhının da İslâm nazarında geçerli sayılmasıdır. Eğer ibadet olsaydı, onların nikâhlarının geçersiz olması gerekirdi. Evlilikten gâye, kişinin cinsel isteklerini teskinden ibârettir. İbadet ise yüce Allah için bir iş ve bir amel yapmaktır. Bu yüzden Allah için iş yapmak kendi nefsi için iş yapmaktan daha fazîletlidir. Şâfiîlerin bu görüşüne çoğunluk mezhep müçtehitleri karşı çıkmıştır. Şöyle ki:

Çoğunluk müçtehitlere göre evlilik akdinin Müslim veya gayrimüslim için geçerli olması dünyada toplum düzeni ile ilgilidir. Nitekim mescid, yol yapımı ve benzeri hayır işleri müslüman için bir ibadet olduğu hâlde, gayrimüslim için bir ibadet sayılmaz. Genel anlamda Allah Teâlâ'nın hoşnut ve râzı olduğu her iş ve davranış mü'min için bir ibadettir. Bu yüzden İslâm'ın belirlediği esaslara göre kurulan ve buna göre yürütülen evlilik de ibadet niteliğindedir. Çünkü evlenmekle, nefsi haramlardan korumak ve nesli sürdürmek gibi birçok toplum maslahatları gerçekleşir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

253. Bk. İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr, II, 339, vd.; Meydânî, lübâb, III, 3; İbn Âbidîn, Reddû'l-Muhtâr II, 335-357; Şirbînî, Muğnî'l-Muhtâc, III, 123.

254. İbnü'l-Hümâm, age, II, 340.

255. İbn Âbidîn, age, II, 258.

256. Askalânî, Bulûğu'l-Merâm, terc. Davudoğlu, İstanbul, 1967, II, 228 vd.

“Sizden birinizin evliliğinde sadaka sevabı vardır.”²⁵⁷ “Bir kimsenin sarf edeceği en fazîletli para (dinar), kendi aile fertlerine harcayacağı para ile, Allah yolunda hayvanına ve yine Allah yolunda cihâd edecek olan arkadaşlarına harcayacağı paradır.”²⁵⁸ “Çocuklarına, eşine ve hizmetçine yedirdiğin senin için bir sadakadır.”²⁵⁹

Diğer yandan kocaları yoksul olan iki varlıklı kadın, Allâh'ın elçisi-ne gelerek, kocalarına sadaka verip veremeyeceklerini sormuşlardı. Hz. Peygamber onlara şu cevabı verdi: “Kocalarınıza yardım ederseniz size iki ecir vardır. Hısımlık ecir ve sadaka ecir.”²⁶⁰

Batı ülkeleri Hristiyan toplumlarında nikâhın dînî veya medenî niteliği uzun süre tartışılmış, kimi ülkelerde nikâh yalnız kiliselerde akdedilirken, kimi ülkelerde de medenî nikâh esasî benimsenmiştir. Resmî devlet memuru önünde akdedilen nikâha “medenî nikâh” denir.

Osmanlı Devleti uygulamasında 1917 tarihli “Hukuk-ı Aile Kararnâmesi” Hristiyan veya Musevîler için kısmen dînî ve kısmen de medenî evlenme usûlü getirmiştir. Buna göre gayrimüslimlerin nikâhı, dînî âyinler çerçevesinde rûhanî memurlarınca yani papaz veya râhiplerce akdedilir. Ancak rûhânî memur, en az yirmi dört saat önce mahallî mahkemeye haber verir. Hâkim; belirtilen saatte nikâh meclisine özel bir memur gönderip kıyılan nikâhı deftere kayıt ve tescil ettirir.²⁶¹ Adı geçen kararnâmeyle göre, müslümanların evliliği de, aynı şekilde evde, bir salon veya mescidde, hâkim naibinin hazır bulunduğu bir mecliste akdedileceği esasî getirilmiştir. Böylece, ayrı dinlere mensup topluluklara, kendi inançlarına uygun bir şekilde evlenme, boşanma, nafaka, mîras ve ticaret yapma serbestliği tanınmıştır.

Evliliğin meşrû olduğunu gösteren deliller: Evliliğin meşrû oluşu kitap, sünnet ve icmâ delillerine dayanır. Kur’ân’da şöyle buyrulur:

“Sizden olan bekârları, köle ve câriyelerinizden durumları evlenmeye uygun olanları evlendirin! Eğer bunlar yoksul iseler, Allah lûtfundan onlara zenginlik verir. Çünkü Allah lûtfu çok geniş olan, (her şeyi) bilendir.”²⁶²

257. Müslim, Zekât, 53; Ebû Dâvûd, Tavatvû, 12, Edeb, 160; A. b. Hanbel, V, 167, 168.

258. Müslim, Zekât, 38; Tirmizî, Birr, 42; İbn Mâce, 4; A. b. Hanbel, V, 279, 284.

259. Ahmed bin Hanbel, IV, 121, 122.

260. Müslim, Zekât, 45.

261. HAK mad. 40-44.

262. Nûr, 24/32.

Âyetle müslümanların, yoksul olsalar bile bekâr olan erkek ve kadınları evlendirmeleri, çünkü Allâh'ın onlara evlilik sebebiyle yardımcı olacağı bildirilmektedir.

Evlenmek: Yukarıdaki âyetle, “evlendiriniz” ifâdesi, evlilik konusunda eşler kadar, velî veya İslâm toplumuna da görev düştüğünü gösterir.

Evlilik konusunda pek çok hadis nakledilmiştir. Allâh'ın elçisi, gençlere hitâb ederek şöyle buyurmuştur:

*“Ey gençler topluluğu! Sizden kimin evlilik yükümlülüklerine gücü yeterse evlensin. Çünkü evlilik gözü ve ırzı harama karşı koruyucudur: Kimin evlenmeye gücü yetmezse oruca devam etsin. Çünkü oruç onun için bir kalkandır.”*²⁶³

Ashâb-ı kirâmdan üç kişi Hz. Peygamber ﷺ'in eşlerine onun gece ibadetini sormuşlar, belki azımsayarak birincisi “sürekli olarak gece namazı kılmaya”, ikincisi “sürekli oruç tutmaya”, üçüncüsü ise “kadınlardan sürekli ayrı kalmaya ve hiç evlenmemeye” karar verir. Onların bu konuşmalarını haber alan Hz. Peygamber şöyle buyurur:

*“Bâzı kimselere ne oluyor ki, şöyle şöyle demişler. Fakat ben hem namaz kılıyorum, hem uyuyorum; oruç tutuyorum, tutmadığım da oluyor; kadınlarla da evleniyorum. Kim benim sünnetimi terk ederse benden değildir.”*²⁶⁴

Hz. Âişe'nin naklettiği bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *“Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse, benden değildir.”*²⁶⁵ Bu hadîsin senedi, rivâyet zincirinde bulunan İsâ b. Meymun Medîni yüzünden zayıf sayılmışsa da, hadîsi destekleyen başka rivâyetler de vardır.

Diğer yandan evlenmenin meşrûluğu üzerinde, bütün ümmet görüş birliği içindedir. Ancak evlenmenin hükmü evlenecek kişinin özel durumu dikkate alınarak değerlendirilir. Aşağıda çeşitli durumlara göre konuyu açıklayacağız.

Evlenmenin Hükmü

Evleneceklerin durumuna göre nikâhın hükmü farz, vâcip, sünnet, haram, mekruh veya mübah kısımlarına ayrılır.

263. Buhârî, Savm, 10, Nikâh, 2, 3; Müslim, Nikâh, 1, 3; Ebû Dâvûd, Nikâh, 1; Tirmizî, Nikâh, 1; Nesâî, Sıyâm, 43; Nikâh, 3; İbn Mâce, Nikâh, 1; Dârimî, Nikâh, 2; Ahmed bin Hanbel, I, 378, 424-425.

264. Müslim, Nikâh, 5; Nesâî, Nikâh, 4; Dârimî, Nikâh, 3; A. b. Hanbel, II, 158, III, 341, 359, V, 409.

265. İbn Mâce, Nikâh, 1.

a) Evlenmediği takdirde zinâya düşeceği kesin olan kimsenin evlenmesi farzdır.

b) Yine evlenmezse, zinâya düşme tehlikesi bulunan kimsenin evlenmesi vâciptir.²⁶⁶

c) Evlenince, eşine zulüm ve işkence yapacağı kesin olan kimsenin evlenmesi haramdır.

d) Eşine zulüm yapma ihtimali bulunan kimsenin evlenmesi mekruhtur.²⁶⁷

e) Cinsel bakımdan itidâl hâlde bulunanların evlenmesi sünnettir.

İmam Şâfiî'ye göre yukarıda belirttiğimiz itidâl durumunda evlenmek mübah olup, mü'min evlenme veya evlenmeme arasında serbest bırakılır. Dayandığı delil; Yahyâ Peygamber'in “...**efendi, nefesine hâkim ve iffetli.**”²⁶⁸ olduğu belirtilerek övülmesi ve “**size evlilik helâl kılındı.**” âyetiyle,²⁶⁹ “mübah kılınma”nın ifâde edilmesidir.

Nikâhın Rükünleri

Hanefilere göre, evlilik akdinin rükünleri îcap ve kabulden ibârettir. Çoğunluk mezhep imamlarına göre ise evliliğin rükünleri dört tane olup; siyga (îcap ve kabul), kadın, koca ve evlenecek kadının velisidir.

Evlilik akdinin konusu, yani eşlerin bu evlilikten gâyeleri, birbirinin cinsel yönlerinden yararlanmadır. Bu yüzden yalnız ev hizmetlerini görmek üzere yapılacak bir akit bir “iş sözleşmesi” olabilir. Nikâh akdinde karı koca hayatının yaşanması asıldır. Mehir, evliliğin kendisine bağlı olduğu bir rükün değil; nafaka gibi evliliğin hükümlerindendir.

İcap, evlenme akdi taraflarından birisinin ilk olarak yaptığı tekliftir. “Benimle evlenmeyi kabul et” teklifine, karşı tarafın “kabul ettim” şeklindeki cevabı “kabul” niteliğindedir. Burada ilk teklifin karı veya koca tarafından yapılması sonucu etkilemez. İlk teklif îcap, ikincisi kabul niteliğindedir.

Çoğunluk İslâm fakihlerine göre îcap, kadının velîsi veya vekili tarafından erkeğe yapılan evlendirme teklifidir. Kabul ise, kocanın bu teklife verdiği olumlu cevaptır.²⁷⁰

266. Kâsânî, age, II, 260 vd.; İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadir, II, 342.

267. Mevsilî, İhtiyâr, III, 82.

268. Âl-i İmrân, 3/39.

269. Nisâ, 4/24.

270. Kâsânî, age, II, 229 vd. V, 133; Döndüren, age, s 187, 188.

Nikâhta velînin yetkisi: Hanefîlere göre evlenme ehliyetine sahip olan bir kadın, velîsi hazır olmaksızın kendi nikâhında irâde beyanında bulunabilir. Kız çocuğu için velînin devreye girmesi sünnet veya müstehap görülmüştür. Nitekim Kur'ân'da kadının evlilikte bizzat taraf olabileceğini bildiren âyetler vardır:

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Bir de Peygamber kendisiyle evlenmek istediği takdirde, kendisini peygambere hibe eden mü'min kadını, diğer mü'minlere değil, sırf sana mahsus olmak üzere (helâl kıldık).”**²⁷¹ **“Eğer kocası onu üçüncü defa boşarsa, bundan sonra kadın bu kocadan başka bir erkekle evleninceye kadar, boşayan kocasına helâl olmaz.”**²⁷² Bu iki âyette velîden söz edilmeksizin, evlilikte kadın doğrudan taraf gösterilmiştir.

Hadislerde de şöyle buyurulmuştur: **“Bekâr kadın, kendisi hakkında velîsinden daha fazla hak sahibidir.”**²⁷³ **“Dul bayan için velîsinin yapabileceği bir şey yoktur.”**²⁷⁴

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlerin ortak görüşü: Bu mezheplere göre kadın için evlilikte erkek bir velînin onu temsil etmesi gerekir. Dayandıkları deliller şunlardır: Ma'kıl b. Yesar'ın, dul kız kardeşinin eski kocası ile evlenmesine engel olmak istemesi üzerine şu âyet inmiştir: **“Kadınları boşadığınız ve onlar da iddetlerini tamamlayınca, aralarında iyilikle anlaştıkları takdirde eski kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın..”**²⁷⁵ Hanefîlere göre bu âyet, velîye yetki vermekten çok, ondan bu yetkinin kaldırıldığını ifâde gelir.

Diğer yandan çoğunluğun dayandığı, **“Sizden bekârları evlendirin...”**²⁷⁶ **“Müşrik erkekleri, onlar îmân edinceye kadar evlendirmeyin.”**²⁷⁷ âyetleri, Hanefîlere göre gençlerin evliliği ile ilgili velîye bir görev yükletildiği, belli bir velî yoksa bu görevin İslâm toplumuna âit olduğu anlamına gelir.

Diğer yandan Hz. Âişe'den rivâyet edilen bir hadiste şöyle buyrulur: **“Velîsinden izinsiz evlenen kadının, nikâhı bâtıldır, bâtıldır, bâtıldır.”**²⁷⁸ Ancak bu hadîsin râvisi olan Hz. Âişe, kardeşi Abdurrahman Şam'da iken

271. Ahzâb, 33/50.

272. Bakara, 2/230.

273. Müslim, Nikâh, 66-68; Ebû Dâvûd, Nikâh, 25; Tirmizî, Nikâh, 17; İbn Mâce, Nikâh, 11.

274. Ebû Dâvûd, Nikâh, 25; Nesâî, Nikâh, VI, 85.

275. Bakara, 2/232.

276. Nûr, 24/33.

277. Bakara, 2/221.

278. Ebû Dâvûd, Nikâh, 19; Tirmizî, Nikâh, 14; Dârimî, Nikâh, 11.

kendisine emânet ettiği kızını babası seferden dönmeden evlendirmiş ve bu evlilik geçerli sayılmıştır. Tirmizî'ye göre bu hadîsi İmam Zuhri rivâyet etmiş, ancak İbn-i Cüreyc hadîsi Zuhri'ye sormuş, o bunu inkâr etmiştir.²⁷⁹

Evlilik akdi sırasında iki şahidin bulunması: Evlilik geleceğe âit hak ve sorumluluklar doğuran bir müessese olduğu ve haramı helâlden ayırdığı için, bunun topluma açıklanması, gizli kalmaması ve belirli şahitlerle belgelenmesi gerekli görülmüştür. Bu yüzden velî dışında iki şahit bulunmadıkça nikâh akdi sahih olmaz. Delil âyet ve hadislerdir.

Allah Teâlâ şöyle buyurur: **“Erkeklerinizden iki şahit tutun. Eğer iki erkek olmazsa, o durumda râzı olacağınız şahitlerden bir erkekle iki kadın yeter.”**²⁸⁰ Âyet, ticaretle ilgili olmakla birlikte evlilik akdini de kapsamına alır. Akitlerde şahit, genellikle anlaşmazlık durumunda tarafların haklarını korumada ispat kolaylığı sağlar. Evlenme akdi de eşlerin lehine ve aleyhine hukûkî sonuçlar meydana getiren bir akitir. Mehir, nafaka yükümlülüğü, nesebin sâbit olması, sıhrî hısımlığın doğması bunlar arasındadır. Diğer yandan evlilik akdinin topluma ilan edilerek yapılması ve şahitlerin bulunması evlileri zinâ töhmetinden korur.

Gizli nikâhın hükmü: Dışarıda açıklanmamak üzere gizlice yapılan nikâh akdi câiz değildir. Ancak nikâh akdi şahitlerin önünde yapıp da, sonradan şahitlere bunu gizlemeleri ve dışarıda açıklamamaları tavsiye edilse, bu evlilik gizli yapılmış sayılır mı?

Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî'ye göre böyle bir evlilik gizli yapılmış sayılmaz. Çünkü şahitlere sonradan yapılacak gizli tutma tavsiyeleri nikâh akdine zarar vermez.²⁸¹

İmam Mâlik ise evliliğin topluma ilanını bir şart olarak kabul ettiği için, gizli yapılan veya şahitlerden gizlemeleri istenen bir nikâhı geçerli saymaz. Ancak böyle bir durumda nikâh ilan edilmiş olursa, şüphe bulunduğu için had cezâsı düşer. Nitekim Allâh'ın Rasûlü; **“Gücünüzün yettiği kadar, şüphe bulununca had cezâlarını düşürünüz.”** buyurmuştur.²⁸²

Hanbelîlere göre ise gizli tutma tavsiyesi nikâhı geçersiz kılmaz. Evliliği velî, şahitler ve eşler gizlese de bu geçerli olur, fakat böyle bir gizleme mekruhtur. Diğer yandan İbn-i Ebî Leylâ, Ebû Sevr ve Ebûbekir el-Esamm'a göre evlilikte şahit bulundurmamak şart değildir. Bu fakihlerin dayandığı delil:

279. Tirmizî, Nikâh, 14.

280. Bakara, 2/282.

281. Serahsî, age, V, 31; İbn Rüşd, age, II, 15.

282. Tirmizî, Hudûd, 2.

“Kadınlardan hoşunuza gidenleri nikâhlayın...”²⁸³ “İçinizden bekâr olanları evlendirin..”²⁸⁴ âyetlerinin genel anlamıdır. Onlar bu konudaki hadisleri, âyetlerin mutlak anlamını sınırlandıracak güçte görmemişlerdir.

Ancak çoğunluk müctehitler bu görüşü reddetmiş ve nikâhta şâhitten söz eden hadislerin meşhur olduğunu ve âyetlerin mutlak anlamını sınırlandıracak güçte bulunduğunu söylemişlerdir.²⁸⁵

Nikâh akdinde öne sürülüp sürülemeyen özel şartlar: İslâm'da, bir sözleşme yapılırken öne sürülebilen şartlar genel olarak “sahih”, “fâsit” “bâtıl olan şartlar” olmak üzere üçe ayrılır. Âyet ve hadislerle çelişmeyen ve akdin taraflarından birisine tek yanlı yarar sağlamaya yönelik bulunmayan, anlamlı olan ve sıkıcı da bulunmayan şartlar “sahih şart” niteliğindedir. Akdin niteliği ile bağdaşmayan veya şer'î hükümlerle çelişen şartlara ise “fâsit şart” denir. Bir tarafa yararı bulunmayan veya anlamsız ya da sıkıcı bulunan şartlar da “bâtıl şart” kapsamına girer.²⁸⁶

Hadiste şöyle buyrulur: *“Müslümanlar kendi aralarında belirledikleri şartlara uyarlar. Ancak helâli haram veya haramı helâl kılan şart müstesnâdır.”²⁸⁷*

Evlilikte öne sürülebilen şartları yukarıdaki ölçülere göre şu şekilde değerlendirebiliriz:

1) Nikâh akdinin niteliği ile bağdaşan ve şer'î hükümlerle de çelişmeyen şartlar sahih olup, karşı tarafı bağlar. Mesela, bir kadın kocasının hısımları ile birlikte oturmamayı şart koşsa, bu şart geçerli olur. Çünkü evlilik akdi bu gibi şartlarla bağdaşır niteliktedir. Kadına boşama yetkisi veren şartlar da geçerlidir. Buna “tefvîz-i talâk” denir.

2) Akdin niteliği ile bağdaşmayan veya âyet ya da hadislerle çelişen şartlar fâsit şart olup, nikâh akdinde bu gibi şartlar geçersizdir. Evlilik akdi ise geçerliliğini sürdürür. Eşlerden birisi veya her ikisi için belli bir süre içinde, nikâhı feshetme hakkını öne sürmek gibi. Hadiste, *“Bir kadın için, kocasının ilk eşini boşanmasını istemesi helâl değildir.”*²⁸⁸ Böyle bir şarta uymak mekruh olur.

283. Nisâ, 4/3.

284. Nûr, 24/32.

285. Zühaylî, age, VII, 71, 72.

286. Bk. Hamdi Döndüren, Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmi, İstanbul 1993, S. 189-196.

287. Buhârî, İcâre, 14; Tirmizî, Ahkâm, 17.

288. Ebû Dâvûd, Talâk, 2.

Eşlerin birbirinin cinsel yönlerinden yararlanma ve kadının nafaka hakkı gibi özlük haklarına aykırı olan şartlar da geçersizdir.

Kadının hısımları ile ömür boyu ilişkiyi kesmek şartında da “sıla-ı rahmin” kesilmesi söz konusu olacağı için nass’larla çelişki meydana gelir ve kadının evlilikten sonra bu şarta uyması gerekmez.²⁸⁹

Evlilikte Karı Kocanın Karşılıklı Hak ve Görevleri

Kadının hakları: 1) Mehir hakkı: Erkeğin evlenirken karısına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para veya mala “mehir” denir. Kur’ân’da, **“Aldığınız kadınların mehirlerini gönül hoşluğu ile veriniz”** buyrulur.²⁹⁰ Mehir evliliğin rükün veya şartlarından değil, nafaka gibi kocaya vâcip olan mâlî bir haktır. Hz. Peygamber, Ali عليه السلام’a kızı Fâtıma’ya mehir olarak fazla bir zırhını vermesini bildirmiştir.²⁹¹

Birçok toplumda, erkek tarafı evleneceği kızın ailesine para ya da sâir bir mal verme geleneği vardır. Eski Türkler’de “kalın” uygulaması da bu niteliktedir. Yalnız Hristiyanlıkta mehrin aksine, kadının ailesi erkeğe drahma adıyla bir meblâğ verir.

Mehir nikâh sırasında belirlenip belirlenmemesine göre ikiye ayrılır. Evlilik sırasında miktârı belirlenmişse buna “mehr-i müsemâm”, belirlenmemişse “mehr-i misil” denir. Yine evlilik sırasında peşin ödenen mehre “mehr-i muaccel”, ödenmesi sonraya bırakılan mehre ise “mehr-i müeccel” adı verilir. Ancak mehrin ödenme zamanı belirlenmemişse, ilke olarak boşanma ânında veya eşlerden birisinin ölümü durumunda mehrin vâdesi gelmiş sayılır.

Ebû Hanîfe’ye göre mehrin en az miktârı 10 dirhem (5 dirhem yaklaşık bir koyun bedeli), İmam Mâlik’e göre üç dirhemdir. Şâfiî ve Ahmed bin Hanbel’e göre ise en azı için bir sınır yoktur. Mehrin en çok miktârı için bir sınır getirilmemiştir. Âyette, **“Onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız bile, ondan bir şey almayınız.”** buyrulur.²⁹² Hz. Ömer mehrleri 400 dirhemle sınırlamak istemiş, fakat bir kadının yukarıdaki âyeti okuyarak karşı çıkması üzerine sınırlamadan vazgeçmiştir.²⁹³

2) Nafaka hakkı: Evlilik içinde kadının yiyecek, giyecek ve mesken masrafı kocasına âittir. Evin tefrişi ve ev eşyasının temini de erkeğin görevidir.

289. Bk. İbnü’l-Hümâm, age, III, 107 vd.; Zeylâi, Tebyinü’l-Hakâik, II, 148; İbn Âbidîn, age, II, 405. Bk. Zühaylî, age, VII, 54 vd.; İbn Rüşd, Bidâyetü’l-Müctehid, II, 57 vd.

290. Nisâ, 4/4. Bk. 4/24.

291. Ebû Dâvûd, Nikâh, 35; Nesâî, Nikâh, 76; Ahmed bin Hanbel, I, 80.

292. Nisâ, 4/20.

293. Şevkânî, Neyl, VI, 168; Heysemî, Mecmau’z-Zevâid, Mısır, ty, IV, 283 vd.

İslâm toplumlarında örf gereği, kadının da yeni evine belirli bir çeyiz getirmesi ve ev eşyası alımına katkıda bulunması yaygın hâle gelmişse de, özellikle Hanefiler'e göre kadın böyle bir katkıya zorlanamaz. Kocanın eve harcamaları örf ve karı kocanın sosyal durumuna göre belirlenir. Kur'ân'da şöyle buyrulur:

“Boşanan kadınları, gücünüzün yettiği kadar ikâmet ettiğiniz yerin bir bölümünde oturtun...”²⁹⁴ **“Annelerin yiyecek ve giyeceği iyi bilinen örf e göre çocuğun babasına âittir.”**²⁹⁵

“Varlıklı olan kimse, nafakayı varlığına göre versin. Rızkı kendisine daraltılan yoksul da nafakayı Allâh'ın ona verdiğinden versin. Allah, hiç kimseye ona verdiğinden başka bir şey yüklemes. Allah, bir güçlüğü arkasından kolaylık verir.”²⁹⁶

Kocanın ev masraflarını karşılamaması durumunda kadın mahkemeye başvurarak kendisine nafaka takdir ettirebilir. Bunun belirlenmesinde karı kocanın mâlî ve sosyal durumları birlikte dikkate alınır. Yalnız kocanın durumu dikkate alınır, diyen fakihler de vardır. Kadın takdir edilen nafakayı gerektiğinde icrâ yoluyla alır. Nafakayı ödemeyen koca hapisle zorlanabilir. Ancak yoksul olan kocayı hapisle zorlama uygun olmaz. Çünkü Kur'ân'da, dara düşen borçluya, eli genişleyinceye kadar süre tanınması tavsiye edilir.²⁹⁷

Karı koca, nafaka borcu ve miktârı üzerinde anlaşmamışsa veya hâkim tarafından takdir yapılmamışsa, taraflardan birinin ölümü, boşanma veya kadının itaatsiz (nâşize) duruma düşmesi ile ödenmeyen nafaka düşer.

Kocanın hakları: Kocanın karısı üzerinde mîras dışında bir mâlî hakkı bulunmamaktadır. Hatta kadın, kendisine âit bir evi ikâmetine tahsis etmesi için kocasına kiraya verebilir.²⁹⁸ Karı kocanın birbirine karşı sevgi ve saygı ile davranması karşılıklı hak ve borçlardandır.

Evli eşler arasında, ev içi, ev dışı işlerde bir görev bölümü eski çağlardan beri her devirde olmuştur. Bu konuda eşlerin ruh ve fizik yapıları, soysal ve kültürel çevre belirleyici olmuştur. Hz. Peygamber'in evin içindeki işleri kızı Fâtîma'ya, dışarıdaki işleri ise damadı Hz. Ali'ye öğütlemesi bu konuda geleneksel görev bölümünü İslâm'ın da onayladığı anlamına

294. Talâk, 65/6.

295. Bakara, 2/233.

296. Talâk, 65/7.

297. Bakara, 2/280.

298. İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadir, III, 321-339; Kâsânî, Bedâ'î, IV, 14-15.

gelebilir. Buna göre dışarıda çalışmayan bir kadının evin içindeki işleri mâkul ve maruf ölçüler içinde yapması, “iyi geçim kuralları” na uyma olarak kabul edilebilir.

Evliliğin sona ermesi: Evli eşlerden birisinin ölümü, doğal olarak evliliği sona erdirir. Bunun dışında evliliğin bir eksiklik yüzünden feshedilmesi veya mahkeme tarafından tefrik kararı verilmesi, boşanma, îlâ, zihar, muhalea ve hâkim kararıyla boşanma gibi evliliği sona erdiren durumlar vardır. Aşağıda bunları kısaca açıklayacağız:

Boşanma: Bakara sûresi 29-30. âyetlerde boşamanın üç kez olabileceği şöyle belirtilir:

“Boşama iki defadır. Bundan sonra ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermek vardır. Onlara verdiklerinizden bir şey almanız size helâl olmaz. Ancak eşlerin, Allâh’ın sınırlarını koruyamayacaklarından korkmaları durumu bunun dışındadır. Siz de karı ile kocanın, Allâh’ın sınırlarını koruyamayacaklarından korkarsanız, kadının ayrılmak için fidiye vermesinde, ikisine de günah yoktur! İşte bunlar Allâh’ın belirlemiş olduğu sınırlardır; sakın bunları aşmayın! Her kim Allâh’ın sınırlarını aşarsa, işte onlar zâlimlerdir.”²⁹⁹

Âyette kadının fidiye verip boşamayı sağlaması “muhalea” adını alır. Hz. Peygamber, Sâbit b. Kays’la geçinemeyen eşinin başvurusu üzerine, mehir olarak aldığı hurma bahçesini kocasına geri vermesi sözünü alarak, Sâbit’e şöyle demiştir: *“Bahçeyi kabul et ve onu bir defa da boş.”*³⁰⁰

Çoğunluk fakihlere göre muhalea sonunda bir bain (kesin) boşama meydana gelir. İmam Şâfiî’ye göre ise muhalea boşama değil, fesih sayılır. Çünkü bedelli boşama, Bakara sûresi 229 ve 230. âyetlerde üç boşamanın dışında, dördüncü bir yöntem olarak düzenlemiştir. Hâlbuki boşama sayısı üçü geçemez. Diğer mezhepler ise sözü edilen âyetlerdeki boşamaları bedelli ve bedelsiz olarak üç sayısı içinde değerlendirmiştir.³⁰¹

“Eğer erkek kadını (üçüncü defa) boşarsa, bundan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe, onu alması kendisine helâl olmaz. Bu (yeni koca) da onu boşarsa, Allâh’ın sınırlarını koruyabileceklerine inandıkları takdirde, öncekilerin birbirlerine dönmelerinde her

299. Bakara, 2/229.

300. Buhârî, Talâk, 11; Nesâî, Talâk, 34.

301. Bk. H. Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, İst. 1995, s. 440, 441.

ikisine de günah yoktur. İşte bunlar, Allâh'ın sınırlarıdır. Bunları bilen bir toplum için açıklıyor.”³⁰²

Boşanma süreci yukarıdaki âyetlerin tamamlayıcısı olan Talâk sûresi 1 ve 2. âyetlerde şöyle belirtilir: **“Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman, iddetlerini gözeterek boşayın ve iddeti de sayın...”³⁰³**

“İddet sürelerini doldurduklarında, onları ya iyilikle tutun ve ya onlardan iyilikle ayrılın. İçinizden adâlet sahibi iki kişiyi de şahit tutun...”³⁰⁴

Yukarıdaki âyetler dikkatlice incelendiğinde, kadının aynı anda değil, ayrı zamanlarda boşanabileceği sonucuna ulaşılır. Nitekim yukarıda zikrettiğimiz, Buhârî ve Müslim'in boşanma konusunun hemen başında verdikleri Abdullah bin Ömer'le ilgili şu hadis bu süreci belirleyicidir: Abdullah, Rasûlullah ﷺ döneminde âdetli olan eşini boşamıştı. Hz. Ömer, bunun hükmünü Nebî ﷺ'e sordu. Allâh'ın elçisi şöyle buyurdu:

“Ona emret, eşine dönsün, sonra temizleninceye kadar onu tutsun (terk etsin), sonra âdet görsün, sonra temizlensin. Bundan sonra isterse tutsun, dilerse cinsel ilişkiye girmezden önce boşasın. İşte, Allâh'ın (Talâk, 65/1 âyetiyle) kadınları içinde boşanmasını emrettiği iddet budur.”³⁰⁵

Ancak Hz. Ömer'in halîfeliği sırasında, eşini üç talâkla birden boşamalar yaygınlaşınca, bir cezâ olmak üzere bu tasarrufun geçerli sayılması yoluna gidilmiştir. Abdullah bin Abbâs ؓ'dan nakledildiğine göre, o şöyle demiştir: **“Allâh'ın Rasûlü ile Ebûbekir döneminde ve Hz. Ömer'in halîfeliğinin ilk iki yılında üç boşama bir sayılıyordu. Ömer, “Şüphesiz insanlar kendilerine süre verilen bir konuda acele ediyorlar. Şunu onlara geçerli saysak, dedi ve onu kendilerine uyguladı.”³⁰⁶**

Bu rivâyet, Hz. Peygamber döneminde, bir sözle yapılan üç boşamanın bir sayıldığını, Hz. Ebûbekir devrinde ve Ömer'in halîfeliğinin ilk iki yılında da uygulamanın bu şekilde sürdüğünü göstermektedir. Bu durum, konu hakkında nesih cereyan etmediğini ve Hz. Ömer'in uygulamasının bir maslahat ve boşama konusunda ortaya çıkan yeni duruma bir çözüm bulmaktan ibâret olduğunu da göstermektedir.

302. Bakara, 2/230.

303. Talâk, 65/1.

304. Talâk, 65/2.

305. Buhârî, Talâk, 1; Müslim, Talâk, 1.

306. Müslim, Talâk, 15.

Kocanın ölümü: Evlilik kocanın ölümü ile de sona erer ve kadın dört ay on gün iddet bekler.³⁰⁷

Evliliği sona erdiren diğer durumlar arasında; eşlerden birinin irtidat etmesi, zihar,³⁰⁸ îlâ,³⁰⁹ hakeme başvurma yoluyla boşanma,³¹⁰ gibi yöntemler de vardır. Günümüz mahkeme yoluyla boşanmayı eşlerin resmî nikâh sırasında aldıkları bir boşama yetkisini kullanma olarak değerlendirmek mümkündür. Kadına tanınan bu boşama yetkisine “tefvîz-i talâk” denilir. Aşağıda bununla ilgili bilgi vereceğiz.

Kadının Boşanma Hakkı (Tefvîz-i Talâk)

Medîne döneminde müslümanların durumları iyileşip, maddî imkânlar çoğalmaya başlayınca, Hz. Peygamber’in eşleri diğer hanımlar gibi güzel takı ve giysiler istemişler, bu konuda ileri gidince, Allâh’ın elçisi ile bir aya yakın ayrılık yaşamışlardı. İslâm fakihleri bu ayrılığı “îlâ” olarak nitelerler. Bu bir çeşit, eşler arasında yemine dayalı ayrı yaşama kararını ifâde eder. İslâm gelmezden önce eşine yaklaşmamak üzere yapılan böyle bir yemin süreli veya süresiz olarak, sırf kadına baskı için yapıldı. İslâm bunu Bakara sûresi 2/226 ve 227. âyetleri ile dört ay süreyle sınırladı. Eğer dört ay içinde barışma olursa, yemin kefâreti verilerek evlilik normal hâle dönecekti. Eğer ayrılık dört ayı geçerse, evlilik kesin boşama ile sora erecektir.

İşte Hz. Peygamber eşleriyle böyle bir süreç yaşarken Ahzâb sûresinin şu âyetleri inmiştir:

“Ey peygamber! Eşlerine de ki: Eğer siz, dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin, size boşanma bedellerinizi vereyim ve sizi güzellikle serbest bırakayım.”³¹¹

“Eğer siz, Allâh’ı, elçisini ve âhiret yurdunu istiyorsanız, biliniz ki Allah, içinizden iyi işler yapanlara büyük bir mükâfat hazırlamıştır.”³¹²

Hz. Peygamber yukarıdaki âyetler inince, eşlerine isteyenin ayrılabilceğini bildirmişti. Ancak eşler, gözyaşları içinde, Allah ve elçisini tercih ettiklerini bildirmişlerdir.³¹³

307. Bakara, 2/234.

308. Mücâdele, 58/1-4.

309. Bakara, 2/266-267.

310. Nisâ, 4/35.

311. Ahzâb, 33/28.

312. Ahzâb, 33/29.

313. Buhârî, Tefsir, 33/4-5; Müslim, Talâk, 30-35; İbnü’l-Arabî, Ahkâmü’l-Kur’ân, III, 1524.

Evli bir erkek, vekil aracılığı ile boşanabileceği gibi, bu yetkiyi kendi eşi-ne de verebilir. Buna “tefvîz” denir. Sürekli olarak verilince, artık kocanın bundan dönmesi geçerli olmaz. Bunun delili yukarıdaki âyet ve ona dayalı sünnettir.

H. Âişe şöyle demiştir: “Yukarıdaki âyetler inince, Allâh'ın Rasûlü, benimle başladı, dedi ki: Sana bir şey söyleyeceğim, fakat ana-babanla görüşüp izin almadıkça, cevap vermede acele etme!” Âişe dedi ki: O, babamın bana ayrılma konusunda izin vermeyeceğini biliyordu. Allâh'ın Rasûlü, bundan sonra Ahzâb, 33/28, 29. âyetlerini okudu. Ben dedim ki: Hangi konuda, ebeveynimden izin isteyeyim? Şüphesiz ben, Allâh'ı, Rasûlü'nü ve âhiret yurdunu istiyorum. Sonra, Nebî ﷺ'in öbür eşleri de benim yaptığımın benzerini yaptılar.”³¹⁴

Başka bir rivâyette, H. Âişe, “Bu seçme, bizim aleyhimize bir sonuç doğurmadı.” Bir diğer rivâyette: “Allâh'ın Rasûlü bunu bir boşama olarak saymadı.” demiştir.³¹⁵ Buna göre, İslâm hukûkunda, boşanma yetkisi konusunda erkekle kadının “tefvîz-i talâk” müessesesi işletilerek eşit haklara sahip kılınması mümkündür.

Dînî Nikâh - Resmî Nikâh İkilemi

1917 tarihli Osmanlı Devleti Hukuk-ı Aile Kararnâmesi 4. Maddede, “Nikâh ehliyetine sahip olmak için evlenecek erkeğin 18, kadının 17 yaşını ikmâl etmiş olması şarttır.” denilmiş ve 37. Maddede resmî nikâh usûlü şöyle belirlenmiştir: “Akit sırasında, evlenecek erkek veya kadından birinin ikâmetgâhı bulunan kazâ hâkimi veya nâibi hazır bulunup nikâh akdini tanzim ve tescil eder.”

Günümüz uygulamasında resmî nikâhtan sonra yapılan dînî nikâh, resmî nikâhın dînî esaslara da uygunluğunu onaylama niteliğindedir. Resmî nikâhla, eşler bu nikâhın sona erdirilme şekli konusunda da anlaşmış sayılmaktadır. Buna göre resmî evli olan eşler bu evliliği mahkeme yani hakem önünde sona erdirme konusunda eşit haklara sahip olmaktadır. Bu da kadına bir boşama (tefvîz-i talâk) hakkı vermekten başka bir şey değildir. Boşama konusunda vekâlette sonradan azil yoluyla rucû etmek mümkün olduğu hâlde, tefvîz süre zikredilmeden verildiği zaman, evlilik boşanma veya ölümle sona erinceye kadar devam eder. Bu özelliği ile vekâlet ve tefviz birbirinden farklı tasarruflardır.

314. Buhârî, Tefsir, 33/4-5.

315. Buhârî, Talâk, 5; Müslim, Talâk, 26-30; Ebû Dâvûd, Talâk, 12.

Hız. Peygamber'in yukarıdaki âyetlerle verdiği boşanma hakkı ise, sınırlı bir süreyi kapsamış ve eşler evliliğe devam etme irâdesini bildirince boşanma meydana gelmemiştir. Hız. Âişe'nin yukarıda verdiğimiz açıklamasından bu durum açıkça anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, boşanan kadın boşama hangi çeşitten olursa olsun, üç hayız ve temizlenme süresince iddet bekler.³¹⁶ Bu iddet süresince de kocanın nafaka yükümlülüğü devam eder. Kadın gebe ise, bu yükümlülük doğuma kadar sürer. Ancak Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre üç kez boşanan kadına iddet süresince yalnız mesken temin edilir, giyim, yiyecek ve benzerleri gerekmez.

Diğer yandan evlilik süresince edinilen mal varlığının kazanılmasında kadının da çalışması ve katkısı dikkate alınarak bir mal ayırımı yoluna gidilmesi gerekir. Batı toplumlarında eşlerin katkısının birbirine yakın olduğu dikkate alınarak, evlilik süresince elde edilen mal varlığının ikiye bölünmesi ilkesi uygulanmaktadır. Son dönemde Türkiye beşeri hukûkunda da bu ilke uygulanmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de aile konusunda sıkça "ma'rûf" ilkesine vurgu yapılması dikkat çekicidir. Âyette: **"Boşanmış kadınlar için, Allah'tan korunan erkekler üzerinde bir hak olarak, örfe uygun (ma'rûf) bir yararlanma hakkı vardır."** buyurularak,³¹⁷ boşandıktan sonrası için bir süre belirtilmediği görülür. Buna göre boşanma yüzünden kadının büyük bir sıkıntıya düşmesi hâlinde, boşayan kocanın ona karşı iyi bilinen örfe göre desteğinin devam etmesi gerektiğine işaret edilir.

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۚ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ
وَأَحِلُّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ
فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً ۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ
فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٢٤﴾

24- Sahip olduğunuz câriyeler dışında, evli bulunan kadınlarla evlenmeniz de size haram kılındı. Allâh'ın size

316. Bakara, 2/228.

317. Bakara, 2/241.

buyruğu budur. Bunların dışındakilerle, iffetli davranıp zinâ etmemek ve mallarınızla mehirlerini vermek sûretiyle evlenmek size helâl kılındı. Onlardan yararlanmanıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini veriniz. Ancak mehir belirlendikten sonra karşılıklı rıza ile artırıp ek-siltmenizde size bir günah yoktur. Şüphesiz ki Allah her şeyi bilen, tam hüküm ve hikmet sahibi olandır.

24. âyette, bir önceki âyette belirtilen ve evlenmesi yasak olan kadınlara, “*evli kadınlar*” da ilâve edilmiştir. Çünkü evli bir bayanın ikinci bir erkekle aynı anda evliliğine cevaz verilmemiştir. Ancak, “*Bunların dışındaki kadınlar*” ifâdesi, “23 ve 24. âyette sayılanların dışında kalan kadınlarla evlenmek helâl olur.” sonucuna götürür ki, bu genel hükmü tahsis eden başka âyet ve hadisler vardır. Müşriklerle evlenme yasağı bildiren âyetlerle, Hz. Peygamber’in, “*Kadın halası, teyzesi, kız ve erkek kardeşinin kızı üzerine nikâhlanamaz. Eğer bunu yaparsanız, akrabalık bağlarını koparmış olursunuz.*”³¹⁸ hadîsini buna örnek verebiliriz.

Ebû Saîd el-Hudrî رضي الله عنه şöyle demiştir: “Huneyn Savaşı sırasında (8/630) Evtâs vakasında birtakım savaş tutsağı kadınlar ele geçirmiştik. Evli oldukları için onlarla cinsel birleşmeyi çirkin bulduk ve Hz. Peygamber’e sorduk. Bunun üzerine yukarıdaki âyet indi ve biz onları kendimize helâl saydık. Ancak Allâh’ın Rasûlü şu sınırlamaları getirdi: “*Doğuruncaya kadar gebe ile ve bir hayız görünceye kadar savaş tutsaklarıyla cinsel temasta bulunulmasın.*”³¹⁹ Ebû Hanîfe’ye göre, karı-koca birlikte savaş tutsağı olmuşsa evlilikleri devam eder. İmam Şâfiî ve İmam Mâlik ise aksi görüştedir.

Yukarıdaki âyetin genel anlamı mut’a nikâhını da kapsar. Ehl-i sünnet âlimlerinin büyük çoğunluğuna göre, İslâm’ın başlangıcında mübah kılınan geçici nikâh, daha sonra neshedilmiştir. Onun mübahlığı savaş ve yolculuk gibi zarûretler yüzünden olmuştur.

Hz. Peygamber ﷺ mut’a nikâhı hakkında şöyle buyurmuştur: “*Ey insanlar! Daha önce size mut’a nikâhı konusunda izin vermiştim. Ama şimdi Allah Teâlâ bunu kyamete kadar haram kılmıştır. Kimin yanında bu durumdaki bir kadın varsa, onu serbest bıraksın ve onlara verdiklerinden hiçbir şeyi de geri almasın.*”³²⁰

318. Buhârî, Nikâh, 27; Müslim, Nikâh, 37, 39.

319. Ebû Dâvûd, Nikâh, 44; Tirmizî, Siyer, 15; Dârimî, Talâk, 18.

320. Müslim, Nikâh, 21; Dârimî, Nikâh, 16; Ahmed bin Hanbel, Müsned, III, 405-407.

Hiz. Ali'den şöyle dediğı nakledilmiştir: "Allâh'ın Rasûlü, Hayber (6/628) gününde, kadınlarla mut'a'yı ve evcil eşek eti yemeyi yasaklamıştır."³²¹

İbn-i Âşur, bu konuda özetle şöyle demiştir: Farklı haber ve rivâyetlerden çıkan sonuca göre, Allâh'ın Rasûlü mut'a nikâhını iki kere serbest bırakmış ve iki kere de yasaklamıştır. Bundan anlaşılan, zikredilen tasarrufun tekrarlanan nesih (hükmü kaldırma) olmadığı, serbest bırakılmanın şiddetli ihtiyâca bağı kılındığıdır. Raviler ruhsatın gerekçesini anlayamamış ve bunu nesihle karıştırmışlardır. Müslümanların, Hz. Ebûbekir ve Ömer'in hilâfetlerinde mut'a nikâhı yaptıkları ve ikinci halîfenin son zamanlarında bunu yasakladığı sâbittir. Sonuç olarak, yolculukta ve savaşta kişinin eşinden ayrı düştüğü zamanlarda olduğu gibi, "hadislerdeki yasaklama süresini çıkırtırmeyi gerektiren" zarûretler bulunduğunda, bu nikâh câizdir.³²² Sonuç olarak evlilikte asıl gâye, sürekli bir aile yuvası kurmaktır. Bu amaçtan uzaklaştıran geçici evlilik, konuyu fuhuş amacına yaklaştırmaktadır. Bu yüzden mut'a'dan uzak durmalıdır.

وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلاً أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فِتْيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ۖ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ ۖ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ ۚ فَانْكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ ۚ فَإِذَا أُحْصِنَ فَإِنَّهُنَّ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ ۚ وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٥﴾

25- İcinizden hür olan mü'min kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyen kimse, ellerinizin altında bulunan mü'min genç kızlarınız (sayılan) câriyelerinizden alsın. Allah sizin îmânınızı daha iyi bilir. Çünkü siz, birbirinizden gelmesiniz. Öyleyse sahiplerinin izni ile ve mehirlerini örfe göre vermek sûretiyle câriyelerden iffetli olan, zinâ etmeyen ve gizli dostlar edinmeyenle evlenin. Evlendikten sonra zinâ

321. Buhârî, Megâzî, 38; Müslim, Nikâh, 29, 30, 32, Sayd, 23; Mâlik, Muvatta, Nikâh, 41.

322. İbn Âşur, et-Tahrîr ve't-Tenvîr, Tunus 1984, V, 2; Komisyon, Kur'an Yolu, DİB. Yayını, II, 31-34.

yaparlarsa, onlara hür kadınlara uygulanan cezânın yarısı vardır. Bu hükümler, içinizden günaha düşmekten sakınanlar içindir. Sabretmeniz ise, sizin için daha hayırlıdır. Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir.

25. âyette, evlenilmesi câiz olan hür veya câriye için “mü'min” sıfatı ön görülmüşse de, başka âyetler bu hükmü genişletmiş ve ehl-i kitaptan olan kadınlarla evlenmek de câiz görülmüştür.³²³

أَخْدَان “Ehdân” haden'in çoğulu olup, “gizli dost tutmak” demektir. Câhiliye döneminde iki çeşit zinâ vardı: Birisi toplumun gözü önünde açık-tan genelev işletmek, diğeri de birini dost tutarak özel bir şekilde gizlice zinâ etmekte. Bu şekildeki zinâlar çoğunlukla câriyelerle yapılırdı. İslâm'da bunların ikisi de yasaklanmıştır.

Câriyeleri hür kadınlara tercih etmek hür kadınların haklarına bir saldırıdır. Bunun için nikâhı altında hür bir kadın bulunan bir erkeğin, onun üzerine bir câriye ile evlenmesi asla câiz olmayacağı gibi, hür mü'min bir kadınla evlenme gücüne sahip olan hür erkeğin de câriye ile evlenmesi mekruh veya haram sayılmıştır. İmam Şâfiî âyetin mefhum-i muhâlifini göz önünde bulundurarak buna haram demişse de İmâm-ı Âzam mekruh olduğunu söylemiş, haram olanın hür kadın üzerine köle kadınla evlenmeye kalkışmak olduğunu açıklamıştır.

Âyetin sonundaki “sabretmeniz sizin için daha hayırlıdır.” ifâdesini, Hanefî mezhebi “câriyelerle evlenmeyip sabretmek” olarak yorumlamıştır. Çünkü âyet onlarla ilgilidir. İmam Şâfiî ise hür kadınları da bu kapsamda görmüş ve “ibadetle meşgul olmak nikâhtan daha fazîletlidir” diyerek evliliği mübah fiillerden saymıştır.³²⁴

323. Bk. Mâide, 5/5; Nisâ, 4/24; Mümtetine, 60/10.

324. Elmalılı, age, II, 542.

﴿ BÂB 5 ﴾

**SORUMLULUKLARDA HAFİFLETME, MEŞRÛ TİCARET,
BÜYÜK GÜNAHLARDAN SAKINMAK,
ERKEK VE KADIN İÇİN MİRAS HAKKI**

يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾ وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا ﴿٢٧﴾ يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٢٩﴾ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُضِلُّهُ نَارًا وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾ إِنْ تَجَنَّبُوا كِبَائِرَ مَا تَنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلَكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾ وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِلرَّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَ وَسَأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٣٢﴾ وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ فَآتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٣٣﴾

26- Allah size, bilmediklerinizi açıklamak, sizi daha önce geçen iyilerin yollarına iletme ve tevbelerinizi kabul etmek ister. Çünkü Allah her şeyi bilen, tam hüküm ve hikmet sahibi olmaktadır.

- 27- Allah, sizin tevbelerini kabul etmek ister, o nefsinin isteklerine uyanlar ise, sizin büsbütün yoldan çıkmanızı isterler.**
- 28- Allah sizden yükünüzü hafifletmek ister. Çünkü insan zayıf yaratılmıştır.**
- 29- Ey îmân edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret dışında, mallarınızı aranızda haksız yollarla yemeyin ve kendinizi öldürmeyin. Şüphe yok ki Allah, size karşı çok merhametlidir.**
- 30- Kim düşmanlıkla ve haksızlık yaparak bu yasaklanan fiilleri işlerse, Biz onu yakında o cehennem ateşine sokacağız. Bu Allâh'a göre çok kolaydır.**
- 31- Eğer siz, yasaklandığınız büyük günahları işlemekten sakınırsanız, Biz sizin diğer kötülüklerinizi örter ve sizi şerefli bir yere koyarız.**
- 32- Allâh'ın, bir kısmınıza diğerinden daha fazla verdiği şeylere göz dikip imrenmeyin! Çünkü erkeklerin çalışıp kazandıklarından bir payı vardır, kadınların da çalışıp kazandıklarından bir payı vardır. Allâh'ın lûtfundan isteyin. Şüphe yok ki Allah, her şeyi hakkıyla bilir.**
- 33- Ana-babanın ve diğer yakın hısımların geride bıraktığı her şey için Biz mirasçılar belirledik. Kendileriyle sözleşme yaptığınız kimselerin de paylarını verin. Şüphesiz ki Allah, her şeye şâhittir.**

26-28. âyetlerde, Allah Teâlâ'nın insanları bilgilendirip, daha önceki iyilerin yoluna iletmek, tevbelerini kabul etmek ve yüklerini hafifletmek istediği, nefsinin isteklerine uyanların ise, onları büsbütün saptırmak istediği belirtilir.

Yukarıdaki 26 âyette sözü edilen “daha önce geçenlerin yolu”, Fâtiha sûresinde de geçtiği gibi, Allâh'ın nîmetine ve kurtuluşa ermiş olan “nebîler, sıddıklar, şehitler ve sâlihler”in yoludur. Bununla birlikte âyetteki “sünen” ifâdesi yollar, yöntemler, yasalar gibi anlamlara da gelir. Bununla kastedilen Kitab-ı Mukaddes'tir. Çünkü değişikliğe uğramamış önceki semâvî kitaplarla son semâvî kitap olan Kur'ân ve onun uygulama şartlarını gösteren sünnet

arasında evlenilmesi yasak olan kadınlar, cinsel suçlara uygulanacak cezâlar vb. konularda büyük benzerlikler görülür.³²⁵

Âyetlerde, Allah Teâlâ'nın mü'minleri bağışlamak, onların iyi olmasını ve yüklerini hafifletmek istediğini, şehvet düşkünü birtakım insanların ise onları yoldan çıkarmak isteyecekleri haber veriliyor. Nitekim toplum içinde ki münâfıklar da bozgunculuk yapmak için çalışırlar.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Onlar (münâfıklar) kendi inkâr ettikleri gibi sizin de inkâr ederek, onlarla eşit durumda olmanızı isterler.”**³²⁶

“Yoksa onlar bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Fakat o kâfirler asıl tuzağa düşenlerin ta kendileridir!”³²⁷

“Onlar Allâh'ın nûrunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar. Hâlbuki kâfirler istemeseler de Allah, kendi nûrunu tamamlamaktan asla vazgeçmez. Müşrikler hoşlanmasalar da, kendi dinini bütün dinlere üstün kılmak için, Peygamberini hidâyet ve hak dinle gönderen O'dur.”³²⁸

“Fitne tamamen yok edilinceye ve din yalnız Allâh'ın oluncaya kadar onlarla savaşın! Eğer vazgeçerlerse zâlimlerden başkasına düşmanlık ve saldırı yoktur.”³²⁹

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ
تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا
﴿٢٩﴾ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ غَدَوَانًا وظُلْمًا فَسَوْفَ نُضِلُّهُ نَارًا وَكَانَ ذَلِكَ
عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾

**29- Ey îmân edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret dışın-
da, mallarınızı aranızda haksız yollarla yemeyin ve ken-
dinizi öldürmeyin. Şüphe yok ki Allah, size karşı çok
merhametlidir.**

325. krş. İki kız kardeşle evlenme yasağı için Nisâ, 4/23; Ahd-i Atik, Levililer, 18/18; recm için, Levililer, 20/10, Tesniye, 22/21, 24, Yuhanna, 8/5.

326. Nisâ, 4/89.

327. Tûr, 52/42.

328. Tevbe, 9/32-33.

329. Bakara, 2/193.

**30- Kim düşmanlıkla ve haksızlık yaparak bu yasaklanan fiilleri işlerse, Biz onu yakında o cehennem ateşine soka-
cağız. Bu Allâh'a göre çok kolaydır.**

29-30. âyetlerde, ticaretin meşrûluğu yapılan işlemin İslâm'a uygunlu-
ğu yanında, karşılıklı rızaya bağlanmış, belirlenen kurallara düşmanlık ve
haksızlıkla uymayanların azapla karşılaşacağı, bunun Allâh'a göre çok ko-
lay olduğu haber verilmiştir. Buna göre fâiz, kumar, karaborsacılık, rüşvet,
gasp, çalma, yalan, hîle, hıyânet gibi haksız kazanç yollarının hepsi bâtil-
dir. Yalnız kişinin çalışarak emeği ile kazandığı, karşılıklı rızaya dayalı ola-
rak yaptığı ticaret, bağış ve mîras yoluyla elde ettiği mal helâldir. Ticaretle
elde edilecek kârın; yalan ve hîleye dayanmaması, emek karşılığı olması ve-
ya sermaye riskine dayalı bulunması da gereklidir. Şu âyette de bunu destek-
lemektedir: **“Aranızda mallarınızı bâtil yollarla yemeyin ve insanla-
rın mallarından bir bölümünü, bile bile günaha girerek yemek için,
hâkimlere rüşvet olarak vermeyin.”**³³⁰

İSLÂM'DA TİCARET

Kur'ân-ı Kerîm'de genel olarak dünya, ay, güneş ve diğer gök cisimle-
rinin insanların yararlanması için yaratıldığı ve onların istifâdesine sunul-
duğu belirtildikten sonra,³³¹ servet ve çocukların dünyada bir imtihan ara-
cı olduğu belirtilir.³³² Servetin insan üzerindeki olumsuz etkisine şöyle dik-
kat çekilir: **“(Okumayıp câhil kalmaktan) sakın! Gerçek şu ki insan ken-
dini yeterli görerek azar.”**³³³ **“Mal ve evlat çokluğu ile övünmek sizi
oyaladı.”**³³⁴ Bu, mal ve çocuk çokluğu durumunda da itidâl ölçüsü dışına
çıkma konusunda bir uyarıdır. Çünkü İslâm'da meşrû ölçü içinde edini-
lecek servete bir sınırlama getirilmemiştir.

Kur'ân ve sünnetin servet ilmi ile ilgili olarak getirdiği ölçü ve ulaşılacak
istenen hedef, “ticaretle haksız kazancı önlemek, ticaretin dürüstçe yapıl-
masını sağlamak” olarak özetlenebilir.

Aşağıdaki âyetlerde bu hedef açıkça görülür: **“Ey îmân edenler!
Mallarınızı aranızda bâtil yollarla yemeyiniz. Ancak karşılıklı rızaya**

330. Bakara, 2/188.

331. Mülk, 67/15; Câsiye, 45/13.

332. Münâfikûn, 63/9; Tegâbûn, 64/15.

333. Alak, 96/6.

334. Tekâsür, 102/1.

dayanan ticaret bunun dışındadır.”³³⁵ “Allah alışverişi helâl, fâizi haram kılmıştır.”³³⁶ “Ey îmân edenler! Cuma günü namaza çağrıldığı zaman Allâh’ı anmaya (namaza) koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Namaz kılındıktan sonra yeryüzüne dağılın ve Allâh’ın fazlından rızkınızı arayın. Allâh’ çok anın ki kurtuluşa eresiniz.”³³⁷

H. Peygamber’in ticârî ve iktisadî hayatla ilgili birçok söz, fiil ve takrirleri vardır. Ona en üstün kazancın hangisi olduğu sorulunca, “Kişinin elinin emeği ve doğrulukla yapılan (mebrûr) alışveriş.” buyurmuştur.³³⁸

H. Peygamber kendisi de bizzat alışveriş yapmış, borçlanmış, rehin vermiş, ortak iş yapmıştır. O, insanlar çeşitli ticaret muâmeleleri yaparlarken peygamber olmuş ve onları ticaretten men etmemiş, aksine rızkın onda dokuzunun ticarete olduğunu bildirmiştir.

Enes bin Mâlik ؓ’ten rivâyete göre, bir gün pazar yerini gezmekte olan Nebî ؑ, elini bir zahîre yığının içine sokmuş, içinin ıslak olduğunu görünce, sebebini sormuş, malın sahibi, “Yağmur ıslattı.” deyince, “Görünmesi için ıslaklığı açıkta bırakman gerekmez miydi? Hile yapan bizden değildir.” buyurmuştur.³³⁹ Ticaret ahlâkının yerleşmesi için Allah elçisinin pek çok tavsiye ve uyarıları olmuştur.

Onun müjde, emir ve tavsiyelerinden bâzıları şunlardır:

“Sözü ve muâmelesi doğru tüccar, kıyâmet gününde Arş’ın gölgesi altındadır.”³⁴⁰ “Dürüst, sözüne ve işine güvenilir tüccar, nebîler, siddıklar ve şehitlerle beraberdir.”³⁴¹ “Servet, iyi (hayırsever) kişilerin elinde ne güzeldir!”³⁴²

“Bir kimse, gıda maddelerini toplayıp günün râyiç fiyatı ile satsa, sanki onu yoksullara ve ihtiyaç sahiplerine ücretsiz dağıtmış gibi sadaka eciri alır.”³⁴³ “Ey tüccar topluluğu! Hiç kuşkusuz alışverişe, boş söz ve yalan yere yemin çokça karışır. Bu eksikliği sadakalarınızla telâfi ediniz!”³⁴⁴

335. Nisâ, 4/29.

336. Bakara, 2/275.

337. Cuma, 62/10-11.

338. Ahmed bin Hanbel, III, 466, IV, 141.

339. Müslim, İman, 164; Ebû Dâvûd, Buyû’, 50; Tirmizî, Buyû’, 72.

340. İbn Mâce, Ticârât, 1.

341. Tirmizî, Buyû’, 4; İbn Mâce, Ticârât, 1; Dârimî, Buyû’, 8.

342. Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 197, 202.

343. İbn Mâce, Ruhûn, 16.

344. Ebû Dâvûd, Buyû’, 1.

Yine o yüce peygamber, sahâbelerine yalanın insanı cehenneme sürükleyeceğini bildirmiş,³⁴⁵ rızkın helâl yoldan aranmasını,³⁴⁶ başkasının satışına engel olunmamasını,³⁴⁷ hayvanların sütünü memede biriktirip alıcının aldatılmamasını,³⁴⁸ ticarete araya gereksiz aracı ve komisyoncunun girmemesini bildirmesi,³⁴⁹ etik değerler arasındadır.

SATIM AKDİ ÇEŞİTLERİ

Bir satım akdinin tarafları, malın niteliği ve akdin yapıldığı süreç dikkate alınarak belirlenen çeşitleri şunlardır:

a) Sahih satış: İslâm'ın alım-satımını meşrû kıldığı bir malı, yine meşrû olan bir mal veya para karşılığında değiştirmektir. Buna göre akıllı ve ergin iki kişi arasında karşılıklı rıza ile rükûn ve şartları gözetilerek yapılan bir alışveriş geçerli olup tarafları bağlar. Artık satıcı ve alıcı için “ayıp” veya “görme muhayyerliği” dışında bir seçme hakkı da söz konusu olmaz.³⁵⁰

b) Fâsit satış: Alışveriş rükûnlerine uygun olarak yapılmakla birlikte, şartlarında bir eksiklik bulunursa, böyle bir satış sözleşmesine “fâsit satış” denir. Bir satışta, tarafları anlaşmazlığa düşürecek nitelikteki eksiklikler satışı fâsit kılar. Başlıca eksiklikler şunlardır: Satılan malın cins, miktar veya nevinin bilinmemesi, satış bedelinin bilinmemesi, vâdeli satışta vâde tarihinin belirsiz bırakılması gibi bilinmezlikler, yeni alışverişin tehdit altında yapılması, meydana gelmeme riski bulunan bir şeyin satılması, meyveyi henüz çiçeğinde iken satılması gibi durumlar, taraflar arasında anlaşmazlığa yol açabileceği için fasid akid sayılır ve taraflar için akdi feshetme hakkı doğar. Ancak taraflar bir araya gelip karşılıklı rıza ile bu belirsizliği giderirlerse akit sahih hâle gelir. Akdi fesih hâlinde, mal elde mevcutsa aynı geri verilir. Satılmış veya tüketilmişse, misli mal misliyle, kıyemi mal ise değeri bakımından tazmin edilir.

c) Bâtıl satış: Eksiklik satım akdinin rükûnlerinde, yani îcap, kabul veya üzerinde akit yapılan şeyde olursa yahut bunları tamamlayan şartlarda bir eksiklik bulunursa akit bâtıl olur. Mesela; akdin konusu ortada olmaz veya

345. İbn Mâce, Mukaddime, 7.

346. İbn Mâce, Ticârât, 2.

347. Müslim, Buyû' 4.

348. Müslim, Buyû', b. 4.

349. Müslim, Nikâh, 51; İbn Mâce, Ticârât, 15.

350. Mevsilî, el-İhtiyâr, Kahire, t.y. II, 3; Meydânî, Lubâb fî Şerhi'l-Kitâb, tıpkıbasım, Dersaadet, İstanbul, t.y., I, 4-5.

şarap, domuz eti gibi yasak şeylerden bulunursa veyahut satışı küçük çocuk yahut akıl hastası yapmışsa ya da konunun teslimi imkânsızsa satış bâtil olur. Bu durumda mal teslim alınmışsa geri verilmesi gerekir. Tüketilmişse tazmin edilir.

Hanefiler dışındaki çoğunluk mezhep imamlarına göre bir âyet veya sahih hadisle belirlenen bir yasakla çelişen bütün akitler gayri sahih olup, bir hüküm meydana getirmez. Çünkü yasağa rağmen böyle bir akdi yapmak Allâh'a isyandır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *“Kim bizim emrimize uymayan bir iş yaparsa bu iş geri çevrilir. Kim dinimize, onda olmayan bir iş sokarsa bu da geri çevrilir.”*³⁵¹

d) Mekruh sayılan alışverişler: Kimi sözleşmeler, rükün, şart ve niteliklerinde bir eksiklik bulunmadığı hâlde, sözleşmenin kendisi dışındaki kalan bir sebepten ötürü yasaklanmış olabilir. Bu çeşit sözleşmeleri Hanefiler “mekruh (çirkin)” olarak nitelerken, diğer üç mezhep “haram” sayar.

Kendi Dışında Bir Sebeple Yasaklanan Başlıca Muâmeleler

Açık artırma yoluyla satışta müşteri kızıştırmak: Hz. Peygamber'in borçlunun bir malını açık artırma yoluyla satışını sağladığı nakledilir. Ancak bir kimsenin böyle bir satışa gerçek alıcı olmadığı hâlde sırf müşteri kızıstırıp fiyatı yükseltmek amacıyla karışması hadisle yasaklanmıştır.³⁵² Hanefilere göre, müşteri kızıştırma, eğer malın fiyatı gerçek değerini aşarsa mekruh olur. Eğer arttırma, mal değerini bulmadığı için yapılmışsa bunda bir sakınca bulunmaz. Burada adâlet için yardımlaşmış olur. Açık arttırma veya kapalı zarf usûlü teklif olarak en yüksek fiyat verene malı satmak mümkün ve câizdir. Ancak açık arttırmaya hile sokulmamalıdır.³⁵³

Telakki'r-rukban yasağı: Şehirdeki bâzı kimselerin köyden veya dışardan mal getirenleri yolda karşılayıp mallarını ellerinden almasıdır. Burada, üreticinin şehirdeki günlük râyîç fiyatları öğrenmesi engellenmekte, şehirli tüccarın onun elinden ucuza aldığı malı piyasaya kontrollü ve pahalı olarak sürmesi veya karaborsaya düşürmesi söz konusu olmaktadır. Hadiste şöyle buyrulur:

351. Buhârî, İ'tisâm, 20, Buyû', 60, Sulh, 5.

352. Buhârî, Buyû', 58, 64, 70; Müslim, Nikâh, 8.

353. Buhârî, Buyû', 59; İbn Mâce, Ticârât, 25.

“Hz. Peygamber binitlileri yolda karşılamayı, yani pazara gelmeden yüklerini satın almayı yasaklamıştır.”³⁵⁴ Hanefîlere göre, bu şekilde üretici veya malı dışarıdan getiren kimse ile tüketici arasına girmek, eğer topluma zarar veriyorsa tahrîmen mekruhtur. Eğer sun'î fiyat artışına yol açmıyorsa bunda bir sakınca bulunmaz.

Tekel oluşturma yoluyla piyasayı istismar etmek: Şehirlinin köylüye âit ürünleri depolayıp, komisyoncu sıfatıyla piyasaya sürmesi sünnetle yasaklanmıştır. Hadîsi nakleden Tavus, İbn-i Abbâs'tan böyle bir satışın şeklini sormuş, İbn-i Abbâs; şehirli köylüye komisyonculuk (simsarlık) yapıp, onun malını satamaz, diye cevap vermiştir.³⁵⁵ Enes bin Mâlik'ten nakledilen başka bir hadiste, köydeki mal sahibi ile şehirdeki komisyoncunun birbirinin oğlu veya babası bile olsa bunun câiz olmadığı belirtilir.³⁵⁶

Hanefîlere göre, böyle bir komisyonculuk belde halkına zarar veriyorsa mekruh olur, aksi hâlde bunda bir sakınca bulunmaz. Mâlikîlere göre, neceş satışı gibi, bu şekil komisyonculuk da akdin feshini gerektirir. Bu yasakla günümüzde tröst ve kartelleşme yoluyla piyasanın istismarının önlenmek istendiğini söyleyebiliriz.

Cuma namazı sırasında alışveriş yapmak: Cuma namazı ile yükümlü olanların cuma saatinde işlerini bırakıp namaza koşmaları gerekir. Sadece cemaate gelmemek için özürlü olan erkeklerle, gayrimüslimler, kadın ve çocuklar bunun dışındadır. İşte cuma namazı sırasında namaza gitmeyip de birtakım günlük muâmeleler, sözleşmeler yapılırsa bu akitler geçerli olmakla birlikte mekruhtur. Şâfiîlere göre ise, böyle bir, sözleşme câiz değildir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de; **“Ey îmân edenler! Cuma günü namaza çağrıldığınız zaman hemen Allâh'ın zikri olan namaza koşun, alışverişinizi bırakın.”** buyurulmuştur.³⁵⁷

Hanbelîlere göre bu sırada yapılan akitler geçerli olmaz, Mâlikîlerde meşhur olan görüşe göre ise, akit feshedilir.

Cuma namazı vakti, Hanefîlere göre ilk ezandan, çoğunluk fakihlere göre ise, hatibin minbere çıkışından itibâren başlar ve namazın sonuna kadar devam eder.³⁵⁸

354. Buhârî, Buyû', 72; İcâre, 11, 19; Nesâî, Buyû', 18.

355. Buhârî, Buyû', 72; İcâre, 11, 19.

356. Müslim, Buyû', 21; Ebû Dâvûd, Buyû', 45.

357. Cuma, 62/9.

358. Bk. İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr, V, 239 vd.; İbn Âbidîn, Reddu'l-Muhtâr, IV, 139; İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müçtehid, II, 164; Zühaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletüh, IV, 239 vd.

SARF AKDİ

Sarf sözlükte, parayı bozdurmak, harcamak, çevirmek demektir. Bir fıkıh terimi olarak; altın, gümüş veya diğer nakit paraların kendi cinsiyle veya başka para cinsleriyle peşin olarak değişimini ifâde eder. Ticarette sarraf ve döviz bürosu işlemleri ile para peşin mal veresiye bir muâmele olan selem akdi farklı özellikler taşıyan işlemlerdir. Aşağıda bu iki işlemi açıklayacağız:

Fıkıh kaynaklarında Buyû' (alışveriş) konusu ile sarf konusu ayrı başlıklar altında incelenir. Bunun nedeni; mal alışverişlerinde vâde, selem, seçim hakkı gibi şart ve muâmeleler serbestçe yapılabildiği hâlde, sarf akdinde iki bedelin peşin ödenmesi, araya vâdenin girmemesi gibi nitelikler onu diğerlerinden ayırır.

Hadiste şöyle buyrulur: *“Altın ve gümüşü peşin olarak mübâdele ediniz.”*³⁵⁹ Buna göre, altın, gümüş veya nakit paranın birbiriyle mübâdelesinde, taraflar meclisten ayrılmadan önce, iki bedelin teslim edilmesi gerekir. Aksi hâlde vâdeye dayalı “nesîe ribâsı” meydana gelir. Nitekim Hz. Ömer döneminde, Mâlik bin Evs رضي الله عنه yüz dinar altın parayı, gümüş paraya çevirmek üzere Talha bin Ubeydullah رضي الله عنه ile pazarlık yapmıştı. Altın paraları teslim alan Talha, bedeli olan gümüş paraları daha sonra vereceğini söyledi. Pazarlığı izleyen Hz. Ömer müdâhale ederek, eve girip çıkıncaya kadar bile olsa birbirinizden ayrılmayın, dedi ve arkasından şu hadîsi nakletti: “Altını altınla, gümüşü gümüşle... peşin misli misline mübâdele edin. Cinsler farklı olunca, peşin olmak şartıyla dilediğiniz gibi satış yapınız.”³⁶⁰

Cinsler bir olunca miktarların da aynı olması gerekir. Nitekim Hayber fethinden sonra Fudâle bin Ubeyd رضي الله عنه'in 12 Dinara (yaklaşık 48 gr altın para) satın aldığı altın gerdanlık konusunda Allâh'ın Rasûlü, altının altın para ile (gram bazında) denkleştirilmesini, geri kalan süs malzemesi için ise fiyat takdiri yapılmasını bildirmiştir.³⁶¹

Buna göre bir sarrafın, aynı ayardaki eski altını yenisiyle değiştirmek isteyen müşterisiyle, doğrudan değişim yerine, günün altın kuru üzerinden, değişik nakit para birimi ile alım-satım yapması gerekir. Aksi hâlde aynı cins altını fazlalıkla mübâdele fâiz olur. Hz. Peygamber'in Bilal-i Habeşi'ye, kalite farkı olan iki cins hurmayı takas ederken, aldanmayı önlemek için, değişimin para değeri üzerinden yapılmasını istemesi de aynı ilkeye işaret etmektedir.

359. Buhârî, Buyû', 78; Müslim, Mûsâkât, 81, 83; Tirmizî, Buyû', 24.

360. Buhârî, Buyû', 76.

361. Müslim, Mûsâkât, 17.

Döviz cinsleri de dâhil olmak üzere, piyasada her para birimi, kendi içinde bir cins oluşturur. Bütün paralar, kendi içinde bir cins sayılır ve bir-biri ile ancak peşin olarak mübâdele edilebilir. Çünkü bu tür işlemleri fâizli olmaktan çıkaran en önemli kıstas, bedellerden herhangi birisinin vâdeye bağlanmamasıdır.

Vâdeli altın ve döviz piyasası en kısa ifâdesiyle vâdeli işlem sözleşmelerinin alınıp satıldığı organize piyasalardır. Bu piyasada aracı üyeler vasıtasıyla herkes, borsa tarafından belirlenmiş miktar veya oranda teminat yatırarak vâdeli alım veya satım yapabilmektedir. Yapılan tüm işlemler borsa takas merkezinin garantisi altındadır. Bu çeşit vâdeli işlemler yüz yüze veya elektronik ortamda bilgisayar vasıtasıyla yapılabilmektedir.

Bunun yanında forex denilen vâdeli döviz işlemleri de günümüzde tahminlerin üzerinde bir artış kaydetmiştir. Bir hesaplama göre dünya çapında vâdeli döviz işlemleri tüm hisse senedi piyasaları toplamının 32,5 katına ulaşmıştır.

Vâdeli emtia piyasaları ile vâdeli döviz işlemlerini birbirinden ayırmak gerekir. Çünkü standart (misli) olan bir emtianın peşin bedeli ödenerek selem akdine konu yapılması câiz görülmüş ve ma'dûmun satışı yasağının istisnâsı sayılmıştır. Parasını peşin verip, 10 ton 1. kalite baldo cinsi pirinci üç ay sonra teslim almak üzere selem akdi yapmak gibi.

Ancak döviz satışlarının peşin bedelle yapılması gerektiği için, vâdeli döviz sözleşmesi, belki büyük döviz ödemelerini planlama ve büyük meblâğları vâdesinde hazır bulundurma bakımından bir ön anlaşmayı gerektirebilir. Bu bir satımdan çok “vaad sözleşmesi” olabilir. Tarafların, bağlayıcı olmamakla birlikte bu konuda verdikleri sözde durmaları onları fâize düşürmez. Ancak çok büyük fiyat dalgalanmaları olması durumunda bundan büyük zarar görecektir olan tarafın cayma hakkı bulunur.

Günümüz forex işlemleri bu anlamda bir döviz ihtiyâcını karşılamak amacıyla yapılmadığı ve işin başlangıcında konulan teminatın kaldıraç sistemiyle, risk altında tutulması yüzünden bu işlem “kumar ve fâiz” karışımı bir oyundan ibârettir. Nitekim döviz kuru aşağıya inerse, bu zarar sayılarak, aradaki farkın teminattan düşülmesi yoluyla, teminatın sürekli arttırılması ve her durumda forex merkezinin en kötü ihtimalle komisyonunu alarak sürekli kazanç sağlaması ve üye oyuncunun tek yanlı risk altında bulunması bu oyunun kurallarındandır.

Vâdeli altın piyasası da vâdeli döviz piyasası benzeridir. Gerçek satışlardan çok pozisyon satın alınarak oynanan “kumar ve fâiz” karışımı bir işlemdir. Ancak ileri bir tarihte ödenecek altın veya döviz borçları için, önceden alım veya satım vaadinde bulunmak câiz olur. Çünkü tarafların böyle bir vaadden cayma hakları bulunur.

Kabzdan Önce Satış Yasağı

Satın alınan bir malın fiilen teslim alınmasına veya alıcının tasarruf alanına geçmesine “kabz” denir. Malın teslim alınmazdan önce, müşteri tarafından üçüncü bir kişiye satılması durumunda, ilk satıcı ve alıcı arasında malla ilgili olarak çıkabilecek bir anlaşmazlık, ikinci satışı da etkileyecektir. Malın ilk satıcıdan teslim alınamaması, onun sözünde durmaması, malın telef olması veya defolu çıkması gibi durumlarda satım akdini uygulamak zorlaşacaktır. Böyle bir durumda, bir önceki problem çözülmedikçe, ikinci satıcı taahhüdünü yerine getiremeyecektir.

Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kim bir gıda maddesini satın alırsa, onu kabzetmedikçe başkasına satmasın.”³⁶² Bu hadiste zikredilen yiyecek maddesi örnek kabilinden olup, hadis bütün menkul eşyanın alım satımını kapsamına alır.

Kabzdan önce başkasına satış geçerli olursa, bu durum, mal hiç yer değiştirmeden, hatta henüz mal üretilmeden fiyatının yükselmesine neden olur. Birtakım araçlar, malı hiç görmeden kâğıt üzerinde kazanç elde etmiş olurlar.³⁶³

Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf’a göre, gayrimenkul üzerinde kabzdan önce tasarrufta bulunmak câizdir. Dayandıkları delil, “istihsan” prensibidir. Çünkü gayrimenkulün kabzdan önce telef olması veya değişikliğe uğraması çok seyrek görülen bir durumdur. Seyrek olan bir şeye ise itibar edilmez.

İmam Muhammed, Züfer ve Şâfiî’ye göre ise gayrimenkulün de menkuller gibi, kabzdan önce satışı câiz değildir.³⁶⁴

Kabzdan önce satış yasağı selem akdiyle satın alınan malları da kapsamalıdır. Çünkü selem akdi belgesi -selem senedi- borsada alınıp satılmaya başlayınca, bu belge en son kimin elinde bulunursa selem yükümlüsünden

362. Buhârî, Buyû’, 54, 55; Müslim, Buyû’, 29-32, 34-36, 39, 41; Ebû Dâvûd, Buyû’, 65.

363. K. Mîras, Tecrid, Terc. VI, 437.

364. Bk. Kâsânî, age, V, 180; İbnü’l-Hümâm, age, V, 204; Ali Haydar, Düraru’l-Hükkâm, I, 407, Mecelle, Madde: 253.

malı talep hakkı doğacaktır. Bu da malın nitelikleri ve teslimi ile ilgili olarak çıkabilecek anlaşmazlıklarda, onu ilk akdi yapanla karşı karşıya getirir. Diğer yandan bu gibi vâdeli satışlar ülkeleri reel ekonomiden uzaklaştırmakta, hayali satışlar ekonomik krizlere neden olmaktadır.

Fiyat - Yesir ve Fâhiş Gabin

Fiyat; bir malın baha ve değeri, o malın kıymetinin para ile ifâdesidir. Malın o günkü piyasa şartlarında belirlenen ilk kıymetine Arapça “sır” denir. Çoğulu “es’âr”dır. Satıcı ve alıcı arasında pazarlık sonucu anlaşılan mal bedeli ise “semen” adını alır. Buna göre semen, kıymetten az, çok veya ona denk olabilir. Semen, müşterinin zimmetinde borç olan bir bedeldir. Bir malın bedeli ya peşin ödenir ya da alıcının zimmetinde borç olarak kalır. Semen ilke olarak altın, gümüş, nakit para türünden olur. Ancak buğday, arpa, demir, çimento gibi zimmette sâbit olabilen misli mallar da semen olarak belirlenebilir. Bu sonuncuların mal karşılığında semen yapılması hâlinde ribâdan kaçınmak için takasın peşin yapılması gerekir. Bir arsayı 10 ton 1. kalite buğday karşılığı satmak gibi.

Gabn: Hile yapmak, aldatmak, bir şeyin miktârını azaltmak demektir. Akitte karşılıklı yükümlülükler arasında önemli bir dengesizliğin bulunmasıdır. Tağrîr de; aldatmak, hile yapmak ve gâfil avlamak demektir. Satılan malı gerçek nitelikleriyle tanıtmamak, müşteriye aldatmak olarak tanımlanır. Gabin ikiye ayrılır:

a) Yesir gabin: Az aldanma olup, fâhiş gabinde verilen oranlardan daha az miktarda aldanmak demektir. Az aldanma satım akdine zarar vermez. Çünkü bundan kaçınmak güçtür. Diğer yandan insanlar küçük fiyat farklarına rıza gösterirler. Fakat piyasa fiyatının üstüne çok çıkılırsa müşteri aldatıldığını düşünür ve fazlalığı satıcıya helâl etmez. Bu yüzden de fâhiş fiyat meselesi ortaya çıkar.

b) Fâhiş gabin: Bilirkişilerin yaptıkları takdirlerin dışında kalan ölçüde bir aldanmadır. İlk olarak Belh fakihlerinden Nusayr bin Yahyâ (ö. 268/881), râyîç piyasa fiyatlarının dışına çıkmayı ifâde eden “fâhiş gabin” ölçülerini, gayrimenkullerde %20, hayvanlarda %10 ve menkul mallarda %5 olarak tespit etmiştir. Osmanlı Devleti piyasasında yüzyıllarca ölçü alınan bu miktarlar, 1876 tarihli Mecelle’nin 165. maddesi ile kânunlaştırılmıştır.³⁶⁵

365. Ali Haydar, Duraru'l-Hukkâm, İstanbul 1330 H, I, 165, 166.

Fâhiş gabnin satım akdini fesih sebebi olabilmesi için, aldatma (tağrîr) ile birlikte bulunması gerekir.³⁶⁶

Mâlikîlere göre, malın değerinin üçte birinden daha fazlasıyla piyasa fiyatının üstüne çıkmak veya aşağı düşürmek fâhiş fiyattır. Dayandıkları delil, Hz. Ebûbekir رضي الله عنه'in halîfeliği dönemindeki uygulamasıdır.

Kanaatimizce, İslâm'ın aşırı sayılan kârın miktârı konusunda kesin bir sınır getirmeyişinin nedeni, nisbetlerin tespitini ülke ve beldelerin örflerine bırakmak içindir. Mezheplerin bu konuda farklı ölçüler getirmesi de bunu göstermektedir.

Diğer yandan peşin satışlarla, vâdeli satışları kendi içinde değerlendirmek gerekir. Çünkü veresiye bir satışta kâr oranının yüksek tutulduğu bilinmektedir.

Fiyatların serbest piyasa ekonomisiyle oluşması asıl olmakla birlikte, kamunun düzenleyici olarak devreye girmesi her dönemde kendini hissettirmiştir. Ancak kamu yönetimi bir mala normal piyasa şartlarının çok altında bir fiyat takdir etmesi durumunda (narh), o malın karaborsaya düşmesi ne ve bunun sonucunda da normalin üstünde fiyat yükselmelerine yol açar.

Piyasa şartlarının gerektirdiği ölçü dışında eşya fiyatlarını sanal olarak yükseltmeye çalışmak kişiye sorumluluk getiren bir davranıştır. Hadiste şöyle buyrulur: “Kim müslümanlara karşı fiyatları yükseltmek için ihtikâr yaparsa o kimse günahkârdır.”³⁶⁷

İslâm'da ticaret hayatının etik değerler gözetilerek yapılması kişiye ibadet ecri kazandırır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kim bir gıda maddesini satın alır ve günün râyiç bedeli üzerinden satarsa, sanki onu yok-sullara tasadduk etmiş gibi ecir alır.”³⁶⁸

“Elindeki paraları emânet bilerek, gönül hoşluğu ile yerine sarf eden veznedar (emânetçi, muhasebeci) bunları Allah için sadaka vermiş gibi ecir kazanır.”³⁶⁹

Yukarıda 29. âyetteki, “Nefislerinizi (kendinizi) öldürmeyiniz!” cümlesine üç anlam verilmiştir. a) Başkasının malını haksız yere yiyerek kendinizi öldürmeyin, toplumunuzu mahvetmeyin. Bu, mecaz anlam olur. b) Mü'minler

366. İbn Âbidîn, Reddül-Muhtâr, IV, 159.

367. İbn Mâce, Ticârât, 6; Ahmed bin Hanbel, I, 21.

368. İbn Mâce, Ruhûn, 16.

369. Buhârî, Zekât, 25.

olarak birbirinizi öldürmeyin. c) İntihar etmeyin. Başkasını öldürmek haram olduğu gibi kişinin, iflas, aile problemi, acıya dayanamama gibi bir nedenle canına kıyması da haram sayılmıştır. Hz. Peygamber, çeşitli hadislerinde intihar edenin cehenneme gideceğini bildirmiştir.³⁷⁰

Hadislerde şöyle buyurulmuştur: *“Kim ne ile intihar ederse, kıyâmet günü onunla azap olunur.”*³⁷¹ *“Kim yüksek bir yerden kendini atarak intihar ederse, o cehennem ateşi içinde de benzer şekilde yuvarlanır. Kim zehir içerek kendini öldürürse, zehir içerek cehennemde yerini alır. Kim kendini bir silahla öldürürse, o demir parçasını cehennemde karnına batırmaya devam eder.”*³⁷²

Diğer yandan, Zâtü's-Selâsil gazvesinde ihtilâm olan birlik komutanı Amr İbnü'l-Âs ؓ, soğuk yüzünden suyla boy abdesti alamamış, teyemmüm abdesti almış ve cemaate de sabah namazını kıldırmıştı. Bunu gören bâzı sahâbeler onun tembellik yüzünden suyla boy abdesti almadığını düşünerek, dönüşte Hz. Peygamber'e durumu iletmışler. Hz. Peygamber Amr'ı davet ederek, niçin böyle yaptığını, su varken teyemmüm abdestini tercih ettiğini sormuş. Bunun üzerine Amr, havanın soğuk olduğunu, rüzgârın altında boy abdesti alırsa tecrübesine göre hastalanacağını ve komutanlık görevinin aksayabileceğini düşünerek böyle yaptığını söylemiş ve arkasından da şu âyetlere dayandığını belirtmiştir: **“Kendinizi öldürmeyin”**,³⁷³ **“Allah yolunda harcamın, kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayın ve iyilik yapın; çünkü Allah, iyilik yapanları sever.”**³⁷⁴ âyetlerini okumuş ve Hz. Peygamber onun uygulamasını onaylamıştır. Başka bir rivâyete göre, Amr kendisi gelip durumu Allâh'ın Rasûlü'ne anlatmış ve “Kendinizi öldürmeyin.” âyetini hatırlayarak böyle yaptığını söylemesi üzerine, Allâh'ın Rasûlü gülmüş ve hiçbir şey dememiştir.³⁷⁵ Diğer yandan Allâh'ın elçisi, Hayber Savaşı'nda (Müslim'de Huneyn savaşı) aldığı yarının acısına dayanamayarak, kılıcıyla intihar eden bir sahâbenin cehenneme gittiğini bildirmiştir.³⁷⁶

370. Bk. Buhârî, Tıb, H No: 721, Enbiyâ, H No: 720; Müslim, İman, 175, 180.

371. Buhârî, Edeb, 44, 73, Eymân, 7; Müslim, İman, 176.

372. Buhârî, Tıb, 56; Müslim, İman, 175.

373. Nisâ, 4/29.

374. Bakara, 2/195.

375. Bk. Ebû Dâvûd, Tahâre, 125; Ahmed bin Hanbel, Müsned, IV, 203, 204.

376. Buhârî, Megâzî, H No: 1451; Müslim, İman, 178.

إِنْ تَجْتَبُوا كِبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلَكُمْ مُدْخَلَ
كَرِيمًا ﴿٣١﴾

31- Eğer siz, yasaklandığınız büyük günahları işlemekten sakınırsanız, Biz sizin diğer kötülüklerinizi örter ve sizi şerefli bir yere koyarız.

31. âyet, büyük günahlardan sakınanların, diğer kötülüklerinin örtüleceği ve cennete girecekleri bildirilir.

BÜYÜK GÜNAHLAR

Günahlar, büyük ve küçük diye ikiye ayrılır. Necm sûresi, 53/32. âyet-te, büyük günah için kebâir ve fevâhiş (tekilleri kebîre ve fâhişe), küçük günahlar için ise “lemem” kelimeleri kullanılır. Dînin, işleyene cezâ öngördüğü söz, fiil ve davranışlara Arapça “ism” denir. Âyetlerde büyük günah için daha çok “kebîr-kebâir, fâhişe-fevâhiş”, küçük günahlar içinse, “sagîr-sagâir, seyyie-seyyiât ve lemem” sözcükleri kullanılır. Hadiste şöyle buyrulur: “Yedi helâk edici şeyden sakınınız. Bunlar; Allâh’a ortak koşmak, büyü yapmak, haksız yere adam öldürmek, yetim malı ve fâiz yemek, sa-vaştan kaçmak, iffetli ve îmanlı bir kadına zinâ iftirasında bulunmaktır.”³⁷⁷

Bunlara, Mescid-i Haram’da günah işlemek, ana-baba hakkını gözetmemek, yalancı şahitlik yapmak gibi başka günahlar da eklenir.³⁷⁸

Kur’ân’da Allâh’a şirk koşmanın af dışında tutulduğu bildirilir: **“Doğrusu Allah kendine ortak koşulmasını bağışlamaz; bundan başkasını ise, dilediği kimseler için bağışlar. Kim Allâh’a ortak koşarsa, gerçekten o, büyük bir günah ile iftira etmiş olur.”**³⁷⁹

Ancak büyük günahların dışında kalan günahların affedileceğini bildiren âyetler de vardır: **“Gündüzün iki ucunda ve gecenin ilk saatlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri (günahları) giderir. Bu, öğüt almak isteyenlere bir hatırlatmadır.”**³⁸⁰

“O îmân edenler, büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınır- lar, kızdıkları zaman da onlar (kusurları) bağışlarlar.”³⁸¹

377. Buhârî, Vasâyâ, 23; Müslim, İman, 145; Ebû Dâvûd, Vasâyâ, 10.

378. Bk. Buhârî, Edeb, 6, Eymân, 16; Müslim, İman, 143, 144.

379. Nisâ, 4/48.

380. Hûd, 11/114.

381. Şûrâ, 42/37.

“Mahşer vaktinde sizi toplayacağı gün, işte o, aldanma günüdür. Kim Allâh’a î mân eder ve iyi amel işlerse, Allah onun kötülüklerini örter ve onu, içinde ebedî kalacakları, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar. İşte büyük kurtuluş budur.”³⁸²

Diğer yandan Furkan, 25/68. âyette mü’minlerin vasıfları olarak Allâh’a ortak koşma, haksız yere birini öldürme ve zinâ gibi üç büyük günahtan sakındıklarına dikkat çekildikten sonra, her nasılsa böyle bir hatâyâ düşenlerle ilgili olarak da devamı âyetlerde şöyle buyrulur:

“Ancak tevbe ve î mân edip iyi bir amel işleyenler müstesnâdır. Çünkü Allah bunların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayan, çok merhametli olandır. Her kim tevbe eder ve iyi bir işlerse, şüphesiz o, tevbesi kabul edilmiş olarak Allâh’a döner.”³⁸³

“De ki: Ey kendileri aleyhine sınırı aşan kullarım! Allâh’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin; çünkü Allah, bütün günahları bağışlar. O, gerçekten çok bağışlayan, çok merhametli olandır.”³⁸⁴

İbn-i Abbâs ؓ’ten rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: Nisâ sûresindeki sekiz âyet bu ümmet için güneşin üzerine doğduğu ve battığı şeylerin hepsinden hayırlıdır. Çünkü bu âyetler günahkâr mü’minlere ümit kapısının her zaman açık olduğunu bildiren âyetlerdir.³⁸⁵

Ehl-i sünnete göre, büyük günah işleyen, dinden çıkmaz, âhirette âsî-fâsık mü’min olarak muâmele görür. Dünyada pişmanlık duyuncaya kadar fâsık sıfatını alır ve kimi görev ve ehliyet için “adâlet (güvenilirlik)” vasfını kaybetmiş bulunurlar. Mesela, büyük günaha bulaşan hâkimin hükmü bozulur. Bir İslâm toplumunda, açıktan büyük günah işlemeye kalkışanlara karşı “iyi liği emir ve kötülükten nehiy” ölçüleri içinde mücâdele edilir.

Mu’tezile ekolüne göre, büyük günah işleyen kişi, îmanla küfür arasında bir yerde bulunur. Hâricîlere göre ise bunlar dinden çıkmış sayılırlar.

Sonuç olarak âyet ve hadislerden günahların büyük ve küçük olmak üzere ikiye ayrıldığı anlaşılmaktadır. Büyük günahların affı için, tevbenin yanında kul hakkını ödeme, helâlleşme, birtakım maddî ve mânevî fedakârlıklar da bulunma gibi sorumluluklar söz konusu iken, küçük günahları işleyen

382. Tegâbün, 64/9.

383. Furkan, 25/70-71.

384. Zümer, 39/53.

385. Bk. Nisâ, 4/26, 27, 28, 31, 40, 48 ve 116, 110, 147.

birtakım iyi amelleri sebebiyle otomatik bağış kapsamına girdiği de söyle-
nebilir. Nitekim hadiste şöyle buyurulmuştur: “Büyük günahlardan kaçınıl-
ması hâlinde, beş vakit namaz, iki cuma namazı ve iki Ramazan orucu
aralarında işlenecek küçük günahlara kefârettir.”³⁸⁶

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا
اَكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اَكْتَسَبْنَ^ط وَسَأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ^ط إِنَّ اللَّهَ
كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٣٢﴾

**32- Allâh'ın, bir kısmınıza diğerinden daha fazla verdiği şey-
lere göz dikip imrenmeyin! Çünkü erkeklerin çalışıp ka-
zandıklarından bir payı vardır, kadınların da çalışıp ka-
zandıklarından bir payı vardır. Allâh'ın lûtfundan iste-
yin. Şüphe yok ki Allah, her şeyi hakkıyla bilir.**

32. âyette, başkasının elindeki mevki ve nîmete göz dikerek haset ve
kıskançlıkta bulunmak yasaklanmıştır. Çünkü böyle bir duygu, insanı sü-
rekli olarak mutsuz eder. Onun yerine hazineleri bol olan Allah'tan istemek
ve çalışmak gerekir. Çünkü dünyada rızkı, belli ölçülere göre taksim eden
Yüce Allah'tır.³⁸⁷

Âyetlerde şöyle buyrulur: “**Onlardan bir kısmına verdiğimiz dünya
nîmetlerine sakın imrenerek bakma! İmân etmiyorlar diye de üzül-
me! Ancak mü'minlere şefkat kanatlarını indir.**”³⁸⁸

“**Kendilerini sınamak için birtakım insanlara verdiğimiz dünya
hayatının gösterişine gözünü dikme! Çünkü Rabbinin rızkı daha ha-
yırlı ve daha sürekli dir.**”³⁸⁹

“**Yoksa Rabbinin rahmetini onlar mı paylaşıyor? Oysa dün-
ya hayatında onların geçimliklerini Biz paylaştırdık. Birbirlerine iş
gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıldık. Rabbinin
rahmeti onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır.**”³⁹⁰

386. Müslim, Tahâre, 16.

387. Zuhurf, 43/32.

388. Hicr, 15/88.

389. Tâhâ, 20/131.

390. Zuhurf, 43/32.

Rasûl-i Ekrem ﷺ, Allâh'ın lûtfundan isteyip, bolluğu ummak ibadetle-
rin en üstünü olduğunu bildirmiştir.³⁹¹ Ancak böyle bir istekte bulunurken,
“dînim, dünyam ve âhiretim için hayırlı olanı ver!” diye duâ etmek en gü-
zel olanıdır. Nitekim Kur'ân'da övülen ve teşvik edilen duâ da hem dünya
hem âhiret için yapılandır. **“Onlardan öyleleri de var ki, “Ey Rabbimiz!
Bize dünyada güzellik, âhirette de güzellik ver ve bizi ateş azâbın-
dan koru!” derler.”**³⁹²

Abdullah bin Mes'ud ؓ'ten rivâyete göre Allâh'ın Rasûlü şöyle buyur-
muştur: “Sadece iki kişiye gıpta edilir: Biri Allâh'ın verdiği malı hak yo-
lunda harcamayı başaran kimse. Diğeri de Allâh'ın kendisine verdiği ilim
ve hikmetle hüküm veren ve onu başkalarına öğreten kimse.”³⁹³

Buna göre Allah Teâlâ, kadın olsun erkek olsun, her çalışan, çalışma-
sının karşılığını vereceğini bildirmiştir. Âyetlerde şöyle buyrulur: **“Bunun
üzerine, Rab'leri de onların duâlarına şöyle karşılık verdi: “Ben siz-
den, erkek olsun kadın olsun hiçbir çalışanın emeğini boşa çıkar-
mayacağım. Çünkü sizler birbirinizdensiniz.”**³⁹⁴

**“Erkek olsun, kadın olsun kim mü'min olarak sâlih amel işler-
se, elbette ona güzel bir hayat yaşatırız ve mükâfatlarını da elbet-
te yapmakta olduklarının en güzeliyle veririz.”**³⁹⁵

وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ ۚ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ
أَيْمَانُكُمْ فَأَتَوْهُمْ نَصِيحُهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٣٣﴾

**33- Ana-babanın ve diğer yakın hısımların geride bıraktığı
her şey için Biz mîrasçılar belirledik. Kendileriyle söz-
leşme yaptığınız kimselerin de paylarını verin. Şüphesiz
ki Allah, her şeye şâhittir.**

33. âyette mîras bırakanların malları ile ilgili gerek vasiyet âyeti,³⁹⁶ ge-
rekse mîras âyetindeki,³⁹⁷ ortak kavramlar olan “anne-baba” ve “akrebun”

391. Tirmizî, Deavât, 116.

392. Bakara, 2/201.

393. Buhârî, İlim, 15, Zekât, 5, Ahkâm, 3; Müslim, Müsâfirîn, 268.

394. Âl-i İmrân, 3/195.

395. Nahl, 16/97. İslâm'da işçi-işveren hakları ile ilgili olarak bk. Zuhurf, 43/32.

396. Bakara, 2/180.

397. Nisâ, 4/7.

(en yakınlar) kavramları aynen tekrar edilmiştir, Bunların mîrasta hak sahibi oldukları belirtilmiş ve dağıtım şekli Hz. Peygamber'e bırakılmıştır.

Abdullah bin Abbâs'a göre Mekkelî müslümanlar Medîne'ye hicret edince bir Muhâcir ile bir Ensâr kardeş yapılmış, bunlar bir vefât olursa, birbirine mîrasçı olmuşlardı. Daha sonra inen Enfâl sûresi, **“Nesep akrabası olanlar Allâh'ın Kitabına göre birbirine daha yakındırlar. Şüphesiz Allah her şeyi bilir.”**³⁹⁸ âyeti ile mîras yalnız nesep hısımlarına tahsis edildi. Uhud Gazvesi'nden sonra inen Nisâ sûresi âyetleriyle de mîras esasları belirlendi.³⁹⁹

Âyetle mevlâî, mevlâ'nın çoğulu olup, Mevlâ; efendi, seyyid, köle veya câriyenin sahibi, kölesini âzâd eden kimse anlamlarına gelir. Âyetteki mevlâî mîras taksiminde “ashâb-ı ferâiz”den sonra gelen ve “asabe” denen akrabadır. Âzâdlı kölenin hısımları akrabası bulunmayabilir. Bu yüzden onun eski efendisi diyet, erş, fidye gibi cezâları tazmin etmeyi üstlenir ve buna karşılık da mîrasçı olur.

Âyetteki, “Yeminlerinizin bağladığı kimseler” başka bir ifâde ile “Kendileri sözleşme yaptığınız kimseler” ifâdesi; eşi, âzâdlı kölenin efendisini veya birisinin suç işlemede tazminat riskini üstlenme karşılığında, akraba olmayan birisiyle yapacağı “mîrasçılık sözleşmesi” ni kapsamına alır. Ebû Hanîfe ve bâzı müçtehitlere göre, birbirine akrabalı bulunmayanlar arasında, şartlarına uygun olarak yapılacak “mîras ve tazminat sözleşmesi (muvâlât akdi)” bu âyete göre geçerli olup, bu gibi kimseler, ashâbü'l-ferâiz, asabe ve zevî'l-erhâm grubundan herhangi bir nesep akrabası bulunmayınca 5. sırada mîrasçı olurlar. Câhiliyeden gelen Muvalat uygulamasının, mîrasçılığı yalnız nesep hısımlarına bağlayan Enfâl, 8/75. âyeti ile neshedildiği de söylenmiştir. Bir başka anlayışa göre burada kastedilen eşlerdir. Çünkü evlilik de bir sözleşme olup, mîras hakkı doğurmaktadır.

“Yeminlerinizin bağladığı kimseler” ifâdesi, günümüz “teâvün ve tekâfül” esasına dayanan İslâmî sigortanın delili olarak da değerlendirilmektedir.

MEVLÂ, MEVLÂÎ VE SİGORTA İLİŞKİSİ

İslâm'a göre aralarında yardımlaşma ve dostluk cârî olacağı için kölesini âzâd eden efendiye de âzâd edilen köleye de mevlâ denilmiştir. Aralarını ayırmak için âzâd edene “Mevlây-ı a'la” âzâd edilene de “Mevlây-ı esfel”

398. Enfâl, 8/75.

399. Bk. Nisâ, 4/11, 12 ve 176.

denilir. Mevlây-ı esfel, mevâli şeklinde çoğul yapılır ve daha ziyâde bu şekilde kullanılırdı.

İslâm hukûkunda başlıca iki türlü mevlâ vardır:

1) Mevla'l-îtâka

Âzâd edilen kölenin eski sahibi veya köleyi âzâd eden kimsedir. Âzâd edilen köleye Türkçe'de âzâdlı denir. Köleyi âzâd eden kişi ile âzâd edildikten sonra âzâdlı arasında velâ (bir dostluk ve yardım bağı) kalır. Eğer, ölünce âzâdının mîrasçısı yoksa eski efendisi ona mîrasçı olur. Ancak buna karşılık eski efendisi de onun diyet ve erş gibi tazminatını üstlenir.

2) Mevla'l-muvâlât

Bu türlü mevlâlık, akit ve dostluk mevlâlığıdır. Akrabası olmayan bir şahsın, nüfûzlu bir kimseye gelerek kendisine yardım etmesi, cinâyet işlediğinde diyetini ödemesi karşılığında, o kimsenin de bu şahıs öldüğünde mîrasçısı olmak üzere aralarında yaptıkları anlaşmaya "Muvalat akdi", bu şekilde anlaşmayı kabul eden nüfûzlu kimseye de "mevla'l-muvalat" (kendisiyle karşılıklı sözleşme yapılan mevlâ ve dostluk mevlâsı) denilir. İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre, câhiliye döneminde uygulanan böyle bir muâmele İslâm geldikten sonra hukûkîliğini kaybetmiştir. Ancak Hanefilere göre böyle bir Muvalat (dostluk) sözleşmesi yapılırsa bu geçerli olur. Mevla'l-muvalat'ın vâris olabilmesi için akitleştigi kimsenin karısı hariç, başka mîrasçısının olmaması gerekir.⁴⁰⁰

Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur: **"İyilik ve takvâda yardımlaşın, günah ve düşmanlık konularında yardımlaşmayın."**⁴⁰¹

Hadiste şöyle buyrulur: *"Birbirinize karşılıklı olarak bağışta bulununuz, birbirinizi seversiniz."*⁴⁰²

Malezya'da sigorta uygulaması: Malezya'da, İslâm'ın "karşılıklı yardımlaşma" ve "emek-sermaye ortaklığı (mudârebe)" yöntemine dayalı, özel sektöre işletilen bir sigorta (tekafül) sistemi geliştirilmiştir. Birbirine karşılıklı kefil olma anlamına gelen "tekafül" sistemi, ikiye ayrılır. Aile tekafül işletmesi (sosyal sigorta) ve genel tekafül işletmesi (İslâmî genel sigorta; kazâ, âfet vb. risklere karşı yapılan sigorta).

400. Bk. Muhiddin, Bağçeci, Şâmil İslâm Ansik. "Mevlâ" mad.

401. Mâide, 5/5/2.

402. Mâlik, Muvatta, Hüsnü'l-Huluk, 16.

Devletin denetiminde şirket olarak organize olan bu sigorta kurumlarına, prim ödeyenler aynı zamanda Mudârebe'nin, sermaye sahibi tarafını oluşturur. Şirket yönetimi de "işletmeci (mudârib)" durumundadır. Sosyal sigortalarda, işletmeci kârın %30 kadarını alırken, bu oran genel mal sigortalarında %50'dir. Kazâ, yangın, âfet vb. risklerin yüksek olması yüzünden burada işletmecinin alacağı kâr oranı artırılmıştır.

Bu sistemde yıl boyunca, trafik kazâları için hasar bedelleri, kârın dörtte birinden mahsup edilmek üzere ödenir. Bu dörtte bir yeterli olmazsa, diğer dörtte birden ödeme yapılır. Ancak Malezya uygulamasında on yıllık tecrübeye göre, hasar ödemelerine, Mudârebe işletmesi kârının dörtte birinin yeterli olduğu görülmüştür. Hasarların çok olduğu dönemde, kârın %50 si de yeterli olmasa, işletmeciye âit olan öbür %50 kârdan, bu da yeterli olmazsa, anaparadan hasar bedellerinin ödenmesi gerekecektir.

Diğer yandan, başlangıçta ödenen primlerin bir bölümünün, devlet tarafından merkezî bir fona aktarılmasıyla da, tepe noktada bu genel kefâlete, devlet kefâleti de eklenmiştir. Başka bir deyimle, bütün sigortaları, devlet kendi sigorta şemsiyesi altına alarak ikili sigorta (sigortanın sigortası) problemini kendi ülke sınırları içinde çözmüştür.⁴⁰³

403. Bk. Muhammed Fazlı Yusuf, Brief Outline Of On The Concept And Operational System Of Takaful Business (Islamic Insurance), Tebliğ, I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi, Kombad, Konya 1997, s. 931-941, Türkçe terc., age, s. 945-956.

﴿ BÂB 6 ﴾

**AİLE İÇİ DİSİPLİN, HAKEM USÛLÜ,
GEÇİMLİ OLMA, İNKÂRCININ İNFÂKI**

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا
 أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ ۖ فَالضَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ
 اللَّهُ ۗ وَالَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِى الْمَضَاجِعِ
 وَاضْرِبُوهُنَّ ۚ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا
 كَبِيرًا ﴿٣٤﴾ وَإِنْ حِفْظُهُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا
 مِّنْ أَهْلِهَا ۚ إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا
 ﴿٣٥﴾ وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذَى
 الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِى الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ
 وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ ۚ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ
 لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَلًا فُخُورًا ﴿٣٦﴾ الَّذِينَ يَخْلُونَ وَيَأْمُرُونَ
 النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَاعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ
 عَذَابًا مُّهِينًا ﴿٣٧﴾ وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ
 بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ ۗ وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا
 ﴿٣٨﴾ وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ
 اللَّهُ ۗ وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا ﴿٣٩﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۚ وَإِنْ
 تَكَ حَسَنَةً يُّضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَّدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾ فَكَيْفَ
 إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَؤُلَاءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾

يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصُوا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّى بِهِمُ الْأَرْضُ
وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا ﴿٤٢﴾

- 34- Allâh'ın insanların bir kısmını diğerlerine üstün kılması, bir de mallarından harcamaları sebebiyle erkekler, kadınların koruyup kollayıcısı durumundadır. Bu yüzden iyi kadınlar itaatkâr olanlardır. Allah onların haklarını nasıl koruduysa, onlar da kocalarının yokluğunda kendilerini, onların mallarını ve çocuklarını koruyanlardır. Serkeşliklerinden yıldığınız kadınlara gelince, önce onlara öğüt verin, (yararı olmazsa) yataklarında yalnız bırakın, (yine dinlemezlerse) onlara (hafifçe) vurun! Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın! Şüphesiz ki Allah çok yücedir, büyüktür.**
- 35- Eğer karı-kocanın arasının açılmasından korkarsanız, bir hakem erkeğin ailesinden, bir hakem de kadının ailesinden gönderin. Bunlar gerçekten barıştırmak isterlerse, Allah aralarındaki dargınlık yerine geçim verir. Şüphesiz ki Allah hakkıyla bilen, her şeyden haberdar olandır!**
- 36- Allâh'a kulluk edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın! Anaya, babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaş'a, yolda kalmış ve sahip olduğunuz kölelere iyilik edin. Çünkü Allah, kendini beğenenleri ve övünüp duranları sevmez.**
- 37- Bunlar cimrilik eden, insanlara da cimriliği tavsiye eden ve Allâh'ın kendilerine lûtfundan verdiği şeyleri gizleyen kimselerdir. Biz, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır.**
- 38- Allâh'a ve âhiret gününe inanmadıkları hâlde, mallarını insanlara gösteriş olsun diye harcayanları da Allah sevmez. Artık şeytan kime dost ve arkadaş (karîn) olursa, o ne kötü bir arkadaşdır!**
- 39- Allâh'a ve âhiret gününe îmân edip de, Allâh'ın kendilerine vermiş olduğu rızıktan hayra harcasalardı ne (güzel) olurdu! Allah, onların durumunu hakkıyla bilendir.**

- 40- Şüphe yok ki Allah, zerre kadar haksızlık yapmaz. Ama eğer zerre kadar da bir iyilik yapılsa, onun sevabını kat kat arttırır ve ayrıca kendi katından da büyük bir mükâfat verir.**
- 41- Biz her ümmetten bir şâhit getirdiğimiz ve seni de onların üzerine bir şâhit yaptığımız zaman, durumları nice olacak?**
- 42- Allâh'ı inkâr edip peygambere isyan edenler, o kıyâmet günü yerle bir olmayı isterler. Allah'tan hiçbir sözü gizleyemezler.**

34. âyetteki “kavvâm” kâim'in mübalağa kipi olup yönetici, kollayıcı, hâkim anlamlarına gelir. Erkekler bu görevin verilmesinin sebebinin geçim harcamaları yükümlüğü olduğu; eşlerine itaatkâr, iffetli ve onların mallarını koruyan kadınların iyi kadınlar oldukları, itaatsizlik ve iffetsizlik yapanlar için te'dib hakkının bulunduğu belirtilmiştir.

AİLE İÇİ DİSİPLİN

Bir kadının işine bakan, korunmasına önem veren ve işlerini yönetene, “kayyimu'l-mer'eti” veya “kavvâmu'l-mer'eti” denilir. Bu, hizmetçiliği de kapsayan bir deyimdir. Allâh'ın Rasûlü, “*Milletin efendisi, onlara hizmet edendir.*”⁴⁰⁴ buyurmuş ve arkasından da yukarıdaki âyeti okumuştur. Buna göre âyet, bir yönüyle erkeğin üstünlüğünü anlatırken, diğer yönüyle kadının değer ve üstünlüğünü bildirir. Erkeğin ömür boyu ailesine olan hizmetine de işaret eder.

Ailede erkeğe iki nedenle koruma ve kollama görevi verilmiştir. a) Allâh'ın bâzı insanları, diğer bâzılarından üstün kılması, b) Ailenin geçim harcamalarını yapması. Bunlardan birincisi Allah tarafından verilen vehbî, diğeri ise çalışıp kazanılan kesbî bir sebeptir.

Müfessir Kurtubî erkeğin kadının nafakasını sağlayamaması durumunda, kavvâm (gözetici) vasfını kaybedeceği için, kadının nikâhın feshini talep edebileceğini bildirmiştir.⁴⁰⁵ Çünkü evlilikte kadının ve çocukların geçimini sağlamak kocanın görevidir.

404. Keşfü'l-Hafâ, I, 261 (No: 1515); Feyzü'l-Kadîr, IV, 122.

405. Kurtubî, Câmi', V, 171.

Hadislerde şöyle buyrulur: “Kadınların en hayırlısı o kadındır ki, bak-
tığın zaman seni sevindirir, bir şey yapmasını istediğinde itaat eder, ya-
nında bulunmadığın zaman da gerek nefsi gerekse malın açısından seni
korumaya çalışır.”⁴⁰⁶

“Dünya geçici yararlanmadan ibârettir. Onun yarar sağlayan en ha-
yırlı varlığı da dindar kadındır.”⁴⁰⁷

“Bir kadın beş vakit namazını kılar, Ramazan orucunu tutar, namu-
sunu korur ve kocasına itaat ederse, ona, “Cennet’e istediğin kapıdan
gir!” denilir.”⁴⁰⁸

Diğer yandan kadının da çalışarak aileye gelir sağlaması durumunda,
ya mal ayrılığı rejimi uygulanarak, ya da boşanma veya kocanın ölümü du-
rumunda, evlilik tarihinden sonraki mal artışı içinde, kadının hakkı, bilir-
kişi tarafından hesaplanarak ayrıldıktan sonra, kocasına âit maldan ayrıca
mîras hakkı bulunur.

Âyetteki “nüşûz” kelimesi; serkeşlik, itaatsiz, geçimsiz gibi anlamları ya-
nında, eşini aldatma anlamına da gelir.⁴⁰⁹

Yukarıdaki âyetin “ve’dribûhünne” cümlesinde, emir kipinde gelen, “da-
rabe” fiili dikkatlice incelendiğinde, Kur’ân’da geçtiği 58 kadar âyetin, sadece
dört tanesinde “insana vurmak” anlamı taşır ki bunlar şunlardır: a) Savaşta
düşmanın boynunu vurmak,⁴¹⁰ b) Hz. Mûsâ’nın kesilen sığırın bir parçası
ile ölüye vurup bir mucize olarak onu diriltmesi,⁴¹¹ c) Eyyûb peygamberin,
kendini üzen eşine yüz celde vurmaya yemin etmesi ve bu yeminin bir de-
met sapla sembolik olarak yerine getirilmesi.⁴¹²

Darabe fiili, altı âyette ise, “fî” harfi cerri ile; yolculuğa çıkmak, ay-
rılmak, bulunduğu yerden uzaklaşmak, dolaşmak anlamlarında kullanıl-
mıştır.⁴¹³ Bu duruma göre, وَاضْرِبُوهُنَّ “ve’dribûhünne” deki fiilin anlamı,
bir önceki “yatakları ayırmaktan” da sonuç alınmamışsa, “evin ayrılması”,
başka bir ifâdeyle “geçici bir süre ayrı yaşama” uygulamasını akla getirir

406. Ebû Dâvûd, Zekât, 32; İbn Mâce, Nikâh, 5; Ahmed bin Hanbel, II, 251, 432.

407. Müslim. Radâ, 64; Nesâî, Nikâh, 15; İbn Mâce, Nikâh, 5.

408. Ahmed bin Hanbel, Müsned, I, 191; İbn Hibban, Sahîh, IX, 471.

409. krş. Nisâ, 4/128.

410. Muhammed, 47/4.

411. Bakara, 2/73.

412. Sâd, 38/44.

413. Bk. Bakara, 2/273; Âl-i İmrân, 3/156; Nisâ, 4/94, 101; Mâide, 5/106; Müzzemmil, 73/20.

ki bu durum, günümüz beşeri hukuklarında, eşlerin barışmalarına zemin hazırlamak amacıyla, boşanmadan önce belli bir süre için verilen “ayrılık kararı” ile uyum gösterir.

Hz. Peygamber'in yerleşik sünneti de, âyetin uygulamasının bu yönde olduğunu gösterir. Nitekim Allah Rasûlü'nün kâim (değişmez) sünneti bu konudaki olması gereken uygulamanın da delilleridir:

Allâh'ın Rasûlü vedâ hutbesinde kadınlarla ilgili olarak verdiği öğütlerde şöyle buyurmuştur: *“Hanımlarınız hakkında Allah'tan korkun! Onlar sizin yanınızda emânettir. Sizin onlar üzerindeki hakkınız, istemediğiniz kimseleri evinize almamalarıdır. Onların sizin üzerinizdeki hakları ise, örfe uygun şekilde onların yeme içme ve giyim masraflarını karşılamanızdır.”*⁴¹⁴

Ancak aile yuvası sarsılacak duruma gelmişse, önce kadına güzellikle öğüt vermek, bundan bir sonuç alınmazsa, yatağında bir süre yalnız bırakmak önerilmiştir. Ancak bu önlemler olağanüstü durumlarla ilgili olup kötüye kullanılmaması da istenmiştir.

Nitekim Allâh'ın Rasûlü'nün hayatı boyunca bir kadına el kaldırmak bir yana, kalp ve gönül kırıcı bir söz söylediği bile görülmemiştir. Bu konuda yanlış yapan sahâbeleri de Hz. Peygamber'in uyardığı görülür. Bu uyarıcı hadislerden bâzıları şunlardır:

*“Sizden birisi kölesini döver gibi karısını dövmeye kalkışıyor. Hâlbuki akşam olunca onunla aynı yatakta yatacaktır.”*⁴¹⁵ *“Birçok kadın Muhammed ailesine gelip kocalarından şikâyetçi oluyor. Kadınlarını döven o kimseler sizin hayırlılarınız değildir.”*⁴¹⁶

*“Mü'minlerin îman bakımından en mükemmeli, ahlâkı en güzel olanıdır. Hayırlılarınız da, kadınlarına karşı hayırlı olanlardır.”*⁴¹⁷

Hz. Âişe'den nakledildiğine göre, *“Hz. Peygamber kendi ailesinden hiçbir kadına vurmadığı gibi, hiçbir hizmetçiye de dövmemiştir.”*⁴¹⁸

414. Müslim, Hac, 147.

415. Buhârî, Tefsir, 91; Müslim, Cennet, 49.

416. Ebû Dâvûd, Nikâh, 42.

417. Tirmizî, Radâ, 11.

418. Bk. Müslim, Fazâil, 79.

وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا
إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا ۖ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا ﴿٣٥﴾

35- Eğer karı-kocanın arasının açılmasından korkarsanız, bir hakem erkeğin ailesinden, bir hakem de kadının ailesinden gönderin. Bunlar gerçekten barıştırmak isterlerse, Allah aralarındaki dargınlık yerine geçim verir. Şüphesiz ki Allah hakkıyla bilen, her şeyden haberdar olandır!

35. âyete göre, aile içi problemleri çözmek için “hakem”e başvurulması önerilmektedir.

HAKEME BAŞVURMAK

Eşler arasında şiddetli geçimsizlik (şikâk) bulununca, onlardan birisi, yakınları veya komşuları hâkime başvurarak “hakem” tâyinini isteyebilir. Hakemler tercihen tarafların ailelerinden seçilir, ailede hakemlik yapacak kimse yoksa dışarıdan ehil olanlar seçilir. Çoğunluk fakihlere göre, hakemler verilen yetki ile sınırlı olarak arabuluculuk yapmaya çalışırlar.

Eşler arasında şiddetli geçimsizlikle ilgili fikhî hükümler: Eşlerin birbirinin izzet, şeref ve haysiyetine yönelik ithamları sonucunda çıkan tartışmalara “şiddetli geçimsizlik (şikâk)” denir. Kötü muâmele ise kocanın eşini, söz veya fiille rahatsız etmesidir. Ağır küfürlerle sövmesi, onur kırıcı bir şekilde eşini küçük düşürmesi, onu dövmesi, Allah Teâlâ’nın haram kıldığı bir fiili işlemeye onu zorlaması veya önemli bir sebep olmaksızın onu terk edip ilgi göstermemesi kötü muâmeleler arasında sayılabilir.

Hanefî, Şâfiî ve Mâlikîlere göre şiddetli geçimsizlik ve kötü muâmele doğrudan bir boşanma sebebi sayılmaz. Çünkü erkeğin eşini boşama yetkisi bulunduğu için, evliliğin yürümeyeceği kanaatine varınca doğrudan eşini boşaması mümkündür. Kadın ise her zaman mahkemeye başvurup kocasının kötü söz ve fiillerini engelleme imkânına sahiptir. Hâkim bu konuda gerekli önlemleri alır. Bu yüzden hemen boşama yoluna gitmesi gerekmez. Diğer yandan kadının bir bedel üzerinde anlaşarak boşamayı sulh yoluyla sağlaması da mümkündür. Nitekim ashâb-ı kirâmdan Sâbit bin Kays’ın eşi Hz. Peygamber’e gelerek, evlilik devam ederse küfür derecesinde bir hatâ işlemekten korktuğunu söylemiş, bunun üzerine Hz. Peygamber mehir olarak

aldığı bahçeyi Sâbit'e bırakarak boşanabileceğini bildirmiştir. Bu çeşit anlaşmalı boşanmaya "hul' veya muhalea" denir.⁴¹⁹

Mâlikîlere göre şiddetli geçimsizlik durumunda hâkimin kadının başvurusu üzerine eşleri ayırması câizdir.⁴²⁰ Dayandığı delil; "Zarar verme ve zarara karşılık zarar verme yoktur." hadîsidir.⁴²¹ Kadın geçimsizlik olayını ispat edemezse dava reddedilir. İkinci defa mahkemeye başvurursa hâkim "hakem" tâyin ederek problemi çözmeye çalışır.

Hakeme başvurma: Anlaşmazlığa düşen eşlerin arasını bulmak üzere görevlendirilen kimseye "hakem" denir. Hakem kararlarının uygulanması genellikle tarafların rızasına bağlıdır. Hâkim kararı ise kamu gücüyle uygulanır. Hakem usûlü, İslâm aile hukûkunda daha çok eşlerin birbiriyle anlaşamaması hâlinde başvurulacak bir yoldur.

Hakem tâyini ile ilgili yukarıdaki âyette hitap hâkimleredir.⁴²² Koca, geçimi sağlamaya muvaffak olamamışsa, eşlerden birinin hâkime başvurarak hakem tâyini talep etmek hakkı doğar.

İslâm'da karı-koca birbirine iyi davranmak ve iyi niyet kurallarına uymak zorundadır.⁴²³ Kocanın eşine iyi davranmaması hâlinde, onun zulmünü önlemek için her zaman mahkemeye başvurma hakkı vardır. Hâkim haksızlığı önler, karısına karşı iyi davranmasını kocaya emreder ve öğütte bulunur. Tekerrür hâlinde hâkim onu cezâlandırır. Geçimsizlik kimi zaman her iki eşten kaynaklanabilir. Mağdur olan eş hâkime başvurarak hakem yolu ile ara bulma veya boşanma isteğinde bulunabilir.

Hakemlerin eşlerin hısımlarından olması daha uygundur. Çünkü eşleri iyi tanır, geçimsizlik sebeplerini bilir ve ara bulmaları daha kolay olur. Fakat hâkimin, hakemleri yabancı kişilerden seçmesi de mümkündür.⁴²⁴

Ebû Hanîfe ve Ahmed b. Hanbel'e göre, eşler özel yetki vermedikçe hakemler boşamaya karar veremez. Çünkü onlar vekil durumunda olup verilen yetki dışına çıkamazlar. Âyette hakemlerin yetkisi ise "arabuluculuk"-tan ibârettir.

419. Buhârî, Talâk, 11; İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müçtehid, II, 97.

420. İbn Rüşd, age, II, 50; İbn Kudâme, Muğnî, VI, 524 vd.

421. Ahmed, b. Hanbel, Müsned, I, 313.

422. Nisâ, 4/35.

423. Nisâ, 4/19.

424. Alûsî, Rûhu'l-Meânî, Bulak, 1301, V, 26.

Ancak eşler hakemlere özel yetki vermişse, bu takdirde boşamaları mümkündür. Evlilik düzeninin bozulmasında kusurlu olan eşin özel yetki vermek istemeyeceği açıktır.

İmam Şâfiî'nin bu konuda iki görüşü vardır. İlk görüşü Hanefiler gibidir. İkinci görüşüne göre ise, âyetteki hakem, hâkim demektir. Hâkim kendine gelen davayı tarafların rızası olmasa da hükme bağlama yetkisine sahiptir.⁴²⁵

Hakem yolu ile boşanma da tefvîz-i talâkta (kadına boşama hak ve yetkisi vermek) olduğu gibi, erkekle kadını boşanmada eşit duruma getiren haklardandır. Ancak bu usûl, Osmanlı Devleti uygulamasında geniş yer bulamamıştır. Çünkü hâkimler, başvuru hâlinde arabuluculuk (ıslah) görevini kendileri yapıyorlardı. Hakem usûlü, boşama değil arabulma müessesesi olarak yaygınlaşmıştı.⁴²⁶

1917 tarihli Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi hakem usûlünü geçimsizlikte kusur prensibinden hareketle Mâlikî mezhebine göre düzenlemiştir. Konuya ilişkin 130. madde şöyledir: "Karı koca arasında anlaşmazlık ve geçimsizlik meydana gelip de taraflardan biri hâkime başvurursa, hâkim iki tarafın ailelerinden birer hakem tâyin eder. Bir veya iki taraf ailesinden hakem tâyin olunacak kimse bulunamaz veya bulunup da hakem olacak vasıflara sahip olmazsa dışarıdan uygun olanları tâyin eder. Bu sûretle teşekkül eden aile meclisi tarafların iddiâ ve savunmalarını inceleyerek aralarını ıslaha çalışır. Bu mümkün olmadığı takdirde kusur kocada ise aralarını tefrik eder. Kusur karıda ise mehrin tamamı veya bir kısmı üzerine muhalaa eyler. Hakemler ittifak edemezlerse hâkim gerekli vasıfları haiz diğer bir hakem heyeti veya taraflara akrabalığı olmayan üçüncü bir hakem tâyin eder. Hakemlerin vereceği hüküm kesin olup itiraz edilemez." Aynı kararnâme-nin 131. maddesinde; yukarıdaki usûle göre olan boşanmanın bir bâin talâk (kesin boşama) sayılacağı ve usûlüne göre tescil edileceği belirtilir.

وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ
وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ
بِالْجُنُبِ وَابْنِ السَّبِيلِ ۖ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ
مُخْتَلًا ۖ فَخُورًا ۚ ﴿٣٦﴾

425. Sâbûnî, Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm, I, 472.

426. Şîrâzî, Mûhezzeb, II, 47; Remlî, Nihâye, VI, 44.

**36- Allâh'a kulluk edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın!
Anaya, babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın
komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolda kalmı-
şa ve sahip olduğunuz kölelere iyilik edin. Çünkü Allah,
kendini beğenenleri ve övünüp duranları sevmez.**

36. âyette, aile içi disiplin, karşılıklı sevgi saygı ortamı sağlandıktan sonra, aile eğitiminde herkesin bilmesi gereken aşağıdaki görevler hatırlatılıyor. Şöyle ki:

1) Allâh'a ibadet ve kulluk ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayıp samimî olarak ibadet etmek.

2) Anne babaya iyilikle muâmele etmek. Çeşitli âyetlerde bu emir tekrarlanır: **“Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve ana-babaya iyilik etmenizi emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırlarsa, kendilerine “öf” bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle!”**⁴²⁷

“Biz insana, ana-babasına iyilik yapmasını tavsiye ettik. Eğer onlar seni, hakkında bir bilgin olmayan bir şeyi, bana ortak koşman için zorlarsa, onlara itaat etme. Dönüşünüz ancak banadır. O zaman size yapmış olduklarınızı haber vereceğim.”⁴²⁸

“Biz insana ana-babasını da tavsiye ettik. Anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşıdı. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun için) önce bana, sonra da ana ve babana şükret diye (tavsiye ettik). Dönüş ancak banadır.”⁴²⁹

“Biz insana, ana-babasına iyilik etmesini tavsiye ettik. Annesi onu güçlkle karnında taşıdı ve güçlkle doğurdu. Onun ana karnında taşınması ile sütten kesilmesi otuz ay sürer. Sonunda insan olgunluk çağına erişip, kırk yaşına ulaşınca der ki: “Ey Rabbim! Bana ve ana-babama verdiği nîmetlerine şükretmemi ve senin hoşnut olacağın iyi ameller işlememi gönlüme ilham et! Benim için de zürriyetim içinde iyiliği devam ettir. Doğrusu ben tevbe edip Sana yöneldim ve ben gerçekten müslümanlardanım.”⁴³⁰

427. İsrâ, 17/23.

428. Ankebût, 29/8.

429. Lokmân, 31/14.

430. Ahkâf, 46/15.

3) Akrabaya, yetimlere ve yoksullara iyilik etmek. İlgili âyette şöyle buyrulur: **“Asıl iyilik sahibi olanlar; Allâh’a, âhiret gününe, meleklerle, Kitab’a ve bütün peygamberlere îmân edip, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, dilenenlere ve esirleri kurtarmaya seve seve mal verenlerle; namazı dosdoğru kılanlar ve zekâtı verenler; bir de antlaştıkları zaman sözlerini yerine getirenler, sıkıntı ve hastalık durumlarında ve savaşın şiddetli zamanında sabır ve kararlılık gösterenlerdir. İşte doğru olanlar bunlardır, takvâ sahipleri de bunlardır.”**⁴³¹

4) Yakın ve uzak komşuya iyilik etmek. Bunlar, evi yakın veya uzakta olan akraba veya yabancılardan olan ya da müslüman olmayan komşulardır.

Hadislerde şöyle buyrulur: “Cebrâîl ﷺ, bana komşuyu o kadar çok tavsiye etti ki, neredeyse komşuyu komşuya mîrasçı yapacak sandım.”⁴³² “Allâh’a ve âhiret gününe îmân eden kimse, komşusuna iyilik etsin.”⁴³³ “Allâh’a ve âhiret gününe îmân eden kimse, komşusunu rahat-sız etmesin.”⁴³⁴ “Allah katında komşuların en hayırlısı, komşusuna hayırlı olandır.”⁴³⁵

5) Yanındaki arkadaşla iyilik etmek. Bu da öğrencilik, sanatkârlık, yolculuk gibi herhangi bir faydalı işte birlikte bulunan arkadaş ve yoldaş demektir. Bu anlam evlilikte koca ve karıyı da kapsar.

6) Yolculuktan gelen misafire veya herhangi bir misafire iyilik etmek.

7) Elinizin altındaki köle ve câriyelere, hizmetçilere iyilik etmek. Hadiste şöyle buyurulmuştur: **“Kendi yediğin senin için sadakadır. Çocuğuna yedirdiğin sadakadır, eşine yedirdiğin sadakadır. Hizmetçine yedirdiğin sadakadır.”**⁴³⁶

8) Kendini beğenmekten, gurur ve kibirden uzak durmak. İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yüzünde böbürlenerek yürüme! Çünkü Allah kendini beğenmiş, övünüp duran kimseleri sevmez.”**⁴³⁷

431. Bakara, 2/177.

432. Buhârî, Edeb, 28, Birr, 141, 142.

433. Müslim, İman, 77.

434. Buhârî, Nikâh, 80, Edeb, 31; Müslim, İman, 74, 75.

435. Tirmizî, Birr, 28; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 167, 168.

436. Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 131, 132; Elbânî, Silsile, 1/1, 814, No: 452-453.

437. Lokmân, 31/18.

“Kaybettiklerinizle üzülmeyin, Allâh’ın size verdiği nîmetlerle de sevinip şıarmayın diye böyle yaptık.. Çünkü Allah, kendini beğenip övünen kimseleri sevmez.”⁴³⁸

Benzen emirler daha önce İsrâiloğulları’na da verilmiştir: Âyetle şöyle buyrulur: **“Bir zamanlar İsrâiloğulları’ndan: “Yalnız Allâh’a kulluk edin, anaya-babaya, yakınlara, yetimlere ve yoksullara iyilik edin ve insanlara güzel söz söyleyin; namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin!” diye kesin söz almıştık. Sonra pek azınız dışında sözünüzden döndünüz, hâlâ da yüz çeviriyorsunuz!”**⁴³⁹

الَّذِينَ يَبْخُلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۖ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿٣٧﴾

37- Bunlar cimrilik eden, insanlara da cimriliği tavsiye eden ve Allâh’ın kendilerine lûtfundan verdiği şeyleri gizleyen kimselerdir. Biz, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır.

37. âyetle, cimrilik edip insanlara da cimriliği tavsiye eden, Allâh’ın kendisine verdiği nîmetleri gizleyen kimseleri Allah Teâlâ’nın sevmediği ve bunlardan kâfir olanlar için alçaltıcı bir azap hazırladığı belirtilir.

CİMRİLİK

Harcanması gereken malı sarf etmekten kaçınmak, para ve malı çok sevdiği için başkasına bir şey vermekten çekinmek demektir. İslâm dîni başta zekât, infak, sadaka, sadaka-i câriye olmak üzere mâlî ibadete önem vermiştir. Aile için ma’ruf ölçüde harcama yapılması, hısım akrabanın gözetilmesi, çevremizdeki yoksullara imkân ölçüsünde yardım edilmesi bunlar arasındadır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Allâh’ın, lûtfundan kendilerine verdiği şeylerde cimrilik edenler, sakın bu tutumlarının kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar! Hayır, bu kendileri için kötüdür. Çünkü cimrilik ettikleri şeyler, kıyâmet günü boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mîrası Allâh’a âittir. Allah yapmakta olduklarınızdan haberdardır.”**⁴⁴⁰

438. Hadîd, 57/23.

439. Bakara, 2/83.

440. Âl-i İmrân, 3/180.

“Elini boynuna bağlayıp da cimri kesilme, büsbütün açıp da malını saçıp savurma. Sonra pişman olur, açıkta kalırsın.”⁴⁴¹ Aşağıdaki âyette cimrilik (katara-yakturu) fiili ile ifâde edilir ki “eli sıkı, çok cimri” demektir. **“Onlar, harcadıklarında ne israf, ne de cimrilik ederler, ama bu ikisi arasında orta bir yol tutarlar.”**⁴⁴²

“Öyleyse gücünüz yettiği kadar Allah’tan korunun. Dinleyin, itaat edin ve kendi iyiliğiniz için sadaka verin. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”⁴⁴³

“De ki: Rabbimin rahmet hazinelerine siz sahip olsaydınız, tükenir korkusuyla yine de cimrilik ederiniz. Gerçekten insan çok cimridir.”⁴⁴⁴

“Şeytan, sizi yoksullukla korkutur ve size hayasızlığı telkin eder. Allah ise size kendi katından bir bağışlanma ve bir lûtufta vaad eder. Allah her şeyi ihâta eden ve her şeyi bilendir.”⁴⁴⁵

Hadislerde şöyle buyrulur: “Her sabah gökten iki melek iner. Birisi: İlâhî! Malını infâk edene karşılığını ver. Diğeri: Allâhım! Cimrilik edenin malını telef et, diye duâ ederler.”⁴⁴⁶

“Cimri kişi Allâh’a uzak, cennete uzak, insanlara uzak ve cehennem ateşine yakındır.”⁴⁴⁷ “Şüphesiz ki Allah verdiği nîmetin izini kulunun üzerinde görmeyi sever.”⁴⁴⁸

“Allâh’ın kendisine mal verdiği kişi, zekâtını vermezse, kıyâmet günü malı siyah benekli kel yılan şekline girerek boynuna sarılır ve “Ben senin malınım, senin biriktirdiğin servetim!” der. Rasûlullah ﷺ bundan sonra yukarıdaki âyeti okumuştur.”⁴⁴⁹

وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ
وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا ﴿٣٨﴾ وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ آمَنُوا
بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا ﴿٣٩﴾

441. İsrâ, 17/29.

442. Furkan, 25/67.

443. Tegâbün, 64/16.

444. İsrâ, 17/100.

445. Bakara, 2/268.

446. Nevevî, Riyâzü's-Sâlihîn, I, 253.

447. Tirmizî, Birr, 40.

448. Tirmizî, Edeb, 54; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 438.

449. Buhârî, Tefsir, 3, bâb, 14.

38- Allâh'a ve âhiret gününe inanmadıkları hâlde, mallarını insanlara gösteriş olsun diye harcayanları da Allah sevmez. Artık şeytan kime dost ve arkadaş (karîn) olursa, o ne kötü bir arkadaştır!

39- Allâh'a ve âhiret gününe îmân edip de, Allâh'ın kendilerine vermiş olduğu rızıktan hayra harcasalardı ne (güzel) olurdu! Allah, onların durumunu hakkıyla bilendir.

38-39. âyetlerde, Allâh'a ve âhiret gününe inanmayanların yoksullara yapacağı yardımın gösteriş için olabileceği, bunların şeytanın dostu sayılacağı belirtilir. İnancı kişinin yapacağı harcamanın ise güzelliğine işaret edilir.⁴⁵⁰

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Ey îmân edenler! Allâh'a ve âhiret gününe inanmadığı hâlde, malını insanlara sırf gösteriş olsun diye harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakarak ve inciterek boşa çıkarmayın! Böyle bir kimsenin durumu, üzerinde toz toprak bulunan kayanın durumuna benzer ki, üzerine bir sağanak yağmur yağdığında, onu, çıplak bir taş hâline getirir. İşte böyle kimseler de kazandıklarından bir şey elde edemezler. Allah, kâfirler topluluğunu doğru yola iletmez.”**⁴⁵¹

“Kıyâmet günü bir şehit hesap için Allâh'ın huzûruna getirilince, kendisine dünyada verilen nîmetler hatırlatılır. O da bunları kabul eder. Buna karşılık dünyada ne yaptığı sorulur. O da şehit düşünceye kadar cihâd ettiğini söyler. “Hayır, ne babayığit kişi desinler diye, gösteriş için cihâd ettin.” denilir. Cenâb-ı Hakk'ın emriyle bu kişi cehenneme atılır. Âlim desinler diye ilim öğrenen, cömert desinler diye gösteriş için malını harcayan kimse de aynı şekilde cehenneme atılırlar.”⁴⁵²

Bu kimselerin îmân sahibi olmaları durumunda, bunun geçici bir azap olduğu akla gelir. Hz. Âişe, câhiliye döneminde yaşamış; misafire, komşuya ve yoksullara karşı çok cömert biri olan Abdullah bin Cud'ân'ın durumunu sorunca, Allâh'ın Rasûlü; “O hiçbir zaman; Allâhım, beni kıyâmet gününde bağışla, demedi.” buyurmuştur.⁴⁵³ Başka hadiste; “Müşrik olarak ölenin, hiçbir iyi amelinin kendisine yarar sağlamayacağı” bildirilmiştir.⁴⁵⁴

450. Bk. Meryem, 19/43; Fussilet, 41/25; Zuhurf, 43/36-38.

451. Bakara, 2/264.

452. Bk. Müslim, İmâre, 152; Tirmizî, Zühd, 48; Nesâî, Cihâd, 22; Ahmed bin Hanbel, II, 322.

453. Ahmed bin Hanbel, VI, 120.

454. Müslim, Zühd, 46; Ahmed bin Hanbel, II, 170.

Sonuç olarak âyetlerde yapılan hayır ve hasenâtın geçerli olması için Allâh'a ve âhiret gününe îmânın şart olduğu açıkça belirtilir.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۖ وَإِنْ تَكَ حَسَنَةً يُّضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ
أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾

40- Şüphe yok ki Allah, zerre kadar haksızlık yapmaz. Ama eğer zerre kadar da bir iyilik yapılsa, onun sevabını kat kat arttırır ve ayrıca kendi katından da büyük bir mükâfat verir.

40. âyette Yüce Allâh'ın haksızlık yapmayacağı, en küçük bir iyiliğe bile katlayarak ecir vereceği vurgulanır. İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“İşte bu azap, ellerinizin yapıp öne sürdüğü işler yüzündendir. Yoksa Allah, kullarına zulmedici değildir.”**⁴⁵⁵

“Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başağında yüz tane bulunan bir buğday tanesinin durumu gibidir. Allah dilediğine kat kat verir. Çünkü Allâh'ın lûtfu çok geniştir, O, her şeyi bilir.”⁴⁵⁶ **“Kim (Allâh'ın huzûruna) iyilikle gelirse, ona getirdiğinin on katı vardır.”**⁴⁵⁷

Mü'min kulun amelinin sevabının eksiltilmeyeceği, günahının da artırılmayacağı bir hadiste şöyle ifâde edilmiştir: “Şüphesiz ki Allah mü'min kulunun iyiliğini eksiltilip haksızlık yapmaz. Mü'min dünyada yaptığı iyiliğe karşılık rızıkla mükâfatlanır; âhirette de ayrıca mükâfatlandırılır. Kâfir ise dünyada yaptığı iyiliğin karşılığını dünyada alır, âhirette ona hiçbir karşılık yoktur.”⁴⁵⁸

فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾

41- Biz her ümmetten bir şâhit getirdiğimiz ve seni de onların üzerine bir şâhit yaptığımız zaman, durumları nice olacak?

455. Enfâl, 8/51.

456. Bakara, 2/261.

457. En'âm, 6/160. Benzer âyetler için bk. Enbiyâ, 21/47; Neml, 27/89; Lokmân, 31/16; Şûrâ, 42/23; Cin, 72/13; Zilzâl, 99/7, 8.

458. Müslim, Kıyâmet, 56; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 125, 283.

41. âyete göre, kıyâmet günü, her toplum din konusunda sorguya çekilirken, kendi peygamberi tanıklık yapacak, Hz. Muhammed de, bu ümmete tanıklık edecektir.⁴⁵⁹ Peygamberler doğru yolun, üstün ahlâkın, en güzel davranışların ve üstün insanlık değerlerinin nirengi noktalarıdır. Hz. Muhammed ﷺ de, son ilâhî mesajın peygamberi olarak, Kitap ve sünnet çizgisinde yürüyen toplumları belirleyecek ve kendi ümmeti kapsamına girenlerin, hangi toplumlar olduklarına tanıklık edecektir. Buna göre, o kıyâmet gününde yaptığı işler, peygamberin getirdiklerine uymadığı için, Peygamber'i tarafından tanınmayan, Hak yolunda olduğu kabul edilmeyen kimsenin durumu nice olur?

İlgili âyetlerde şöyle buyurur: **“Kıyâmet günü her ümmetten bir şâhit getiririz, o gün inkâr edenlere söz hakkı verilmez ve ileri sürdükleri özürler de kabul edilmez.”**⁴⁶⁰

“Biz o gün, her ümmete içlerinden kendi üzerlerine bir şâhit göndeririz, seni de onların üzerine şâhit getiririz.”⁴⁶¹

Abdullah bin Mes'ud ؓ anlatıyor: Bir gün Allâh'ın Rasûlü kendisine, “Bana Kur'ân oku!” buyurdu. Onun, “Kur'ân sana indirildiği hâlde, sana ben mi okuyayım?” diye cevap vermesi üzerine, “Evet, ben Kur'ân'ı başkasından dinlemeyi severim.” buyurdu. Ben de ona Nisâ sûresini okumaya başladım. **“Her ümmetten bir şâhit getirdiğimiz ve seni de onların üzerine bir şâhit yaptığımız zaman, bakalım durumları nasıl olacak!”**⁴⁶² âyetine gelince, “Şimdilik yeter.” buyurdu. Baktım ki, gözlelerinden yaşlar akıyor.”⁴⁶³

يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُوا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ الْأَرْضُ
وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا ﴿٤٢﴾

42- Allâh'ı inkâr edip peygambere isyan edenler, o kıyâmet günü yerle bir olmayı isterler. Allah'tan hiçbir sözü gizleyemezler.

459. Bk. Mâide, 5/117.

460. Nahl, 16/84.

461. Nahl, 16/89.

462. Nisâ, 4/41.

463. Buhârî, Tefsir, 4/41, Fazâilü'l-Kur'ân, 32, 33, 35; Müslim, Mûsâfirîn, 247, 248.

42. âyete göre, dünyada böbürlenip, cimrilik yapan ve hakkı inkâr edenler o gün, dünyada yaptıklarını gizlemek isterler, ama bu mümkün olmaz. Çünkü el, ayak, deri ve diğer uzuvlar yaptıklarına tanıklık edecektir. Başka bir deyimle, dünyada yapılan işler görüntülü ve belgeli olarak ortaya çıkacağı için, hiçbir şey gizli kalmaz. Onlar, yerin dibine geçerek, amelleriyle birlikte yok olup gitmek isteyecekler, fakat hesap vermekten kurtulamayacaklardır!

Âyetlerde şöyle buyrulur: **“O gün kişi, önceden yaptıklarına bakacak ve kâfir kişi, “Keşke toprak olsaydım!” diyecek.”**⁴⁶⁴

“Yer o şiddetli sarsıntı ile sarsıldığında; toprak bütün ağırlıklarını dışarı attığında; ve insan, “Buna ne oluyor?” dediğinde! İşte o gün yeryüzü, bütün haberlerini anlatır. Çünkü Rabbin ona bunu vahyetmiştir. O gün insanlar, yaptıkları işlerin kendilerine gösterilmesi için, bölük bölük Allâh’ın huzûruna çıkarlar. Artık kim zerre miktârı bir hayır işlemişse onu görür. Kim de zerre miktârı bir kötülük yapmışsa, o da onu görür.”⁴⁶⁵

“O gün onların ağızlarını mühürleriz de işledikleri günahları Bize elleri söyler, ayakları da şâhitlik eder.”⁴⁶⁶

“(O gün) yeryüzü, Rabbinin nûru ile parlamış, amel defterleri ortaya konulmuş, peygamberler ve şâhitler getirilmiş, onlar hiçbir haksızlığa uğratılmadan, aralarında adâletle hüküm verilmiştir. Herkese yaptıklarının karşılığı tam olarak verilmiştir. Çünkü Allah, onların yaptıklarını en iyi bilendir.”⁴⁶⁷

464. Nebe, 78/40.

465. Zilzâl, 99/1-8.

466. Yâsîn, 36/65.

467. Zümer, 39/69-70.

﴿ BÂB 7 ﴾

**SARHOŞLUK VE NAMAZ, TEYEMMÜM ABDESTİ,
YAHUDİLERİN HALKI SAPTIRMASI,
ŞİRK DIŞINDAKİ GÜNAHLAR**

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرُبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا
تَقُولُونَ وَلَا جُنْبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى
أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ
تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ
إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيًّا مِنْ
الْكِتَابِ يَشْتَرُونَ الضَّلَاةَ وَيُرِيدُونَ أَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿٤٤﴾ وَاللَّهُ
أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ وَكَفَى بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَى بِاللَّهِ نَصِيرًا ﴿٤٥﴾ مِنَ
الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا
وَأَسْمَعُ غَيْرَ مُسْمِعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِالسَّتِمْ وَطَعْنَا فِي الدِّينِ وَلَوْ
أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأَسْمَعُ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَقْوَمًا
وَلَكِنْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٤٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
أُوتُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ
وُجُوْهًا فَتَرُدَّهَا عَلَى أَدْبَارِهَا أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ
وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٤٧﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا
دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ افْتَرَى إِثْمًا عَظِيمًا ﴿٤٨﴾

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنْفُسَهُمْ ۖ بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾ أَنْظِرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ ۖ وَكَفَى بِهِ
إِثْمًا مُبِينًا ﴿٥٠﴾

- 43- Ey îmân edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, cünüp iken de -yolcu olanlar müstesnâ- boy abdesti alıncaya kadar namaza yaklaşımayın! Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız yahut sizden biriniz tuvaletten gelmişse yahut kadınlara dokunup (bu durumlarda), su bulamamışsanız o zaman temiz bir top-
rakla teyemmüm edin. Yüzlerinizi ve kollarınızı meshe-
din! Şüphe yok ki Allah çok affedici, çok bağışlayıcıdır.
- 44- Kendilerine kitaptan bir pay verilmiş olanları görmedin mi? Onlar sapıklığı satın alıyorlar ve sizin de yoldan çık-
manızı istiyorlar!
- 45- Allah, düşmanlarınızı sizden daha iyi bilir. Dost olarak Allah yeter. Yardımcı olarak da Allah yeter!
- 46- Yahudilerden bir kısmı da, kelimelerin yerlerini değiştiri-
p tahrif ederler. (Peygamber'e de), dillerini eğip büke-
rek ve dîne saldırarak, "Sözünü işittik ve karşı geldik; işit, işitmez olasıca! Ve bizi gözet!" derler. Hâlbuki on-
lar, bunun yerine: "İşittik ve itaat ettik, dinle ve bize de bak!" deselerdi, elbette kendileri için daha hayırlı ve da-
ha doğru olurdu. Ancak Allah inkârlarından dolayı onla-
ra lânet etmiştir. Artık pek azı dışında, îmân etmezler.
- 47- Ey ehl-i kitap! Biz, birtakım yüzleri silip dümdüz ede-
rek arkalarına çevirmeden veya onları cumartesi günü-
ne saygı göstermeyen kimseleri lânetlediğimiz gibi lâ-
netlemeden önce, yanınızdaki Tevrat'ı doğrulamak üze-
re indirdiğimiz kitaba îmân edin. Allâh'ın buyruğu mut-
laka yerine gelecektir.
- 48- Şüphesiz ki Allah kendisine ortak koşulmasını bağışla-
maz; ama dilediği kimsenin şirk dışındaki günahlarını bağışlar. Allâh'a şirk koşan, büyük bir günah işleyerek Allâh'a iftira etmiş olur.

49- Kendilerini temize çıkaranları görmedin mi? Oysa Allah dilediğini temize çıkarır ve hiç kimseye zerre kadar haksızlık yapılmaz.

50- Bak, Allah hakkında nasıl da yalan uyduruyorlar! Apaçık bir günah olarak bu yeter.

43. âyete göre, bir kimsenin namazda -ne okuduğunu bilmesi için- gaflette, uykulu, sarhoş ve baygın bir durumda bulunmaması gerekir. Nitekim Allâh'ın Rasûlü, namazda uykusu gelen kişinin, biraz uyuduktan sonra namazını kılmasını bildirmiştir.⁴⁶⁸

Abdurrahman bin Avf ؓ, kimi sahâbelere ziyafet vermiş ve yemekte içki de içilmişti. Akşam namazına durduklarında, imam olan zât, sarhoşluk yüzünden “Kâfirûn” sûresini anlam bozulacak şekilde yanlış okudu. Bunun üzerine Hz. Ömer içki konusunda bir hüküm gelmesi için Allâh'a duâ etmiş ve yukarıdaki âyet inmiştir.⁴⁶⁹

Âyette, yolculuk sırasında su bulamayan veya su bulup da yıkanma imkânı olmayan için, teyemmüm abdestiyle namaz kılma kolaylığı getirilmiştir. “Âbiri sebîl” deki “ubûr” yolu karşıdan karşıya geçmek demektir. Bu ifâde kısa yolculukları akla getirmektedir. Bu konuda Kurtubî şöyle demiştir: “Cünûp olan hiç kimse yıkanmadan namaz kılamaz. Ancak yolcu teyemmüm eder. Bu, Ebû Hanîfe'nin görüşüdür. Çünkü hizada çoğunlukla su bulunur ve cünûp olan kişi suyla yıkanabilir. Yolcu ise, çoğu kez su bulamaz veya bulsa da banyo yapma zorluğu olur. Bu yüzden o, teyemmüm edebilir.”⁴⁷⁰

Abdest, boy abdesti ve teyemmüm abdestinin farz kılınması Mâide sûresinin şu âyetiyle sâbittir: **“Ey îmân edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi, başlarınızı meshedip topuklara kadar ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüpseniz, iyice yıkanıp temizlenin. Hasta iseniz veya yolda bulunuyorsanız yahut biriniz tuvaletten gelmişse yahut da kadınlara dokunmuşsanız, su da bulamamışsanız, temiz toprakla teyemmüm edin, niyetle yüzlerinizi ve ellerinizi onunla meshedin. Allah size sıkıntı vermek istemiyor,**

468. Buhârî, Vudû', 53; Müslim, Müsâfirîn, 22.

469. Bk. Mâide, 5/90; Ebû Dâvûd, Eşribe, 1; Tirmizî, Tefsir, 4/12.

470. Kurtubî, Câmi', V, 206.

fakat şükredesiniz diye sizi tertemiz kılmayı ve üzerinizdeki nîmeti- ni tamamlamayı istiyor.”⁴⁷¹

Yukarıdaki her iki âyette, “Sizden biri tuvaletten gelmişse...” cümlesi, kinâye yoluyla büyük ve küçük abdest bozmayı ifâde eder. Buna göre, ön ve- ya arkadan çıkan idrar, dışkı, kan, meni, mezi ve vedi gibi sıvılar abdesti bo- zar. Hz. Peygamber’in hadislerinde, buna kıyasla bedenın diğer yerlerinden çıkacak kan, irin ve ağız dolusu kusmak gibi sıvıların da abdesti bozacağı be- lirtilmiştir.⁴⁷² Hanefiler bu uygulamayı esas almıştır. Şâfiî ve Mâlikîlere göre ise, idrar ve dışkı yolları dışında vücuttan çıkan kan vb. sıvılar abdesti boz- maz. Çünkü Hz. Peygamber kan aldırması ve abdestini yenilemeden namaz kıl- mış, vücuduna ok saplanan sahâbenin kan akarken, namazını tamamlaması- nı onaylamıştır.⁴⁷³ Hanefiler bu gibi münferit olayların, “özür sahibi olma” gibi özel durumlarla ilgili olduğunu ve genel ilkeyi etkilemeyeceğini söylemişlerdir.

Âyetteki, “..yahut da kadınlara dokunmuşsanız. (mülâmese)” ifâdesi, İbn-i Abbâs’a göre, mecaz anlamıyla kadınlarla cinsel birleşme anlamına ge- lir. Hanefiler bu anlamı esas alarak kadına dokunmanın, akıntı olmadıkça abdesti bozmayacağı sonucuna ulaşmıştır. Şâfiîler ise, “mülâmese”nin ger- çek anlamı olan; “kadının çıplak bir yerine dokunmak” anlamını esas ala- rak, eş veya yabancı bir kadının tenine çıplak elle dokunmanın, her ikisi- nin de abdestini bozacağı sonucuna varmıştır. Zâhirîlere göre yalnız doku- nanın abdesti bozulur. İmam Mâlik’e göre ise, şehvetsiz olarak el ile dokun- mak abdesti bozmaz.

Abdullah bin Mes‘ud رضی اللہ عنہ, el ile kadının vücuduna dokunmak veya onu öpmekle abdestin bozulacağını söylemiş, fakat kendisinin karısını öptükten sonra, abdest almadan namaz kıldığı da rivâyet edilmiştir. Diğer yandan, Hz. Peygamber’in eşini öptükten sonra abdest almadan namaz kıldığı sa- hih hadislerle sâbittir.⁴⁷⁴

Bir yolculuk sırasında Allâh’ın Rasûlü sabah namazını kıldırırken sahâbe- den birinin cemaatle namaz kılmadığını gördü. Sebebini sorunca, o zât cü- nûp olduğunu söyledi. Allâh’ın Rasûlü ona teyemmüm ederek namaz kıl- masını söyledi, o da öyle yaptı.⁴⁷⁵

471. Mâide, 5/6.

472. Bk. Tirmizî, Tahâre, 64; Mâlik, Muvatta, Tahâre, 46, 47; Zeylâi, Nasb, I, 38, 44.

473. Bk. Buhârî, İlm, 5, Vudû, 34; Müslim, Hayz, 18; Nesâî, Tahâre, 111, Gasl, 28; İbn Mâce, Tahâre, 64-70.

474. Bk. Ebû Dâvûd, Tahâre, 68; Nesâî, Tahâre, 121.

475. Buhârî, Teyemmüm, 6, 9, Menâkıb, 25; Müslim, Mesâcid, 312.

Hiz. Peygamber teyemmümün bu ümmete getirilen bir kolaylık olduğunu şöyle bildirmiştir: “Biz, diğer ümmetlere üç bakımdan üstün kıldık: a) Saflarımız meleklerin safları gibi değerlidir. b) Yeryüzü bize mescid kılındı. c) Su bulamadığımız zaman teyemmüm etmemiz için toprak bize temiz kılındı.”⁴⁷⁶

Sonuç olarak hasta abdest alamaz ve yardımcı da bulamazsa teyemmüm yapar. Abdest alması veya gusletmesi gereken kimse su bulamaz veya su bulur fakat kullanamazsa temiz toprağa veya kiremit, tuğla gibi toprak türü bir şeye avuç içlerini vurarak bununla yüzünü ve kollarını meshe-der. Bu, suyla yapılan boy abdesti veya namaz abdesti yerine geçer.⁴⁷⁷

لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيًّا مِنَ الْكِتَابِ يَشْتَرُونَ الضَّلَالََةَ وَيُرِيدُونَ
أَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿٤٤﴾

44- Kendilerine kitaptan bir pay verilmiş olanları görmedin mi? Onlar sapıklığı satın alıyorlar ve sizin de yoldan çıkmamanızı istiyorlar!

44. âyette, bir kısım ehl-i kitabın kendileri sapıklık içinde oldukları gibi, müslümanları da saptırıp küfre düşürmek istedikleri belirtilir. Onların bu niteliklerine dikkat çeken başka âyetler de vardır:

“Ehl-i kitaptan birçoğu, gerçek kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan dolayı, sizi imânınızdan sonra küfre döndürmek isterler. Siz Allâh’ın buyruğu gelinceye kadar (onları) bağışlayın ve hoşgörülü olun. Hiç kuşkusuz Allah, her şeye kâdirdir.”⁴⁷⁸

“Ehl-i kitaptan bir kısmı sizi doğru yoldan saptırmak ister. Oysa onlar sadece kendilerini saptırırlar da farkına bile varmazlar.”⁴⁷⁹ **“O münâfıklar, kendileri kâfir oldukları gibi sizin de kâfir olmanızı ve sapıklıkta eşit hâle gelmenizi isterler.”**⁴⁸⁰

476. Müslim, Mesâcid, 4.

477. Geniş bilgi için bk. Mâide, 5/6; Hamdi Döndüren, Delilleriyle İslâm, İlmihali, s. 199-203, 221-225.

478. Bakara, 2/109.

479. Âl-i İmrân, 3/69.

480. Nisâ, 4/89.

وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ ۖ وَكَفَى بِاللَّهِ وَلِيًّا ۚ وَكَفَى بِاللَّهِ نَصِيرًا ﴿٤٥﴾

45- Allah, düşmanlarınızı sizden daha iyi bilir. Dost olarak Allah yeter. Yardımcı olarak da Allah yeter!

45. âyette mü'minlerin düşmanını Allâh'ın bildiği ve O'nun yardımının yeterli olduğu belirtilir. Âyetlerde şöyle buyrulur:

“Eğer Allah size yardım ederse, artık sizi yenecek yoktur. Eğer sizi yardımsız bırakırsa, artık ondan sonra size kim yardım edebilir? Mü'minler yalnız Allâh'a güvenip dayansınlar.”⁴⁸¹

“Sizin dostunuz ve yardımcınız yalnız Allah'tır. O, yardım edenlerin en hayırlısıdır.”⁴⁸²

مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمِعْ غَيْرَ مُسْمِعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ ۖ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمِعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَقْوَمَ وَلَكِنْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٤٦﴾

46- Yahudilerden bir kısmı da, kelimelerin yerlerini değiştirip tahrif ederler. (Peygamber'e de), dillerini eğip bükererek ve dîne saldırarak, “Sözünü işittik ve karşı geldik; işit, işitmez olasıca! Ve bizi gözet!” derler. Hâlbuki onlar, bunun yerine: “İşittik ve itaat ettik, dinle ve bize de bak!” deselerdi, elbette kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olurdu. Ancak Allah inkârlarından dolayı onlara lânet etmiştir. Artık pek azı dışında, îmân etmezler.

46. âyete göre, Yahudiler Tevrat'ın kimi sözcük ve cümlelerini değiştirerek aslından ayırmışlardı. Son Peygamber'in geleceği haberi bunlardandır. Hz. Peygamber'i de bu yolla küçük düşürmeye çalıştıkları görülür. “Râinâ Arap dilinde her ne kadar, “Bizi gözet, bizim durumumuzu dikkate al!” anlamına gelse de, İbrânî dilinde “Râinâ” diye söylendiğinde, “Bizim kötü kişimiz, çobanımız” anlamına gelir. Böylece onlar kimi harfleri uzunca okuyarak

481. Âl-i İmrân, 3/160.

482. Âl-i İmrân, 3/150.

anlam değişikliği sağlıyorlardı. Böylece onların bu gibi kelime oyunları yerine, (unzurnâ) “bize bak” gibi daha açık kelimeler kullanmaları istenmiştir.⁴⁸³

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Ehl-i kitaptan bir kısmı da vardır ki, kitabı (okurlarken, okuduklarını) kitaptan sanmanız için, dillerini eğip бүkerler. Oysa o (okudukları), kitaptan değildir. “Bu Allah katındandır!” derler. Oysa o, Allah katından değildir. Onlar, bile bile Allâh’a karşı yalan söylüyorlar.”**⁴⁸⁴

“Verdikleri sözden döndükleri için onları lânetledik, kalplerini de katılaştırdık. Onlar kelimeleri yerlerinden oynatıp değiştirirler. Kendilerine öğretilen hükümlerin (Tevrat’ın) önemli bir bölümünü de unuttular. İçlerinden pek azı dışında, onlardan dâimâ hâinlik görürsün. Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Şüphesiz ki Allah iyilik edenleri sever.”⁴⁸⁵

Yahudilerin başına gelen sıkıntıların sebepleri şu âyette açıkça ifâde edilir: **“Verdikleri sözden dönmeleri, Allâh’ın âyetlerini inkâr etmeleri, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ve “kalplerimiz perdelidir.” demeleri yüzünden (başlarına belâlar getirdik). Doğrusu Allah, inkârları yüzünden onların kalplerini mühürlemiştir. Bu yüzden, onların pek azı dışında, inanmazlar.”**⁴⁸⁶

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ امْنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ
أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰ أَدْبَارِهَا أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ
السَّبْتِ ۚ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٤٧﴾

47- Ey ehl-i kitap! Biz, birtakım yüzleri silip dümdüz ederek arkalarına çevirmeden veya onları cumartesi gününe saygı göstermeyen kimseleri lânetlediğimiz gibi lânetlemeden önce, yanınızdaki Tevrat’ı doğrulamak üzere indirdiğimiz kitaba îmân edin. Allâh’ın buyruğu mutlaka yerine gelecektir.

483. Bilgi için bk. Bakara, 2/104.

484. Âl-i İmrân, 3/78.

485. Mâide, 5/13.

486. Nisâ, 4/155.

47. âyetteki “tams”, bir şeyin izini silmek, gidermek demektir. Mecaz olarak, yüzün bir şeye bakakalmasıdır. Kurayza ve Nadiroğulları Yahudileri, Medîne’den, Suriye topraklarındaki Eriha ve Ezreat’a sürülürken Allah, yüzlerini arkaya döndürmüş, yurtlarına bakakalmışlardır.⁴⁸⁷ Cumartesi (sebt) günü Yahudilerce kutsal olup, buna saygı göstermeyen ve kimi yasaklara uymayanlar lânetlenmiştir. Çünkü cumartesi günü av yasağı bulunduğu için, o gün balık ağlarını denize atarlar, pazar günü toplarlar, böylece yasağa uydıklarını sanırlardı.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“İçinizden cumartesi günü yasağını çiğneyenleri elbette bilirsiniz. İşte bu yüzden Biz onlara: “Aşağılık birer maymun olun!” demiştik.**”⁴⁸⁸

“Onlara, deniz kıyısında bulunan şehir halkının durumunu sor. Hani onlar cumartesi gününe saygısızlık gösterip sınırı aşıyorlardı. Çünkü cumartesi tatili yaptıkları gün, balıklar ortaya çıkarak akın akın onlara gelirdi, cumartesi tatili yapmadıkları günde ise gelmezlerdi. İşte böylece Biz, yoldan çıkmalarından dolayı onları imtihan ediyorduk.”⁴⁸⁹

“Onlar isyan edip kendilerine yasaklanan şeyi yapmaya devam edince Biz de onlara: “Aşağılık birer maymun olun!” dedik. O zaman Rabbin, elbette kıyâmet gününe kadar onların (İsrâiloğulları’nın) üzerine en kötü eziyeti yapacak kimseleri göndereceğini ilan etti. Şüphesiz senin Rabbin cezâyı çabuk verendir. Elbette O, çok bağışlayan, çok merhametli olandır.”⁴⁹⁰

Yukarıdaki 47. âyette Kur’ân-ı Kerîm’in Tevrat’ı daha önce inen ilâhî bir kitap olarak onayladığı belirtilir. Diğer yandan Kur’ân’da daha önce indirilen ilâhî kitapları tasdik eden ve bunlara îmân edilmesi gerektiğini bildiren pek çok âyet vardır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nîmetimi hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü tutun ki, Ben de size verdiğim sözü tutayım. O hâlde yalnız Benden korkun! Yanınızdakini (Tevrat’ı) tasdik edici olarak indirdiğim (Kur’ân)a îmân edin, onu inkâr edenlerin ilki siz olmayın, benim âyetlerimi az bir değer karşılığında değişmeyin ve ancak Bana karşı gelmekten sakının!”**⁴⁹¹

487. Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, III, 341.

488. Bakara, 2/65; A'râf, 7/163, 166.

489. A'râf, 7/163.

490. A'râf, 7/166-167.

491. Bakara, 2/40-41.

“Kitabı sana, gerçeğin ta kendisi ve önceki ilâhî kitapları doğrulayıcı olarak indiren Allah’tır. Tevrat ve İncili de O indirmiştir.”⁴⁹²

“Sana da, daha önceki kitapları doğrulamak ve onlardaki hükümleri korumak üzere her yönüyle gerçek olan Kur’ân’ı indirdik. Artık, onlar arasında Allâh’ın indirdiği ile hükmet! Sana gelen doğru (hükmü) bırakıp da onların tutkularına uyma! Biz, sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol belirledik. Allah dileseydi, sizleri bir tek ümmet yapardı. Ancak verdikleriyle sizi sınamak için ümmetlere ayırmıştır. Artık hayırlı işlerde birbirinizle yarışın. Hepinizin dönüşü, Allâh’adır. İşte orada Allah ayrılığa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir.”⁴⁹³

“Bu Kur’ân, Allah’tan başkası tarafından uydurulmuş bir kitap değildir. Ancak kendinden öncekini doğrulayan ve o Kitab’ı açıklayan, kendinde hiçbir şüphe olmayan ve âlemlerin Rabbinden gelen bir kitaptır.”⁴⁹⁴

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ
وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا ﴿٤٨﴾

48- Şüphesiz ki Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz; ama dilediği kimsenin şirk dışındaki günahlarını bağışlar. Allâh’a şirk koşan, büyük bir günah işleyerek Allâh’a iftira etmiş olur.

48. âyete göre, Medîne’den sürgün edilen Nadiroğulları’nın bir bölümü, Hayber’e yerleşmiş ve buranın yönetiminde etkili olmuştu. Bunlar bir heyet teşkil ederek, Mekke’ye gitmişler ve müşrikleri müslümanların aleyhine kışkırtmışlar, hatta müşrik Kureyşlilerin yolunun, Muhammed’in yolundan daha doğru olduğunu söylemişlerdi.

ŞİRK VE BAĞIŞLANMA

Yukarıdaki âyette şirk yolunun îman yolundan üstün olamayacağı, çünkü Allâh’ın şirki asla affetmeyeceği bildirilmiştir. Bu ilke, çeşitli âyetlerde

492. Âl-i İmrân, 3/3.

493. Mâide, 5/48.

494. Yûnus, 10/37. Bk. Yûsuf, 12/111; Ahkâf, 46/30.

şöyle vurgulanmıştır. **“Şüphesiz, Allah kendisine ortak koşulmasını başıslamaz. Bundan başkasını dilediği kimse için başışlar. Her kim Allâh’a ortak koşarsa (doğru yoldan) pek uzak bir sapıklık içinde kal-mıştır.”**⁴⁹⁵ **“Şüphesiz, sana da senden öncekilere de şöyle vahy olun-du: Andolsun ki, eğer Allâh’a ortak koşarsan, amelin mutlaka boş-a gider ve mutlaka ziyâna uğrayanlardan olursun!”**⁴⁹⁶

Ancak âyetlerde şirkten vazgeçip tövbe edenlerin ve sâlih amel işleyenlerin geçmiş günahlarının iyiliğe çevrileceği,⁴⁹⁷ küfürlerinden vazgeçtiklerin-de geçmiş günahlarının başışlanacağı, müşrik olarak öldükleri takdirde ise kendilerine cennetin haram kılınacağı ve barınaklarının cehennem olaca-ğı da açıkça bildirilmiştir.⁴⁹⁸

Diğer yandan tevbe edenlerin günahları ne olursa olsun, affedilebilece-ği de şu âyette belirtilmiştir: **“De ki: Ey kendileri aleyhine sınırı aşan kullarım! Allâh’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin; çünkü Allah, bütün günahları başışlar. O, gerçekten çok başışlayan, çok merha-metli olandır.”**⁴⁹⁹

Hadislerde şöyle buyrulur: “Allah, üç çeşit zulümden birisi olan şirk başışlamaz. Çünkü şirk en büyük zulümdür.”⁵⁰⁰ “Allah Teâlâ her günahı başışlayabilir. Yalnız müşrik (bâzı rivâyetlerde kâfir) olarak öleni, bir de bir mü’mini kasten öldüren mü’mini başışlamaz.”⁵⁰¹

“Allâh’a hiçbir şeyi ortak koşmaksızın ölen kimse cennete girer. Allâh’a ortak koşarak ölen kimseye ise cehennem gerekli olur.”⁵⁰²

Ebû Zer el-Gıfârî’den, Rasûlullah ﷺ şöyle buyurmuştur: Cibrâil عليه السلام bana geldi ve “Ümmetinden Allâh’a ortak koşmayarak (Lâ ilâhe illâllah) Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur deyip de, bu ikrar üzere ölen hiçbir kul yoktur ki, cennete girmesin.” dedi. Ebû Zer ؓ, “Zinâ ve hırsızlık etse de mi?” dedi. Hz. Peygamber, “Evet, zinâ ve hırsızlık etse de.” buyurdu. Bu soru ve cevap üç kez tekrarlandı. Dördüncüde, Allâh’ın elçisi, “Ebû Zer hoşlanmasa da bu böyledir” buyurdu.⁵⁰³

495. Nisâ, 4/116.

496. Zümer, 39/65. Ayrıca bk. Zümer, 39/53; Nisâ, 4/31.

497. Enfâl, 8/38.

498. Bk. Mâide, 5/72; A’râf, 7/50; Hac, 22/31; Lokmân, 31/13; En’âm, 6/82.

499. Zümer, 39/53.

500. Müslim, İman, 197.

501. Ebû Dâvûd, Fiten, 6; Nesâî, Tahrîm, 1; Ahmed b. Hanbel, IV, 99.

502. Müslim, İman, 150-153; Buhârî, İlm, 49, Cenâiz, 1; Tirmizî, İman, 18; İbn Mâce, Diyât, 1.

503. Buhârî, Libâs, 24, İstikrâz, 3, Rikâk, 14; Müslim, İman, 154, Zekât, 32.

Başka bir rivâyet şöyledir: “Allah’tan başka ilâh yoktur diyerek îmân eden ve bu îmân üzere ölen kimse, zinâ etmiş, hırsızlık yapmış olsa da cennete girecektir.”⁵⁰⁴

Kudsî bir hadiste şöyle buyurulmuştur: “Kim bana hiçbir şeyi ortak koşmamak şartıyla dünya dolusu günahla gelse, ben kendisini bir o kadar mağfiretle karşılarım.”⁵⁰⁵

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنْفُسَهُمْ ۖ بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَن يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾ أَنْظِرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ ۖ وَكَفَى بِهِ إِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٠﴾

49- Kendilerini temize çıkaranları görmedin mi? Oysa Allah dilediğini temize çıkarır ve hiç kimseye zerre kadar haksızlık yapılmaz.

50- Bak, Allah hakkında nasıl da yalan uyduruyorlar! Apaçık bir günah olarak bu yeter.

49-50. âyetlere göre, Yahudiler ve Hristiyanlar, “Biz Allâh’ın oğulları ve sevdikleriyiz.”,⁵⁰⁶ “Dostlarıyız”,⁵⁰⁷ “Yahudi ve Hristiyanlardan başkası cennete giremez.”⁵⁰⁸ veya “Biz birkaç gün dışında âhiret azâbı görmeyiz.”⁵⁰⁹ gibi iddiâlarda bulunurlar ve bununla övünürlerdi.

Yukarıdaki 50. âyette ehl-i kitabın bu gibi iddiâlarının ve kendilerini temize çıkarma gayretlerinin Allâh’a karşı bir iftira ve bunun apaçık bir günah olduğu belirtiliyor.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: “Allâh’ın indirdiği kitabın bâzı kısımlarını gizleyen ve onu az bir paha ile değişenler yok mu! İşte onlar karınlarına cehennem ateşi dolduruyorlar. Kıyâmet günü Allah onlarla konuşmaz ve onları temize de çıkarmaz. Onlar için can yakıcı bir azap vardır.”⁵¹⁰

504. Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 166.

505. Müslim, Zikr, 22; Tirmizî, Deavât, 99; İbn Mâce, Edeb, 58.

506. Mâide, 5/18.

507. Cuma, 62/6.

508. Bakara, 2/111.

509. Bakara, 2/80.

510. Bakara, 2/174.

“Allâh’a karşı verdikleri sözü ve yeminlerini önemsiz bir dünya menfaati karşılığında satanlara gelince, işte onların âhirette bir payı yoktur. Kıyâmet gününde Allah onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için can yakıcı bir azap vardır.”⁵¹¹

“Ey îmân edenler! Şeytanın izinden gitmeyin. Kim şeytanın izinden giderse, bilsin ki şeytan, edepsizliği ve kötülüğü emreder. Eğer üzerinizde Allâh’ın lûtufta ve merhameti olmasaydı, içinizden hiçbiri asla temize çıkamazdı. Ama Allah, dilediğini temize çıkarır. Çünkü Allah her şeyi işiten ve bilendir.”⁵¹²

“Onlar bâzı küçük kusurları dışında, büyük günahlardan ve edepsizliklerden kaçınırlar. Şüphesiz senin Rabbinin bağışlaması geniştir. Sizi topraktan yarattığında da, annelerinizin karnında siz birer cenin hâlinde iken de sizi en iyi bilen O’dur. Bunun için kendinizi temize çıkarmayın. Çünkü O, kötülükten sakınanı daha iyi bilir.”⁵¹³

“Allâh’ın indirdiği kitabın bâzı kısımlarını gizleyen ve onu az bir paha ile değişenler yok mu! İşte onların yiyip de karınlarına doldurdukları, ateşten başka bir şey değildir. Kıyâmet günü Allah onlarla konuşmaz ve onları temize de çıkarmaz. Onlar için can yakıcı bir azap vardır.”⁵¹⁴

“Şüphe yok ki Allah, zerre kadar haksızlık yapmaz. Ama eğer zerre kadar da bir iyilik yapılsa, onun sevabını kat kat arttırır ve ayrıca kendi katından da büyük bir mükâfat verir.”⁵¹⁵

511. Âl-i İmrân, 3/77.

512. Nûr, 24/21.

513. Necm, 53/32.

514. Bakara, 2/174.

515. Nisâ, 4/40.

﴿ BÂB 8 ﴾

EHL-İ KİTABA UYARI, EMÂNETİ EHLİNE VERMEK, İTAAT EDİLMESİ İSTENENLER, MÜ'MİNLER ARASINDA ANLAŞMAZLIK HÂLİNDE ÇÖZÜM YOLU

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيًّا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجَنَّةِ وَالطَّاعُوتِ
 وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَى مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا ﴿٥١﴾
 أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ وَمَنْ يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ﴿٥٢﴾
 أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذَا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾
 أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ
 الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا ﴿٥٤﴾ فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ بِهِ
 وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ ۖ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا ﴿٥٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
 بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا ۖ كُلَّمَا نَضْجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا
 غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٥٦﴾ وَالَّذِينَ
 آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرَىٰ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
 خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۖ لَهُمْ فِيهَا زَوْجٌ مُّطَهَّرٌ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا ﴿٥٧﴾
 إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا ۖ وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ
 أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ ۚ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا
 ﴿٥٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولَى الْأَمْرِ
 مِنْكُمْ ۚ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ ۚ إِنَّ كُنتُمْ تُوْمِنُونَ
 بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٥٩﴾

- 51- Kendilerine kitaptan bir pay verilmiş olanları görmedin mi? Putlara ve bâtıla (tâğûta) inanıyorlar, sonra da kâfirler hakkında, “Bunlar, mü’minlerden daha doğru yolda” diyorlar!
- 52- İşte bunlar, Allâh’ın lânet ettiği kimselerdir. Allah kime lânet ederse, artık ona asla bir yardımcı bulamazsın.
- 53- Yoksa onların Allâh’ın mülkünde bir payı mı var? Eğer öyle olsaydı, onlar insanlara bir çekirdek kırıntısını bile vermezlerdi!
- 54- Yoksa onlar, Allâh’ın lûtf olarak verdiği şeylerden dolayı, insanları kıskanıyorlar mı? Şüphesiz Biz, İbrahim ailesine de kitap ve hikmet vermiş ve onlara çok büyük bir mülk ve saltanat ihsan etmiştik.
- 55- Onlardan bir kısmı ona îmân etti, bir kısmı da ondan yüz çevirdi. (Yüz çevirene) yakıcı ateş olarak cehennem yeter!
- 56- Şüphe yok ki Biz, âyetlerimizi inkâr edenleri yakında bir ateşe sokacağız; öyle ki, derileri yanıp döküldükçe, azâbı iyice tatmaları için, yeni derilerle değiştiririz. Çünkü Allah mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibidir.
- 57- Îmân edip sâlih amel işleyenlere gelince, onları da içlerinden ırmaklar akan cennetlere yerleştireceğiz; orada ebedî olarak kalacaklardır. Onlar için orada tertemiz eşler vardır. Biz onları serin ve hoş gölgeler altına alacağız.
- 58- Şüphesiz ki Allah size emânetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman, adâletle hükmetmenizi emreder. Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphe yok ki Allah, her şeyi işiten, hakkıyla görendir.
- 59- Ey îmân edenler! Allâh’a itaat edin, Peygambere itaat edin ve sizden olan ulû’l-emre (yöneticilere) de itaat edin! Eğer bir konuda anlaşmazlığa düşerseniz, Allâh’a ve âhîret gününe gerçekten inanıyorsanız, o hususta Allâh’a ve Rasûlü’ne başvurunuz! Böyle yapmanız daha hayırlı ve sonuç bakımından daha güzeldir.

51. âyetle, Yahudilerin Mekke'ye gelip, puta tapan müşrikleri mü'minlere tercih ettiklerini söylemeleri kınanmaktadır. Âyetteki "cibt" hayırsız şey demek olup, Allah'tan başka tapılan her şey demektir. Tâğût ise, şeytan, sapıklık önderi, Allah'tan başka tapılan şeylere denir. Rivâyete göre Uhud Savaşı'ndan sonra Yahudilerden Kâ'b bin Eşref ve Huyey bin Ahtab Medîne'den Mekke'ye gitmiş, Mekke müşriklerini Hz. Peygamber ve müslümanlar aleyhine kışkırtmış, onları birlikte mücâdeleye çağırmıştı. Bu arada müşrikler, "Bizim dînimiz mi, yoksa Muhammed'in dîni mi haktır, hangimiz doğru yoldadır?" diye sormuşlar ve "Siz doğru yoldasınız." cevabını almışlardı. Yukarıdaki 48 ve 51. âyetlerin bunun üzerine indiği nakledilmiştir. Oysa bu davranış, kendi kutsal kitapları olan Tevrat'a da aykırı idi.⁵¹⁶

Tâğût; çok azgın, aşırı isyancı, en büyük isyancı" anlamlarına gelir. Allâh'a karşı azan ve başkalarını da azdıran her şey tâğüttür. Buna göre, kelimenin âyetteki anlamı; şeytan ve Allah'tan başka tapılan put ve benzeri her şey demektir. Kısaca insanı Allah'tan ve O'na giden yoldan uzaklaştıran, Allâh'ın buyruklarını değil, kendi dayatmalarının yapılmasını isteyen bütün şeytânî güçlere Kur'ân'da "tâğût" denilmiştir.⁵¹⁷ Başka bir âyetle, "**Kim tâğûtu inkâr edip, Allâh'a îmân ederse, kopmayan sağlam bir kulpa yapışmış olur.**" buyrulur.⁵¹⁸ Buradaki sağlam kulp için; îman, İslâm ve Kur'ân yorumları yapılmıştır.

Tâğût, bâzı hadislerde şeytan, başkalarının bilmediği şeyleri bildiğini iddia eden kimse yani kâhin,⁵¹⁹ bir grubun önderi olarak da tanımlanır.⁵²⁰

أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ وَمَنْ يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَنْ نَصِيرَ لَهُ ﴿٥٢﴾

52- İşte bunlar, Allâh'ın lânet ettiği kimselerdir. Allah kime lânet ederse, artık ona asla bir yardımcı bulamazsın.

52. âyetle bâtıla ve şeytânî güçlere uyanların lânetlendiği ve onlara yardım edecek birisinin de bulunmayacağı belirtilir. Lânet, Allâh'ın bir kimseyi rahmetinden, af ve mağfiretinden mahrum bırakması demektir.

516. Bk. Tevrat, Çıkış, 20/3, 4.

517. Bk. Beyzâvî, Envârü't-Tenzîl, I, 176; Elmalılı, age, II, 171.

518. Bakara, 2/256.

519. Buhârî, Tefsir, 10.

520. Bk. Müslim, Cihâd, 119.

Ehl-i kitabın Allah tarafından lânetlenme sebebi çeşitli âyetlerde şöyle açıklanır: **“Onlara, Allah katından, yanlarında bulunanı (Tevrat’ı) doğrulayan bir Kitap (Kur’ân) gelince; önceleri, inkâr edenlere karşı yar-dım isteyip dururlarken, o bildikleri (Kur’ân) kendilerine geldiği za-man, onu inkâr ettiler. Artık Allâh’ın lâneti inkârcıların üzerinedir.”**⁵²¹

“Ama âyetlerimizi inkâr etmiş ve kâfir olarak can vermiş olan-lara gelince; işte Allâh’ın, meleklerin ve insanların lâneti onların üzerinedir!”⁵²²

“Ancak Allâh’ın vaad ettiği bu mükâfat ne sizin kuruntunuzla, ne de kitap ehlinin kuruntusuyla olur. Kim bir kötülük işlerse, on-dan dolayı cezâlandırılır ve kendisine Allah’tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı bulamaz.”⁵²³

أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذَا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾

53- Yoksa onların Allâh’ın mülkünde bir payı mı var? Eğer öyle olsaydı, onlar insanlara bir çekirdek kırıntısını bi-le vermezlerdi!

53. âyette, Allah Teâlâ kendi mülk ve saltanatından bir pay verseydi, ehl-i kitaba bunu başkalarıyla paylaşmak istemeyecekleri vurgulanır. Nitekim İsrâ sûresinde buna şöyle işaret edilir: **“De ki: Eğer siz Rabbimin rahmet hazinelerine sahip olsaydınız, harcamaktan korkarak cimrilik eder-diniz. Doğrusu insan çok cimridir!”**⁵²⁴

أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۖ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا ﴿٥٤﴾ فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ ۚ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا ﴿٥٥﴾

54- Yoksa onlar, Allâh’ın lûtf olarak verdiği şeylerden do-layı, insanları kıskanıyorlar mı? Şüphesiz Biz, İbrahim

521. Bakara, 2/89.

522. Bakara, 2/161.

523. Nisâ, 4/123.

524. İsrâ, 17/100.

ailesine de kitap ve hikmet vermiş ve onlara çok büyük bir mülk ve saltanat ihsan etmiştik.

55- Onlardan bir kısmı ona îmân etti, bir kısmı da ondan yüz çevirdi. (Yüz çevirene) yakıcı ateş olarak cehennem yeter!

54-55. âyetlerde, Allâh'ın bâzı peygamber ve ümmetlere verdiği nîmet ve saltanatı kıskananlar uyarılmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ Kur'ân'da Hz. İbrahim, Mûsâ ve Îsâ gibi peygamberlere mülk ve saltanat verdiğini bildirir.

Hz. İbrahim'e ve nesline verilen nîmetlerin başlangıcı şöyle açıklanır: **“Bir zamanlar Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle sınamış, onları tam olarak yerine getirince, “Ben seni insanlara önder yapacağım.” demişti. “Soyumdan da (önderler yap!)” deyince, Rabbi ona, “Benim sözüm zâlimlere ulaşmaz.” dedi. Biz o zaman Beyti (Kâbe'yi) insanlar için bir sevap kazanma yeri ve bir güvenlik yurdu kıldık. Siz İbrahim'in makâmından bir namaz yeri edinin! İbrahim'e ve İsmâil'e; “Evimi tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rükû ve secde edenler için temiz tutun!” diye emrettik. O vakit İbrahim demişti ki: “Ey Rabbim! Burasını güvenli bir belde kıl! Halkından, Allâh'a ve âhiret gününe îmân edenleri çeşitli meyvelerle rızıklandırdır!” Allah dedi: “Kim inkâr ederse, onu az bir süre yararlandırdır, sonra onu cehennem azâbına sürüklerim. Orası ne kötü varılacak yerdir!”⁵²⁵**

Hz. Mûsâ'ya ve kavmine verilen imkânlar şöyle özetlenir: **“Bir zamanlar Mûsâ kavmine şöyle demişti: “Ey kavmim! Allâh'ın size olan nîmetini hatırlayın; O, içinizden peygamberler çıkardı ve sizi hükümdarlar yaptı. Âlemlerden hiç kimseye vermediğini size verdi!”⁵²⁶**

Hz. Îsâ'ya ise daha beşikte iken başlayan nîmetler şöyle sıralanır: **“Allah (o gün) diyecek ki: “Ey Meryem oğlu Îsâ! Sana ve annene olan nîmetimi hatırla! Hani, seni Kutsal Ruh ile desteklemiştım, sen beşikte de yetişkin iken de insanlarla konuşurdun. Hani sana kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretmiştım. Sen benim iznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yapıyor, içine üfürünce iznimle o, kuş oluyordu. Anadan doğma körü, alaca hastalığı olanı da yine iznimle iyileştiriyordun. Yine iznimle ölüleri diri (olarak mezardan) çıkarmıştın. Sen,**

525. Bakara, 2/124-126.

526. Mâide, 5/20.

İsrâiloğulları'na açık mûcizeler getirdiğin zaman onların (kötülüklerinden) seni kurtarmıştım. Onlardan kâfir olanlar, "Bu apaçık sihir-den başka bir şey değildir." demişlerdi."⁵²⁷

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كَلَّمًا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ
بَدَلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا
﴿٥٦﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ
تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَنُدْخِلُهُمْ
ظِلًّا ظَلِيلًا ﴿٥٧﴾

56- Şüphe yok ki Biz, âyetlerimizi inkâr edenleri yakında bir ateşe sokacağız; öyle ki, derileri yanıp döküldükçe, azâbı iyice tatmaları için, yeni derilerle değiştiririz. Çünkü Allah mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibidir.

57- İmân edip sâlih amel işleyenlere gelince, onları da içlerinden ırmaklar akan cennetlere yerleştireceğiz; orada ebedî olarak kalacaklardır. Onlar için orada tertemiz eşler vardır. Biz onları serin ve hoş gölgeler altına alacağız.

56-57. âyetlerde, Allâh'ın âyetlerini inkâr edenlerin can yakıcı bir azâba uğrayacakları, imân edip sâlih amel işleyenlerin ise ebedî olarak kalacakları cennete girecekleri haber verilir. Diğer yandan âhiret hayatının sürekliliğini anlatmak üzere de ateşe girenlerin derileri yandıkça yenilenerek azâbın sürdürüleceği vurgulanır ayrıca buna engel olacak bir gücün bulunmadığına da dikkat çekilir.

İlgili âyette şöyle buyrulur: **"İnsan cehennem içinde ne ölür, ne yaşar."**⁵²⁸ Hz. Peygamber de bir hadîsinde şöyle buyurmuştur: **"Cehennem ateşi, ehlini yer, sonunda gönüllere gelince son bulur, sonra Allah Teâlâ etlerini, kemiklerini yeni bir oluşla iâde eder."**⁵²⁹

527. Mâide, 5/110.

528. A'lâ, 87/13.

529. Fahrur-Râzî, age, XXXII, 94.

Cennet ehline verilecek nîmetlerin sonsuzluğunu ifâde etmek üzere kulanılan “ebeden” ifâdesi sınırlı yerlerde geçer. Bunlardan birisi de yukarıdaki 57. âyettir. Diğer yandan sürekli kalınacak böyle bir cennet nîmetleri arasında genel olarak “tertemiz eşler”den söz edilir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“İmân edip iyi işler yapanlara, altlarından ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele! Orada, ne zaman kendilerine bir meyve rızık olarak yedirilse, “Bu, daha önce de bize rızık olarak verilen şeydir.” derler. Bu rızıklar, onlara (dünyada kine) benzer olarak verilmiştir. Onlar için cennette tertemiz eşler de vardır. Ve onlar orada sürekli olarak kalacaklardır.”**⁵³⁰

“O gün cennet halkı, gerçekten nîmet içinde bir işte eğlenmektedirler. Eşleriyle birlikte gölgelerde, koltuklar üzerine yaslanmışlardır. Orada onlar için her çeşit meyve vardır. Canları ne isterse her şey vardır. Bir de onlara, çok merhametli olan Rabden selâm sözü vardır.”⁵³¹

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا ۖ وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ
النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا
بَصِيرًا ﴿٥٨﴾

58- Şüphesiz ki Allah size emânetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman, adâletle hükmetmenizi emreder. Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphe yok ki Allah, her şeyi işiten, hakkıyla görendir.

58. âyetin nüzûl sebebi şudur: Mekke fethedilince, Beytullah'ın perde-darı Osman bin Talha, Kâbe anahtarlarını vermek istememiş, Hz. Ali bunları kendisinden zorla almış ve Allâh'ın elçisi Kâbe'nin içine girerek iki rekât namaz kılmıştı. Hz. Abbâs ve başkaları hizmet için anahtarları isteyince, Hz. Peygamber daha önceki yıllarda, emâneti iyi koruyan Osman'a, Kâbe anahtarlarını yeniden vermiştir.⁵³² Sağlıklı bir toplum ve yönetim için, emânetlerin ve adâletin korunması evrensel bir ilkedir.

530. Bakara, 2/25. Bk. Âl-i İmrân, 3/15.

531. Yâsîn, 36/55-58.

532. İbn Kesîr, age, I, 515.

Bu âyetle hukûkun en temel ve ana iki amacı ortaya konmuş olup, adâlet dağıtma görevi dâhil her tür görevin ehil kişilere verilmesi gerektiği öncelikle vurgulandıktan sonra, tüm insanlar arasında sorunların çözümünde, dengeli bir şekilde karşılıklı hak ve hukûka uyularak karar verilmesi gerektiği değişmez güçlü ana amaçlar olarak ortaya konmuş bulunmaktadır.⁵³³

EMÂNET

Birisine koruması için bırakılan maddî ve manevî hak ve eşyayı ifâde eder. Peygamberlerin sıfatlarından birisi de emânettir. Kitap, sünnet ve Hz. Peygamber'den intikal eden eşyaya da emânet denir. İnsan için beden bir emânet olduğu gibi, yöneticinin, memur ve işçinin üstlendiği ve yaptığı iş de emânettir. Memurun tasarruf ettiği tüm kamu malları, işçinin eli altında bulunan bütün iş âlet ve ekipmanları emânet hükmündedir.

“Emânet” kavramı Kur’ân-ı Kerîm’de çok geniş bir anlamda zikredilmiştir: “Biz, emâneti göklere, yere ve dağlara sunduk da onu yüklenmekten kaçındılar; onu insan yükledi; çünkü o çok zâlim çok câhildir...”⁵³⁴

Yukarıdaki 58. âyetin, daha çok yönetici ve hâkimlere yönelik olduğu da nakledilmiştir. Tâyin ve nakillerde emânetlerin ehil olanlara verilmesi durumunda, iş ve çalışma veriminin artacağına kuşku yoktur. Nitekim Allâh'ın elçisi, Ebû Mûsâ el-Eş'arî ile birlikte yanına giren ve yöneticilik görevi isteyen iki kişiye, “Biz, işimizi isteyene ve mevki düşkünü olana veremeyiz.” buyurarak, isteklerini reddetmiştir.⁵³⁵ Yine kendisinden vâililik görevi isteyen Ebû Zer'e de şu cevabı vermiştir: “Ebû Zer, sen zayıfsın, o makam bir emânettir. Sonu da kıyâmet gününde perişanlık ve pişmanlıktır. Yalnız hak ederek alan ve üzerine düşeni yapabilen bunun dışındadır.”⁵³⁶

Emânetle ilgili hadis çoktur. Birkaçını vereceğiz: “Müslüman, insanların elinden ve dilinden zarar görmediği, inanan da insanların mal ve canları konusunda kendisinden güvende oldukları kimsedir”⁵³⁷ “Sana emânet verenin emânetini öde, hıyânet edene sen hıyânet etme.”⁵³⁸

533. Bk. Ö. Şerif Bilgin, Kur’ân’da Yer Alan Hukuksal Amaçlar (İlk beş sûre), Basılmamış Y. Lis. Tezi, Bursa 2007, s. 58.

534. Ahzâb, 33/72.

535. Buhârî, Ahkâm, 7.

536. Müslim, İmâre, 16.

537. Nesâî, İman, 8.

538. Tirmizî, Buyû’, 38; Dârimî, Buyû’, 57; İbn Hanbel, III, 414.

*“Emâneti sana güvenip veren kimseye tam olarak geri ver. Sana hâinlik edene sen hâinlik etme!”*⁵³⁹

Emânet; birisi yanında korunmak üzere bırakılan mal ve hakları da ifâde eder.

Rasûlullah, hicretten önce, kendisinde bulunan emânetleri sahiplerine iâde etmişti. Çünkü kâfirler ona “el-emîn” olarak mallarını emânet ediyorlardı. Hz. Peygamber “emânete hıyânetin münâfıkların alâmetlerinden olduğunu” söylemiştir.⁵⁴⁰ Emânet, mü'minlerin de vasfıdır.⁵⁴¹ Vedâ Haccı'nda Rasûlullah, kadınların da erkeklere birer emânet olduklarını açıklamıştır.⁵⁴² Yine vedâ hutbesinde Rasûlullah, şöyle buyurmuştur: “Size bir emânet bırakıyorum ki, ona sarıldıkça sapıklığa düşmezsiniz. Bu emânet Allâh'ın kitabı Kur'ân ve benim sünnetimdir.”⁵⁴³

Başka hadislerde de şöyle buyurulmuştur: “Emânet kaybedildiği zaman yani işler ehli olmayanlara verildiği zaman- kıyâmeti bekle!”⁵⁴⁴ “Emânet sahibi olmayan kişinin gerçek îmânı yoktur.”⁵⁴⁵

Geniş anlamıyla, “Allâh'ın tekliflerinin tamamına” emânet denilmiştir.⁵⁴⁶ Usûl-i fıkıhta, Allâh'ın insanlara yüklediği bütün mükellefiyetlere emânet denilmiştir.⁵⁴⁷

Bir kimsenin yanında korunmak üzere bırakılan mala, özel bir terimle “vedia” denilir. Mecelle vediaı; “Hıfz için bir kimseye verilen maldır.” diye târif etmiştir.⁵⁴⁸

Vedia verme olayına iydâ, vedia verene mûdi', kendisine vedia bırakılan kişi veya kuruma “mûda” denir. Kendisine emânet mal bırakılmak istenilen kişi, bu malı koruyabileceğini biliyorsa emâneti kabul etmesi müstehaptır.

Vedianın hükümleri: Emânet bırakılan kişi veya kuruluş, vediaı teslim aldığı zaman birtakım yükümlülükler altına girer. Şöyle ki:

539. Ebû Dâvûd, Buyû', 79; Tirmizî, Buyû', 38.

540. Buhârî, İman, 64; Müslim, İman, 106.

541. Mü'minûn, 23/8.

542. Ebû Dâvûd, Menâsik, 56.

543. Buhârî, Tecrid, 1654; İbn Hişâm, Sîre, IV, 603.

544. Buhârî, İman, 1.

545. Ahmed bin Hanbel, Müsned, III, 135.

546. Mecmuat'ul-Tefâsir, İstanbul 1979, V. 142, 143.

547. Molla Hüsrev, Mir'at el-Usûl fi Şerhi'l Mirkat el-Vüsûl, İstanbul 1307, I, 591.

548. Mecelle, Madde, 763.

a) Emânet alan, kendisine emânet bırakılan malı örfün öngördüğü ve kendi malını koruduğu şekilde korumak zorundadır.⁵⁴⁹ O, malı bizzat kendisi koruyabileceği gibi ailesi efradından birisi veya hizmetçisi eliyle de koruyabilir. Ama aynı çatı altında kalmayan bir yakının eliyle koruyamaz. Her malın muhafazası için ayrı bir yer veya kap gerekebilir. Mesela para ve mücevhera tın korunacağı kap kasa, at ve benzeri bir hayvanın korunacağı yer ahırdır. Dolayısıyla “mûda” kendisine emânet edilen malı örfen o malın korumaya uygun bir yere koyarsa görevini yapmış olur. Aksi hâlde kusur söz konusudur. Kusur varsa ve mal telef olursa “mûda” bu malı tazminle yükümlü olur.

Emânet bırakan şahıs, mûda’a malı verirken onun muhafazası için birtakım şartlar koşabilir. Şayet bu şartlar faydalı ise ona uymak gerekir. Mesela mal sahibi vedia bırakırken, “bu malı evinde koru” dese, ama vedî buna önem vermeden malı yanında taşısa ve mal telef olsa o malı tazmin eder. Fakat bir zarûrete binâen şarta uyamazsa tazminle yükümlü olmaz.. Yukarıda verilen örnekte, şayet malı evine götürürken yolda giderken telef olsa tazmin etmez.

b) Emânet alan, emânet malı kendi işi için kullanamaz. Şayet kullanırsa bu sınırı aşma (teaddi) sayılır ve elinde emânet olan mal, tazmin edilecek bir mal durumuna dönüşür. Dolayısıyla bu durumda telef olacak olursa o malı, özelliğine göre, mislini veya kıymetini ödemek zorunda kalır. Mesela elinde emânet olan bir elbiseyi giymek, kendisine emânet bırakılan bir arabaya binmek o malı emânet olmaktan çıkarır, gasbedilmiş mal hükmüne sokar. Şayet emânet bırakan şahıs, mûda’a malı kullanması için verirse, bu akit vedia olmaktan çıkar âriyete dönüşür.⁵⁵⁰

Emânet alan, emânet malı kullanamamanın yanı sıra onda herhangi bir tasarrufta da bulunamaz. Yani onu satamaz, kiraya veremez, rehin bırakamaz; kendi ailesi dışında bir başkasına vedia veya âriyet olarak veremez. Şayet emânet malda bir tasarrufta bulunur da kazanç sağlarsa bu kazancın kime âit olduğu ihtilaflıdır; İmam Ebû Yusuf, İmam Mâlik ve Leys’e göre, malın aslını sahibine iâde edince, edilen kâr kendisi için helâldir. İmam Ebû Hanîfe, İmam Muhammed ve Züfer’e göre aslını sahibine iâde eder, kazancı da fakirlere dağıtır. Bir gruba göre hem aslı hem de kârı asıl mal sahibininindir. Bir başka gruba göre kazanç alım satım yoluyla elde edilmişse bu tasarruf geçersizdir.⁵⁵¹

549. Merginânî, Hidâye, III, 215; İbn Rüşd, Bidâyetit’l-Müçtehid, II, 312.

550. Merginânî, age, III, 216; Ali Hafif, age, 434.

551. İbn Rüşd, age, II, 312.

c) Emânet alan, sahibi istediği zaman, emânet şeyi geri vermek zorundadır. Böyle bir talep hâlinde vermeyi geciktirme hakkı yoktur. Zarûret olmadığı hâlde geri vermez de mal telef olursa onu ödemek zorundadır. Mûda'nın malı geri vermek zorunda olduğu şahıs, Vedia'nın sahibi, vekîli veya elçisi-dir. Bir başkasına veremez, verirse sorumlu durumuna düşer.

Vedia olarak bırakılan mal, mûda'nın kasıt, kusur veya ihmâli sonucu telef olursa, bunu tazmin etmek zorunda bulunur. Mal mislî türden ise, misliyle, hayvan ve araç gibi kıyemî türden ise kıymetiyle tazmin etmesi gerekir. Muda'nın evinde veya ambarında yangın, deprem sonucu göçük gibi tabii bir âfet olur ve emânet bırakılan mal telef olursa bundan dolayı tazminat gerekmez.⁵⁵²

Vedia olarak bırakılan mal hayvan vs. gibi bir şey olur ve elde tutulması birtakım masrafları gerektirirse bu masraflar mal sahibine âittir. Eğer mal sahibi bıraktığı hayvan için gerekli samanı, yemini bırakırsa o yedirilir. Aksi hâlde muda' kendi yanından verir ve sonra bunun bedelini mal sahibinden alır. Yalnız, Muda'nın harcaması, mal sahibinin emri olmadan yapılmışsa, kendisine rücû hâkim kararını gerektirir.

Ancak emânet kabul eden kişi veya kuruluş bunu bir bedel karşılığı yapıyorsa, emânet malın telef olması durumunda kasıt, kusur ve ihmâli (teaddisi) bulunmasa bile bunu tazmin etmekle yükümlü olur. Günümüzde emânetlerin gerek emânetçi, gerekse yed-i emin elinde tutulması bu tarzda olmaktadır.

ÂRİYET

Emânetin bir çeşidi olup, iâre; bir şeyi ödünç ve eğreti olarak vermek demektir. Buna göre âriyet akdi, yararlanmayı bir bedel olmaksızın temlik etmek, demek olup, Şâfiî ve Hanbelîler bunu yararlanmayı bedelsiz olarak mübah kılmak olarak tanımlamışlardır. Kısaca âriyet, bir malın birine meccânen, yani herhangi bir bedel olmaksızın ve geri alınmak üzere temlik olunmasıdır.⁵⁵³

Âriyet akdinin meşrû oluşu Kitap, Sünnet ve İcmâ delillerine dayanır. Kur'ân-ı Kerîm'de doğrudan âriyet akdinden söz eden bir âyet yoktur. Ancak karşılıklı yardımlaşmayı teşvik eden, yardımlaşmayı engelleyenleri kötülleyen âyetler bu akdi de kapsamına alır.

552. Merginânî, age, III, 215; Zeylâî, Tebyînu'l-Hakâik, V, 76.

553. Serahsi, age, XI, 133; el-Mevsili, age, III, 55; Bilmen, age, IV, 144, 145.

Âyetlerde: “**İyilik ve takvâ üzerine yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerine yardımlaşmayın.**”⁵⁵⁴ “**Onlar küçük yardımlaşmadan da men ederler.**”⁵⁵⁵ buyrulur. Zekât olarak ifâde edilen “mâûn” çeşitli tefsirlerde kap-kacak, çanak-çömlek, iğne, balta, kova, su, ateş ve tuz gibi âriyet olarak verilmesi âdet olan şeydir.⁵⁵⁶ Bu iki âyet, insanların muhtaç oldukları şeyleri birbirine âriyet yoluyla vererek ihtiyaçlarını gidermelerini öngörmektedir. Bu mendûb bir ameldir.

Rasûlullah ﷺ Ebû Talha’dan emânet olarak bir at aldı ve ona bindi.⁵⁵⁷ Başka bir hadiste şöyle buyurulmuştur: “Hz. Peygamber Huneyn gününde Safvan b. Ümeyye’den bir zırhı emânet olarak aldı. Bunun üzerine Safvan şöyle dedi: “Bunu gasb olarak mı aldınız ya Muhammed!” Rasûlullah ﷺ “Hayır, tazmin edilecek bir âriyet olarak aldım.” buyurdu.⁵⁵⁸

Hanefilere göre âriyet akdinin rûknü, malın sahibinin îcap (teklif)inden ibârettir. Âriyeti alanın kabulü ise istihsana göre bir rûkûn olmayıp, kıyasa göre rûkûn sayılır.⁵⁵⁹

Âriyet akdinin şartları: a) Âriyet verenin âkil (akıllı) olması gerekir. Hanefilere göre bûluğ şartı yoktur. Diğer fakihlere göre ise, âriyet verenin teberrua ehil olması gerekir. b) Âriyet isteyen kabzı. Çünkü bu, bir teberru akdidir. Âriyetin hükmü, hibede olduğu gibi kabz olmaksızın sâbit olmaz. c) Âriyet verilen şeyden istihlâk edilmeksizin yararlanmanın mümkün olması.⁵⁶⁰

LUKATA

Başkasının zâyî ettiği bir şeyi muhafaza amacıyla almak demektir. Buluntu mal, bulanın elinde emânet hükümlerine tâbîdir. Lukatayı bulan kişi, böyle bir mal bulduğunu ve sahibi çıkarsa vereceğini açıklamalıdır. Aksi hâlde bu malın zâyî olması durumunda tazminle yükümlü bulunur.

Lukata hayvan ise, bulan kişi hâkimin izni olmadan verdiği yem ve benzeri masrafları sahibinden alamaz. Hâkimin izni olursa alır. Hâkim lukatayı satmaya veya kiraya vermeye yetkilidir. Târihî süreçte masraf gerektiren

554. Mâide, 5/2.

555. Mâûn, 107/7.

556. İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müctehid, Mısır, t.y. II, 359.

557. Şevkânî, Neylû'l-Evtâr, V, 299.

558. Zeylâî, Nasbu'r-Râye, IV, 116.

559. Kâsânî, age, VI, 214.

560. Kâsânî, age, VI, 214; ez-Zühayli, el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletüh, V, 56, 57.

buluntu malların muhafazasını bu sebeple devlet üzerine almıştır. Devlet bu masraflar karşılığında mal sahiplerinden bir vergi alabilir.⁵⁶¹

ADÂLET

Bu da emânet gibi bütün insanlara karşı gözetilmesi gereken bir görev dir. Bu konuda iyi kötü, müslüman kâfir ayrımı da yapılmaz. İnsanlar hâkim önünde eşit haklara sahip olur. İrk, renk ve din farkının, düşmanlık, kin, kısı-kançlık gibi duyguların adâleti etkilememesi gerekir.⁵⁶²

Allah Teâlâ şöyle buyurur: **“Eğer (sana gelen Yahudiler) arasında hüküm verirken, adâletle hüküm ver!”**⁵⁶³ **“Ey inananlar! Allah için adâletle şahitlik edenler olun. Bir topluluğa karşı duyduğunuz kin, si-zi adâletten ayırmayın.”**⁵⁶⁴

Adâleti teşvik eden çeşitli hadislerden bâzıları şunlardır: *“Allah, haksızlık yapmadığı sürece hâkimle birlikte dir. Haksızlık yaparsa, onu kendi hâline bırakır.”*⁵⁶⁵

*“Kıyâmet gününde, Allâh’a en yakın kişi, adâletli devlet başkanıdır. O gün Allâh’ın en çok kızdığı ve meclisinden en uzak tuttuğu kişi de, zâlim devlet başkanıdır.”*⁵⁶⁶

*“Bir günlük adâlet, kırk yıllık (nâfile) ibadete denktir.”*⁵⁶⁷ *“Bir günlük adâlet, altmış yıllık ibadetten üstündür.”*⁵⁶⁸

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِيَ الْأَمْرِ مِنْكُمْ
فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٥٩﴾

59- Ey îmân edenler! Allâh’a itaat edin, Peygambere itaat edin ve sizden olan ulü'l-emre (yöneticilere) de itaat edin!

561. Dâmâd, Mültekâ Şerhi, I, 71 vd. ; Ahmed Akgündüz, İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı, Kamu Hukuku, I, 709.

562. Bk. Mâide, 5/8, 42.

563. Mâide, 4/42.

564. Mâide, 4/8.

565. Tirmizî, Ahkâm, 4; İbn Mâce, Ahkâm, 2; Elbânî, Sahih, II, 522, No: 2196.

566. Tirmizî, Ahkâm, 4.

567. İbn Kesîr, Tefsir, I, 406.

568. Keşfu'l-Hafâ, II, 58.

Eğer bir konuda anlaşmazlığa düşerseniz, Allâh'a ve âhîret gününe gerçekten inanıyorsanız, o hususta Allâh'a ve Rasûlü'ne başvurunuz! Böyle yapmanız daha hayırlı ve sonuç bakımından daha güzeldir.

59. âyette, mü'minlerin, Allâh'a ve elçisine itaatten sonra, Allâh'ın buyruğunca giden adâletli yöneticilere de itaat etmeleri, aralarında bir anlaşmazlık çıkarsa, bu konuda, kitap ve sünnete başvurmaları istenmektedir.

ALLÂH'A VE PEYGAMBER'E İTAAT

Allâh'a itaat O'nun Kur'ân'da yer alan emir ve yasaklarına uymakla gerçekleşir. Bunun uygulama şartlarını da Hz. Peygamber göstermiştir. O hayatta iken bizzat kendi buyruklarına uyarak, onunla birlikte namaz kılarak, hac yaparak, zekâtın uygulama şartlarını ondan öğrenerek itaat gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber'in vefâtından sonra ise, mü'minler kendi aralarındaki anlaşmazlıklarda önce Kitab'a, onda bir hüküm bulunmazsa Hz. Peygamber'in sünnetine başvurarak dîne ve dünyaya âit problemlerini çözme yoluna giderler.

Çeşitli âyetlerde Kur'ân ve sünnete uymanın gerekliliği şöyle belirlenir: **“Ayrılığa düştüğünüz bir konuda hüküm vermek Allâh'a âittir. İşte benim Rabbim olan Allah budur. Ben yalnız O'na dayanıp güven-dim ve yalnız O'na yönelirim.”**⁵⁶⁹

“Hayır! Rabbine andolsun ki onlar, aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp, sonra da senin vereceğin hükme karşı içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğ-medikçe îmân etmiş olmazlar.”⁵⁷⁰

“Onlara güvenlik ya da tehlike ile ilgili bir haber gelse, onu he-men yayarlar; oysa o haberi, Peygamber'e ya da içlerinden söz sahi-bi olanlara götürselerdi, onların arasından, işin içyüzünü anlayan-lar (nasıl hareket edilmesi gerektiğini) bilirlerdi. Eğer Allâh'ın size olan lûtfu ve rahmeti olmasaydı, pek azınız dışında şeytana uyardınız.”⁵⁷¹

Hız. Peygamber'e itaat, vefâtından sonra sünnetine uymakla gerçekleşir. Bu yüzden aşağıda sünnetle ilgili bilgi verilecektir.

569. Şûrâ, 42/10.

570. Nisâ, 4/65.

571. Nisâ, 4/83.

Sünnet: Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerini kapsar. Kur'ân'da dört âyette "öncekilerin sünneti" ifâdesi "önceki ümmetlerin izlediği yol", veya "önceki ümmetlere uygulanan hüküm" anlamında kullanılır.⁵⁷²

SÜNNET ÇEŞİTLERİ

1) Sözlü sünnet: Hz. Peygamber'in soru üzerine veya çeşitli vesilelerle söylediği hadislerdir. *"Ameller, ancak niyetlere göredir..."*⁵⁷³ hadîsi gibi.

2) Fiilî sünnet: Hz. Peygamber'in yaptığı, dinî özelliği bulunan iş ve eylemler bu niteliktedir. Namaz kılış şekli, haccı ifâ edişi buna örnek verilebilir. Çünkü hadiste, *"Ben namazı nasıl kılıyorsam, siz de öyle kılın."*⁵⁷⁴ *"Hac menâsikinizi benden alınız."* buyrulur.⁵⁷⁵

3) Takrîrî sünnet: Hz. Peygamber'in gördüğü veya işittiği bir işe karşı ses çıkarmaması, onu onaylaması anlamına gelir. Örn. Hz. Peygamber, bir kabrin başında ağlayan kadına; *"Allah'tan kork ve sabret"* demiş, kadının, onu tanımadan; *"Benim başıma gelen, senin başına gelmediği için beni anlayamazsın."* demesi ve daha sonra da özür dilemesi üzerine, Allâh'ın elçisi; *"Asıl sabır, olayla ilk karşılaşmada gösterilen sabırdır."* buyurmuştur.⁵⁷⁶ Burada onun, kadının kabir ziyaretine engel olmadığı görülür.

Sünnet, dört ana delilden ikinci sırada yer alır. Hz. Peygamber'in sünnetine uyulması gerektiğini bildiren çeşitli âyetler vardır.⁵⁷⁷

Ashâb-ı kirâm, hayatında ve vefâtından sonra, Allah Rasûlü'nün sünnetine uymak gerektiğinde görüş birliği içindedir.

Sünnetin rivâyet bakımından çeşitleri:

1) Mütevâtir sünnet: Sahâbe, tâbiîn ve tebe-i tâbiînden olan nesillerde, yalanda birleşmeleri aklen düşünilemeyen bir topluluk tarafından nakledilen hadislerdir. Lafzî ve manevî diye ikiye ayrılır. Lâfız ve anlam olarak nakledilen en kuvvetli olandır. *"Kim bilerek bana yalan isnâd ederse, ateşteki yerine hazırlansın."* hadîsi böyledir.⁵⁷⁸ Farklı sözcüklerle, fakat ortak

572. Bk. Enfâl, 8/38; Hicr, 15/13; Kehf, 18/55; Fâtır, 35/43.

573. Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1.

574. Buhârî, Ezan, 18.

575. Ahmed bin Hanbel, III, 318, 366.

576. Buhârî, Cenâiz, 32.

577. Şu âyetler buna örnek verilebilir: Mâide, 5/92; Nisâ, 4/65, 80; Âl-i İmrân, 3/31; Ahzâb, 33/36; Nûr, 24/63.

578. Buhârî, İlm, 38; Müslim, Zühd, 72.

anlamla nakledilen hadîse “mânevî mütevâtîr” denir. “Ameller niyetlere göredir.” hadîsinin anlamı üzerinde görüş birliği vardır.

2) Meşhur sünnet: Hz. Peygamber’den bir veya iki kişi nakletmişken, sonraki iki nesilde tevatür derecesinde yaygınlaşan hadislerdir. Bunlar, âmm lafzı tahsis ve mutlak lafzı takyid edebilir.

3) Âhad haber: Hz. Peygamber’den bir, iki veya daha çok sahâbe nakletmişken, daha sonra meşhur hadis gücüne ulaşamayan hadislerdir. Âhad haber zan ifâde eder. Aşağıdaki şartları taşıyan âhâd haberler amel konusunda delil sayılır. Hanefîlere göre; râvinin fakih olması ve naklettiği hadisle kendisinin amel etmesi gereklidir. Ayrıca “umumi belva” bulunmamalıdır. Örn. Hanefîler, Abdullah bin Ömer’in naklettiği “Hz. Peygamber rûkûa giderken ve başını rûkûdan kaldırırken ellerini kaldırırdı.”⁵⁷⁹ hadîsi ile amel etmemiştir. Çünkü çok yaygın olan bu fiilin birçok kişilerce nakledilmemesi eksiklik sayılır.

İmam Mâlik ise âhad haber için, râvinin güvenilir olması yanında, Medînelilerin ameline uygun düşmesini de gerekli görür.

ULÛ’L-EMR

59. âyette itaat edilmesi istenen bu terim, buyruk sahibi, emir verme yetkisine sahip olan kişi demektir. Âyetin gelişinden bunun, devlet başkanı, vâli ve daha genel anlamda yönetici ve kumandan gibi yöneticilik erkine sahip olan kimseler olduğu anlaşılmaktadır. İbn-i Abbâs’a dayanan bir görüşe göre, ulû’l-emr sözcüğü ile “kitap ve sünnetin hükümlerini bilen İslâm âlimleri” kastedilmiştir. Bu yüzden anlaşmazlıkların İslâm’ı bilen âlimlere götürülmesi gerekir.⁵⁸⁰ **“Onlar, kendilerine gelen haberi, Peygamber’e ve aralarındaki buyruk sahiplerine götürselerdi, içlerinden işin iç yüzünü araştırıp çıkaranlar, onun ne olduğunu bilirlerdi.”** âyeti bu son görüşü desteklemektedir.⁵⁸¹

Allah ve Rasûlü’nün yolundan ayrılmayan yöneticiye itaat gerekir. Allâh’ın elçisi şöyle buyurulmuştur: “Size, siyah kuru üzüm gibi (saçılı) Habeşli bir köle yönetici olsa, ona itaat ediniz.”⁵⁸² “Bana itaat eden, Allâh’a itaat etmiş olur. Bana isyan eden, Allâh’a isyan etmiş olur. Emîrime

579. Buhârî, Ezan, 83-86.

580. Kurtubî, Câmi’, V, 168, 169.

581. Nisâ, 4/83.

582. Buhârî, Ahkâm, 4, Ezân, 54, 56, Cihâd, 39; Müslim, İmâre, 8.

itaat eden, bana itaat etmiş, emîrime isyan eden de, bana isyan etmiş olur.”⁵⁸³

Hiz. Peygamber'e bu yetki Yüce Allah tarafından verilmiştir. Âyetle, **“Kim, Peygamber'e itaat ederse, Allâh'a itaat etmiş olur.”** buyurulur.⁵⁸⁴

Abdullah b. Ömer ؓ'ten rivâyet edildiğine göre, Allâh'ın Rasûlü şöyle buyurmuştur: *“Dikkat edin! Sizin her biriniz bir çobansınız, sizin her biriniz güttüğünden sorumludur. İmam (devlet başkanı) da insanlar üzerinde bir çobandır, o da güttüğünden sorumludur. Erkek aile bireyleri üzerinde bir çobandır, güttüğünden sorumludur. Kadın da kocasının ev halkı ve çocukları üzerinde bir çobandır, güttüğünden sorumludur.”*⁵⁸⁵

Yine Abdullah b. Ömer'den rivâyet olunduğuna göre, Hiz. Peygamber buyurmuştur: *“Allâh'a isyan emredilmedikçe müslûmana düşen görev, hoşuna gitse de gitmese de dinleyip itaat etmektir. Ama isyan etmesi emredilirse o zaman dinleyip itaat etmesi gerekmez.”*⁵⁸⁶

Bir hadiste şöyle buyurulur: *“Üç özellik vardır ki, mü'min bir kişinin kalbi, bu üç özelliğe sahip olduğu sürece hâinlik beslemez. Bu özellikler şunlardır:*

- a) Ameli, ihlaslı olarak Allah için yapmak,
- b) İslâm toplumunun başındaki yöneticilere nasihatta bulunup, onlar için hayır dilemek,
- c) Müslümanların toplumuna sarılmaktır.”⁵⁸⁷

Ulû'l-emr'e itaat konusunda Elmalılı merhumun değerlendirmesi şöyledir: Yukarıdaki âyetle “sizden olan ulû'l-emr” kaydı, Mü'minlerden olmayan idârecilere itaatın dînen vâcip olmadığını gösterir. Bu konuda itaat değil, varsa bir sözleşmeye riâyet söz konusu olacaktır. Fakat itaat etmenin vâcip olmamasından mutlaka isyan etmenin gerekli olduğunu anlamaya kalkışmamalıdır. İtaatin vâcip olmaması, isyan etmenin vâcip olmasını gerektirmeyeceğinden, itaat zorunda bulunmamakla, isyan zorunda olmak arasında fark vardır. İsyân hakkı başka, isyan etme görevi yine başkadır.

583. Buhârî, Ahkâm, 1; Müslim, İmâre, 32.

584. Nisâ, 4/80.

585. Buhârî, Ahkâm, 1.

586. Buhârî, Cihâd, 109, Ahkâm, 4; Müslim, İmâret, 38.

587. İbn Mâce, Mukaddime, 18 (230); İbn Hibbân, Sahih, 680; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebir, 4890, 4925; el-Mu'cemu'l-Evsat, 7271; Münziri, Terğib, I, 61, IV, 87; Beyhaki, Âdâb, 863.

Buna göre, buradan mü'min olmayan bir çevrede bulunan mü'minlerin şuna buna karşı isyancı ve ihtilalci bir durumda kabul edilmemeleri ve belki mü'minlerin nerede bulunurlarsa bulunsunlar Allâh'a ve Rasûlü'ne karşı itaatsizlikten sakınmak ve aynı zamanda kendilerinden olan idârecilere itaat etmeleri ve tâğütlara boyun eğmemelerinin gerekli olduğunu anlamak gerekir. Buna göre Taberî tefsîrinde de zikredildiği gibi şu hadisler ne kadar önemlidir: İbn-i Zeyd'in rivâyet ettiğine göre, Peygamber ﷺ Efendimiz buyurmuştur ki: *"İtaat, itaat, itaatte imtihan da vardır. Fakat Allah dilemiş olsaydı emretmeyi (yönetim işini) hep peygamberlere verirdi."*⁵⁸⁸ Yani peygamberler mevcut iken bile hükümdarlara emretmeyi (yönetim işini) nasip etmiştir. Nitekim yöneticiler Yahyâ ؑ'in öldürülmesine bile hükmetmişlerdir.

Süddî'nin rivâyetine göre âyetin nüzûl sebebi şudur: Allâh'ın Rasûlü, Hâlid b. Velid kumandasında bir müfreze göndermişti. İçlerinde Ammar b. Yâsir de vardı. Gittiler, gece olunca hareket hedefleri olan kavme yakın bir yere konakladılar. Kavim, casuslarından aldıkları haber üzerine sabaha kadar beldeyi terk etti. İçlerinden bir adam, çocuklarına eşyalarını toplamalarını bildirip, kendisi gece karanlığında Hâlid'in askerlerinin yanına geldi ve Ammar b. Yâsir'i sorup yanına vardı. "Ey Ebâ Yakzan, dedi. Ben kelime-i şehâdet getirip müslüman oldum. Kavmim ise sizin geldiğinizi işitince kaçtılar, ben kaldım; benim müslüman olmam yarın fayda verir mi, yoksa ben de kaçayım mı?" diye sormuş. Ammar da, "Hayır kaçma! Sana fayda verir." demiş. O da kaçmamıştı. Sabahleyin Hâlid, beldeye girmiş, o adamdan başka kimseyi bulamamışlar. Onu malı ile birlikte tutmuşlar. Ammar, haber alınca Hâlid'e gelmiş, "O adamı bırak, çünkü o müslüman oldu ve ben ona eman verdim." demiş. Hâlid de, "Sen kim oluyorsun da adam kurtarıyorsun?" diye çıkmış ve bundan dolayı birbirlerine söz atmışlar. Sonunda Allâh'ın Rasûlü'ne mahkeme için başvurmuşlar. Hz. Peygamber Ammar'ın eman vermesine izin vermiş ve bir daha bu şekilde âmire karşı böyle kendi kendine söz vermemesini de hatırlatmıştır. İşte yukarıdaki, *"Allâh'a itaat edin, Peygambere itaat edin ve sizden olan ulü'l-emre (yöneticilere) de itaat edin!"* âyeti bunun üzerine indi, diye nakledilmiştir. Bu rivâyetten anlaşıldığına göre âyet, müfreze komutanları ve askeri işler sebebiyle inmiş ve fakat itaat meselesini genel olarak esaslı bir düzene sokmuştur.

⁵⁸⁸. Taberî, Câmiu'l-Beyân, V, 148.

Ebû Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *“Benden sonra size birtakım vâliler vâililik yapacak, iyi olan iyiliği ile yönetecek, günahkâr da günah işlemekle yönetecek; hakka uygun olan her konuda bunları dinleyin ve itaat edin ve arkalarında namaz kılin, eğer iyilik yaparlarsa bu sizin de onların da lehinedir. Kötülük yaparlarsa sizin menfaatinize, onların zararınadır.”*⁵⁸⁹

Şuarâ sûresinde, **“O, aşırı gidenlerin emrine uymayın. Onlar yer-yüzünde bozgunculuk yaparlar, ıslah etmezler.”** âyeti de bu husûsu apaçık ifâde ediyor. Ebussud tefsîrinde bütün bunları şu şekilde özetlemiştir: *“Sizden olan emir sahipleri”* râşid halifeler ve onlara uyan ve doğru hareket eden, hakkı emreden idâreciler ve adâletli davranan vâililerdir.”⁵⁹⁰ Zâlim yöneticilere gelince, bunlar Allâh'a ve Hz. Peygamber'e atıf yapılarak kendilerine itaat etmenin vâcip olmasını hak etmekten uzaktırlar.”⁵⁹¹

HİLÂFET - İMÂMET

Hilâfet, Arapça bir kelime olup, sözlük anlamı; “bir kimseden sonra gelip, onun yerine geçmek ve onu temsil etmektir.” İslâmî bir terim olarak ise: “Hz. Peygamber'den sonra, ona halef olarak, din ve dünya işlerinde mü'minlere emîr olmak” şeklinde târif edilmiştir. İslâm âlimleri; “bey'at (oylama) sonucu mü'minler adına tasarruf yetkisine sahip olan ve hükümlerin uygulanmasını sağlayan kimseye halife denilir.” târifinde görüş birliği içindedirler. Bu konuda İbn-i Hümâm şöyle demiştir: “Hilâfet; İslâm milleti üzerinde genel olarak tasarruf yetkisine sahip olmaktır.”⁵⁹²

Devlet yönetimi anlamında hilâfetle ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur: **“Şüphesiz ki Allah size emânetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman, adâletle hükmetmenizi emreder. Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphe yok ki Allah, her şeyi işiten, hakkıyla görendir. Ey îmân edenler! Allâh'a itaat edin, Peygambere ve sizden olan ulû'l-emre (yöneticilere) de itaat edin! Eğer herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz, Allâh'a ve âhiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allâh'a ve Peygamberine götürün! Bu hem daha hayırlı, hem de sonuç bakımından daha güzeldir.”**⁵⁹³ Bu

589. Süyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, II, 576.

590. Ebussud, İrşâdü'l-Akli's-Selîm, II, 193.

591. Elmahlı, age, 15.

592. Bk. Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1971, MEB Yay. “Hilâfet” mad.

593. Nisâ, 4/59-60.

âyetlerde mü'minlerin kime, hangi şartlarda ve nasıl itaat edecekleri, neye karşı çıkacakları açıkça belirtilmiştir.

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Her kim ulü’l-emre itaatten ayrılırsa, kıyâmet gününde Allâh’a, fiili (ameli) konusunda lehinde hiçbir hücceti olmayarak kavuşur. Her kim de boynunda (ulü’l-emre) bey’ati olmayarak ölürse, câhiliye ölümü ile ölür.”⁵⁹⁴

Yahyâ b. Ebî'l-Mutâ', Irbâz b. Sâriye 'ten “işittim” diyerek rivâyet ettiğine göre, Irbâs şöyle demiştir: “Bir gün Rasûlullah bizimle beraber olduğu sırada belîğ bir konuşma yaptı. Öyle ki onunla kalpler titredi, gözler yaşla doldu. Denildi ki: Ey Allâh'ın Rasûlü! Bize tavsiyede bulun! Buyurdu ki: Size Allâh'a karşı gelmekten sakınmanızı, Habeşli bir köle olsa dinleyip itaat etmenizi tavsiye ederim. Benden sonra büyük ihtilaflar göreceksiniz. Size benim sünnetime ve Râşid halîfelerimin sünnetine uymanızı tavsiye ederdim. Hatta dışlarınızla o sünnetlere sımsıkı sarılınız. Sizi sonradan ortaya çıkan bid'atlerden sakınmanızı tavsiye derim. Çünkü her bid'at dalâlettir.”⁵⁹⁵

İslâmî eserlerde halîfe, sultan, ulü’l-emr ve imam kavramları, genel olarak İslâm Devlet başkanı anlamında kullanılmıştır.

İbnü'l Hümâm, bir halîfe seçmenin gerekliliği konusunda şöyle demiştir: “Mü'minlerin kendi içlerinden bir imam seçmelerinin sebebi İslâm'ın hükümlerini tam olarak yerine getirmek içindir.”⁵⁹⁶

Rasûl-i Ekrem 'in vefâtından sonra sahâbenin halîfe seçimindeki titizliği konusunda İbn-i Âbidîn şöyle der: “Rasûl-i Ekrem pazartesi günü vefât etmiş, salı günü veya çarşamba akşamı yahut çarşamba günü defnedilmiştir. Bu arada Ashâb-ı kirâm, her şeyden önce müslümanların başına bir halîfe seçmekle meşgul olmuşlardır. Bu sünnet bugüne kadar devam edegelmiştir. Bir halîfe vefât edince, yerine başkası seçilmedikçe defnedilmez. Halîfenin müslüman ve hür olması şarttır. Çünkü küfür ehlinin, müslüman üzerinde velâyet hakkı yoktur. Halîfe muktedir yani hükümleri yürütebilir, mazlumun hakkını zâlimden almaya, sınırları ve ülkeyi korumaya, asker sevkine ve benzeri yönetim işlerine gücü yeter olmalıdır.”⁵⁹⁷

594. Sahîh-i Müslim, İst. 1401, Çağrı Yay. II, s. 1478, H No: 1851; Buhârî, Ahkâm, VIII, s. 105.

595. İbn Mâce, Mukaddime, 42.

596. İbnü'l Hümâm, Mûsâyere, İst. 1979, ÇağrıYay., s. 265.

597. İbni Âbidîn, Reddül Muhtar, İst. 1982, II, 384.

Mü'minler; ehl-i küfrün veya dinden çıkanların istilâsına uğrarlarsa, güç kullanarak başlarına geçen böyle bir yönetime karşı mücâdele etmenin gerektiğini bilirler. Bu mücâdele dönemin şartlarına göre ehil kişileri iş başına getirmek için yapılır. Bu konuda ünlü İslâm hukukçusu İmâm-ı Serahsî şöyle demiştir: “Cihaddan maksad; müslümanların güven içinde bulunmaları, din ve dünya işlerini yürütme imkânına kavuşmalarıdır.”⁵⁹⁸

Düşman istilâsı altında olan veya gayrimüslim ülkede azınlıkta kalan müslümanların yapması gereken görevin ne olduğu konusunda, İbn-i Âbidîn şu tespiti yapar: “Fetih’de bu konuda şöyle denmektedir: Eğer görev verecek sultan yoksa veya kendisinden görev alacak bir yetkili bulunmazsa (ki bâzı müslümanların yaşadığı bölgelerde olduğu gibi) o bölgelerde gayrimüslimler hâkim olmuşlar, müslümanlar bir bakıma azınlıkta kalmışlar veya müslümanlar mahkûm durumda, gayrimüslimler ise hâkim durumdadırlar. Kurtuba’da (İspanya’da) bugün olduğu gibi... Bu durumda ne yapılmalıdır? Gerekli olan müslümanların kendi aralarından birine bu görevi vermeleri- dir. Onda ittifak etmeleri vâcibtir. Onu kendilerine yönetici olarak seçerler, o da kadı tâyin eder. Böylece kendi aralarında meydana gelen anlaşmazlıkların yargı organlarına (mahkemeye) aktarılması sağlanmış olur. Yine bu- ralarda kendilerine cuma namazı kıldırarak bir imam tâyin ederler. İnsanın mutmain olduğu, kabul edebileceği görüş de bu olsa gerektir. Bu görüş istikâmetinde amel edilmelidir.”⁵⁹⁹

598. Serahsî, Mebsût, Beyrut, ty., X, 3.

599. İbn Âbidîn, age, XII, 145.

﴿ BÂB 9 ﴾

MÜNÂFIKLARIN NİTELİKLERİ, ALLAH VE RASÛLÜ'NE İTAATIN MÜKÂFATI

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ
 قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ
 وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا
 إِلَى مَا أُنزِلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتُ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا
 ﴿٦١﴾ فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاءُوكَ يَخْلِفُونَ
 بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا ﴿٦٢﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي
 قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا
 ﴿٦٣﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا
 أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا
 رَحِيمًا ﴿٦٤﴾ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ
 ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾
 وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنْ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوْ اخْرُجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ
 إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَشَدَّ
 تَثْبِيلًا ﴿٦٦﴾ وَإِذَا لَا تَيْنَاهُمْ مِنْ لَدُنَّا أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٦٧﴾ وَلَهَدَيْنَاهُمْ
 صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٦٨﴾ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ
 أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ
 أُولَئِكَ رَفِيقًا ﴿٦٩﴾ ذَلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ عِلِيمًا ﴿٧٠﴾

- 60- Hem sana indirilene ve hem de senden önce indirilenlere îmân ettiklerini ileri sürenleri görmedin mi? Şeytânî güç olan tâğûta inanmamaları kendilerine emrolunduğu hâlde, onun önünde muhâkemeleşmek istiyorlar. Şeytan da onları büsbütün sapkınlığa düşürmek istiyor.
- 61- Onlara, “Allâh’ın indirmiş olduğuna ve Peygamber’e gelin!” denildiği zaman, münâfıkların senden büsbütün uzaklaştıklarını görürsün.
- 62- Elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir musîbet gelince, hemen sana gelip, “Biz, sadece iyilik etmek ve arayı bulmak istemiştik!” diye nasıl da Allâh’a yemin ediyorlar!
- 63- İşte bunlar, kalplerinde olanı Allâh’ın bildiği kimselerdir. Onun için sen onlara aldırma da kendilerine öğüt ver ve onlara kendileri hakkında etkileyici söz söyle!
- 64- Biz her peygamberi, Allâh’ın izniyle, kendisine itaat edilmesi için gönderdik. Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelip Allah’tan günahlarının bağışlanmasını dileseler ve Peygamber de onlar için mağfiret dileyseydi, elbette Allâh’ı çok affedici ve çok merhametli bulurlardı.
- 65- Hayır! Rabbine andolsun ki, onlar aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp, sonra da senin vereceğin hükme karşı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan tam olarak teslim olmadıkça gerçek mü’min olamazlar.
- 66- Eğer biz onlara, “Kendinizi öldürün veya yurtlarınızdan çıkın!” diye emretmiş olsaydık, içlerinden çok azı dışında, bunu yapmazlardı. Ama onlar kendilerine öğütlene-ni yapmış olsalardı, elbette bu, kendileri için hem daha hayırlı hem de (îmanları için) daha sağlam olurdu.
- 67- O zaman Biz de kendilerine, katımızdan büyük mükâfat verirdik.
- 68- Ve onları dosdoğru bir yola iletirdik.

69- Kim Allâh'a ve Peygamber'e itaat ederse işte onlar, Allâh'ın kendilerine nîmet verdiği peygamberler, sıddıklar, şehitler ve iyilerle birliktedirler. Bunlar ne güzel arkadaşdır!

70- Bu lûtuftur Allah'tandır. Buna kimin lâıyk olduğunu Allâh'ın bilmesi yeter!

60. âyetten itibaren 65. âyete kadar münâfıklarla ilgili olarak inmiştir. Bundan önceki 59. âyette müslümanların bilgi ve hüküm kaynakları sıralanmış, bunlar daha sonra Usûl-i Fıkıh âlimleri tarafından “Kitap, Sünnet, İcmâ ve Kıyas” olarak formüle edilmiştir. Müslümanlar arasında bir anlaşmazlık çıkarsa çözümün bu kaynaklara dayanılarak hükme bağlanması istenmiştir.

Âyetin nüzûl sebebi şudur: Mü'min olduğu veya mü'min görüldüğü hâlde bir münâfığın, çıkan bir anlaşmazlığı Hz. Peygamber'e götürmek yerine, Yahudi önderlerinden Kâb bin Eşref'e başka bir rivâyette kâhin Ebû Bürde el-Eslemî'ye götürmesi ve onun vereceği hükme râzı olmasıdır.⁶⁰⁰

Rivâyete göre Bîşr adlı bir münâfıkla bir Yahudi arasında arâzî anlaşmazlığı çıkmıştı. Yahudi, Hz. Muhammed'e gitmeyi teklif ettiği hâlde, Bîşr, Yahudi hâkimi Kâb bin Eşref'in hakemliğine gitmek istemişti. Başka bir rivâyete göre, Muğîre bin Vâil ile Hz. Ali arasında bir su ve arâzî anlaşmazlığı olmuştu. Muğîre, Hz. Ali'nin davayı Hz. Muhammed'e götürmesine karşı çıkmıştı. Çünkü Muğîre, Nebî ﷺ'in kendisine kızacağını düşünüyordu.⁶⁰¹

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Onlar: ‘Allâh'a ve elçiye inandık ve itaat ettik.’ diyorlar. Sonra da içlerinden bir grup, bunun ardından yüz çeviriyor. Bunlar îmân etmiş değillerdir. Onlar, aralarında hüküm vermesi için Allâh'a ve elçisine çağrıldıkları zaman, bakarsın ki içlerinden bir grup yüz çeviriyor! Ama eğer (Allah ve elçisinin verdiği) hüküm, kendi lehlerine olursa, ona hemen boyun eğip gelirler! Onların kalplerinde bir hastalık mı var? Yoksa bir şüphe içinde midirler? Ya da Allâh'ın ve elçisinin kendilerine haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar? Hayır, asıl zâlimler kendileridir! Aralarında hüküm vermesi için, Allâh'a ve elçisine çağrıldıkları zaman, îmân edenlerin sözü ancak, “İştittik ve itaat ettik.” demeleridir. İşte asıl kurtuluşa erenler bunlardır! Her kim Allâh'a ve elçisine itaat eder,**

600. Buhârî, Şîrb, 6-9; Müslim, Fazâil, 129; İbn Kesîr, age, II, 304-305.

601. Bk. Kurtubî, Câmi', XII, 193.

Allah'tan korkar ve O'ndan korunursa, işte asıl bunlar başarıya ulaşanlardır!”⁶⁰²

Âyetteki “tâğût”, Hakkı tanımayıp azan ve sapan her kişi ve güce verilen addır. Şeytana da bu yüzden tâğût denilmiştir. Çeşitli âyetlerde mü'minlerin tâğûtun yani şeytânî güçlerin peşinden gitmemesi istenmiştir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Andolsun Biz, her ümmete, ‘Allâh’a kulluk edin ve tâğûtta (azgın şeytandan) uzak durun!’ demesi için bir elçi gönderdik. Onların içinde, Allâh’ın doğru yola ilettiği kimseler olduğu gibi, kendisine sapıklık gerekli olan kimseler de vardır. O hâlde yeryüzünde dolaşın da, yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu bir görün!”⁶⁰³**

“Dinde zorlama yoktur! Çünkü doğrulukla eğrilik apaçık ayrılmıştır. Artık her kim şeytânî güç olan tâğûtta inkâr edip, Allâh’a îmân ederse, kopması mümkün olmayan sağlam bir kulpa yapışmış olur. Allah her şeyi işitendir, bilendir.”⁶⁰⁴

“Mü'minler Allah yolunda, kâfirler ise şeytânî güç olan tâğût yolunda savaşırlar. O hâlde siz, şeytanın dostlarına karşı savaşın! Gerçekten şeytanın hilesi çok zayıftır.”⁶⁰⁵

61-63. âyette münâfıkların dîni tebliğ ve irşad karşısında, haktan daha da uzaklaştıkları fakat başlarına bir musîbet gelince de Allâh’a yemin ederek, iyilikten başka bir şey düşünmediklerini söyledikleri bildirilir.

Allah Teâlâ'nın onların kalplerinde olanı bildiği belirtilerek, Rasûlullâh'ın bunlara aldırmaması ve tebliğ görevine devam etmesi istenir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Onlara, ‘Allâh’ın indirdiğine uyunuz!’ dediği zaman, ‘Hayır, biz atalarımızdan gördüğümüze uyarız.’ derler.”⁶⁰⁶**

“Onlara, ‘Allâh’ın indirdiğine ve Peygamber’e gelin!’ denildiği zaman, ‘Atalarımızı üzerinde bulduğumuz yol bize yeter!’ derler. Peki, ya ataları hiçbir şey bilmeyen ve doğru yolu da bulamayan kimseler ise?”⁶⁰⁷

602. Nûr, 24/47-52.

603. Nahl, 16/36.

604. Bakara, 2/256.

605. Nisâ, 4/76.

606. Bakara, 2/170.

607. Mâide, 5/104.

“O îmân etmeyenler, çirkin bir iş yaptıkları zaman, “Atalarımızın da böyle yaptığını gördük ve bunu bize Allah emretti.” derler. De ki: “Allah asla hayasızlığı emretmez. Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?”⁶⁰⁸

“Onlara, “Allâh’ın indirdiğine uyun!” denildiği zaman, “Hayır, biz atalarımızdan gördüğümüze uyarız.” dediler. Peki, ya şeytan onları çılgın ateş azâbına çağırıyorsa?”⁶⁰⁹

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا ﴿٦٤﴾

64- Biz her peygamberi, Allâh’ın izniyle, kendisine itaat edilmesi için gönderdik. Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelip Allah’tan günahlarının bağışlanmasını dileseler ve Peygamber de onlar için mağfiret dileseydi, elbette Allâh’ı çok affedici ve çok merhametli bulurlardı.

64. âyete göre, peygamberlerin gönderilme sebebi, ümmetin onlara itaat etmesi içindir. Çünkü peygambere itaat Allâh’a itaat sayılır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Peygambere itaat eden Allâh’a itaat etmiş olur. İtaat etmeyenlere ise aldırma! Çünkü Biz seni onların üzerine bir bekçi olarak göndermedik.”**⁶¹⁰

“De ki: Eğer siz Allâh’ı seviyorsanız, beni de sevin ki Allah da sizleri sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayan ve çok merhametli olandır.”⁶¹¹

Diğer yandan Hz. Peygamber’in sahâbesi için yapacağı duânın kabul edilebileceğini bildiren âyetler de vardır. **“O hâlde onları affet, Allâh’ın onları bağışlamasını dile.”**⁶¹²

608. A'râf, 7/28.

609. Lokmân, 31/21.

610. Nisâ, 4/80.

611. Âl-i İmrân, 3/31.

612. Âl-i İmrân, 3/159.

“Ashâbın bâzı işleri için senden izin isterlerse, sen onlardan uygun bulduklarına izin ver ve onlar için Allah’tan af dile. Şüphesiz ki Allah günahları çok bağışlayan ve çok merhametli olandır.”⁶¹³

Bir mü'min, normal günah ve hatâları için doğrudan Allah’tan bağışlanma dileyebilir. Ancak âyetle, nefislerine zulmedenlerin, Allah elçisinin huzûrunda istiğfâr etmelerinin istenmesi, bu kişilerin Peygamber’in elçilik görevine karşı çıkmaları, yeni oluşan “Medîne site devletine” isyan etmiş olmaları yüzündendir. Bu durumda, sadece Allâh’a istiğfâr etmeleri yeterli olmaz, bizzat devlet başkanına bağlı (bey’at) olduklarını da göstermeleri gerekir.⁶¹⁴

Bâzı sahabiler kendilerine duâ etmesi için Hz. Peygamber’e başvururlardı. Nitekim bir gün a’ma olan bir zât gelip, kendisine yardımcı olacak birisi bulunmadığını ve çok sıkıntı çektiğini, gözlerinin görmesi için Allâh’a duâ etmesini istedi. Allâh’ın Rasûlü, eğer sabrederse bunun kendisi için daha hayırlı olacağını, hatta yerinin cennet olacağını bildirdi. Duâ için ısrar etmesi üzerine şu tavsiyede bulundu: “Abdest alıp, iki rekât namaz kıl, sonra şu duâyı oku. Allâhümme innî es’elûke ve etevcehehu ileyke bi nebiyyike Muhammed’in ﷺ. Yâ Muhammed innî teveccehtü bike ilâ Rabbî fi hâcetî hâzihî li tukdâ lî, Allâhümme eşfî fîyye.”

Anlamı: “Allâhım! Şüphesiz ki ben, Senin peygamberin Muhammed hürmetine Sana yöneliyorum ve ihtiyaçlarını doğrudan Sen’den istiyorum. Ey Muhammed! Ben bu ihtiyâcımın giderilmesi için seninle birlikte Rabbime yöneldim. Allâhım! Benim bu rahatsızlığım konusunda bana şifâ ver.”⁶¹⁵

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا
فِي أَنْفُسِهِمْ حَزَجًا مِّمَّا قُضِيَتْ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾

65- Hayır! Rabbine andolsun ki, onlar aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp, sonra da senin vereceğin hükme karşı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan tam olarak teslim olmadıkça gerçek mü'min olamazlar.

613. Nûr, 24/62.

614. Bk. Mücâdele, 58/12.

615. Feyz-ul-Kadir, II, 134 H No: 1508; Kenzü'l-Ummâl, H No: 16816, 3640.

65. âyet, müslümanların kendi aralarında çıkan anlaşmazlıklarda Rasûl-i Ekrem'in vereceği hükmü gönül rızasıyla benimsemeleri gerektiğini bildirmektedir.

HAKEM KARARINA UYMAK

Bu âyetin iniş sebebi olarak şöyle bir olay nakledilir: Muhâcirlerden Zübeyr bin Avvâm ile Ensâr'dan birisi arasında bir bahçe ile ilgili anlaşmazlık çıkmıştı. Bu iki sahâbenin bahçesine ulaşan su kanalı önce Zübeyr'in hurma bahçesine uğruyor, ondan sonra Medîneli sahâbenin tarlasını suluyordu. Medîneli sahâbe suyun önce kendi bahçesine salınmasını isteyince, aralarında anlaşmazlık çıktı ve Hz. Peygamber'e başvurdular. Allâh'ın Rasûlü durumu inceledikten sonra, *"Ey Zübeyr! Önce tarlanı sula! Sonra suyu bekletmeden komşunun bahçesine bırak!"* buyurdu. Fakat komşusu, *"Ey Allâh'ın elçisi! Zübeyr, halanın oğlu olduğu için mi böyle hüküm veriyorsun?"* deyince Allâh'ın Rasûlü çok gazaplandı ve Zübeyr ﷺ'e dönerek: *"Zübeyr! Tarlanı sula ve suyu hurma ağaçlarının köklerine ulaşınca ya kadar bahçende tut."* buyurdu. İşte yukarıdaki âyetin bu olay üzerine indiği rivâyet edilmiştir.⁶¹⁶ Hz. Peygamber burada hukûka aykırı karar vermemiş, Zübeyr ﷺ'in sulama hakkını tam olarak kullanabileceğini bildirmiştir. Onun bahçesinin su kaynağına daha yakın yerde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber'i hakem tâyin edip de vereceği karara uymamanın sonucunu başka bir âyette şöyle belirtilir: ***"Allah Elçisinin emrine karşı gelenler, başlarına bir belâ gelmesinden ya da can yakıcı bir azâba uğramaktan sakınsınlar!"***⁶¹⁷ Çünkü Hz. Peygamber'in dînî nitelikli bir konuda vereceği hüküm vahye dayanır. Yine onun vahyin açıklayıcısı durumunda olan ve vahye ters düşmeyen sözleri de vahyin tamamlayıcısıdır.

Başkasının arâzîsinden geçen su kanalları konusunda, mülkiyet hakkının kötüye kullanılmasını engellemek için de birtakım önlemlerin alındığı görülür. Nitekim Hz. Ömer döneminde Dahhak bin Halîfe, kendi arâzîsine Muhammed bin Mesleme'nin (ö. 43/663) tarlasından su kanalı geçirmek isteyince, aralarındaki anlaşmazlık Halîfe Ömer'e gelmişti. Ömer, İbn-i Mesleme'ye bu kanaldan kendisinin de yararlanabileceğini söyleyerek, engel olmamasını, aksi durumda kanalın zor kullanılarak açtırılacağını bildirmiştir.⁶¹⁸

616. Buhârî, Mûsâkât, 6, 7, Sulh, 12; Müslim, Fazâil, 129.

617. Nûr, 24/63.

618. M. Hudarî, İslâm Hukuk Tarihi, s. 150.

Ebû Hanîfe'ye göre, mülk sahibi mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunabilir. Buna bir sınırlama getirilemez. Buna göre, komşuya doğru pence-re açabilir ya da komşusunun bahçe sınırına yakın yere kuyu kazdırabilir. Buna engel olmak mülkiyet hakkının rûhuna aykırıdır.⁶¹⁹ Ebû Hanîfe kendi dönemindeki ahlâk anlayışına göre, bu konuda komşuya zarar vermeyi diyâneten haram saymakla yetinmiştir. Çünkü o dönemde dinin etkisi, kazâ gücünün etkisinden daha üstündür.⁶²⁰

Ancak daha sonra ahlâkın bozulması üzerine, müteahhırûn (sonra gelen) fakihler, "fâhiş zarar" söz konusu olunca, mülkiyet üzerindeki tasarrufa devletin (kazâ organı) de müdâhale edebileceğine fetvâ vermişlerdir. Delil, istihsan ilkesidir. Nitekim Mecelle bunu şu şekilde kânunlaştırmıştır: "Hiç kimse, mülkünde tasarruftan men olunamaz. Meğerki âhara zarar-ı fâhişi ola.." ⁶²¹

Hiz. Peygamber önceleri, kendisinden iştirilen Kur'ân'dan başka bir sözün yazılmasını yasaklamıştır. O şöyle buyurmuştur: *"Benden, Kur'ân'dan başka bir şey yazmayın. Kur'ân'dan başka bir şey yazmış olan varsa, onu imha etsin. Ancak benden işittiğinizi nakledebilirsiniz, bunda bir sakınca yoktur. Ama kim kendi uydurduğu yalanı kasten bana isnâd ederse, ateşteki yerine hazırlansın!"*⁶²²

Hadislerin resmî derleme işi, Hiz. Peygamber'in hicretinden yüz yıl sonra başlamış ve iki üç asır içinde tamamlanmıştır. Bu dönemde, Hiz. Peygamber'in sahabileriyle görüşerek çeşitli bölgelere dağılmış olan tâbiîn ve tebe-i tâbiîn nesilleri, Kur'ân'la ve bildikleri kadar sünnetle amel etmişler ve Allah elçisinin ifâdesiyle, en hayırlı nesil sayılmışlardır. Üstelik din, **"Bugün size dîninizi olgunlaştırdım ve size olan nîmetimi tamamladım."**⁶²³ âyeti ile tamamlanmıştı.⁶²⁴

Burada kemâle eren İslâm dîni olup, bu da vahiy kâtiplerince yazımı tamamlanan Kur'ân metni ile Hiz. Peygamber'in namaz, oruç, hac, zekât gibi yaygın ve kâim olan sünnetidir.

Diğer yandan Kur'ân ve sünnet bir bütündür. Bunlardan yalnız birini alarak diğerini terk etmek kişiyi dinden uzaklaştırır. Nitekim Allâh'ın Rasûlü şöyle buyurmuştur: *"Sakın, sizden birini, kendisine benden bir emir ve yasak*

619. Bk. Serahsî, Mebsût, XV, 21; Kâsânî, Bedâyi', VI, 264.

620. Ebû Zehra, Ebû Hanîfe, s. 412.

621. Mecelle, mad. 1197.

622. Müslim, Zühd, 72; Dârimî, Mukaddime, 42; Ahmed bin Hanbel, III, 12, 39, 56.

623. Mâide, 5/3.

624. Süleyman Ateş, Çağdaş Tefsir, II, 316, 317.

ulaştığı zaman, koltuğuna yaslanıp da; “Ben Kur’ân’dan başkasını bilmem, Allâh’ın kitabından ne gördüysek ona uyarız.” derken işitmeyeyim.”⁶²⁵

وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنْ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوْ اخْرُجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ
إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَشَدَّ
تَثْبِيتًا^{٦٦} وَإِذَا لَا تَأْتِيَانَهُمْ مِنْ لَدُنَّا أَجْرًا عَظِيمًا^{٦٧} وَلَهَدَيْنَاهُمْ
صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا^{٦٨}

66- Eğer biz onlara, “Kendinizi öldürün veya yurtlarınızdan çıkın!” diye emretmiş olsaydık, içlerinden çok azı dışında, bunu yapmazlardı. Ama onlar kendilerine öğütleneni yapmış olsalardı, elbette bu, kendileri için hem daha hayırlı hem de (îmanları için) daha sağlam olurdu.

67- O zaman Biz de kendilerine, katımızdan büyük mükâfat verirdik.

68- Ve onları dosdoğru bir yola iletirdik.

66-68 arası âyetlerde Allah bir topluluğa, “kendinizi öldürün veya ülkenizi terk edin!” diye emretse, bu kadar ağır emre uymamanın sonucu şöyle açıklanıyor: a) Bu kendileri için daha hayırlı olur ve azimli bir toplum olurlar. b) Büyük bir ilâhî mükâfata nâil olurlar. c) Dosdoğru bir yola iletilmiş olurlar. Buradaki “nefislerinizi öldürün” ifâdesi kendinizi eğitin, nefislerinizi, duygularınıza hâkim olun” anlamındadır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Bir zamanlar Mûsâ kavmine şöyle demişti: “Ey kavimim! Şüphesiz siz buzağıyı tanrı edinmekle kendinize yazık ettiniz. Bu yüzden Rabbinize tevbe ile dönün de nefislerinizi öldürün (eğitin). Bu, Rabbiniz katında sizin için daha hayırlıdır.” Böylece O, tevbenizi kabul etmişti. Çünkü O, tevbeleri çok kabul eden, çok merhametli olandır.”**⁶²⁶

“Bu (Kur’ân), Rabbinin dosdoğru yoludur. Biz, düşünüp öğüt alacak bir toplum için âyetleri ayrıntılı olarak açıklamış bulunuyoruz.”⁶²⁷

625. Ebû Dâvûd, Sünen, 5; Tirmizî, İlim, 10.

626. Bakara, 2/54.

627. En’âm, 6/126.

“İşte Benim dosdoğru yolum budur. O yola uyun. Sizi Allâh'ın yolundan ayıracak başka yollara sapmayın. İşte Allâh'ın size emrettikleri bunlardır. Umulur ki sakınırsınız.”⁶²⁸

“Şüphesiz ki Allah benim de Rabbim, sizin de. Öyleyse O'na kul-luk edin. İşte dosdoğru yol budur.”⁶²⁹

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ
وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا ﴿٦٩﴾
ذَلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ عَلِيمًا ﴿٧٠﴾

69- Kim Allâh'a ve Peygamber'e itaat ederse işte onlar, Allâh'ın kendilerine nîmet verdiği peygamberler, sıddıklar, şehitler ve iyilerle birlikte dirler. Bunlar ne güzel arkadaşlardır!

70- Bu lûtf Allah'tandır. Buna kimin lâıyk olduğunu Allâh'ın bilmesi yeter!

69-70. âyetlerde, Allâh'ın, kendisine ve elçisine itaat edenlerin, âhirette güzel nîmetler vereceği, onları nebîler, sıddıklar, şehitler ve sâlihlerle arkadaş yapacağı, bütün bunların Allâh'ın bir lûtfu olduğu belirtilir. Âyettek bâ-zı terimler şöylece açıklanabilir:

Nebîyyûn: Nebî'nin çoğulu olup, haber veren demektir. Yüce Allah'tan aldığı haberleri duyuran peygamberleri ifâde eder.

Sıddık: Çok doğru söyleyen, söz ve fiillerinde doğru olandır. Kur'ân'da Hz. İbrahim, İdrîs ؑ ve Hz. Meryem için bu sıfat kullanılmıştır.⁶³⁰ Allâh'ın elçisi, Hz. Ebûbekir ؓ'i de bu sıfatla anmıştır.

Şühedâ: Şehit kelimesinin çoğulu olup, Kur'ân'da şehit ve şühedâ sözcükleri savaşta öldürülen mü'min anlamında değil, daha çok, Allâh'ın dînin doğruluğuna tanıklık eden adâletli âlimler ve onların başında da peygamberler anlamında kullanılmıştır. **“Kendisinden başka bir ilâh olmadığına Allah, melekleri ve adâletli ilim sahipleri şahitlik etmiştir.**

628. En'âm, 6/153.

629. Âl-i İmrân, 3/51.

630. Bk. Meryem, 19/41, 56; Mâide, 5/75.

Gerçekten çok güçlü, tam hüküm ve hikmet sahibi olan Allah'tan başka bir ilâh yoktur.”⁶³¹

“Her ümmetten bir şâhit getirdiğimiz ve seni de onlara karşı şâhit gösterdiğimiz zaman, durumları ne olacak?”⁶³² Savaş şehitleri için daha çok **“Allah yolunda ölen veya öldürülenler”** ifâdesi kullanılır.⁶³³ Yüce Allah, İslâm ümmetini de aşağıdaki âyetle, “şühedâ (tanıklar)” olarak nitelemiştir. **“Böylece Biz, sizi orta bir ümmet yaptık ki, insanlara şâhitler olasınız!”⁶³⁴**

Sâlihûn: Sâlih'in çoğuludur. Sâlih, şehitler derecesinin altında, iyilikleri kötülüklerinden çok olan kimseyi ifâde eder.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“İşte bu hükümler Allâh'ın belirlediği sınırlardır. Kim Allâh'a ve Rasûlü'ne itaat ederse, Allah onu altlarından ırmaklar akan, içinde sürekli kalacakları cennetlere koyar. İşte büyük kurtuluş budur!”⁶³⁵**

“İmân edip sâlih amel işleyenleri, Biz mutlaka sâlihler arasına koyarız.”⁶³⁶ Hz. Yusuf'un aşağıdaki duâsında da sâlihler arasında bulunma isteği vardır: **“Ey Rabbim! Gerçekten Sen bana mülk ve saltanat verdin ve rüya tâbirini öğrettin. Ey göklerin ve yerin yaratıcısı! Sen, dünyada da âhirette de benim işlerimi görensın! Beni müslüman olarak öldür ve beni sâlihler arasına kat!”⁶³⁷** Yine Hz. İbrahim'in de şu şekilde duâ ettiği belirtilir: **“Rabbim! Bana hikmet ve ilim ver ve beni sâlih kullarının arasında kat.”⁶³⁸**

Diğer yardan sâlih kimselerin kendilerine tâbî olan zürriyetlerini de yanlarına alacakları bir âyetle şöyle haber verilir: **“İmân eden ve zürriyetleri de iman yolunda kendilerine uyanlar, işte Biz onların nesillerini de kendilerine katarız. Hem onların amellerinden bir şey de eksiltmeyiz. Herkes kazandıklarına karşı bir rehindir.”⁶³⁹**

631. Âl-i İmrân, 3/18.

632. Nisâ, 4/41.

633. Bk. Bakara, 2/154.

634. Bakara, 2/143.

635. Nisâ, 4/13.

636. Ankebût, 29/9.

637. Yûsuf, 12/101.

638. Şuarâ, 26/83.

639. Tûr, 52/21.

Hız. Âişe'den nakledildiğine göre, bir adam Allâh'ın Rasûlü'ne gelerek şöyle dedi: “Seni kendimden, ailemden ve çocuklarımdan daha çok seviyorum, isteyince de seni görebiliyorum. Düşündüm ki, ben de sen de öleceğiz. Senin cennete girdiğinde diğer peygamberlerle beraber yüksek makamlarda olacağını biliyorum. Ben cennete girsem bile seni göremekten korkuyorum.” Hız. Peygamber ﷺ, Cebrâil ﷺ bu âyeti getirinceye kadar ona cevap vermedi.⁶⁴⁰ Bu âyet Fâtîha sûresindeki, **“Bizi doğru yola, kendilerine nîmet verdiklerinin yoluna ilet.”**⁶⁴¹ âyetinin tefsîridir.

Abdullah bin Mes'ud ﷺ'ten rivâyete göre, bir adam Rasûlullah ﷺ'e geldi ve şöyle dedi: “Ey Allâh'ın Rasûlü! Bir topluluğu seven, fakat onlara kavuşamayan bir kimse hakkında ne dersiniz? Rasûlullah ﷺ, ‘Kişi sevdiği ile beraberdir.’ buyurdu.”⁶⁴²

Enes bin Mâlik ﷺ'ten rivâyete göre, bir adam Allâh'ın Rasûlü'ne “Kıyâmet ne zaman kopacak?” diye sordu. Buyurdu ki: “Onun için ne hazırlık yaptın?” Adam: “Çokça namaz, oruç ve sadaka hazırlığı yaptım. Fakat ben Allâh'ı ve Rasûlü'nü seviyorum.” Rasûlullah buyurdu: “Sen sevdiğinle berabersin.”⁶⁴³

Sonuç olarak kişinin âhiretteki kurtuluşu Allâh'ın lûtfu sayesinde olur. Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Hiçbirinizi yaptığı güzel ameller ve ibadetler kurtaramaz.” Sahâbe, “Senide mi, ey Allâh'ın Rasûlü!” diye sordular. Buyurdu ki: “Beni de amelim kurtaramaz. Ancak Allah beni rahmetinin içine alırsa o zaman kurtulurum.”⁶⁴⁴

640. Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat (İvezullah), I, 152-153, No: 477; Heysemî, Mecmau'l-Bahreyn, (nşr. Abdülkuddûs), VI, 1-17, No: 3308.

641. Fâtîha, 1/5.

642. Buhârî, Edeb, 96; Müslim, Birr, 165; Tirmizî, Zühed, 50.

643. Buhârî, Edeb, 96.

644. Buhârî, Merdâ, 19; Müslim, Kıyâmet, 71-75.

﴿ BÂB 10 ﴾

**DÜŞMANA KARŞI HAZIRLIK, ŞEHİTLİK,
SAVAŞTA MÜ'MİNLERE YARDIM**

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ أَوْ الْفِرُوا جَمِيعًا ﴿٧١﴾
وَأَنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّ فَإِنْ أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَالَ قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ إِذْ
لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا ﴿٧٢﴾ وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَنْ
لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا
﴿٧٣﴾ فَلْيَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ
وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا
﴿٧٤﴾ وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ
وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ
أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا ﴿٧٥﴾
الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ
الطَّاغُوتِ فِقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا ﴿٧٦﴾

71- Ey îmân edenler! Düşmana karşı her türlü savunma tedbirinizi alın. Onlara karşı ya küçük birlikler hâlinde hareket edin veya topluca seferber olun!

72- Sizden öyleleri var ki, pek ağır davranır savaşa gitmez. Savaşta başınıza bir felâket geldiğinde de: “Allah bana lûtufta bulundu; iyi ki onlarla birlikte savaşa gitmemişim.” der.

73- Ama Allah size bir zafer ve ganîmet ihsan ederse, o zaman da, aranızda sanki onunla hiçbir sevgi (sorunu) yokmuş gibi, “Keşke ben de onlarla birlikte olsaydım da, onlar gibi büyük bir pay elde etseydim!” der.

74- Öyleyse, geçici dünya hayatını, ebedî âhiret hayatı karşılığında satacak olanlar, Allah yolunda savaşsınlar! Her kim Allah yolunda savaşır da, öldürülür veya gâlip gelirse, her iki durumda da Biz ona yarın pek büyük bir mükâfat vereceğiz.

75- Size ne oluyor da, Allah yolunda ve “Ey Rabbimiz! Bizi, halkı zulmeden şu kentten çıkar; bize katından bir koruyucu gönder, katından bize bir yardımcı lûtfet!” diyen güçsüz bırakılmış erkekler, kadınlar ve çocuklar uğruna savaşmıyorsunuz!

76- Mü'minler Allah yolunda, kâfirler ise şeytânî güç olan tâğût yolunda savaşsınlar. O hâlde siz, şeytanın dostlarına karşı savaşın! Gerçekten şeytanın hilesi çok zayıftır.

71. âyette, İslâm toplumunun düşmana karşı sürekli olarak hazırlıklı bulunması, küçük birlikler bulundurması yanında, gerektiğinde topluca savaşabilecek bir güç hazırlaması hatırlatılmaktadır. Âyetteki “sübât” sözcüğü, ayrı ayrı ordu birliklerini, “cemîan” sözcüğü ise, tek komuta altında toplanan bütün orduyu ifâde eder.

ASKERLİK VE SAVAŞ

Yukarıdaki âyet; ordunun takım, bölük, tabur, kolordu, alay ve ordu gibi birliklerden meydana geleceğine, düşmana karşı birkaç birlik veya topyekûn ordu ile karşı çıkılabileceğine işaret etmektedir.

Toplumsal, sürekli bir şekilde savunma tedbirlerini alması ve caydırıcı bir güç bulundurması sulh için önemlidir. Düşmanı sürekli izlemek de bir tedbirdir. Âyetlerde şöyle buyrulur: **“Düşman birliklerini izlemekte gevşek davranmayın!”**⁶⁴⁵

“Sizler gerek hafif techizatla, gerek ağırlıklı olarak savaşa çıkın. Mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda savaşın! Eğer bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır.”⁶⁴⁶

Müslümanlara önce savunma harbi için izin verilmiştir. Nitekim Mekke müşrikler Hz. Peygamber’e ve ashâbına, özellikle yoksul ve kimsesiz müslümanlara saldırıda bulunuyordu. Bu haksızlığa uğrayan mü’minler Hz. Peygamber’e gelip şikâyetle bulunuyor, Rasûlullah ise henüz savaş izni çıkmadığını söyleyerek sabırlı ve metin olmalarını söylüyordu. Bu arada baskılara dayanamayan yüzün üzerinde müslüman Habeşistan’a hicret etmiş ve yıllarca orada kalanlar olmuştu. Abdullah bin Abbâs’a göre ilk defa savunma harbine şu âyetle izin verilmiştir: **“Kendileriyle savaşılan (mü’minlere), zulme uğramış olmaları sebebiyle savaş izni verildi. Şüpheli yok ki Allah onlara yardım etmeye muktedirdir.”**⁶⁴⁷

Daha sonra da, özellikle Medîne’ye hicret ettikten ve belli bir askeri güç kavuştuktan sonra tehdit oluşturan yerlere saldırabilmesi ve gerektiğinde fetih yapabilmesi için aşağıdaki âyetlerle genel savaşa da izin verildi.

“Size karşı savaşanlarla Allah yolunda çarpışın; ama haksız saldırıda bulunmayın. Çünkü Allah, haksız saldırıda bulunanları sevmez. Onları (size karşı savaşanları) nerede yakalarsanız öldürün ve sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Çünkü fitne, öldürmekten daha ağırdır. Yalnız Mescid-i Haram yanında onlar sizinle savaşmadıkça siz de onlarla savaşmayın. Eğer sizi öldürmeye kalkışarlarsa, onları öldürün! İşte inkâr edenlerin cezâsı budur! Eğer şirkten vazgeçerlerse, (iyi bilin ki) Allah çok bağışlayan, çok merhametli olandır. Hem bir fitne kalmayıp, din yalnız Allâh’ın oluncaya kadar onlarla savaşın! Eğer vazgeçerlerse artık düşmanlık ancak zâlimlere karşıdır.”⁶⁴⁸

Yapılan sulh antlaşmasını bozan düşmana karşı da savaş izni verildi: **“Eğer verdikleri sözden sonra yeminlerini bozarlar ve dininize saldırırlarsa, o küfrün önderlerine karşı savaşın. Çünkü onlar yeminleri olmayan kimselerdir. Umulur ki küfre son verirler! Verdikleri sözü bozan, Peygamberi (yurdundan) çıkarmaya kalkışanlarla savaşmayacak mısınız? Üstelik size karşı savaş ilk önce onlar başlattılar.**

646. Tevbe, 9/41.

647. Hac, 22/39.

648. Bakara, 2/190-193.

Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Eğer gerçek mü'minler iseniz, bilin ki Allah, kendisinden korkmanıza daha lâyıktır.”⁶⁴⁹

Dört tane haram ayda savaşımanın dışında, müşrikler topluca saldırıya geçerse, onlara karşı topluca savaşılması da şu âyetle bildirildi: **“Allâh'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki yazısına göre, ayların sayısı O'nun katında on iki olup, bunlardan dördü (Zilkâde, Zilhicce, Muharrem ve Recep) haram aylardır. İşte dosdoğru din budur. Artık o aylarda kendinize zulmetmeyin. Müşrikler sizinle nasıl topluca savaşıyorlarsa siz de onlarla topluca savaşın. Biliniz ki Allah sakınanlarla beraberdir.”⁶⁵⁰**

Ehl-i kitaptan bâzılarına karşı savaşa izin verilirken, bu savaşın onlar İslâm ülkesinin tebealığını kabul edince savaşın durdurulması bildirildi. Âyette bunun esasları şöyle açıklandı: **“Kitap ehlinde, Allâh'a ve âhîret gününe îmân etmeyen, Allâh'ın ve Peygamberinin haram kıldığını haram saymayan ve gerçek dîni din edinmeyen kimselerle, boyunca eğip kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın!”⁶⁵¹**

Ancak yukarıdaki âyetler ve Hz. Peygamber'in Bedir, Uhud, Hendek, Benî Kaynukâ, Benî Kurayza, Benî Nadir, Hayber, Mekke'nin fethi, Huneyn Gazvesi, Tebükk Seferi gibi seferler dikkatlice incelendiğinde, bunların saldırı harbinden çok, savunma harbi olduğu, düşmanın daha önce yapılan antlaşma şartlarına uymaması, ihânet etmesi veya muhtemel bir saldırıyı önlemek amacına yönelik savaş ve çatışmalar olduğu görülür.

Hadiste şöyle buyurulmuştur: **“Cihad kıyâmete kadar sürecektir.”⁶⁵²**

وَإِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُطِئَنَّ فَإِنْ أَصَابَكُمْ مُصِيبَةٌ قَالْ قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ
إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا ﴿٧٢﴾

72- Sizden öyleleri var ki, pek ağır davranır savaşa gitmez. Savaşta başınıza bir felâket geldiğinde de: “Allah bana lûtufta bulundu; iyi ki onlarla birlikte savaşa gitmemişim.” der.

649. Tevbe, 9/12-13.

650. Tevbe, 9/36.

651. Tevbe, 9/29.

652. Buhâri, Cihâd, 44; Ebû Dâvûd, Cihâd, 33.

72. âyetle münâfıkların savaştan kaçınmak için ağır davrandıkları, savaş sonrasında da “iyi ki katılmadım, Allah beni korudu” gibi bahanelere sığınmak istedikleri belirtilir. Aşağıdaki âyetlerde bu gibi kimselerin durumu daha açıklıkla şöyle ortaya konulur:

“Senden (savaşa gitmemek için) izin isteyenler, ancak Allâh’a ve âhiret gününe îmân etmeyenler ve kalplerinde şüphe bulunanlardır. İşte onlar, şüpheleri içinde bocalayıp durmaktadırlar. Onlar sizinle savaşa çıkmak isteselerdi, elbette bunun için bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah, onların (savaşa) gitmelerini istemedi de, onları tembellikle geciktirdi. Onlara, “Eulerde oturanlarla (kadın ve çocuklarla) birlikte oturun!” denildi.”⁶⁵³

“(Uhud’da) iki ordunun karşılaştığı gün sizin başınıza gelenler, Allâh’ın izniyle olup, Allâh’ın, mü’minlerin (sabrını) belirlemesi içindi. Bir de münâfıklık edenleri ayırt etmesi içindi. Onlara, “Gelin, Allah yolunda savaşın veya (hiç değilse) savunma yapın!” denildiği zaman, “Savaşmayı bilseydik, sizin peşinizden gelirdik!” dediler. O gün onlar, imandan çok, küfre yakındılar. Ağızlarıyla kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Oysa Allah onların gizledikleri şeyi daha iyi bilendir.”⁶⁵⁴

وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فُضْلٌ مِّنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧٣﴾ فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ ۖ وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٤﴾

73- Ama Allah size bir zafer ve ganîmet ihsan ederse, o zaman da, aranızda sanki onunla hiçbir sevgi (sorunu) yokmuş gibi, “Keşke ben de onlarla birlikte olsaydım da, onlar gibi büyük bir pay elde etseydim!” der.

74- Öyleyse, geçici dünya hayatını, ebedî âhiret hayatı karşılığında satacak olanlar, Allah yolunda savaşsınlar! Her

653. Tevbe, 9/45-47.

654. Tevbe, 9/166-167.

kim Allah yolunda savaşır da, öldürülür veya gâlip gelirse, her iki durumda da biz ona yarın pek büyük bir mükâfat vereceğiz.

73-74. âyetlerde savaşta iyi bir sonuç alınınca, münâfıkların menfaat sağlayamadıkları için pişmanlık duyduklarından söz edilir. Onların bu rûhî hâllerini açıklayan başka âyetler de vardır: **“Sizi gözetleyip duranlar, sizze Allah’tan bir zafer, bir fetih gelse, “Biz sizinle beraber değil miydik?” derler. Şayet kâfirler için (zafer gibi) bir pay çıksa, “Size üstün gelemeyiz miydik? Sizi mü’minlerin (zararından) korumadık mı?” derler. Allah kıyâmet günü aranızda hükmünü verecektir. Allah kâfirler için mü’minler aleyhine asla bir yol vermeyecektir.”**⁶⁵⁵

“Seferden geri kalmış olanlar, siz ganîmetleri almak üzere sefere gittiğinizde, “Bırakın, biz de sizinle birlikte gelelim!” diyecekler. Onlar, Allâh’ın sözünü değiştirmek istiyorlar. De ki: “Siz, bizimle birlikte gelemeyiniz, çünkü Allah önceden böyle buyurdu.” Onlar, “Siz bizi kıskanıyorsunuz.” diyecekler. Hayır, onlar pek az anlayan kimselerdir.”⁶⁵⁶

Yukarıdaki 74. âyette, Allah yolunda savaşanlara büyük bir mükâfat verileceği bildirilir. Hz. Peygamber Allah yolunda savaşanlarla ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

“Allah Teâlâ savaşa çıkan bir mü’minin ardından, onu sadece Allah yolunda savaşmanın, Allâh’a îman ve peygamberini tasdikini yola çıkarıldığını söyleyerek ona kefil olur. Yine o kişi şehîd olursa cennete koya çağına, gâzi olursa ganîmetle evine döneceğine kefil olur. Allâh’a yemin olsun ki, Allah yolunda açılan bir yara yarın kıyâmet gününde Allâh’ın huzûruna açıldığı gündeki gibi gelir. Allâh’a yemin olsun ki, müslümanlara ağır gelmeseydi hiçbir seriyyenin arkasında oturup kalmazdım. Fakat buna gücümüz yetmiyor. Yine Allâh’a yemin olsun ki Allah yolunda öldürülmeyi, sonra cihâd edip yine öldürülmeyi, yine cihâd edip öldürülmeyi çok arzu ederdim.”⁶⁵⁷

655. Nisâ, 4/141.

656. Fetih, 48/15. Bk. Ankebût, 29/10.

657. Müslim, İmâre, 103; Ahmed bin Hanbel, II, 231. Ayrıca bk. Buhârî, Cihâd, 7; Nesâî, İman, 24.

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ
وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا
وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا ﴿٧٥﴾

75- Size ne oluyor da, Allah yolunda ve “Ey Rabbimiz! Bizi, halkı zulmeden şu kentten çıkar; bize katından bir koruyucu gönder, katından bize bir yardımcı lûtfet!” diyen güçsüz bırakılmış erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşıyorsunuz!

75. âyette; Medîne’ye göç edemeyip Mekke’de kalan ve fetihten önce büyük işkence ve sıkıntılara uğramış olan mü’minlerin yaptıkları duâya işaret edilir. Âyetin genel anlamına göre ise, dünyanın neresinde olursa olsun, zulme ve haksızlığa uğrayan, güçsüz bırakılan, ezilen müslüman toplumlara, diğer İslâm toplumlarının yardım etmesi ve gerekirse onların uğrunda savaşmaları bildirilmiştir.

İnsanları haksız yere yurdundan sürgün edip çıkararak âyette şöyle uyarılır: **“Seni yurdundan çıkaran bu beldeden daha güçlü nice belde-ler vardı ki, Biz onları helâk ettik de yardımlarına koşan olmadı.”**⁶⁵⁸

Ancak düşmanın baskısı altında çâresizlik içinde kalıp; mal, can, ırz ve din güvencesi kalmamış bulunanların daha güvenli bir belde veya ülkeye hicret etmeleri vâcip hâle gelir. Böyle bir hakkı kullanmayıp dînini terk etme veya hiç yaşayamama durumuna düşenlerin hâlleri âyetlerde şöyle bildirilir:

“Kendilerine yazık edenlerin canlarını alan melekler onlara: “Sizler ne yapıyordunuz?” derler. Onlar da, “Bizler, düşman yurdunda çâresizlik içinde bırakılan zayıf insanlardık.” diye cevap verirler. (Melekler de onlara): “Allâh’ın arzı göç etmeniz için geniş değil miydi?” derler. İşte, onların varacakları yer cehennemdir. Orası varılacak ne kötü bir yerdir! Ancak, çâre bulamayan ve yol bilmeyen güçsüz bırakılmış erkek, kadın ve çocuklar bunun dışındadır.”⁶⁵⁹

Kısaca hicret imkânları varken, düşman ülkesinde kalıp dînini yaşayamamak kıyâmet günü bir özür olarak ileri sürülemeyecektir.

658. Muhammed, 47/13.

659. Nisâ, 4/97-98.

الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ
الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا ﴿٧٦﴾

76- Mü'minler Allah yolunda, kâfirler ise şeytânî güç olan tâğût yolunda savaşırlar. O hâlde siz, şeytanın dostlarına karşı savaşın! Gerçekten şeytanın hilesi çok zayıftır.

76. âyette, inananların Allah yolunda, inkârcıların ise şeytan yolunda savaşacakları belirtildikten sonra, mü'minlere şeytanın dostları ile savaşmaları ve onlardan korkmamaları bildirilmekte, şeytanın tuzağının zayıf olduğu vurgulanmaktadır. Şeytan inkârcıya şan, şöhret ve servet için savaşmayı telkin eder. Ölümle karşılaşan inkârcı, ölünce bütün bunların bir işe yaramayacağını düşünerek, savaştan kaçmak ister ve bu korku içinde iken öldürülür. İnanan ise, Allah rızası ve şehitlik makâmı için savaşır, bu ideal ona güç ve moral verir, bu yüzden ölümden korkmaz ve çoğu kez de hayatta kalır.

İlgili âyette şöyle buyrulur: **“Ey îmân edenler! Sabırlı olun, sabırda düşmanlarınızı geride bırakın ve dâimâ birbirinizle irtibatlı olun! Allah’tan sakının ki, kurtuluşa eresiniz!”**⁶⁶⁰

﴿ BÂB 11 ﴾

**ECEL, KÖTÜLÜĞÜN KAYNAĞI, PEYGAMBER'E İTAAT,
KUR'ÂN'DA TUTARLILIK, KÖTÜ HABERİ İLGİLİYE
İLETMEK, ARACILIK ETMEK, SELAMLAŞMAK**

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ
فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ
أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَى
أَجَلٍ قَرِيبٍ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقَى وَلَا
تُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧٧﴾ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَدْرِكَكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي
بُرُوجٍ مُشِيدَةٍ وَإِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ
تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَمَالِ
هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا ﴿٧٨﴾ مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ
فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنَ نَفْسِكَ وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ
رَسُولًا وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿٧٩﴾ مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ
وَمَنْ تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِظًا ﴿٨٠﴾ وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا
بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ وَاللَّهُ يَكْتُبُ مَا
يُبَيِّنُونَ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٨١﴾ أَفَلَا
يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنُ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا
﴿٨٢﴾ وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ
إِلَى الرَّسُولِ وَالْإِلَى الْأُولَى الْأَمْرُ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ
وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٣﴾

فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضَ الْمُؤْمِنِينَ عَسَى
 اللَّهُ أَنْ يَكْفِيَ بِأَسَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۖ وَاللَّهُ أَشَدُّ بِأَسًا وَأَشَدُّ تَنْكِيلًا ﴿٨٤﴾
 مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا ۖ وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً
 يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقِيتًا ﴿٨٥﴾ وَإِذَا حُشِمَ
 بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا
 ﴿٨٦﴾ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۖ لِيَجْمَعَ بَيْنَكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ ۚ وَمَنْ
 أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا ﴿٨٧﴾

77- (Henüz savaş izni çıkmadan önce) **kendilerine: “Elinizi savaştan çekin, namazı dosdoğru kılın ve zekâtı verin.”** denilen kimseleri görmedin mi? Sonra savaş kendilerine farz kılınınca, içlerinden bir kısmının, Allah’tan korkar gibi, hatta ondan da fazla insanlardan korkmaya başladığını ve “Ey Rabbimiz! Bize savaşı niçin farz kıldın? Keşke bize biraz daha süre verseydin!” dediklerini görürsün. De ki: “Dünyanın faydası pek azdır; âhiret ise Allâh’a karşı gelmekten sakınanlar için daha hayırlıdır ve size en küçük bir haksızlık yapılmaz.”

78- “Nerede olursanız olun, isterseniz sarp ve sağlam kaleler içinde bulunun, yine ölüm sizi bulur!” Onlara bir iyilik dokunsa, “Bu, Allah’tan.” derler. Başlarına bir kötülük gelince de, “Bu, senin yüzünden.” derler. De ki: “Hepsi Allah katındandır.” Bu topluma ne oluyor ki, neredeyse hiçbir sözü anlamıyorlar?

79- Sana gelen her iyilik Allah’tan, başına gelen her kötülük de senin kendindendir. Biz seni bütün insanlara peygamber olarak gönderdik. Buna şahit olarak da Allah yeter.

80- Kim Peygamber’e itaat ederse, Allâh’a itaat etmiş olur. Kim de yüz çevirirse, seni onların başına bekçi olarak göndermedik.

- 81- Onlar: “Emrine uyduk.” derler; ama senin yanından ayrılıp gittiklerinde, onlardan bir kısmı, senin söylediğinin aksine geceleyin planlar yapar. Ama Allah onların geceleyin ne düşünüp kurduklarını yazıyor. Onun için sen onlara aldırma ve sadece Allâh’a güvenip dayan. Çünkü Allah vekil olarak yeter!**
- 82- Onlar Kur’ân’ı okuyup düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah’tan başka birinin katından gelmiş olsaydı, onda birçok çelişki bulurlardı.**
- 83- Onlara güvenlik ya da tehlike ile ilgili bir haber gelse, onu hemen yayarlar; oysa o haberi, Peygamber’e ya da içlerinden söz sahibi olanlara götürselerdi, onların arasından, işin içyüzünü anlayanlar ne yapılması gerektiğini bilirlerdi. Eğer size Allâh’ın lûtf ve merhameti olmasaydı, pek azınız dışında şeytana uyardınız.**
- 84- Artık sen Allah yolunda savaş -çünkü sen, ancak kendinden sorumlusun- ve mü’minleri de savaşa teşvik et. Umulur ki Allah, inkâr edenlerin gücünü kırar. Çünkü Allâh’ın gücü daha üstün, cezâsı daha şiddetlidir.**
- 85- Kim bir iyiliğe aracılık ederse, onun sevabından ona da bir pay vardır. Kim de bir kötülüğe aracılık ederse, onun günahından ona da bir pay vardır. Allah her şeyi görüp gözetendir.**
- 86- Size selam verildiğinde, daha güzeliyle selamlayın ya da aynı ile karşılık verin. Şüphesiz ki Allah her şeyin hesâbını tutmaktadır.**
- 87- Allah kendinden başka bir ilâh bulunmayandır. O, hakkında hiçbir şüphe olmayan kıyâmet gününde, elbette sizi bir araya toplayacaktır. Allah’tan daha doğru sözlü kim vardır?**

77-78. âyetlerde, Medîne’de savaş farz kılınıncı, kimi zayıf müslümanların korku hâli açıklanıyor, kendilerine dünya zevk ve yaşantısının kısa bir yararlanmadan ibâret olduğu, âhiret nîmetlerinin ise daha hayırlı, ölümün ancak ecel vakti geldiğine vukû bulabileceği hatırlatılıyor.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“İmân edenler, “Keşke savaş hakkın-
da açık bir sûre indirilse!” diyorlar. Ama hükmü açık bir sûre indi-
rilip de içinde savaştan söz edilince, kalplerinde hastalık bulunan-
ların, ölüm baygınlığına girmiş kimsenin bakışı gibi sana baktık-
larını görürsün! Onlara yakışan da budur! Onların görevi itaat ve
güzel söz söylemektir. Sonra iş kesinleştiği zaman, Allâh'a verdikle-
ri söze bağlı kalsalardı, elbette kendileri için daha hayırlı olurdu!”**⁶⁶¹

**“Onların kalplerinde sizin korkunuz, Allah korkusundan daha
şiddetlidir. Çünkü onlar anlamayan bir topluluktur.”**⁶⁶²

Yukarıdaki 78. âyette, bir kimsenin savaştan kaçarak ölümden kurtula-
mayacağı, eceli gelmişse tahkim edilmiş sağlam kaleler içinde bile ölü-
mün onu bulacağı belirtilir. Ayrıca sıkıntı ve musîbetlerin uğursuzluk olarak
değerlendirilmemesi gerektiği vurgulanır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Sizi bir çamurdan yaratan, son-
ra ölüm zamanını takdir eden O'dur. Bir de O'nun katında belir-
lenmiş bir ecel (kıyâmet günü) vardır. Siz hâlâ şüphe ediyorsunuz!”**⁶⁶³
**“Şüphesiz ki Allâh'ın belirlediği süre gelince, artık o ertelenmez.
Keşke bilseydiniz!”**⁶⁶⁴

**“De ki: “Ben kendime bile, Allah dilemedikçe, ne bir zarar ve-
retilirim ne de bir yarar sağlayabilirim.” Her toplumun bir süre-
si vardır. Süreleri geldiğinde, (onu) ne bir an erteleyebilirler, ne de
öne alabilirler!”**⁶⁶⁵

UĞUR - UĞURSUZLUK

İnsana irâde gücü verilmiştir. Bir işi yapmayı ister, bu istekle Allâh'ın
istediği uyum hâlinde ise Allah o fiili yaratır ve insan bu fiili işlemeye güç
yetirir. Ancak Allah hayır sayılan işlerden râzı iken şer niteliği taşıyanlar-
dan râzı değildir. İnsanın sorumlu olması dileme ve arkasından da fiili işle-
me yüzündendir. Diğer yandan bize şer gibi gelen kimi şeylerde hayır bulu-
nabilir. İnsanın birtakım sıkıntı ve felâketlerle sınındığını bildiren pek çok
âyet vardır.⁶⁶⁶ Diğer yandan insanoğlunun işlediği günahların cezası çoğu

661. Muhammed, 47/20-21.

662. Haşr, 59/13.

663. En'âm, 6/2.

664. Nûh, 71/4.

665. Yûnus, 10/49.

666. Bk. Bakara, 2/155, 156; Enbiyâ, 21/35; Kehf, 18/66 vd.

kez âhirete kalır, ancak Cenâb-ı Hakk'ın uygun gördüğü kimi cezâlar dünyada da çekilebilir. Had ve ta'zir cezâları, diyet, celde, erş vb. maddî ve mânevî cezâlar yanında kimi zaman, insanın çektiği sıkıntı, hastalık, belâ ve felâketler de günahlarına kefâret olabilir.

78. âyetin iniş sebebi için şöyle rivâyet edilir: Hz. Peygamber Medîne'ye geldiği zaman Medîne'de bolluk ve ucuzluk vardı. Hz. Muhammed'in İslâm'a daveti üzerine Yahudilerin inadı ve münâfıkların münâfıklığı ortaya çıktı. Sıralarda kıtlık ve pahalılık görülmeye başladı. Bunda belki Medîne nüfusunun artışının etkisi düşünülse bile, yağmurların alışılmışın aksine az yağması, meyve ve ürünlerin olmaması gibi durumlar da vardı. Bunun üzerine Yahudiler ve münâfıklar: **“Biz böyle uğursuz bir adam görmedik. Bu geleli meyvelerimiz az biter oldu ve fiyatlar arttı, pahalılık çoğaldı.” demişlerdi. Hâlbuki yüce Allâh'ın insanları bu şekilde denemesi her peygamber döneminde olmuştur: Bir âyette şöyle buyrulur: “Biz hangi ülkeye bir peygamber gönderdiysek, oranın halkını (peygambere başkaldırdıklarından dolayı) belki yalvarırlar diye yoksulluk ve darlıkla sıkışmıştır.”**⁶⁶⁷ Böylece onlar bolluğu ve ucuzluğu Allâh'a, darlığı ve pahalılığı Peygambere isnâd ediyorlardı.

Dünyada çekilen bâzı sıkıntıların, daha önce işlenen günahlar yüzünden olduğunu bildiren çeşitli âyetler vardır.⁶⁶⁸

Nitekim vaktiyle Hz. Mûsâ'yı bu şekilde uğursuz saymışlardı: **“Onlar başlarına bir iyilik gelince, “Bu, zaten bizim hakkımızdı.” dediler. Başlarına bir kötülük geldiğinde ise, bunu Mûsâ ve onunla birlikte olanların uğursuzluğuna yordular. Oysa gerçek şudur ki, onların uğursuzluğu ancak Allah katındandır. Fakat onların çoğu bunu bilmezler.”**⁶⁶⁹

Sâlih peygambere karşı da benzer ithamda bulunmuşlardı: **“Sen ve seninle birlikte bulunanlar yüzünden uğursuzluğa uğradık.” dediler. Sâlih dedi: “Size gelen uğursuzluğun sebebi Allah katında bellidir. Doğrusu siz imtihana çekilen bir kavimsiniz!”**⁶⁷⁰

Yâsîn sûresinde Antakya halkına gönderildiği rivâyet edilen peygamberlere karşı da bu uğursuzluk iddiâsı âyetlerde şöyle anlatılır: **“Şehir halkı dediler: “Doğrusu biz sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık.**

667. A'râf, 7/94.

668. Bk. Şûrâ, 42/30; Rûm, 30/41.

669. A'râf, 7/131.

670. Neml, 27/47.

Eğer bu işten vazgeçmezseniz, andolsun ki sizi taşlarız ve mutlaka bizden size can yakıcı bir cezâ dokunur! Elçiler şöyle dediler: “Uğursuzluğunuz sizin kendinizdendir. Size öğüt verilmesi mi uğursuzluk? Hayır, siz aşırı giden bir kavimsiniz.”⁶⁷¹

Yukarıdaki âyetlerde belirtildiği gibi İslâm'da uğursuzluk anlayışı yoktur. Dünyada insanların başına gelen belâ, sıkıntı ve felâketler veya bol rızık ve rahatlıklar dünya hayatının bir imtihan yeri oluşu ile ilgilidir. Bu imtihanın varlığı çeşitli âyetlerle ortaya konulmuştur: **“Biz sınamak için sizi şerle de, hayırla da imtihan ediyoruz. Sonunda Bize döneceksiniz.”**⁶⁷²

“Hanginizin daha iyi iş yapacağınızı denemek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur.”⁶⁷³ **“Andolsun, Biz sizi biraz korku, biraz açlık, biraz mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltme ile deneriz. Sabredenlere müjdele!”**⁶⁷⁴

Hız. Peygamber de İslâm'da uğursuzluk anlayışı bulunmadığını çeşitli hadisleriyle ortaya koymuş,⁶⁷⁵ uğursuzluğa inanmanın Allâh'a ortak koşmak olduğunu belirtmiştir.⁶⁷⁶

مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ
وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿٧٩﴾

79- Sana gelen her iyilik Allah'tan, başına gelen her kötülük de senin kendindendir. Biz seni bütün insanlara peygamber olarak gönderdik. Buna şahit olarak da Allah yeter.

79. âyette; başa gelen her iyiliğin Allah'tan, kötülüğün ise insanın kendinden olduğu belirtilmiştir. He ne kadar her iki fiil de Allâh'ın dilemesi ile oluyorsa da, Allah hayır sayılan fiilden râzı, şer fiilden ise râzı değildir. Bunu açıklayan pek çok âyetler vardır. Bâzıları şunlardır: **“(Bedir’de) düşmanlarınıza verdiğiniz iki misli zarar, (Uhud’da) kendi başınıza gelince: “Bu, nasıl oldu?” diye soruyordunuz. De ki: “Bunun sebebi sizsiniz! Şüphe yok ki Allah her şeye kâdirdir.”**⁶⁷⁷

671. Yâsîn, 36/18-19.

672. Enbiyâ, 21/35.

673. Mülk, 67/2.

674. Bakara, 2/155.

675. Bk. Buhârî, Tıb, 19, 43-45; Müslim, Selâm, 102, 107, 110.

676. Ebû Dâvûd, Tıb, 24; İbn Mâce, Tıb, 43.

677. Âl-i İmrân, 3/165.

“Başınıza gelen her musîbet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir. Üstelik günahlarınızın birçoğunu da Allah affeder.”⁶⁷⁸

Buhârî, “(Merdâ) Hastalıklar” başlığı altında, **“Kim bir kötülük işlerse bunun karşılığını görür.”**⁶⁷⁹ âyetini zikretmiş, ilk hadis olarak da Ebû Hüreyre’den gelen şu rivâyeti almıştır: “Yorgunluk, sürekli hastalık, tasa, keder, sıkıntı ve gamdan, ayağına batan dikene varıncaya kadar müslümanın başına gelen her şeyi, Allah, onun hatâlarını bağışlamaya vesile kılar.”⁶⁸⁰

Başka benzer bir hadiste de şöyle buyrulur: “Müslümanın her başına gelende, uğradığı belâya ve ayağına batan dikene varıncaya kadar günahları için bir kefâret vardır.”⁶⁸¹

Çoğunluk âlimlere göre, 79. âyetin hükmü mü’mini de küfür ehlini de kapsar. Küfür ehli bunu cehennemde çekerken, mü’min çeşitli sıkıntı ve belâlarla çoğu zaman dünyada çeker.⁶⁸²

مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِظًا ﴿٨٠﴾

80- Kim Peygamber’e itaat ederse, Allâh’a itaat etmiş olur. Kim de yüz çevirirse, seni onların başına bekçi olarak göndermedik.

80. âyette, Allâh’ın elçisine itaat edenin, Allâh’a itaat etmiş olacağı belirtilmektedir.

ALLÂH'A VE PEYGAMBERE İTAAT

Çünkü peygamberin emirleri vahiy veya ilhama dayanır. Âyette şöyle buyrulur: **“O, kendi hevâsından konuşmaz. O, kendisine vahyedilen bir vahiyden başkası değildir.”**⁶⁸³

Diğer yandan Hz. Peygamber ümmeti için Allah Teâlâ’nın ahlâkını tasdik ettiği bir örnektir. **“Andolsun Allâh’ın elçisinde, sizin için, Allâh’a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allâh’ı çok ananlar için, güzel bir örnek vardır.”**⁶⁸⁴

678. Şûrâ, 42/30.

679. Nisâ, 4/123.

680. Buhâr, Merdâ, 1.

681. Müslim, Birr, 52; Tirmizî, Tefsir, 4/24; Ahmed bin Hanbel, II, 248, VI, 218.

682. Bk. Bakara, 2/284; Şûrâ, 42/30; Kalem, 68/17-33.

683. Necm, 53/3-4.

684. Ahzâb, 33/21.

“Eğer onlar yüz çevirirlerse, Biz seni onların üzerine bir bekçi olarak göndermedik. Sana düşen sadece duyurmaktır. Biz insana tarafımızdan bir nîmet tattırdığımızda, ondan dolayı sevinir. Ama elleriyle yaptıkları yüzünden, kendisine bir kötülük isâbet ederse, o zaman insan çok nankör olur.”⁶⁸⁵

Hadislerde şöyle buyrulur: “Allâh’a ve Rasûlü’ne itaat eden doğru yolu bulmuş, isyan eden ise kendisine zarar vermiş olur.”⁶⁸⁶

“Kim bana itaat ederse, Allâh’a itaat etmiş olur. Kim bana isyan ederse, Allâh’a isyan etmiş olur. Kim emîre (yetkili yöneticiye) itaat ederse bana itaat etmiş, kim de emîre isyan ederse bana isyan etmiş olur.”⁶⁸⁷

İrbas bin Sâriye ؓ’ten rivâyete göre, Allâh’ın Rasûlü bir gün çok etkili bir konuşma yaparak öğüt vermiş, kalpler ürpermiş, gözler yaşla dolmuştu.

“Ey Allâh’ın Rasûlü! Bu sanki ayrılmak üzere olan birisinin öğüdüne benziyor. Bize önemli bir tavsiyede bulunsanız, deyince, Allâh’ın Rasûlü şöyle buyurmuştur: Size, Allah’tan sakınmanızı, başınıza Habeşli bir köle bile emîr (devlet başkanı) olsa, onu dinleyip itaat etmenizi tavsiye ederim. Benden sonra uzunca yaşayanlar birtakım ihtilaflar görecekler. O zaman size gerekli olan benim sünnetime ve Hulefâ-i Râşidîn’in sünnetine (uygulamalarına) sarılmanızdır. Benim ve onların sünnetine sımsıkı sarılınız. Sonradan ortaya çıkacak bid’atlerden şiddetle kaçınınız. Çünkü her bid’at dalâlettir, sapıklıktır.”⁶⁸⁸ Ancak yöneticiye itaat “ma’rûf”la sınırlı olup, mâsiyet emrine itaat, kapsam dışı kalır.⁶⁸⁹

Sünnet Kur’ân’ın tefsîri, açıklayıcısı ve tamamlayıcısıdır. Aşağıda Kur’ân ve sünnet bütünlüğünü açıklayan bir araştırmamızı veriyoruz:

KUR’ÂN VE SÜNNETİN BİRBİRİNİ TAMAMLAMASI

Kitap - Sünnet Terimleri ve Kapsamı

Kitap; Allah Teâlâ’nın, Hz. Muhammed’e Arapça olarak indirdiği, muhafalarda yazılıp bize kadar tevatür yoluyla nakledilmiş, Fâtiha sûresi ile başlayıp Nâs sûresi ile sona eren Kur’ân-ı Kerîm’dir.

685. Şûrâ, 42/48.

686. Müslim, Cuma, 48; Ebû Dâvûd, Nikâh, 31-32, Edeb, 77.

687. Bk. Buhârî, Ahkâm, 1, Cihâd, 109; Müslim, İmâre, 32-33.

688. Ebû Dâvûd, Sünnet, 5; Tirmizî, İlim, 16; İbn Mâce, Mukaddime, 6. İrbas ؓ binek temin edemediği için Tebuk seferine katılamayan ve ağlayarak geri dönen sahabilerdendir. Tevbe, 9/92. âyet onlar hakkında inmiştir.

689. Bk. Müslim, İmâre, H No: 38-42. Bk. Nisâ, 4/59 ve tefsîri.

Âyetlerde şöyle buyrulur:

“Biz bu Kitabı sana her şey için bir açıklama, bir yol gösterme, bir rahmet ve teslim olanlar için bir müjde olarak indirdik..”⁶⁹⁰

“Elif, Lâm, Râ. (Bu), tam hüküm ve hikmet sahibi, her şeyden haberdar olan Allah tarafından âyetleri sağlamlaştırılmış, sonra da açıklanmış bir kitaptır.”⁶⁹¹

Kur’ân-ı Kerîm’in parça parça inişi 23 yıl tadar sürmüştür. 13 yıl süren Mekke döneminde inen âyetlerde daha çok âhiretle ilgili bilgiler yer alır. İnsanlar İslâm’a alıştıktan sonra helâl ve harama ilişkin âyetler inmiştir. Âyetlerin çoğu ya bir soru ya da bir olay üzerine iniyordu. Buna “Esbâb’ü-n-nüzûl (nüzûl sebepleri)” denir. Kur’ân nâzil oldukça, Allâh’ın elçisi, inen âyetleri vahiy kâtiplerine yazdırır ve hangi âyetin nereye yazılacağını söylerdi. Âyetlerin sıralanışının vahye dayandığında görüş birliği vardır. Sûrelerin sıralanışının vahye dayandığı ise kuvvetli görüştür.

Sünnet: Sözlükte; yol, gidiş, şeriat, yüzün görünen yeri, alışılmış yol demektir. Bir terim olarak Hz. Peygamber’in dînî konudaki söz, fiil ve takrirlerinin bütününe ifâde eder.

Kur’ân-ı Kerîm’de dört âyetle “öncekilerin sünneti” ifâdesi “önceki ümmetlerin izlediği yol” veya “önceki ümmetlere uygulanan hüküm” anlamında kullanılmıştır.⁶⁹²

Aşağıdaki iki âyetle çoğul olarak سُنُّن “sünen” şeklinde “şeriat” anlamında kullanılmıştır:

“Şüphesiz sizden önce birçok şeriatler gelip geçmiştir.”⁶⁹³

“Allah size bilmediklerinizi açıklamak, sizi öncekilerin yollarına iletmek ister.”⁶⁹⁴

Sekiz âyetle de “Allâh’ın sünneti” ifâdesi geçer.

“Allâh’ın öteden beri gelen sünneti (âdeti) budur. Allâh’ın sünnetinde kesinlikle bir değişme bulamazsın.”⁶⁹⁵

690. Nahl, 16/89.

691. Hûd, 11/1.

692. Enfâl, 8/38; Hicr, 15/13; Kehf, 18/55; Fâtır, 35/43.

693. Âl-i İmrân, 3/137.

694. Nisâ, 4/26; ayrıca bk. İsrâ, 17/77.

695. Feth, 48/23; ayrıca bk. Fâtır, 35/43; Ahzâb, 33/38, 62.

Bu, Allâh'ın evreni, canlıları ve toplumu yaratırken veya daha sonra yönetirken izlediği yolu, metodu, kânun ve prensipleri ifâde eder. Bu prensiplerin değişmeden devam edeceği bildirilir:

Sünnet sözcüğü bir kişiye nisbet edilince, onun iyi veya kötü, sürekli olarak yapa geldiği davranışlarını kapsar. Hz. Peygamber'in şu hadisinde bu iki zıt anlamı bir arada görmek mümkündür:

*“Her kim güzel bir yol açarsa onun sevabı ve kıyâmete bu yoldan gidenlerin sevabı vardır. Kim de kötü bir yol açarsa, bu yolun sorumluluğu ve kıyâmete kadar bu yoldan gidenlerin sorumluluğu ona âittir.”*⁶⁹⁶

H. Peygamber'in Söz, Fiil ve Takrirlerinin Delil Olması

H. Peygamber'in söylediği dînî nitelikli her söz, yaptığı her iş ve onayladığı her amel mü'minler için bağlayıcıdır. Çünkü Allah elçisinin kesin olarak sâbit olan söz, fiil ve takrirleri Kur'ân'dan sonra ikinci aslî delildir.

1) Sözlü sünnet: Sünnetin çoğu sözlü olarak ifâde edilmiştir. Örnekler:

*“Ameller niyetlere göredir ve herkese niyetinin karşılığı vardır. Kim Allah ve Rasûlü için hicret etmişse, onun hicreti Allah ve Rasûlü'nedir. Kim elde edeceği bir dünyalık veya evlenmek istediği bir kadın için hicret ederse, onun hicreti de, kendisi için hicret ettiği şeydir.”*⁶⁹⁷

*“Ramazan hilâlini görünce oruç tutun. Şevval hilâlini görünce orucu bırakıp bayram yapın.”*⁶⁹⁸

*“Bir kimse uyuyarak veya unutarak namazını kaçırırsa, hatırlayınca kılсын!”*⁶⁹⁹

2) Fiilî sünnet: H. Peygamber'in namaz kılışını ve haccedişini örnek verebiliriz. O, bir buçuk yıl Mekke, on yıl da Medîne döneminde beş vakit namaz kılmış ve kıldırmış, namazın detaylarını sözlü olarak anlatmak yerine şöyle buyurmuştur:

*“Ben namazı nasıl kılıyorsam, siz de öyle kılın.”*⁷⁰⁰ Dört kez umre ve bir kez de Vedâ Haccı yapan Nebî ﷺ, fiilî sünnetine dikkat çekerek şöyle buyurmuştur:

696. Müslim, İlim, 15; Zekât, 69; İbn Mâce, Mukaddime, 14; Dârimi, Mukaddime, 44; Ahmed b. Hanbel, IV, 362.

697. Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1, İman, 41; Müslim, İmâre, 155.

698. Buhârî, Savm, 11; Müslim, Sıyâm, 4, 18.

699. Ebû Dâvûd, Salât, 11; Dârimî, Salât, 26.

700. Buhârî, Ezân, 18, Edeb, 27, Âhâd, 1.

*“Hac ile ilgili ibadetlerinizi benden alınız.”*⁷⁰¹

3) Takriri sünnet: Allah elçisinin gördüğü veya işittiği bir işi ikrar ve kabul etmesidir. Buna Amr'ın aşağıdaki durumu örnek verilebilir.

Zâtüsselâsil gazvesine komutan olarak katılan Amr İbnu'l-Âs, soğuk bir gecede ihtilâm olmuş, su bulunduğu hâlde, üşüyüp hasta olmaktan korktuğu için teyemmüm ederek arkadaşlarına sabah namazını kıldırmişti. Şikâyet edilmesi üzerine, Rasûlullah ﷺ durumu, bir de kendinden dinlemek istedi. Amr şöyle dedi: Yüce Allâh'ın:

“Kendi elinizle kendinizi tehlikeye atmayın.”⁷⁰²

“Kendinizi öldürmeyin, çünkü Allah size karşı çok merhametlidir.”⁷⁰³ âyetlerini hatırladım ve teyemmüm ettikten sonra da namaz kıldır-dım. Rasûlullah ﷺ güldü ve hiçbir şey söylemedi.”⁷⁰⁴

Sünnet, hükümleri açıklama bakımından Kur'ân'ın tamamlayıcısı ve yardımcıdır. Bu konuda Şâtibî şöyle der: “Hüküm çıkarırken yalnız Kur'ân'a bakmak ve onun bir açıklaması olan sünnete bakmamak doğru olmaz; çünkü Kur'ân'da küllî hükümler yer alır. Namaz, oruç, zekât, hac gibi emirleri açıklamak için sünnete başvurmak kaçınılmazdır.”⁷⁰⁵

Sünnetin Bir Hüküm Kaynağı Olması

Sünnet, hüküm çıkarmada bağımsız bir kaynak teşkil eder. Sünnetin dînî bir delil olduğunu gösteren çeşitli âyet ve hadisler vardır.

1) Kur'ân'dan deliller: Fıkıh usûlünde, Kur'ân-ı Kerîm'den sonra ikinci kaynağın sünnet olduğunda İslâm âlimleri arasında görüş birliği vardır. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur:

“Peygamber size neyi verirse onu alın; size neyi de yasakladıysa, ondan da uzak durun.”⁷⁰⁶

“Hayır, Rabbine yemin olsun ki, onlar aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp; verdiği hükme, içlerinden bir sıkıntı duymadan rıza ve teslimiyet göstermedikçe îmân etmiş olmazlar.”⁷⁰⁷

701. Ahmed bin Hanbel, III, 318, 366.

702. Bakara, 2/195.

703. Nisâ, 4/29.

704. Şevkânî, age, I, 258; bk. Bakara, 2/195.

705. Şâtibî, Muvâfakât, Ticâriye tab'ı, III, 369.

706. Haşr, 59/7.

707. Nisâ, 4/65.

“Peygambere itaat eden Allâh’a itaat etmiş olur.”⁷⁰⁸

Sünnet, Hz. Peygamber’in Rabbinden aldığı elçilik görevini tebliğden ibârettir.⁷⁰⁹ Çünkü peygamberin din adına söyleyip yaptıkları ya doğrudan vahiydir, ya vahye dayanır, ya da vahye uygundur. Âyette şöyle buyrulur:

“O, kendiliğinden konuşmaz. Onun konuşması ancak indirilen bir vahiy ile dir.”⁷¹⁰

2) Hadis delili: Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

*“Sizden biriniz kibirle koltuğuna yaslanarak, Allah, Kur’ân’dakilerden başka bir şeyi haram kılmamıştır mı sanıyor? Dikkat edin! Ben de emrettim, hüküm koydum ve yasakladım. Onlar (sayıca) Kur’ân’ın misli gibidir. Allah, ehl-i kitap, borçlarını (harac ve cizye) verdikçe, izinsiz evlerine girmenizi, kadınlarını dövmenizi, meyvelerini yemenizi size helâl kılmamıştır.”*⁷¹¹

Sünnetin Kitab’a Göre Yeri ve Fonksiyonu

Kur’ân ve sünnet birbirine göre aşağıdaki beş durumda bulunabilir:

1) Sünnet müphem ve mücmel olan âyetleri açıklar. Sünnet, Kur’ân’ın mücmel veya müşkil olan yani kapalı veya anlaşılması güç olan lâfızlarını açıklar. Mesela; *“Namazı kılın, zekâtı verin”* emrinde namaz ve zekâtın neden ibâret olduğu, şartları, miktar ve îfâ şekilleri yer almaz. İşte mücmel olan bu terimler sünnet tarafından açıklanır.

Yine; **“Ramazan’da sabahın beyaz ipliği siyah iplikten ayrılınca ya kadar yeyin, için.”**⁷¹² Hz. Peygamber âyetteki siyah ipliği “gecenin karanlılığı”, beyaz ipliği ise “gündüzün beyazlığı” olarak açıklamıştır.⁷¹³

2) Umum bildiren hükümleri tahsis eder. Mirasçıların paylarını bildiren âyetteki, **“..Yapılan vasiyetin ifâsından ve borçların ödenmesinden sonra (artan mîras malı taksim edilir)..”**⁷¹⁴ ifâdesi, bir kimsenin ölmeden önce yapacağı vasiyete bir sınır getirmez. Yani mîras bırakan buna dayanarak bütün servetini başkalarına vasiyet edebilirdi.

708. Nisâ, 4/80.

709. Bk. Mâide, 5/67.

710. Necm, 53/3-4.

711. Ebû Dâvûd, Dâre Kutnî, İrbaz İbn Sâriye’dan.

712. Bakara, 2/187.

713. Buhârî, Tefsîr, 27; bk. İbn Kesîr, Muhtasar, I, 164, 165; Elmalılı, age, II, 14.

714. Nisâ, 4/11.

Sahâbeden Sa'd bin Ebî Vakkas hastalanmış ve tek kızına fazla mîras kalacak düşüncesiyle malının üçte ikisini veya yarısını başkalarına vasiyet etmek istemişti. Bunu haber alan Allâh'ın Rasûlü şöyle buyurmuştur.

*“Malının üçte birini vasiyet edebilirsin. Gerçi üçte bir de çoktur. Çünkü senin, mîrasçıların varlıklı olarak bırakman, insanlara el açacak muhtaç bir durumda bırakmandan daha hayırlıdır.”*⁷¹⁵

Yine Nisâ sûresi 22, 23 ve 24. âyetlerde evlenilmesi haram olan kadınlar sayıldıktan sonra, **“Bunların dışında kalanlar size helâl kılındı.”**⁷¹⁶ buyrulur. Şu hadis, yukarıdaki âyeti tahsis etmiştir; *“Kadın, halası, teyzesi, erkek veya kız kardeşinin kızı üzerine nikâhlanamaz. Bunu yaparsanız, hısımlık bağlarını koparmış olursunuz.”*⁷¹⁷

3) Nâsih ve mensûhu bildirir. Aşağıdaki âyetle vasiyetin ana-baba ve yakın akrabaya yapılması istenmişti.

“Sizden birine ölüm gelince, eğer geriye mal bırakacaksa ana-babaya ve yakın akrabaya ma'rûf şekilde vasiyette bulunmak, takvâ sahipleri üzerine bir hak olarak yazıldı.”⁷¹⁸

Ancak bu âyetin hükmü, Vedâ Haccı hutbesindeki şu hadisle neshe-dilmiştir.

*“Yüce Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Bu yüzden artık mîrasçı lehine vasiyet yoktur.”*⁷¹⁹ Anne, baba ve diğer yakın hısımların mîras payları belirlendiği için artık bunların ayrıca vasiyetle arttırılması yasaklanmıştır. Mîrasçı olmayanlara vasiyet ise mendup hükmünde kaldı.

Hz. Peygamber önceleri, bâzı aşırı davranışlar gördüğü için özellikle kadınlara kabir ziyaretini yasaklamıştı.⁷²⁰ Ancak daha sonra önceki yasağı kaldırarak şöyle buyurdu:

*“Daha önce size kabir ziyaretini yasaklamıştım. Dikkat edin! Şimdi kabirleri ziyaret ediniz. Çünkü bu size ölümü hatırlatır.”*⁷²¹

715. Buhârî, Cenâiz, 37, Menâkıbu'l-Ensâr, 49, Merdâ, 16; Müslim, Vasiyye, 5; İbn Mâce, Vasâyâ, 5; Mâlik, Muvatta, Vasiyye, 4.

716. Nisâ, 4/24.

717. Buhârî, Nikâh, 27; Müslim, Nikâh, 37, 38.

718. Bakara, 2/180.

719. Ebû Dâvûd, Büyû, 88; Tirmizî, Vasâyâ, 5; İbn Mâce, Vasâyâ, 6.

720. Bk. Tirmizî, Salât, 121, Cenâiz, 61; Nesâî, Cenâiz, 104.

721. Müslim, Cenâiz, 105, 106, Edâhi, 37; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 77, Eşribe, 7; Tirmizî, Cenâiz, 47.

4) Kur'ân'da bulunmayan bir kısım hükümler koyar. Ninenin mîras hakkına sahip oluşu, fitır sadakası ile vitir namazının vâcip oluşu, "âkile"nin diyetle katılmakla yükümlü tutulması gibi hükümler Kur'ân'da olmayan, fakat sünnetle getirilen hükümlerdendir.⁷²² Yine bir kadını hala veya teyzesi ile bir nikâh altında birleştirmenin yasaklanması, köpek dişli yırtıcı hayvanların ve pençeli kuşların etlerinin haram kılınması, erkeklere altın takmanın ve ipekli giymenin yasaklanması sünnetle sâbit olmuştur. Kur'ân'da yalnız süt ana ve süt kardeş için konulan evlenme yasağının kapsamı,⁷²³ "Nesep ile haram olan süt ile de haram olur."⁷²⁴ hadîsi ile genişletilmiştir.

Câbir bin Abdullah ؓ'ın rivâyet ettiği, "Rasûlullah ؐ Hayber gazvesinde evcil eşek etini yasakladı."⁷²⁵ hadîsi de böyledir.

5) Kur'ân'daki hükmün aynısını getirir. Sünnet bununla Kur'ân'ı destekler ve güçlendirir. Böylece aynı konuda iki delil oluşur. Biri hükmü tespit eden esas delil, diğeri ise teyid edici sünnet delilidir. Örnek:

Kur'ân'da şöyle buyrulur:

"Ey îmân edenler! Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin. Karşılıklı rızaya dayanan ticaret yoluyla olması bunun dışındadır"⁷²⁶ Aynı konuda ki şu hadis yukarıdaki âyeti teyid etmektedir: "Müslüman bir kimsenin malı, (başkasına) onun gönül hoşnutluğu olmadıkça helâl değildir."⁷²⁷

Aşağıdaki âyetle hadis arasında da benzer teyid ilişkisini görmek mümkündür. Âyette;

"Eğer siz fâiz işleminden pişmanlık duyup tevbe ederseniz, paranız sizindir. Böylece ne haksızlık yapmış, ne de haksızlığa uğramış olursunuz."⁷²⁸

Hiz. Peygamber Vedâ Haccı hutbesinde yukarıdaki âyeti şöyle teyid eder: "Şüphe yok ki câhiliye döneminden kalma bütün ribâ (alacakları) kaldırılmıştır. Ancak anaparalarınız sizindir. Böylece ne haksızlık yapmış, ne de haksızlığa uğramış olursunuz."⁷²⁹

722. Z. Şa'ban, Usûlü'l-Fıkh, s. 85.

723. Nisâ, 4/23.

724. Buhârî Şehadât, 7; Müslim, Radâ, 1.

725. Buhârî, Zebâih, 28, Megâzî, 38; Müslim, Nikâh, Sayd, 23, 25, 30, 37.

726. Nisâ, 4/29.

727. Ahmed b. Hanbel, V, 72.

728. Bakara, 2/279.

729. Ebû Dâvûd, Buyu', 5; Tirmizî, Tefsir, 9/2; İbn Mâce, Menâsik, 86; Dârimî, Buyu', 3.

Bu duruma göre hadîs-i şerîfler, Kur'ân-ı Kerîm kadar, hatta belki daha çok hüküm bildirirler. Çünkü Hz. Peygamber de emretmiş, yasaklamış, uyarılmış ve müjdelemiştir.⁷³⁰

İBADETLERDE SÜNNETİN YERİ

A) Abdestle İlgili Örnekler

Abdest ve boy abdesti ile ilgili olarak Mâide sûresi 6. âyetinde şöyle buyrulur:

“Ey îmân edenler! Namaz kılacağınız zaman; yüzlerinizi ve dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın, başlarınızı meshedip topuklara kadar ayaklarınızı da yıkayın.”⁷³¹

Âyetinde abdestin dört farzı, cünüplükte boy abdesti ile abdesti bozan hâl olarak tuvaletten gelme ve eşiyle cinsel ilişkide bulunma hususları yer alır.

Bunlara sünnetle bâzı ilâvelerin yapıldığı görülür. Şöyle ki:

a) Abdest âzâlarının üçer kere yıkanması: Bu âyetin açık anlamından belirtilen âzâların birer defa yıkanmasının farz olduğu sonucuna ulaşılır. Bir hadiste buna da işaret edilerek üçer defa yıkama şu şekilde teşvik edilir:

Hiz. Peygamber ashâb-ı kirâma abdest almasını öğretirken, abdest uzuvlarını birer defa yıkayarak abdest almış; *“Bu, Allâh'ın, kendisi ile namazı kabul ettiğı abdesttir.”* buyurmuş, ikişer defa yıkayarak abdest almış; *“Bu, Allâh'ın, kendisi ile ecri ikiye katladığıdır.”*, üçer defa yıkayarak aldığı abdestten sonra da; *“Bu, benim ve benden önceki peygamberlerin abdestidir.”* buyurmuştur.⁷³² Abdestin diğer sünnet ve müstehapları da benzer hadislerle ilâve edilmiştir.

b) Ayakların meshedilmesi: Ayakları yıkamak abdestin farzlarından dır. Çünkü Hz. Peygamber'in abdestte ayaklarını su ile yıkadığına dâir rivâyetler meşhur hadis gücünde olduğu gibi,⁷³³ *“Abdestte topukları kuru kalan kimselerin vay cehennem ateşinden çekeceğine!”* hadisi de ayakları yıkama konusunda önemli bir uyarıdır. Bu hadis 12 râvili olup, mütevâtir hadisler arasında sayılır.⁷³⁴

730. Bk. Ahzâb, 33/44, 45; Sebe', 34/28.

731. Mâide, 5/6.

732. Buhârî, Vudû, 22-24; Ebû Dâvûd, Tahâre, 52-54; Tirmizî, Tahâre, 32-35; İbn Mâce, Tahâre, 45-47.

733. Bk. Buhârî, Vudû, 7, 24, 28, 38, 39, 41, 42; Müslim, Tahâre, 3, 4, 18; Ahmed bin Hanbel, I, 59, IV, 112; Taberî, IV, 81-82.

734. Buhârî, Vudû, 27, 29, İlim, 3, 30; Müslim, Tahâre, 25-30; Ebû Dâvûd, Tahâre, 46; Tirmizî, Tahâre, 31; Nesâî, Tahâre, 88; Mâlik, Tahâre, 5.

Şia-imâmîye ekolü, yukarıdaki âyette وَأَزْجَلَكُمْ “erculekum” lafzını, bir önceki وَمَسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ “başlarınızı meshedin.” cümlesine atıf yaparak, “ve erculikum” şeklinde esre okumuş ve abdestte çıplak ayakları suyla yıkamak yerine, ıslak elle meshetmenin yeterli olduğu kanaatine varmıştır.⁷³⁵ Kırâat âlimlerinden İbn-i Kesîr, Ebû Amr, Ebûbekir b. Şu‘be, Hamza, Ebû Câfer ve Halefû'l-Âşir'in de bu kelimeyi, “ve erculikum” şeklinde esre ile okuduğu nakledilmiştir. Nâfi', İbn-i Âmir, Hafs, Kisâi ve Yâkub ise bu lafzı üstün harekesi ile okumuşlardır.⁷³⁶ Ehl-i sünnet fıkıh ekolleri lafzın esre okunmasını, bir önceki cümleye mücerred uyum için olduğu, bunun hükmü etkilememesi gerektiği görüşündedir.

Diğer yandan Hz. Peygamber'in ayaklara mesihle ilgili olarak, bir önceki cümledeki وَمَسَحُوا “meshediniz” emri ile daha önceki cümledeki فَأَغْسِلُوا “yıkayınız” emrini aşağıdaki şekilde birleştirdiği görülür.

Muğîre bin Şu‘be'den şöyle dediği nakledilmiştir: “Hz. Peygamber ile birlikte idim, abdest aldı. Ben mestleri çıkarmak için davrandım. O: “Onları bırak, çünkü ben onları abdestli iken giydim”⁷³⁷ buyurdu.

Safvan bin Assâl ؓ'in şöyle dediği nakledilmiştir: “Rasûlullah ﷺ bize, abdestli olarak giydiğimiz takdirde, eğer yolculukta isek üç gün; mukîm isek bir gün bir gece süreyle mestler üzerine meshetmemizi, ister büyük, ister küçük abdest dolayısıyla onları çıkarmamayı, ancak cünüplük sebebiyle çıkarmamızı emretti.”⁷³⁸

Cerîr ؓ'in şöyle dediği nakledilmiştir: “Ben, Rasûlullah ﷺ'in küçük abdest bozduğunu, sonra da abdest alıp mestleri üzerine meshettiğini gördüm.”⁷³⁹

Mugire b. Şu‘be şöyle demiştir: “Rasûlullah ﷺ abdest aldı, iki çorabı ve iki pabucu üzerine meshetti.”⁷⁴⁰

Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise, altına pençe geçirilmiş olmasa bile, kalın ve içini göstermeyen dayanıklı keçe veya yün çoraplar üzerine de meshedilebilir. Çünkü Nebî ﷺ çorapları üzerine meshetmiştir. Ebû

735. Bk. Taberî, Tefsir, VI, 126 vd.; İbn Kesîr, Tefsir, III, 48, 49.

736. Dâni, Ebû Amr, et-Teyşîr, s. 98; İbnü'l-Cezerî, en-Neşr, II, 254'dan naklen Çetin, Abdurrahman, Kiraatlerin Tefsire Etkisi, s. 169.

737. Buhârî, Vudû, 49; Libâs, 11; Müslim, Tahâre, 79; Ebû Dâvûd, Tahâre, 60.

738. Tirmîzî, Deavât, 98; Ahmed bin Hanbel, VI, 240.

739. Müslim, Tahâre, 72; Hac, 276; Ebû Dâvûd, Tahâre, 64; Şevkânî, I, 176.

740. Ebû Dâvûd, Tahâre, 61; Tirmîzî, Tahâre, 74, 75; İbn Mâce, Tahâre, 88; Ahmed bin Hanbel IV, 252.

Hanîfe'nin son hastalık günlerinde, Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşü yönünde amel ettiği, hatta "daha önce insanları men etmekte olduğum şeyi yaptım" dediği nakledilmiştir.⁷⁴¹

Buna göre; a) Abdestte ayakların yıkanması asıldır. b) Yıkanan ayaklar üzerine giyilecek mest, kalın çorap, ayakları topuklarıyla birlikte örten çizme, potin ve konçlu aba terlik gibi şeyler üzerine mukîm için bir gün, yolcu için üç gün üç gece meshedilebilecektir.

Abdesti Bozan Hâllere Sünnetle Bâzı İlâvelerin Yapılması: Abdesti bozan hâl olarak âyette iki durum zikredilir:

"...yahut sizden biriniz tuvaletten gelmiş ya da eşinizle cinsel ilişkide (mülâmeset) bulunmuşsanız.." Bu âyete göre önden veya arkadan çıkacak idrar, dışkı, kan, menî, mezî ve vedî gibi sıvılar abdesti bozar.

Hz. Peygamber'in hadislerinde, buna kıyasla bedenın diğer yerlerinden çıkacak kan, irin ve ağız dolusu kusmak gibi sıvıların ve yellenmenin de abdesti bozacağı belirtilmiştir,⁷⁴² Hanefiler bu uygulamayı esas almıştır.

Şâfiî ve Mâlikîlere göre ise, idrar ve dışkı yolları dışında vücuttan çıkan kan vb. sıvılar abdesti bozmaz. Çünkü Hz. Peygamber kan aldırması ve abdestini yenilemeden namaz kılmış, vücuduna ok saplanan sahâbenin kan akarken, namazını tamamlamasını onaylamıştır.⁷⁴³ Hanefiler bu gibi münferit olayların, "özür sahibi olma" gibi özel durumlarla ilgili olduğunu ve genel ilkeyi etkilemeyeceğini söylemişlerdir.

Diğer yandan âyetteki "mülâmeset" kelimesinin gerçek anlamı "eş ve ya yabancı bir kadına elle dokunmak", mecaz anlam olarak ise "cinsel ilişkide bulunmak" demektir. Burada Şâfiî mezhebi gerçek anlamı, Hanefiler ise mecaz anlamı esas alarak farklı sonuca ulaşmışlardır. Her iki görüşün de dayandığı hadisler vardır.⁷⁴⁴

B) Namazla İlgili Örnekler

Namaz, oruç, hac, zekât gibi terimler mücmel olup bunların açıklanmaya ihtiyâcı vardır. Kur'ân'da namazın ayakta kılınması, rukû, secde, namazda Kur'ân'dan bir bölüm okunması gibi ana rükünlerinden söz edilmiş,

741. Kâsânî, age, I, 10; İbnü'l-Hümâm, age, I, 108 vd; İbn Rüşd, age, I, 19; İbn Kudâme, Muğnî, I, 295; Zühaylî, age, I, 343 vd.

742. Bk. Tirmizî, Tahâre, 64; Mâlik, Muvatta, Tahâre, 46, 47; Zeylaî, Nasb, I, 38, 44.

743. Bk. Buhârî, İlm, 5, Vudû', 34; Müslim, Hayz, 18; Nesâî, Tahâre, 111, Gasl, 28; İbn Mâce, Tahâre, 64-70.

744. Bk. Ebû Dâvûd, 68; Tirmizî, Tahâre, 63; İbn Hanbel, VI, 210; Şevkânî, age, I, 196.

genel olarak namaz vakitlerine yer verilmiş, fakat bunların uygulama şekilleri Hz. Peygamber'e bırakılmıştır. Ümmeti de namazla ilgili uygulamaları ondan almıştır. Hadiste; *“Ben namazı nasıl kılıyorsam, siz de öyle kılın.”*⁷⁴⁵ buyurulmuştur.

1) Cebrâil ؑ'in namaz ta'limi: Nitekim Mekke döneminin sonuna doğru vukû bulan Mîraç gecesinde namaz farz kılınıncı Cebrâil ؑ, Hz. Muhammed'e gelerek, bizzat imamlık yapmış, namazların rekâtlarını, kılınış şeklini, namaz vakitlerinin başlangıç ve bitiş zamanlarını göstermiştir. İbn-i Abbâs ؓ'ten rivâyete göre, Rasûlullah ﷺ şöyle buyurmuştur:

*“Cibril ؑ bana iki kere Beytullah'ın yanında imamlık yaptı. Öğle namazını güneş tepe noktasından batıya yönelince kıldırdı. İkinci namazını cisimlerin gölgesi bir misli olunca kıldırdı. Akşam namazını oruçlunun iftar edeceği zamanda kıldırdı. Yatsı namazını batı ufkundaki kızılık kaybolunca, sabah namazını da oruç tutacak kimseye yeme ve içme yasağının başladığı sırada kıldırdı. Ertesi gün olunca; öğle namazını cisimlerin gölgesi bir misli olunca, ikinci namazını ise cisimlerin gölgesi iki misli olunca kıldırdı. Akşam namazını yine oruçlunun iftar edeceği zamanda kıldırdı. Yatsı namazını gecenin üçte birine doğru kıldırdı. Sabah namazını ortalık aydınlanınca (isfar) kıldırdı. Sonra bana dönerek şöyle dedi: Ey Muhammed! Bu, senden önceki peygamberlerin vaktidir. Namaz vakitlerinin başlangıç ve sonu, bu iki vakit arasında kalan zaman parçasıdır.”*⁷⁴⁶

2) Namazda kırâatın şekillenmesi: Namazın önemli bir rüknü olan kırâat, mutlak anlamda “Kur'ân'da bir bölümü namazda okumak” demektir. Bunun delili, **“Kur'ân'dan kolayınıza geleni (âyetleri) okuyun.”**⁷⁴⁷ âyetidir. Buradaki emir mutlak olduğundan vücut ifâde eder. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *“Kıraatsız namaz yoktur.”*⁷⁴⁸ Ancak Hz. Peygamber'in kıldırdığı bütün namazlarda Fâtiha sûresini okuması ve başka hadislerde *“Fâtiha'yı okumayanın namazı yoktur.”*⁷⁴⁹ *“Fâtiha'nın okunmadığı bir namaz yeterli değildir.”*⁷⁵⁰ buyurması farklı yorumlara sebep olmuştur. Şöyle ki:

745. Buhârî, Ezân, 18, Edeb, 27, Âhâd, 1.

746. Ebû Dâvûd, Salât, 2, H No: 393; Tirmizî, Salât, H No: 149; Ahmed bin Hanbel, I, 382, III, 330, 331, 352. Tirmizî, bu hadis için “hasen-sahih” demiştir. Bk. Tehânevî, İ'lâü's-Sünen, 1. Baskı, Beyrut 1418/1997, II, 3-67.

747. Müzzemmil, 73/20.

748. Müslim, Salât, 42; Ebû Dâvûd, Salât, 132, 167.

749. Tirmizî, Mevâkît, 69; Dârimî, Salât, 36.

750. Tirmizî, Mevâkît, 69, 115, 116; İbn Mâce, İkâme, 11.

Hanefîler dışında çoğunluk fakihler; **“Kur’ân’dan kolayınıza geleni (âyetleri) okuyun.”**⁷⁵¹ âyetine ve **“Fâtîha’yı okumayanın namazı yoktur.”**⁷⁵² hadîsine dayanarak, namazların her rekâtında Fâtîha’yı okumanın “farz” olduğunu söylemişlerdir.

Hanefîler ise; yukarıdaki âyeti ve namazını eksik kılan kişiye, Hz. Peygamber’in **“Kur’ân’dan, bildiğin kolayına geleni oku.”**⁷⁵³ hadîsini delil alarak, namazda mutlak kıraatin “farz”, Fâtîha’yı okumanın ise “vâcip” hükmünde olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Hanefîler yukarıdaki hadisleri, **“Fâtîhasız kılınacak namazın fazîleti yoktur.”** şeklinde yorumlamış ve bunları, **“Mescide komşu olan kimsenin, mescidde kılmadıkça, namazı câiz olmaz.”**⁷⁵⁴ hadîsine benzetmişlerdir. Çünkü İslâm âlimleri, bu hadîse dayanarak, mescide komşu olanların yalnız başına kılacakları namazın sahih olmadığını söylememişlerdir. Belki cemaat sevabından mahrum kalır ve namazın fazîleti azalır, demişlerdir.⁷⁵⁵

3) Namazdaki duâ ve tesbihler: Rukû ve secde okunan tesbihlerin arka planında bile, Kur’ân âyetlerinin bulunduğu görülür. Şöyle ki:

Vâkıa sûresinin, **“Öyleyse, o büyük olan Rabbinin adını tesbih et!”**⁷⁵⁶ âyeti inince, Hz. Peygamber, **“Bunu, rükûunuzda söyleyin.”** buyurmuştur. Bu yüzden, rükûda üç kez, **“Sübhâne Rabbiye’l-azîm (Yüce Rabbimi tesbih ederim)”** demek sünnettir.

Yine A’lâ sûresinin, **“En yüce Rabbinin adını tesbih et!”**⁷⁵⁷ âyeti inince, **“Bunu da secdelerinizde söyleyin.”** buyurmuştur. Bu yüzden her namazın secdesinde üç kere, **“Sübhâne Rabbiye’l-a’lâ (En yüce Rabbimi tesbih ederim)”** demek sünnet olmuştur.⁷⁵⁸

4) Namazın ihlâs ve huşû ile kılınması: “Rabbinin adını an ve kalbini boşaltarak sadece O’na yönel! O, doğunun ve batının Rabbidir. O’ndan başka ilâh yoktur. Öyleyse sen de yalnız O’nu kendine vekil

751. Müzzemmil, 73/20.

752. Tirmizî, Mevâkît, 69; Dârimî, Salât, 36.

753. Buhârî, Ezân, 95; Müslim, Salât, 45; Ebû Dâvûd, Salât, 144.

754. Darekutnî’nin Câbir ve Ebû Hüreyre ’dan naklettiği bu hadis zayıftır. Bk. Zühaylî, el-Fıkhu’l-İslâmî, ve Edilletüh, I, 647.

755. Bk. Hamdi Döndüren, Delilleriyle İslâm İlmihali, Erkam Yayınevi, İstanbul 2009, s. 302, 303.

756. Vâkıa, 56/96.

757. A’lâ, 87/1.

758. Bk. Ebû Dâvûd, Salât, 147; İbn Mâce, İnkâmet, 20; Dârimî, Salât, 69; Ahmed bin Hanbel, IV, 155; Elmalılı, age., IX, 139.

edin!”⁷⁵⁹ Âyetteki “tebettül” Allah’tan başka her şeyden ve herkesten ilgi ve alakayı kesmek, dünyayı ve dünyaya âit sevgileri gönülden silip atmaktır.

“Mü’minler gerçekten kurtuluşa ermiştir. Onlar ki, namazlarında huşû içindedirler.”⁷⁶⁰ Huşû; namazda kalbin Allah korkusuyla dolu ve uzuvların sakın ve mutmain olmasıdır. Kimilerine göre namazda huşû; bütün dikkatini namaz için toplamak, fizik ve sosyal çevre ile ilişkisini kesmek, gözünü ve bedenini oraya buraya çevirmemek, yararsız fiillerden sakınmaktır. Çünkü samimî bir niyet, ihlâs ve huşû olmadıktan sonra namaz, birtakım beden hareketlerinden ibâret kalır. Cenâb-ı Hak, Hz. Mûsâ’ya hitâben, **“Beni anmak için namaz kıl!”** buyurmuştur.⁷⁶¹ Bu yüzden namazda Allah’tan gaflet etmek, namazın amacı dışına çıkmak olur.

Hadislerde şöyle buyurulmuştur: *“Namazı kendisini fuhuştan, kötü ve çirkin işlerden men etmeyen kimse, Allah’tan uzaklaşmaktan başka bir şey elde etmez.”*⁷⁶² *“Nice namaz kılan vardır ki namazından kendisine yorgunluktan başka bir şey kalmaz.”*⁷⁶³ Nitekim namazda yüzünü sağa sola çevirip bakmanın hükmünün sorulması üzerine Allâh’ın elçisi, “Bu, şeytanın kulun namazından çalmasıdır.” buyurmuştur.⁷⁶⁴

Abdullah bin Ömer رضي الله عنه’ten rivâyete göre, Nebî ﷺ şöyle buyurmuştur: *“Dünyaya vedâ eden kimsenin kıldığı namaz gibi namaz kıl! Her ne kadar sen O’nu görmüyorsan da O seni görmektedir.”*⁷⁶⁵

Hiz. Peygamber’e bâzı sorular sormak için birisi gelmiş ve bu arada onun “İhsan nedir?” sorusuna Allâh’ın Rasûlü şu cevabı vermiştir: *“İhsan, Allah Teâlâ’yı görüyormuşsun gibi ona ibadet etmendir. Her ne kadar sen O’nu görmüyorsan da, O seni görmektedir.”* Bu kişi kalkıp gittikten sonra onun kim olduğun soran ashâb-ı kirâma Allâh’ın Rasûlü şöyle buyurdu: *“O, Cebrâil idi, size dîninizi öğretmek için geldi.”*⁷⁶⁶

Eyyûb el-Ensârî رضي الله عنه’ten rivâyete göre Rasûlullah ﷺ’e bir adam gelecek: *“Ey Allâh’ın Rasûlü! Bana dîni öğret, fakat çok özlü olsun!”* dedi. Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: *“Namazına kalktığın vakit (dünyaya)*

759. Müzzemmil, 73/8-9.

760. Mü’minûn, 23/1-2.

761. Tâhâ, 20/14.

762. Keşfü'l-Hafâ, II, 277.

763. İbn Mâce, Sıyâm, 21; Dârimî, Rikâk, 12; Ahmed bin Hanbel, II, 373, 441.

764. Buhârî, Ezan, 93; Ebû Dâvûd, Salât, 161; Tirmizî, Cuma, 59.

765. Müslim, İman, 57; Elbâni, Câmi', 3776.

766. Buhârî, İman, 37, Tefsîru Sûre, 31/2; Müslim, İman, 1, 5, 7; Nesâî, İman, 5.

vedâ edenin namazı gibi namaz kıl. Sonradan pişman olup özür dileyeceğin bir söz söyleme. İnsanların elinde bulunanlardan ümidini kesmeye azmet."⁷⁶⁷

Büreyde el-Eslemî عليه السلام 'ten rivâyete göre şöyle demiştir: "Bir akşam namazı idi. Rasûlullah namaz için mihraba geçti; ellerini tekbir alacaktı gibi kaldırdı ama tekbir almadı ve bekledi. Yine tekbir alacaktı gibi ellerini kaldırdı ama tekbir almadı, bekledi. Öyle ki vaktin çıkmasından korktuk. Sonra ashâbına döndü ve şöyle buyurdu: "Veccihû kulûbekum ilallâhi ve sallû salâte muveddi'in. Anlamı: Kalplerinizi Allâh'a yöneltin ve (dünya-ya) vedâ edenin (kıldığı) namazı kılın."⁷⁶⁸

C) Oruçla İlgili Örnekler

1) Orucun tutulma zamanı: Kur'ân-ı Kerîm'de orucun Ramazan ayında tutulması istenir.

"Sizden kim Ramazan ayına yetişirse, onu oruçla geçirsin."⁷⁶⁹ Ramazan ayının tespiti ise hadiste şöyle belirlenir: "Ramazan hilâlini görünce oruç tutun, Şevval ayı hilâlini görünce ise iftarı edin ve bayram yapın. Eğer hava bulutlu olursa, Şaban ayını otuza tamamlayın."⁷⁷⁰

2) Orucun kazâ ve kefâreti: Kur'ân'da şöyle buyrulur:

"Sizden her kim hasta olur veya yolculukta bulunursa, tutamadığı orucu başka günlerde sayısınca tutsun. Oruca tâkat getiremeyecek durumda olanlar ise her gün için bir fakir doyumu kadar fidye versin."⁷⁷¹

Âyette hastalık, yolculuk ve tâkatsiz bulunma gibi üç özür hâline yer verilmiş, fakat bir sebep yokken, ihmâl yüzünden oruç tutmayan veya başladığı bir orucu bilerek bozan kimselerden söz edilmemiştir.

Kur'ân'da doğrudan oruç kefâreti ile ilgili bir hüküm yoktur. Hz. Peygamber de oruç kefâreti hükmünü, o dönemde vukû bulan bir cinsel ilişki olayı üzerine vermiştir. Oruç kefâreti konusunda tek uygulama örneği olan olay şudur:

767. İbn Mâce, Züh'd, 15, H No: 4171.

768. Ahmed bin Hanbel, Büreyde el-Eslemî'den.

769. Bakara, 2/185.

770. Buhârî, Sıyâm, 5, 11; Müslim, Sıyâm, 4, 7, 8, 17-20; Nesâî, Sıyâm, 8-11; Ebû Dâvûd, Sıyâm, 7.

771. Bakara, 2/184.

hadisinde orucun bozulma şeklinden söz edilmediği için bilerek yeme-içme yoluyla bozulan oruç için de kefâret gerekli görürler.

Âyetteki “itâka” yani “oruca güç yetirememe” terimini, İbn-i Abbâs, “Bu âyet, neshedilmiş değildir. Oruç tutmaya güç yetiremeyen çok yaşlı erkek ve çok yaşlı kadın hakkındadır. Bunlar her gün için yoksul doyururlar.”⁷⁷⁵ diye tefsir etmiştir. Bu görüş, Hz. Ali, İbn-i Ömer ve diğer sahâbeden de rivâyet edilmiştir.

Cassâs’ın “Ahkâmü’l-Kur’ân”ında, Fahreddin Râzî’nin tefsirinde ve İbnü’l-Hümâm’ın Fethu’l-Kadîr’inde zikredildiği üzere, çok yaşlı olan kimse hakkında olan bu mânâ, ashabdan aksi rivâyet edilmeyen bir icmâ olmuştur.⁷⁷⁶ Hanefiler bu görüşü benimsemiştir.

İmam Mâlik’e göre, kazâya kalan Ramazan orucunu bir yıl içinde kazâ etmeyen, “kazâya güç yetiremeyen kişi” durumuna düşer ve artık oruç fidyesi vermekle yükümlü olur. Çok yaşlı veya ölümcül hasta olanların ise fidye vermesi vâcib değil, müstahsendir.

İmam Şâfiî’ye göre âyetteki “itâka”, gebe ve emzikli olan kadınları da kapsamına alır. Onlar kendi durumlarıyla değil, çocuklarının telef olmasından korkarak oruçlarını yedikleri zaman fidye ile yükümlü olurlar. Ancak gebe ve emzikli kadın, kendisinin hastalanması korkusu ile oruç tutmazsa kazâ etmesi gerekir.⁷⁷⁷ Hadiste şöyle buyurulmuştur: “Allah Teâlâ yolcudan orucu ve namazın yarısını kaldırmıştır, gebe kadınlarla emzikli kadınlarda oruç konusunda ruhsat vermiştir.”⁷⁷⁸

Hanefiler ise bunları hasta grubuna dâhil eder ve kazâ ile yükümlü sa-
yarlar.

D) Hacla İlgili Örnekler

Haccın farz oluşu şu âyetle sâbitir: **“Oraya gitmeye gücü yetenlere, Beytullah’ı haccetmesi Allâh’ın insanlar üzerindeki hakkıdır.”**⁷⁷⁹

Aşağıdaki âyetle de hac ve umre ile ilgili açıklayıcı bâzı hükümler yer almıştır.

775. Buhârî, Tefsiru’l-Kur’ân, Bakara, 25.

776. Cassâs, age, I, 221; Râzî, age, V, 79; İbnü’l-Hümâm, Fethu’l-Kadîr, II, 276.

777. Elmalılı, age, I, 326, 327.

778. Nesâî, Sıyâm, 50, 51, 62; İbn Mâce, Sıyâm, 3, 50; Tirmizî, Edâhî, 10; A. b. Hanbel, II, 183.

779. Âl-i İmrân, 3/97.

“Hac ve umreyi Allah için tamamlayın! Eğer (hac veya umreden) engellenirseniz, kolayınıza gelen bir kurban gönderin ve bu kurban, kesileceği yere varıncaya kadar, başlarınızı tıraş etmeyin! İçinizden kim hasta olur veya başında bir rahatsızlığı bulunursa, fidye olarak oruç tutması veya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir. Sonra engel kalkıp güvene kavuştuğunuzda, her kim hac zamanına kadar umreden yararlanmak isterse, kolayına gelen bir kurban kesmesi gerekir. Kurban bulamayan kimse, üç gün hac sırasında, yedi gün de döndüğünde olmak üzere, tam on gün oruç tutar. Bu hüküm, ailesi Mescid-i Haram çevresinde oturmayan kimseler içindir. Allâh’a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allâh’ın azâbı çok şiddetlidir.”⁷⁸⁰

Hz. Peygamber, “Hac ile ilgili ibadetlerinizi (menâsiki) benden alınız.”⁷⁸¹ buyurarak Vedâ Haccı süresince hac ibadetini kavli ve fiili sünnet olarak açıklamıştır.

1) İhram yasaklarını belirleme: Yukarıdaki âyet, Hudeybiye antlaşmasından sonraki yılda yapılan Kazâ umresi yılında inmiştir. Başlanmış olan hac ve umrenin tamamlanmasının vâcib olduğunu bildirir. Başında rahatsızlık bulunan Kâ'b bin Ucre'nin, ihramlı iken başvurması üzerine, Allâh'ın elçisi, kendisine başını tıraş etmesini bildirmiştir: Ancak âyette ihram yasası ihlal edildiği için üç çeşit fidyeden söz edildi:

“Oruç, sadaka veya bir kurban fidyelerini yerine getirektir.”

Hz. Peygamber bunları tefsir ederek; “üç gün oruç tutmasını veya altı yoksulu doyurmasını yahut da kolayına gelen bir kurban kesmesini” bildirdi. Kâ'b, bu üç seçenekten kurbanı tercih etmiştir.⁷⁸²

2) Hac çeşitlerini belirleme: Hz. Peygamber Vedâ Haccı sırasında yanında kurban getirmeyenlere, “ihramdan çıkıp, Arefe gününden önce yeniden girecekleri ihramla hacca devam etmelerini” bildirmişti. Çünkü yukarıdaki âyette, “..güvene kavuştuğunuzda, her kim hac zamanına kadar umreden yararlanmak isterse, kolayına gelen bir kurban kesmesi gerekir.” ifâdesi hac sırasında umre yapılabileceğine de izin veriyordu.

780. Bakara, 2/196.

781. Ahmed bin Hanbel, III, 318, 366.

782. Bk. Buhârî, Muhsar, 6, 7.

Buna göre üç çeşit hac şu şekilde tespit edilmiştir:

a) İfrad haccı: Mekke'ye dışarıdan gelen âfâkîlerin tek ihramla yaptıkları hac bu adı alır. Yukarıdaki âyet, umresiz yapılacak böyle bir haccı kapsar.

b) Temettü haccı: Hac aylarında, önce umre yaparak, ihramdan çıkmak, daha sonra en geç arefe gününden bir gün önce veya arefe günü yeniden ihrama girerek yapılan hac'dır. Günümüzde Kurban Bayramı'ndan günlerce önce gelen hacıların uzun süre ihramlı dolaşması güçlükler meydana getirdiği için, en uygun olanı temettü hac çeşididir. Bayrama yakın günlerde gelenler ifrad veya kıran haccını tercih edebilirler.

c) Kıran haccı: Hac ayları içinde, önce umre yapıp, aynı ihramla arkasından da hac yapılırsa, buna kıran haccı denir.

E) Zekâtla İlgili Örnekler

1) Zekâtın Kur'ân'dan delilleri: 13 kadar âyette namaz ve zekâtın birlikte emredilmesi: **“Namazı kılın, zekâtı verin.”**⁷⁸³ buyrulur.

Zekâtın devlet eliyle alınması emri:

“Mü'minlerin mallarından zekât al ki onları temizleyip mallarını çoğaltasın. Onlar için duâ et, çünkü senin duân kendileri için bir huzur kaynağıdır.”⁷⁸⁴

Tarım ürünlerinin zekâtı:

“Hasat günü ürünün hakkını ödeyin.”⁷⁸⁵

“Ey İmân edenler, kazandıklarınızın temizlerinden ve sizin için yerden çıkardıklarımızdan infâk edin.”⁷⁸⁶

Kur'ân'da zekât emri bu şekilde genel olarak ifâde edilmiş, uygulama şartları ve zekât miktarları sünnetle belirlenmiştir.

2) Zekâtın uygulanma şartlarını gösteren hadisler: Hz. Peygamber, Muâz b. Cebel'i Yemen'e vâli olarak yolcu ederken şu tâlimatı vermiştir:

783. Bakara, 2/43, 83, 110; Nisâ, 4/77, 103; En'âm, 6/72; A'râf, 7/29; Hac, 22/78; Nûr, 24/56; Mücâdele, 58/13; Müzzemmil, 73/20; Ahzâb, 33/33.

784. Tevbe, 9/103.

785. En'âm, 6/141.

786. Bakara, 2/267.

*“Onlara bildir ki, Allah Teâlâ kendilerine zekâtı farz kılmıştır. Zekâtı oranın zenginlerinden al, yoksullarına ver.”*⁷⁸⁷

a) Altın, Gümüş ve Nakit Para Kaynaklarının Zekâtı

Belirtilen ekonomik değerlerin nisap ölçüleri ve zekât oranları Hz. Peygamber tarafından şöyle belirlenmiştir:

Hz. Ali'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah ﷺ şöyle buyurmuştur:

*“Altında 20 dinara kadar (1 dinar veya 1 miskal altın yaklaşık 4 gr 22 ayar altın) bir şey yoktur. Senin 20 dinarın bulunduğu ve üzerinden bir yıl geçtiği zaman, ondan yarım dinar zekât vermen gerekir.”*⁷⁸⁸

Hz. Ömer'in rivâyet ettiği başka bir hadis şöyledir: *“20 miskalden az altında zekât yoktur.”*⁷⁸⁹ Abdullah bin Ömer ve Hz. Âişe'den de şöyle dedikleri rivâyet edilmiştir: *“Hz. Peygamber her 20 dinarda yarım dinar ve kırk dinarda da bir dinar zekât alıyordu.”*⁷⁹⁰

b) Tarım Ürünlerinin Zekâtı

Hadislerde gümüş, deve ve tarım ürünlerinin nisap miktârı da şöyle belirlenmiştir:

*“Beş ukiyye'den az gümüşte, beş zevd'den az deve ve beş vesk'ten az hububatta zekât yoktur.”*⁷⁹¹ Beş ukiyye'nin iki yüz dirheme denk olduğu Hz. Ali'nin rivâyet ettiği şu hadisle açıklanmıştır:

*“At ile kölenin zekâtını affettim. Siz her kırk dirhemde bir dirhem zekât verin. 199 dirhemde zekât yoktur. Fakat gümüş 200 dirheme ulaştığında, bundan beş dirhem zekât vermek gerekir.”*⁷⁹²

Hadiste tarım ürünlerinin zekâtı hakkında şöyle buyrulur:

*“Yağmur ve nehir sularıyla sulanan toprak ürünlerinde onda bir (öşür), kova (el emeği) ile sulananlarda yirmide bir (nısıf öşür) vardır.”*⁷⁹³ “Öşür” terimi “toprak ürünlerinden alınan zekât” anlamında kullanılmıştır.

787. Buhârî, Zekât, 1, Tevhid, 1; Ebû Dâvûd, Zekât, 5; Nesâî, Zekât, 46; İbn Mâce, Zekât, 1.

788. Bk. Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr, 27; Hiyyel, 3; Ebû Dâvûd, Zekât, 5; Tirmizî, Zekât, 8, 10; A. b. Hanbel, I, 148, III, 85.

789. Dârekutnî, Sünen, II, 93; Ebû Ubeyd, Emvâl, nr. 1107, 1167.

790. Dârekutnî, Sünen, II, 92; İbnü'l-Hümâm, age, I, 524.

791. Buhârî, Zekât, 4, 32, 38; Müslim, Zekât, 1, 3; Tirmizî, Zekât, 7.

792. Tirmizî, Zekât, 3; Ebû Dâvûd, Zekât, 5; İbn Mâce, Zekât, 4; Nesâî, Zekât, 18.

793. Buhârî, Zekât, 55; Tirmizî, Zekât, 14; Şevkânî, Neylü'l-Evtâr, IV, 139; bk. Müslim, Zekât, 8; Ebû Dâvûd, Zekât, 5, 12; Nesâî, Zekât, 25; İbn Mâce, Zekât, 17; Dârimî, Zekât, 29; Mâlik, Muvatta, Zekât, 33.

c) Ticaret Mallarının Zekâtı

Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur:

“Ey İmân edenler, kazandıklarınızın temizlerinden infâk edin.”⁷⁹⁴

Bu âyetle geçen “kazandıklarınızın temizlerinden...infâk edin” anlamındaki ifâde, fakihlerin çoğunluğu tarafından “ticaret yoluyla elde ettiğiniz kazancı zekât verin” şeklinde anlaşılmıştır.” Çünkü bu âyet, ticaret mallarının ve tarım ürünlerinin zekâtı ile ilgili olarak inmiştir.⁷⁹⁵

Aşağıdaki hadisler “ticaret malları” için zekâtın gerekli olduğunu belirtir: “Deve ve sığırdan zekât vardır, kumaştan da zekât vardır.”⁷⁹⁶

Semûre bin Cündeb رضي الله عنه şöyle demiştir: “Rasûlullah ﷺ ticaret için hazırladığımız mallardan zekât vermemizi bize emrederdi.”⁷⁹⁷ Hz. Ömer'in ticaret mallarına zekât uyguladığı nakledilmiştir.⁷⁹⁸

İbn-i Kudâme, el-Muğnî adlı eserinde şu tespiti yapmıştır: “Ticaret mallarına zekât uygulaması yaygın olan bir olaydır. Ashâb-ı kirâm'dan da kimse buna karşı çıkmadığı için icmâ meydana gelmiştir. Bu, Hz. Ömer, İbn-i Ömer ve İbn-i Abbâs'tan rivâyet edilmiştir. Hasan, Câbir b. Zeyd, Tâvus, Nehaî, Sevrî, Evzaî, Ebû Hanîfe, Şâfiî, Mâlik ve Ahmed bin Hanbel'in görüşü de böyledir.”⁷⁹⁹

YASAKLANAN HAYVANSAL VE BİTKİSEL ÜRÜNLERDE KUR'ÂN - SÜNNET BÜTÜNLÜĞÜ

A) Yasaklamada Getirilen Genel İlkeler

Helâli ve haramı belirleme yalnız Allâh'ın ve Peygamberinin yetkisindedir. Diğer insanlara böyle bir yetki verilmemiş, hatta buna kalkışanlar şu âyetle şöyle uyarılmıştır:

“Siz dillerinizin uydurduğu yalana dayanarak, ‘Şu helâldir, bu haramdır’ demeyin. Aksi hâlde Allâh'a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Allâh'a karşı yalan uyduranlar ise kurtuluşa eremezler.”⁸⁰⁰

794. Bakara, 2/267.

795. İbn Kesîr, Muhtasar Tefsir, I, 240.

796. Kâsânî, age, II, 20, 21; Şirbinî, age, I, 397; İbn Kudâme, age, III, 30.

797. İbnü'l-Hümâm, age, I, 526, Ebû Dâvûd'dan naklen. Bk. Tirmizî, II, 357.

798. Ebû Dâvûd hasen isnatla Semûre'den rivâyet etmiştir. Mâlik, Müdevvene, Mısır, 1321, II, 14; Şâfiî, Ümm, II, 38.

799. İbn Kudâme, Muğnî, III, 35; Kardâvî, age, I, 329.

800. Nahl, 16/116. Bk. 136, 138-140.

Kur'ân ve sünnette hükümlerin konulması “menfaatin celbi ve mazaratın def'i (yarar sağlama ve zararı önleme)” ilkesine dayanır. Eşyada asıl olan mübahlıktır. Bu yüzden Kur'ân ve sünnette sadece yenilmesi, içilmesi veya kullanılması câiz görülmeyen şeyler belirtilmekle yetinilmiştir, Şu âyet bu konudaki temel ilkeyi belirler:

“Sana kendileri için nelerin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: Bütün iyi ve temiz şeyler (tayyibât) size helâl kılınmıştır.”⁸⁰¹

“Bugün size iyi ve temiz şeyler helâl kılınmıştır. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helâl, sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir.”⁸⁰²

B) Yasaklanan Kara Hayvanları ve Kuşlar

1) Kur'ân'da sayılan yasak hayvansal ürünler: Kur'ân-ı Kerîm'de yenilmesi yasaklanan hayvan ve hayvansal gıdalar ikisi Mekke'de ikisi Medîne döneminde inen dört âyette sayılmış olup bunlar; ölü hayvan, domuz eti, kan ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvandan ibârettir.⁸⁰³ Bu konuda Kur'ân'ın en son inen sûresi Mâide sûresi olup, Hz. Peygamber Vedâ Haccı sırasında bu sûreyi okuyarak şöyle buyurmuştur: “Ey insanlar! Bu sûre indirilen son sûredir. Ondaki helâlleri helâl, haramları haram olarak alınız.”⁸⁰⁴

Mâide sûresindeki âyette yasaklanan hayvansal ürünler konusunda şu açıklamalar yer alır:

“Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilmiş, boğularak veya vurularak yahut yukarıdan yuvarlanarak ölmüş ya da (başka bir hayvan tarafından) süsülmüş veya canavar tarafından parçalanmış -ölmeden yetişip kestikleriniz müstesnâ- hayvanla, dikili taşlar üzerinde boğazlananlar ve fal okları ile kısmet aramanız size haram kılınmıştır. Bunlar itâat sınırı dışına çıkmaktır... Her kim açlıktan bunalmak derecesinde çâresiz kalmışsa günaha meyletmeksizin (bunlardan yiyebilir).”⁸⁰⁵

801. Mâide, 5/4.

802. Mâide, 5/5.

803. Nüzûl sırasına göre bk. En'âm, 6/145; Nahl, 16/115; Bakara, 2/172; Mâide, 5/3.

804. Buhârî, Ferâiz, 14; Kurtubî, Câmi', VI, 22.

805. Mâide, 5/3.

2) Kur'ân'daki yasağın sünnetle genişletilmesi: Hz. Peygamber'e helâl ve haramı açıklama ve gerektiğinde bunlara ilâve yapma yetkisi tanınmıştır.

Kur'ân'da şöyle buyrulur:

“O peygamber onlara iyiliği emreder, kötülükten men eder, onlara temiz olan şeyleri (tayyibât) helâl, pis olan şeyleri (habâis) de haram kılar.”⁸⁰⁶

Hz. Peygamber'in bu yetkiyi, “temiz olan gıda maddelerinin yenmesi, pis ve zararlı olanların ise yasaklanması” ölçüleri içinde kullandığında şüphe yoktur.

Nitekim aşağıdaki hadis, kara hayvanları ile uçan kuşlardan yenmesi câiz olmayanları ilke olarak şöyle tespit eder:

“Allâh'ın Rasûlü, köpek dışı olan her yırtıcı hayvanı (zî nâb) ve pençeli yırtıcı kuşları (zî mihleb) yemeyi yasakladı.”⁸⁰⁷ Hadîse göre; köpek dışı yırtıcı hayvan özelliği taşıyan domuz, kurt, ayı, aslan, kaplan, pars, sincap, samur, maymun, sansar, sırtlan, fil, kedi, köpek, tilki gibi kara hayvanları ile avını pençeleriyle yakalayıp yiyen kartal, akbaba, şahin, atmaca, çaylak karga, yarasa gibi kuşların yenmesi “habâis” kapsamında görülerek haram sayılmıştır.

Câbir rahîmullah'ın rivâyetine göre de, “Allâh'ın elçisi Hayber günü ehli merkeplerin etlerini yemeyi yasaklamıştır.”⁸⁰⁸

Sonuç olarak Ebû Hanîfe, Şâfiî ile Ahmed bin Hanbel'e ve İmam Mâlik'in sağlam görüşüne göre, hadislerde nitelikleri belirlenen bu gibi hayvanların etlerini yemek câiz değildir. İmam Mâlik'in ikinci görüşüne göre ise, yukarıdaki hadis haramlık değil kerâhet bildirir.⁸⁰⁹ Nitekim Hz. Peygamber'e Meymûne'nin evinde keler (çöl kertenkelesi) eti ikram edilmiş, ancak **“bizim oralarda bu et pek sevilmez”** diyerek yememiş, Halid b. Velîd'in önüne çekerek yemesine ise karşı çıkmamıştır.⁸¹⁰ Diğer yandan Mâlikîler insan sağlığına zararlı olmadığı sürece haşerelerin, usûlüne uygun olarak tezkiye edilmek sûretiyle yenmesinde bir sakınca görmemektedir.

806. A'râf, 7/157.

807. Müslim, Sayd, 15, 16; Ebû Dâvûd, At'ime, 32; Tirmizî, Sayd, 9, 11.

808. Buhârî, Magâzi, 38, Zebâih, 27, 28; Müslim, Sayd, 36, 37; Ebû Dâvûd, At'ime, 25, 33.

809. Mâlik, Muvatta, Sayd, 10-12.

810. Buhârî, Zebâih, 33. Bk. Helâl ve haramlar için bk. Hamdi Döndüren, Delilleriyle İslâm İlmihali, Erkam Yayını, s. 813-834.

Ayrıca yılanın yenebilmesi için zehirleyici özelliğinin giderilmesi ve tezkiye şartı aramışlardır.⁸¹¹

Bu uygulama âyet ve hadislerde açıklık bulunmayan hayvan etleri konusunda mahalli örfün de etkili olduğunu gösteriyor.

C) Yasaklanan Deniz Hayvanları

Deniz hayvanları da insanın yararlanması için yaratılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur:

“Size deniz avı helâl kılındı. Onun yemek de size ve yolculara bir yararlanma olarak helâl kılındı.”⁸¹² buyrulur. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Bizim için iki ölü ve iki kan helâl kılındı. Ölüler; çekirge ve balık. Kanlar da karaciğer ve dalaktır.”⁸¹³

Hanefiler yukarıdaki âyet ve hadîse dayanarak, suda yaşayan hayvanlardan sadece balık çeşidine girenlerin câiz olduğu görüşündedirler.

Hanefiler dışındaki üç fıkıh mezhebine göre yukarıdaki âyette bir sınır getirilmediği için denizde yaşayabilen her hayvanın eti yenebilir.

Diğer yandan Hz. Peygamber, **“Denizin suyu temiz, ölüsü helâldir.”**⁸¹⁴ buyurmuştur. Ancak bâzıları su domuzunu ve su köpeğini istisnâ ederek, diğerlerinin helâl olduğunu söylemişlerdir. Bu konuda şöyle bir kıyas da yapılmıştır: Deniz hayvanlarında kan mevcut değildir. Haram kılınmış olan ise kandır. Bu yüzden deniz hayvanlarının hepsi tıpkı balık gibi olup, denizde yaşayabilen her çeşit canlı hayvanın eti yenebilir.

Hanefilere göre ise suda yaşayan hayvanlardan sadece balık çeşidine girenler yenebilir. Dayandıkları delil, deniz avının helâl kılındığını bildiren âyetle,⁸¹⁵ iki ölü hayvan olan balık ve çekirgenin helâl kılındığını bildiren hadistir.⁸¹⁶ Buna göre balık şeklinde ve niteliğinde olmayan; ahtapot, deniz aygırı, denizaslanı, yengeç, midye, istiridye, istakoz, salyangoz, su kaplumbağası gibi hayvanlar “habâis” kapsamında mekruh sayılır.

811. Cezîrî, Kitâbü'l-Fıkh, II, 3; Zuhaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî, c. III, s. 508; Derdîr, eş-Şerhu'l-Kebîr, c. II, s. 115. Kimi Mâlikî âlimler ise haşerelerin yenmesini mekruh görmüştür. Bk. Bâcî, el-Müntekâ, III, 133.

812. Mâide, 5/96.

813. İbn Mâce, Sayd, 9, At'ime, 31; Ahmed bin Hanbel, II, 97.

814. Ebû Dâvûd, Tahâre, 41; Tirmizî, Tahâre, 52.

815. Mâide, 5/96.

816. İbn Mâce, Sayd, 9, At'ime, 31; Ahmed bin Hanbel, II, 97.

D) Kur'ân'la Yasaklanan Bitkisel Ürün - Şarap

Kesin içki yasağı bildiren âyetle şöyle buyrulur:

“Ey îmân edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar) ve fal okları şeytan işi birer pisliktir. Bunlardan uzak durun ki, kurtuluşa eresiniz.”⁸¹⁷

İçki yasağı için âyet ve hadislerde kullanılan “hamr” sözcüğü Ebû Hanîfe ve onun görüşünde olan kimi sahâbe ve tâbîî fakihlerine göre yalnız yaş üzümden yapılan içkinin adı olup, Kur'ân nassı ile “li aynihî haram” olan budur.

Hız. Peygamber döneminde hamrın (şarabın) şu beş şeyden yapıldığını nakledilmiştir: Üzüm, hurma, buğday, arpa ve darı. Bir rivâyette darı yerine bal zikredilir.⁸¹⁸ Abdullah bin Ömer de Mâide sûresi 90. âyet indiği sırada şarabın yukarıda belirtilen beş şeyden yapıldığını söylemiştir.⁸¹⁹

Hanefiler dışındaki üç fıkıh mezhebine göre, içildiği zaman kişiyi sarhoş eden bütün içecekler hamr (şarap) hükmündedir. Bunların azı da çoğu da haramdır.

Abdullah b. Ömer'den rivâyete göre Nebî ﷺ şöyle buyurmuştur: *“Her sarhoşluk veren şey hamr'dır ve her sarhoşluk veren şey haramdır.”*⁸²⁰

Câbir b. Abdullah ؓ'ten Hız. Peygamber'in şöyle buyurduğu nakledilmiştir: *“Sarhoşluk veren şeyin çoğu ve azı haramdır.”*⁸²¹

Ebû Mûsâ el-Eş'arî ve Muâz ؓ Yemen'e gönderilince, Hız. Peygamber'e orada baldan yapılan nebiz (bit') ile darıdan yapılan bir nebiz (mizr) içildiğini, bunlardan içip içemeyeceklerini sormuşlar, Allâh'ın elçisi: *“Sarhoşluk vermiyorsa için, çünkü ben her sarhoşluk vereni haram kıldım.”*⁸²² buyurmuştur.

Günümüzde alkollü içki ve uyuşturucular pek çok bitki ve meyvelerden elde edilir olmuş, haşhaş, esrar, kokain gibi sıvı ya da katı olanları bulunmuştur. Adı ne olursa olsun; yenildiği, içildiği, damara zerk edildiği veya dumarı çekildiği zaman sarhoşluk veren yani iskâr niteliği bulunan her madde

817. Mâide, 5/90.

818. Ebû Dâvûd, Eşribe, 4; Beyhakî, Sünen, III, 211.

819. Tirmizî, Eşribe, 8; İbn Mâce, Eşribe, 5; Nesâî, Eşribe, 20.

820. Ebû Dâvûd, Eşribe, 5, H No: 3679.

821. Tirmizî, Eşribe, 3, H No: 1865; Nesâî, Eşribe, 25; İbn Mâce, Eşribe, 10.

822. Nesâî, Eşribe, Tefsîru'l-Bit ve'l-Mizr.

çoğunluk fakihlerce doğrudan, Ebû Hanîfe'ye göre ise şaraba (hamır) kıyas yapılarak içki hükmünde ve yasak kapsamındadır.

وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ وَاللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُونَ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٨١﴾

81- Onlar: “Emrine uyduk.” derler; ama senin yanından ayrılıp gittiklerinde, onlardan bir kısmı, senin söylediğinin aksine geceleyin planlar yapar. Ama Allah onların geceleyin ne düşünüp kurduklarını yazıyor. Onun için sen onlara aldırma ve sadece Allâh’a güvenip dayan. Çünkü Allah vekil olarak yeter!

81. âyette, münâfıkların ikiyüzlü davranışlarına yer verilir. Onlar, Hz. Peygamber’in huzûrunda iken, “Buyruğun baş üstüne” derler. Gündüz, başkalarının yanında, ona itaat eder görünürler, fakat gece olunca, kendi aralarında, tam tersini konuşurlar. Onlar, bütün bu yaptıklarının gizli kaldığını sanırlar, fakat Allâh’ın ve meleklerinin kendilerini izlemekte olduğunu anlamazlar.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Onlar insanlardan (utanıp yaptıklarını) gizler de Allah’tan gizlemezler! Oysa O’nun râzı olmadığı sözü gece düzüp kurarlarken, Allah onların yanında idi. Allah, onların yapmakta olduklarını kuşatandır.”**⁸²³

“O vakit sırf Allah’tan bir rahmet sayesinde onlara yumuşak davrandın! Eğer sen kaba, katı yürekli olsaydın, şüphesiz onlar senin çevrenden dağılıp giderlerdi. Öyleyse onları affet ve onlar için Allah’tan mağfiret dile! İş konusunda onlarla istişâre et! Bir işi yapmaya kesin karar verince de, Allâh’a güvenip dayan. Çünkü Allah, kendisine güvenip dayananları sever. Eğer Allah size yardım ederse, artık sizi yenecek yoktur. Eğer sizi yardımsız bırakırsa, artık ondan sonra size kim yardım edebilir? Mü’minler yalnız Allâh’a güvenip dayansınlar!”⁸²⁴

823. Nisâ, 4/108.

824. Âl-i İmrân, 3/159-160.

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ ۚ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا
كَثِيرًا ﴿٨٢﴾

82- Onlar Kur'ân'ı okuyup düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başka birinin katından gelmiş olsaydı, onda birçok çelişki bulurlardı.

82. âyete göre, Kur'ân'ın bütünlüğü içinde bir çelişki yoktur. İlimde uzmanlaşanlar yoruma açık olan müteşâbih âyetleri, muhkem âyetlere dön-dürerek yorumlarlar. Kendi kişisel görüşlerine göre yorum yapıp Kur'ân'da çelişki arayanlar ise aşağıdaki âyette **“kalplerinde eğrilik bulunan kişiler”** olarak nitelendirilir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Sana Kitabı indiren O'dur. Onun bâzı âyetleri muhkem olup, onlar Kitabın aslıdır. Diğerleri de müteşâbih (birbirine benzeyip, çeşitli anlamlara gelebilen)dir. Kalplerinde eğrilik olanlar, sırf fitne çıkarmak ve kendilerine göre yorum (te'vil) yapmak için, ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Oysa onların yorumunu (te'vilini) Allah'tan başkası bilmez. İlimde uzman olanlar, “Biz ona îmân ettik, hepsi Rabbimiz katındandır!” derler. Üstün akıllılardan başkası düşünüp öğüt almaz.”**⁸²⁵

“O peygamberleri apaçık mucizelerle ve yol gösteren kitaplarla (gönderdik). Sana da, kendilerine gönderileni insanlara açık-laman, onların da üzerinde düşünüp anlamaları için bu Kur'ân'ı indirdik.”⁸²⁶

“Onlar Kur'ân üzerinde hiç düşünmediler mi? Yoksa kendilerine, geçmişteki atalarına gelmeyen bir şey mi geldi? Yoksa peygamberlerini tanımadıkları için mi onu inkâr ediyorlar?”⁸²⁷

“Bu mübârek bir kitaptır ki, âyetleri üzerinde iyice düşünsünler ve temiz akıl sahipleri öğüt alsınlar diye onu sana indirdik.”⁸²⁸

825. Âl-i İmrân, 3/7.

826. Nahl, 16/44.

827. Mü'minûn, 23/68-69.

828. Sâd, 38/29.

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ
إِلَى الرَّسُولِ وَالْأُولَى الْأَمْرُ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ
وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٣﴾

83- Onlara güvenlik ya da tehlike ile ilgili bir haber gelse, onu hemen yayarlar; oysa o haberi, Peygamber'e ya da içlerinden söz sahibi olanlara götürselerdi, onların arasından, işin içyüzünü anlayanlar ne yapılması gerektiğini bilirlerdi. Eğer size Allâh'ın lûtf ve merhameti olmasaydı, pek azınız dışında şeytana uyardınız.

83. âyete göre, toplumun güvenliği veya korkuya dâir bir haber ulaşan kimsenin bunu, ilgisiz kimselere yaymak yerine, problemi çözecek kimsele-re ulaştırması istenmektedir.

İSTİNBÂT

Âyetteki “istinbât” kelimesi, Kur'ân ve sünnet nasslarını anlayabilme ve onlardan hüküm çıkarma çalışmasını ifâde eder. Çünkü çözüm gerektiren mesele, yetkili olan kişiye götürülünce, o kişi istişâresini yaparak problemi çözer. Nitekim Hz. Peygamber de, âyet bulunmayan dünyevî konularda ashâb-ı kirâmla istişâre ederek bir karara varır ve onu uygulardı. Hadiste şöyle buyurulmuştur: “Her duyduğunu anlatmak kişiye günah olarak yeter.”⁸²⁹

Elmalılı merhum Hz. Peygamber'in içtihat edip etmediği konusunda şu değerlendirmeyi yapar: Peygamber için içtihadı câiz görmeyenler istişâre-nin, savaş işi gibi sırf dünyaya ilişkin hususlara âit bulunduğuna inanmış-lardır. Hâlbuki usûl ilminde doğru olan şudur ki, Rasûlullah vahyi bekler ve vahiy gelmeyen konularda rey ve içtihadıyla amel ederdi. Ve bu içtihatla başlangıçta yanılma da düşünülebilir, ancak yanılma olursa vahiyle düzeltilir, yanılmada devam etmezdi. Peygamber'in içtihadının, diğer içtihatlar-dan farkı bu idi. Yoksa Cenâb-ı Allah, “**İçlerinden işin içyüzünü araştı-rıp ortaya çıkaranlar, onun ne olduğunu bilirlerdi.**”⁸³⁰ diye müçte-hit âlimleri övmüş ve “**Ey akıl sahipleri ibret alınız!**”⁸³¹ diye basîret kul-lanmakla ibret alma ve kıyası da emretmişken, basîret sahiplerinin efendisi

829. Müslim, Mukaddime, 5; Ebû Dâvûd, Edeb, 80.

830. Nisâ, 4/83.

831. Haşr, 59/2.

olan, akıl ve zekâsı herkesin üstünde bulunan Allah Rasûlü'nün bu nassların dışında olamayacağı açıktır.

Şu hâlde, Allâh'ın Rasûlü vahiy inmeyince içtihatla görevliydi. İctihad ise karşılıklı konuşma ve ilmî tartışma ile güç kazanacağı için, vahyin gelmesinin dışında müşâvere ile de görevli olmuştur. Rivâyet edilmiştir ki, **“İş husûsunda onlarla istişâre et!”**⁸³² âyeti indiği zaman Rasûlullah şöyle buyurmuştur: **“Biliniz ki Allah ve Rasûlü müşâvereden herhâlde müstağnîdirler ve fakat Allah bunu benim ümmetime bir rahmet kıldı. Onlardan her kim istişâre ederse doğru yoldan mahrum kalmaz. Her kim de istişâreyi terk ederse hatâdan kurtulmaz.”**⁸³³ Başka bir hadîs-i şerifte de: **“İstişâre eden bir toplum, herhalde işlerinin en doğrusuna muvaffak olur.”**⁸³⁴ buyurulmuştur.

Bütün bunlardan anlaşılır ki, burada Peygamber'e hitap gelen, **“Onlarla iş konusunda istişâre et.”** emri, yukarıda açıklandığı gibi, birçok faydaları içermekle birlikte, bunun sebebi ve asıl hikmeti, ümmetini eğitmesi ve öğretmesi için gelmiş olmasıdır. Şu hâlde Peygamber için müşâvere mendub da olsa, ümmet için vâciptir. Nitekim başka bir âyette, **“Onların işleri, aralarında danışma iledir.”** buyurulmuştur.⁸³⁵

فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَسَى
اللَّهُ أَنْ يَكْفِيَ بِأَسَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۖ وَاللَّهُ أَشَدُّ بِأَسًا وَأَشَدُّ تَنْكِيلًا ﴿٨٤﴾

84- Artık sen Allah yolunda savaş -çünkü sen, ancak kendinden sorumlusun- ve mü'minleri de savaşa teşvik et. Umulur ki Allah, inkâr edenlerin gücünü kırar. Çünkü Allâh'ın gücü daha üstün, cezâsı daha şiddetlidir.

84. âyette, Hz. Peygamber'den Allah yolunda savaşması ve mü'minleri de buna teşvik etmesi istenmektedir. Mü'minleri savaşa teşvikle ilgili başka bir âyette şöyle buyrulur:

“Ey peygamber! Mü'minleri savaşa teşvik et! Öyle ki sizden sabredecek yirmi kişi olursa, iki yüz kişiyi yenerler; sizden yüz kişi olursa, onlar inkâr edenlerden bin kişiyi yenerler. Çünkü onlar,

832. Âl-i İmrân, 3/159.

833. Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, II, 106.

834. Râzî, age, IX, 68; Kurtubî, age, IV, 251.

835. Şûrâ, 42/38. Bk. Elmalılı, age, II, 454.

gerçekten anlamayan bir topluluktur. Şimdi Allah sizden yükü hafifletti ve bildi ki sizde bir zayıflık var! Şimdi sizden sabredecek yüz kişi olursa, iki yüz kişiyi yenerler, sizden bin kişi olursa, Allâh'ın izniyle iki bin kişiyi yenerler. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.”⁸³⁶

Hız. Peygamber, cennette yüz derece bulunduğunu ve Allah Teâlâ'nın bunları kendi yolunda savaşılan mücâhidler için hazırladığını bildirmiştiir.⁸³⁷

مَنْ يَشْفَعُ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعُ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا ۖ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقِيتًا ﴿٨٥﴾

85- Kim bir iyiliğe aracılık ederse, onun sevabından ona da bir pay vardır. Kim de bir kötülüğe aracılık ederse, onun günahından ona da bir pay vardır. Allah her şeyi görüp gözetendir.

85. âyette şefaât, insanların dünyaya âit bir iş için birbirlerine aracılık etmesi demektir. Zemahşerî, insanlar arasındaki aracılığı şöyle tanımlar: “Güzel şefaât, müslümanların hakkı gözetilen, ondan bir kötülüğü savan, ona iyilik getiren, sırf Allah rızası için yapılan, rüşvet alınmayan şefaattir. Şefaât ancak câiz olan şeylerde olur. Allâh'ın koyduğu cezâların kaldırılması veya başkasına haksızlık yapılması için aracılık edilemez.”⁸³⁸

BAŞKASININ GÜNAHINI YÜKLENMEK

Kur'ân'da, **“Hiçbir günahkâr başkasının günah yükünü yüklenmez.”** âyeti çeşitli yerlerde tekrarlanır.⁸³⁹ Bu âyetler Hz. Îsâ'nın çarmıha gerilerek insanların günahını yüklediği inancının asılsız olduğunu ortaya koyar. Ancak kişi içki, kumar, zinâ, rüşvet, bozgunculuk, ateistlik gibi kötü fiil ve düşünceleri başkalarına telkin ve teşvik ederek onun günah işlemesine sebep olursa, o günah hem işleyene, hem de sebep olana yazılır.

Nitekim Hz. Âdem'in iki oğlu arasında geçen bir kıskançlık sonunda, Kâbil'in kardeşi Hâbil'i öldürmesi olayında Hâbil'in şu sözleri dikkat

836. Enfâl, 8/65-66.

837. Buhârî, Cihâd, 4, Tevhid, 22.

838. Keşşâf, I, 286, Beyrut.

839. Bk. İsrâ, 17/15; Fâtır, 35/18; Zümer, 39/7; Necm, 53/38.

çekicidir: **“Ama ben isterim ki, benim günahımı ve kendi günahını yüklenip ateşe atılacaklardan olasın! İşte zâlimlerin cezâsı budur.”**⁸⁴⁰

Ankebût sûresi 12. âyetinde, kâfirlerin îmân edenlere, **“Bizim yolumuza uyun, sizin günahlarınızı biz yüklenelim.”** diyerek, onları doğru yoldan saptırmak istedikleri belirtilir. İşte onların bu saptırma sebebiyle, başkasının günahını yüklenmeyi hak edecekleri devamı âyetinde şöyle belirtilir: **“Andolsun onlar, hem kendi günahlarını, kendi günahlarıyla birlikte daha başka günahlar da yüklenecekler ve elbette, uydurdukları şeylerden dolayı kıyâmet gününde mutlaka sorguya çekileceklerdir.”**⁸⁴¹

Hadislerde şöyle buyurulmuştur: **“İyi işlerde aracılık ediniz, ecir kazanırsınız.”**⁸⁴² “İslâm’da kim iyi bir çıkır açarsa, ona bunun sevabı vardır, o çıkırda gidenlerin sevabında da ona pay verilir, fakat onların sevabından bir şey eksilmez. Kim de kötü bir çıkır açarsa, o kişiye onun günahı vardır. O kötü çıkırdan gidenlerin günahından da ona pay ayrılır. Fakat onların günahından da hiçbir şey eksilmez.”⁸⁴³

Mugîs adında siyah bir köle ile evli olan Berîre, kocasından uzaklaşmıştı. Aralarını bulmak için Hz. Peygamber Berîre ile konuşmuş, Rasûlullâh’ın barışma teklifinin bir emir olmadığını, bir aracılıktan (şefaât) ibâret bulunduğunu öğrenen Berîre, **“Benim ona ihtiyâcım yok”** diyerek, evliliği sürdürme teklifini reddetmişti.⁸⁴⁴

وَإِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ﴿٨٦﴾

86- Size selam verildiğinde, daha güzeliyle selamlayın ya da aynı ile karşılık verin. Şüphesiz ki Allah her şeyin hesâbını tutmaktadır.

86. âyetinde, “tehiyye” kelimesi, temelde “uzun ömür dilemek” anlamında bir duâ idi. Sonra her duâda ve selâmlaşmada kullanılır oldu.

840. Mâide, 5/29.

841. Ankebût, 29/13.

842. Buhârî, Zekât, 21; Müslim, Birr, 145; Ebû Dâvûd, Edeb, 117.

843. Müslim, Zekât, 69; Nesâî, Zekât, 64; İbn Mâce, Mukaddime, 14.

844. Buhârî, Talâk, 16.

SELÂMLAŞMAK

Araplar âdetleri üzere tesadüf ettiği kimseye, selam yerinde “Hayyâ-ke’llahu (Allah sana uzun ömür versin!)” derlerdi. İslâm’ın tehiyyesi “selam” olmuştur. Tehiyye ikram ve iltifattan kinâye olarak, bütün ikram çeşitleri bu anlamın kapsamına girer.

Uzun ömür dilemek eksik bir selamdır. Çünkü ömür kötülük üzere de geçebilir. İslâm dîni, bunun yerine, “es-Selâmü aleyküm veya selamün aleyküm (Dünya ve âhîret selâmeti ve barışı üzerine olsun)” selam ve duâsını getirdi. Selamı, “Selâmün aleyküm” şeklinde “lâm” sız olarak ifâde etmek daha faziletli görülmüştür. Çünkü Kur’ân’da, Allâh’ın kullarına selamı,⁸⁴⁵ meleklerin mü’minlere selamı,⁸⁴⁶ İbrahim ؑ’ın babasına selamı,⁸⁴⁷ hep lâm’sız olarak “selâmün aleyküm” şeklindedir. Verilen selam aynı sözcüklerle “Ve aleyküm selam” şeklinde, aynen alınacağı gibi, “Ve aleyküm selam ve rahmetullahi ve berekâtüh (Sana da selam olsun, Allâh’ın rahmeti ve bereketi üzerine olsun)” ilâveleriyle de cevap verilebilir.⁸⁴⁸

İmrân b. Husayn ؑ’ten rivâyete göre şöyle demiştir: “Nebî ﷺ’e bir adam geldi ve “es-selâmü aleyküm” dedi. Hz. Peygamber selamı aldı, sonra oturdu. Nebî ﷺ, “on ecir var” buyurdu. Başka bir adam geldi, “es-selâmü aleykum ve rahmetullah” dedi, sonra oturdu. Nebî ﷺ, “yirmi ecir var” buyurdu. Sonra başka bir adam geldi, (es-selâmü aleykum ve rahmetullahi ve berekâtühu” dedi, Nebî ﷺ selamı aldı, sonra oturdu. “otuz ecir var” buyurdu.”⁸⁴⁹

Rivâyet edildiğine göre bir adam Hz. Peygamber’e, (es-selâmü aleyke) demiş, cevap olarak Peygamberimiz, “aleyke’s-selâmü ve rahmetühû” buyurmuş, diğer biri, (es-selâmü aleyke ve rahmetullahi) demiş, Peygamber “ve aleyke’s-selâmü ve rahmetullahi ve berekâtühu” buyurmuş, diğer biri de, (es-selâmü aleyke ve rahmetullahi ve berekâtühu) demiş, buna da Peygamberimiz (ve aleyke) diye cevap vermekle yetinmiş. Bunun üzerine bu adam, “Bana eksik selam verdin, Allah Teâlâ’nın dediği nerede kaldı.” demiş ve yukarıdaki selamla ilgili âyeti okumuş, Rasûlullah da “Sen bana fazla bir şey bırakmadın, ben de sana aynısı ile karşılık verdim.” buyurmuştur.⁸⁵⁰ Bu durum ilk selâm verenin çok uzatmaması gerektiğine de işaret ediyor.

845. Yâsîn, 36/58.

846. Nahl, 16/32; Zümer, 39/73.

847. Yûnus, 10/10; İbrâhim, 14/23; Ahzâb, 33/44.

848. Bk. Süyûtî, ed-Dürü’l-Mensûr, II, 605.

849. Ebû Dâvûd, Edeb, 131, 132.

850. Süyûtî, age, II, 605.

Enes b. Mâlik'ten rivâyete göre, sahâbeden bâzıları Allâh'ın Rasûlü'ne, *"Ehl-i kitap bize selam veriyor, onlara nasıl cevap verelim?" diye sorduklarında, "Ve aleyküm (size de olsun!) diye karşılık verin."* buyurmuştur.⁸⁵¹

Türkçe'de kullanılan, belirli vakit ve sınırlı anlam taşıyan, "Hayırlı sabahlar, hayırlı akşamlar, günaydın, tünaydın, ya da bonjour, bonsoir!" gibi selamlaşmalar, iyi dilek ve temennide bulunma, bir iletişim kurma cümleleri ise de, selamdaki anlam zenginliği ve duâ gücü bunların hiçbirisinde yoktur.

Hadiste şöyle buyrulur: *"Yemin olsun ki, îmân etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de îmân etmiş olmazsınız. Yaptığınız zaman birbirinizi seveceğiniz bir işi haber vereyim mi? Aranızda selâmı yayınız."*⁸⁵² Allâh'ın Rasûlü: *"Hangi amel daha hayırlıdır? sorusuna şu cevabı vermiştir: Yemek yedirirsin ve tanıdığına, tanımadığına selam verirsin."*⁸⁵³

*"Biriniz müslüman kardeşine rastladığında selâm versin. Araya bir ağaç, duvar veya taş girince yeniden karşılaşır, yine selam versin."*⁸⁵⁴

*"Binek üzerinde olan yürüyene, yürüyen oturana, az olan topluluk çok olan topluluğa, küçük büyüğe selam versin."*⁸⁵⁵ *"Küçük büyüğe, yol-da giden oturana, az sayıda olan topluluk çok sayıda olana selam verir."*⁸⁵⁶

Ubeydullah b. Ebî Râfi'in Hz. Ali'den, Ebû Dâvûd'un Hasen b. Ali'ye isnâd ederek naklettiğine göre, o şöyle demiştir: *"Yürüyen topluluktan sadece birinin selam vermesi, oturan topluluktan sadece birinin verilen selâmı alması yeterlidir."*⁸⁵⁷

Allâh'ın Rasûlü bir gün sahâbeye şöyle seslenmiştir: *"Ey insanlar! Aranızda selâmı yayınız, yemek yediniz, akrabanızla ilişkinizi ve onlara yardımınızı devam ettiriniz. İnsan uyurken siz namaz kılınız. Bu sayede siz selâmetle cennete girersiniz."*⁸⁵⁸

Selam vermek sünnet, almak ise vâciptir. Selam verildiği takdirde almayacak durumda olanlara selam verilmemelidir. Namaz kılan, sesli Kur'an okuyan, hutbe dinleyen ve yemek yiyenler böyledir. Oyun oynayana, şarkı

851. Ebû Dâvûd, Edeb, 137, 138.

852. Müslim, İman, 93; Tirmizî, Kıyâmet, 56; İbn Mâce, Mukaddime, 9, Edeb, 11.

853. Buhârî, İman, 6; Müslim, İman, 63.

854. Ebû Dâvûd, Edeb, 135.

855. Buhârî, İsti'zân, 5; Ebû Dâvûd, Selâm, 4.

856. Ebû Dâvûd, Edeb, 133, 134.

857. Ebû Dâvûd, Edeb, 140-141.

858. Tirmizî, Kıyâmet, 42; İbn Mâce, et'ime, 1; Dârimî, İsti'zân, 1.

söyleyene, tuvalette bulunana da selam verilmez. Böyle bir durumda verilecek selamı almamanın da bir sorumluluğu bulunmaz.

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۖ لِيَجْمَعََنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ ۚ وَمَنْ أَصْدَقُ
مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا ﴿٨٧﴾

87- Allah kendinden başka bir ilâh bulunmayandır. O, hakkında hiçbir şüphe olmayan kıyâmet gününde, elbette sizi bir araya toplayacaktır. Allah'tan daha doğru sözlü kim vardır?

87. âyette, Allah Teâlâ'nın kıyâmet günü insanları bir araya toplayaacağı vurgulanır. Âhîret inancı Hz. Âdem'den beri bütün semâvî dinlerde bir îmân esası olarak devam edegelmiştir. Çünkü dünya hayatında adâletin tam olarak gerçeklemesi, herkesin hakkını alabilmesi mümkün olmaz. Bütün hakların alınabileceği, haksızlığa uğrayanların hesap sorabileceği, yaptığı güzel amellerin karşılığını göreceği böyle bir âlemin olması aklın da gereğidir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Îmân edip sâlih ameller işleyenlere gelince, onları içinde ebedî kalmak üzere, içinden ırmaklar akan cennetlere koyarız. Bu, Allâh'ın verdiği gerçek bir sözdür. Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?”**⁸⁵⁹

“Yoksa onlar hâlâ câhiliye döneminin hükmünü mü arıyorlar? Kesin bir bilgiyle îmân edenler için, Allah'tan daha güzel hüküm veren kim olabilir?”⁸⁶⁰

“Ey Rabbimiz! Sen insanları, geleceği hakkında hiçbir şüphe bulunmayan bir günde, bir araya toplayacaksın.” Şüphesiz ki Allah verdiği sözden caymaz.”⁸⁶¹

859. Nisâ, 4/122.

860. Mâide, 5/50.

861. Âl-i İmrân, 3/9.

﴿ BÂB 12 ﴾

MÜNÂFIKLARLA İLİŞKİLER

فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِتْنَةٍ وَاللَّهُ أَرَكْسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا أَتُرِيدُونَ
 أَنْ تَهْدُوا مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ وَمَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا
 ﴿٨٨﴾ وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً فَلَا تَتَّخِذُوا
 مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ حَتَّى يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ
 وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا
 ﴿٨٩﴾ إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ أَوْ جَائِزُكُمْ
 حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يَقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ
 لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتِلُوكُمْ فَإِنْ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَالْقُوا
 إِلَيْكُمُ السَّلَامَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ﴿٩٠﴾ سَتَجِدُونَ
 آخَرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ كُلَّمَا رُزِّقُوا إِلَى الْفِتْنَةِ
 أُرْكِسُوا فِيهَا فَإِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلَامَ وَيَكْفُوا أَيْدِيَهُمْ
 فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأُولَئِكَ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ
 سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿٩١﴾

88- Size ne oluyor ki, münâfıklar hakkında iki gruba ayrılıyoryorsunuz? Hâlbuki Allah onları, kendi yaptıkları yüzünden baş aşağı etmiştir. Yoksa Allâh'ın saptırdıklarını doğru yola getirmek mi istiyorsunuz? Allâh'ın saptırdığı kimse için, sen asla bir çıkış yolu bulamazsın!

89- Onlar kendi inkâr ettikleri gibi sizin de inkâr ederek, onlarla eşit durumda olmanızı isterler. O hâlde Allah yolunda hicret etmedikçe, onlardan hiçbirini dost edinmeyin. Eğer yüz çevirirlerse, onları bulduğunuz yerde yakalayıp öldürün ve onlardan ne bir dost, ne de bir yardımcı edinmeyin!

90- Ancak aranızda antlaşma bulunan bir topluma sığınanları veya ne sizinle ne de kendi toplumlarıyla savaşmayı göze alamayıp, size kalpleri daralarak gelenleri öldürmeyin! Allah dileseydi, onları size musallat ederdi de mutlaka sizinle savaşırldı. Eğer onlar sizden uzak durur, sizinle savaşmaz ve size barış teklif ederlerse, Allah size onların aleyhinde bulunma hakkı vermemiştir.

91- Diğer yandan hem size karşı, hem de kendi toplumlarına karşı güven içinde bulunmak isteyen, başka münâfıklarla da karşılaşacaksınız. Onlar ne zaman fitne fesat çıkarmaya çağrılırsalar, ona derhâl baş aşağı dalarlar. Eğer bunlar da sizden uzak durmaz, size barış teklif etmez ve sizden ellerini çekmezlerse, onları bulduğunuz yerde yakalayıp öldürün! İşte bunlar kendilerine karşı size açık bir yetki verdiğimiz kimselerdir.

88-89. âyetlerde, münâfıklara karşı nasıl davranılması gerektiği konusunda ikiye ayrılan müslümanlar kınanmakta, Allâh'ın saptırdığını, kimse-nin doğru yola getiremeyeceği vurgulanmakta, münâfıkların hicret etmedikçe dost edinilmemesi istenmekte, yüz çevirip düşmanlık ederlerse, yakalanıp öldürülmeleri bildirilmektedir.

Hız. Peygamber ﷺ Uhud savaşına çıkınca yanında bulunanlardan bir kısmı geri döndü. Sahâbe bunlar hakkında iki gruba ayrıldı. Bir kısmı savaştan kaçıkları için onları öldürelim, derken bir kısmı “hayır öldürmeyelim” dediler. Bunun üzerine yukarıdaki, “Size ne oluyor da münâfıklar hakkında ikiye ayrılıyorsunuz?” diye başlayan âyet indi. Rasûl-i Ekrem de şöyle buyurdu: “Medîne güzel ve hoş şehir (taybe)dir. Ateş demir ve gümüşün nasıl cürûfunu dışarı atarsa, o da içindeki pislikleri öylece atar.”⁸⁶²

Allâh'ın saptırdığı kimseye bir çıkış yolu olmadığı çeşitli âyetlerde belirtilmiştir. **“Allah’tan başka onlara yardım edecek bir dostları yoktur. Allah bir kimseyi saptırırsa, artık onun için hiçbir çıkış yolu bulunmaz.”**⁸⁶³ **“O gün arkanızı dönüp kaçarsınız. Oysa sizi Allâh’ın elinden kurtaracak birisi yoktur. Allâh’ın saptırdığını ise hiç kimse yola getiremez.”**⁸⁶⁴

89. âyette kastedilen münâfıklar hicretten yüz çevirip müşriklerle işbirliği yapan ve müslümanların aleyhine çalışanlardır. Bunların durumu şu âyette ortaya konulur: **“Allah sizi, din uğrunda sizinle savaşmayan, sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik yapmaktan ve onlara karşı adâletli davranmaktan men etmez. Çünkü Allah, adâletli olanları sever. Allah, ancak dîninizden dolayı sizinle savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanıza yardımcı olanları dost edinmenizi yasaklar. O hâlde kim onları dost edinirse, işte onlar zâlim olanlardır.”**⁸⁶⁵

إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ أَوْ جَاؤُكُمْ حَصْرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يَقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتِلُوكُمْ فَإِنْ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَالْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلَامَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ﴿٩٠﴾ سَتَجِدُونَ آخَرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ كُلَّمَا رُزِّقُوا إِلَى الْفِتْنَةِ أُرْكِسُوا فِيهَا فَإِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلَامَ وَيَكْفُرُوا أَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأُولَئِكَ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿٩١﴾

90- Ancak aranızda antlaşma bulunan bir topluma sığınanları veya ne sizinle ne de kendi toplumlarıyla savaşmayı göze alamayıp, size kalpleri daralarak gelenleri öldürmeyin! Allah dileseydi, onları size musallat ederdi de mutlaka sizinle savaşırlandı. Eğer onlar sizden uzak durur,

863. Şûrâ, 42/46.

864. Mü'min, 40/33.

865. Mümtehine, 60/8, 9. Bk. Tevbe, 9/6-7.

sizinle savaşmaz ve size barış teklif ederlerse, Allah size onların aleyhinde bulunma hakkı vermemiştir.

91- Diğer yandan hem size karşı, hem de kendi toplumlarına karşı güven içinde bulunmak isteyen, başka münâfıklarla da karşılaşacaksınız. Onlar ne zaman fitne fesat çıkarmaya ağrılırsalar, ona derhâl baş aşağı dalarlar. Eğer bunlar da sizden uzak durmaz, size barış teklif etmez ve sizden ellerini çekmezlerse, onları bulduğunuz yerde yakalayıp öldürün! İşte bunlar kendilerine karşı size açık bir yetki verdiğimiz kimselerdir.

90-91. âyetlerde, müslümanlarla iyi geçinmek isteyen veya müslümanların müttetiklerine sığınan kimselere dokunulmaması, tarafsız kalmayıp müslümanlara her fırsatta düşmanlık yaparak saldıranların ise, yakalandıkları yerde öldürölmeleri istenmektedir.

Yukarıdaki 88-91 arası âyetler, Hasen ve Mucâhid'e göre, Medîne'ye gelip müslüman olduklarını açıkladıktan sonra, Hz. Muhammed'den izin isteyerek çöle çıkan, daha sonra yeniden müşriklere katılan münâfık kimselele ilgili savaş hükümlerini bildirmek için inmiştir. Buna göre, söz konusu kimselerin yalnız; müslümanlarla antlaşmalı bir topluma sığınması veya ne müslümanlarla ne de kendi toplumlarıyla savaşmaktan el çekip "tarafsız" kalmaları durumunda bunlara dokunulmaması istenmiştir.

Tevbe sûresi 9/29., "**Allâh'a ve âhiret gününe inanmayanlarla savaşınız!**" âyetinin, barışa teşvik eden Enfâl 8/61. âyetini neshettiği ileri sürölmüşse de, ilk âyetin savaş şartları, ikinci âyetin ise sulh şartları olduğu süreçlerle ilgili olarak değerlendirilmesi daha uygundur.

Yukarıdaki 91. âyetle ilgili olarak, rivâyet edildiğine göre Esed ve Gatafan kabîlelerinden birtakım insanlar Medîne'ye gelirler, müslümanların güven ve itimadını kazanmak, bir savaşın meydana gelmesi durumunda canlarını, mallarını güven altına almak için müslüman görönröler, söz verirler, yurtlarına gidince de kâfir olurlardı. Deniliyor ki bu durum Abdüddâroğulları'nın geleneği hâline gelmişti. Bir de Nuaym b. Mes'ud Eşaî müslümanlarla müşrikler arasında söz götürör getirirdi. Âyetin iniş sebebi bunlardan birisi olmuştur.

Bu âyetlerde zikredilenlerin Medîne münâfıkları değil, Medîne dışında, Mekke yöresinde yaşayan Bedevî Arap kabîleleri olduğu anlaşılmaktadır.

“Onlar hicret etmedikçe.” ifâdesinden, bunların bir kısmının müslüman oldukları anlaşılır.

Yukarıdaki dört âyete göre, fetihten önce Mekke yöresinde bulunan, müslüman olmayanları siyâsî bakımdan dört gruba ayırmak mümkündür. a) Müslümanlarla antlaşmalı olanlar. b) Müslümanların müttefiklerine sığınanlar. c) Tarafsız olanlar. Bu üç grupla savaşmak yasaklanmıştır. d) Düşman topluluklar. Bunlar, müslümanlarla barış antlaşması yapmayan gayrimüslimlerdir.

Yukarıdaki âyetlerin Tevbe sûresi 9/5. âyetle neshedildiği rivâyet edilmişse de, orada söz konusu olan topluluklar, müslümanlarla antlaşması bulunmayan ve onların can düşmanı olan müşriklerdir. Bu âyetlerde sözü edilen gruplar ise, antlaşmalı ya da sığınmacı, ya da inkârını gizleyen münâfıklardır. Bunlardan da hıyânet eden ve açık düşmanlık yapanlarla ilgili olarak, yakalanınca öldürme buyruğu vardır. Bu buyruk, Tevbe, 9/5. âyetle paralellik gösterir. Ahde vefa Kur’ân’ın temel ilkesidir. Müslümanlarla antlaşma yapan topluluk, antlaşmayı bozmadıkça, mal, can, ırz ve inanç güvenmesine sahiptir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Bununla birlikte, eğer onlar barışa yanaşırlarsa, sen de yaşa ve Allâh’a güvenip dayan. Çünkü O her şeyi işitendir, bilendir.”**⁸⁶⁶ Bu âyet, Kaynukâoğulları’nın barış istekleri üzerine inmiştir. İslâm’ın asıl amacı barışı tesis etmektir. Sulh dâimâ daha hayırlı sayılmıştır. Nitekim İslâm’ın savaşları genelde saldırı değil savunma amacına yöneliktir. Düşman barış teklif ederse buna olumlu cevap vermek gerekir.

“Sizinle savaşanlara karşı siz de Allah yolunda savaşın; ama aşırı gitmeyin. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez. Onları yakaladığınız yerde öldürün. Onlar sizi nereden çıkardılarsa siz de onları oradan çıkarın. Çünkü fitne, adam öldürmekten daha kötüdür. Onlar sizinle Mescid-i Haram yanında savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Eğer sizinle orada savaşşırlarsa, siz de onları öldürün! İşte inkâr edenlerin cezâsı budur!”⁸⁶⁷

“Yeryüzünde zafer kazanıp tam üstünlük sağlamadıkça, hiçbir peygamberin esirler alması uygun değildir. Siz geçici dünya

866. Enfâl, 8/61.

867. Bakara, 2/190-191.

menfaatini istiyorsunuz, Allah ise âhireti kazanmanızı istiyor. Gerçekten Allah mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibidir.”⁸⁶⁸

“Savaşta kâfirlerle karşı karşıya geldiğiniz zaman boyunlarını vurun. Onları iyice sindirdiğinizde, aldığınız esirleri sımsıkı bağlayın. Savaş sona erince de onları ya karşılıksız veya fidye karşılığında saliverin. Durum şu ki, Allah dileseydi elbette onlardan kendisi intikam alırdı. Fakat O, sizi birbirinizle denemek istiyor. Allah yolunda öldürülenlere gelince; Allah onların yaptıkları işleri, asla boşa çıkarmaz.”⁸⁶⁹

868. Enfâl, 8/67.

869. Muhammed, 47/4.

﴿ BÂB 13 ﴾

YANLIŞLIKLA VEYA KASTEN ADAM ÖLDÜRMEK, ÂKİLE, DİYET, SAVAŞ VE ÖZÜRSÜZ SAVAŞA GİTMEK

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَّدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٩٢﴾ وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿٩٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَىٰ إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٌ كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٩٤﴾ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾ دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٩٦﴾

- 92- Yanlışlıkla olması dışında, bir mü'minin diğer mü'mini öldürmesi olacak şey değildir. Ancak bir mü'mini yanlışlıkla öldüren kimsenin, mü'min bir köle âzâd etmesi ve ölenin ailesine diyet vermesi gerekir. Ancak öldürülenin ailesi diyetten vazgeçip bunu bağışlarsa o başka. Yanlışlıkla öldürülen kimse mü'min olmakla birlikte, size düşman olan bir kavimden ise, o takdirde sadece mü'min bir köleyi âzâd etmek gerekir. Öldürülen kimse aranızda barış antlaşması bulunan bir toplumdan ise; ölenin ailesine diyet vermek ve bir de mü'min bir köleyi âzâd etmek gerekir. Kim bunları yerine getirme imkânı bulamazsa, Allah tarafından tevbesinin kabul edilmesi için, art arda iki ay oruç tutar. Allah her şeyi hakkıyla bilen, tam hüküm ve hikmet sahibi olandır.**
- 93- Bir mü'mini kasten öldürenin cezâsı, içinde sürekli olarak kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için çok büyük bir azap hazırlamıştır.**
- 94- Ey îmân edenler! Allah yolunda savaş için sefere çıktığınız zaman iyice araştırın da size selam verene, dünya hayatının geçici menfaatini gözeterek, "Sen mü'min değilsin!" demeyin. Çünkü Allah katında nice ganîmetler vardır. Daha önceleri siz de onlar gibiydiniz; Allah size lûtufta bulundu. Bu yüzden iyice araştırın. Çünkü Allah yapmakta olduğunuz işleri çok iyi bilmektedir.**
- 95- Bir özrü olmaksızın savaştan geri kalan mü'minlerle, malları ve canlarıyla Allah yolunda savaşanlar bir olmaz. Allah mallarıyla ve canlarıyla savaşanları, savaştan geri kalan kimselerden daha üstün kılmıştır. Gerçi Allah her birine en güzel mükâfatı vaad etti; ama savaşa katılanları, Allah kendi katından çok büyük bir ecirle üstün kıldı.**
- 96- Onlar için Allah katından yüksek dereceler, bir bağışlanma ve bir rahmet vardır. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok merhametli olandır.**

92. âyette, kasıtsız olarak hatâ yoluyla birinin ölümüne sebebiyet verenin cezâsı ile ilgili hükümler açıklanır. Bu da ölenin velileriyle sulh yoluyla antlaşma yapılamamışsa diyet, mü'min bir köle âzâdı, buna gücü yetmeyen için iki ay aralıksız oruç tutmaktan ibârettir. Âyetin iniş sebebi olarak iki olay nakledilir. Biri şöyledir:

Ebû Cehil'in ana bir kardeşi Ayyaş b. Rabîa müslüman olmuş ve akrabasının kötülüğünden kaçarak, Hz. Peygamber'in hicretinden önce, ilk muhâcirler arasında Medîne'ye hicret etmişti. Bunun üzerine Ayyaş'ın annesi, oğlu dönüp gelmedikçe yiyip içmemeye ve eve girmemeye yemin etmişti. Ebû Cehil yanına Hâris b. Zeyd'i alarak Medîne'ye gelmiş ve Ayyaş'ı bularak, "Muhammed seni akrabalarla ilişki kurmaya teşvik etmiyor mu? Bundan dolayı git, annene iyilik et ve yine dîninde kal." diyerek hîle ile iknâ etmiş, Mekke'ye dönüş sırasında kendisini tutuklayıp işkence yapmışlar ve elleri bağlı olarak annesinin yanına getirmişler. Bu kez de annesi, eski dînine dönmedikçe bağının çözülmemesine yemin etmiş, o da dili ile eski dînine dönmüş. Ancak ilk fırsatta yine Medîne'ye hicret etmiş. Ayyaş, kendisine işkence eden Hâris'e "Kubâ"nın arka tarafında yalnız başına rastlamış ve öldürmüştü. Daha sonra onun müslüman olmak için geldiğini öğrenince yaptığına pişman olmuş. Hz. Peygamber'in huzûruna gelip, "Onu öldürdüm, fakat müslüman olduğunu bilmiyordum." demiş. Bu âyet de bunun üzerine inmiştir.

Aynı şekilde Uhud savaşı günü de Huzeyfe b. Yeman'ın babası Yeman da İslâm askeri tarafından bilinmeyerek hatâ ile öldürülmüştü ki âyetin iniş sebebinin bu olduğu da rivâyet edilmiştir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **"İşte bu yüzden İsrâiloğulları'na şu-nu yazmıştık: Kim bir cana veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın birini öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir kimsenin hayatını kurtarırsa, sanki bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur. Şüphesiz peygamberlerimiz onlara apaçık deliller getirdiler. Ama bundan sonra da onlardan çoğu yine yeryüzünde aşırı gitmektedirler. Allâh'a ve Peygamber'ine karşı savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezâsı; ya öldürülmeleri veya asılmaları veyahut elleriyle ayaklarının çapraz olarak kesilmesi veyahut da bulundukları yerden sürgün edilmeleridir. Bu, onların dünyada çekecekleri rezilliktir. Âhirette ise onlar için büyük bir azap vardır."**⁸⁷⁰

“Haklı bir sebep olmadıkça Allâh’ın yasakladığı cana kıymayın! İşte Allâh’ın size emrettikleri bunlardır. Umulur ki aklınızı kullanırsınız.”⁸⁷¹

“Onlar Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapmazlar. Allâh’ın haram kıldığı cana, haksız yere kıymazlar ve zinâ da etmezler. Kim bunları yaparsa günahının cezâsını çeker.”⁸⁷²

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kıyâmet gününde insanlar arasından ilk görülecek hesap, kan davalarıdır.”⁸⁷³ “Allah katında dünyanın yok olup gitmesi, bir müslümanın öldürülmesinden daha önemsizdir.”⁸⁷⁴

YANLIŞLIKLARLA ÖLÜME SEBEBİYET VERMEK

Bir kimseyi yanlışlıkla öldürmenin cezâsı; diyet ve mü’min bir köleyi âzâd etmektir. Diyetin miktârı; İslâm’ın ilk döneminde yüz deve, bin dinar altın (yaklaşık 4 kg), veya on bin dirhemden (28 kg gümüş para) ya da iki yüz kat elbiseden biri olarak uygulanmıştır.⁸⁷⁵ Bunu, öldürenin Âkile denilen hısımları üç yıl içinde, eşit taksitlerle öder. Fâil-i meçhul olanın veya âkilesi bulunmayanın diyetini beytü'l-mâl üstlenir. Köle âzâdına güç yetmezse, iki ay peş peşe oruç tutmak gerekir. Öldürülen mü’min kimse, düşman bir toplumun uyruğu ise, diyet gerekmez, yalnız mü’min bir köle âzâdı ya da iki ay oruç tutmakla yetinilir.

“Âkile”, diyet ödemek anlamına gelen ‘akl’ mastarından ism-i fâil olup, diyet ödemeyi yüklenen kimse veya kimseler demektir. Kasten birisini öldürmekten veya bir organa karşı kasten işlenen cinâyetten dolayı ödenmesi gereken diyet, suçu işleyenin malından ödenir. Öldürme fiili kasta benzer şekilde veya yanlışlıkla (hatâ yoluyla) işlenmiş ise diyeti ‘Âkile’ öder. Kasten öldürmekten doğan diyetin, öldürenin malından ödeneceği konusunda İslâm hukukçuları arasında görüş birliği vardır. Çünkü prensip olarak her insanın, mala verdiği zararların tazmininde olduğu gibi cana veya bedene verdiği zararlardan da şahsen sorumlu olması, başkasının bundan sorumlu tutulmaması gerekir. Cezâlarda asıl olan şahsî sorumluluktur.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Herkes kazandığına karşılık bir rehindir.”**⁸⁷⁶ **“Herkesin kazandığı günah ancak kendi aleyhinedir.”**

871. En’âm, 6/151.

872. Furkan, 25/68.

873. Buhârî, Diyât, 1, Rikâk, 48; Müslim, Kasâme, 28.

874. Tirmizî, Diyât, 7; Nesâî, Tahrîlü’l-dem, 2; İbn Mâce, Diyât, 1.

875. Bk. Nesâî, Kasâme, 47; Ebû Dâvûd, Diyât, 16; Mâlik, Muvatta, Ukul, 2.

876. Müddessir, 74/38.

Hiçbir kimse başkasının günahını taşımaz.”⁸⁷⁷ “Sen onlara şöyle de. Ne siz bizim işlediğimiz suçlardan sorumlu olacaksınız, ne de biz sizin işlediklerinizden sorumlu olacağız.”⁸⁷⁸

Hadiste: “Bir suçlu ancak kendi aleyhine suç işlemiş olur.” buyrulur.⁸⁷⁹ Hz. Peygamber yanında çocuğu bulunan bâzı sahabilere, “Bu senin oğlun mudur?” diye sormuş, “Evet” cevabı üzerine şöyle buyurmuştur: “Bu çocuk senin aleyhine suç işleyemez; sen de onun aleyhine suç işleyemezsin.”⁸⁸⁰

Kasten öldürme, kölenin öldürmesi, diyetin sulh veya suçlunun itirâfı sonucu belirlenmesi hâllerinde âkılının diyet ödeme yükümlülüğünün bulunmaması sünnetle sâbittir.⁸⁸¹ Mâlikîler dışındaki İslâm hukukçuları kasta benzer (şibhü’l-amd) ve yanlışlıkla (hatâen) öldürmelerde diyetin âkılaye yükletilmesinde görüş birliği içindedirler.⁸⁸²

H. Peygamber Döneminde Uygulama Örnekleri

Bir toplum içinde sosyal güvenlik, bir fert için ağır mâlî yüklerin hafifletilmesi amacıyla bunu mümkün olduğu kadar çok sayıda insan arasında paylaşırma esasına dayanır. Hz. Peygamber’in Medîne’ye hicret edince, ilk tesis edilen “Medîne Vesikası - kurucu anayasa”da üç alanda sosyal sigortaya yer verdiği görülür.

- a) Öldürme ve yaralama durumlarında ölenin ailesine verilecek olan kan diyetinin ödenmesi.
- b) Savaş esirlerinin kurtarılması için “fidye-i necat” ödenmesi.
- c) Ağır mâlî yükümlülükler altında bulunan borçlu müslümanların borç yükünden kurtarılması.

Sözü edilen anayasa metni 11. Maddesinde şöyle denir: “Mü’minler kendi aralarında, ağır mâlî sorumluluklar altında bulunan hiç kimseyi bu hâlde bırakmayacaklar, fidye veya kan diyeti gibi borçlarını iyi ve mâkul bilinen esaslara göre vereceklerdir.”

Bu maddede geçen “mufrâh” terimini İbn-i Hişam, “Borç yükü veya aile fertlerinin çokluğu sebebiyle ağır yük altında bulunan kimse olarak”

877. En’âm, 6/164; bk. İsrâ, 17/15; Fâtır, 35/18; Zümer, 39/7; Necm, 53/38.

878. Sebe’, 34/25.

879. Tirmizî, Fiten, 2, Tefsîru’t-tevbe, 2; İbn Mâce, Menâsik, 76, Diyât, 26, 76; İbn Hanbel, IV, 14.

880. Ebû Dâvûd, Diyât, 2; Nesâî, Kasâme, 42; İbn Mâce, Diyât, 26.

881. Zeylaî, Nasbü’r-Râye, IV, 379.

882. Kâsânî, Bedâiyi’, VII. 256; İbn Abidîn, Reddül’-Muhtar, V, 400; İbn Kudâme, Muğnî, VII, 764-770.

tanımlarken,⁸⁸³ Ebû Ubeyd bu terimi şöyle açıklamıştır: “Mufrâh, borç yükünden ağır yük altında bulunan kimsedir. Eğer bir kimse esir düşmek veya yanlışlıkla birisinin ölümüne sebebiyet vermek sûretiyle fidye veya diyet ödemek zorunda kalırsa buna yardım edilmesi gerekir.”⁸⁸⁴

Bu anayasanın ilk maddelerinde çeşitli kabîle ve zümrelerin isimleri ayrı ayrı zikredilerek, bunların kendi aralarında oluşturacakları bir fondan, adı geçen mâlî sorumlulukları ortaklaşa olarak karşılayacakları hükme bağlanmıştır. Buna göre her kabîle ve her zümre kendi içinde bir sosyal sigortaya kavuşturulacak ve bunun için her zümrenin ayrı bir sandığı olacaktır.⁸⁸⁵

Uygulama örnekleri:

a) Hicretin 3. yılında vukû bulan ve 70 sahâbenin ölümüyle sonuçlanan Bi'ru Mâûne fâciasında Âmiroğulları'ndan yanlışlıkla öldürülen iki kişinin diyetine iştirak etmeleri için, Hz. Peygamber, Nadiroğulları Yahudi Kabîlesi'ne gitmiş ve orada kendisine bir sûikast düzenlenmişti.⁸⁸⁶

b) Hicretin 7. Yılında Hayber bölgesinde bir müslüman tüccar fâil-i meçhul bir cinâyete kurban gitmişti. Hz. Peygamber Hayber Yahudilerine bir yazı göndererek kan diyetinin ortaklaşa ödenmesi gerektiğini bildirdi. Ancak onlar cinâyeti kimin işlediğini bilmediklerine dâir yemin ettiler ve diyet beytû'l-mâlden ödendi.⁸⁸⁷

c) Mekke'nin fethinden sonra 8. hicret yılında Hâlid b. Velid komutasındaki bir birlik Mekke yakınındaki Cezîme kabîlelerine irşâd için gönderilmişti. Yanlışlıkla bu kabileden daha önce müslüman kimseler öldürülmüş ve mallarına da zarar verilmişti. Hz. Peygamber bu olaya çok üzülmüş, diyet ve zararlar beytû'l-mâlden Hz. Ali'ye teslim edilerek gönderilmiş ve mağdur taraftan özür dilenmişti.⁸⁸⁸

d) Hz. Peygamber 9. hicret yılında Tebük yolculuğu sırasında Cüzam Kabîlesiyle yaptığı antlaşmaya, “Borca batmışlara âit hisseyi ödeyeceklerine” dâir bir şart koydurmuştu.⁸⁸⁹ Bu örnek, kurucu anayasa maddelerinin ileriki yıllarda da uygulandığını gösterir.

883. İbn Hişâm, Sîre, Mısır, 1355/1936, II, 148.

884. Ebû Ubeyd, Kitabü'l-Emvâl, Mısır, 1353 H, s. 205 ve 125.

885. Ebû Ubeyd, age, s. 202-205; İbn Hişâm, age, II, 147-148; M. Hamidullah, Vesaik, s. 41-42, İslâm Peygamberi, I, 220-228.

886. Yahya b. Âdem, Kitabü'l-Harâc, Kahire 1347 H s. 39.

887. M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 643-644.

888. M. Hamidullah, age, I, 513; Kettânî, et-Terâtibü'l-İdâriyye, Rabat, 1346 H, I, 444.

889. M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 579.

e) Diyetin zekât hazinesinden ödendiği de olmuştur. Nitekim hâmile bir kadına karşı suç işleme yoluyla çocuğun düşmesine sebep olan kişiye gurre denilen ve diyetin yirmide biri kadar olan bir tazminatın ödenmesi gerekir.

Ebû Hüreyre'den şöyle dediği nakledilmiştir: “*Huzeyl Kabilesi'nden iki kadın kavga ettiler. Bunlardan birisi diğerine taş atarak, karnındaki çocuğun ölümüne neden oldu. Taraflar Hz. Muhammed ﷺ'in huzûrunda mahkemeleştiler. Allâh'ın Rasûlü cenin için suçlunun âkilesinin üzerine “gurre” cezâsına hükmetti.*”⁸⁹⁰ Ancak meydana gelen bu olayda gurre cezâsını suçlunun âkilesinin ödeme gücüne sahip olmadığını gören Allâh'ın Rasûlü, bunu o kabîlenin zekât gelirlerinden ödemiştir.⁸⁹¹

f) Muâviye döneminde Mısır eyaletine sırf yaralama suçlarıyla ilgili erş cezâsı (tazminat) davalarına bakmak üzere Süleym adlı bir kadı görevlendirilmişti. Bu kadı verilen hükmü borçlunun âkilesine ve Harac Dîvanına bir yazı ile bildiriyordu. Harac Dîvanı üç yıl süreyle taksitler hâlinde ödenmek üzere bu âkilenin maaşlarından (atıyye) kararlaştırılan diyeti keserek, hak sahiplerine ödüyordu. El-Kindî (ö. 350 H), Süleym'in bu görevi 20 yıl süreyle sürdürdüğünü belirtir.⁸⁹²

g) Muhammed Hamidullah'ın ifâdesine göre Medîne Anayasa'sının gereği olarak bir kabîle kendi mensuplarıyla ilgili bir tazminatı ödeyemeyecek durumda bulunursa, komşu ve akraba kabîleler destek sağlayacak, sonunda merkezî hükümet bu ödemenin yapılmasına yardımcı ve görevli olacaktır. Böylece merkezde beytül-mâl ve vilâyet idârelerinde mahalli hazineler, ailenin ödemedede güçlük çektiği durumlarda, bu kurumlara yardımcı oluyordu. Bu bir çeşit sigorta şirketleri federasyonu olup, sisteme “meâkıl” adı verilmiştir.⁸⁹³

Kasâme

Fâil-i meçhul ve üzerinde öldürülme eseri bulunan bir maktulün bulunduğu mahal halkından seçilen elli kişinin Allâh'a yemin ederek “Biz öldürmedik ve öldüreni de bilmiyoruz” diye yemin etmelerine “kasâme yemini” denir. Bunu talep etmek ve yemin edecek elli erkeği seçmek maktulün velisinin hakkıdır. Böylece o mahal halkının ilgi ve dikkatsizliğine bir çeşit cezâ olması için, üzerlerine diyetle hükmolunur.

890. Müslim, Kasâme, 36; Buhârî, Tıbb, 468; Ebû Dâvûd, Diyât, 19; Nesâî, Kasâme, 39.

891. Râzî, Tefsir, IV, 476.

892. Kindî, el-Vülât ve'l-Kudât, s. 390, Beyrut, 1908-1912.

893. Celâl Yenicheri, İslâm'da Devlet Bütçesi, İstanbul 1984, s. 381-385.

Kasâmenin delili sünnettir. Ensâr'dan bir erkek şöyle rivâyet etmiştir: *"Hz. Peygamber kasâmeyi câhiliye devrinde olduğu üzere bıraktı."*⁸⁹⁴ Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Delil getirmek iddiâ edene, yemin ise inkâr edene âittir. Ancak kasâme bundan müstesnâdır."*⁸⁹⁵

Hiz. Ali, Ömer رضي الله عنه'a cuma namazı veya Kâbe'yi tavaf sırasında izdiham dan ölen kimseler hakkında şöyle demiştir: *"Ey mü'minlerin emîri, eğer öldüreni bilersen hiçbir müslümanın kanı boşa gitmemelidir. Eğer suçlu belli değilse, onun diyetini beytü'l-mâlden ver."*⁸⁹⁶

İnsanların oturduğu yerden, ses işitilmeyecek kadar uzakta, kırlarda bulunan ölünün, cinâyet sonucu öldürüldüğü belli ise, diyeti devlete âittir. İslâm, suç işlemeleri önlemek için kolektif sorumluluk esasını getirmiştir. Yine katilin asabe veya âkilesinin kasâme ve diyetle yükümlü tutulmasının sebebi, maktulün bulunduğu yerde, öldürülmezden önce, hayatını korumadaki eksiklikleri ve caninin saldırısına karşı ona yardım ve himâye etmemeleridir. Nitekim yanlışlıkla (hatâen) öldürmede âkilenin diyetle yükümlü tutulmasının sebebi de budur.

Kasâmenin şartları şunlardır: a) Öldürenin meçhul olması, b) Öldürülende yara, vurma vb. öldürme eserinin bulunması, c) Öldürülenin velîleri tarafından mahkemeye dava açılması, d) Cinâyetle itham edilen biri varsa, onun suçu inkâr etmiş olması ve suçu ispat edecek bir delilin bulunmaması, e) Davacının kasâme talebinde bulunması, Çünkü yemin teklif etmek davacının hakkıdır. f) Maktulün bulunduğu yerin bir kimsenin mülkü veya yararlandığı bir yer olması.

Buna göre büyük câmilerde, umuma açık cadde, köprü ve çarşılar da veya cezâevinde bulunan maktul için kasâme yapılmaz. Çünkü bu yerler, bir kimsenin mülkü veya tasarrufunda olan yerler değildir. Burada diyet beytü'l-mâl tarafından ödenir. Gemi, uçak, otobüs ve tren gibi araçlarda katili bilinmeyen bir ceset bulunsa, kasâme bu araçlarda bulunan kimselere yoneltirilir. Çünkü bu araçlar onların elinde sayılır.⁸⁹⁷

894. Buhârî, Diyât, 22, Menâkıbu'l-Ensâr, 27; Ebû Dâvûd, Diyât, 8, 9; eş-Şevkânî, Neyhi'l-Evtâr, VII, 34.

895. Şevkânî, Neylül'Evtâr, VII, 39.

896. Kâsânî, Bedâiyu's Sanâyi', VII, 290; Meydânî, el-Lübâb, III, 172; Zühaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuh, VI, 395.

897. Kâsânî, age, VII, 286 vd; İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr, VIII, 392, 396; Meydânî, age, III, 174, 176; İbn Kudâme, Muğnî, VIII, 71 vd.; İbn Abidin, Reddül Muhtar, V, 445 vd.; Zühaylî, age, VI, 400.

DIYETLE İLGİLİ FIKHÎ HÜKÜMLER

Âkile veya maâkıl sistemi, Medîne'deki Arap kabîlelerinin Hz. Peygamber tarafından yeniden teşkilâtlandırılması ile birlikte düzenli bir şekil almıştır. Çünkü bir kimse savaşta esir düşse, onun kurtarılması için fidye; öldürme ve yaralamalarda ise diyet ödenmesi gerekiyordu. Bunların miktarları çoğu zaman esir ve suçluların ödeme gücünü aşıyordu. Hz. Peygamber bu durumu çözüme kavuşturmak için, karşılıklı yardımlaşma esasına dayanan âkile veya maâkıl sistemini kurdu. Buna göre, bir kabîlenin mensupları kabîle bütçesi için para yardımı yapacak; buna karşılık ödeme gücünü aşan bir tazminatla karşılaşırsa bu bütçeden yardım bekleyecekti. Hatta kabîle bütçesi de yeterli olmazsa diğer akraba ve komşu kabîleler onların yardımına gelecekti. Daha sonra âkile sistemi Hz. Ömer tarafından geliştirilmiş; insanların mensubu bulunduğu meslekler, askerî, mülkî idâre esasları na veya çeşitli bölgelere göre bir düzenleme yapılmıştır.

Hür, âkil, balığ erkeklerden oluşan âkile listesi deftere yazılınca, bunlara “dîvan” adı verilmiştir. Bâzı müellifler, dîvan uygulamasının Hz. Peygamber tarafından, Mustalikoğulları gazâsından sonra, ganîmetlerdeki devlet hissesi olan Humus beşte bir hisse (humus) fonunu idâre etmek üzere Mahmiye b. Cez’i tâyin etmesiyle başladığını söylerler.

Hanefilere göre diyet yükümlüsü, suçlu dîvan ehlinde ise, dîvandır. Bu durumda diyet, dîvan üyelerinin ata veya rızık (maaş)larından kesilir. Hz. Ömer’in uygulaması bu şekilde olmuştur. Eğer suçlu dîvan üyesi değilse, bunun âkilesi; kabîlesi, hısımları ve ödeme gücünü aşan tazminatlarda yardımlaşacağı diğer kimselerdir. Kendi kabîlesi diyeti ödemeye yeterli olmazsa ‘asabe’ sırasına göre en yakın nesep hısımları buna ilâve edilir. Ancak buluntu çocuk, harbi ve zimmî gibi Âkilesi olmayanın âkilesi ise beytü’l-mâldir. Suçu işleyen de âkileye dâhildir. Ancak suçlunun eşi, babası ve oğulları âkileye girmez. Baba ve oğulları âkileye dâhil sayanlar da vardır. Kadınlar, küçük çocuklar ve akıl hastaları da Âkile kapsamı dışındadır. Çünkü âkilenin diyeti yüklenmesi teberrû niteliğindedir. Bu kimseler ise teberrû ehlinde değildir. Ödenecek kan bedeli normal diyetin beşte birinden daha az ise, bu, suçlunun malından ödenir.⁸⁹⁸ Burada asabe, ana-baba bir veya baba bir erkek kardeşlerle, bunların oğulları, sonra amcalar ve bunların oğullarıdır.

⁸⁹⁸ Kâsânî, age, VII, 255 vd.; Meydânî, el-Kitap maa'l-lübâb, III, 178 vd.; Zeylâî, age, IV, 398; İbn Âbidîn, age, V, 454.

Küçük çocuğun ve akıl hastasının kasten öldürmesi hâlinde de diyet âkileye âittir. Çünkü bunların kasıt ve hatâsı eşittir. Hz. Ali, suç işleyen akıl hastasının diyetini âkilesine yüklemiştir.

Hanefîler dışında diğer İslâm hukukçularına göre âkile, suçlunun baba tarafından hısımlarıdır. Bunlar asabe adını alır. Ana-baba bir veya baba bir erkek kardeş ve amcalar gibi. Delil, Muğîre b. Şu'be 'ten nakledilen şu hadistir: “Nebî öldürülen bir kadının diyetini, katilin asabesi aleyhine hükmetti.”⁸⁹⁹ Diyet yükümlüsünün hiçbir âkilesi yoksa, onun diyetini beytû'l-mâl yani İslâm devletinin bizzat kendisi yüklenir. Hz. Peygamber; “Ben mîrasçısı olmayan kimsenin mîrasçısıyım. Bu kimsenin diyetini öderim ve ona mîrasçı olurum.” buyurmuştur.⁹⁰⁰

Diyet, âkile mensuplarına, yakını uzağı, hazır olanı olmayanı, sağlamı veya hasta olanı arasında bir ayırım yapmaksızın üç yılda, üç eşit tak-sitler hâlinde ödenir. Yıllık ödeme üç veya dört dirhemi (2,8 gr gümüş pa-ra) geçemez. Şâfiî'ye göre, zengin yarım dinar (1 dinar = 4 gr altın para), orta hâlli dörtte bir dinar öder. Hz. Peygamber devrinde bir koyunun fiyatı yaklaşık beş dirhem veya yarım dinar kadardır. Diyet miktarları Hz. Peygamber ve dört halife devrinde 100 deve, 1000 dinar (yaklaşık 4 kg altın), 10.000 veya 12.000 dirhem (28 kg gümüş), 200 sığır, 2000 koyun veya 200 takım elbise olarak uygulanmıştır. Yalnız kasta benzer öldürmede diyetin deve cinsinden hesâb edilerek verilmesi (ed-diyetü'l-müğallaza ağır-laştırılmış diyet) zorunlu sayılmıştır. Diyet, âkilenin; fakir, kadın, çocuk ve akıl hastası olan üyelerinden alınmaz. Çünkü diyeti yüklenme yardımlaş-ma içindir. Yoksulun ise, yardıma gücü yetmez. Yıl sonu gelmeden önce âkileden birisi ölse veya yoksul düşse yahut akıl hastası olsa, onun bir şey ödemesi gerekmez. Günümüzde, üyesinin ödeme gücünü aşan tazminatı-nı üstlenen yardımlaşma kuruluşları meydana gelse, bu kuruluş Hanefîlere göre, onun âkilesi sayılır.⁹⁰¹

899. Buhârî, Diyât, 26; Müslim, Kasâme, 37, 38; Ebû Dâvûd, Diyât, 19; Nesâî, Kasâme, 40, 41; Ahmed b. Hanbel, II, 274, IV, 246, 249; Şevkânî, Neylül'Evtâr, VII, 69.

900. Ebû Dâvûd, Ferâiz, 8; İbn Mâce, Diyât, 7, Ferâiz, 9; Ahmed b. Hanbel, IV, 131.

901. Kâsânî, age, VII, 251 vd.; Şîrâzî, Mühazzebe, II, 211; İbn Kudâme, Muğnî, VIII, 97; İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müçtehid, II, 783-791; İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadir, VIII, 251 vd.; Meydânî, age, III, 178; Abdulkâdir Üdeh, et-Tesrû'l-Cinâî'l İslâmî, Beyrut (t.y.), II 195 vd.; Bilmen, İstilahât-ı Fikhiyye Kâmusu, İstanbul 1967, II, 32 vd.; Sâlih Tuğ, İslâm Ülkelerinde Anayasa Hareketleri, İstanbul 1969, s. 30-45; Muhammed Hamidullah, İslâm'a Giriş, İstanbul 1973, s. 200-203; Celâl Yeniçeri, İslâm'da Devlet Bütçesi, İstanbul 1984, s. 384-386; Süleyman Akdemir, Cezâ Hukukunda Mağdurun Korunması, s. 52-71. Bk. Hamdi Döndüren, Şâmil İslâm Ansik. “Akile” mad.

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ
وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿٩٣﴾

93- Bir mü'mini kasten öldürenin cezâsı, içinde sürekli olarak kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için çok büyük bir azap hazırlamıştır.

93. âyette bir müslümanı haksız yere ve kasten öldüren kimsenin cehenneme gireceği bildirilmiştir.

KASTEN BİRİNİ ÖLDÜRMEK

Bu âyette bildirilen cezâ suçun âhirete yönelik cezâsı olup, suçlunun pişmanlık ve ıslâh-ı nefis durumuna göre Cenâb-ı Hak tarafından affedilmesi de mümkündür.⁹⁰²

Yukarıdaki âyetin indirilme sebebi, Mikyes b. Dababe adındaki bir mürted olmuştur. Şöyle ki: Bu Mikyes ve kardeşi Hişam, müslüman olmuşlardı. Mikyes bir gün kardeşi Hişam'ı, Neccâroğulları içinde öldürülmüş olarak buldu, gelip Allâh'ın Rasûlü'ne durumu anlattı. Hz. Peygamber onunla birlikte Bedir savaşına katılan sahâbeden Zübeyr b. İyaz Fihri'yi, Neccâroğulları'na gönderdi. Katili biliyorlarsa kısas etmesi için Mikyes'e teslim etmelerini ve eğer bilmiyorlarsa kan bedelini (diyeti) ödemelerini istedi. Neccâroğulları, "Allâh'ın Rasûlü'nün emri baş üstüne, katili bilmiyoruz, fakat diyeti veririz." dediler ve yüz deve getirdiler, onlar da develeri alıp Medîne'ye doğru yola çıktılar. Yolda gelirken şeytan Mikyes'e şöyle bir vesvese verdi: "Kardeşinin diyetini kabul edeceksin de başına kakılacak bir şeyi mi üstleneceksin? Yanındakini öldür, cana can olsun, diyet de kâr kalsın." dedi. Bunun üzerine Miknes, bir fırsatını bulup yol arkadaşı Fihri'yi öldürdü, sonra develerin birine binip gerisini sürerek ve dinden çıkarak Mekke'ye döndü. İşte âyet bu olay üzerine indi. Hz. Peygamber'in Mekke fethi günü güvence dışı bıraktığı birkaç kimseden birisi Miknes idi. Bu mürted katil, o gün Kâbe'nin örtüsüne yapıştığı hâlde kendisine eman verilmeyip öldürüldü.⁹⁰³

Kasten adam öldürenin dünyaya âit cezâsı kısas olup, bunu affetme yetkisi yalnız mağdurun ailesine tanınmıştır. Bunlar kısas yerine diyet miktarı veya daha az bir bedel üzerinde de anlaşılabilir. Hatta hiçbir şey almadan da sulh olabilirler.⁹⁰⁴

902. Bk. Nisâ, 4/48, 116; Zümer, 39/53.

903. Elmalılı, age, III, 51.

904. Bk. Bakara, 2/178, 179; Mâide, 5/45; İsrâ, 17/33.

Kur'ân-ı Kerîm'de haksız yere birini öldürmenin haram olduğunu bildiren birçok âyet vardır. **“Allâh'ın haram kıldığı cana, haklı bir sebep olmadıkça kıymayın. Kim mazlum olarak öldürülürse Biz onun velîsine (mîrasçısına hakkını isteme konusunda) bir yetki vermişizdir. O da öldürmede aşırı gitmesin. Çünkü o, zaten yardıma mazhar kılınmıştır.”**⁹⁰⁵

Hız. Âdem'in oğlu Kâbil'in Hâbil'i öldürme suçu, öldürmenin insanlığa saldırı anlamına gelen bir suç olduğunu gösterir. Nitekim âyette şöyle buyrulur: **“Bu yüzden İsrâiloğulları'na şu gerçeği hükmettik: Kim bir canı, bir can karşılığında veya yeryüzünde bir fesat çıkarmaktan dolayı olmaksızın öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir kimsenin hayatını kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur.”**⁹⁰⁶

Kasten adam öldüren için kısas cezâsı şu âyetle sâbittir: **“Ey îmân edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre hür, köle-ye köle ve kadına kadın kısas yapılır. Ama her kim, ölenin kardeşi (velîsi) tarafından bir şey karşılığı bağışlanırsa, o zaman örfe uyması ve ona diyeti güzellekle ödemesi gerekir. Bu, Rabbiniz tarafından bir hafifletme ve bir rahmettir. Her kim bunun ardından (katile veya yakınlarına) saldırırsa, artık ona can yakıcı bir azap vardır. Ey akıl sahipleri kısasta sizin için bir hayat vardır. Umulur ki sakınırsınız.”**⁹⁰⁷

Kısas hükmü, geçmiş semâvî dinlerde de yer almıştır: **“Biz onda (Tevrat'ta) onların üzerine şunu da yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş karşılıktır. Sonuç olarak yaralar birbirine kısastır. Fakat kim bu hakkını bağışlarsa, o kendisi için bir kefârettir. Kim Allâh'ın indirdiği ile hükmetmezse onlar zâlimlerin ta kendileridir.”**⁹⁰⁸

Kur'ân-ı Kerîm, başkasını kasten öldüren için bir cezâ daha bildirir: **“Kim bir mü'mini kasten öldürürse, cezâsı içinde ebedî kalıcı olmak üzere cehennemdir. Allah ona gazap etmiş ve lânet etmiştir. Ve ona büyük bir azap hazırlamıştır.”**⁹⁰⁹

905. İsrâ, 17/33.

906. Mâide, 5/32.

907. Bakara, 2/178-179.

908. Mâide, 5/45.

909. Nisâ, 4/93.

Abdullah bin Mes'ud ؓ'ten rivâyet edildiğine göre, Allâh'ın Rasûlü şöyle buyurmuştur: *"Müslümanın kanı ancak üç şeyden birisi ile helâl olur. Zinâ eden evli kişi, cana karşılık can, dinini terk eden ve İslâm toplumundan ayrılan yani devlete karşı isyan eden kimse."*⁹¹⁰

Kâtilin ve intiharın haramlığı konusunda çeşitli hadisler nakledilmiştir. *"Şüphesiz, sizin kanlarınız ve mallarınız; bugününüzün, bu ayınızın ve bu beldenizin haram olduğu gibi birbirinize haramdır."*⁹¹¹ *"Helâk edici yedi günahdan sakının. Onlar; Allâh'a ortak koşmak, sihir yapmak, haksız yere adam öldürmek, yetim malı yemek, ribâ (fâiz) yemek, savaştan kaçmak, iffetli ve îman sahibi bir kadına zinâ iftirasında bulunmaktır."*⁹¹²

Kasten adam öldüren kimse âsî ve fâsık olur. Onun işi Allâh'a kalmıştır. Dilerse ona azap eder, dilerse bağışlar. İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre katilin tevbesi makbûldür. Böyle diyenlerin delilleri şu âyetlerdir:

"Şüphesiz Allah, kendisine şirk (ortak) koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışındaki günahları dilediği kimseler için bağışlar."⁹¹³

"De ki: Ey kendileri aleyhine sınırı aşan kullarım! Allâh'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin; çünkü Allah, bütün günahları bağışlar. O, gerçekten çok bağışlayan, çok merhametli olandır."⁹¹⁴ İbn-i Abbâs ؓ katilin bağışlanabileceği konusunda aksi görüştedir. Çünkü birisini kasten öldürenin cehenneme gireceği, Nisâ sûresi 93. âyetle sâbittir.

Diğer yandan yüz kişi öldüren kimsenin tevbesinin bile kabule şayan olduğunu bildiren hadîs-i şerîf mâlûm ve meşhurdur.⁹¹⁵ Katilin, sürekli cehennem ateşine gireceğini bildiren âyetin, tevbe etmeden ölmesi hâliyle ilgili olduğu yahut durumunun Cenâb-ı Hakk'ın dilemesine bağlı bulunduğu öne sürülmüştür.

Şâfiî mezhebi, öldürmenin hükümlerini dört kısma ayırır:

- 1) Farz: Mürteddin tevbe etmediği takdirde öldürülmesi.
- 2) Haram: Kanının dökülmesi câiz olmayan mâsum kimsenin öldürülmesi.
- 3) Mekruh: Bir kimsenin, kâfir olan hasmını Allâh'a ve Rasûlü'ne söv-dü diye öldürmesi mekruhtur.

910. Buhârî, Diyet, 6; Müslim, Kasâme 25; Ebû Dâvûd, Hudûd, 1; Tirmizî, Hudûd, 15.

911. Buhârî, İlim, 37; Hac, 132; Hudûd, 9; Müslim, Hac, 147; Tirmizî, Fiten, 6.

912. Buhârî, Vasâyâ, 23; Müslim, İman, 38; Ebû Dâvûd, Vasâyâ, 10.

913. Nisâ, 4/48-116.

914. Zümer, 39/53.

915. Buhârî, Enbiyâ, 54; Müslim, Tevbe, 46-47.

4) Mübah: Kısas tatbik edilecek kimseyi veya devlet başkanının savaş esirini öldürmesi mübahtır. Çünkü o maslahata göre öldürüp öldürmemekte serbesttir. Nefs müdafaası için saldırganı öldürmek de mübahtır.

Dört büyük mezheb imâmı, öldürmenin mübah olduğu hâlleri şu şekilde sıralarlar: Bir kimse yabancı birisinin evine girdiğini; yabancı bir erkeğin karısı veya yakın akrabası ile zinâ ederken görse onu öldürmesi helâldir. Katile kısas gerekmez. Zinâ, erkekle kadının rızası sonucu oluşmuşsa Hanefî ve Hanbelîlere göre kadının kocası onları suçüstü yakalaması hâlinde her ikisini de öldürebilir. Eğer erkek, kadını zinâyâ zorlamışsa kadının bu erkeği öldürmesi mübah görülmüştür.⁹¹⁶

Hanefîlere göre kasten öldürmede ayrıca kefâret gerekmez. Çünkü 93. âyette yalnız âhiret cezâsından söz edilmiştir. Buna, 92. âyete kıyas edilerek bir ilâve yapılırsa, cezânın bütünlüğü bozulur. Diğer yandan âyetle, **“Yanılarak yaptıklarınızda size bir günah yoktur.”** buyurulmuştur.⁹¹⁷ Buna göre, hatâ edenden günah kaldırıldığı için öldürmenin kendisine günah yüklenmez. Ancak yanlışlıkla öldürmede, tedbirsizlikten ötürü doğabilen bir günahdan dolayı kefâret öngörülmüştür.

İmam Şâfiî'ye göre ise kasten öldürene de ayrıca kefâret cezâsı gerekir. İmam Şâfiî, 92. âyetteki, **“Eğer öldürülen mü'min olduğu hâlde, size düşman olan bir toplumdan ise mü'min bir köle âzâd etmek gerekir.”** öldürme hükmüne kıyas etmiştir. Çünkü kişi ancak düşmanını kasıtlı olarak öldürür. Bundan, kasıtlı öldürene de kefâretin gerekli olduğu anlaşılır. Vâile bin el-Askâ şöyle demiştir: Hz. Peygamber'e, kasten adam öldüren bir arkadaşımızı getirdik. Onun hakkında şöyle buyurdu: **“Onun için bir köle âzâd edin, onun her bir organına karşılık Allah da katilin bir organını cehennemden âzâd eder.”**⁹¹⁸

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ
 أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
 فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمٌ كَثِيرَةٌ كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا
 إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٩٤﴾

916. Bk. Hamdi Döndüren, Şâmil İslâm Ansik. “Adam öldürmek” mad.

917. Ahzâb, 33/5.

918. Serahsi, Mabsût, XXVII, 85.

94- Ey îmân edenler! Allah yolunda savaş için sefere çıktığınız zaman çok dikkatli olun da size selam verene, dünya hayatının geçici menfaatini gözeterek, “Sen mü’min değilsin!” demeyin. Çünkü Allah katında nice ganîmetler vardır. Daha önceleri siz de onlar gibiydiniz; Allah size lûtufta bulundu. Bu yüzden iyice araştırın. Çünkü Allah yapmakta olduğunuz işleri çok iyi bilmektedir.

94. âyetin iniş sebebi olarak iki olay zikredilir: Rasûl-i Ekrem ﷺ aralarında Mikdâd bin Esved ؓ’in da bulunduğu askeri bir müfreze gönderdi. Bunlar düşmanın bulunduğu yere gelinceye kadar, onlar kaçtılar. Yalnız pek çok malı bulunan bir adam yerinden ayrılmadı. Müslümanları görünce kelime-i şehâdet getirerek müslüman olduğunu söyledi, ama Mikdâd buna aldırmayarak adamı öldürdü. Arkadaşlarından biri: “Kelime-i şehâdet getiren birini öldürdün, öyle mi? Ben bunu Allâh’ın Rasûlü’ne haber vereceğim.” dedi ve Medîne’ye dönünce durumu Hz. Peygamber’e bildirdi. Rasûl-i Ekrem: “*Bana Mikdâd’ı çağırın.*” buyurdu. *Onun Mikdâd’a şöyle dediği nakledilir: “Kâfirlerin yanında îmânını gizleyen bir adam, senin yanında mü’min olduğunu dile getiriyor, sen de tutup onu öldürüyorsun! Hâlbuki daha önce Mekke’de iken sen aynı şekilde îmânını gizliyordun.”*⁹¹⁹

Fedek’le ilgili olarak da şu olay nakledilir. Fedek halkından yalnız Mirdas b. Nahîk müslüman olmuştu. Hz. Peygamber’in Gâlib b. Fudâle komutasındaki bir seriyyeyi Fedek’e gönderdiği haberi üzerine, bütün Fedek halkı beldeyi terk etmiş, yalnız içlerinden Mirdas adlı birisi müslümanlığına güvenerek malının başında kalmıştı. Mirdas kelime-i şehâdet getirdiği ve selam verdiği hâlde, Üsâme b. Zeyd tarafından öldürülmüş ve hayvanlarına el konulmuştu. Seriyeye Medîne’ye dönüp, Hz. Peygamber durumu öğrenince çok üzüldü ve Usame’yi sert bir dille azarladı. “*Siz, onu beraberindeki mala göz dikerek öldürdünüz, değil mi?*” buyurdu. *Sonra yukarıdaki âyeti Usame’ye okudu. Usame, “Ey Allâh’ın elçisi! Benim için Allah’tan mağfiret dile!” diye ricada bulundu. “O, lâ ilâhe illâllah demişken nasıl olur da onu öldürsünüz?”* buyurdu. Üsâme kendisi demiştir ki: “*Rasûlullah bunu sürekli tekrar etti, hatta öyle ki, daha önce müslüman olmamış bulunsaydım da bugün olsaydım, diye temenni ettim. Sonra hakkımda mağfiret diledi ve bir köle âzâd et, diye emretti.*”⁹²⁰

919. Buhârî, Diyât, 1; Taberânî, Mu’cem, XII, 30; Heşsemî, Mecma’, VII, 8-9.

920. Müslim, İman, 157; Ebû Dâvûd, Cihâd, 95; Elmalılı, age, III, 53, 54.

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولَى الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ
فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ^ط فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ
وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً^ط وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى^ط وَفَضَّلَ اللَّهُ
الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا^ط ﴿٩٥﴾ دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً
وَرَحْمَةً^ط وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا^ط ﴿٩٦﴾

95- Bir özrü olmaksızın savaştan geri kalan mü'minlerle, malları ve canlarıyla Allah yolunda savaşanlar bir olmaz. Allah mallarıyla ve canlarıyla savaşanları, savaştan geri kalan kimselerden daha üstün kılmıştır. Gerçi Allah her birine en güzel mükâfatı vaad etti; ama savaşa katılanları, Allah kendi katından çok büyük bir ecirle üstün kıldı.

96- Onlar için Allah katından yüksek dereceler, bir bağışlanma ve bir rahmet vardır. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok merhametli olandır.

95-96. âyetler inince, vahiy kâtibi olan Zeyd bin Sâbit, bu âyetleri yazarken gelen ve gözleri doğuştan görmeyen Abdullah bin Ümmi Mektûm ﷺ, “Ey Allâh'ın Rasûlü! Eğer cihad yapabilecek güçte olsaydım, elbette cihâda giderdim!” demiş ve “Allâhım! Ben engelliyim, bana ruhsat var mı?” diye niyazda bulunmuştu. Abdullah sözünü bitirmeden, Hz. Peygamber'de vahiy gelme hâli görülmüş ve Allah Teâlâ âyetin bir parçası olan “gayru üli'd-darari (özür sahibi olmaksızın)” ilâvesini indirmiştir.⁹²¹ Bera b. Âzib ﷺ'ten de benzer rivâyet gelmiştir.⁹²²

Diğer yandan Abdullah bin Ümmi Mektûm'un, ömrünün son yılında zırhını giyerek elindeki siyah bir sancakla Kâdisiye savaşına (15/636) katıldığı, savaşta aldığı yaralar yüzünden Kâdisiye'de veya Medîne'ye dönünce vefât ettiği rivâyet edilmiştir.⁹²³

Allah Teâlâ, kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemeyiz. Bu yüzden savaş gibi, sağlıklı kişilerin yapabileceği bir amele, özründen dolayı katılamayanların bir vebâli olmaz.

921. Bk. Buhârî, Tefsir, 4/18; Müslim, Vasiyye, 21; Ahmed bin Hanbel, Müsned, V, 190, 191.

922. Buhârî, Tefsir, 4/18, Fazâilü'l-Kur'ân, 4; Müslim, Vasiyye, 21; Tirmizî, Tefsir, 4/17.

923. İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Gâbe, IV, 264; Aydın, İbn Ümmi Mektûm, DİA, XX, 43.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: “(Savaşa katılmamakta) **köre günah yoktur, topala günah yoktur, hastaya günah yoktur. Kim Allâh’a ve Rasûlü’ne itaat ederse, onu, altından ırmaklar akan cennetlere yerleştirir. Kim de yüz çevirirse, onu can yakıcı bir azâba uğratar.**”⁹²⁴

Savaş sırasında özür sahiplerinin de geri hizmetlerde yapabilecekleri vardır. Aşağıdaki âyet buna işaret eder. “**Allah ve Rasûlü için öğüt verdikleri takdirde, zayıflara, hastalara, harcayacak bir şey bulamayanlara (savaşa katılmamaktan dolayı) bir günah yoktur.**”⁹²⁵

“**Dereceleri yükselten ve Arş’ın sahibi olan Allah, kendi emrin-den olan rûhu, kavuşma günü hakkında insanları uyarması için kul-larından dilediğine indirir.**”⁹²⁶

Enes bin Mâlik’ten rivâyete göre Allâh’ın elçisi, Tebük gazvesinden dö-nerken, Medîne’ye yaklaşınca şöyle buyurmuştur: “Medîne’de birtakım kim-seler bıraktınız ki, siz yürüyüş yaptıkça, Allah yolunda harcadıkça ve bir vâdiyi geçtikçe, onlar da orada sizinle birlikte. Çünkü onları savaşa ka-tılmaktan özürleri alıkoymuştur.”⁹²⁷

Ensâr’dan Selemeoğulları’nın başkanı Amr bin Cemûh da yürüme en-gelli idi. Bedir savaşına katılmak istedi; ancak Hz. Peygamber ona izin ver-meyip, onu savaştan muâf tutmuştu. Daha sonra Uhud savaşına (3/625) ka-tılmak istedi. Oğulları, Bedir savaşını (2/624) örnek göstererek ona engel ol-mak istediler. Ancak Amr’ın isrârı üzerine Allâh’ın elçisi, onun savaşa katıl-masına izin verdi. Savaşa katılan Amr, sonunda, sürekli olarak arkasında sa-vaşan ve onu korumaya çalışan oğlu ile birlikte şehit düştü. Allâh’ın elçisi sa-vaştan sonra, onun cennette sağlam ayaklarla yürüdüğünü haber vermiştir.⁹²⁸

924. Fetih, 48/15-17.

925. Tevbe, 9/91.

926. Mü’min, 40/15.

927. Buhârî, Cihâd, 35, Megâzî, 81; Müslim, İmâret, 159; Ebû Dâvûd, 19; İbn Mâce, Cihâd, 6.

928. Ebû Dâvûd, Cenâiz, 6.

﴿ BÂB 14 ﴾

HİCRET EDEN VE ETMEYEN MÜ'MİNLERİN DURUMU

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَئِكَ مَأْوِيَهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٩٧﴾ إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿٩٨﴾ فَأُولَئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَغْفُو عَنْهُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا ﴿٩٩﴾ وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاعِمًا كَثِيرًا وَسَعَةً وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٠٠﴾

97- Kendilerine yazık edenlerin canlarını alan melekler onlara: “Sizler ne yapıyordunuz?” derler. Onlar da: “Bizler, düşman yurdunda çâresizlik içinde bırakılan zayıf insanlardık.” diye cevap verirler. (Melekler de onlara): “Allâh’ın arzı göç etmeniz için geniş değil miydi?” derler. İşte, onların varacakları yer cehennemdir. Orası varılacak ne kötü bir yerdir!

98- Ancak, çâre bulamayan ve yol bilmeyen güçsüz bırakılmış erkek, kadın ve çocuklar bunun dışındadır.

99- İşte bunlar, Allâh’ın kendilerini affetmesi umulan kimselerdir. Çünkü Allah çok affeden, çok bağışlayandır.

100- Kim, Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer ve bolluk bulur. Şu hâlde, kim Allâh'a ve peygamberine hicret etmek üzere evinden çıkar ve sonra da kendisine ölüm erişirse, (bilsin ki), onu ödüllendirmek Allâh'a âittir. Çünkü Allah, çok bağışlayan, çok merhametli olandır.

97. âyette, hicret imkânı bulamayan kimsenin zayıflığını bahane ederek, küfür topluluğu içinde ezik bir şekilde kalmaya devam etmesi kınanmaktadır. Hicret, göç etmek, kendi ülkesindeki bir sıkıntıdan dolayı başka bir ülkeye veya topluluğa sığınmacı olarak gitmek demektir. Kur'ân'da, Allah rızası için ve din uğurunda yapılan göçe hicret denilmiştir.

HİCRET

Yukarıdaki âyet Mekke'de müslüman olmuş ve hicret farz kılındığı sırada hicret etmemiş olan birtakım kimseler hakkında inmiştir. Abdullah bin Abbâs ؓ şöyle demiştir: “Müslümanlardan Mekke'de kalıp hicret etmeyen birtakım kimseler, Rasûlullah zamanında müşriklerle beraber oluyor ve onların sayısını artırıyorlardı. Bedir Savaşı'nda düşman saflarında bulunan bu kimselere ok atılıyor, atılan oklar bunlardan birine değerek öldürüyordu. İşte bunun üzerine bu âyet nâzil olmuştur.”⁹²⁹

Buna göre hicret vâcip iken oturup kalmak, doğrudan küfür değilse de herhalde bir günah ve nefse bir zulümdür. Tefsircilerin açıklamasına göre bu âyet, bir yerde dînini yaşama imkânı bulamayan bir kimsenin oradan göç etmesi gerektiğini bildirmektedir. Hz. Peygamber'in bir hadîsinde şöyle gelmiştir: “Her kim dîni uğrunda bir yerden kaçarsa, gittiği bir karış yer de olsa cennete girmeye hak kazanır. Babası İbrahim'in ve peygamberi Muhammed'in yoldaşı olur.”⁹³⁰

Demek oluyor ki, gerektiğinde hicret de bir çeşit cihaddır. Kâfirlerin zulmü altında ezilip kalmak ve hak dînin yayılmasına hizmet edememek, sonuçta çok kötü bir değişime neden olabileceğinden az çok gücü varken bundan kaçınmamak nefse bir zulüm sayılmıştır.

Hz. Peygamber Mekke'de tebliğ görevini sürdürürken Kureyşliler de inkârlarında diretiyorlardı. Peygamberimiz tebliğ görevini Mekke'nin dışına

929. Buhârî, Tefsir, 4/19, Fiten, 12.

930. Kurtubî, Câmi', V, 347.

taşırmak istiyordu. Bu nedenle Tâif'e gitti. Tâifliler de Kureyşliler gibi inkârcılıkta direnmişler ve Peygamberimizi taşa tutmuşlardı. Peygamberimiz onların bu câhilce hareketleri karşısında yılmamıştır. Özellikle hac mevsiminde Mekke dışından gelen insanlarla görüşüyor onlara İslâm'ı anlatıyordu. Peygamberimiz bir gün Akabe mevkiinde Medîneli altı kişi ile karşılaştı. Onlara Kur'ân okudu ve İslâm'a davet etti. Medîneliler Peygamberimizle konuştuktan sonra durumu kendi aralarında değerlendirdiler. "Yahudilerin geleceğini bildikleri ve kendisiyle bizi korkuttukları peygamber bu olmasın" dediler. Yahudilerden önce müslüman olmanın gereğine inanıp müslüman oldular.

Akabe'de müslüman olan Medîneliler memleketlerine gittiklerinde bu durumu yakınlarına aktardıktan bir yıl sonra, daha önceki müslümanlarla birlikte on iki kişilik bir topluluk Hacc için Mekke'ye geldi. Bunlar Peygamberimizle görüştü ve "hırsızlık yapmamak, zinâ etmemek, çocukları öldürmemek, iftira etmemek, Allah ve Rasûlü'ne muhâlefette bulunmak husûsunda" peygamberimize söz verip bey'at ettiler.

Peygamberliğin on üçüncü yılında Medîneli müslümanlardan yetmiş iki kişilik bir grup hac için Mekke'ye geldiler. Peygamberimizle Akabe mevkiinde görüşmek üzere toplandılar.

Hiz. Peygamber ﷺ, amcası Abbâs'la birlikte Akabe'ye geldi. Abbâs henüz müslüman olmamıştı. Ebû Tâlib'in vefâtından sonra peygamberimizle daha çok ilgilenmeye başlamıştı. Bu ilgi kabîle bağından ileri gitmiyordu. Toplantıda ilk konuşmayı Abbâs yaptı; "Ey Hazrec topluluğu, bu benim kardeşimin oğludur. Benim yanımda insanların en sevgilisidir. Siz onu tasdik ediyor onun getirdiklerine inanıyor ve kendisini alıp götürmek istiyorsanız, bu hususta sizden tatmin edici bir söz almak isterim. Siz ona vereceğiniz sözü yerine getirebilecek ve kendisini muhâliflerinden koruyabilecek misiniz? Bunu gereği gibi yaparsanız ne iyi; yok eğer Mekke'den çıktıktan sonra kendisini yardımsız bırakarak rûsvay edecekseniz şimdiden bu işten vazgeçiniz, onu bırakınız. Yine kavmi arasında ve yurdunda izzet ve şerefiyle korunmuş olarak yaşasın."

Hiz. Abbâs'tan sonra Hiz. Peygamber ﷺ konuştu. Bundan sonra Medîneli müslümanlar düşüncelerini şöylece açıkladılar: "Allah'tan getirdiklerine bilerek ve inanarak sana bey'at ediyoruz. Biz, Rabbimiz'e bey'at ediyoruz Allâh'ın kudret eli ellerimizin üzerindedir. Kendimizi, oğullarımızı, kadınlarımızı esirgeyip koruduğumuz şeylerden seni de, esirgeyip koruyacağız. Eğer

bu ahdimizi bozarsak, Allâh'ın ahdini bozan, yaramaz, bedbaht insanlar olalım. Yâ Rasûlallah! Biz ahdimizde sadığız.” Peygamberimiz iki şart ileri sürdü, “Rabbim için şartım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmamanız yalnız O'na ibadet etmeniz, kendinizi, çocuklarınızı, kadınlarınızı esirgeyip koruduğunuz şeylerden, beni de esirgeyip korumanızdır” buyurdu. Medîneliler: “Böyle yaptığımız zaman bizim için ne var” dediler. Allah Rasûlü de: “Cennet var” buyurdular. Medîneliler “bu kârlı alışveriştir” deyip Allah Rasûlü'ne bey'at ettiler.

Mekke müşrikleri Akabe bey'atleriyle ilgili haberi alınca Allah Rasûlü'nü Mekke dışına çıkarmamak için önlemler almaya başladılar. Bir süre sonra peygamberimiz müslümanların Medîne'ye hicret etmelerine izin verdi. İlk olarak Cahşoğulları hicret etti. Bunlardan sonra Hz. Ömer hicret için önce silahını kuşandı, Kâbe'yi tavaf etti. Çevrede bulunan müşriklere de hicret etmekte olduğunu bildirdi. “Anasını ağlatmak karısını dul bırakmak isteyen varsa beni izlesin” diyerek büyük bir grup sahâbe ile birlikte hicret etti.”

Hz. Ömer'den sonra Hz. Hamza ve diğer müslümanlar hicret ettiler. Hz. Ebûbekir de hicret etmek istiyordu ancak, Peygamberimiz ona “acele etme, belki Allah sana bir arkadaş bulur” diyerek beklemesini söyledi. Bunun üzerine Hz. Ebûbekir Allah Rasûlü'nün isteği üzerine iki deve satın alıp, hicret edeceği günü beklemeye başladı.

Kureyşliler müslümanların Medîne'de destek bulup yerleştiklerini görünce telaşa kapıldılar. Peygamberimizin hicretine engel olabilmek için Dârü'n-Nedve adı verilen meclis binâsında toplandılar. Çeşitli fikirler ve düşünceler ileri sürerek sonuçta Ebû Cehil'in düşüncesinde karar kıldılar.

Ebû Cehil, her kabileden bir gencin seçilmesini, bunların hep birlikte Hz. Muhammed'i öldürmelerini teklif etti. Böylece Abdi Menâfoğulları'nın bütün kabîlelerle çarpışamayacağını, kan davasından vazgeçeceklerini bildirdi. Onlar bu tip hîleler düşünürlerken Peygamberimiz Hz. Ebûbekir'in evine vardı. Allâh'ın kendilerine hicret iznini verdiğini bildirerek yol hazırlıklarına başlandı. Mekkelilere âit bâzı emânetlerin sahiplerine teslim edilmesi ve müşrikleri yanıltmak amacıyla Hz. Ali'ye Peygamberimizin evinde kalması emredildi.

Gecenin geç vaktinde müşrikler Peygamberimizin evini kuşattılar. Allah Rasûlü Kur'ân okuyarak Allâh'a sığınmış böylece müşriklerin arasından görünmeden geçmiştir. Bir süre sonra müşrikler Peygamberimizin yatağında yatanın Hz. Ali olduğunu görünce hayrete düşmüş ve tuzaklarının boşa gittiğini anlamışlardı.

Rasûlullah ﷺ Hz. Ebûbekir'le birlikte Sevr Dağı'na doğru yol alıp Hira mağarasına gizlendiler. Bu dağ Medîne tarafında değil, Cidde tarafında Mekke'nin kuzey batısında yer alıyordu. Müşrikleri şaşırtmak için de böyle bir yola başvurulmuştu.

Müşrikler Hz. Ali'yi ve Hz. Ebûbekir'in kızı Esmâ'yı sıkıştırmış fakat bir şey öğrenememişlerdi. İz sürenleri yanlarına aldılar; dağ, tepe demeden her tarafı aradılar. Bir ara Rasûlullah ﷺ ve Hz. Ebûbekir'in gizlendikleri mağaranın ağzına kadar geldiler. Ancak Rasûlullah ﷺ ve yol arkadaşı oraya girdikten hemen sonra mağaranın girişine bir güvercin yuva yapmış ve bir örümcek de ağ örmüştü. Bu durumu gören müşrikler Allah Rasûlü'nün mağarada gizlenmesinin mümkün olmadığını düşünüp, elleri boş olarak geri döndüler.

Hz. Peygamber ﷺ ile Hz. Ebûbekir bu mağarada üç gün kaldılar. Hz. Ebûbekir'in oğlu Abdullah ve kızı Esmâ onlara yemek taşıdılar. Hz. Ebûbekir'in çobanı da koyunlarını Abdullâh'ın geçtiği yerlere sürerek izlerini silmeye çalıştı. Yol Kılavuzu Uraykıt Peygamberimiz ve Hz. Ebûbekir'in bineceği develeri getirdi. Hz. Peygamber kendisi için satın alınan devenin ücretini Hz. Ebûbekir'e ödemek istedi. Ebûbekir'in parayı kabul etmek istememesi üzerine, Allâh'ın Rasûlü: *"Bu iki deveden birisini, aldığın fiyatla bana devret."* buyurdu.⁹³¹ Hz. Peygamber'in burada deveyi kârsız olarak satın alma teklifinde bulunması, bunun câiz olduğunu gösterir. Böyle bir satış çeşidine fıkıhta "tevliye satışı" denir ve güvene dayanan satış türlerindendir.

Yolculukta geceleri yol alıyor, gündüzleri gizleniyorlardı. Kureyşliler, Peygamberimizi bütün uğraşlarına rağmen bulamayınca şaşkına döndüler. Onu bulana yüz deve vereceklerini vaad ettiler. Bu ödül herkesi heyecanlandırdı. Yüz deveye sahip olabilme ümidiyle her tarafı aramaya başladılar. Her yöne haberciler gönderildi. Bu habercilerden birisi de Süraka'nın yurduna gelmişti. Onlar da Allah Rasûlü'nü bulabilmek ve yüz deveye sahip olabilmek için fırsat kolluyorlardı. Bir gün adamın birisi üç kişilik bir yolcu kabîlesinin gitmekte olduğunu gördü. Bunu bir toplulukta anlattı. Süraka uyanık bir kimse idi. Adamı yanıltmak ve sözü kesmek için onlar falancalardır dedi. Adam da kesin bir şey bilmediğinden susmak zorunda kaldı. Bunun üzerine Süraka evine geldi. Atını ve oklarını hazırladı. Belirtilen yöne doğru hızla yol almaya başladı. Süraka kısa bir süre sonra Hz. Peygamber ve Hz. Ebûbekir'e yetişti. Onlara: "Bugün seni benden kim kurtarabilir?" diye seslendi. Allah Rasûlü'nün duâsıyla Süraka'nın atının

931. Kâsânî, Bedâ'î, V, 220.

ön ayakları kuma gömülmüştü. Böylece Allah bu Medîne yolculuğunda Rasûlü'nü yalnız bırakmamış ve onu tehlikelere karşı bir kez daha korumuştur. Atının kuma gömülmesi sonucunda gerçeği anlayan Süraka affını rica etti. Peygamberimiz de ona duâ ederek affetti. Süraka minnet altında kalmak istemiyordu. Peygamberimize ikramda bulunmak istiyordu. Peygamberimiz de onun hiçbir ikramını kabul etmek istemedi. İkramının kabul edilebilmesi için müslüman olmasının gerektiğini öğrendi ve müslüman oldu.

Medineliler yollara dökülüp Peygamberimizi karşıladılar. Peygamberimiz önce Kubâ'ya geldi, burada bir süre kaldı ve Kubâ Mescidi'ni inşâ ettirdi. Hz. Ali de Kubâ'da Rasûlullâh'a yetişti. Suheyb b. Sinan da hicret etmek için yola çıkmıştı. Kureyşliler onun yolunu çevirdiler, göndermek istemediler. Suheyb, biriktirdiği bütün serveti Kureyşlilere bırakmak şartıyla yoluna devam etti. Peygamberimiz birkaç gün sonra Kubâ'dan Medîne'ye hareket etti. Hareketinden önce Neccâroğulları'na kendisini Medîne'ye götürmeleri için haber gönderdiği de rivâyet edilmektedir. Abdülmuttalib'in annesi Neccâroğulları'nın kızıydı. Dolayısıyla Neccâroğulları Abdülmuttalib'in dayıları oluyordu. Neccâroğulları Peygamberimizi Medîne'ye götürdüler. Halk Rasûlullâh'ı ağırlamak için can atıyordu. O ise hiç kimseyi kırmak istemiyordu. "Devenin yolunu açınız. Nereye çökeceğini o bilir." diyordu. Deve boş bir arâzîye çöktü. Peygamberimiz bu arâzîye akrabalarından kimin evinin yakın olduğunu sordu. Böylece Neccâroğulları'ndan Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin evine misafir oldu.

Hicretle ilgili âyetlerde şöyle buyrulur: **"Öz nefislerinin zâlimleri olarak canlarını alacağı kimselere melekler derler ki: "Ne işte idiniz?" Onlar: "Biz yeryüzünde dînin emirlerini uygulamaktan âciz kimseler idik" derler. Melekler de: "Allâh'ın arzı geniş değil miydi? Siz de oradan hicret etseydiniz ya" derler. İşte onlar böyle. Onların barınakları cehennemdir. O ne kötü bir yerdir. Erkeklerden, kadınlardan, çocuklardan zayıf ve acz içinde bırakılıp da hiçbir çâreye gücü yetmeyen ve (hicret) için bir yol bulamayanlar müstesnâdır."**⁹³²

Hanefî mezhebine göre, mal, can, ırz ve dîni yaşama güvenliği kalmayan bir gayrimüslim ülkeden İslâm diyarına hicret etmek vâciptir. Hanbelî hukukçulara göre bir kimsenin, Darü'l Harp'te dînini açığa vurup yaşayabiliyor bile olsa, müslümanların sayısını çoğaltmak ve cihâda katılabilirlik için Dârü'l-İslâm'a hicret etmesi sünnet olur. Şâfiîlerden el-Mâverdi'ye

göre de, müslüman herhangi bir küfür beldesinde dinini açığa vurabiliyor-
sa, orası onunla Darü'l-İslâm olmuş olur. Orada durmak, hicret etmek-
ten daha iyidir. Çünkü böylelikle kendisinden başkalarının da İslâm'a gir-
meleri umulabilir. Ancak el-Mâverdi'nin bu görüşüyle, konu ile ilgili ola-
rak Darü'l-Harp'te kalmayı haram kılan âyet ve hadisler arasındaki aykırılı-
k açıktır. Hicret hükmü, Darü'l-Harp'te müslüman olup oradan uzak-
laşabilecek güçte olan herkes için geçerlidir.⁹³³ Darü'l-Harp'ten hicret et-
menin, herhangi bir mâsiyetin işlenmesi veya herhangi bir emrin yerine
getirilmemesi veya İslâm Devlet başkanının istemesiyle vâcip olacağı ko-
nusunda icmâ vardır.⁹³⁴

Mekke'nin fethedildiği gün Abdurrahman b. Safvan babasını ge-
tirmek, Rasûlullâh'a babasının da hicret sevabından payını almasını istediği-
ni bildirdi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz: “Artık hicret yoktur” di-
ye cevap verir. Rasûlullâh'ı bu konuda yumuşatmak amacıyla, amcası Hz.
Abbâs'ın yanına gider ve bu konuda kendisine yardımcı olmasını ister. Hz.
Abbâs , Peygamber e “Allah aşkına kabul et.” derse de, Hz. Rasûlullah
şu cevabı verir: “Amcamın yeminini yerine getiririm, ama hicret yoktur.”
hadîsinin râvilerinden olan Yezid b. Ziyâd bu hadîsi: “Halkı İslâm'ın ege-
menliği altına girmiş bulunan bir yerden hicret edilemez, demek istiyor.”
şeklinde açıklamıştır.⁹³⁵ Buna göre, artık Mekke'den hicret etmek dönemi
sona ermişti. Çünkü hicretten amaçlanan gerçekleşmiş durumda idi. Artık
Mekke'nin kendisi fethedilmek sûretiyle bir İslâm beldesi olmuş ve İslâm'ın
bütünüyle hayata yansıtacağı bir yer hâline gelmiştir. Burada Allah'tan baş-
ka hiç kimsenin hâkimiyetinden söz edilemeyecektir.

Diğer bir kısım hadislerde ise, hicretin sürekliliğinden şöyle söz edi-
lir: “Kâfirlerle savaş devam ettiği sürece, hicretin sonu gelmeyecektir.”⁹³⁶
“Hicretten sonra yine hicret olacaktır. Yeryüzünün en hayırlıları, Hz.
İbrahim'in hicretini kendisine örnek alanlardır.”⁹³⁷

Bu hadislerden anlaşıldığına göre, İslâm'ın hâkim olduğu bir yerden hic-
ret etmenin farz veya vâcip olması söz konusu değildir. Ancak gayrimüs-
lim bir ülkeden İslâm ülkesine hicret etmenin gerekmesi kıyâmete kadar de-
vam edebilir. Ebûbekir İbnü'l-Arabî: “Hicret, Peygamber zamanında farz

933. Şevkânî, Neylül-Evtâr, VIII, 28-29.

934. Şevkânî, age, VIII, 29.

935. İbn Mâce Kefâret.

936. Şevkânî age, VIII, 27.

937. Ebû Dâvûd, Cihâd.

idi. Kendi dîni veya nefsi için korkusu olan herkese farz olarak devam etmektedir. Arkası kesilen hicret Mekke'nin fethinden sonra, Mekke'den Medîne'ye olan hicrettir.” demiştir.⁹³⁸

Hicret Edenler ve Ecirleri

Allah ﷻ için yapılan her hareket, tavır ve söz karşılıksız kalmaz. Allah için bulunduğu yeri, binbir zorluk altında terk eden ve bununla İslâm'ı daha iyi yaşamayı, Allâh'a daha mükemmel bir şekilde kullukta bulunmayı amaçlayan bir kimsenin elinin boş dönmesi düşünülemez.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Muhakkak îmân edenler, hicret edenler ve Allah yolunda cihâd edenler, işte onlar, Allâh'ın rahmetini umabilirler.”**⁹³⁹

“Muhâcir ve Ensâr'dan daha önce îmân etmiş olanlarla (sonradan) onlara ihsan ile uyanlardan Allah râzı olmuştur. Ve onlar da Allah (ın kendilerine verdiği nîmet ve sevap)dan râzı olmuşlardır. Onlar o cennetlerde ebedî kalıcıdırlar.”⁹⁴⁰

“Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda hicret edenlere gelince, onları dünyada güzel bir şekilde yerleştireceğiz. Eğer bilirlerse âhiretin mükâfatı elbette daha büyüktür.”⁹⁴¹

إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً
وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿٩٨﴾ فَأُولَٰئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَغْفُو عَنْهُمْ ۖ وَكَانَ اللَّهُ
عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٩٩﴾

98- Ancak, çâre bulamayan ve yol bilmeyen güçsüz bırakılmış erkek, kadın ve çocuklar bunun dışındadır.

99- İşte bunlar, Allâh'ın kendilerini affetmesi umulan kimselerdir. Çünkü Allah çok affeden, çok bağışlayandır.

98-99. âyetlerde, hiçbir şekilde göç etmeye güç yetiremeyen kimsele-
rin mazur sayılabilecekleri, Yüce Allâh'ın onları affedebileceği bildirilmiştir.

938. Şevkânî age, VIII, 29.

939. Bakara, 2/219; Tevbe, 9/20.

940. Tevbe, 9/100.

941. Nahl, 16/41. Bk. H. Döndüren, Şâmil İslâm Ansik. “Hicret” mad.

Nitekim Ebû Hüreyre'den rivâyete göre, Allâh'ın Rasûlü bu gibi darda olan ve göç edemeyenler için bir yatsı namazının son rekâtında rükudan “se-miallah limen hamideh” deyip doğrulduktan sonra şöyle duâ etmiştir: “Ey Allâhım! Ayyaş b. Ebî Râbia'yı, Seleme b. Hışâm'ı, Velîd b. Velîd'i ve mü'minlerden güçsüz ve çâresiz bırakılanları kurtar. Allâhım! Mudar Kabîlesi üzerine baskını artır. Allâhım! Onlara Hz. Yusuf'un kıtlık yılları gibi yıllar ver!”⁹⁴²

Rivâyet olunduğuna göre yukarıdaki âyet inince Allâh'ın Rasûlü bunu Mekke müslümanlarına göndermiş. Cündeb b. Damre رضي الله عنه de oğullarına; “Beni bir deveye yükleyiniz. Çünkü ben ne güçsüzlerden ne de yolu bilme-yenlerdenim. Allâh'a yemin olsun ki, artık bu geceden itibâren Mekke'de ya-tamam.” demişti. Oğulları bunu yatakla deveye yüklemişler, Medîne'ye 7-8 km kalınca, Allâh'ın elçisine ulaşamadan, Ten'im'de vefât etmiştir. Onun ölüm haberi Allah Rasûlü'nün ashâbına ulaşınca, “Medîne'de vefât etseydi sevabı eksik olurdu.” demişler, bunun üzerine bir sonraki 100. âyet inmiş-tir. Bununla ilim aramak, haccetmek, cihâd etmek veya bunlar gibi herhan-gi bir dînî amaçla Allah rızası için yapılan her hicretin Allah ve Rasûlü'ne yapılmış bir hicret olacağı açıklanmıştır.⁹⁴³

وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَآغِمًا كَثِيرًا وَسَعَةً
وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكُهُ الْمَوْتُ فَقَدْ
وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٠٠﴾

100- Kim, Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer ve bolluk bulur. Şu hâlde, kim Allâh'a ve peygamberine hicret etmek üzere evinden çıkar ve sonra da kendisine ölüm erişirse, (bilsin ki), onu ödüllendirmek Allâh'a âittir. Çünkü Allah, çok bağışlayan, çok merhametli olandır.

100. âyete göre, hicret eden kimse, yeryüzünde barınacak yer ve bol rızık bulur. Hz. Peygamber 622 M tarihinde Medîne'ye hicret edip, orada güçlü bir topluluk oluşunca artık başka beldelerde güçsüz duruma

⁹⁴². Buhârî, Ezân, 128, İstiskâ, 2, Cihâd, 98, Enbiyâ, 19, Edeb, 110, Deavât, 58, Tefsir, 4/21 ; bk. Âl-i İmrân, 3/128.

⁹⁴³. Elmalılı, age, III, 62, 63.

düşenlerin oraya hicret etmesi farz kılınmıştır. Ancak müslüman olduğu hâlde malını, mülkünü, mevkiini bırakamayıp müşriklerin içinde kalanlar, ya münâfık durumuna düşmüş ya da yeniden şirke dönenler olmuştur. İçlerinde Hz. Abbâs gibi, Allah Rasûlü'nün izniyle Mekke'de oturanlar da vardı. İşte yukarıdaki âyetler onların bu durumunu dile getirmektedir. Bu arada gerçekten çâresiz, güçsüz ve bilgisiz olanların hicret etmemekte özürlü sayılacakları da vurgulanmıştır. Buna göre, aynı şartlar gerçekleşince dünya üzerinde hicret her zaman söz konusu olabilir. Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *“Düşmanla savaşlar devam ettiği sürece hicret devam eder.”*⁹⁴⁴

Göç etmeyi çok istediği hâlde buna imkân bulamayanlarla ilgili olarak Allah Rasûlü'nün şu hadîsi anlamlıdır: *“Ameller niyetlere göredir. Herkes yaptığı işin karşılığını niyetine göre alır. Kimin hicret niyeti Allah ve Rasûlü'ne ise hicreti onlarıdır. Kimin niyeti de elde edeceği bir dünyalığa veya evleneceği bir kadına ulaşmak ise onun hicreti de hicret ettiği şeydir.”*⁹⁴⁵

944. Ahmed bin Hanbel, V, 270.

945. Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1, İman, 41; Müslim, İmâre, 155.

﴿ BÂB 15 ﴾

**SEFERİNİN NAMAZI, KORKU NAMAZI,
DÜŞMANI İZLEMEK**

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ ۖ
 إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا ۖ إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا
 ﴿١٠١﴾ وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ
 وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ ۚ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ ۚ وَلْتَأْتِ
 طَائِفَةٌ أُخْرَىٰ لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ ۚ
 وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ
 مَيْلَةً وَاحِدَةً ۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذًى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ
 مَرْضَىٰ أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ ۚ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ
 عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٠٢﴾ فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا
 وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ ۚ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ ۚ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ
 عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا ﴿١٠٣﴾ وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ ۚ
 إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ ۚ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ
 مَا لَا يَرْجُونَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٠٤﴾

101- Yeryüzünde yolculuğa çıktığınız zaman, inkâr edenlerin size saldırıda bulunmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Şüphesiz ki kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır.

102- Savaş sırasında sen onların içinde bulunur da, onlara namaz kıldırarak olursan, onlardan bir grup silahlarını

yanlarına alarak seninle birlikte namaza dursun. Bunlar namazlarını (bir veya iki rekât olarak) kılınca, arkanıza durup, sizi düşmandan korusunlar. Bu kez de, namaz kılmayanlar gelip seninle birlikte namazlarını kılsınlar. Silahlarını da yanlarına alarak tedbirli olsunlar. Çünkü kâfirler size ansızın bir baskın yapmak için, silah ve mühimmatınızın yanınızda olmamasını arzu ederler. Ancak yağmurdan veya hasta olmanızdan dolayı size bir sıkıntı verecekse, silahlarınızı yanınıza almamanızda size bir günah yoktur. Yine de gerekli tedbirinizi alın! Şüphesiz ki Allah, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır.

103- Korku hâlinde kıldığınız namazlarınızı bitirince, ayakta iken, otururken ve yatarken Allâh'ı zikredin! Güvene kavuştuğunuzda da namazı dosdoğru kılın. Şüphesiz ki namaz, mü'minlere belli vakitlerde farz kılınmıştır.

104- Düşman birliklerini takip etmekte gevşeklik göstermeyin! Çünkü siz acı çekiyorsanız, şüphesiz onlar da sizin gibi acı çekiyorlar. Ama siz Allah'tan, onların ummadığı şeyleri beklemektesiniz. Allah her şeyi hakkıyla bilen, tam hüküm ve hikmet sahibi olandır.

101. âyette, yolculuk sırasında namazın kısaltılmasında bir sakınca bulunmadığı, küfür ehlinin mü'minlere apaçık düşman olduğu belirtilmektedir.

YOLCULUK VE FIKHÎ HÜKÜMLERİ

İslâmî bir terim olarak belirli bir mesâfeye gitmek olup, orta bir yürüyüşle üç günlük, yani on sekiz saatlik bir mesâfeden ibârettir. Buna “üç merhale” de denir.

Vatanında veya o hükümdeki bir yerde oturan kimseye “mukîm”, buradan çıkıp yaya yürüyüşü ile en az on sekiz saatlik mesâfeye gitmeye başlamış olan kimseye de “misafir (yolcu)” denir. Yolculuk; vatan edinilen şehir, kasaba veya köyün yola çıkıldığı tarafındaki evlerinden ayrıldıktan ve en az üç günlük bir yere (90 km) gidilmeye niyet edildikten itibâren başlar.

Yolcular için bir kısım kolaylıklar, ruhsatlar getirilmiştir. Ramazan'da yolculukta bulunan için orucunu geri bırakması mübahtır. Yolcunun mesh süresi üç gün üç gecedir. Yolcu dört rekâtlı farz namazlarını ikişer rekât olarak kılar.

Hanefilere göre, yolculuk sırasında konaklama yerinde eğer güvenlik ve rahatlık varsa, farzlara bağlı müekked sünnetleri kılmak gerekir. Hadiste; *“Sizi atlar kovalasa da sabah namazının iki rekât sünnetini terk etmeyin.”* buyurulmuş;⁹⁴⁶ Hayber Gazvesi dönüşünde, konaklama yerinde, sabah namazına kalkılamaması üzerine, güneş yükseldikten sonra, önce iki rekât namaz kılınmış, sonra Allâh'ın elçisi farzı kıldırmıştır.⁹⁴⁷ Nitekim Hz. Peygamber'in yolculuk sırasında nâfile namazları binitinin üzerinde, binit ne tarafa dönerse dönsün îmâ ile kıldığı da nakledilmiştir.⁹⁴⁸ Ebû Mûsâ رضی اللہ عنہ 'ten, Rasûlullah ﷺ şöyle buyurmuştur: *“Bir kimseyi hastalık veya yolculuk meşgul eder, amel eksikliği olursa, kendisine sağlıklı ve mukîm iken yaptığı amellerin benzeri yazılır.”*⁹⁴⁹

Çoğunluk mezhep imamlarına göre ise, yolculukta sabah namazının sünneti dışında farzlara bağlı nâfile namazları kılmak gerekmez. Delil, Abdullah b. Ömer'den nakledilen şu hadistir: *“İbn-i Ömer Mekke yolculuğu sırasında arkadaşlarına öğle ve ikinci namazlarını ikişer rekât olarak kıldırmıştı. Öğle namazından sonra, bâzı kişilerin nâfile namaz kıldıklarını görünce, “Eğer ben nâfile namaz kılacak olsaydım, farzı dörde tamamlardım.” demiş ve şu hadîsi nakletmiştir: “Ben, Rasûlullah ﷺ ile birlikte yolculukta bulundum, o, vefât edinceye kadar iki rekât üzerine ziyâde yapmadı. Ebûbekir رضی اللہ عنہ ile birlikte bulundum, o da vefât edinceye kadar iki rekât üzerine ziyâde yapmadı. Ömer ve Osman'la birlikte bulundum. Onlar da vefâtılarına kadar iki rekât üzerine ilâve yapmadılar. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “Şüphesiz sizin için Allâh'ın elçisinde güzel bir örnek vardır.”*⁹⁵⁰

Aslî vatana dönüp gelmekle yolculuk hâli sona erer. Burada oturmayaya niyet edilmese de sonuç değişmez. Vatan-ı ikâmete dönüşte ise, kalmayaya niyet gerekir.

Vatan Üç Kısma Ayrılır

1) Aslî vatan: Bir insanın doğup büyüdüğü veya evlenip içinde yaşamak istediği veya içinde barınmayı kastedip, başka yeri vatan edinmek istemediği yere “vatan-ı aslî” denir.

946. Ahmed bin Hanbel, II, 405; Ebû Dâvûd, Tatavvû', 3, H No: 1258.

947. Ebû Dâvûd, Salât, 11, H No: 435, 443; Nesâî, Mevâkît, 54, 55; Ahmed bin Hanbel, IV, 444; Tehânevî, I'lâû's-Sünen, II, 126.

948. Bk. Buhârî, Taksîr, 7-9) Yürüyüş ve yolculuk hâlinde korku, zaman darlığı vb. güçlükler varsa nâfile namaz kılmak gerekmez. (İbn Âbidîn, age, II, 270; İbn Kudâme, II, 271.

949. Buhârî, Cihâd, 56, H No: 134; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 20, H No: 3091.

950. Müslim, Müsâfirin, 8; İbn Mâce, İkâme, 75, H No: 1071; Nesâî, Taksîr, 5, H No: 1456.

2) İkâmet edilen vatan: Bir kimsenin doğduğu, evlendiği ve yerleşme-ye karar verdiği bir yer olmaksızın yalnız içinde on beş günden fazla kal-mak istediği yere de “vatan-ı ikâmet” denir.

3) Sükna vatanı: Bir yolcunun, içinde on beş günden az oturmak is-tediği yer de kendisinin bir “vatan-ı sükna”sıdır. Bu sonuncuya îtibar edil-mez. Bununla ne aslî vatan ne de ikâmet vatanı değişmiş, bozulmuş olur.

Yolcunun Namazı

Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulur: **“Yeryüzünde yolculuğa çıktığınız-da, inkâr edenlerin size saldırıda bulunmasından korkarsanız, na-mazı kısaltmanızda sizin için bir günah yoktur. Çünkü kâfirler, sizin apaçık düşmanınızdır.”**⁹⁵¹ Âyette, yolculuk sırasında namazın kısaltılmasın-dan söz edilmektedir. Bulunduğu yerden üç günlük yolculuğa (en az 90 km) çıkan kimse seferî sayılır. Âyette kısaltmanın düşman korkusu şartına bağ-lanması, o günkü durumu tespitten ibârettir. Nitekim Hz. Ömer güven için-de yapılan yolculuğun durumunu Hz. Peygamber’e sorunca; **“Namazın kı-saltılması, Allâh’ın size verdiği bir bağıştır, Allâh’ın sadakasını kabul edin.”** buyurmuştur.⁹⁵² Hz. Peygamber’in umre, hac veya savaş için yaptığı yolcu-luklarda namazı kısaltarak kıldığını bildiren haberler tevatür derecesindedir.

Hanefilere göre, yolcu için dört rekâtlı farz namazların aslı iki rekâttir. Hz. Âişe رضی اللہ عنہا şöyle demiştir: **“Namaz ikişer rekât olarak farz kılındı. Hz. Peygamber’in hicretinden sonra sefer namazı yine iki rekât olarak kaldı, hazar namazı artırıldı.”**⁹⁵³

Hz. Ömer şöyle demiştir: **“Muhammed صلی اللہ علیہ وسلم’in kendi diliyle, yolculuk na-mazı, cuma namazı ve bayram namazı ikişer rekâttir. Bunlar tamdır, kı-saltılmış değildir.”**⁹⁵⁴ Buna göre normal yolculuk sırasındaki namazlarda bir kısaltma yoktur, o zaten aslında iki rekâttir. İbn-i Abbâs, İbn-i Ömer, Câbir b. Abdullah ve Ebû Hanîfe’ye göre yolculukta namazın kısa oluşu yukarıda-ki âyete değil, sahih sünnete dayanır. Hz. Osman’ın hac sırasında Mina’da namazı tam kılması, insanların bunu yanlış anlayarak, her zaman kısa kıl-maya kalkışması korkusudur. Nitekim Abdullah bin Mes’ud رضی اللہ عنہ, bu uygula-manın, Hz. Peygamber’in ve ilk üç halîfenin uygulaması ile çeliştiğini öne sürerek karşı çıkmıştır.⁹⁵⁵

951. Nisâ, 4/101.

952. Müslim, Müsâfirin, 4; Tirmizî, Tahâre, 4, 20.

953. Buhârî, Salât, 1.

954. İbn Mâce, İkâme, 73.

955. Buhârî, Taksîr, 2; S. Ateş, age, II, 356.

Kısaltmanın, yukarıdaki âyete dayandığını söyleyenler, âyetteki, “Üzerinize bir günah yoktur.” ifâdesi farz oluşunu değil cevaz ve ruhsat bildirir, demişlerdir. Şâfiî ve Hanbelîler bu görüştedir.

Yolculukta İki Namazın Birleştirilmesi

Bir namazın farz olması için vaktinin girmesi gerekir. Vakit, namazın şartlarındadır. Kur'ân-ı Kerîm'de, **“Şüphesiz namaz mü'minlere belli vakitlerde farz kılındı.”** buyrulur.⁹⁵⁶ Rivâyete göre namazın farz olduğu Mîraç gecesinin ertesi günü Cebrâil ﷺ gelerek, Hz. Muhammed ﷺ'e iki gün süreyle namaz kıldırması, böylece namazın başlangıç ve son vakitlerini göstermiştir.⁹⁵⁷

Ancak Peygamber ﷺ Vedâ Haccı sırasında, Arefe günü Arafat'ta, öğle namazı vakti girince, öğle ve ikindi namazını birlikte kıldırıldığı gibi, güneş batınca Arafat'tan Müzdelife'ye hareket etmiş, yatsı namazı vaktinde akşamla yatsıyı birlikte kıldırmıştır. Bu uygulamada sünnet namazlar kılınmamıştır.⁹⁵⁸ Diğer yandan Allah elçisinin 18 gün kadar süren Tebük seferi yolculuğu sırasında da öğle ile ikindi ve akşamla yatsıyı birleştirerek kıldığı rivâyet edilmiştir. Hanefîler bunu öğleyi geciktirip son vaktinde, ikindiye ilk vaktinde, akşam namazını geciktirip son vaktinde, yatsıyı ise ilk vaktinde kıldırarak cem (sûrî cem) yaptığını söylemişlerse de, **İmam Şâfiî** bu birleştirmede zorlukların etkili olduğunu dikkate alarak, yolculuk, yağmur ve hastalık gibi özürler bulununca, öğle ile ikindinin akşamla yatsı namazının birlikte kılınabileceğini söylemiştir.

Sonuç olarak, Hz. Peygamber döneminde Vedâ Haccı dışında da yolculuk, hastalık ve şiddetli yağmur gibi darlık zamanlarında öğle ile ikindi ve akşamla yatsı namazlarının birleştirilerek kılındığı dikkate alınarak, özellikle yolculuk sırasında bu namazları birleştirilerek kılmak mümkün ve câiz olur.

Nitekim Diyânet İşleri Başkanlığınca, 2002'de Tarabya Otelinde düzenlenen istişâre toplantısının sonuç bildirgesinde, namazların cem'i uygulamasının Hz. Peygamber tarafından bir kolaylaştırma oluşuna dikkat çekilmiş, alışkanlık hâline getirmemek şartıyla, dînen geçerli bir özrü bulunan kimse'nin bu kolaylıktan yararlanmasının câiz olacağı belirtilmiştir.⁹⁵⁹

956. Nisâ, 4/123.

957. Ahmed bin Hanbel, I, 382, III, 330, 331; Şevkânî, Neyl, I, 300.

958. Buhârî, Hac, 97; Müslim, Müsâfirin, 52, 53; Ebû Dâvûd, I, 285.

959. Bilgi için bk. H. Döndüren, Delilleriyle İslâm İlmihali, s. 256-259.

وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا
 أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى
 لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَدَّ الَّذِينَ
 كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً
 وَاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذًى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى
 أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا
 مُهِينًا ﴿١٠٢﴾

102- Savaş sırasında sen onların içinde bulunur da, onlara namaz kıldırarak olursan, onlardan bir grup silahlarını yanlarına alarak seninle birlikte namaza dursun. Bunlar namazlarını (bir veya iki rekât olarak) kılınca, arkanıza durup, sizi düşmandan korusunlar. Bu kez de, namaz kılmayanlar gelip seninle birlikte namazlarını kılsınlar. Silahlarını da yanlarına alarak tedbirli olsunlar. Çünkü kâfirler size ansızın bir baskın yapmak için, silah ve mühimmatınızın yanınızda olmamasını arzu ederler. Ancak yağmurdan veya hasta olmanızdan dolayı size bir sıkıntı verecekse, silahlarınızı yanınıza almamanızda size bir günah yoktur. Yine de gerekli tedbirinizi alın! Şüphesiz ki Allah, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır.

102. âyette, savaş zamanlarında cemaatle kılınacak, adına “Korku namazı” denen namazın kılınma esasları bildirilir.

KORKU NAMAZI

Ebû Hüreyre’den nakledildiğine göre, Rasûlullah ﷺ savaş için Mekke ile Medîne yolu üzerinde Usfan’da konaklayınca öğle namazını kıldırmıştı. Onları izleyen düşman kendi arasında şöyle dediler: “Onların, adına ikinci namazı dedikleri bir sonraki namazları var ki, onu babalarından ve çocuklarından daha çok severler. Hazırlığınızı yapın ve onların üzerine saldırın!” İşte yukarıdaki âyet bunun üzerine inmiş olup, böyle bir durumda farz namazın kılınma şeklini bildirmektedir.⁹⁶⁰

960. Tirmizî, Tefsir, 4/21; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 522.

İbn-i Abbâs ve Câbir ؓ'ten rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber seferde ashâbıyla öğle namazını kılmış, müşrikler de bunu görmüştü. Sonradan “Biz ne kötü yaptık, niye o sırada saldırıvermedik!” dediler ve diğer bir namaz sırasında baskın yapmaya karar verdiler. Yüce Allah da bu âyetle peygamberine onların sırlarını bildirdi. Allah elçisinin daha önce, Zîkared ve Zâtürrika'da da korku namazı kıldırıldığı nakledilmiştir. Buna göre, yolculuk ve korku namazı ile ilgili âyetlerin, savaşla ilgili diğer âyetlerle birlikte Uhud savaşından sonra inmiş olması gerekir. Nitekim Hz. Peygamber'in dört yerde korku namazı kıldırıldığı, bunların; Zîkared, Zâtürrika, Batn-ı Nahle ve Usfan olduğu bilinmektedir. Usfan, Mekke'ye 50 km mesâfede bir kasaba olup, Cuhfe ile Mekke arasındadır.⁹⁶¹

Zâtu'r-Rik'a Gazvesi: Hz. Peygamber ؓ Benî Nadir Gazvesi'nden döndükten iki ay sonra, 4. hicret yılında Gatafanlı Muhariboğulları'ndan, hayvan satmak için Medîne'ye gelen bir adam, Muhariboğulları ile Sa'lebeoğulları'nın, müslümanlarla savaşmak için hazırlık yaptıklarını ve Nahl yakınlarındaki Zâtu'r-Rik'a'da toplandıklarını haber verdi.⁹⁶²

Rasûlullah ؓ Nahl yakınında Sa'd ile Şukrâ arasında bir yer olan Zâtu'r-Rik'a'ya kadar ilerledi. Ancak müşrikler savaşa cesâret edemediler ve dağılarak etraftaki tepelere çekildiler.

Bu arada namaz vakti girmiş bulunuyordu. Ancak müslümanlar, namaz kılariken düşmanın saldırıya geçmesinden endişe ediyorlardı. İşte bunun üzerine yukarıdaki⁹⁶³ âyet nâzil oldu ve Rasûlullah ؓ, ashâbına bu âyetin bildirdiği şekilde namaz kıldırıldı.

Müşrikler geri çekilirken sürülerinden bir kısmı orada kalmıştı. Rasûlullah ؓ bu mallara ganîmet olarak el koydu.⁹⁶⁴

Korku namazının kılınışı: Önce cemaat ikiye ayrılır. Bir grup düşman için nöbet tutarken, diğer grup imâmın arkasında namaza durur. İki rekâtlı namazda ilk rekâtın, üç veya dört rekâtlı namazda ise ilk iki rekâtın sonunda, bu grup namazdan ayrılarak nöbete gider, namaz kılmayan öbür grup gelerek, kalan namazda imâma uyar. Sonraki rekâtları kılarak yeniden nöbete döner. İlk grup gelerek (lâhık'ta olduğu gibi) kıraatsız namazı tamamlar

961. Mu'cemu'l-Buldân, III, 673.

962. İbnu'l-Esîr, el-Kâmil fi't-Tarih, Beyrut 1979, 174. Değişik rivâyetler için bk. Asım Köksal, İslâm Tarihi, IV, 121-122.

963. Nisâ, 4/101-103.

964. Belâzurî, Ensâb, I, 340.

ve nöbete gider. Sonraki grup gelerek (mesbûk'ta olduğu gibi) kıraatla geri kalan rekât ya da rekâtları tek başına tamamlar.⁹⁶⁵

Şâfiî ve Mâlikîlere göre ise ilk grup imamla birinci rekâtı kılınca, imam ayakta (kıyamda) bekler, bunlar namazlarını tamamlayıp nöbete gider, ikinci grup gelip imamla bir rekât kılarlar. İmam son oturuşta onları bekler, kalıp bir rekât daha kılarlar ve imamla birlikte selâm verirler.

Düşmanla savaş hâlinde iken bulunduğu araç üzerinde veya yerde namaz kılmak zorunda kalan kimse, namazını gücünün yettiği yöne doğru îmâ ile kılar. Bu da mümkün olmazsa namazlarını geri bırakır. Nitekim Hendek Gazvesi'nde öğle, ikindi ve akşam namazları daha sonra yatsı namazı vakitinde kazâ edilmiştir. Hanefiler dışında çoğunluğun görüşüne göre ise, savaşın kızıştığı zamanda bile namazı îmâ ile kılmak câizdir. Onlara göre yukarıdaki korku namazı âyeti Hendek Gazvesi'nden sonra inmiştir.⁹⁶⁶

فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ
فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ ۚ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا
مُّوَفَّقَاتًا ﴿١٠٣﴾

103- Korku hâlinde kıldığınız namazlarınızı bitirince, ayakta iken, otururken ve yatarken Allâh'ı zikredin! Güvene kavuştuğunuzda da namazı dosdoğru kılın. Şüphesiz ki namaz, mü'minlere belli vakitlerde farz kılınmıştır.

103. âyete göre farz namazların “belli vakitleri” vardır. Bu vakitler bâzı âyetlerde ve Hz. Peygamber'in kâim sünnetinde belirlenmiştir. Aşağıda namaz hakkında bilgi vereceğiz:

NAMAZ VAKİTLERİ

Namaz niyet ve tekbirle başlayıp selam ile son bulan, belli fiil, söz ve okumaları içine alan özel bir duâ çeşididir. Allâh'a karşı O'nu yüce saymanın ve şükrün bir ifâdesidir. Namaz hicretten bir buçuk yıl kadar önce Mîraç (İsrâ) gecesinde farz kılınmıştır. Bundan önce de Allah elçisinin sabah ve

965. Bk. Buhârî, Taksîr, 5, Salât, 1; Müslim, Mûsâfirîn, 1, 3, 5; Ebû Dâvûd, Sefer, 1, 2, 6.

966. Bk. İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadir, I, 441; Meydânî, Lübbâb, I, 124; İbn Âbidîn, Reddül-Muhtâr, I, 792; İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müçtehid, I, 327; Zühaylî, age, II, 431, 432.

akşam ikişer rekât namaz kıldığı nakledilir. Önceki semâvî dinlerde de namaz ibadeti vardır. Lokmân 'ın oğluna namazı emretmesi,⁹⁶⁷ Hz. İbrahim'in Hicaz'ın güvenliği için duâ ederken namazdan söz etmesi,⁹⁶⁸ yine Yüce Allâh'ın, Sînâ dağında ilk vahiy sırasında Hz. Mûsâ'dan namaz kılmasını istemesi örnek verilebilir.⁹⁶⁹

Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde **“Namazı kılınız, zekâtı veriniz.”** buyrulur. **“Bütün namazları ve orta namazı muhafaza ediniz.”**⁹⁷⁰ **“Namazı kılın, zekâtı verin ve Allâh'a samimî olarak bağlanın. Çünkü O, sizin Mevlâ'nızdır. Ne güzel Mevlâ, ne güzel yardımcıdır!”**⁹⁷¹

Hz. Peygamber'den namazla ilgili birçok hadis nakledilmiştir. Biz bir tane-sini vereceğiz: *“İslâm beş temel üzerine kurulmuştur. Allah'tan başka bir ilâh bulunmadığına ve Muhammed'in, Allâh'ın elçisi olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, haccetmek ve Ramazan orucunu tutmaktır.”*⁹⁷²

*“Namaz erginlik çağına gelmiş, akıllı her müslümanın üzerine farzdır. Hz. Peygamber, alıştırmak amacıyla çocukların yedi yaşına girince nama-za başlatılmasını bildirmiştir.”*⁹⁷³

Kur'ân ve sünnette namaz vakitleri: Farz namazlar ile bunların sünnet-leri, vitr, terâvih ve bayram namazları için vakit şarttır. Farz namazlar; sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarından ibârettir. Cuma namazı da öğle namazı yerine geçer. Vakti girmeden kılınacak bir namaz edâ yerine geçmediği gibi, vaktinden sonra kılınacak namaz da edâ değil, kazâ olur. Bir namazın özürsüz olarak kazâyâ bırakılması Allah Teâlâ yanında büyük so-rumluluğu gerektirir. Diğer yandan cuma, bayram ve sünnet namazlar, va-kitleri çıkınca kazâ edilemez. Namazın yükümlüye gerekli olması ve kılındığında da geçerli sayılması, “namaz vakitleri”ni bilmeyi gerektirir. Bu vakit-ler Kitap ve sünnetle belirlenmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'in çeşitli âyetlerinde “salât, tesbih, hamd ve secde et-mek” gibi “parça zikredip bütünü kastetme” yoluyla namaz vakitlerine işa-ret edilir. Kimi âyetlerde bir iki vakte işaret edilirken, kimilerinde beş vakit namazı kapsayan anlam zenginliği vardır. **“Şüphesiz namaz, mü'minlere,**

967. Lokmân, 31/17.

968. İbrâhim, 14/37.

969. Tâhâ, 20/14.

970. Bakara, 2/238.

971. Hac, 22/78.

972. Buhârî, İman, 1, 2; Müslim, İman, 19-22.

973. Ebû Dâvûd, Salât, 26; Ahmed bin Hanbel, II 180, 187.

vakitli olarak farz kılınmıştır.” âyeti,⁹⁷⁴ özellikle farz namazların kılınma zamanlarının belirlendiğini gösterir. Bu âyetleri iki grupta toplayabiliriz:

a) Günlük beş vakit namazı içine alan âyetler: **“Güneşin tepe noktasından batıya yönelmesinden gecenin kararmasına kadar namaz kıl ve sabah namazını da (unutma). Çünkü sabah namazı tanıklı bir namazdır.”**⁹⁷⁵ Burada, öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazları ile sabah namazına yani beş vakit namaza işaret vardır.

“Öyleyse, akşama girerken de, sabaha ererken de tesbih Allâh'ındır. Göklerde ve yerde, günün sonunda da, öğleye erdiğinizde de hamd, O'na âittir.”⁹⁷⁶ İbn-i Abbâs'a göre bu iki âyet beş vakit namazı içine almaktadır. Şöyle ki, “Akşama girerken” ifâdesi, akşam ve yatsı namazlarına; “Sabaha ererken” ifâdesi, sabah namazına; “Gündüzün sonu (aşıyyen)” ifâdesi, ikindi namazına; “Öğleye erdiğinizde” ifâdesi de, öğle namazına işaret eder.⁹⁷⁷ **“..Güneşin doğmasından önce ve batmasından önce Rabbini hamd ile tesbih et. Gecenin bir bölüm saatlerinde ve gündüzün uçlarında da tesbih et ki hoşnutluğa eresin.”**⁹⁷⁸ Müfessirlerin çoğuna göre, burada “hamd ile tesbih” ten maksat namaz olup, bununla beş vakit namaza işaret edilmiştir. Şöyle ki, güneşin doğuşundan önce “sabah namazı”, batışından önce “ikindi namazı”, gecenin saatlerinden bir bölümünde “yatsı namazı”, gündüzün uçları, zevâl ve batış noktaları dikkate alınır, “öğle ve akşam” namazı vakitlerini bildirir.⁹⁷⁹ Nitekim gündüzün uçları (etraf) sözcüğü, başka bir âyette “gündüzün iki ucu (tarafeyn)” şeklinde geçer ki,⁹⁸⁰ güneşin doğuş ve batış zamanlarını ifâde eder.

b) Farklı namaz vakitlerine işaret eden âyetler: **“Gündüzün iki ucunda ve geceye yakın saatlerde namaz kıl.”**⁹⁸¹ **“Rabbinin adını sabah akşam hatırla. Gecenin bir bölümünde O'na secde et ve geceleyin uzun uzun O'na tesbih eyle.”**⁹⁸² Bu âyetlerde sabah, akşam ve yatsı namazının vaktine işaret edilmektedir. **“Güneşin doğuşundan önce ve batışından önce Rabbini hamd ile tesbih et ve geceleyin de onu tesbih et”**⁹⁸³ Bu âyet sabah, ikindi ve yatsı namazına işaret etmektedir.

974. Nisâ, 4/103.

975. İsrâ, 17/78.

976. Rûm, 30/17, 18.

977. Kurtubî, Câmi', XIV, 11, 30/17, 18.

978. Tâhâ, 20/130.

979. Kurtubî, Câmi', II, 173.

980. Hûd, 11/114.

981. Hûd, 11/114.

982. İnsân, 76/25-26.

983. Kâf, 50/39.

“Gecenin bir bölümünde, sana has bir nâfile namaz olarak teheccüd namazı kıl.”⁹⁸⁴ Bu âyetle, Hz. Peygamber'den teheccüd namazı kılması istenir. Onun yolunu izleyen ümmeti de dolaylı yoldan böyle bir namaza teşvik edilir.

Hz. Peygamber'in, farz namazların hangi vakitlerde edâ edileceği ne âit çeşitli hadis ve uygulamaları vardır. Ancak burada namaz vakitlerini topluca bildiren Cibril hadîsini vermekle yetineceğiz. Aşağıda konuları içinde bunlardan bâzılarını da vereceğiz. Yaygın kabule göre, namazın farz kılındığı Mîraç gecesinin ertesi günü Cebrâil ﷺ, Hz. Muhammed ﷺ'e gelerek, bizzat imamlık yapmış ve namaz vakitlerinin başlangıç ve bitiş zamanlarını göstermiştir. İbn-i Abbâs ﷺ'ten rivâyete göre, Rasûlullah ﷺ şöyle buyurmuştur: “Cibril ﷺ bana iki kere Beytullah'ın yanında imamlık yaptı. Öğle namazını güneş tepe noktasından batıya yönelince kıldırdı. İkinci namazını cisimlerin gölgesi bir misli olunca kıldırdı. Akşam namazını oruçlunun iftar edeceği zamanda kıldırdı. Yatsı namazını batı ufkundaki kızılık kaybolunca, sabah namazını da oruç tutacak kimseye yeme ve içme yasağının başladığı sırada kıldırdı. Ertesi gün olunca; öğle namazını cisimlerin gölgesi bir misli olunca, ikinci namazını ise cisimlerin gölgesi iki misli olunca kıldırdı. Akşam namazını yine oruçlunun iftar edeceği zamanda kıldırdı. Yatsı namazını gecenin üçte birine doğru kıldırdı. Sabah namazını ortalık aydınlanınca (isfar) kıldırdı. Sonra bana dönerek şöyle dedi: Ey Muhammed! Bu, senden önceki peygamberlerin vaktidir. Namaz vakitlerinin başlangıç ve sonu, bu iki vakit arasında kalan zaman parçasıdır.”⁹⁸⁵

Beş Vakit Namazın Vakti

1) Sabah namazının vakti: İkinci fecrin oluşmasından güneşin doğmasına kadar olan süre, sabah namazının vaktidir. İkinci fecir; sabaha karşı doğu ufkunda yayılmaya başlayan bir aydınlıktan ibârettir. Bununla sabah vakti girmiş, yatsı namazının vakti çıkmış ve oruç tutacaklar için bu ibadetin vakti başlamış olur. Bu yüzden buna “feci-i sâdık” denir. Bunun karşıtı, birinci fecirdir. Bu, doğu ufkunun ortasında yükseklerle doğru, iki tarafı karanlık ve uzunlamasına bir hat şeklinde yayılan bir beyazlıktır. Bu beyazlık kısa bir süre sonra kaybolur ve kendisini bir karanlık izler. Bundan sonra

984. İsrâ, 17/79.

985. Ebû Dâvûd, Salât, 2, H No: 393; Tirmizî, Salât, H No: 149; Ahmed bin Hanbel, I, 382, III, 330, 331, 352. Tirmizî, bu hadis için “hasen-sahih” demiştir. Bk. Tehânevî, İ'lâû's-Sünen, 1. Baskı, Beyrut 1418/1997, II, 3-67.

ikinci fecir doğar. Bu birinci fecre, sabahın gerçekten girdiğini göstermemesi ve yalancı bir aydınlık olması yüzünden “fecr-i kâzib” adı verilmiştir. Bu fecir gece hükmündedir. Bununla ne yatsı namazı vakti çıkmış ne de sabah namazı vakti girmiş olur. Oruç tutacakların bu süre içinde yiyip içmeleri de câizdir. Delil şu hadislerdir:

Hız. Peygamber ﷺ şöyle buyurmuştur: “*Fecir (şafak) iki tanedir: Birincisi yemeyi içmeyi haram, namaz kılmayı helâl kılan fecirdir. İkincisi ise, sabah namazını kılmak câiz olmayan, fakat yemek içmek helâl olan fecri kâzibtir.*”⁹⁸⁶

“*Sabah namazının vakti, ikinci fecrin doğmasından güneşin doğuşuna kadardır.*”⁹⁸⁷ Güneş doğduktan sonra, öğle vaktine kadar olan süre, kendisinde farz namazın kılınamayacağı mühmel bir vakit olarak kabul edilir.

Sabah namazının, ortalık aydınlandıktan sonra kılınması (isfar) müstehaptır. Râfi’ bin Hadîc ؓ’ten rivâyete göre, Rasûlullah ﷺ şöyle buyurmuştur: “*Sabah namazını ortalık aydınlanınca (isfar) kılınız. Çünkü bunda daha büyük ecir vardır.*”⁹⁸⁸ Şöyle ki, sabah namazının ikinci fecir doğup, gecenin karanlığı açıldıktan sonra, bulutsuz, açık ve nemsiz bir havada atılacak bir okun düştüğü yeri, atan kimsenin görebileceği bir zamana kadar geciktirilmesi müstehaptır. Ancak namazla güneşin doğması arasında, “namaz bozulduğu takdirde yeniden kılınabilecek kadar” bir sürenin kalmasına da özen gösterilmelidir. Yalnız Kurban Bayramı’nın ilk günü Müzdelife’de bulunan hacıların, o günün sabah namazını, ikinci fecir doğunca, henüz ortalık karanlık iken kılmaları daha fazîletlidir. Hanefîler dışındaki üç mezhep imâmına göre, sabah namazını bu şekilde erken kılmak her zaman için daha fazîletlidir.

2) Öğle namazının vakti: Öğle vakti, güneşin gökyüzünde çıktığı en yüksek noktadan batıya doğru meyletmesiyle başlar ve güneş tam tepe noktada iken cisimlerin yere düşen gölge uzunluğu (fey-i zevâl) dışında, her şeyin gölgesi, kendisinin bir misline ulaştığı ana kadar devam eder. Öğlenin bu vaktine “asr-ı evvel” denir. Bu, Ebû Yusuf, İmam Muhammed, Şâfiî, Mâlik ve Ahmed bin Hanbel’in görüşüdür. Ebû Hanîfe’ye göre ise, öğlenin vakti, fey-i zevâl dışında, cisimlerin gölgesi, iki misli uzayınca kadar devam eder.

986. San’ânî, Sübûlü’s-Selâm, 2. baskı, y ve t.y., I, 115.

987. Buhârî, Mevâkît, 27; Ebû Dâvûd, Salât, 2; İbn Mâce, Salât, 2; Nesâî, Mevâkît, 15; İbn Hanbel, II, 210, 213, 223.

988. Tirmizî, Salât, 3; Nesâî, Mevâkît, 27; Dârimî, Salât, 21; Ahmed bin Hanbel, V, 429. Tirmizî, bu hadis için hasen sahih demiştir.

Bununla öğle namazı vakti çıkmış, ikinci vakti girmiş olur. Buna “asr-ı sâni” denir. Cisimlerin gölgesinin mislini hesaplama, zevâl vaktinde bu cisimlerin sahip oldukları gölge, uzunluğa îtibar etmede uzayan gölgeye ilâve edilir.

Fakihlerin çoğunluğunun delili, Cebrâil ﷺ’in Hz. Peygamber’e namaz vakitlerini öğretirken, ikinci gün öğle namazını, her şeyin gölgesi bir misli olduğu zaman kıldırmasıdır.⁹⁸⁹ Ebû Hanîfe’nin delili ise, Hz. Peygamber’in şu hadîsidir: “Öğle namazını hava serinlediği zaman kılınız. Çünkü öğle vaktindeki sıcaklığın şiddeti, cehennemnin sıcaklığını andırır.”⁹⁹⁰ Arabistan yöresinde sıcağın en şiddetli olduğu zaman, her şeyin gölgesinin bir misli olduğu zamandır. Bu yüzden, sıcak iklimlerde öğle namazını yazın serine bırakmak (ibrâd) müstehap sayılmıştır.⁹⁹¹

Öğle namazı vaktinin başlangıcı ile ilgili olarak bütün müçtehitlerin dayandığı delil şu âyettir: **“Güneşin tepe noktasından batıya kaymasından, gecenin karanlığına kadar geçen süre içinde, namazları kıl, sabah namazını da edâ et. Şüphesiz sabah namazı tanıklı bir namazdır.”**⁹⁹²

Örfe göre, güneşin doğması ve batması arasındaki süreye “gündüz” denir. Şer’î bir terim olarak gündüz; fecr-i sâdıktan güneş batıncaya kadar olan süreyi ifâde eder. Buna göre şer’î gün, örfiden daha uzundur. Güneşin tepe noktasını geçmesine “zevâl” denir. Zevâl örfî günün tam ortasına gelir. Mesela; örfî gün on saat olsa, bunun yarısı beş saat olur. İşte güneşin yarı yolu katettiği anda bir cismin yere düşen gölgesine “fey-i zevâl (zevâl sırasındaki gölge)” denir. Bu gölgenin uzunluğu, kişinin bulunduğu yarım küre, enlem ve boylam noktasına göre değişir. Bu sırada yere dikilen 1 metre uzunluğundaki bir cismin gölgesi yarım metre olsa, gölgenin bütünü 1.5 metreye ulaştınca çoğunluğa göre asr-evvel, 2.5 metreye ulaştınca da Ebû Hanîfe’ye göre asr-ı sâni gerçekleşir. Yani öğle namazı vakti çıkmış ve ikinci vakti girmiş bulunur.

Öğle vaktinin sonu ile ilgili bu görüş ayrılığından kurtulmak için, öğle namazı her şeyin gölgesi, fey-i zevâlden başka, kendisinin bir misli olacak zamana kadar geciktirilmemeli, ikinci namazı da, her şeyin gölgesi fey-i

989. Ebû Dâvûd, Salât, 2; Tirmizî, Mevâkît, 1; Nesâî, Mevâkît, 6, 10, 15; İbn Hanbel, I, 383, II, 330; Mâlik, Muvatta, Salât, 9.

990. Buhârî, Mevâkît, 9, 10. Ezan, 18; Bed’ül-Halk, 10; Müslim, Mesâcid, 180, 181, 184, 186; Ebû Dâvûd, Salât, 4.

991. Mevsilî, İhtiyâr, I, 38, 39, Zühaylî, age, I, 508.

992. İsrâ, 17/78.

zevâlden başka iki misli olmadıkça kılınmamalıdır. Başka bir deyimle öğle-yi, asr-ı evvelden önce kılmalı, ikindiye ise asr-ı sâni olmadıkça kılmamalıdır.

Cuma namazının vakti de, tam öğle namazının vakti gibidir.

3) İkinci namazının vakti: İkinci vakti, öğle vaktinin çıktığı andan itibaren başlar ve güneşin batması ile son bulur. Yukarıda belirtilen görüş ayrılığı bakımından, ikinci vakti; müctehitlerin çoğunluğuna göre, her şeyin gölgesinin bir misli, Ebû Hanîfe'ye göre ise, iki misli olduğu andan itibaren başlar ve ittifakla güneşin battığı zamana kadar devam eder.

Delil şu hadistir: *“Güneş batmadan önce, ikinci namazından bir rekâta yetişen kimse, ikinci namazına yetişmiş olur.”*⁹⁹³

Müctehitlerin çoğunluğuna göre, ikinci namazını güneşin sararma (ısfırrar) vaktine kadar geciktirmek mekruhtur. Çünkü Rasûlullah ﷺ şöyle buyurmuştur: *“Bu vakitte kılınan namaz münâfıkların namazıdır. Münâfık oturup güneşi bekler. Güneş şeytanın iki boynuzu arasına girdiği (batmaya yüz tuttuğu) zaman, çabuk olarak ikindiye dört rekât kılar, Allâh'ı çok az anar.”*⁹⁹⁴

İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğuna göre Kur'ân-ı Kerîm'de sözü edilen “orta namaz”, ikinci namazıdır. Delil, Hz. Âişe رضی اللہ عنہا'nin naklettiği şu hadistir: *“Hz. Peygamber ﷺ; **“Namazlara devam edin, orta namaza da devam edin”***⁹⁹⁵ âyetini okudu ve *“Orta namaz, ikinci namazıdır.”* buyurdu.⁹⁹⁶ İkinci namazına “orta namaz” denmesi, iki adet geceye âit, iki adet de gündüze âit namazın arasında bulunması yüzündendir.

4) Akşam namazının vakti: Akşam namazının vakti, güneş yuvarlağının tam olarak batmasıyla başlar ve batı ufkundaki kızılığın (şafak) kaybolması ile sona erer. Ebû Hanîfe'ye göre, şafak, güneş battıktan sonra batı ufkundaki kızılıktan sonra meydana gelen beyazlıktır. Ebû Yusuf, İmam Muhammed ve Hanefîler dışındaki diğer üç mezhep ile Ebû Hanîfe'den başka bir rivâyete göre ise şafak, ufukta meydana gelen kızılıktan ibârettir. Bu kızılık gidince, akşam namazının vakti çıkmış olur. Delil, Abdullah bin Ömer'in; *“Şafak, ufuktaki kırmızılıktır.”* sözüdür.⁹⁹⁷ Hanefîlerde, fetvâya esas olan görüş, Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşüdür.

993. Mâlik, Muvatta, Vukût, 5; Ebû Dâvûd, Salât, 5; İbn Mâce, Salât, 2; İbn Hanbel, II. 236. 254. 260. 282.

994. Mâlik, Muvatta, Kur'ân, 46.

995. Bakara, 2/238.

996. Ebû Dâvûd, Salât, 5; İbn Hanbel, V, 8; İbn Kesir, Muhtasarı Tefsiri İbn Kesir, (thk. M. Alî Sâbûnî) Beyrut, 1981, I, 218.

997. San'âni, Sübûlû's-Selâm, I, 106.

5) Yatsı namazının vakti: Yatsının vakti, batı ufkundaki kızılığın kaybolduğu andan itibâren başlar ve ikinci fecrin doğmasına kadar devam eder. İkinci fecir doğunca yatsının vakti çıkmış olur. Delil, İbn-i Ömer rahîmehi’ten rivâyet edilen şu hadistir: “Şafak kırmızılıktır. Şafak kaybolunca namaz kılmak farz olur.”⁹⁹⁸ Başka bir delil, Ebû Katâde hadîsidir: “Uyku hâlinde kusur yoktur. Kusur ancak, diğer namazın vakti girinceye kadar namazı kılmayandır.”⁹⁹⁹ Bu hadis, sabah namazı dışında, her namaz vaktinin diğer namaz vakti girinceye kadar devam ettiğine delâlet eder.

Yatsı namazını gecenin üçte birine kadar geciktirmek müstehaptır. Gecenin yarısına kadar geciktirmek mübah, bir özür bulunmadıkça ikinci fecre kadar geciktirmek ise mekruhtur. Çünkü bu durumda namazı kaçırmaktan korkulur.

Diğer Namazların Vakitleri

a) Vitir namazının vakti: Bu namazın başlangıcı, yatsı namazından sonradır. Vitrin sonu ise, ikinci fecrin doğmasından biraz önceye kadardır. Vitir namazını, uyanacağından emin olmayan kimsenin, uyumadan önce kılması, uyanacağından emin olan kimsenin ise, gecenin sonuna kadar geciktirmesi daha fazîletlidir.

b) Terâvih namazının vakti: Tercih edilen görüşe göre, yatsı namazından sonradır, sabah namazının vaktine kadar devam eder. Terâvih, vitir namazından önce de, sonra da kılınabilir. Ancak yatsı namazı kılınmazdan önce, terâvih namazı kılınsa, îadesi gerekir.

c) Bayram namazlarının vakti: Güneş doğup, kerahet vakti çıktıktan sonra başlar, güneşin gökyüzünde en yüksek noktaya çıkışına (istivâ) kadar devam eder. Ramazan Bayramı namazı, bir özür sebebiyle birinci gün istiva zamanından önce kılınamazsa, ikinci gün istiva zamanına kadar kılınır, artık özür bulunmasa da üçüncü gün kılınamaz. Kurban Bayramı namazı ise, bir özür sebebiyle birinci gün kılınamazsa ikinci gün kılınır. İkinci gün de bir özür sebebiyle kılınamazsa üçüncü gün istiva zamanına kadar kılınır. Bu namazları bir özür bulunmaksızın böyle ikinci veya üçüncü güne bırakmak ise çirkin bir ameldir. Bu bayram namazları, istiva zamanından veya zevâl vaktinden sonra ise hiçbir hâlde kılınamaz. Kazâları da câiz değildir.¹⁰⁰⁰

998. San'âni, age, I, 114.

999. Müslim, Mesâcid, 311.

1000. Namaz vakitleri için bk. İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr, I, 151-160; İbn Âbidîn, Reddül-Muhtar, I, 321-342; Meydânî, Lübâb, I, 59-62; Şirâzî, Mühezzeb, I, 51-54; İbn Kudâme, Muğnî, I, 370-395; Zühaylî, age, I, 506 vd.). (bk. Hamdi Döndüren, Delilleriyle İslâm İlmihali, Namaz bölümü).

NAMAZLA İLGİLİ FIKHÎ TEMEL BİLGİLER

Namazın Tarihçesi

İman sahibi kişinin, Allâh'ın hoşnut olduğu her fiil ve davranışı genel anlamda ibadet sayılır. Yüce Allah insanları ve cinleri kendisini tanısinlar, bilsinler ve yalnız kendisine kulluk etsinler diye yaratmıştır.¹⁰⁰¹ Özel anlamda ibadet bedenle, malla veya her ikisiyle yapılması durumuna göre üçe ayrılır. Namaz ve oruç bedenle, zekât malla, hac ise hem malla hem de bedenle yapılan ibadetlerdendir. Kur'ân-ı Kerîm'de kısa anlatım (mücmel) olarak yer alan bu ibadetler Hz. Peygamber'in söz ve fiilleri ile açıklanmış ve tamamlanmıştır. Nitekim Allâh'ın Elçisi, *"Beni namaz kılarken gördüğünüz gibi namaz kılınız."*, *"Hac menâsikini benden alınız."* gibi hadisleriyle bu konuda izlenecek yolu belirlemiştir. Farzların en büyüğü ve en önemlisi namazdır. Kiyâmet gününde, insanın imandan sonra ilk sorgulanacağı konu namaz olacaktır. Namaz inancın dışı, topluma yansıyan belirtilerinin başında gelir. Namaz kalbin nûru, gönlün sevinci, rûhun gıdası, mü'minin mîrâcı, yüce yaratıcı ile aracısız buluşma ve konuşma hâlidir.

İslâm'dan önceki semâvî dinlerde de namazın emredildiği, Kur'ân-ı Kerîm'in çeşitli âyetlerinde haber verilir. Şöyle ki; Hz. İbrahim'in, eşi Hacer ve oğlu İsmâil'i Hicaz'a götürüp bıraktığı sırada Yüce Allâh'a duâ ederek, *"Ben soyumdan bir bölümünü, namazı kılmaları için senin Kutsal Evi'nin yanında, tarıma elverişsiz bir vâdide bıraktım."*¹⁰⁰² demesi ve yine *"Ey Rabbim! Beni ve çocuklarımı namazı kılanlardan eyle."* diye duâ etmesi,¹⁰⁰³ Kur'ân'da, Hz. İbrahim'e fazladan bir bağış olarak İshak ve Yâkub'un verildiği bildirildikten sonra bütün bunlara iyilik yapmanın, namazı kılmanın ve zekâtı vermenin vahyedildiğinin haber verilmesi,¹⁰⁰⁴ Lokmân عليه السلام'ın oğlu Sârân'a, *"Ey Yavrucuğum! Namazı kıl, iyiliği emret ve kötülükten vazgeçirmeye çalış ve başına gelene sabret. Bütün bunlar kararlılıkla yapılmaya değer işlerdir!"* diye öğüt vermesi,¹⁰⁰⁵ İsrâiloğulları'ndan *"namaz kılacaksınız, zekâtı vereceksiniz"* diye söz alınması,¹⁰⁰⁶ Hz. Mûsâ'ya Sînâ dağında ilk vahiy gelişinde, *"..bana kulluk et ve beni anmak için namazı kıl."* buyurulması,¹⁰⁰⁷ daha son-

1001. Zâriyât, 51/56.

1002. İbrâhim, 14/37.

1003. İbrâhim, 14/40.

1004. Enbiyâ, 21/72-73.

1005. Lokmân, 31/17.

1006. Bakara, 2/83.

1007. Tâhâ, 20/14.

ra Mûsâ ve kardeşi Hârûn'a hitâben, **“Siz ikiniz Mısır'da kavminiz için birtakım evler hazırlayın, evlerinizi merkez (kıble) edinin, namazı kılın.”** buyurulması,¹⁰⁰⁸ başka bir âyette Hz. Şuayb'ın namazından söz edilmesi,¹⁰⁰⁹ Hz. Îsâ'nın bebek yaşta bir mûcize olarak konuşup, **“Ben gerçekten Allâh'ın kuluyum. O, bana kitap verdi ve beni peygamber seçti. Nerede olursam olayım, beni kutsadı ve yaşadığım sürece, bana namazı ve zekâtı emretti.”** sözleri,¹⁰¹⁰ Hz. Meryem'e Cenâb-ı Hakk'ın, **“Ey Meryem! Bütün kalbinle Rabbine bağlan. Secde et ve rûkû edenlerle birlikte rûkû et!”** buyurması,¹⁰¹¹ namazın bütün İbrâhimî dinlerin ortak ibadeti olduğunu göstermektedir.

Mekke döneminin başlangıç yıllarında Cebrâil ﷺ, Hz. Muhammed'e gelerek, onu vâdi tarafındaki Akabe denilen yere götürmüş, orada fışkıran su ile önce Cibril sonra Hz. Peygamber abdest almış ve birlikte iki rekât namaz kılmışlardı. Hz. Peygamber sevinçli bir hâlde eve gelmiş ve eşi Hz. Hatice'yi de oraya götürmüş, birlikte abdest alarak iki rekât namaz kılmışlardı.¹⁰¹²

Namazın Dayandığı Deliller

Namazın farz oluşu Kitap, sünnet ve icmâ delillerine dayanır. Kur'ân-ı Kerîm'de 81 âyette duâ ve namaz anlamında olmak üzere “salât” kelimesinin kullanılması, 50 kadar âyette de “namaz kılmaktan” söz edilmesi konunun önemini belirtir.¹⁰¹³ Biz aşağıda örnek olarak birkaç âyetin meâlini vereceğiz:

“Şüphesiz namaz, mü'minlere, vakitleri belirlenmiş olarak farz kılınmıştır.”¹⁰¹⁴ **“Oysa onlar, tevhid inancına yönelerek, dîni yalnız Allâh'a has kılarak O'na kulluk etmek, namazı kılmak ve zekâtı vermekle emrolunmuşlardır. İşte doğru din budur.”**¹⁰¹⁵ **“Namazı kılın, zekâtı verin ve Allâh'a sarılın. O, sizin Mevlâ'nızdır. O, ne güzel Mevlâ ve ne güzel yardımcıdır.”**¹⁰¹⁶ **“Namazlara ve orta namaza devam edin.”**¹⁰¹⁷

Namazla ilgili pek çok hadis rivâyet edilmiştir. Bu hadislerden bâzılarını şunlardır:

1008. Yûnus, 10/87.

1009. Hûd, 11/87.

1010. Meryem, 19/30-31.

1011. Âl-i İmrân, 3/43.

1012. Komisyon, İlmiyel, TDV yayını, I, 219.

1013. Bk. M. Fuad Abdülbâkî, el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzı'l Kur'ân-ı'l-Kerîm, “Salât”, “Sallâ”, “Kâme” ve “Ekâme” maddeleri.

1014. Nisâ, 4/103.

1015. Beyyine, 98/5.

1016. Hac, 22/78.

1017. Bakara, 2/238.

Abdullah bin Ömer ؓ'ten rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “İslâm beş şey üzerine kurulmuştur: Allah’tan başka bir ilâh bulunmadığına, Muhammed’in Allâh’ın elçisi olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacctmek ve Ramazan orucunu tutmak.”¹⁰¹⁸

Hz. Peygamber, Muâz bin Cebel ؓ'i Yemen'e gönderirken, ona şöyle demiştir: “Sen ehl-i kitap olan bir topluma gidiyorsun. Onları ilk önce Allâh’a kulluk etmeye çağır, Allâh’ı tanırlarsa, Allâh’ın onlara gecede ve gündüzde beş vakit namazı farz kıldığını söyle. Namazı kılarlarsa, Allâh’ın onlara, zenginlerinden alınıp yoksullarına verilmek üzere zekâtı farz kıldığını söyle. İtaat ederlerse, bunu onlardan al, insanların mallarının en iyisini alma, mazlûmun bedduâsından sakın. Çünkü onun duâsıyla Allah arasında perde yoktur.”¹⁰¹⁹

Diğer yandan İslâm ümmeti, bir gün ve gecede beş vakit namazın farz olduğu konusunda görüş birliği içindedir.

Namazın hicretten önce Mîraç gecesinde farz kılındığı sağlam haberlerle sâbittir.¹⁰²⁰ Şu iki hadis de namazın önemini belirtir: “Namaz dînin direğidir.”¹⁰²¹ “Namazda secde, kulun Allâh’a en yakın olduğu hâldir.”¹⁰²²

Bir günle gece içinde farz olan namazların sayısı beştir. Yalnız adak, vitir veya bayram namazları vâcip hükmündedir. Bir bedevînin gün ve gecede Allâh’ın farz kıldığı namazları sorması üzerine Allâh’ın Rasûlü şöyle buyurur: “Bir gün bir gecede farz olan namazlar beştir. Ancak kendiliğinden nâfile olarak (tatavvuan) kıalarsan bu müstesnâdır.” Bunun üzerine bedevî: “Seni hak ile gönderen Allâh’a yemin olsun ki, bundan ne fazla ne de eksik yaparım.” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Eğer doğru söylüyorsa bu adam kurtulmuştur.”¹⁰²³

NAMAZIN FARZLARI

Namazın Farz Olmasının Şartları

1) Müslüman olmak: Namaz müslüman olan erkek ve kadın herkeşe farzdır. Küfür ehline namaz kılmak farz değildir. Çünkü onlar dünya ve âhirette İslâmî hükümlerin ayrıntısından (fürû') sorumlu değildir. Sonradan

1018. Buhârî, İman, 1, 2; Müslim, İman, 19-22.

1019. Buhârî, Zekât, 41, 63, Megâzî, 60, Tevhid, 1; Nesâî, Zekât, 1; Dârimî, Zekât, 1.

1020. Buhârî, Salât, 1; Müslim, İman, 263.

1021. Tirmizî, İman, 8; Ahmed bin Hanbel, V, 231, 237.

1022. Müslim, Salât, 215; Nesâî, Mevâkît, 35.

1023. Buhârî, İman, 34, Savm, 1, Şehâdât, 26; Müslim, İman, 8, 10, 15, 17, 18; Ebû Dâvûd, Salât, 1.

İslâm'a girenin, geçmiş namazları kazâ etmesi gerekmez. Allah Teâlâ şöyle buyurur: **“Kâfirlere de ki; eğer küfürlerine son verirlerse geçmişteki günahları örtülür.”**¹⁰²⁴ Hz. Peygamber de; **“İslâm daha öncesini siler.”**¹⁰²⁵ buyurmuştur.

2) Ergenlik çağına girmiş olmak: Hadiste şöyle buyurulmuştur: **“Üç kişiden sorumluluk kaldırılmıştır: İyileşinceye kadar akıl hastasından, uyanıncaya kadar uykuda bulunandan, ergenlik çağına girinceye kadar çocuktan.”**¹⁰²⁶ Ancak hadiste çocukların yedi yaşından itibaren namaza alıştı- rılmaları teşvik edilmiştir.¹⁰²⁷

3) Akıllı olmak: Akıl İslâmî yükümlülüklerin dayanağıdır. Uyku, nar- kozlu olma, sarhoşluk gibi geçici hâller namaz engeli değildir. Kendine mâ- lik olunca namaz kazâ edilir.

Namazın Şartları

Namazın on iki farzından altısı, namaza başlamadan önce bulunması gereken farzlar olup şunlardır:

1) Hadesten Temizlenme (Tahâret): Namaz abdesti olmayan, cü- nüp, âdetli veya loğusa bulunan kimselerin durumuna “hades hâli” denir. Bunlardan namaz abdesti gerekenin suyla abdest alması, gusûl yapması ge- rekenin de suyla boy abdesti alması veya su bulunamaması ya da bulunup da kullanılamaması durumunda teyemmüm abdesti alması ile “hadesten tem- izlenme” meydana gelir.

Allah Teâlâ şöyle buyurur: **“Ey îmân edenler, namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın, başınızı mes- hedin ve topuklara kadar ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz, iyi- ce temizlenin... Su bulamazsanız temiz toprakla teyemmüm edin.”**¹⁰²⁸

2) Necâsetten Temizlenme: Namazdan önce beden, elbise veya na- maz kılınacak yerin, kan, idrar, dışkı gibi dînen pis sayılan şeylerden temiz- lenmesi gerekir. Âyette, **“Giysilerini temiz tut.”** buyurulmuştur.¹⁰²⁹

3) Avret Yerini Örtmek: Avret, insan bedeninde başkası tarafından gö- rülmesi ayıp ya da günah sayılan yerlerdir. Avret sayılan yerlerin namazda

1024. Enfâl, 8/38.

1025. Ahmed bin Hanbel, IV, 199, 204, 205.

1026. Buhârî, Talâk, 11, Hudûd, 22; Ebû Dâvûd, Hudûd, 17; Tirmizî, Hudûd, 1.

1027. Bk. Ebû Dâvûd, Salât, 26; Ahmed bin Hanbel, II, 180, 187.

1028. Mâide, 5/6.

1029. Müddessir, 74/4.

olduğu gibi, namaz dışında da örtülmesi gerekir. Ayıp yerleri örtme ilk iki insanın yasak meyveden yemesiyle cennette başlamıştı. **“Sonra ikisi de yasaklanan ağacın meyvesinden yediler. Arkasından ayıp yerleri görünürdü. Üzerlerini cennet yapraklarıyla örtmeye başladılar.”**¹⁰³⁰

Kur’ân’da mescid âdâbından şöyle söz edilir: **“Ey Âdemoğulları! Her mescide gelişinizde güzel elbiselerinizi giyerek gelin.”**¹⁰³¹ Hz. Peygamber şöyle buyurur: **“Allah Teâlâ ergenlik çağına gelmiş kadının namazını başörtüsüz kabul etmez.”**¹⁰³²

“Ey Esmâ! Kadın ergenlik çağına ulaşınca, onun şu ve şu uzuvlarından başkasının görünmesi helâl değildir. Hz. Peygamber bu sözleri söylerken elleri ile yüzüne işaret etmişti.”¹⁰³³

Erkeklerin avret yeri; göbekleri altından diz kapaklarına kadar olan kısmıdır. Kadınların yüzleriyle ellerinden başka, sarkan saçları dâhil bütün bedenleri avret yeri sayılır.

4) Kibleye Yönelmek: Kibleye doğru yönelerek kılmak namazın farzlarından. Âyette, **“Yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Siz de olduğunuz yerde, yüzünüzü onun tarafına çevirin.”** buyrulur.¹⁰³⁴

Kibleden başka tarafa doğru bilerek kılınacak farz, nâfile veya cenâze namazı ile tilâvet secdesi geçerli olmaz. Yolcunun, binek üzerinde sünnet ve nâfile namazları kılması câizdir.

5) Vakit: Farz namazlar ile bunların sünnetleri, vitir namazı, terâvih ve bayram namazları için vakit de şarttır. Farz namazlar; sabah, öğle, ikindi, akşam, yatsı namazlarıdır. Cuma namazı da öğle namazı yerine geçer.

Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulur: **“Şüphesiz namaz, mü’minlere, vakitli olarak farz kılınmıştır.”**¹⁰³⁵ **“Güneşin tepe noktasından batıya yönelmesinden gecenin kararmasına kadar namaz kıl ve sabah namazını da (unutma). Çünkü sabah namazı tanıklı bir namazdır.”**¹⁰³⁶ **“Gündüzün iki ucunda ve geceye yakın saatlerde namazı kıl.”**¹⁰³⁷

1030. Tâhâ, 20/121.

1031. A’raf, 7/31.

1032. İbn Mâce, Tahâre, 132; Tirmizî, Salât, 160; Ahmed bin Hanbel, IV, 151, 218, 259.

1033. Ebû Dâvûd, Libâs, 31.

1034. Bakara, 2/144.

1035. Nisâ, 4/103.

1036. İsrâ, 17/84.

1037. Hûd, 11/114.

6) Namazlara Âit Niyetler: Namaz konusunda niyet, Allah için namaz kılmayı istemek ve hangi namazın kılınacağını bilmektir. Niyetin amacı; namaz çeşidini belirlemek, ibadeti âdetten ayırmak ve ibadette ihlâsı gerçekleştirmektir.

Allah Teâlâ şöyle buyurur: **“Oysa onlar, dîni yalnız Allâh’a özgü kılarak, O’na kulluk etmekle emrolundular.”**¹⁰³⁸ “Ameller niyetlere göredir. Herkes için niyet ettiği şey vardır.”¹⁰³⁹

Namazın Rükünleri

Namazın rükünleri altı tane olup şunlardır:

1) İftitah Tekbiri: Namaz kılan kişinin ayakta ve kendisinin işitebileceği kadar bir sesle “Allâhu ekber” demesine “iftitah tekberi” denir. Bu tekbirle namaza girilmiş ve dış âlemle ilgi kesilmiş olur.

Namaz için âyette, **“Rabbini yücelt”** buyurulmuştur.¹⁰⁴⁰ Hz. Peygamber de: **“Namazın anahtarı temizliktir, başlaması ise tekbirdir.”** buyurmuştur.¹⁰⁴¹

2) Namazda Kıyam: Kıyam; doğrulmak, dik durmak, ayakta durmak demektir. Gücü yetenin farz veya vâcip namazlarda başlangıç tekberi ve her rekâtta Kur’ân’dan okunması gerekli olan en az miktârı okuyacak kadar bir süre ayakta durması namazın rükünlerindendir. Ancak ayakta namaz kılmaya güç yetiremeyen kimse namazı oturduğu yerde kılar, gücü yeterse rükû ve secdeye varır. Aksi hâlde namazını îmâ ile tamamlar.

3) Kıraat: İmamın veya tek başına namaz kılanın, nâfile namazlar ile vitir namazının bütün rekâtlarında bir miktar Kur’ân-ı Kerîm okuması farzdır. Ancak dört veya üç rekâtlı farz namazlarda kıraatin ilk iki rekâtte bulunması vâcip hükmündedir.

Namazda kıraatin farz olan miktârı, Ebû Yusuf’a, İmam Muhammed’e ve Ebû Hanîfe’den bir rivâyete göre bu miktar, kısa üç âyet veya böyle üç âyet miktârı uzun bir âyettir. İhtiyata uygun olan bu görüştür. Allah Teâlâ şöyle buyurur: **“Kur’ân’dan kolayınıza geleni (âyetleri) okuyun.”**¹⁰⁴² Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: **“Kıraatsız namaz yoktur.”**¹⁰⁴³ Namazda Fâtîha’yı okumak ise vâcip hükmündedir.

1038. Beyyine, 98/5.

1039. Buhârî, Bedü'l-Vahy, 1; Müslim, İmâre, 155.

1040. Müddesir, 74/3.

1041. Ebû Dâvûd, Salât, 73, Tahâre, 31; Tirmizî, Mevâkîf, 62, Tahâre, 3; İbn Mâce, Tahâre, 3.

1042. Müzzemmil, 73/20.

1043. Müslim, Salât, 42; Ebû Dâvûd, Salât, 132, 167.

İslâm'a yeni giren ve hiç Kur'ân okumasını bilmeyen kimse, öğreninceye kadar Kur'ân tercümesi ile namaz kılabilir. Nitekim İran'ın fethinden sonra bu gibi durumlarla karşılaşmış ve hicazda bulunan Selman-ı Fârisî'ye durum şöyle iletilmiştir: *“İranlılar Selman'a bir mektup yazdılar ve Fâtîha'yı Farsça'ya tercüme ederek kendilerine göndermesini istediler. Çünkü onlar bunu, dilleri Arapça'ya alışincaya kadar namazlarında okuyorlardı.”*¹⁰⁴⁴

Ebû Hanîfe'ye göre sürekli olarak meâlle namaz kılınabilir, ancak aslını okumaya gücü yeten için bu mekruh olur. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise, Arapça okumayı güzel yapmaya başlayınca artık meâlî okuması yeterli olmaz. Bu durum rükû ve secdeye gücü yetmeyenin, îmâ ile (işaret yoluyla) namaz kılmasına benzer. Ebû Hanîfe'nin önceki görüşünden rucû edip, Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşüne katıldığı nakledilmiştir.¹⁰⁴⁵

Şâfiilere göre, hiçbir durumda, Arapça dışındaki bir dille ibadet câiz olmaz. Güzel okuyamayan “ümmî” sayılır ve namazı kıraatsız kılar.¹⁰⁴⁶

4) Rükû: Rükû, kıraatten sonra, öne eğilerek, baş ve sırt düz olacak şekilde eller diz kapaklarının üstüne konularak yapılır.

Rükûun farz oluşu âyet ve hadislerle sâbittir. Allah Teâlâ; **“Ey îmân edenler! Rükû edin, secde edin ve Rabbinize kulluk edin.”** buyurur.¹⁰⁴⁷ Kur'ân'da, Hristiyanlığın aslında da rükû ve secdeli namaz bulunduğu şöyle bildirilir: **“Ey Meryem! Rabbine ibadet et, secdeye kapan ve rükû edenlerle birlikte sen de rükû et.”**¹⁰⁴⁸

Hız. Peygamber, namazını kötü bir şekilde kılmakta olan bedevîye şöyle buyurmuştur: *“Sonra uzuvların sakın olacak şekilde rükû yap, sonra uzuvların sakın olacak şekilde secde yap. Sonra bunu bütün namazın süresince böyle yap.”*¹⁰⁴⁹ Hastalığı sebebiyle rükû ve secdeyi tam yapamayan kimse, eğilebildiği kadarıyla namazını îmâ yoluyla kılar.

5) Secde: Secde, namazın her rekâtında, rükûdan sonra sert bir zemin üzerine yapılır. Sünnete uygun secde şekli alın, yüz, iki ayak, iki el ve iki diz yere veya yere bitişik bir şey üzerine konularak yapılır.

1044. Serahsî, Mebsût, 3. baskı, Beyrut 1398/1978, I, 37.

1045. Bk. Serahsî, age, I, 37; Abdulazîz el-Buhârî, Keşfu'l-Pezdevî, I, 25.

1046. Serahsî, age, I, 37.

1047. Hac, 22/77.

1048. Âl-i İmrân, 3/43.

1049. Buhârî, Ezân, 95, 122; Müslim, Salât, 45; Ebû Dâvûd, Salât, 164; Tirmizî, Mevâkîf, 110.

Allah Teâlâ şöyle buyurur: **“Ey îmân edenler! Rükû edin, secde yapın ve Rabbinize ibadet edin.”**¹⁰⁵⁰ Rasûlullah ﷺ de namazını kötü bir şekilde kılan kimseye şöyle buyurmuştur: “Sonra uzuvların sakın olacak şekilde secde et. Sonra uzuvların sakın olacak şekilde secdeden kalkıp otur, sonra yine uzuvların sakın olacak şekilde secde yap.”¹⁰⁵¹ Hadiste şöyle buyurulmuştur: “Ben yedi kemik üzerine secde etmekle emrolundum. Bunlar da; alın, iki el, iki diz ve iki ayaktır.”¹⁰⁵²

Bir hadîs-i şerifte şöyle buyurulmuştur: “Kulun, Rabbine en yakın olduğu hâl, secdeye varmış olduğu hâldir. Artık secdede duâyı çokça yapınız.”¹⁰⁵³

6) Son Oturuş: “Ka’de-i âhire “son oturuş” demektir. Namazın sonunda teşehhüt miktârı oturup beklemek namazın rükünlerindendir. Hanefîlere göre son oturuştaki süre, teşehhüt miktârıdır. Bu ise “Tehiyyât” duâsını okuyacak kadar bir süredir. Bütün oturuşlarda tehiyyât duâsını okumak vâcib hükmündedir.

Şâfiî ve Hanbelîler’e göre, son oturuşta farz olan oturma süresi, teşehhüt miktârına ek olarak, Hz. Peygamber’e salevât getirebilecek, yani, “Allâhümme salli alâ Muhammed” diyecek kadardır. Mâlikîlere göre farz olan, en azından selâm vermeye elverişli bir süre oturmaktır.

Hz. Peygamber, Abdullah bin Mes’ud ؓ’a teşehhüdü yani Tehiyyât duâsını öğretirken şöyle buyurmuştur: “Bunu söylediğin veya yaptığın zaman namazın tamam olmuştur.”¹⁰⁵⁴

Ta’dîl-i Erkân: Namazın rükünlerini düzgün, yerli yerinde ve düzenli yapmak demektir. Hz. Peygamber, namazını kötü bir şekilde kılmakta olan bedevîye şöyle buyurmuştur: “Namaza kalktığın zaman tekbir getir, sonra kolayına gelen Kur’ân âyetlerinden oku. Sonra uzuvların sakın olacak şekilde rükû yap, sonra uzuvların sakın olacak şekilde secde yap. Sonra bunu bütün namazın süresince böyle yap.”¹⁰⁵⁵

Ebû Yusuf’a ve Hanefî mezhebi dışındaki üç mezhebe göre, namazda ta’dîl-i erkânı yerine getirmek farz, Ebû Hanîfe ile İmam Muhammed’e göre ise vâcib hükmündedir.

1050. Hac, 22/77.

1051. Buhârî, Ezân, 95, 122; Müslim, Salât, 45; Ebû Dâvûd, Salât, 164; Tirmizî, Mevâkît, 110.

1052. Buhârî, Ezân, 133, 134, 137; Müslim, Salât, 226, 227, 229, 230; Nesâî, Tatbîk, 40, 43, 45, 56, 58; İbn Mâce, İkâme, 19.

1053. Müslim, Salât, 215; Nesâî, Mevâkît, 35, Tatbîk, 78; Deavât, 118; Ahmed bin Hanbel, II, 421.

1054. Ebû Dâvûd, Salât, 178; Nesâî, Tatbîk, 15; Dârimî, Salât, 84; Ahmed bin Hanbel, I, 422.

1055. Buhârî, Ezân, 95, 122; Müslim, Salât, 45; Ebû Dâvûd, Salât, 164; Tirmizî, Mevâkît, 110.

Namazdan Kendi Fiili İle Çıkmak: Namaz kılan kimsenin, namazdan kendi isteğine bağlı bir fiil ile çıkması Ebû Hanîfe'ye göre bir rükün ve dolayısıyla bir farzdır. Namazın sonunda selâm vermek farz değil vâciptir. Bu yüzden, bir kimse teşehhüt miktârı oturduktan sonra bir tarafa selâm vermek, konuşmak bir iş yapmak veya abdesti bozulmak gibi fiillerle namazdan çıksa bu yeterlidir. Namaz, birinci selâmda “selâm” sözünü söylemekle son bulur.

Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre, teşehhüt miktârı oturmakla namaz rükünleri bakımından tamamlanmış olur. Bundan sonra kendi isteği ile veya istek dışı namazla bağdaşmayacak bir fiil işlese namaza zarar gelmez. Ebû Hanîfe'ye göre ise, bu durumda kendi isteği dışında bir sebeple namazı bozulsa, hemen abdest alıp, kendi istek ve irâdesiyle namazdan çıkması gerekir. Aksi durumda namazı bâtil olur.

Yine son oturuşta, teşehhüt miktârı oturduktan sonra, henüz kendi ihtiyarı ile namazdan çıkmadan, namaz vakti çıksa veya başka bir namaz vakti girse, namazı iki imâma göre tamamdır, Ebû Hanîfe'ye göre ise fâsit olmuş bulunur. Çünkü bu namaza kendi ihtiyarı ile son vermiş değildir.

Şâfiî ve Mâlikîler'e göre namazdan çıkmak için birinci selâmı vermek farzdır. Hanbelîler'e göre ise, iki tarafa selâm verilmesi farzdır. Delil hadis-tir: “*Namazın anahtarı temizlenmek, başlaması tekbir, sona ermesi selâm vermektir.*”¹⁰⁵⁶

NAMAZIN VÂCİPLERİ

Sübûtu âyet, mütevâtir veya meşhur hadis gibi kesin delile dayanan, fakat delâleti zannî olan hükme “vâcip” denir. Vâcibin terki sebebiyle namaz bozulmaz. Bu eksikliğin giderilmesi için namazın sonunda sehiv secdesi yapmak gerekir.

Vâcip kavramı yalnız Hanefîler'e âit olup, diğer üç mezhepte, aşağıda belirteceğimiz vâciblerin bir bölümü farz sayılırken, bir bölümü de sünnet sayılmıştır.

Namazın vâcibleri şunlardır:

1) Namaza “Allâhu ekber” sözüyle başlamak. Bu, çoğunluğa göre farzdır.

1056. Ebû Dâvûd, Salât, 73; Tahâre, 31; Tirmizî, Mevâkîf, 62; Tahâre, 3; İbn Mâce, Tahâre, 3.

2) Namazların her rekâtında Fâtiha sûresini okumak. Hz. Peygamber, “Fâtiha’yı okumayan kimsenin namazı yoktur.” buyurmuştur.¹⁰⁵⁷ Hanefiler bu hadîsi “Namazı tam olmaz, sevabı, fazîleti eksik olur” şeklinde anlamışlardır.

Hanefiler dışındaki çoğunluğa göre, namazın her rekâtında Fâtiha’yı okumak farzdır. Onlara göre, **“Kur’ân’dan kolayınıza geleni okuyun.”**¹⁰⁵⁸ âyetinde kastedilen Fâtiha sûresidir.

3) Namazlarda farz olan kıraati ilk iki rekâtta yerine getirmek. Çünkü Hz. Peygamber öyle yapmıştır.

4) Fâtiha’yı, okunacak diğer sûre veya âyetlerden önce okumak. Çünkü Hz. Peygamber bu şekilde okumuştur.

5) Farz namazların ilk iki rekâtında, vâcip ve nâfile namazların her rekâtında, Fâtiha’dan sonra, Kur’ân’dan kısa bir sûre veya buna denk düşecek bir veya birkaç âyet okumak. Hadiste şöyle buyurulmuştur: “Fâtiha’sız ve sûresiz kılınacak hiçbir farz veya nâfile namaz yeterli değildir.”¹⁰⁵⁹

6) Tek başına namaz kılan kimse, sabah, akşam ve yatsı namazlarında açıktan okumakla gizli okumak arasında serbesttir. Dilerse açıktan, dilerse gizli okuyabilir. Fakat öğle, ikindi ve gündüzün kılacağı nâfile namazlarda gizli okuması vâciptir.

Gece nâfile namaz kılan kimse de tercih hakkına sahiptir. Çünkü Hz. Âişe, Allah Rasûlü’nün gece namazı için, “Bazen gizli, bazen de açıktan okuyarak bunların hepsini yapardı.” demiştir.¹⁰⁶⁰

7) Cemaatle kılınan namazda imâmın, sabah, cuma, bayram, terâvih ve vitir namazlarının her rekâtında; akşam ve yatsı namazının ilk iki rekâtında açık olarak; öğle ve ikindi namazının bütün rekâtlarıyla, akşam namazının üçüncü ve yatsı namazının da son iki rekâtında gizli olarak kıraatta bulunması vâciptir.

8) Vitir namazında kunut duâsı okumak ve kunut tekbiri almak Ebû Hanîfe’ye göre vâciptir. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’e göre bunlar sünnettir.

1057. Tirmizî, Mevâkit, 69; Dârimî, Salât, 36.

1058. Müzzemmil, 73/20.

1059. Tirmizî, Mevâkit, 69, 116; Dârimî, Salât, 36; Ahmed bin Hanbel, II, 428; Bu hadis zayıf olup, İbn Adıyy “Kâmil”de rivâyet etmiştir.

1060. Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl, 23.

9) Kazâya kalan bir namaz, gündüzün cemaatle kılınacak olsa, eğer sabah namazı gibi açıktan okunması gereken bir namaz ise yine açıktan okunur. Öğle namazı gibi gizli okunacak bir namaz ise gizli okunur.

10) İki bayram namazının üçer tane ilâve tekbirleri vâciptir. Bu namazlarda, birinci rekâtların rükû ve secde tekbirleri sünnettir. İkinci rekâtların rükû tekbirleri ise, vâcip olan ilâve tekbirlere bitişik olduğu için vâcip sayılır.

11) Secdede alın ile birlikte burnu da yere koymak vâciptir.

12) Üç veya dört rekâtlı namazlarda ikinci rekâtın sonunda oturmak (ka'de-i ûlâ). Çünkü Hz. Peygamber ﷺ buna devam etmiş, yanlışlıkla ayağa kalktığına da sehiv secdesi yapmıştır.¹⁰⁶¹

13) Namazların her oturuşunda teşehhütte bulunmak, yani tehiyyâtı okumak. Hz. Peygamber; “Her iki rekâtta oturduğunuz zaman; “et-tehiyyâtü lillâhi... deyin!” buyurmuştur.¹⁰⁶²

Hz. Peygamber'in, Abdullah bin Mes'ud ؓ'e öğrettiği “Tehiyyât” duâsı şudur:¹⁰⁶³

التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ * السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ
وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ * السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ *
أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ * وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

“et-Tehiyyâtü lillâhi ve's-salevâtü ve't-tayyibâtü, es-selâmü aleyke eyyüha'n-nebiyyü ve rahmetullâhi ve berekâtüh. es-Selâmü aleynâ ve alâ ibâdillâhi's-sâlihîn. Eşhedü en lâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve rasûlüh.”

Anlamı: “Bütün duâlar, senâlar, bedenî ve mâlî ibadetler Allah Teâlâ'ya mahsustur. Ey Peygamber! Sana selâm olsun, Allâh'ın rahmeti ve bereketi üzerine olsun. (Ey Rabbimiz)! Selâm bize ve Allâh'ın sâlih kullarının üzerine olsun. Şunu bilir ve herkese açıkla ki, Allah'tan başka hiçbir gerçek ma'bud yoktur ve yine bilir ve açıkla ki, Hz. Muhammed, Allâh'ın kulu ve peygamberidir.”¹⁰⁶⁴

1061. Şevkânî, age, II, 273.

1062. Bk. Müslim, Salât, 24; Ebû Dâvûd, Salât, 122; Ahmed bin Hanbel, IV, 381, 422.

1063. Buhârî, Ezân, 148.

1064. Bk. Buhârî, Ezân, 148, 150; Deavât, 16, Tevhid, 5; Müslim, Salât, 56, 60, 62; Ebû Dâvûd, Salât, 128; Ahmed bin Hanbel, I, 422.

14) Namazda farz olan fiili geciktirmemek. Mesela; ilk oturuşta tehiyyâtı okuduktan sonra, “Allâhümme salli alâ Muhammed” diyecek kadar bir süre bekleyip, sonra üçüncü rekâta kalkılacak olsa, farz geciktirilmiş olur ve sehiv secdesi gerekir.

15) Namazın farzlarında sırayı gözetmek. Sırayı gözetmek kıraat ile rükû arasında ve her rekâta tekrarlanan hareketlerde söz konusu olur.

16) Vâciplerden her birini yerinde yapıp geri bırakmamak vâciptir. Kıraattan sonra bir süre, dalgınlıkla düşünceye dalıp, daha sonra rükûa varılması gibi.

17) Namazda, yanılarak terk edilen vâciplerden dolayı sehiv secdesi yapmak vâciptir.

18) Namaz içinde okunan secde âyetinden dolayı tilâvet secdesi yapmak vâciptir.

19) Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed’e göre, namazın rükünlerinde ta’dîl-i erkâna uymak vâciptir. Rükû, secde, rükûdan doğrulma veya iki secde arasında âzâlar sükûnet bulmalı, kaslar gevşeyip vücut rahatlamalıdır. Bunun delili, namazını kötü bir şekilde kılan kimse ile ilgili şu hadistir: *“Sonra uzuvların sakın olacak şekilde rükûa var, sonra normal bir şekilde ayağa kalk, sonra uzuvların sakın olacak şekilde secdeye var, sonra bütün namazın süresince böyle yap.”*¹⁰⁶⁵

Ebû Yusuf’a ve Hanefiler dışında üç mezhep imâmına göre ise namazda tâdil-i erkânı yerine getirmek farzdır.¹⁰⁶⁶

20) Namazların sonunda selâm vermek. Önce sağ tarafa, sonra sol tarafa yüz çevirerek “es-selâm (selâm olsun)” demek vâciptir. “Aleyküm ve rahmetullah (selâm ve Allâh’ın rahmeti sizin üzerinize olsun)” sözünü söylemek ise sünnettir. Abdullah bin Mes’ud ؓ’un naklettiği bir hadiste şöyle buyrulur: *“Hz. Peygamber sağına ve soluna selâm vererek; “es-selâmu aleyküm ve rahmetullah, es-selâmu aleyküm ve rahmetullah” der ve sağa sola dönerken yanağının beyazlığı görünürdü.”*¹⁰⁶⁷

Fakihlerin çoğunluğuna göre, sağ tarafa “es-selâmu” demekle namaz sona ermiş olur. Bir görüşe göre, sol tarafa selâm verilmesi sünnettir. Bu yüzden ilk selâmı vermiş olan imâma, artık bundan sonra başkasının uyması da geçerli olmaz.

1065. Buhârî, Ezân, 95, 122; Müslim, Salât, 45; Ebû Dâvûd, Salât, 164; Tirmizî, Mevâkît, 110.

1066. Hamdi Döndüren, Delilleriyle İslâm İlmihali, Erkam Y. İst. 2015, s. 312-313.

1067. Müslim, İkâme, 27; Ebû Dâvûd, Salât, 41, 187, 188; Tirmizî, Mevâkît, 105; Nesâî, Tatbîk, 34, 83, Sehv, 68-71.

NAMAZIN SÜNNETLERİ

Namazın sünnetleri; yapana sevap kazandıran, terk edene cezâ gerektirmeyen, ancak kınama bulunan birtakım sözler ve fiillerdir. Bunlar terk edildiği zaman sehiv secdesi gerekmez.

Sünnet, Rasûlullah ﷺ'in namazı kılarken, farz ve vâciplerin dışında, bir özür bulunmadıkça devamlı olarak yaptığı okuyuş ve fiillerdir. Sübhânekeyi okumak, eûzü-besmele çekmek, rükû ve secde tekbirlerini almak gibi.

Namazın sünnetleri şunlardır:

1) Beş vakit namaz ile cuma namazı için ezan ve kâmet okumak sünnettir. Cemaatle kılınacak farz namazlar için ezan ve kâmet sünnet olduğu gibi, yine cemaatle kılınacak olan kazâ namazları için de sünnettir.

Birden çok namaz cemaatle kazâ edileceği vakit, bunlardan yalnız ilk kılınacak namaz için ezan okunur, sonra gerek bu namaz için ve gerek bunun arkasından kılınacak diğer kazâ namazları için birer kâmet ile yetinilir.

Kendi evinde tek başına namaz kılacak erkekler için ezan ile kâmet müstehaptır. Kadınlar için ezan ve kâmet sünnet değildir.

2) İftitah tekbiri için elleri yukarıya kaldırmak sünnettir. Erkekler ellerini baş parmakları kulaklarının yumuşaklarına değecek kadar, kadınlar ise, parmaklarının uçları omuzlarının hizasına kavuşacak şekilde göğüslerinin önüne kaldırıp, o durumda iken "Allâhu ekber" derler.

Hanefîler bu konuda aşağıdaki hadislerle dayanırlar: Vâil bin Hucr ؓ Rasûlullah ﷺ'in namazın başında iki elini kaldırıp tekbir alırken ve ellerini kulaklarının yumuşağına temas edecek şekilde tutarken gördüğünü nakletmiştir.¹⁰⁶⁸ Berâ bin Âzib ؓ şöyle demiştir: "*Rasûlullah ﷺ namaz kıldığında zaman ellerini baş parmakları kulakları hizasında olacak şekilde kaldırıyordu.*"¹⁰⁶⁹

Şâfiî ve Mâlikîler'e göre, erkekler ellerini yalnız omuzlarının hizasına kadar kaldırırlar. Dayandıkları delil, Abdullah bin Ömer ؓ'ın naklettiği şu hadistir: "*Rasûlullah ﷺ namaza başlarken, iki elini omuz hizasına kadar kaldırırdı.*"¹⁰⁷⁰ Hanbelîler bu farklı hadisleri dikkate alarak, iste-

1068. Buhârî, Amel fi's-Salât, 316; Müslim, Salât, 21-25; Ebû Dâvûd, Salât, 115; Tirmizî, Salât, 63.

1069. Buhârî, Mevâkit, 24; Müslim, Mesâcid, 225; Ebû Dâvûd, Salât, 115, 116, 178, 181; İbn Mâce, İkâme, 15.

1070. Müslim, Salât, 21, 25, 26; Ebû Dâvûd, Salât, 115; İbn Mâce, İkâme, 15, 72; Tirmizî, Salât, 76, 110.

yenin ellerini omuz hizasına, isteyenin de kulak hizasına kaldırabileceğini söylemişlerdir.¹⁰⁷¹

Şâfiî ve Hanbelîler'e göre, elleri rûkûa eğilirken ve rûkûdan doğrulurken de kaldırmak sünnettir. Delil olarak İbn-i Ömer'den nakledilen bir hadîse dayanırlar.¹⁰⁷²

3) İmama uyanın iftitah tekbirinin, imâmın tekbirine yakın olması. Hz. Peygamber, namazı öğrettiği bir sahâbeye, “İmam tekbir alınca sen de tek bir al.” buyurmuştur.¹⁰⁷³

4) İftitah tekbirinin hemen ardından el bağlamak. Erkekler göbek altından ve kadınlar göğüs üstünden el bağlarlar. Hz. Ali'den rivâyete göre şöyle demiştir: “Sağ elin sol el üzerine göbeğin altına konması sünnettendir.”¹⁰⁷⁴

Şâfiîler'e göre, iki elin kadınlarda göğüs üzerine, erkeklerde ise göbeğin üstüne konulması müstehaptır. Çünkü insanın kalbi soldadır, böylece eller en şerefli bir organ üzerine konulmuş olur.

Mâlikîler'e göre, namazda iki elin vakarlı bir şekilde yanlara saliverilmesi menduptur. Ancak nâfile namazlarda ellerin göğüs üzerinde bağlanıp tutulması câizdir.¹⁰⁷⁵

5) Sübhâneke okumak. İftitah tekbirinden sonra gizlice “senâ” duâsını okumak sünnettir.¹⁰⁷⁶ Bu konuda imamla, namazı tek başına kılan kişi arasında fark yoktur. Ancak imâma uyan kimse Fâtiha'yı okumayacağı için eûzü-besmele de okumaz.

Her rekâtta Fâtiha'dan önce besmele okumak sağlam görülen başka bir görüşe göre ise vâciptir. Fâtiha'dan sonra okunacak sûrelerin baş tarafında besmele okunmaz.

6) Fâtiha'dan sonra gizlice “âmîn (duâlarımızı kabul buyur)” denilmesi sünnettir. Ebû Hüreyre'den rivâyete göre, Allah elçisi şöyle buyurmuştur: “İmam âmin dediği zaman, siz de âmin deyin. Çünkü bir kimsenin âmin demesi, meleklerin âmin demesine denk gelirse onun geçmiş günahları bağışlanır.”¹⁰⁷⁷

1071. Şevkânî, Neylû'l-Evtâr, II, 179-182; Zühaylî, age, I, 683-684.

1072. Müslim, Salât, 21, 25, 26; Ebû Dâvûd, Salât, 115; Tirmizî, Salât, 76, 110.

1073. Buhârî, Salât, 18, Ezân, 82, 128; Müslim, Salât, 62, 77, 86, 89.

1074. Ebû Dâvûd, Salât, 118; Ahmed bin Hanbel, I, 110; Zühaylî, age, I, 687.

1075. Zühaylî, age, I, 687, 688.

1076. Nahl, 16/98.

1077. Buhârî, Ezân, 111, 112; Deavât, 64; Müslim, Salât, 72; Tirmizî, Salât, 71; Nesâî, İftitah, 33.

Abdullah bin Mes'ud ؓ'dan şöyle dediği nakledilmiştir: “Dört şey vardır ki, imam onları gizli yapar: Eûzü çekmek, besmele çekmek, âmin demek, tahmîd’de bulunmak, yani Rabbenâ leke’l-hamd, demek.”¹⁰⁷⁸

7) İmam olan kimsenin tekbirleri ve rükûdan kalkarken, “semiallâhü limen hamideh (Allah, kendisini öven kimsenin övgüsünü ıstır)” cümlesini ve namazın sonunda iki tarafa vereceği selâmı, sesini cemaate duyuracak şekilde açıktan yapması sünnet olduğu gibi, imâma uyanların da, rükûdan kalkarken gizlice; “Rabbenâ leke’l-hamd (Ey Rabbimiz! Hamd, övgü yalnız Sanadır)” demesi, tekbirler ile selâmı gizlice yapması sünnettir.

8) Rükû ve secdeye eğilip kalkarken alınan tekbirler sünnettir. Abdullah bin Mes'ud ؓ'ten şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Rasûlullah ﷺ'in her kalkış ve eğilişlerinde, kıyam ve oturuşlarında tekbir getirdiğini işittim.”¹⁰⁷⁹

9) Rükûdan doğrulurken; “semiallâhü limen hamideh”, arkasından da; “Rabbenâ leke’l-hamd” denilmesi sünnettir.

Enes ؓ'ten Rasûlullah ﷺ'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: “İmam, semiallâhü limen hamideh, deyinince sizler, Rabbenâ leke’l-hamd, deyiniz.”¹⁰⁸⁰

10) Kıyamda bir özür bulunmadığı takdirde iki ayağın arasını dört parmak kadar açık bulundurmak sünnettir. Şâfiîler’e göre, iki ayak arası bir karış kadar açılır.

11) Rükû hâlinde erkeklerin elleriyle, parmak araları serbest bırakılarak dizlerini tutmaları sünnettir. Kadınlar bu durumda, ellerini dizleri üzerine koymakla yetinirler.

12) Rükû ve secde tesbihleri sünnettir. Rükûda üç kere, “sübhâne Rabbiye’l-azîm (Yüce olan Rabbimin adını tesbih ve tenzih ederim.)” demek sünnettir. Çünkü, “**Yüce olan Rabbinin adını tesbih et.**”¹⁰⁸¹ âyeti inince, Allâh’ın elçisi, “Siz rükûunuzda bunu söyleyiniz.” buyurmuştur.¹⁰⁸²

Diğer yandan secdede üç kere, “sübhâne Rabbiye’l-a’lâ (En yüce Rabbimi tesbih ederim)” demek sünnettir. Çünkü, “**Sebbihisme Rabb’ike’l-a’lâ (En yüce Rabbinin adını tesbih et!)**” âyeti inince,¹⁰⁸³ Allah Rasûlü’nün,

1078. İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr, I, 204.

1079. Buhârî, Ezân, 116; Tirmizî, Salât, 74; Nesâî, Tatbik, 34, 90, 94, Sehv, 70; Dârimî, Salât, 40.

1080. Buhârî, Ezân, 52, 74, 82, Bedü'l-Halk, 7; Müslim, Salât, 71; Ebû Dâvûd, Salât, 140.

1081. Vâkıa, 56/96.

1082. Bk. Ebû Dâvûd, Salât, 147; İbn Mâce, İkâmet, 20; Dârimî, Salât, 69; Ahmed bin Hanbel, IV, 155.

1083. A'lâ, 87/1.

ashâbına, “Siz de bunu, namazlarınızın secdesinde söyleyin”, buyurduğu nakledilmiştir.¹⁰⁸⁴ İbn-i Mes‘ud ؓ’in naklettiğine göre Rasûlullah ﷺ şöyle buyurmuştur: “Sizden biri rûkûa vardığı zaman, üç kere “sûbhâne rabbiye’l-azim” desin. Bu sayı tesbihin en az ölçüsüdür.”¹⁰⁸⁵

Mâlikîler’e göre rûkû ve secde tesbih sayısının bir sınırı yoktur.

13) Secde oturuları ile teşehhüt oturushlarında sol ayağı yere yatırıp sağ ayağı dikmek ve ayak parmaklarını kibleye yöneltmek sünnettir. Kadınlar sol ayaklarını sağ taraflarına yatık bulundurarak yere otururlar.

14) Secdeye varılırken önce dizleri, sonra elleri, sonra yüzü yere koymak, secdeden kalkarken de önce yüzü, sonra da dizlerin üzerine koyarak elleri yerden kaldırmak sünnettir. Vâil bin Hucr ؓ şöyle demiştir: “Ben, Rasûlullah ﷺ’in, secdeye gittiği zaman dizlerini ellerinden önce yere koyduğunu, kalkınca da ellerini dizlerinden önce kaldırdığını gördüm.”¹⁰⁸⁶

Mâlikîler’e göre ise secdeye giderken önce eller sonra dizler yere konur. Secdeden kalkarken de önce dizler, sonra eller kaldırılır. Delil hadistir.¹⁰⁸⁷

15) Oturushlarda veya secde arası celsede, elleri uyluklar üzerine koymak sünnettir. Vâil bin Hucr ؓ Rasûlullah ﷺ’in böyle yaptığını nakletmiştir.¹⁰⁸⁸

16) Oturushlarda tehiyyâtı okurken “lâ ilâhe” denilince, sağ elin şehâdet parmağı kaldırılıp, “illâllah” denirken indirilmesi sünnettir.¹⁰⁸⁹

17) Farz namazların üçüncü ve dördüncü rekâtlarında Fâtîha okumak sağlam görüşe göre sünnettir. Buna bir sûre ilâvesinde bulunmakta bir sakınca bulunmaz.

18) Farzların, vitir namazının ve müekked sünnetlerin son oturushlarında, gayri müekked sünnetler ile diğer nâfile namazların da her oturushunda tehiyyâtta sonra “salli-bârik” duâlarını okumak sünnettir.¹⁰⁹⁰

1084. Bk. Ebû Dâvûd, Salât, 147; İbn Mâce, İkâmet, 20; Dârimî, Salât, 69; Ahmed bin Hanbel, IV, 155; Elmalılı, age, IX, 139.

1085. Bk. Nesâî, Tatbik, 9; İbn Mâce, İkâme, 20.

1086. Tirmizî, Salât, 84; Ebû Dâvûd, Salât, 137; Nesâî, Tatbik, 38, 93.

1087. Bk. Ebû Dâvûd, Salât, 137; Ahmed bin Hanbel, II, 381.

1088. Ebû Dâvûd, Salât, 115; Tirmizî, Salât, 106; Nesâî, İftitah, 11, Sehv, 31, 34; Ahmed bin Hanbel, IV, 316, 318.

1089. Ebû Dâvûd, Salât, 115; Tirmizî, Salât, 106; Nesâî, İftitah, 11, Sehv, 31, 34; Ahmed bin Hanbel, IV, 316, 318.

1090. Buhârî, Tefsir, 33/10, Enbiyâ, 10, Deavât, 31, 32; Müslim, Salât, 65, 66, 69; Tirmizî, Tefsir, 33/23; Vitir, 20; Ebû Dâvûd, Salât, 179; Nesâî, Sehv, 49, 50-54.

19) Bütün namazların son oturushlarında tehiyyat ve salli-bârik duâlarının dan sonra, iki tarafa selâm vermeden önce duâ edilmesi sünnettir.

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

“Rabbenâ âtinâ fi’ d-dünyâ haseneten ve fi’ l-âhireti haseneten ve kınâ azâbe’n-nâr. Anlamı: **Ey Rabbimiz! Bize dünyada bir iyilik, âhirette de bir iyilik ver ve bizi ateş azâbından koru**” duâsı tercih edilebilir.¹⁰⁹¹

20) Namazın sonunda “es-selâmü aleyküm ve rahmetullah” diyerek selâm verirken yüzün önce sağa, sonra sola döndürülmesi sünnettir. Sa’d bin Ebî Vakkas ؓ’in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Rasûlullah ﷺ sağına ve soluna selam verirken yanağının beyazlığını göürdüm.”¹⁰⁹²

Hiz. Âişe’den rivâyete göre, Allâh’ın Rasûlü, namazın sonunda selâm verince hemen kalkmaz ve şöyle derdi:

اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ، وَمِنْكَ السَّلَامُ تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ

“Allâhümme ente’s-selâmu ve minke’s-selâm. Tebârekte yâ zâ’l-celâli ve’l-ikrâm. Anlamı: **Ey Allâhım! Sen selâmsın, selâm sendendir. Ey celâl ve ikram sahibi, sen ne yücesin!**”¹⁰⁹³

Ümmü Seleme ؓ ise, Allah elçisinin sabah namazını kılıp selâm verince şöyle duâ ettiğini nakletmiştir:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ عِلْمًا نَافِعًا وَرِزْقًا طَيِّبًا وَعَمَلًا مُتَقَبَّلًا

“Allâhümme, innî es’lûke ılmen nâfian ve rızkan vâsian ve amelen mütekabbelen. Anlamı: **Ey Allâhım! Senden yararlı ilim, geniş rızık ve kabul olunan amel istiyorum.**”¹⁰⁹⁴

21) Sütire edinmek sünnettir. Başkaları tarafından önünden geçilmesine engel olmak için, namaz kılan kimsenin önüne koyduğu şeye “sütire” denir.

Sütrenin dayandığı delil şu hadistir: “Sizden biri namaz kıldığı zaman, bir sütreye doğru kılsın ve bu sütreye yakın dursun, önünden hiç kimsenin

1091. Bakara, 2/201.

1092. Ebû Dâvûd, Salât, 184; Nesâî, Tatbîk, 83; Ahmed bin Hanbel, I, 172, 181, 408, IV, 193.

1093. İbn Mâce, İkâme, 32, H No: 924.

1094. İbn Mâce, İkâme, 32, H No: 925.

geçmesine izin vermesin. Eğer biri önünden geçmek isterse ona karşı koysun.”¹⁰⁹⁵

Namaz kılanın önünden geçmek mekruhtur. Böyle bir kişiye engel olmak, İslâm'ın ilk dönemlerinde mübah iken bu hüküm sonradan neshedilmiştir.¹⁰⁹⁶

Namaz kılanın önünden geçecek kimseye engel olmak için, sadece “sübhânallah” demesi veya el, göz yahut baş işaretiyle uyarması mümkün ve câizdir.

NAMAZI BOZAN ŞEYLER

Namaz kılarken, şart ve rükünlerinden birisi eksik kalsa namaz bozulur. Yine, namaz kılarken ortaya çıkan ve namazın niteliği ile bağdaşmayan konuşmak, bir şey yiyip içmek, çok hareketler yapmak, kıble yönünü değiştirmek, kahkaha ile gülmek, baygınlık geçirmek gibi söz, fiil ve davranışlar da namazı bozar, yeniden kılmayı gerektirir. İbadetler konusunda fâsit olma ile bâtil olma kavramları eş anlamda kullanılır. Bu konuda mezheplerin görüş birliği vardır.

Aşağıda bunları kısaca açıklayacağız:

1) Namazda konuşmak: Namazda bilerek, bilmeyerek, yanılarak, unutarak veya korkutma sonucu konuşmak namazı bozar. Zeyd bin Erkam rahîmullah şöyle der: **“Biz namazda konuşurduk, bir kimse namazda yanında ki arkadaşı ile konuşurdu. “Gönülden boyun eğerek Allah için namaz kılın,”**¹⁰⁹⁷ âyeti inince, susmakla emrolunduk ve namazda konuşmaktan men edildik.”¹⁰⁹⁸

2) Yemek-içmek: Namaza durduktan sonra ağza alınıp yenilen veya içilen şey, az bile olsa namazı bozar. Fakat namazdan önce yediği bir şeyden dolayı dişleri arasında kalan bir şeyi yutmak namazı bozmazsa da, büyük küçük bir şeyi ağzında çiğneyerek yutmak namazı bozar.

3) Peşpeşe çok iş görmek (amel-i kesir): Namaza veya namazı daha iyi kılmaya yönelik olmayan, namaz dışı çok iş ve fiil namazı bozar. Namazda

1095. Bk. Buhârî, Salât, 90; Ebû Dâvûd, Salât, 106, 107, 109; Tirmizî, Mevâkît, 133.

1096. Bk. Kâsânî, Bedâi'î, I, 217; İbnü'l-Hümâm, age, I, 287 vd; İbn Âbidîn, age, I, 594; Zühaylî, age, I, 752 vd.

1097. Bakara, 2/238.

1098. Buhârî, Amel fi's-Salât, 2; Müslim, Mesâcid, 35; Tirmizî, Mevâkît, 180; Ahmed bin Hanbel, I, 435, IV, 368.

iken ceketini çıkarmak, düğmeleri ilikleme gibi. Namazda az iş ve fiil “amel-i kalil” adını alır ve namazı bozmaz.

4) Göğsünü kıbleden başka tarafa çevirmek: Hanefî ve Şâfiîler’e göre, özürsüz olarak kıbleden başka tarafa dönmek namazı bozar.

5) Avret yerinin açılması: Namaz kılarken bilerek avret yerini açmak veya başörtüsünün rüzgâr ve benzeri sebeplerle kayması sonucu başın açılması ve bir rükün edâ edecek süreyle açık kalması namazı bozar.

6) Namaz kılmakta olan kimsenin abdestinin bozulması: Namaz kılmakta olan kimseden burun kanaması veya kusma gibi irâde dışı abdesti bozacak bir şey ortaya çıksa muhayyer olur. İsterse abdest alıp namazı yeniden kılar. Fazîletli olan budur. Veya dilerse, namazla bağdaşmayan bir şeyle uğraşmaksızın en yakın yerdeki su ile abdest alır, tek başına namaz kılan birisi ise bu abdest aldığı yerde veya daha önce namaza başlamış bulunduğu yerde namazının kalan kısmını tamamlar. Bu durum cemaatle namaz kılarken olmuşsa, geri kalan rekât ya da rekâtları imâmın arkasında imiş gibi tamamlar. Bu kimseye “lâhik” denir.

7) Yüksek sesle gülmek: Namaz kılanın, kendisinin duyacağı kadar bir sesle gülmesi sadece namazı bozar, yakında bulunanların duyacağı kadar yüksek sesle gülmüşse abdesti de bozulur. Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: “Sizden her kim kahkaha ile gülerse hem namazı hem de abdesti birlikte iâde etsin.”¹⁰⁹⁹

8) Bayılmak, çıldırmak veya ölmek: Bu durumlarda, artık irâde yok olacağı için namaz bozulur.

9) Namaz içinde niyet değiştirmek: Kılmakta olduğu bir namazdan başka bir namaza geçmeye niyet edip tekbir almakla, önceki kılınan namaz bâtil olur. Mesela; öğle namazının bir rekâtı kılındıktan sonra, tekbir alarak ikinci namazına veya nâfile bir namaza geçilse, ilk başlanan öğle namazı bozulmuş olur.¹¹⁰⁰

10) Özürsüz olarak, namazın bir şart veya rüknünü terk etmek: Namazın bir rüknünü kazâ etmeksizin terk etmekle namaz bozulur. Namazın bir rekâtının secdesini terk etmek ve bunu kazâ etmeksizin selâm vermek gibi.

1099. Zeylâi, Nasbu'r-Râye, I, 47-54.

1100. İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadir, I, 285; İbn Âbidîn, Reddû'l-Muhtâr, I, 583; Zeylâi, Tebyînu'l-Hakâik, I, 158.

11) Bir rüknü imamdan önce yapmak: Bir kimse yanılarak bile olsa, bir rüknü imamdan önce yapsa, bu rüknü imamla birlikte veya imamdan sonra îade etmez ve imamla birlikte selâm verirse namazı bâtil olur.

Şâfiîler'e göre, unutma gibi bir özür bulunmaksızın fiilî olarak iki rüknü imamdan önce yapmadıkça, cemaatin namazı bozulmaz.¹¹⁰¹

12) Arada boşluk olmaksızın erkeğin kadınla aynı hizada namaz kılması: Arada namaz kılan bir kişinin sığabileceği kadar aralık bulunmaksızın veya perde, duvar, korkuluk ve benzeri bir engel olmaksızın erkeklerin kadınlarla aynı hizada namaz kılmaları, namazı bozan hâllerdendir.

13) Teyemmümle namaz kılan kişinin suyu görmesi: Teyemmümle namaz kılmakta olan bir kimse, kullanmaya gücü yetecek şekilde suyu görürse namazı bozulur.

14) Namaz tamamlanmadan bilerek selâm vermek: Dört rekâtlı bir namazı bilmeksizin iki rekât sanarak, birinci oturuşun sonunda selâm veren kimsenin namazı bozulur. Ancak namazın dört rekâtlı olduğunu ve hangi namazı kıldığını bilerek yanlışlıkla birinci oturuştan sonra selâm verildiği takdirde namaz bozulmaz.

15) İrâde dışı gerçekleşen kimi şeylerle namazın bozulması: Sabah namazını kılariken güneşin doğması, mest üzerine mesheden kişi namaz kılariken, mesih süresi dolması gibi durumlarda namaz bozulur.

Namazın farzlarından birinin tehiri (geciktirilmesi), vâciplerinden birinin terk veya tehiri ise namazı bozmadı, yalnız sehiv secdesi yapılarak bu eksiklik giderilmiş olur. Dört rekâtlı farz namazın, ikinci rekâttan sonra hiç oturmaksızın kılınması gibi. Bu durumda, namazın sonunda sehiv secdesi yapılır.

Bunların dışında bir de müekked ve gayri müekked denilen nâfile namazlar vardır. Biz bu konuda beş vakit farz namazla birlikte kılınan on iki rekât müekked sünnete ilişkin bir hadis naklederek konuyu noktalayacağız. *“Her kim bir gün ve gecede, farz namazlar dışında on iki rekât namaz kılsa, Allah Teâlâ ona cennette bir köşk binâ eder. Bunlar şu namazlardır: Sabah namazından önce iki rekât, öğleden önce dört, sonra iki rekât, akşamdan sonra iki rekât ve yatsıdan sonra iki rekât namaz.”*¹¹⁰²

1101. Zühaylî, age, II, 22.

1102. Tirmizî, Salât, 189; Nesai, Kıyâmu'l-Leyl, 66; İbn Mâce, İkâme, 100.

وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ ۚ إِن تَكُونُوا تَأْلُمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلُمُونَ
 كَمَا تَأْلُمُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا
 حَكِيمًا ﴿١٠٤﴾

104- Düşman birliklerini takip etmekte gevşeklik göstermeyin! Çünkü siz acı çekiyorsanız, şüphesiz onlar da sizin gibi acı çekiyorlar. Ama siz Allah'tan, onların ummadığı şeyleri beklemektesiniz. Allah her şeyi hakkıyla bilen, tam hüküm ve hikmet sahibi olandır.

104. âyette, düşman birliklerinin kararlılıkla izlenmesi istenmektedir. Başka bir âyette şöyle buyrulur: **“Gevşeklik göstermeyin ve (Uhud bozgunundan ötürü) üzüntüye de kapılmayın; eğer gerçekten inanmışsanız, üstün gelecek olan sizsiniz! Eğer siz (Uhud'da) bir yara almışsanız, o toplum da (Bedir'de) benzer bir yara almıştır.”**¹¹⁰³

“Siz düşmanlarınızdan üstün durumda iken gevşeyip de barış istemeyin. Çünkü Allah sizinle beraberdir. O, sizin emeklerinizin karışılığını eksiltmeyecektir.”¹¹⁰⁴

“Eğer sizler (Uhud'da) yara aldıysanız, o düşmanınız da (Bedir'de) benzeri bir yara almıştır. Biz, bu savaş günlerini bazen yenme bazen de yenilme olarak, insanlar arasında evirip çeviririz. Allah îmân edenleri ortaya çıkarmak ve içinizden şâhitler edinmek için böyle yapar. Allah zâlimleri sevmez. Bir de Allah bütün bunları mü'minleri tertemiz yapmak, inkâr edenleri de yok etmek için böyle yapar. Yoksa siz, aranızda cihâd edenleri ve davası uğrunda sabredip direnenleri Allah ortaya çıkarmadan, cennete gireceğinizi mi sandınız?”¹¹⁰⁵

1103. Âl-i İmrân, 3/139-140.

1104. Muhammed, 47/35.

1105. Âl-i İmrân, 3/140-142.